

DÜNYA ƏDƏBİYYATI
KLASSİKLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
**“Dünya ədəbiyyatının görkəmli
nümayəndələrinin əsərlərinin
Azərbaycan dilində nəşr edilməsi haqqında”**
2007-ci il 24 avqust tarixli
sərəncamı ilə nəşr olunur.

FRANSUA RABLE

QARQANTUA VƏ PANTAQRUEL

Fransua Rable. QARQANTUA VƏ PANTAQRUEL
Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evi, 2014, 816 səh.

ISBN 978-9952-32-141-8

Tərcümə edən
VİDADİ RZAYEV

Ön sözün müəllifi
RÜSTƏM KAMAL

Redaktor
ASİF HACILI
SAFRUH

Mətn Bakı Slavyan Universitetinin nəşriyyatı tərəfindən hazırlanmışdır.

© Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evi, 2014
www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az

RABLE QROTESKİ - İNSAN ÖMRÜNÜ ANLAMAQ İMKANI

Fransua Rable Yeni dövr Avropa romanının banisidir. Fransız İntibahının əsas problemləri, fransız humanizminin mahiyyəti “Rable işığında” çözümlə bilər.

Rablenin taleyi, haradasa, fransız humanizminin taleyidir. Onun həyatı o qədər qeyri-adi və orta əsrlər üçün o qədər səciyyəvidir ki, bəzən gerçək Rableni mifoloji Rabledən ayırmaq çətin olur.

Doktor Alkofribas, görəsən, kim olubdur? Fransız Homeri, dərin savadlı anatom-həkim, universal təfəkkürlü yazıçı, yoxsa məişət pozğunu, içki düşkünü, təlxək...?

Özünü dəliliyə vurmuş ağıllı, yoxsa katolik kilsəsinə xidmət edən ateist? Anakreon ruhunda şeirlər yazan şişman, qarınqulu, “içki şüşələri arasında kitabxanasını itirmiş bir şəxs (Didro), “təlxəklərin birincisi, əyyaş rahib?” (Volter).

Rable mifini yaradanlar, Rable haqqında xoşagəlməz rəvayətlər uyduranlar da elə fransız yazıçılarıdır: Ronsar, Monten, Labruyer, Volter, Didro...

Bəziləri (Bualo, Rasin, Molyer) onu natəmizlikdə, qeyri-ciddilikdə suçlamış, universal biliklərə və sərt, amansız kinayəyə malik olan bir qələm əhlinin bu qədər mənasız, boş, gic məsələlərdən yazmasına təəssüflənmiş, iki səhifəlik hekayəti bircildlik kitabda çirkəblə, qan-sidiklə, darıxdırıcı, mənasız, uzun məişət boşboğazlığı ilə doldurmasının səbəb və məqsədini anlamamışlar.

Rablenin doğum tarixi dəqiq məlum deyil. Belə təxmin edilir ki, Rable 1494-cü ildə Şinon yaxınlığında anadan olmuşdur. O, 1510-cu ildə Anyer yaxınlığındakı Kordelyer təriqətinə aid monastıra daxil olur, ömrünün doqquz ilini La Bomett və Fontene-Le-Kont monastırlarında keçirir. Sakit monastır hücrələrində latın, qədim yəhudi və yunan dillərini öyrənir, klassikləri mütaliə edir, ilahiyyata dair kitablar oxuyur. Burada dostu Pyer Ami ilə birlikdə dərnək yaradırlar, daha sonra hüquqşünas Tirako, filosof Amori Buşar da onlara qoşulur.

Monastırda Rable və dostlarının asi əməlləri, “qaranlıq” işləri kilsənin gözündən yayınmır: onları izləməyə başlayırlar. 1523-cü ildə Rablenin hücrəsində axtarış aparılır, sevimli yunan kitabları müsadirə olunur. Pyer Ami monastırdan qaçsa da, Rable monastırda qalıb kitablarını geri qaytarmağa nail olur. Həmin axtarışlardan iki il sonra Rable monastırı tərk etmək, kilsə ilə əlaqəsini müvəqqəti kəsmək məcburiyyətində qalır.

Rable tez-tez yaşayış yerini dəyişməli olur, bir şəhərdən başqa şəhərə köçür, bəzən aylarla ondan bir xəbər-ətər gəlmir, yeri-yurdu bilinmir.

Müxtəlif universitetlərdə (Puata, Monpelye, Lion) dərslər deyir, tibb kursları açır, tələbələrə Hippokratın və Qalenin anatomiya kitablarını şərh edir. Onun pedaqoji metodologiyası və həkimlik şöhrəti Fransanın hər tərəfinə yayılır.

Belə deyirlər ki, əgər Rable yazıçı olmasaydı, tarixə görkəmli təbib kimi düşərdi.

I Fransiskin yanında əvf üzrə məruzəçi təyin olunur, ancaq nə kral himayəsi, nə vəzifəsi, nə həkimlik şöhrəti onu təqiblərdən, hücumlardan qoruya bilir.

Monpelyeni tərk edir, Lionda yerləşib, məşğələlərini davam etdirir, şəhər xəstəxanasında həkim işləyir. Burada bir neçə elmi əsərin (Manardinin “Təbabət məktubları”, Hippokratın “Aforizmləri” və b.) nəşrinə nail olur. Onun yazıçılıq fəaliyyəti də Lionda başlayır.

1535-ci ildə Liondan Romaya qaçır, Papa III Ravel Farnezenin qəbuluna düşür. Papa onun tövbələrini qəbul edib günahlarını bağışlayır, yenidən dini rütbəyə qaytarır və 1536-cı ildə Sen-Mor-de-Fosse monastırında keşiş vəzifəsinə təyin olunur. Kardinal Dyü Bellenin himayəsindən istifadə edərək təbabətlə məşğul olmağa icazə alır və həkim kimi çalışmağa başlayır.

“Məşhur Pantaquelin çox dəhşətli, vahiməli əməlləri və qəhrəmanlıqları” adlı birinci kitabı Alkofridas Nasyer imzası ilə 1532-ci ilin payızında Lion yarmarkasında satışa çıxarılmışdır. Alkofridas yazıçının adının anaqramıdır.

Katolik dairələrin mürtəcə təqibləri üzündən əsərin bəzi yerlərini müəyyən qədər yumşaltsa da, 1546-cı ildə Parisdə nəşr olunan “Üçüncü kitab”ı ilahiyyatçıların qəzəbinə, öfkəsinə tuş gəlir. Bu məsələdə Marqarita Navarskayanın təəssübkeşliyinin də bir xeyri olmur və yazıçı ölkədən qaçmalı olur.

Paris parlamenti “Dördüncü kitab”ın yandırılmasına qərar verir. Bu zaman dostları ondan üz döndərir, yaxın dostu Andre Tirako onun əsərlərini kəskin tənqid edir. Bütün bu qalmaqallar və məhrumiyyətlər – hakimiyyətin təqibləri, dostların etibarsızlığı, ilahiyyatçıların aramsız hücumları Rableni fiziki cəhətdən yorsa da, mənəvi cəhətdən sındıra bilmir.

“Pantaquelin” orta əsr Avropa ədəbiyyatının populyar janrlarına – cəngavərlik romanlarına, kralların və sərkərdələrin bioqrafiyalarına, dini sxolastikaya, hüquqşünasların bəlağətli nitqlərinə parodiyadır. Rable Müqəddəs Kitabın özünü də parodiya etməkdən çəkinmir. Pantaquelin kral Anarxın qoşunu ilə savaşı, yaxud döyüşdə həlak olmuş Epistemonun balzamlı müalicə olunub dirilməsi (Don Kixot bu balzamlardan birinin reseptini bərk yadında saxlayır) kimi epik motivlər parodiya üslubunda verilir.

Kitabın əsas personajı olan Panurqu kələkbazlıq romanlarının qəhrəmanlarından biri hesab etmək olar. O, nəhəng olsa da, tipik şəhər uşağıdır. Pantaquellə birgə dipsodlara qarşı

yürüşə çıxanda kələkbaz, “pikaro” keyfiyyətini itirir və ənənəvi mifoloji obraza çevrilir.

Romanın süjeti, obraz və ifadələri xalq deyimlərindən, folklor düşüncəsindən qaynaqlanır. Roman çoxplanlılığı ilə fərqli janrları və üslubları ehtiva edən qeyri-adi struktura malikdir ki, böyük ədəbiyyatşünas M.M.Baxtın Rablenin bədii metodunu səciyyələndirərkən kitabın süjet strukturunun yeddi sıradan qurulduğunu göstərir: 1) insan bədəninin fizioloji və anatomik sırası; 2) geyim sırası; 3) yemək sırası; 4) içki və sərxoşluq sırası; 5) cinsiyyət sırası; 6) ölüm sırası; 7) ifraz sırası.

Rablenin alleqorik-kinayəli təfəkkürü özünəməxsus roman xronotopu yaratmışdır. M.M.Baxtının “Rable xronotopu” adlandırdığı məkan-zaman vəhdəti qeyri-adiliyi, hiperbola effekti ilə fərqlənir. Məsələn, hər il Tellem monastırına qızıl, inci, qiymətli daş-qaşlarla dolu yeddi gəmi göndərilir. Monastırın özündə 9332 ayaqyolu (hər bir otaqda) var ki, burada hər bir güzgü inci ilə işlənmiş və qızıl çərçivəyə salınmışdır (I kitab, LV fəsil).

“Qarqantua və Pantaquiel”in poetikası üçün xalq romanlarından, mifoloji təfəkkür tipindən İntibah realizminə keçid səciyyəvidir. Real hadisələr fantastik-qrotesk aspektdə verilir, qrotesk və hiperbola süjet xətlərinin nisbətini pozur, yaxud birbirinə qarışdırır. Ciddilik ələsalmaya çevrilir, istehza və müdrikliyin sərhədi itir.

Kitabın süjeti ölüm və gülüş, ölüm və yemək, ölüm və içki motivlərinin kombinasiyasıdır. Ölüm həyatı da ən maraqlı, əyləncəli, şən hadisə kimi mənalandırır. “Dördüncü kitab”ın XVII fəslində şən, bir sıra gülməli ölümlərdən danışılır. Anakreon üzüm çiyidindən boğularaq ölür, Fabiy südə düşmüş keçi tükündən dünyasını dəyişir. Biri qarnında saxladığı qazdan ölür, çünki imperator Klavdinin yanında utandığından qaz buraxmağa çəkinir. Şair Raminaqrobis ölüm yatağında belə şən, gülürüz halda təsvir olunur...

Sanki, Rablenin personajları üçün həyatda ölüm qədər şən, əyləncəli bir hadisə yoxdur.

Romanda insanın varlığı, həyatı, dünyagörüşü elə alleqorik kontekstdə, prozaik metafora ilə verilir ki, ədəbiyyatşünaslıq terminləri ilə (zarafat, yumor, qrotesk, kinayə və s.) Rable dilinin və təhkiyəsinin mahiyyətini tam şəkildə açmaq mümkün olmur. Rablenin “pantaqruelizm” termini bu qəbildəndir.

“Pantaqruelizm” fəlsəfəsi əsərin mahiyyətində durur ki, bu da qəhrəmanın adından götürülmüş bir termindir; kef-damaq içində, müdrik və şən yaşam tərzini ifadə edir. Pantaqruelçilərin ziyafətləri avaraların və qarınquluların ziyafətlərinə bənzəmir. Ziyafətlər yalnız axşam istirahətində, iş günündən sonra ola bilər, bu pantaqrueyanə mövzularda, müdriklərin gülməli və mərifətli söhbətləri aparılır.

Romanda bütün əşyalar-nəsnələr, predmetlər qrotesk formada, fizioloji-anatomik aspektdə verilir. Yüksək dağlar, yaşıl çəmənələr, meşələr, şəhərlər Pantaqruelin ağzına sığışır. Pantaqruelin mədəsindəki qıçqırmadan bir şəhərdə vəba xəstəliyi yayılır.

Pantaqruelin ağzına səyahət ölkənin coğrafiyası, iqtisadiyyatı, məişəti, kənd təsərrüfatı ilə tanışlığa çevrilir. Brenqvarill yel-dəyirmanlarını, əlinə keçən qazanları, sobaları, qab-qacaqları udmağa başlayır. O, “Küləklər adası”nda müalicə olunarkən yel dəyirmanlarının pərlərinə bərkidilmiş xoruzları və toyuqları həzmi-rabedən keçirir və mədəsindəki quşların səsini eşidən ada tülküləri onun boğazına girməyə cəhd edir...

Pantaqruel mədəsini təmizləmək üçün həblər əvəzinə Romada Vergilinin abidəsindəki şarlara bənzər tunc şarları qəbul edir. Şarların içindən fəhlələrin çıxması yunanların Troya atından çıxmasına bənzədilir.

Əslində, romanın baş qəhrəmanı insan bədənidir. Anatomiyaya bu əsərdə süjetyaradıcı hadisədir. Ponokrat Qarqantuanın tərbiyəsi ilə məşğul olarkən ona anatomiyaya və fiziologiyaya dair bilgiler verir. İnsan bədəninin təsviri Rablenin sevdiyi bədii priyomlardan biridir. Bədənin hər bir üzvü yazıçı “nəzarəti

altındadır”, hər bir anatomik detal-obraz onun diqqətindən yayınmır. Məsələn, monastır üzümlüyünə girmiş rahib Janın düşmənlər tərəfindən döyülməsi səhnəsini, yaxud Panurqun Türkiyədə işə çəkilməsindən bəhs edən hekayəti götürək (II kitab, XIV fəsil).

Kitabda bütün anatomik analizlər, təsvirlər davanın, döyüşün canlı dinamikasına daxil edilir.

Qarqantuanın doğulması fizioloji-anatomik təfərrüatla – iyrenclik, natəmizlik fonunda təsvir edilir.

Yeyib-içmə ziyafətləri qarınqululuq, sərxoşluq hadisələri ilə doludur. Demək olar ki, kitabın hər bir epizodunda yeyib-içmə atmosferi var. Müəllif müqəddiməsi bilavasitə əyyaşlara müraciətlə başlayır, bu kitabı yeyib-içən zaman yazdığını və əyyaşlara həsr etdiyini qeyd edir.

“Diogenin çəlləyi” gözlənilmədən şərab çəlləyinə çevrilir. Dünyanın ən hörmətli əyyaşları sırasında Esxilin, Plutarxın, Homerin, Katonun adları keçir.

Qəhrəmanların adları etimoloji baxımdan içki-əyyaşlıq aktı ilə bağlıdır: Qranquzye (Qarqantuanın atası) adının mənası “yekəboğaz” deməkdir. Qarqantua dünyaya gələndə “içmək, içmək, içmək” sözlərini qışqırır. Qranquzye uşağa baxıb: “Bunun nə yekə boğazı var” (*Que grandtuas!*), – deyir və ona “Qarqantua” adı verir.

Əsərdə məişət kobudluğu və meydan gülüşü təlxək oyunu ilə birləşir. Bəlkə, Volterin Rableni kobud, meydan satiriki kimi qəbul etməsi bu mahiyyətdən gəlir.

Bu təlxək oyununda, bu sirlili, anlaşılmaz istehzanın içindən bir absurdluq yelləri əsir. Bu gülüş insanın içini-çölünü mükəmməl bilən bir müdrikin kədərindən yoğrulubdur.

Bu qrotesk fantasmaqoriya Nitşenin bir acı baxışını təsdiq edir: “Mən hamıdan yaxşı bilirəm ki, nə üçün yalnız insan gülmür: çünki yalnız insan dərindən əzab çəkir...”

Rüstəm Kamal

1-Cİ KİTAB

Pantaqruelin atası böyük Qarqantuanın
çox dəhşətli həyatı haqqında vaxtilə
kvintessensiyalar sərrafı magistr
Alkofribas Nazye tərəfindən yazılmış
povest, pantaqruelizmlə dolu bir hekayət

OXUCULARA

Dostum oxucu, bu kitabı oxudunmu –
Qəlbin hikkəsini at bir kənara;
Səpməz içinə o, qəzəb toxumu,
Onda nə acıq var, nə boş masqara.
Mükəmməllikdən uzaq olsa da, bil ki,
Güldürəcək səni ürək dolusu.
Sevincə yadsansa, kədərə həmdəm,
Mən başqa bir təklif bilməm, doğrusu.
Ağlayıb yazmadım, gülərək yazdım,
Gülməyi xoşlayır bəşər övladı.

MÜƏLLİFDƏN

Həşəmətli əyyaşlar və siz, şan-şöhrətli süzənəklər (çünki mənəm bu yazım başqa kimsələrə deyil, məhz sizlərə ithaf olunur)! Platonun Pir adlı dialoqunda Alkiviad, həqiqətən, filosoflar filosofu olan öz müəllimi Sokratı öyərək, onu sözgəlişi “silen”ə bənzədir. İndi əczaçılarda olan kiçik mücrülərə əvvəllər “silen” deyərmişlər; onların üstündə ifritələr, təlxəklər, cilovlanmış qazlar, buynuzlu dovşanlar, palanlı ördəklər, qanadlı keçilər, qoşqu maralları və insanları güldürən başqa müxtəlif məzəli lövhələr çəkirlərmiş – xeyirxah Baxusun müəllimi Silen məhz bu xüsusiyyətlərə malik imiş – içərisində isə Mekk məlhəmi, ənbər, müşk, amom, sibet, qiymətli daş ovuntuları və bu kimi şeylər saxlanarmış. Alkiviadın sözlərinə görə, Sokrat məhz bu cür bir adam imiş: onun görkəminə diqqət yetirməklə barəsində mühakimə yürütsəydiniz, onun üçün qara qəpiyinizdən də keçməzdiniz – özü o qədər çirkin, ədalət o qədər gülməli imiş: burnu yumru fındıq, baxışları acıqlı, üzünün ifadəsi küt, xasiyyəti sadə, paltar qaba imiş, yoxsul yaşayar, qadınlarla bəxti gətirməzmiş, dövlət xidmətlərinin heç bir növünə bacarığı yox imiş, gülməyi xoşlarmış, içməklə arası saz imiş, sataşmağı sevərmiş və bunun arxasında öz ilahi müdrikliyi gizlədərmiş. Amma o mücrünü açsanız, içində misli-bərabəri olmayan heyratəmiz iksirlər taparsınız: xariqüladə canlı fikirlər, ərdəmlik, yenilməz mərdanəlik, misilsiz gözüaçıqlıq, daimi gülərüzlülük, ruhun sarsılmaz möhkəmliyi və uğrunda fanilərin bunca əlləşdikləri, vurnuxduqları, əziyyət çəkdikləri, yürüşlər etdikləri, vuruşduqları bütün hər şeyə müstəsna bir nifrət.

Necə düşünürsünüz, mənəm bu ön sözüm və xəbərdarlığım nəyə işarədir? Bax buna, mənəm xeyirxah şagirdlərim və başqa avaragorlar. Siz mənəm əsərimə daxil olan bəzi kitabların, məsələn, Qarqantua, Pantaqrue, Fespent, Miyançalarm

məziyyətləri haqqında, Piydə noxud cum commento¹ və bu kimi əsərlərimin məzəli başlıqlarını oxuyaraq həddən artıq tələsik nəticələr çıxarırsınız ki, guya, bu kitablarda söhbət yalnız mənasız işlərdən, gic hərəkətlərdən və müxtəlif gülməli qaravəllilərdən gedir; başqa sözlə, siz yalnız zahiri əlamətə (yəni sərlövhəyə) diqqət yetirərək, məsələnin mahiyyətinə varmadan gülüb şənlənməyə başlayırsınız. Ancaq insan əlinin yaradıcılıq məhsullarına belə düşüncəsiz yanaşmaq olmaz. Axı özünüz deyirsiniz ki, rahibi paltarına görə tanıyırlar, bəzisi rahib paltarı geyinsə də, heç rahib deyil; birisi ispan plaşı geymiş olsa da, onda zərrə qədər ispan cəsəreti yoxdur. Buna görə də mənim kitabımı açın və onda söhbətin nədən getdiyi üzərində dərinlən və yaxşı-yaxşı düşünün. O zaman anlayacaqsınız ki, onun içindəki iksir əzəzinin sizə vəd etdiyinə əsla bənzəmir; demək istəyirəm ki, mənim kitabımın danışdığı şeylər heç də o cür, yəni sərlövhəni oxuyaraq düşündüyünüz qədər mənasız deyil.

Hətta deyək ki, orada yetərinə əyləncəli, hərfinə baxdıqda sərlövhəyə tamamilə uyğun şeylər də tapa bilərsiniz. Amma hər halda, sirenaların nəğmələrinə dalmayın, yaxşısı budur, si zə müəllif tərəfindən təsadüfən, məqsədsizcə deyilmiş kimi görünsə də, hər şeyi daha yüksək mənada dərk etməyə çalışın.

Siz nə vaxtsa butulka ağzı açmalı olmusunuzmu? Heyrət! Bunun nə qədər xoş olduğunu xatırlayın. Bəs nə vaxtsa ilikli sümük tapmış it görmüsünüzmü? (Platon *De rep.*² əsərinin II kitabında “it – dünyada ən fəlsəfi heyvandır, – deyə vurğulayır). Əgər görmüsünüzsə, onda onun bu sümüyə necə dərin ehtiramla keşik çəkdiyini, onu necə qısqanlıqla qoruduğunu, ondan necə möhkəm yapışdığını, necə ehtiyatla ağzına götürdüyünü, necə bir nəşə ilə gəməirdiyini, necə cidd-cəhdlə sümürdüyünü də müşahidə eləmişiniz. Onu buna məcbur edən nədir? O, nəyə ümid edir? Özü üçün hansı fayda gözləyir? Bir damcı ilikdən başqa heç nə. Düzdür, bu “damcı” bir çox başqalarından daha şirindir, çünki *Qalen Facu. natural.*-in³

¹ Əlavələrlə (*lat.*)

² Dövlət haqqında (*lat.*)

³ Təbiət qüvvələri haqqında (*lat.*)

3-cü kitabında dediyi kimi, ilik – təbiətin bizə bəxş etdiyi qidalardan ən mükəmməlidir.

Yuxarıda deyilən itin timsalında siz gərək bu əla, bu ləziz kitabları iyləmək, sezmək və dəyərləndirmək üçün müdrik olasınız, qovalamaqda yeyin, qapmaqda qorxmaz olasınız. Diqqətli oxuma və uzun-uzun düşünmələrdən sonra sümüyü gəmirməli və ilik mahiyyətini, yəni Pifaqor simvolu kimi nəzərdə tutduğum şeyi oradan sümürməlisiniz və tamamilə əmin ola bilərsiniz ki, bu mütaliədən sonra siz daha cəsur və daha ağıllı olacaqsınız, zira siz mənim kitabımda tamamilə xüsusi bir ruh və yalnız seçilmişlərə müyəssər olan bir şey – dinimizə, eləcə də siyasətə və evdarlığa aid ən böyük əsrarəngizlikləri və qorxunc sirləri sizə açacaq bir təlim aşkar edəcəksiniz.

Doğrudanmı siz də o fikirdəsiniz ki, Homer “İliada”-nı və “Odiseya”-nı yazarkən Plutarxın, Pontlu Heraklidin, Yevstafinin, Kornutun onun ayağına yazdıqları və sonunda Politsianonun elə onlardanca çırpışdırdığı alleqoriyalar haqqında düşünmüdü? Əgər bu fikrin tərəfdarisinizsə, onda sizinlə mənimki tutmaz, çünki mənim zənnimcə, Homer bu alleqoriyalar barəsində Ovidi “Metamorfoz”larında öz xristian müqəddəsləri haqqında düşündüyündən çox düşünməyib. Halbuki başiboş bir rahib, yaltaq (belələri azdır) əksini sübut etməyə çalışmış, lakin, necə deyərlər, onun tayı olan başqa bir səfeh tapılmayıb.

Əgər baxışlarınız fərqlidirsə, onda siz nə səbəbə və nəyə görə eyni şeyi mənim maraqlı və qeyri-adi povestlərimlə etməyəsiniz, hərçənd mən onları yazarkən belə şeylər haqqında siz nə qədər düşünmüşünüzsə, mən də o qədər düşünmüşəm, siz isə, yəqin ki, içki barəsində məndən əl çəkməyəcəksiniz? Qeyd etməliyəm ki, bu misilsiz kitabın yazılmasına vaxtımın o qismini sərf etmişəm ki, özüm üçün cismani qüvvələrin hifz olunmasına, yəni məhz yeməyə və içməyə ayıram. Həmin vaxt belə yüksək materiallar və belə vacib mövzular haqqında yazmaq üçün ən münasib vaxtdır ki, bunu bütün filoloqlara örnək olan Homer və latın şairlərinin atası Enniy də gözəl başa düşürdülər və bu barədə Horatsi sübutu var. Hər-

çənd hansısa dardüşüncəli bir nəfər deyib ki, onun şeirləri zeytun ətrindən çox, şərab iyi verir.

Eyni şeyi yaramazın biri mənim kitabım haqqında da deyib – əh, onun dalına bir təpik! Şərab iyi zeytun iyindən necə də şirin, cazibəli, heyrətamiz, həyatverici və lətifdir! Və əgər mənim barəmdə “şəraba yağdan daha çox xərcləyir” deməyə başlasalar, Demosfen barəsində “yağa şərabdən daha çox xərcləyir” deyilərkən lovğalandığı qədər lovğalanacağam. Mənim barəmdə “içməkdə mahirdir” və “içki şüşəsinə düşmən deyil” kimi sözlər deyilməsi və təfsir edilməsi mənim üçün ən yüksək öyğüdür; mən bu şöhrətin sayəsində istənilən pantaqrueçilər kompaniyasında arzuolunan qonağam. Deyin-gənin birisi Demosfeni qınayıbmış ki, onun nitqi çirkli və nirdaş yağçalan önlüyünün qoxusunu verir. Siz isə mənim söz və hərəkətlərimi ən yaxşı tərəfə yozun, sizi bu yalan-palanlarla əyləndirən kəsmikşəkilli beynimə hörmətlə yanaşın və qüvvəniz daxilində mənim şən əhvalımı qoruyun.

Beləliklə, əzizlərim, əylənin və mənim kitabımı oxuyaraq – canınıza sağlıq, böyrəklərinizə fayda ilə – şənlənin. Amma bax, çər dəymiş zıramalar, mənim əvəzimə də içməyi unutmayın, mən isə heç vaxt borclu qalmaram!

I Fəsil. Qarqantua soyunun genealogiyası və qədimliyi haqqında

Qarqantuanın genealogiyasını – nəsil şəcərəsini və onun soyunun qədimliyini meydana çıxartmaq istəyənlərə böyük Pantaqruel xronikasına müraciət etməyi məsləhət görürəm. Həmin xronika sizə ilk nəhənglərin necə dünyaya gəldiklərini və Pantaqruelin atası Qarqantuanın birbaşa xətlə onlardan necə törəndiyini daha ətraflı nağıl edər. İndi isə mən bunda dayanıb qalmaq istəmirəm və siz də buna görə mənə qınamayın. Hərçənd bu əhvalat özlüyündə elədir ki, onun barəsində nə qədər çox xatırlatsan, cənabınızın o qədər zövqüncə olar və mən sübut üçün Platonun Filebinə və Qorqisinə, eləcə də “bəzi söhbətlər təkrarlandıqca qədir-qiyməti artır” (mənim söhbətim də, təbii ki, məhz belələrindəndir) deyən Flakka isnad edirəm.

Allah eləsin ki, hər kəsə onun nəsil şəcərəsi Nuhun gəmisindən ta bizim günlərədək bu qədər doğru-dürüst bəlli olsun! Güman edirəm ki, indiki imperatorların, kralların, hersoqların, knyazların və papaların bir çoxu hansısa xırda təbərrük alverçilərindən və səbətçilərdən törənmişdir və əksinə, əlillər evindən çıxmış bir çox miskin və zavallı dilənçilər böyük kralların və imperatorların birbaşa nəslidir – bunun üçün

assuriyalıları – midiyalıların,
midiyalıları – farsların,
farsları – makedoniyalıların,
makedoniyalıları – romalıların,
romalıları – yunanların,
yunanları – fransızların

necə heyvətəmiz dərəcədə tez əvəz etdiklərini xatırlamaq yetər.

Mənə gəlincə, dəqiq bilirəm ki, çox qədim zamanlarda yaşamış hansısa varlı bir kraldan, yaxud mülkədar knyazdan törənmişəm, zira hələ dünyaya kral olmağı və kef çəkmək,

heç nə etməmək, heç nəyin qayğısını çəkməmək, dostları, bütün nəcib və ziyalı adamları səxavətlə mükafatlandırmaq üçün varlanmağı məndən çox istəyən başqa biri gəlməyib. Lakin özümə təsəlli verirəm ki, başqa bir dünyada hökmən kral olacağam, həm də o qədər böyüyündən ki, indi bu bərdə düşünməyə belə cürət etmirəm. Siz də özünüzə belə, yaxud bundan da yaxşı bir bədbəxtlik təsəllisi tapın və əgər meyliniz çəkərsə, nuşanlıqla için.

Təkrar mətləbimizə qayıdaraq deməliyəm ki, Tanrının böyük mərhəməti sayəsində Qarqantuanın nəsil şəcərəsi ən qədim zamanlardan günümüzə başqalarından daha tam şəkildə gəlib çatıb, əlbəttə, Məsihin nəsil şəcərəsi istisna olmaqla, amma mən onun barəsində danışmaq fikrində deyiləm, çünki bunun mənə dəxli yoxdur, xüsusən ona görə ki, şeytanlar (daha doğrusu, böhtançılar və riyakarlar demək istəyirdim) buna qarşı çıxırlar. Həmin nəsil şəcərəsi Jan Odo tərəfindən, Qolo yaxınlığında, Olivdən aşağıda, Narse ilə eyni səmtdə, onun öz biçənəyində aşağıdakı şəraitdə tapılmışdı. Onun arxdan lili çıxartmaq tapşırığı verdiyi qazmaçılar bellərinin nəhəng tunc sərdabəyə ilişdiyini aşkar etdilər. O, inanılmaz uzunluqda idi, zira onun qurtaracağını beləcə də tapa bilmədilər – sərdabə Vyenn şlüzlərinin arxasında harasa dərinlərə uzanırdı. Həmin yerdə üzərində qədəh təsviri olan, qədəhin ətrafında isə etrusk hərfləri ilə *Hic bibitur*¹ yazılmış sərdabəni açmağı kəsdirildilər və doqquz mehtərə aşkar etdilər. Bunlar qaskonların keqlləri² düzdükləri qaydada düzülmüşdü, orta mehtərənin altında isə nəhəng, ağır, çirkli, qalın, qəşəng, azca kiflənmiş, kəskin, amma heyif ki, qızılgüldən da ha xoş qoxumayan bir kitab var idi.

Yuxanda deyilən nəsil şəcərəsi də bax elə bu kitabda kursiv xətlə, amma perqamentdə deyil, mumlu lövhəcikdə deyil, qarağac qabığına yazılmışdı, amma o qədər köhnəlmişdi ki, onda, demək olar, heç nə ayırd etmək mümkün deyildi.

Mən günahkar bəndənizi ora çağırıdılar və gözlüklərdən faydalanaraq, pozulmuş hərfləri oxumaq üçün Aristotelin bizə

¹ Burada içirlər. (*lat.*)

² *Keql* – ağac çəlləkləri vurub-yıxma oyunu

öyrətdiyi üsulları tətbiq edərək, onların hamısını ayırd etdim ki, indi özünüz də buna inanacaqsınız və tezliklə pantaqruecilik etməyə başlayacaqsınız, yəni butulkadan az-az içəcəək, içə-içə Pantaqrueilin qorxunc əməlləri haqqında oxuyacaqsınız.

Kitabın sonunda “Şəfaverici xırım-xırda” adlı kiçik bir risalə var idi. Bu əhvalatın başlanğıcını siçovullar, tarakanlar və yalan olmasın, başqa zərərli həşəratlar gəmirmişdilər. Qalanlarını, tapılmış əsərin qədimliyinə hörmət əlaməti olaraq, əlavə edirəm.

II Fəsil. Qədim xarabalıqlarda tapılmış şəfaverici xırım-xırda

Kimvrları yenən qəhrəman budur,
Şəbnəmdən qorxaraq havada uçur.
Onu görən kimi təknələrə xalq
Çəlləkdən təzə yağ tökməyə cumur.
Yalnız bir qarıcıq şivən qoparır:
“Aman, ey ağalar, onu saxlayın –
Başdan-ayağadək üstü nəcisdir,
Yaxud da gətirin ona nərdivan”.

Birisə ruhunun xilasını üçün
Düşüb istəyir ki, öpsün ayağın.
Amma bir bıc gəlib, o ölkədən ki,
Göllərdə tuturlar çömçəbalığı:
“Qoy Tanrı sizləri bundan qorusun!
Haram işlər görülür bu dükanda.
Kaş ki görəydiniz, günah darğanın
Papağı altında salıbdır yuva”.

O vaxt bir qoçun buynuzu sayı
Oxunan hər fəslin mənası vardı.
O bıc söylədi ki: “Tacım başımda
Elə donubdur ki, quruyur beynim”.

Amma tiyanlarda şalgam qaynayan
Ocağın yanında tezcə isindi,
Sevindi ki, yenə də axmaqların,
Giclərin ənginə cilov taxılır.

Müqəddəs Patrikin çatlaqları,
Cəbəlüttariq və başqa yarıqlar –
Bu sözügedənlər bitişsəydilər,
Yerin təkində susardı öskürəklər.
Amma bu dəliklərin açıqlığında
Həyasız asilik nişanı vardı,
Onları qapatmaq mümkün olsaydı,
Lap icarəyə də vermək olardı.

Sonra gəldi unudub Liviyanı,
Herakl bir-birinə qatdı aləmi.
“Eyvah! – Minos qeyzlə bağırıldı. –
Məndən başqa buradadır hamı!
Yəqin, istəkləri bu olacaq ki,
Onlara qurbağa verməyim daha!
İplik alverini onlara versəm,
Şeytanın özünə qoy olum quda”.

Axsaq K.B. onları barışdırdı
Xeyir-duasıyla sığırçınların.
Divin bacanağı qeyzdən onları,
Öldürdü. Hər kəs sildi burnunu.
Bu düzənlikdəki dabbaqıxanada
Bütün sodomitlər ələ salınır.
Həyəcan qaldırın ellikcə, onlar:
Keçən yaydakından çox olacaqdır.

Sonra Yupiterin qartalı gəldi,
Hamı ilə mərc gəlməyi kəsdirdi,
Amma pərtliliklərini görüb qorxdı ki,
Bu bəd işlər yıxa bilər cənnəti.

Onda tacirlərin sıx yaşadığı
 Meşədən oğurladı Göy atəşini,
 İstədi ki, masorlular deyəntək,
 Bütün Göy üzünün olsun hakimi.

Sövdəyə qorxmadan qol qoydu hamı,
 Ato dayanaraq qəzəblə baxır,
 Onlar düşündü ki, Penfesileya
 Vəzəri satan qoca qarıdır.
 Hamı qışqırdı ki: “Gəriyə çəkil,
 Cismi kölgəsindən cılız hərcayıl
 Aldadıb almısan romalılardan
 Veləndən tikilmiş əla bayrağı!

Təkcə Yunonadır öz mannasıyla
 Yüksəkdən quşlara tamahla baxır.
 Onunla şit oyun oynamışdılar,
 Bütün pal-paltarı əldən çıxmışdı.
 Razılıq beləydi Prozerpinadan:
 İkicə yumurta ala bilərdi,
 Yoxsa yemişənla kürəyi qatda
 Yıxıb bağlardılar dağın başına.

Karfageni yenən həmin döyüşçü
 On beş aydan sonra araya girdi,
 Ədəb-ərkan ilə, həm də sakitcə,
 Tələb elədi ki, qayıtsın miras.
 Ya da bölünsün elə qaydada ki,
 Çəkmə tikişitək bərabər və şıq,
 Yaxud fəhlələrin boş qazanına
 Günorta bölünən supdan da dəqiq.

Amma pis kralın bütün cismini
 Sincab xəzi altda siflis üzəndə,
 Onda qeyd olunar il cəhrələrlə,
 Bir də qundaqlı ox, boş qazan ilə.

Doğrudanmı, bir riyakara görə
Bu qədər arpanlar boşuna gedər?
Vaz keçin! Sizlərə maska sataşmır,
İlan qardaşlardan qorxun da qaçın.

Bu il axarını başa vuranda
Yer üzünə barış, asayiş gələr.
Kobudluq, qəzəb və təhqir yox olar,
Şərəf, vicdan isə mükafatlanar,
Səma sakinləri car çəkdikləri
Sevinc, şadyanalıq göyə yüksələr,
Şahanə kəhərlər iradəsiylə
Dünənki əzabkeş qazanar zəfər.

Və Mars zəncirindən açılmayınca,
Davam eləyəcək bu dövrü-zaman.
Sonra gələcəkdir hamıdan üstün
Üzü təbəssümlü o böyük insan.
Dostlarım, şənlənin ziyafətlərdə,
Qəlbini Tanrıya bəxş eləyən kəs
Keçən günlərinə təəssüf etməz,
Geri dönməyə yol axtara bilməz.

Ən sonunda, mumdan düzəldiləni,
Jakemara bəndləmək mümkün olacaq,
Və hətta padşahın züytutanları
Zəngçini qazanla çağırmayacaq.
Eh, qılıncı ondan ala bilsəydi,
Nə hiylə, nə kələk işə yarardı.
Bütün alçaqları bir ip ucuyla
Bir düyün içində boğmaq olardı.

III Fəsil. Qarqantuanın ana bətnində on bir ay qalması haqqında

Qranquzye¹ öz dövrünün böyük zarafatçılı idi: ovaxtkı adətlərə görə, bədəni axıra qədər içib üstündən şoraba dişləməyi sevirdi. Bu məqsəd üçün onun ehtiyatında həmişə Mayns və Bayonn vetçinası, hisə verilmiş xeyli öküz dili, qış vaxtı çoxlu kolbasa, kifayət qədər qaxac ətlə xardal ehtiyatı var idi, müstəsna hallar üçün onda həm də kürü və sosislər – amma Bolonya istehsalı deyil (o, lombard zəhərindən qorxurdu), Biqorr, Lonqoney, Brenn və Ruarq sosisləri olurdu.

O, artıq yetkin yaşlarında kəpənəklər kralının qızı, boy-buxunlu və gözəl bir qız olan Qarqamella ilə evləndi. Onlar tez-tez birlikdə ikikürəkl bir heyvan şəkli alır və sevində kök bədənlerini bir-birinə sürtürdülər, nəticədə Qarqamella yaxşı bir oğlan uşağına hamilə qaldı və onu on bir ay bətnində daşdı.

Qeyd edilməlidir ki, qadınların uşaqlarını bətnlərində o qədər və hətta ondan da çox daşımaları tamamilə mümkündür, xüsusən də bu uşaq, taleyində böyük hünərlər nəzərdə tutulmuş qeyri-adi birisidirsə. Homer deyir ki, nimfalardan birinin Neptundan hamilə qaldığı uşaq bir il, yəni on iki ay keçəndən sonra dünyaya gəldi. Halbuki Avl Helliyy özünün 3-cü kitabında göstərir ki, bu sürəkli müddət Neptunun əzəmətinə tamamilə uyğun idi, çünki Neptunun körpəsi yalnız belə bir zaman kəsiyində tamamilə inkişaf edə bilərdi. Elə həmin səbəbdən Yupiter Alkmena ilə keçirdiyi gecəsini qırx səkkiz saata qədər uzatmışdı, axı daha az vaxt ərzində dünyanı əjdahalardan və zalımlardan xilas edən Heraklı yetişdirib meydana gətirə bilməzdi.

Cənab qədim pantaqrueçilər mənim dediklərimi təsdiqləyərlər ki, uşaq atasının ölümündən on bir ay sonra da anadan doğula bilər və o, məlum məsələdir ki, qanuni doğulmuş hesab edilməlidir:

¹ Fransızca “böyük udlaq” deməkdir. Qranquzyenin arvadının adı Qarqamella da “udlaq” mənasındadır. Bu adların hər ikisi nəhəng ilə arvadının yaman qanqulu olduqlarını göstərir.

Hippokrat, *De alimento*¹,

Plini, 7-ci kitab, 5-ci fəsil,

Plavt, *Cistellaria*²,

Mark Varron “Vəsiyyətnamə” satirasında Aristotelə müvafiq istinad ilə,

Senzorin, *De die natali*³,

Aristotel, *Da nat. animalium*⁴,

Helliy, 3-cü kitab, 16-cı fəsil,

Servi Ekl.-ə şərhlərində, Vergilinin aşağıdakı misralarını təfsir edərkən:

*Matri longa decem*⁵ və s. –

və bir çox başqa ağılsızlar ki, onlara hələ hüquqşünasları da əlavə etsək, sayları daha da artar: FF. *De suis el legit., Intestat*⁶, §13, eləcə də: Autent., *De restitut. Et ea que parti in undecimo mense*⁷. Nəhayət, bu xüsusda süründürməçilik qanunu qondanılmışdı: *Callus FF. De lib. Et posthu. Et L. Septimo FF. De stat. Homin*⁸, mən həm də başqa qanunlara əsaslanırdım, amma hələ ki bilmirəm, eləyim-eləməyim. Belə qanunlar sayəsində dul qadınlar ərlərinin ölümündən sonra düz iki il ərzində cəsarətlə pis yola düşə bilərlər.

IV Fəsil. Bətnində Qarqantuanı daşıyan Qarqamellanın həddən artıq içalat yeməsi haqqında

Qarqamella bax belə bir şəraitdə və belə bir surətdə doğmuşdu; əgər buna inanmırsınızsa, onda görüm sizin bağırsaqlarınız düşsün!

Qarqamellanın bağırsaqları isə fevralın üçündə, o həddən artıq qodbiyo yeyəndən sonra düşdü. Qodbiyo – piyli kvaro

¹ “Qida haqqında” (*lat.*)

² “Mücrü haqqında komediya” (*lat.*)

³ “Ad günü haqqında” (*lat.*)

⁴ “Heyvanların təbiəti haqqında” (*lat.*)

⁵ Analar uzun on... (*lat.*)

⁶ [Diqestlər], “Vəsiyyətnamə saxlamayan” özlərininki və qanun[ilə] haqqında (*lat.*)

⁷ Hüquqların bərpa olunması və on bir aylıqda doğuş haqqında novel-lalar (*lat.*)

⁸ Qall, [Diqestlər], uşaqlar və ölümdən sonra meydana çıxmış varislər və [Diqestlər], insanların vəziyyəti haqqında “Yeddinci ayda” qanunu (*lat.*)

içalatıdır. Kuaro – pəyədə və qimoda bəslənən öküzlərdir. Qimo – elə bir çəmənlikdir ki, onu yayda iki dəfə biçirlər. Beləliklə, üç yüz altmış yeddi min on dörd baş belə piyli öküz kəsdilər və onları pəhriz bayramında o şərtlə duzlamaq qərara alındı ki, yaz mövsümündə ət bol olsun və nahardan əvvəl həmişə sorabalar olsun, bunlar olduqda isə şərab peydərpey gələcək.

Özünü başa düşərsiniz, elə gen-bol və ləzzətli içalat alındı ki, hamı yedi və barmağını da yaladı. Di gəl ki, bu işin bir əmması var: içalatı çox saxlamaq olmaz, o, korlanmağa başlamışdı, bu isə heç yaxşı iş deyildi! Odur ki yubanmadan içalatın hamısını aşırmağa qərar verdilər ki, heç nə hədəf getməsin. Bunun üçün bütün Siney, Seyi, Laroş-Klermo, Voqodri, Kudre-Monpansye, Ved keçidi sakinlərini, habelə başqa qonşuları çağırıdılar və onlar hamısı bir nəfər kimi, yaxşı kefcil adamlar, yaxşı uşaqlar idi, qadın tayfasına da göz verib, işiq vermirdilər.

Rəhmdil Qranquzye cuşa gəldi və tapşırırdı ki, qonaqlıq dəsgahlı olsun. Arvadına da buyurdu ki, nəfsini bassın, çünki vaxtına az qalıb, içalat isə – ağır qidadır. “Bağıracaq nəcissiz ölmür”, – deyə o əlavə etdi. Amma xəbərdarlığa baxmayaraq, Qarqamella bu bağırsaqlardan düz on altı çəllək iki vedrə altı güvəc yedi. Amma bu qədər ləzzətli bağıracaq onu yamanca köpürtdü ha!

Nahardan sonra hamı izdihamla Soseyə axışdı və orada, sıx otluqda, təsirli flajolet və incə tuluq zurnası sədaları altında rəqsə girişdilər və onlarda elə bir şadlıq başladı ki, baxmağa iki göz azlıq eləyərdi.

V Fəsil. Kefli söhbətlər

Sonra təmiz havada qəlyanaltı etməyin faydası haqqında düşündülər. Burada butulkalar irəli-geri dolandı, papiros kö-tükləri atılıb-düşdü, stəkanlar pərvazlandı, bardaqlar cingildəşdi.

- Süz!
- Ver!
- Gözünü döymə!
- Su qat!

- E, yox, mənə susuz! Sağ ol, dostum!
- Hə, birməfəsə!
- Mənə bir stəkan klaret təşkil elə, həm də ağzınacan!

Yanğımızı söndürək!

- İndi məndən əl çəkərsən, lənətə gəlmiş ziyankar qadın!
- İnanırsınız, quzum, nədənsə, bu gün içə bilmirəm!
- Bəlkə, naxoşlamısınız, əzizim?
- Hə, nə isə, halım yaxşı deyil.
- Trax-tararax-tararax, şərabdən danışıq!
- Mən papa qatırı kimi olmuşam, müəyyən saatlarda içə bilirəm.

– Mən isə rahib kimi hər işdə pərgaram: içmək də, gəzmək də, qıraət də öz yerində.

– Əvvəl nə yaranıb: yanğı, yoxsa içki?

– Yanğı, yoxsa insanların hələ uşaq kimi məsum olduqları bir vaxt dura-tuta içkiyə başlamaq kimin ağına gələrdi?

– İçki, çünki *privatio presupponit habitum*¹. Mən – ruhani bir zatam.

*Foecundi calices quem non fecere disertum?*²

– Biz, məsum uşaqlar, yanğısız da qiyamət içirik.

– Mən isə günahkar bəndə olsam da, yanğısız içmirəm. Mən, İlahi, rəhm elə, başlayanda, o hələ olmaya da bilər, amma sonra o özü gəlir, mən onu yalnız qabaqlayıram, aydındır? Mən gələcək yanğım üçün içirəm. Bax buna görə də daim içirəm. Əbədi həyat mənim üçün şərabdədir, şərab – mənim əbədi həyatımdır.

– Gəlin içək! Gəlin oxuyaq! Zəbur zümzümə eləyək!

– Bəs mənim stəkanımı kim çırpışdırdı?

– Mənə isə heç bir qanuni əsas olmadan süzmürlər!

– Siz boğazınızı ona görə yaşlayırsınız ki, sonra o qurusun, yoxsa, əksinə, əvvəl qurudursunuz ki, sonra yaşlayasınız?

– Mənim nəzəriyyədən başım çıxmır, amma praktikaya gəlincə – birtəhər çulumu sudan çıxarıram.

– Tez, tez!

¹ Məhrumiyyət artıq sahiblik tələb edir. (*lat.*)

² Şəraba tez-tez müraciət et – gözəl natıq olarsan. (*lat.* – Horatsi. “Öyüd-namə”, 1, 5, 19)

– Mən yaşlayıram, çiləyirəm, içirəm – hamısı da ona görə ki, ölməkdən qorxuram.

– Həmişə içsəniz, heç vaxt ölməzsiz.

– Əgər içməyi buraxsam, büsbütün quruyub ölərəm. Ruhum məndən ayrılıb daha rütubətli yerə uçar. Quru yerdə ruh yaşaya bilmir.

– Hə-ə, saqilər, yeni biçim yaradıcıları, içki içməyəndən içən yaradın!

– Bu sərt, quru içalatı yaxşıca suvarmaq gərəkdir!

– Heç bir həzz almadan kim içirsə, o, şərabı, sadəcə, zay eləyir.

– Şərab bütünlüklə qana keçir – ifraza bir şey qalmır.

– Bu gün səhər bağırsağımı təmizləmişdim, indi onları suya çəkmək gərəkdir.

– Mən isə qamımı doldurdum!

– Əgər mənim veksellər yazdığım kağız da mənim kimi içsəydi, onda onlar cərimə üçün göndəriləndə bütün hərflərin lül-qənbər olduqları, yanı üstə düşüb qaldıqları bəlli olardı və məhkəmə heç nə başa düşməz, təhqiqata başlaya bilməzdi.

– Əlinizdən muğayat olun: şərab onu özünə elə çəkir ki, bundan burnunuz qızarır.

– Bu şərab çıxana qədər hələ nə qədəri girməyə macal tapacaq!

– Belə üsküklərlə içmək – sərçəyə priçastiye¹ oxumaq kimi bir şeydir.

– Gözəl dediniz!

– Əcdadlarımız isə çəlləyi bir göz qırpımında qurudurdular.

– Şövkətli oxuyanlar – müğən...! İçək!

– Çaya getmək nə üçün? Bağırsaqları bu daha yaxşı yuyur.

– Mən süngər kimi içirəm.

– Mən isə – tampliyer kimi.

– Mən isə – tanquam *sponsus*².

– Mən isə – *sicut terra sine aqua*³.

– Vetçına nə deməkdir?

¹ Priçastiye – xristian ayinlərindən biri

² Adaxlı oğlan kimi (*lat.*)

³ Susamış torpaq kimi (*lat.*)

– İçki məclisinin tələbi, nərdivanla şərab çəlləyi anbara endirildiyi kimi, bununla da şərabı mədəyə endirirlər.

– Buna görə də içək, buna görə də içək! Mən hələ keflən-məmişəm, mən hələ yüklənməmişəm. *Respice personam; pone pro duos; bus non est in usu*¹.

– Tıxdığım kimi də kişnəmək bacarsaydım, məndən əla bir dayça çıxardı.

– Varlı Jak Kör dönə-dönə içərdi.

– Bizi də elə suvarsaydılar...

– Vaxx kefli-kefli Hind çayına çatdı.

– Melinda sərxoş halda girə keçdi.

– Çiskin yağışdan güclü külək dayanır. Sürəkli şərab yağışından ildırım sakitləşir.

– Ey, paj, mənə yenə süz! İndi sənə qarşı iddia qaldıracağam!

– Şərab hamıya çatar, tək axıradək içilsin!

– Mən öz yangımdan şikayət eləyirəm. Paj, mənim şikayətimə qanunla baxılsın!

– Mənə, bax, o xörəyin artıq-urtuğundan verəydlər!..

– Əvvəllər axıra qədər içmək adətim idi, indi isə son dam-cısınacan içirəm.

– Tələsən yerimiz yoxdur, gəlin hamısını yeyib qurtaraq!

– Bu sarı öküzün bağırsaqları qara zolaqlıymış ki – nə verirsen, azlıq eləyir! Gəlin hamısını tərtəmiz yeyib qurtaraq.

– İçin, yoxsa mən...

– Yox, yox!

– İçin, xahiş eləyirəm!

– Quşların içməyə başlamaları üçün kimsə hökmən onların quyruğundan yüngülcə şappıldatmalıdır, mən isə yalnız kimsə məndən yaxşıca xahiş eləyəndən sonra içməyə başlayıram.

– *Laqona edatera*². Mənim bütün bədənimdə yangının şərabdan gizlənə biləcəyi bir yuva tapılmaz.

– Mənim isə bu şərabdan yangım daha da artır.

– Mənim yangımı isə bu şərab qovub çıxaracaq.

– Şüşə və mehtərə cingiltləri altında hamının eşidəcəyi səslə elan eləyək: əgər yangını itirmisənsə, onu daxilində ax-tarma – sıx-sıx şərab imalələri onu qovub çıxarıb.

¹ Kiminlə iş tutduğunu unutma; ikinəfərlik süz; “bus” istifadədən çıxıb (*lat.*)

² Dostum, içək! (*bask.*)

– Tanrı Yeri möhkəm yaradıb, biz isə ayaqlarımız üstə möhkəm dayana bilmirik.

– Dodaqlarımdakı Tanrının bu kəlamıdır: *Sitio*¹.

– Asbest adlandırılan daş mənim ali vücudumu sınağa çəkən yanğının doymazlığı ilə müqayisədə elə də sarsıdıcı deyil.

– “İştaha yemək vaxtı gəlir”, – deyib Manlı Anje, yanğı isə içki vaxtı gəlir.

– Yanğıya bir çarə varmı?

– Var, amma, məsələn, it dişləməsindən qoruyan nəsənin əksinə: əgər siz itin arxasınca qaçsanız, o, sizi heç vaxt dişləməyəcək; əgər siz yanğıya qədər içsəniz, o, sizdə heç vaxt yaranmayacaq.

– Sözümdən tutacağam mən səni, saqi! Səxavətli ol! Daha bir cam! Tısağa deyilsən, diribaş ol! Görmək üçün Arqusa yüz göz gərək idi, Briarey kimi saqiyə isə yüz əl gərəkdir ki, süzdükcə süzsün.

– Nə qədər yaxşı islansaq, o qədər yaxşı quruyarıq.

– Mənə ağ şərab! Süz, nə qədər varsa, süz, lənət şeytana!

Doldur, doldur, içərim yanır bütün!

– Vuraq, əsgər?

– Vuraq, vuraq! Sənin sağlığına, dostum!

– Amma əcəbdir! O qədər tıxmışdır ki, partlamasaq yaxşıdır!

– O, *lacruma Christi*²!

– Bu Devinyerdəndir, bu pinodur³!

– Sevimli ağ şərab!

– Məxmərdir, məxmər, Allaha and olsun!

– Ax, bu necə şərabdır! Karnauxodan, təmiz düzəldilmişdir, ən yaxşı yundan!

– Hə, qüvvəni topla, dostum!

– Bizə tək təklif gəlsin – öhdəsindən gələrik.

– *Ex hoc in hoc*⁴! Heç bir fırlıdaq yoxdur. Hamı buna şahiddir, içməkdə hamını üstələmişəm.

– Sən içməkdə üstələmişən, mən oxumaqda.

– Ey əyyaşlar! Ey çılgınlar!

¹ Yanğı (lat. Yəhyanın incilli, 19, 28).

² İsanın göz yaşları (lat.)

³ *Pino* – şərab üzümü növü (fr.)

⁴ Oradan-bura (lat.)

- Paj, dostum, elə doldur ki, üstdə tac olsun!
- Qırmızı, lap kardinal mantıyası kimi!
- *Natura abhorret vacuum*¹.
- Məndən sonra milçəklərə də içki qalacaq?
- Bretonlular kimi içək!
- Biməfəsə, biməfəsə!
- İçin, için bu şəfaverici iksiri!

VI Fəsil. Qarqantuanın çox qəribə bir surətdə dünyaya gəlməsi haqqında

Kefli çərən-ləmələr hələ davam edərkən birdən Qarqamella qamında sancı duydu. Onda bunun doğumqabağrı ağrıları olduğunu güman edən Qranquzye qalxıb ən nəzakətli sözlərlə onu sakitləşdirməyə başladı; ona söyüdlərin altındakı otluqda uzanmağı məsləhət gördü – onun, guya, tezliklə yeni ayaqları bitəcəkmiş, ancaq bunun üçün yeni doğulacaq körpənin gəlişi öncəsi ona yeni ruhi qüvvələr ehtiyatı gərəkmiş; düzdür, onun yetərincə əzablı ağrıları olacaq, amma bu, tezliklə keçib-gedəcək, bunun ardınca gələn sevinc hər şeyin əvəzini çıxacaq və Qarqamella keçirdiyi ağrıları haqqında düşünməyi belə unudacaq.

O:

– Bunu sənə sübut edəcəyəm, – deyər əlavə etdi. – Yəhya-nın İncilində Xilaskarımız deyir: “Qadın doğuş zamanı əzab çəkir, körpəni doğandan sonra isə daha əzabı xatırlamır”.

– Bu, səndə necə də rahat alınır, – arvadı qeyd etdi.
– Mən Müqəddəs Marqaritanın rəvayətlərindən və ya bu qə-bildən olan başqa riyakar şeylərdənsə, İncilə qulaq asmağı daha çox sevirəm, onun mənə faydası da daha çoxdur.

Qranquzye:

– Axı sən mənim igid quzumsan, – dedi, – tezliklə azad ol, sonra, bir də gördün, biz səninlə başqa birini də düzəlttik.

Qarqamella:

– Yox bir! Siz kişilərə demək asandır! – dedi. – Mən, Tanrı-nın köməyi ilə, sənin üçün çalışaram. Amma hər halda, sənin oranı kəssəydilər, yaxşı olardı!

¹ Təbiət boşluğa dözmür. (lat.)

– Nəyi kəssəydilər? – Qranquzye soruşdu.

Qarqamella:

– Yaxşı da, özünü xamlığa vurma! – dedi. – Özün bilirsən nəyi.

Qranquzye:

– Hə, onu deyirsən!.. – dedi. – Qoy cəhənnəm olsun! Madam ki o, səni belə təngə gətirib, istəyirsən, tapşır, elə bu saat bıçaq gətirsinlər.

Qarqamella:

– Yox, yox, Allah eləməsin! – dedi. – İlahi, keç günahımdan! Mən elə-belə, ağzımdan qaçırdım, sən mənə fikir vermə. Mən ancaq onu deyirəm ki, əgər Tanrı kömək eləməsə, əməlli-başlı əziyyət çəkməli olacağam, hamısı da onun ucba-tından, ona görə ki, sən onun nazı ilə çox oynayırsan.

Qranquzye:

– Eybi yox, eybi yox! – dedi. – Sən heç nəyi ürəyinə salma, ən çətini arxadadır. Gedim bir stəkan da vurum. Halın pisləşsə, mən yaxında olacağam. Var gücünlə qışqır, mən yüyürüb gələrəm.

Bir az keçmiş Qarqamella içini çəkməyə, inildəməyə, qışqırmağa başladı. O saat hər tərəfdən mamaçalar yüyürüb gəldilər, onu aşağıdan əlləməyə başladılar və dedikcə pis qoxuyan hansısa dəri parçalarına rast gəldilər; bunun elə uşaq olduğunu düşündülər, amma sən demə, bu, düzbağıracaq imiş: o, yuxarıda deyildiyi kimi, zahının həddən artıq içalat yeməsi səbəbindən sfinkterin, yaxud loru dildə desək, arxa keçidin zəifləməsi nəticəsində ondan düşübmüş.

Onda, həmin hadisədən altmış il əvvəl Sen-Jnu yaxınlığında yerləşən Brizpayldan bura köçüb gəlmiş və böyük bir türkçəarəci kimi ad çıxarmış olan çirkin bir qarı Qarqamellaya müdhiş bir büzüsdürücü dərman verdi, bundan onun halqavari əzələləri elə sıxıldı ki – bu barədə düşünəndə belə adamı dəhşət götürür! – siz onları dişlərinizlə də dartıb açə bilməzdiniz. Bir sözlə, müqəddəs Martinə ibadət vaxtı perqamentdə yazan, sonra isə perqamenti dişləri ilə də dartıb açə bilməyən şeytan əhvalatındakı kimi alındı ki, bu barədə iki avam qadın öz aralarında xosunlaşdı.

Bu bədbəxt hadisə üzündən zahının uşaqlıq arteriyasının başlanğıc venası genişlənmiş və uşaq birbaşa boş venaya düşmüşdü, sonra isə diafraqma ilə çiyin bərabərinə dırmaşaraq, yuxarıda göstərilən venanın qoşalaşdığı yerdə sola dönüb sol qulaqdan çıxmışdı. O, təzəcə dünyaya gəlmişdi ki, başqa uşaqlar kimi: “İ-i-i! İ-i-i!” – çısqırmadı, yox, o, zil səsle: “Su! Su! Su!” – deyə bağırdı, sanki, hamıya su içməyi təklif edirdi və onun bağırması Byussadan Vivara qədər hər yerdə eşidildi.

Heç ağılim kəsmir ki, belə qeyri-adi doğuşlar sizə tamamilə ağılabatan görünsün. Neynək, inanmırsınız – inanmayın, amma yadda saxlayın ki, alicənab adamlar, sağlam düşüncəli, ağılı başında olan adamlar eşitdikləri, yaxud oxuduqları hər şeyə inanırlar. Məgər Süleyman “Hədislər”in XIV fəslində deməyib: *Innocens credit omni verbo*¹ və s? Və məgər apostol Pavel korinfilərə ilk müraciətnaməsinin XIII fəslində deməyib: *Charitas omnia credit*?² Bəs siz nə üçün inanmırsınız? Deyəcəksiniz, ona görə ki, burada həqiqətin izi-tozu belə yoxdur? Mən isə deyəcəyəm ki, siz elə məhz buna görə mənə inanmırsınız, kor-koranə inanmırsınız, zira sorbonnaçılar birbaşa təsdiqləyirlər ki, etiqad elə görünməyən şeylərin aşkar edilməsidir. Məgər burada bizim kitablarla, bizim etiqadımızla, sağlam düşüncə ilə, müqəddəs kitablarla birbaşa ziddiyyət təşkil edən nəşə var? Mən, hər halda, o fikrin tərəfdarıyam ki, bunda Bibliya ilə ziddiyyət təşkil edən heç nə yoxdur. Əgər bu, Allahın iradəsi ilə olan bir işdirsə, siz axı deyə bilməzsiniz ki, Tanrı belə edə bilməzdi. Yox, lütfən, mənasız düşüncələrlə özünüzdü haqq yolundan sapdırmayın. Axı Tanrı üçün mümkünsüz heç nə yoxdur və əgər O istəsəydi, onda bütün qadınlar uşaqlarını dünyaya qulaqlarından gətirərdilər.

Məgər Vaxx Yupiterin Ombasından çıxmayıb?

Roktalyad – anasının dabanından çıxmayıb?

Krokmuş – dayəsinin başmağından çıxmayıb?

Məgər Minerva Yupiterin beynində doğulmayıb və onun qulağından çıxmayıb?

¹ Məsum hər sözə inanır (*lat.*)

² Məhəbbət hər şeyə inanır (*lat.*)

Məgər Adonis Mirra ağacının qabığı altından çıxmayıb?

Bəs Kastor və Pollaks – Ledanın yumurtladığı və kürt yatdığı yumurtdan çıxmayıblar?

Mən indi sizə Plinidən qeyri-adi və qeyri-təbii doğuşlar haqqında danışılan fəslə başdan-ayağa oxusaydım, onda görürün necə heyrətlənib mat qalardınız! Axı mən onun kimi özündən müştəbeh gopçu deyiləm. Onun “Təbiyyat tarixi” əsərinin VII kitabından III fəslə oxuyun və mənim başımı xarab etməyin.

VII Fəsil. Qarqantuaya ad verilməsi və onun şərab sormağa başlaması haqqında

Rəhmdil Qranquzye qonaqlarla içki içib şənləndiyi zaman dünyaya gəlmiş oğlunun sinəsindən qopan qorxunc bağırtnı eşitdi. “Su! Su! Su!” – deyə körpə bağınırdı. Onda Qranquzye səsləndi: “Ke qran tyu a!..” – yəni: “Gör necə də böyükdür!..” O, udlağı nəzərdə tuturdu.

İştirakçılar bir şeyi qeyd etməyi yaddan çıxartmadılar: mədam ki uşağın doğuşu zamanı atasının dediyi ilk sözlər məhz belə olub, onda qədim yəhudilərin qaydası və adətincə, körpəni, əlbəttə ki, Qarqantua adlandırmaq gərəkdir. Ata öz razılığını bildirdi, ananın da bu ad çox xoşuna gəldi. Uşağı toxtatmaq üçünə ona şərab içirdilər, sonra kupelə¹ basdılar və ən düzgün xaçpərəst adətincə xristian etdilər.

Bu arada Pontildən və Breyemondan on yeddi min doqquz yüz on üç inək gətirdilər ki, bunlar onu südlə təmin etməli idi, çünki onun bəslənməsi üçün o qədər çox süd tələb olunurdu ki, bütün ölkədə bircə dənə də münasib dayə tapılmadı. Ancaq burası da var ki, bəzi skottçular onu anasının əmizdirədiyi və qadının öz məmələrindən birdəfəyə min dörd yüz iki çəllək və doqquz güvəc süd sağa bildiyini iddia edirdilər, lakin bu, həqiqətə oxşamır. Sorbonna belə bir fikri qınayaraq qəbahətli, mömin qulaqları təhqir edən və küfr qoxuyan hesab etdi.

¹ *Kupel* – xaç suyuna salmaq üçün böyük qab, çən

Beləcə, bir il doqquz ay keçdi və həmin vaxtdan etibarən, həkimlərin məsləhəti ilə uşağı gəzdirməyə başladılar. Bunun üçün Jan Denio adlı birisi öküzlər qoşulan qəşəng bir uşaq arabası düzəltdi. Uşaq elə bu arabadaca qoçaqcasına irəli-geri yırğalanırdı və hamı məmnuniyyətlə ona baxırdı: onun qəşəng üzü çox sevimli idi, buxaqlarının sayı, az qala, on səkkizə çatırdı və o, çox nadir hallarda qışqırırdı, amma hər saatdan bir altını batırırdı; belə ki, onun arxa hissəsi müstəsna dərəcədə axar-çıxarlı idi və bu, onun həm orqanizminin xüsusiyyətləri ilə, həm də təsadüfi vəziyyətlərlə, daha doğrusu, onun içkilərə olan xüsusi şövqü ilə izah edilirdi. Belə baxanda o, səbəbsiz bircə damcı da içən deyildi. O, məyus olanda, qəzəblənəndə, əsəbiləşəndə, yaxud bezdiriləndə, ayaqlarını yerə döyəndə, ağlayanda, qışqıranda ona içki verirdilər və o, dərhal kırıyirdi və yenidən sakit və şən bir oğlana çevrilirdi.

Dayələrindən biri vicdanına and içib deyirdi: uşaq buna o qədər şimikibmiş ki, bəzən hətta parç və mehtərələrin cingiltisini sezən kimi, sanki, cənnət zövq-səfalarnı qabaqcadan duyaraq cuşa gəlirmiş. Buna görə bütün dayələr onun bu ilahi xüsusiyyətinə hörmət əlaməti olaraq səhərlər bıçaqları stəkanlara, şüşə tıxacları butulkalara, yaxud qapaqları parçlara vurub taqqıldatmaqla əyləndirmişlər onu. O, bu səsləri eşidəndə sevincdən büsbütün titrəyirmiş və başını ahənglə yırğalaya-yırğalaya, barmaqlarını şıqqıldada-şıqqıldada, arxasını isə oynada-oynada beşiyini özü yellətməyə başlayırmış.

VIII Fəsil. Qarqantuanın necə geyindirilməsi haqqında

Qarqantua hələ kiçik yaşlarında ikən atası ona sülaləsinin rəngində, yəni göy və ağ geyim sifariş etdi. Bu iş xeyli əmək sərf etdilər və geyim o vaxtın dəbi ilə biçilib tikilərək hazırlandı. Monsoro şəhərinin hesabat palatasında saxlanmış qədim təsvirlər əsasında Qarqantuanın aşağıdakı qaydada geyindirildiyini təsdiqləyirəm:

Onun köynəyinə doqquz yüz qulac Şatelro kətanı və daha iki yüz qulac dördkunc qoltuqaltılarna işləndi. Köynək büz-

məsiz idi, çünki büzməli köynəklər yalnız dərzi qadınlar iynələrini ucunu sındıraraq arxa ucla işləməyi öyrənəndən sonra kəşf olunmuşdu.

Gödəkcəsinə səkkiz yüz on üç qulac ağ atlas, qaytanlara isə min beş yüz doqquz tam onda beş it dərisi işləndi. Gödəkcəni şalvara deyil, şalvanı gödəkcəyə düymələməyə elə məhz onda başlamışdılar və Okkam da bunu magistr Şarovarın Exponibilia¹ əsərinə şərhlərində çox inandırıcı şəkildə sübuta yetirmişdi.

Şalvara min yüz beş tam onda üç qulac ağ yun parça işləndi. Və o, arxasında novcuqları və yarıqları olan sütun şəklində biçilmişdi ki, böyrəklərə çox isti olmasın. Hər bir yarıqda Dəməşq ipəyindən lazımı ölçüdə büzmələr sallanırdı. Qeyd etmək gərəkdir ki, Qarqantuanın çox gözəl və əndamına da uyğun budları vardı.

Miyançaya on altı tam dördə bir qulac həmin yun parçadan işləndi. O, qövs şəklində tikilmişdi, bu qövsələr minalı qarmaqcıqları olan qoşa qızıl toqqa ilə qəşəng birləşdirilmişdi və onların hər birinə portağal boyda bir zümrüd taxılmışdı. Bu daş isə, Orfeyin De lapidibus² və Plininin Libro ultimo³ kitabında iddia etdikləri kimi, cinsiyyət üzvünü oyatmaq və möhkəmlətmək qabiliyyətinə malikdir. Miyançada qulac yarımliq bir çıxıntı alınmışdı; miyançanın özündə də şalvardakı kimi yarıqlar və eyni Dəməşq ipəyindən qəşəng büzmələr var idi. Mahiranə qızıl tikişlərinə, maraqlı, nəfis işləmələrinə, həqiqi brilyantlarla, yaqutlarla, firuzələrlə, zümrüd və fars mirvariləri ilə bəzədilmiş hörmələrə baxsaydınız, yəqin ki, miyançanı qədim təsvirlərdə gördüyünüz və Reyanın Yupiteri bəsləmiş iki nımfaya – Adrasteya və İdaya bağışladığı füsunkar sənət əsərinə bənzərdəsiniz. Daim cəzb edən, daim çiçəklənən, gəncliklə nəfəs alan, təravət saçan, sərinxlik yayan, şirələrle dolu, qidalandıran, rənglərlə cilvələnən, bəhrələrlə dolu, hər cür kef-əyləncələrlə dolu olan bu varlığa baxmaq, Tanrı qarşısında yammış kimi deyirəm, necə də xoş idi! Ancaq bunun

¹“Təsvir olunan” (lat.)

²“Daşlar haqqında” (lat.)

³“Sonuncu kitabda” (lat.)

üzərində Miyançaların məziyyətləri haqqındakı kitabımda da ha müfəssəl dayanacağam. Sözcəlişi qeyd etmək, zənnimcə, heç də artıq olmaz ki, miyança təkcə uzun və geniş olmaqla bitmirdi – onun içərisində də hər şey mükəmməl və bol idi; belə ki, o, qadın qisminin bütün ümidlərini puç edən bir çox frantların yalnız yellə dolmuş riyakar miyançalarına, az da ol sa, bənzəmirdi.

Qarqantuanın başmaqlarına dörd yüz altı qulac açıq-göy məxmər getdi. Məxmər səliqə ilə ortadan bölünmüşdü və bu iki zolaq iki eyni silindr şəklində tikilmişdi. Başmaqların altlığına boz rəngli min inək gönü işləndi; burunları isə sivri düzəldilmişdi.

Arxalığı üçün min səkkiz yüz qulac açıq-göy məxmər işləndi. Məxmərin qıraqlarına zərdən üzüm şaxəcikləri şəklində çox qəşəng haşiyə tikilmiş, ortasında isə qızıl halqalar və çoxlu mirvari ilə hörülmüş gümüş güləbətindən butalar göz oxşayırdı; bunda zaman keçdikcə Qarqantuadan əməlli-başlı bir kefcil çıxacağı əlaməti gizlənmişdi.

Qurşağına üç yüz tam onda beş qulac yarısı ağ, yarısı, səhv etmirəmsə, göy astarlıq getdi.

Qılıncı Valensiya qılıncı, xəncəri isə – Saraqosa xəncəri deyildi, ona görə ki, onun atası bütün bu əyyaş hidalqolara¹ – bu ispanlarla məlun qeyri-xristianların qarışığına nifrət edirdi; onun əla taxta qılıncı və qatranlanmış dəridən xəncəri vardı, bunlar rənglənmiş və qızıla tutulmuşdu – bir sözlə, bax, ləzzət al.

Onun pul kisəsi Liviya prokonsulu her Prakontalın bağışladığı fil xayalığından hazırlanmışdı.

Plaşına doqquz min beş yüz doxsan doqquz tam üçdə iki qulac göy məxmər işləndi, bunun üzərinə diaqonallar boyu qızıl fıqurcuqlar toxundu; lazımı görüş bucağı seçmək bəs edirdi ki, rənglərin qumru boynundakı kimi təsvirəgəlməz qövsi-qüzeh çalarları alınsın. Bu isə qeyri-adi dərəcədə göz oxşayırdı.

Onun şlyapasına üç yüz iki tam dördüdə bir qulac ağ məxmər işləndi və o, başın formasına uyğun olaraq geniş və dəyirmi idi. Qalın kömbələri xatırladan və hər cür mavritani-

¹ *Hidalqo* – İspaniya zadəganı

yalılaşmış tör-töküntünün gəzdirdiyi baş geyimlərinə gəlincə, atası onların öz kəlləsiqırıxıq sahiblərinə bədbəxtlikdən başqa heç nə gətirmədiyini deyirdi.

Şlyapasında böyük, qəşəng, mavi bir qutan lələyindən cıqqa yellənirdi; bu cinsdən qutanlar Hirkaniyanın vəhşi yerlərində olur. Bu lələk onun sağ qulağının üstündə çox gözəl bir şəkildə sallanırdı.

Onun kokardası altmış səkkiz marka çəkisində qızıl lövhəcikdən ibarət idi, lövhəciyə isə bir-birinə tərəf çevrilmiş ikibaşlı, dördəlli, dördayaqlı, ikiarxalı bir adam təsvir olunmuş (çünki Platonun Pirdə dediyi kimi, insanın təbiəti və onun əzəli mistik mahiyyəti belədir) minalı fiqurcuq bərkidilmişdi. Bu fiqurcuğun ətrafında İoniya¹ hərfləri ilə yazılmışdı:

H AGAPH OU ZHTEI TA EAUTHS²

Onun boynunda çəkisi iyirmi beş min altmış üç qızıl marka olan qızıl zəncir vardı, həm də onun halqaları iri giləmeyvələr şəklində düzəldilmişdi; bunların arasında yaşıl yaşmadan böyük əjdahalar asılmış, onların ətrafı isə eyzən şölə və şəfəq saçırdı; nə vaxtsa çar Nexepsin belə əjdahaları olub; bu zəncir, az qala, cınağın üstünə düşürdü və onun xeyrini (yunan həkimləri bu barədə yaxşı məlumatlıdırlar) Qarqantua bütün ömrü boyu hiss etdi.

Onun əlcəklərinin hazırlanması işinə damdabacalardan soyulmuş on altı dəri, haşiyə xəzi üçünsə qulyabanılardan soyulmuş üç dəri sərf edildi. Bu məsələdə Senluan kabbalistlərinin təlimatı belə idi.

Onun üzükələri belə idi (atası əsil-nəcabətli adamların bu qədimi fərqlənmə nişanını bərpa etmək xatirinə oğlunun bunları daşımalarını istəyirdi): sol əlinin şəhadət barmağında – xalis qızıl sağanaqda dəvəquşu yumurtası boyda karbunkul; həmin əlin adsız barmağında – dörd metalın o vaxta qədər görünməmiş elə bir xəlitəsindən qeyri-adi üzük ki, onda

¹ Qədim Yunanıstanın İoniya vilayətinin adından

² Sevgi özünə sərfə axtarmır. (yunan. – Apostol Pavelin korinfilərə ilk müraciəti, 13, 5)

polad qızılı korlamır, gümüş misi kölgələmir: bu, kapitan Şapuyinin və onun möhtərəm vəkili Alkofribasin işi idi. Qarqantua sağ əlinin adsız barmağında yayvari bir üzük gəzdirdirdi və ona əla bir solğun-qırmızı yaqut, sivri uclu brilyant və fizon zümrüdü taxılmışdı ki, bunların qiyməti yox idi. Melinda çarının böyük zərgəri Hans Karvel onları altmış doqquz milyon səkkis yüz doxsan dörd min on səkkiz “uzunyunlu qoyun” dəyərində qiymətləndirmişdi; elə Auqsburq Fuggerləri də onların qiymətini belə demişdilər.

IX Fəsil. Qarqantuanın paltarının rəngləri

Özünüz görürsünüz, Qarqantuanın paltarı iki rəng idi: ağ və göy. Qarqantuze bununla oğlunun doğulmasının onun üçün göydəndüşmə bir səadət olduğunu göstərmək istəyirdi; çünki ağ rəng şadlıq, səadət, şənlik əlamətidir, göy rəng isə Göylər aləminə məxsus olan rəngdir. Yaxşı başa düşürəm ki, bu yeri oxuyarkən siz qoca əyyaşı lağa qoyacaqsınız və rənglərin bu cür yozumunu həddən artıq bayağı və cəfəng sayacaqsınız; deyəcəksiniz ki, ağ rəng etiqad, göy isə mətinlik bildirir. Neynək, istəyirsinizsə, mənə etiraz edin, amma sakitcə, təxərrüssüz, həyəcənsiz və qəzəbsiz (axı xeyli dərəcədə təhlükəli bir zamanda yaşayınq!). Mən nə sizi, nə də kimi olur-olsun dilə tutmaq fikrində deyiləm; yalnız istəyirəm ki, butulkanı unutmayasınız.

Niyə narahatsızsınız? Niyə divara dırmaşırsınız? Beyninizə kim yeridib ki, ağ rəng etiqad, göy isə mətinlik bildirir? “Çiçəklərin heraldikası” adlı, heç kimin oxumadığı və oxumağa layiq bilmədiyini bir kitab var, onu çərçilərdən və kitabsatnlardan almaq olar”, – deyəcəksiniz. Bəs onu kim yazıb? O, kim olursa-olsun, adını göstərməməkdə ağıllı tərpanib. Amma bilmirəm, onda daha təəccübəlayiq nədir – özündən bədgümanlıq, yoxsa səfehlik: ola bilsin ki, özündən bədgümanlıq, çünki o, heç bir dəlil, sübut və səbəb göstərmədən, yalnız özünün təxminlərinə istinad edərək rəngləri məhz necə yozmaq haqqında hökm verməyə cəsarət göstərmişdir – bir şeyi izah üçün tutarlı sübutlar göstərməyi zəruri sayan müdrik

insanların və alimlərin əksinə olaraq sağlam düşüncənin onların istibdadları qarşısında geri çəkilməsinə çalışan müstəbidlərin adəti belədir; bəlkə də, səfehlik, zira səfeh elə xəyal edir ki, adamlar yalnız onun mənasız təxminlərinə uyaraq özlərinə devizlər qoşacaqlar və bunun üçün sübutlara və yetərincə əsaslara malik olmaq heç də vacib deyil.

Və bir şey dəqiqdir (görünür, zərbi-məsəldə doğru deyilir: açıq ağıza toz tapılar): o, Nuh əyyamından qalma hansısa maymaqlar tapıb və elə bu maymaqlar da onun cızmaqaralarına uyublar; onlar bu cızmaqaraları həkimanə sözlər və öyüd-nəsihətlərlə bəlağətləndirərək, bunlarla öz qatırlarının qoşqu ləvazimatını və nöqər-naiblərinin paltarlarını bəzəyiblər, şalvarlarını onların rəsmləri ilə bəzəyiblər, əlcəklərinə naxış tikiblər, pərdələrinə toxuyublar, gerblərdə rəngləyiblər, mahnılara salıblar, ən pisi isə, bəzi ismətli matronaların¹ təmiz adlarını ləkələyərək onlara kölgə salıblar, bu isə, onların yatsalar, yuxularına da girməzdi.

Budur saray modabazlarının və gəvəzələrin əməlləri! Əgər onlar özlərinə şənliyi deviz seçirlərsə, onda dəlik təsvir etməyi buyururlar; devizləri əgər həlimlik isə, onda – həliməşi; ələm isə, onda – qələm; fələk isə, onda – ələk; sınıq çıxmış bank isə, onda – sınımış banka; balkon isə, onda – balda atlar; məftunluq isə, onda – məftil və tül. Bütün bunlar elə mənasız, elə bayağı, elə zorlanmış və kobud omonimlərdir ki, indi, Fransada bəlağət meydana çıxandan sonra, kim onları ağzına alıb danışsa, gərək yaxalığına tülkü quyuğu tiksən, üzünə isə inək peyini sürsün. Elə həmin ehtimallara əsaslanaraq (hərçənd, əslində, bu ehtimallarda heç bir fikir iştirakı belə yoxdur), mən kəhər atı – kədər-qəm içində olmağımın, yorğanı – bərk yorğunluğumun işarəsi kimi çəkməyi buyura bilərdim, deyərdim ki, gecə piyaləsi mənim üçün risalə, şalvarımın arxası – çiçək bağçası, tumanbağım – dumanlı dağ, nəhəng isə – əzizimin su gətirmək üçün işlətdiyi səhəng deməkdir. Qədim zamanlarda, özlərinin heroqlif adlandırdıqları yazılarından istifadə edən Misir müdrikləri tamamilə başqa cür hərəkət edəblər. Bu yazılardan heç kim heç nə başa düşmürdü, yalnız

¹ *Matrona* – qədim romalılarda: böyük ailə anası

bu işarələrlə şeylərin ifadə olunan xassələrini, xüsusiyyətlərini və təbiətini anlayanlar onları başa düşürdülər. Qor-Apollon onlar haqqında yunanca iki kitab yazıb, onlar üzərində daha müfəssəl isə “Sevgi rüyaları”nda Polifil dayanıb.

Fransada buna bənzər bir şeyi cənab Admiralın devizində tapa bilərsiniz ki, o da bunu, öz növbəsində, Oktavian Avqustdan iqtibas etmişdir.

Lakin bu kimi girdab və dayazlıqlar arasında üzmək təhlükəsiz deyildir – mən hansı limandan çıxmışamsa, ora da qayıdıram. Bütün bunları nə vaxtsa müfəssəl surətdə izah edəcəyimə, həm fəlsəfi nəticələrlə, həm də qədim dünyanın çox mötəbər nüfuz sahiblərindən sitatlar gətirməklə təbiətdə rəngin mahiyyətinin necəliyini və nə qədər çoxsaylı olduğunu və onların hər biri ilə nələri işarə etməyin mümkünlüyünü sübuta yetirəcəyimə ümid edirəm. Bircə Tanrıdan diləyim budur ki, çiyinlərimdən qalpaq üçün dayaq, yaxud nənəmin dediyi kimi, şərab səhəngi əskik olmasın.

X Fəsil. Ağ və göy rənglərin mənası haqqında

Beləliklə, ağ rəng şadlıq, səadət, şənlik mənası verir və bu, uydurma deyil, bu, gerçəkliyə dəqiqliklə uyğun gəlir. Və siz də buna əmin olmaq istəyirsinizsə, gərək öz şəxsi mülahizələrinizdən mümkün qədər tez əl çəkərək, indi sizə söyləyəcəklərimi huş-guşla dinləyəsiniz.

Aristotel israr edir ki, əgər biz, məsələn, xeyir və şəər, ləyaqət və eyib, soyuq və isti, ağ və qara, zövq-səfa və iztirab, sevinc və kədər və bu kimi bir-birinə əks məfhumlar götürsək və onları cüt-cüt elə birləşdirsək ki, bir cütün əks məfhumlarından biri mənaca başqa cütün əks məfhumlarından birinə uyğun gəlsin, onda bu nəticəyə gələrik: birinci cütlüyün o biri əks məfhumu əlaqədar cütün o biri məfhumuna uyğun gələr: məsələn: ləyaqət və eyib bəlli bir cütün daxilində əks məfhumlar kimi çıxış edir; xeyir və şərin mahiyyəti də belədir; əgər yuxarıdakı cütün birinci məfhumu, özlüyündə aydın oldu-ğu kimi, əlaqədar cütün birinci məfhumuna, məsələn, ləyaqət

və xeyirə uyğundursa, onda o biri iki məfhum, yəni şər və eyib də öz aralarında eyni münasibətdə olacaq, zira eyib pisdirdir.

Əgər bu məntiqi nəticə sizə aydıncırsa, onda iki əks məfhum götürün: sevinc və kədər, sonra daha ikisini: ağ və qara, zira onlar öz fizioloji xüsusiyyətlərinə görə bir-birinin əksidir; beləliklə, əgər qara – kədər mənasını verirsə, onda ağ da elə həmin səbəbdən sevinc mənasını verir.

Bu mənalar ayrı-ayrı şəxslərə məxsus ixtiyari yozumlara əsaslanmır – yox, filosofların dilində *jus gentium*¹ adlanan ümumi rəy, yəni hər yerdə keçərli olan ümumi qanun belədir.

Siz çox gözəl bilirsiniz ki, bütün xalqlar, bütün ölkələr (ağ-
lın pozğunluğundan əziyyət çəkən sirakuzalılar və bəzi arqiv-
lilər istisna olmaqla) və bütün dillər öz kədərlərini hansısa
zahiri əlamətlə bildirmək istədikdə qara paltar geyirlər, çünki
qara rəng matəm rəngidir. Bu adət hər yerdə yalnız ona görə
kök sala bilib ki, təbiət ona bizlərdən hər birimizin müstəqil,
kənar yardım olmadan dərk edə bildiyimiz izah və əsas verir
və biz bunu təbiət qanunu adlandırırıq.

Təbiətin həmin təlqiniylə də hamı ağ rəngi sevinc, şadlıq,
məmnunluq, zövq-səfa və səadət nişanəsi olaraq qəbul et-
mək haqqında razılığa gəlib.

Qədim zamanlarda frakiyalılar və kritlilər xoşbəxt və fə-
rəhli günlərini ağ, kədərli və bədbəxt günlərini isə qara daşla
qeyd edərmişlər.

Məgər gecə məşum, kədərli və məyus deyilmi? Axı o,
qara və tutqundur. Məgər bütün təbiət işıqdan sevinc duy-
mur? Axı ondan daha ağ heç nə yoxdur. Mən sübut üçün
Lorents Ballin Bartola qarşı yazdığı kitaba müraciət edə bilər-
dim, amma güman edirəm ki, yevangelistin şəhadəti sizi ta-
mamilə qane edər: Matfeyin müjdəsinin XVII fəslində İlahinin
surətini dəyişməsi haqqında deyilir: *Vestimenta ejus facta
sunt alba sicut lux*, – onun geyimi işıq kimi elə valehedici bir
bəyazlıqda elə bir ağ rəngə düşdü ki, üç apostol bundan əbə-
di səadət haqqında anlayış və təsəvvür əldə etdi. İşığa bütün
canlı varlıqlar sevinirlər; siz, yəqin, həmin qanını xatırlayırsınız –
onun ağzında bircə dişi də qalmamışdı və o, dayanmadan

¹ Xalqların hüququ (*lat.*)

virid edirdi: *Bona lux!*¹ Kor olmuş Tovit isə (V fəsil) Rəfəilin salamına cavab verərkən demişdi: “Əgər göylərin nurunu görmürəmsə, necə sevinə bilərəm?” İsanın dirilməsi günündə (“Yəhyaanın müjdəsi”, XX fəsil) və göyə qalxması günündə də (“Əməllər”, I fəsil) mələklər bütün kainatın sevincini elə həmin rənglə izhar etmişdilər. İlahiyyatçı Yəhya da (“Vəhy”, IV və VII fəsillər) səmavi, müqəddəs Qüds şəhərində bütün möminləri belə geyimdə görmüşdü.

Qədim dünya tarixini, Yunanıstan tarixini, Roma tarixini oxuyun. Onda bilərsiniz ki, Romanın əcdadı Alba-Lonqa şəhəri öz yaranmasına görə ağ donuza borcludur.

Biləcəksiniz ki, qədim romalılarda belə bir qayda qoyulubmuş: Romaya qalibiyətlə daxil olan sərkərdə ağ atlar qoşulmuş döyüş arabasına minməli imiş; eyni şey daha sadə mərasimlərdə də tələb olunurmuş, zira başqa heç bir əlamət, yaxud rəng qaliblərin gəlişi sevincini ağ rəngdən daha parlaq ifadə edə bilməzmiş.

Biləcəksiniz ki, Afina hökmdarı Perikl belə bir sərəncam veribmiş: onun qoşununun hansı hissəsinə püşklə ağ paxla düşürmüşsə, həmin hissə bütün günü sevinir, şənələnir və dincəlirmiş, o biri hissə isə vuruşurmuş. Misalların və sitatların sayını artırma bilərdim, amma bura onun yeri deyil.

Siz belə biliklər sayəsində Afrosisiyalı Aleksandrın hələledilməz saydığı problemi həll edə bilərsiniz: “Nəyə görə bircə nəresi ilə bütün canlıları qorxuya salan şir yalnız ağ xoruzdan qorxur və onu sayır?” Ona görə ki, Proklun *De sacrificio et magia*² kitabında dediyi kimi, ağ xoruzun rəngini, xüsusiyyətlərini və vərdişlərini nəzərə alsaq, bütün dünyəvi və səmavi işıqların mənbəyi və xəzinəsi olan günəşin xüsusiyyətləri şirdənsə, ona daha çox uyğun və layıqdır. O həm də deyir ki, əcinnələr çox vaxt şir qişafəsinə girirlər, halbuki onlar ağ xoruzu görəndə kimi yoxa çıxırlar. Elə buna görə də, Galli³ (yəni fransızlar; onlar ona görə belə adlandırılıblar ki, anadangəlmə süd kimi ağdırlar, süd isə yunanca gala adlanır)

¹ Əziz işıq! (*lat.*)

² “Qurbankəsmə və cadugərlik haqqında” (*lat.*)

³ Galli – latınca: xoruzlar və qallar

şlyapalarında ağ lələk gəzdirməyi sevirlər, zira onlar öz təbiətləri etibarilə gülürüz, sadədil, iltifatlı və hamının sevimlisi olurlar; onların həm gerbləri, həm də rəmzləri bütün çiçəklərin ən bəyazı olan bir çiçəkdir, yəni məhz zanbaqdır.

Əgər təbiətin bizə ağ rəngin sevinc və şadlıq mənası verdiyini hansı surətdə təlqin etdiyini soruşsanız, onda sizə cavab verərəm ki, burada bənzəyiş və uyğunluq belədir: ağ rəngə baxarkən adamın gözlərində hər şey sayrışır və titrəyib-əsir, çünki ağ rəng, Aristotelin öz “Problemlər”ində yazdığı kimi, görmə cərəyanlarını zəiflədir və fərqləndiricilik qabiliyyətini kütləşdirir (əgər nə vaxtsa qarlı dağlara getmisinizsə, onda bunu özünü hiss etməli idiniz – yəni görmə qabiliyyətiniz zəifləməli idi; Ksenofont yazır ki, onun döyüşçüləri ilə belə olmuşdu; Qalen *De usu partium* əsərinin X kitabında bu barədə ətraflı danışır) – eynən ürək də sevincli həyəcanın təsiri altında bu cür titrəyib əsir ki, bunun da nəticəsində onu qidalandıran həyat axarlarının tənəzzülü başlayır və bəzən bu tənəzzül elə şiddətli olur ki, ürək hər cür dəstəkdən məhrum olur; beləliklə, güclü sevinc də həyatın özünü məhv edə bilər ki, Qalen bunu *Method*¹ əsərinin XII kitabında, *De locis affectis*² və *De symptomaton causis*³ əsərinin II kitabında göstərir; qədimdə belə halların həqiqətən baş verdiyinə bizi sevincdənmi, yoxsa İbn Sinanın “Qanun” risaləsinin II kitabında və *De viribus cordis*⁴ kitabında göstərdiyi kimi, zəfəranın təsiri-rindənmi (onun güclü dozası adamı elə cuşa gətirir ki, o, ürək genişlənməsindən və partlamasından ölür) ölmüş aşağıdakı müəlliflər inandırdılar: Mark Tulli (bax: *Quaestio Tuscul*⁵, I kitab), Verri, Aristotel, Tit Livi (Kann döyüşündən sonra), Plini (VII kitab, XXXII və LIII fəsillər), A.Helliy (III, XV kitablar və s.), eləcə də Diaqor Rodoslu, Xilon, Sofokl, Dionisi, Siciliya tiranı, Filippid, Filemon, Polikrat, Filistion, M.Yuventsı və bir çox başqaları. Siz bu barədə Afrodisiyalı Aleksandrda, onun

¹ “(Müalicə) metodu haqqında” (lat.)

² “Zədələnmiş yerlər haqqında” (lat.)

³ “Xəstəliklərin səbəbləri haqqında” (lat.)

⁴ “Ürəyin gücləri haqqında” (lat.)

⁵ “Tuskul(ans) söhbətləri” (lat.)

Problematum-unda¹ (I kitab, XIX fəsil) oxuya bilərsiniz. Biz də elə bunu sübut edirdik.

Amma deyəsən, ağzım qızıqdı və mən bu xüsusda başlanğıcda güman etdiyimdən daha çox danışdım. Beləliklə, yelkənləri yığıram, bu mülahizələrimi də xüsusi bir kitabda başa çatdıracağam. İndiliksə bir neçə kəlmə ilə belə yekunlaşdırıram: göy rəng səmanı və ona aid olan hər şeyi ifadə edir və burada bir tərəfdən ağ rənglə, digər tərəfdən sevinc və zövq-səfa arasında olduğu kimi rəmzi bir əlaqə vardır.

XI Fəsil. Qarqantuanın uşaqlığı haqqında

Qarqantuanı üç yaşından beş yaşına qədər bütүн qaydalarla bəsləyib tərbiyə etdilər, zira onun atasının iradəsi belə idi və o, vaxtını məmləkətin başqa uşaqları kimi keçirirdi, yəni: içirdi, yeyirdi, yatırdı; yeyirdi, yatırdı, içirdi; yatırdı, içirdi, yeyirdi.

Daim zığda-palçıqda eşələnirdi, burnunu çirkəndirirdi, üzünü şirələyirdi, başmaqlarının dabanını tapdayırdı, tez-tez milçək tuturdu və şövqlə atasının itaətində olan kəpənəklərin ardınca qaçırırdı. Ayaqqabılarına işəyir, şalvarını batırır, paltarının qolu ilə burnunu silir, şorbanın içinə fınxırır, bütүн gölməçələri şappıldadır, ayaqqabıdan su içirdi, qarnını səbətə sürtmək vərdişi var idi. Dişlərini ayaqqabı qəlibinə sürtüb itiləyir, əllərini horra ilə yuyur, saçlarını stəkanla darayır, iki stulun arasında əyləşir, yaş çuvalla üstünü örtür, şorbanı su ilə içir, necə haylanırdısa, elə də hay verirdi, güləndə dişləyirdi, dişləyəndə gülürdü, tez-tez quyuya tüpürürdü, dərisinə sığmırdı, özününkülərə cumurdu, yağışdan suda gizlənirdi, dəmiri soyudub döyürdü, göydə дума tuturdu, yalandan özünü fağır göstərirdi, keçı kimi bəyirirdi, burnunun altında donquldanmaq vərdişi var idi, əvələn-gəvələn danışırdı, say sayanda beşdən ona sıçrayırdı, aslana görk etmək üçün köpəyi döyürdü, hər işi sonundan başlayırdı, süddən yananda suya püfləyirdi, gözəndən tük, ağızdan söz çəkirdi, iki dovşanı birdən qovurdu, dolusunu yeyir, boşuna təpik vururdu, xəlbirlə su

¹ "Problemlər" (*lat.*)

daşıyırdı, öz qoltuğunun altını qıdıqlayırdı, yeməyi iki ovurdu ilə birdən yeyirdi, özünə yaramayanı Tanrıya qurban verirdi, adı gündə böyük zəngi çalırdı və bundan ləzzət alırdı, qarğaya atdığı daş inəyə dəyirdi, yalnız üçcən düzgün saya bilirdi, ağzına gələni danışırdı, kağızı cırmaqalayır, perqamenti qaralayır, böyüklənirdi, xoşhallanırdı, harada gəldi suya cumurdu, lütlənirdi, buludu süd, Ayı çuqun sanırdı, bir öküzdən iki dəri soyurdu, özünü gicliyə vururdu, başqalarını gic vəziyyətdə qoyurdu, burnundan hündürə tullanırdı, dəni dimdikləyirdi, badəni sağlığa qaldırıb rəhmətə içirdi, bəy verən atın dişinə hökmən baxırdı, yaxşı başlayıb pis qurtanırdı, qatran çəlləyinə bir qaşiq bal tökürdü, burnunu palçıqda gizlədib quyruğunu çıxanırdı, ayı qurddan qoruyurdu, dovşanı arabayla tuturdu, dovşana qaç, taziya tut deyirdi, düşünürdü ki, ağzında paxla bitsə, ağzı ağız deyil, böyük bir dirrik olar, ayağını yorğanına görə uzadırdı, həmişə cavaba cavab verirdi, hər şeyə yuxandan baxırdı, hər səhər keçi kimi bəyirirdi. Atasının küçükləri onun kəsindən yallanırdı, o da onlarla birgə. Küçüklərin qulağını dişləyirdi, küçüklərsə onun burnunu cırmaqalayardı, o, küçüklərin arxasına üfürərdi, küçüklərsə onun dodaqlarını yalayardı.

O yerlərdə Qarqantuanın yaşıdları fırlanğıc oynadırdılar, onun üçün də yeldəyirmanının qanadlarından çox gözəl bir fırlanğıc düzəltmişdilər.

XII Fəsil. Qarqantuanın oyuncaq atları haqqında

At minməyi yaxşıca öyrənsin deyə, sonra onun üçün ağacdən böyük və göyçək bir at düzəldilər. O da bu atı minib oynaqlamağa, çapmağa, sərt döndərməyə, şillaqlamağa, rəqs etməyə məcbur edirdi, hamısını da eyni vaxtda; addımla sürür, löhrəm qaçırdır, dördnala çapır, yorğalatdırır, yarımdördnala, yortma sürür, eşşək və dəvə kimi yeridirdi. O, bu atı, kilsə xadimləri cübbələrini bayramlara uyğun şəkildə dəyişdikləri kimi, rəngini dəyişməyə məcbur edirdi. Və onda at gah kəhər, gah kürən, gah boz xal-xal, gah siçan rəngində, gah

səmənd, gah çal, gah açıq-sarı, gah ağyallı və quyruqlu kürən, gah ala, gah bula, gah da ağ at olurdu.

Qarqantua öz əlləriylə özünə yoğun bir kötükdən təkərlər üstündə ov atı, sıxıcı çənin tirlərindən gəzinti atı, bütöv bir qarağacdən isə otaq oyunları üçün çullu qatır düzəltmişdi. Bundan başqa, onun on iki yedək, yeddi də poçt atı var idi. Gecə bu atların hamısını çarpayısının yanına yığardı.

Bir dəfə cənab Penansak¹ böyük bir dəstədən ibarət olan öz adamları ilə Qarqantuanın atasının ziyarətinə gəldi. Həmin günü hersoq de Franera² ilə qraf de Muyevan da onlara qonaq gəldi. Doğrusu, bu qədər adama onların evində yer darlıq edərdi. Tövlə isə lap dərissal idi. Bu səbəbdən eşikağası ilə yuxarıda adı çəkilən cənab Penansakın mehtərbaşısı burada başqa bir boş tövlə olub-olmadığını öyrənmək üçün balaca Qarqantuaya üz tutdular və minik atlarını harada saxlamağın mümkün olduğunu xəlvəti ondan soruşdular, çünki uşağın onlara hər şeyi söyləyəcəyinə əmin idilər. Qarqantua onları qəsrin əsas pilləkəni ilə zaldan keçirib apardı, sonra ikinci zaldan və geniş şüşəbənddən keçdilər və böyük qülləyə daxil oldular; onlar qüllənin pillələri ilə qalxanda mehtərbaşı eşikağasına dedi:

– Bu balaca, yəqin, bizi aldadır, axı yuxarı mərtəbədə tövlə tikməzlər.

– Səhvən var, – eşikağası etiraz etdi, – mən dəqiq bilirəm: Lionda, Bametdə, Şinonda və başqa yerlərdə elə evlər var ki, tövlə ən üstə olur. Yəqin, haradasa arxada minik üçün xüsusi bir çıxış düzəldilib. Qoy yəqin eləmək üçün balacadan bir də soruşum.

Və o, Qarqantudan soruşdu:

– Bizi hara aparırsan, balaca?

Qarqantua onlara:

– Tövləyə, – deyə cavab verdi. – Bura lap yaxındır, daha bir neçə pillə qalxıb çatırıq.

¹ Fransızca “*Pain en sac*” – “torbada çörək” deməkdir. Fransada çox xəsis və ya çox yoxsul adamları istehza ilə belə adlandırdılar.

² Fransızca “*frans repas*” – “müftə nahar” deməkdir. Fransızca “müftə nahar yemək” ifadəsi, “nahar edib yeyilən şeyin pulunu verməmək, özgənin hesabına nahar etmək” deməkdir.

Və o daha bir böyük zaldan keçərək onları öz otağına apardı və qapılan taybatay açıb dedi:

– Bu da sizin üçün tövlə. Bu, mənim ispan aygırımıdır, bu, axta at, bu, Lavedan aygırı, bu isə yorğa at. – O, bu sözlərdən sonra iri kötüyü onlara tərəf diyirlətdi. – Bu Friz köhlənini sizə bağışlayıram, – əlavə etdi. – Onu mənə Frankfurtdan gətiriblər, indi isə o sizindir. Çox yaxşı atdır, dözümlüdür. Özünüza bir dənə şunqar, beş dənə ispan tulası və bir cüt də tazı tapsanız, bütün dovşanların və kəkləklərin qəniminə çevrilərsiniz.

Qonaqlar:

– Müqəddəs Yəhya! – deyə səsləndilər. – Bu uşaq bizi axmaq yerinə qoyub!

Qarqantua soruşdu:

– Məgər mən sizi haradansa götürüb harasa qoydum?

Özünüz fikirləşin, bu halda eşikağası və mehtərbaşı nə etməliydilər: utanıb yerə girməliydilər, yoxsa bu macərəyə gül-məliydilər? Onlar dərin xəcalət içində pilləkənlərdən düşməyə başladığıda Qarqantua dedi:

– Ora bax, pilləkəndə qum.

– Nə olub? – onlar soruşdular.

– Nəcis ye, ağzını yum, – o cavab verdi.

– Daha bu gün bizi heç kim ələ sala bilməz, çünki başına gələn başmaqçı olar; bizi bu gün əməlli-başlı ələ saldılar, – eşikağası qeyd etdi. – Ax, balaca, balaca... sən bizim başımıza noxta saldın! Nə vaxtsa baş yepiskop atan kimi sən də zati-müqəddəs papa olacaqsan!

– Özüm də elə düşünürəm, – Qarqantua qeyd etdi.

– Mən zati-müqəddəsləri olacağam, sən də başabəla abid həzrətləri; bax bu dəmdəməki isə əməlli-başlı zahid-ikiüzlüləri.

– Hər şey ola bilər, – mehtərbaşı qeyd etdi.

– İndi isə deyin görüm, – Qarqantua davam etdi, – mənim anamın paltarının quyruğu nə rəngdədir?

– Mən quyruq haqqında heç nə deyə bilmərəm, – mehtərbaşı cavab verdi.

– Özün dedin ki, sən quyruqsan, – Qarqantua onun sözünü ağzında qoydu.

– Necə yəni? – mehtərbaşı soruşdu.

– Belə, ya qeyri-belə, – Qarqantua cavab verdi. – Hər şeylə maraqlansan, tez qocalarsan.

– İlahi, özün rəhm elə, bu lap dilotu yeyib ki! – eşikağası səsləndi. – Sən isə, cavan oğlan, bu uzun dilinlə şeytana parış tikə-tikə heç vaxt qocalmayacaqsan.

Eşikağası ilə mehtərbaşı pilləkənlə tələsik düşürdülər ki, Qarqantuanın onlara yüklədiyi zorba kötüyü əllərindən saldılar.

– Belə olan halda siz haranın atlısı olmusunuz, çər dəymişlər! – Qarqantua səsləndi. – Sizə ancaq yabı minmək yaraşar. Əgər Kayuzaka səyahət etməli olsaydınız, nəyi üstün tutardınız: qaz minib getməyi, yoxsa donuzu iplə darta-darta aparmağı?

Mehtərbaşı:

– Mən içməyi üstün tuturam, – dedi.

Bundan sonra onlar aşağı zallardan birinə girdilər və dəs-tənin qalan hissəsini orada tapdılar. Başlarına gələn əhvalatı danışmaqla onları, az qala, gülməkdən öldürəcəkdilər.

XIII Fəsil. Qarqantuanın silgi ixtira etməsi ilə Qranquzyenin öz oğlunun qeyri-adi zəkasını dərk etməsi haqqında

Kanariyalıların məğlubiyyətindən sonra evə qayıdan Qranquzye beş yaşını tamamlamaqda olan oğlu Qarqantuaya baş çəkdi. Bu zaman bir ata öz oğlunu görəndə nə qədər sevinə bilərdisə, o da o qədər sevindi: onu qucaqladı, öpüb-oxşadı, hal-əhval tutdu, onun hər cür uşaq işləri barədə soruşdu. Burada o, oğlu və oğlunun dayələri ilə içmək fürsətini əldən buraxmadı, onlarla da hal-əhval tutdu, uşağa qulluq zamanı təmizliyi və səliqə-sahmanı necə gözlədikləri haqqında onları ətrafı sorğu-sual etdi. Bu suallara Qarqantua özü cavab verib dedi ki, işlərini yaxşıca nizama salmışdır və indi bütün ölkədə ondan daha səliqəli və təmizkar uşaq tapılmaz.

Qranquzye:

– Necə ki? – soruşdu.

– Uzunsürən və maraqlı təcrübələrdən sonra silinmək üçün əla bir üsul ixtira eləmişəm, –Qarqantua cavab verdi, – bildiyim bütün üsulların ən şahanəsi, ən nəcibi, ən yaxşısı və ən münasibidir.

Qranquzye:

– O nə üsuldür? – soruşdu.

– Bu saat söylərəm, – Qarqantua cavab verdi. – Bir dəfə necə oldusa, sizin bu saray-maray qadınılandır-nədir, onlardan birinin məxmər yarım maskası ilə silindim və bu çox xoşuma gəldi, yumşaq parçanın gündəyməz yerimə toxunuşu mənə misilsiz ləzzət elədi. Başqa bir dəfə həmin xanımlardan birinin papağı ilə – və eyni zövq-səfa. Sonra boyun dəsmalı ilə. Sonra atlas üzlü qulaqyastığılar ilə; amma sən demə, onlara zəhrimara qalmış qızıl kürəciklər taxılıbmış və onlar mənim bütün gündəyməzimi didib-dağıtdı. Görüm onları düzəldən zərgərin də, elə həmin onları taxan xanımın da gündəyməz yerləri çürüyüb tökülsün! Ağrı yalnız pəjin yumşaq lələklərlə bəzədilmiş şlyapası ilə silinəndən sonra keçdi.

Sonra bir dəfə kolun altında oturmuşdum və əlimə bir mart pişiyi keçdi, onunla silindim, o isə caynaqları ilə mənim bütün aralıq yerlərimi cırmaqladı.

Bundan yalnız ertəsi gün, anamın bu buxurdu-muxurdu nədir, onunla ətirlənmiş əlcəkləri ilə silinəndən sonra özümə gəldim.

Bunlardan başqa da adaçıçəyi ilə, şüyüdlə, cirəylə, mərəzəylə, qızılgüllə, boranı tağıyla, çuğundur gövdəsiylə, kələm və üzüm yarpaqlarıyla, gülxətmiylə, başqa bir otlə silindim, bundan yanıq qıpqırmızı qızardı; kahı və ispanaq yarpaqları ilə silinmək isə heç bir xüsusi effektlə yadda qalmadı; sonra qarçıçəyiylə, sirkənlə, gicitkənlə, qaymaqçıçəyiylə; amma bundan mənə qanaxma başlandı, onda mən miyança ilə silindim və bu, mənə kömək elədi.

Sonra mən mələfələrlə, adyallarla, pərdələrlə, balıqlarla, süfrələrlə, payəndazlarla, tozsilən əsgilərlə, salfətlərlə, burun dəsmallarıyla, penuarlarla silindim. Qotur qaşındıqda ona nə cə ləzzət eləyirsə, bunlar mənə ondan da böyük zövq verirdi.

Qranquzye:

– Bəs sənə, bu silgilərdən ən yaxşısı hansıydı? – dedi.

Qarqantua:

– Mən də elə onu demək istəyirəm, – dedi, – indi siz hər şeyi nöqtəbənöqtə biləcəksiniz. Mən quru ota, küləşlə, kil-kəylə, tüklə, kağızla silindim, amma:

Kim ki arxasını kağızla silir,

Üst-başı sapsan nəmlə örtülür.

– Nələr eşidirəm, – Qranquzye səsləndi, – ay səni, şuluq-çunun biri! Altdan-altdan artıq şeir yazmağa da başlamısan?

– Bəs necə, əlahəzrət! – Qarqantua cavab verdi. – Yavaş-yavaş cızma-qaralarım da olur, amma bu qafiyəpərdazlıqdan bəzən dilim topuq vurur.

Qranquzye:

– Gəl söhbətimizin mövzusunda qayıdaq, – dedi.

Qarqantua:

– Hansına? – soruşdu. – İfrazat mövzusunda?

Qranquzye:

– Yox, silinməyə, – cavab verdi.

– Əgər kürəyinizi yerə gətirsəm, ortaya bir çəllək Breton şərəbi qoyarsınız mı?

– Qoyaram, qoyaram, – Qranquzye söz verdi.

– Nəcis yoxdursa, silinməyə də hacət yoxdur, – Qarqantua davam etdi. – Nəcis isə, ayaqyoluna getməsən, olma-yacaq. Bu səbəbdən əvvəlcə ayaqyoluna getmək, sonra da silinmək gərəkdir.

– Ah, sən necə də qiyamət mühakimə eləyirsən, oğulcuğum! – Qranquzye vəcdlə səsləndi. – Allah haqqı, səni lap elə bu yaxınlarda Sorbonnada disputda çıxış eləməyə göndərəcəyəm və sənə doktorluq dərəcəsi verəcəklər – yaşına görə çox ağıllısan! Amma sən dayanma, xahiş edirəm, silgi mülahizələrini davam elə. Saqqalıma and olsun, sən məndən bir çəllək yox, altmış çəllək ən yaxşı Breton şərəbi alacaqsan, özü də beləsini heç də Bretonda yox, şanlı Verronda hazırlayırlar.

Qarqantua davam edərək:

– Sonra mən həm də baş sarığıyla, qulaqbalışıyla, ayaqqabıyla, ovçu çantasıyla, səbətlə silinmişəm, – dedi, – amma

sizə deməliyəm ki, bütün bunlar dedikcə bərbad silinmələr idi! Nəhayət, şlyapalarla. Gərək biləsiniz ki, şlyapalar cürbəcür olur: hamar şlyapalar, xovlu şlyapalar, yun şlyapalar, ipək şlyapalar, atlas şlyapalar... Hamısından yaxşısı yun şlyapalardır – bağırsağ ifrazatlarını onlardan daha yaxşı təmizləyən vasitə görmədim.

Mən həm də toyuqla, xoruzla, cücəylə, dana dərisiylə, dovşanla, göyərçinlə, qarabatdaqla, vəkil kisəsiylə, kapyuşonla, ləçəklə, quş müqəvvasıyla silinmişəm. Ancaq nəticədə si zə deməliyəm ki, bütün dünyanı gəzsəniz, silinmək üçün zərif tüklü körpə qazdan daha yaxşısını tapa bilməzsəniz. Amma qazı ayaqlarınızın arasına dürtəndə hökmən onun başından tutun. Sizin gündəyməzinizə bu zaman dedikcə xoş olur. Birincisi, ona görə ki, körpə qazın tükləri çox yumşaqdır, ikincisi isə qaz balası özü istidir və bu istilik sizin gündəyməziniz və bağırsaqlarınızın vasitəsi ilə çətinlik çəkmədən ürək və beyin nahiyəsinə nüfuz edir. Nahaq elə düşünürsünüz ki, bəzi boşboğaz qanların çərənlədiyi kimi, guya, Yelisey çölləri qəhrəmanları və yarımallahları bütün zövq-səfalara görə asfodellərə, ambroziyalara və nektara borclu imişlər. Məncə, bütün məsələ ondadır ki, onlar körpə qazlarla silinirlər, bilicilər bilicisi İohann Skottun da fikri belədir.

XIV Fəsil. Bir ilahiyatçının Qarqantuaya latıncanı öyrətməsi haqqında

Rəhmdil Qranquze belə bir söhbəti dinləyəndən sonra Qarqantuanın yüksək əqli xüsusiyyətləriylə fərqləndiyini kəsdirdi və coşqun vəcd içində üzünü dayələrə tutub dedi:

– Makedoniya çarı Filipp, oğlu İsgəndərin çox ağıllı olmasını onun ustalıqla at minməsindən bilmişdi. Onun mindiyi at elə çılgın və dəlisov imiş ki, heç kəs onu minməyə ürək etmirmiş. Bu at bütün miniciləri üstündən atırmış: birinin boyunu, birinin çıxını, üçüncüsünün kəlləsini, dördüncüsünün çənəsini qırıbmış. İsgəndər bütün bunlara cıdır meydanında (ippodromda – o vaxtlar atların miniyə öyrədildiyi yer belə

adlanırmış) göz qoyur və bu qərara gəlir ki, at qorxudan çılğınlaşır, qorxduğu da öz kölgəsidir. Onda o, atın belinə qalxıb, onu gün işığının əksinə çapır, kölgə arxada qalır, beləliklə, atı miniyə öyrədir. Bu yerdə atası əmin olur ki, oğlu, doğrudan da, ilahi ağıla malikdir və ona başqa birisini yox, məhz yunan filosoflarının ən yaxşısı sayılan Aristoteli müəllim tutur. Sizə deməliyəm ki, oğlum Qarqantua ilə qarşınızda apardığım təkcə bu söhbət məni bir şeyə inandırır: onun zəkasında o qədər itlik, incəlik və aydınlıq var ki, bunda bir ilahilik var. Ona yalnız bütün elmləri öyrətmək gərəkdir və o, müdrikliyin ən yüksək dərəcəsinə çatacaqdır. Buna görə də mən onu alim bir adama tapşırmaq istəyirəm və qoy o alim oğluma onun qavraya biləcəyi hər şeyi öyrətsin, mən isə bunun üçün heç nəyi əsirgəməyəcəyəm.

Doğrudan da, çox keçmədən böyük ilahiyyatçı, magistr Tubal Olofemi oğlana müəllim tutdular. Tubal Olofem əvvəlcə Qarqantuaya əlifbanı elə yaxşı əzbərlətdi ki, uşaq onu başdan-ayağa və tərsinə – ayaqdan-başa su kimi içirdi. Buna beş il üç ay vaxt sərf olundu. Sonra müəllim onunla Donatı, Fatseti, Teodolu və Parabol Alanı oxudu ki, buna da on üç il altı ay iki həftə vaxt getdi.

Bu zaman qeyd etməliyəm ki, o, eyni zamanda Qarqantuaya qotik hərflərlə yazmaq öyrətmişdi və o vaxt çapçılıq sənəti hələ kəşf olunmadığı üçün oğlan bütün dərslərinin üzünü öz əlləriylə köçürməli oldu.

Onun, adətən, özüylə dərslərə gətirdiyi yazı ləvazimatının çəkisi yeddi min kvintaldan¹ çox idi, qələmdanı ölçüsünə görə Ene abbatlığının sütunları ilə müqayisəyə gələrdi, böyük bir çəlləyi xatırladan mürəkkəbqabısı isə yoğun dəmir zəncirlərdən asılmışdı.

Sonra Tubal Olofem onunla *De modis significandi*² və Gəvəzənin, Zırramanın, Ölçüyəgəlməzin, Qaleonun, Jan Buzovun, Qəpikgüdənin və başqalarının bu əsərə yazdıqları şərhləri oxudu ki, buna da on səkkiz il on bir aydan artıq vaxtları getdi. Və Qarqantua bütün bunları elə yaxşı qavradı ki, imta-

¹ *Kvintal* – metr üsulunda: 100 kiloqramlıq çəki vahidi

² “İşarələmə üsulları haqqında” (*lat.*)

handa bütün suallara əzbərdən və əks qaydada cavab verib anasına bir əlin beş barmağı kimi sübut etdi ki, *De modis significandi non erat scientia*¹.

Sonra Tubal Olofern onunla Təqvimi oxudu ki, bu işə düz on altı il iki ay vaxtları getdi və burada qeyd olunan müəllim vəfat etdi:

Min dörd yüz iyirminci ildə
Nə vaxtsa tutulduğu sifilisdən.

Onu daha bir qoca kaftar, magistr Zəvzək Sarsaqqulu əvəz etdi. Bu müəllim onunla Ququtsini, Eberarın Yunan dilini, Doktrinalı, Nitq hissələrini, *Quid esti, Supplementum-u*, Səfsəfə təfsirlərini, *De moribus in mensa servandis-i*, Senekanın *De quatuor virtutibus cardinalibusun-u*, *Passvantinin cum commentosun-u*, bayram günlərində *Dormi secure* və bu kimi başqa əsərləri oxudu və nəticədə Qarqantua elə ağıllandı ki, biz sizinlə heç vaxt onun səviyyəsinə çata bilməzdik.

XV Fəsil. Qarqantuanın başqa tərbiyəçilərin himayəsinə verilməsi haqqında

Bu arada atası görürdü ki, oğlu böyük uğurlar qazanır, onu kitablardan ayırmaq mümkün deyil, amma onu da görürdü ki, bu, ona fayda vermir və o, bütün bunların yekunu olaraq səfeh-ləşir, kütləşir və getdikcə dalğınlaşaraq qanmazın birinə çevrilir.

Qranquzye bu barədə Papeliqos vitse-kralı don Filip de Mareyə gileyləndi. Cavabında eşitdi ki, belə kitablardan və belə müəllimlərin rəhbərliyi altında oxumaqdansa, heç nə oxumamaq daha yaxşıdır, zira onların elmi – hərzə-hədyandır, onların müdrikliliyi isə – ən yaxşı, ən nəcib zəkaları çaşdıran və gənclik çiçəyini soldurub puç edən ibarəli cəfəngiyatdır.

– Madam ki belədir, – vitse-kral dedi, – ikicə il oxumuş cavan oğlanlardan birini yanınıza dəvət eləyin. Əgər onlar sağlam düşüncə, natiqlik qabiliyyəti, hazır cavablıq, xoşrəftarlıq, qanacaq-mərifət baxımından sizin oğlunuzdan geri qalsalar, məni sonuncu boşboğaz saya bilərsiniz.

¹ “İşarələmə üsulları haqqında” elm deyildir. (*lat.*)

Bu fikir Qranquzyeni valeh etdi və o, razılığını bildirdi.

Axşam şam yeməyinə gələrkən yuxarıda adıçəkilən de Mare səliqə ilə daranmış, geyinib-kecinmiş, səliqə-sahmanlı, nəzakətli, oğlandan daha çox mələkciyə bənzəyən gənc pajlardan birini – vilqonlu Evdemonu özüylə gətirdi və Qranquzye üz tutub dedi:

– Siz bu yeniyetməyə baxın. Hələ on iki yaşı yoxdur. Gəlin yəqin eləyək görək, kim çox bilir: qoca lağlağılar, yoxsa müasir gənc oğlanlar.

Qranquzye bu sınağın keçirilməsinə razılıq verdi və paja başlamağı buyurdu. Onda Evdemon öz ağasından, vitse-kraldan icazə istədi, al dodaqları ilə mehribanca gülümsəyərək nitqə başladı. O, üzünü Qarqantuaya tutaraq, birincisi, yaxşı xasiyyətinə görə, ikincisi, biliyinə görə, üçüncüsü, nəcibliyinə görə, dördüncüsü, gözəlliyinə görə onu tərif etməyə başladı, beşinci olaraq, onun təhsili yolunda bu qədər zəhmət çəkən atasına daha çox hörmət göstərməsi üçün mülayimliklə ona öyüd verdi. Axırda isə Evdemon Qarqantuaya bildirdi ki, özünü onun sədaqətli nökeri sanır və təzə ağasına xidmət göstərib faydalı olmaqdan başqa özü üçün heç nə diləmir.

Bütün bu sözlər gözəl latın dilində elə əda ilə, elə gur səslə, məharətlə, o qədər qəşəng deyildi ki, müasir gənc bir oğlan nitqindən çox, qoca xeyrixah Qraqxin, Siseronun və ya Emilin nitqini xatırlatdı və uyğun da ədalarla müşayiət olundu.

Qarqantua isə cavab vermək əvəzinə inək kimi böyürüb burnunu şapkasına soxdu; bu zaman o, ölmüş eşşəyin saman yeyə biləcəyi dərəcədə nitq söyləmək iqtidarındaydı.

Qranquzye elə özündən çıxmışdı ki, az qalırdı magistr Zəvzəyi yerindəcə vurub öldürsün. Lakin yuxarıda adıçəkilən de Mare bəlağətli öyüd-nəsihətlə ona müraciət etdi və Qranquzyenin qəzəbi soyudu. Buyurdu ki, müəllimin maaşı verilsin, ilahiyyatçıya layiq içirdilsin, sonra isə evdən qovulsun.

– Eh, o kaş ki elə bu saat ingilis kimi içib gəbərəydi, – Qranquzye əlavə etdi, – onda biz ona heç nə ödəməli olmazdıq!

Magistr Zəvzək çıxıb gedəndən sonra Qranquzye vitse-kraldan soruşdu ki, o, Qarqantua üçün kimi müəllim tutmağı məsləhət görür və onlar öz aralarında şərtləşdilər ki, bu vəzi-

fəni Evdemonun tərbiyəçisi Ponokrat öz üzərinə götürsün. Sonra onlar müasir fransız gənclərinin təlim-tərbiyəsinin necə qurulduğunu öyrənmək məqsədilə hamılıqca Parisə yola düşmək haqqında razılığa gəldilər.

XVI Fəsil. Qarqantuanın Parisə göndərilməsi, onun nəhəng bir madyanın belində yol getməsi və madyanın mozalanları qırması haqqında

Elə həmin vaxt dördüncü Numidiya çarı Fayol Qranquzeyə Afrikadan çox yekə və ucaboy bir madyan göndərdi ki, möcüzələr-möcüzəsi... beləsini dünyayi-ələm görməyib (axı bilirsiniz ki, Afrikada hər şey qeyri-adidir): o, altı fil boyda idi, ayaqlarında Yuli Sezarın atının ki kimi barmaqlar var idi, Langedok keçisi kimi qulaqları sallanırdı, arxasında isə kiçik bir buynuz var idi. Bu, boz xalları olan kürən bir at idi. Ancaq onun ən zəhmli yeri quyruğu idi: o, eynən Lanje yaxınlığında yerləşən müqəddəs Mars qülləsi yoğunluqdaydı və onun kimi dördkünc quyruğundan hər tərəfə viz duran taxıl qılıçığı kimi tük dəstələri uzanırdı.

Əgər bu, sizi təəccübləndirirsə, onda siz Skif qoyunlarının çəkisi otuz funtdan da ağır gələn quyruğunu, yaxud Suriya qoyunlarının quyruğunu görüb daha bərk təəccüblənməlisiniz, zira (Tenoya inansa) onlarda quyruq o qədər uzun və ağırdır ki, onların sağrısına quyruq üçün xüsusi araba bağlamaq lazım gəlir. Amma bax sizlərin, zavallı ədəbsizlər, belə quyruğunuz yoxdur!

Beləliklə, madyan dənizlə üç barj və bir briqantında Talmonduada yerləşən Olonn limanına gətirilmişdi.

Qranquzeyə atı görəndə səsləndi:

– Nə yaxşı! O, mənim oğlumun Parisə aparar. Allah haqqı, indi işimiz yağ kimi gedəcək! Vaxtı gələndə oğlum böyük alim olacaq. Oxumaq, necə deyirlər, qaranlıqdır, oxumamaqsa – işiç.

Ertəsi gün Qarqantua, müəllimi Ponokrat öz xidmətçiləri ilə, eləcə də gənc paj Evdemon səfər öncəsi düt deyincə içdilər və yola düşdülər. Həmin gün hava günəşli və mülayim

idi, buna görə Qranquzye tapşırırdı ki, Qarqantuaya sarı çəkmələr geyindirsinlər – Baben onları “qıسابoğaz çəkmə” adlandırır.

Onlar yol boyu özlərinə heç nədən korluq vermədilər, ləzzətlə yeyə-yeyə, içə-içə, kefləri saz yol gedib, Orleana çatdılar. Sonra yolları qalın bir meşədən keçirdi; meşənin uzunluğu otuz beş mil, eni on yeddi mil, yaxud buna yaxın olardı. Bu meşədə o qədər mozalan və milçək vızıladaşırırdı ki, atlar çox əziyyət çəkib yol gedə bilmirdi. Ancaq Qarqantuanın atı özünü itirmədi və milçəklərdən əziyyət çəkən həmcinslərinin intiqamını aldı. Dostlarımız meşəyə girən kimi milçəklər onların üstünə hücum etdikdə at quyruğunu elə yellədi ki, ətrafındakı ağaclar yığın-yığın yerə sərildi. At quyruğunu sağa-sola, orabura, irəli-geri çırpı-çırpı ağacları otbiçən kimi biçirdi. Bir az sonra bütün meşə böyrü üstə yıxıldı. Hansı tərəfə baxsan, qalaq-qalaq devrilmiş ağac görərdin. Bir sözlə, nə meşə qaldı, nə də milçəklər, yalnız boş bir düzənlik qaldı.

Qarqantuaya bu iş açıq-açkar ləzzət etdi, amma o lovğalanmadı, yoldaşlarına yalnız bunu dedi:

– Hə, indi burada hər cür həşərata – tubo-s!

Elə o vaxtdan da həmin diyar Bos adlandırılmağa başlandı.

Qəlyanaltıya gəlincə, yolçular birə ilə qəlyanaltı etdilər, başqa heç nə istəmədilər. Məhz bunun xatirəsinə Bos zadəganları indinin özlünə qədər birə ilə qəlyanaltı edirlər, hələ bir tərifləyir, üstəlik, dodaqlarını da yalayır.

Səyyahlar yollarına davam edib, nəhayət ki, Parisə çatdılar. Qarqantua burada düz iki gün dost-tanıqlarıyla dincəlib kefə baxdı və qarşısına çıxan hər kəsdən burada hansı alimlər olduğunu və hansı şəraba üstünlük verildiyini soruşdu.

XVII Fəsil. Qarqantuanın parisilərə ona göstərilən qonaqsevərliyin əvəzini ödəməsi və Məryəm Ana kilsəsinin böyük zənglərini aparması haqqında

Qarqantua bir neçə gün dincələndən sonra şəhərə baxmağa çıxdı və hamı böyük bir heyərlə gözlərini ona zillədi: qeyd etmək yerinə düşər, Parisdə elə gic, qanmaz və avara adam-

lar yaşayırlar ki, istənilən hoqqabaz, tutya və zıncırovlu qatır alverçisi, yaxud da küçə musiqiçisi burada yaxşı bir vaizdən daha çox izdiham toplaya bilir ətrafına.

Və onu elə arasıkəsilmədən izləməyə başladılar ki, axırda o, Məryəm Ana kilsəsinin qülləsinin üstündə oturmağa məcbur oldu. O, qüllənin üstündə əyləşərək, aşağıda böyük bir izdiham yığıldığını görüb, hamının eşidə biləcəyi bir surətdə dedi:

– Gümən eləməyə əsas var ki, bu avaralar buraya gəlişimin və göstərdikləri qəbulun əvəzini ödəməyimi istəyirlər. Yaxşı! Mərc gəlirəm, bu saat mən onları elə yedirib-ıçırım ki, illərcə yadlarından çıxmasın, gülməkdən ayılmasınlar.

O, bu sözləri deyib gülərək, öz misilsiz miyançasının düyməsini açdı, oradan bir şey çıxartdı və toplaşanları elə genbol suladı ki, qadınlar və uşaqlar hesaba alınmasa, iki yüz altmış min dörd yüz on səkkiz adam boğuldu.

Yalnız az bir qismə ayaqlarının zirəkliyi sayəsində daşqından qurtulmaq müyəssər oldu; onlar yalnız universitet məhəlləsinin yuxarı hissəsinə çatanda qan-tər içində, öskürə-öskürə, tüpürə-tüpürə, tövşüyə-tövşüyə, kimi – qəzəbdən, kimi də – gülərək and içməyə başladılar:

– Gizli yaralara and içirəm, buynuz haqqı, mənim haram quruyur-qurusun, xərçənglərə and olsun, *ro cab de bious, das dich Gots leiden shend, pate de Christo*¹, müqəddəs Kenenin bətninə and olsun, and olsun, and olsun müqəddəs Briyli Fiakra, müqəddəs Trenyana and olsun, müqəddəs Tibo şahidim olsun, Tanrının Pasxasına and olsun, Milada and olsun, şeytanın qəzəbinə gəlim, müqəddəs Sosisə, bişmiş almalarla döyülmüş müqəddəs Xrodeqanqa and olsun, müqəddəs apostol Ədəbsizə, müqəddəs Qarmağa, müqəddəs hiyləgər Qəmzəyə and olsun ki, o, bizi əcəbcə islatdı, hamımızı pas elədi, amma zarafat üçün dartışma kələyi düşündü ha!..

Elə o vaxtdan da bu şəhərin adı Paris qaldı, əvvəllər isə, Strabonun IV kitabında təsdiq etdiyi kimi, onun adı yerli xanımların budlarının xüsusi ağılığı səbəbindən Levketsiya imiş ki, bu da yunan dilində “ağca” deməkdir. Şəhərin adı dəyişdirilən

¹ Tanrının başı! (*qaskonca*), İlahi ehtiraslar, səndə abır yoxdur. (*alm*); İsanın başı (*Ital*).

zaman bütün iştirak edənlər isə öz prixodlarının¹ müqəddəs-lərini rahat buraxmadılar, zira parisililər müxtəlif tərkibli və qarışıq camaatdır. Onlar təbiətləri etibarilə təkcə əla qanun-pərəstlər deyil, həm də əla söyüşçülərdir. Onlar həm də dikbaşlıqları ilə seçilirler ki, bu da *Iohanninus de Barrankoya De copiositate reverentiarum*² kitabında parisililər sözlünün parreziə yunan sözlündən əmələ gəldiyini və “dilini saxlaya bilməmək” mənası verdiyini iddia etməyə əsas vermişdir.

Sonra Qarqantua kilsə qüllələrindən asılmış böyük zəng-ləri gözdən keçirdi və onları xeyli melodikcəsinə çaldı. Bu-rada ağına gəldi ki, bu zəngləri götürüb aparsın və qumrov əvəzinə atının boynuna taxsın. O, bunları xeyli pendir və təzə siyənək balığı yükü ilə birlikdə atasına göndərmək istəyirdi, buna görə də zəngləri özü ilə apardı.

Bu arada donuz əti toplamaq məqsədilə müqəddəs Anto-ni ordeninin vetçina komandoru Parisə gəldi. O da zəngləri xəlvəti çıxardıb aparmaq fikrinə düşmüşdü; istəyirdi ki, ko-mandorun gəlişi uzaqdan eşidilsin və donuz piyi anbarlarda əvvəlcədən qorxudan titrəyib-əssin. Amma o, vicdanlı adam olduğu üçün, hər halda, onları oğurlamadı; ona görə yox ki, onlar onun əlini yandırdı, ona görə ki, onlar bir qədər ağır idi.

Amma bu komandoru mənim yaxın dostum olan Burq ko-mandoru ilə qarışıq salmamalı.

Bütün şəhəri çaxnaşma bürüdü, axı siz burada necə fitnəkar-lar yaşadığını bilirsiniz: əcnəbilər fransız krallarının dözümlülü-yünə, daha doğrusu, kütbeyinliyinə əbəs yerə təəccüblənmişlər ki. Axı onlar bu çaxnaşmaların hər gün baş verdiyini görə-görə onlara son qoymaq üçün heç bir fəvqəladə tədbirə əl atmırlar. Eh, kaş ki bircə bu kafirlərin və sui-qəsdçilərin yuva-larının yerini biləydim, onda onların iç üzlərini bütün prixod qardaşlığımızın qarşısında açıb faş edərdim!

Beləliklə, başını itirmiş və çaxnaşmaya düşmüş izdiham Sorbonnaya tərəf atıldı. O vaxt Levketsiya hatifi orada idi (indi isə o yoxdur). Ona məsələnin mahiyyətini başa saldılar və

¹ *Prixod* – xristianlarda: aşağı kilsə təşkilatı və bu təşkilat üzvlərinin ya-sadığı yer, məhəllə

² “Qılda bolluğu şəraitində pərəstliş haqqında” (*lat.*)

zənglərin oğurlanmasından irəli gələn naqolaylıqları bir-bir sadaladılar. Bütün *pro i contra*¹ Baralipton fiquru üzrə ölçüb-biçiləndən sonra zənglərin itməsi ilə əlaqədar müstəsna narahatlıqların Qarqantuanın nəzərinə çatdırılması üçün onun yanına ilahiyyat fakültəsinin ağsaqqal və layiqli bir nümayəndəsini göndərmək qəət olundu. Bu kimi tapşırığın ilahiyyatçıdan daha çox ritora² layiq olduğunu sübut etməyə çalışan bəzi universitet xadimləri tərəfindən etirazlara baxmayaraq, seçim çox hörmətli magistr Yanotus de Braqmardonun üzərinə düşdü.

XVIII Fəsil. Yanotus de Braqmardonun böyük zəngləri geri almaq üçün Qarqantuanın yanına göndərilməsi haqqında

Yuli Sezar kimi daranmış magistr Yanotus başına ilahiyyatçı papağını qoydu və mürəbbəli piroqlardan ürəyi istəyən qəədər aşırıb, üstündən çaxır anbarından gətirilmiş müqəddəs şərabdan vuraraq Qarqantuanın yanına yollandı. Onun qarşısında üç qırmızısifət pristav gedirdi ki, bu pristavlara ilişdinsə, qopmağı ağına da gətirmə. Arxalarınca bikara görkəmli beş elmi magistr gəlirdi, onların hamısı bir nəfər kimi palçıqdan da kirli idilər.

Girişdə onları Ponokrat qarşıladı və bu adamların görkəmi onu dəhşətə gətirdi; o, bunların hoqqabazlar olduqlarını qəət etdi və yuxarıda göstərilən bikara görkəmli magistrlərdən birinə üz tutaraq bu maskaradın nə demək olduğunu soruşdu. O da zəngləri qaytarmaq xahişi ilə təşrif buyurduqlarını ərz etdi.

Ponokrat bu söhbəti eşidib, Qarqantuanı məsələdən agah etməyə tələsdi. İstədi ki, o, gələnlərə nə cavab verəcəyini bilsin və yubanmadan bir qərar qəbul etsin. Qarqantua belə bir məlumat alan kimi müəllimi Ponokratı, özünün eşikağası Filotomini, baş mehtəri Gimnastı, nəhayət, Evdemonu bir kənara çəkdi və onlardan neyləmək, nə cavab vermək haqqında

¹ Lehinə və əleyhinə (*lat.*)

² *Ritor* – qəədim Yunanıstanda: bəlağət müəllimi

məsləhət istədi. Hamı bir fikirdən yapışdı: qonaqları yemək otağına aparmaq və onları ilahiyatçılar kimi o qədər içirtmək ki, qoca kaftar sonra döşünə döyüb zənglərin onun israrı sayəsində qaytarıldığı ilə öyünə bilməsin; qət olundu ki, onlar burada əyyaşlıq etdikləri vaxtda şəhər prefektinin, fakültə rektorunun və yepiskop müavininin arxasınca adam göndərilsin və ilahiyatçı öz xahişini bildirməyə macal tapmadan zənglər onlara verilsin. Sonra isə elm xadiminə yuxarıda göstərilən şəxslərin hüzurunda öz parlaq nitqini söyləmək imkanı verilməsi yekdilliklə qərara alındı.

Belə də oldu: hamı toplanandan sonra ilahiyatçını ağzına qədər dolmuş zala gətirdilər və o, öskürüb boğazını təmizləyərək belə başladı.

XIX Fəsil. Magistr Yanotus de Braqmardonun Qarqantuaya xitabən zəngləri qaytarmaq xahişi haqqında nitqi

– Öhö, öhö, öhə! *Bona dies*¹, hörmətli cənab, *bona dies, et vobis*², hörmətli cənablar! Əgər zəngləri bizə qaytarsaydıңыз, bu necə də yaxşı olardı, zira biz onlara son dərəcə ehtiyac duyuruq! Öhö, öhö, öhhə! Bir çox il öncə biz onları böyük pullar müqabilində Kaqor londonlularına, eləcə də Briy bordolularına vermədik. Ay dairəsini uzatmaq və bizim üzüm bağlarımızı təbii fəlakətlərdən qorumaq iqtidarını doğuran onların kviddiativ təbiətində kök salmış dünyəviliyin elementar kompleksiyalarının substansional məziyyətləri bu adamları valeh etmişdi, yəni əslinə baxılırsa, bizim yox, ətrafdakıların; axı əgər biz tünd içkilərdən məhrum olsaq, onda həm də bütün mal-mülkümüzü və ağıl-kamalımızı itiririk.

Əgər siz mənim xahişimi yerinə yetirərsəniz, onda mən on qarış sosis və əla şalvar qazanacağam və o şalvarda çıxclarım özünü çox rahat hiss eləyəcək; yoxsa mənə göndərənlər yalançı çıxacaqlar. Vallah, *domine*³, şalvar yaxşı şeydir, *et vir sa-*

¹ Gün aydın. (*lat.*)

² Gün aydın, sizə də həmçinin. (*lat.*)

³ Ağam (*lat.*)

*piens pop abhorrebit eam*¹! Ah! Ah! Hər kəsin şalvarı olmur ki... Bunu mən özüm də yaxşı bilirəm! Nəzərə alın ki, *domine*, mən bu gözəl milçəkqıran nitqimi on səkkiz gün höccələmişəm. *Reddite quo sunt Cesaris Cesari, et que sunt Dei Deo. Ibi jacet lepus*².

Doğrusu, *domine*, əgər mənimlə *in camera* şam etmək istəyirsinizsə, lənət şeytana, *charitatis, nos faciemus bonum cherubin. Ego occidi unum porcum, et ego habet bon vino*³. Yaxşı vinidən isə pis latınca düzəltmək olmaz.

Beləliklə, *de parte Dei, date nobis clochas nostras*⁴. Qulaq asın, mən sizə bütün fakültəmizin adından *sermones de Utino, utinam*⁵ bağışlayıram, siz isə zənglərimizi bizə verin. *Vilitis etiam pardonos? Per Diem, vos habebitis et nihil poyabitis*⁶.

Ah, hörmətli cənab, *o domine, clochidonnaminor nobis*⁷. Axı bu, *est bonum urbis*⁸-dir. Ellikcə hamımız ona möhtacıq. Əgər sizin madyanınıza onun xeyri varsa, təbii ki, bizim fakültəmizə də xeyri var, *que comparata esi jumentis insipientibus et similis facta est eis psalmo nescio quo*⁹ – bu, haradasa, məndə bir parça kağızda qeyd olunub – *et est unum bonum Achilles*¹⁰. Öhö, öhö, öhə!

Budur, indi mən sizə sübut edəcəyəm ki, siz onları mənə qaytarmalısınız! *Ego sic argumentor*:

*Omnis clocha clochabilis, in clocherio clochando, clochans clochotivo clochare facit clochabiliter clochantes. Parisius habet clochas. Ergo glus*¹¹.

¹ Və müdrik adam ondan ikrah eləməz. (*lat.*)

² Qeysərə qeysərinkini, Tannya Tannıninkini verin. Öküzün yekəsi pəyədəymiş. (*lat.*)

³ Mərhəmət binasında, lənət şeytana, yaxşıca qamımızı bərkidəcəyik. (*lat.*)

⁴ Allah xatirinə, bizim zənglərimizi özümüzə verin. (*orta əsr. lat.*)

⁵ Udinanın moizələri kimi (*orta əsr. lat.*)

⁶ Sizə bağışlanma lazımdır? And olsun ki, siz onu alacaqsınız, həm də müftəcə. (*orta əsr. lat.*)

⁷ Cənab, bizi zəngsiz qoymal (*orta əsr. lat.*)

⁸ Şəhərin əmlakı (*lat.*)

⁹ Hansısa ağılsız heyvana bənzədildi və onunla müqayisə edildi; Zəbur surəsinə bax, bilmirəm hansına. (*lat.*)

¹⁰ Bu, şöhrətli Axilldir. (*orta əsr. lat.*)

¹¹ Kilsə qülləsində bərkədən danqıldayan bir zəng, öz dili ilə danqıldayan zəng çalanları daha bərkədən zəng çalmağa məcbur edir. (*lat.*)

Ha-ha-ha! Pis deyilməyib! Nöqtəsi-nöqtəsinə *in tertio prime*¹, *Darii*², ya da başqa birisi. Allah haqqı, vaxt var idi, mən gözəl nitq söyləyirdim, indi isə ancaq əvələn-gəvələn danışıram. İndi isə mənə yaxşı şərabdan və yumşaq yataqdan başqa heç nə gərək deyil. Bir də ki kürəyimi od qızdırsın, şorba tasının dumanlanmaqda olduğu masaya qarnım dəysin!

Ah, *domine*, sizdən xahiş edirəm, *in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti amen*³, zənglərimizi bizə qaytarın və qoy Tanrı sizi bütün xəstəliklərdən qorusun, sizə sağlamlıq göndərsin, *qui vivit et regnat per omnia secula seculorum, amen*⁴ Öhö, öhə, öhö, öhə, öhhö!

*Verum enim vero, quando quidem, dubio procul, edepol, quoniam, ita certe, meus Deus fidus*⁵, zəngsiz şəhər – əsasız kor, quşqunsuz eşşək, qumrovsuz inək kimidir. Nə qədər ki onları bizə qaytarmamısınız, biz əsasını itirmiş kor kimi sizə yalvaracağım, quşqunsuz eşşək kimi anqıracağım və qumrovsuz inək kimi böyürəcəyik.

Xəstəxana yaxınlığında yaşayan bir latınist bir dəfə zadəgan şair Baldanusdan – daha doğrusu, bağışlayın, Pontanusdan – sitat gətirərək, deyib ki, zənglərin özləri lələkdən düzəldilsin, dillər isə – tülkü quyruqlarından, yoxsa guya, o, öz şeirvari yazılarını düzüb-çoşanda onlardan onun beyin sancıları başlayacaq. Amma bu tak-tarak, tak-tarak, qıcırta, xırtıltı, baş-ayaq, kəlləmayallağa görə onu bizdə kafir elan ediblər, axı biz kafirləri fəsəli kimi qızardırıq. Sonra isə, necə deyərlər: “Şahidlər, siz azadsınız!” *Valele et plaudite. Calepinus recensui*⁶.

¹ Birinci fıqurdan üçüncü üsulla (*lat.*)

² Bu üsulun adı

³ Ata, Oğul və müqəddəs Ruh naminə, amin! (*lat.*)

⁴ Onun səltənətinin sonu olmayacaq, amin! (*lat.*)

⁵ Amma bununla belə, mümkün qədər, şübhəsiz, Polluksa and olsun, madam ki hər halda, Tanrı şahiddir. (*lat.*)

⁶ Bağışlayın və əl çalın. Mən, Kalepino, yoxlamamı bitirdim. (*lat.*)

XX Fəsil. İlahiyyatçının öz mahudunu aparması və onun başqa sorbonnaçılarla çəkişmələrinin başlanması haqqında

İlahiyyatçı öz nitqini bitirəndə Ponokrat və Evdemon elə uğunub getdilər ki – eynən Krase ayıpəncəsini udan eşşəyi görərəkən, yaxud Filemon nahara hazırlanmış ənciri aşırən eşşəyi görüb gülməkdən öldüyü kimi – az qala, qəşş edəcəkdilər. Onlara baxanda magistr Yanotusun özünü də gülmək tutdu – həm də kimin daha ucadan güldüyü məlum deyildi – belə ki, ən sonda hamının gözlərindən yaş axmağa başladı, zira beyin maddəsinin güclü silkələnməsindən göz yaşı məhlulu sıxılmış və o, göz sinirlərinə doğru axıb tökülmüşdü. Beləliklə, onlar özlərində heraklitlik edən Demokriti və demokritlik edən Herakliti təcəssüm etdirirdilər.

Hamı doyunca güləndən sonra Qarqantua necə hərəkət etmək barədə məsləhət almaq üçün yaxınlarına müraciət etdi. Ponokrat bu gözəl natiqi bir daha içirtməyi məsləhət gördü, ona görə ki, magistr onları Sonjekrenin özündən daha yaxşı əyləndirib güldürmüşdü. Dedi ki, ona nitqində xatırlatdığı ki mi on qarış sosis, şalvar, üç yüz parça odun, iyirmi beş çəllək şərab, qaz tükündən üç balısla yorğan-döşək, bir də böyük bir şorba tası – bir sözlə, bu qoca yaşında nəyə ehtiyacı vardısı, hamısını versinlər.

Bütün bunlar ona verildi, bircə şalvardan başqa, çünki Qarqantua natiqə münasib ölçüdə şalvarın dərhal tapılacağına şübhə edirdi; bundan başqa, Qarqantua bilmirdi ki, magistrə hansı biçimli şalvar yaraşar: təbii ehtiyaclara çıxmağı sadələşdirən arxa hissəsi körpü kimi qaldırılan və endirilən nəfəslikli şalvarımı, işəməyi asanlaşdıran dənizçi biçimli şalvarımı, qarını isti saxlayan İsveçrə biçimli şalvar, yoxsa beli sərin saxlayan yanqlı şalvar; sonra isə ona şalvar əvəzinə yeddi qulac qara mahud, üç qulac da astarlıq ağ parça verilməsini əmr etdi. Odunu onun evinə hamballar daşdılar, sosislə tası elm magistrləri apardılar, mahudu isə magistr Yanotus özü aparmaq istədi.

Adıçəkilən magistrlərdən Jus Banduy adlı birisi qeyd etdi ki, belə bir iş ilahiyyatçıya yaraşmır və layiq deyil, buna görə də o, mahudu başqa birinə verməlidir.

– Ay səni, eşşəyin biri eşşək! – Yanotus səsləndi. – Sən *in modo et figura*¹-dən nəticə çıxara bilmirsən. *Parva logicalia! Panus pro quo supponit?*² Görünür, bunun da sənə heç bir xeyri olmayıb.

– *Confuse et distributive*³, – Banduy cavab verdi. – Səndən soruşmaram, eşşəyin biri, *quo modo supponit, no pro quo*⁴. Aydınır, eşşəyin biri, *pro tibiis meis*⁵. Buna görə də mahudu mən aparacağam, *egomet, sicut suppositum portat adpositum*⁶.

Və o, Patlen kimi yavaş-yavaş onu apardı.

Lakin iş bununla bitmədi: qoca kaftar Sorbonnadakı geniş iclasda bir daha şalvar və sosisləri təntənəli şəkildə tələb etdi, amma bunda ona qətiyyətlə “yox” dedilər, o əsasla ki, əldə olan məlumatlara görə o, bunların hamısını Qarqantuadan almışdı. Magistr Yanotus etiraz etdi ki, bu, Qarqantuanın səxavəti sayəsində *gratis*⁷ olub və sorbonnaçıları verilmiş vədin yerinə yetirilməsindən azad etmir. Bununla belə, deyildi ki, ədalətlə ona çatası hər şeyi alıb və daha heç nə almayacaq.

– Ədalətləmi? – Yanotus fəğan etdi. – Siz heç onun nə olduğunu da bilmirsiniz. Ay sizi, əclaf, murdar yaramazlar! Dünyayı-aləm hələ sizin kimi nanəciblər görməyib. Mən ki sizin dabbaqda gönünüzə bələdəm; topal görüb, axsaqlıqdan danışırsınız? Axı mən sizinlə birlikdə nə qədər zibil işlər görmüşəm. Sizin burada düşünüb törətdiyiniz o dəhşətli qanunsuzluqları krala çatdırmasam, qoy dalağım qurusun; və əgər o, sizlərin hamınızı Tanrı və insanlıq tərəfindən rədd edilmiş uşaqbazlar, canilər, kafirlər, yoldançıxaranlar kimi diri-diri yandıрмаğı əmr etməsə, məni cüzam tutsun!

¹ Üsul və fiqur (*lat.*)

² Məntiqin zəifdir! Mahud nəyə istifadə olunur? (*lat.*)

³ Sistemsiz və müxtəlif şəxslərə (*lat.*)

⁴ Hansı surətdə istifadə olunur, amma heç nəyə (*lat.*)

⁵ Mənim baldırlarıma (*lat.*)

⁶ Mən özüm, substansiya aksidensiyanı daşdığı kimi (*lat.*)

⁷ Təmənnasız (*lat.*)

Bu sözlərə görə onu məhkəməyə verdilər, amma o, məhkəmə istintaqının vaxtının uzadılmasına nail oldu. Bir sözlə, məhkəmə uzandı və bu vaxtadək də uzanır. Sorbonnaçılar bu iş başa çatmayınca yuyunmayacaqlarını əhd etdilər, Yonatus və həmfikirləri isə əhd etdilər ki, son və qəti qərar çıxarılmayana qədər burunlarını silməsinlər.

Onlar verdikləri əhdə əməl edərək bu gün də kirli və bur-nufırtıqlı gəzirlər, zira məhkəmə hələ ki bu işi incəliyinə qədər araşdırma bilməyib. Hökm yaxın günəş tutulmalarının birində çıxarılacaq, başqa sözlə, heç vaxt çıxarılmayacaq – axı siz bilir-siniz ki, hakimlər təbiətin özündən və hətta öz məxsusi qanunlarından da güclüdürlər: məsələn, Paris kodekslərinə əsasən, təkcə Tanrı sonsuzadək nə isə etmək səlahiyyətindədir. Təbiət özlüyündə ölümsüz heç nə yaratmır, zira onun dünyaya gətirdiyinə o özü bir hədd və ya son qoyur: *omnia orta cadunt*¹ və s. Amma bu süründürməçilərin səyləri ilə onların apardığı çəkişmələr sonsuz və ölümsüz olur. Beləliklə, onlar Lake-demonlu Xilona məxsus və delfilərin zərbi-məsəlinə çevrilmiş kəlamın doğruluğunu təsdiqləyirlər: səfalət – çəkişmələrin rəfi-qəsidir, bütün çəkişənlər isə – səfillərdir, çünki onların həyatının sonu onların başladığı işin sonundan daha tez çatacaqdır.

XXI Fəsil. Qarqantuanın sorbonnaçı müəllimləri tərəfindən tərtib edilmiş cədvəl üzrə məşğuliyyətləri haqqında

Qarqantuanın Parisə gəlişindən bir neçə gün sonra zəng-lər qaytarılıb yerinə qoyuldu və parislilər bu alicənab hərəkətə görə minnətdarlıq əlaməti olaraq ona madyanını o özü istədiyi qədər saxlamaq və bəsləmək təklifiylə müraciət etdilər. Qarqantua bu təklifə olduqca iltifatla yanaşdı ki, nəticədə madyanı Byer meşəsinə göndərdilər. Amma zənnimcə, at ar-tıq orada deyil.

Bundan sonra Qarqantua Ponokratın rəhbərliyi altında bütün mümkün səyləri daxilində dərsləriylə məşğul olmağa başlamaq istədi. Ancaq müəllimi ona başlanğıc üçün əvvəlki

¹ Bütün doğulanlar ölümə məhkumdur. (*lat.*)

metoda riayət etməyi tapşırırdı: Ponokrat özü üçün aydınlaşdırmaq istəyirdi ki, Qarqantuanın keçmiş müəllimləri hansı yolla bunca uzun bir müddət ərzində heç nəyə nail ola bilməyiblər və necə olub ki, o, belə səfeh, gic və cahilin birinə çevrilib.

Qarqantuanın vaxtı belə bölünmüşdü: o, adətən, səhər saat səkkizlə doqquz arası oyanırdı – havanın işıqlanıb-ışığınmamasının mətləbə dəxli yox idi – ilahiyyatçı müəllimləri belə məsləhət etmiş və görünür, Davudun, *Vanum est vobis ante lucem surgere*¹ sözlərinə əsaslanmışdılar.

O, canına cərəyanların axması üçün yataqda bir müddət ayaqlarını oynadır, atılıb-düşür və eşələnirdi, sonra mövsümə uyğun geyinirdi, tülkü dərisindən astarı olan sıx friz parçasından tikilmiş enli və uzun pləşini daha çox xoşlayırdı; sonra almen darağı ilə, yəni baş barmağı ilə başını darayırdı, çünki hami-tərbiyəçilərinin rəyincə, başqa cür daranmaq, yuyunmaq, təmizlənmək – dünyəvi yaşam üçün ayrılmış qiymətli vaxtı boş yerə itirməkdir. Sonra ayaqyolunda qarnını boşaldır, işəyir, hayxırır, gəyirir, yel buraxır, əsnəyir, tüpürür, öskürür, hıçqırır, asqırır, arxıdyakon kimi bumunu silir və nəhayət, səhər yeməyi yeyirdi; səhər yeməyində isə nə rütubət, nə də yelçəkən zərər verməsin deyə ona əla bişmiş içalat, qızardılmış ət, qaxac edilmiş qiyamət donuz budu, qızardılmış ecəzkar keçə əti və böyük miqdarda şorbada isladılmış çörək tikələri verirdilər.

Ponokrat qeyd elədi ki, yataqdan qalxan kimi yeməyin üstünə atılmaq olmaz, əvvəlcə bəzi məşqlər edilməlidir. Buna isə Qarqantua etiraz etdi:

– Necə? Məgər mən kifayət qədər məşq eləmirəm? Qalxmazdan öncə yeddi dəfə bir böyrümdən o biri böyrümə çevrilirəm. Məgər bu azdır? Papa Aleksandr yəhudi həkimin məsləhəti ilə eyni şeyi edirdi və paxıllığını çəkənlərin acığına öləne qədər yaşadı. Məni buna keçmiş müəllimlərim öyrədiblər; onlar deyirdilər ki, səhər yeməyi yaddaşa yaxşı təsir eləyir və buna görə də səhər yeməyi vaxtı heç kimi gözləmədən içirdilər. Mən bundan özümü əla hiss eləyirəm və yalnız bö-

¹ Siz nahaq yerə hava işıqlanmamış qalxırsınız. (*lat.*)

yük iştahayla yeyirəm. Magistr Tubal mənə deyirdi (o isə burada, Parisdə litsensiatlığa¹ hamıdan yaxşı imtahan vermişdi): məsələ yeyin qaçmaqda deyil axı, qaçmağa tez başlamaqdadır; eynilə də əgər insan sağlamlığını qorumaq istəyirsə, onda içmək, içmək, ördək kimi elə hey içmək gərək deyil – səhər tezdən içmək yetər. *Unde versus*²:

Tezdən oyanmaqda varsa da zərər –
İçməyin cana tək xeyri var səhər.

Qarqantua səhər yeməyini möhkəmcə yeyəndən sonra kilsəyə gedirdi, arxasınca isə böyük bir səbətin içində onun qalın, yağa bulaşmış, kisəyə bükülmüş dua kitabını gətirirdilər ki, bu dua kitabı piyili cildi və düymə ilməkləri ilə birlikdə nə az, nə çox, düz on bir kvintal altı girvənkə ağırlığında idi. Qarqantua kilsədə iyirmi altıdan otuzadək dua dinləyirdi. Bu arada onun bərk-bərk bürünmüş, şanapipiyə bənzəyən, külli miqdarda üzüm şirəsi ilə nəfəsini təmizləməyi əla bacaran ailə keşişi də ora gəlirdi. Qarqantua ilə birlikdə bütün duaları bir söz belə buraxmadan söylə mızıldayırdı.

Qarqantua kilsədən çıxanda müqəddəs Klavdinin öküz arabasına qalaqlanmış təsbehini onun yanına gətirirdilər. Bu təsbehin hər bir dənəsi adam başı boyda idi. Qarqantua monastırın bağında və qalereyasında gəzişə-gəzişə o qədər dua oxuyurdu ki, on altı zahid birlikdə bunları oxuya bilməzdi.

Sonra o, gözünü kitaba zilləyib səhərə qalmış yarım saat müddətində dərslər oxuyurdusa da, bütün fikri-zikri ikinci qəlyanaltı hazırlanan mətbəxdə olurdu.

Daha sonra boşqabını xörəklə təpələmə qalayaraq yeməyə əyləşər və təbiətən fleqmatik olduğu üçün onlarca donuz budundan, hisə verilmiş öküz dilindən, kürüdən, kolbasadan və şərəblə yaxşı gedən başqa qəlyanaltılardan başlayardı. Bu arada dörd xidmətçi ard-arda fasiləsiz olaraq onun ağızına kürək dolusu xardal atırdı, sonra o, böyrəklərinin qıcıqlanmasının qarşısını almaq üçün birməfəsə kim bilir nə qədər ağ şərəb içirdi. Bundan sonra ət yeyirdi və bunun hansı ət olması

¹ Orta əsr universitetlərində mühazirə oxumaq hüququ almış, amma hələ doktorluq dissertasiyası müdafiə etməmiş müəllim

² Şeir buradandır. (*lat.*)

fəsilədən asılıydı. Mədəsi tutduqca yeyər və yalnız tısqırmağa başlayanda yeməkdən əl çəkərdi.

Əvəzində içki üçün heç bir hədd, heç bir qayda mövcud deyildi, çünki onun fikrincə, içki içən üçün sərhəd və hədd olaraq o an götürülür ki, ayaqqabılarının mantar altlıqları yarım fut şişmiş olsun.

XXII Fəsil. Qarqantuanın oyunları

Ardınca Qarqantua güclə dilini tərpedərək şükranlıq duasının ən axır kəlmələrini mızıldayır, sonuncu bədəni başına çəkir və qaban sümüyü ilə dişlərini qurdalayır, bundan sonra xidmətçilərlə qızğın naqqallığa başlayırdı. Xidmətçilər yerə yaşıl mahud sərirdilər və hədsiz-hesabsız kartlar, hədsiz-hesabsız zərlər və sayə-hesaba gəlməyən dama lövhələri düzürdülər.

Qarqantua oynayırdı:

öz kozırları,	tarok,
dörd kart,	götürən – uduzur,
böyük dəbilqə,	qlık,
triumf,	onera,
pikardiyka,	murr,
yüz,	şahmat,
bədbəxt,	tülkü,
fırıldaq,	fişənglər,
kimə on dənədən çox,	inəklər,
otuz bir,	ağ dama,
üç yüz,	üç zər,
zavallı,	nik-nok,
çevrilmiş kart,	topaldıqaç,
narazi,	Marsel əncirləri,
landsknext,	oğrunu tap,
ququ quşu,	keçi bəyirtmə,
piy-nad-jok-for,	yulaf satırq,
toy,	kömürü püflə,
iki kart,	gizlənqaç,

dirinin hakimi və ölünün
 hakimi,
 ütünü oddan gətir,
 bildirçinlər,
 didmək,
 armud,
 pimpompe,
 triori,
 halay,
 donuz,
 qarın-quyruq,
 kublar,
 çubuqlar,
 dairəcik,
 mən buradayam,
 fuk,
 keql,
 mayallaq vuran göyərçin,
 payacıq,
 peyinə əl vur,
 Anjenar,
 kürəcik,
 volan,
 güvəci sındır,
 mən deyən ol,
 çubuq,
 sancaq,
 safsar,
 nənə,
 qıfil,
 oyuq,
 xor-xor,
 fırlanğıc,
 rahib,
 canavar,
 qayıq,

müqəddəs Kosma, səni
 öyürük,
 budaq hanı?
 əncir,
 xardalı ovxala,
 pikando,
 trik-trak,
 dama,
 ağciyər,
*primus, secundus*¹,
 bıçaq,
 açar,
 tək, tək?
 barmaqlıq,
 beşdaş,
 kürə,
 başmaq,
 bayquş,
 dovşan balası,
 tirlitanten,
 çoşqa, irəli,
 sağsağan,
 sümsü, sümsü,
 cöngə,
 quş-bayquş,
 gülümsə, istəmirəm,
 toyuq, dənə, dənə,
 eşşəyin nalını sökmək,
 di get,
 yox, yox,
 əyləşirəm,
 gözübağlıca,
 cır meyvə,
 qaçdı-tutdu,
 kirvə, kisəni mənə ver,
 dəri top,

¹ Birinci, ikinci (*lat.*)

bu gün pəhrizdir,
 palid koğuşu,
 atlanbac,
 qurd sürüsü,
 fınxır,
 Gilmen, nizəni ver,
 yelləncək,
 on üçüncü,
 tozağacı,
 milçək,
 mu-mu, mənim cöngəm,
 mülahizə,
 doqquz əl,
 şapifa,
 körpü,
 Kolen bride,
 qarğa,
 kokanten,
 Kolen mayyar,
 mirlimofl,
 xəfiyyə,
 qurbağa,
 qoltuqağacı,
 bilboke,
 peşə,

sancaqlar,
 südlü sülük,
 fıstıqlar,
 çırtmalar,
 xəlbir,
 yulaf səpirik,
 qarınqulu,
 dəyirman,
 mən – qırağa,
 hoppanma,
 dizlə altına,
 əkinçi,
 yapalaq,
 alın-alına toqquşma,
 ölü vəhşi heyvan,
 yuxarı, yuxarı, nərdivan,
 ölü çosça,
 duzlu arxa,
 göyərçin,
 şələ üstündən
 hoppanma,
 kol üstündən hoppanma,
 quzğun,
 torağay,
 duma.

Qarqantua doyunca oynayaraq vaxtını xəlbirləyib yelə verəndən sonra bir qədər, yəni bir dəfəyə on bir güyümdən çox olmamaq şərtiylə içməyi, sonra isə yaxşı bir skamyada, yaxud da yaxşıca yumşaq bir yataqda ikicə saat mömin yuxusuna getməyi gərək bilirdi.

O, oyanandan sonra bir müddət gözünü ovuşdururdu. Bu vaxt ona soyuq şərab gətirirdilər; o da onu xüsusi bir zövqlə içirdi.

Ponokrat yuxudan oyanar-oyanmaz içməyin zərərli olduğunu ona başa salmağa çalışırdı.

– Müqəddəs atalar da belə yaşayıblar, – Qarqantua etiraz edirdi, – xüsusən də mənim yuxum elə təbiətən bir cür düzlütəhərdir: sanki, yuxuda daim vetçina yeyirəm.

Sonra o, könülsüz olaraq dərslərlə məşğul olardı və hər şeydən öncə dualardan başlayardı; hər şeyin qaydasında olması üçün təsbeh ehtiyatı görər, artıq doqquz krala xidmət etmiş qoca qatıra minər, bumunun altında mızıldana-mızıldana, başını yırğalaya-yırğalaya milçək tutmağa gedərdi.

Qayıdanda şışdə nə qızardıldığına baxmaq üçün mətbəxə baş çəkərdi.

Onun şam etməyi də – təmiz ürəklə deyirəm – ayrı aləm idi və çox vaxt içməyi sevən qonşularından kimsə yanına alardı; onlardan əl çəkməzdi, onlar da köhnəli, təzəli qaravəllilər danışardılar. Onun ev adamları, yeri gəlmişkən, senyorlar dü Fu, de Qurvil, de Qrinyo və de Marinyi idi.

Şam yeməyindən sonra yenə də böyük sayda əla taxta İncillər, daha doğrusu, dama lövhələri ortaya gəlirdi; yaxud dağılışana yaxın, öz kozırlarını elə-belə məzə üçün yox, banka oynayırdılar; yaxud qız yanına gədirdilər və ora gedəndə də, geri qayıdanda da yol boyu yeyib-içir, içib-yeyirdilər. Sonra Qarqantua səkkiz saat fis vurub yatırdı.

XXIII Fəsil. Qarqantuanın bir saatının belə hədəf getməməsi üçün Ponokratın tətbiq etdiyi metod haqqında

Qarqantuanın necə düzgün olmayan həyat tərzi sürdüyünü görəndə Ponokrat ona elmləri başqa cür öyrətməyi qəət etdi, ancaq ilk vaxtlar öncəki qaydaların heç birini pozmadı, zira güman edirdi ki, təbiət güclü sarsıntısız qəfil dəyişikliklərə uğramır. Şagirdinin işlərinin daha yaxşı getməsi üçün Ponokrat o dövrün səriştəli həklmlərindən biri olan magistr Teodora müraciət edib soruşdu ki, Qarqantuanı həqiqət yoluna yönəldə biləmi; magistr təbabətin bütün qayda-qanunları ilə Qarqantuaya antiqır asırqalı verdi və bu dərmanın vasitəsilə onun xəstə beynini müalicə edərək hər cür yaramazlıqlardan təmizlədi. Elə həmin üsulla da Ponokrat Qarqantuanı əvvəlki tərbiyəçilərinin ona öyrətdikləri hər şeyi unutmağa məcbur

etdi – Timofey də öz şagirdlərinin əvvəllər başqa musiqiçilərdən dərslərini əyni şeyi etmişdi.

Ponokrat öz məqsədinə daha düzgün çatmaq üçün Qarqantuanı yerli alimlərin cəmiyyətinə daxil etdi, onlarla yarışmaq onda ruh yüksəkliyini artırmalı və başqa cür məşğul olaraq fərqlənmək istəyini gücləndirməli idi.

Sonra o, dərslərin planını elə tərtib etdi ki, Qarqantua əbəs yerə birçə saat da itirmirdi: onun bütün vaxtı faydalı birləşmələrin əldə olunmasına gedirdi.

Beləliklə, Qarqantua səhər saat dördə yaxın qalxırdı. Onu ovxaladıqları müddətdə o, müqəddəs kitablardan bir neçə səhifə dinləməli idi. Bunları ona ucadan və aydın, xüsusi ifadə ilə oxuyurdular; elə bu məqsədlə də Vaşədə doğulmuş Anagnost adlı gənc bir paj tutmuşdular. Oxunan parçaların məzmunu çox vaxt Qarqantuaya elə təsir göstərirdi ki, o, Tanrını xüsusi şövq və sevgi ilə qavrayır, Ona şükr edir, Ona dua oxuyurdu, çünki müqəddəs kitablar Qarqantua qarşısında Onun təsvirə sığmayan əzəmətinə və müdrikliyini açırdı.

Sonra Qarqantua ifrazatı özündən rədd etmək üçün bir yerə yollanırdı. Orada müəllimi oxunmuşları onunla təkrarlayırdı və ona çətin və anlaşılmaz görünən nə varsa, hamısını izah edirdi.

Onlar gəriyə qayıdarkən Göy qübbəsinin hansı vəziyyətdə olduğunu, onun dünən axşam da belə olub-olmadığını müşahidə edirdilər və bu gün Zodiak bürcünün hansı əlaməti altında Günəşin və hansının altında Ayın doğacağını müəyyən edirdilər.

Bundan sonra Qarqantuanı geyindirirdilər, saçını darayır-dılar, üst-başını səliqəyə salırdılar, ətirlərlə ətirləyirdilər və bütün bu müddətdə onunla bir gün öncə keçilmiş dərsləri təkrarlayırdılar. Qarqantua onlara əzbər cavab verirdi və buradaca həyatdan hansısa bir hadisəyə tətbiq etməyə çalışırdı; bu, iki-üç saat davam edirdi və adətən, onun geyinib-kecinməyi tamamilə başa çatanda bitirdi.

Sonra o, üç saat müəhazirə dinləyirdi.

Bundan sonra havaya çıxırdılar və yolda oxunmuşların məzmununu müzakirə edə-edə, gimnastik hərəkətlər etmək

üçün Braka yollanır, ya da çəmənliyə gedirdilər və orada top-top, kosaldıqaç və çilingağac oynayırdılar; mənəvi güclərini inkişaf etdirdikləri bir məharətlə də cismani qüvvələrini inkişaf etdirirdilər.

Bu oyunlarda məcburi heç nə yox idi: onlar bu işi istədikləri vaxt buraxırdılar və adətən, bir qədər tərlədikdə, yaxud da yorulduqda oyunu dayandırırtdılar. Onlar bütün bədənələrini çuquru sürtərək köynəklərini dəyişdirirdilər və gəzə-gəzə gedərək naharın hazır olub-olmadığını öyrənirdilər. Naharı gözləyərkən bugünkü dərsdən yadlarında qalan həkimanə sözləri aydın və ifadəli şəkildə əzbər söyləyirdilər.

Nəhayət, cənab İştaha da peyda olurdu və hamı öz vaxtında masa arxasında əyləşirdi.

Nahann əvvəlcə olub-keçmiş zamanların yadda qalan işləri haqqında hansisa maraqlı bir povest ucadan oxunurdu və bu, Qarqantua şəraba başlayana qədər sürürdü. Sonra, həvələri qalsa, oxuma davam edirdi, ya da şən bir ümumi söhbət başlanırdı; ilk aylar masaya nə verilirdisə, hamısının – çörəyin, şərabın, duzun, ətin, balığın, meyvələrin, otlann, kökümeyvəliələrin xassələri, xüsusiyyətləri, faydalılığı və mənşəyindən, eləcə də onlardan yeməyin necə hazırlanmasından danışılırdı. Yeri gəlmişkən, Qarqantua qısa bir müddətdə Plinidən, Afineydən, Dioskoriddən, Yuli Polluksdan, Qaləndən, Porfiridən, Oppiakdan, Polibidən, Heliodordan, Aristoteldən, Eliandan və başqalarından müəyyən şeylər öyrənmişdi. Yemək yoldaşları çox vaxt özlərini yoxlamaq üçün belə söhbətlər zamanı yuxarıda göstərilən müəlliflərin kitablarını qarşılarına, masanın üstünə qoyurdular. Və bütün bunlar Qarqantuanın yaddaşına möhkəm nəqş olunaraq onda elə dərin iz buraxmışdı ki, o vaxtlar onun bildiklərinin, heç olmasa, yarısını bilən bircə həkim də tapa bilməzdin.

Sonra söhbət səhər dərsinə qayıdırdı, ardınca da Qarqantua heyva mürəbbəsi ilə qəlyanaltı edərək dişlərini saqqızağacının gövdəsi ilə təmizləyir, əllərini və gözlərini soyuq su ilə yaxalayırtdı, bundan sonra Allahın xeyirxahlığını və mərhəmətini ən gözəl mədhiyyələrlə öyərək Ona şükür edirdi. Sonra

oyun üçün yox, bütünlüklə hesab elminə əsaslanan hər cür ağıllı əyləncələr üçün kartları gətirirdilər.

Bunun sayəsində Qarqantua rəqəmlərə xüsusi meyil duyurdu və hər gün nahar və şam yeməyindən sonra hesabla elə həvəslə məşğul olurdu ki, əvvəllər aşıq-aşıq və ya kart oyununa belə həvəs göstərirdi. Ən sonda o, nəzəri və praktik cəhətdən bu elmi elə yaxşı mənimsədi ki, hətta hesaba həsr olunmuş külli miqdarda işləri ilə məşhur olan ingilis alimi Tunstal etiraf etməyə məcbur oldu ki o, Qarqantua ilə müqayisədə bu elm sahəsini qədim alman dilini bildiyindən çox bilmir.

Qarqantua təkcə hesabda yox, başqa riyazi elmlərdə, məsələn, həndəsədə, astronomiyada və musiqidə də uğur qazanırdı. Mədələri qıdanı mənimsədiyi və həzm etdiyi vaxt onlar çoxlu əyləncəli həndəsi fiqur çəkir, eyni zamanda da astronomik qanunları öyrənirdilər.

Sonra onlar dörd, yaxud beş səsə bölünərək mahnı oxuyurdular, yaxud da bu, nəsə, ifa üçün xoş olan bir solo mahnısı olurdu.

Musiqi alətlərinə gəlincə, Qarqantua udda, spinetdə, arfa-da, doqquz klapanlı alman fleytasında, violada və trombondada çalmağı öyrənmişdi.

Bu kimi məşğələlərə bir saata yaxın vaxt sərf edirdilər; bu vaxt ərzində həzm prosesi başa çatırdı və Qarqantua mədəsini yüngülləşdirməyə gedirdi, sonra isə üç saatlığa – bəzən bir az da çox – öz əsas məşğuliyyətinə başlayırdı, yəni səhər oxu dərslərini təkrarlayırdı, ardını oxuyurdu və antik və yeni Roma hərfələrini qəşəng və düzgün yazmağı öyrənirdi.

Dərslər bitdikdə onlar Qarqantuaya minicilik dərsləri keçən gənc Turen zadəganı mehtərbaşı Gimnastla birlikdə evdən çıxırdılar.

Qarqantua paltarını dəyişərək minik atına, ağır yük atına, ispan, yaxud ərəb köhləninə, bərk qaçan ata minirdi və gah atı dördnala çapır, gah çaparaq gedən atın üstündə gimnastik hərəkətlər edirdi, atı xəndəyin üstündən tullanmağa, maneələri dəf etməyə, sərt şəkildə gah sağa, gah sola dönməyə, gah da dairə boyunca qaçmağa məcbur edirdi.

Bu zaman o, bilsəniz, nələri vurub qırırdı – yox, nizəni yox (belə bir lovğalıqdan səfeh nə ola bilər: “Mən yarışda, ya da döyüşdə on nizə qırılmışam” – bunu istənilən dülgər bacarar!), yox, şan və şərəf o kəsindir ki, bircə nizə ilə on düşmənin öhdəsindən gəlir. Qarqantua isə özünün möhkəm, əyilməz, polad ucluqlu nizəsi ilə darvazaları dağdırdı, zirehləri dəlirdi, ağacları aşırırdı, havada uçan üzükdən ox keçirirdi, yəhəri, zireh geyimi, dəmir qolçağı göydə tuturdu. O, bütün bunları tam yaraq-əsləhəli olduğu halda edirdi.

At oynatmaq və at belində müxtəlif fəndlər göstərməyə gəldikdə isə, bu işdə onun tayı-bərabəri yox idi. Ferrari minicisinin özü onunla müqayisədə vur-tut meymundan başqa bir şey deyildi. O, xüsusi cəldliklə bir atın belindən o birinə sıçrayırdı – bu hərəkəti bir göz qırpmında və yerə toxunmadan (belə atlar “dezultuar atlar” adlanır), istənilən istiqamətdə əlində nizə tutaraq edirdi; bu zaman o, üzəngiyə ayaq basmırdı, cilova əl atmadan atı hara istəyirdisə, ora yönəldirdi ki, hər b sənətində bunun xeyli mühüm əhəmiyyəti var.

O, bəzən də təbəzinlə məşq edirdi: onu elə qüvvətlə və elə şiddətlə fırladıb yellədir və endirirdi ki, hamı onu həqiqi cəngavər, döyüş cəngavəri və yarış cəngavəri saymağa başladı.

Bundan başqa, o, mizraq, hər iki əl üçün espadron¹, uzun qılınc, ispan qılıncı, enli xəncər və ensiz xəncər də işlədə bilirdi; zirehli geyimdə və onsuz, adi qalxanla və dairəvi qalxanla, qoluna pləş dolayaraq döyüşə bilirdi.

O, at belində maral, cüyür, ayı, dağkeçisi, çöldonuzu, dovşan, kəklik, qırqovul, dovdaq ovuna çıxırdı. Böyük topla oynayırdı, onu ayağı, ya da yumruğu ilə vururdu. Güləşirdi, qaçırdı, tullanırdı, amma yüyürək, bir ayağı ilə və ya alman-sayağı yox – çünki gimnastın qənaətinə görə, bu tullanma faydasız və savaşa yararsız idi – o, xəndəklərin üstündən tullanırdı, hasarlardan atlanıb keçirdi, yüyürə-yüyürə divara altı addım dırmaşırdı və beləliklə, nizə hündürlüyündə yerləşən pəncərəyə çatırdı.

Dərin yerlərdə bütün üzvləri ilə, yaxud tək-cə ayaqları ilə hərəkət edərək sinəsi üstə, kürəyi üstə, böyrü üstə üzürdü;

¹ *Espadron* – təlim qılıncı

əldə kitab, bircə səhifəsini belə islatmadan, üstəlik, Yuli Sezar kimi dişində plaş da tutmaqla Senanı üzüb keçirdi. Bir əlinin köməyi ilə çox böyük səylər sayəsində gəmiyə dırmaşdı, oradan isə yenidən başıaşağı suya atılırdı, dibə çatırdı, sualtı qayalar yarığınə üzürdü, girdablara və burulğanlara baş vururdu. Gəmini döndərirdi, axınla, axına qarşı idarə edirdi, gah yeyin, gah yavaş sürürdü, gəmini şlüzün ortasında dayandırır-
dı, bir əliylə gəmini idarə edir, o biriylə də uzun avarı işlədir, yelkənləri qaldırır, dor ipləri ilə dorlara qalxır, sərənərlin¹ üstüylə qaçır, bussolu² yönəldir, bulini küləyə qarşı çevirir, sükanı möhkəm saxlayırdı.

Anı olaraq sudan çıxaraq, yüyürüb dağa qalxır, sonra eyni cəldliklə geri qaçır, ağaclara pişik kimi dırmaşır, birindən o birinə sincab kimi tullanır, yoğun budaqları ikinci Milon kimi qırır. İki itilənmiş xəncərin və iki möhkəm ayaqqabı bizinin köməyi ilə siçovul kimi sürətlə evin damına dırmaşır, enərkən isə elə vəziyyət alırdı ki, bu zaman yıxılmaq onun üçün təhlükə törətmirdi. Mizraq, dəmir tir, daş, cida, ov nizəsi, təbərzin atırdı; kamanın kirişini tək, heç kimin köməyi olmadan gərib bağlayır, mühasirə arbaletini qurur, topu hədəfə tuşlayır, topu top altlığına qoyur, atəş meydanında karton quşa atəş açır, partiyalılar kimi aşağıdan-yuxarı, yuxarıdan-aşağı, irəli, yana və geri atəş açırdı.

Uca bir qülləyə ucu yerə çatan buraz bağlanmışdı və Qarqantua bu burazla əlləriylə dırmaşdı, sonra isə elə bir sürət və çevikliklə sürüşüb düşürdü ki, siz düz çəmənlikdə belə sürünə bilməzdiniz.

İki ağacın arasına yoğun bir köndələn tir qoymuşdular, o, bu tirdən əlləri ilə tutaraq, ayaqları göydə olmaqla irəli və geri hərəkət edirdi, həm də elə sürətlə ki, qaçaraq ona çatmaq mümkün deyildi.

O, döş qəfəsini və ciyərlərini inkişaf etdirmək üçün yüz şeytan gücüylə qışqırırdı. Bir dəfə mən özüm də bunun şahidi olmuşam: o, müqəddəs Viktor darvazasının yanında dayanıb

¹ *Sərən* – geodeziyada işlənən ölçü cihazı

² *Bussol* – gəmidə yelkənlərin asıldığı üfütqi ağaclər (bunlara “rey” də deyirlər)

Edmonu çağırırdı, səsi isə Monmartırdə eşidilirid. Hətta Troya yaxınlığındakı döyüş zamanı Stentorun səsi də belə güclü çıxmamışdı.

Qarqantuanın öz vətərlərini gücləndirməsi üçün ona qurğuşundan hər birinin çəkisi səkkiz min yeddi yüz kvintal olmaqla iki zorba kündə tökmüşdülər – o, bu kündələri idman daşları adlandırır; Qarqantua onları döşəmədən qaldırır və hər əlində birini başı üzərində saatın dördə üçü qədər, bəzən daha çox saxlayır ki, bu da onun ölçüyəgəlməz gücə malik olduğunu göstərir.

O, tir üzərində ən güclü pəhləvanlarla oynayırdı; növbəsi çatanda ayaq üstə qeyri-adi dərəcədə möhkəm dayanırdı və vaxtilə Milonun etdiyi kimi, yalnız onu yerindən tərpətməyi bacaran ən şücaətliyərdən geri qalırdı. Elə həmin Milonun bənzəri olaraq o, əlinə nar götürür və arzu edənləri bu meyvəni ondan almağa çağırırdı.

Bu kimi dərslərdən sonra onu ovuşdurur, təmizləyir, paltarını dəyişdirirdilər və o, tələmədən evə qayıdırdı; əgər o, çəmənliklə və ya ot basmış hansısa bir yerlə gedirdisə, ağacları və otları gözdən keçirir və onları, məsələn, Teofrast, Dioskorid, Marin, Plini, Nikandr, Makr və Qalen kimi qədim alimlərin onlar haqqında yazdıqları ilə müqayisə edirdi; o və yoldaşları evə gələndə əlləri otla dolu olurdu ki, sonra bunlar, öz növbəsində, alaqlı çapacaq, toxa, bel, kürək, bıçaqlar və düzgün herbariləşdirmə üçün gərək olan başqa alətlərlə işləməyi bacaran Rizotom adlı gənc pəhləvanın sərəncamına keçirdi.

Onlar evə gəlir, oxunmuşlardan bəzi yerləri şam yeməyi hazırlanan müddətdə təkrarlayır, sonra isə masa arxasına keçirdilər.

Qeyd etmək gərəkdir ki, adətən, sadə və cüzi nahar zamanı Qarqantua yalnız gözünün qurdunu öldürmək üçün yeyirdi, əvəzində şam yeməyi bolluca və davamlı olurdu və burada o, qıdanı gücünü möhkəmlətmək və doymaq üçün ona lazım olan miqdarda qəbul edirdi ki, həqiqi və ağıllı təbabətin təyin etdiyi düzgün qidalanma rejimi də elə bundan ibarətdir. Halbuki korazehin həkimciyəzlər güruhu ki, onların sofist təliminə adam təəccüb edir, bunun tamam tərsini məsləhət görür.

Şam yeməyi zamanı yemək dərsi təzələnirdi və bu, hamını usandırana qədər davam edirdi; vaxtın qalanı xoş və faydalı elmi söhbətlərə həsr olunurdu.

Şükranlıq duası söyləyib mahnı oxuyur, musiqi alətlərində çalır, kart, yaxud da aşiqatma kimi hər qəbildən olan əyləncələrdə iştirak edirdilər; belə ki, bəzən gen-bol yemək-içmək və əyləncə o vaxta qədər davam edirdi ki, artıq yatmaq vaxtı gəlib çatırdı, bəzən də Qarqantua və onun yaxınları qismətlərinə özgə ölkələrə gedib çıxmaq düşmüş alimlər və ya səyahlar cəmiyyətinə bağ çəkirdilər.

Qaranlıq gecələrdə yatmadan öncə bütün evdə ən açıq yerə çıxırdılar. Göyə baxırdılar, əgər kometalar var isə onları, yaxud göy cisimlərinin durumunu, düzümünü və ya nəyəsə uyğunluğunu müşahidə edirdilər.

Sonra Qarqantua pifaqorçuların üsulu ilə həmin gün ərzində oxuduğu, gördüyü, öyrəndiyi, etdiyi və eşitdiyi hər şeyi qısa ifadələrlə müəlliminə danışardı.

Sonra Yaradan Xaliqə dua oxuyur, Ona öz sevgilərini izhar edir, etiqadlarında möhkəmlənir, Onun sonsuz şəfqətini öyür və ötənlərə görə Ona şükürlər söyləyərək, özlərini gələcək üçün Onun mərhəmətinə təslim edirdilər.

Bundan sonra yatmağa uzanırdılar.

XXIV Fəsil. Qarqantuanın yağmurlu havada vaxtını necə keçirməsi haqqında

Günlər yağışlı və buludlu olanda nahara qədər bütün vaxtı adi qaydada keçirir, yalnız belə bir fərqlə ki, pis havaya qalib gəlmək üçün şən və gur tonqal qalayırdılar. Nahardan sonra isə gimnastika ləğv olunur, hamı evdə qalırdı və apoterapik məqsədlərlə quru otu yığışdırır, odun doğrayır və mişarlayır, mərkədə taxıl döyürdülər; sonra rəssamlıqla və heykəltəraşlıqla məşğul olur, ya da Leonikin təsvir etdiyinə və ya bizim əziz dostumuz Laskarisin onu necə oynadığına əsaslanaraq qədəmi zər oyununu bərpa edirdilər. Oyun zamanı qədim müəlliflərdən oyun haqqında xatırladılan yerləri, yaxud onunla bağlı bənzətmələri yada salırdılar.

Hərdən də gedib metalın əridilməsi, artilleriya silahlarının tökülməsi işlərinin necə görüldüyünə baxır, rəndəçilərin, zər-gərlərin, daş-qaş pardaxlayıcıların, əlkiyyəçilərin və zərxbana işçilərinin yanına, xalçaçılıq, toxuculuq, ipək əyiriciliyi emalat-xanalarna, saatsazların, güzgüçülərin, çapçıların, orqançıların, boyaqçıların və cürbəcür başqa ustaların yanına gədirdilər və hamıya içki pulu verərək peşəni öyrənmək və bu sahədə hər qəbildən olan kəşflərlə tanışlıq imkanı əldə edirdilər.

Kütləvi mühazirələrə, təntənəli hadisələrə, bəlağət yarış-masına baxmağa, söhbətlərə qulaq asmağa, məşhur vəkilləri və moizəçiləri dinləməyə gədirdilər.

Qılıncoynatma təlimi verən yerlərə gədirdilər; orada usta-larla yarışan Qarqantua istənilən silah növündən istifadədə nəinki onlardan geri qalmadığını, hətə bəlkə, üstün olduğunu işdə onlara sübut edirdi.

Onlar herbari düzəltmək əvəzinə, rəngsazlıq malları alver-cilərinin, ot satıcılarının, əczaçıların dükənlərinə gedir, meyvə-ləri, kökləri, yarpaqları, qatranları, toxumları, xarici ölkələrdən gətirilən məlhəmləri ən diqqətli şəkildə gözdən keçirir və buradaca onların oxşarını hazırlamaq üsulunu öyrənirdilər.

Akrobatlara, jonqlyorlara, fokusçulara baxmağa gədirdilər, həm də Qarqantua onların hərəkətlərini, fəndlərini, tullanış-la-rını izləyirdi və onların boşboğazlıqlarına qulaq asa-asa Pikar-diya oyunbazlarına xüsusi diqqət yetirirdi, zira onlar anadan-gəlmə hənəkçilər və gözdən pərdə asmaq sahəsində böyük ustalar idi.

Onlar evə qayıdaraq, şam yeməyini başqa günlərdəkindən az yeyirdilər, quru və yağsız qida seçirdilər ki, bədənlərinin nəfəs aldığı rütubətli havanın təsirini zərərsiz hala gətirsinlər və həmin günlər adı məşqləri etməmələri sağlamlıqlarına mənfi təsir göstərməsin.

Hər gün daha böyük uğurlara çatan və aydın məsələdir, daimi məşğələlərdən öz yaşına uyğun fərasətli bir gəncin götürə biləcəyi bütün faydaları götürən Qarqantua belə tərbi-yə alırdı. Bu məşğələlər ona ilk anlar çətin görünsə də, zaman keçdikcə elə xoşagələ, asan və arzuedilən olurdu ki, mək-təbli dərslərindən daha çox, kral əyləncəsinə bənzəyirdi.

Bütün bunlarla bərabər Qarqantuaya güclü zehni gərginlikdən istirahət vermək üçün Ponokrat ayda bir dəfə aydın və mülayim bir gün seçirdi və onlar səhər açılan kimi şəhər kənarına – Şantiliyə, Bulona, Monruja, Pon-Şarantona, Vanva və ya Sen-Kluya yollanırdılar. Onlar bütün günü orada keçirərək ağına-bozuna baxmadan şənlenirdilər: zarafatlaşır, şitlik edir, içməkdə bir-birindən geri qalmır, oynayır, oxuyur, rəqs edir, yaşıl otluqda yumbalanır, quş yuvalarını talan edir, qurbağa, xərçəng, bildirçin tuturdu.

Həmin gün kitab oxunmadan keçsə də, hər halda, faydasız ötürülmüdü, zira yaşıl çəmənlikdə onlar Vergilinin “Georgika”sından, Hesioddan, Politsianonun “Rustika” əsərindən hansısa maraqlı şeirləri əzbərdən söyləyir, latın dilində zarafatya-na epiqramlar yazır, sonra da onları rondo, yaxud da ballada formasında fransız dilinə çevirirdilər.

Ziyafət vaxtı onlar Katonun *De re rust*¹-dakı və Plininin göstərişlərinə əməl edir, sarmaşıqdan düzəldilmiş borucuğun köməyi ilə şərab qatılmış su içirdilər, şərabı su çəbində yuyur, sonra da onu qıfıdan keçirir, suyu bir qabdan başqasına süzür, yaxud balaca avtomatik alətlər, yəni öz-özünə hərəkət edən qurğular icad edirdilər.

XXV Fəsil. Lerne şatırları ilə Qarqantuanın təbələri arasında qanlı savaşa əsas vermiş böyük mübahisənin başlanması haqqında

Payızın əvvəli idi, Qarqantuanın vətəninə artıq üzüm yığımı başlanmışdı; yerli çobanlar üzüm bağlarına keşik çəkir və sığırçınların giləmeyvələri dimdikləyib korlamalarına nəzarət edirdilər.

Elə həmin vaxt böyük yolla on, ya on iki at arabasında Lerne şatırları şəhərə qoğal aparırdılar.

Çobanlar şatırlardan bazar qiymətinə onlara qoğal satmalarını nəzakətlə xahiş etdilər. Axı gərək biləsiniz ki, qəbizlikdən əziyyət çəkən adamlar üçün üzümlə təzə qoğal – həqiqətən

¹ “Kənd təsərrüfatı haqqında” (*lat.*)

Tanrı nemətidir, xüsusən də “pino”, “fyer”, “muskado”, “bikan”, yaxud “fuarar”; bu yeməkdən onların qarnı elə işləyir ki, bəzən özlərini ayaqyoluna çatdırma da bilmirlər – bax elə buna görə də belələrinə “yarımçıq” adlandırırlar.

Şatırlar nəinki çobanların xahişini yerinə yetirmədilər, hələ üstəlik onlara ən biabırçı söyüşlər yağdırmağa başladılar: onları dişsiz murdarlar, kürən-qırmızılar – təhlükəli adamlar, əy-yaşlar, vələdüzzinalar, haramzadələr, həyasızlar, avaralar, şəhvətpərəstlər, heyvərələr, özündən müştəbehlər, yaramazlar, qanmazlar, fırıldaqçılar, dilənçilər, davakarlar, ədabaz həriflər – eşşəyin dal ayaqları, hoqqabazlar, tənbellər, düdəmələr, zıramalar, cahillər, sarsaqlar, masqaraçılar, lovğalar, cındırçılar və sair və ilaxır. Hələ buna başqa təhqiramiz adlar da qoşdular və əlavə etdilər ki, onlara kəpək və püfə yaraşar, belə yağlı qoğalları isə yatıb yuxularında görürlər.

Belə bir təhqirin cavabında çobanlardan adı-sanı və ləyaqəti ilə tanınan Frojye adlı cavan mülayimcəsinə dedi:

– Nədən belə ötkəm olmusunuz? Deyin, zəhmət olmasa! Əvvəllər nə qədər gərəkdir satırdınız, amma indi istəmirsiniz? Yaxşı qonşular belə eləmirlər. Axı siz piroq və qoğal bişirmək üçün bizdən seçmə taxıl satın almağa gələndə biz sizinlə belə eləmirik. Amma biz hələ sizə əlavə olaraq üzüm də vermək istəyirdik! Yox, xərçəng haqqı, sonra peşman olacaqsınız. Çox döşünüzdə döyməyin, sizin hələ bizə işiniz düşəcək, bax onda biz də sizinlə belə eləyərək; onda bu sözlərimi xatırlayarsınız.

Şatır qardaşlığının həşəmətli başçısı Marke ona dedi:

– Sən bu gün niyə belə xoruzlanırsan? Deyəsən, bu gecə yuxuda çoxlu dan yemisən. Yaxın gəl, mən sənə qoğal verərəm!

Frojye heç nədən şübhələnmədən ona yaxınlaşdı və kəməmindən pul çıxartdı, zira Markenin ona qoğal satacağına əmin idi; amma qoğal əvəzinə qıçından elə bir qamçı yedi ki, zərbə yerindən göyərmiş qabarcıq qalxdı. Bundan sonra Marke aradan sivişmək istədi, amma həmin dəqiqə Frojye qorxunc səsle: “Ay haray!” – bağıra-bağıra qoltuğunun altında gəzdirdiyi zorba dəyəneyini ona ilişdirdi və zərbə alın sümüyünün sağ gicgah arteriyasının üstündəki bəndini tutdu, belə ki, Marke ölü kimi macyanından yerə yığıldı.

Bu arada yaxınlıqda uzun şüvüllərlə qoz cırpan xutorlular yüyürüşüb gəldilər və şatırları yetişməmiş çovdar kimi döyəcləməyə başladılar. Frojyenin qışqırtısını eşidən o biri çobanlar və naxırçı qızlar da öz sapandları ilə hücum çəkib gəldilər və şatırlara dolu kimi daş yağdırmağa başladılar. Nəhayət, şatırları yaxaladılar və onlardan zorla altmış dənə qoğal aldılar, amma ki adi qiymətlə pulunu da verdilər, əlavə olaraq qoz və üç səbət ağ üzüm də verdilər. Şatırlar ağır yaralı Markenin ata minməsinə kömək etdilər, sonra da Parelyeyə yox, geriye – Lemeyə hərəkət etdilər; və burada onların dilindən Seyi və Siney xutorlularına və çobanlarına ağır və açıq-aşkar hədələr eşidilməyə başladı.

Çobanlar və naxırçı qadınlar isə qoğaldan və əla üzümdən doyunca yedilər, sonra qulaqları oxşayan tuluq zuması səsləndi və onlar, görünür, qarşılardan qara pişik keçdiyi üçün bəxtləri gətirməyən dikbaş şatırları gül-gülə xatırlayaraq şənəlməyə başladılar; Frojyeyə gəlincə isə, onun qıçındakı yaranı adi üzüm şirəsi ilə olduqca cidd-cəhdlə yudular və yara yerində sağaldı.

XXVI Fəsil. Kral Pikroxolon başçılığı altında Lerne sakinlərinin Qarqantuanın çobanlarına qarşı elansız-filansız savaşı açmaları haqqında

Şatırlar tezliklə Lemeyə qayıtdılar; qayıdan kimi də yemədən-icmədən Kapitoliyə yollanıb, şikayətlərini öz kralları Üçüncü Pikroxola çatdırdılar, sındırılmış səbətlərini, didilmiş şyapalarını, cırılmış plaşlarını, əzilmiş qoğallarını, ən başlıcası isə – ağır yaralanmış Markeni ona göstərdilər və bunun Qranquzyenin çobanları və xutorlularının işi olduğunu, onların Seyi arxasındakı böyük yolda dava-qırğın saldıqlarını bildirdilər.

Bütün bunlar kralı elə qəzəbləndirib cin atına mindirdi ki, o, bu işin əsl səbəblərini tapmaq üçün özünə əziyyət belə vermədən günorta hamının tam silahlanmış halda kral sarayının yanındakı baş meydana yığılmasını, gəlməyənlərin asılmaqla edam olunacaqlarını bütün ölkədə xalqa car çəkməyi

əmr etdi. O, bu əmrin təsdiqi üçün şəhərin bütün küçələrində təbillər çalınmasını buyurdu, özünü isə bu vaxt, ona nahar hazırladıqları müddətdə bütün topların top altlıqlarına qoyulmasını, onun bayraq və tuğlarının açılmasını və bütün – istər hərbi ləvazimat, istərsə də ərzaq ehtiyatının yetərinə götürülməsini əmr etdi.

Nahar süfrəsi arxasında kral təyinatları imzaladı. Onun fərmanına görə, senyor Qaraqabaq on altı min on dörd dayan-doldurumçudan və otuz beş min on bir könüllüdən ibarət avanqarda komandanlığı qəbul etməli idi. Ober-ştalmeyster Ədabaza doqquz yüz on dörd ağır mis top, adi top, qoşalülə top, vasilisk, serpantin, kulevrin, bombard, falkonet, pasvolan, spiro¹ və başqa toplardan ibarət olan artilleriyaya komandanlıq etmək tapşırıldı. Aryerqard² hersoq Talanın rəhbərliyi altına verildi. Əsas qüvvələr üzərində komandanlığı kral və kral nəslindən olan şahzadələr qəbul etdilər.

Bütün qoşun az-çox döyüş nizamına gətiriləndən sonra isə yürüşə çıxmazdan öncə, ərazini yoxlamaq və haradasa pusqu olub-olmadığını öyrənmək məqsədi ilə sərkərdə Tixanın başçılığı altında üç yüz atlıdan ibarət yüngül süvari dəstəsi göndərmək qərara alındı. Amma əsaslı kəşfiyyat ətrafda sakitlik və əmin-amanlıq hökm sürdüyünü göstərdi və o heç bir hərbi hissə aşkar etmədi.

Pikroxol belə məlumatları alan kimi hamıya dərhal bayraqlar altında düzlənməyi əmr etdi.

Elə bu vaxt aləm bir-birinə dəydi: Pikroxol hərbiyyəsində kim necə gəldi – tövşüyə-tövşüyə, yolu üstə nə varsa hamısını qıra-qıra, dağıda-dağıda, nə yoxsula, nə varlıya, nə məbədə, nə mənzilə – heç kəsə, heç nəyə aman vermədən irəli cumdu. Öküzləri, inəkləri, camışları, cöngələri, buzovları, qoyunları, qoçları, keçi və təkələri, toyuqları, axta xoruzları, cücələri, qaz balalarını, erkək qazları, dişi qazları, qabanları, donuzları, çoşqaları sürüb aparır, qozları çırpıb tökür, üzümü yolur, bütöv tənəkləri özləri ilə aparır, meyvə ağaclarını silkələyirdilər.

¹...vasilisk... spiro... – qədimdə top növləri

² Aryerqard – qoşunun arxa dəstəsi

Allah bilir, onlar nələr törədirdilər və heç kim onlara zərrəcə də müqavimət göstərmirdi; hamı qaliblərin insafına təslim olurdu və yalnız o haqda yalvarırdılar ki, qaliblər onlarla insancasına davransınlar, nəzərə alsınlar ki, Qranquzyenin təbəələri lap qədimdən onlar üçün yaxın və mehriban qonşular olublar və heç vaxt onları nə incidib, nə də təhqir ediblər, hücum edənlər isə, sən demə, heç bir səbəbsiz-filansız onları incidirmişlər, axı Allah belə işlərə görə hökmən cəzalandırır. Bu xəbərdarlıqların cavabında düşmənlər bir şeyi təkrarlayırdılar: onlar, sən demə, qonşularına qoğalı necə yeməyi öyrətmək istəyirlər.

XXVII Fəsil. Seyidən olan bir rahibin monastır meyvə bağını düşməndən xilas etməsi haqqında

Beləcə, onlar azğınlıq edə-edə və qarışıqlıq sala-sala, quldurluq və soyğunçuluqla məşğul ola-ola, nəhayət, Seyiyə çatdılar və kişi deməyib, qadın deməyib, hamısının bütün var-yoxunu əlindən almağa və əllərinə keçən hər şeyi qarmalamağa başladılar: onlar heç nədən çimçişmir, heç nəyi ayıb saymırdılar. Demək olar ki, bütün evlərdə taun tüğyan edirdi, amma onlar hər yerə soxulur, hər şeyi qətiyyətlə talayırdılar və bu zaman onlardan heç kim xəstəliyə yoluxmadı, bu isə görünməmiş hal idi, zira keşişlər, vikarilər, vaizlər, həkimlər, cərrahlar və əczaçılar, baş çəkənlər, müalicə edənlər, istifadə edənlər, xəstələrə təsəlli verənlər və öyüd-nəsihət verənlər hamısı bir nəfər kimi xəstəliyə yoluxaraq ölmüşdü, bu cəhənnəmlik qarətçi və qatillərə isə heç bir azar-bezar dəyib-toxunmurdu. Bu nə müəmmadır, cənablar? Doğrusu, bunun üzərində düşünməyə dəyər.

Onlar kəndi çapıb-talayaraq şappıltı və guppultu ilə abbatlığa tərəf irəlilədilər, amma sən demə, abbatlığın qapısı bağlı imiş: bu səbəbdən əsas qüvvələr qabağa, Ved keçidinə doğru irəlilədi, yeddi piyada bölüyü və iki yüz mizraqçı isə qaldı ki, bağ hasanını sındıraraq üzüm bağlarını tamamilə silib-süpürsünlər.

Zavallı rahiblər bilmirdilər hansı müqəddəsə dua etsinlər. Onlar hər ehtimala qarşı, *ad capitulum capitulantes*¹ car çəkməyə başladılar. Bu şurada təntənəli mərasim düzəltmək, həmçinin xüsusi *contra hostium insidias*² dualar oxumaqla və *pro pase*³ gözəl mahnılar oxumaqla ibadət keçirmək qərara alındı.

O vaxt abbatlıqda Dişparçalayan qardaş ayamalı Jan adlı bir rahib vardı. Gənc, diribaş, şıq geyinən, həmişə kefikök, hər cür kələyə hazır, igid, cəsəətli, ucaboy, arıq, hay-küyçü, yekəburun, vaxtı havaya sovurmaq və duaların qol-qıçını sındırmaq ustası, messanı⁴ yelə, axşam duasını selə verməkdə mahir, bir sözlə, xalis rahib rahibliyi nə vaxtlarsa ən rahibcəsinə rahibləşdirənin birisi. Bütün bunlarla yanaşı, dua kitabları üzrə xalis başına gəlmiş başmaqçılardan olan bir rahib idi.

Həmin bu rahib üzüm bağlarında düşmənin qopardığı hayküyü eşidəndə nə baş verdiyini öyrənməyə çıxdı. O, düşmənlərin üzümü yoluşdurduğunu və beləliklə, monastırın illik şərab ehtiyatından məhrum olacağını görəndə klirosa⁵ qaçdı. Bu vaxt rahiblər zənglərindən yalnız qırıntılar qalmış tökməçi görkəmiylə səslərini uzada-uzada inləyirdilər:

– *I m p e e e e e t u u m i n i i m i c o o o o o r u u m...*⁶

Rahib Jan:

– Şövkətli oxuyanlar – müğən... Allah cəzamı versin!
– dedi. – Ancaq “əlvida, səbətlər, üzüm tükəndi” oxusanız, daha yaxşı olmazmı? Düşmən artıq bizim bağımızda deyilsə, oranı tamam dağıtmayıbsa, şeytan aparsın məni! Onlar tənəkləri salxımlarıyla birlikdə elə qıyamət kəsirlər ki, – Allah haqqı! – biz hələ bir neçə il cubuqları yığışdırmalı olacağıq. Ah, İlahi, biz bədbəxtlər bundan sonra nə içəcəyik? Mərhəmətli Tanrı, *da mihi potum*⁷!

Burada baş keşiş dilə gəldi:

– Bu əyyaş burada nə gərəkdir? Onu məhbəsə aparın! O, nə cürətlə İlahini təənnüm eləməyimizə mane olur?

¹ Kapitul üzvlərini kapitula çağırmaqla (*lat.*)

² Düşmən fitnə-fəsadlarına qarşı (*lat.*)

³ Sülhün şəninə (*lat.*)

⁴ *Messa* – katolik ibadətlərindən birinin adı və bu ibadət zamanı çalınan musiqi

⁵ Kilsənin yuxarı başında sağ və solda oxuyanlar üçün hündür yer

⁶ Düşmənlərin hücumu (*lat.*)

⁷ Mənə içki bəxş elə! (*lat.*)

– Nə tərənnümə mane olmaq olar, nə də içməyə, – rahib etiraz etdi. – Axı siz özünüz, başçımız ata, bütün namuslu adamlar kimi yaxşı şərabı sevirsiniz. Heç bir nəcib insan şərabın pisinə danışa bilməz, biz rahiblərdə belə bir apofteqma – hikmətli söz var. Sizin bu nəğmələrinizin isə, vallah, indi zamanı deyil! Onda nə üçün taxıl biçini və üzüm yığımı vaxtı bizdə qısa dualar, bütün qış müddətində isə uzun dualar oxunur? Ruhü şad olsun, mərhum qardaşımız, möminliyin həqiqi qeyrətkeşi Mass Pelos (yalan deyirəmsə, şeytan aparsın məni!), mən xatırladığım qədər, bunu mənə belə izah eləmişdi: yayda və payızda üzümü sıxırıq və şərab düzəldirik, qışda isə onu içirik. Bütün kef aşıqları, məni dinləyin: Tanrı bizimlədir, ardımca gəlin! Üzümlüyü geri almaqda sizlərdən kim mənə kömək eləməsə, ona şərabın dadına baxmağa belə izin versəm, qoy canımı qanqrena çürütsün! Namuslu ana, axı bu, kilsə əmlakıdır! Amma eşidin: müqəddəs İngiltərəli Foma kilsə əmlakı uğrunda canını fəda etmişdi. İşə bax ha! Demək, mən də bu yolda ölsəm, məni də müqəddəslər sırasına daxil edərlər? Yox, yox, mənim ölmək fikrim yoxdur, yaxşısı budur, mənim mərhəmətimdən başqaları ölsünlər.

O, bu cözləri deyərək cübbəsini çıxardıb atdı və göyrüş ağacından düzəldilmiş xaçın tirini qapdı: tir nizə kimi uzun və zorba bir yumruq kimi yoğun idi; onun bəzi yerlərində indi, demək olar ki, silinmiş zanbaq şəkilləri çəkilmişdi. Beləliklə, o, cübbəsindən aşırma qayış düzəldərək, əynində tək cə qısa kaftan olmaqla evdən çıxdı və xaç tirini yellədə-yellədə qəfilcən düşmənin üstünə cumdu. Düşmənlər isə bu arada döyüş nizamını pozaraq bayraqlarsız, şeypurçusuz və təbilçisiz üzüm bağında talançılıqla məşğul idilər, çünki bayraqlarlar bayraq və tuğlarını divara söykəmişdilər, təbilçilər təbillərinin bir böyrünü deşmişdilər ki, içinə üzüm doldursunlar, şeypurları da salxımlarla tıxamışdılar – bir sözlə, hərə bir tərəfə dağılmışdı ki, Jan qardaş heç kimə ağır söz demədən dəhşətli qüvvə ilə onların üzərinə atıldı və köhnə dəblə ağına-bozuna baxmadan kötəkləməyə, pişik balaları kimi hara gəldi fırlatmağa başladı. Birinin kəlləsinə ilişirdi, o birinin qol-qıçını sındırırdı, üçüncünün boyun fəqərəsini burub qırdı, dördüncünün

belini sındırdı, kiminin burnunu qırdı, kiminin gözünün altına fənər qoydu, kiminin almacıq sümüyünə ilişdirdi, kiminin dişlərini qarnına tökdü, kiminin kürəkçiklərini tərs üzünə çevirdi, birinin baldırlarını dağıtdı, birinin ombasını çıxartdı, birinin də dirsək sümüklərini yastıladı.

Kim sıxyarpaqlı tənəklərin arasında gizlənməyə çalışırdısa, onun köpək kimi bel sütununu qırır və omba sümüyünü sındırırdı.

Kim qaçıb canını qurtarmaq istəyirdisə, onun kəlləsinə lambdoşəkili tikisi boyunca tikələrə parçalayırdı.

Kim ağacın daha təhlükəsiz olduğunu düşünərək ora dırmaşırdısa, tiri onun düz bağırsağına yeridirdi.

Əgər onun köhnə tanışlarından kimsə: “Ey, Jan qardaş, Jan qardaş, əziz dostum, mən təslim!” – deyər qışqırırdısa, onda o deyirdi: “Onsuz da, başqa çıxış yolun yoxdur. Eləmişkən, ruhunu da təslim elə, lənətə gəlmiş!” və buradaca onun başını əzirdi.

Onunla qarşılaşmağa cürət edən dəliqanlıya öz əzələlərinin gücünü həvəslə göstərirdi, yəni məhz sinəortası arakəsməni və ürəyini vurub deşirdi. Kimin qabırğasının altına ilişdirər bilmirdisə, onun mədəsini yarıb çıxarırdı və ölüm ani baş verirdi. Bəzilərini qolaylanaraq göbəyindən vururdu və onların bağırsaqları bayıra tökülürdü. Bəzilərinin xayalığını və arxa keçidini deşirdi. Yer üzü hələ bunca dəhşətli bir mənzərə görməmişdi, mənə inana bilərsiniz!

Bəziləri: “Müqəddəs Varvara!”

Başqaları: “Müqəddəs Georgi!”

Üçüncülər: “Müqəddəs Bakirə!”

Dördüncülər: “Künossklu Müqəddəs Məryəm! Loresli Müqəddəs Məryəm! Kilsə Müjdəçisi! Lenaylu Müqəddəs Məryəm! Rivyerli Müqəddəs Məryəm!” – deyər zarıyırdılar.

Bəziləri özlərini Müqəddəs Yəquba tapşıırırdı.

Başqaları Şamberi plaşanitsasının¹ himayəsi altına yüyürürdü; yeri gəlmişkən, o, üç ay əvvəl elə yanmışdı ki, ondan qətiyyəən heç nə qalmamışdı.

Üçüncülər – Kaduin plaşanitsasının himayəsinə.

Dördüncülər özlərini Anjela Müjdəçisi Yəhyaya tapşıırırdılar.

¹ Üzərində İsanın tabut içərisində şəkl çəkilmiş dördkünc parça (Xristianların dini ayinlərində işlənir.)

Beşincilər – Sentli Müqəddəs Yevtropiyə, Müqəddəs Şimonlu Mesmə, Kandlı Müqəddəs Martinə, Sineyli Müqəddəs Klavdiyə, Javrazey müqəddəslərinə və başqa, daha kiçik müqəddəslərə tapşırırdılar.

Bəziləri heç nə demədən ölürdü, başqaları danışırdı, amma ölmürdü. Bəziləri danışaraq ölürdü, başqaları ölərkən danışırdı.

Bəziləri ucadan qışqırırdı: “Keşiş! Keşiş! *Confiteor! Misere-re! In manus!*”¹

Baş keşiş devrilməmişlərin uca ah-nalələrini eşidəndə bütün rahiblərlə birlikdə bağa yollandı; onlar üzüm tənəkləri arasında sərilib qalmış bu ölümcül yaralı zavallıları görəndə bəzilərinin tövbəsini dinləməyə tələsdilər. Keşiş rahiblər tövbəkərliliklə məşğul olduqları zaman isə rahibliyə hazırlanan gənclər Jan qardaşa nə ilə kömək edə biləcəklərini soruşmaq üçün onun yanına qaçdılar. O isə buna “yerdə sərilib qalanların axırına çıxmaq gərəkdir” cavabını verdi. Onda gənclər uzunətəkli kaftanlarını hasardan asaraq, onun ölümcül hala saldığı düşmənləri kəsib-doğramağa və işlərini bitirməyə başladılar. Özü də bilirsiniz hansı silahla? Sadəcə və sadəcə, ağacda narxış açan qələmlə, bizim yerlərdə uşaqların yaşıl qozları qabıqdan çıxartmaq üçün işlətdikləri kiçik cib bıçaqlarıyla.

Sonra Jan qardaş öz tiriylə divarın yanında, düşmən tərəfindən uçurulmuş yerdə dayandı. Rahibliyə hazırlananlardan kimsə artıq bayraqları və tuğları özlərinə corabbağı düzəltmək üçün hücrələrə daşıyıb aparmağa macal tapmışdı. Tövbə edənlər divardakı deşikdən keçib canlarını qurtarmaq istəyəndə, Jan qardaş bir-birinin ardınca onların işini bitirir, hələ üstəlik, deyirdi:

– Kimlər peşman olaraq tövbə eləyibsə və günahlarını bağışladıbsa, onlar birbaşa cənnətə, düz yolla – oraq kimi qozbelin beli tək düz yolla!

Beləcə, monastır bağına soxulmuş düşmənlər onun qoçaqlığı sayəsində hamısı bir nəfər kimi öldürüldü, onlar isə burada on üç min altı yüz nəfər idi, təbii ki, qadın və uşaqları saymasaq.

Hətta zahid Mojis (onun barəsində Emonun Dörd Oğlunun Əməllərində danışılır) də öz çəliyi ilə sarasinlərin üzərinə

¹ Tövbə edirəm! Rəhm et! Sənə (təslim edirəm ruhumul) (*lat.*)

gedərkən xaç tiri ilə düşmən qarşısına çıxmış bizim rahibin göstərdiyinə bərabər bir şücaət göstərməmişdi.

XXVIII Fəsil. Pikroxolun hücumla Laroş-Klermonu tutması haqqında; eləcə də Qranquzye üçün savaşa başlamağın necə ağır və kədərli olduğu haqqında

Artıq deyildiyi kimi, rahib monastır bağına soxulanlara divan tutmaqda davam edirdi; Pikroxol bu arada görünməmiş bir tələskənliklə öz qoşunlarıyla Ved keçidini keçərək, Laroş-Klermoya daxil oldu və burada ona heç bir müqavimət göstərilmədi. Artıq gecə düşmüşdü, buna görə də o, öz qoşunları ilə gecələmək üçün burada yerləşməyi qət etdi ki, qəzəbinin şiddəti bir müddət sakitləşsin.

Səhər Pikroxol hücumla şəhər səddini və qalasını aldı, sonra isə bu qalanı yaxşıca möhkəmləndirdi və onu döyüş sursatı ilə təchiz etdi, zira düşünürdü ki, əgər ona hücum olunsaysa, ən yaxşısı məhz burada gizlənilib müdafiə olunmaqdır. Çünki qala özünün quruluşu və coğrafi mövqeyi sayəsində təkcə süni deyil, həm də təbii bir istehkam idi.

Biz onu burada qoyub, dərslərini atletik məşqlərlə növbələşdirərək faydalı elmləri səylə öyrənən bizim xeyirxah Qarqantuaya və onun atasına, mərhəmətli qoca Qranquzyeyə üz tuturuq. Qoca isə bu dəmdə elə indicə şam edərək şən və parlaq şölələnən odda isinir, ocağın divarlarını çubuğun qarşalanmış ucu ilə cızır, onunla közləri qarışdırır və şabalıdlar qovrulduğu müddətdə arvadına və bütün ev adamlarına köhnə gözəl zamanlardan danışır.

Elə həmin anda üzüm bağlarını qoruyan çobanlardan Pilo adında birisi onun yanına qaçıb gəldi və Lerne kralı Pikroxolun onun torpaqlarında və mülklərində qarışıqlıq salaraq quldurluq etdiyini ətrafı danışdı. Dedi ki, o, bütün ölkəni çapıbtalayıb, var-yoxdan çıxararaq viran qoyub, yalnız Seyi bağları toxunulmaz qalıb, o da Dişparçalayan Jan qardaşın igidliyi sayəsində; indi isə həmin kral Laroş-Klermoda daldalanır və öz ordusu ilə oranı mümkün qədər möhkəmləndirməyə çalışır.

– Eyvah! Eyvah! – Qranquzye ucadan səsləndi. – Xeyirxah insanlar, axı bu nədir? Gerçəkdir, ya yuxudur? Pikroxol – mənim köhnə, vəfali dostum, mənə qohumluq və qudaliq telləri ilə bağlı bir adam mənə hücum edib! Kim onu bu işə təhrik eləyib? Kim onu qızıqsdırıb? Kim onu öyrədib? Kim ona belə məsləhət verib? Of, of, of, of, of! Ey Xilaskarım Allah, mənə kömək elə, məni aydınlat, öyrət! Lütfündən məhrum olmaq qorxusu altında and içib Səni inandırırım ki, ona heç vaxt heç bir məyusluq acısı çəkdirməmişəm, onun təbəələrinə pislik eləməmişəm, onun torpaqlarını talan eləməmişəm. Tam əksinə, ondan heç vaxt nə qoşunumu əsirgəmişəm, nə pulumu, nə dəstəyimi, nə də məsləhətimi; həyatın bütün hallarında ona faydalı olmağa çalışmışam. Yox, yəqin, şeytan onu yoldan çıxarıb, yoxsa o, mənim qəlbimi belə sındıra bilməzdi. İlahi, pərvərdigara, məramım Sənə əyandır, çünki Səndən heç nə gizli qalmaz! Əgər onun ağılı yerindən oynayıbsa və Sən onu ağıllandırmağı mənim taleyimə yazmısansa, onda onu dinc yolla yenidən Sənin müqəddəs iradənin hökmü altına qaytarmaq üçün mənə güc və qabiliyyət ver. Of, of, of! Xeyirxah insanlar, dostlarım və vəfali xidmətçilərım! Doğrudanmı mən sizi yardım haqda xahişlərlə bezdirməliyəm? Yazıq canım! Bu qoca yaşımnda yalnız rahatlıq həsrətində olmuşam, bütün həyatım boyu yalnız barışığa can atmışam. Amma görünür, zavallı təbəələrimi qoruyub hifz etmək üçün bu zavallı, zəif, yorğun çiyinlərimə zireh geyməli, titrək əllərimə güzr və nizə götürməli olacağam. Sağlam düşüncə mənə belə deyir, zira mən onların əməyi ilə yaşayıram, özüm də, uşaqlarım da və bütün ailəm də onların alın təri ilə qidalanıyıq. Bununla belə, bütün dinc üsul və vasitələri sınaqdan keçirmədən Pikroxolun üstünə hərblə getməyəcəyəm. Budur mənim qərarım.

Sonra o, şura çağırdı, işlərin nə vəziyyətdə olduğunu danışdı və bu şurada Pikroxolun yanına ağıllı bir adam göndərmək qərara alındı ki, onun birdən-birə qəzəblənib coşmasının və qətiyyənlə heç bir haqqı çatmayan torpaqlara soxulmasının səbəbini aydınlaşdırsın; bundan başqa, Qarqantuanın və adam-

larının ardınca çapar göndərmək qərara alındı ki, onlar öz vətənlərinin müdafiəsinə qalxsınlar və bəlanı ondan uzaqlaşdırsınlar. Qranquzye hər şeylə razılaşdı və lazımı sərəncamlar verdi. O cümlədən özünün bask lakeyinə mümkün qədər tez Qarqantuanın yanına getməyi əmr etdi və oğluna aşağıdakı məktubu yazdı.

XXIX Fəsil. Qranquzye Qarqantuaya nə barədə yazırdı

“Sən elə səylə oxuyursan ki, mən hələ uzun zaman səni fəlsəfi sükunət vəziyyətindən çıxartmazdım, amma bədbəxtliyə bax: mənim keçmiş dostlarıım və müttəfiqlərim qocalığıma rəhm etmədilər və etimadımı doğrultmadılar. Amma məhz xüsusilə inandığım kəslərin mənə xain çıxmaları bir tale yazısıdırsa, onda səni öz təbəələrinin və qanuni haqla sənə məxsus olan var-dövlətin müdafiəsinə çağırmaqdan başqa mənim çıxış yolum yoxdur. Zira evin özündə məsləhət verməyə kim-sə olmadıqda evdən kənardakı istənilən silah gücsüz olduğu kimi, eynilə də vaxtında həyata keçirilməzsə və özünün xoş məramına yetişməzsə, onda təhsil səmərəsiz, məsləhətlər də faydasız olacaq.

Mən isə qızıqdırmaq yox, sakitləşdirmək, hücum etmək yox, müdafiə olunmaq, istila etmək yox, öz sadıq təbəələrimi və irsən mənə məxsus torpaqları Pikroxoldan qorumaq fikrindəyəm, hansı ki o, bu gün heç bir səbəbi və bəhanəsi olmadan yurduma soxularaq üstümə qoşunla gəlib və durmadan öz çirkin əməllərini davam etdirərək azad insanlara dö-zülməz ağrı-acılar yaşadır.

Mən bu tiranı bacardığım qədər razı salaraq onun qəzəbini yatırımağı öz borcum bilirəm və artıq neçənci dəfədir kimin, necə və nə ilə onu təhqir elədiyini öyrənmək üçün xoş niyyətlə adamlarıımı onun yanına göndərmişəm, o isə mənə onunla cavab verir ki, bütün barışdırıcı təkliflərimi inadla rədd eləyir və öz xeyrindən başqa heç nəyi tanımaq istəmir. Buradan o nəticə çıxır ki, Əbədi Hakim yeganə sükan olaraq, onu özünün düşüncə və iradəsinə tapşırırmışdır; onun iradəsi isə,

əgər o, daim ilahi ağilla idarə olunmursa, yava olmaya bil-məz; ona borc duyğusunu qaytarmaq və ondakı vicdanı oyatmaq üçünsə onu mənim üzərimə göndərmişdir.

Mənim istəkli oğlum, vəziyyət belə olduğuna görə bu məktubumu oxuyaraq, bacardıqca tez qayıt gəl, özün də tələs, amma mənim yox (hərçənd sən təbii canıyananlıq duyğusundan mənə də kömək etməliydin), qorumalı və xilas etməli olduğun təbəələrinin köməyinə. Sən bu igidliyi mümkün qədər az qan tökmək bahasına etməlisən və beləliklə, daha ağıllı vasitələr, ehtiyat tədbirləri və hərbi hiylələr sayəsində biz, ola bilsin, özümüzün bütün təbəələrimizi xilas eləyə bilərik və onlar qəlbən dirçələrək öz evlərinə qayıdalar.

Qoy Tanrımız Məsihin nəfəsi səninlə olsun, mənim əziz oğlum. Ponokrata, Gimnasta və Evdemonə mənim adımdan təzim elə.

20 sentyabr.
Atan Qranquzye”.

XXX Fəsil. Uilrix Qallenin Pikroxolun yanına göndərilməsi haqqında

Məktubu diktə edib imzalayan Qranquzye, öz dəftərxanasının müdiri, dolaşmaq işlərinin bir çoxunun araşdırılmasında bacarığını və mühakimə məharətini göstərmiş ağıllı və sağlam düşüncəli bir adam olan Uilrix Qalleyə Pikroxolun yanına getməyi və şurada danışılanların hamısını ona söyləməyi əmr etdi.

Xeyirxah Qalle o saat yola düşdü və çay keçidini keçərək, Pikroxolun harada olduğunu dəyirmançıdan soruşdu; dəyirmançı cavabında dedi ki, düşmənlər onu tərtəmiz soyublar, sonra isə Laroş-Klermoda oturublar və o – dəyirmançı, ona qabağa getməyi məsləhət görmür, yoxsa birdən kəşfiyyət dəstəsi ilə qarşılaşa bilər, düşmənin azgınlığı isə hədsizdir. Uilrix Qalle buna asanca inandı: dəyirmançının yanında gecələdi.

Səhər o artıq qala darvazasının yanında idi və şeypur siqnalı ilə öz gəlişini bildirərək ...tələb etdi ki, keşikçilər onu kralın yanına buraxsınlar, belə ki, onu dinləmək kralın öz marağında olan bir işdir.

Krala onun barəsində məlumat verdilər, amma kral onun heç bir halda buraxılmamasını əmr etdi, özünü qala səddinə çiyən elçiyə müraciətlə dedi:

– Hə, yenə nə var? Nə demək istəyirsən?
Onda elçi aşağıdakı nitqi söylədi.

XXXI Fəsil. Qallenin Pikroxola ünvanladığı nitqi

– Bütün səbəblərdən, əfsus, ən vacibi o hesab olunmalıdır ki, mərhəmətə və rəğbətə haqqı çatan və buna ümid eləyən insanlara zərər vurulur və acı çəkdirilir. Və əsassız olmayaraq (hərçənd onları da yetərinə ağıllı saymaq olmaz) çoxu belə durumlarda bu kimi rəzalətə dözməkdənsə, ölməyi üstün tutaraq və burada nə güclə, nə də hansısa bir fəndlə heç nə etməyin mümkün olmadığını yəqin eləyərək könüllü surətdə öz canlarına qəsd eləyir.

Buna görə, təəccüblü deyil ki, mənim hökmdarıma, kral Qranquzeyə düşmənçilik və kin bəslədiyini təsdiq eləyən sən bu basqının onu bərk məyus eləyib və son dərəcə çaşqınlığa salıb. Əgər sən və adamların tərəfindən onun torpaqlarında təbəələrinə qarşı törədilən dəhşətli qanunsuzluqlar onu narahat etməsəydi, bu, təəccüblü olardı; öz insanıyetsizliyinə görə misli görünməmiş bu qanunsuzluqlar ona bərk yer eləyir, çünki o, öz təbəələrini elə rıqqətli sevgi ilə sevir ki, belə sevgi ilə heç bir fani insan əzəldən sevməyib. Amma vicdan naminə deməliyəm ki, bütün bu cinayətlərin və təqiblərin məhz sənə və təbəələrin tərəfindən törədildiyini dərk etmək ona daha ağırdır, çünki sən də, sənənin babaların da, ulu babaların da ta qədimdən bəri onunla da, onun babalarıyla da dostluq etmişlər və bugünkü günümüzdə qədər pozulmayan bu dostluğu siz müqəddəs bir şey kimi qorumusunuz; belə ki, tək o özü və təbəələri yox, yadelli xalqlar da – məsələn, puatəvinlər, bretonlar, mansonlar, eynilə də Kanar adalarının və İzabella şəhərinin o tayında yaşayan xalqlar da göy qübbəsini dağıtmağın, cəhənnəmi isə göylərin dərinliyinə

ucaltmağın, onların düşməncəsinə niyyətləri üçün bunca zəhmli olan sizin ittifaqınızı pozmaqdan daha asan olduğunu güman eləyirdilər və heç kim sizlərdən hansısa birini qəzəbləndirməyə, ona meydan oxumağa, yaxud da zərər vurmağa o birinin qəzəbinə düşər olacağı qorxusundan cürət eləməirdi.

Üstəlik, bu müqəddəs dostluq haqqında xəbər bütün yer üzünü dolaşır, bunun nəticəsində indi qitələrdə və okean adalarında yaşayan xalqlar arasında elələri az tapılar ki, sizin özünüzün irəli sürəcəyiniz şərtlərlə ittifaqınıza daxil olmağı şəraf bilməsin və birləşmiş dövlətlərinizin toxunulmazlığına öz şəxsi torpaq və mülklərinin toxunulmazlığı qədər hörmət eləməsin; qıyası, heç kim elə bir hökmdar və ya hökmdarlar ittifaqı xatırlamır ki, qudurğanlığın və dikbaşlığın gücündən, mən hələ sizin torpaqlarınıza demirəm, heç olmasa, sizin müttəfiqlərinizin torpaqlarına qəsd eləməyə cürəti çatsın. Əgər ki ölçülüb-biçilməmiş məsləhətə qulaq asaraq hücum etmək kiminsə ürəyindən keçibse də, onda sizin ittifaqınızın yalnız şöhrətini və adını eşidəndə o saat öz niyyətindən vaz keçib.

Bəs indi sən belə özündən çıxaran və ittifaqı pozaraq, dostluğunu ayaqlayaraq, hüquqları aşaraq düşmənçilik niyyətləriylə onun torpaqlarına soxulmağa məcbur eləyən nədir, baxmaya-raq ki nə onun özü, nə də təbəələri sənə qarşısında heç nədə suçlu deyillər, heç nə ilə sənə qanını qaraltmayıblar və qəzəbinə tuş gəlməyiblər? Bəs hanı sədaqət? Hanı qanun? Hanı idrak? Hanı insanıyyət? Hanı Allah xofu? Bəlkə, sən öz cinayətlərini uca ruhlardan və hər kəsə əməllərinə görə qarşılıq verən haqq-taaladan gizlətməyə ümid edirsən? Əgər sən belə ümidlər bəsləyirsənsə, onda yanılırsan, zira onun məhkəməsindən heç nə gizli qalmaz. Bəlkə də, təleyin qisməti belədir, yaxud da sənə xoşbəxtliyinə və rahatlığına həsəd aparən göy cisimlərinin təsiri belədir? Onda, həqiqətən, dünyada hər şeyin bir sonu və hədd-hüddudu olması labüddür və nə vaxt ki bir şey özünün ən yüksək nöqtəsinə çatır, həmin andaca düşməyə başlayır, zira bu vəziyyətdə çox qalmağı bacarmır. Xoşbəxt yaşayıb səfa sürərkən ağıllı mötədilliyi unudanların hamısının sonu belədir.

Amma hətta taleyin qisməti belə imişsə, sənin xoşbəxtlik və rahatlığının sonu çatmışsa, onda doğrudanmı bu, mənim kralıma elədiyin pisləkdə üzə çıxmalı idi, axı səni taxt-taca yüksəldən də o olub? Əgər sənin evin dağılmağa məhkumsa, onda doğrudanmı onun uçqunları sənin evini zinətləndirənin ocağına tökülməlidir? Axı bu, insanlıq anlayışı hədlərini elə açıq-aydın aşır və sağlam düşüncəyə elə ziddir ki, heç cür ağıla sığmır, yadellilər isə təsdiqlənmiş və doğruluğu sübuta yetirilmiş nəticələr, Allahdan və idrakdan uzaqlaşaraq özünü naqis ehtirasların ixtiyarına verən kəslər üçün pak və müqəddəs heç nəyin olmadığına onları inandırana qədər buna inanmaqdan boyun qaçıracaqlar.

Əgər biz sənin təbəələrinə, yaxud da sənin mal-mülkünə hansısa ziyan vursaydıq, sənə dost olmayanlara himayəçilik etsəydik, sənə təşəbbüslərində kömək etməsəydik, sənin şərifinə və təmiz adına xələl gətirsəydik, daha doğrusu, əgər şeytan səni pis yola çəkməyə çalışaraq və sənin nəzərlərinə hər cür yalançı bənzəyişlər və qeyri-real qarabasmalar göstərərək bizi şərləmişsə və səni bizim münasibətimizdə köhnə dostluğumuza layiq olmayan nəsə etməyimiz kimi şübhələrə salmışsa, onda hər şeydən öncə, bütün həqiqəti öyrənmək, sonra isə öz narazılığını bizə bildirmək gərək idi və biz səni elə bir surətdə razı salmağa çalışardıq ki, sənin daha istəməli heç nəyin qalmazdı.

Amma, pərvərdigara, bəs sən neyləmişən? Doğrudanmı, sən gerçəkdən, əhdə xain tiranların örnəyincə, mənim hökmdarımın krallığını çapıb-talayıb viran qoymaq istəmişən? Doğrudanmı, sən onu belə qorxaq və axmaq saymısan, doğrudanmı, sən onun adamlardan, puldan, müdrik məsləhətçilərdən və mahir sərkərdələrdən bu qədər yoxsul olduğunu güman etmişən, sən qanunsuz basqınına layiqli cavab verə bilməyəcəyinizi düşünmüşən?

Elə bu saatca buradan çıx get, həmişəlik çıx get və elə et ki, günü sabah öz ölkənin hüduqları daxilində olasan, yolda heç bir qarışıqlıq salma və zorakılıq törətmə, həm də sən ucbatından çəkdiyimiz ziyana görə min qızıl bezant ödə. Göstərilən məbləğin yarısını bizə sabah göndər; yarısını – may

ayının ortalarına qədər, bu vaxt ərzində hersoqlar de Gəvəzəni, de Koppuşu və de Dələduzu, eləcə də şahzadə de Qoturu və vikont de Birəlini isə bizə girov ver.

XXXII Fəsil. Qranquzyenin sülhə nail olmaq üçün qoğalları qaytarmağı əmr etməsi haqqında

Bununla Qalle öz nitqini bitirdi, lakin Pikroxol onun bütün dəlillərinə belə cavab verdi:

– Gəlin də alın, gəlin də alın! Onlar mənim qoçaq uşaqlarıdır. Onlar sizə qoğal düzəldərlər.

Onda Qalle Qranquzyenin yanına qayıtdı və gördü ki, o, başıaçıq halda öz otağının küncündə diz çöküb Allaha yalvarır ki, zor işlətməyə lüzum qalmaması üçün Pikroxolun qəzəbini ram etsin və onun başına ağıl qoysun.

Rəhmdil Qranquzye içəri girən Qalleni görüb dedi:

– Hə, sənsən, dostum? Nə oldu, təzə nə xəbər var?

– Hər şey alt-üst oldu, – Qalle cavab verdi, – bu adamın ağılı başında deyil, Tanrının özü ondan üz döndərüb.

– Belə... dostum, – Qranquzye dedi, – axı o, öz hərəkətini necə izah edir?

– O, mənə heç bir izahat vermədi, – Qalle cavab verdi, – amma nə isə qoğallar haqqında donquldandı. Kim bilir, onun şatırları ilə bizim çobanların arasında nə olub?

– Qəti qərar verməzdən öncə mən bu işdən baş açmalıyam, – Qranquzye elan etdi.

O, dərhal bu işi araşdırmağı əmr etdi və müəyyənləşdirdi ki, onun təbəələri şatırlardan müəyyən miqdarda qoğalı zorla alıblar və Markenin başını dəyənəklə yarıblar, amma onlar şatırlarla vicdanla hesablaşdıblar və ilk olaraq adıçəkilən Marke Frojyenin qıçına qamçı vurub. Qranquzye şura çağırdı və hamı yekdilliklə bildirdi ki, düşməne sinə gərmək gərəkdir. Bununla belə, Qranquzye dedi:

– Madam ki bütün məsələ bir neçə qoğalın başındadır, mən Pikroxolu məmnun eləməyə çalışaram; nə isə, bu savaşa başlamaq heç ürəyimcə deyil.

Sonra o, nə qədər qoğal götürüldüyünü xəbər aldı və bunun altmış dənə olduğunu öyrənib buyurdu ki, gecə ərzində beş araba qoğal bişirilsin və arabalardan birinə ən yaxşı yağda, ən təzə yumurta sarısı, ən yaxşı zəfəran və başqa ədviyyatla bişirilmiş qoğallar qoyulsun, bu qoğallar onun tərəfindən Marke üçün nəzərdə tutulmuşdu; o həm də Markeyə onu müalicə edən dəlləklərlə hesablaşması üçün yeddi yüz min üç filipp ənam göndərdi və bütün bunlardan əlavə Pomardyer şəhərətrafi malikanəsini həmişəlik və havayı onun və varislərinin mülkiyyətinə verdi.

Hədiyyələrin aparılıb çatdırılması Uilrix Qalleyə tapşırıldı və o, yolda, Sole yaxınlığında bacardıqca çox qarğı və qamış qopartmağı, arabaları budaqlarla bəzəməyi və hər arabaçının əlinə bir budaq verməyi əmr etdi; o özü də əlinə budaq götürdü; bununla da o, barış istədiklərini və ona nail olmaq üçün gəldiklərini göstərmək istəyirdi.

Onlar darvazaya yaxınlaşaraq, Pikroxolla danışıqlar aparmaq üçün Qranquzye tərəfindən göndərildiklərini bildirdilər. Pikroxol onları buraxmamalarını əmr etdi və özü də onlarla danışıqlara çıxmaq istəmədi, buyurdu desinlər ki, onun vaxtı yoxdur və əgər onlara belə gərəkdirsə, onda qoşun başçısı Ədabaz ilə danışıqlar; həmin vaxt Ədabaz qala divarında top quraşdırırdı. Xeyirxah Qalle ona bu sözlərlə müraciət etdi:

– Senyor! Bu nifaqı bitirmək və sizə yenidən bizimlə ittifaqa girməyə mane olan əngəli aradan qaldırmaq üçün ixtilafa səbəb olmuş qoğalları sizə qaytarırıq. Bizimkilər sizdən altmış dənəsini götürmüşdülər və onlara görə sizə yaxşı pul vermişdilər, lakin biz sırf sülhpərvərlik səbəbindən sizə düz beş araba qaytarırıq, onlardan biri daha çox zərərçəkən şəxs kimi Markenin ixtiyarına verilir. Bundan başqa, onun tam məmnuniyyəti üçün mən ona və həkimlərinə yeddi yüz min üç filipp verirəm; onun bizdən tələb eləməkdə haqlı olduğu zərərin əvəzinin ödənilməsinə isə şəhərətrafi Pomardyer malikanəsini həmişəlik və havayı onun və varislərinin mülkiyyətinə verirəm: budur o hədiyyə sənədi. Beləliklə, Tanrının xatirinə, gəlin indən belə barış içində yaşayaq; öz evinizə gümrah addımlarla

gedin, bu qalanı da bizə qaytarın; ona iddia eləməyə, özünüz də çox gözəl bilirsiniz ki, zərrəcə əsasınız yoxdur və biz yenidən dost olaq!

Ədabaz hər şeyi son kəlməsinə qədər Pikroxola çatdırdı və bu sözləri söyləyərək onu daha da qızıışdırdı:

– Camaatın ürəyinə qorxu salmışıq! Zavallı əyyaş Qranquzye, yəqin, altını batırıb! Bu, ona şərab hortlatmaq deyil, burada hərbi məharət göstərmək gərəkdir. Mən belə düşünürəm: onlardan qoğalları və pulu alırıq, özümüzə ən qısa zamanda burada möhkəmlənirik və uğurla başlanmış işi davam etdiririk. Nədir, yoxsa, onlar sizi axmaq hesab eləyirlər? Öz qoğalları ilə könlünüzü almaqı istəyirlər? Hamısı da ona görə ki, siz onlarla xeyirxah davranmışınız və özünüzü sadə göstərmisiniz; budur, indi onlar sizi adam yerinə qoymurlar: donuzu masa arxasına oturt – ayaqlarını da qaldırıb ora qoyacaq.

Pikroxol:

– Düzdür, düzdür! – dedi. – Mən onlara göstərərəm, Allah haqqı, göstərərəm! Dediyn kimi elə.

Ədabaz:

– Amma sizi xəbərdar etməliyəm ki, – dedi, – bizim burada ərzaq məsələmiz elə də yaxşı deyil, azuqəmiz azdır. Qranquzye bizi mühasirəyə alsın, onda mən dişlərimin hamısını dartıb çıxardacaq, ən çoxu üçün saxlayacağam. Qoy başqaları da məndən nümunə götürsünlər, yoxsa biz biroturuma hər şeyi yeyib tükədərik.

– Yox, – Pikroxol etiraz etdi, – ərzağımız yetərincədir. Bura nə üçün gəlmişik: tıxışdırmağa, yoxsa vuruşmağa?

– Əlbəttə vuruşmağa, – Ədabaz cavab verdi, – amma acın imanını olmaz, toxun gümanı, aclıq hökm sürən yerdə isə güc tükənir.

Pikroxol:

– Yaxşı, bəsdir, yetər! – dedi. – Nə gətiriblərsə, içəri daşıyın.

Elə həmin dəqiqə elçilərdən pullar, qoğallar, öküzlər və arabalar alındı, elçilərin özlərini isə heç bir cavab vermədən geri göndərdilər; onlara bircə bunu dedilər ki, qalaya yaxın gəlməsinlər, səbəbini isə, guya, sabah biləcəklər. Elçilər, beləcə, heç nə əldə etmədən geri döndülər və hər şeyi Qranquz-

yeyə danışaraq, özlərindən əlavə etdilər ki, düşməni barışığa razı salmağa heç bir ümid yoxdur və dərhal savaşa başlamaq gərəkdir, özü də ölüm-dirim savaşına.

XXXIII Fəsil. Bəzi müəllimlərin düşünləməmiş məsləhətlərlə Pikroxolu son dərəcə təhlükəli yola sövq etmələri haqqında

Qoğallar götürülən kimi hersoq Dələduz, qraf Dalaşqan və qoşun başçısı Südəmər Pikroxolun yanına gəldilər və ona belə dedilər:

– Əlahəzrət! Siz bu gün Makedoniyalı İsgəndərdən sonra dünyanın ən xoşbəxt, ən yenilməz padşahı olacaqsınız.

Pikroxol:

– Şlyapalarınızı geyinin, şlyapalarınızı geyinin! – dedi.

Onlar:

– Xeyli minnətdarıq, əlahəzrət, – dedilər, – biz öz yerimizi bilirik. Bizim məsləhətimiz belədir: sərkərdələrdən birinin başçılığı altında burada kiçik bir dəstə saxlayın, bu qarnizon qalanı qoruyacaq, ancaq bu qala təbii istehkamlar sayəsində, eləcə də sizin təşəbbüsünüzlə yüksəldilmiş qala divarları sayəsində bizə, onsuz da, yetərinə təhlükəsiz görünür. Ordunuzu özünüz bildiyiniz kimi iki hissəyə bölün. Bir hissə Qranquzye ilə ordusunun üzərinə atılacaq və elə ilk döyüşdə onu darmadağın eləyəcək. Siz oradakı pulu kürüyüb toparlaya biləcəksiniz – bu nanəcibin pulu xəzəl kimidir. Nanəcib deyirik, çünki nəcib bir padşahın heç vaxt qara qəpiyi də olmur. Pul yığmaq – nanəciblərin işidir. Həmin vaxt o biri hissə Oni, Sentonj, Anqumua və Qaskon üzərinə, eləcə də Periqor, Medok və Landi üzərinə yeriyəcək və müqavimətə rast gəlmədən şəhərləri, sarayları və qalaları tutacaq. Siz Bayennə, Sen-Jan-de-Lyusda və Fuenterrabidə bütün gəmiləri ələ keçirəcəksiniz və Qalisiya ilə Portuqaliya sahillərinə dayanaraq, ta Lissabona qədər bütün sahilboyunu çapıb-talayacaqsınız, orada isə fatehə gərək olan hər şeydən tədarük görəcəksiniz. İspanlar – onları lənətə gəlsinlər – təslim olacaqlar, onlar maymaqlıqda

ad çıxardıblar! Savillin boğazını üzüb keçəcəksiniz və orada öz xatirənizi əbədləşdirmək üçün Heraklınlardan daha əzəmətli iki sütun dikəldəcəksiniz və o andan həmin boğaz Pikroxol dənizi adlanacaq. Pikroxol dənizini keçən kimi Barbarossa qarşınızda boyun əyəcək...

Pikroxol:

– Onu əfv eləyəcəyəm, – dedi.

Onlar:

– Neyçün də yox, – deyə razılaşıdılar, – ancaq o, xristianlığı qəbul etməlidir. Siz Tunis, Hipps, Əlcəzair krallıqlarını, Bonna, Kirena və bütün Barbariyanı tutmağı unutmursunuz. Sonra siz Mayorkanı, Menorkanı, Sardinianı, Korsikanı, Liquriya və Balear dənizlərinin bütün adalarını ələ keçirəcəksiniz. Siz sol sahilə dayanaraq bütün Narbonna Qalliyasına, Provansa, allobroqların torpaqlarına, Genuyaya, Florensiyaya, Lukkaya yiyələnirsiniz, oradan isə Romaya əl uzatsan, çatar. Zavallı cənab papa qorxudarı o dünyalıq olacaq.

Pikroxol:

– Şərəfimə and olsun, onun başmaqlarını öpən deyiləm, – dedi.

– İtaliyanın fəthindən sonra Neapolu, Kalabriyanı, Apulianı, Siciliyanı və onlarla birlikdə Maltanı da qarət eləyəcəksiniz. Bu zavallı cəngavərciklərin, keçmiş rodosluların sizinlə necə döyüşəcəklərini görmək, onların hansı xəməirdən yoğrulduqlarına baxmaq istərdim!

Pikroxol:

– Oradan məmnuniyyətlə Loretoya gedərdim, – dedi.

Onlar:

– Yox, yox, – dedilər, – bu, geri dönən yoldadır. Biz, yaxşısı budur, Kriti, Kipri, Rodosu, Kiklad adalarını alağ və Moreyaya zərbə endirək. Budur, biz artıq, Allaha şükürlər olsun ki, onu tutmuşuq. Və onda, Qüds, özünü gözlə, zira sultanın qüdrəti sizinki ilə müqayisədə bir heçdir!

Pikroxol:

– Onda mən Süleyman məbədini yenidən tikdirərəm, – dedi.

Onlar:

– Yox, bir az səbir edin, – deyə etiraz etdilər. – Qərarlarınızda bunca tələskən olmayın. Oktavian Avqust nə deyib,

bilirsiniz? *Festina lente*¹. Siz öncə Kiçik Asiyanı, Kariyanı, Li-kiyanı, Pamfiliyanı, Kilikiyanı, Didliyanı, Frigiyanı, Miziyanı, Vi-finiyanı, Sardı, Adaliyanı, Samageriyanı, Kastamunu, Luqu, Sebastı – ta Fərat çayına qədər tutmalısınız.

Pikroxol:

– Babilistanı və Sina dağını necə, görəcəyikmi? – deyə so-ruşdu.

Onlar:

– Hələlik yox, – cavab verdilər. – Məgər Hirkan dənizini üzərək keçmək və iki Ərməniyədən və üç Ərəbiyədən ça-paraq keçmək sizə azlıq edir?

– Vicdan haqqı, bizim başımıza hava gəlib, – Pikroxol sə-sləndi. – Vay bizim halımıza!

– Nə olub? – onlar soruşdular.

– Bəs bu səhralarda biz nə içəcəyik? Deyirlər ki, Yulian Avqust orada özünün bütün qoşun-ləşkəri ilə susuzluqdan həlak olub.

– Biz hər şeyi nəzərə almışıq, – onlar cavab verdilər. – Suriya dənizində dünyanın ən yaxşı şərabından yükünü tut-muş doqquz min on dörd böyük gəminiz var. Onların hamısı Yaffaya yan alır. Ora isə iki milyon iki yüz min dəvə və min altı yüz fil gətirilib ki, siz Liviyaya girən kimi, Sicilmassa civa-rında ov edərkən onları ələ keçirəcəksiniz. Bundan başqa, Məkkəyə gedən bütün karvanlar sizin olacaq. Məgər onlar si-zi şərabla yetərinə təmin eləyər bilməyəcək?

Pikroxol:

– Ola bilər, – dedi, – ancaq bizdə soyuq şərab olmayacaq.

Onlar əsəbi halda:

– Lənət olsun! – dedilər. – Qəhrəman, fateh, dünya hökm-ranlığına iddiaçı və namizəd olanlar hər zaman rahat yaşaya bilməzlər. “Sağ ol” deyin ki, siz və əsgərləriniz sağ-salamat Dəcləyə qədər gedib çıxmısınız!

– Bəs həmin vaxt bu haramzadə əyyaş Qranquzeni dar-madağın eləyən ordumuz nə iş görür?

– O da mürgüləmir, – onlar cavab verdilər, – indi ona da çatacağıq. O, sizin üçün Bretanı, Normandiyanı, Finlandiyanı,

¹ Aramla tələs. (*lat.*)

Enonu, Brabantı, Artuanı, Hollandiyanı və Zelandiyanı istila eləyir. O, isveçrəlilərin və landsknextlərin cəsədləri üzərindən adlayaraq Reyni keçir, onun bir hissəsi isə Lüksemburqu, Lotaringiyanı, Şampanı və Savoyyanı – ta Liona qədər ələ keçirir və burada o, Aralıq dənizində qələbədən sonra evə qayıdan sizin legionlarla görüşür. Hər iki ordu, öncədən Şvabiyani, Vürtembergi, Bavariyanı, Avstriyanı, Moraviyanı viran qoyaraq, Bohemiyada birləşir. Sonra onlar Lübekə, Norveçə, İsveçə, Danimarkaya, Qotlanda, Qrenlandiyaya, İslandiya – ta Buzlu dənizin özünə qədər sarsıdıcı zərbə endirirlər. Bunun ardınca onlar Orkad adalarını tuturlar və Şotlandiyanı, İngiltərəni və İrlandiyanı özlərinə tabe edirlər. Sonra onlar Qumlu dənizi üzüb və Sarmatiyanı ötüb-keçərək Prussiyani, Polşanı, Litvanı, Rusiyanı, Valaxiyanı, Transilvaniyanı, Macarıstanı, Bolqarıstanı, Türkiyəni tar-mar və fəth eləyirlər və indi İstanbulda dayanıblar.

Pikroxol vəcdlə:

– Biz də tezcə ora gedək! – dedi. – Mən həm də Trabzon imperatoru olmaq istəyirəm. Bəs bütün bu köpəkləri – türkləri və müsəlmanları neyləyək, qınb-çataqımı?

Onlar:

– Lənət şeytana, nə üçün də bunu eləməyək? – dedilər. – Onların əmlaklarını və torpaqlarını isə kim sizə vicdanla xidmət eləsə, onlara paylayarsınız.

Pikroxol:

– Sağlam düşüncə bunu tələb eləyir və ədalət naminə belə olmalıdır, – dedi. – Karmaniyanı, Suriyanı və bütün Fələstini sizə ənam verirəm.

Onlar:

– Ah, əlahəzrət, siz necə də səxavətliniz! – dedilər. – Sizə çox-çox minnətdarıq! Tanrı sizə əbədi səadət bəxş eləsin!

Bu şurada Exefron adlı çox təcrübəli, döyüşlərdə bərkimiş qoca bir zadəgan da iştirak edirdi; o, bu danışıqları dinləyərək dedi:

– Mən çox qorxuram ki, bütün bu işlər süd dolu bardaq haqqında bəlli bir hekayədə olduğu kimi bitsin: orada bir çəkməçi bu bardağın köməyi ilə varlanmaq istəyir. Bardaq

sınır, o isə ac qalır. Bütün bu şanlı zəfərlərlə nəyə nail olacaqsınız? Sizin bu səylərinizin və yürüşlərinizin axırı nə olacaq?

– Axırı belə olacaq ki, qayıdanda necə lazımsa dincələcəyik, – Pikroxol cavab verdi.

Exefron da bu sözlərin qarşılığında ona belə dedi:

– Bəs birdən qayıtmasanız? Axı yol təhlükəli və uzaqdır. Bütün bu sərgüzəştlərdən vaz keçərək indi dincəlmək bizim üçün daha yaxşı olmazmı?

– Sən də əcəb adamsan! – Dələduz səsləndi. – Belə isə, onda gəlin buxarıya yaxın bir küncə qısılaq, bütün ömrümüzü arvadlarımızla birgə sapa mirvari düzməklə, yaxud Sardana-pal kimi iplik əyirməklə keçirək. Süleyman deyib: “Kim özünü təhlükəyə atmırsa, nə at tapar, nə eşşək”.

– Morolf isə ona belə cavab verib: “Kim özünü hədsiz təhlükələrə atarsa, atını da itirər, eşşəyini də”, – Exefron etiraz etdi.

Pikroxol:

– Yetər, irəli gedirik, – dedi. – Mən ancaq bu Qranquzyenin çora qalmış legionlarından qorxuram. Birdən biz Mesopotamiyada ikən o, bizə arxadan zərbə vursa? Onda neyləyəcəyik?

Südəmər:

– Çox sadəcə, – cavab verdi. – Moskovlulara qısa, amma zəhmli bir fərman göndərirsiniz, elə həmin an dörd yüz əlli min say-seçmə döyüşçü sizin bayrağınız altında düzülür. Eh, ora mənə öz canışınıniz təyin eləyəydiniz, onların gözləri kəllələrinə çıxardı! Tapdalayaram, əzərəm, yerlə bir eləyərəm, silkələyib-səpərəm, tikə-parça eləyərəm, sındırıb dağıdaram!

Pikroxol:

– Yetər, yetər! Vaxt gözləmir! – dedi. – Kim mənə sadıq dirsə, ardımca!

XXXIV Fəsil. Qarqantuanın öz ata yurdunu qorumaq üçün Parisi tərk etməsi və Gimnastın düşmənlə qarşılaşması haqqında

Atasının məktubunu oxuyan kimi Qarqantua öz nəhəng madyanında yubanmadan Parisdən çıxmış, artıq Nonen körpüsünü keçmişdi, Qarqantuadan geri qalmamaq üçün poçt

atları götürmüş Ponokrat, Gimnast və Evdemon da onunla idi. Onun kitablarını və fəlsəfi ləvazimatlarını gətirən araba karvanı adı sürətlə irəliləyirdi.

Qarqantua Parilyeyə çatanda Quqa adlı bir xutor əhlindən öyrəndi ki, Laroş-Klermoda möhkəmlənmiş Pikroxol sərkərdə Məxmərceyin başçılığı altında Ved və Voqodri meşələrini tutmaq üçün çoxsaylı qoşun göndərib, bu qoşunlar ta Bilyar şirəxanasına qədər hamının bütün var-yoxunu əlindən alıb və elə bəd əməllər törədib ki, tarixdə misli-bərabərini nə görənlər, nə də eşidən. Qarqantua bütün bunlardan elə qorxuya düşdü ki, nə edəcəyini və nə düşüncəyini bilmədi. Ancaq Ponokrat məsləhət gördü ki, yollarını köhnə dost və müttəfiqləri olan senyor Lavoqyuyongil tərəfdən salsınlar, çünki ondan daha dəqiq məlumat ala bilərdilər və onlar əsla ləngimədən onun yanına yollandılar; o da onlara kömək etməyə tam hazır olduğunu dedi və əlavə etdi ki, əvvəlcə ərazini öyrənmək və düşmənin məhz harada olduğunu bilmək üçün kimisə kəşfiyyata göndərmək, sonra isə vəziyyətə baxaraq hərəkətə başlamaq gərəkdir. Kəşfiyyata yollanmağı Gimnast boynuna götürdü və buradaca qət olundu ki, işin xeyri üçün o, özü ilə burada bütün yolu-izi və çay-iryaqları tanıyan bir nəfər götürsün. Beləliklə, Gimnast Lavoqyuyonun baş mehtəri Dəmdəməki ilə birlikdə yola düşdü və onlar nəzərə çarpmadan bütün istiqamətlərdə kəşfiyyat apardılar. Qarqantua bu arada dincini aldı, yol yoldaşları ilə birlikdə bir az qəlyanaltı etdi və madyanına bir ölçü yulaf verilməsini tapşırırdı ki, bu da yetmiş dörd myuid üç buaso edirdi. Gimnast isə yoldaşıyla birlikdə gəlhagəl, gəlib düşmənin üstünə çıxdılar – onlar nizamsız halda dağılışaraq əllərinə nə keçirdisə çapıb-talayır, daşıyıb aparırdılar. Gimnastı uzaqdan gördülər və tezliklə qaragüruh onun üstünə cumdu; onların niyyəti açıq-aydın onu qarət etmək idi. Gimnast isə bu adamlara belə dedi:

– Cənablar, mən şeytan bilir necə yoxsulam. Yalvarıram, mənə rəhm eləyin! Məndə hələ bir neçə ekü¹ qalır və biz bu pula boğazımızı yaşlayanq, axı bu *aurum potabile*², yol pulu-

¹ Ekü – qədim fransız qızıl və ya gümüş pulu

² İçməli qızıl (*lat.*)

nuz üçünsə atımı sataram. Siz məni tamamilə özünüzlükü saya bilərsiniz, çünki oğurlamağı, soymağı, qopartmağı, yolşdurmağı, ciyəri çıxartmağı, sonra isə yeyib ləzzət almağı məndən daha yaxşı bacaran başqa birinə rast gəlməzsiz. Mənim sağ-salamat gəlib çıxmağım münasibətilə bütün əziz həmpiyalələrimin sağlığına içirəm!

Gimnast bu sözləri deyib öz mehtərəsinin ağzını açdı və əyib bir-iki qurtum içdi. Quldurlar ondan sonra içmək ümidilə, eynən ov tulaları kimi ağızlarını ayırıb dillərini çıxardılar, amma elə bu vaxt sərkərdə Məxmərcik özünü oraya yetirdi ki, öyrənsin nə məsələdir. Gimnast mehtərəni ona uzadıb dedi:

– İçin, zati-aliləri, için, qorxmayın, mən artıq dadına baxmışam – bu, Lafe-Monjodandır.

– Nə olub? – Məxmərcik səsləndi. – Sən, ədəbsiz, nə cürətlə bizi ələ salırsan? Sən kimsən?

– Mən yoxsul adamam, – Gimnast cavab verdi, – şeytan bilir necə yoxsulam.

– Hə-ə, əgər şeytan səni tanıyır, onda sənə zaval yoxdur, buraxıram, get, – Məxmərcik qərar verdi, – çünki şeytanlar, onların bütün tanış-tunuşları və qohum-əqrəbələri nə vergi ödəyirlər, nə də rüsum. Amma yoxsul qohumların belə cins atlarda gəzib-dolaşdıqlarını hələ görməmişəm. Bilirsən nə var, cənab şeytan, düşün atdan, sizin atınızda mən gedəcəyəm və o, məni ox kimi aparmasa, onda məni siz aparacaqsınız, cənab şeytan, çünki şeytanları minib çapmağı çox sevirəm!

XXXV Fəsil. Gimnastın sərkərdə Məxmərciyi və başqa Pikroxol döyüşçülərini məharətlə öldürməsi haqqında

Gimnastın sözləri bəzilərini təşvişə saldı və bunun qiyafəsini dəyişmiş şeytan olduğunu xəyal edərək qorxan adamlar hər iki əlləri ilə xaç çəkməyə başladılar. Onlardan kəndli yığma qoşununun başçısı Mehriban Janı adlı biri isə miyançasından dua kitabı çıxartdı və gur səslə bağırdı:

– *Agios ho Theos!*¹ Tanrı tərəfindən göndərilmişənsə, danış! Başqası tərəfindən göndərilmişənsə, çıx get!

Ancaq Gimnast getmək fikrində deyildi; bundan sonra çoxları dağılışmağa başladı, Gimnast isə hər şeyə göz qoyur və yadda saxlayırdı.

O, özünü elə göstərdi ki, guya, atdan enmək istəyir və so la əylərək yanından qılinc asılmış vəziyyətdə cəld üzəngidə çevrildi, sonra isə atın qarnının altından keçərək hər iki ayağı ilə hoppanıb yəhərə mindi, ancaq dal-qabaq oturdu.

O:

– Bunu başqa cür eləməliydim! – dedi.

O, bu sözü deyib bir ayağı üstə sıçrayaraq sola dönüş etdi və hesabı o qədər dəqiq oldu ki, yenidən və zərrəcə yanlılıq etmədən başlanğıc vəziyyəti aldı. Onda Məxmərcik dedi:

– Hm! Mən indi bu hoqqanı çıxartmaq fikrində deyiləm, buna əsasım var.

– Ay səni, zibilin biri! – Gimnast səsləndi. – Yanıldım! Bir də cəhd etməliyəm.

O, burada xeyli güc və cəldlik göstərərək tamamilə belə, amma bu dəfə sağa əyilməklə sıçrayış etdi. Sonra sağ əlinin baş barmağı ilə yəhərin qaşından yapışaraq bütün gövdəsiylə qalxdı, həm də indi onun bütün gücü baş barmağının əzələlərində və vətərlərində cəmlənmişdi, və üç dəfə çevrildi. Dördüncü dəfə artıq heç nədən yapışmadan mayallaq vurdu və atın qulaqları arasına düşdü; ardınca, bütün ağırlığı ilə sol əlinin baş barmağına dayanaraq qanad çalmağa bənzər bir hərəkət etdi və nəhayət, sol əlinin ovcu ilə yəhərin ortasını şappıldadaraq, bir sıçrayışla atın sağrısına düşüb xanımlar ki mi əyləşdi.

Sonra o, zərrəcə səy göstərmədən sağ ayağını yəhərin üstündən aşırdı və tərικdə gedən atlı vəziyyətini aldı.

O:

– Yox, – dedi, – iki qaş arasında əyləşəcəyəm!

Burada o, hər iki əlinin baş barmağı ilə atın sağrısına dayanı, tərپəsi üstə mayallaq vurdu və iki yəhər qaş arasında düzgün vəziyyət aldı; sonra bir sıçrayışla dik qalxdı, ayaqlarını

¹ Müqəddəs Tanrı (*yunan*)

birdləşdirərək yəhərin qaşları arasında dayandı və qollarını sinəsində çarpazlayaraq yüz dəfə dalbadal fırlandı, fırlana-fırlana qışqırırdı:

– Şeytanlar, mən cinlənirəm, qəzəblənirəm, özümdən çıxıram! Tutun saxlayın məni, şeytanlar, tutun, tutun!

O, çaparaq gedən at belində belə fəndlər göstərirdi vaxt quldurlar tam çaşqınlıq içində bir-birinə deyirdilər:

– Xərçənglərə and olsun, bu ya xortdandır, ya da cildini dəyişmiş şeytan! *Ab hoste maligno libera nos, Domine!*¹

Nəhayət, onlar pərakəndə halda qaçmağa üz qoydular və eynən qaz qanadı qapmış it kimi hələ uzun zaman geri boylandılar.

Burada öz vəziyyətinin bütün üstünlüyünü dəyərləndirən Gimnast atdan enib qılincini siyirdi və kimlər ki daha geyim-kecimli idi, onlara dəhşətli zərbələr endirərək şikəstləri, yaralıları və ölüləri dağ kimi üst-üstə qalamağa başladı, həm də onlardan heç biri müqavimət göstərməyi ağılına belə gətirmirdi – hamı bunun şeytan, özü də bərk acmış bir şeytan olduğunu düşünürdü; onlar bunun şəksiz sübutunu həm onun at üstündə heyramiz hərəkətlərində, həm də söhbət zamanı Məxmərçiyin onu şeytanın qohumu adlandırmasında görürdülər; bununla belə, Məxmərçik özünün landsknext qılincinin aldadıcı zərbəsiylə, az qala, onun kəlləsini parçalayacaqdı, amma Gimnast yaxşı müdafiə olunurdu və bu zərbənin yalnız ağırlığını duydu; o, cəld çevrildi və yerindən tərpanmədən qılincinin tiyəsinə bu zaman cidd-cəhdlə sinəsini qoruyan Məxmərçiyə sancdı və bir zərbəyə onun mədəsini, çənbər bağırsağını və qaraciyərinin yarısını deşdi ki, nəticədə Məxmərçik yerə yığıldı və yığılarkən ondan dörd güvəcdən artıq şorba, şorba ilə birlikdəsə canı çıxdı.

Gimnast isə həmin saat oradan uzaqlaşdı, çünki o hesab edirdi ki, xoşbəxt sonluqlu hadisələrdə şitini çıxartmaq olmaz, yoxsa xoşbəxtlik səndən üz döndərər, həm də cəngavər özünün bütün uğurlarına üsulluca yanaşmalı, onu usandıraraq bezdirməməlidir; o, bu fikirlərlə sıçrayıb atını mindi, onu mahmızladı və ən kəsə yolla Lavoçyuyongilə tərəf çapdı, onun ardınca isə Dəmdəməki atını dəhmərləyərək geri qalmamağa çalışdı.

¹ İlahi, bizi şeytandan qoru. (*lat.*)

XXXVI Fəsil. Qarqantuanın Ved keçidi yaxınlığında qalanı dağıtması və onun döyüşçülərinin keçidi keçməsi haqqında

Kəşfiyyatdan qayıdan Gimnast düşmən haqqında öyrəndiklərini ərz etdi, təkbaşına tam bir qoşunun öhdəsindən hansı hiylə ilə gəldiyini danışdı və sonda bəyan etdi ki, onların hamısı cüvəllağılar, qarətçilər və quldurlardır, hər b elmindən heç nə qanmırlar və Qarqantua öz yoldaşlarıyla çəkinmədən yola çıxıb – onlar çətinlik çəkmədən pikroxolçuları qırıb-çatacaqlar, mal-qara kimi qıracaqlar.

Bu məlumatları dinləyən Qarqantua öz nəhəng madyanını mindi və yuxarıda göstərilən arxadaşları ilə birlikdə yola düzəldi, yolda isə qarşısına hündür və şaxlı-budaqlı bir ağac çıxdı (hansı ki əvvəllər adına müqəddəs Martin ağacı deyirmişlər, ona görə ki, o, nə vaxtsa müqəddəs Martinin yerə sancdığı əsasından cücaribmiş) və Qarqantua onu görüb dedi:

– Elə mənə də bu gərəkdir. Bu ağacdən özümə həm əsa, həm də nizə düzəldərəm.

Sonra o heç bir güc sərf etmədən ağacı köklü-köməclə dartıb çıxartdı, budaqlarını qırdı və onu özü bildiyi kimi təmizlədi.

Bu dəmdə madyan işəmək həvəsinə düşdü və bu sidik xaricətmə o qədər gen-bol alındı ki, tezliklə yeddi mil ətrafda hər yeri basdı, sonra sidik Ved keçidinə tərəf axdı və onda suyun səviyyəsini elə qaldırdı ki, dəhşətli vahiməyə düşmüş bütün düşmən qaragüruhu onda qər q oldu, yalnız sol tərəfdəki təpələyə yaxın olan çox az bir qisim qurtula bildi.

Qarqantua Ved meşəsinə yaxınlaşanda isə düşmən qoşununun qalıqlarının qalada gizləndiyini Evdemon onun nəzərinə çatdırdı. Onda Qarqantua buna əmin olmaq üçün səsinin gur yerinə salıb bağırdı:

– Siz oradasınız, yoxsa orada deyilsiniz? Oradasınızsa, on da daha orada olmayacaqsınız, orada deyilsinizsə, onda sizə deyəsi sözüüm yoxdur.

Amma burada mazğalda dayanan yaramaz topçu Qarqantuya atəş açdı və qumbara zərblə onun sağ gicgahına çırpıl-

dı; ancaq bu zaman Qarqantua onu gavalı çəyirdəyi ilə vursalar necə bir ağrı duysaydı, eynən elə bir ağrı duydu.

– Hələ bu nədir belə? – o səsləndi. – Üzüm tullayırsınız? Neynək, məcbur eləyərik, özünüz də yığışdırarsınız!

O, həqiqətən, bunun üzüm olduğunu düşünmüşdü.

Bu zaman quldurlar qəniməti bölüşdürməklə məşğul idilər, ancaq səs-küyü eşidərək onlar da bürclərə qalxdılar və Qarqantuaya doqquz min iyirmi beşdən artıq top və dayandırdurum gülləsi atdılar, özü də hər dəfə onun başını nişan alırdılar; bu atışma o qədər şiddətləndi ki, axırda Qarqantua qışqırdı:

– Ponokrat, əziz dost! Bu milçəklər məni göz açmağa qoymur! Mənə bir söyüd budağı qırın, onları qovlayım.

O, qurğuşun və daş qumbaraların vur-tut mozalanlar olduğunu güman edirdi. Ponokrat isə onu başa saldı ki, bunlar heç də milçək deyil, top güllələridir və onlar qaladan uçar. Onda Qarqantua öz nəhəng ağacını qalaya çıxırmağa başladı və onun güclü zərbələrindən bütün bürclər və qüllələr uçub dağıldı. İçəridə qalanlar isə elə xurd-xəşil oldular ki, onların sümüklərini belə yığmaq mümkün deyildi.

Qalanın axırına çıxandan sonra Qarqantua ilə silahdaşları dəyirman dəhnəsinə yaxınlaşdılar və gördülər ki, bütün keçid əngəcin¹ qabağını kəsmiş cəsədlərlə doludur; bunlar madyanın sidik daşqınında boğulanlar idi. Burada onlar meyitlərdən ibarət olan bu maneəni dəf edərək o taya necə keçmək haqqında düşünüb-daşınmağa başladılar. Nəhayət, Gimnast dedi:

– Buradan şeytanlar keçibsə, mən də asanca keçərəm.

– Buradan şeytanlar keçib, – Evdemon qeyd etdi, – əbədi əzaba məhkum edilmişlərin ruhlarını aparmaq üçün.

Ponokrat onun sözünü davam etdirərək:

– Buradan birbaşa bu nəticəyə gəlirik, – dedi, – müqəddəs Trenyan şahidim olsun ki, Gimnast da keçə bilər!

– Ayı necə ola bilər? – Gimnast cavab verdi. – Burada durub qalacağam?

O, atını mahmızlayaraq sərbəstcə o biri sahilə keçdi və onun atı cəsədlərdən qorxmadı: Elianın göstərişlərindən faydalanan Gimnast onu ölü ruhlardan və ölü bədənərdən qorxmamağa

¹ Əngəc – su bəndində suyu buraxmaq üçün qapaqlı dəlik

öyrətmişdi, amma o, bu məqsədlə frakiyalıları öldürən Diomed kimi adam öldürməmişdi, yaxud Odissey kimi eləməmişdi – Homer nağıl edir ki, o, öldürülmüş düşmənləri atının ayaqları altına yığmış – yox, o, otda müqəvva basdırırdı və atını yulafıla tovlayaraq onun üstündən keçməyə məcbur edirdi.

Üç yoldaşı onun ardınca sağ-salamat o biri sahilə adladı, yalnız Evdemon ilişib qaldı və səbəb də bu idi: onun atının sağ ayağı dizə qədər suda dalı üstə uzanıb qalmış yekəpər və sağlam bir əclafın qarnına batmışdı və at onu heç cür dartıb çıxara bilmirdi; onun bu səyləri Qarqantua öz əsasının ucu ilə bu əclafın içalatının qalıqlarını suya axıdana qədər davam etdi; onda at ayağını azad etdi və... hippiatriyada ən nadir hadisə baş verdi – bu piyli əclafın içalatına toxunuşdan atın ayağındakı fir öz-özünə qopub düşdü.

XXXVII Fəsil. Qarqantuanın saçından qumbaraları darayaraq təmizləməsi haqqında

Onlar oradan Ved çayının sahili ilə irəlilədilər və bir az gedib Qranquzyenin qəsrinə yaxınlaşdılar, Qranquzye isə bu vaxt böyük səbirsizliklə onları gözləyirdi. Onlar gəlib çatan kimi elə bir kef məclisi başlandı ki, gəl görəsən; hələ heç kim onlar qədər şənəlməmişdi – *Supplementam Supplementi Chronicorum*¹ müəllifi iddia edir ki, Qarqamella sevincindən hətta ölmüşdü. Mənə bu barədə heç nə bəlli deyil – mən onun haqqında istənilən başqa biri haqqındakı qədər az düşünürəm.

Bir şey səhihdir: əynini dəyişən, uzunluğu yüz kann olan, diş yerinə bütöv fil dişləri salınmış daraqla hər dəfə saçını darayan Qarqantua Ved meşəsində döyüş zamanı orada ilişib qalmış, ən azı, yeddi qumbara darayıb çıxarırdı. Qranquzye ona baxanda bunların bit olduğunu düşünüb dedi:

– Oğul! Bu nədir, bizə bu qırğıları Montegyudan gətirmisən? Məgər sən orada olmusan?

Ponokratsa onun bu sözlünə belə cavab verdi:

¹ “Salnamələr”ə əlavələrə əlavələr (*lat.*)

– Əlahəzrət! Lütfən, düşünməyin ki, mən onu bu Montegyu adlanan bitli kollecə yerləşdirmişəm. Orada elə dəhşətli qəddarlıqlar və biabırçılıqlar törədilir ki, ondansa mən onu Günahsız öldürülmüş körpələr dilənçi qardaşlığına verərdim. Montegyu kollecindəki binəsiylərlə müqayisədə mavrlar¹ və tatarlar katorqaçılarla daha yaxşı davranırlar, ciddi rejimli həbsxanada qatillərlə daha yaxşı davranırlar və söz yox ki, sizin evinizdə köpəklərlə daha yaxşı davranırlar. Lənət şeytana, mən Parisin kralı olsaydım, belə vəhşiliklərə yol verdikləri üçün rəisi və bütün baxıcıları ilə birlikdə bu kolleci yandırardım! – Burada o, qumbaralardan birini qaldıraraq dedi:

– Bunlar oğlunuz Qarqantua Ved meşəsindən keçərkən xain düşmənin onun üstünə yağdırdığı top qumbaralarıdır. Lakin onlar bu əməllərinin cəzasını gördülər: onların hamısı qalanın xarabaları altında həlak oldu – eynən Samsonun bicliyinə qurban gedən filistinlilər² kimi, yaxud da üstlərinə Siloam çülləsi yıxılan adamlar kimi ki, bu barədə Lukanın İncilinin on üçüncü fəslində danışılır. Və mən sanıram ki, bəxt üzümüzə gülmüşkən, təqibə atılmalıyıq, çünki saç təsadüfün alnında bitir. Əgər onu əldən buraxsanız, sonra yapışmağa yer tapmayacaqsınız: arxadan o, tamamilə keçəldir, üzünü isə daha sizə tərəf çevirən deyil.

Qranquzye:

– Yox, ancaq indi yox, – dedi, – bu axşam sizin şərəfinizə bayram düzəldəcəyəm. Lütfən, buyurun!

Burada şam yeməyi verdilər ki, bunun üçün, hər şeydən əlavə, on altı öküz, üç düyə, otuz iki cöngə, altmış üç südəmər oğlaq, doxsan beş qoç, əla sous içində üç yüz südəmər çosqa, iki yüz iyirmi kəklük, yeddi yüz cüllüt, dörd yüz Sudey və Kornual axta xoruzu, altı min çolpa və bir o qədər də göyərçin, altı yüz qarabağır, min dörd yüz dovşan, üç yüz üç dovdaq və min yeddi yüz axta beçə qızardılmışdı.

Dərhal gərək olan qədər ov heyvanı əti tapmaq mümkün olmadı; ancaq Tyurpeney abbatlığının baş keşişi on bir qaban göndərmişdi; senyor de Qranmon qiymətli dərisi olan on səkkiz vəhşi heyvan cəmdəyi hədiyyə göndərmişdi; senyor

¹ Orta əsrlərdə Afrika ərəbləri və bərbərilərinin ümumi adı

² *Filistinlilər* – dini rəvayətlərə görə, Fələstinə gəlib, yəhudiləri oradan sıxışdırıb çıxarmış xalq

Dezessar yüz qırq qırqovul göndərmişdi, bundan başqa, onlarca vəhşi göyərçin, eləcə də çay quşları, cürə, danquşu, ala cüllüt, kürən cüllüt, meşə kəkliyi, vəhşi qaz, sarı cüllüt, çökükburun, qılquyruq, kəkilli vağ, adi vağ, cavan vağ, sutoyuğu, ağkəkilli vağ, hacıleylək, bəzgak, qızılqaz (fenikopter də adlanır), hindtoyuğu toplanmışdı; bunun üstündən xeyli miqdar-da şorba və raqu¹ verildi.

Bütün bu çoxsaylı xörəkləri Qranquzyenin aşpazları – Yalayan, Gəmirən və Sümürən hazırlamışdı. Jano, Mikel və Vernet isə dayanmadan şərab süzürdülər.

XXXVIII Fəsil. Qarqantuanın salatla birlikdə altı ziyarətçini udması haqqında

İndi Nant yaxınlığındakı Sen-Sebastiyendən qayıdan altı zəvvarın başına gələnləri nağıl etmək yerinə düşər; onlar düşməndən qorxaraq gecələmək üçün bostanda, kələmlə kahı arasında, noxud saplağı altında gizlənmişdilər. Bu arada susuzluq duyan Qarqantuanın könlündən kahı salata keçdi və o, burada kahı olub-olmadığını soruşdu; ona deyəndə ki, burada gavalı, yaxud fındıq ağacı böyüklükdə ən iri və ən yaxşı kahılar bitir, o, kahı ardınca özü getdi və gərək bildiyi qədər dərdi. O, kahı ilə bərabər altı zəvvarı da yaxalamışdı, zəvvarlar isə qorxudan cıncıqlarını çıxartmırdılar.

Kahını hər şeydən öncə bulaqda yudular və burada zəvvarlar pıçıldeşməyə başladılar:

– İndi neyləyək? Bu kahının içində boğulanıq. Bəlkə, səsimizi çıxaraq? Ancaq səsimizi çıxarsaq, o, bizi düşməni casusu sanıb öldürər.

Onlar belə mühakimə yeridərkən Qarqantua onları kahı ilə bir yerdə sitoy çəlləyi boyda salat qabına qoydu, üstünə zeytun yağı və sirkə tökdü, duz səpdi, sonra isə öncə iştahası açılsın deyə bütün bunları yeməyə başladı və artıq zəvvarların beşi onun ağzında idi. Altıncı zəvvar kahı yarpağının altına soxulmuşdu, ancaq onun əlağacının ucu çöldə qalmışdı. Qranquzye bunu görüb Qarqantuaya dedi:

¹ Raqu – xırda doğranmış ət və ya balıq qovurması

– Məncə, bu görünən şey ilbiz buyuzudur, onu yemə.

Qarqantua etiraz edərək:

– Nə üçün? İlbiz ilin bu vaxtı çox dadlı olur, – dedi.

O, əlağacından yapışdı və zəvvar ilə bərabər qaldırıb ağzına qoydu; sonra bunun üstündən böyük bir qurtum şərab içdi və bütün qalanlar ilə birlikdə şam yeməyini gözləməyə başladı.

Bu qayda ilə ağzına göndərilmiş zəvvarlar onun dişlərinin dəyirman daşı altına düşməmək üçün var güclərini sərf etdilər və artıq hansısa dərin bir zirzəmiyə salındıqlarını düşünməyə başladılar; Qarqantua ağızdolusu şərab içəndə onlara elə gəlirdi ki, bu saat onun ağzında boğulacaqlar. Doğrudan da, şərab seli, az qala, zavallıları onun mədəsinin girdabına aparacaqdı; ancaq eynən müqəddəs Mixailə səcdəyə gedən zəvvarlar ki mi, bir yerdən o birinə hoppa-hoppa və əlağaclarına dayana-dayana, nəhayət, zirzəmidən çıxdılar və artıq dişlərin dibinə gəlib çatmışdılar. Bədbəxtlikdən, onlardan biri, hər ehtimala qarşı yolu əlağacı ilə yoxlayarkən onu dişlərdən birinin koğuşuna batırdı və diş sinirinə toxunaraq Qarqantuanı elə incitdi ki, o, ağrıdan fəryada başladı. Ağrını sakitləşdirmək üçün Qarqantua ona dişqurdalayan verilməsini əmr etdi və bağda gəzişə-gəzişə cənab zəvvarları bir anda qurdalayıb çıxartdı. Birini ayağından, ikincini çiyindən, üçüncünü çantasından, dördüncünü pul kisəsindən, beşincini aşırmasından dartıb çıxartdı, ağacların onun diş sinirinə toxunan zavallının isə miyançası əlinə keçdi; nə olur-olsun, bu iş Qarqantuanın xeyrinə oldu, çünki onlar Ansenini keçəndən bəri onu incidən irinli kisəciyi zəvvar deşmişdi.

Qurdalanıb çıxarılmış zəvvarlar üzümlüyün arasıyla var gücləri ilə qaçmağa başladılar, Qarqantuanın dişinin ağrısı da o dəqiqə kəsdi.

Bu zaman hər şey hazır olduğu üçün Evdemon onu şam yeməyinə çağırırdı.

– Əvvəlcə özümü boşaldım, bəlkə, bir az yüngülləşdim, – Qarqantua cavab verdi.

Və burada o, elə bir şırmaq buraxdı ki, zəvvarların yolu kəsildi və onlar dərin sel-sulardan keçməli oldular. Bundan sonra onlar seyrək meşəliyin kənarı ilə getdilər və Furnilye istisna

olmaqla, hamısı canavarlar üçün qurulmuş tələyə düşdü. Oradan isə yalnız bütün qaytanları və kəndirləri kəsib qopardan həmin dediyimiz Furnilyenin fərasəti sayəsində qurtula bildilər. Onlar gecənin qalanını Kudre yaxınlığındakı kiçik bir kəndə keçirdilər və burada onların arasından Astagəl adlı biri onlara xoş sözlərlə təsəlli verərək başlarına gələnlərin Zəbur hədislərinin birində öncədən deyildiyini belə sübuta yetirdi:

– *Cum exurgerent homines in nos, forte vivos deglutissent nos*¹, – bizi duzlanmış salatla birlikdə yedikləri vaxt; *cum irasceret furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos*² – o, ağzını doldurub hortuldadanda; *torrentem pertransivit anima nostra*³ – biz dərin sel-sulardan keçdik; *forsitan pertransivit anima nostra aquam intolerabilem*⁴ onun sidiyi yolumuzu kəsəndə. *Benedictus Dominus, qui pop dedit nos in captivonem dentibus eorum. Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium*⁵ – burada tələ nəzərdə tutulur; *laqueus coniritus est*⁶ Furnilyenin əliylə, *el nos liberati sumus. Adjutorium nostrum...*⁷ və sair.

XXXIX Fəsil. Qarqantuanın rahibi təbrik etməsi və rahibin şam yeməyi zamanı gözəl danışması haqqında

Qarqantua masa arxasında əyləşəndən və birinci tikələr həzmi-rabeyə göndəriləndən sonra Qranquzye Pikroxolun onunla savaşa girməsi və bunun səbəbləri haqqında danışmağa başladı və hekayətini Dişparçalayan Jan qardaşın monastır üzümlüyünü qoruyarkən düşməne qalib gəlməsinə çatdırdı; onun igidliyini öyüb göylərə qaldıraraq Kamillin, Ssipionun, Pompeyin, Sezarın, Femistoklun şücaətlərindən daha

¹ Adamlar bizə qarşı üsyan etsəydilər, onda onlar bizi diri-diri udardılar. (*lat.*)

² Onların bizə qarşı qəzəbləri alovlanırdı, onda sular bizi qərç edərdi. (*lat.*)

³ Bizim ruhumuz seli keçdi. (*lat.*)

⁴ Bizim ruhlarımız coşqun sulardan keçərdi. (*lat.*)

⁵ Bizi onların dişlərinə qurban verməyən Tannya şükürlər olsun. Ruhumuz ovçu torundan qurtulan quşlartək xilas oldu. (*lat.*)

⁶ Tor qınılıb atıldı. (*lat.*)

⁷ Və biz xilas olduq. Bizim dayağımız... (*lat.*)

üstün olduğunu dedi. Bu yerdə Qarqantua rahibin arxasınca elə bu saat adam göndərmələrini xahiş etdi – o, bundan sonra necə hərəkət etmək haqqında onunla məsləhətləşmək istəyirdi. Onun arzusunu yerinə yetirmək üçün rahibin arxasınca eşikağasını göndərdilər və bir az keçmiş eşikağası kefi-kök halda onunla qayıdıb gəldi, həm də əlində xaç tirini tutan Qranquzenin qatınının belində şəstlə əyləşmişdi.

Jan qardaş tükənmək bilməyən heyranlıq nidalarıyla, qucaqlaşmalarla, müjdələmələrlə qarşılandı.

– Hə, Jan qardaş, dostum! Jan qardaş, əzizim! Jan qardaş, lənət şeytana, gəl səni öpüm, dostum!

– Gəl səni qucaqlayım!

– Bura gəl, şuluqçunun biri, indi səni boğacağam!

Jan qardaş isə altdan-altdan hey gülürdü. Belə mehriban və xoşrəftar adamı gündüz çıraqla da axtarıb tapa bilməzdin!

Qarqantua:

– Ey, onun üçün, bax, burada, mənim yanımda skamya qoyun! – dedi.

Rahib:

– Buyurun, hara əmr etsəniz, – dedi. – Paj, su gətir! Süz, mənim balam, süz! Bu, mənim yangımı söndürər. Bura ver, boğazımı yaşlayım!

Gimnast:

– Deposita sarra, – dedi, – cübbənizi atın getsin!

Rahib:

– Allah eləməsin! – dedi. – Yox, mərhəmtli cənab, bu, bizim qaydalara ziddir, *in statutis Ordinis*¹-də bu barədə xüsusi fəsil var.

– Fəslinizin içinə..! – Gimnast qeyzləndi. – Cübbə çiyininizi sıxır, çıxarıb onu!

Rahib:

– Dostum, işiniz olmasın, – dedi, – o əynimdə olanda içki boğazımdan yaxşı keçir, cismim də şənlənir. Əgər çıxartsam, cənab pajlar ondan özlərinə corabbağı düzəldərlər, artıq bir dəfə Kulendə başıma belə bir iş gəlib. Üstəlik, iştaham da

¹ Ordenin (cəmiyyətin, təriqətin) nizamnaməsi (*lat.*)

tamam küsər. Ancaq masa arxasına bu geyimdəcə əyləşsəm, damağınızı çağ elə, təkəcə sənin deyil, atının da sağlığına könül xoşluğuyla içərəm! Var olsun səmimi dostluq! Düzdür, şam eləmişəm, amma bu, mənə hər iki ovurdumla yeməyə mane olmayacaq, mənim mədəm qalaylıdır, o, sonuncu rahib bədəsitək içəridən boş və vəkil kisəsitək həmişə açıqdır. Belə bir məsəl var ki, tınqa balığını saymasaq, bütün balıqlardan kəklik qanadı, ya da ki rahibə budu yaxşıdır. Bizim baş keşişimiz axta xoruzun ağ ətinə yaman xoşlayır.

– O, bununla tülküdən fərqlənir, – Gimnast qeyd etdi.
– Tülkü heç vaxt nə axta xoruzun, nə toyuğun, nə də çolpanın ağ ətinə heç bir vəchlə yeməz.

– Niyə? – rahib soruşdu.

– Ona görə ki, bunu bişirməyə onun aşpazları yoxdur, – Gimnast cavab verdi, – və əgər ət lazımı qaydada bişirilməyib, o, ağ yox, tamamilə qırmızı olacaq. Ətin qırmızılığı onun bişməməsinin əlamətidir – omarlardan¹ və xərçənglərdən başqa: onları bişirəndə kardinallığa yüksəldirlər.

– Tövbə, tövbə, tövbə! – rahib səsləndi. – Görünür, bizim monastır həkiminin başı yaxşı bişirilməyib, – onun gözləri qızılağacdən düzəldilmiş kasacıqlar kimi qırmızıdır... bax bu dovşan budunun podaqralıya xeyri dəyərdi. Yeri gəlmişkən, nədən qızların budları həmişə soyuq olur?

– Bu sualla nə Aristotel məşğul olub, nə Afrodisiyalı Aleksandr, nə də Plutarx, – Qarqantua cavab verdi.

– Üç səbəb var ki, onlara görə bədənin bu və ya başqa yeri təbii şəkildə soyuya bilir, – rahib cavab verdi. – *Primo*², onun sahilləri su ilə yuyulduqda; *secundo*³, o yer günəş işığının düşmədiyi, kölgəli, qaranlıq, örtülü bir yerdirsə; və üçüncüsü, o yer aramsız olaraq dar dərəcdən əsən, eləcə də köynəklərin yellənişindən və xüsusən də miyançaların tərpanişişindən yaranan küləklərlə sovrulursa... Di şənlenin! Paj, bizə bir az da süz!.. çak, çak, çak!.. Belə gözəl şəraba görə Tanrıya şükür eləmək gərəkdir!.. İsa peyğəmbərin vaxtında yaşasaydım,

¹ *Omar* – onayaqlı iri dəniz xərçəngi

² Birincisi (*lat.*)

³ İkincisi (*lat.*)

Allah haqqı, yəhudilərin onu Hefsiman bağında tutmalarına yol verməzdim! Lənət şeytana, mən bu cənab apostolların diz vətərlərini kəsərdim, onda bilərdilər ki, doyumlu şam yeməyindən sonra qorxuya düşüb qaçmaq və öz xeyirxah müəllimini darda qoymaq necə olar! Bıçaqdan yapışmaq zamanı gələndə dabana tüpürən adamlar mənim üçün bütün ağulardan pisdir. Eh, kaş ki səksən, ya da yüz il fransız kralı olaydım! Vallah, Pavidən qaçanların hamısını axtaladardım! Canlarını azar alsın! Nə üçün onlar həlak olmaq əvəzinə, öz adil padşahlarını taleyin ümidinə buraxdılar? Məgər rəşadətlə vuruşub ölmək rüsvayçılıqla fərarilik edərək yaşamaqdan daha şərəfli deyilmi?.. Bu il bizə qaz əti yeyib ləzzətini bilmək nəsb deyilmiş. Ey, zəhmət olmasa, mənə bir tikə donuz əti kəs!.. Yoxsa gör stəkan qarşısında nə vaxtdan qalıb! *Germinavit radix Jesse*¹. Lənət şeytana, susuzluqdan ölürəm!.. Amma pis şərab deyil ha! Siz Parisdə nə içmisiniz? Parisdə evim yarım ildən də artıq hamı üçün açıq olub, vallah, düz deyirəm!.. Siz Yuxarı Baruadan Klavdi qardaşla tanışsınız? Ən yaxın həmpiyalədir! Ancaq bilmirəm, ona nə oldu? Bir müddətdir o yalnız oxuyub-öyrənməklə məşğuldur. Mən isə heç nə öyrənmirəm. Biz öz abbatlığımızda heç nə öyrənmirik – xənəzirə tutulmaqdan qorxuruq. Mərhum abbatımız deyərdi ki, elmli rahib – əjdahadır. Vallah, əziz dost, *magis magnos clericos pop sunt magis magnos sapientes*..² Kaş ki dovşanların bu il necə qınıldığını biləydiniz! Heyif, heç yerdə nə qırğı, nə də şunqar tapa bildim. Cənab de Bellonyer mənə şahin söz vermişdi, bu günlərdə isə məktub göndərdi: guya, quş boğulmuş. Bu il kəklik yeməkdən kəkliyimiz azacaq. Amma mən cələ qurmaq həvəskarı deyiləm – əvəzində zökəm tutarsan. Ora-bura qaçmayanda, əlləşib-vuruşmayanda özümü birtəhər hiss eləyirəm. Ancaq çəpərlərdən və kol-koslardan atılıb keçməyə başlayan kimi cübbən tikə-para olur. Özümə əla bir tazı tapmışam. Dovşanların qoparağını yaman götürəcək ha! Lakey onu cənab de Molevriyə aparırdı, tutub əlindən aldım. Pis eləmişəm?

¹ İyessey kökü rişələnib. (*lat.*)

² Böyük ruhani şəxslər böyük alim olmurlar. (*orta əsr. lat.*)

– Əsla, Jan qardaş, əsla, – Gimnast cavab verdi, – bütün şeytanlara and olsun ki, əsla!

Rahib onun sözüə qüvvət verərək:

– Onda şeytanlar var ikən onların sağlığına! – dedi.
– Aman Tanrım, bu topalın bircə tazısı çatmırdı! Allah haqqı, bir cüt öküz bağışlasaydılar, onu daha çox sevindirərdi.

– Jan qardaş, siz nə üçün daim Allaha and içirsiniz? – Ponomkrat soruşdu.

– Bu yalnız üslub gözəlliyi üçündür, – rahib cavab verdi, – bu, Siseron bəlağət elminin qaymağıdır.

XL Fəsil. Nə üçün dünyəvilər rahiblərdən qaçirlar və nə üçün bəzilərinin burunları başqalarınıninkindən uzun olur

– Xristian dininə and olsun, bu rahibin mərifəti məni dərin düşüncələrə sövq eləyir! – Evdemon səsləndi. – O, burada bizim hamımızı şənəndirdi, bəs onda nəyə görə rahibləri şənliklərin bəlası adlandırlar və dişli arılar erkək arıları pətəkdən qovduqları kimi, onları hər cür yaxşı toplantılardan qovalayırlar?

– *Ignavum fucos pecus a prese'pibus arcent*¹, – deyir Maron.

Burada Qarqantua ona belə cavab verdi:

– Heç şübhə yox ki, Tsetsias adlanan külək buludları qovub gətirdiyi kimi, cübbə və klobuk² da eynən hər tərəfdən özünə söyüş, qarğış və qəzəb gətirir. Bunun əsas səbəbi odur ki, rahiblər insan tullantılarını, daha doğrusu, günahlarını aşırıdıkları üçün onlarla nəcis yeyənlərtək davranırlar və xarici aləmdən təcrid edilmiş xəlvət yerlər – ayaqyolular yaşayış otaqlarından ayrılan kimi və məhz bu cür monastirlar və abbatlıqlar da xarici aləmdən ayrılırlar. Bundan başqa, evdə hamının meymuna güldüyü və ona sataşdığı sizə aydındırsa, onda başqa bir şeyi də anlamaq sizə asan olacaq: nədən hamı – qocalar da, cavanlar da rahiblərdən uzaq gəzirlər. Meymun, itdən fərqli olaraq, evi qorumur, öküzdən fərqli olaraq kotan

¹ Tənbəl xalq olan erkək arılar pətəklərdən amansızcasına qovmaq (*lat.*)

² *Klobuk* – ucuşış rahib papağı

dartmır, qoyundan fərqli olaraq, süd və yun vermir, atdan fərqli olaraq, yük daşımır. O yalnız hər yeri batırır və hər şeyi korlayır, elə buna görə də, hamıdan masqara və şapalaq alır. Eynilə də rahib (mən müftəxor rahibləri nəzərdə tuturam) kəndlidən fərqli olaraq, torpağı becərmir, əsgərdən fərqli olaraq, vətəni qorumur, həkimdən fərqli olaraq, xəstələri sağaltmır, yaxşı bir vəzirdən və müəllimdən fərqli olaraq, xalqa moizə eləmir və onu savadlandırmır, tacirdən fərqli olaraq, dövlətə gərəklı və faydalı olan şeyləri gətirmir. Elə buna görə də, hamı rahibləri ələ salır və onlara xor baxır.

– Hə, amma onlar bizim əvəzimizdə dua eləyirlər,
– Qranquzye əlavə etdi.

Qarqantua:

– Yaman da! – dedi. – Onlar yalnız ətraf sakinlərin qu-laqlarını öz zənglərinin damba-darambiyla dəng eləyirlər.

Rahib:

– Hə, – dedi, – günorta, səhər, hətta axşam ibadətləri üçün yaxşıca zəng çalmaq ibadəti yanyadək yerinə yetirmək kimi bir şeydir.

– Onlar sizə heç bir mənası və faydası olmayan yığın-yığın hədis və zəbur surəsi mırıldayar, saysız-hesabsız dəfə “Ave Maria”-nı¹ bitib-tükənməyən “Pater nosterlə”² növbələşdirərək oxuyurlar və bu zaman oxuduqlarının nə olduğunu özləri də anlamazlar – mənəcə, bu, ibadət yox, Tanrıya ələ salmaqdır. Əgər indi onlar bizim əvəzimizə dua eləyirlərsə və öz kökələri ilə yağlı şorbaları haqqında düşünmürlərsə, çox şükür. Hər bir həqiqi xaçpərəst, kim olur-olsun və harada olur-olsun, hər zaman ibadət edir, Müqəddəs Ruh isə onun üçün dua eləyir və ona himayədarlıq göstərir, Tanrı da ona öz mərhəmətini lütf eləyir. Bizim əziz qardaşımız Jan da bu cür edir. O, riyakar və səfil deyil, o, tərbiyəlidir, şən və gülürüzdür, cəsarətlidir, yaxşı həmpiyəlidir. O zəhmət çəkir, torpağı becərir, incidilənlərə qahmar çıxır, cərdliləri ovundurur, qəm çəkənlərə yarıdım göstərir, abbatlığın bağlarını qoruyur.

Rahib:

¹ “İsanın anası, sevin!” (*lat.*)

² “Bizim atamız” (*lat.*)

– Mən hələ başqa işlər də bacarıram, – dedi. – Cənazə, yaxud səhər duası zamanı klirosda dayanıb oxuyuram, həmin vaxt isə arbalet üçün giriş düzəldirəm, ox ucluqlarını itiləyirəm, dovşanlar üçün tor və cələ toxuyuram. Mən heç vaxt bika oturmuram. İndi isə, uşaqlar, içək! İçək indi, uşaqlar! Mənə şabalıd ver görüm! Bu şabalıdlar Etrusk meşəsindəndir, budur, mən indi o ağacların altında yaxşıca soyuq şərab içəcəyəm. Siz niyə belə ləng tərənirsiniz? Vallah, vergiyiğən atı kimi mən hər ırmaqdan içirəm!

Gimnast ona dedi:

– Jan qardaş, burnunuzda damcı var.

– Ha-ha! – rahib gülməyə başladı. – Düşünürsünüz ki, əgər mən burnuma qədər sudayamsa, deməli, boğulacağam? Yox, qorxmayın, boğulmaram. Quare? Quia¹ su burnumdan çıxmağına çıxacaq, amma geri girməyəcək: burnumu içəridən tamam tük basıb. Ah, dostum, kim isə özünə qış üçün mənimki kimi bir dəridən çəkmə tikşəydi, onu geyib cəsarətlə istirdiyə tuta bilərdi və bu çəkmə qətiyyənlə islanmazdı!

– Jan qardaşın burnu niyə belə qəşəngdir? – Qarqantua soruşdu.

– Çünki Tanrıya belə gərəkmış, – Qranquzye cavab verdi.

– Tanrı hər buruna xüsusi forma verir və xüsusi iybilmə təyin eləyir, – dulusçu öz gil qablarına hakim olduğu kimi, bu da eynən burunlar üzərində ixtiyar sahibidir.

– Jan qardaş burun yarmarkasına ilk gələnlərdən olub və buna görə, özünə belə qəşəng və yekə bir burun seçib, – Ponokrat qeyd etdi.

– Amma ay dedin ha! – rahib sözə başladı. – Bizim xalis monastır fəlsəfəmizə görə, bu, onun üçün belədir ki, mənim dayəmin döşləri yumşaq olub. Mən süd əmən zaman burnum döşlərin içinə yağ kimi girib, orada isə təkndə xəmir kimi böyüyüb və qalxıb. Tarım döşlərdən uşaqlar fındıqburun olur. Hə, bir az şən olun! *Ad formam nasi cognoscitur ad Te levavi.*² Mən mürəbbə yemirəm. Bizə bir az da süz, paj! *Item*³ qızardılmış çörək tikələri.

¹ Niyə? Çünki (*lat.*)

² “Sənə doğru qalxdığımı” burnumdan biləcəksən. (*lat.* Dırmaq arasındakı sözlər Zəburun 122-ci surəsinin başlanğıcıdır.)

³ Yenə, sonra (*lat.*)

XLI Fəsil. Rahibin Qarqantuanı yatırtması haqqında, onun dua kitabı və duaları necə oxuması haqqında

Şam yeməyindən sonra təxirəsalınmaz işlər haqqında məsləhətləşməyə başladılar və düşmənin sayıqlığını və çevikliyini yoxlamaq üçün gecəyarısına yaxın kəşfiyyata getmək qəət olundu, hələlik sə güclərini yuxu ilə yüngülvari möhkəmlətməyi qərara aldılar. Ancaq Qarqantua heç cür yuxuya gedə bilmirdi. Nəhayət, rahib ona dedi:

– Mən heç vaxt moizə vaxtı, yaxud ibadətdə olduğun qədər yaxşı yatmıram. Sizdən xahiş eləyirəm: gəlin birlikdə Zəbur oxumağa başlayaq və inandırırım ki, o saat yuxuya gedəcəksiniz!

Qarqantua bu təklifi həvəslə qəbul etdi və ilk Zəbur surəsinin *Beati quorum*¹ sözlərində hər ikisi yuxuladı. Ancaq rahib elə gecəyarısına yaxın oyandı – monastırda o, bu vaxt səhər ibadətinə oyanmağa adət eləmişdi. O aylaraq, dərhal hamını oyatdı, çünki var gücüylə bu mahnını oxumağa başlamışdı:

Ey, Reno, ayıl, özünə gəl,
Ey, Reno, di ayağa qalx!

Hamı oyanan zaman o dedi:

– Cənablar! Deyirlər ki, səhər ibadəti öskürüb tüpürməklə, şam yeməyi isə içməklə başlayır. Biz isə gəlin tərsinə eləyək: səhərimizi içməklə başlayaq, axşam, şam yeməyindən öncə isə kefirmiz istəyən qədər öskürüb tüpürərik.

Burada Qarqantua dedi:

– Səhərin gözü açılmamış, yuxudan dərhal sonra içmək təbabət qanunlarına ziddir. Öncə, mədəni qalıqlardan və ifrazatdan təmizləmək gərəkdir.

– Yox, bu, təbabətə tamamilə uyğundur! – rahib etiraz etdi. – Boğazıma yüz şeytan girsin, əgər yer üzündə qoca əyyaşlar qoca həkimlərdən daha çox deyilsə! Mən öz iştahla sazış bağlamışam ki, buna əsasən o, mənimlə bərabər uzanıb yatmağı öhdəsinə götürür; mən bütün günü onu

¹ Kimə [qanunsuzluq bağışlanırsa], o kəs xoşbəxtidir. (*lat. Məzəmir, 21*)

izləyirəm və elə yuxudan da onunla eyni vaxtda oyanırıq. Siz öz işlətmə dərmanınızı könlünüz istəyən qədər qəbul eləyə bilərsiniz, mən isə öz qusdurma dərmanıma əl atacağam.

– Hansı qusdurma dərmanını nəzərdə tutursunuz? – Qarqantua soruşdu.

– Dua kitabımı, – rahib cavab verdi. – Şahin saxlayanlar öz quşlarını yemləməzdən öncə, onları toyuq ayağı dimdikləməyə məcbur eləyirlər; bu, onların beynini selikdən təmizləyir və iştahalarını oyadır. Eynən bunun kimi mən də səhər-səhər şad-xürrəm öz dua kitabımı götürürəm və ciyərlərimi təmizləyirəm, bundan sonra isə mənə ancaq süz ki, süzəsən!

– Siz dua oxuyanda hansı qaydaya riayət eləyirsiniz? – Qarqantua soruşdu.

– Necə gəldi – bax, buna riayət eləyirəm, – rahib cavab verdi. – Bəzən üç Zəbur surəsi və Əhdi-cədidən üç hissə oxuyuram, həvəsim yox isə, heç nə oxumuram. Özümə dualarla əziyyət vermirəm – insan dua üçün deyil, dua insan üçündür. Bir sözlə, mən onlarla eynən üzəngi qayıqları kimi davranıram – qıscaldıram, uzadıram, beynimə necə düşsə: *brevis oratio penetrat celos, longa potatio evacuat cyphos*¹. Bunu kim deyib?

– Düz sözümdür, dəcəl, bilmirəm, – Ponokrat dilləndi. – Ancaq sən qoçaqsan!

– Tamamən sizə çəkmişəm, – rahib cavab verdi. – İndi isə *venite apotemus*².

Burada kim bilir nə qədər qızartma ilə şorbada isladılmış çörək dilimləri gətirdilər və rahib kefi istəyən kimi içməyə başladı. Bəziləri ona qoşuldu, qalanları boyun qaçırdı. Sonra hamı səfərə hazırlaşmağa və döyüş yaraq-əsləhələri taxmağa başladı, bu zaman Jan qardaşı onun arzusunun ziddinə yaraqlandırır-basaqlandırdılar, çünki o, öncə qamını cübbə ilə örtməkdən və əlinə xaç tirini götürməkdən savayı heç nəyi eşitmək belə istəmirdi. Ancaq arxadaşlarını məyus etmək istəmədi və hər halda, dişinə qədər silahlanıb böyründən polad qılınc asaraq, cins neapolitan çapağanını mindi; onunla birlik-

¹ Qısa ibadət göylərə yetişir, uzun-uzadı içmələr kasaları boşaldır. (lat.)

² Gəlin içək. (lat.)

də səfərə Qarqantua, Gimnast, Evdemon və Qranquzenin daha iyirmi beş ən igid xidmətçisi çıxdı, hamısı tam silahlanmış halda müqəddəs Georgi kimi at belində nizələrlə – hər bir döyüşçünün arxasında, atın tərəfində isə bir nişançı aylaşmışdı.

XLII Fəsil. Rahibin öz silahdaşlarını ruhlandırması və onun ağacdan asılıb qalması haqqında

Beləliklə, rəşadətli döyüşçülər böyük və dəhşətli döyüş saati yetişərsə, hansı hallarda döyüşə girməyi, hansında yayınmağı dəqiq vədələşərək macəra axtarışına yollandılar. Rahib isə dayanmadan onlara ürək-dirək verirdi.

– Mənim balalarım, nə qorxun, nə də çəkinin! Sizi doğru yolla aparacağam. Tanrı və müqəddəs Benedikt bizimlədir! Mən də sizin kimi gənc və igid olsaydım, bütün düşmənlərimizi – onları lənətə gəlsinlər – qaz kimi yolardım! Mən artilleriyadan başqa heç nədən qorxmuram. Lakin abbatlığımızın kiçik keşişinin köməkçisi mənə bir dua verib; o, adamı hər cür odlu silahdan qoruyur, ancaq onun mənə köməyi dəyməz, ona görə ki, mən ona zərrəcə inanmıram. Bax bu tir isə başqa məsələ, onunla iş aşırı bilirəm! Allaha and olsun, sizlərdən kim isə qoyub qaçsa, şeytanlar mənə aparsın onu öz əvəzimə rahib eləməsəm və bu cübbəmi ona geydirməsəm; axı cübbə qorxunu atmağa kömək eləyir. Siz nə vaxtsa cənab de Merlyanın ov köpəyi haqqında eşitmisiniz? Bir tazı kimi işləri korladı, yiyəsi isə onun üstünə cübbə atdı. Məsihin cisminə and olsun, o vaxtdan nə bir tülkü buraxıb, nə də bir dovşan və bu hələ harasıdır: o, məhəllənin bütün qancıqlarını təmin edib, amma əvvəllər o, bu sahədə zəif idi, *de frigidis et maleficiatis*¹.

Jan qardaş bu sözləri səmimi-qəlblə söyləyən zaman o, Soleyə tərəf yol alaraq qoz ağacının altından keçirdi və burada onun dəbilqəsinin üzlüyü yoğun bir budağın sındırılmış ucuna ilişdi. Rahib işlərin bu gedişatıyla hesablaşmayaraq var gücü ilə atını mahmızladı, onun atı isə mahmıza dözmürdü: at

¹ Eşq ataşına bığanələr və cadugərliyin pis təsirinə uğrayanlar haqqında (*lat*)

irəli atıldı, rahib isə dəbilqəsinin üzlüyünü çıxartmağa çalışaraq cilovu buraxdı və əli ilə budaqdan yapışdı, bu vaxt isə at onun altından çıxdı. Rahib bunun nəticəsində budaqdan asılıb qaldı və köməyə çağırmağa, “ay haray” qışqırmağa və hamını xəyanətdə suçlamağa başladı.

Evdemon bunu birinci gördü və Qarqantuaya üz tutdu:

– Cənab, bu asılıb qalmış Avessaloma¹ baxın!

Qarqantua yaxınlaşdıqda rahibin necə bir vəziyyət aldığını və onun məhz necə asıldığına görə Evdemonu dedi:

– Siz onu Avessaloma oxşatmaqla həqiqətdən kənara çıxdınız. Avessalom saçından ilişmişdi, rahibin isə başı qırıqdır, onu qulaqları saxlayır.

– Mənə kömək eləsəniz! – rahib çıxırırdı. – Çərənləməyə vaxt tapdılar, görüm hamınızı şeytan aparsın! Siz də bu dekretalist vaizlər kimisiniz. Onlar belə deyirlər: əgər yaxınımızı ölüm hədələyirsə, onda biz onu öncə üçqat qovulma qorxusu altında tövbə eləməyə və lütfü qəbul etməyə məcbur etməli, sonra isə ona kömək göstərməliyik. Nə vaxt bu vaizlərdən kimsə gözlərimin önündə suya düşsə və boğulmağa başlasa, onda mən ona tərəf atılıb əl uzatmaq əvəzinə, ən uzun *de contemptu mundi et fuga seculi*² xütbəsini oxuyacağam və yalnız o, tamam boğulandan sonra onu çıxardacağam.

Gimnast:

– Ayaqlarını oynatma, dostum, – dedi, – bu saat səni oradan çıxardacağam, çünki sən çox yaxşı bir *monachus*³:

Monachus in claustro

Non valet ova duo;

Sed quando est extra,

*Bene valet triginta*⁴.

Ömrümdə beş yüzdən çox asılmış adam görmüşəm, amma hələ heç kim ağacda sənin kimi bir gözəlliklə yellənmə-

¹ Avessalom – Əhdi-ətiqədə çar Davudun sevimli oğlu

² Dünyaya həqarət və onun günahlarından qaçmaq haqqında (*lat.*)

³ Rahib

⁴ Hücrədə rahibi görürsən?

O, bir yumurtaya da dəymir.

Yolda qarşına çıxsə,

Dərhal onunə dəyəcəkədir. (*orta əsr. lat.*)

yib. Mən də bunca yaxşı görünsəydim, bütün ömrüm boyu belə asılmağa razı olardım.

– Bəsdir moizə oxudunuz! – rahib fəğan etdi. – Mənə Allah-taala xatirinə kömək eləyin – əgər başqa birinin xatirinə istəmirsinizsə! Cübbəmə and olsun ki, siz hələ *tempore et loco prelibatis*¹ buna təəssüf eləyəcəksiniz!

Burada Gimnast sıçrayıb atdan endi, ağaca dırmaşdı və bir əliylə rahibin qoltuğundan yapışaraq, o biriylə onun dəbilqəsinin üzlüyünü budaqdan çıxartdı ki, bu səbəbdən rahib yerə yıxıldı, onun ardınca isə Gimnast aşağı atıldı.

Təpəsi üstə gələn rahib dərhal bütün silahlarını üzərindən atdı və əsləhələrini bir-birinin ardınca çöllüyə fırlatdı, sonra xaç tirini qapdı və Evdemonun çaparaqda tutub saxladığı atının belinə sıçradı.

Bundan sonra döyüşçülər ruh yüksəkliyi ilə irəliyə, Soleyə doğru yollarına davam etdilər.

XLIII Fəsil. Pikroxol kəşfiyyatının Qarqantua ilə rastlaşması və rahibin sərkərdə Dabanatüpürəni öldürərək, sonra özünün düşməne əsir düşməsi haqqında

Məxmərceyin məhv edildiyi qanlı qırğından sağ qurtaranlar Pikroxola çatdırdılar ki, onun adamlarına şeytanlar hücum ediblər və bu xəbər Pikroxolu elə qəzəbləndirdi ki, gözlərindən cİN çıxmağa başladı; o, şura çağırırdı və bütün gecəni davam edən bu şurada Od-alovla Ədabaz iddia etdilər ki, cəhənnəmin bütün şeytanları ayağa qalxsalar belə, onun güc-qüdrəti onların hamısını darmadağın etməyə yetər, Pikroxolun özü isə buna inandı da, inanmadı da.

Hər necə olsa da, o, kəşfiyyat məqsədiylə qraf Dabanatüpürənin başçılığı altında min altı yüz atlıdan ibarət yüngül süvari dəstəsi göndərdi, həm də onların hamısına əsaslı surətdə müqəddəs su çilənmiş və hər birinə fərqlənmə nişanı əvəzinə

¹ Öz vaxtında və yerində (*lat.*)

aşırma lentlər şəklində yepitraxil verilmişdi ki, işdir-şayəd şeytanlarla qarşılaşsalar, qırıqorian suyunun və yepitraxil lentlərinin təsirindən şeytanlar labüddən yox olmalı və itib getməli idilər. Onlar beləcə ta Lavoqyuyon və Malandriyə qədər gəlib çıxdılar, ancaq heç kimdən lazımı məlumatlar ala bilmədən geri döndülər və üst yolla gedərək Kudre yaxınlığında – çoban dəyəsi idi, ya daxması idi, hər nə idisə, orada – beş zəvvar aşkar etdilər və onların ah-nalələrinə, and-qarğışlarına və yalvar-yapışlarına baxmadan casuslar kimi özləriylə apardılar. Onlar Seyidən aşağı enəndə isə Qarqantua onları gördü.

O, öz adamlarına:

– Qardaşlar, – dedi, – budur sayca bizi onqat üstələyən düşmən süvari kəşfiyyat dəstəsi. Necə bilirsiniz, onlara hücum eləyəkmiz?

Rahib:

– Nə üçün də yox, lənət şeytana? – dedi. – Doğrudanmı, siz insanlar haqqında onların rəşadətlərinə və şücaətlərinə görə deyil, saylarına görə fikir söyləyirsiniz? – və çox düşünmədən qışqırdı: – Hücuma, şeytanlar, hücuma!

Bu qışqırtı düşmənlərin qulağına çatanda onlar, təbii ki, bunların xalis şeytanlar olduğunu düşündülər və cilovları buraxaraq hamısı qaçmağa üz qoydu, Od-alovdan başqa. O, nizəsini qaldırdı və qolaylanıb var gücü ilə rahibin sinəsinə zərbə vurdu, ancaq onun nizəsinin dəmir ucluğu heybətli cübbəyə dəyərək kütləşdi: bu, eynən nazik mum şamla dəmirçi zindanına zərbə endirmək kimi bir şey idi. Bunun ardınca rahib tiri onun boynu ilə yaxalığının arasına, düz “akromion” adlanan sümüyə elə ilişdirdi ki, o dondu, duyğulardan məhrum oldu və biçilmiş ot kimi atın ayaqları altına sərildi. Rahib yalnız burada gördü ki, bu aşırma lentlər yepitraxil imiş.

O, Qarqantuaya:

– Görünür, bu, vur-tut keşiş imiş, – dedi, – axı bu, vur-tut kiçik bir rahib qırığıdır. Mən isə, müqəddəs Yəhyaya and olsun, mən – xalis rahibəm və görərsiniz, onların hamısını milçək kimi qıracağam.

Burada o, atını dəhmərləyərək düşmənin ardınca çapdı, özünü arxada gedənlərə yetirib sağa-sola zərbələr endirərək, onları buğda kimi döyüb əzməyə başladı.

Gimnast dərhal Qarqantuaya üz tutaraq soruşdu ki, geri çəkilən düşməni izləmək gərəkdir, ya yox.

– Heç bir halda, – Qarqantua cavab verdi. – Həqiqi hər b elminin bir aksiomu da budur ki, düşməni heç vaxt ən son həddə çatdırmaq gərək deyil: əgər o, çaşdırılıbsa və yorulub əldən düşübsə, onda çıxılmazlıq ona güc verir və cəsarətləndirir, zira çaşbaş qalmış və incidilmiş adamları hər cür ümiddən məhrum eləmək – onlara xilasedici vasitə bağışlamaq deməkdir. Nə qədər zəfərlər qaliblərin əlindən yenilmişlər tərəfindən yalnız ona görə alınıb ki, qaliblər sağlam düşüncənin ziddinə olaraq, düşmənin tam və qəti məhvini və ləğvini can atıblar və bu zaman, heç olmasa, onların qələbəsinin carçısı qismində kimisə sağ buraxmağın vacibliyini düşünməyiblər! Həmişə düşməne bütün darvazaları və yolları açıq saxlayın, ona gümüşdən körpü tikin ki, rahat geri çəkilə bilsin.

– Belə olmağına belədir, – Gimnast qeyd etdi, – amma bizim xeyirxah rahib təqibə atılıb.

– Bizim xeyirxah rahib? – Qarqantua soruşdu. – Onda, vicdanıma and olsun ki, onlara heç nəyin xeyri olmayacaq! Ancaq hər ehtimala qarşı, bir az gözləyək, hələlik burada, kənarında dayanaq. Zənnimcə, düşmənimizin xasiyyətini yetərincə yaxşı öyrənmişəm – onlar sağlam düşüncəyə deyil, tələyin qismətinə bel bağlayırlar.

Onlar qozluqda dayandıqları vaxt yolu üstündə qarşılaşdığı hər kəsi əzən, heç kəsə aman verməyən rahib hələ də düşməni qovurdu ki, nəhayət, atının tərəkində zavallı zəvvarlardan birini apararı atını gördü. Jan qardaş təzəcə qolaylanmışdı ki, zəvvar bağıрмаğa başladı:

– Cənab baş keşiş, əzizim! Cənab baş keşiş! Məni xilas edin, sizə yalvarıram!

Bu sözləri eşidən düşmənlər dönüb baxdılar və burada yalnız bir rahibin tüğyan etdiyini görüb, hər kəs gücü çatdığı dərəcədə onu kötəkləməyə başladı. Amma bu, onu qətiyyənl icitmirdi, hətta zərbələr cübbəyə dəyəndə də – sən demə, bu, yamanı qalın cübbə imiş. Sonra düşmənlər nəzarət üçün onun yanına iki oxatan qoydular və atlarını döndərüb, daha

heç kimin görünmədiyinə əmin olandan sonra Qarqantuanın başının bütün dəstəsi ilə qaçdığı qənaətinə gəldilər. Onda onlar başılovlu Nuaret istiqamətində cumdular ki, Qarqantuanı haqlasınlar, rahibi isə iki oxatanın mühafizəsi altında saxladılar.

At kişnətiləri və ayaq tappılıtları eşidən Qarqantua öz adamlarına müraciət etdi:

– Qardaşlar! Düşmən atlarının ayaq səslərini eşidirəm və artıq bizə tərəf çapan bu qoşundarı ayrı-ayrı atıları da görə bilirəm. Cərgələrimizi sıxlaşdırmaq və yolda bütün qaydalarla düzülək. Qarşıda döyüş bizi şərəfləndirəcək, onlara isə ölüm gətirəcək!

XLIV Fəsil. Rahibin öz keşikçilərindən qurtulması və Pikroxol kəşfiyyatının darmadağın edilməsi haqqında

Beləliklə, düşmənlər tövşüyə-tövşüyə çapıb getdilər, rahib isə düşündü ki, onlar Qarqantuanı və adamlarını təqibə gətiblər və o, bu fikirdən bərk məyus oldu, zira arxadaşlarına kömək etmək iqtidarında deyildi. O, iki oxatana göz qoyaraq əmin oldu ki, onlar da yoldaşlarının arxasınca getməyi və bu yürüsdən nəsə qaçırdırmağı çox istəyirlər – onlar yoldaşlarının endiyi vadidən gözlərini ayıra bilmirdilər. Nəhayət, o, belə fikirləşdi: “O saat görünür ki, keşikçilərım hər b sənətində mahir deyillər, – onlar hətta qaçmayacağım barədə mənə and da içdirmədilər və qılıncımı da əlimdən almadılar”.

Sonra o, gözlənilmədən elə həmin qılıncı qapdı və sağında dayanmış oxatanı vuraraq onun boyun venalarını və sfenitid arteriyalarını, onlarla birlikdə isə dilçəyini ta badamcıq vəzilərinədək kəsdi, ikinci zərbə ilə də ikinci və üçüncü fəqərələr arasında onurğa beynini bayıra tökdü, bundan sonra oxatan ömrünü ona bağışladı.

Onda rahib atını döndərüb o biri oxatana hücum etdi, o isə görəndə ki yoldaşı ölüb, rahib də başının üstünü alıb, var gücü ilə bağırırdı:

– Ay, ay, cənab baş keşiş, təslim oluram! Cənab baş keşiş, əzizim, cənab xeyirxah baş keşiş!

Rahib isə dedi:

– Məndən bu qədər ısrarla xahiş eləməyin, mənim əzizim, onsuz da, xeyri yoxdur!

– Ay, ay, ay, – oxatan inildədi. – Cənab baş keşiş, əzizim, canım-ciyərim, Allah eləsin ki, abbat olasınız!

Rahib:

– Cübbəmə and olsun, sizi kardinal eləyəcəyəm! – dedi.

– Siz ruhani zatlardan fidyə alırsınız? Belə isə, indi sizə qırmızı kardinal papağını təqdim edəcəyəm.

Oxatan isə dedi:

– Cənab baş keşiş, cənab baş keşiş, cənab gələcək abbat, cənab kardinal, cənab ürəyiniz nə istəyirsə o! Ah! Of! Ah! Gərək deyil, cənab baş keşiş, canım-ciyərim, gülüm-çiçəyim, cənab baş keşiş, sizə təslim oluram!

Rahib isə:

– Mən də səni bütün şeytanlara təslim edəcəyəm, – dedi.

Və burada o, bir zərbəyə oxatanın başını bədənindən ayırdı – onun qafa tasını gicgah sümüyünün düz üstündən vurub deşdi, hər iki əmgək sümüyünü oxşəkilli körpüçüklə və alın sümüyünün böyük hissəsiylə birlikdə vurub parçaladı, eyni zamanda hər iki beyin qişasını dəldi və qılıncı yan mədəciklərin dərinliyinə işlədi; belə ki, qafa sümük üstlüyünün dəri örtüyündən asılan peysər eynən dışarıdan qara, içəridən qırmızı həkim papağı kimi çiyinlər üzərində asılı qaldı. Bunun ardınca oxatan hərəkətsiz halda yerə sərildi.

Rahib oxatanlarla haqq-hesabı çürüdü, atını mahmızladı və düşmənlərin getdiyi yolla irəli atıldı; düşmənlərsə böyük yolda Qarqantua və onun dəstəsi ilə əlbəyaxa olmuşdular və onların sayı həmin bu vaxt əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdı, zira Qarqantua öz nəhəng ağacının köməyi və Gimnastın, Ponokratın, Evdemonun və başqalarının dəstəyi ilə onlara elə qanlı bir qırğın düzəltmişdi ki, dəhşətdən onların hissiyyatları pozulmuş və ağılları başlarından çıxmış, elə bil ki, qarşılarında ölüm özü öz həqiqi surətində və simasında dayanmışdı və onlar tələm-tələsik geri çəkilməyə başlamışdılar.

Quyruğunun altına mozalan girmiş, yaxud naşatır spirti sürtülmüş, yola fikir vermədən, ağına-bozuna baxmadan, yününü töküüb dağıda-dağıda, noxtaları və cilovları qıra-qıra,

birçə dəfə də dayanıb nəfəs dərmədən qaçan bir eşşək təsəvvür edin – kənardan onun nə üçün belə götürüldüyünü anlamaq mümkün deyil, çünki onu məhz nəyin narahat etdiyini siz görmürsünüz – çılgınlaşmış bu adamlar da nə üçün qaçdıqlarını özləri də bilmədən eynən bu cür qaçırdılar: qəlblərinə hakim kəsilmiş şiddətli bir qorxu idi onları qovan.

Onda rahib onların məqsəd-məramlarının, arzu-muradlarının yalnız qaçıb canlarını qurtarmaq olduğunu görüb atdan endi, yol üstündəki böyük bir daşın üstünə çıxdı, güc-qüvvətini əsirgəmədən və heyifsilənmədən dəhşətli qılıncının ölümsəçan zərbələri ilə qaçanları qırıb-tökməyə başladı. Və yerindəcə o qədər adam öldürüb yerə sərdi ki, axırda onun qılıncı iki yerə parçalandı. Burada o düşündü ki, bu qanlı qırğını dayandırmaq gərəkdir – sağ qalanlar qoy özləri üçün qaçsınlar və baş verənlər haqqında xəbəri yaysınlar.

Hər halda, o, öldürülənlərdən birinin təbərzinini qaldırıb yenidən daşın üstünə çıxdı və düşmənlərin meyitlərə ilişə-ilişə qaçdıqlarına baxa-baxa, onları mizraqlarını, qılınclarını, nizələrini və dayandoldurumlarını atmağa məcbur etdi. Özləri ilə əl-qolu bağlı zəvvarları aparanları isə o, yəhərdən vurub saldı, atları isə yuxarıda göstərilən zəvvarlara verdi və onlara yaxınlıqda, meşənin kənarında, əsir götürdüyü Ədabazın yanında dayanmağı tapşırırdı.

XLV Fəsil. Rahibin zəvvarları gətirməsi və Qranquzyenin onlara gözəl sözlər söyləməsi haqqında

Döyüş qurtaran kimi rahib istisna olmaqla Qarqantua bütün dəstəsiylə geri qayıtdı və axşamüstü artıq Qranquzyenin yanında idi. Qranquzye isə bu vaxt yataqda uzanaraq onları qoruması və qalibyyətlə geri göndərməsi üçün Allaha yalvarırdı. Onların hamısını sağ və salamat görəndə isə sevinci coşub-daşdığından onları öpdü və rahib haqqında soruşdu. Qarqantua ona:

- Rahib, heç şübhəsiz ki, düşmən əlindədir, – cavabını verdi.
- Onlar özləri buna şad olmayacaqlar, – Qranquzye qeyd etdi.

O haqlı idi. Bizdə indiyə qədər “Səni görüm rahibə ürcah olasan” zərbi-məsəli nahaq yerə işlənmişdir ki.

Sonra onlara qarınlarını bərkitmək gərək olduğunu düşünərək, qulluqçulara süfrə açmağı, həm də dəm-dəsgahlı süfrə açmağı buyurdu. Süfrə hazır olanda Qarqantuanı çağırdılar; ancaq o, rahibin yoxluğundan elə kədərlənmişdi ki, boğazından nə yemək keçdi, nə də su.

Ancaq burada gözlənilmədən rahib gəlib çıxdı və addımını darvazadan içəri atar-atmaz qışqırdı:

– Gimnast, qardaşım, mənə soyuq şərab ver, soyuq şərab!

Gimnast həyəətə çıxaraq əmin oldu ki, bu, həqiqətən Jan qardaş özüdür, yanında da beş ziyarətçi və əsir götürülmüş Ədabaz. Sonra onun qarşısına Qarqantua çıxdı və onu son dərəcə yaxşı qəbul eləyərək, birbaşa Qranquzenin yanına apardı, o da rahibdən başına gələnləri bir-bir soruşmağa başladı. Rahib hər şeyi ona nağıl etdi: onu necə əsir götürdülklərini, oxatanlardan canını necə qurtardığını, böyük yolda necə qırğın düzəltdiyini, zəvvarları necə düşmənlərdən əlindən aldığını və sərkərdə Ədabazı əsir götürdüyünü danışdı. Bundan sonra şəhər qonaqlıq başladı.

Süfrə arxasında Qranquze zəvvarlara üz tutaraq onların hansı diyardan olduqları və haradan gəlib, hara getdikləri ilə maraqlandı. Astagəl hamının əvəzinə cavab verdi:

– Hökmdar! Mən – Sen-Jnudanam, hansı ki Berridədir, bax bu – Pallyuodandır, bu – Onzedən, bax o – Arjidən, o – Vilbernəndən. Biz Sen-Sebastyana getmişdik, hansı ki Nant yaxınlığındadır, indi isə gah burada, gah orada düşərgə salaraq gəldiyimiz yerə qayıdırıq.

– Belə... belə, – Qranquze dilləndi. – Bəs Sen-Sebastyana niyə getmişdiniz?

– Pirə ibadətə getmişdik ki, bizə taun göndərməsin, – Astagəl cavab verdi.

– Olmaya, sizin ağılınız çəşib, – Qranquze səsləndi. – Doğrudanmı düşünürsünüz ki, müqəddəs Sebastyana taun göndərir?

– Əlbəttə, həm də necə göndərir! – Astagəl təsdiqlədi. – Biz bunu öz xətibimizdən öyrənmişik.

– Nə? – Qranquze heyrətlə səsləndi. – Bu yalançı peyğəmbərlər bu cür xurafatlar yayırlar? Tanrının müqəddəs adamlarına qara yaxırlar, onları dünyaya şər toxumu səpməkdən savayı heç nəyə yaramayan cinə-şeytana bənzədirlər? Bu, Homerdə yunan qoşununa Apollonun taun göndərməsi, başqa şairlərin isə müxtəlif Veyovislər¹ və bir yığın şər Tanrısı qondardıqları kimi bir şeydir. Elə Sineydə də bir riyakar xətib öyrədirdi ki, müqəddəs Antoninin ayaqları od saçır, müqəddəs Yevtropi hidropos² göndərir, müqəddəs Gilda – divanəlik, müqəddəs Jnu isə – podaqra³. Onu yaxşıca cəzalandırdım, düzdür, o da məni kafir adlandırdı, ancaq o vaxtdan bəri heç bir riyakar burnunu mənim torpaqlarıma soxmağa cürət etməyib. Mən təəccüb qalırım, necə olur ki, sizin kralınız belə bir hədərən-pədərənin onun krallığında təbliğini yasaq eləmir; onları ciddi cəzalandırmaq gərəkdir, hətta ovsunçuluq və hər cür başqa sehr-cadu ilə taun göndərənlərdən də ciddi. Taun bədəni öldürür, bu lənətlik yalançılar isə zavallı sadə adamların qəlblərini zəhərləyirlər.

O, bu nitqi söylədiyi zaman rahib ən qətiyyətli görkəmlə içəri girdi və soruşdu:

– Haralısınız, binəsiblər?

– Sen-Jnudan, – zəvvarlar cavab verdilər.

– Orada bizim əzizimiz əhli-kef əyyaş Tranşilion abbatın vəziyyəti necədir? – rahib soruşdu. – Orada rahiblər nə yeyirlər? Allaha and olsun, siz burada zəvvarlıq elədiyiniz müddətdə onlar sizin arvadlarınızı yoldan çıxartmaqla məşğuldurlar.

– Hm! Hm! Mən özümünkünə görə qorxmuram, – Astagəl etiraf etdi, – kim onu gündüz görsə, öldürsən də, gecə ona baş çəkməyi xəyalına gətirməz.

– Onu hələ bilmək olmaz! – rahib qeyd etdi. – Sənin arvadın Prozerpinadan da kifir ola bilər, amma haradasa yaxınlıqda rahib-

¹ Veyovis (*lat.*) – Roma mifologiyasında xtonik səcdəgah, Dispater (Roma mifologiyasında yeraltı dünya tanrısı, torpaqda yerləşən sərvətlərin qoruyucusu; Plutonla eyniləşdirilir) kultu ilə qaynayıb-qanşmış bir kult

² *Hidropos* – bədən boşluqlarına su yığılması xəstəliyi

³ *Podagra* – bədəndə maddələr mübadiləsinin pozulması nəticəsində əmələ gələn oynaq və toxuma xəstəliyi

lər peyda olsalar, ona göz açmağa belə imkan verməzlər və necə deyərlər, yaxşı bəna üçün pis daş yoxdur – o, hörgüdə bütün daşların yerini bilir. Qarayara tapım, əgər siz qayıdanda arvadlarınızı şişmanlaşmış görməsəniz, zira monastır zəng qülləsinin kölgəsində belə mayalandırıcı nəşə var.

– Strabona inansa, bu, Misirdə Nil suyu kimi bir şeydir, – Qarqantua əlavə etdi. – Plini isə yeddinci kitabının üçüncü fəslində iddia edir ki, nəsilartırma qabiliyyətinə geyim, bədən quruluşu və qida da təsir eləyir.

Burada Qranquzye dedi:

– Evinizə xeyir aparın, zavallı insanlar, qoy Xaliq özü əbədi rəhbəriniz olsun və bundan sonra belə səfeh və faydasız səyahətlərə çıxmayın. Ailələrinizin qeydinə qalın, hər biriniz öz sahənizdə çalışın və uşaqlarınıza düz yol göstərin, – bir sözlə, müqəddəs apostol Pavel sizi necə öyrədirsə, elə yaşayın. Onda Allah da sizi qoruyar, mələklər və övliyalar da sizə qahmar çıxar və nə taundan, nə də başqa xəstəliklərdən qorxub-çəkinməzsiz.

Sonra Qarqantua onları qida qəbul etmək məqsədilə yemək otağına apardı, ancaq zəvvarlar hamısı yalnız içlərini çəkir və Qarqantuaya israrla deyirdilər:

– Belə bir hökmdarın səltənət sürdüüyü məmləkət necə də xoşbəxtdir! Onun sözləri bizim etiqadımızı indiyədək şəhərimizdə eşidə bildiyimiz bütün moizələrdən daha çox möhkəmlətdi və aydınlatdı.

– Elə Platon da özünün *De Rep*¹ əsərinin beşinci kitabında bu barədə danışır, – Qarqantua qeyd etdi, – dövlətlər o vaxt xoşbəxt olacaq ki, hökmdarlar filosof olsunlar, ya da filosoflar hökmdar.

Sonra o tapşırırdı ki, zəvvarların çantalarını ərzaqla, mehtə-rələrini isə şərabla doldursunlar və yolun qalanını rahat getsinlər deyə onların hər birinə at və cibxərcliyi verdi.

¹ Platonun “Dövlət” dialoquna işarədir.

XLVI Fəsil. Qranquzyenin əsir Ədabaz ilə alicənab davranması haqqında

Ədabazı Qranquzyenin yanına gətirdilər və o, əsirdən soruşdu ki, Pikroxolun qəsdı, qərəzi nədir və o, bu gözlənilməz həngamə ilə hansı məqsədi güdür. Ədabaz da onun bu sualına belə cavab verdi ki, Pikroxolun məqsədi, məramı – şatırların uğradığı incikliyin əvəzini çıxmaq üçün, əgər mümkün olsa, bütün ölkəni istila etməkdir.

– İştahası pis deyil ha, – Qranquzye qeyd etdi, – özgə atını minən tez düşər. İndi o əyyam deyil ki, yaxınına, din qardaşına qəsd edib, krallıqlar zəbt eləyəsən. O, bütün bu qədim herakllardan, makedoniyalı İsgəndərlərdən, hannibal-lardan, ssipionlardan, sezarlardan və başqalarından nümunə götürür. Bu axı İncil təliminə ziddir, İncil təliminə görə, biz öz torpaqlarımızı qorumalı və müdafiə etməli, yiyəlik və idarə etməliyik, düşməncəsinə niyyətlərlə özgə torpaqlarına soxulmalı deyilik, keçmiş zamanlarda sarasinlərin və barbarların qəhrəmanlıq adlandırdıqları şeyə isə indi biz cinayət və quldurluq deyirik. O gərək öz evində oturub, bir krala yaraşan kimi qayda-qanuna riayət edəydi, mənim evimi murdarlayaraq onu büsbütün çapıb-talamayadı; zira lazımı qayda-qanunları gözləməklə o, öz var-dövlətini artırmış olardı, mənə soymaqla isə onun özü iflasa uğrayacaqdır.

Evinizə xeyir aparın, doğru-dürüst yaşayın, öz kralınıza onun xətdərini başa salın və heç bir halda yalnız öz mənfəətinizi güdərək ona məsləhətlər verməyin, zira ümumi əmlakla birlikdə həmişə şəxsi var-dövlət də məhv olur. Sizdən çatmalı olan fidyəyə gəlincə, mən onu almayacağam, bundan başqa, atınızı və silahınızı özünüzə qaytarmağı tapşıracağam.

Qonşular və köhnə dostlar bax belə etməlidirlər, xüsusən də bizim çəkişməmiz doğruçu bir savaşı deyildir – xatırlayaq ki, *Platon De Rep.* əsərinin beşinci kitabında, yunanların öz aralarında silahlı toqquşmaları haqqında danışarkən “savaşı” sözü əvəzinə “nifaq” sözünü işlədir və belə bir fəlakət baş

verərsə, ən yüksək bir mötədillik gözləməyi məsləhət görür. Amma siz, hər halda, buna savaşı adı verirsinizsə, yenə də bu, səthi bir savaşıdır, o, qəlblərimizin dərin guşələrinə yol tapmayıb, zira bizlərdən heç birimizin şərafinə toxunulmayıb və ümumi götürəndə söhbət yalnız bizim adamlarımız, daha doğrusu, sizin və bizim adamlarımız tərəfindən buraxılmış səhvi düzəltməkdən gedir; amma siz, hətta bu səhv sizə doğru-dürüst bəlli idisə, yenə ona barmaqarası baxmalı idiniz, çünki dalaşanlar diqqətdən daha çox, nifrətə layiq idilər və onlara münasibətdə zərərin ödənilməsi ilə yetərlənmək olardı ki, mən öz tərəfimdən bunu təklif eləmişəm. Qoy qadir Tanrı özü bizi mühakimə eləsin, ona dua eləməyə hazırım ki, mən və adamlarım onun qəzəbinə tuş gələsi bir iş tutmaqdanısa, o, mənə ölüm göndərsin və gözlərimin önündəcə bütün var-dövlətimi məhv eləsin.

Qranquzye bunları deyib, rahibi çağırırdı və hamının qarşısında ondan soruşdu:

– Jan qardaş, mənim əziz dostum, qarşımızda dayanan sərkərdə Ədabazı sizmi əsir götürmüşünüz?

– Əlahəzrət, – rahib cavab verdi, – o qarşınızdadır, həddibüluğa çatıb, ağılı başındadır, qoy o özü sizə desin.

Onda Ədabaz dedi:

– Elədir, hökmdar, məni o əsir götürüb, mən onun əsiri olduğumu açıq etiraf eləyirəm.

– Siz ondan fidyə tələb edirsiniz? – Qranquzye rahibdən soruşdu.

– Yox, – rahib cavab verdi. – Bu heç ağıma da gəlmirdi.

– Bəs onun əsirliyinə görə nə qədər almaq istərdiniz? – Qranquzye soruşdu.

– Heç nə, heçcə nə, – rahib cavab verdi. – Mənə fidyə gərək deyil.

Onda Qranquzye rahibə Ədabazın qarşısında onun əsirliyinə görə almış ikil min qızıl sayıb verməyi buyurdu, bu arada isə məzkur Ədabaza qonaqlıq düzəldilər və o yeyib-içdiyi vaxt Qranquzye ondan soruşdu ki, o, burada qalmaq istəyir, yoxsa öz kralının yanına dönmək fikrindədir.

Ədabaz cavab verdi ki, Qranquzye necə məsləhət görsə, o, elə də edəcək.

Qranquzye:

– Belə olan halda öz kralınızın yanına dönün, – dedi. – Tanrı sizi hiفز eləsin.

Sonra o, Ədabaza üzərinə üzüm budağı şəklində bəzəklər vurulmuş qızıl qınlı əla Vyenn qılını, qızıl sağanağa salınmış, qiymətli daşlardan çəkisi yeddi yüz iki min mark gələn yüz altmış min dukat dəyərində həmayil və üstəlik, xüsusi mərhəmət nişanəsi olaraq on min ekü nağd pul bağışladı. Kralla söhbətdən sonra Ədabaz öz atını mindi. Qarqantua ona Gimnastın başçılığı altında otuz dəmir geyimli döyüşçüdən və otuz oxatandan ibarət keşikçi dəstəsi verdi və ehtiyac olarsa, onu Laroş-Klermo darvazalarının özünə qədər ötürməyi tapşırırdı.

Əsir gedəndən sonra rahib ona bağışlanmış altmış iki min qızılı Qranquzyeyə qaytardı və ona belə dedi:

– Əlahəzrət, indi belə hədiyyələrin zamanı deyil. Gəlin savaşa başa çatanacan gözləyək, çərxi-fələyin gərdişlərini bilmək olmaz. Əgər savaşa böyük pul ehtiyatı olmadan aparılırsa, onda, demək, döyüşçü igidliyindən savayı onun heç bir dayacağı yoxdur. Cingiltili sikkələr –savaşa əzələləri bax budur.

Qranquzye:

– Eyib etməz, – dedi, – savaşa başa çatanda sizin, eləcə də bütün sadıq xidmətçilərimin qarşısında borclu qalmaram.

XLVII Fəsil. Qranquzyenin öz legionlarını toplaması, Ədabazın Od-alovu öldürməsi və sonra özünün də Pikroxolon əmri ilə öldürülməsi haqqında

Həmin günlər Besedən, Marşe-Vyedən, Sen-Jak kəndindən, Renodan, Parilyedən, Riveyradan, Roş-Sen-Poldan, Vobretondan, Potildən, Breemondan, Pon-de-Klandan, Kravandan, Qranmondan, Burddan, Villomerdən, Yuimdən, Serjdən, Yusedən, Sen-Luandan, Panzudan, Koldrodan, Veronadan, Kuləndən, Şozedən, Varendən, Burgeyldən, İl-Buşardan, Kru-

ledən, Narsidən, Kanddan, Monsorodan və sair həmmərz torpaqlardan Qranquzenin yanına elçilər gəldilər və dedilər ki, Pikroxolun ona necə ziyan vurduğundan xəbərdardırlar və aralarında ta qədimdən mövcud olan müqavilə onun sərəncamına nə mümkünsə – adamlardan və puldan ta döyüş sur-satına qədər – verməyə onları borclu edir.

Müqavilə üzrə cəmisi yüz otuz dörd milyon iki tam ikidə bir qızıl ekü məbləğində pul göndərilmişdi. Canlı qüvvə on beş min dəmir geyimli döyüşçüdən, otuz iki min yüngül silahlı süvaridən, səksən doqquz min dayandoldurumçudan, yüz qırx min könüllüdən ibarət idi, onlara isə on bir min iki yüz adi və qoşalülə top, vasilisk və spirool verilmişdi, həm də qırx yeddi min qazmaçı göndərilmişdi; bütün bu qoşun altı ay dörd günlük məvacib və ərzaqla təmin olunmuşdu. Qranquze bu təklifə nə “hə”, nə də “yox” dedi – o, elçilərə öz dərin minnətdarlığını izhar etdi və bildirdi: savaşı elə aparacaq ki, bu qədər lazımlı canlı qüvvə korlanmasın. O, bununla kifayətləndi ki, daim Devinerdə, Şavinidə, Qravoda və Kenkendə saxladığı legionları döyüş hazırlığı vəziyyətinə gətirməyi əmr etdi; bu legionların hər biri iki min beş yüz dəmir geyimli döyüşçüyə, altmış altı min piyadaya, iyirmi altı min dayandoldurumçuya, iki yüz ağır topa, iyirmi iki min yerqazana və altı min atlıdan ibarət yüngül süvari dəstəsinə malik idi və onlardan heç biri səyyar həyatda hava-su kimi vacib olan xəzinədarlar, markitantlar¹, dəmirçilər, silahsızlar və başqa ustalar sarıdan korluq çəkmirdi. Döyüşçülər isə hamısı bir nəfər kimi hər bənətinə elə püxtələşmişdilər, elə yaxşı silahlanmışdılar, öz dəstələrinin bayraqlarını seçməyi elə yaxşı bacarırdılar, rəislərin onlardan nə tələb etdiklərini elə yaxşı başa düşür və onlara elə sözsüz tabe olurdular, ayaqdan elə yüngül, əldən elə ağır, özlərinin bütün hərəkətlərində elə tədbirli idilər ki, ordudan və yığma qoşundan daha çox, harmonik səslənən orqana, yaxud da səlis işləyən saat mexanizminə bənzəyirdilər.

Ədabaz yerinə çatan kimi Pikroxolun yanına getdi və başına gələnləri, necə hərəkət etdiyini və nə görüb, nə eşitdiyini

¹ *Markitant* – XVIII-XIX əsrlərdə orduda ərzaq işinə baxan adam

təfəsilatı ilə ona danışırdı. Sonda o, ən bəlağətli ifadələr işlədərək Pikroxolu qonşusuyla – indi dünyanın ən namuslu insanı hesab etdiyi Qranquzye ilə barışığa inandırmağa başladı və ona təlqin etməyə çalışdı ki, yaxşılıqdan başqa heç nə görmədikləri qonşuları incitmək eyib işdir, ən başlıcası isə – bütün bu həngamə elə onların özü üçün olduqca zərərli və olduqca acınacaqlı bitəcək, çünki Pikroxolun qüvvələri elədir ki, Qranquzye onların öhdəsindən asanlıqla gələcək.

Ədabaz sözünü bitirməyə macal tapmamışdı ki, Od-alov səsinə ucaldı:

– Vay halına o hökmdarın ki, özünü asanlıqla satıla bilən adamlarla əhatə eləyə və mən görürəm ki, bizim bu Ədabaz da belələrindəndir, çünki igidlik və qeyrət ona o qədər açıq-aydın ögey imiş ki, o, əlbəttə, bizi satmağa, düşmən tərəfə keçməyə və işdir-şayəd, düşmənlər onu öz yanlarında saxlamağa razı olsalar, bizə qarşı vuruşmağa hazır imiş; lakin necə ki qəhrəman insanları hamı – dostlar da, düşmənlər də tərifiyəyir və dəyərləndirir, eləcə də əclafların əclafılığı hamıya aydındır və heç kimin xoşuna gəlmir və hətta düşmənlər onlardan öz mənfəətləri üçün istifadə eləsələr də, hər halda, onlar əclaflığa və satqınlığa nifrət etməyə bilmirlər.

Bu sözlər Ədabazı qeyzləndirdi, o, qılıncını qapdı və Od-alovun sol döş giləsindən bir azca yuxarı sancdı ki, bundan sonra Od-alov yubanmadan o dünyaya yollandı, Ədabaz isə qılıncı onun bədənindən çıxartdı və hamının eşidəcəyi səslə bəyan etdi:

– Kim sadıq bəndəyə böhtan atsa, axırı belə olacaq!

Pikroxol qana batmış qılıncı və qını görüb birdən cin atına mindi.

– Demək, sənə bu qılıncı veriblər ki, gözümün qabağında mənim yaxın dostum Od-alovu xaincəsinə öldürəsən?!

Burada o, öz oxatanlarına Ədabazı tikə-tikə doğramağı əmr etdi. Onun bu əmri təxirsiz və elə bir qəddarlıqla icra olundu ki, bütün otaq qanla doldu; bundan sonra Od-alovun cəsədi hörmət və ehtiramla dəfn olundu, Ədabazın meyiti isə qala divarından xəndəyə atıldı.

Bu vəhşiliyin sorağı bütün qoşuna yayıldı və bir çoxunun Pikroxoldan rəncidə olmasıyla nəticələndi, odur ki Qapağan məcbur olub ona dedi:

– Hökmdar! Mən bilmirəm bunun axırı nə ilə bitəcək. Bir şeyi deyə bilərəm: adamlarınız ruhdan düşüb. Onlar görür ki, bizim burada təchizatımız yetərinə deyil bundan başqa, iki, yaxud üç basqından sonra sıralarımız əməlli-başlı seyrəlib. Halbuki düşməyə güclü kömək gəlməkdədir. Əgər biz burada mühasirəyə düşsək, onda, mənim fikrimcə, bu iş bizim üçün tam məğlubiyyətlə bitəcək.

Pikroxol:

– Qələt, qələt! – dedi. – Siz Melyun angivilinə bənzəyirsiniz – hələ dəriniz soyulmadan qışqırmağa başlayırsınız. Onlar tək cəhd eləsinlər!

XLVIII Fəsil. Qarqantuanın Laroş-Klermoda Pikroxolu mühasirəyə alması və məzkur Pikroxolun ordusunu darmadağın etməsi haqqında

Qarqantua ali baş komandanlığı öz üzərinə götürdü. Onun atası qəsrədə qaldı və xoş sözlərlə döyüşçülərə ürək-dirək və rərək, hər hansı igidlik göstərəcək hər bir kəsə böyük mükafatlar vəd etdi. Bir müddət sonra qoşun Ved keçidinə çatdı, qayıqlar və tələm-tələsik düzəldilmiş körpülərlə hamı dərhal o biri tərəfə keçdi. Sonra müdafiə üçün əlverişli yüksəklikdə yerləşən şəhərin coğrafi mövqeyini öyrənən Qarqantua qərara aldı ki, sonrakı hərəkətlərinin planını gecə ərzində düşünsünlər. Ancaq bu vaxt Gimnast ona dedi:

– Hökmdar! Fransızların təbiəti və xasiyyəti elədir ki, onlar yalnız ilk çağlarda qoçaq olurlar. Burada onlar şeytanlardan da qəzəbli olur, bir az keçəndən sonra isə yumşalırlar, arvadlar da onların ipini yığa bilir. Mən o fikirdəyəm ki, adamlarınız bir az dincəlib özlərinə gələn və qüvvələrini toplayan kimi hücum əmri verin.

Gimnastın mülahizəsi ağlabatan idi. Qarqantua dağın ətəyində pusqu quraraq, öz ordusunu düzənlikdə cəbhə boyu düzdü.

Rahib özü ilə altı piyada bölüyü və iki yüz dəmir geyimli döyüşçü götürərək, böyük bir tələskənliklə bataqlığı dolanıb keçdi və böyük Luden yoluna çıxdı, Pyui isə ondan aşağıda qaldı.

Bu dəm hücum davam edirdi. Pikroxolun adamları tərəddüd içində idi: bilmirdilər şəhərdən həmlə edərək düşmənlə üz-üzə qarşılaşsınlar, yoxsa yerlərindən tərpənməyərək, şəhəri qorusunlar. Nəhayət, qəzəblənib cin atına minən Pikroxol dəmir geyimli döyüşçülər dəstəsiylə qaladan çıxdı, burada isə onu elə güclü artilleriya atəşiylə qarşıladılar ki, qarqantuaçılar özləri də fasiləsiz olaraq təpələri döyən öz artilleriyalarına mane olmamaq üçün vaxtında vadiyə çəkilməyə qərar verdilər. Şəhərdən həmlə edənlər inadla vuruşurdular, ancaq onların oxları həddən artıq yüksəkdən uçuş və heç kimə zərər yetirmirdi. Dəstənin bir hissəsi atəş altından çıxaraq, quduzcasına bizimkilərin üzərinə atıldı, amma uğursuz: o, bütünlüklə mühasirəyə alınaraq əzildi. Sağ qalanlar geri çəkilmək istədilər, ancaq bu vaxt rahib dövrə vurub onların arxasına keçdi və burada nizamsız və qarşısız bir qaçaq başlandı. Bizimkilərdən bəziləri qaçanların ardınca düşməyə hazır idi, ancaq rahib onları dayandırdı – o qorxurdu ki, onlar təqibə qızıışaraq öz dəstələrindən aralanarlar, şəhəri qoruyanlar isə bundan faydalanaraq onlara zərbə endirərlər. Bir müddət gözləyəndən sonra hələlik düşmən həmləsinin gözlənilmədiyinə əmin olan rahib hersoq Səfyanı göndərdi Qarqantuaya desin ki, o, sol təpəni tutsun və beləliklə, Pikroxolun sol darvazalardan qaçıb qurtulmasının qarşısı alınsın. Qarqantua bir-cə an da ləngimədən ora Sebastin komandanlığı altında dörd legion göndərdi, ancaq onlar yenicə yüksəkliyə çatmışdılar ki, Pikroxol və onun dağınıq dəstəsiylə üz-üzə gəldilər. Bizimkilər ildırım sürətiylə düşmənin üzərinə atıldılar, ancaq xeyli tələfata uğradılar, çünki şəhər divarlarında mövqə seçmiş düşmən onları top atəsinə və ox yağışına tutmuşdu. Bunu gören Qarqantua onlara güclü dəstək verməyi gərək bildi və burada onun artilleriyası şəhər divarlarının həmin hissəsini elə qızgınlıqla top atəsinə tutmağa başladı ki, düşmən məcbur olub özünün bütün qüvvələrini ora göndərdi.

Rahib onun öz adamları ilə dayandığı tərəfdən şəhəri daha heç kimin qorumadığını görən kimi qədərsiz bir igidliklə cuşa gələrək öz dəstəsinin bir hissəsi ilə şəhər divarına doğru atıldı və yuxarı dırmaşdı; o düşünürdü ki, üzbəüz döyüşənlərdən daha çox, pusqudan qəfil hücum edənlərin zərbi və zəhmi düşmənin canına vəlvələ və kürkünə birə salır. Hər halda, o, tam sakitliyi o vaxta qədər gözlədi ki, bütün döyüşçülər şəhər divarına dırmaşdı və yalnız iki yüz dəmir geyimli döyüşçü aşağıda qaldı ki, rahib onları hər ehtimala qarşı orada saxlamışdı. Sonra o, qəfildən vəhşi səslə bağırdı, onun adamları da eyni cür edərək darvazalarda dayanan və onlara heç bir müqavimət göstərməyən keşikçiləri qırıb-çatdılar və darvazaları taybatay açaraq bayırda qalan iki yüz dəmir geyimli döyüşçünü içəri buraxdılar, sonra isə bircə an da itirmədən onlarla birlikdə qızğın döyüş gedən şərq darvazalarına cumdular və arxadan düşmənin üzərinə atılaraq onun səflərini yardılar. Hər tərəfdən mühasirəyə alındıqlarını və qarqantuaçılıarın artıq şəhərdə olduqlarını görən Pikroxolun adamları özlərini düşmənin mərhəmətinə buraxdılar. Rahibin əmri ilə düşmən istər soyuq olsun, istərsə odlu – bütün silahını yerə qoydu, sonra isə rahib onların hamısını qovub kilsəyə salmağı və qapıları qıfılamağı əmr etdi, onların qaçıb getməmələri üçün isə kilsə darvazalarına öz döyüşçülərini qoydu və hər tərəfdən xaç tirlərini yığdırdı; sonra şərq darvazalarından keçərək Qarqantuanın köməyinə tələsdi.

Ancaq burada özündən müştəbeh Pikroxol şəhərdən ona kömək gəldiyini xəyal edərək təzyiqli o dərəcəyə qədər artırdı ki, Qarqantua qışqırdı:

– Jan qardaş, Jan qardaş, dostum, necə də vaxtında özünü yetirdin!

Pikroxol və adamları yalnız burada hər şeyin məhv olduğunu anladılar və hərəsi bir tərəfə qaçdı. Qarqantua onları Voqodrinin özünə qədər təqib etdi və amansızcasına qırıb-çatdı, sonra isə geri çəkilmək signalı verilməsini əmr etdi.

XLIX Fəsil. Pikroxola yolda üz verən bəla və Qarqantuanın döyüşdən sonra özünü necə aparması haqqında

Pikroxol ümitsiz halda İl-Buşara doğru qaçmağa üz qoydu, ancaq yolda onun atı büdrəyib yıxıldı və bu, onu elə qəzəbləndirdi ki, çılgınlaşaraq atını qılınclayıb öldürdü. Pikroxola başqa at təklif edəcək kimsə yox idi və o, oğrun-oğrun dəyirmançının eşşəyinə lap yaxınlaşmışdı – dəyirman yaxında idi – ancaq dəyirmançılar Pikroxolu yaxşıca kötəkləyib, lüt soyundurdular, əvəzində isə ona hansısa cır-cındır verdilər.

Murdar haramzadə belə bir görkəmdə yoluna davam etdi: Por-Yuo yaxınlığında çaydan keçəndə isə o, qoca cadugər qadınla rastlaşdı və öz qəziyyələrini ona danışdı, qadın isə cavabında belə bir öncəgörənlik etdi ki, dəvənin quyruğu yerə dəyəndə onun krallığı özünə qaytarılacaq. O vaxtdan Pikroxoldan xəbər-ətər yoxdur. Ancaq bir dəfə eşitdim ki, o, indi Liondadır, sadə bir muzdurdur, yenə həmin murdar haramzadənin biridir və Liona kim gəlir-gəlsin, o saat ona bu sualla qəmiş olur: “Harada isə dəvənin quyruğunun yerə dəydiyini eşidən olubmu?” – görünür, cadugər qadının ona dediklərini unutmayıb və hələ də öz krallığını qaytaracağına ümid edir.

Düşmən geri çəkilən kimi Qarqantua hər şeydən öncə öz adamlarını saydı və əmin oldu ki, döyüşdə elə də böyük itki verməyiblər, sərkərdə Tolmerin dəstəsindən bir neçə piyada həlak olub, bir də ki Ponokrat dayandoldurum gülləsiylə sinəsindən yaralanıb.

Sonra Qarqantua dincəlmək, yemək, ancaq bu zaman öz dəstələrini tərk etməmək əmri verdi, həm də xəzinədarlar sakinlərdən alınan azuqənin pulunu ödəməli idilər. Şəhər yenidən Qranquzyenin tabeliyinə qayıtdığı üçün əhalini hər hansı şəkildə incitməyi qadağan etdi, bundan başqa, öz döyüşçülərinə əmr etdi ki, nahardan sonra qalanın qarşısındakı meydana gəlsinlər – burada onlar altıaylıq donluqlarını qabaqcadan almalı idilər və aldılar da. Bundan sonra o, Pikro-

xolun sağ qalmış adamlarına göstərilən meydanda toplaşmalarını əmr edərək, sahibkar knyazların və qoşun başçılarının iştirakı ilə onlara bu cür xitab etdi.

L Fəsil. Qarqantuanın məğlublara xitabən söylədiyi nitq

– Bizim şanlı atalarımız, babalarımız və ulu babalarımız təbiət və mənəviyyat etibarilə elə insanlar olublar ki, döyüşlər onlar üçün uğurlu sonluqla bitəndə onlar öz qələbələrinin tən-tənəsi şərəfinə özlərinin tək-cə insansevərlikləri ilə məğlubların qəlblərində xoş xatirələr və abidələr qurmağa, istila etdikləri torpaqlarda memarlıq abidələri ucaltmaqdan daha çox önəm veriblər, çünki onların sadəqəbli və kin-küdurətsiz olmaları barəsində canlı insan rəvayətləri onlar üçün pis havanın, eləcə də insani həsədin aman verməyə biləcəyi sütunların, tağların və ehramların ölü dilindən daha önəmli olub.

Onların Sent-Oben-dü-Kormye yaxınlığındakı döyüş günündə və Partenyenin viran edilməsi zamanı bretonlulara necə ürəyiyumşaqlıq göstərdiklərini sizə xatırlatmaq yetər. Olonn limanını və bütün Talmond dənizkənarı yerləri çapıb-talayan, var-yoxdan çıxaran, viran qoyan Espanyol barbarlarına qarşı onların xeyrixah rəftarları haqqında hekayələr sizləri heyran qoyardı.

Yeni-yeni istilalar şövqü ilə Oni ölkəsinə quldur basqını eləyən və pirat hücumları ilə Armorik adalarını və bütün sərhədyanı vilayətləri qorxu altında saxlayan Kanariya çarı Alfarbal, ən nəhayət, namuslu dəniz döyüşündə mənim atam (ona Tanrının özü yardım və himayədarlıq edirdi) tərəfindən basılaraq əsir götürüləndə sizin dodaqlarınızdan və atalarınızın dodaqlarından qopan alqışlar və təbrik sədələri göylərə çatmışdı. Bəs siz nə düşünürsünüz? Özlərini katolik adlandıran, amma bununla belə, əsirlərlə qəddar davranan, onları qaranlıq məhbəslərə salan və onlardan hədsiz fidyə tələb eləyən başqa krallardan və imperatorlardan fərqli olaraq, mənim

atam Alfarballa nəzakətlə və xeyirxahılıqla davranmışdı, sonra isə özünün təsvirəgəlməz xoşxasiyyətliliyi ilə ona sovqatlar, bəxşişlər və hər qəbildən dost xidmətləri yağdıraraq azadlığa buraxmışdı. Bəs sonra Alfarbal neyləmişdi? O, vətəninə qayıdaraq öz krallığının şəhərlərindən bütün sahibkar knyazları və nümayəndələri toplamış, bizdə onunla necə alicənablıqla davrandıqlarından danışmış və təcili surətdə hamı üçün örnək ola biləcək qərar – bizim nəzakətli lütfkarlığımıza eyni nəzakətli lütfkarlıqla cavab vermək barəsində bir qərar çıxartmağı xahiş eləyir. Elə onda yekdilliklə qət olunur ki, özlərinin bütün torpaqlarını, mal-mülklərini və hətta özlərinin bütün krallıqlarını bizim tam sərəncamımıza versinlər. Bundan sonra Alfarbal özü şəxsən qayıdıb bizim yanımıza gəlir və özü ilə doqquz min otuz səkkiz böyük gəmi gətirir ki, bu gəmilər təkcə şəxsən onun özünə deyil, həm də onun bütün kral nəslinə mənsüb olan daş-qaşla, cavahiratla yüklənibmiş və bu sərvət ölkənin, az qala, bütün hüduqlarından toplanıbmiş, zira, onun gəmiləri şimal-qərb küləyini gözləyərək sahilə yan alanda sakinlər dəstə-dəstə axışaraq, ora qızıl, gümüş, üzük, daş-qaş, çərəzlər, ədviyyələr, ətirli maddələr, sibet, tutuquşular, qutanlar, əntərlər, guenetlər, oxlu kirpilər atırmışlar. Kimlər ki öz təmiz adlarına hörmət eləyirmiş, hamısı nə isə aztapılan bir şey gətirməyi gərək bilirmiş. Alfarbal gəlib çatanda atamın ayaqlarını öpməyi qəsd eləyibmiş – atam bunu yaraşmaz sayır və buna yol vermir: o, Alfarbalı dostcasına qucaqlayır. Alfarbal hədiyyələr haqqında sözə başlayır – atam onları qəbul eləmir, bu hədiyyələr ona həddən artıq dəbdəbəli görünür. Alfarbal özünü və gələcək nəsillərini onun könüllü qulları və xidmətçiləri elan edir – atam bunu da qəbul eləmir, çünki bunu ədalətsiz sayır. Alfarbal nümayəndələrin qərarına əsasən özünün bütün torpaqlarını və bütün krallığını mənim atama güzəştə gedir və kim gərəkdirsə, hamı tərəfindən imzalanmış, təsdiqlənmiş və möhürlənmiş qəbaləni ona verir – atam bundan da qətiyyətlə imtina edir, fərmanları isə sobaya atır. İş onunla bitir ki, safürəklilə kanariyalıların azad iradəsini layiqincə qiymətləndirən atam duyğulanır, onlara ürəyi yandığından göz-

ləri yaşla dolur, sonra isə ən rıqqətli ifadələrlə, mətləbə uyğun həkimanə sözlərlə özünün kanariyalılara göstərdiyi yaxşılığı kiçiltməyə çalışır; belə yaxşılığın dəyəri, guya, heç bir şeydir, onlara münasibətdə o heç bir iltifat göstərməyib – o, sadəcə, bunu eləməyə borclu imiş. Bununla belə, Alfarbal onun tərifini göylərə qaldırır. Amma son olaraq nədə dayanırlar? Kanariyalılar bizim qəddarcasına Alfarbalıdan ən yüksək fidyə məbləği, yəni iki milyon ekü tələb etməyimizi, üstəlik, girov qismində onun böyük oğlanlarını özümüzə saxlaya biləcəyimizi nəzərə alaraq, özlərini bizim həmişəlik xərac verənlərimiz elan edirlər və bizə ildə hər biri iyirmi dörd karatlıq iki milyon qızıl sikkə ödəməyi boyunlarına götürürlər. Onlar birinci il bizə elə o qədər ödəyirlər, ikinci il öz xoşları ilə bizə iki milyon üç yüz min ekü, dördüncü il – iki milyon altı yüz min, beşinci il – düz üç milyon ödəyirlər, beləcə öz istəkləri ilə fidyə pulunu hey artırırırlar və biz bu xəraccdan ümumiyyətlə imtina eləyənə qədər bu davam edir. Minnətdarlıq bax bu cür olur, çünki zaman dünyada hər şeyi dağıdır və əskildirsə, xeyirxah işləri çoxaldır və göylərə yüksəldir, ona görə ki, adil insana səxavətli əllə göstərilmiş yaxşılıq onun nəcib ağılının və yaddaşının səyləriylə fasiləsiz olaraq artır və güclənir.

Mən də, öz tərəfimdən, öz nəslimin xüsusiyyətlərimə, yəni insansevərliyə heç bir şəkildə xilaf çıxmaq fikrində deyiləm və budur, indi mən sizi azad edib buraxıram – indən belə siz əvvəllər necə olmusunuzsa, elə azad və sərbəst adamlarsınız. Bundan başqa, şəhərdən çıxarkən siz hər biriniz elə bir məbləğ alacaqsınız ki, ailənizlə sizə üç aylığa yetsin, yolda mənim kəndlilərimin sizə hücum etməmələri üçünsə sizə baş məhərim Aleksandrın komandanlığı altında altı yüz dəmir geyimli döyüşçüdən və altı min piyadadan ibarət mühafizə dəstəsi verəcəyəm və bu mühafizəylə sağ-salamat evinizə gedib çıxacaqsınız. Tanrı sizi qorusun!

Mən çox təəssüf eləyirəm ki, Pikroxol burada deyil – ona izah eləyərdim ki, savaşa mənim istəyimdən asılı olmayaraq başlayıb və bu yolla varlanıb şöhrət qazanmaq mənim ağılıma da gəlməzdi. Amma bir halda ki o, yer üzündən yox olub

gedib və onun hara yox olduğunu heç kim bilmir, onun bütün krallığını onun oğluna verməyə məcburam; ancaq onun oğlu hələ çox balacadır (o, hələ on beş yaşına çatmayıb), buna görə də rəhbərlik və təlim-tərbiyə işləri üçün ona öz krallığının yaşlı və hörmətli sahibkar knyazları və alimləri təhkim ediləcəkdir. Lakin hakimlərin acgözlüyünə və xəsisliyinə hədd qoyulmazsa, bunca yoxsullaşmış krallıq asanlıqla müflis ola bilər ki, bunu nəzərə alaraq onların üzərinə Ponokratı qoyacağam və ona lazımı səlahiyyətlər verəcəyəm. O isə vəliəhdin işləri müstəqil idarə etmək və başa çatdırmaq iqtidarında olduğunu təsdiq eləyəne qədər onun yanında olacaq.

Bütün bunlarla bərabər, mənə bəllidir ki, cinayətkarlara güzəştə getmək və onları bağışlamaq kimi qüsurlu və yanlış təmayül ona gətirir ki, onlar hamını dalbadal əfv etmək kimi zərərli həvəsdən yararlanaraq, qorxub-çəkinmədən yeni cinayətlər törədirlər.

Mənə bəllidir ki, o zaman dünyada yaşayan bütün insanların ən mülayimi olan Musa da fitnəkarları – qiyam qaldırmış İsrail xalqını amansızcasına cəzalandırırdı.

Mənə bəllidir ki, hətta Yuli Sezar da – Siserona onun barəsində “tələ onun artıq malik olduğuna heç nə əlavə edə bilməzdi” deməyə turalqa vermiş və ən yüksək məziyyəti daim kimisə xilas, yaxud əfv etmək barədə düşünməkdən ibarət olan bir sərkərdə də – bu və ya başqa hallarda qiyam təhrikçilərini ciddi cəzalandırırdı.

Mən də onlardan ömək alaraq tələb eləyirəm ki, dağılış-mazdan öncə siz mənə, birincisi, ağılsız təşəxxüsü bu savaşın başlanmasına turalqa və əsas səbəb olmuş əziziniz Markeni verəsiniz, ikincisi, onun ağılsız başına yerindəcə ağıl qoymağa ağılları çatmamış şatir yoldaşlarını verəsiniz və nəhayət, Pikroxola yaltaqlanaraq ona sərhədləri pozmağı tövsiyə edən və bizim başımıza belə bəlalər gətirməyə onu sövq edən bütün müşavirlərini, sərkərdələrini, qoşun başçılarını və yaxınlarını verəsiniz.

LI Fəsil. Qarqantuaçılarının döyüşdən sonra mükafatlandırılmaları haqqında

Qarqantua nitqini bitirər-bitirməz tələb etdiyi təhrikçilər ona təslim edildi. Yalnız Dələduzdan, Südəmərdən və Gəvəzədən başqa, çünki onlar döyüş başlayandan altı saat öncə qaçıb getmişdilər – biri Anel dərəsinə, o biri Vir vadisinə, üçüncüsü isə Loqronyoya, arxalarına baxmadan və dayanmadan qaçmışdılar – və döyüş meydanlarında həlak olmuş iki şatırdan başqa. Qarqantua təhrikçilərə heç bir pislik etmədi, onlara yalnız bunu əmr etdi ki, yenicə açırdığı kitab çapətmə dəzgahlarında işə başlasınlar.

Sonra o əmr etdi ki, bütün ölüləri hörmət-izzətlə Nuaret vadisində və Bryulvyey çölündə dəfn etsinlər. O, yaralıları müalicə üçün özünün əsas hospitalına göndərməyi tapşırtdı. Sonra şəhərə və onun sakinlərinə vurulmuş ziyanın ölçüləri haqqında məlumat alaraq, bu ziyanın sakinlərin and içərək verdikləri şəhadət əsasında əvəzinin ödənilməsinin qeydinə qaldı, eləcə də şəhərdə qala tikilməsi və onda daimi qarnizonla qarovul yerləşdirilməsi haqqında sərəncam verdi ki, gələcəkdə şəhər qəfil hücumlardan daha yaxşı qorunmuş olsun.

Qarqantua yola düşməzdən öncə vuruşmada iştirak etmiş legionerlərə təşəkkür elan etməyi lazım bildi, sonra da onlara qış mənzillərinə yerləşməyi əmr etdi – bu döyüşdə özəlliklə fərqlənmiş onuncu, seçmə legiondan və bir neçə sərəkərdədən başqa – onları özü ilə Qranquzenin yanına aparacaqdı.

Nəhayət, döyüşçülər saraya gəlib çıxdılar və xeyirxah kralın vəsfəgəlməz sevincinə səbəb oldular. Kral o saat onlara qonaqlıq verdi, özü də elə qiyamət, zəngin və dəbdəbəli qonaqlıq ki, beləsinə dünya-ələm Artakserks padşahın zamanından görməmişdi¹. O, masa arxasından çıxaraq, öz bufetindəki ümumi çəkisi on səkkiz milyon on dörd bezant olan böyük antik vazalardan, iri səhənglərdən, yekə kasalardan, böyük

¹ İncildə deyilir ki, farsların padşahı Artakserks 180 gün davam edən ziyafət təşkil edilmiş.

camlardan, piyalələrdən, dəstilərdən, şamdanlardan, fincanlardan, qayıqşəkili çiçək vazalarından, şirniyyat vazalarından və bu kimi şeylərdən ibarət olan bütün qab-qacağı onlar arasında bölüşdüdü, həm də bütün bunlar xalis qızıldan düzəldilmişdi və elə daşlarla, mina və oyma naxışlarla bəzədilmişdi ki, ümumi qənaətə görə, qızıldan da qiymətli idi. Bu hələ harasıdır – Qranquzye əmr etdi ki, onun sandıqlarından hərəyə bir milyon iki yüz min ekü pul verilsin, üstəlik, onlardan hər biri ürəyi istəyən bir qəsər və onun yaxınlığındakı təsərrüfat yerlərini daimi özününküləşdirdi (daimi – o şərtlə ki, onun varisi qalmalıydı). Qranquzye Ponokrata Laroş-Klemonu, Gimnasta – Kudreni, Evdeмона – Monpansyeni, Tolmerə – Rivonu, İtibola – Monsoronu, Akmasa – Kandı, Xironakta – Vareni, Sebasta – Qravonu, Aleksandra – Kenkeni, Sofrona – Liqreyni bağışladı və ilaxır.

LII Fəsil. Qarqantuanın rahib üçün Telem monastırını tikməyi əmr etməsi haqqında

Yalnız rahibi mükafatlandırmaq qalırdı. Qarqantua onu Seyidə abbat təyin etmək istəyirdi, o isə boyun qaçırırdı. Onda Qarqantua ona Burqeyl və Sen-Florentiya abbatlıqlarından birini, yaxud istəyirsə, onu da, o birini də seçməyi təklif etdi, ancaq rahib açıqca dedi ki, rahibləri idarə etmək vəzifəsini üzərinə götürmək istəmir.

O dedi:

– Özüm özümü idarə edə bilmirəmsə, başqalarını necə idarə eləyəcəyəm? Sizə vacib xidmətlər göstərdiyimi və bundan sonra da göstərə biləcəyimi düşünürsünüzsə, onda izin verin, necə bir abbatlıq istəyirəmsə, eləsini özüm bina eləyim.

Belə bir təşəbbüs Qarqantuanın xoşuna gəldi və o, bu məqsədlə böyük Por-Yuo meşəsinin iki milliyində yerləşən Luaraya qədər bütün Telem vilayətini ayırdı, rahib isə ondan xahiş etdi ki, həmin yerdə elə bir monastır tiksinslər ki, başqa heç birinə bənzəməsin.

Qarqantua:

– Belə olan halda, hər şeydən öncə, gərək onun ətrafında divarlar olmasın, çünki bütün başqa abbatlıqların ətrafına quş səkməyən uca hasarlar çəkilib, – dedi.

Rahib:

– Bəs necə, axı bu əbəs deyil, – dedi, – divar dibi zindan içindən heç də yaxşı deyil – orada şeytançılıq da var, paxıllıq da, çuğulçuluq da.

– Daha bir məqam, – Qarqantua davam etdi. – Bəzi monastırlarda belə bir adət var: ora bir qadın girirsə (mən yaxşı və abırlı bir qadını nəzərdə tuturam), o yerlərdən ki o keçir, ondan sonra oraları yığışdırmaq qaydadır. Amma burada belə bir qayda qoyulacaq: təsadüfən, yaxud hansısa bir səbəbdən rahiblər və ya rahibələrin olduqları otaqlar onlardan sonra əsaslı şəkildə silinib-təmizlənəcək. Monastırlarda hər şey saatla ölçülür, sayılır və qeyd olunur. Məhz buna görə biz qərar verərik ki, orada nə saatlar olsun, nə də siferblatlar – hər şey ehtiyac olduqca və münasib vaxtda ediləcək, zira saatları saymaq – əsl vaxt israfçılığı deməkdir. Bunun nə faydası? Sağlam düşüncənin və idrakın hökmü ilə deyil, zəng səsləri ilə hərəkət eləmək sarsaqlığın ən yekəsidir. *Item*, zəmanəmizdə monastıra qadın tayfasından yalnız çəpgözlər, axsaqlar, qozbellər, kifirlər, yöndəmsizlər, divanələr, kəmağillər, pozulmuşlar və korlanmışlar gedir, kişilərdən isə – burnufirtqililər, zatıqınqlar, gicbəsərlər və havayıyeyənlər...

– Yeri gəlmişkən, – rahib onun sözünü kəsdi, – yaraşıqsız və kəc qadınları hara yerləşdirək?

– Kəcləri – monastıra, – Qarqantua cavab verdi.

– Düzdür, – rahib razılaşdı.

– Deməli, ora yalnız gözəlliyi, qədd-qaməti və xoşrəftarlığı ilə fərqlənən kişilər və qadınlar qəbul ediləcəkdir. *Item*, qadın monastırlarına kişilər yalnız gizlicə və xəlvəti girirlər – deməli, siz qadınlara kişi cəmiyyətindən, kişilərə isə – qadın cəmiyyətindən qaçınmağı yasaqlayan qaydalar qoyulmalıdır. *Item*, həm kişilər, həm də qadınlar monastıra daxil olanda

birillik rahiblik (rahibəlik) sınağından sonra ömürlük monastırda qalmağa borclu və məhkumdurlar – bu səbəbdən, sizin nizamnaməyə görə, həm kişilər, həm də qadınlar sizə daxil olanda, nə vaxt istəsələr, heç bir maneəsiz-filansız sizdən çıxıb getməkdə sərbəst olmalıdırlar. İtem, adətən, rahiblər üç şeyi əhd edirlər: bakirəlik, yoxsulluq və tabelik – buna görə də siz gərək elan edəsiniz ki, hər kəs qanuni nikahda ola, varlı ola və tam azadlığa malik ola bilər. Yaş həddinə gəlincə, qəbul zamanı qadınlar üçün on yaşdan on beş yaşa qədər hədd qoyulmalıdır, kişilər üçünsə – on ikidən on səkkizə qədər.

LIII Fəsil. Telem monastırının necə və hansı pulla tikilməsi haqqında

Qarqantua monastırın tikintisinə və qaydaya salınmasına nağd olaraq iki milyon yeddi yüz min səkkiz yüz otuz bir “uzunyunlu qoyun” buraxdı və bundan sonra bütün işlər tamamlanana qədər hər il Diva çayının gəlirlərindən bir milyon altı yüz altmış doqquz min ekü günəş təsvirli, bir o qədər də Yeddiqardaş bürcü təsvirli ekü ayırmağa söz verdi. Qarqantua monastırın saxlanmasına hər il üçün iki milyon üç yüz altmış doqquz min beş yüz on dörd qızılgül təsvirli nobil təyin etdi. Bu məbləği monastır xəzinəsi zəmanətli torpaq rentası şəklində almalı idi ki, bunun təsdiqi üçün də Qarqantua xüsusi fərmanlar verdi.

Bina, küncələrində hər birinin diametri altmış addım olmaqla hündür, dairəvi qüllələr olan altıbucaq şəklində tikildi; qüllələrin hər biri eyni böyüklükdə və eyni biçimdə idi. Şimalda Luara çayı axırdı. Çayın sahilində qüllə var idi ki, onun adı Arktika idi; şərq tərəfdə Kalaera adlı başqa bir qüllə yüksəlirdi, növbəti qüllənin adı Anatoliya idi, onun ardınca Messembrina gəlirdi, sonra – Hesperiya və nəhayət, sonuncu – Kriera. Qüllələr arasındakı sahə üç yüz on iki addıma bərabər idi. Zirzəmini birinci mərtəbə saysaq, yeddimərtəbəli idi. İkinci mərtəbənin tağ-tavanları səbət qulplarını xatırladırdı. Üst mərtəbə-

ləre Flandriya gipsiylə suvaq çəkilməmişdi, tağ-tavanların qovşaqları qəndil formasında düzəldilmişdi. Ən yaxşı şifərdən olan dam örtüyü məharətlə hazırlanmış və qızıla tutulmuş kiçik heyvan və insan fiqurları şəklində qurğuşun məmulatlarla işlənmişdi; damlardan pəncərələrin arası ilə divardan müəyyən bir məsafədə zər və lacivərdlə çalın-çarpaz naxışlanmış novlar enirdi; aşağıda onlar geniş navalçaya keçirdi ki, oradan su binanın aşağısına, oradan da çaya axırdı.

Bu bina Bonivedən, Şambordan və Şantilyidən yüzqat təmtəraqlı idi; onda doqquz min üç yüz otuz iki yaşayış otağı var idi ki, onlardan hər birinin öz bəzənmə odası, kabineti, qarderobu və ibadət xanası var idi və hər biri böyük zala çıxışa malik idi. Qüllələr bir-biri ilə içəridən və yaşayış korpusundan pillələrinin bir hissəsi porfirdən¹, bir hissəsi Numidiya daşından, bir hissəsi də serpantin mərmərindən düzəldilmiş dolaşma pilləkənlərin köməyi ilə birləşirdi; hər bir pillənin uzunluğu iyirmi iki fut, hündürlüyü üç barmaq idi, meydançadan-meydançaya on iki belə pillə aparırdı. Hər bir meydançada iki çox gözəl antik tağ var idi ki, onlardan işıq düşürdü və onlar eni pilləkənlə eyni olan şəbəkəli lociyaya² aparırdı, pilləkən isə taxtapuşun özünəcən qalxırdı və pavilyonla başa çatırdı. Eynən bu cür pilləkənlərlə istənilən tərəfdən böyük zala, zaldan isə yaşayış otaqlarına girmək mümkün idi.

Arktika və Kriera qüllələri arasında çox gözəl və böyük kitab anbarları var idi ki, bunlarda yunan, latın, yəhudi, fransız, toskan və ispan dillərində kitablar toplanmışdı, həm də hər bir mərtəbədə yalnız hansısa bir dildə olan kitablar saxlanırdı.

Ortada gözəl bir pilləkən düzəldilmişdi ki, onun girişi bayırdan qoyulmuşdu və eni altı tuaz olan tağdan ibarət idi. Bu pilləkən o qədər mütənasib və geniş idi ki, onda eyni vaxtda yanı nizəli dəmir geyimli altı döyüşçü lap yuxarıya qədər qalxa bilərdi.

Anatoliya və Messembrina qüllələrinin arasında divarları qədim qəhrəmanların igidlilikləri, tarixi hadisələr və müxtəlif

¹ *Porfir* – tikinti işlərində işlədilən vulkanik süxur

² *Lociya* – binaya yapışıq, yaxud onun tərkibinə daxil olan açıq, sütunlu qalereya

yerlərin mənzərələri təsvir olunan freskalarla bəzədilmiş füsunkar, geniş qalereyalar yerləşirdi. Bu qüllələr arasında pilləkən və giriş eynilə çay tərəfdən olduğu kimi idi. Girişin üzərində isə iri antik hərflərlə aşağıdakı yazı yazılmışdı.

LIV FƏSİL. Telem monastırının əsas darvazaları üzərindəki yazı

Riyakar, uyuşmaz, meymun və mömin,
Burda bənd almayın, burdan yan keçin.
Canı su görməmiş adam gerisi,
Qot, ya ostroqot sayaq birisi,
Daim beli əyri, səcdə qılanlar,
Yalan tacirləri, tənbel ilanlar,
Qanmazlar, alçaq böcəklər, bilin ki, burda
Yalançı sizlərə dözməyəcəklər.

Riyanız od vurur
Qəzəbimizə,
Şuxluğu itirər
Nəğmələrimiz.
Riyanız yenidən
Pəl vurur bizə.

Buradan düz keçsin acgöz yamaqçı,
Çərçi, əzbərçi, bacyığan zəli,
Mirzələr, hər qəbildən rəsmilər,
Hakim əlaltısı qurddan da yava,
Sonuncu tikəni əldən qapanlar,
Yetim-yesirdən də rüşvət dartanlar.
Ancaq hücumunuz bizi qorxutmaz,
Burada görünmə, qansız kələkbaz.

Qansız və kələkbaz,
 Bu aralarda
 Sizin ki tutmaz;
 Məsumları incidən –
 Niyyəti qurnaz
 Qansız və kələkbaz.

Buradan yan keçin, xəsis-sələmçi,
 Müflis borclusunu tir-tir əsdirən,
 Yiğmağa öyrəşmiş qupquru simic.
 Borc dəftərlərinə yapışıb itmiş
 Mammonun¹ o iblis ruhu canında,
 Milyonlar kif atmış pul cüzdanında.
 Cəhənnəmə salsın şeytanlar sizi!
 Burda göstərməyin it üzünüzü.

Üzünüz görünəcək
 Sanılar mürtəd.
 Burada simiclər
 Sevilməz əlbət.
 Buraya uyuşmaz
 Sizdəki sifət.

Buradan yan keçin siz, qeybətçi, qaba,
 Qaraqabaq, qısqanc-müstəbid baba.
 Dalaşqan, öcəşkən, cəncəl və çılğın,
 Daim sərxoş olub kin ilə dolğun.
 Siz də, qanmaz, murdar süzənək,
 Axtalanmış şəhvətçi, çığırğan, zəvzək.
 Bizlərə xəstəlik yoluxar deyə,
 Bu qarı bağlıdır arsız kimsəyə.

Hörmət, izzət, ehtiram,
 Kim ki cavan yaşından

¹ *Mammon* – bəzi qədim xalqlarda: sərvət, var-dövlət allahı

Bol-bol alır kam, verir kam –
 Bizim geniş evimizdə;
 Kim azar-bezarsızsa, ona,
 Hörmət, izzət, ehtiram.

Bizə qəlbinizi açaraq gəlin,
 Öz eviniz kimi, pajlar və paladinlər¹.
 Burada hamının qazancı o ki,
 Yemək, əyləncə və oyun dalınca
 Sizin həylli-küylü şəhən dəstəniniz
 Xiffət etmək üçün səbəb tapmasın.
 Burada hamınıza yer də tapılar,
 Nəzakətli, cömərd, kübar cənablar.

Arlı cənablara,
 İgid ərlərə
 Rəzalət yaddır.
 Bura dar deyil:
 Yaraşığıl qoçaqlara
 Gen-bol və abaddır.

Bizə gəlin, İsanın gözü üstündə olanlar,
 Yüz illərin yalanından ilk dəfə qurtulanlar.
 Etibarlı yuvamız qoruyar sizi,
 Pis keşislər şərinin qəlblərə axıtdığı
 Saxta sözlər ağusundan hifz edər qəlbinizi.
 Sağlam ağıllara pak həqiqətlər
 Axıdın, saxta qəlblərəsə çılğın
 Qəzəblər yağdırın siz axşam-səhər!

Xeyirə qəlbi karlara,
 Qəlbsiz kitabçılara
 Burada boş yermi var?!
 Burada İncil oxunar.

¹ *Paladin* – orta əsrlərdə: 1) saray əyanı; 2) kralın sədiq cəngavəri

Xeyirə qəlbi karlar
Burda məgər tapılar?!

Bizə gəlin çiçək məlahətiylə,
Təsvirəgəlməz ürək hərarətiylə,
Sadə qəlbli, işıqlı insanlara
Qapımız daim açıqdır, vurğunuq biz onlara,
Cizgiləri səmavi, ruhu pak olanlara.
Bizimlə gün keçirən ad-sanlı xanımlara
İllərlə dərd-qəmsiz yaşaya bilsin deyə,
Sərf etməkçün hamimiz əta etmiş bol para.

Qızıl hədiyyə edib
Kralımız, bizləri
Qorumaqçün bələdan;
Yoxa çıxmaz əbədən
Bizə qızıl külçə
Vəsiyyət edən.

LV fəsil. Telemlilərin mənzilinin necə qurulması haqqında

Həyətin ortasında gəcdən düzəldilərək üç pəri təsviri ilə tamamlanmış çox gözəl fəvvarə var idi ki, bu pərilərin hər biri əllərində bolluq buynuzu¹ tutmuşdu, su isə onların döş gilələ-rindən, ağızlarından, qulaqlarından, gözlərindən və başqa ya-rıqlarından axıb tökülürdü.

Həyət tərəfdən binanın xalsedon² və porfirdən sütunlarla işlənmiş divarları çox gözəl antik tağlarla birləşdirilmiş, bu tağların altında isə füsunkar qalereyalar düzəldilmişdi. Bunlar uzun və geniş olub rəsm əsərləri ilə, eləcə də maral, taydiş³,

¹ Yunan mifologiyasında Zevsi öz südü ilə bəsləmiş Amalfeya adlı keç-nin buynuzu

² Xalsedon – kvars növündən yanımqiyətli daş

³ Taydiş – balınaya oxşayan dəniz heyvanı

kərgədan buynuzları, begemot, fil dişləri və başqa diqqətəlayiq şeylərlə bəzədilmişdi.

Qadınlar üçün otaqlar Arktika və Messembrina qüllələri arasında yerləşdirilmişdi. Bütün qalan otaqları kişilər tutmuşdular. Qadın bölməsinin qarşısında, birinci iki qüllə arasında əyləncə üçün cıdır meydanı, ippodrom, teatr, üzgüçülük hovuzu və heç bir əgər-əskiyyə olmayıb, suyu xoşətirli qatran iyi verən son dərəcə gözəl uçyaruslu hamamlar düzəldilmişdi.

Çay kənarında gəzinti üçün ortasında qərribə dolanbacı olan gözəl bir seyrəngah salınmışdı. O biri iki qüllə arasında böyük və kiçik topla oyunlar üçün manejlər yerləşirdi. Kriera qülləsinin yanında köndələn xətlərlə əkilmiş cürbəcür meyvə ağaclarından ibarət bağ var idi.

Bağ sonra böyük parka keçirdi ki, orada hər növdən saysız-hesabsız heyvanlar var idi.

Növbəti iki qüllə arasında atışma meydanı yerləşirdi ki, burada ox, dayandoldurum və arbalet atırdılar; Hesperiya qülləsinin arxasında birmərtəbəli tikililər, onların arxasında tövlə yerləşirdi, tikililərin qarşısında isə sınılanmış ovçuların nəzarət etdikləri şahinlər saxlanan həyəət var idi; oraya hər il Kritdən, Venesiyadan və Sarmatiyadan müxtəlif quş növlərinin ən yaxşı nümunələri – qartallar, şunqarlar, qırğılar, çalağanlar, laçınlar, qızılquşlar, bildirçinbaz qırğılar, tərnanlar və başqa quşlar daxil olurdu və onları elə məharətlə əhliləşdirib təlim verirdilər ki, onlar qəsrdən çöllüyə uçuşanda qarşılıqları çıxan hər şeyi tuturdular. İt damı bir qədr kənarı, park yaxınlığında yerləşirdi.

Bütün zallar, mənzillər və kabinetlər ilin vaxtından asılı olaraq dəyişdirilən xalılarla döşənmişdi. Döşəmələrə yaşıl mahud salınmışdı. Çarpayılara naxışlı örtüklər örtülmüşdü. Hər bir bəzənmə odasında xalis qızıldan, çərçivəsinə mirvarilər düzülmüş elə böyük büllur güzgü qoyulmuşdu ki, adamı boyaboy göstərirdi. Qadın bölməsinin otaqları qarşısında ətriyyatçılar və bərbərlər üçün otaqlar var idi; qadınlara baş çəkən kişilər hökmən onların əllərindən keçməli idilər. Ətriyyatçılar hər səhər qadın bölməsinə qızılgül, portağal və mərsin suyu gətirir və ora bahalı buxurdanlar qoyurdular ki, bunlardan hər cür xoşətirli tüstülər saçılırdı.

LVI FƏSİL. Telem monastırı rahib və rahibələrinin geyimləri haqqında

Monastır tikiləndən sonra ilk vaxtlar qadınlar öz zövq və istəklərinə uyğun şəkildə geyinirdilər. Nəticədə onlar öz arzuları ilə aşağıdakı islahatı tətbiq etdilər.

Onlar dizdən düz üç barmaq yuxarı tünd-qırmızı, yaxud çəhrayı corablar geyməyə başladılar. Corab köbələri tikməli və naxışlı olurdu. Corabbağları dairəvi köbələrlə bir rəngdə olurdu. Başmaqlar, qondaralar və ev ayaqqabıları al-qırmızı, yaxud bənövşəyi məxmərdən, saçaqlı yarıqlarla düzəldilirdi.

Köynəyin üstündən ipək mahuddan lif və ağ, qırmızı, xurmayı, boz və sair rəngdə taftadan krinolin¹ geyilirdi. Krinolinin üstündən xalis qızılla, sütun novçaları şəklində köbələnmiş gümüşü taftadan, yaxud hava və istəkdən asılı olaraq atlazdan, ipəkdən, məxmərdən xurmayı, yaşıl, külrəngi, mavi, açıq-sarı, qırmızı, al, ağ yubka, bayramlarda isə qızılı zərxaradan və gümüş parçadan kimisində güləbətənlə, kimisində naxışla işlənmiş yubka geyilirdi.

Plaşlar ilin vaxtına baxılaraq geyilirdi: gümüş tikməli qızıl parçadan, qızıl güləbətənlə işlənmiş qırmızı atlazdan, ağ, mavi, qara, xurmayı taftadan, ipək sarjadan², məxmərdən, gümüşü zərxaradan, gümüşü parçadan, qızıl saplardan, cürbəcür qızıl naxışlarla bəzədilmiş atlaz və ya məxmərdən.

Yayda plaş əvəzinə bəzən elə o cür materiallardan zərif marlotalar, yaxud qızılı saplarla, ya da qızıl bağlarla tikilmiş gümüşü güləbətənlə, tikiş yerləri xırda hind mirvariləri ilə bəzədilmiş bənövşəyi məxmərdən Mavritaniya bürüncəkləri geyirdilər. Şlyapalarda isə, adətən, köbə ilə uyar rəngli çoxlu qızıl bəzək asılmış cıqqa parlayırdı. Qışda – yuxarıda göstərilən rənglərdə vaşaq, qara genett, Kalabriya sincabı, samur dərisi və başqa qiymətli xəzlər çəkilmiş plaşlar geyilirdi.

¹ *Krinolin* – köhnə zamanlarda: içərisinə nazik çənbər salınaraq geyilən enli qadın tumanı

² *Sarja* – astarlıq parça

Təsbehlər, bilərziklər, zəncirlər, həmaillər – bütün bunlar karbunkul, yaqut, solğun yaqut, brilyant, göy yaqut, zümrüd, firuzə, süleymandaşı, əqiq, beril, irili-xırdalı seçmə mirvari və bu kimi qiymətli daşlardan düzəldilmişdi.

Baş geyimləri ilin vaxtına uyğun olurdu: qışda fransız şlyapaları geyirdilər, yazda – ispan, yayda – Toskana, bayram və istirahət günlərində hökmən fransız baş geyimləri geyirdilər, çünki onlar başqalarından sadə və sanballı olur.

Kişilərin öz dəbləri var idi: yun və ya mahud corablar, tünd-qırmızı, çəhrayı, ağ, qara rəngdə; hər kəsin öz zövqüncə bu rənglərdə və ya bu rənglərə yaxın naxışlı və yarıqlı məxmər şalvarlar; qızılı zərxaşadan, gümüşü zərxaşadan, məxmərdən, atlasdan, ipəkdən, taftadan elə bu rənglərdə yarıqlı, tikməli və naxışlı gödəkçələr – bax, ləzzət al; qaytanlar – ipəkdən, elə bu rənglərdə, toqqalar – qızıldan, minalı; komzollar və kaftanlar – qızılı zərxaşadan, qızılı parçadan, gümüşü zərxaşadan, məxmərdən, kimin xoşuna necə gəlsə, elə tikmələrlə; plaşlar – xanımlardakı qədər möhtəşəm və təmtəraqlı; kəmərlər – ipəkdən, gödəkçənin rənginə uyğun; hər kəsin böyründə nəfis işlənmiş qızıl qəbzəli, qızıl tiyəli qılınçı şalvarla eyni rəngli məxmər qınlarda; xəncərlər də bu cür idi; şlyapalar – çoxlu qızıl giləmeyvə və düyməciklərlə bəzədilmiş qara məxmərdən; şlyapalar qızıl zər səpilmiş, yaqutlar, zümrüdlər və bu kimi şeylər asılmış ağ lələklərlə bəzədilmişdi.

Bununla belə, kişilərlə qadınlar arasında belə bir razılıq hökm sürürdü ki, onlar da, o birlər də eyni parçadan tikilmiş eyni rəngli paltarlarda gəzirdilər, amma yanlışıq olmasın deyə bir neçə cavan oğlan hər səhər kişiləri xəbərdar etməli idi ki, xanımlar bu gün nə geymək fikrindədirlər, çünki monastırın bütün sakinləri qadınların istəklərinə tabe olurdu.

Ancaq düşünməyin ki, kişilər və qadınlar belə bir zövqlə və belə dəbdəbə ilə geyinmək üçün çox vaxt sərf edirdilər – orada hər səhər istənilən paltar hazır saxlayan xüsusi qardeşrobçular, eləcə də xanımı bir göz qırpımında tərpedən dımağacan geyindirməyi və səliqəyə salmağı bacaran qulluqçular var idi. Telemilələrin heç vaxt paltar qismindən korluq çəkməmələri üçünsə Telem meşəsi yaxınlığında uzunluğu yarım mil

olan və bütün zəruri avadanlıqla təchiz olunmuş nəhəng və işıqlı bir bina tikilmişdi – orada zərgərlər, cilalayıcılar, naxışçılar, dərzilər, güləbətincilər, məxmərçilər, gəbəçilər, toxucular yaşayırdı və hər kəs öz işi ilə məşğul olaraq Telem rahib və rahibələri üçün işləyirdi. Materialları və parçaları onlara senyor Navsiklet göndərirdi və o özü hər il monastıra Mirvari və Kannibal adalarından qızıl külçələri, xam ipək, mirvari və qiymətli daş-qaşlar yüklənmiş yeddi gəmi göndərirdi. Mirvarilər zaman keçdikcə öz təbii bəyazlıqlarını itirərdisə, onları xoruzlara yedirdirdilər ki, bu da onlara, qızılquşa mədəişlədici təsir edən kimi təsir edirdi və bunun sayəsində onların ilkin rəngləri bərpa olunurdu.

LVII Fəsil. Telemilərin yaşam tərzi haqqında

Onların bütün həyatı qanunlara deyil, nizamnamələrə və qaydalara deyil, öz dilək və istəklərinə tabe idi. Onlar nə vaxt istəsələr onda yataqdan qalxır, içir, yeyir, işləyirdilər, nə vaxt münasib bilsələr, yatırdılar; onları heç kim oyatmırdı, heç kim onları içməyə, yeməyə, yaxud başqa nəsə eləməyə məcbur etməirdi. Belə bir nizamı Qarqantua qoymuşdu. Onların nizamnaməsi yalnız bir qaydadan ibarət idi:

İSTƏDİYİNİ ELƏ!

Çünki, namuslu cəmiyyətdə dolanan ziyalıya, yaxşı valideynlərdən əmələ gələn azad insanlara təbiət özü fəhm və sövqedicilərin güc bəxş edir ki, bu, onları daim yaxşı işlərə yönəldərək, qüsurlardan yayındırır və bu güc onlarda şərəf adlanır. Amma elə həmin adamları rəzil bir zor və məcburiyyət sıxıb əzirsə, onlar könüllü olaraq cömərdliyə sərf etdikləri öz nəci b ehtiraslarını köləlik boyunduruğunu üzərlərindən ataraq devirməyə yönəldirlər, zira bizi əzəldən yasaq şeylər cəlb edir və bizdən nəyi kəsirlərsə, onun həsrətini çəkirik.

Azadlıq sayəsində telemilərdə belə bir tərifiəlayiq meyil yarandı ki, bir nəfərin istədiyi şeyə hamı qoşulurdu. Əgər kişilərdən və ya qadınlardan kim isə: “İçək!” – deyə təklif edirdisə, hamı içirdi; əgər kim isə: “Oynayaq!” – deyə təklif edirdisə,

hamı oynayırdı; əgər kim isə: “Gedək, çöldə oynayıb-gülək”, – deyə təklif edirdisə, hamı gedirdi. Əgər kim isə qızılquş ovundan, yaxud başqa bir ovdan söz açırdısa, qadınlar o saat cins yorğa atlara, rəsm-keçid atlarına minirdilər və bildirçinbaz qırğını, şahini, yaxud da qızılquşu əlcəyin kip örtüdüyü əllərinin üstünə oturdurdular; kişilər özləri ilə başqa quşlar götürürdülər.

Bütün bunlar olduqca bilikli və təcrübəli adamlar idi, onların arasında oxumağı, yazmağı, musiqi alətlərində çalmağı, beş, ya altı dildə danışmağı və onların hər birində nəzm və nəsr qoşmağı bacarmayan bircə kişi və bircə qadın belə yox idi. Telem monastırından başqa heç yerdə bu qədər igid və nəzakətli kavalər yox idi, onlar qədər yürüşdə yorulmaq bilməyən və at minməkdə mahir, güclü, çevik, istənilən silah növünü məharətlə işlədə bilən adamlar tapılmazdı; Telem monastırından başqa heç bir yerdə bu qədər geyim-kecimli və bunca qəşəng, həmişə şən xanımlar yox idi, hamısı bir nəfər kimi əla tikməçilər, tikiş sahəsində əla ustalar, hər cür mütəbər və qeyri-icbari qadın məşğuliyyətləri həvəskarı idi.

Buna görə də, kişilərdən hansısa biri valideynlərinin arzusu ilə, yaxud hansısa başqa bir səbəbdən monastırı tərk etməyə məcbur olanda qadınlardan birini – hansı onun pərəstişkarlığını hüsn-rəğbətlə qəbul edirdisə, məhz onu özü ilə aparırdı və onlar nikaha girirdilər; onlar Telemdə əmin-amanlıq və həmrəylik içində ömür sürürdülər, evləndikdən sonra isə ondan da yaxşı yaşayırdılar; onlar ömürlərinin sonuna qədər bir-birini toy günündə olduğu kimi sevirdilər. Hə, xatirimdə ikən: sizə bir tapmaca deyəcəyəm; o, mis lövhədə oyulmuşdu və onu monastırın bünövrəsində tapmışdılar. Orada hərfən belə deyilirdi.

LVIII Fəsil. Peyğəmbərənə tapmaca

Səadət istəyən, ey Yer sakini,
Məni dinləməyə köklə qəlbini!
Göy səyyarələri yürüşlərini

İnsan ki, insan anlaya bilər
 Və özünün bəsirət gücü ilə o,
 Gələcək günlərdən söyləyər xəbər.
 Qəzavü-qədərin iradəsiylə
 Ona bəxş olunsə öncəgörənlik –
 Hikmət kitabında deyildiyitək –
 Gələcək əsrlərin bəxt-taleyindən,
 Onda diqqət elə, nə deyirəm mən:
 Bu payız, ya da qış, haralardansa
 Buraya bir cürə məxluqlar gəlib,
 Əsla şənlük, gülüş, dinclik bilməyib
 Günah eləməkdən heç çəkinmədən
 Hər zümrə insanı yoldan eləyib,
 Hər yanda qan-qovğa yaradacaqlar,
 Sonu bilinməyən yol başlayacaqlar.
 Və əgər kim isə can bahasına,
 Bu yola yolçuluq etmək istəsə,
 Onlar öz yağlı dilləri ilə
 Düşməni eləyərlər onu hər kəsə.
 Ötkəm oğul utanmadan sancar
 Doğma atasına arxadan xəncər,
 Və hətta qüdrətli tacidarlara
 Nökər-naibləri qılınc qaldırar,
 Zira onlar bu fikirlə taparlar
 Təsəlli ki, xeyir və şər yalandır,
 Və hamının qisməti bu – növbəylə
 Gah qərq olub, gah da üzə çıxarlar.
 Bu isə yaradar böyük mərəkə,
 Davalar, söyüşlər, qanlı məzhəkə,
 Eləsi ki, tarix görməyib hələ,
 Daha betərini bilsə də belə –
 Say-hesabsız sehlər, möcüzələr.
 O zamanlar çoxlu cəsür insanlar
 Ehtiras girdabına sürüklənərək,
 Ömrün çiçəklənən bahar çağında
 Yanıb kül olublar pərvanələrtək.

Bu qəmli savaşın sonu görünmür,
 Onun alovuna atılan kəslər
 Yer-göy səltənəti dava-dalaşın
 Sədaları ilə doyana qədər,
 Ondan ayrılaraq ram ola bilmir.
 Hər yanda şan-şərəf qazandıralar
 Haqqı deyənə yox, yalan deyənə,
 Zira idrak kor-koranə tabedir
 Günah divanəsi, xurafatçı, pis,
 Şübhəli və zalım qaragüruha.
 Ah, bu tükənməz, hüznlü daşqın!
 Hərc-mərcliyə “daşqın” ad verirəm mən:
 Onun fikri budur: vaxt itirmədən
 Bütün düz-dünyanı altına almaq.
 Nə qədər hardansa axıb gurlayan
 Sel-sular udaraq davaduzarı,
 Döyüş atəşiyə çılgınlaşaraq,
 Ruhunu savaşlarda daşlaşmışları,
 Dilsiz heyvana da zülm edənləri
 Silib-süpürməyib bu yer üzündən.
 Nə üçün sürüylə başaşağı
 Gedirlər müticə başlı-bütünlü,
 Qurbanlıq üçün məbədlərə yox,
 Fani adamların yem süfrəsinə?!
 İndi siz asanca anlarsınız ki,
 Bu sonsuz düşmənçilik pələngi
 Amansız fəlakət burulğanına
 Aparır şarabənzər nəhəngi!
 Qan-qadını sevib-əzizləyənlər,
 Ona ölüm və pislik istəməyərək,
 Qeyrət əsirgəmədən, sərf edib əmək
 Onu ram eləyib elə yaşadar,
 Aciz kimsələrə, çarəsizlərə
 Yalnız yaradana yalvarmaq qalar.
 Bəlalər onunla tamamlanar ki,
 Bütün göy qübbəsini kölgə bürüyər,

Günəşin özü də kortək yerişər,
 Günəş tutulması qaranlığıtək,
 Yaxud gecələrin zülməti sayaq,
 Günəşlə Yer arasında dayanar o,
 Bütöv və keçilməz bir divar kimi.
 Dünya viran olar, insansız qalar.
 Amma bütün bunlar olana qədər,
 Yeraltı təkənlər qoca dünyanı
 Daha sərt təhdidlə silər-silkələr
 Kronidin¹ Etnanı² Titanidə³
 Fırlatmasından daha bərk
 Və Eniryanın nəhəng qayaları
 O qorxunc Tifon⁴ qiyama qalxıb,
 Qürrəylə dolub-daşaraq,
 Dağları okeana fırlatdığı sayaq.
 Beləcə, Yer üzünü qısa zamanda
 Elə viran qalıb tar-mar olar ki,
 Ona hökm etməyi bacaranlar da,
 Səltənət üstündə daha əsməzlər.
 Onda ürək bir arzuyla dolar:
 Bu uzun yarışa son qoyulaydı!
 Çünki yuxarıda deyilən sellər
 Hamını qaçmağa məcbur edərdi.
 Amma baş götürüb qaçana qədər,
 Hər kəs macal tapıb görə biləcək
 Bu axan suları qurutmaq üçün
 Göyün qübbəsində yanan alovu.
 Bu günlərin hadisələri bitəndə,
 Bəziləri sevinclə və gülə-gülə
 Havayı halvaclan, vardan, dövlətdən
 Geninə-boluna mükafat alar.
 Kimlərsə də itirib öz var-yoxunu

¹ *Kronid* – Qədim Yunanıstanda titan Kronosun oğlu Zevsin başqa adı

² *Etna* – İtaliyada (Siciliyada) vulkan

³ *Titanidlər* – yunan mifologiyasında Titanların bacıları, onlar Zevs tərəfindən qardaşlarıyla Tartara atılmışdılar.

⁴ *Tifon* – yunan mifologiyasında yüzbaşı od püskürən əjdaha

Ən ümitsiz yoxsullara tay olar.
 Beləcə, ən sonda və ən nəhayət,
 Hər biriniz bəxtinizi bildiniz.
 Mən isə sözümlü tutdum.
 Bəxtəvərdir o kəslər gör nə qədər,
 O günlərin sonunadək yaşayar!

Bu sənədin oxunuşu bitən kimi Qarqantua dərinədən ah çəkdi və burada olanlara dedi:

– İncil təliminə sadiq qalan adamlar ta qədimlərdən təqiblərə uğrayıblar, ancaq o kəs xoşbəxtədir ki, bu təqiblərdən təşvişə düşməyərək, cismani şövqlərə şirnikmədən və yolunu azmadən birbaşa Tanrının bizə öz sevimli oğlunun dodaqları ilə söylədiyi hədəfə doğru gedir.

– Necə düşünürsünüz, – rahib soruşdu, – bu tapmacada nə var və onun mənası nədir?

– Nə? – Qarqantua təkrar soruşdu. – İlahi həqiqətin açılması və təsdiqlənməsi.

– Müqəddəs Qoderana and içirəm, mən bu tapmacanı tamamilə başqa cür yazaram! – rahib səsləndi. – Bu ki Merlin peyğəmbərin üslubudur! Onda istənilən eyhamı oxuyun, ona ən dərin bir məna verin, ürəyiniz nə qədər istəyir, quraşdırın – siz də, bütün qalanları da. Mən isə burada yalnız bir məna, daha doğrusu, kos oyunu təsvirini, özü də yetərinə dolaşığı təsvirini görürəm. İnsanları pis yola çəkənlər – adətən, öz aralarında dost münasibətlərdə olan kos-kos oyunu oyunçularıdır. Kosu iki dəfə ötürəndən sonra onların biri oyundan çıxır və o biri başlayır. Birinci kim çıxırsa ki kos necə uçdu – kəndirin üstündən, ya altından – ona inanırlar. Su seli – tərdir; toxunma raketkalar¹ – qoyun, yaxud keçi bağırıqlarındandır; şarşəkili nəhəng – topdur. Oyundan sonra adət belədir: gur alovun yanında qurmaq, köynəyi dəyişmək, sonra isə məmnuniyyətlə masa arxasına əyləşmək, bu zaman kim udubsa, onun kefi xüsusən kök olur. Və – ye, iç, kef elə!

SON

¹ *Raketka* – tennis oyununda topu vurmaq üçün işlədilən idman aləti

2-Cİ KİTAB

Özünün bütün dəhşətli əməlləri və
hünərləri ilə ən həqiqi simasında göstərilmiş
Dipsodlar Kralı Pantaqruel. Kvintessensiyalar
sərrafı mərhum magistr Alkofribasın əsəri

METR HYUQ SALELİN BU KİTABIN
MÜƏLLİFİNƏ İTHAF OLUNMUŞ
ON MİSRALIQ ŞƏRİ

Gözəlliyi faydalıyla birləşdirən
Müəllifin bir “əhsənə” hüququ vardır;
Oxucular səni mədh edəcəklər,
Çünki məzəli bir mövzu seçib,
Bu qədər faydalı, həqiqət dolu
Belə bir hekayət yaza bilmisən.
Demokritdən qulağıma hey gəlir səslər,
Səfehliyi qamçılayır gülüslər.
Kitab bizim günlərdə qoy unudulsun –
Yaz: onu anlayacaq başqa əsrlər.

MÜƏLLİFDƏN

Ən şərəfli və ən şöhrətli fatehlər, əyləncəli və ləyaqətli şeyləri oxumağı sevənlər, tanınmış və sadə insanlar! Siz bu yaxın keçmişdə yekəpər, nəhəng Qarqantuanın ağılasıgmaz salnamələrini görüb, oxuyub, öyrənmisiniz və bu kitaba, inandı insanların Bibliyaya və Müqəddəs İncilə olan münasibətləri kimi etibar etmisiniz, dəfələrlə hörmətli xanımlar və ləyaqətli qızlarla görüşəndə onlara eşqnamələr oxumaq əvəzinə, bu kitabdan seçilmiş məzəli və uzun-uzadı hekayələri danışmısınız, buna görə sizə hörmət, alqış və əbədi eşq olsun! Məndən asılı olsaydı, hamıya və hər kəsə öz vəzifələrini unutmamağı, məşğələlərinə etinasız yanaşmağı, bütün işlərini atmağı və vaxtlarını bu hekayələrə ayırmağı buyurdum ki, heç bir kənar şeylər hekayəçiləri yayındırmasın və onların fikirlərini məşğul etməsin, ta ki bu yolla hamı bu hekayələri əzbər öyrənəydi, kitab çapının ləğv edildiyi və ya bütün kitabların nədənsə məhv olduğu zaman hər kəs bu povesti öz uşaqlarına sözbəsöz danışaydı, öz varislərinə və xələflərinə hər hansı bir dini əhkam kimi ötürəydi, çünki bu macərələr Raklenin Təsisatlardan arılandığından da az bilən, bədəni xoralarla örtülmüş özündən müştəbeh güruhun güman etdiyindən daha faydalıdır.

Mənim tanıdığım yüksək rütbəli cənablardan bir çoxu iri heyvan və ya tərflan ovuna çıxarkən tazının göstərdiyi yerdə heyvan tapmayanda və ya şahin ovu əldən buraxanda, özünü başa düşürsünüz, bərk məyus olurlar, belə vaxtlarda həmin bu Qarqantuanın bənzərsiz əməlləri onların kefini açar, ruhlarını yüksəldərdi. Belə hadisələr də olur və bu, yalan deyil: adamın dişi zoqquldayır və o, bütün əmlakını diş həkimlərinə verməsinə baxmayaraq, ağrı kəsmir, sən demə, bunun ən təsirli vasitəsi – yuxarıda adıçəkilən və əvvəlcədən yaxşı-yaxşı qızdırılmış Salnamələri qalın kətana büküb üzərinə quru nəcis tökərək ağrıyan yerə qoymaq imiş.

Zavallı zöhrəvilər və podaqralılar barəsində isə heç danışmağa dəyməz! Onları uzunmüddətli yağlamalardan və sürtülmələrdən sonra nə qədər görmüşük! Üzləri piy saxlanan anbarın qapısındakı qıfil kimi parıldayır, dişləri orqan və ya spinet dilləri kimi şaqçıldayır, ağızlarından itlərin qovub əldən saldığı qabanın ağzından tökülən kimi köpük sıçrayır. Bəs onlar nə ilə məşğul olurlar? Onların yeganə təsəllisi yuxarıda adıçəkilən kitabdan bir neçə səhifə dinləməkdir; ancaq doğmaqda olan qadına müqəddəs Marqaritanın həyatından bir şey oxunması onun ağırlarını yüngülləşdirmədiyi kimi, bunlara da buxarxanada saxlandıqları vaxt həmin qiraət elə bir yüngüllük gətirməz.

Hə, sizcə, bu, boş şeydir? İstənilən dildə yazılmış və elmin istənilən sahəsinə aid, belə məziyyətlərə, xüsusiyyətlərə və üstünlüklərə malik olan bir kitab tapıb mənə göstərsəniz, sizə yarım pinta içalat alaram. Tapmayacaqsınız, möhtərəm cənablar, tapmayacaqsınız! Bu kitab özlüyündə yeganə, tayı-bərabəri olmayan və misilsizdir. Mən bunu hətta tonqalda yandırılmaya qədər olan cəza qorxusu altında – tonqala qədər, tonqal daxil olmamaqla – təsdiq etməyə hazırım. Bunun əksini təkid edənlərsə tərəfgüdən, tovlayıcı, dönük və başdançıxaranlardır.

Düzdür, “Fespent”, “Qudurğan Roland”, “İblis-Robert”, “Fyerabras”, “Qorxmaz Qiyom”, “Bordolu Qyuon”, “Mandevil və Matabryun” kimi görkəmli əsərlər əsrarəngiz xüsusiyyətlərə malikdir, amma onlar burada haqqında danışılan kitabla müqayisə oluna bilməz. Yuxarıda adıçəkilən Qarqantua salnaməsinin faydası və xeyri çox böyükdür – buna sübutdur ki, kitabsatanlar bu salnaməni son iki ildə elə böyük miqdarda satmışlar ki, heç Bibliya da son doqquz ildə bu qədər satılmamışdır.

İndi isə sadıq nökrəiniz olan mən sizin bundan sonra da əylənməyiniz üçün həmin ruhda, lakin ondan daha dürüst və həqiqi olan başqa bir kitabı diqqətinizə təqdim edirəm. İnana bilərsiniz ki (mənə qarşı hansısa bir qərəziniz yoxdursa), bu kitabı mən yəhudilərin İlahi qanunları şərh etdikləri kimi şərh etmirəm. Mən elə tərbiyə almamışam, heç vaxt yalan danış-

mamışam, əslində olmayan şeyləri həqiqət kimi qələmə verməmişəm. Mən əzabkeşlərin və müqəddəslərin həyatlarını təsvir etmək əvəzinə, qadın ürəklərini fəth edənlər haqda məhəbbət tarixçələri uyduran fırıldaqçılar, yəni kargūzarlar kimi yazıram. *Quod vidimus testamur*¹. Mən Pantaqruelin qorxunc əməlləri və igidlikləri haqda hekayət edirəm, mən onun yanında lap uşaqlığımdan son günlərədək qulluq etmişəm, bu günlərdə isə ondan hələ ağzımdan süd iyi gələn zamanlarda yaşadığım yerlərə getmək üçün izin aldım ki, görüm qohumlardan kimsə həyatda yaşayırmı.

Beləliklə, bu proloqa son verməklə borcum olaraq bildirim ki, əgər bu tarixçə boyu bircə dəfə də yalan danışsam, öz ruhumu və içalatımla birlikdə cismimi şeytanlara satmağa hazırım. Əgər sizə təqdim etdiyim salnaməyə və danışdıqlarıma inanmasanız, qoy sizi də Anton atəşi² yandırsın, ildırım vursun, şimşək öldürsün, ayaq yaralarından axsayasınız, ishal-dan arıqlayasınız, bütün bədəninizi titrətmə tutsun, arxa dəliyiniz isə sətəlcəm olsun, sizi görüm Sodom və Homorra kimi kükürd, alov və dəniz burulğanı udsun!

¹ Gördüklərimizə şəhadət edirik. (*lat.*)

² Qanqren, qanın zəhərlənməsi nəzərdə tutulur.

I Fəsil. Ulu Pantaqruelin soyunun yaranması və qədimliyi haqqında

Bir halda ki asudə vaxtımız var, mərhəmətli Pantaqruelin öz başlanğıcını haradan götürdüyünü və əslini sizin yadınıza salmağı gərəkli və vacib bilirəm, zira mənə bəllidir ki, yalnız yunan, ərəb və bütpərəst tarixçilər deyil, hətta Müqəddəs Yazının müəllifləri, hörmətli yevangelist Luka və yevangelist Matfey də öz salnamələrini belə tərtib etmişlər.

Sizə məlum olsun ki, dünyanın başlanğıcında (mən öz hekayəmi uzaqdan başlayıram – qədim druidlərin üsulu ilə hesablasaq, bu, qırx qırx gecələrdən də çox bundan öncə olub) Habil öz qardaşı Qabilin əli ilə öldürüldükdən az sonra torpaq bu möminin qanını içərək öz qoynunda əmələ gələ bilən bütün meyvələrdən yetişdirmişdi, xüsusilə də o qədər çox zoğal əmələ gəlmişdi ki, bu ili iri zoğal ili adlandırmışdılar, çünki bu zoğalın üç meyvəsi bütöv bir buaso təşkil edirdi.

Bu ildən yunanlar vaxtı kalendrlə ölçməyə başlayıblar, mart ayında böyük pəhriz yox idi, avqustun birinci yarısı isə may ayına düşürdü. Deyəsən, həmin ilin oktyabrında, ya da yanılmıramsa, sentyabrında – mən isə səhv etməkdən dəhşətli surətdə qorxuram – tarixdən bizə yeddi cümə kimi bəlli olan həftədə (zira illərdəki gün sayı nizamsızlığı səbəbindən¹ həmin bu həftədə yeddi cümə günü olur) günəş total kimi sola əyilmişdi, ay isə öz orbitindən beş tuazdan çox sapmışdı, tərənəmənən olan göy qübbəsinin titrəyişi aydın görünürdü və bu elə güclü idi ki, orta Pleyada² öz peyklərini tərək edərək gündüz bərabərliyi xəttinə tərəf əyilmişdi, Kolos adlandırılan ulduz isə Qız bürcünü tərək edərək Tərəzi bürcünə tərəf hərəkətə başlamışdı – bütün bunlar dərk edilmək üçün o qədər dəhşətli, çətin və əlçatmaz idi ki, astroloqlar bu işdə bütün dişlərini sındırdılar – belə uzaqlara çatdığı üçün təxmin etmək olardı ki, onların dişləri necə də uzun imiş!

¹ Hər dörd ildən bir ilin günlərinin sayı 366 gün olur.

² Yeddiqardaş bürcü

Məlumunuz olsun ki, hamı böyük məmnuniyyətlə qeyd olunan zoğaldan yeyirdi, çünki onun görünüşü gözəl idi, yaxşı dadı vardı, amma bizim mey adlandırdığımız içkinin – şirəli, heyranedicı, doyumlu, şənləndirici, heyrətamiz şərabın – mənbəyi olan üzümü yetişdirdiyi üçün borclu və minnətdar olduğumuz Nuh kimi – bu müqəddəs insan da içkinin təsirindən və tündlüyündən şübhələnməyərək çox içmişdi – o vaxtlar yaşamış kişilər və qadınlar da özlərini zoğalın iri meyvələrinin üstünə atmışdılar. Buna görə də onlara çoxlu bədbəxtlik üz vermişdi; belə ki, onların hamısında, ancaq ayrı-ayrı yerlərdə dəhşətli şişlər əmələ gəlmişdi.

Bəzilərinin qarını elə şişmişdi ki, elə bil, bu, qarın deyil, zırpı bir çəlləkdir; üstlərində *Ventrem omnipotentem*¹ yazılmışdı və onların hamısı ədəbli və zarafatçı insanlar idi, nəticədə onlardan müqəddəs Yekəqarın və Pəhrizkar törəndi.

Bəzilərinin çiyinləri elə böyüyürdü ki, bu donqarları montifer – yəni dağdaşıyan adlandırdılar, onların oxşarlarını siz indi də hər iki cinsdən olan cürbəcür imkanlı şəxslər arasında görə bilərsiniz və onlardan Ezop törəmişdi, onun tərbiyəvi əməlləri və kəlamları haqqında isə bu kitabdan oxumaq imkanınız olacaq.

Bəzilərinin ayaqları, pəncələri böyüyürdü, onlara baxanda bilmirdin ki, qarşında dayanan durnamı, qızılqazmı, yaxud məktəblilərin öz dillərində ikipəncəli adlandırdıqları iki uzun taxta qıç üstündə gəzən adammıdır.

Digərlərinin burnu elə böyüyürdü ki, distillə qazanının borusuna oxşamağa başlayırdı – damarlarla cızıqlanmış, suluqlarla örtülmüş, şişmiş, göyümtül-qırmızı, sızanaqlı, qırmızı sapla tikilmiş qönçələrə qərç olmuş – belə burunu siz Panzu və ya Puzu adlı kanonikdə, ya da Kulytap adlı anjerli təbibdə görə bilərsiniz. Bu cins adamlardan törəyənlərdən bəziləri arpa həliminə, çoxu isə üzüm şirəsinə aludə olmuşdu. Nazon, Ovidi və bərelərində *Ne reminiscaris*² deyilən insanlar öz əsilərini bunlardan götürmüşlər.

¹ Qüdrətli bətn (*lat.*)

² “Yadına düşməz” (*lat.*)

Bəzilərinin qulaqları böyüyürdü və elə yekə olurdu ki, bu insanlar qulaqlarının birindən özlərinə gödəkçə, şalvar və kamzol düzəldirdilər, ispan bürüncəyinə oxşayan o biri ilə üstlərini örtürdülər – deyirlər, Burbonnda belə insan cinsləri hələ də yaşayır və “Burbonn qulaqları” ifadəsi onlara aiddir.

Başqaları eninə və uzununa böyüyürdü. Onlardan nəhənglər törəyirdi.

Bunlardan isə – Pantaqruei;

Və birinci Şalbrotdu,

Şalbrotdu Sarabrotu törətdi,

Sarabrot Faribrotu törətdi,

Faribrot daşqın zamanı çar olmuş, böyük şorba həvəskarı Xurtalini törətdi,

Xurtali Nemvrodu törətdi,

Nemvrod yerə düşməməsi üçün göylərə çiyini ilə dayaq vermiş Atlası törətdi,

Atlas Qoliafi törətdi,

Qoliaf ilk hoqqabaz Eriksi törətdi,

Eriks Titi törətdi,

Tit Erionu törətdi,

Erion Polifemi törətdi,

Polifem Kakı törətdi,

Kak Etionu törətdi, onun yayda soyuq şərab içmədiyinə görə pis xəstəliyə tutulmuş ilk adam olması barədə əlimizdə Bertakinonun şəhadəti var,

Etion Enkeladı törətdi,

Enkelad Keyi törətdi,

Key Tifonu törətdi,

Tifon Aloeyi törətdi,

Aloey Otu törətdi,

Ot Eqeonu törətdi,

Eqeon yüzqollu Briareyi törətdi,

Briarey Porfirionu törətdi,

Porfirion Adamastoru törətdi,

Adamastor Anteyi törətdi,

Antey Aqafonu törətdi,

Aqafon Makedoniyalı İsgəndərin müharibə etdiyi Poru törətdi,
 Por Aranfı törətdi,
 Aranf kiminsə sağlığına içmək ənənəsini yaratmış Qabbaranı törətdi,
 Qabbara Sekundilli Qoliafı törətdi,
 Qoliaf uzun burnunun sayəsində çəlləyin deşiyindən rahatlıqla içən Offotu törətdi,
 Offot Artaxeyi törətdi,
 Artaxey Oromedonu törətdi,
 Oromedon iti burnu yuxarı dartılmış məstləri kəşf edən Gemmaqoqu törətdi,
 Gemmaqoq Sizifi törətdi,
 Sizif Herkulesi yaradan Titanları törətdi,
 Herkules qoldan gənə çıxartmaq üzrə dahi sənətkar Yenakı törətdi,
 Yenak Rolandın dostu, Fransa peri Olivveyə məğlub olmuş Fyerabrası törətdi,
 Fyerabras dünyada birinci olaraq gözlük taxıb aşıq-aşıq oynayan Morqantı törətdi,
 Morqant, barəsində Merlin Kokkayın yazdığı Frakassı törətdi,
 Frakass Ferraqusu törətdi,
 Ferraqus dana dilini üstü bacasında ilk dəfə hisə vermiş (onları əvvəllər qaxac kimi duzlayırdılar) Milçəktutanı törətdi,
 Milçəktutan Bolivoraksı törətdi,
 Bolivoraks Astagəli törətdi,
 Astagəl yumurtaları qovaqdan, cinsiyyət üzvü isə quşar-mudundan düzəldilmiş Qayoffu törətdi,
 Qayoff Müftəxoru törətdi,
 Müftəxor Bryulferi törətdi,
 Bryulfer Tıxıramı törətdi,
 Tıxıram şərab şüşəsini kəşf etmiş Qalaadı törətdi,
 Qalaad Mirlanqonu törətdi,
 Mirlanqo Qalaffrı törətdi,
 Qalaffr Ağırçəkilini törətdi,
 Ağırçəkili Roboastrı törətdi,
 Roboastr Konimbrli Sortibrantı törətdi,

Sortibrant Monmireyli Bryulantı törətdi,
 Bryulant Fransa peri, Danimarkalı Ojyeyə məğlub olmuş
 Bryuyeni törətdi,
 Bryuye Mobreni törətdi,
 Mobren Bacarmıramı törətdi,
 Bacarmıram Aklebakı törətdi,
 Aklebak Dəyməzi törətdi,
 Dəyməz Qranquzyeni törətdi,
 Qranquzye Qarqantuanı törətdi,
 Qarqantua mənim ağam – şöhrətli Pantaqruei törətdi.

Hiss edirəm ki, bu yeri oxuyarkən sizdə tamamilə qanuna-uyğun bir təəccüb yaranacaq və siz soruşacaqsınız: “Bu necə olur? Axı daşqın zamanı Nuhun özündən və gəmisinə mindirdiyi yeddi adamdan başqa hamı həlak olmuşdu, lakin onların siyahısına adıçəkilən Xurtali düşməyib?”

Düzünü desək, çox ağıllı sualdır və yerində verilmişdir, amma mənə belə gəlir ki, verəcəyim cavab sizi qane edəcəkdir, ya da mənim başım pis kəpitkələndirilib. O vaxt mən həyatda olmamışam və cavabı özümdən uydurmaq fikrində deyiləm, mən masoretlərə – Müqəddəs Yazını izah edən yəhudilərə istinad edəcəyəm; masoretlər yaqinliklə təsdiqləyirlər ki, Xurtali Nuhun gəmisində olmayıb, çünki o, gəmiyə girə bilməzdi – hədsiz yekəpər idi – oğlan uşaqları ağac atların üstündə oturdular və ya Marinyano yaxınlığında öldürülmüş, zərif və gözəl yürüslü iri Born öküzü ağır topun üstündə oturduğu kimi, gəminin üstündə oturub ayaqlarını yellədirdi. Bunun nəticəsində Xurtali Allahdan sonra gəminin ikinci xilas-karı olmuşdu, gəminin batmasının qarşısını almışdı; o, ayaqlarının köməyi ilə gəmini hərəkətə gətirib, onu istənilən tərəfə yönəldə bilirdi, onun ayaqları gəmiyə sükən kimi xidmət edirdi. Gəmidə olanlar boru vasitəsilə Xurtaliyə lazımı qədər yemək verir, ona öz xeyirxahları kimi sitayiş edir və vaxtaşırı – Lukianın bizə dediyi, İkaromenippin Yupiterlə danışdığı kimi – söhbət edirdilər.

Hə, necədir, siz hər şeyi başa düşdünüzmü? Onda şərabdan vurun, amma ona su qatmayın. İnanmaq istəmirsiniz-nədir? “Heç mənim də inanmağım gəlmir,” – xaç analığım söylədi.

II Fəsil. Heybətli Pantaqruelin anadan olması haqqında

Qarqantua beş yüz iyirmi dörd yaşında Utopiyada yaşayan amavrotlar kralının qızı olan öz arvadı Badbeklə birlikdə oğlu Pantaqruei həyata gətirdi. Badbek doğuş vaxtı öldü, çünki uşaq qeyri-adi dərəcədə yekə və ağır idi və yalnız anasının həyatı bahasına işıq üzü görə bilərdi.sss

Hansı səbəblərə görə və nəyin əsasında xaç suyuna salınan vaxt uşağa bu adın verilməsini aydınlaşdırmaq istəsəniz, təsəvvürünüzə gətirin ki, bütün Afrikada həmin il böyük quraqlıq baş vermişdi: otuz altı ay üç həftə dörd gün və on üç saatdan artıq yağış yağmamışdı, günəş isə elə qəddarcasına yandırır ki, bütün torpaq qurumuşdu – hətta İliyanın vaxtında da belə isti olmamışdı; belə ki, o vaxt Yer üzündə bircə yarpağı, bircə çiçəyi olan bir ağac da qalmamışdı. Otlar saralıb-solmuş, çayların suyu çəkilməmiş, bulaqlar qurumuşdu; bədbəxt balıqlar doğma mühitin onları tərک etdiyi vaxt quru torpağın üstündə çırpınır və dəhşətlə qışqırırdılar; şəh olmadığına görə quşlar yerə düşürdülər; canavarlar, tülkülər, marallar, qabanlar, xallı marallar, dovşanlar, evdovşanları, ağdöş dələlər, porsuqlar, gəlinçiklər və başqa heyvanlar ağızları açıq halda yerə yığılaraq ölmüşdülər. İnsanlara baxmaq ürəkyaıcı idi. Onlar altı saatlıq ovdan sonrakı tazı kimi dillərini çıxarıb avaralanırdılar: bəziləri su quyusuna tullanırdı, digərləri isə kölgələnmək üçün inəklərin qarnına girirdilər – Homer belə adamları alibant adlandırır. Elə bil, ətrafda hər şey məhv olmuşdu. Bu dəhşətli susuzluğa qarşı ölçü götürmək istəyən insanların boş səylərinə acımadan baxmaq olmurdu; məsələn, kilsələrdə dərhal içib qurtarmasınlar deyə müqəddəs suyun qorunması böyük əmək tələb edirdi. Cənab kardinalların müqəddəs ata ilə keçirdikləri şurada qərara alınmışdı ki, heç kimə bir dəfədən artıq müqəddəs su verilməsin. Ancaq kilsələrdə ağızlarını açıb supaylayanı sıxışdıraraq, Lazar haqqında hədisdəki qəzəbli varlı kimi, onlara bir damcı da olsa suyun düşəcəyinə – yoxsa bu damcı əbəs yerə yox olar – ümid edən

onlarca bədbəxt, susuz bir neçə düjün insan görmək olardı. Soyuq zirzəmisini, bolluca su ehtiyatı olanlar ən bəxtəvərlər idi.

Dəniz suyunun nədən duzlu olduğunu sual kimi qarşısına qoyan bir filosof qeyd edir ki, Feb nursaçan arabasını öz oğlu Faetona verərkən bu işdə naşı olan Faeton azaraq, Günəş tropikləri sferasından keçən ekliptikaya yönəlmək əvəzinə, Yerə o qədər yaxınlaşmışdı ki, onun altında olan bütün ölkələr qurumuşdu, göyün isə xeyli hissəsi yanmışdı – o hissəni filosoflar *Via Lacteya*¹, savadsızlarsa müqəddəs Yəqubun yolu adlandırırlar, lakin şairlərin daha məşhurları təsdiqləyirlər ki, bu yer şəxsən Herkulesi döşü ilə əmizdirərkən Yunonanın südüünün töküldüyü yerdir. Bir sözlə, dəhşətli istinin axıdığı ağlasığmaz bol tər Yeri örtərək dənizə axmışdı, bax buna görə dəniz duzlu olub, axı hər cür tər duzlu olur. Öz tərindən və ya həkimlərin tərləməyə məcbur etdikləri zöhrəvilərin – bunun heç bir fərqi yoxdur – tərindən dadına baxsanız, buna asanlıqla əmin ola bilərsiniz.

Buna bənzər hadisə dediyimiz həmin ildə də baş vermişdi; belə ki, cümə günlərindən birində – qüdrətli Allahın baş verən dəhşətli faciəyə mərhəmətlə baxması üçün hamının çoxlu dua edib mahnılar oxuyaraq yalvardığı vaxt – birdən açıq-aydın göründü ki, adamın bərk tərlədiyi zaman olduğu kimi yerdən iri rütubət damcıları çıxır. Yazıq camaat sevindi – elə bildilər ki, bu, onların xeyrinə olacaq, çünki bəziləri deyirdi ki, havada bir damcı da nəmlik qalmayıb, deməli, yağış gözləmək əbəsdir və sanki, torpaq bu çatışmazlığın əvəzini verəcək. Savadlı insanlar inandırıldılar ki, yağış antipodlarda yağıb və Seneka *Questionum naturalum*²-un dördüncü kitabında Nilin əmələ gəlməsi və qaynaqları haqda danışarkən bu yağışı da yada salır. Ancaq onların hamısı səhv edirmiş – ibadət tezliklə başa çatdı və hamı bu şəhdən içmək istəyərkən aydın oldu ki, bu su şor, dəniz suyundan pis və daha duzlidir.

Bax həmin gün anadan olduğu üçün atası ona bu adı verdi – *panta* yunan dilində “hamı”, *qrue!* isə aqartıların di-

¹ Süt yolu (*lat.*)

² Təbiət qanunlarının tədqiqi (*lat.*)

lində “suzuz” deməkdir, bunu belə başa düşmək gərəkdir: əvvəla, onun anadan olduğu gün bütün dünya susuz idi, ikincisi, Qarqantuaya peyğəmbərlik vəhyi ilə əyan olmuşdu ki, onun oğlu bütün təşnəliklərin hökmdarı olacaq, bunun təsdiqini isə o, tezliklə başqa, daha aydın bir işarətdə gördü.

Məsələ ondadır ki, onun arvadı Badbek doğduğu və mamaçaların uşağı qəbul etdikləri vaxt əvvəlcə qadının bətnindən altmış səkkiz qatırçı çıxdı, onların hər biri duzla yüklənmiş qatırın yüyənindən tutaraq gətirirdi, sonra qaxac və dana dili daşıyan doqquz birhürgüclü dəvə, sonra isə angvil yüklənmiş yeddi dəvə və nəhayət, kəvər, sarımsaq və göy soğan yüklənmiş iyirmi beş araba çıxdı və bu da mamaçaları bərk qorxuya saldı. Ancaq onlardan bəziləri qeyd etdi:

– Oh, nə qədər dadlı şeylər var! Bu, deyəsən, ona görədir ki, biz uşaq payı qədər içirik, almanlar qədər yox. Bu, yaxşı əlamətdir, belə yeməkdən sonra şərab içmək istəyirsən.

Onlar qeybət edərkən ayi kimi pırpızlı Pantaqruelin özü də peyda oldu və onu görən mamaçalardan biri dedi:

– O, anadan tamam tükü doğuldu, deməli, möcüzələr yaradacaq və əgər yaşasa, ay yaşayacaq haa!

III Fəsil. Arvadı Badbekin ölümündən Qarqantuanın kədərlənməsi haqqında

Pantaqruel anadan olanda kim hamıdan çox təlaşa düşüb özünü itirmişdi? Atası Qarqantua. Qarqantua arvadının öldüyünü görəndə və eyni zamanda görəndə ki, onun oğlu Pantaqruel belə yaraşıqlı və nəhəngdir, nə edəcəyini və nə deyəcəyini bilmədi; onun şübhəsi bunda idi: tərəddüd içində bilmirdi arvadının ölümündən qəmlənərək ağlasın, yoxsa oğlu olduğu üçün gülsün. O, bunların hər ikisi üçün məntiqli səbəblər tapırdı, lakin *in modo et figura* ruhunda mülahizə yürütməyi əla bacardığına baxmayaraq, elə bunun özü onu narahat edirdi, çünki öz qarğaşasını həll edə bilmədiyinə görə tələdə olan siçan kimi vumuxur, cələyə düşmüş çalağan kimi çırpınır, kələfini daha da dolaşdırırdı.

– Nə edim, ağlayım? – öz-özünə düşünürdü. – Hə. Niyə? Mənim əziz, belə, elə, bunca arvadcığazım ölüb. Onu bir də heç vaxt görməyəcəyəm, başqa beləsini tapmayacağam – bu, mənim üçün əvəziöhdənməz itkidir. Ya Allah, səni nə ilə qəzəbləndirmişəm, nəyə görə mənə cəza verirsən? Nəyə görə ondan əvvəl mənə ölüm göndərmədin? Onsuz hər şey mənim üçün birdir və həyat həyat deyil. Ah, Badbek, işıqcığazım, körpəm, balacam, bambalacam, səni bir də heç vaxt görməyəcəyəm! Ey zavallı Pantaqrue! Sənin əziz anan, mehriban süd verənin, qiymətli validən yoxur! Ah, məkrli ölüm! Ölümsüzlüyə bütün hüquqları olanı oğurlamaqla sən mənimlə necə mərhəmətsizcəsənə, necə qəddarcəsənə davrandın!

Bu sözləri deyərkən o, inək kimi böyürür, sonra birdən Pantaqrueyə yadına salaraq, ayğır kimi kişnəyirdi.

– Ay səni, mənim oğulcuğazım, – davam edirdi, – də-cəlciyim mənim, kələkbazcığım mənim, sən necə də yaxşısan! İlahi, sənə minnətdaram ki, mənə belə möcüzəli, belə şən, belə gözəl, belə əcaib oğul əta etmişən! Ah, mən necə şadam, oh, mən necə şadam, vay, mən necə şadam! Ho-ho, gəlin içək! Rədd ol, qəddar kədər! Tez olun, yaxşı şərab gətirin, badələri yaxalayın, süfrəni salın, itləri qovun, ocaq qalayın, şamları yandırın, qapıları bağlayın, çörək doğrayın, dilənçilərə pay verin və qoy rədd olsunlar! Plaşımı çıxarın, mən kamzol geyəcəyəm – xaç suyuna salmanı təntənə ilə bayram etmək gərəkdir.

Bu anda keşişlərin onun arvadının ruhuna oxuduqları rəhmət dualarının səsi onun qulağına çatdı və o, öz gözəl nitqini yarımcıq kəsib çilgünlüqlə qışqırdı:

– İlahi! Nə vaxta qədər mən əzab çəkməliyəm? Bu, məni düşkünlüyə aparır. Mən artıq cavan deyiləm, mən qocalıram, hava dəyişkəndir, mən qızdırmaya tutula bilərəm, aqlım azar. Şərəfimə and içirəm, az ağlayıb, çox içmək gərəkdir! Mənim arvadım ölüb? Nə olar, Allah haqqı (*da jurand!*¹), göz yaşları ilə kədəri ovundurmaq olmaz. İndi o rahatdır, yəqin ki, cənnətə və ya harasa, daha yaxşı bir yerə düşüb, bizim üçün Allaha dua edir, kef edir, bizim qəm və kədərimizdən uzaq-

¹ Qoy (ilahi, izin ver) and içim. (*lat.*)

dır. Hamımız orada olacağıq, amma dirilər dirilər haqda düşü-
nür. Özümə başqasını tapmaq vaxtıdır. Bura baxın, mərhəmətli
qadınlar, – o, mamaçalara müraciət etdi (həyatda mərhəmətli
qadınlar olurmu? Nəsə, mən bunu görmürəm), – siz dəfn
mərasiminə gedin, mən isə burada oğluma dayəlik edim –
mən çox kədərlənmişəm və soyuqlaya bilərəm. Amma əvvəl-
cə adambaşına bir qədər vurun, sizə ziyan etməz, mənə
inana bilərsiniz, sizə söz verirəm.

Mamaçalar ona qulaq asaraq dəfn və basdırma mərasimi-
nə getdilər, yazıq Qarqantua isə evdə qaldı. Və buradaca o,
aşağıdakı başdaşı yazısını qoşdu:

Mənim Badbekim doğuşdan öldü,
Elə bilirdim bu, çətin iş deyil!
Onun üzü – oymalı rebek,
Qarnı – isveçrəli, bədənini ispan idi.
Qoy indi cənnət olsun onun nəsibi,
Dünyada yamanlıqdan uzaq gəzərdi!
Soyumuş cəsədi ilə bu daşın altına
O uzandı, canına ölüm gələndə.

IV Fəsil. Pantaquelin uşaqlığı haqqında

Qədim tarixçilərin və şairlərin yazdıqlarından oxumuşam
ki, bu dünyada çoxları gözlərini həyata əcaib üsullarla açır,
ancaq bu barədə danışmaq uzun çəkər. Bir halda ki boş vaxtı-
nız var, Plininin 7-ci kitabını oxuyun. Yəqin ki, sizə Pantaq-
ruelin qeyri-adi körpəliyinə oxşar bir şeyi eşitmək nəsb olma-
yıb, çünki onun qısa müddətdə bu qədər böyüyüb belə
bərkiməsinə inanmaq çətindir, heç Herkules də beşikdəyəkən
iki ilanı öldürdüyünə baxmayaraq – axı ilanlar da bambalaca
və zəif imişlər – onunla müqayisə edilə bilməz, çünki Pantaq-
ruel beşikdə olarkən belə həqiqətən qorxunc qəhrəmanlıqlar
göstərmişdi.

Mən burada onun hər nahar vaxtı dörd min altı yüz inəkdən
süd əmdiyiyi, onun üçün sıyıq bişirilən sobanı Anjudə yerləşən

Somyur, Normandiyada yerləşən Vildyo və Lotaringiyada yerləşən Framondan olan sobaqaçıranların tikdiyi haqda, həmin bu sıyıqın isə ona iri, daş qəlibdə verildiyi haqda danışma-yacağam – bu qəlib hələ də Burjda, sarayın yanında durur və Pantaqruelin dişləri elə iti və möhkəm imiş ki, o, sözügedən qəlibin böyük bir hissəsəni gəmirib qopartmışdı və bu da açıq-aydın görünür.

Bir dəfə səhər o, öz inəklərindən birini əmmək istəyərkən (bunlar onun, tarixdə deyildiyi kimi, yeganə qida mənbəyi idi) – qolları bağlı imiş – qolunun birini azad edib inəyin ayaqlarından tutaraq, onun yelininin yarısını və içəlatını, qaraciyəri və böyrəkləri ilə birlikdə yemişdi; o, inəyi bütöv yeyə bilirdi, amma inək elə böyürürdü ki, elə bil, ona canavarlar hücum etmişdi, səsə gələn adamlar onu Pantaqruelin əlindən almışdılar; bu işi cəld eləyə bilmədiklərinə görə inəyin ayağı Pantaqruelin əlində qalmışdı və o, bu ayağı elə udmuşdu ki, elə bil, siz sosis yeyirsiniz; sümüyü ondan almaq istəyəndə isə o, bunu – dovdaq balığı udan kimi – udaraq “Kus! Kus! Kus!” eləmişdi – yəni o doyub və bu, çox ləzzətlidir – axı o, hələ əməlli-başlı danışa bilmirdi. Bu olaydan sonra ona qulluq edənlər Tenedən Liona daşımaq üçün düzəldilən və ya Normandiyanın Qras limanında yepyekə “Fransuaza” gəmisinin bağlandığı kəndirə oxşayan kəndirlə onu beşiyə bağlamışdılar. Bununla belə, bir dəfə atasının böyütdüyü yekəpər ayı azadlığa çıxaraq uşağın üzünü yalamağa başladı – dayələr özlərinə əziyyət verib onun dodaqlarını lazımınca silmirdilər, oğlan həmin bu kəndirləri – filistinlilərin bədəninə doladıqları kırıqları Samsonun qırdığı kimi – asanlıqla qırıb tökərək, əlahəzrət ayını cücə kimi parçalayıb, belə uğurlu ovdan sonra özünə əla səhər yeməyi təşkil etdi.

Belə getsə, bədbəxtlik baş verəcəyini güman edən Qarqantua körpəni dörd qalın dəmir zəncirlə beşiyə bağlamağı və üstündə möhkəm bir qübbə quraşdırılmasını əmr etdi. Bu zəncirlərdən birini indi də La-Roşeldə görmək olar – axşamlar onu limanda, iki böyük qüllənin arasında qaldırırlar, ikincisini Lionda, üçüncüsünü Anjerdə, dördüncüsünü isə Lüsiferi bağlamaq üçün şeytanlar aparmışdı. Lüsifer qəlyanaltını – hansısa

məhkəmə məmurunun ürəyindən hazırlanmış frikaseni yeyər-kən bərk qarınağına tutulmuş və bu zaman öz bədənindəki zəncirləri qırılmışdı. Beləliklə, məlum olur ki, “Psaltir”in bir yeri haqda Nikolay Liranın yazdıqları həqiqətə uyğun gəlir: Et Og regem Basan¹ – yəni, həmin Oq kiçikliyindən elə güclü idi ki, onu beşiyinə dəmir zəncirlərlə kündələmək lazım gəlmişdi. O vaxtdan Pantaqrueel özünü sakit və fərağat aparırdı, zəncirlər dəmir zəncirləri qırmağa onun gücü çatmırdı və beşik də qollarını sıxırdı.

Bir dəfə onun atası Qarqantua öz sarayına mənsub olan varlı knyazlara hansısa böyük bayram şərəfinə dəbdəbəli qonaqlıq verirdi. Qulluqçular, görünür ki, əldən-ayaqdan düşərək yazıq Pantaqrueeli tamamilə yaddan çıxartmışdılar, heç kim ona fikir vermirdi. Bəs o nə etdi?

Nə etdi? Qulaq asın, əzizlərim.

O, əli ilə zəncirləri qırmaq istədi, amma bacarmadı, çünki onlar çox möhkəm idi. Onda o, ayaqları ilə elə vurdu ki, beşiyin qabaq divarı uçdu – bu divar yeddi kvadrat ampanlıq qalın kötükdən idi – bacardığı qədər ayaqlarını uzadıb sallayaraq yerə çatdırdı; güc verib elə bağlı vəziyyətdə ayağa qalxdı və beşiyi kürəyində elə apardı ki, elə bil, tısbağa divarla yuxarı qalxırdı; ona baxanda belə təsəvvür yaranırdı ki, bu, sututumu beş yüz ton olan və dalğaların yalına qalxmış bir gəmidir. O, elə bu vəziyyətdə qonaqların qarşısına çıxdı və onun görünüşü elə qətiyyətli idi ki, qonaqlar şaşırdılar; əlləri bağlı olduğundan o, yeməklərdən götürə bilmədi – böyük bir əziyyətlə əyilir və heç olmasa, nəyi isə dili ilə yalaya bilirdi. Atası bu vaxt başa düşdü ki, uşağı yedizdirməyi unudublar, əvvəlcə yeyib-içən knyazlarla məsləhətləşərək onun qollarından zəncirləri çıxartmağı əmr etdi – bu fikrə saray loğmanları da qoşuldular, onların fikrincə, uşağı beşikdə çox saxlayanda onun böyrəklərində daş əmələ gələ bilər.

Beləliklə, zəncirləri uşaqdan açaraq masa arxasında oturdurdular və doyunca yedizdirdilər, bundan sonra o, hikkə ilə beşiyin düz ortasına elə yumruq vurdu ki, beşik beş yüz min parçaya bölündü, sonra da o bildirdi ki, bir daha heç bir vəchlə oraya qayıtmayacaq.

¹ Basanların çarı Oquda (*lat.* – Psaltir, 134, 11.)

V Fəsil. Cəsur Pantaqruelin gənc yaşlarında göstərdiyi şücaətlər

Beləliklə, Pantaqrueel günbəgün böyüyür, bədəni gözəçar-pacaq dərəcədə dolğunlaşırdı, atası isə oğluna bəslədiyi təbii duyğularından asılı olaraq buna sevinməyə bilməzdi və buyurmuşdu ki, Pantaqrueel hələ balaca olduğu vaxt ona quş vurmaq üçün arbalet düzəltsinlər – bu arbalet indi “Böyük Şantel arbaleti” adı ilə məşhurdur – sonra isə oğlunu məktəbə göndərdi ki, o, gənclik illərini oxumağa həsr etsin.

Doğrudan da: Pantaqrueel oxumaq üçün Puatyeyə getdi və böyük uğurlar qazandı; amma o, tezliklə gördü ki, məktəblilər boş vaxtlarında nə işlə məşğul olacaqlarını bilmirlər – onlara yazığı gəldi – və bir dəfə Paslurden adlanan böyük qayadan on iki kvadrat tuaz uzunluğunda, on dörd ampan qalınlığında bir daş qopararaq, asanlıqla dörd sütunun üstündə quraşdırdı ki, məktəblilər özlərinə məşğuliyət tapmayanda bolluca şərab, qaxac ət və kökə götürüb ora çıxaraq məclis qursunlar və öz adlarını daşın üstündə cızsınlar – bu daş elə o vaxtdan “Qaldırılmış daş” adlanır. Bu hadisənin şərafinə Krutelldəki Kon bulağından su içməsəniz, Paslurdəndə gəzinməsəniz və Qaldırılmış daşın üstünə çıxmasanız, sizi Puatye Universitetinin matrikullarında qeydiyyata almazlar.

Bir müddətdən sonra Pantaqrueel öz əcdadları haqda yazılmış gözəl dastanlarda qayınanasının gəlininin əmisinin kürəkəninin xalasının əminəvəsinin babası, Jofrua Böyük Dış ləqəbli Jofrua de Lüzinyanın Mayezdə basdırıldığını oxuyaraq, tərbiyəli insanlara xas olduğu kimi, rəhmətə getmiş qohumunun qəbrinə baş çəkmək üçün məzuniyyət götürdü. O, bir neçə yoldaşını da yanına alıb Liqyuedən keçərək, hörmətli abbat Ardiyona baş çəkdi, sonra – Lüzinyan, Sanse, Sel, Kolonj, Fontene-le-Konta gəlib alim Tirakonu salamlayaraq, nəhayət ki, Mayezə çatdı və həmin Jofrua Böyük Dışın qəbrini ziyarət etdi, Pantaqrueel burada onun rəsminə baxarkən qorxdu, çünki Jofrua çox qəzəbli görkəmdə, qılıncının yarısını qınından

çıxarmış halda çəkilməmişdi və o, dərhal bunun səbəbini soruşdu. Yerli kanoniklər ona cavab verdilər ki, bunun bir səbəbi var:

Pictoribus atque poetis¹ və s.,

daha doğrusu, rəssamlar və şairlər istədiklərini və ağıllarına gələni təsvir etməkdə azaddırlar. Lakin Pantaqrueel onların cavabına qane olmayaraq dedi:

– Onu səbəbsiz yerə belə çəkməyiblər. Mən şübhələnirəm ki, ölümqabağı onu təhqir ediblər və o, qohumlarından onun əvəzinə intiqam almağı tələb edir. Mən bunu belə qoymayacağam və borcum məndən necə tələb edirsə, elə hərəkət edəcəyəm.

Pantaqrueel Puatyeyə qayıtmadan digər fransız universitetlərində də olmağı qərara aldı; bunun üçün La-Roşeldən keçərək gəmi ilə Bordoya gələndə gördü ki, burada fiziki hərəkətlərlə ürəkdən məşğul olurlar; yalnız yükdaşıyanlar qumlu sahilə oyuq oyunu oynayırdılar.

Oradan Tuluzaya gəlib rəqs etməyi və yerli tələbələr kimi iki əllə qılinc oynatmağı öyrəndi, amma həmin bu tələbələrin öz professorlarını hisə verilmiş siyənək kimi qızartdıqlarını görəndə orada çox yubanmadı və yola düşərkən səsləndi:

– Allah belə ölümü mənə göstərməsin! Mən, onsuz da, qızgın adamam, tonqalda qızdırılmaq nəyimə gərək!

Sonra o, Monpelyeyə getdi, orada özünə şən dostlar və əla Mirvos şərabı tapdı, fikirləşdi ki, qalıb burada tibbi öyrənsin, sonra qərara aldı ki, bu çox narahat və sevinc gətirməyən işdir; loğmanlar qoca soxulcanlar kimi imalə suyu qoxusu verirlər.

Onun ağılına gəldi ki, qanunları öyrənsin, amma bu şəhərdə olan üç qotur və bir daz qanunşünası görəndən sonra əsla yubanmadan yola düşdü və Gözətçilər körpüsündən Nim amfiteatrına qədər olan məsafəni üç saatdan da az vaxta qət etdi, bu isə nəsə fəvqəladə bir şeydir. O, Avinyonda üç gün belə qalmağa imkan tapmamış vuruldu və bu, qəribə də deyil; Avinyon – papanın mülküdür, buna görə də qadınlar burada həvəslə quşqun oynadırlar.

¹ Rəssamlara və şairlərə (*lat.* – Horasio. “Poeziya sənəti”, 9)

Pantaqruelin mürəbbisi Epistemon işlərin pis olduğunu görüb onu Dofində olan Balansa apardı, amma burada da tələbələrin aramsız məşq etdikləri gözə çarpmırdı, hətta şəhər şuluqçularının tələbələri kötəkləmək kimi adətləri vardı, bu da Pantaqrueldə xoş təəssürat oyatmamışdı və bazar günlərinin birində, hamının rəqs etdiyi vaxt hansısa bir tələbə də rəqsə qoşulmaq istəmişdi, amma şuluqçular buna imkan verməmişdilər, Pantaqruelesə onlara hücum edərək qovub birbaşa Ronaya gətirmişdi və az qala, onları suda boğacaqdı, amma onlar köstəbək kimi yerin altına girərək sahilədən yarım mil aralıda – Ronanın altında gizlənmişdilər. Bu yeraltı yol bizim günlərə qədər qalmışdır.

Bundan sonra Pantaqrueel Balansı tərk edərək, üç addımdan bir tullanmaqla Anjerdə peyda oldu və bura onun çox xoşuna gəldi; o, burada uzun müddət qonaq ola bilərdi, amma taun onu buradan qovdu.

Burja gələrək o, uzun müddət hüquq fakültəsində oxudu və böyük uğurlar qazandı; sonralar o, dəfələrlə deyirdi ki, hüquqşünaslıq haqda kitablar qızıl və qiymətli daşlarla tikilmiş, kənarları dəri ilə işlənmiş gözəl və bəzəkli plaşa oxşayır.

– Bütün dünyanı axtarsan, Pandektlərin mətni kimi gözəl, rəngli və zərif kitab tapa bilməzsən, – o deyirdi, – amma onun bəzəyi, yəni Akkursiyanın haşiyəsi, səhifəqırağı yazıları elə çirklə, iyrenc və qoxuludur ki, elə bil, çirk və tullantıdır.

Pantaqrueel Burjdan Orleana yollandı, orada cüzamlı tələbələr dəstəsi ona əla qonaqlıq verib, qısa müddətdə top oynamağı öyrətdilər, çünki onlar bu işdə çox fərasətlidirlər – elə yaxşı öyrətmişdilər ki, o, mükəmməlliyyənin zirvəsinə qalxmışdı – bir neçə dəfə isə onu dairəcik oyunu oynanılan adaya aparmışdılar. Kitabların üstündə baş sındırmağa gəldikdə isə Pantaqrueel hər vəchlə özünü bundan qoruyurdu, çünki gözlərini xarab etməkdən qorxurdu – professorlardan biri mühazirələrində tez-tez təkrar edirdi ki, görmə üçün göz xəstəliyindən pis heç nə yoxdur.

Pantaqrueel hüquq lisenziyaçısı dərəcəsinə aldıqdan bir neçə gün sonra isə onun tanışları olan tələbələrdən biri (o,

elmdə çox da güclü deyildi, amma əla rəqs edir və top oynayırdı) yerli universitetin lisensiyaçılarının devizini şeirlə yazdı:

Raketkayla tanış olub,
Dəqiq topu miyançaya salıb,
Seyrək saçlarını papaq altıda qoru,
Şən yallıya qoşularaq,
O saat olarsan hüquq doktoru.

VI Fəsil. Fransız dilini təhrif edən limuzinli ilə Pantaqruelin görüşü haqqında

Bir dəfə – məhz nə vaxt olduğunu deyə bilmərəm – Pantaqrueel şam yeməyindən sonra öz tanışları ilə Paris yoluna açılan şəhər darvazalarının yanında gəzinirdi. Burada o, yoldan keçən çox ürəyəyatımlı bir tələbə ilə rastlaşdı və salamlasaraq ondan soruşdu:

– Belə bir vaxtda haradan gəlirsən, qardaş?

Tələbə ona cavab verdi:

– Şəhərin Lütəsiya adlı şərəfli və tərifli Almamater akademiyasından.

– Bu, nə deməkdir? – Pantaqrueel öz yoldaşlarından birinə üz tutdu.

– Yəni Parisdən, – o cavab verdi.

– Deməli, sən Parisdənsən? – Pantaqrueel tələbədən soruşdu. – Cənab tələbələr, deyin görüm, siz bu Parisdə öz vaxtınızı necə keçirirsiniz?

Tələbə onun sualına belə cavab verdi:

– Biz səhərlər və axşamlar Sekvananı transfretir edirik, urbanik yolkəşişmələrinə deambulə oluruq, dərinlatıncada nitqlər öyrənirik, əsl qadınsevərçilər kimi hər şeyi çək-çevir edən, hər sifətə girən və hər şeyi doğan qadın cinsinin rəğbətini qazanmağa çalışırıq. Bir qədər ara verib lupanari vizitasiyaları edirik, zöhrəvi vəcdlərdə öz veretrlərimizi bu amikabilissim metrikulların pudendlərinin penitissim resesslərinə inkulk edirik, sonra “Küknar qozası”, “Qəsr”, “Maqdalina” və “Qatır” tavernalarına gedərək, cəfərikusla qızardılmış dadlı

qoyunus kürəyikus tıxıranıqdo. Cibişdanlar sələ kimi sallananda, cingiltili puldan xamxali olanda, biz librislərimizlə vidalaşmış və öz gözəl ornamentasiyalarımızla, atalarımızın yurdlarından və mücrülərindən qasid gözləyəmus.

Burada Pantaqrueel qışqırdı:

– Sən hansı zəhrimara qalmış dildə anladırсан? Vallah, sən asisən!

– Yox, senior, – tələbə etiraz etdi, – çünki Avroranın ilk şuları parlayanda, mən həvəsimo böyük kilsələrdən birinə yollanıram, lüstral akva ilə çilənib, hər hansı bir ayəni mızıldayıb, saatımı öldürüb, öz animamı gecə murdarlıqlarından təmizləyərək pak edirəm. Mən olimpiqolların nazını çəkirəm, ulu işıqlandıranı öyürəm, yaxınımın dərdinə ortağ oluram, onun sevgisinə sevgi ilə cavab verirəm, on ehkam vəsiyyətini yerinə yetirirəm və gücüm daxilində onlardan bir addım da geri çəkilmirəm. Ammakis, birdən anacığım-mamona mənim kisəməikis bir yota da qoymayıbsa, pəncərənin altında gəzərək, dilənən lüt-üryanlara az-az hallarda və həvəssiz qoşuluram.

– Ah, qoy rədd olsun! – Pantaqrueel bağırdı. – Bu başdanxarab nə çərənləyir? Mənə elə gəlir ki, o, qəsdən hansısa bir iblis dili yaradıb, bizi dəng eləmək istəyir.

Yoldaşlarından biri ona dedi:

– Cənab! Bu cavan parisililərlə meymunluq eləmək istəyir, ona elə gəlir ki, Pindarı təqlid edir, əslində isə latın dilinin dərisini didir; o, tamamilə əmindir ki, gözəl fransız dilində danışır, buna görə də adam kimi danışmır.

– Doğrudan?! – Pantaqrueel soruşdu.

Tələbə isə ona belə cavab verdi:

– Senior misser! Bizim qallikli varnakuldan epiderm örtüyü olan bu, murdarus söyüşkənusun ifadə etdiyi kimi didişdirmək mənim dahiliyimə yaraşmaz, – vitseversotlaşdırıb, elə direksiyada əməliyyat edirəm ki, o, eləkus və beləkus zənginare və latınokudrum olsun.

– Allaha and olsun, mən sənə adam dilində danışmağı öyrədəcəyəm! – Pantaqrueel qışqırdı. – Əvvəlcə mənə hansı vilayətdən olduğunu söylə.

Tələbə buna belə cavab verdi:

– Mənim ata-babalarım əslini Limuzin bölgəsindən götürüb, orada müqəddəs Marsialın külü dəfn edilib.

– Başa düşürəm, – Pantaqrueel dedi, – sən vur-tut limuzinliymişsən, amma parislilərdən nəyisə öyrənmək istəyirsən. Bura gəl, səni yaxşıca kətləkləyim!

Burada o, tələbənin boğazından yapışaraq dedi:

– Sən latın dilini didişdirirsən, Xaçvuran İohanna and içirəm ki, səni keçdi didməyə məcbur edəcəyəm. Bu saat mən sənənin dərinə soyacağam!

Yazıq limuzinli inlədi:

– Ey, bəyöğlan, eşit! Ey müqəddəs Marsial, kömək elə! Oh, əl çək yaxamdan, Allah xatirinə, dəymə mənə!

– Bax indi əslində olduğun kimi danışdın, – Pantaqrueel qeyd etdi.

Bu sözlərlə onu buraxdı, çünki zavallı limuzinli bu anda şalvarını tamamilə doldurmuşdu, şalvarının arxası isə yarıq idi.

– Müqəddəs Alipentin, bu nə ətirdir! – Pantaqrueel səsləndi. – Lənətə gəlmiş şalğamyeyən, iyəndirdi!

Beləcə, Pantaqrueel onu buraxdı. Lakin bu hadisənin təəsüratı limuzinlini ömrü boyu təqib etdi; o, elə sarsılmışdı ki, daim xəyalına Pantaqrueelin onun boğazından tutduğu an gəlirdi, bir neçə ildən sonra isə o, bu işdə Allahın qəzəbinin aydın görüldüyü Roland ölümüylə öldü və bu limuzinlinin əhvalatı, Avl Hellinin dediyi bir filosofun haqlı olduğunu sübut edir ki, biz ümumi qəbul edilmiş dildə danışmalıyıq və Oktavian Avqustun dili ilə dlesək, gəmiçi sualtı qayalardan yan keçdiyi kimi, biz də başa düşülməyən sözlərdən kənar olmalıyıq.

VII FƏSİL. Pantaqrueelin Parisə gəlməsi və müqəddəs Viktor monastırının kitabxanasında olan gözəl kitablar haqqında

Orleanda əla təhsil alan Pantaqrueel Paris Universitetinə də baş çəkməyi qərara aldı. Ancaq yola düşməzdən əvvəl ona məlumat verdilər ki, iki yüz on dörd il bundan öncə müqəddəs

Aqnian adına kilsənin qülləsindən çox iri və azman zəng yerə düşübmüş və o, elə ağırmış ki, hətta bunun üçün Vitruvinin “*De architectura*”¹-da, “Albertinin “*De re aedificatoria*”²-da, Evklid, Feon, “Arximed və Heronun “*De ingeniis*”³-də göstərilən bütün vasitələrə əl atılmasına baxmayaraq, bütün cəhdlər boşa çıxıb, heç bir qurğu onu yerindən tərpədə bilməyib. Pantaqruel vətəndaşların və şəhərin qeyd olunan sakinlərinin acizənə xahişlərinə mərhəmətlə razılıq verdi və zəngi qülləyə qaldırmağı qərara aldı.

Belə də oldu: o, yerə düşmüş zəngə yaxınlaşdı, onu çəçələ barmağı ilə elə asanlıqla qaldırdı ki, elə bil, siz zıncırov qaldırırsınız. Amma onu qülləyə qaldırmazdan əvvəl Pantaqrueel səhər serenadası çalmağı qərara aldı və zəngi çala-çala bütün küçələrdən keçdi, şəhər sakinlərinin ürəkləri bundan coşqun sevincə qərq oldu; amma bu, çox bədləklə sonlandı, belə ki, o, zəngi əlində çala-çala aparanda gözəl Orlean şərabı qızcırıb korlanmışdı. Camaat bunu yalnız axşam başa düşdü, çünki qızcırmış şərabdan orleanlıların halı pisləşmiş və hamı öyüyüb qusmuşdu.

– Bütün günahlar Pantaqrueeldədir, – onlar deyirdilər. – Bizim ağzımız duz dadır.

Bundan sonra Pantaqrueel tezliklə öz yoldaşları ilə Parisə gəldi və bütün camaat onu qarşılamağa çıxdı – özünüz bilirsiniz ki, parisililər təbiətən səfeh xalqdır, bütün mənalarda və bütün çalarlarda səfehdirilər, Pantaqrueelə də böyük təlaş içində baxırdılar və ondan qorxduqları da açıq-aydın hiss olunurdu: ehtiyat edirdilər ki, o, birdən məhkəmə binasını hansısa ucqara sürüyüb aparar – onun atası Müqəddəs Məryəm kilsəsinin zəngini aparıb öz madyanının boynundan asmadımı!

Pantaqrueel bir müddət burada qalıb müstəqil fəaliyyət imkanı verən elmlərin yeddisində böyük uğurlar qazanandan sonra qərara aldı ki, bu şəhərdə yaşamaq yaxşı olsa da, ölmək pisdir, çünki öldürülən Məsum körpələr qəbiristanlığında gəzib-dolaşan avaralar dallannı ölülərin sümükləri ilə qızdırırlar.

¹ “Memarlıq haqqında” (*lat.*)

² “Tikinti sənəti haqqında” (*lat.*)

³ “Mexanizmlər haqqında” (*lat.*)

Müqəddəs Viktor kitabxanası, xüsusən də bəzi kitablar və primo haqqında isə o, çox yüksək fikirdə idi ki, bu kitabların siyahısını təqdim edirik:

“Bigua salutis”,

“Bragueta juris”,

“Pantofla Decretorum”,

“Malogranatum vitiorum”,¹

Teologiya kələfi,

Vaizin süpürgəsi, Müftəyeyənin uydurmaları,

Qoçaqlar üçün fil yumurtaları,

Yepiskoplar üçün ağu,

Marmotretus, *“De baboinis et cingis, cum commento Dorbellis”*²,

*“Decretum universitatis Parisiensis super gorgiasitate muliercularum ad placitum”*³.

Puassi monastırının rahibəsi doğan vaxt müqəddəs

Hertrudanın ona görünməsi,

“Ars honeste pettandi in societate”, per *M.Ortuinum*⁴,

Tövbə xardalı,

*“Qamaşlar, alias”*⁵ Dözüm Başmaqları,

Formicarium artium,

“De brodiorum usu et honestate choplnandi”, per *Silvestrem Prieratem, Jacospinum*⁶,

Hakimlərin başaldatması,

Notariusların səbəti,

Kəbində olanları əlaqələndirən bənd,

Xəyallanma yuvası,

Qanunşünasların boşboğazlığı,

Şərabın sövqedicisi gücü,

¹ Birincisi: “Xilas şüvülü”, “Hüquq miyançası”, “Dekretlərin başmaqları”, “Əxlaqsızlıq daşı” (*orta əsr. lat.*)

² Mamotte, “Pavianlar və meymunlar haqqında”, d`Orbonun şərhli ilə;

³ “Paris Universitetinin gəzəyən arvadların ədalatına aid qərarları” (*orta əsr. lat.*)

⁴ Magistr Ortuinin “Cəmiyyət içində ədəblə səs çıxartma sənəti” (*orta əsr. lat.*)

⁵ Yaxud (*lat.*)

⁶ Yakovit, Prierili Silvestrin “İncəsənətlər Qələbəliyi”, “Bulyondan istifadə və çox içməyin məziyyətləri haqqında” (*orta əsr. lat.*)

Pəndirə cəlb edən qüvvə,
Decrotatorium scholarium,
*Tartaretus, De modo cacandi*¹,
 Roma nümayişləri,
*Briko, De differentiis soupparum*²,
 Yançağın şallaqlanması,
 Ayaqqabı altlığıyla fağırın yançaqlarına şappıldadılması,
 Xoşniyyətlilik üçayağı,
 Alicənablıq çəni,
 Ruhənilərin tilovlarındakı qarmaqlar,
 Kilsə keşişlərinin bir-birinin burnuna çirtmə vurmağı,
Reverendi Patris Fratris Lubini, Provincialis Bavardiae,
De croquendis lardonibus libri tres,
*Pasquini, Doctoris marmorei, De capreolis cum chardoneta comedentis, tempore Pupali ab Ecclesia interdicto*³,
 Cüvəllağın altınəfərlilik iştirakçı ilə oynadığı İlahi iş-gəncəyə nailolma,
 Roma ziyarətçilərinin okulyarları,
*Majoris, De modo faciendi boudinos*⁴
*Prela*⁵ süründürməçiliyi,
 Bədbəxtlik, *De optimitate triparum*⁶
 Bəxşişlər islahatı sahəsinə aid vəkillərin şikayətləri,
 Müvəkkillərin cızma-qaraları,
 Piy içində noxud, *cum commento,*
*Indulgenzialardan*⁷ gələn gəlirciklər,

¹ “Məktəb, çəkmə şotkasi”; Tartare, “Əl qabına getmə üsulları” (*orta əsr. lat.*)

² “Şorbalar arasında fərqlər haqqında” (*orta əsr. lat.*)

³ Boltaniya əyalətinin ruhani atası Lyuben qardaşın: “Donuz piyinin çeynənməsi haqqında, üç kitabda”, mərmər doktoru Paskvinin: “Kilsə qadağasına zidd olaraq, papa aylarında ənginərli keçi ətinin dadılması” əsəri (*orta əsr. lat.*)

⁴ Mayoris, “Qan kolbasasının hazırlanma üsulları haqqında” (*orta əsr. lat.*)

⁵ Katolik kilsəsində: yüksək ruhani vəzifələrindən birinin adı

⁶ “İçalatın üstün xüsusiyyətləri haqqında” (*orta əsr. lat.*)

⁷ İndulgenziya – katoliklərdə: günahların bağışlanması haqqında Roma papası adından pul ilə verilən fərman; indulgenziya katolik ruhanilərinin əlin-də varlanma vasitələrindən biri idi.

*Praeclarissimi juris utriusque Doctoris Maistre Pilloti Raquedenari, De bobelinandis glosse Accursiane baguenaudis, Repetitio enucidilucidissima*¹,
*Banyol, stratgemata Francarchieri*²,
*Franctopinus, De re militari, cum figuris Tevoti, De usu et utilitate escorchandi equos et equas, authore M. nostro de Quebecu*³,
 Keşişiklərin qabalığı,
*M.n. Rostocostojambedanessa, De moustarda post prandium servienda, lib. quatuordecim, apostilati per M. Vaurillonis*⁴,
 Keşislərin məşuqələrinə evlənənlərin muzdu,
*Quaestio subtilissima, utrum Chimera in vacuo bombinans possit comedere secundas intentiones, et fuit debatuta per decem hebdomadas in concilio Constantinesi*⁵,
 Vəkil hərisliyi,
*Barbouilamenta Scoti*⁶,
 Kardinalların yarasayabənzər parikləri haqda,
*De calcaribus removendis decades undecim, per M. Albericum de Rosata, Ejusdem, De castrametandis crinibus, lib. tres*⁷,
 Antonio de Leyvanın Braziliya torpaqlarına soxulması,

¹ Hər iki hüququn şöhrətli doktoru, metr Pillo Qrabeji, "Akkursiyanın şərhində toplanmış cəfəngiyatda nöqsanlar, həddindən çox işıq aydınüfüqlü icmal" (*orta əsr. lat.*)

² "Azad atıcının biclikləri" (*orta əsr. lat.*)

³ Könüllü əsgər, "Hərb sənəti haqqında", Tevonun çəkdiyi şəkillərlə, "Aygırların və madyanların dərilərinin soyulmasında xeyir və mənfəət", ilahiyyat doktoru de Kebekyunun əsəri (*orta əsr. lat.*)

⁴ *İlahiyyat doktoru*, Rostokostoyambedanessa, "Yeməkdən sonra xardaldan istifadə haqqında, on dörd kitabda", metr Vorillonun təsdiqi ilə (*lat.*)

⁵ "Boş fəzada vızıldayan xam xəyalın təkrar intensiyaları uda bilib-bilməyəcəyi haqqında çox incə sual; on həftə ərzində Konstansiya kilsəsində müzakirə edilmişdir" (*orta əsr. lat.*)

⁶ Skotun Cızma-qarası (*orta əsr. lat.*)

⁷ Metr Adberik de Rozat, "Mahmızların aradan qaldırılması haqqında, on bir oncıldlıkdə"; həmin müəllifdən, "Qıllı qamizonların düşərgəsi haqqında, üç kitabda" (*orta əsr. lat.*)

Marforii bacalauri cubantis Rome, De pelendis mas-
*carendisque Cardinalium mulis*¹,
 Papa qatırının ciddi təyin edilmiş saatlarda qidalan-
 masını təsdiq edənlərə cavab,
 Öncədən görmə, que incipit *Silvi Triquebille, balata*
per M.n. Songecruyson,
Boudarini episcopi, De emulgentiarum profektibus
enneades novem, cum privilegio papali ad trentium,
*et postea non*²,
 Qızların kələkləri,
 Dulların dallarının dazlaşması,
 Rahiblərin baş örtüyü,
 Selestinli qardaşların dua mızıdamalarının xüsusi üsulları,
 Dilənçi kökündə olan rahib ordenləri tərəfindən daşı-
 ma rüsumları qoparması, bəlkə də, yığılması,
 Lütlərin diş şaqçıldatmaları,
 İlahiyyatın siçan tələsi,
 Elm magistrələrində bəzi dəliklərin darlığı,
 Xırda tonzuralı³ Okkam aşpazları,
Magistri n. Fripesaulcetis, De grabellationibus hora-
rum canonicarum, lib. quadraginta,
*Cullebutatorium confratiarum, incerto authore*⁴,
 Qarınqulu qardaşların şlyapaları,
 İnyiqo qardaşın öz kəməri altına soxduğu Tərbasmış
 ispan,
 Mətbəx kişiləri üçün qurd dərmanı,
Bryulferin Poiltronismus rerum İtalicarum, authore
*magistro*⁵,
R.Lullius, De batisfolagis Principium,

¹ Marforio, "Romada uyuyan bakalavr", "Kardinal qatırlarını necə təmizləmək və bulamaq haqqında" (orta əsr. lat.)

² "Silv Moşonk" sözləri ilə başlayan və ilahiyat doktorunun Yuxudag-erçəyə mələdiyi; Budaren, yepiskop, "Emulgenşiyalardan gələn gəlirlər haqqında, üç ildən çox olmayan müddətə "papa imtiyazı ilə, doqquz doqquzcüldükdə" (orta əsr. lat.)

³ *Tonzura* – katolik ruhanilərinin başında qırılmış yer

⁴ Teologiya doktoru Yala, "Kanonik saatların tutulması, qırx kitabda"; naməlum müəllif, "Məsələdaşlar üçün mayallaqxana" (orta əsr. lat.)

⁵ "İtaliya tənbəliyi", magistrin uydurması (orta əsr. lat.)

*Callibistratorium caffardiae, auctore M. Jacobo Hoxstratem, Hereticometra*¹,
*Yernik, De magistro nostrandorum magistro nostratorumque beuuetis lib. octo galantissimi*²,
 Reqisin təsvirində, möhürçülərin, sürətçıxaranların, ixtisarçıların, məruzəçilərin və tarixqoyanların külək buraxması,
 Podaqralılar və zöhrəvilər üçün daimi almanax,
*Maneries ramonandi founellos, per M. Eccium*³,
 Tacirlərin kələkbazlığı,
 Rahib həyatının rahatlığı,
 Möminlərdən bəşirilmiş raqu,
 Al ruhlarn tarixi,
 İstefada olan hərbi qulluqçuların dilənməsi,
 Rəsmilərin yöndəmsiz boyun oyunbazlıqları,
 Xəzinədarların qızıl mədənləri,
Badinatorium sophistarum,
*Antipericatametanaparbeugedamphicribrationes merdicantium*⁴,
 Qafiyəçilərin ilbizi,
 Əlxülyaçıların sınaqları,
 Serratis qardaşın qırıntıyla quraşdırdığı monastirlərə pay yağınların fırıldaqları,
 Dinin buxovları,
 Zəngçalanların öz layihələrini şişirtmələri,
 Qocalıq dirsəkaltısı,
 Zadəganlıq üçün buruntaq,
 Duaların burun altında mızıldanması,
 Möminlik zəncirləri,
 İlin bütün dörd fəslə üçün fəs,

¹ R. Lulli, "Knyazların şitliyi"; "Riyakarlığın qını"; küfrölçən metr Yakob Hoxstratenin əsəri (*orta əsr.lat.*)

² "Teologiya doktorluğuna namizədlərin və bu dərəcəni alanların şərab ehtiyatları haqqında, ifrat dərəcədə maraqlı səkkiz kitabda" (*orta əsr. lat.*)

³ Metr Ekkin, "Mətbəxdə tüstü bacasının təmizlənməsi üsulları" (*orta əsr. lat.*)

⁴ "Sofu əyləncələr", "İfrazetmişlərin içindənəparaşağıdəfəsizüstünənətrafındanmühakiməsi" (*orta əsr. lat.*)

Siyasi həyatın həvəngdəstəsi,
 Tərkidünyaların milçəkqovanı,
 Tövbə edənin geyimi,
 Pozğun qardaşların nərd oyunu,
Lourdaudus, De vita et honestate braguardorum,
*Lyripii Sorbonici moralisationes, per M. Lupoldum*¹,
 Qabaqdan qalan yeməklər – səyyahların qidasıdır,
 Susuzluqdan yanan arxipastırlar² üçün şərab məlhəmi,
Tarraballationes Doctorum Coloniensium adversus
*Reuchlin*³,
 Xanımlar üçün muncuq-sıncıq,
 İshaldan əziyyət çəkənlər üçün tapqır qayışı,
*Virevoustatorum nacquetorum, per F. Pedebilletis*⁴,
 Səmimiyyət ayaqaltlıqları,
 Şeytan və cin balalarının maskaradı,
*Jerson, De auferibilitate papae ab Ecclesia*⁵,
 Elmi dərəcə alanlar üçün xizək,
Jo. Dytebrodii, De terribilitate excommunicationum,
libellus acephalos,
Ingeniositas invocandi diabolos et diabolos, per
*M. Guingolfum*⁶,
 Xüsusi çalışqan abidlər üçün horra,
 Asilər üçün mavr rəqsi,
 Kayetan qoltuqağacı,
Donuzsifət, Doctoris cherubici, De origine patepelu-
*tarum et torticollorum ritibus lib. septem*⁷,
 Çox yağlanmış altmış doqquz dua kitabı,

¹ Uvalenius, "Modabazların həyatı və ləyaqəti haqda"; "Sorbonna doktoru papağının ibrətli nəsihətləri", metr Lupoldun əsəri (*orta əsr. lat.*)

² Arxipastır – ali ruhani, yüksək dini rütbəli şəxs

³ "Köln doktorlarının Reyxlin əleyhinə qızısqıdırıcı nitqləri" (*orta əsr. lat.*)

⁴ Kürətapdayan qardaşın "Lapta oyununda qulluqçuların çevrəfırlanması" (*orta əsr. lat.*)

⁵ "Kilsə tərəfindən papanın kənar edilməsinin mümkünüyü haqda" (*orta əsr. lat.*)

⁶ İohann Ditebrodi, "Kilsədən uzaqlaşdırılmanın dəhşətləri haqda, başsız kitabça"; metr Qonqolf, "İblisləri çağırmaq qabiliyyəti" (*orta əsr. lat.*)

⁷ Doktor gözəlciyəz, "Riyakların və adi ikiüzlülərin mənşəyi haqda", yeddi kitabda (*orta əsr. lat.*)

Dilənçi kökünə düşmüş beş ordenin yekəqarınlığı,
*Summa angelisa*¹-ya pərçimlənmiş “Kürən çəkmə”dən
 çıxarılan asilərin dərisinin soyulması,
 Vicdan məsələsinin çətin hallarında falabaxma,
 Məhkəmə hakimlərinin qarnıyoğunluğu,
 Abbatların eşşəkbaşlığı,
*Sutoris, Adversus quemdam, qui vocaverat eum
 fripponatore et quod fripponatores nonsunt dam-
 nati ab Ecclesia,*
*Cacatorium medicorum*²,
 Astroloji işlətmə dərmanı,
*Campi clysteriorum, per S.C.*³,
 Əczaçılardan üsulu ilə küləkqovma,
 Cərrahların üsulu ilə arxadaeşələnmə,
Justinianus, De cagotis Tollendis,
Antidotarium animae,
*Merlinus Coccaius, De patria diabolorum*⁴.
 Bu kitablardan bəziləri artıq çap edilmişdir, bəziləri
 isə şöhrətli Tübingen şəhərində çap olunmaqdadır.

VIII Fəsil. Parisdə olarkən Pantaqruelin, atası Qarqantuadan surətini aşağıda verdiyimiz məktubu necə alması haqqında

Pantaqruel, bildiyiniz kimi, çox səylə çalışırdı və uğurlarına söz ola bilməzdi, zira onun ağılı, elə bil, ikidibli idi, yaddaşının tutumu isə on iki zeytun yağı çəlləyinin tutumuna bərabər idi. Demək, Parisdə olarkən bir dəfə o, atasından aşağıdakı məktubu aldı:

¹ “Mələkanə sonuc” (*lat.*) – Akvinalı Fomanın əsəri

² Portnyaqius, “Müəllifi fırılacaq adlandırılan birisinə qarşı, eləcə də fırılacaqılığın kilsə tərəfindən məzəmmət edilməməsi haqda”; “Tibbi nəcisxəna” (*orta əsr. lat.*)

³ “İmalə sahələri”, S.Ş.-nin əsəri (*lat.*)

⁴ Yustinian, “Möminlərin kökünün kəsilməsi haqda”; “Qələb üçün ruhboğan”; Merlin Kakkay, “İblislərin vətəni haqda” (*orta əsr. lat.*)

“Sevimli oğlum!

Dünyanı yaradan qüdrətli Allahın insan təbiətinə zinət və rərək əzəldən əta etdiyi hədiyyələrin, bəxşislərin, üstünlüklərin, mənəcə, ali və ən nadir xüsusiyyəti budur ki, onun sayəsində insan təbiəti ölümə məhkum olunmuş vəziyyətindən ölümsüzlüyə yüksələ və keçid həyatında öz adını və dölünü əbədiləşdirə bilir, bu isə bizim qanuni nikahdan doğulmuş övladlarımız vasitəsilə mümkündür. Düzdür, əcdadlarımızın günahının bizi məhrum etdiyi şey birdəfəlik itirilmişdir, zira onlara deyilmişdi ki, Yaradanın buyruqlarına tabe olmadıqlarına görə öləcəklər və ölüm, insanın həyata göz açdığı vaxt aldığı gözəl görünüşü məhv edəcəkdir. Amma dölün yayılması nəticəsində valideynlərin itirdiyi – uşaqlarında canlanır, uşaqlarda ölən – nəvələrdə dirilir və beləcə də Qiyamət gününə, İsa Məsih öz səltənətini – artıq sülhün dadını görmüş, şirnikdirici günahlardan və hər hansı təhlükələrdən qurtulmuş səltənətini atasına qaytardığı günə qədər davam edəcəkdir, zira o vaxt doğum bitəcək, mənəviyyatın korlanmasına son veriləcək, elementlərin fasiləsiz çevrilməsi dayanacaq, həsrətlə gözlənilən sarsılmaz sülh başlayacaq, hər şey öz sonuna və həddinə gələcək.

Beləliklə, mənim Allaha, o yaradıcıma olan təşəkkürüm möhkəm özül üzərindədir, zira o, çalsaçlı qocalığımin sənin cavanlığında necə çiçəkləndiyini görmək imkanını mənə verib və onun dünyada hər şeyi idarə edən və ölçüb-biçən iradəsi ilə ruhum öz insani qabını tərk edərkən mən tamamilə ölməyəcəyəm, yalnız bir məskəndən o birinə, çox güman ki, sənə keçəcəyəm və sənin sayəndə mənim görünən surətim bu dünyada olacaq, mən yaşamaqda, görməkdə, vicdanlı insanların, dostlarımin ənənəvi mühitində qalmaqda davam edəcəyəm; hazırda isə mən, boynuma alım ki, günahsız olmasa da, qüsursuz həyat sürürəm, zira biz hamımız günahkarıq və Allahın mərhəməti və Allahın köməyi ilə hamımız yorulmadan Allaha yalvarırıq ki, bizim günahlarımızı bağışlasın.

Bununla belə, mənim cismani surətimin səndə yaşayacağına baxmayaraq, sənin şəxsi mənəvi ləyaqətin özünü bütün

parlaqlığı ilə bürüzə verməzsə, onda sənə bizim nəslin ölməzliyinin keşikçisi və mühafizəçisi kimi ehtiram göstərməyəcəklər, mənim sevincim kədəre çevriləcək, zira mənim ən pis hissəm – məhz cismim səndə qalacaq, yaxşısı isə – yəni sayəsində insanların bizim nəslimizə xeyir-dua verə biləcəyi ruhum – xırdalanaraq heçliyə qovuşacaq. Mən bütün bunları sənin comərdliyinə inanmadığıma görə demirəm – buna şəxsən əmin olmuşam – mən yalnız dayanmadan kamilləşməyin üçün səni ruhlandırmaq istəyirəm. Yazdığım bu sətirlər səni ləyaqət yoluna yönəltməkdən çox, gərəkən kimi yaşamış və yaşamaqda olduğunu düşünüb sevinməyinə nail olmaq və gələcəyin üçün gümrahlıq vermək məqsədi daşıyır.

Deyilənlərə əlavə edərək yalnız xatırlatmaq istəyirəm ki, mən sənin üçün heç nəyi əsirgəməmişəm, səni elə böyütmüşəm ki, sanki, mənim tək və yeganə sevincim sənmişsən; və hələ həyatda ikən əmin olmaq istəyirəm ki, sən nəinki ləyaqətdə, əxlaqda və müdriklərdə, hətta sərbəst və nəcib elmlərin bütün sahələrində ən yüksək mükəmməlliyə çatmışsan və arxayın olmaq istəyirəm ki, mənim ölümümdən sonra da atanın simasının əks olunduğu güzgü kimi qalacaqsan və bu əks mənim istədiyim kimi olmasa da, hər halda, bunun səndən asılı olduğu qədər tam və qüsursuz olacaqdır.

Mərhum atam Qranquzenin dövlət elmlərinin hamısında mənim kamilləşməyim üçün göstərdiyi bütün səylərinə baxmayaraq və baxmayaraq ki çalışqanlığım və uğurlarım nəinki onu aldatmamış, hətta onun gözlədiyindən də artıq olmuşdu, hər halda, özün əla başa düşürsən ki, o dövr elmin çiçəklənməsi üçün indiki qədər əlverişli deyildi və mən sənə kimi öz müdrik müəllimlərimlə öyünə bilmirdim. Onda cahillik idi, zərif ədəbiyyatı məhv etmiş qotların fəlakətli və fəsadlı təsirləri hələ də duyulmaqda idi.

Amma Allahın mərhəməti ilə mənim gözlərim önündə elmlərdən qadağanı götürdülər, onlar şöhrətlə əhatə olundu, o qədər xeyirxah dəyişikliklər baş verdi ki, indi mən yalnız aşağı siniflərə layiq ola bilərəm, o vaxtsa əsassız olmayaraq öz zamanımın çox təhsilli adamlarından sayılırdım.

Mən bunları boş xudbinlikdən deyil, yalnız sənə olan bütün zərif sevgimi ifadə etmək üçün deyirəm, hərçənd sənə yazdığım məktubda özümü tərifləməyə tam ixtiyarım var ki, Mark Tullinin “Qocalıq haqda” və “Plutarxın Paxıllığa səbəb olmadan özünü necə tərifləmək olar” kitabları buna örnək gətirilə bilər. Hazırda elmlər bərpa edilib, dillər dirçəldilib: yunan dili – onu bilməyən insanın özünü bilgin adlandırmağa haqqı yoxdur – İ yəhudi, gildani, latın dili. İndi zərif və səliqəli basmanaxış dəbdədir və mənim vaxtımda Allahın izni ilə icad edilmişdir, hərçənd onda toplar İblisin təhriki ilə İxtira olunmuşdu. Biz hər yerdə oxumuş adamlar, ali təhsilli müəllimlər, çox böyük kitabxanalar görürük; belə ki, mənim fikrimcə, Platonun, Siseronun və Papinianın dövründə oxumaq İndikindən daha çətin idi və Minerva hikmət məktəbində püxtələşməyən adamlar üçün bütün yollar bağlanacaqdır. İndiki quldurlar, başkəsənlər, tülüngülər və mehtərlər, mənim vaxtımdakı elmlər doktorundan və vaizdən daha təhsillidirlər. Daha nə deyəsən! Qadınlar və qızlar – onlar da biliyə, bu adsan qaynağına, yağlı tikəyə doğru can atırlar. Hətta mən ahil yaşımnda yunan dilini öyrənməyə məcburam – Katondan fərqli olaraq, heç əvvəllər də mən ona nifrət etməmişəm, amma cavanlığımnda onu öyrənmək üçün vaxtım olmayıb – və budur, Allaha gərək olan vaxt, bu dünyanı tərk edib onun qarşısında duracağım saatı gözləyərkən mən böyük məmnuniyyətlə Plutarxın *Moralia*¹-sını, Platonun çox gözəl “Dialoglar”-ını, Pavsaninin “Təsvirlər”-ini və Afineyin “Qədimlik”-ini oxuyuram.

Bax buna görə, oğlum, səni and verirəm öz canına ki, öz gəncliyini elmdə və comərdlikdə təkmilləşməyə sərf edəsən. Sən – Parisdəsən, müəllimin Epistemon da sənindədir; Epistemon səni şifahi və canlı nəsihətlərlə maarifləndirəcək. Paris sənə layiqli örnək olacaqdır.

Mənim məqsədim və arzum sənin dilləri gözəl bilməyindir; birincisi, Kvintilianın vəsiyyəti etdiyi yunan dilidir, ikincisi, latın dili, sonra Müqəddəs Yazının naminə yəhudi dilidir, nəhayət, gildani və ərəb dili; öz yunan yaradıcılığında Platonun

¹ “Etik əsərlər” (*lat.*)

Üslubundan, latıncada isə Siseronun üslubundan nümunə götürməlisən. Heç bir tarixi hadisə sənin yaddaşından silinməsin – burada istənilən kosmoqrafiya gərək olacaqdır.

Həndəsə, riyaziyyat və musiqi kimi sərbəst elmlərə sən hələ kiçik olarkən, beş-altı yaşın olanda müəyyən qədər meyllilik aşlamışdım – onları özündə inkişaf etdir, eləcə də astronomiyanın bütün qanunlarını öyrən; münəccim falları və Lullinin sənəti isə səni məşğul etməsin, zira bütün bunlar cəfəngiyat və fırlıdaqdır.

Mülki hüququn gözəl mətnlərini yaddaşına həkk elə və izahatı ilə birlikdə mənə şərh et. Təbiət hadisələrinə gəldikdə isə, mən istəyirəm ki, sən onlara lazımi maraq göstərsən; hansı dənizdə, çayda və qaynaqlarda hansı balıqlar yetişir; çalış ki, bütün uçan quşlar, meşədə rast gəlinə biləcək bütün ağaclar, kollar və kolcuqlar, yerdə bitən bütün otlar, yerin təkində gizlənmiş bütün metallar, Şərqin və Güneyin bütün qiymətli daşları sənə bəlli olsun.

Bundan sonra yunan, ərəb və latın həkimlərinin kitablarını diqqətlə oxu, talmudçulara və kabbalaçılara etinasızlıq göstərmə, daim edilən kəşflərin köməyi ilə mikrokosm adlandırılan aləmin – yəni insanın mükəmməl dərinə çat. Hər gün Müqəddəs Kitabın oxunmasına bir neçə saat vaxt ayır; əvvəlcə yunan dilində Əhdi-cədidə və Apostolların məktublarını, sonra isə yəhudi dilində Əhdi-ətiqi oxu.

Bir sözlə, səni müdriklilik dəryası gözləyir. Nəticədə yetkin bir kişi olduğun vaxt sən öz sakit və dinc məşğuliyyətini dayandırıb, at sürməyi və silahla davranmağı öyrənməlisən ki, mənəim evimi qorumağı bacarasan və işdir-şayəd, yaramazlar dostlarımıza basqın edərsə, onlara hərtərəfli kömək göstərə biləsən.

İstəyirəm, sən bu yaxınlarda elmdə nə qədər irəli getdiyini bilmək üçün özünü sınaşasan; bunun ən yaxşı yolu hamı ilə və bütün məsələlər üzrə açıq disputlar aparmaq, eləcə də bilikli adamlarla söhbət etməkdir – belələri Parisdə hər yerdə olduğundan daha çoxdur.

Amma böyük Süleymanın dediyi kimi, müdrikiik naçis ruha daxil olmur, əgər vicdanın yoxdursa, bilik ruhu yalnız

məhv etməyə qabildir, buna görə də sən Allaha sayğı göstərməli, onu sevməli və ondan qorxmalı, bütün niyyət və ümidlərini ona yönəltməlisən, yadda saxlamalısan ki, xeyirxah işlər olmasa, inam ölüdür, ondan yapışaraq elə yaşamalısən ki, qəbahət səni ondan heç vaxt ayırmasın. Bu dünyanın cazibələrindən qaç. Tələşin ürəyinə soxulmağına imkan vermə, zira Yerdəki həyatımız keçicidir, Allahın kəlamı isə əbədidir. Yaxınlarına kömək et və onları özünü sevdiyin kimi sev.

Müəllimlərinə sayğı göstər. Oxşamaq istəmədiyin insanların mühitindən uzaq ol, Allahın sənə bəxş etdiyi istedadı torpağa basdırma. O məmləkətdə yaşamağınla əldə edilməsi mümkün olan hər şeyi mənimsəməyinə əmin olandan sonra mənim ölməzdən öncə səni görməyim və sənə uğurlar söyləməyim üçün buraya qayıt. Amin.

Atan Qarqantua.
Utopiya, martın on yeddinci günü”.

IX Fəsil. Pantaqruelin Panurqa rast gəlməsi və onu ömürlük sevməsi haqqında

Bir dəfə Pantaqruel şəhər kənarında, müqəddəs Antoni abbatlığının yaxınlığında dostları və bir neçə tələbə ilə fikir söyləyib filosofluq edərək gəzişərkən gözəl, boy-buxunu və zərif bədən quruluşu ilə gözə çarpan bir adamla rastlaşdı; o, doyulməkdən gömgöy olmuşdu, üst-başı didik-didik idi, düşünmək olardı ki, onu ya itlər didikləyib, ya da o, Perş dairesində alma yığmış.

Pantaqruel onu uzaqdan görüb dostlarına dedi:

– Şaranton körpüsü ilə addımlayan adamı görürsünüz? Şərəfimə and içirəm ki, yalnız Tale ondan yan keçmişdir. Üzgözümdən görünür ki – sizi əmin edirəm – Təbiət onun mənsəyini çox tanınmış və varlı nəsilədən götürüb, onun dilənçi kökünə düşməsi və ehtiyac içində olması isə maraqlı adamları özünə cəlb edən sərgüzəştlərinə görədir.

Yolçu onlara çatan kimi Pantaqruel onu səslədi:

– Dostum! Sizdən xahiş etmək olarmı, bircə dəqiqəlik ayaq saxlayıb, mənə bir sualıma cavab verəsiniz? Siz buna heyifsilənməyəcəksiniz, zira mən bütün gücümü sərf edib sizi bu müsibətdən qurtarmaq arzusu ilə yanırım – sizə çox yazığım gəlir. Beləliklə, dostum, deyin görək: siz kimsiniz, haradansınız və haraya gedirsiniz, yolunuz haradır və adınız nədir?

Yolçu ona alman dilində cavab verdi:

– *Yunker! Qott qeb eyx qlyuk und heyl. Sufor, liber yunker, ix lass eyx vissen, das da ir mix fon fraqt, ist eyn arm und erbarmlix dinq, und ver fil darfon su zaqen, velxes eyx ferd-ruslix su xeren, und mir su erselen ver, vivol di poeten und orators forsehten haben hezaqt in iren şpruxen und zentensen, das di hedextnis des elends und armuts forlanqst erlitten ist eyn grosser lust¹.*

Pantaqrueel isə ona dedi:

– Dostum! Mən bu hədərən-pədərəni anlamıram. Əgər sizi başa düşməyimizi istəyirsinizsə, başqa dildə danışın.

Onda yolçu belə dedi:

– *Al barildim qotfano deş min brin alabo bordin falbrot rinquam albaras. Nin port zadikin almukatin milko prin al elmin entot dal xebeben enzuim; kutxim al dum alkatim nim brot dekot port min mikays im endot, prux dal mayzulyum xol mot dansrilrim lupaldas im voldemot. Nin xur dyavost mnarbotim dal quş palfrapin dux im skot prux qalet dal Şinon min filxrix al konin butaten dot dal prim.*

– Siz, heç olmasa, nəyisə başa düşürsünüz? – Pantaqrueel öz yoldaşlarına müraciət etdi.

Epistemon qeyd etdi:

– Məncə, bu, antipodların dilidir. Bunda şeytan özü də qıçını sındırır.

Pantaqrueelsə dedi:

– Dostum! Bəlkə də, sizi bax bu divarlar başa düşər, biz – burada olanlar isə qətiyyən heç nə başa düşmürük.

¹ Cavan oğlan! Allah sizə xoşbəxtlik və uğur göndərsin! Hər şeydən öncə bilin ki, əziz gənc cənab, sizin məndən soruşduğunuz şey kədərli və mərhəmətə layiqdir; mən bu haqda çox şey danışa bilərdim, onu eşitmək sizə ağır olardı, danışmaq isə mənə, hərçənd keçmiş şair və natiqlər öz nitq və kəlamlarında təsdiq edirlər ki, olmuş fəlakət və səfalət haqqında xatirələr böyük sevinc bəxş edir. (*alm.*)

Yolçu burada yenə də sözə başladı:

– *Sinyor miol Voy videte per esempo ke la komamuza non suona may, sela non ailventrepyeno; kozi io parimente non vi saprey kontare le mie fortune, se prima il tribulato ventre non a la solita refeksione, al kuale e advizo, ke le mani eli denti abbiano perso il loro ordine naturale e del tutto annikillati*¹.

Epistemon bu yerdə qeyd etdi:

– Biri digərinə dəyər.

Onda Panurq belə söylədi:

– *Lard! Qest tolb bi sua verçuss bi intellicens ess yi bodi şal bis bi naçurel relivd, tolb şud of mi peti hev, fər neçur hess es ekvali med;bat forçun sam eksaltit hess, en oys deprevt. Non yu less vyus mu verçuss deprevt end verçuss men diskrişis, fər, enen yu led end, iss non qud*².

– Bu, ondan da betərdir, – Pantaqrueq qeyd etdi.

Onda Panurq belə söylədi:

– *Y ona andie, quausa qusvetan beqar da erremedio, beqarde, verzela isser lan da. Anbates, otoyos nauzu, eyn essasu qurr ay propozian ordine den. Non issvna bayta faşerriya eqabe, qenqerassi badla sadassu, nura assiya. Aran qon-dovan qualde eydassu nay dassuna. Estu ussik equinan suri qin, er darstura equi qarm, Genikoa plazar vadu*³.

– Bizə rəhmin gəlsin, Genikoa! – Evdemon səsləndi.

Karpalim isə dedi:

¹ Mənim sinyorum! Sizə əyandır ki, tuluq zuması heç vaxt boş qarına oxumur; eləcə də mənim yazıq qarıım adı qüvvətləndirici ala bilməsə – onun fikrincə, mənim əllərim və dişlərim öz adı işlərini görməkdən kəsiliblər və bilməritə yoxa çıxıblar – mən sizə öz səyahətlərim haqda heç nə danışa bilmərəm. (*ital.*)

² Milord! Əgər boyunuzun təbiətən böyük olduğu kimli, siz həmin qədər də ağıldan güclüsünüzsə, mənə qarşı şəfqət hiss etməlisiniz, zira təbiət bizi bərabər yaratmışdır, amma tələ birilərinə ucaltmış, başqalarını isə alçaltmışdır. Lakin comərdlik həmişə ehtiyatdadır, comərd insanlarsa etinasızlıqda: axı yalnız son nəfəsi verdikdən sonra insan yaxşı olur. (*təhrif edilmiş şotland.*)

³ Ulu cənab, hər dərdin öz dərmanı var; ədəb qaydalarını gözləməksə – çətindir! Yalvarıram sizə, əmr edin, mənim qayğıma qalsınlar; mənə bircə şey lazımdır: göstəriş verin, məni doyunca yedizdirsinlər. Sonra isə nə qədər istəsəniz, lap iki nəfərin əvəzinə sual verin: əgər Allaha xoş olarsa, razı qalacaqsınız. (*bask.*)

– Müqəddəs Trenyan! Mərc gəlirəm ki, siz dəqiq şotlandsınız!

Burada Panurq belə danışdı:

– *Pruq frest strinst sorqđmand stroxdt drds paqđ brledand Qravo Şavinyi Pomardyer rust pkaldraq Devinyer bliz Ne, Bkuy kalmux monax drupp delmeyppılstrinq dlrnd dodelb up brent lox mink stzrinkvald de vins ders kordelis xur cokstst-zampenards.*

Epistemon isə ona dedi:

– Dostum! Siz adam dilində danışsınız, yoxsa Patien dilində? Lakin yox, bu, fənər dilidir.

Bu zaman Panurq belə söylədi:

– *Gerre, iy en spreke anders qeen tele dan kersten tele; mi donkt noxtan, al en seq iy v niyt een vordt, miuen noot v klert genox vat iy beqlere; qeest mi onit bermxertlixeyt yet ver on iy qefut max sunax*¹.

Pantaqrueel ona dedi:

– Aydın olmadı.

Onda Panurq belə danışdı:

– *Senior! De tanto ablar yo soy kansado. Por ke supliko a vuesa reverensia ke mire a los preseptos evanxelikos, para ke elyos muevan vuesa reverensia a lo ke es de konsyensia, i, si elyos no bastaran para mover vuesa reverensia a pyedad, supliko ke mire a la pyedad natural, la kual yo kreo ke le movra, komo es de rason, i kon esto no diqo mas*².

Buna Pantaqrueel belə cavab verdi:

– Yetər, mənim dostum! Mən şübhə etmirəm ki, siz müxtəlif dillərdə danışsınız. Hər halda, sizə nə gərək olduğunu elə bir dildə deyın ki, biz onu anlaya bilək.

¹ Cənab, mənim danışdığım dillərin hamısı – xristian dilləridir. Amma mənə elə gəlir ki, mən bir kəlmə söz belə deməsəm də, cırcındırlarım ehtiyacımı çox gözəl ifadə edərdi. Mərhəmətli olun və mənə gücümü bərpa etmək üçün nəşə verin. (*holl.*)

² Senior, mən bu sonsuz danışılardan bezmişəm. Buna görə, siz zati-alilərinə yalvarıram ki, İncildəki nəsihətləri düşünəsiniz, zira onlar siz zati-alilərinizi vicdanınızın hökmünə uyğun hərəkət etməyə vadar edəcək. Əgər bu nəsihətlər siz zati-alilərinizi mərhəmətli olmağa təhrik etmək üçün azlıq etsə, yalvarıram ki, təbii olan mərhəməti düşünəsiniz və mən əminəm ki, siz onun səsinə idrakın səmindən tez səs verəcəksiniz. Və burada mən susuram. (*isp.*)

Onda yolçu belə söylədi:

– *Min herre, endoq yeq med inxen tunqe talede, lyuqesom buen, ok uskuliq kreatuer, mine kleebon, ok mine leqoms maqerxed udviser alliqe kladiq xuvad tyunq meq meest bexof qirereb, sam er sanderlix mad ok bryukke: xvarfor forbarme teq omsuder overmeq, ok bef el at qyuffuk meq noqet, af xvilket yeq kan styure mine qryondes maxe, lyuqerus son mand Serbero en soppo forsettr. Soo şal tus lyove lenq ok lyuksalix*¹.

– Mən hesab edirəm ki, – Evsfen müdaxilə etdi, – qotlar belə danışırdılar və Allahın iradəsi ilə biz də danışmağı öyrənərik, ancaq yalnız dalımızla danışarıq.

Onda yolçu belə dedi:

– *Adoni, şolom lex. İm İşar xarob xal xabdexa, bemexera titen li kikar lexem, kakatub: "Laax al Adonay xonenral"*².

Epistemon isə belə dedi:

– Bax indi mən başa düşdüm – bu, yəhudi dilidir; o, bu dildə danışanda sözləri bəlağət müəllimi kimi tələffüz edir.

Onda yolçu belə dedi:

– *Despota tinin panaqate, diati si mi uk artodotis? Qoras qar limo analiskomenon eme atlios, ke en to metaksi me uk eleys udamos; dzetis de par emu qa uxre. Ke qomos filoloqi pantes qomoloqusi tote loqus te ke remata perrita qiparxin, qopote praqma afto pasi delon esti. Enta qar anankey monon loqi isin, qina praqmata, qon peri amfisbetumen, me proforos epifenete*³.

¹ Cənab, körpə uşaqlar və dilsiz heyvanlar kimi heç bir dildə danışa bilmədiyim halda belə mənim paltarlarım və ariqlığım sizə açıq-aydın göstərməliydi ki, mənim nəyə ehtiyacım var – yeməyə və içməyə. Mənə rəhminiz gəlsin və əmr edin ki, Serberin qarşısına bir boşqab şorba qoyulduğu kimi, qəzəblə ulayan mədəmin azgınlığını ram etmək üçün mənə bir əlac versinlər. Sizi də görüm uzunömürlü və xoşbəxt yaşayasınız. (*danim.*)

² Salam, mənim ağam! Əgər öz nökrinə xeyli saxlıq etmək istəyirsənsə, bu saat mənə çörək ver, zira deyilib: "Yoxsula yaxşılıq eləyən Allaha borc verir". (*yəh.*)

³ Hökmdarım mənim, hökmdarların ən yaxşısı, niyə məni yedizdirmirsən? Sən görürsən ki, mən bədbəxtəm, acından ölüürəm, bununla belə, sənə mənə yazığın gəlmir və buna qətiyyənlə aldiyyəti olmayan suallar verirən. Axı şərhcilər və təfsircilər bir nəfər kimi təsdiq edirlər ki, hər şeyin öz-özünə aydın olduğu halda, sözlər və mühakimələr artıqdır. Sözlər yalnız haqqında danışılan hər hansı bir iş tam aydın olmayanda onu izah üçün gərəkdir. (*yun.*)

– Hə, başa düşürəm! – Pantaqruelin nökrəri Karpalim səsləndi. – Bu yunancadır! Necə, məgər sən Yunanıstanda yaşamısan?

Yolçu isə belə söylədi:

– *Aqonu dont ussis vu denagez alqaru, nu den faru zamist vus mariston ulbru, fuskez vu brol, tam bredagez mupreton den qul qust, daqezdaqez nu krupisfost bardunnoflist nu qru. Aqı paston tol nalprissis qurtu los ekbatanus pru bukvi brol paniqu den baskru nudus kaquons qul ust tropassu.*

– Mən, elə bil ki, başa düşdüm, – Pantaqruelededi. – Hesab etmək olar ki, bu, mənim doğma vətənim Utopiyanın dilidir – hər halda, o səslənişi ilə onu yada salır.

O daha nəşə demək istəyirdi ki, yolçu onun sözünü kəsdi:

– *Yam toties vos per sakra perkve deos deaskve omnis obtestatus sum ut, si kva vos pietas permovet, egestatem meam solaremini, nek gilum profsio klamans et eyyulans. Sinite, kvezo, sinite, viri impli,*

Kvo me fata vokant

*abire, nek ultra vanis vestris interpellationibus obtundatis, memores velteris illius adaqii, kvo venter famelikus aurikulis karere disitur*¹.

– Bəsdir, dost! – Pantaqruelededi. – Bəs siz fransızca danışa bilirsiniz?

– Həm də necə, senyor! – səyyah cavab verdi. – Şükür Allaha, bu, mənim doğma dilimdir, mən Fransanın yaşıl bağında, daha doğrusu, Türendə anadan olub böyümüşəm.

– Bəs onda bizə deyın görək, adınız nədir və bura haradan gəlib çıxmısınız! – Pantaqruelededi. – Düz sözumdür, siz mənim elə xoşuma gəldiniz ki, əgər etirazınız yoxdursa, sizi özümdən bir addım da kənara buraxmayacağam və bundan

¹ Sizi artıq neçə dəfə bütün allahlara, ilahələrə and verərək, sizə yalvararaq müraciət etdim ki, əgər sizdə bircə damcı belə möminlik qalıbsa, mənim ehtiyacımın köməyinə gələsiniz, lakin öz fəryadlarım və gileylərimlə heç bir şeyə nail olmadım. Bilin ki, günahkar adamlar, sizin səhlənkarlığınız ucbatından mən: Qəzəbli talelərin məni çağırdıqları yerə gedəcəyəm və qədim bir atalar sözündə deyilənləri yadınıza salaraq öz boş suallarınızla artıq məni bezdirməyin, orada deyilir: “Ac qarının olmaz qulağı”. (*lat.*)

sonra biz ikimiz – Eney və Axat kimi – ayrılmaz cütlük təşkil edəcəyik.

– Senyor! – yolçu dedi. – Xaç suyuna salınanda mənə verilmiş əsl və həqiqi adım Panurqdur, gəlişim isə Türkiyədəndir, Mitilen üzərinə edilmiş uğursuz yürüş vaxtından orada əsirlikdə olmuşam. Mən öz sərgüzəştlərimi sizə çox həvəslə danışardım, zira onlar Odisseyin sərgüzəştlərindən daha qeyri-adidir, amma mənə tezliklə öz yanınıza götürməyi gərəkli hesab edirsinizsə – mənə bu təklifi həvəslə qəbul edirəm və söz verirəm ki, siz hətta cəhənnəmə itilsəniz belə, sizi tərک etməyəcəyəm – bu barədə asudəlikdə söhbətləşməyə vaxtımız olacaq, bu dəqiqə isə mən yeməyə böyük tələbat duyuram: dişlərim şaqıldayır, qarnım boşdur, boğazım quruyub, heyvancasına iştaham var – bir sözlə, hər şey hazırdır. Əgər siz mənə yararlı vəziyyətə gətirmək istəyirsinizsə, gərəkli tapşırığı verməyə iltifat edin. Yeməyi mənə hər iki ovurdumla necə aşırıdığımı baxmaq sizin gözləriniz üçün xoş əyləncə olacaqdır.

Burada Pantaqruel Panurqu öz yanına apardı və əmr etdi ki, mümkün qədər çox yemək gətirsinlər və bu, dərhal yerinə yetirildi; Panurq o gecə əla şam yeməyi yedi, xoruz banında uzanıb yatdı, səhəri gün isə nahardan qabaq oyandı və başqaları göz açıb-yumunca o artıq masa arxasında əyləşmişdi.

X Fəsil. Pantaqruelin heyrətamiz dərəcədə anlaşılmaz və çətin bir məsələni həll etməsi haqqında – elə müdrikcəsinə həll etmişdi ki, onun həlli, həqiqətən də, ecazkar qəbul olunmuşdu

Atasının məktubda yazdığı nəsihətləri yadında möhkəm saxlayan Pantaqruel qərara aldı ki, yaxın günlərin birində öz biliklərini yoxlasın.

Elə də oldu: o əmr etdi ki, hər tin başında biliklərin bütün sahələri ilə təmasda olan, istənilən elmin ən mübahisəli məsələlərinə toxunan doqquz min yeddi yüz altmış dörd tezis assınlar.

O, hər şeydən öncə Fuarr küçəsində bütün elmlər magistr-ləri, tələbə və natiqlərə qarşı çıxış etdi – və hamısını biabır elədi. Sonra o, Sorbonnada bütün ilahiyyatçılara qarşı çıxdı; bu, hər gün, ikisaatlıq yemək və qarnını bərkitmək üçün fasilələrlə ay yarım davam etdi ki, bu kimi disputlar, adətən, Sorbonna ilahiyyatçılarına gümrahlıq üçün bir az vurmağa ma ne olmurdu.

Burada çox sayda hakimlər, məruzəçilər, məhkəmə sədr-ləri, müşavirlər, hesablama palatasının üzvləri, katiblər, vəkil-lər, eləcə də şəhər zadəganları, tibb və hüquq fakültələrinin mühazirəçiləri iştirak edirdilər. Ən maraqlısı budur: çoxları dərhal baş apardı, amma onların atılıb-düşməklərinə və cür-bəcür kələklərinə baxmayaraq, o, hamısını rüsvay etdi və onun qarşısında onların mantiyalı buzovdan başqa bir şey ol-madıqlarını işdə sübuta yetirdi.

Bu vaxt hamı çığır-bağır saldı və bir səsle onun fövqəladə biliyindən danışmağa başladı: hamı, hətta sadə adamlar – pal-taryuyanlar, aradüzəldənlər, aşpazlar, alverçilər və başqalan – sonra o, küçələrdən keçən vaxt onlar hər dəfə deyirdilər: “Bu odur!” Bir dəfə donqar bir qarı onu barmağı ilə göstərərək: “Bu, onun özüdür”, – deyəndə bu, ən yaxşı yunan natiqi Demos-fenin xoşuna gəldiyi kimi, Pantaqruelin də xoşuna gəlmişdi.

Bilməyiniz vacibdir ki, həmin vaxt məhkəmədə iki əyan arasında ağır çəkişmə gedirdi, onlardan birini, məhz iddiaçını cənab Dalyala, o birini, yəni cavabdehi isə Çaxırıç adlandırdılar və bu iş elə qaranlıq və hüquqi baxımdan elə çətin idi ki, parlament məhkəməsi qədim yuxarı alman dilindən necə asanlıqla baş açə bilirdisə, bu işdən də eləcə baş açırdı. Nə-hayət, kralın sərəncamı ilə ayrı-ayrı fransız parlamentlərinin dörd ən bilikli, ən piyli üzvü iclasə dəvət olundu. Ali şura, eləcə də nəinki fransız, habelə İngiltərə və İtaliya universitet-lərinin Yason, Filipp Desiy, Petrus de Petronibus kimi görkəmli professorları və əski ravvinçilərdən bir sürü rəzil çağırıldı. Bütün bu dəstə qırx altı həftə iclas etdi, amma beləcə, qozu dişə vura bilməyərək işi heç bir maddəyə bağlaya bilmədi və bu vəziyyət iclasçıları elə qəzəbləndirdi ki, onlar utandıqların-dan ən biabırçı şəkildə altlarını batırdılar.

Beləliklə, hamının beyni qaxaclanan vaxt onlardan daha təhsilli, daha təcrübəli və daha ağıllı olan Dyu Due adlı birisi elan etdi:

– Cənablar! Biz burada çoxdan və boş yerə pul xərcləyirik, amma bu işin nə dibini, nə də sahilini görürük, onu nə qədər çox öyrəniriksə, bir o qədər az başa düşürük; buna görə də bizə çox ayıb olur, utanıq və mənə elə gəlir ki, bizə bu vəziyyətdən şərəflə çıxmaq mümkün olmayacaq, zira bizim bütün niqlərimiz – boş cəfəngiyatdır. Bu belədir, amma mən bir qərara gəlmişəm. Siz, əlbəttə ki, böyük bir insan, magistr Pantaqruel haqda eşitmişiniz, hansı ki iştirak etdiyi böyük ictimai disputlardan sonra bizim zəmanəmizin fəvqəladə elmi adamı kimi tanınmışdır. Mən təklif edirəm ki, onu buraya dəvət edib, bu iş haqqında onunla söhbət aparaq. Əgər Pantaqruel də onu həll etməsə, deməli, bu məsələnin həlli yoxdur.

Bütün müşavirlər və doktorlar həvəslə razılaşıdılar.

Belə də oldu: Pantaqruei dərhal çağırıdılar və bu işi düşünüb çözmək, düzgün saydığı şəkildə qərar çıxartmaq üçün ona xahişlə müraciət etdilər, bunun üçün elə buradaca Pantaqruele dörd zorba eşşəyin zorla yerindən tərpedə biləcəyi bir arabada bütün kağızları və aktları təqdim etdilər. Pantaqrue isə soruşdu:

– Deyin görüm, cənablar, çəkişən senyorlar hələ sağdırlar? Ona təsdiqlə cavab verdilər.

– Nəyə görə bütün bu kağız qalağını və surətlərini mənə soxuşdurursunuz? – deyə o soruşdu. – Bu fitnə-fəsad, Sepolonun iblis ehtiyatkarlığı və hüququn birbaşa pozulmasından ibarət olan səfehliyi oxumaqdansa, bir-biri ilə mükəlimə aparan adamların canlı səslərini eşitmək daha yaxşı olmazmı? Mən əminəm ki, siz və bu işə əl qoyanların hamısı, belə pro və contra¹ fikirləşərək o qədər uydurmalar eləmişiniz ki, özlüyündə bu iş aydın və asan olsa da, siz qəsdən gözə küllüfürmüsünüz: Pandektin qanunlarından, heç olmasa, birini oxumağı ağıllarına belə gətirməyən Akkursidən, Balddan,

¹ *Pro, contra* – lehinə, əleyhinə

Bartoldan, Kastrodan, İmoladan, İppolitdən, Panormadan, Bertakinodan, Aleksandrđan, Kursidən hər cür mənasız, ağılsız və cürbəcür əllaməlikləri göstərmisiniz – axı bunlar qanun elmi sahəsində əsl kötük, xalis savadsızlardır. Dəqiq məlumdur ki, onlar nə yunan dilini bilirlər, nə də latını, yalnız qot və barbarların dilini bilirlər. Halbuki qanunlar öncə yunanlardan iqtibas edilmişdir, bu barədə əlimizdə, *Ulpianin De origine juris*¹ (sonuncu kitab) kimi sübut var; bax buna görə də bütün qanunlar yunan sözləri və ifadələri ilə doludur. Sonra qanunlar heç Sallüstinin, Varronun, Siseronun, Senekanın, Tit Livinin və Kvintillianın da dillərinin müqayisə oluna bilməyəcəyi zərif və lətif latın dilində tərtib edildi. Öz gözləri ilə heç vaxt latın dilində yaxşı kitab görməyən bu qoca ağılsızlar qanunların mətnini necə başa düşə bilərdilər ki, bunun danılmaz sübutu onların öz şəxsi üslubları, peçqayıranların, aşpazların, mətbəx cahillərinin üslubudur, qanunşünasların yox? Və sonra, əgər qanunlar əxlaq və təbiət fəlsəfəsinin zəminində yerbəyer olmuşsa, siz Allah, fəlsəfəni mənim qatırımından da az anlayan bu sarsaqlar onu necə başa düşə bilərdilər? İctimai elmlərdən, uzaq keçmişdən və tarixdən olan biliklərinə gəldikdə isə qurbağa öz lələkləri ilə lovğalana biləcəyi qədər onlar da öz bilikləri ilə öyünə bilərlər və bu elmlərə tez-tez sərxoşun xaç falına baş vurduğu kimi müraciət edirlər, axı istənilən hüquq bunlarla doludur və bu bilik olmadan çətin başa düşülür, mən bunu nə vaxtsa xüsusi əsərimdə sübut edəcəyəm. Beləliklə, əgər siz məni bu çəkişmə ilə tanış etmək istəyirsinizsə, birincisi, bütün bu kağızları yandırın, ikincisi isə hər iki çəkişən zadəganı mənim yanıma çağırın, bax onda – mən onları dinləyəndən sonra öz fikirlərimi sizə açıq və hiyləsiz bəyan edəcəyəm.

Bəziləri ona etiraz etmək istədilər – axı siz bilirsiniz ki, istənilən cəmiyyətdə küt adamlar ağıllılardan çoxdur və karfağenli Tit Livinin bu barədə dediyi kimi, “çoxluq həmişə yaxşını üstələyir”. Lakin adıçəkilən Dyu Due igidliliklə öz dediyinin üstündə durdu və sübut etdi ki, Pantaqruel düz deyir, bütün

¹ “Hüququn mənşəyi haqda” (*lat.*)

bu reyestrlər, sorğu vəərəqləri, tərəflərin birinci və ikinci iza-hatları, şahidləri kənarlaşdırma tələbləri və buna etirazlar və bu kimi müəmmalar birbaşa hüququ pozmaqdır və bilərəkdən gedişatı uzatmaqdır, əgər onlar işi başqa cür, İncil və fəlsəfə həqiqətinə uyğun aparmasalar, qoy onlar cəhənnəmlik olsunlar.

Qıssası, bütün kağızlar yandırıldı və hər iki zadəgan məhkəməyə çağırıldı. Pantaqrueel həmin saat onlara müraciət etdi:

- Bu böyük mübahisə sizinmi aranızda gedir?
- Bəli, mərhəmətli cənab, – onlar cavab verdilər.
- İddiaçı sizlərdən hansınızdır?
- Mən, – Dalyala cavab verdi.

– Belə olan halda, dostum, bütün işinizi bəndləri ilə, həqiqətə tam uyğunluqla mənə danışın, yoxsa Allaha and olsun, bircə sözü də yalan danışsanız, sizin başınızı bədəniniz-dən ayırıb, bununla da sizə sübut edəcəyəm ki, məhkəmədə və ədalətlə üz-üzə yalnız həqiqəti danışmaq gərəkdir. Beləliklə, gizlətməkdən və bəzəməkdən çəkinin. Buyurun!

XI FƏSİL. Senyorlar Dalyala və Çaxırıçin Pantaqrueelin yanında vəkilsiz necə çəkişdikləri haqqında

Beləliklə, Dalyala bu cür başladı:

– Hörmətli cənab! O ki mənim qaravaşlarımdan biri bəzərə, yumurta satmağa yollanmışdı – bu, tam həqiqətdir...

– Şlyapanızı geyin, Dalyala, – Pantaqrueel dedi.

– Acizənə təşəkkür edirəm, hörmətli cənab, – senyor Dalyala dedi. – Hə, o, tropiklərin arasından zenitədək olan məsafəni altı gümüş sikkəyə və bir neçə mis pula qət etməli idi, nədən ki, Rifey dağları cari ildə tam bəhərsiz oldu, bircə dənə saxta daş belə vermədi, o səbəbdən ki, hənəkçilər cə-fəngiyatçılarla unüydənlər arasında çəkişməyə görə qəzəblənmişdilər, çəkişməyə səbəb isə isveçrəlilərin qiyamı olmuşdu, onlar da çoxlu sayda yığışmışdılar ki, Yeni ili qarşılamaq üçün görüşsünlər, görüşəndən sonra da gündüz öküzləri

şorba ilə yemləsinlər, anbarların açarlarını da itlərə yulaf tökmək üçün qabyuyan qızlara versinlər.

Bütün gecəni əllərini gecə qabından çəkməyərək, onlar gəmiləri gecikdirmək üçün elə hey piyada və atlı çapar göndəridilər, çünki dərzilər oğurluq parçalardan por quraşdırmaq və onunla Okean dənizini üzüb keçmək fikrinə düşmüşdülər. Otyığanların fikrincə, o zaman dənizin dibi köpmüşdü, sən demə, onun içində bir bardaq kələm şorbası var imiş, ancaq həkimlər inandırdılar ki, əgər cənab hakimlər, mehriban Rəqonun dediyi kimi, səfillərin artıq

Titrəşir ayaqlarım,
Qalmaqaldadır başım,

– deyə şən rəqsdə sındırıb-süzmələri səbəbindən bəd xəstəliyin ipəkqurdlarını məhv etməsini və kilsə ayinləri zamanı veyllənməyi sərt qərarla qaclağan etməsələr, doydaq addımından tanındığı kimi, dənizin də sidiyinə görə mühakimə yürütmək olar ki, dəniz xardallı balta yeyib.

Ah, hörmətli cənablar, dərgaha aparın yollar dərkolunmazdır, baltanın küpü çodarın qamçısından parçalanır! Bu, Bikokkodan qayıdanda olmuşdu, hələ o vaxt magistr Antitus de Kresonyerin üzərinə lisenziat dərəcəsi kimi çox ağır bir yük qoyulmuşdu – kilsə hüququ bilicilərinin dedikləri kimi: *Beati lourdes, quoniam ipsi trebuchaverunt*¹.

Amma müqəddəs Briyli Fiaxriyə and içirəm, bizdə böyük pəhrizə ona görə ciddi əməl edirlər ki,

Gizlətməz heç kim,
Pul aparır Üç Üqnüm:
Gur deyil yağış,
Külək qarşısını almış.

Əgər biz şərt kəssək ki, məhkəmə icraçısı atış meydanında hədəfi çox yuxarı qoymayacaq, katib isə barmağındakı dirnaqlarını qaz lələyi kimi dairəvi çeynəyib qoparmağı tərgidəcək, onda aydın görərik ki, hər bir təqsirli kəs möhlət almağın iyirmi əsası üçün zəruri olan qırxqurşaqqlı içkixana

¹ Yüklənmişlər xoşbəxtdirlər, çünki onlar büdrəmişlər. (*orta əsr. lat.*)

bayrağının asıldığı sobanın yanındakı o yeri gələcəkdə görmə orqanları vasitəsilə nəzərdə saxlamağı qulağında sırğa eləyir. Hər necə olur-olsun, əvvəlcə başı kəsmək gərəkdir, saçlar üçün sonra ağlayarsan, axı şalvarı dal-qabaq geyinmək adamın hafizəsini kütləşdirir. Buna görə də, Tibo Miteni hər cür şərdən xilas et, İlahi!

Burada Pantaqrueel dedi:

– Yetər, dostum, yetər, asta danışın və həyəcanlanmayın. Mənə hər şey aydındır. Davam edin!

– Beləliklə, hörmətli cənab, – Dalyala yenidən dilləndi, – Gaude və Audi nos¹-u düzgün oxuyan adını çəkdiyim həmin qaravaş şəhərli anasının köməyi ilə öz universitet imtiyazlarına bürünərək gizlənə bilməz, yalnız mələkcəsinə suya dalaraq, yeddi dəfə örtünərək, holland məktəbi rəssamlarının boş-boş danışmağa ehtiyac duyanda istifadə etdikləri əski bayraqların satıldığı yerdə qiğılıqlı bir rapira fəndi işlətməklə gözü-müzdən yayına bilər və mən təəccüb edirəm ki, bu insan soyu çox gözəl qırt yata bildiyi halda, niyə yumurtlamır.

Burada senyor Çaxırıç müdaxilə edib nəsə demək istədi, lakin Pantaqrueel onu yerinə oturtdu:

– Müqəddəs Antoninin bətninə and verirəm, de görüm, söz kəsməyə kim sənə icazə verdi? Sənin rəqibinin nitqindən, onsuz da, mənim gözlərim kəlləmə çıxır, sən də belə? Sus, lənət şeytana, sus! O qurtarar – onda sənə söz verərəm. Davam edin, – Dalyalaya müraciətlə Pantaqrueel söylədi, – tələsməyə bilərsiniz.

– Beləliklə, – Dalyala yenidən danışmağa başladı, – nəzərə alsaq ki, praqmatik sanksiyada bu barədə heç bir işarə yoxdur və papa hər kəsə istədiyi qədər yel buraxmaq izni verib, onda insanlar yer üzündə nə qədər qıtlıq çəksələr də, kətanı cırmaqmaqmaq şərti ilə – heç kəs biabırçılığa imza atmadan – yalnız torağayları açıb buraxmaq üçün Milanda öz yanından razılıq bildirib ki, kürütökən xırdaca baliqların tələbi ilə xidmətçi qız öz ombasını burxutsun – bunlar əski başmaqların konstruksiyasının başa düşülməsi üçün məhz o vaxtdan zəruri sayılmışdı.

¹ “Sevin” və “Bizə qulaq as”. (lat.)

Lakin onun əmisi oğlu Jan Buzov odun qalağından sürüşüb düşərək ona məsləhət görüb ki, bu işə qarışmasın, yaxşısı budur, şappaşapla ağıları yusun, lakin kağızları zəylə piy-nad-jok-for dərəcəsinə qədər ovmasın, zira

*Non de ponte vadit, qui cum sapientia cadit*¹.

Nəzərə alaq ki, hesablama palatasının cənab üzvləri, bu yaxınlarda Antverpendə onlardan Şahzadələr üçün gözlüklər quraşdırılmış alman fleytalarının çağırışına məhəl qoymayacaqlar.

Budur, hörmətli cənablar, başlı-başına buraxılmış hesabdarlıq bu deməkdir, əks tərəf isə bundan in sacer verbo dotis istifadə edir, çünki mən kralın arzusunu yerinə yetirərək, təpədən-dırnağa qarınbağı ilə silahladım və getdim görüm mənim üzümüyğanlarım nəfəsli alətlərdə çalmaq onlara rahat olsun deyə öz hündür papaqlarını necə kəsirlər, üzüm yağanda isə çox küləkli hava olur, buna görə də bir çox könüllü atıcılar öz şeypurlarının lazımı qədər gur olmadığı üçün yox, yalnız bizim dostumuz Bodişonun dəmrov və keçöylərinin ucbatından yarışmadan boyun qaçırdılar.

Bunun sayəsində bütün Artuada çanaq hesabı ilə bol məhsul yetişmişdi, bu da, görünür, cənab səbəttoxuyanların qarınlərini bərkitmələri üçün çox əhəmiyyətli idi, çünki bu vaxt onlar tezliklə qarın düymələrini açaraq, artıq heç bir ləzzət almadan quş südü içirdilər. Mən isə istərdim ki, hər bir adamın gözəl səsi olsun – onda top oyunu o saat qaydasına düşərdi və diqdabanlı çəkmələrin mənşəyinin təyin edilməsinə imkan verən zorla seçilən incəlikləri, Dəyirmançılar körpüsünün daimi əvəzedicisi kimi Sena çayına buraxmaq asan olardı ki, Kanariya kralının bu barədə əmri çoxdan var, amma o, dəftərxanada yatıb qalıb.

Hörmətli cənab, təkid edirəm ki, mənim bütün bu ifadələrimin əsasında siz zati-aliləri məhkəmə xərcinin çəkilməsi, zərərin və ziyanın ödənməsi üçün bu barədə öz gərəkli fikirlərinizi söyləyəsiniz.

Burada Pantaqruel ondan soruşdu:

¹ Kim suya yıxılacağına başa düşübsə, o, körpüdən enməyib. (*lat.*)

– Dostum, daha heç nə demək istəmirsiniz ki?

– Heç nə, hörmətli cənab, – Dalyala cavab verdi, – mən sizə hətta *tu autem*¹-ə qədər heç nəyi dəyişmədən hər şeyi danışdım – namusuma and içirəm.

– Hə, indi isə siz, cənab Çaxırıç, – Pantaqruel dedi, – demək istədiyiniz hər şeyi danışın – qısaca da olar, amma hökmün əsaslına biləcəyi heç bir şeyi buraxmayın.

XII Fəsil. Pantaqruelin yanında senyor Çaxırıçin necə çəkişdiyi haqqında

Burada senyor Çaxırıç belə başladı:

– Hörmətli cənab və hörmətli cənablar! Əgər süddə milçəyi gördüyümüz kimi, həqiqəti belə asan ayırd edib, onun haqqında qəti fikir yürütmək mümkün olsaydı, onda dünya – dörd öküz! – zəmanəmizdə olduğu kimi siçovullar tərəfindən bu dərəcədə gəmirilməzdi və hamı öz çeynənmiş qulağını xəyanətkarcasına yerə dirəməzdi, hərçənd ki qarşı tərəfin *factum*²-un forma və məzmunu haqda danışdıqlarında həqiqət lələyi mövcuddur, zira qızılgül dibçəyinin altında biclik, fırıldaqılıq və kələk gizlədir.

Mən buna necə dözməliyəm ki, heç bir pis şey düşünmədən və danışmadan nominal qiymətə şorba yediyim vaxt başımı tovlayıb, onu hər cür şirikdirici oyunlarla – rəqslərlə doldurmaq üçün evimə gəlirdilər və hələ deyirdilər də:

Kim şorbanın üstündən klaret vurur,

O, meyit kimi kor və kar olur.

Halbuki, müqəddəs Məryəm, biz o qədər adlı-sanlı sər-kərdələr tanıyırdıq ki, onlara birbaşa döyüş meydanındaca xeyir-dualı kökə paylayırdılar ki, onlar yelləncəkdə daha qanacaq la yellənsinlər, udda çalsınlar, qadınlar üçün oynasınlar, dallarını oynatsınlar və hər cür başqa sərbəst hərəkətlər tö-rətsinlər!

¹ Sən axı (*lat.*)

² Əməllər (*lat.*)

Lakin indi Lester mahudları insan soyunu çaşdırıb: kimi sərxoşluğa qurşanıb, kimi – beş, dörd, ya da iki il, əgər məhkəmə gərək olan qərarı çıxartmasa, o, elə bu il də dişlərini şaqçıldatmalı olacaq, belə ki, o məcbur olub pis yola düşəcək – bəlkə, artıq düşüb. Əgər bir bədbəxt adam üzünə mal peyini sürtmək və ya qışqabağı öz çəkmələrini yağlamaq üçün buxarxanaya gedirsə, polislər və nəzarətçilər isə imalə borusundan qidalı həlim və ya onların musiqi alətlərinin altına qoyulmuş ləyəndən bağırısaq ifrazatı alırsa, bu o deməkdir ki, gümüş sikkələrin qıraqlarını kəsməyə, taxtadan olanları isə qovurmağa icazə verilir?

Bəzən biz belə təsəvvür edirik, amma Allah başqa cür sərəncam verir və gün batan vaxt mal-qaranın hamısı damın altındadır. Bunda isə mən hamıya tanış olan adamlara cəsərlə isnad eləyə bilərəm.

Otuz altıncı ildə mən özümə alman ayğırı almışdım – yerşi löhrəm, tükü xoşagələn, rəngi isə zərgərlərin inandırdığı kimi, açıq-qırmızı – bununla belə, *notarius öz cetera*¹-sını qoymağı unutmadı. Mən oxumuş adam deyiləm, ayı dişimlə tutmağı bacarmıram, ancaq Vulkan toplarının bağlandığı yağ küpəsində şayiə çıxdı ki, sən demə, duzlu öküz şərabı şamsız da tapmağa məcbur edirmiş, şərab isə kömür kisəsində saxlanırmış və üstündə qaba yeməyi, yəni qoyun başını yaxşıca qızartmaq üçün gərək olan alınlıq və ombalıq var imiş. Görünür, zərbi-məsəldə düz deyilir: sevgilini görüşə gözlədiyin zaman yanmış meşədə qara atlar ovucun içindəki kimi görünür. Mən buna dair cənab alimlərdən məsləhət istədim, onlarsa frisesomorum üzrə qərar çıxardılar: bunu, guya, təkə yayda, kifayət qədər kağız, mürəkkəb, lələk, cib bıçaqları və bu kimi şeylərlə təchiz olunmuş zirzəmidə biçmək gərəkdir, çünki qoşulmuş at tezliklə sarımsaq iyi verməyə başlayır, pas onun bağrını gəmirir və bu zaman yalnız nahardan sonrakı yuxudan həzz alaraq, öz boynunu yaxşıca ovuşdurmaq qalır. Bax buna görə duz belə bahadır!

Hörmətli cənablar, fikirləşməyin ki, adıçəkilən qaravaş, məhkəmə icraçısının dediyi kimi, öz cehizini artırmaq üçün,

¹ Və sair (*lat.*)

doğrudan da, qaraleyləyi udmuşdur və kolbasa sələmçinin pul kisəsindən keçmişdir, amma kimsə yamyamlardan qisas almaq istəyirsə, yaxşısı budur, bir bağlama soğan, üç yüz baş turp, bir qədər dana bağırsağı və əlkimyaçılarda olan ən yaxşı qızıl götürüb, bir-birinə qatıb-qarıxdırmaq, bulamaq və əzmək, oraya dırmıq sousu əlavə etmək, sonra isə bu tərkiblə adamyeyənin ayaqqabılarını yağlayıb sürtərək, bir porsuq yuvasında gizlətmək, piyi isə göz bəbəyi kimi qorumaq gərəkdir.

Əgər damada bəxtiniz gətirməsə, onda xanımcığı çarpayıya uzadın, onunla oynaqlaşın və – turlura-na-na – son damlasınacan için, bütün gözəl yunan ayaqqabısına oxşar altsiz corablarda, *deplecando grenoillibus*¹, – bunlar dəmir döyülənədək və pivə həvəskarları üçün surğuc əridilənədək həvəslə fuk oynayan, birbaşa yuvadan çıxmış qaz cücələri üçündür.

Burada haqqında danışdığımız dörd öküzdə huşsuzluq var imiş – düz sözə nə deyəsən. Hər necə olur-olsun, onlar qam-maları elə öyrənmək istəyirdilər ki, nə qarabatdaqdan, nə Savoy ördəklərindən qorxmamışdılar, mənim mərhəmətli yerlilərim isə onlara böyük ümidlər bəsləyirdilər. “Bu uşaqlar hesab üzrə seçmə bilici olacaqlar, – onlar deyirdilər. – Bu, bizim üçün nizamnamə bəndi olacaq”. Qarşı tərəfin adını çəkdiyi yeldəyirmanının üstündən hasar çəkdiyimiz zaman biz canavarı əldən buraxmamalıyıq. Ancaq cin-şəyatın buna paxıllıq elədi və almanların arxasından yapışdı, axı içməkdə onlara heç şeytan da üstün gələ bilməz. “*Her, tringue, tringuel*”² və – şahmat sahəsində olduğu kimi, fiqurların dəyişməsi, zira Parisdəki Kiçik körpüdə kənd toyuqlarının satıldığını təsdiq etməyə bizim heç bir əsasımız yoxdur, hətta qoy bu toyuqlar bataqlıq gic-giciləri, daha doğrusu, hüd-hüd kimi kəkilli olsunlar, qoy hətta hamısı öz ziyillərini yenidən itilənmiş böyük və adi hərfələrlə mürəkkəbə qurban versin – mənim üçün fərqi yoxdur – tək cildin altında qurdlar əmələ gəlməsin.

Hətta fərz edək ki, sahibsiz itləri tutub cüt-cüt sandıqları vaxt, notariusun öz kağızlarını müəmmalı məharətinin köməyi ilə təqdim etməmişdən meymunlar yaxalanmanı car çəkəcək-

¹ Qurbağa tutaraq (*orta əsr. lat.*)

² Ağsa, iç, içl (*alm.*)

lər, amma bu, o demək deyil ki (hörmətli hakimlər məni bağışlasınlar!) geniş qumaş ilə altı arpan otlaq üç çəllək çox əla mürəkkəbə dəyər ki, kasan boş qalmasın, nəzərə alsaq ki, kral Karlin dəfn mərasimində istədiyən qədər yun vardı, adambaşına iki xal yarım olardı – yəni yuna görə Maqdalina gününü nəzərdə tuturam.

Mən bütün layiqli evlərdə belə bir adəti müşahidə etməyə məcbur olmuşam ki, quş tutmağa gedəndə qabaqcadan süpürgəni tüstü bacasında bir-iki dəfə gəzişdirib, öz namizədliklərini irəli sürərək dəridən-qabıqdan çıxırlar, hələ arxadan üfürürlər ki, tez soyusun, vəssalam və – kürə ilə çəliklərə –

Elə baxan kimi məktubun üzünə,
Dərhal qaytardılar inəkləri özünə.

Məhz belə bir qərarın Sen-Martendə bir avaranın işinə görə çıxarmışdılar ki, cənab sədrlərin diqqətlərini buna cəlb etməyi özümə borc bilirəm.

Mən qətiyyənlə demək istəmirəm ki, ədalətə görə və qanuni əsasla, müqəddəs sudan içənləri əmlakdan məhrum etmək olmaz, dikbaşları toxucu təbəzininə keçirdikləri kimi – deməzmişən, xidmətlərinə görə də payını al!

Bunun kimi də, hörmətli cənablar, *quid juris pro minoribus?*¹ Axı bu adət Sali² qanununa uyğundur: başqaları mahını oxuduğu və ya içki içdiyi vaxt birinci kim cəsərət edib inəyin buyuzunu qırarsa, kim burnunu silirsə, o, qarnını doldurmaqla yanaşı, həm də onu içənlərə verilən ağ Anjuy şərabını başlarına çəkmək üçün adamların gecəyanı ibadətinin gedişində əsnədikləri zaman qoparılmış mamırla öz kişi zəifliyini gizlətməyə çalışmalıdır.

Bununla mən bitirirəm və qarşı tərəfin etdiyi kimi, xahiş edirəm ki, mənə məhkəmə xərcləri ödənsin, zərər və ziyanın əvəzi qaytarılsın.

¹ Belə olan halda, hörmətli cənablar, ən zəiflərin nə kimi hüquqları var? (*lat.*)

² *Sallər* – Qədim Romada Mars tanrısının 12 kahinindən və Kvirin tanrısının 12 kahinindən ibarət kahinlər heyəti

Senyor Çaxırıç susan kimi Pantaqruel senyor Dalyalaya dedi:

– Dostum, buna etiraz etmək üçün nəsə sözünüz varmı?

O isə buna belə cavab verdi:

– Yox, hörmətli cənab, heç bir sözüm yoxdur. Mən məhkəməyə əsl həqiqəti söyləmişəm, indi isə, Allah xatirinə, bu davamızı başa çatdırmaq – axı biz ikimiz də əsaslı surətdə xərcə düşmüşük.

XIII Fəsil. Pantaqruelin iki əyanın məhkəmə işini necə həll etməsi haqqında

Burada Pantaqruel ayağa qalxıb iştirak edən bütün məhkəmə sədrlərinə, müşavirlərə və doktorlara belə dedi:

– Beləliklə, hörmətli cənablar, siz çəkişənlərin dəlillərini *vive vocis oraculo*¹ eşitdiniz. Buna nə deyəcəksiniz?

Ona belə cavab verdilər:

– Düzdür, eşitməyinə eşitdik, amma heç zad başa düşmədik. Buna görə, sizdən *una voce*² xahiş edir və yalnızca: lütfən, ağılınıza gələn hər hansı bir qərarı verin və *ex nunc prout ex tunc*³ biz də onu bəyənib təsdiq edək.

– Bu halda, hörmətli cənablar, – Pantaqruel davam etdi, – mən sizin xahişinizi yerinə yetirəcəyəm. Bundan başqa, bu iş şəxsən mənə sizə gəldiyi qədər çətin gəlmir. Sizin *Caton* paragrafı, *Frater* qanunu, *Gallus* qanunu, *Quinque pedum* qanunu, *Vinum* qanunu, *Si Dominus* qanunu, *Mater* qanunu, *Mulier bona* qanunu, *Si quis* qanunu, *Pomponius* qanunu, *Fundi* qanunu, *Emptor* qanunu, *Pretor* qanunu, *Venditor* qanunu⁴ və bir çox başqaları, zənnimcə, daha çətinidir.

Bunu deyərək o, zalda bir neçə dəfə gəzindi, dərin-dərin xeyallara daldığını tapqırı bərk çəkilmiş eşşək kimi zırlıdama-

¹ Onların öz ağızlarından (*lat.*)

² Yekdilliliklə (*lat.*)

³ İndi də, bundan sonra da (*lat.*)

⁴ “Katon”, “Qardaş”, “Qall”, “Beş fut”, “Şərab”, “Əgər cənab”, “Ana”, “Mehriban arvad”, “Əgər kimsə”, “Pomponi”, “Malikanələr”, “Alıcı”, “Pretor”, “Satıcı” (*lat.*)

ğından güman etmək olardı; o isə hər iki tərəfi razı salmaq və eyni zamanda onlardan heç birinə üstünlük verməmək haqda düşünürdü; sonra o, yenidən oturdu və aşağıdakı qərarı elan etdi:

– Senyorlar Dalyala və Çaxırıç arasındakı məhkəmə işini nəzərə alaraq və hərtərəfli müzakirə edərək məhkəmə qərarı alır:

At üstündə çarmıxa çəkilmiş Roma iqlimində yaşayan, işıqdanqorxan gecə quşlarının kinli təhqiri sayəsində, piyadanın köməkliliyi ilə şah deyib mat etməyə müyəssər olan yalanpallanlara pərəstiş etmək üçün yay gününün şaxımasından cəsərlə yan keçən yarasanın cüzi titrəyişini nəzərə alaraq qaravaşın – bir ayağı burada, digəri orada – fırıldaq gəldiyi iddiaçının tam hüququ çatırdı ki, arbaleti müstəqil gərərək qalionu kərtikləsin, çünki qaravaş təmiz vicdanı ilə fərqləndiyi üçün ona zərərin əvəzində on səkkiz inəyin tükünün sayı qədər mərcimək toxumu vermişdi, eynən o qədər də – yalanpalan ustasına vermişdi.

Eləcə də məhkəmə necis parçalarına görə ona ittiham irəli sürməyə kifayət qədər əsas görmür; onun, guya, bağırsaqlarını tam boşalda bilmədiyinə görə qazandığı ittihama gəlincə, qurdabənzər karton tutuquşularına süpürgə atılan oğru yuvalarının döngəsi ilə qaynının dabanqırma getdiyi, üç bükülmüş zolağa bənzər qırmızı saplarla tikilmiş səbətdə təntənə ilə apardığı krujeva ilə haşiyələnmiş şahin zıncırovlu quş müqəvvaları ilə yəhərlənmiş mehtərlərin ştalmeystercəsinə tərəvəz bişirdikləri mis top mərmisinin yardımını ilə kəndiri boşaldıb qoz yağından düzəldilmiş, Mirbalda istifadə etdiklərinə bənzər şamların işığında küləklərlə ətirələnmiş əlcək cütünün qərarı belədir.

Guya ki, pinəçilliklə, çiy yeməklə, eləcə də mumiyaların qatranlanması ilə məşğul olduğuna görə cavabdehə qarşı irəli sürülən ittihamlara gəldikdə isə, tərəddüd baxımından bunlar, cavabdehin inandırıcı surətdə isbat etdiyi kimi, həqiqətə uyğun deyildir və bunun əsasında məhkəmə iddiaçını, yerli adətə uyğun olaraq, ədviyyatlanmış, duruldulmuş və sıxlaşdırılmış üç dolu stəkan kəsmiyə məhkum edir, bu stəkanları o,

avqustun may yarısında adıçəkılən iddiaçıya ödəməyi öhdəsinə götürür.

Adıçəkılən cavabdeh isə təkərli xəlbirdən keçirilmiş istirdiyə ilə eşilmiş qırtlaq dəliyini tıxamaq üçün ot və lif gətirməyi öhdəsinə götürür.

Xərcləri ödəmədən yenidən dost olun və bununla da məhkəmə iclası bağlanır.

Hökm elan edildikdən sonra iddiaçı və cavabdeh getdilər, həm də onların hər ikisi verilən qərardan tam məmnun idi, axı bu, eşidilməmiş bir şey idi: hələ Nuh daşqınından bəri çəkişən tərəflərin qəti qərardan eyni dərəcədə razı qaldıqları bir iş baş verməmişdi və hələ on üç yubiley ili də baş verməyəcək.

Burada iştirak edən müşavir və doktorlara gəlincə, onlar Pantaqruelin bu çətin və incə işi necə həll etdiyini əyani surətdə göstərən fəvqəlbəşər hikmətinin təsiri altında, ən azı, üç saat müddətində vəcdə gəlmiş və heyran vəziyyətdə qaldılar, onların bu vəcd halı hələ çox davam edəcəkdə, amma bu vaxt xeyli miqdarda sirkə və qızılgül suyu gətirdilər, bu vasitələr onlara elə təsir etdi ki, Allaha şükür, onlar ayıldılar və özlərinə gəldilər.

XIV Fəsil. Panurq türklərin əlindən necə qurtulduğu haqqında danışır

Pantaqruelin hökmü haqda hamı həmin an eşidib bildi, hökm çoxlu nüsxədə çap olunaraq məhkəmə arxivlərinə verildi və o vaxtdan hamı Pantaqruel haqqında belə fikir söyləməyə başladı:

– Süleyman uşağı anasına sadə bir fərziyyə əsasında vermişdi, onun heç vaxt Pantaqruelinki kimi heyratəmiz müdrikliyi olmayıb. Biz xoşbəxtik ki, Pantaqruel bizim ölkəmizdədir.

Onu hətta məruzəçi və məhkəmənin sədri təyin etmək istəyirdilər, amma o, nəzakətlə təşəkkür edərək, qətiyyətlə boyun qaçırdı.

– Bu kimi vəzifələr, – o aydınlaşdırdı, – insandan həddən çox yaltaqlıq tələb edir, əgər insan təbiətinin əxlaqsızlığını da

nəzərə alsaq, onda bu vəzifəyə gedən şəxslər öz ruhlarını yalnız böyük zəhmətlə xilas edə bilirlər. Mənə elə gəlir ki, bir neçə mələyin yox olmağından əmələ gələn boşluq yalnız bu zümrədən olan adamlarla doldurularsa, onda Axirət günü heç otuz yeddi yubiley ilindən sonra da gəlməyəcək, Kuzanlı Nikolayın öncədən söylədikləri isə yalan olacaq. Mənim işim sizi bu barədə qabaqcadan xəbərdar eləməkdir. Lakin əgər sizdə bir neçə çəllək yaxşı şərab tapılsa, o zaman mən onları həvəslə hədiyyə kimi qəbul edərim.

Onlar da həvəslə beləcə etdilər: şəhərdə olan ən yaxşı şərabı ona göndərdilər, Pantaqrueel də qaydasınca içdi. Amma yazıq Panurq lap çox içmişdi, çünki onun canı hissə verilmiş siyənek kimi quru idi. Şərab onun ayaqlarına çarpdı və onlar anqlamış pişiyin ayaqları kimi bükülməyə başladı. O, qırmızı şərabla dolu böyük piyaləni birməfəsə boşaldanda kimsə ona söylədi:

– Ey, ey! Əzizim, siz, nəyə, həddən artıq canfəşanlıq edirsiniz!

– Cəhənnəm olsun! – Panurq onun sözünü ağzında qoydu. – İcazənizlə deyim ki, buradakılar alacəhrə kimi içən və yemi dimdikləməyə də sərçə kimi quyruqlarına şappıldadandan sonra başlayan Paris əyyaşları deyil. Eh, dost! Əgər mən şərabı qanıma tökdüyüm kimi tezcə durmağı da bacarsaydım, mən də artıq Empedoklla birgə Ay kürəsindən yuxarı uçardım! Amma bu nə işdir? Heç cür anlaya bilmirəm: şərab əladır, çox dadlıdır, di gəl onu nə qədər çox içirəmsə, yanğım da bir o qədər artır. Görünür, monsenyor Pantaqrueelin kölgəsi də, ayın soyuqlama gətirdiyi kimi asanca yanğı gətirir!

İştirakçılar uğunub getdilər. Pantaqrueel bunu görüb soruşdu:

– Panurq, siz orada nəyə gülürsünüz?

– Senyor! – Panurq cavab verdi. – Mən onlara bu şeytan türklərin şərab içmək yasaq deyə necə bədbəxt olduğunu danışmışdım. Əgər Məhəmmədin Quranının yamanlığı yalnız bunda olsaydı belə, mən yenə heç bir təqdirdə onların qanununa keçməzdim.

– Lütfən, söyləyin, canınızı necə qurtara bildiniz? – Pantaqrueel soruşdu.

– Hər şeyi olduğu kimi danışacağam, senyor, – Panurq dedi, – bax bucuğaz qədər də yalan deməyəcəyəm.

Türklər – köpək uşağı – əvvəlcədən dovşan kimi içimi piylə dolduraraq məni şişə keçirdilər: axı mən elə arıq idim ki, başqa cür onlar məni gəmirə bilməzdilər. Onlar məni diri-diri qızartmağa başladılar. Bax, beləliklə, onlar məni qızardırırlar, amma mən xəyalən özümü Allahın rəhminə tapşırdım, müqəddəs Lavrentiyə dua etdim, Allaha olan ümidimsə məni tərk etmədi ki, o, məni bu əzabdan xilas edəcək; və nəhayət, həqiqətən də, bu möcüzəli qurtuluş baş verdi. Beləliklə, mən özümü bütünlüklə Allahın iradəsinə tapşırdım və yalnız fəryad edirdim: “İlahi, mənə kömək ol! İlahi, məni xilas et! İlahi, sənın qanunlarından üz döndərmədiyimə görə bu köpəklərin, bu yaramazların mənə verdikləri işgəncələrdən məni qurtar!” Elə bu vaxt məni qızardan türk yuxuya getdi – mənim yüzgözlü Arqusumu belə bacarıqla yatızdıran ya Allahın iradəsi idi, ya da hansısa xeyirxah bir Merkurunin iradəsi. Duydum ki, o artıq şişi fırlatmır, baxıram, yatıb özüyçün. Burada dşimlə kösövün yanmamış başını tutaraq onu türkün düz qasığına fırlatdım, o birini isə üstündə mənim hörmətli qızardıcımın saman döşəyinin sərildiği səfər çarpayısının altına tulla- mağa çalışdım, çarpayı isə ocağın düz yanında qoyulmuşdu.

Saman bir andaca alışdı, sonra alov çarpayıya keçdi, çarpayıdan da şam taxtalarından düzəldilmiş tağlı tavana. Hələ bu harasıdır! Mənim alçaq cəlladımın qasığına atdığım kösöv onun qarnının altını tamam yandırmışdı və artıq onun yumurtalan alışmışdı. Əgər onun bu yeri belə üfunətli olmasaydı, o heç səhərə qədər də xəbər tutmazdı, burada isə o, qudurmuş keçi kimi sıçradı, başını pəncərədən çıxarıb var gücü ilə bağırmağa başladı: “*Dal barot! Dal barot!*” – bu, “yanğın! yanğın!” deməkdir. Sonra mənim yanıma qaçıb, qollarımın sarındığı ipləri kəsdi və artıq ayağımdakıları kəsməyə başladı – o, məni ocağa atmaq istəyirdi. Bu zaman paşalar və müftilərin tam bir dəstəsiylə gəzişdiyi küçədə qışqırtını eşidən və tüstü iyini duyan ev yiyəsi çaparaq yanğını söndürməyə və öz avadanlığını xilas etməyə atıldı. O, qaçaraq çatar-çatmaz,

mənim keçirildiyim şişi qapdı və onunla mənim qovurmaçımı yerindəcə uzatdı, qovurmaçı isə tibbi yardımın olmamasındanmı, ya da başqa bir səbəbdənmi, gözlənilmədən canını tapşırırdı; sahib şişi onun göbəyindən bir az yuxarı, sağ böyrünə yaxın yerdən soxaraq, qaraciyərinin üçüncü dilimini parçalamışdı, sonra ucluq yuxarı gedərək diafraqmanı deşib sol kü-rəklə onurğanın arasından, çiyin qurşağındakı ürək çantasından çıxmışdı.

Sahib şişi məndən çıxaranda mən, düzdür, tavanın yanına yıxıldım, amma yüngül, çox yüngül zədə aldım – zərbənin gücünü piy zəiflətmışdi. Mənim paşamsa, görəndə ki işlər xarabdır, evi xilas edə bilmir və hər şey batır, bütün iblisləri – Qrilqotu, Astarotu, Rappalı və Qribuylu yardıma çağırmağa başladı və yeri gəlmişkən, hərəsini düz doqquz dəfə çağırırdı.

Burada mən əməlli-başlı qorxdum. “İblislər bu dəqiqə bu ra, bu ağılsızın dalınca peyda olacaqlar”, – deyə düşündüm. Bəlkə, onlar elə lütfkar ibislərdir ki, məni də özləri ilə götürərlər? Axı mənim yarı hissəm qızardılıb, belə ki, piy mənim bədbəxtliyimin səbəbi ola bilər, çünki ibislər böyük piy həvəskarıdırlar – bu barədə filosof Yamvlix, eləcə də *Myurmo öz De bossutis et contrefactis pro Magistros nostros*¹ apologiyasında birbaşa deyir. Hər halda, mən xaç çəkməklə özümü qoruyaraq səsləndim: “*Agyos athanatos, tho Theos!*”² – və ibislərin heç biri peyda olmadı.

Onda mənim murdar paşam özünə qəsd etməyi qərara aldı: o, mənim şişimlə öz ürəyini deşmək istədi. Belə də oldu – o, şişi sinəsinə dirədi, amma şiş gərək olan qədər iti deyildi və artıq getmədi: türk nə qədər basdısı da, onda heç nə alınmadı. Bu vaxt mən ona yaxınlaşdım və dedim:” Cənab kişicik! Sən boş-boşuna vaxt itirirsən, beləliklə, sən özünü heç vaxt öldürə bilməzsən, yalnız yaralayarsan, sonra da həkimlər sənə ölənə qədər əzab verərlər. Əgər istəyirsənsə, mən səni bir zərbə ilə elə öldürüm ki, uf da deməyəsən. Bu üsulla mən çoxunu o dünyaya göndərmişəm, mənə inana bilərsən və əla:

¹ “Əyilmişlər və eybəcərlər haqda, ilahiyat doktorlarının müdafiəsi üçün” (*orta əsr. lat.*)

² İlahi müqəddəsdir, müqəddəs ölümsüzdür! (*yun.*)

razı qalıblar”. “Ah, mənim dostum, sənə yalvarıram! – paşa dedi. – Buna görə mən öz pul kisəmi sənə hədiyyə edərəm. Al, götür! Onun içində altı yüz seraf və bundan əlavə, bir neçə saf brilyant və yaqut var”.

– Onlar haradadır? – Epistemon soruşdu.

– Müjdəçi Yəhyaya and içirəm, – Panurq cavab verdi, – buradan çox uzaqlarda, əgər onlar hələ durursa.

Axı keçənilki qar haradadır?

Bu daha çox parisli şair Villonu həyəcanlandırırdı.

– Lütfən, öz hekayəni bitir, – Pantaqruel dilləndi, – bizim üçün maraqlıdır ki, sən öz paşanın cəzasını necə verdin.

– Namuslu insanın düz sözüdür ki, bütün bunlarda zərrəcə yalan yoxdur, – Panurq davam etdi. – Mən yarıyanmış cındıra dönmüş şalvarla onun boğazını çəkib bağladım, əl və ayaqlarını bərk-bərk sarıdım ki, o qımıldanmasın, sonra şişi onun xirtləyinə soxdum və üstündən təbərzin sallanan iki yoğun qarmağa şiş ilişdirdim, bu üsulla da paşanı asdım. Aşağıda, düz onun altında isə gözəl bir tonqal qaladım və mənim ağam burada hisxanadakı siyənək kimi qaxaclaşdı. Mənsə onun pul kisəsini və qarmaqdan asılmış mizrağını götürüb əkildim. Onda məndən necə mürdar keçdi iyi gəldiyini bir Allah bilir!

Bayıra çıxıb baxıram: hamı yanğına yığışıb və su daşıyır. Yarıya qədər qızardığımı görəndə türklərdə mənə qarşı təbii rəhm hissi yarandı və bütün suyu üstümə tökdülər – bu, məni yaxşıca gümrahlaşdırdı və xeyirli oldu. Sonra türklər mənə qəlyanaltı üçün nəsə verdilər, amma mən, demək olar ki, heç nəyə toxunmadım, çünki onlar öz adətlərinə uyğun olaraq, üstündən içmək üçün yalnız su gətirmişdilər.

Daha onlar mənə heç bir pislik etmədilər, yalnız belində donqarı olan balaca bir türk qarğaşalıqda məndən piyi çırpışdırmaq istəyirdi; amma mən mizraqla onun barmaqlarına elə vurdum ki, o bir daha buna cəsarət etmədi. Mənə onların çox sevdikləri hindqozu mürəbbəsi gətirən bir gəzəyən qız gözlərini həmin zavallıya zilləyib baxırdı – o, həmin vaxt çox aciz idi, alovdan elə büzüşmüşdü ki, ayaq üstə dursaydı, boyu

mənim dizlərimə ancaq çatardı. Amma bir şey təəccüblüdür: mənim zülmkarımın yatdığı vaxt qovrulmuş həmin böyrümdəki ağrılar tamamilən keçmişdi, buna qədər isə mən düz yeddi il bel ağrısından əziyyət çəkmişdim.

Bax beləcə, türklərin mənimlə əlləşdikləri vaxt yanğın ətrafa yayıldı (necə olduğunu məndən soruşmayın) və iki mindən çox evi məhv etdi, belə ki, nəhayət, türklərdən biri bunu görüb qışqırdı: “Məhəmmədin bətninə and içirəm ki, bütün şəhər alov içindədir, bizsə burada qurdalanırıq!” Bu sözlərlə hərə öz evinə dağılışdı.

Mən isə şəhər darvazalarına tərəf getdim. Elə darvazaları keçib, tərənin üstünə qalxdığım zaman Lotun arvadı kimi geri boylandım və gördüm ki, bütün şəhər Sodom və Homorra kimi alovlanıb, o dəqiqə mən elə məmnunluq duyduğum ki, az qala, sevincdən şalvarımı batıracaqdım. Amma Allah məni cəzalandırdı.

– Necə? – Pantaqrueel soruşdu.

– Bax belə, – Panurq cavab verdi. – Mən vəcdlə gur alova baxıram, hələ bir gülürəm də. “Ah, – deyirəm, – yazıq birəciklər! Ah, yazıq siçanlar! Sizi sərt qış gözləyir, alov sizin yuvanıza girib”. Bu zaman altı yüz – yox əşi, altı yüz nədir! – irili-xırdalı min üç yüz on birdən çox köpək yanğından can qurtararaq şəhərdən çıxıb qaçmağa başladı. Onlar mənim yanqızardılmış günahkar canımın iyini duyaraq o saat düz üstümə cumdular və əlbəttə ki, əgər mənim qoruyucu mələyim diş ağrısına qarşı əla vasitənin olduğunu mənə təlqin etməsəydi, məni bir dəqiqənin içində parçalayacaqdılar.

– Axı diş ağrısından qorxmağa sənə hansı əsasların var idi? – Pantaqrueel soruşdu. – Axı sən yel xəstəliyindən müalicə olunmusan.

– Gedin Allahın yanına, cənnətə! – Panurq səsləndi. – İtlərin sizin ayağınızdan tutmağı şiddətli diş ağrısı deyilmi? Amma burada piyi xatırladım – onu itlərə fırlatdım, onlar da həmin an onun üstündə boğuşmağa başladılar. Bunun sayəsində onlar məndən əl çəkildilər, mən də onlardan əl çəkdim. Onlar özləri üçün didişirlər, mənsə fərəhli və xoşbəxt halda onlardan aralandım və yaşasın şiş!

XV Fəsil. Panurqun Paris ətrafına divar tikmək üçün ən yeni üsulları necə öyrətdiyi haqqında

Bir dəfə Pantaqrueel məşğuliyyətlərdən dincəlmək arzusu ilə Sen-Marso qəsəbəsinə gəzintiyə çıxdı, həm də Foli-Qobelena mütləq dəymək istəyirdi. Onu plaşının altında həmişə məh-tərə və qaxac parçası gəzdirən Panurq müşayiət edirdi – o, bunlardan heç vaxt ayrılmırdı və bunları öz cangüdənləri adlandırırdı. Lakin o heç bir qılıncı qəbul etmirdi və Pantaqrueelin ona qılınc bağışlamaq vədinə cavab vermişdi ki, bu, onun dalağını istiləndirər.

– Bəs işdir-şayədi, sənə hücum etsələr, özünü necə qoruyacaqsan? – Epistemon soruşdu.

– Zorba təpiklərlə, – Panurq cavab verdi, – tək deşici silahlar qadağan edilsin.

Geri qayıdarkən Parisin ətrafındakı divarlara göz gəzdirən Panurq istehza ilə söylədi:

– Baxın, nə gözəl divarlardır! Çox möhkəm divarlardır – yumurtadan yeni çıxmış qaz balalarını qorumaq üçün daha yaxşısını tapa bilməzsən! Amma saqqalıma and içirəm ki, bunun kimi bir şəhərə onlar pis xidmət göstərə bilər. Yetər ki, inək yel buraxsın – və belə divarın altı brası dərhal yerə uçaçaq.

– Dostum! – Pantaqrueel etiraz etdi. – Bilirsənmi, böyük Lakedemon şəhərinin nəyə görə divarla əhatə olunmadığını Agesilaydan soruşanda o nə cavab vermişdi? Döyüş sənətində səriştəli, yaxşı silahlanmış şəhər sakinlərini və vətəndaşlarını göstərərək səslənmişdi: “Budur şəhər divarları!” O, bununla demək istəyirdi ki, ən möhkəm divar – əsgər mətinliyidir və şəhərlər üçün onların sakinlərinin və vətəndaşların igidliyindən daha etibarlı və möhkəm qala ola bilməz. Eləcə bu şəhər də özünün çoxsaylı və döyüşkən xalqı ilə güclüdür və başqa qalaya ehtiyacı yoxdur. Bununla belə, kimsə onu Strasburqda, Orleanda, ya da Ferrarda olduğu kimi divarla əhatə etmək istəsəydi, onsuz da, edə bilməzdi – bunun böyük xərci və məsrəfləri olardı.

– Ola bilsin, – Panurq razılaşdı, – amma hər halda, düşmənin yaxınlaşan vaxt, heç olmasa, “Kimdir orada?” – soruşmağa imkan tapmaq üçün özünə belə bir daş don geyinmək pis olmazdı. Sizin, guya, tikintinin çox baha başa gələcəyi barədə dediklərinizə gəldikdə isə qoy şəhərin ataları mənə şərab versinlər, mən divar qaldırmağın ən yeni və çox ucuz üsullarını onlara öyrədərəm.

– Hansılan? – Pantaqrueel soruşdu.

– Bunu sizə açıqlayaram, – Panurq dedi, – amma bu barədə heç kimə heç nə deməyin. Mənim müşahidələrimə görə, qadınların əsas tələləri burada daşdan ucuzdur. Bax elə bundan da divar hörmək gərəkdir: əvvəlcə bu tələləri memarlıq simmetriyasının bütün qanunlarına uyğun olaraq düzmək gərəkdir – daha böyükləri ən aşağıya, sonra bir az maili – ortababları, yuxarıya – ən kiçiklərini və sonra bütün bunları böyük Burj qaləsindəki kimi monastır miyançalarında daldalanan bərkimiş qılınccıqlarla itiüclü basmadüyməyə bənzər şəkildə sancaqlamaq gərəkdir. Belə divarı hansı şeytan dağıda bilər? Onlar istənilən metaldan möhkəmdir, heç bir zərbə onlar üçün qorxulu deyil. Bax onları lənətə gəlsinlər! Heç ildirəm də onları vurmaz. Niyə? Çünki onlar müqəddəs və uğurludur. Amma bunun bircə uyğunsuzluğu var.

– Ho-ho! Ha-ha-ha! Hansı? – Pantaqrueel soruşdu.

– Məsələ burasındadır ki, milçəklər bu bəhərləri dəhşətli dərəcədə sevirlər. Bir dəqiqənin içində cumaraq murdarlayacaqlar – fəlakət, müsibət, Roma papası rüsvay oldu! Amma bunun da əlacını tapmaq olar: bəhərləri ya tülkü quyruqları ilə, ya da Provansal eşşəklərinin yekə ləvazimatları ilə örtmək gərəkdir.

– Sən necə də yaxşı oğlansan! – Pantaqrueel səsləndi.
– Əmr edəcəyəm ki, sənə mənim soyumun rəngində livreya geyindirsinlər.

Doğrudan da, o, Panurqu son dəblə bəzəndirdi; Panurq yalnız onu arzu etdi ki, şalvarındakı miyança üç fut uzunluğunda olsun, həm də dairəvi yox, dördkünc olsun, onu da yerinə yetirdilər və bundan sonra Panurqa baxmaq böyük zövq verirdi. Panurq özü də tez-tez deyirdi ki, insan nəsl

uzun miyançaların bütün üstünlüklərini və bütün mənəfətlərini bilmir, amma zamanında o, bunu başa düşəcək, zira bütün xeyirli şeylər öz vaxtında kəşf edilir.

– Uzun miyança kimin həyatını xilas etmişsə, Allah onu qorusun! – o təkrar edirdi. – Uzun miyança kimə bir gündə yüz altmış doqquz min ekü gətirmişsə, Allah onu qorusun! Kim öz uzun miyançasının sayəsində bütöv bir şəhəri ölümdən qurtarmışsa, Allah onu qorusun! Yox, Allah haqqı, mənim çoxlu boş vaxtım olan kimi “Uzun miyançaların rahatlığı” adlı kitab yazacağam.

Doğrudan da: o, rəsmlərlə dolu, böyük, gözəl bir kitab yazdı, amma mənə məlum olan qədər o, hələ işiq üzü görməyib.

XVI Fəsil. Panurqun xasiyyəti və adətləri haqqında

Panurq otuz beş yaşlarında, ortaboy – nə hündür, nə alçaq, ülgüc dəstəyini xatırladan, qarmağabənzər burunlu, başqalarına kəf gəlməyi sevən, yüksək dərəcədə nəzakətli, ancaq yüngülcə pozğun və anadangəlmə xüsusi xəstəliyə düşər olmuş bir kişiydi ki, o zamanlar bu barədə belə deyirdilər:

Pulsuzluq – dözülməz bir xəstəlikdir.

Bununla belə, o, pul qazanmağın altmış üç üsulunu bilirdi, bunlardan ən təmizi və ən adisi nəzərə çarpmayan oğurluq idi və o, zarafatçı, leylac, əyyaş, gəzəyən və xəspuş idi, belələri Parisdə də çox deyil.

Mahiyyətə isə fanilərin ən ecazkarıydı.

O, daim polislərə və gecə nəzarətçilərinə fırıldaq gəlirdi. Bəzən üç-dörd cavanı toplayıb axşama onları tampliyerlər ki mi içirdərək, müqəddəs Cenevrə küçəsinə, ya da Navarra kollecinin yanına aparırdı və bunu bilavasitə gecə nəzarətçisinin keçəcəyindən əvvəl edirdi – bunu bilmək üçün Panurq əvvəlcə şpaçasını daş döşənmiş yola qoyub qulağını yerə dirəyirdi: əgər şpaqa cingildəyirdisə bu ona dəqiq işarəydi ki, nəzarətçi yaxındadır – Panurq və yoldaşları hansısa bir arabanı götürüb, onu var gücləri ilə yelləyir və dağdan birbaşa nəza-

rətçinin ayaqları altına buraxırdılar, bundan yazıq nəzarətçilər donuz kimi yerə sərilirdilər, bu vaxt Panurq dostları ilə birlikdə yolun əks tərəfinə qaçırdı: qeyd etmək gərəkdir ki, heç iki gün keçmədi, Panurq bütün Paris küçələrini və dalanlarını tanıyırdı, sanki, *Deus det*¹.

Bəzən o, gecə gözətçi dəstəsinin heç cür yan keçə bilməyəcəyi bir yerə barıt tökür, sonra nəzarətçini görəndə kimi yandırırdı, daha sonra ayaqlarını Anton atəşinin yandırdığını fərz edən qarovulçuların necə yüngüllüklə hoptanıb-düşdüklərinə ləzzətlə baxırdı.

Elm magistrləri və ilahiyyatçılar ondan daha çox çəkirdilər. Görürsən, küçədə biri ilə rastlaşar – murdarçılıq etməkdən heç çəkinməz: birinin şlyapasına peyin tökər, o birinin arxasına tülkü quyruğu, yaxud dovşan qulağı asar, ya da daha başqa bir yaramazlıq düşünüb tapar.

Ehkamların başa salınması məqsədi ilə bütün ilahiyyatçıların Sorbonnaya gəlməsi əmr edilən həmin gün o, Burbon qarışığı deyilən şey hazırladı – sarımsaq, qalbanum, asafetida, kostoreum və isti peyin qarışığı, oraya bədxassəli yaranın irinini tökdü və səhər tezdən bu qarışıqla daş yolu elə bollaça yağladı ki, heç şeytan da bunu bacarmazdı. Elə ki bu mərhəmətli insanlar keçdi kimi daban almağa başladılar, beləcə bütün içəliqlərini burada qoydular. Sonralar on-on iki adam taundan öldü, on dördü cüzam xəstəliyinə tutuldu, on səkkizini qotur tutdu, iyirmi yeddidən çoxu isə pis xəstəliyə yoluxdu.

Panurq isə bunu heç vecinə də almadı. O, adətən, plaşının altında qamçı gəzdirirdi və bu qamçı ilə cavan nöqərləri qəddarcasına qamçılıyırdı ki, onlar öz sahiblərinə şərəbi daha cəld aparsınlar.

Onun gödəkçəsində iyirmi altıdan çox cibcik və cib var idi və onların hamısı dolu olurdu:

- ~ onların birində qurğuşunlu oyun aşığı (sümük) və xəzçinin kimi iti bıçaq olurdu ki, bununla o, pul kisələrini kəsirdi;
- ~ o birində – keçənlərin gözlərinə püskürtdüyü üzüm şirəsi ilə dolu qab;

¹ İlahi, göndər [bizə öz sülhünü]. (*lat.*)

- ~ üçüncüsündə – üstünə qaz və xoruz lələkləri sancılmış ayıpəncəsi başı – o, bunları xeyirxah adamların plaşlarına, ya da şlyapalarına sancırdı, bir də o, adamlara buynuz qayıрмаğı xoşlayırdı, onlar da bununla bəzən ömür boyu bütün şəhəri gəzib-dolaşırdılar; qadınların baş geyimlərinə bu buynuzları arxadan – kişi əsbabı şəklində – asırdı;
- ~ dördüncüdə – bit-birəylə dolu çoxlu düyünçə; o, bunları öldürülmüş Məsum körpələr qəbiristanlığındakı öz dilənçi curlarından yığırdı, sonra da əsasən kilsədə yazı yazılan qamış və ya lələk vasitəsilə ən nazlı qızların boyunluqlarına silkirdi; demək gərəkdir ki, o, heç vaxt kilsədə xora qalxmırdı – günorta və axşam ibadətlərində və moizə vaxtı aşağıda, qadınların arasında olmağı üstün tuturdu;
- ~ beşincidə – çoxlu qarmaq və qarmaqcıq vardı, bunlarla o, sıx-sıx kütlə halında dayanmış kişi və qadınları, başlıca olaraq nazik taftadan don geyən qadınları ilişdirməyi xoşlayırdı – onlar azacıq dartınan kimi don tikə-tikə olurdu;
- ~ altıncıda – içində qov, çaxmaq, çaxmaqdaşı və bunun kimi qurğular olan qutu;
- ~ yeddincidə – iki-üç yandırıncı şüşə var idi ki, onların köməyi ilə kişiləri və qadınları çılgın hala gətirərək, kilsədə olduqlarını yaddan çıxartmağa məcbur edirdi; Panurq boş yerə demirdi ki, incikliyə dözməyi bacarmayan qadın qeyzindən elə günorta duasında iş...yə qadirdir – fərq, guya, yalnız bir neçə hərfdədir;
- ~ səkkizincidə – sap və iynə ehtiyatı var idi ki, bunların köməyi ilə o, şeytan bilir nə hoqqalar çıxardırdı.

Bir dəfə məhkəmənin Böyük zalında fransiskan rahibin messa xidmətinə hazırlaşdığını görən Panurq ona geyinməkdə və bürünməkdə yardım etmək istədi, amma onu geyindirən zaman xəlvəti onun cübbəsini əbasına və köynəyinə tikməyə macal tapdı, tezliklə məhkəmə üzvləri ibadət intizarı ilə yerlərini tutduqda o, uzaqlaşmağa tələsdi. Və zavallı frater¹, *İte, missa est*² deyərək, cübbəsini çıxartmağa başlayanda

¹ Qardaş (*lat.*)

² Nahar duası bitdi, gəlin. (*lat.*)

onunla birlikdə əbasını və köynəyini də çıxartdı – belə ki, bunların biri digərinə möhkəm tikilmişdi – çiyinə qədər lütləşərək, təsəvvür etmək gərəkdir, görkəmli ölçüdə olan öz bəzəklərini hamının qarşısında aşkara çıxartdı. Frater bunları nə qədər qətiyyətlə çıxartmaq istəyirdisə, bir o qədər çıpaqlaşırırdı, nəhayət, məhkəmə üzvlərindən biri qışqırdı: “Bu nədir belə? Bəlkə, müqəddəs ata fikirləşir ki, biz onun dalını öpməliyik? Yox, qoy onun dalını Anton atəşi öpsün!” O vaxtdan bəri müqəddəs atalara tapşırılmışdı ki, yalnız öz cübbə otaqlarında soyunsunlar, heç bir halda bunu başqalarının, xüsusən də qadınların yanında etməsinlər ki, onların beyinləri dumanlanıb ağılları çaşmasın. Fraterlərin qarmaqlarının nəyə görə belə uzun olduğunu kimsə soruşanda isə Panurq hər dəfə bu problemi şox gözəl həll edirdi.

– Eşşəklərin qulaqları ona görə uzundur ki, – o izah edirdi, anaları, *de Alliaco*-nun, öz *Suppositiones*¹-ində təsdiq etdiyi kimi, onların başına ləçək bağlamırdılar. Müqəddəs ataların səbəbiyyət yerinin belə uzun olması elə bu səbəbdəndir ki, onlar alt tumanı geymirlər.

İtem Panurqun başqa bir cibi də zəylə dolu idi; o, bu zəyi ən zabitəli qadınların yaxalığının arxasına töküdü, buna görə onlardan bəziləri hamının yanında soyunmağa məcbur olurdu, digərləri kömür üstündə xoruz kimi rəqs edirdi, üçüncülər barabanda bilyard şarı kimi diyirlənirdi, dördüncülər küçə bo yu qaçırdı. Panurqsa onların arxasınca cumurdu və soyunanların kürəyinə nəzakətli və iltifatlı kavalər kimi plaş atırdı.

İtem onun başqa bir cibində içində ağac yağı olan şüşə vardı və o, geyinib-kecinmiş qadın və ya kişi ilə rastlaşdığı zaman özünü elə aparırdı ki, guya, parçanı əli ilə yoxlayır və paltarın ən görünən yerlərini yağa bulaşdıraraq korlayırdı və işini görərək danışırdı: “Ah, xanım, necə gözəl mahuddur, necə gözəl ipəkdir, necə gözəl taftadır! Allah sizin qəlbinizə gərək olan hər şeyi versin – yeni paltar da, yeni aşna da! Allah sizi qorusun!” Bu sözlərlə o, əlini qadının yaxalığına qoyurdu. Paltarın üstündə qalan silinməz yağlı ləkə isə sonra ruhuna,

¹ “Təsəvvürlər” (*lat.*)

canına və əziz adına elə bərk hopurdu ki, heç şeytan da onu təmizləyə bilməzdi. Panurqsa vidalaşarkən deyirdi: “Baxın, xanım, yıxılmayın, irəlində palçıqlı iri gölməçə var”.

Onun daha bir cibində toz kimi döyülmüş südləyən saxlanırdı, o, həmin cibinə nəfis işlənmiş gözəl burun dəsmalı qoyurdu, onu Sent-Şanel dükanları cərgəsində suyuşirin bir alverçi qadından, onun sinəsindən bit çıxararkən çırpışdırmışdı – yeri gəlmişkən, bu biti qadının canına o özü salmışdı. Panurq hər dəfə nəcib qadınların arasında olarkən əl işləri barədə söz açır, əlini xanımın sinəsinə qoyur və soruşurdu: “Bu, Flamand tikməsidir, ya Enodandır?” Sonra o, öz burun dəsmalını çıxarırdı: “Baxın, baxın, bax bu, əsl işdir! – o deyirdi. – Ya Pipinyandandır, ya da Kakassondan!” Bu zaman o, dəsmalı bütün gücü ilə xanımların burnunun düz qabağında çırpırdı, bunun nəticəsində onlar dörd saat dayanmadan asqırırdılar. O özü isə bu zaman ayğır kimi yel buraxırdı, xanımlarsa gülərək soruşurdular:

– Panurq! Bu nədir, siz yel buraxırsınız?

– Əfv edin, xanım, – o cavab verirdi, – mən sizin burnunuzla çıxartdığınız nəğməyə uyarlıq axtarıram.

Daha bir cibində qarşısında heç bir qapının və sandığın davam gətirə bilmədiyi vintaçan, kilidaçan, qısqaq və buna bənzər başqa alətlər var idi.

Onun daha bir cibi çöplərlə dolu idi və o, bunlarla məharətlə oynayırdı, zira onun barmaqları Minervanın və ya Araxnanın kimi çevik idi, keçmiş zamanlarda isə o hətta küçələrdə fokus göstərirdi, amma teston və ya başqa bir pulu dəyişdirdiyi vaxt hətta sərraf Muşdan cəld olsaydı belə, yenə hər dəfə onun beş-altı vərəqi izsiz yoxa çıxırdı; belə ki, onlar yoxa çıxan zaman qalxan küləyin yalnız əsdiyini duyurdu – səbəbi Panurqun əllərinin itiliyi və cəldliyi idi və burada heç bir dələduzluq yoxuydu.

XVII FƏSİL. Panurqun indulgensiyları necə ələ keçirdiyi, qarıları necə ərə verdiyi və Parisdə hansı məhkəmə işlərini apardığı haqqında

Bir dəfə Panurqun nədənsə əndişəli olduğunu və söhbəti davam etdirmədiyini görüb qərara aldım ki, buna səbəb pul-suzluqdur və ona bu sözlərlə üz tutdum:

– Panurq, üzünüzdün ifadəsindən belə mühakimə yürütmək olar ki, xəstələnmişiniz və məhz nəyə tutulduğunuzu başa düşürəm: sizin xəstəliyiniz “pul kisəsinin arıqlaması” adlanır. Amma siz narahat olmayın: məndə azıb gəlmiş altı su yarım var – düşünürəm ki, onlar sizin üçün artıqlıq eləməz.

Panurq isə mənə belə cavab verdi:

– Eh, pul nə olan şeydir? Kül! Güzəl günlərin birində mən onu xərcləməyə yer tapmayacağam, çünki məndə fəlsəfə var, o, başqalarının pul kisələrindən ahənrüba dəmiri çəkən kimi pulu özünə çəkir. Bəlkə, ola bilər, siz indulgensiya əldə etmək istəyirsiniz? – o soruşdu.

– Sizə söz verirəm, mən bu dünyada günahlarımın bağışlanmasının dalınca elə də düşmürəm, – ona cavab verdim, – baxarıq, o birində nə olacaq. Bununla belə, düzünü desəm, güman ki, indulgensiya nə az, nə çox, bir denye xərcləməyə hazırım.

– Bir denye də mənə sələmə verin, – o dedi.

– Yox, yox, – dedim, – mən onu sizə, sadəcə, səmimi-qəlbədən borc verirəm.

– *Grates vobis, Dominos*, – o dedi.

Biz müqəddəs Hervas kilsəsindən başladığımızdan, mən oradan yalnız bir fərman aldım, zira indulgensiya sahəsində əza qəne oluram və müqəddəs Briggittaya bir neçə qısa dua oxudum, bu arada Panurq bütün satıcılardan indulgensiya alırdı və onların hər biri ilə danışıqsız hesablaşdı.

Sonra biz müqəddəs Məryəm kilsəsində, müqəddəs İohann, müqəddəs Antoni və indulgensiya satılan bütün kilsələrdə olduq. Mən bundan sonra birini də almadım, amma

o, bütün tutya-təbərrüklərin üstünə düşmüşdü və hər yerdə pul verirdi. Geriyə dönəndə biz “Qala” meyxanasına girdik və o, mənə özünün ya on, ya da on iki cibini göstərdi: onlar pulla dolu idi. Burada mən xaç çevirərək soruşdum:

– Belə qısa müddətdə bu qədər pulu yığmağı siz necə bacardınız?

O, mənə cavab verdi ki, onları indulgensiya qoyulmuş boşqablardan çıxırdı.

– Birinci denyeni boşqaba qoyduğum zaman, – o aydınlaşdırdı, – bu, mənə elə cəld alındı ki, yığıcı elə bildi, guya, mən ora iri pul qoymuşam. Sonra mən bir əlimlə ona qədər denyə – bəlkə də, on dənə liar idi, amma on dublona zamin dururam – o biri əlimlə isə düz üç, ya dörd onluq qapdım və biz hansı kilsədə olduqsa, hamısında belə etdim.

– Hə, amma siz özünüzsü ovsunçu-ilan kimi əbədi işgəncələrə düşər edirsiniz, – qeyd etdim. – Siz oğru və laməzhəbsiniz.

– Sizə görə belədir, amma mənə görə belə deyil, – o etiraz etdi. – Axı indulgensiya satanlar bu pulu özləri mənə verirlər – onlar mənə təbərriki öpməyi təklif edirlər və bu zaman deyirlər: “*Centuplum accipies*”¹. Bu o deməkdir ki, bir denyenin əvəzində yüzünü götürməyə ixtiyarım var, zira accipies sözünü yəhudilərin şərh etdikləri kimi başa düşmək gərəkdir, onlar əmr formasının əvəzinə gələcək zamanı işlədirlər. Sizə qanundan misal gətirə bilərəm: *Diligēs Dominum və Dilige*². Buna görə də fərmansatan mənə deyəndə: “*Centuplum accipies*”, o, bununla demək istəyir ki: “*Centuplum accipe*”³; ravvinlər Kimhi, Aben Ezra və başqa masoretlər bu sözləri bu ruhda şərh edirlər, *Bartol da ibi*⁴ mühakimə yürüdü. Bundan başqa, papa Sikstin özü onu yaman şişdən müalicə etdiyimə görə – bu şiş ona çox əziyyət verirdi və o qorxurdu ki, ömürlük axsaq qala bilər – kilsə gəlirlərindən mənə min beş yüz franklıq renta bağışlamışdı. Budur, mən də bu rentanı kilsə gəlirlərindən öz əllərimlə özümə ödəyirəm.

¹ “Sənə yüzqat artığı veriləcək”. (lat.)

² “Sən Allahı sevəcəksən” və “Sev”. (lat.)

³ “Özünə yüzqat artığını ver”. (lat.)

⁴ Bu barədə (lat.)

Ah, dostum! – o davam etdi. – Əgər siz bilsəydiniz ki xaç yürüşlərində mən necə varlanmışdım, təəccübdən ah çəkərdiniz! Bunda mən altı min florindən çox qazanmışdım.

– Lənət şeytana, bəs onlar hara getdi? – çığırdım. – Axı sizdə heç nə qalmayıb.

– Haradan gəlmişdisə, ora da getdi, – o dedi, – yiyələrini dəyişiblər... yalnız bu qədər. Mən bu pulun, ən azı, üç minini nikahlara xərclədim, amma cavan qızların yox – onların adaxlılardan macalı yoxdur – dişləri tökülmüş qoca qarılarn, çünki belə düşünürdüm: "Bu hörmətli qadınlar cavanlıqda vaxtlarını boş yerə itirmirdilər, kişilərin özləri onlardan iyrənənə qədər onlar qarşılarna birinci çıxanı sevinclə razı salırdılar, qoy, lənət şeytana, ölümöncəsi bir dəfə də çapalasınlr". Bu məqsədlə mən onların qəbihlik, çirkinlik və iyrənclik dərəcələrindən asılı olaraq, birinə yüz, digərinə yüz iyirmi, üçüncüsünə üç yüz florin verirdim, çünki onlar nə qədər dəhşətli və mənfur idilərsə, bir o qədər də çox pul vermək lazım gəlirdi, çünki heç şeytan da onlara tamah salmazdı. Sonra mən hansısa bir sağlam və yekəpər yükdaşıyanın yanına gedib nikah müqaviləsi bağlayırdım: ancaq mən ona qarından öncə ekünü göstərirdim və deyirdim: "Qulaq as, qardaş, əgər sən indi yaxşıca eşələnməyə razılaşsan, bunun hamısı sənin olacaq". Sonra mən yaxşıca qonaqlıq verərək, qarıları şənəndirmək və qızıxdırmaq üçün əla şərabı və ədviyyatı bacardıqca bol eləyirdim. Bunun sayəsində onlar başqalarından pis çalışmırdılar, yalnız mənim əmrimlə onlardan ən eybəcərinin və idbarının üzünü torba ilə örtürdülər. Bütün bunlardan savayı, mənim məhkəmə işlərinə də çox xərcim çıxıb.

– Hansı işlərə? – soruşdum. – Axı sizin cibinizdə siçanlar oynaşır.

– Dostum, – o cavab verdi, – yerli qızlar iblisin təhriki ilə boyunlarını belə örtən hündür yaxalıqlar icad eləyiblər; belə ki, əlini dürtməyə yer qalmır – arxadan düymə, qabaqda isə hər şey bağlı; məlum məsələdir ki, bu, binəva aşıqlərin, məşuqların və seyrçilərin xoşuna gəlmədi. Gözəl bir çərşənbə axşamı bu qızları məhkəməyə verdim və öz ərizəmdə göstər-

dim ki, bu, mənim maraqlarıma necə ziyan vurur və xəbərdarlıq etdim: əgər məhkəmə lazımı ölçü götürməzsə, mən buna əsaslanaraq öz arxama miyança tikəcəyəm. Qisası, qızlar birləşdilər, öz dəlillərini irəli sürdülər və işi aparmağı öz müvəkillərinə tapşırdılar. Lakin mən dala durmadım və nəhayət ki, məhkəmə qızlara hüdüür yaxalığ gəzdirməyə icazə verdi, amma bir şərtlə – qabaqda kiçik kəsik qoysunlar.

Bir də mənim magistr Fi-fi və onun həmfikiriləri ilə çox çirkli və pis iyli bir məhkəmə işim olmuşdu: mən tələb etdim ki, onlar gecələr gizlicə Qızıllı çəlləyi və ayaqyolunu, yəni Sentensiyadan bəzi yerləri gizlicə oxumasınlar – yəni qoy onları gündüz Sorbonnada və bütün ilahiyyatçıların iştiraku ilə oxusunlar; amma icraçıya qarşı hansısa rəsmiyyəti gözləmədiyimə görə məhkəmə məni xərcləri ödəməyə məhkum etdi.

Bir dəfə də mən sədrlərin, müşavirlərin və başqa şəxslərin qatırlarını məhkəməyə verdim və tələb etdim ki, müşavir qadınlar onlara döşlük tiksinslər, yoxsa onlar dəhnə gəmirmək üçün bağlandıqları məhkəmə həyatını öz ağızlarının seliyi ilə bulaşdırırlar; buna görə də hakimlərin nöqərləri daş döşənmiş həyətdə rahat yerləşərək, dizlərini çirkəndirməkdən qorxmadan aşığı-aşığı oynamaq və ya söyüşmək imkanından məhrum olublar.

Mən bu işi uddum, ancaq bu, mənə baha oturdu. Sonra da, təsəvvür edin, həmin bu nöqərləri hər gün qonaq eləmək mənə nələrə başa gəlir.

– Onda siz bunu nəyə görə edirsiniz? – soruşdum.

– Dostum! – Panurq dedi. – Sizin heç bir əyləncəniz yoxdur, amma məndə onlar kralinkından da çoxdur. Gəlin birləşək – bax onda biz işlər törədərək!

– Yox, yox, – dedim, – müqəddəs Petliona and içirəm ki, sizi nə vaxtsa asacaqlar!

– Sizi isə nə vaxtsa basdıracaqlar, – Panurq qeyd etdi. – Sizcə, hansı daha sayğılıdır: hava, yoxsa yer? Eh sizi, papağı boş qalmış! İsanın özü havadan asılıb. Nə qədər ki nöqərlər yeyib-ıçirlər, mən qatırları qoruyuram və bəzilərinin üzəngi qayıqlarını elə kəsirəm ki, onlar sapdan asılı qalsınlar. Sonra hansısa piylənmiş bir müşavir, ya da ona bənzər daha kimsə

qatırın belinə tullanır – bax, artıq donuz kimi sərələnib, hamı ona baxır və burada gülüş yüz franklıqdan da çox olur. Ancaq mən hamıdan çox gülürəm, çünki müşavir evə gəldikdə öz sadıq nöqərinə yetişməmiş taxıl kimi əzişdirməyi əmr edəcək. Bax buna görə də mən heç vaxt qonaqlığa xərclədiyim pula heyifsilənmirəm.

Bir sözlə, artıq deyildiyi kimi, Panurq nəinki pul qazanmanın altmış üç üsulunu bilirdi, həm də gözünün qurdunu öldürmək üçün çıxarlarını hesablamasaq, onları xərcləməyin düz iki yüz on dörd üsulunu bilirdi.

XVIII FƏSİL. Bir böyük ingilis aliminin Pantaqruelle disput aparmaq istəməsi və onun Panurqa necə məğlub olması haqqında

Lap elə bu günlərdə Taumast adlı bir elm xadimi durub İngiltərədən yalnız bu məqsədlə gəlmişdi ki, Pantaqruele görsün, onun bənzərsiz alimliyini sınaqdan çıxartsın və bu barədə danışılanların doğru olub-olmadığı barədə yəqinlik əldə ələsin. O, Parisə gələn kimi Sen-Denidəki mənzilində yaşayan Pantaqruele yanına yollandı, bu zaman Pantaqruele Panurqla bağçada gəzir və peripatetiklər kimi filosofluq edirdi. Pantaqruele belə nəhəng və hündür olduğunu gören ingilis ilk anda qorxudan titrədi; sonra necə gərəkdirsə, onlarla salamlaşdı və belə bir nəzakətli nitq söylədi:

– Bəllidir ki, filosofların şahı Platon qeyd edib: əgər müdriklik və elm cismani və gözlə görünən şəkildə peyda olsaydı, bütün dünya çaxnaşmaya düşərdi, zira bu barədə şayiələrin yayılıb, filosof adlanan, səylə çalışan və maraqlı adamların qulağına çatdığı bəs edərdi ki, onlar yuxudan və dinclikdən məhrum olsunlar, çünki elmin canlı məbədi kimi ucalan və öz dilləri ilə ona nəfəs verən insanlar onları belə qüdrətlə cəlb və cəzb edir. Buna əyani sübut kimi aşağıdakıları göstərmək olar: birinci, Süleymanın evini görmək və onun müdrikliyini dinləmək üçün Şərqlə hüdudlarından və Fars dənizindən gəlmiş

Səba məlikəsi; ikinci, Solonu görmək üçün Skifiyadan Afınaya gəlmiş Anaxarsis; sonra Memfis kahinlərinə baş çəkmiş Pifaqor; sonra Misir ovsunçuları və Tarentli Arxitle görüşmüş Platon; sonra Qırxı görmək üçün Qafqaz dağlarına gəlib çatmış, massagetlər torpağı Skifiyanı, Hindistanı ötüb, brahmanlara qədər böyük Fison çayını üzüb keçmiş və himnosofistləri görmək üçün Babilistanı, Xaldeyanı, Miziyanı, Assuriyanı, Parfiya torpaqlarını, Suriyanı, Finikiyanı, Ərəbistanı, Fələstini, İsgəndəriyyəni – düz Həbəşistana qədər ötüb-keçmiş Tianlı Apollon. Eləcə də, həmhüddud dövlətlərdən – Fransa və İspaniyadan alim insanlar Tit Livini görmək və onu dinləmək üçün Romaya axışırdılar. Özümü belə kamil insanların sırasından və dərəcəsiindən saymağa cürət etməyəm – mən yalnız hər şeylə maraqlanan, yalnız elmə deyil, alimlərə də pərəstis edən insan kimi tanınmaq istəyirəm. Nəhayət, sənin misilsiz idrakın haqqında xəbər mənə çatan kimi öz vətənim, əzizlərimi və öz evimi buraxıb məsafənin uzaqlığına və dəniz səyahətinin usandırıcılığına baxmayaraq, buraya, mənə naməlum bir ölkəyə yalnız ondan ötrü üz tutdum ki, səni görüm və qarşısında idrakımın gücsüz olduğu, mənə aydın olmayan fəlsəfi məsələlər, geomantiya¹ və kabbala haqqında söhbət edim; əgər onları həll edə bilsən, mən və mənim bütün övladlarım həmin dəqiqədən sənın qulun olacağıq, zira başqa heç bir vasitə ilə sənə layiq olduğun şəkildə minnətdarlıq edə bilməyəcəyəm. Mən bu sualları yazılı şəkildə şərh edib, günü sabah bütün buralı alimləri xəbərdar edəcəyəm ki, biz onların iştirakı ilə açıq disput keçirə bilək. Disputu isə, təklif edirəm ki, belə aparaq. Mən burada, sizdə və başqa yerlərdə səfeh sofistlərin mübahisələri kimi *pro* və *contra* disput aparmaq istəmirəm. Eləcə də, mən nə akademiklərin deklamasiya ədəsi, nə də Pifaqorun rəqəmlər vasitəsilə etdiyi disput və Piko della Mirandolanın Romada etmək istədiyi kimi disput aparmaq istəmirəm – yalnız işarələrlə, susaraq disput aparmaq istəyirəm, zira bu mövzular o qədər çətindir ki, insan sözləri onları mənim istədiyim kimi ifadə edə bilməyə-

¹ *Geomantiya* – ərəb ölkələrində geniş yayılmış falaçma üsulu

cəkdir. Bunun xatirinə zati-alinizdən disputa gəlməyi təmənnə edirəm. O, Navarra kollecinin Böyük zalında, səhər saat yeddidə baş verəcək.

O, nitqini bitirdikdən sonra Pantaqrueel böyük ləyaqətlə cavab verdi:

– Hörmətli cənab! Allahın mənə verdiyi bəxşişləri həvəslə hər kəslə bölüşürəm; belə ki, hər bir nemət ondan gəlir və ona gərəkdir ki, bu, nəcib elmlərin səma azuqəsini qəbul etmək bacarığı və ləyaqəti olan insanların arasında çoxalsın, sən isə, məndə olan məlumata görə, onların arasında birinci yeri tutursan; buna görə də sənə elan edirəm: cüzi gücümün mənə imkan verəcəyi qədər sənə istənilən sualına cavab verməyə həmişə hazırım, hərçənd ki sən məndən yox, mən səndən öyrənməliyəm, amma madam ki sən özün təklif etdin, onda biz sənənlə sənə aydın olmayan məsələlər haqda söhbət edərik və onların həllini, Heraklit demişkən, həqiqətin gizləndiyi o tükənməz elm dəryasının dibində tapmağa çalışırıq. Mən sənənlə təklif etdiyim, susaraq, işarələr vasitəsilə disput aparmaq üsulunu bəyəniyəm, çünki biz, onsuz da, bir-birimizi başa düşəcəyik və disput vaxtı dəlil-sübut xoşlarına gələn zaman avara sofistlərin qaldırdıqları hay-küy və əlçalmalar bizdə olmayacaq. Beləliklə, mən sənənlə təyin etdiyim yerə göstərilən saatda gəlməyi yaddan çıxartmayacağam, amma öncədən şərt kəsək ki, biz sənənlə küsüşməyəcəyik və söyüşməyəcəyik, zira biz şan-şövkət və alqış yox, yalnız həqiqət axtarıq.

Taumast isə ona belə cavab verdi:

– Hörmətli cənab! Qoy Allah səndən öz nemətlərini əsirgəməsin, sənənlə əzəmətinin mənim heçliyimə iltifat göstərməsinin əvəzini versin. Beləliklə, sabaha qədər, hələlik!

– Hələlik! – Pantaqrueel cavab verdi.

Mənim lütfkar oxucularım! Siz Taumastın və Pantaqrueelin bütün gecə boyu hansı uca və ali fikirlərə daldıqlarını təsəvvür belə edə bilməzsiniz. Nəhayət, Klyuni karvansarasına düşmüş adıçəkilən Taumast susuzluğun onu heç vaxt bu qədər üzmədiyini qapıçıya söylədi.

– Məndə belə bir duyğu var ki, elə bil, Pantaqrueel mənim boğazımdan yapışır, – o etiraf etdi. – Lütfən, əmr edin şərab gətirsinlər, bir də boğazımı yaxalamaq üçün soyuq su.

Pantaqrueel çox həyəcanlı idi və bütün gecəni:

Bedanın *De numeris et signis*¹ kitabı,

Plotinin *De inenparrabilibus*² kitabı,

Prokiun *De magia*³ kitabı,

Artemidorun *Peri onirocraticon*⁴ kitabları,

Anaksaqorun *Peri semion*⁵,

İnaninin *Peri aphata*⁶,

Filistimonun kitabları,

Hipponaktın *Peri anecphoneton*⁷,

və bir çox başqalarının kitabları üzərində dayandı, sonda isə Panurq dedi:

– Senyor! Bütün bunları beyninizdən çıxardın və uzanıb yatın. Siz həddən artıq həyəcanlısınız – qorxuram ki, beyin yorğunluğundan qızdırmaya tutulasınız. Əvvəlcə iyirmi beş-otuz qaşiq horra vurun və bacardığınız qədər yatın, səhər isə cənab ingilislə disputda sizin yerinizə mən çıxış edəcəyəm və əgər onu ad metam non loqui⁸ çatdırmasam, məni biabır edə bilərsiniz.

– Panurq, əziz dost! – Pantaqrueel etiraz etdi. – Axı o çox nadir təhsilli insandır. Sənin onunla bəhsləşməyə gücün çatarmı?

– Həm də necə! – Panurq söylədi. – Vəssalam – hər şeyi mənim öhdəmə buraxın. Kim şeytanlardan daha elmlidir?

– Əlbəttə, ilahi neməti dadmışlardan başqa heç kim, – Pantaqrueel cavab verdi.

– Bir də ki, – Panurq davam edirdi, – mən şeytanlara qarşı çox çıxış etmişəm – onların hamısının kürəyini yerə vurm-

¹ “Saylar və işarələr haqda” (*lat.*)

² “Şərhi mümkün olmayan şeylər haqda” (*lat.*)

³ “Cadugərlik haqda” (*lat.*)

⁴ “Yuxuların yozulması haqda” (*yunan.*)

⁵ “İşarələr haqda” (*yunan.*)

⁶ “Sözlə deyilə bilməyənlər haqda” (*yunan.*)

⁷ “Üstündən sükutla keçilməli bəzi şeylər haqda” (*yunan.*)

⁸ Sükut həddinə (*orta əsr. lat.*)

şam və isladıb buraxmışam. Belə ki, əmin ola bilərsiniz: sabah bu məşhur ingilis mənim qarşımda açıq-aşkar özünü batıracaq.

Panurq bütün gecəni qulluqçularla əyyaşlıq edərək, onlarla *primus et secundus* və çubuq oyunu oynadı, borcunu isə şalvarının düymələri ilə ödədi. Təyin edilmiş vaxt çatanda o, öz ağası ilə göstərilən yerə getdi, orada isə artıq kiçikdən böyüyə bütün parisililər toplaşmışdı – inanın mənə.

“Bu məlun Pantaqrueel indiyədək bütün boşboğazlara və sorbonnaçı uşaq-muşaqlara qalib gəlmiş olsa da, bu dəfə o, öz payını alacaq, – onlar düşünürdülər, – axı bu ingilis xalis Vover şeytanıdır. Görək kim-kimi yenir”.

Beləliklə, hamı yığılmışdı, Taumast onları gözləyirdi və Pantaqrueel Panurqla birlikdə zala girdiyi vaxt, böyük-küçüklü bütün məktəblilər öz sarsaq adətləri üzrə əl çalmağa başladılar. Amma Pantaqrueel onların üstünə elə bağırırdı ki, səsi qoşa topdan açılan atəşə bənzədi.

– Sakit, lənətlilər, sakit! Yaramazlar, Allaha and olsun ki, məni əsəbiləşdirsəniz, hamınızın başını üzəcəyəm.

Bu sözlərdən toplaşanlar donub-qaldılar və sanki, hər biri on beş funt quş tükü udmuş kimi, heç öskürməyə də cəsəət etmədilər və hərçənd ki onlar cəmi bircə dəfə qışqırmağa macal tapmışdılar, amma hamısı susuzluqdan yanırdı və hamısı dillərini çölə yarım fut elə çıxartmışdı ki, elə bil, Pantaqrueel onların ağızlarına duz səpmişdi.

Bu dəmdə Panurq ingilisə müraciət etdi:

– Hörmətli cənab! Sən bura qoyduğun suallar xüsusunda söyüşmə-deyişmə yaratmaq üçün mü gəlmisən, yoxsa həqiqəti öyrənilib dərk etmək üçün mü?

Taumast isə ona belə cavab verdi:

– Hörmətli cənab! Məni buraya bütün həyatım boyu şübhə etdiyim şeyləri öyrənilib dərk etməyə olan umacaqsız istəyim gətirib, zira indiyə qədər heç bir kitab və heç bir adam mənim bu şübhələrimi həll edə bilməyib. Mənim nəyə görə söyüş söymək niyyətim yoxdur – bu, mənim ləyaqətimdən aşağıdır – qoy bununla disputlarda həqiqət yox, ziddiyyət və

ixtilaflar axtaran cüvəllağı sofistlər, sorbonnyaylar, sorbonn-sarsaq, sorbonnçular, sorbonngirlər, sorbonnilər, sorbonnalılar, somnoblular, brosongirlər, rosbongirlər məşğul olsunlar.

– Beləliklə, – Panurq davam etdi, – öz müəllimimin, cənab Pantaqruelin sadə bir tələbəsi olan mən sənə tamamilə razı salmağa, hər şeylə və hər şeydə məmnun etməyə çalışacağam. Buna görə də bizim onun özünü narahat etməyimiz gərək deyil. Yaxşısı budur o, öz üzərinə sədrlik vəzifəsini götürsün, bizə hökm versin və (əgər sən düşünsən ki, mən sənənin maraqlarını təmin edə bilməmişəm) sənənin şübhələrini qəti surətdə dağıtsın.

– Əla düşünlüb, – Taumast qeyd etdi. – Başla görək!

Bilməyiniz gərəkdir ki, Panurqun uzun miyançasının ucunda qırmızı, ağ, yaşıl və göy ipək saplardan olan fırça parlardı, miyançanın içinə isə o çox böyük bir portağal qoymuşdu.

XIX Fəsil. Panurqun işarələrlə disput aparan ingilisin kürəyini necə yerə vurması haqqında

Burada toplaşanlar diqqətlə dinləməyə hazırlaşdılar, ingilis isə əvvəlcə bir əlini, sonra o birini yuxarı qaldırdı, barmaqlarının uclarını, Şinonda deyilən tək, toyuq g..ü kimi birləşdirdi, dırmaqlarını gah bir əlinə, gah da o biri əlinə sürtdü, sonra barmaqlarını açdı və bir ovunu digərinə qulaqbatırıcı səslə çırpdı. Sonra yenidən əllərini cütləşdirdi, ovuclarını iki dəfə bir-birinə çırpdı və barmaqlarını dörd dəfə yığıb-açdı; sonra Allaha dua edirmiş kimi yenə də əllərini cütləşdirərək yuxarı qaldırdı.

Panurq birdən sağ əlini qaldırdı, baş barmağını sağ burnunun deşiyinə soxdu, qalan dörd barmağını yumaraq, burnunun ucu səviyyəsində uzatdı, sol gözünü tamam yumdu, sağ gözünü isə, qaşını və kirpiyini aşağı salaraq qıydı; sonra sol əlini yuxarı qaldırdı, dörd barmağını bərk yumaraq uzatdı, baş barmağını isə dik tutdu, bundan sonra onun sol əli də sağ əlinin durduğu vəziyyəti aldı; onları bir-birindən bir qulac ya-

rım məsafə ayırırdı. Sonra o, hər iki əlini aşağı saldı, sonra isə çiyinlərinin səviyyəsinə elə qaldırdı ki, elə bil, ingilisin burnunu nişan almışdı.

– Ancaq əgər Merkuri... – ingilis başlamaq istədi.

Lakin Panurq onun sözünü kəsdi:

– Maska, siz danışıdınız!

Onda ingilis belə bir işarə etdi: o, açıq əlini yuxarı qaldırdı, dörd barmağını yumruq kimi yumdu, baş barmağını uzatdı və burnunun ucuna dirədi. Sonra cəld hərəkətlə açıq sağ əlini qaldıraraq, sıxmadan aşağı saldı, baş barmağını sol əlinin çeçələ barmağına dirədi, sol əlinin qalan dörd barmağını yavaş-yavaş hərəkət etdirməyə başladı, sonra əksinə: sol əliylə etdiyini sağ əli ilə, sağ əli ilə etdiyini isə sol əli ilə etdi.

Panurq özünü itirmədi: sol əli ilə özünün zorba miyançasını qaldırdı, sağ əli ilə isə oradan bir parça öküz qabırğası və eyni formalı, biri – qara ağacdan, o biri – qırmızı Braziliya ağacından olan iki çubuq çıxartdı, onları barmaqlarının arasında simmetrik yerləşdirdi və birini o birinə vuraraq, Breton cüzamlılarının şax-şaxını andıran, lakin daha gur və qulağa daha məlahətli gələn səs çıxartmağa başladı, bu vaxt o, gözünü ingilisdən çəkmədən sevinclə dilini şaqqıldadırdı.

İlahiyyatçıların, təbiblərin və cərrahların mülahizəsinə görə, bu işarə – ingilisin cüzam xəstəsi olduğunu bildirirdi.

Müşavirlərin, hüquqşünasların və ənənəvi qanunşünasların fikrincə, isə o, bununla demək istəyirdi ki, bir vaxt Allahın bizə aşkar etdiyi kimi, cüzamlı da öz bildiyi kimi xoşbəxt ola bilər.

İngilis bundan pərt olmadı: o, hər iki əlini qaldıraraq, üç əsas barmağını yumdu, sonra baş barmaqlarını şəhadət və orta barmaqlarının arasından keçirdi, çeçələ barmaqlarını isə tamamilə uzatdı və Panurqun üzünə yaxınlaşdırdı, sonra əllərini elə birləşdirdi ki, sağ əlin baş barmağı sol əlin baş barmağına, sağın çeçələsi isə solun çeçələsinə toxundu.

Panurq çox fikirləşmədən əllərini qaldırdı və belə işarə etdi: o, sol əlinin şəhadət barmağının dırnağını həmin əlinin baş barmağının dırnağına dirədi, belə ki, içəridə, elə bil, üzük əmələ gəldi, sağ əlinin isə şəhadət barmağından başqa bütün

barmaqlarını yumruq kimi yumdu, şəhadət barmağını isə bu üzüyə gah soxdu, gah da çıxartdı. Sonra sol əlinin şəhadət və orta barmaqlarını mümkün qədər araladı və Taumasta uzatdı. Sonra sol əlini quş qanadı və ya balıq üzgəci kimi açıb, həmin əlinin baş barmağını sol gözünün qırağına dirəyib, sol əlini astaca oyan-buyana hərəkət etdirməyə başladı; sonra həmin hərəkətləri, barmağını sağ gözünün qırağına dirəyərək sağ əli ilə də etdi.

Taumastın rəngi ağardı, titrədi və belə işarə etdi: sağ əlinin orta barmağı ilə baş barmağın çıxdığı yerə vurdu, sonra isə sağ əlinin şəhadət barmağını sol əlində Panurqun göstərdiyi kimi düzəltdiyi üzüyə, amma Panurqun etdiyi kimi aşağı hissəsinə deyil, yuxarı hissəsinə soxdu.

Burada Panurq əl çaldı, yumruğunda fit çaldı, sonra yenə də sağ əlinin şəhadət barmağını sol əlindəki üzüyə soxub, onu tez-tez tərpətməyə başladı. Bundan sonra o, çənəsini irəli verib, diqqətlə Taumasta baxdı.

Tamaşaçılar indiyə qədər bu işarələrdən heç nə başa düşməmişdilər, amma indi anladılar ki, Panurq Taumasta dinməz sualla müraciət edibmiş ki:

– Siz buna nə deyəcəksiniz?

Taumast bərk tərlədi və indi o, xəyala dalmış insan təsiri bağışlayırdı. Sonra birdən o, elə bil, ayıldı və sol əlinin dırmaqlarını sağ əlinin dırmaqlarına dirədi, sonra barmaqlarını yarım-kürə şəklində ayırıb, hər iki əlini mümkün qədər yuxarı qaldırmağa çalışdı.

Buna cavab olaraq Panurq sağ əlinin baş barmağını çənəsinə dayaq verdi, həmin əlinin çeçələ barmağını sol əlindəki üzüyə saldı və bu vəziyyətdə alt dişlərini ahənglə üst dişlərinə taqqıldatmağa başladı.

Taumast böyük gərginlikdən sıçradı, ancaq sıçrayanda elə guruldatdı ki, divarlar əsdi, bir yerdə götürülmüş bütün şeytanlar qədər altını islatdı və havanı korladı. Yığılanlar burunlarını tutmağa başladılar, çünki o, həyəcandan hətta altını da batırmışdı. Sonra o, sağ əlini yuxarı qaldırdı və barmaqlarının uclarını bir yerə yığdı, sol əlini isə döşünə qoydu.

Bunun cavabında Panurq öz fırçalı miyançasını dartaraq, onu bir qulac yarım uzatdı və sol əli ilə bir müddət asılı saxladı, sağ əli ilə isə portağalı çıxartdı və yeddi dəfə atıb-tutub, səkkizinci dəfə sağ əlinin ovcunda sıxdı, əlini isə yuxarı qaldırdı, bir müddət onu tərپənməz saxladı; sonra öz gözəl miyançasını Taumastın diqqətini ona cəlb edərək əsdirməyə başladı.

Onda Taumast zurnaçı kimi yanaqlarını şişirtməyə və elə gurultu ilə hava çıxartmağa başladı ki, elə bil, donuz qovuğu köpdürdü.

Buna cavab olaraq Panurq sol əlinin barmaqlarından birini öz dalına salıb, ağzı ilə havanı elə çəkib fişıldatdı ki, elə bil, balıqçulağından istirdiyə sorurdu, ya da şorba içirdi; sonra dərinədən və gurultu ilə nəfəs alıb, ağzını bir az da açaraq sağ əlinin içi ilə dodaqlarına elə şappıldatdı ki, elə bil, diafraqmasının üzərindən gələn bu nəfəs onun traxeyasından keçmişdi və o, bunu on altı dəfə dalbadal təkrar etdi.

Taumast isə bu zaman qaz kimi nəfəs alırdı.

Onda Panurq sağ əlinin şəhadət barmağını ağzına soxdu, ağzı əzələlərini gərginləşdirib barmağını bərk sıxdı, sonra oğlanların güllə əvəzi turp atdıqları oyuncaq topun səsinə oxşar gur bir səslə barmağını ağzından çıxartdı və bunu doqquz dəfə dalbadal etdi.

Birdən Taumast səsləndi:

– A-a, hörmətli cənablar, mən bu sirri başa düşdüm! Bu, dalğınlıqdır!

Son sözü ilə o, xəncərini çəkdi və bir müddət onun iti ucunu üzünəşığı saxladı.

Panurq bunun cavabında öz uzun miyançasının ucundan tutdu və var gücü ilə onu budlarının səviyyəsində silkələməyə başladı, sonra barmaqlarını pipik kimi bir-birinə keçirərək əllərini başına qoydu, dilini isə bu zaman bacardığı qədər çıxartdı və gəbərməkdə olan keçi kimi gözlərini axıtdı.

– Hə, başa düşürəm! – Taumast dilləndi. – Bəs bu?

Və o, xəncərinin dəstəyini sinəsinə dirəyib, ovcunu onun tiyəsinə yaxınlaşdırdı, barmaqlarını isə azacıq qatladı.

Panurq bunun cavabında başını sola əydi, orta barmağını sağ qulağına dirədi, baş barmağını isə yuxarı qaldırdı. Sonra əllərini sinəsində çarpazlaşdırdı, beş dəfə öskürdü, beşinci dəfədə ayaqlarını yerə döydü. Sonra barmaqlarını yumaraq sol əlini yuxarı qaldırdı, baş barmağının düyününü alına dirədi, sağ əli ilə isə altı dəfə öz sinəsinə vurdu.

Görünür, narazı qalmış Taumast sol əlinin baş barmağını burnunun ucuna dirədi, həmin əlinin o biri barmaqlarını isə yumruq kimi yumdu.

Onda Panurq iki baş barmağını ağızının küncələrinə dirəyə-rək onu bacardıqca dartdı və dişlərini ağartdı, sonra orta barmaqları ilə qaşlarını bərk sıxdı və yığışanlara, görüldüyü kimi, çox xoşagəlməz bir sifət göstərdi.

XX Fəsil. Panurqun ləyaqətini və alimliyini Taumastın tərifləməsi haqqında

Bundan sonra Taumast durdu və papağını çıxardaraq, asta səsle Panurqa minnətdarlıq etdi, sonra bütün yığıncağa müraciət edərək bərkədən danışmağa başladı:

– Hörmətli cənablar! İndi İncildən bu sözləri demək yerinə düşər: *Et ecce plus quam Salomon hic*¹. Burada, sizin qarşınızdakı xəzinə qiymətsizdir: mən monsenyor Pantaqueli nəzərdə tuturam ki, onun şöhrəti məni İngiltərənin dərinliklərindən buraya çəkib gətirib, zira mən ovsunun, əlkimyanın, kabbalanın, geomantiyanın, nücum elminin, eləcə də fəlsəfənin təxəyyülümü məşğul edən həllolunmaz məsələləri haqqında onunla söhbət etmək həsrətimdə idim.

Lakin hazırda onun şöhrətinə heyifsilənirəm, – mənə elə gəlir ki, şöhrət ona həsəd aparır, çünki bu şöhrət həqiqətdə mövcud olanın heç mindəbir hissəsinə də uyğun gəlmir.

Sizin gözünüzdün qabağında hətta o özü yox, onun tələbəsi məni tam razı saldı, mənim ondan soruşduğumdan çox,

¹ Və burada Süleymandan artıqdır. (*İat.* – Matfeyin İncilli, 12, 42)

o, mənə bilgi verdi, hələ üstəlik, məndə yeni dərin şübhələr yaradaraq, dərhal da onları həll etdi. Sizi inandıрмаğa cəsəət edirəm ki, o, mənim qarşımda həqiqət dəryasını və ensiklopedik biliklər aləmini açdı və elə üsulla açdı ki, zənnimcə, Yer üzündə heç kimin bu barədə xırdaca təsəvvürü belə yoxdur – mən bizim bir-birimizə yarım kəlmə söz də demədən, işarələr vasitəsilə apardığımız disput haqqında deyirəm. Yaxın gələcəkdə insanlar bunun bir masqara olduğunu düşünməsinlər deyə mən bizim nə haqda danışdığımızı və nəyi təyin etdiyimizi yazılı surətdə şərh edəcəyəm, sonra isə çap etdirəcəyəm ki, hər kəs mənim kimi bundan özünə nəticə çıxartsın, siz isə fikir yürüdə bilərsiniz ki, əgər tələbəsi belə bir hünər göstərməyə qadirdirsə, onda görün onu öyrədən necə bir xəzinədir, *zira non est disciplulus super magistrum*¹.

Beləliklə, Allahı mədh edək, mənə göstərdiyiniz izzətə görə isə mən də öz tərəfimdən sizə təşəkkür edirəm. Qoy Allah əbədi yaşamda sizdən öz mərhəmətini əsirgəməsin.

Pantaqruel də toplaşanlara həmin ifadələrlə minnətdarlıq etdi və Taumastı öz evinə nahara apardı, mənə inana bilərsiniz, onlar mərhumlara rəhmət duası oxunan gündə içən bütün xeyirxah insanlar kimi qarınlarındakı düymələri açana qədər içdilər (bizim günlərdə boyunluqda olduğu kimi, o vaxtlar qarında düymələr olmalı idi), o həddə qədər ki, bir-birini tanıya bilmirdilər.

Müqəddəs Məryəm, onlar necə sərxoşluq edirdilər, şüşələr necə dala-qabağa gedirdi və onlar özləri boğazlarını necə cırırdılar:

- Süz!
- Gətir!
- Paj, yenə şərab!
- Doldur, lənət şeytana, doldur!

Hərənin payına, azı, iyirmi beş-otuz çəllək düşdü və bilir-siniz, onlar necə içirdilər? *Sicut terra sine aqua*, çünki isti idi və üstəlik, onları susuzluq əldən salmışdı.

Taumastın irəli sürdüyü tezislərə və disputçuların istifadə etdikləri işarələrə gəlincə, mən bütün bunları sizə onların öz

¹ Tələbə müəllimindən üstün deyil. (*lat.* – Mattfeyin İncili, 10, 24)

şəxsi hekayətləri əsasında izah edə bilərdim, amma mənə şayiə çatdı ki, guya, Taumast bu barədə böyük bir kitab yazaraq Londonda nəşr etdirib və guya, o, qətiyyənlə heç nəyi buraxmayaraq hər şeyi orada işıqlandırır. Buna görə də zamanına qədər mən vaz keçirəm.

XXI Fəsil. Panurqun yüksək Paris cəmiyyətindən olan xanımın vurulması haqqında

İngilislə disputdakı qələbə Panurqa Parisdə ad-san qazandırdı, bundan sonra o, öz miyançasını layiqincə qiymətləndirdi və əmr etdi ki, ona Roma üslubunda naxış tikinlər. Panurqu açıqcasına öyürdülər, onun haqqında mahnı da qoşmuşdular, hətta oğlanlar xardal almağa gedəndə də onu oxuyurdular – o, qız-qadın cəmiyyətində arzu edilən qonaq olmuşdu və bu uğur başını elə gicəlləndirmişdi ki, o, kübar bir xanımın qəlbinə hakim olmaq niyyətinə düşmüşdü.

Belə də oldu: o, xəyallanmalarla kifayətlənən aşıqların və ətə toxunmayan qatı pəhrizçilərin, adətən, əl atdıqları uzun giriş və yanaşmaları bir qırağa qoyub gözəl bir gündə xanımın birbaşa belə dedi:

– Xanım! Dövlət üçün yüksək dərəcədə faydalı, sizin üçün xoş, sizin bütün nəsliniz üçün şərəfli, mənim üçünsə, sadəcə olaraq, məndən uşağa qalmaq üçün sizin razılığınız gərəkdir. Mənim bu işi necə layiqincə bacaracağımı isə siz təcrübədə görəcəksiniz.

Bu sözləri eşidən xanım ondan yüz mil kənara sıçradı və dedi:

– Həyasız! Bu cür təkliflə mənə yanaşmağa necə cürət edirsiniz? Siz kiminlə danışıdığınızı bilirsinizmi? Rədd olun buradan! Sizin heç iziniz-tozunuz da burada qalmasın! Əgər mən sizə belə nifrət etməsəydim, əmr edərdim ki, sizin əllərinizi və ayaqlarınızı kəssinlər.

– Mən əllərimin və ayaqlarımın kəsilməyinə heç etiraz etməzdim, – Panurq qeyd etdi, – bir şərtlə ki, biz sizinlə bir

qədər iynə-sap oynayıb şən-lənəydik. Bu cənab Jan Jedidir, – o, öz uzun miyançasına işarə etdi, – onun şən rəqsi sizi alovlara atacaq. O – iltifatlı kavalerdir, sizə cürbəcür şiltaqlıqlar və hikmətlər öyrədəcək, amma o gedəndən sonra sizə yır-yığış etmək lazım gələcək.

Xanım onun bu sözlərinə belə cavab verdi:

– Rədd olun, həyasız, rədd olun! Daha bircə söz də desəniz, nöqərləri çağırıb əmr edəcəyəm ki, sizi yarımcan olana qədər kötəkləsinlər.

– Ah, yox! – Panurq etiraz etdi. – Siz sözdə belə acıqlısınız, yaxud sizin üzünüz məni aldadır. Tezliklə Yer göyə qalxar, göy isə özünü cəhənnəmə atar və bütün təbiətdə tam çevriliş baş verər, sizin kimi gözəl və zərif bir qadında bircə damcı da qəzəb, ya da məkr tapılsa. Yeri gəlmişkən, əbəb yerə demirlər ki, fövqəladə çətindir –

Xasiyyəti həlim, yumşaq

Belə gözəl bir qız tapmaq.

Amma burada kobud gözəllik nəzərdə tutulur. Siz isə elə gözqamaşdırıcı, elə qeyri-adi, elə ilahi gözəlsiniz ki, zənn edirəm, təbiət sizə bu gözəlliyi bir nümunə kimi bəxş edib və bununla bizə göstərmək istəyib ki, öz gücünü və bacarığını üzə çıxartmaq lazım gələndə o, nəyə qadirdir. Siz – balsınız, siz – şəkərsiniz, siz – göylərin naz-nemətisiniz. Paris qızıl almanı Veneraya, Yunonaya və Minervaya deyil, sizə mükafat verməli idi, zira heç vəchlə Yunona sizin tək vüqarlı, Minerva – ağıllı, Venera isə belə zərif olmayıb. Ey göy ilahiləri və ilahələri! O kəs xoşbəxtdir ki, bu qadını qucaqlamağa, onu öpməyə və ona sürtünməyə siz ona icazə verəcəksiniz! Allaha and içirəm ki, bu, mən olacağam: görürəm ki, o, məndən ötrü dəli-divanədir. Pərilər mənə belə fal açıblar – mən bunu bilirəm və onların dediklərinə əməl edirəm. Gəl vaxtı itirməyək – açarcıq məndən, qıfılcıq sizdən.

O, xanımı qamarlamaq istəyəndə xanım özünü elə göstərdi ki, guya, pəncərəyə cumub qonşuları köməyə çağırmaq istəyir.

Onda Panurq çıxıb getməyə tələsdi və qaçaraqda qışqırdı:
– Xanım! Dayanın, əziyyət çəkib çağırmayın, mən özüm onların dalınca gedərəm!

O, uğursuzluqdan çox da məyus olmayıb elə də getdi və həmin gün həmişəkindən az içmədi.

Ertəsi gün tanınmış xanım günorta ibadətində getməyə hazırlaşanda o artıq kilsədə idi.

O, dərindən təzim edərək xanıma müqəddəs su verdi və heç nə olmayıbmiş kimi onun yanında diz çöküb dedi:

– Xanım! Məlumunuz olsun ki, sizə olan sevgimdən mən sidiyə getmək və nəcis ifraz etmək qabiliyyətimi itirmişəm. Siz bunun necə dəhşətli olduğunu təsəvvür edə bilməzsiniz. Əgər mənim başıma bir bəla gəlsə, kim günahkar olacaq?

– Gedin, gedin, – qadın dedi, – mənim sizinlə nə işim var? Dua etməyimə mane olmayın.

– Əvvəlcə xoruz sözüənə qafiyə tapın. Ümidiniz əbəsdir: beçə... Sonra?

– Tapmayacağam, – qadın dedi.

– Gözəl qızın dalına keçə, – Panurq tamamladı. – İndi isə Allaha dua edin ki, sizin uca qəlbinizin həsrətində olduğu şeyi mənə göndərsin və xahiş edirəm, təsbehinizi mənə verəsiniz.

– Alın, – qadın dedi, – tək əl çəkin.

Qadın artıq öz iri qızıl dənələri olan sestrinli təsbehini çıxartmağa hazır idi, amma bu an Panurq sürətlə öz bıçaqlarından birini qarıb təsbehi cəldliklə kəsdi ki, sonra onları oğurluq mallar alınan dükana aparsın.

– Bıçaq istəyirsiniz? – o soruşdu.

– Yox, yox, – qadın cavab verdi.

Panurq:

– Amma məlumunuz olsun ki, o, özünün bütün ləvazimatı, bütün bağırısaqları və içəlatı ilə sizin tam sərəncamınızdadır, – dedi.

Lakin xanım təsbehi üçün narahat idi, xüsusən kilsədə onsuz özünü, elə bil, əlsiz hiss edirdi. “Bu gəvəzə, görünür, yelbeyinin biridir, – o düşünürdü. – Bundan əlavə, o əcnəbi-dir. Mən öz təsbehimi bir də görməyəcəyəm. Bəs ərim nə

deyəcək? O, mənə qəzəblənəcək. Hə, mən deyərəm ki, onu kilsədə oğru kəsib və o, kəmərimdə baftanın kəsiyini görəni kimi buna asanlıqla inanacaq”.

Nahardan sonra içində jetonlar olan iri pul kisəsini paltarının qoluna soxan Panurq qadının yanına getdi və birbaşa sualdan başladı:

– Bizlərdən hansımız daha çox sevir: siz məni, yoxsa mən sizi?

Qadın belə cavab verdi:

– Özüm haqqında bunu deyə bilərəm ki, mən sizə nifrət bəsləmirəm. Mən bütün insanları sevirəm – Tanrı bizi belə öyrədir.

– Bəlkə, hər halda, siz mənə aşiq olmusunuz? – o soruşdu.

– Sizə min dəfə demişəm ki, bu kimi sözlərlə mənə yanaşmağa cəsarət etməyəsəniz, – qadın bildirdi. – Əgər siz bir də mənimlə bu barədə danışsanız, mənimlə ədəbsiz söhbətlər aparmağın nə demək olduğunu sizə göstərəcəyəm. Rədd olun, amma əvvəlcə mənim təsbehimi qaytarın, yoxsa ərim məndən onun yerini soruşa bilər.

– Necə, xanım? Təsbehi qaytarım? – Panurq səsləndi.

– Mən onu sizə qaytarmayacağam, vallah, qaytarmayacağam, amma məmnuniyyətlə sizə əvəzində başqalarını təklif edəyəm. Hansılar sizin daha çox xoşunuza gəlir? İri yumru dənəli, yaxud sevgi toru şəkilli minalı qızıldan olanlar, yoxsa külçə kimi iriləri? Bəlkə, siz ya qara ağacdan, yaxud iri giasintdən, təmiz firuzədən dənələri olan gözəl cilalanmış iri süleymandaşından, yaxud saf göy yaqutla zolaqlı düzölmüş gözəl topazla, yaxud da gözəl yaqut-baladan, hərəsi iyirmi səkkiz karat olan iri brilyant dənələrlə düzəlmişini istəyirsiniz? Yox-yox, bunlar o deyil. Mən sizə dənələri boz kəhrəbadan və portağal böyüklükdə düyməşəkilli iri fars mirvarisindən olan saf zümrüddən düzəldilmiş gözəl təsbeh təklif edə bilərəm. Bunların qiyməti vur-tut iyirmi beş min dukatdır. Onları sizə hədiyyə etmək istəyirəm – mənim pulum yetərincədir.

O, jetonları cingildəyərkən bu sözləri elə deyirdi ki, sanki, bunlar ekü idi.

– Bəlkə, ola bilsin, bənövşəyi məxmər, naxışlı atlas, al-qırmızı atlas istəyirsiniz? Sizə zəncir, qızıl əşyalar, baş sarıqları, üzüklər gərək deyil ki? Sizin yalnız deməyiniz yetər. Əlli min dukat – bu, mənim üçün pul deyil.

Bu sözlərdən qadının ağzının suyu axdı, amma o, yenə də dedi:

– Yox, təşəkkür edirəm, mən sizdən heç nə istəmirəm.

– Hə, mən isə sizdən istəyirəm, Allah görür, – o dedi.

– Və bu, sizə pulsuz başa gələcək, sizdən heç nə getməyəcək. İcazə verin, sizi tanış edim, – o, öz uzun miyançasını göstərdi, – bu, cənab Jan Şuardır, ona mənzil gərəkdir.

Burada o, qadını qucaqlamaq istədi, amma o qışqırmağa başladı – elə də ucadan yox.

Onda Panurq bic görkəmlə ona dedi:

– Deməli, siz mənə heç nə verməyəcəksiniz? Di yaxşı, ey bi yox. Siz bundan özünü zə nə şan-şövkət, nə də gəlir gözləməyin. Amma mən sizi köpəklərlə iyləşməyə məcbur edəcəyəm – buna inanın.

Bu sözlərdən sonra o, döyülməyin qorxusundan (bundan çəkinməyə onun bütün əsasları var idi) yan-yörəsinə baxmadan götürüldü.

XXII Fəsil. Panurqun parisli xanımına ona qətiyyətlə yaraşmayan bir şəkildə zarafat etməsi haqqında

Məlumunuz olsun ki, ertəsi gün qadınların xüsusi təmtəraqla bəzəndikləri böyük bir bayrama, Müqəddəs əndam bayramına düşürdü və həmin gün bizim xanım da al-qırmızı atlasdan çox gözəl bir don və çox bahalı ağ məxmərdən mantilya geyinmişdi.

Bu ərəfədə Panurq axtarıb-axtarıb, nəhayət, kürsəyə gələn bir qancıq tapdı, onu öz kəmərinə bağlayıb öz otağına gətirərək, bütün günü və bütün gecəni əla yemlədi. O, səhər tezdən onu öldürdü, sonra yunan geomantlarının anladığıları həmin şeyi onun içindən çıxartdı, çox kiçik hissələrə bölüb, bu dava-

catı ən dərin ciblərindən birində gizlədib kilsəyə getdi və nizamnaməyə görə qadının bugünkü mərasimdə keçməli olduğu yerdə durdu; tezliklə qadın kilsəyə girdi, Panurq ona müqəddəs su təklif etdi və onunla çox iltifatlı salamlaşdı, bir qədər gözlədi, qadın qısa dualar oxuduqdan sonra onun yanında oturaçağı əyləşdi və aşağıda göstərilən kağızda yazılmış rondonu ona təqdim etdi:

RONDO

Bu dəfə ümidvaram, yenidən
Sərtliklə qovulmayacam mən.
Yalvarışma baxmayıb oğünkü kimi,
Hərçənd nə əməlim, nə də sözümlə
Heç bir yaramazlıq törətməmişəm.
Siz bir iltifatlı söz tapmadınız,
Acı rəddin ağrısını azaltmaq üçün,
Mənə pıçıldamağa: “Dostum, bizə bir olmaq olmasın
Bu dəfə”.

Gizlətmirəm mən, boş bir həyadan,
Ürəyim qüssədən az qalır yansın;
Gözəl qadınların ən gözəliyəçün,
Məni dəfn etməli olacaqsız siz,
Yəhərə çıxmağa məni qoymasan
Bu dəfə.

O, kağızı açana və oxuyana qədər Panurq öz davacatından onun müxtəlif yerlərinə, daha çox donunun qırışlarına və qollarındaki büzmələrə səpərək dedi:

– Xanım! Zavallı aşıqlər hər zaman xoşbəxt ola bilmirlər. Mənə gəlincə, hər halda, ümidvaram ki, sizə olan sevgimdən ağlayaraq gözlərimi kor etdiyim yuxusuz gecələrim mənim məhşərdəki əzablarımdan çıxılacaqdır. Hər halda, Allaha yalvarın ki, o, mənə səbir göndərsin.

Panurq sözünü bitirməyə macal tapmamışdı ki, xanımın üzərinə onun səpələdiyi davacatın qoxusunu duymuş köpəklər hər yerdən kilsəyə yüyürüb birbaşa qadının üstünə cumdular. Böyükü-kiçikli, arıqlı-köklü – hamısı burada peyda oldu

və öz ləvazimatlarını nümayiş etdirərək qadını iyləməyə, hər tərəfdən onun üstünü islatmağa başladılar. Yer üzündə hələ belə biabırçılıq olmamışdı!

Panurq əvvəlcə onları qovurdu, sonra qadına təzim edərək uzaq bir küncə çəkilib bu əyləncəni seyr etməyə başladı, bu zaman murdar köpəklər qadının bütün paltarını islatmışdılar; zırpı bir erkək tazı hətta onun başını da islatmağı bacarmışdı, o birilər – qollarını, üçüncülər – kürəyini, dördüncülər – başmaqlarını islatmışdılar, yanında duran qadınlar isə onu xilas etmək üçün fədakarcasına çalışırdılar.

Panurq əsil-nəcabətli bir parisliyə müraciətlə gülərək dedi:

– Görünür, bu qadın kürsəyə gəlir.

Köpəklərin qadının üstündə, sanki, kürsəyə gələn qancığa görə didişdiklərinə əmin olduqdan sonra Panurq Pantaqruelin arxasınca yollandı.

O, yol boyu ona rast gələn hər köpəyə hökmən təpik vurub deyirdi:

– Sən niyə toya getmirsən? Sənin bütün yoldaşların artıq çoxdan oradadır. Tez ol, tez ol, lənətə gəlmiş, tez ol!

O, evə gəldikdə Pantaqruelə dedi:

– Cənab! Şəhərin birinci gözəli olan bir qadının yanına hər yerdən köpəklər cumublar; gedək baxaq.

Pantaqrueel həvəslə razılaşdı və baxandanı sonra bunun çox valehedici və bu vaxtadək görünməmiş bir mənzərə olduğu qənaətinə gəldi.

Amma iş bununla bitmədi: mərasim vaxtı qadını onun başına saysız-hesabsız bəlalar gətirən altı yüz min on dördədən artıq köpək müşayiət edirdi; o, hara gedirdisə, hər dəfə yeni köpəklər gəlirdi, onu addım-addım izləyərək, donunun toxunduğu hər yeri isladırıdılar.

Bu tamaşa xeyli tamaşaçı cəlb etmişdi, onlar qadının üstünə tullanaraq, onun dəbdəbəli libasını korlayan köpəklərdən gözlərini çəkmirdilər, qadın isə, nəhayət, qaçmaqla xilas olmağı qərara aldı və evinə qaçdı, amma köpəklər onun arxasınca qaçırdı, nökərlərsə uğunub getmişdilər.

O qaçaraq öz evinə girib qapını çırpdıqdan sonra isə uzaqdan bura qaçıb gəlmiş bütün köpəklər onun qapısını elə batırdılar ki, onların sidiyindən ördəklərin rahat üzə biləcəyi bütöv bir çay yarandı, bu çay hələ indiyə qədər Qobeləndə, Müqəddəs Viktor yaxınlığında axır və metr Oribus it sidiyinin əlahiddə xüsusiyyətlərindən yararlanaraq parçaları al-qırmızı rəngə boyayır ki, bizə bu xüsusiyyətlər haqqında da elə o məlumat verib.

Belə çayın üstündə Allahın köməkliyi ilə dəyirman da tikmək olardı, amma əlbəttə, Tuluzadakı Bazakl dəyirmanı kimi-sini yox.

XXIII Fəsil. Amavrotların torpağına dipsodların soxulduğu barədə məlumat alan Pantaqruelin Parisdən çıxması və Fransada millərin niyə belə qısa olmasının səbəbləri haqqında

Az bir vaxt keçəndən sonra Pantaqruel məlumat aldı ki, atası Qarqantua pəri Morqana tərəfindən bir vaxtlar Yenoxun və İliyanın aparıldığı Pərilər ölkəsinə aparılmışdır və bundan xəbər tutan dipsodlar sərhədi keçib böyük Utopiya ölkəsinə vıran qoyublar və amavrotların paytaxtını mühasirəyə alıblar, bu səbəbdən Pantaqruel, işi tələsik olduğu üçün, heç kimlə vidalaşmadan Parisdən çıxıb Ruana gəldi.

Yol boyu Pantaqruel fikir verdi ki, Fransada mil digər ölkələrdə olduğundan qısadır, Panurqdan bunun səbəbini və əsasında nəyin durduğunu soruşdu, *Panurq isə Marotus dyu Lakın, monachus*, Kanariya krallarının əməllərində göstərdiyi bir əhvalatı ona danışdı, yəni:

Qədimlərdə yer nə millərlə, nə miliariyalarla, nə stadiyalarla, nə də parasanqlarla ölçülürdü. Nəhayət, kral Faramond bu bölgünü belə bir üsulla tətbiq etdi: o, Parisdən yüz gözəl, boylu-buxunlu, cəsarətli cavan oğlan və yüz gözəl pikardlı qız seçdi, bir həftə onları naz-nemətlə, zövqlə saxladı, sonra yanına çağırıb hər cavan oğlana bir qız bağışladı, xərclik üçün

pul verdi və əmr etdi ki, hərə bir səmtə getsin, qızları qıdıqladıqları hər bir yerdə daş qoysunlar – bu, guya, bir mil olacaqmış.

Budur, cavan oğlanlar və onların yol yoldaşları öz şən səyahətlərinə başlayırlar, bikaçılıqdan, canları sağlam olduğundan hər məzədə əyləndirdilər – buna görə də, fransız milləri belə qıسادır.

Amma sonra onlar çox getdiklərindən, it kimi yorulduqlarından və lampalarında yağ azaldığından artıq elə də tez-tez oynaqlamırdılar və gündə, zavallı və miskin bircə dəfə ilə (mən kişiləri nəzərdə tuturam) kifayətləndirdilər. Bax elə buna görə Bretanda, Landda, Almaniyada və başqa daha uzaq ölkələrdə millər belə uzundur.

Başqa fərziyyələr də var, amma bu, mənə daha ağlabatan gəlir.

Pantaqrueel bununla tam razı idi.

Onlar Ruandan Onflərə getdilər və orada Pantaqrueel, Panurq, Epistemon, Evsfen və Karpalim gəmiyə mindilər.

Onlar hələlik səmt küləyini gözləyərək gəmini kəpitkələyirdilər ki, uzun müddət saxladığı bir parisli qadından Pantaqrueel belə ünvanlı məktub aldı:

“Gözəl qızların yanında uğurları çox olan və bütün cəsurlardan daha az sadıq olan P.N.T.Q.R.L.-ə”.

XXIV Fəsil. Bir parisli qadının elçisinin Pantaqrueelə gətirdiyi məktub və qızıl üzünün üstündə cızılmış sözlərin açımı

Bu ünvan Pantaqrueeli bərk təəccübləndirdi; o, elçidən göndərənin kim olduğunu soruşaraq məktubu açdı və orada aşkar etdiyi yeganə şey brilyant qaşlı qızıl bir üzük oldu. Onda Pantaqrueel Panurqu çağıraraq məktubu ona göstərdi.

Panurq öz təxminini söylədi ki, məktubda nəse yazılıb, amma bu çox incə bir üsulla edilib və sözləri ayırd etmək mümkün deyil.

Sözlərin nə olduğunu bilmək üçün məktubu alova yaxın tutdu ki, birdən məktub naşatır məhlulu ilə yazılmış olar.

Sonra kağız vərəqini suya saldı ki, birdən məktub südləyən şirəsi ilə yazılmış olar.

Sonra onu şama yaxınlaşdırdı ki, birdən məktub soğan şirəsi ilə yazılmış olar.

Sonra onu qoz yağı ilə sürtdü ki, birdən məktub əncir ağacının şirəsi ilə yazılmış olar.

Sonra onu birinci doğulmuş qızını əmizdirən qadının südü ilə sürtdü ki, birdən məktub qurbağa qanı ilə yazılmış olar.

Sonra məktubun bir küncünü qaranquş yuvasının külü ilə sürtdü ki, birdən məktub yəhudi albalısının şirəsi ilə yazılmış olar.

Sonra o, qulağının çirki ilə məktubun o biri küncünü sürtdü ki, birdən məktub qarğa ödü ilə yazılmış olar.

Sonra o, məktubu sirkədə islatdı ki, birdən məktub gənəgərçək yağı ilə yazılmış olar.

Sonra onu yarasa piyi ilə sürtdü ki, birdən məktub “boz ənbər” deyilən balina sperması ilə yazılmış olar.

Sonra onu ehtiyatla soyuq su olan ləyənə saldı və dərhal çıxartdı – o hal üçün ki, birdən məktub zəylə yazılmış olar.

Nəhayət, heç bir fayda tapmayaraq elçini yanına çağırıb soruşdu:

– Hə, qardaş, sənə buraya göndərən xanım sənə hər hansı bir ağac verməyib ki?

Panurq güman edirdi ki, burada Avl Hellidə deyilən həmin biclik gizlənilir.

– Yox, cənab, – elçi cavab verdi.

Panurq məktubu elçinin qırılmış başında qadının xüsusi mürəkkəblə yazıb-yazmadığına əmin olmaq üçün onun başını qırmaq istədi, amma elçinin saçlarının çox uzun olduğunu görüb, belə qısa müddətdə onların bu qədər uzana bilməyəcəyini qərara alaraq bu fikrindən daşındı.

Bu zaman o, Pantaquela müraciət etdi:

– Allaha and olsun, cənab, mən nə edəcəyimi və sizə nə deyəcəyimi bilmirəm. Mən bu vərəqdə nəse yazılıb-yazılmadığına əmin olmaq üçün gizli yazını oxuma üsullarının təsvirinə malik olan toskanalı messir Françesko di Nyantonun bir neçə fəndini tətbiq etdim, mən Zərdüştün *Peri grammaton*

*acriton*¹ və Kalfurni Bassın *De literis illegibilibus*² əsərlərində bu barədə yazılanlardan istifadə etdim, amma heç nə aşkar edə bilmədim və düşünürəm ki, bütün iş üzükdədir. Gəlin baxaq.

Onlar üzüyü gözdən keçirib onun iç hissəsində yəhudi dilində yazı aşkar etdilər:

LAMA SAVAXFANİ³

Onda onlar Epistemonu çağırıb, bunun nə olduğunu soruşdular.

Epistemon onlara cavab verdi ki, bu sözlər yəhudi sözlərdir və onların mənası: “Sən məni nə üçün tərkdin?” – deməkdir.

Panurq cəld qeyd etdi:

– Hər şeyi başa düşdüm. Bu brilyantı görürsünüz? O saxtadır. Bax bu da sizə qadının nə demək istədiyinin izahı:

Vəfasız! Sən məni nə üçün tərkdin?

Pantaqrueel o saat anladı... Onun yadına düşdü ki, yola düşməzdən əvvəl o, öz xanımı ilə vidalaşmağa macal tapmamışdı və bu, onu kədərləndirdi; o yalnız qadınla barışmaq üçün Parisə, geri qayıtmağa hazır idi.

Lakin Epistemon Eneyin Didona ilə vidalaşmasını, eləcə də Tarentli Heraklitin məsləhətini onun yadına saldı: gəmi lövbərdə duran zaman yola düşməyi yubatmaq olmazsa, kəndiri açmağa vaxt itirməkdənsə, onu kəsmək yaxşıdır; buna görə də, Pantaqrueelə bunu beynindən çıxartmaq və təhlükədə olan doğma şəhərinə tələsmək gərəkdir.

Elə də oldu: bir saatdan sonra nord-nord-vest adlanan külək əsdi, gəmi bütün yelkənlərini qaldıraraq açıq dənizə çıxdı və bir neçə gündən sonra Porto-Santonu və Madeyranı ötərək Kanar adalarına yan aldı.

Bizim səyahətçilər limandan çıxaraq Kapo-Blankonun, Seneqalin, Yaşıl burunun, Qambriyanın, Saqresin, Mellinin və Ümid burnunun yanından keçib, Melind krallığında dayandılar.

Onlar oradan çıxaraq artıq şimal küləyi ilə Medenin, Utinin, Udemnin, Helasimin, Pərilər adasının və Axoriya krallığının

¹ “Ayırd edilməsi mümkün olmayan hərflər haqqında” (*yunan*)

² “Oxunması mümkün olmayan hərflər haqqında” (*lat.*)

³ Sən məni nə üçün tərkdin? (*Matfeyin İncili, 27, 46*)

yanından ötdülər; nəhayət, onlar amavrotların paytaxtından üç mildən bir az uzaq məsafədə yerləşən Utopiya limanına çatdılar.

Pantaqruel bir az quruda dincələndən sonra dedi:

– Dostlar! Şəhər buradan uzaq deyil. Lakin yola davam etməzdən əvvəl gəlin nə edəcəyimizi götür-qoy eləyək ki, əvvəlcə iş görüb sonra məsləhətləşən afinalılara bənzəməyək. Siz mənimlə yaşamağa və ölməyə razısınız?

– Hə, senyor, – hamı dedi, – bizə barmaqlarınıza güvəndiyiniz kimi güvənə bilərsiniz.

– Elə isə, – Pantaqruel davam etdi, – mənı karıxdıran və rahatsız edən tək bir cəhət qalır: şəhəri mühasirə edən düşmən qoşunlarının nə sayını bilirəm, nə də mövqeyini. Bax əgər bunu bilsəydim, özümü daha inamlı hiss edərdim. Gəlin bunu necə öyrənə biləcəyimizi birlikdə düşünək.

Hamı birlikdə ona cavab verdi:

– Bizi kəşfiyata göndərin, özünüzsə burada gözləyin. Sizə elə bu gün dəqiq məlumat gətirərik.

– Mən gözətçilərdən və qarovullardan yayınıb düşərgəyə soxulmağı öhdəmə götürürəm, – Panurq bildirdi, – hələ kimliyimi bildirmədən onlarla yeyib-içərəm və dalaşaram, silahları, sərkərdələrin çadırlarını gözdən keçirərəm, əsgərlərin gözünə kül üfürərəm və nə baş verdiyindən heç kim xəbər tutmaz. Mənı heç şeytan da axmaq yerinə qoya bilməz, çünki mən öz əslimi Zopirdən götürmüşəm.

– Mən igid sərkərdələrin və köhnə əyyam döyüşçülərinin bütün bədliklərini və qəhrəmanlıqlarını, savaş elminin bütün hiyləgərliklərini və incəliklərini bilirəm, – Epistemon elan etdi. – Düşmənlərin içinə mən gedərəm, əgər tapılsam və ifşa edilsəm, onların əlindən sürüşüb çıxı bilərəm, hələ onlara sizin haqqınızda ağzıma gələnı danışaram, onlar da mənə inanarlar, çünki mən öz əslimi Sinondan götürmüşəm.

– Mən qarovul və gözətçilərdən yayınıb onların səngərlərini aşib-keçərəm, – Evsfen dedi, – onlar şeytan kimi güclü olsalar belə, fərqi yoxdur, mən onların ayaqlarını, əllərini qırıram və qarınlarının üstü ilə keçərəm, çünki mən öz əslimi Herkulesdən götürmüşəm.

– Mən yalnız quşların girə biləcəyi yerə soxularam, – Karpalim bəyan etdi. – Mənim bədənim elə qıvrıqdır ki, göz yumub-açınca onların səngərini aşıb bütün düşərgələrini keçərəm; mən nə nizədən, nə oxdan, nə də atdan qorxuram, istəyir Perseyin Peqası, ya da Pakolenin atcığazı olsun – onların əlindən sağ-salamat və zərərsiz çıxaram. Mən bir gülü, bir sünbülü də əzmədən biçəndən və tarladan keçməyi öhdəmə götürürəm, çünki əslimi amazon qızı Kamiladan götürmüşəm.

XXV Fəsil. Pantaqruelin silahdaşları Panurqun, Karpalimin, Evsfenin və Epistemonun biclik işlədərək altı yüz altmış cəngavəri necə məhv etdikləri haqqında

Karpalim bunları deyib qurtarmamışdı ki, altı yüz altmış cəngavərin öz yüyrek atlarında dördnala bura çapdıqlarını gördülər – onlar limana hansı gəminin girdiyini tez öyrənmək və əlverişli şəraitdə bütün heyəti ələ keçirmək üçün belə çaparaq gəlirdilər.

Burada Pantaqrueel dedi:

– Dostlar, gəmidə gizlənin! Baxın: odur, bizim düşmənlərimiz çaparaq gəlirlər, amma əgər onlar bundan on dəfə çox olsalar belə, mən onların hamısını ov heyvanları kimi qıracağam. Sizsə o vaxtanan gizlənin və vaxtınızı xoş keçirməyə çalışın.

Panurq ona etiraz etdi:

– Yox, cənab, belə yaramaz. Məhz əksinə: gəmiyə siz gedin və qalanları da özünüzlə götürün, amma ləngiməyin, mən təkbəşimə düşmənlərlə bacaracağam. Cedin, gedin!

O biriləri də dedilər:

– O haqlıdır, cənab. Siz gizlənin, biz isə Panurqa kömək edərik. İndi siz bizim nəyə qadir olduğumuzu görəcəksiniz.

Onda Pantaqrueel dedi:

– Nə olar, mən razı, ancaq düşmən sizə güc gəlsə, mən imdadınıza yetişəcəyəm.

Bu arada Panurq gəmidən iki uzun kəndir çıxartdı, onları göyərtə dolamaçarxına bərkidərək, uclarını yerə tulladı və uclarından iki dairə düzəltdi: birini böyük, ikincini isə onun içində, bir az kiçik.

– Gəmiyə gedin, – o, Epistemonu dedi, – mən sizə işarə verəndə isə siz dolamaçarxı mümkün qədər tez fırladın və hər iki kəndiri özünüzə tərəf çəkin.

Sonra o, üzünü Evsfenə və Karpalimə tutdu:

– Dostlar, siz isə burada qalın, düşməni üz-üzə qarşılayın, onlara sözsüz tabe olun və özünüzü elə göstərin ki, guya, təslim olursunuz. Baxın, bircə kəndir dairələrinə girməyin, onlardan kənar olun.

O, çox fikirləşmədən gəmiyə qaçdı, bir çəngə saman və içində top bantı olan çəlləyi götürdü, bantı kəndir dairələrinə səpələdi, özü isə əlində piltə onların yanında dayandı.

Cəngavərlər bir anda gəlib yetişdilər, qabaqdakılar lap gəminin yanına çapdılar, lakin sahil sürüşkən olduğundan qırx dörd atlı öz atları ilə birlikdə gurultu ilə yerə yıxıldı. Qalan atlılar öndəkilərin müqavimətlə qarşılaşdıqlarını düşünərək yaxınlaşdılar. Ancaq Panurq onlara belə müraciət etdi:

– Hörmətli cənablar! Görünür, siz zədələnmisiniz. Düzdür, biz günahkar deyilik, ancaq siz yenə bizi bağışlayın – günahkar dəniz suyunun yağlılığıdır, axı dəniz suyu həmişə yağlı olur. Biz qaliblərin rəhminə təslim oluruq.

Son sözləri onun ardınca iki yoldaşı və göyərtədə dayanan Epistemon da təkrar etdi.

Panurq bu arada geri çəkildi və düşmənlərin kəndir dairənin içində olduqlarını, yoldaşlarının isə gəmiyə və dənizçilərə baxmaq üçün dəstə ilə tökülüşən cəngavərlərə yol verərək kənara çəkildiklərini görüb qəflətən Epistemonu çıxırdı:

– Dart! Dart!

Epistemon həmin dəqiqə dolamaçarxı fırlatmağa başladı, bunun nəticəsində hər iki kəndir atların ətrafına dolandı və onları atlılarla birlikdə asanca yerə yıxdı; atlılar qılınclarını çəkib kəndirləri doğramaq istəyirdilər ki, bu vaxt Panurq piltəni yandırdı və onların hamısı, əbədi işgəncəyə məhkum

edilmiş ruhlar kimi alovun içinə düşdü. Yüyrək ərəb atının çaparaq apardığı yalnız bir cəngavərdən başqa nə atlardan, nə də adamlardan heç biri sağ qalmadı. Lakin Karpalim bunu görüb elə cəld və yüngüllüklə onu təqib etdi ki, o heç yüz addım getməmiş artıq yaxalanmışdı; burada Karpalim atılıb onun atının tərkinə mindi, cəngavəri arxadan qucaqladı və atı gəmiyə tərəf çapdı.

Düşmənin tamamilə yenildiyinə əmin olduqdan sonra Pantaqruel sevindi; dostlarının məharətinə heyran qalmaya bilmirdi, onları təriflədi və əmr etdi ki, sahildəcə dincəlsinlər, açıq havada qəşəng qəlyanaltı etsinlər və əsirlə birlikdə, sülh və həmrəyliklə yaxşıca içsinlər, lakin zavallı əsir heç də əmin deyildi ki, Pantaqruel onu bütövcə udmayacaq və haqlı idi: Pantaqruelin udlağı elə geniş idi ki, siz qırma dənəsini udduğunuz kimi asanlıqla onu uda bilərdi və əsir onun ağzında, darı dənəsi eşşəyin cəhəngində tutduğundan az yer tutardı.

XXVI Fəsil. Pantaqruelin və dostlarının qaxac ətdən bezmələri və Karpalimin quş ovuna getməsi haqqında

Onlar yeyib-içdikləri vaxt Karpalim söylədi:

– Müqəddəs Qarınqulunun qərinə and verirəm, doğrudanmı biz heç quş ətinin dadına baxmayacağıq? Qaxacdan sonra adam çoxlu su içmək istəyir. Mən bu saat sizə yandırdığımız atlardan birinin budunu gətirəcəyəm, – bu çox dadlı qızartma olacaq.

O elə qalxmaq istəyirdi ki, görünür, Panurqun qaladığı ocağın cəzb etdiyi böyük, gözəl bir cüyür meşədən talaya çıxıb qaçdı.

Karpalim çox fikirləşmədən arbalet oxu sürətiylə onun arxasınca cumdu və bir dəqiqədə onu tutdu; cüyürə yetişərkən o, eyni zamanda əlləri ilə uçuşda bunları da tutdu:

Dörd yekə dovdaq,
Yeddi bəzgək,
İyirmi altı boz kəklik,

Otuz iki qırmızı kəklik,
 On altı qırqovul,
 Doqquz cüllüt,
 On doqquz vağ,
 Otuz iki çöl göyərçini;
 ayaqlarıyla isə bunları öldürdü:
 On-on iki dənə yuvasından tullanmış dovşan, ya da ev-
 dovşanı,

On səkkiz dənə cüt-cüt gəzən “çobanquşu”,
 On beş dənə çöldonuzu,
 İki porsuq,
 Üç yekə tülkü.

O, əyri qılınıcılı ilə cüyürün başından vuraraq onu öldürdü, çiyinə atdı, dovşanları, “çobanquşu”larını və çöldonuzlarını götürdü və səsi eşidilə biləcək məsafəyə qədər yaxınlaşanda qışqırdı:

– Panurq, dostum! Sirkə, sirkə!

Mərhəmətli Pantaqruel bu vaxt düşündü ki, yəqin, Karpalimin ürəyi bulanır və ona sirkə vermələrini əmr etdi. Amma Panurq o saat anladı ki, buradan dovşan iyi gəlir və elə də oldu: bir an sonra o, artıq Karpalimin çiyində gətirdiyi əla cüyürü və bütün kəməri boyunca asdığı dovşanları cəsur Pantaqruelə göstərdi.

Epistemon bir an da gecikmədən doqquz ilahənin adına antik çeşiddə doqquz dənə ağac şiş düzəltdi. Evsfen dəri soymaqla məşğul idi, Panurq əvvəl cəngavərlərə məxsus olan iki yəhəri elə qoydu ki, onlardan manqala oxşayan bir şey alındı, aşpaz vəzifəsini əsirə tapşırıdılar və o, cəngavərlərin yanib kül olduğu həmin ocaqda quşları qızartdı.

Əla bir qonaqlıq alındı. Hamı doyunca yedi. Onların tıxmaqlarına baxmaq adamın xoşuna gəlirdi.

Nəhayət, Pantaqruel dedi:

– Sizin hərənizin çənəsinə iki cüt zınqırov, mənə isə Puatye, Renn, Tur və Kembrey qüllələrinin zənglərini bağlasaydılar, onda biz çənəmizlə işləyərək, gözəl bir konsert düzəldərdik!

– Yaxşısı budur, gəlin iş haqqında danışaq, – Panurq müdaxilə etdi, – düşmənlərimizi necə yenəcəyimiz haqqında.

– Bu da düzdür, – Pantaqrueel dedi. Buracla o, əsirə müraciət etdi, – dostum! Əgər dərinə diri-diri soymağımızı istəmirsənsə, yalan danışmadan bütün həqiqəti bizə söylə, özün də bil: mən uşaqları diri-diri uduram. Sizin qoşunların düşərgələri, sayı və gücü haqqında bildiklərinin hamısını bizə danış.

Əsir ona belə cavab verdi:

– Cənab, bütün həqiqəti bilin. Bizim qoşunda daş zirehli, çox zorba üç yüz nəhəng adam hesabdadır, amma onların heç biri sizinlə bacara bilməz – yalnız divlərin dəmirçi zindanlarından yaraq-əsləhə taxan, onlara başçılıq edən Vurdalak adlı birindən başqa; xortdan dərisindən zireh geymiş yüz altmış üç min piyada – onlar hamısı güclü və cəsur adamlardır; on bir min dörd yüz dəmir geyimli döyüşçü, üç min altı yüz qoşalülə top, mühasirə silahlarımızın isə sayı-hesabı yoxdur; sonra doxsan dörd min lağımatan və ilahə kimi gözəl yüz əlli min fahişə...

– Bax bunda mən varam! – Panurq araya söz qatdı.

– Onların arasında amazonkalar, Lionda doğulmuşlar, parislilər, Türendən, Anjudan, Puatudan olanlar, normand, alman qızları – qısa desək, bütün ölkələrdən və bütün ləhcələrdən olanlar var.

– Belə... belə, – Pantaqrueel dedi, – bəs kral burada öz qoşunu ilədir?

– Əlbəttə, cənab, – əsir cavab verdi, – o zətin şəxsən özü buradadır, biz onu dipsodların kralı Anarx çağırırıq, bunun mənası susamışlar deməkdir, zira sizə bizim kimi bərk susayan və belə həvəslə içən adamları görmək müyəssər olmayıb, onun çadırını isə nəhənglər qoruyur.

– Bəsdir, – Pantaqrueel dedi. – Hə, dostlar, siz mənimlə onların üzərinə gedəcəksiniz?

Panurq ona belə cavab verdi:

– Kim sizi atsa, Allah onu vursun! Mən onların hamısını donuz kimi qırmaq qərarına gəldim. Onlardan kiminsə mənim əlimdən sağ çıxması əsla mümkün deyil. Bircə şey məni kaxıdırır...

– O nədir elə? – Pantaqrueel xəbər aldı.

– Mən necə edim ki, bir gündə bu qızların hamısının dardına baxım və nə qədər ki mən doyunca əylənməmişəm, onlardan biri də aradan çıxmasın!

– Ha-ha-ha! – Pantaqrueel güldü.

Karpalim isə dedi:

– Ay səni, şeytan! Mən də özümə bir cüt seçəcəyəm, Allah haqqı, seçəcəyəm!

– Bəs mənim sizdən nəyim əskikdir? – Evsfen dilləndi.

– Mən düz Ruandan bəri pəhrizdəyəm, amma mənim əqrəbimsə, ona qədər də, on ikiyə qədər də sıçrayırdı; o, indi də son dərəcə tarım və bərkdir.

– Biz də sənə ən canlı-cüssəlisini və piylisini verərik,

– Panurq qərar verdi.

– Necə yəni? – Epistemon səsləndi. – Hamı ağnaşacaq, mənsə eşşək gəzdirəcəyəm? Əcəb axmaq tapmısınız! Biz savaşa dövrünün qanunları ilə hərəkət edəcəyik: *Qui potest capere capiat*¹.

– Yox, niyə ki, – Panurq etiraz etdi, – eşşəyi bağla, özün də hamı kimi ağna.

Xeyirxah Pantaqrueel güldü və dedi:

– Siz öldürülməmiş ayının dərisini bölüşdürürsünüz. Qorxuram ki, hələ hava qaralmağa imkan tapmamış, artıq sizin rəndələmək həvəsiniz itəcək və nizələrlə mizraqlar özləri sizin belinizdə gəzəcək.

– Yetər! – Epistemon səsləndi. – Mən onları qovub yanınıza gətirəcəyəm, sizsə onları qızardın, buğa verin, onlardan bozartma bişirin, içlik düzəldin. Onlar Kserksin qoşunundan azdır, zira Herodota və Pompey Troqa inansa, onun qoşununda üç yüz min əsgər var idi, halbuki Femistokl bir ovuc döyüşçü ilə Kserksi darmadağın etdi. Allah xatirinə, bircə ruhdan düşməyin.

– Biz onlara tüpürürük! – Panurq dedi. – Mən təkəcə öz miyançamla yer üzündən bütün kişiləri süpürərəm, mənim miyançamda yaşayan müqəddəs Deşikstürən isə bütün qadınları qaşıyar.

– Hə, dostlarım, yürüşə! – Pantaqrueel dilləndi.

¹ Tuta bilən tutsun. (*lat.*)

**XXVII Fəsil. Pantaqruelin qənimət qülləsini öz
qoçaqlığınının şərəfinə, Panurqun isə o birini
dovşanların şərəfinə ucaltması, Pantaqruelin yelindən
balaca kişilərin, qazından isə balaca qadınların
törənməsi və Panurqun yoğun bir çubuğu iki
stəkanın üstündə sındırması haqqında**

Pantaqruel elan etdi:

– Buradan getməmiş, bizim indiki göstərdiyimiz qoçaqlığın şərəfinə, mən burada əməlli-başlı bir qənimət qülləsi ucaltmaq istəyirəm.

Bu yerdə onlar ruh yüksəkliyi ilə, kənd mahnıları oxuya-oxuya hündür bir qüllə tikdilər və ona yəhər, lələkli at alınlığı, üzəngi, mahnımız, zireh, dəmir əsləhənin tam dəstini, balta, qılinc, dəmir əlcək, gürz, zireh qoltuqaltısı, dizliklər, boyunbağı – bir sözlə, qələbə tağı və ya qənimət qülləsi tikmək üçün gərək olan bütün qurğuları asdılar.

Bundan sonra bu qoçaqlığı əbədiləşdirmək üçün Pantaqrue aşığıdakı qələbə mahnısını yazdı:

Burda qoçaqlar dördlükdə döyüdürlər
Və elə bil, Fabi, ya Ssipion kimi cəbhə yardımçısı
Qılınca yox, fəhmlə qələbə çalıb,
Düşməni əsir etməyi bacardılar.
Hərçənd hücum edən düşmən eskadronunda
Altı yüz və altmış qoçaq var idi.
Bütün çağların vəzirləri, top və piyadaları!¹
Bilin ki, ağıl gücdən qorxuncdur,
Çünki hər yerdə
Hamıya əyandır
Ki, qoşunu qələbəyə
Yalnız göydəki Yaradan
Müdrilik və möcüzəylə
Düzgün yönəldər.
Döyüşdə üstünlüyü bizə o verər

¹ Vəzir, top və piyada – şahmat fiqurları

Yalnız o cisimsiz, mütləq uca taxt!
 Allaha təvəkkül etməyə isə
 Şərəfli döyüşçü borcludur hər vaxt.

Pantaqruel yuxarıdakı şeiri quraşdırana qədər Panurq uca qülləyə cüyürün buynuzlarını, dərisini və qabaq sağ ayağını, sonra üç dovşan balasının qulaqlarını, evdovşanının belini, anac dovşanın çənəsini, qoşa dovdaqların qanadlarını, dörd göyərçinin pəncələrini, sirkəli şüşəni, içinə duz yığıqları sümsünü, ağac şiši, içdolduran iynəni, köhnə deşik tiyani, sous qabını, gil duzqabını və kiçik bovez stəkanını asdı.

Pantaqruelin qənimət qülləsinin üzərindəki mənzum yazısını təqlid edərək o, aşağıdakını yazdı:

Burda dörd əyyaş dövrələmə oturub,
 Şərab dolu şüşələrə, mehtərə və tuluqlara
 Elə ziyan vurmağı bacardılar ki,
 Baxusun özü də mat qalardı onlara;
 Qarınlarını ağzınacan dolduran
 Dovşanı diricə aşırımsdılar,
 Ona elə bol sirkə vurulmuşdu ki,
 Şövqdən büsbütün şaşırımsdılar!
 Zira maraqlıdır,
 Vacib və yerindədir
 Qarınqululara bilmək
 Ki, mədədə darısqallıq
 Şit quş ətindən
 Həmin an ola bilir,
 Şərabsız nahar çeynəməksə –
 Qorxunc və acıdır işgəncələrtək.
 Həmişə aşpaza pislik gətirər
 Dovşanın yanında sirkə verməmək.

Nəhayət, Pantaqruel dedi:

– Vaxtdır, dostlar! Sizinlə o ki var kef elədik, bununla belə, çətin ki böyük qarınqulular döyüşdə igidliyə qadir olsunlar. Bayrağın kölgəsindən gözəl kölgə, at buğundan gözəl buğ, əsləhə cingiltisindən gözəl cingilti yoxdur.

Bu sözlərdən Epistemon gülümsəyib dedi:

– Mətbəx kölgəsindən gözəl kölgə, piroq buğundan gözəl buğ və badə cingiltisindən gözəl cingilti yoxdur.

Panurq isə buna belə dedi:

– Örtük kölgəsindən gözəl kölgə, qadın döşlərinin buğundan gözəl buğ və kişi əsləhəsinin cingiltisindən gözəl cingilti yoxdur.

Bu sözlərlə o qalxdı, yel buraxdı, hoppandı, fit çaldı, sonra şən halda və ucadan qışqırdı:

– Yaşasın Pantaqrueel!

Pantaqrueel də Panurq kimi etdi, amma onun çıxartdığı səsdən doqquz mil ətrafda yer titrədi və korlanmış hava ilə birlikdə onun içindən əlli üç mindən artıq kiçik adam – cırdan və idbar kişi, onun buraxdığı qazdan isə elə o qədər kiçik qozbel qadın törədi ki, belələrini siz hər yerdə görə bilərsiniz: onlar inək quyruğundan uzun, Limuzin turpundan isə enli olurlar.

– Bu nədir? – Panurq səsləndi. – Yəni sizin yelləriniz belə bəhrəlidir? Allah haqqı, necə gözəl idbarlar və necə gözəl pıq....., şey, qozbellər çıxdı! Onları evləndirmək gərəkdir – onlar böyənək törədəcəklər.

Pantaqrueel belə də etdi: onları piqmey adlandırdı və yaxın adaya yaşamağa göndərdi və onlar həmin vaxtdan bəri xeyli artıblar, lakin durnalar bunlarla arasıkəsilməz savaqlar aparırlar, piqmeylərsə qoçaqlıqla müdafiə olunurlar, zira bu insan qırıntıları (Şotlandiyada onları “mala qulpu” adlandırırlar) son dərəcə tündxasiyyətdirlər. Bunun fiziki səbəbini onların ürəklərinin arxa keçidlərinin lap yanında yerləşməsində axtarmaq gərəkdir.

Bu arada Panurq eyni böyüklükdə iki stəkan götürdü, onları ağızlarınacan su ilə doldurdu, bir stəkanı bir oturaçağın, o birini isə beş fut məsafədəki o biri oturaçağın üstünə qoydu, sonra beş fut yarım uzunluqda bir nizə götürdü və onu stəkanların üstünə elə qoydu ki, nizənin ucları stəkanların yalnız qıraqlarına toxunsun.

Sonra o, iri bir paya götürüb, Pantaqrueelə və onun silahdaşlarına müraciətlə dedi:

– Baxın, cənablar, düşmən üzərində qələbə bizə necə asan başa gələcək; mən bu stəkanları parçalamadan və sındırmadan, onların üstündəcə bu nizəni sındıracağım kimi, hətta: suyu bircə damcı da axıtmadan, eynən beləcə, özümüz yaranmadan və ümumiyyətlə, biz tərəfdən heç bir itki vermədən dipsodların başlarını beləcə deşəcəyik. Burada hər hansı bir cadunun olduğunu kimsə fikirləşməsin deyə mən sizdən xahiş edirəm, – o, Evsfenə müraciətlə əlavə etdi, – bax bu paya ilə var gücünüzlə düz ortasına vurın.

Evsfen vurdu və nizəni iki bərabər hissəyə böldü, bununla belə, hər iki stəkandan bircə damcı da su axmadı. Panurq isə dedi:

– Mənim bacardıqlarımın yanında bu nədir ki?! İrəli! Biz heç nədən qorxmuruq!

XXVIII Fəsil. Pantaquelin hansı qeyri-adi üsulla dipsodların və nəhənglərin üzərində qələbə çalması haqqında

Bütün bu danışıqlardan sonra Pantaqurel əsiri çağırdı və dərhal onu azad etdi. O:

– Öz düşərgənə, öz kralının yanına get, burada gördüklərini ona danış və xəbərdar et ki, sabah günorta mən onun yanında kef edəcəyəm, – dedi, – zira tezliklə mənim qalerlərim bura gələcəklər; bu isə ən gec sabah səhər olacaq – bir milyon səkkiz yüz min döyüşçünün və yeddi min nəhəngin köməyi ilə – bu nəhənglərin hamısı seçmədir, boyca məndən də ucadırlar – mənim dövlətimə hücum etməklə necə düşüncəsiz və ağılsız hərəkət etdiyini sənə kralına sübut edəcəyəm.

Onun köməyinə dənizlə qoşun gəldiyi barədə hər şeyi o uydurmuşdu.

Əsir ona dedi ki, bundarı sonra onun sadıq quludur, öz düşərgəsinə heç vaxt qayıtmasaydı, xoşbəxt olardı və Pantaqurel ona imkan versəydi, Pantaquelin tərəfində, özünün-külərə qarşı döyüşərdi.

Lakin Pantaqrueel razı olmadı; o, əsirə buyurdu ki, dərhal yola düşsün və ona əmr edilən yerə getsin, ona içində südləyən və araqda isladılmış qırmızı bibər toxumları olan bəni verdi, buyurdu ki, bunları krala aparsın və desin, əgər kral üstündən heç nə içmədən bu kompotdan, heç olmasa, bir unsiya yeyə bilsə, deməli, o, cəsarətlə Pantaqrueellə təkbətək döyüşə girə bilər.

Bu yerdə əsir əllərini Pantaqrueelə uzadıb, döyüş vaxtı ona rəhm etməsi üçün yalvarmağa başladı. Pantaqrueel isə ona dedi:

– Sənə buyurduqlarımı öz kralına çatdır, sonra isə bütün ümidlərini Allaha bağla. O, səni atmaz. Mənim necə qüdrətli olduğumu özün görürsən, qoşunumun da ki sayı-hesabı yoxdur, amma yenə mən nə öz gücümə arxayınam, nə cəldliyimə; mənim bütün ümidim – mənim havadarıma, Allahımadır, zira o, özünün bütün arzularını və ümidlərini ona bağlayanları heç vaxt darda qoymaz.

Bu nitqi eşidən əsir ondan bir az fidyə alması üçün Pantaqrueeldən xahiş etməyə başladı. Pantaqrueelsə cavabında dedi ki, onun məqsədi insanları çapıb-talamaq və soymaq deyil, əksinə, onları varlandırmaq və azadlığa buraxmaqdır.

– Get, Allah sənə yar olsun, – Pantaqrueel dedi, – mərdiməzar adamlardan uzaq dur, yoxsa tezliklə bədbəxt olarsan.

Əsir getdikdən sonra Pantaqrueel öz silahdaşlarına müraciət etdi:

– Dostlar! Mən əsirə yalandan dedim ki, dənizlə köməyimizə qoşun gəlir və anladım ki, onlara sabah günortadan tez hücum etməyəcəyik. Bu, ondan ötrüdür ki, onlar böyük hücumdan qorxaraq möhkəmlənməyi qərara alsınlar və bütün düşərgəni sabah səhərə döyüş hazırlığına gətirsinlər. Halbuki mənim əsl niyyətim, təxminən, yenicə yuxuya getdikləri vaxt onlara hücum etməkdir.

Ancaq gəlin Pantaqrueeli öz əshabələri ilə burada qoyub, kral Anarx və qoşunu haqqında danışmaq.

Əsir təyinat yerinə çatıb, kralın yanına gəldi və Pantaqrueel adlı nəhəngin necə gəldiyini, altı yüz əlli doqquz cəngavəri

necə darmadağın edib yandırdığını, guya, bütün bunları krala çatdırmaq üçün tək-cə özünün sağ buraxıldığını söylədi, sözü-gedən nəhəng isə əmr edib krala çatdırsın ki, sabah günorta onu nahara gözləsinlər, zira o məhz həmin vaxt ona hücum etməyə hazırlaşır.

Sonra əsir mürəbbə dolu bərnini krala təqdim etdi. Ancaq kral elə bir qaşığı udmuşdu ki, həmin saniyə onun boğazını, sanki, alov yandırdı: dilçəyində çiban əmələ gəldi, dili isə qabıqdan çıxdı, ona çoxlu dərman versələr də, heç biri kömək etmirdi, o yalnız dayanmadan içirdi, stəkanı dodaqlarından ayıran kimi – dili yenə də yanırıdı. Şərabı onun boğazına dayanmadan qıfla tökmək lazım gəldi.

Ona baxıb ordu rəisləri, paşalar və cangüdənlər də bu ədviyyənin dadına baxmağı qərara aldılar – onun, doğrudan da, belə təşnə yaratdığına əmin olmaq istəyirdilər və kralın başına gələnlər onların da başına gəldi. Onlar hamısı elə rəşadətə şərab vurmağa başladı ki, düşərgədə şayiə yayıldı: guya, kimsə əsirlikdən qayıdıb və deyib ki, sabah səhər hücum gözləmək gərəkdir, buna görə də kral və onun ordu rəisləri döyüşə hazırlaşılar, yəni bir vur-çatlasındır ki, gəl görəsən! Sən demə, hamı bir himə bənd imiş: onların ardınca bütün qoşun o ki var içdi. Qisası, o qədər içdilər ki, lap küpünə girdilər və elə birbaşa düşərgənin ortasında donuz kimi sərələlib yatdılar.

İndi isə gəlin xeyirxah Pantaqruelin yanına qayıdaq və onun bu yaranmış şəraitdə özünü necə apardığından danışaq.

Pantaqrueel qənimət qülləsinin tikildiyi yeri tərk edərək, əsa əvəzinə öz gəmisinin dorunu əlinə aldı, onun marsına¹ Ruandan gətirilmiş iki yüz otuz yeddi çəllək ağ Anjuy şərabı yüklədi, qurşağına landsknext arvadlarının ərzaq dolu səbətləri gəzdirdikləri kimi, özünün asanlıqla gəzdirdiyi duzla dolu çən bağladı və silahdaşları ilə birlikdə yola düşdü.

Onlar artıq düşmən qoşununa yaxınlaşmışdılar ki, Panurq Pantaqrueelə dedi:

¹ Mars – gəmi dorunda müşahidəçi üçün meydanca

– Cənab, bir yaxşılıq etmək istəyirsiniz? Marsdan Anjuy şərabını düşürün və gəlin onu Breton qaydasıyla içək.

Pantaqrueel həvəslə razılaşdı və onlar elə qəşəngcə içdilər ki, bütün iki yüz otuz yeddi çəlləkdə bir damcı da qalmadı – yalnız Panurq qaynanmış dağkeçisi dərisindən olan mehtərəsini ehtiyat üçün doldurmağa macal tapdı (o, bu mehtərəni özünün vade mecum¹ adlandırır), bir az da dibində sirkə üçün şərab xıltı qaldı.

Onlar o ki var içib kefləndikdən sonra Panurq Pantaqruele litontripondan, nefrokartatikondan, qabarböcəyili heyva mü-rəbbəsindən və digər sidikqovucu vasitələrdən düzəldilmiş hansısa şeytan davacatı verdi. Nəhayət, Pantaqrueel Karpalimə dedi:

– Siçovul kimi divara dırmaşıb şəhərə gedin – siz bunu əla bacarırsınız – və şəhərlilərə deyin ki, onlar bu saat çıxsınlar və mümkün qədər tezliklə düşmənin üstünə cumsunlar, sonra aşağı düşün, yanan məşəl götürün və düşmənin bütün çadırlarını və xeymələrini yandırın. Sonra var gücünüzlə öz göy gurultusuna bənzəyən səsinizlə qışqıra-qışqıra əkilin.

– Belə, – Karpalim qeyd etdi, – bəlkə, əlavə olaraq mən onların toplarının lüləsini də pərçimləyim?

– Yox, yox, – Pantaqrueel etiraz etdi, – yaxşısı budur, onların barıt anbarlarını yandırın.

Karpalim tabe oldu, dərhal yola düşüb Pantaqrueelin əmr-lərinin hamısını dəqiqliklə yerinə yetirdi, bundan sonra şəhər-də olan döyüşçülər oradan çıxdılar.

Karpalim çadır və xeymələri yandırarkən, yatanların üstü ilə elə ehtiyatla yeriyirdi ki, onlardan heç biri oyanmadı – ha mı əvvəlki kimi xoruldayırdı və şirin yuxuda idi. O, gizlicə düşmən topxanasının olduğu yerə girərək, bütün döyüş sur-satlarını yandırdı, lakin bu, onun üçün pis qurtara bilərdi. Alov elə tez yayıldı ki, yazıq Karpalim, az qala, yanmışdı; əgər o, son dərəcə çevik olmasaydı, çoxqa kimi qovrulacaqdı, onun qurtulmasının yeganə səbəbi arbaletdən buraxılmış oxdan ye-yin qaçması oldu.

¹ Mənimlə gəl. (*lat.*)

Karpalim səngərləri keçərək elə vəhşicəsinə qışqırırdı ki, sanki, bütün şeytanlar zəncirdən açılmışdılar. Onun qışqırığına düşmənlər oyandılar, amma bilirsiniz necə? Onlar elə başlarını itirmiş halda oyandılar ki, elə bil, onları səhər duasının zəngi oyatmışdı – Lüsson tərəflərdə bu zəngi “ayaqlarının arasını qaşı” adlandırırırlar.

Bu arada Pantaqruel çəndən duz səpələməyə başladı, düşmənlər isə ağızlarına qıy yadıqlarından bu duz düz onların boğazlarına dolurdu ki, bundan zavallılar qoyun kimi finxırıb fəryad edirdilər:

– Ah, Pantaqrue, sənin ucbatından içimizdə hər şey yanır!

Bu vaxt Pantaqrue qəflətən sidiyə getmək istədi, çünki Panurqun davacatı ona öz təsirini göstərmişdi – və o, düşmən düşərgəsini elə bolluca suvardı ki, burada olan adamların hamısı bir nəfər kimi boğuldu; bu, onmillik dairədə ətrafa yayılmış ən həqiqi bir daşqın idi və tarixdə deyilir ki, əgər Pantaqrueilin atasının yekəpər madyanı da burada olub bu qədər işəşəydi, onda daşqın Devkalionun vaxtındakından da qorxunc olardı; çünki o, hər dəfə sidiyə gedəndə Rona və Dunaydan da iri çaylar əmələ gəlirdi.

Şəhərdən çıxanlar bunu görüb dedilər:

– Onlar əzablı ölümlə həlak oldular. Bir baxın, nə qədər qan var!

Lakin onlar yanılırdılar – alovlanan xeymələrin işığında və ayın bəyaz şəfəqində onlar Pantaqrueilin sidiyini düşmən qanı zənn etmişdilər.

Düşmənlərsə oyanaraq bir tərəfdə yanğın, o biri tərəfdə isə sidik seli və daşqın görüb, nə deyəcəklərini və nə düşüncəklərini belə bilmədiklər. Bəziləri deyirdi ki, dünyanın sonudur, Qiyamət günüdür və indi hər şey yanacaq, başqaları deyirdi ki, onları Neptun, Protey, Triton və başqa dəniz allahları təqib edir və bu da, əslində, duzlu dəniz suyudur.

Ah, Pantaqrueilin üç yüz nəhənglə necə rəftar etdiyini indi kim danışa bilər! Ah, mənim Muzam, ah Kalliopa, ah Taliya! Mənə ilham ver, mənim ruhumu gücləndir, söylə, bu dəhşətli döyüşü təsvir etmək üçün sözləri haradan alım? Budur məntiqlə

düşünən insan üçün maneə, budur gerçək tələ, budur dəf-
edilməz o çətinlik!

İndi isə mənə bir badə şərab verəydiniz – bu doğrudan-
doğru hekayəni oxuyacaq insanların nə vaxtsa içdikləri şəra-
bın ən yaxşısını!

XXIX Fəsil. Pantaqruelin daş zirehlə örtülmüş üç yüz nəhəngi və onların başçısı Vurdalakı necə məhv etməsi haqqında

Düşərgələrinin su altında qaldığını görən nəhənglər, Eney
öz atası Anxizi alovlanan Troyadan çıxardığı kimi, kral Anarxi
çox ehtiyatla qaladan öz çiyinlərində çıxardılar.

Panurq onları görüb, Pantaqruelə dedi:

– Baxın, cənab, – nəhənglər gəlirlər. Siz onlara köhnə
dəblə – qolaylanıb öz dorunuzla ilişdirin – indi hünər göstər-
məyin əsl vaxtıdır, heç biz də sizdən geri qalmarıq: sizə söz
verirəm ki, mən də onları az əzişdirməyəcəyəm. Doğrudur,
David Qoliafi asanlıqla öldürdü, amma mən bir düjün David
kimisiylə bacararam: axı o, həmin vaxt balaca bir g...p...u idi,
məgər mən bir düjün Davidlə bacarmazdım? Sonra da bu
piyli yava Evsfen – onda dörd öküzün gücü var, o da özünü
naz-qəmzəli aparmayacaq. Cəsarətlə əzişdirin onları – əlinizə
nə keçsə!

Pantaqruel isə ona dedi:

– Mənim cəsarətim əlli frankınıkindən çoxdur, amma bu,
hələ hamısı demək deyil. Herkules özü də iki nəfərə qarşı
getməyə cürət etməzdi.

– Söz danışıdınız da, – Panurq qeyd etdi. – Özünüzü Her-
kuleslə müqayisə edirsiniz! Allah haqqı, sizin dişlərinizdə olan
güc, dalınızda olan ağıl Herkulesin bütün bədənində və ru-
hunda yox idi! Adam özünü nə qədər qiymətləndirirsə, o qə-
dər də onun dəyəri var.

Onlar bu söhbəti etdikləri vaxt Vurdalak öz nəhəngləri ilə
yaxınlaşdı və Pantaqruelin tək olduğunu görən kimi bu adam-

cığazı öldürmək kimi lovğa və ağılsız bir iddiaya düşdü və öz nəhəng silahdaşlarına dedi:

– Ey, siz, bədbəxt avaralar! Məhəmmədə and olsun, sizlərdən kimsə bununla tutaşmağı ağılına gətirsə, onu qəddarcasına öldürəcəyəm. Mənə imkan verin, onunla təkbaşına vuruşum, əvəzində isə bizə baxmaq sizin üçün maraqlı olacaq.

Bu vaxt nəhənglər kralla birlikdə şüşələrə doğru çəkildilər, Panurq və yoldaşları da onlar kimi etdilər; bu zaman Panurq özünü elə göstərdi ki, guya, pis xəstəliyə yoluxub; sanki, boyunu və barmaqları titrədi və xırıltılı səslə dilləndi:

– Dostlar, biz artıq sizinlə döyüşmürük, vallah döyüşmürük! Böyüklərimiz güclərini sınyana qədər izin verin, sizinlə birlikdə qarnımızı bərkidək.

Kral və nəhənglər həvəslə onlarla yeməklərini bölüşdülər. Yemək zamanı Panurq onlara Turpinin rəvayətini, müqəddəs Nikolayın möcüzələri haqqında əfsanələri və Hacıləyləyin nağılını danışmağa başladı. Vurdalak bu vaxt Pantaqruelin üstünə Hələb poladından olan əmudla getdi; bu polad əmudun çəkisi doqquz min yeddi yüz kvintal iki kvarteron idi və on üç almaz ucluqla tamamlanırdı, bunlardan ən kiçiyi ölçüsünə görə Paris Müqəddəs Məryəm kilsəsinin ən böyük zəngi boyda idi, əgər bir azacıq ensiz idisə də, fərqli bir dırnaq boyda olardı, ya da, ən azı, sizə necə deyim ki, yalan olmasın, “qulaqkəsən” deyilən bıçağın arxası qədər olardı, amma bundan heç də çox olmazdı! Bu əmud tilsimlənmişdi; belə ki, onu heç vəchlə sındırmaq olmazdı – əksinə: o özü toxunduğu hər şeyi sındırırdı.

Və budur, Vurdalak azğınlaşaraq hücumu başlayanda, Pantaqruel gözlərini dağa dikərək, özünü bütünlüklə Allahın iradəsinə tapşırırdı və belə bir əhd elədi:

– Cənabi-Allah! Son pənahım və xilaskarım! Mənim müsbətimi görürsən. Məni buraya bütün insanlara xas olan qeyrət gətirib, zira özümüzü, arvadlarımızı, uşaqlarımızı, vətənimizi və ailəmizi – sən öz şəxsi işindən başqa hər bir şeyi qorumağı sən özün bizə tapşırımsan, bu şəxsi iş isə inamdır, zira bu qəbildən olan işdə sən katolik məzhəbindən və sən təliminə sədaqətdən savayı heç bir başqa köməkçinin olmasını

istəmirsən və bizə bu halda hər hansı bir silahdan və hər hansı bir müdafiə vasitəsindən istifadə etməyi yasaq eləmişən, çünki Sən qüdrətlisən və söhbət sənin işindən gedəndə, hüquqlarına qəsd ediləndə özünü elə müdafiə edirsən ki, bundan yaxşısını arzu etmək də mümkün deyil; sənə minlərlə, yüz milyonlarla mələk gücləri tabedir, axı mələklərindən ən kiçiyi sənin iradənlə bütün insan nəslini məhv etməyə və Yerlə göyü tərpətməyə qadirdir ki, Sennaharib qoşunu sənin belə bir cəzanı öz üzərində duymuşdu! Əgər elə bu saat mənim köməyimə gəlməyi gərək bilsən (zira mən özümün bütün arzu və ümidlərimi sənə bağlamışam), sənə söz verirəm ki, Utopiyada olduğu kimi, mənə məxsus olan və hökmranlıq edəcəyim bütün başqa ölkələrdə də sənin müqəddəs İncilini elə təbliğ etməyi əmr edəcəyəm ki, o, özünün bütün təmizliyi, sadəliyi və həqiqiliyi ilə çatdırılsın; özlərinin sırf insana xas olan yenilikləri ilə və təhrif edilmiş xülyaları ilə dünyanı zəhərləyən bir ovuc papaçıların və yalançı peyğəmbərlərin küfrlərinin isə kökünü kəsəcəyəm.

Bu vaxt göydən səda gəldi: *Hoc fac et vinces*, yəni: “Belə et – qalib gələrsən”.

Bu vaxt Vurdalakın cəhəngini ayıraraq ona doğru gəldiyini görəndə Pantaqrueel cəsarətlə onun qarşısına cumdu və lakemoniyalıların öyrətdiyi kimi, vəhşi qışqırıqla onu vahiməyə salacağını düşünərək var səsiylə bağırırdı:

– Sənə ölüm, murdar nanəcibə ölüm!

Bunun ardınca qurşağından asılmış çəndəki duzun on səkkiz çəlləkciyindən bir az çoxunu və bir tabaq qədərini Vurdalakın üstünə səpdi və duz Vurdalakın ağızına, xirtdəyinə, burnuna və gözlərinə doldu.

Vurdalak azğınlaşaraq Pantaqrueelin kəlləsini parçalamaq üçün əmudunu yellətdi. Lakin Pantaqrueel zirək idi, gözləri itililiyi, ayaqları isə yeyinliyi ilə fərqlənirdi. O, sol ayağını bir addım dala qoydu, zərbə ona yox, çənə dəydi və çən dörd min səksən altı tikəyə bölündü, duzun qalığı isə birbaşa yerə töküldü.

Bu arada öz dorundan təbərzin kimi istifadə edən Pantaqrueel onun yoğun tərəfi ilə Vurdalakın məməsinin yuxarisına

zərbə vurdu, doru sola apararaq boynu ilə zirehinin arasına daha kəsici bir zərbə endirdi. Sonra o, sağ ayağını irəli verərək, dorun o biri ucu ilə onun qasığına vurdu; o, bunun nəticəsində marsı sındırdı, orada qalmış üç və ya dörd çəlləkdəki şərab axdı, bunu görəndən Vurdalaka elə gəldi ki, Pantaqrueel onun sidik kisəsini deşib, çünki Vurdalak axan şərabın öz sidiyi olduğunu zənn etmişdi.

Lakin Pantaqrueel bununla kifayətlənmədi, doru çəkib bir də vurmaq istəyirdi, amma bu zaman Vurdalak əmudu qaldıraraq Pantaqrueelin başına endirmək istəyi ilə irəli cumdu. Belə də oldu: o, elə sarsıdıcı bir zərbə endirdi ki, əgər Allah özü xeyirxah Pantaqrueelə yardım etməsəydi, Vurdalak onu tərəpəndən dalağına qədər böləcəkdə, lakin Pantaqrueel yayınmağa macal tapdı: zərbə sağa getdi və Vurdalakın əmudu böyük bir qayaya dəyərək altmış üç futdan çox onun təklinə girdi, qayadan isə dairəsi doqquz min altı çəlləyə bərabər olan alov sütunu göyə yüksəldi.

Vurdalakın öz əmudu ilə əlləşdiyini və onu qayadan heç cür çıxara bilmədiyini görəndə isə Pantaqrueel onun üstünə cumdu və az qala, onun başını tamamilə qoparacaqdı ki, bədbəxtlikdən, dor Vurdalakın əmudunun qulpuna toxundu, əmud isə, bildiyiniz kimi, tilsimlənmişdi.

Bunun nəticəsində Pantaqrueelin doru onu tutduğu yerdən üç barmaq aralıdan sındı. Pantaqrueel isə düzəltdiyi zəngdən yalnız qırıntılar qalmış zəng ustası görkəmində qışqırdı:

– Ey, Panurq, haradasan?

Panurq qışqırığı eşidib, krala və onun nəhənglərinə müraciət etdi:

– Əgər onları ayırmasaq, vallah onlar bir-birini ölümcül yoracaqlar!

Ancaq nəhənglər toydakı kimi şənələnirdilər.

Bu vaxt Karpalim öz ağasının köməyinə getmək istədi, ancaq nəhənglərdən biri onu dayandırdı:

– Məhəmmədin qardaşı oğlu Qolfarinə and olsun: əgər bircə addım da atsan, səni şam əvəzinə şalvarımın dal yarığına soxacağam. Özü də bir az qəbizliyim var və dişlərimi qıcırdatmadan ayaqyoluna gedə bilmirəm.

Bu arada silahı əlindən çıxmış Pantaqrueel dorun qırığını qaparaq nəhəngi döyəcləməyə başladı, lakin sizin vurduğunuz çırtma dəmirçi zindanına necə təsir edərdisə, bu da nəhəngə eləcə təsir edirdi.

Nəhayət, Vurdalak dartıb-dartıb əmudunu çıxartdı və onunla Pantaqrueelin üstünə qolaylanmağa başladı, amma Pantaqrueel də bir yerdə dayanmır, onun zərbələrindən cəldliklə yayınırdı; Vurdalak isə onu: “Dayan, yaramaz, mən bu saat səndən qiymə düzəldəcəyəm! Sənin zavallı adamları susuzluqdan yandıрмаğın yetər!” – deyə hədələyəndə Pantaqrueel onun qarnına elə güclü bir təpik ilişdirdi ki, Vurdalak guppultu ilə kəlləmayallaq getdi, Pantaqrueel isə onu yaydan çıxan oxun gedə biləcəyi qədər məsafədə yerlə sürüdü.

Vurdalakın boğazından qan gəldi.

– Məhəmməd! Məhəmməd! Məhəmməd! – deyə o fəryad edirdi.

Bütün nəhənglər onun qışqırığını eşidib ayağa sıçradılar, lakin Panurq onları dayandırdı:

– Cənablar, getməyin! İnanın mənə: bizim başçımız ağılını itirib və baxmadan, hara gəldi vurur. Siz bunun altını çəkəcəksiniz.

Ancaq Pantaqrueelin əlində daha dor olmadığını görən nəhənglər Panurqa qulaq asmadılar.

Pantaqrueel nəhəngləri görəndə Vurdalakın ayaqlarından yapışaraq onu mizraq kimi başının üstünə qaldırdı, Vurdalakın əsləhəsi zindanlardan ibarət olduğu üçün çoxlu çınqıl qırması lazım gələn bənnə kimi onunla daşdan zireh geyinmiş nəhəngləri əzişdirməyə başlayaraq, onların hamısını parçaladı; belə ki, heç biri onun qabağında dayana bilmədi – onların daş əsləhələri elə dəhşətli gurultu ilə sınırdı ki, Burjda müqəddəs Stefanın böyük Yağ qülləsinin günəşdən necə əridiyini qeyri-ixtiyari xatırladım.

Panurq, Karpalim və Evsfen bu zaman yerə yıxılanların başlarını üzürdülər. İnanıram sizi, heç kim sağ qalmadı. Pantaqrueelə baxanda belə düşünmək olardı ki, bu otçalandır, öz kərəntisi ilə (yəni Vurdalakla) biçənəkdə ot (yəni nəhəng-

ləri) biçir. Belə qılıncoynatmadan Vurdalak ömrünü sizə bağışladı. Bu, Pantaqruelin qumdaşından zireh geyinmiş Riflanduy adlı nəhəngi onunla vurduğu vaxt baş vermişdi, bu zirehin bir qəlpəsi isə Epistemonun başını tamamilə üzdü; qeyd etmək gərəkdir ki, nəhənglərin əksəriyyəti daha yüngül əsləhə geyinmişdi: kimisi – tuf daşından, kimisi – şistdən.

Nəhayət, düşmənlərin hamısının qırıldığını gören Pantaqrue, var gücü ilə qolaylanıb Vurdalakin meyitini düz şəhərə fırlatdı, Vurdalak isə qarnı üstə baş meydana düşərək qurbağa kimi şappıldadı və yanmış erkək pişiyi, islanmış diş pişiyi, yolunmuş ördəyi və yüyənlənmiş qazı basıb əzdi.

XXX Fəsil. Burada Panurqun canını qurtara bilməyən Epistemonu məhəretlə müalicə etməsindən, eyni zamanda əcinnələr və əbədi işgəncələrə məhkum olunmuş ruhlardan bəhs edilir

Nəhənglərin tamamilə darmadağın edilməsindən sonra Pantaqrue şüşələr qoyulan yerə yaxınlaşdı, Panurqu və qalanlarını səslədi, hamı sağ və salamat halda onun qarşısına gəldi, yalnız Evsfen (nəhənglərdən birinin boğazını kəsən vaxt nəhəng onun üzünü yüngülcə cızmışdı) bir az ləngidi, Epistemon isə, ümumiyyətlə, görünmürdü və Pantaqrue bundan elə kədərlənmişdi ki, hətta özünə qəsd eləmək istəyirdi. Ancaq Panurq ona dedi:

– Yetər, cənab, bir az gözləyin, biz onu ölümlərin arasında axtarıq və işin nə yerdə olduğuna baxarıq.

Axtarmağa başladılar və nəhayət, tapdılar: Epistemon ölmüş halda özünün qana bulaşmış başını əlində tutmuşdu. Bu nu gören Evsfen səsləndi:

– Ah, amansız ölüm! Sən adamların ən yaxşısını bizdən oğurladın!

Bu sözlərdən Pantaqrue elə qüssələndi ki, dünyada heç kim belə qüssələnməmişdi, qalxdı və Panurqa dedi:

– Ah, dostum! Sizin iki stəkanınızın və nizənin peyğəmbərliyi bizi aldatdı!

Panurq isə cavab verdi:

– Ağlamayın, dostlar! O, hələ istidir. Mən onu sağaldacağam və o, əvvəllər heç olmayan kimi sağlam olacaq.

Panurq bu sözləri deyib, Epistemonun başını əlinə aldı və soyumasın deyə onu özünün miyançasının düz üstünə qoydu. Evsfen və Karpalim özlərini Epistemonun diriləcəyinə ümidlə aldatmayıb, yalnız Pantaqruelin ona baxması üçün onun cəsədini özlərinin sərxoşluq etdikləri yerə apardılar. Lakin Panurq onları ruhlandırıdı:

– Başımı verməyə hazırım ki, mən onu sağaldacağam. (Bütün dəli-cinlilərin adı mərcidir!) Göz yaşı tökdüyünüz yetər, yaxşısı budur, mənə kömək edin.

O, əla ağ şərabla əvvəlcə meyitin boynunu, sonra başını səylə yudu, həmişə öz ciblərindən birində gəzdirdiyi diadermik tozdan onlara səpdi, sonra hansısa bir məlhəm sürtdü və Allah göstərməsin, Epistemon boynuəyri olmasın deyə – belə adamlara isə Panurq dəhşətli dərəcədə nifrət bəsləyirdi – başını bədəninə elə sazladı ki, damar-damara, vətər-vətərə, fəqərə-fəqərəyə düz gəlsin. Başı qopmasın deyə onun boynuna on beş-on altı sırıq qoydu və özünün dirildən adlandırıldığı məlhəmlə tikişi yüngülcə yağladı.

Birdən Epistemon nəfəs aldı, sonra gözlərini açdı, sonra əsnədi, sonra asqırdı, sonra da var gücü ilə guruldatdı.

– Bax indi mən yəqin deyə bilərəm ki, o sağlamdır, – Panurq elan etdi və Epistemona şirin suxarı ilə bir stəkan tünd ağ şərab verdi.

Epistemon beləcə məharətlə sağaldılmışdı; bundan sonra o, üç həftədən çox xınıldadı, bir də onu quru öskürək tutmuşdu, içməyin sayəsində öskürək də, axır ki, keçdi.

Epistemon həmin saat danışmağa başladı və şeytanları gördüyünü, Lüsiferlə çəkinmədən söhbət etdiyini, cəhənnəmdə və Yelisey çöllərində yaxşıca qəlyanaltı etdiyini söylədi və şeytanların sevimli uşaqlar olduqlarını qətiyyətlə elan etdi. Günahkarlar haqqında hekayətə gələndə isə, o, Panurqun onu həyata çox tez qaytardığını təəssüflə bildirdi.

– Onlara baxmaq mənim üçün çox maraqlı idi, – o etiraf etdi.

– Sən nə danışırısan! – Pantaqrueel səsləndi.

– Onlarla siz düşündüyünüz qədər də pis rəftar etməzlər, – Epistemon davam etdi, – yalnız onların vəziyyətlərində qərribə dəyişikliklər baş verib: Makedoniyalı İsgəndərin nimdaş şalvarlara yamaq saldığını gördüm; bununla o, özünə birtəhər çörək pulu qazanırdı.

Ksreks – küçədə xardal satır,

Romul – duz,

Numa – mismar,

Tarkvini simiclik edir,

Pizon kəndçilik edir,

Sulla – bərəçidir,

Kir – malabaxandır,

Femistokl – şüşəsalandır,

Epaminond – güzgüqayırandır,

Brut və Kassi – yerölçəndirlər,

Demosfen – çaxırçidir,

Siseron – ocaqqalayan,

Fabi – sapa muncuq düzür,

Artakserks – kəndirçidir,

Eney – dəyirmançidir,

Axill – sısqalaşib,

Aqamemnon – qab dibi yalayan olub,

Odissey – biçinçi,

Nestor – qazmaçı,

Dara – zərgərdir,

Ank Marsi – kəpitkələyici,

Kamill – taxta altlıqlı başmaq tikir,

Marsell – paxla soyur,

Druz – badam qırır,

Afrikalı Ssipion – bir tay çəkmədə,

küçədə şərab tortası satır,

Azdrubal – fənər satır,

Hannibal – yumurta satır,

Priam – cındırıyğandır,
Lanselot, Göl Cəngavəri –
ölmüşatların dərisini soyur,

Dəyirmi masanın bütün cəngavərləri – miskin muzdurlardır, Kosit, Fleqeton, Stiks, Axeron və Letu bərələrində avarçəkəndirlər və cənab şeytanları gəzdirirlər: bir sözlə, onlar Lion qayıqçıları, ya da Venesiya qondolyerləri kimidir, yalnız bir fərqi var ki, daşımaya görə onlar burunlarına çırtma, axşam isə – kiflənmiş çörək qırağı alırlar,

Trayan – qurbağa tutur,
Antonin – nökdir,
Kommod – qaqatdan cürbəcür şeylər düzəldir,
Pertinaks – meşə qozu qırır,
Lukull – aşpazdır,
Yustinian – oyuncaq ustası,
Hektor – mətbəx kişisidir,
Paris – dilənçidir,
Axill – quru ot yığır,
Kambiz – qatırçidir,
Artakserks – qalayçidir,

Neron – skripkaçıdır, Fyerabras isə onun nökdir və hər addımda onu təngə gətirir: yeməyə pis çörək, içməyə qıvcırmış şərab verir, hər şeyin ən yaxşısını isə özünə götürür.

Yuli Sezar və Pompey – gəmi qatranlayırlar,

Valentin və Orson – cəhənnəm hamamında işləyirlər və qadınların üzünə maska çəkirlər,

Qinqlen və Qoven – donuz otarırlar,

Baltadiş Jofrua – çaxmaq satır,
Bulonlu Qotfrid – ağac həkkakıdır,
Yason – zəngçalandır,
Kastiliyalı Don Pedro – bəzək şeyləri satır,
Morqant – pivəçəkəndir,
Bordolu Qyuon – çəlləkçidir,
Pirr – qabyuyandır,
Antiox – bacatəmizləyəndir,
Romul – ucuz ayaqqabı pinəçisidir,

Oktavian – perqament qaşırır,
 Nerva – mehtərdir,
 Papa Yuli – tabaqda piroq satır və artıq onun
 uzun saqqalı gözə dəymir,
 Parisli Jan – başmaq təmizləyir,
 Bretonlu Artur – şlyapalardakı ləkələri
 təmizləyir,
 Persfore – hambaldır,
 Papa Səkkizinci Bonifasi – şərid satır,
 Papa Üçüncü Nikolay – kağız satır,
 Papa Aleksandr – siçovultutandır,
 Papa Sikst – pis xəstəlikdən müalicə edir.

– Necə yəni? – Pantaqrueel soruşdu. – Orada da pis xəstəliyə tutulurlar?

– Əlbəttə, – Epistemon cavab verdi. – Bu qədər zöhrəvilər kütləsini mən hələ heç yerdə görməmişdim. Orada onlar yüz milyondan artıqdır, görünür, ona görə ki, kimin bu dünyada pis xəstəliyi olmayıbsa, o, bu xəstəliyə o dünyada tutulmalıdır.

– Allaha şükür, yəqin ki, bu, mənə aid deyil, – Panurq qeyd etdi, – mən bütün bu mərhələləri keçmişəm.

– Danimarkalı Ojye – yəhər-yüyan satır,

Çar Tiqrان – taxtapuşçudur,
 Bərpaedic Qalyen – köstəbəktutandır,
 Emonun dörd oğlu – dişçəkəndirlər,
 Papa Kalikst – ədəbsiz yerləri qırır,
 Papa Urbin – müftəxordur,
 Melyuzina – qabyuyandır,
 Matabryuna – paltaryuyandır,
 Kleopatra – soğan satır,
 Yelena – ev qulluqçularını işə düzəldir,
 Semiramida – sərsərilərin bitlərini tutur,
 Didona – söyüd çubuqları satır,
 Penfesileya – vəzəri satır,
 Lukresiya – karvansara yiyəsidir,
 Hortenziya – yunəyirəndir,

Liviya – yaşıl boya hazırlayır.

Beləliklə, bu dünyada mühüm cənab olanlar o birində ehtiyac çəkirlər, acınacaqlı və alçaldıcı həyat sürürlər. Və əksinə: bu həyatda yoxsul olanlar və filosoflar o biri dünyada mühüm şəxslər olurlar.

Mən tünd-qırmızı bürüncəkdə, sağ əlində skipetr tutmuş Diogeni gördüm, özünün təmtərağı ilə Makedoniyalı İsgəndərə gop gəlirdi və şalvarını pis yamadığına görə onu ağacla kötəkləyirdi.

Mən fransız dəbi ilə və zövqlə geyinmiş Epikteti gördüm: o, ağac yığınının altında, qızların əhatəsində əylənirdi – içirdi, rəqs edirdi, cürbəcür səbəblərdən qonaqlıqlar düzəldirdi, yanında isə üstündə günəş rəsmi olan bir qalaq ekü var idi. Üzüm çardağının üstündə onun şüarı kimi bu şeir yazılmışdı:

Ləzzətlə şərab içərək,
Oynayaq, gülək, əylənək.
Gün altında eküləri sayaraq,
Ömrü boş-boşuna keçirək.

O, məni görüb, gülər üzlə içki təklif etdi, mən həvəslə razılaşdım və biz onunla ilahiyyətçilər qaydasınca vurduq. Bu vaxt Kir ona yaxınlaşdı və soğan almaq üçün Merkurinin xətrinə, bir denye istədi ki, guya, axşam yeməyinə heç nəyi yox imiş.

“Yox, yox, mən denye sədəqə vermirəm, – Epiktet dedi, – al, fırldaqçı, bu, sənin ekün və nəhayət, vicdanlı adam ol”.

Kir belə zəngin bir ova əməlli-başlı sevindi, lakin orada veyllənən başqa lotular, məsələn, Makedoniyalı İsgəndər, Dara və onlar kimilər onun nəyi vardısı, gecə ilə oğurladılar.

Mən Radamantın xəzinədən Patlenin papa Yulinin satdığı piroqlara necə qiymət qoyduğunu gördüm.

“O neçəyədir?” – Patlen soruşdu.

“Üç blanka”, – papa cavab verdi.

“Üç dəyənək zərbəsi istəmirsən ki? – Patlen dedi. – Piroqları bura ver, əclaf, özün də başqalarının dalınca get”.

Zavallı papa ağlaya-ağlaya getdi. O, öz piroqçu ağasına dedi ki, piroqları onun əlindən alıblar, o da onu elə kötəklədi ki, dərisi sonralar heç tuluq zumasına da yaramadı.

Mən metr Jan Lemreri gördüm; o, papanı təqlid edərək, keçmiş kralları və papaları məcbur edirdi ki, onun ayaqlarını öpsünlər, sonra pişik kimi belini əyərək onlara uğurlar söyləyib deyirdi:

“İndulgensiya alın, belə-belə olmuş cüvəllağılar, alın, ucuz satıram! Sizi çaxır və suxarıdan, deməzmişən, təqsir və suçlardan azad edirəm və son günlərinizə qədər vecsiz olub qalmağınıza icazə verirəm”.

Sonra o, Kayet ilə Tribuleni çağırıb dedi:

“Cənab kardinallar! Tez olun, onların hərəsinə bir bulla¹verin, – paya ilə hərəsinin arxasına bir dəfə vurun!”

Bu da gecikdirilmədən yerinə yetirildi.

Mən metr Fransua Villonun Kserksdən soruşduğunu eşitdim:

“Xardal neçəyədir?”

“Bir denyeyə”, – Kserks cavab verdi.

Villon isə ona belə dedi:

“Sənin canını qızdırma alsın, əclaf! Burada belə qiymət yoxdur. Sən burada bizə ərzaqları od qiymətinə satırsan”.

Bu sözlərlə o, Parisdə xardalsatanların etdikləri kimi, onun çəlləyinin içinə şımaq buraxdı.

Mən Banyoledən olan könüllü atıcını gördüm – o, kafirlərin işi üzrə inkvizitordur. Bir dəfə o, Persforeni bu işdə tutdu: Persfore Anton alovu çəkilməmiş divarın yanında peşab eləyirdi. Atıcı onu kafir adlandırdı və artıq onu yandırmağa hazırlaşdı ki, Morqant atıcıya çatası *proficiat*²-in və başqa xırda gəlirlərin əvəzinə ona doqquz çəllək pivə bağışladı.

Burada Pantaqruel müdaxilə etdi:

– Yaxşı, bütүн bu məzəli əhvalatları sonra danışarsan. İndi isə bizə bax bunu bilmək maraqlıdır: orada sələmçilərlə necə davranırlar?

– Mən onların palçıqda eşələndiklərini, paslanmış sancaq və köhnə mismar yığdıqlarını gördüm, – Epistemon cavab verdi, – eynən – bizdə burada, Yerdə olduğu kimi, cürbəcür səfillər bu tartan-partanın bir kvintalına uzaqbaşı bir tikə çörək verirlər və ümumiyyətlə, orada ticarət pis gündədir. Buna görə

¹ *Bulla* – Roma papasının fərmanı, fətvəsi

² Yepiskopa bəxşiş (*lat.*)

də bunların, bu bədbəxtlərin üç həftələrlə, bəzən də daha çox, ağızlarında çörək qırıntısı belə olmur, amma onlar səhərdən gecəyə qədər işləyirlər və hamısı da ümid edir ki, onların da küçəsində bayram olacaq. Bu məlunlar heç yorulmurlar da: güc sərf etməklərini hesaba almırlar, öz yoxsul vəziyyətlərini unudurlar, təki ilin axırına bir neçə miskin denye qazansınlar.

– Yaxşı, gəlin yeyib-içək, – Pantaqruel dedi. – Buyurun, dostlar, – biz bütün bu ayı kef çəkəcəyik.

Burada onlar içki şüşələrindən bütöv bir cərgə düzdülər və yürüş ehtiyatlarından ziyafət düzəldilər, ancaq zavallı kral Anarx beləcə də şənlənmədi, Panurq da buna görə qeyd etdi:

– Bəs cənab krala burada hansı peşəni öyrədəcəyik? O, cəhənnəm olub o biri dünyaya gedənə qədər əllərini yaxşıca işə öyrətməlidir.

– Haqlısan, – Pantaqruel qərar verdi. – Ona nə istəyirsən elə, onu sənə bağışlayıram.

– Çox təşəkkür edirəm, – Panurq dilləndi. – Mən heç bir hədiyyədən imtina etməmişəm, sizinkindən isə danışmağa belə dəyməz.

XXXI Fəsil. Pantaqruelin amavrotların paytaxtına daxil olması, Panurqun kral Anarxı evləndirməsi və onu yaşıl sous satıcısı etməsi haqqında

Bu gözəl qələbədən sonra Pantaqruel Karpalimi amavrotların paytaxtına göndərdi ki, kral Anarxın əsir düşdüyü və düşmənlərin darmadağın edildiyi barədə sakinləri məlumatlandırсын. Bu xəbəri alan bütün sakinlər tam sevinclə, ciddi intizama əməl edərək və bu cür qələbəyə layiq olan təntənə ilə Pantaqruele qarşılaşmağa çıxdılar və onu şəhərə gətirdilər, şəhərdə isə bu fərəhli hadisə münasibətilə ocaqlar yandırılmış və küçələrdə üstündəki təamların ağırlığından qırılan dəyirmi masalar qoyulmuşdu. Bu böyük təntənə elə qurulmuşdu ki, sanki, Saturnun zamanı qayıtmışdı.

Ancaq Pantaqruel yığışanlara bəyan etdi:

– Cənablar! Dəmiri isti-isti döymək gərək. Buna görə də nə qədər ki aqlımız başımızdadır, mən hücumla bütün dipsodlar krallığını almaq istəyirəm. Mən yürüşə sabah, içki məclisindən sonra çıxmaq niyyətindəyəm, qoy mənimlə getmək istəyənlər bu vaxta qədər hazır olsunlar. Ölkəni istila etmək üçün mənə çox adam gərək deyil, öz gücümüz tamamilə yetər, amma görürəm ki, sizin şəhər dopdodludur, küçələrdə tərənəməyə yer yoxdur. Buna görə də, arzu edənləri kolonistlər kimi Dipsodiyaya köçürmək və bütün bu ölkəni onlara bağışlamaq istəyirəm, oranın torpağı bərəkətli, havası şəfalı, təbiəti gözəldir: başqa bu cür bərəkətli ölkəni bütün dünyada tapa bilməzsən – sizlərdən kim orada olubsa, bunu təsdiqləyə bilər.

Bu qərar haqqında şayiə bütün şəhəri dolaşdı və ertəsi günü saray meydanında, qadınları və uşaqları saymasaq, bir milyon səkkiz yüz əlli altı min on bir adam yığıldı. Hamısı elə gözəl bir nizamla birbaşa Dipsodiyaya yollandı ki, onları yalnız Misirdən çıxıb Qırmızı dənizi keçən İsrail oğulları ilə müqayisə etmək olardı.

Ancaq bu yürüşü təsvir etməzdən əvvəl mən sizə Panurqun öz əsiri kral Anarxla necə davrandığı haqqında danışmaq istəyirəm. Panurq Yelisey çöllərində keçmiş çarlarla və dövlətlilərlə necə davranıldığı, keçmiş çarların və varlıların özlərinə bir tikə çörəyi hansı bir alçaq, rüsvayçı peşə ilə qazandıqları haqqında Epistemonun dediklərini xatırladı.

Buna əsaslanan Panurq gözəl bir gündə kralın necə də axmaq və qəzəbli olduğuna işarə edən mavi kamzolu, dənizçi biçimli zol-zol şalvarı krala geyindirdi, amma ona özü dediyi kimi, görünüşü korlamasın deyə ayaqqabı vermədi, bir də kralın başına, üstünə iri axta xoruz lələyi taxılmış – yox, səhv elədim: əgər yadımdadırsa, bir deyil, iki lələkli – göy papaq qoydu, belinə isə yaşıl zolaqlı göy kəmərlə bağladı.

Kralı bu üsulla bəzəyən Panurq onu Pantaqruelin yanına gətirdi və soruşdu:

- Bu heyvərə sizə tanışdır?
- Əsla tanış deyil, – Pantaqruele cavab verdi.

– Sizin qarşınızdakı birincidərəcəli kraldır. Mən ondan namuslu insan düzəltmək istəyirəm. Bu lənətə gəlmiş krallar burada, bizim yerdə xalis eşşəkdirlər: onlar heç nə bilmirlər, heç nəyə yaramırlar, yalnız öz bədbəxt rəyyətlərinə yamanlıq edirlər, bir də öz qeyri-qanuni və iyrenc şiltaçlıqlarının xatirə savaşılarla bütün dünyanı bir-birinə vururlar. Mən onu işə düzəltmək istəyirəm – ona yaşıl sous satmağı öyrədəcəyəm. Di qışqır: “Yaşıl sousdan kimə verək!”

Biçarə qışqırdı.

– Aşağıdan götürdün, – Panurq qeyd etdi və kralın qulağından tutub onu öyrətməyə başladı: – Ucadan götür: sol-re-do! Belə, belə! Lənət şeytana, boğazın pis deyil! Düzdür, yalnız indi, sən artıq kral olmayandan sonra sənün üçün xoşbəxt həyat başlayacaq.

Bu, Pantaqruelə böyük zövq verdi, zira sizi inandırırım ki, o ən mərhəmətli insan idi. Beləcə, Anarxdan gözəl yaşıl sous satıcısı çıxdı.

İki gündən sonra Panurq onu bir qoca fahişə ilə evləndirdi və toyxərcini öz üstünə götürdü; toyun yemək-icməyi isə qoyun başından, qızardılmış xardallı donuzdan və sarımsaqlı içəlatdan ibarət idi, belə ki, Panurq bu yeməkdən beş araba Pantaqruelə göndərdi, o da hamısını yedi – bu, onun çox xoşuna gəlmişdi, şərablardan isə orada armud və üvəz içkiləri var idi; toyda isə Panurqun tutduğu kor musiqçinin çaldığı skripkanın sədaları altında rəqs edirdilər.

Pantaqrue təzə evlənənlərə sakit dalanda daxma və sous hazırlamaq üçün daş həvəngdəstə bağışladı. Onlar öz daxmalarında yaşamağa başladılar, Anarxdan isə Utopiyanın görüldüyü ən diribaş sous satıcısı alındı. Yeri gəlmişkən, sonralar arvadının onu ölüncəyə qədər kötəklədiyini, zavallı kişinin hətta özünü müdafiə etməyi belə bacarmayacaq dərəcədə ağılsız olması haqqında qulağıma şayiələr çatmışdı.

XXXII Fəsil. Pantaqrueilin öz dili ilə bütöv bir ordunun üstünü örtüyü və müəllifin onun ağzında nələr gördüyü haqqında

Pantaqrueilin öz qoşunları ilə dipsodların torpağına girdiyi vaxt dipsodlar sevindilər və təslim olmağa tələsdilər; onlar onun yaxınlaşdığı bütün şəhərlərin açarlarını könüllü surətdə ona verirdilər. Yalnız almirodlar tərslik etdilər və Pantaqrueilin carçlarına dedilər ki, özlərinə ən sərfəli şərtlərlə təslim olacaqlar.

– Onlara daha hansı şərtlər gərəkdir? – Pantaqrueil səslandı. – Axı bizə yalnız barışıq qədəhini içmək qalıb. İrəliləgər belədirsə, onları müflis edin!

Hücum əmri verildi və qoşun düzüldü. Ancaq yolda, açıq çöldə onları leysan yağışı tutdu və burada hamı soyuqdan titrəməyə, bir-birinə qısılmağa başladı. Onda Pantaqrueil qoşun rəisləri vasitəsilə bunun boş bir şey olduğunu elan etməyi buyurdu: guya, o, buludların üstündə nə baş verdiyini görür və təsdiq edir ki, heç də gur olmayan şəh düşəcək, qoşun isə qoy hər ehtimala qarşı düzülsün, o da onu yağışdan qoruyacaq. Hamı sıx dəstələrlə düzüldü, Pantaqrueil dilini yalnız yarıya qədər çıxarıb kürt toyuq cücələri qanadı altına aldığı kimi hamının üstünü örtüdü.

Bu arada mən, bu gerçək əhvalatların hekayətçisi, Mantribl körpüsünün tağından heç də ensiz olmayan pıtraq yarpağının altında daldalandım. Onların necə də yaxşı qorunduqlarını görəndə onların yanına, örtülü yerə getmək istədim, amma onlar çəlləkdəki siyənək kimi ora dolmuşdular və mən ora soxula bilmədim. O zaman mən mümkün qədər yuxarı qalxmağa çalışdım və dilin üstü ilə düz iki mil getdikdən sonra, nəhayət, ağıza girə bildim.

Aman, allahlar və ilahələr, mən orada nələr gördüm! Əgər yalan deyirəmsə, qoy Yupiter öz ildırımşağan üçbaşlı əsası ilə mənə vursun! Mən orada, sanki, Konstantinopoldakı¹ müqəddəs

¹ *Konstantinopol* – 1453-cü ildən: İstanbul. Türkiyənin ən böyük şəhəri

Sofiyada gəzirdim, Danimarkadakı dağlar kimi hündür qayalar – görünür, bunlar dişləmiş – geniş çəmənliklər, sıx meşələr və bizim Lion, ya da Puatye kimi istehkamlı böyük şəhərlər gördüm.

Orada ilk rast gəldiyim adam isə kələm əkən sadə bir kəndli idi. Mən çox təəccübləndim və:

– Qardaş, sən burada nə edirsən? – soruşdum.

– Kələm əkirəm, – o cavab verdi.

– Nə üçün? – soruşdum.

– Ah, cənab! – dedi o, – hamı varlı olmaz ki, hər kəs tox olsa, belədə heç çörək də qalmaz. Bu, mənim qazancımdır, mən kələmi, bax, o arxadakı şəhərin bazarına aparıram.

– Həzrəti-İsa! – qışqırdım.– Bura məgər tam bir Yeni Dünyaadır?!

Kəndli:

– Heç də yeni deyil, – cavab verdi, – amma deyirlər ki, bu yaxınlarda günəşli və aylı yeni dünya var, orada gözəl işlər görülür, lakin bizim dünyamız daha qədimdir.

Mən:

– Çox əla, qardaş, – dedim. – Bəs sənin aparıb kələmini satdığıın şəhərin adı nədir?

– Şəhər Asfaraq¹ adlanır, – o cavab verdi, – orada xristianlar yaşayırlar; yaxşı insanlardır, onlar sizi yedizdirib-ıçizdirirlər.

Qıssası, mən ora getməyə qərar verdim.

Yolda mən göyərçin ovlayan bir oğlan gördüm və ondan soruşdum:

– Dostum, bu göyərçinlər buraya haradan gəliblər?

– O dünyadan, cənab, – o cavab verdi.

Burada mən düşündüm ki, Pantaqruel əsnəyəndə göyərçinlər onun udlağını göyərçin damı hesab edib, bulud kimi oraya uçub doluşurlar.

Sonra şəhərə daxil oldum; o, mənə gözəl və yaxşı möhkəmləndirilmiş, yeri isə sağlam göründü, amma məni ən çox təəccübləndirən o oldu ki, darvazada duran keşikçi məndən sağlamliq haqqında şəhadətnamə tələb etdi.

¹ Asfaraq – “udlaq” anlamına gələn söz

– Bu nədir, cənablar, burada sizdə taun tüğyan edir? – soruşdum.

– Ah, senyor! – dedilər, – ölkəmizdə o qədər adam ölür ki, arabalar ölümlərin cəsədlərini daşıyıb çatdırma bilmir.

– Aman Allah, o yer haradadır? – soruşdum.

Sən demə, bu, Ruan və Nant kimi iki böyük ticarət şəhəri olan Lariq və Fariqdə imiş, taunun ocağı isə bu yaxın zamanlardan bəri uçurumlardan qalxan pis iy və yoluxucu buxarlar imiş ki, bunun nəticəsində bir həftədə iki milyon iki yüz altmış min on altı nəfərdən artıq adam ölmüşdü.

Mən fikrə getdim, yaxşı-yaxşı düşündüm və anladım ki, bu üfunət iyi Pantaqruelin mədəsindən gəlir, çünki o, yuxarıda deyildiyi kimi, bolluca sarımsaqlı ət yemişdi.

Daha sonra yolum qayalıqlardan keçdi və mən onlardan birinin üstünə çıxıb gördüm ki, bura dünyada ən gözəl yerdir: top oynamaq üçün gözəl manejlər, qalereyalar, çəmənliklər, geniş üzümlüklər və gözəl tarlaların arasında səpələnmiş, italyan zövqündə çoxlu evcik gördüm. Burada dörd ay qaldım və mən burada yediyim kimi heç bir yerdə doyunca yeməmişdim.

Sonra, alt dodağa yaxınlaşaraq azı dişləri ilə aşağı düşməyə başladım, amma qulaqlara qədər uzanan böyük meşədəki yolda quldurlar məni qarət etdilər.

Sonra dağ yamacına birləşən kəndə gəldim – amma bax onun adını unutmuşam; mən heç bir yerdə burada olduğum kimi yaxşı yeməmişdim, hələ bir az pul da qazandım. Bilirsiniz necə? Yatmaqla. Burada adamları yatmaq üçün tuturlar, onlara günəmuзд pul ödəyirlər, bununla gündə beş-altı su qazanmaq olar, xüsusilə bərk xoruldayanlarsa yeddi su yarım qədər qazanırlar. Mən senatorlara necə qarət edildiyimi danışdım və onlar mənə dedilər ki, o tərəfdə, doğrudan da, quldurlar və canilər yaşayırlar, mən də bundan nəticə çıxardım ki, bizdə “dağın bu tərəfində”, “dağın o tərəfində” deyildiyi kimi, burada da dişlərin “bu”, “o” tərəfləri var və “bu” tərəfdə daha sərbəstlikdir, burada hava daha yaxşıdır.

İnsan nəslinin bir yarısının o biri yarısının necə yaşadığından xəbəri olmadığını deyənlərin nə qədər haqlı olduqlarını

mən indi başa düşdüm: axı bu diyarları heç kim təsvir etməyib, bununla belə, burada, səhraları və böyük boğazı nəzərə almasaq, iyirmi beşdən çox əhali yaşayan krallıq var; bunun nəticəsində mən, hər halda, “Boğazıçilələrin tarixi” adlı qalın bir kitab yazdım, yerli sakinləri isə mənim hökmdarım Pantaqruelin boğazında yaşadıklarına görə belə adlandırdım.

Nəhayət, mən geri qayıtmaq istədim və onun saqqalı ilə aşağı düşüb çiyinə tullandım, oradan yerə sürüşərək ayaqlarına düşdüm.

– Sən haradan gəlirsən, Alkofribas? – o, məni görüb soruşdu.

– Sizin boğazınızdan, cənab, – cavab verdim.

– Orada nə qədər qaldın? – o soruşdu.

– Siz almirodların üstünə gedəndən bəri oradayam, – deyə cavab verdim.

O:

– Deməli, yarım ildən çox, – dedi. – Bəs sən nə içirdin?

Nə yeyirdin?

– Siz nə yeyib-içirdinizsə, ondan, cənab, – cavab verdim.

– Mən sizin boğazınızdan keçən ən ləziz tikələrdən rüsum alırdım.

– Bəs sənın p...n hara gədirdi? – o soruşdu.

– Sizin boğazınıza, cənab, – cavab verdim.

– Ha-ha-ha! Görürəm yaman zarafatlısan! – Pantaqrue dilləndi. – Biz də burada Allahın köməyi ilə dipsodların bütün torpaqlarını işğal etmişik. Mən sənə Raqu qəsri bəğışləyirəm.

– Çox-çox təşəkkürlər, cənab, – dedim. – Mən belə bir mərhəməti heç nə ilə qazanmamışam.

XXXIII Fəsil. Pantaqrue lın necə xəstələnməsi və onun necə şəfa tapması haqqında

Çox keçməmiş mərhəmətli Pantaqrue l xəstələndi: onun qarını pozulmuşdu və o, nə yeyə bilirdi, nə də içə, dərd-bəla isə, necə deyərlər, batmanla gəlib misqalla çıxdığı üçün onda həm də qızmar sidik peyda olmuşdu və siz bunun necə əzab

olduğunu təsəvvür edə bilməzsiniz; lakin həkimlərin əl atdıqları bütün mümkün işlədici və sidikqovucuların ona çox köməyi dəydi: o, sidiyə getdi və ağrı çəkildi.

Onun sidiyi elə qızmar idi ki, hələ indiyə qədər soyumayıb və onun axdığı yerlərdə qaynar bulaqlar adlandırılan qaynaqlar yaranıb ki, bunlar aşağıdakılardır:

Fransada:

Kotrda, Balaryukda,

Limonsda, Neridə,

Daksda, Burbon-Lansidə və s.

İtaliyada:

Mote-Qrottoda, Sant-Elendə

Abanda, Kazanovda

San-Petro-di-Paduada, San-Bartolomeoda.

Bolon qraflığında:

Porretdə

və çoxlu başqa yerlərdə.

Məni bir şey çox təəccübləndirir: bir çox ağıl çəşmiş filosof və həkimlər mübahisələrə vaxt itirirlər ki, yuxarıda göstərilən qaynaqlara istiliyi nə verir: boraks¹, yoxsa kükürd, yoxsa zəy, yoxsa ki mədən şorası və bu zaman hər cür axmaq sözlər çərənlayirlər, halbuki onlar dillərini qaşırmaq əvəzinə, dallarını qaşısaydılar və onlara bəlli olmayan bir şeyin mənşəyi haqqında boşuna danışımağa vaxt itirməsəydilər, daha yaxşı olardı, çünki bu iş çox sadə izah olunur və burada götür-qoy etməli heç nə yoxdur: yuxarıda göstərilən qaynaqlar öz qızmarlıqlarına görə xeyirxah Pantaqruelin qızmar sidiyinə borcludur.

Beləliklə, məlumunuz olsun ki, o, özünün əsas xəstəliyindən bax beləcə şəfa tapdı. O, mədəsini təmizləmək üçün bunları qəbul etdi:

dörd kvintal kolofon skamoniyası²,

yüz otuz səkkiz araba kassiya,

on bir min doqquz yüz funt ravənd,

hər cür başqa dava-dərmanları hesaba almaşaq.

¹ *Boraks* – borat turşusunun natrium duzu

² *Skamoniya* – 1. bot. sarmaşığı fəsiləsindən bitki; 2. bu bitkinin kökündən alınan qatran

Bilməyiniz yaxşı olar ki, həkimlərin məsləhəti ilə onun mədəsini ağrı verən hər şeydən təmizləmək qət olundu. Bunun üçün Vergilinin Romadakı abidəsinə yaraşlıq verən şarlardan daha böyük on altı iri mis şar hazırladılar. Şarların qapısı yaylı hazırlanmışdı, onlar içəridən açılıb-örtülürdü.

Şarlardan birinin içinə əlində fənər və yanar məşəl tutan bir adam girdi və Pantaqrueel onu xırda bir həb kimi uddu.

O biri beş şarın içinə çiyinlərində kürək tutmuş sağlam cavan oğlanlar girdilər.

Sonrakı üç şarın içinə çiyini belli üç kişi girdi. Qalan yeddi şara çiyinlərində zənbil və səbət aparən yeddi adam girdi və onların hamısı da həb kimi uduldu.

Onlar mədəyə çatdıqda qapıları açdılar və öz şarlarından çıxdılar: öncə əlifənərli adam çıxdı, sonra bütün qalanları; onların mil yarımliq dəhşətli bir uçurumun dibində olduqları və buranın Mefitdən, Kamarin bataqlığından daha üfunətli yoluxucu və Strabonun təsvir etdiyi Sorbonn gölündən daha üfunətli olduğu bilindi, belə ki, onlar enməzdən öncə ürəyi, mədəni möhkəmlədən vasitə və şərab üçün səhəng (adətən, başı belə adlandırılır) qəbul etməsəydilər, onda bu dəhşətli buxarlardan hökmən boğulub ölərdilər. Bizim gənc gözəllərimizin yarım-maskalarını bax belə rayihə və xoş ətirlərlə iyləndirmək nə yaxşı olar!

Nəhayət, onlar əlləri ilə yoxlaya-yoxlaya gedib nəcisə və çürüməkdə olan yaş şeyə çatdılar: bu, tam bir çirkab dağı idi. Ayaqyolu təmizləyənlər onu parçalamağa, başqaları isə belələrlə çirkabı səbətlərə doldurmağa başladılar; hər şeyi lazımınca təmizlədikdən sonra hər kəs öz şarına qayıtdı. Bundan sonra Pantaqrueel geriye güc verdi və çətinlik çəkmədən onları bayıra püskürtdü, zira onun udlağında onlar – sizinkində kiçik bir gəyirt qədər yer tuturdular və hamısı şad-xürrəm bayıra çıxdılar ki, bu da mənə yunanların Troya atından necə çıxdıqlarını xatırlatdı. Elə bunun sayəsində Pantaqrueel şəfa tapıb yaxşılaşdı.

Bu mis həblərdən birini siz indi də Orleanda, Tanrının Haçı kilsəsinin zəng qülləsində görə bilərsiniz.

XXXIV Fəsil. Müəllifin üzrxahlıqları ilə sonluq

Beləcə, cənablar, siz mənim ağam və hökmdarım Pantaqruelin dəhşətli tarixçəsinin başlanğıcına qulaq asdınız. Bununla mən onun barəsindəki ilk kitabımı bitirirəm – bir az başım ağrıyır, şərab şirəsinin təsirindən beynimin qapaqları pis işləyir.

Tarixçənin sonunu siz ən yaxındakı Frankfurt yarmarkasından alacaqsınız və ondan aşağıdakıları öyrənəcəksiniz: Panurqun evlənməsi və toydan sonra elə ilk ayda arvadının ona xəyanəti; Pantaqruelin bir iksir kəşf etməsi, onu tapmağın yolu və ondan istifadə etmək qaydası; Pantaqruelin Kaspi dağlarını necə keçməsi; Atlantik okeanında necə üzməsi, yamyamları necə məğlub etməsi və Mirvari adasını necə istila etməsi; müqəddəs Yəhya adlanan hind şahının qızına necə evlənməsi; cinlərlə necə döyüşməsi, beş cəhənnəm sarayını yandırması, əsas cəhənnəm sarayını qarət etməsi, Prozerpinanı od içinə atması, Lüsiferin dörd dişini vurub salması və onun dalındakı buyuzunu sındırması; Ayın həqiqətənmi get-gedə kiçildiyini və doğrudanmı onun dördüçünün qadınların başında yerləşdiyini öyrənmək üçün ora necə səfər etməsi; eləcə də sizin diqqətinizə çoxlu başqa tamamilə doğruya oxşar və şən macəralar təklif ediləcək. Bunlar fransız dilində qiyamət İncil mətnləridir.

Xudahafiz, hörmətli cənablar, *pardonnante my*¹ və mənim yanlışlarıma elə də önəm verməyin, zira bu dəqiqdir ki, siz öz məxsusi yarılışlıqlarınıza önəm vermirsiniz.

İşdir, siz mənə: “Hörmətli müəllif! Madam ki bu məzəli yalan-palanı və hədərən-pədənəni bizim diqqətimizə təklif eləyirsiniz, onda güman ki, siz ən ağıllı adamlardan deyilsiniz”, – desəniz, onda cavab verərəm ki, siz məhz onlardan zövq alacaq qədər ağıllısınız.

Hər necə olur-olsun, siz – xoş vaxt keçirmək xatirinə onları oxuyanlar və mən – vaxt keçirmək üçün onları yazan – biz fariseylər², riyakarlar, hiyləgərlər, ikiüzlülər, üzdə mömin, dal-

¹ Bağışlayın məni. (*ital.*)

² *Farisey* – qədim yəhudi dövlətində fanatizm və riyakarlığı ilə məşhur dini-siyasi cəmiyyətin üzvü

dada əyyaşlar, gizlin arvadbazlar və həyasızlar güruhundan, eləcə də adamları aldatmaq üçün bütün mümkün simalara və donlara girən bütün başqa təriqətlərin nümayəndələrindən daha çox iltifata layiqlik.

Xalqı inandırır ki, guya, onlar hamısı yalnız düşüncələrə dalaraq dua edirlər, pəhriz saxlayaraq canlarına cəfa verirlər, yeyirlərsə də, yalnız öz fani tərkiblərini saxlamaq üçün yeyirlər – əslində isə onların dadlı təamları necə aşırıqlarını, gəmirib-sümürdüklerini Allah bilir.

*Et Curios simulant, sed bacchanalia vivunt*¹.

Onlar özlərini necə qələmə verirlər-versinlər, bütün bunlar onların qırmızı sifətlərində və koppuş qarınlarında iri və dü-rüst hərfələrlə yazılıb.

Onların əqli məşğuliyyətləri isə yalnız pantaqrueleşi kitablar oxumaqdan ibarətdir, ancaq onlar bu kitabları vaxtlarını şən və mənalı keçirməkdən daha çox, kiməsə gizlicə pislik etməkdən ötrü oxuyurlar; onların hamısı kölgəgüdə, şək qu-laqlı, güdükçü q...ələr, əcinnə buyruqçuları, başqa sözlə, qu-laqcıqdır – bundan ibarətdir onların alimlikləri. Bununla onlar albalı yetişən vaxt uşaq nəcisində eşələnən və tapdıqları çə-yirdəkləri meyvə yağı hazırlayan apteklərə satan baldırıncıq səfilləri xatırladırlar.

Onlardan uzaq qaçın, mənim kimi siz də onlara nifrət və ikrahla yanaşın və əgər yaxşı pantaqrueleşilər olmaq, yəni barışla, sevinc içində, cansağlığıyla yaşamaq istəyirsinizsə, yeyin, için, gəzin, amma çuğulçulara inanmayın.

Özünün bütün dəhşətli əməlləri və hünərləri ilə ən həqiqi simasında göstərilmiş dipsodlar kralı Pantaqrueleşin, kvintessiyalar sərrafı mərhum magistr Alkofribas tərəfindən yazılmış xronikasının

SONU

¹ Özlərini Kuri (Qədim Romada bəzi patrisi soylarının birliyi) kimi qələmə verənlər, əslində, vaxxantdırlar (eys-ışrət düşkünü). (lat.)

3-CÜ KİTAB

Xeyirxah Pantaqruelin qəhrəmanlıq əməlləri və
kəlamlarının üçüncü kitabı, təbabət
Doktoru Metr Fransua Rablenin
əsəri

Müəllif iltifatlı oxuculardan xahiş edir ki, yetmiş
səkkizinci kitaba qədər gülməyib gözləsinlər

FRANSUA RABLE –
NAVARRA KRALIÇASININ
RUHUNA

Cənnətin dost-doğma lacivərdində
Pərvazlanan uca, gözəl və saf ruh!
Öz maddi yuvanı unutmusan sən –
Cismini ayırıb gözəlliyindən,
Dünyanın bizə əziz hər şeyindən,
Möhnətindən, əzabından, qəmindən.
Dünyəvi həyatın boz anlarını
Könülsüz-könülsüz hey sürdürürsən.
Heç olmasa, bircə dəfə silkin, at
Xiffət buxovunu – məqsədin üçün,
Başqa hədəf, başqa qayə seçərək,
Üçüncü kitabda Pantaqruelin –
O xeyirxah və sevimli nəhəngin
Nələr etdiyini oxu gülərək.

**KEYİRXAH PANTAQRUELİN QƏHRƏMANLIQ
ƏMƏLLƏRİ VƏ KƏLAMLARI ÜÇÜNCÜ KİTABINA
METR FRANSUA RABLENİN –**

MÜƏLLİFİN ÖN SÖZÜ

Keyirxah insanlar, həşəmətli əyyaşlar və siz, şan-şövkətli podaqralılar! Sizlər nə vaxtsa ədəbsiz bir filosof olan Diogeni görmüsünüz? Görmüsünüzsə, onda ümidvaram ki, sizlər görmə qabiliyyətinizi itirməmişiniz, ya da mən aqlımı və məntiqi düşünmək qabiliyyətimi itirmişəm. Axı günəş işığında şərabın necə qılgıcım saçdığını görmək böyük xoşbəxtlikdir... yəni mən demək istəyirdim: qızıl qalaqları günəş işığında bərq vuran kimi... yenə o deyil: Günəşin özü parlayan kimi! Müqəddəs yazıda barəsində danışılan Kor Doğulmuşa istinad eləyirəm: verdiyi vədi bir göz qırpımında yerinə yetirən uca Tanrının hökmü ilə anadan Kor Doğulmuşa özü üçün ürəyi istəyən hər şeyi diləmək haqqı veriləndə o, bircə şey – görmək istəmişdi.

Həm də siz artıq gənc deyilsiniz, bu isə məhz zəruri şərtidir ki, məstedici içkilər içib kefli-kefli çərənləməyəsən, fəvqəl-fiziki mövzularda filosofluq eləyəsən, Baxusa¹ xidmət edəsən, hər şeyi son qırıntısınadək yeyəsən, ilahi və cusa gətirən içkilərin həyatvericiliyi, rəngi, ətri, cazibədarlığı, heyranediciliyi, şəfavericiliyi, sehrli və gözəl xüsusiyyətləri haqqında mühakimə yürüdəsən.

Yox, əgər siz Diogeni görməmişinizsə (buna inanmaq mə nə çətin olmayacaq), onda, hər halda, onun barəsində eşitmisiniz, zira onun barəsində söz və söhbətlər kainatı dolaşmışdır və o, hələ indi də hamının yaddaşında sayğı ilə anılmaqdadır.

¹ *Baxus* – antik mifologiyada üzümçülük tanrısı Dionisin adlarından biri

Bundan başqa isə, əgər yanılmıramsa, sizin hamınızın damarlarınızda Frigiya qanı axır və hərçənd sizin Midasınki¹ qədər ekünüz yoxdur, ancaq irsən ondan sizə elə bir şey keçib ki, buna görə hələ lap qədim zamanlarda farslar öz otakustlarını² xüsusilə qiymətləndirirdilər, bunun həsrətini imperator Antonin çəkirdi və nəticədə buna Göyçək Qulaq adlandırılan həmin Roqan ilanı şəxsən sahib olmuşdu.

Amma siz Diogen haqqında heç nə eşitməyibsinizsə, onda elə bu saat sizə onun barəsində bir əhvalat danışaram ki, başlanğıc üçün sağlığına içməyə (hə, süzün görək!) və söhbətə başlamağa (hə, qulaq asın görək!) bir kimsə olsun və hər şeydən öncə gərək biləsiniz ki (onunçün ki, dinsizlər tilova düşdükləri kimi, siz də sonra sadə qəlblə olduğunuza görə yalana uymayasınız), o, öz zamanəsinin ən üstün və ən güclü filozofu idi. Onun çatışmazlıqlarına gəldikdə isə, axı onlar sizdə də var, bizdə də. Günahsız yalnız Allahdır. Makedoniyalı İsgəndərin özü ev mürəbbisinin Aristotel olmasına baxmayaraq, bu sinoplu filozofu son dərəcə üstün tuturdu və etiraf eləyirdi ki, o, İsgəndər olmasaydı, Diogen olmaq istəyərdi.

Makedoniya çarı Filipp Korinfi mühasirəyə salıb viran qoymaq fikrinə düşəndə onun saysız-hesabsız qoşunla üstlərinə gəldiyini öz casuslarından öyrənən korinfiləri bu, tamamilə anlaşılan bir vahiməyə saldı və onun düşmənçilik hərəkətlərinə dirəniş göstərüb, öz şəhərlərini qorumaq üçün onlar əsla yubanmadan, hər kəs öz postunda canla-başa işə girişdilər.

Bəziləri qalaya avadanlıq, mal-qara, taxıl, şərab, meyvə, ərzaq və hərbi sursat gətirirdi.

Başqaları divarları bərkidir, istehkamlar tikirdi,
bürclərin önə çıxan küncələrini qaldırdılar,
xəndək qazırdılar,
düşmən tərəfə lağım atırdılar,
istehkamları möhkəmləndirirdilər,

¹ *Midas* – e.ə. 738-696-cı illərdə Frigiya çarı. Yunan mifologiyasına görə, Dionis tərəfindən Midasa toxunduğu hər bir şeyi qızıla çevirmək qabiliyyəti verilmişdi.

² *Otakustlar* – xəlvəti dinləyənlər, casuslar (*yunan*.)

döyüş alətləri meydançalarını sahmana salırdılar,
 köhnə xəndəkləri təmizləyirdilər,
 əlaqə yollarının qarşısındakı torpaq sipərləri bərkldirdilər,
 tirəbəndlər qururdular,
 kontreskarları bərpa eləyirdilər,
 istehkamlararası sədlərə əhəng tökürdülər,
 qüllələr quraşdırırdılar,
 sipərlərin kənarlarını kəsib qısaltırdılar,
 bacaları tıxayırdılar,
 mazğalları möhkəmləndirirdilər,
 qaldırıcı sarasin barmaqlıqlarını və kataraktları sazlayırdılar,
 gözətçilər qoyurdular,
 qarovulları yerləşdirirdilər.

Hamı ayıq-sayıq idi, hər kəs öz işində idi.

Bəziləri yüngül döş zirehlərini pardaxlayır, dəmir geyimləri laklayır, at zirehlərini, at alınlıqlarını, halqalı, pulcuqlu zirehləri, dəbilqələri, niqabları, təskülahları, nizələri, yüngül dəbilqələri, şiş uclu dəbilqələri, lövhəcikli zirehləri, dəmir qolçaqları, halqalı qoltuqaltıları, boyunbağları, sinə qalxanlarını, sinə qalxanları üçün lövhəcikləri, böyük qalxanları, başmaq-ları, dizlikləri, ayaq sipərlərini, mahmızları təmizləyirdi.

Başqaları ox, sapand, arbalet, güllə, mancanaq, yandırıcı ox, bomba, yandırıcı və tullayıcı mərmə, balistlər, əqrəb və mühasirə qüllələrini dəf eləyən və dağıdan başqa silahlar hazırlayırdı.

Ov nizələrini, mizraqları, qarmaqları, təbərzinləri, əyri bıçaqları, nizələri, atıcı nizələri, yabaları, nacaqları, toppuzları, baltaları, yarım mizraqları, cidaları, nizəcikləri itiləyirdilər.

Yatağanları, qılıncları, əyri qılıncları, tiyələri, süvari qılınclarını, məşq qılınclarını, pistoy xəncərlərini, buruq ağızlı xəncərləri, üçüzlü tiyəli xəncərləri, manduzianları, sadə xəncərləri, bıçaqları, tiyəcikləri, arbalet oxlarını yeyələyirdilər.

Hər kəs nacaqdan yapışmışdı, hər kəs öz çapacağına təmizləyirdi. Ən qayda-qanunpərəst və yaşikeçmiş qadınlar belə öz ləvazimatlarını işıldayana qədər təmizləyirdilər – bəlli

olduğu kimi də qədim korinflilə qadınlar savaşılarında fədakar qoçaqlıqları ilə fərqlənmişlər.

Diogenə şəhər hakimləri heç nə tapşırmadı və o, bir neçə gün ərzində yalnız öz həmvətənlərinin hər şeyi necə kəlləmayallaq çevirdiklərini dinməzəcə seyr etdi. Sonra döyüş coşqunluğu onun da qanına işlədi: o, qurşağını bağladı, əyninə hansısa bir cır-cındır taxdı, qollarını dirsəyəcən çırmaladı, çantasını, kitabları və mum sürtülmüş lövhəcikləri özünün köhnə bir dostuna verdi, şəhər kənarında Karniya (Korinf yaxınlığındakı təpə belə adlanır) istiqamətdə açıq bir yer seçdi, pis hallarda daldalandığı çəlləyi diyirləyib ora gətirdi və fəaliyyət yangısıyla çulğalanaraq əllərini sürətlə hərəkət etdirməyə başladı: o, özünün bu çəlləyini çevirdi, döndərdi, çərtdi, kirlətdi,

doldurdu, boşaltdı, qurutdu,
yondu, qatranladı, ağartdı,
diyirlətdi, laxlatdı, yırgaladı, fırlatdı, yamaqladı, xamutladı,
itələdi, tıxadı, dığırлатdı, yaxaladı,
kərtiklədi, kötəklədi, çalxaladı,
təpiklədi, əzizdirdi, tapdaladı,
bərkitdi, bağladı, yağladı,
silkelədi, əsdirdi, titrətdi, sarıtdı, kəsiklədi, didişdirdi,
qabağa çəkdi, dala çəkdi, əylətdi,
daşdı, qaşdı, oyuqladı,
aldı, apardı, doldurdu,
pərçimlədi, qaldırdı, qucaqladı,
buğa verdi, hisə verdi, yelpiklədi,
çırpışdırdı, dartışdırdı, dolaşdırdı,
rəndələdi, yondu, yontaladı,
təmizlədi, yaraqladı, oxvaladı,
qayıqladı, tutuqladı, buxovladı,

yuvarlatdı və Kraniyanın zirvəsindən aşağı fırlatdı, sonra eynən Sif öz daşıyla başını qatdığı kimi yenidən yuxarı dığırлатdı və ən sonda, az qala, onun dibini vurub qoparacaqdı.

Onda dostlarından biri çəlləyi belə incitməyə onun ruhunu və cismini nəyin məcbur etdiyini soruşdu. Filosof isə ona belə cavab verdi ki, respublika onun boynuna heç bir vəzifə qoy-

masa da, bütün xalq işlə məşğul olub əziyyət çəkdiyi bir vaxtda o, kənarda tək-tənha, fəaliyyətsiz və boş dayanıb qalmaq istəmir və demə, o da öz çəlləyi ilə buna görə əlləşib-vuruşmuş.

Fəaliyyətsiz qalmaq mənimçün də yaramır: düzdür, döyüş həyəcanlarından kənardayam, ancaq ki ruhən alışıb-yanaraq, mən də nəsə layiqli bir iş görmək istərdim, xüsusən də indi, görəndə ki, şanlı fransız krallığı vətəndaşları dağın bu üzündə də, o üzündə də usanmadan çalışıb-vuruşurlar – bəzilərinə istehkamlar qurmaq və vətəni qorumaq tapşırılıb, başqaları düşməni dəf edib darmadağın etməyə hazırlaşır və bütün bu işlər elə mehribancasına, elə nümunəvi və elə açıq-aşkar surətdə gələcək naminə görülür ki (çünki Fransa öz sərhədlərini ən yaxşı şəkildə nə qədər tez möhkəmlədə bilsə, fransızlar üçün o qədər tez sakit həyat başlayar), mən də “savaş – düşmən deyil, bütün nemətlərin qaynağıdır” deyən xeyirxah Heraklitin mülahizəsinə meyil göstərməyə başlayıram; və düşünürəm ki, savaşı yaxşı bir şey saymayıb köhnə latın saqqızını çeynəyib çürüdənlərin iddialarına baxmayaraq, latınca savaşı rişxəndlə deyil, bu sözün ən müsbət və birbaşa mənasında gözəl adlandırırırlar, çünki savaş vaxtı bütün gözəl və nəcib hər nə varsa önə çıxır, bütün pislər və eybəcərlər isə öz maskalarını yırtır. Elə buna görə də, ilahi hikmətin təsvirə gəlməyən əzəmətini bizim daha aydın təsəvvür eləməyimiz üçün müdrik və sülhsevər Süleyman şah onu hərbi düşərgənin döyüş nizamı ilə müqayisə eləməyi gərəkli bilib.

Qisası, mən öz hücum ordumuzun sıralarına çağırılaraq qəbul edilməmişdim, çünki hesab edirdilər ki, mən vətənin müdafiəsi ilə əlaqədar heç bir işə qətiyyənlə qadir deyiləm, eləcə də məni buna uyğunlaşdırmadılar, halbuki heç nədən boyun qaçırtmazdım: arabaya ot yükləyərdim, peyin kürüyərdim, naxoşluğumu unudub, şax-şəvəl daşıyardım, çünki bütün Avropanın gözü qarşısında qəşəng tamaşa və faciəni komediya oynayan qoçaq, bəlağətli və fədakar adamların avara seyrcisi olaraq qalmaq mənə ayıbdır, sonuncu qüvvəmi gərməmək və məndə hələ qalmış olan o azca şeyi fəda

etməmək mənə ayıbdır. Güman eləyirəm ki, varlığıyla yalnız gözlərini gərən, gücünü əsirgəyən və qoruyan, pul kisəsini dolduran, var-dövlətini gizlədən, darıxan ərinçək kimi başını bir barmağıyla qaşıyan, ən piyli və ağırətərpənən öküz tək milçək qapan, eynən Arkadiya eşşəkləri kimi mahni səsi eşidəndə qulaqlarını şəkəyən və sakitcə, belə bir rolu oynamağa baxışları ilə razı olduqlarını ifadə edən adamların sayını artırmaq həddən artıq böyük şərəf deyil.

Bu fikrə və qənaətə gələrək qət etdim ki, işdir, mən öz Diogen çəlləyimi hərəkətə gətirməli olsaydım – axı öz fəlakətli dəniz səyahətimdə uğradığım gəmi qəzasından sonra məndə yalnız o salamat qalmışdı – onda bu, məqsədsiz və səmərəsiz bir məşğuliyət olmazdı. Necə düşünürsünüz, mən bu çəllək hərletməyimdən nə çıxacaq? Ətəyini çırmalmış bakirəyə and olsun, mən hələ bunu bilmirəm. Bir dəqiqə dayanın, imkan verin, şüşədən bir qurtum içim – bu, mənim həqiqi və yeganə Helikonumdur¹, mənim Hippokrenimdir, əvəzolunmaz ilham qaynağımdır. Mən yalnız ondan içməklə fikir söyləyə, qərar verə və nəticə çıxara bilərəm. Sonra mən qəh-qəhə çəkir, yazır, düzüb-qoşur, özümlə doluram. Enni içə-içə yaradır, yarada-yarada içirdi. Esxil də (Plutarx Sumposiaca²-sına inansa) içə-içə yazır, yaza-yaza içirdi. Homer heç vaxt acqarına yazmazdı. Katon yalnız şərəb vurandan sonra yazardı. İndi cəhd eləyib deyin ki, mən çox hörmətli və çox izzətli adamların yolunu davam etdirmirəm. Allaha, Savaof Tanrısına (yəni mələk gücləri Tanrısına) şükür ki, mənim şərəbim həmişə ləzzətli və yetərinçə soyuq olur: necə deyərlər, sərinliyin ikinci dərəcəsinin başlanğıcında. Əgər siz ikicə dəfə üsulluca dadına baxsanız, onda birməfəsə də başınıza çəkərsiniz, mən bunda heç bir qəbahət görmərəm, amma bir az da Allaha şükür eləməyi yaddan çıxartmayın. Və əgər taleyim və qismətim belədirsə (zira Korinfə yetişmək və oraya köçüb yerləşmək hər kəsin işi deyil), onda mən faydasız və

¹ *Helikon* – Yunanıstanda dağ. Yunan mifologiyasına görə, incəsənəti himayə edən ilham pəriləri orada yaşayırlar. Helikonda Hippokrenin ilham qaynağı yerləşirdi.

² “Süfrə başında söhbətlər” (*yunan.*)

fəaliyyətsiz qalmaqdansa, ona da, o birinə də xidmət etməyi özümə borc bilirəm. Mən yerqazan, daşqıran və daşyonan ola bilərəm, Neptunla Apollon Laomedontun yanında Troyada nə ilə məşğul olublarsa, Reno de Montoban qocalığında nə ilə məşğul olubsa, mən də onunla məşğul ola bilərəm: daşyonanlara qulluq göstərəcəyəm, mən daşyonanlara xörək bişirəcəyəm, onlar yeyib doyanda isə mənənim rəqib tanımayan fleytam fisildayanların fisiltisini batıracaq. Amfion lirada beləcə dıncıldadaraq böyük və şanlı Fiva şəhərini tikib ucaltmışdı. Döyüşçülər üçünsə mən öz çəlləyimi açaram. Və sizə ilk iki cilddən artıq tanış olan (bircə ondan qorxuram ki, kitab nəşriyyatçıları orada nəyisə qərəzli şəkildə təhrif edə, yaxud dolaşiq salalar) bu çəlləyin deşiyindən mən sizə bizim nahardan sonrakı qayğısız əyləncələrimizdən meydana gələn üçüncü kitabı süzəcəyəm, üçüncüdən sonra isə pantaqruelçi hikmətlərin çox şən dördüncü kitabı gələcək – onları diogençi adlandırmağa sizə icazə verirəm. Mən bu adamların silah yoldaşları ola bilmirəmsə, onda onların yürüşlərdən qayıdışını öz cüzi qüvvəm daxilində yuyan və onların şanlı əməllərini və döyüş hünərlərini yorulmadan öyən sadıq öyücüsü olaram! İsa təəşşüqlərinə and içirəm ki, üzüqara olmaram çox güman ki, martda pəhriz olmayacaq, axı bu yaramaz öz növbəsini heç vəchlə buraxan deyil.

Ancaq yadıma gəlir, oxumuşam ki, Laqın oğlu Ptolemey bir dəfə gur izdiham qarşısında misirlilərə özünün başqa qənimətləri arasında qara rəngli ikihürgüclü dəvə ilə bədəninin yarısı qara, yarısı isə ağ olan bir qul da göstərmişdi ki, onun ağ-qara ayrıc xətti Veneraya ithaf edilmiş hindli qadındakı kimi (onu Tian filosofu Qidasp çayı ilə Qafqaz sıra dağları arasında görmüşdü) diafraqmasından deyil, şaquli xətt boyunca keçirdi. Beləsini görmək isə misirlilərə əvvəllər heç vaxt nəsib olmamışdı; o, bu əcaib şeyləri o ümidlə göstərmişdi ki, bunların sayəsində xalqın ona olan sevgisi artacaq. Ancaq o, bununla nəyə nail oldu? Dəvə ortaya çıxanda hamı dəhşətə gələrək qeyzləndi; ala adamı görəndə isə bəziləri onu lağa qoydu, bəziləri ondan iyrendiklərini ucadan dilə gətirdilər: bu

yalnız təbiətin təsadüfi oyunları sayəsində dünyaya gəlmiş iyrənc bir məxluqdur. Uzun sözün qıyası, Ptolemey misirliləri razı salacağına və bundan onların ona olan təbii sədaqətlərinin daha da artacağına ümid edirdi, ancaq ümidi doğrulmadı. O yalnız burada anladı ki, onlar gülünc və eybəcər bir nəsnə-dənsə qəşəng, incə və kamil bir şeydən daha çox zövq alardılar. O vaxtdan dəvə də, adam da onun gözündən düşdülər, tezliklə də laqeydlikdən və lazımi qulluğun olmamasından o da, o biri də bu dünya ilə vidalaşdı.

Ptolemeyin örnəyi məni qorxu ilə ümid arasında büdreməyə vadar edir, qorxum isə bax bundandır: birdən arzu edilən zövq-səfa iyrənclik duyğusuna dönər, mənim daş-qaşlarımı kömürə çevrilər, tuz əvəzinə ikilik çəkərəm, oxucularımı məmnun etmək əvəzinə, onları qəzəbləndirərəm, şənəndirmək əvəzinə, təhqir eləyəərəm, xoşlarına gəlmək əvəzinə, nifrətlərinə tuş gələərəm və bu iş Plavtın güvəcdə, Avzoninin Qrifonda tərənnüm etdiyi və başqa əsərlərdəki Evklion xoruzunda necə bitmişdisə, elə bitər: həmin bu xoruz dəfinə tapmışdı ki, buna görə onun başına qapaz salmışdılar. İşdirşayəd, belə bir şey baş versə, onda özündən küs! Necə deyərlər, su gələn arxa bir də gələr, əgər əvvəllər nə vaxtsa baş veribsə, onda yenə də baş verə bilər. Amma Herakl haqqı, belə olmayacaq! Əminəm ki, mənim bütün oxucularım əcdadlarımızın pantaqrueçilik adlandırdıqları anadangəlmə bir xüsusiyyətə və şəxsən onlara məxsus olan özümlüyə malikdirlər; bu özümlük üzündən onlar heç vaxt təmiz, səmimi və hiyləsiz qəlbədən süzülən şeyləri pis tərəfə yozmazlar. Mən bir çox hallar bilirəm ki, onlar müəllifin ödəməyə heç nəyi olmadığını görəndə xoş niyyəti ödəniş əvəzinə qəbul eləmiş və bununla kifayətlənmişlər.

İndi isə öz çəlləyimə qayıdıram. Di, qardaşlar, içək! Badələr ağızbaağız, dostlar! Bəyənmirsiniz – içməyin. Mən o qarayaxa əyyaşlardan deyiləm ki, öz həmpiyalələrini və həmsüfrələrini hökmən birməfəsə və hökmən lülqənbər olanacan içməyə və içməyə dəhmərləyirlər, vadar edirlər və sürükləyirlər, bu isə biabırılıqdır. Bütün namuslu əyyaşlar, bütün na-

muslu podaqralılar, bütün yangılılar, mənim çəlləyimə doğru axışanlar, istəmərlərsə, qoy içməsinlər, əgər istəyirlərsə və şərab onların ali-zat zati-alilərinin zövqüncədirsə, onda qoy açıq, azad və cəsərlə içsinlər, qoy heç nə ödəməsinlər və şərabı heyifləri gəlməsin. Mənim qaydam belədir. Özü də qorxmayın ki, Kannadakı nikah zamanı olduğu kimi şərab çatmayacaq. Siz boşaldacaqsınız, mən isə hey dolduracağam. Beləliklə, mənim çəlləyim bitib-tükənməyəcək. Onda canlı irmaq, əbədi bulaq qaynayır. Surətinə müdrik brəhmənlərin sitayiş etdikləri Tantalın camındakı içki belələrindən idi; Kato-nun vəsf etdiyi İberiyadakı duz dağı belələrindən idi; yeraltı səltənət ilahəsinə ithaf edilən və Vergilinin öydüyü altun budaq belələrindən idi. Bu, həqiqi bir bolluq bulağı, şənlik və zarafatlar bolluğudur. Və qoy bəzən sizə elə gəlsin ki, çəlləyin dibində yalnız xılt qalıb, əslində isə onun dibinə heç vaxt quru olmayacaq. Onun dibində isə Danaidlər¹ çəlləyindəki kimi ümidsizlik yox, Pandoranın butulkasındakı kimi ümid yaşayır.

Sizə nə dedimsə, hamısını yaxşıca yadda saxlayın, məhz kimi yanıma çağıracağımı yadda saxlayın ki, sonra anlaşılmazlıq alınmasın!

Yalnız tarentlilər və konsentinlilər üçün yazdığını birbaşa bildiren Lutsilinin örnəyincə, mən də çəlləyimi yalnız sizlər üçün açıram, mərhəmətli insanlar, birinci növ əyyaşlar və irsən podaqralılar. Qanunşünas rüşvətxorlar, süründürməçilər isə (onlara ön qapıdan da, arxa qapıdan da bəxşislər daşıyırlar) qoy nə qədər istəyirlərsə, ətrafda veyllənsinlər – onsuz da, buradan onlara heç nə çatmayacaq.

Eləcə də mənə hərfgüdən alimlərdən və xırdaçılardan danışmayın. Və mənə riyakarlardan kəkələməyin, çünki onlar hamısı bir nəfər kimi kefcil əyyaşlar olsa da, hamısı bir nəfər kimi pis xəstəlikdən çürüyür və onların yangısı söndürülməz olsa da, qarınları doymaq bilmir. Nə üçün onlar haqqında kə-

¹ *Danaidlər* – yunan mifologiyasında nikah gecəsi atalarının hökmü ilə ərlərini öldürmüş Danaya çarının əlli qızı (yalnız Arqoss çarları soyunun əsasını qoymuş Hipermenestra tabe olmamışdı). Cəza olaraq Danaidlər Aiddə əbədi qalmaqla dibsiz çəlləyi su ilə doldurmalı idilər. Məcəzi mənada – “Danaidlər çəlləyi”, “Danaidlər əməyi” – səmərəsiz və nəhayətsiz zəhmət deməkdir.

kələmək olmaz? Ona görə ki, onlar yaxşı yox, pis adamlardır və məhz o məsələdə suçludurlar ki, biz sizinlə ondan qurtulmaqçün yorulmadan Allaha yalvarıq, başqa vəziyyətlərdə isə onlar özlərini dilənçi kimi göstərirlər. Onsuz da, qoça meymun xoşagələn him-cim eləyə bilməz. Rədd olun buradan, köpəklər! itilin buradan, zəhləmi tökməyin, lənətə gəlmiş həşəratlar! Burada sizin nə itiniz azıb, daliyləyənlər? Mənim şərabımı bütün günahlarda suçlamaq, mənim çəlləyimə işəmək? Bəs bilirsinizmi ki, Diogen öləndə əlağacını yanına qoymağı vəsiyyət eləmişdi ki, serbervari¹ köpəklər kimi o biri dünyadan çıxıb gələnləri kötəkləyib qova bilsin? Di itilin buradan, yalançı möminlər! İndi sizə göstərəm, köpəklər! Rədd olun, riyakarlar, cəhənnəm olun! Siz hələ buradasınız? Mən Papomaniyadakı yerdən əl çəkməyə hazırım, bircə sizə əlim çataydı. Mən sizi... indi mən sizi... indi mən sizi... bu saat! Di gedin, gedin! Çıxıb gedəcəksiniz, ya yox? Sizi görüm dalınızı cırmadan qamınızı boşalda bilməyəsınız, görüm sizi yalnız payaya keçiriləndə sidiyə gedəsiniz; görüm ki, yalnız dəyəmək zərbələri altında cüşa gələsiniz!

¹ *Serber* – yunan mifologiyasında yeraltı seltənətin girişini qoruyan üç-başlı, ilan quyruqlu qorxunc köpək

I Fəsil. Pantaqruelin utopiyalılar koloniyasını Dipsodiya köçürməsi haqqında

Pantaqruel Dipsodiyanı tam fəth etdiyində qarşısına əhali az və sahəsinin çox hissəsi səhralıq olan bu ölkəni canlandırmaq, məskunlaşdırmaq və zinətləndirmək məqsədi qoyaraq oraya, qadınları və uşaqları saymasaq, 9.876.543.210 nəfərlik utopiyalılar koloniyası göndərdi ki, onların arasında hər qəbildən olan sənətkarlar və bütün sərbəst elmlər üzrə müəllimlər vardı. Və o, utopiyalıları ora yalnız ona görə göndərmirdi ki, Utopiyada əhali artıqlığı var idi – burada insanlar çəyirtkə kimi artıb törəyirdi və nəticədə hər utopiyalı ailəsində bir dəfəyə kişi və qadın cinsindən, ən azı, yeddi körpə doğulurdu ki, əgər Lira ifrata varmırsa, Misirdə yəhudilərdə də eynən bu cür olmuşdu. Eləcə də Pantaqruel onları yalnız Dipsodiyanın məhsuldar torpağına, sağlam iqliminə və başqa üstünlüklərinə görə oraya köçürməmişdi; məqsəd, daha çox, dipsodiyalıları borc duyğusu və itaət vərdişi aşılamaq idi ki, bunda onun yeni köçürülmüş köhnə və sadıq təbəələri onlara örnək olacaqdılar (bütün ömürləri boyu ondan başqa hakim tanımamış, tanımaq istəməmiş, qəbul etməmiş, sayğı göstərmiş bu insanlar doğularaq dünyaya gəldikləri andan onun idarəçilik üsulunun incəliyini və həlimliyini ana südü ilə birgə əmmişdilər, bu ruhda tərbiyə almışdılar, bu şirədə bişmişdilər) və bu vəziyyət Pantaqruel üçün bir zəmanət idi ki, onlar haraya atılmış və köçürülmüş olsalar da, öz həqiqi sahiblərinə tam və bölünməz itaətdən daha tez, bu fani həyatdan boyun qaçırlar və onlar tək-cə özləri deyil, dünyaya gələn uşaqları da böyükdən kiçiyəcənlə belə olacaqlar, həm də onun dövlətinə yeni birləşmiş xalqlar da bu sədaqəti və itaəti onlardan əxz eləyəcəklər. Bu məhz belə də oldu və o, öz gözləntilərində yanılmadı. Əgər utopiyalılar hələ köçürülənə qədər sadıqlıq və minnətdarlıq duyğusu göstərilərsə, dipsodiyalıları onlarla ünsiyyətdə olduqları bir neçə gün ərzində onları ötür-keçdilər, zira ürəyincə olan işə xüsusi səylə girişmək bütün insanlara

xas keyfiyyətdir. Onlar yalnız ona təəssüflənirdilər ki, indiyədək xeyirxah Pantaqrueel haqqında heç nə eşitməyiblər – bu, onların göylərdən və səma qüvvələrindən yeganə gileygüzarı idi.

Ey kefcil avaralar, məlumunuz olsun ki, yeni fəth olunmuş ölkəni tabelikdə saxlamaq və əldən buraxmamaq üçün heç də (bəzi müstəbid xarakterli zəkalar bununla yalnız özlərinə zərər vuraraq və özlərinicə rüsvay edərək, necə də yanlış düşüncüdürlər) xalqı talan etmək, əzmək, boğmaq, var-yoxdan çıxarmaq, sıxışdırmaq və onu dəmir dəyənəklərlə idarə etmək gərək deyil; bir sözlə, Homerin “qeyri-mömin xalq oğurları, yəni xalqı yeyən” adlandırdığı hakim kimi xalqı yemək və udmaq gərək deyil. Mən burada qədim tarixdən nümunələr gətirməyəcəyəm, yalnız atalarnızın, hətta bəlkə, yaşınızın azlığına baxmayaraq, özünüzdən də şahidi olduqlarınızı xatırladacağam. Sanki, yeni doğulmuş bir körpə kimi xalqa süd içizdirmək, dayəlik etmək, onunla məşğul olmaq gərəkdir. Sanki, yenicə əkilmiş bir ağac kimi ona dayaq vermək, möhkəmləndirmək, hər cür tufandan, hücumlardan və zədələnmələrdən qorumaq gərəkdir. Sanki, uzun və ağır xəstəlikdən özünə gələn və yavaş-yavaş sağalmaqda olan insan kimi, onu elə əzizləmək, qulluğunda durmaq, qorumaq gərəkdir ki, o inansın: bu dünyada qəzəbindən daha çox qorxduğu və dostluğunu daha çox istədiyi başqa bir kral və hökmdar yoxdur. Böyük Misir çarı Osiris silah gücündən daha çox, biyar yükünü yüngülləşdirməklə, ədalətli və sağlam həyat tərzini sürməyi öyrətməklə, mənalı qanunlar çıxartmaqla, xalqa ehsanlar və bəxşişlər yağdırmaqla bütün ölkəni fəth etmişdi. Və Pamila adlı birisinin Yupiterdən aldığı fərmana əsasən, xalq onu böyük çar Everqet (xeyirxah) adlandırdı.

Və bir də: Hesiod özünün İyerarxiyasında xeyirxah demonları (istəyirsiniz onları mələk, yaxud dahi adlandırın) o əsasla yerləşdirir ki, onlar tanrılarla insanlar arasında vasitəçi və əlaqələndirici halqalardır – insanlardan yüksək, lakin tanrılardan aşağı. Biz göy nemətlərini və xəzinələrini onlar vasitəsilə aldığımız üçün, onlar həmişə bizə qarşı xeyirxah olduqları

və həmişə bizi hər cür şərdən qoruduqları üçün Hesiod onları hökmdarlara tən tutur, zira hamıya yaxşılıq etmək və heç ki mə pislilik etməmək həqiqətən hökmdar qismətidir. Dünya hökmdarı Makedoniyalı İsgəndər belə eləyərdi. Herkules belə idi: o, bütün qitələrə hakim olaraq öz təbəələrini əjdahalardan, təqiblərdən, töycülərdən və yamanlıqlardan qoruyurdu, onları insanpərvərliklə idarə eləyirdi, haqqın və ədalətin keşiyində dayanırdı, nizam-intizamı qoruyurdu, qanunları bu və ya başqa yerin şəraitinə uyğun olaraq verirdi, kəm-kəsirləri ödəyirdi, israfçılığa, sui-istifadəyə yol vermirdi, keçmiş bağışlayırdı, bütün keçmiş inciklikləri həmişə yaddan çıxarırdı. Elə Frasibulun igidliyi və hiyləgərliyi sayəsində müstəbidlər devrindən sonra verilən Afina əfvində də həmin ruh duyulurdu; onun barəsində romalılara Siseron söyləmişdi, sonralar Romada imperator Avrelian zamanında da belə bir əfv verilmişdi.

Elə bir çətinliklə əldə edilmişləri dinc yolla əldə saxlamağın sehri caduları, falları və ovsunlu iksirləri bunlardır. İstilaçı istər kral olsun, istər mülk sahibi knyaz, istərsə də filosof – yalnız o halda sağ-salamat hökmranlıq eləyəcək ki, ədaləti hərbi şücaətdən üstün tuta bilsin. O, özünün hərbi şücaətini qalib gəlməklə və istila etməklə göstərmişdir, onun ədaləti isə onda bəlli olacaq ki, xalqın iradəsinə və təmayüllərinə uyğun gələn qanunlar çıxartsın, fərmanlar versin, məzhəbləri müəyyən etsin və hər kəsə Oktavian kimi hüquqlar versin ki, onun barəsində şair Maron belə söyləyib:

O, zəfər çalaraq yendiyi xalqa
Öz qanunlarını sevdirə bilirdi.

Elə buna görə də, Homer öz “İliada”sında mərhəmətli hökmdarları və böyük çarları κοσμητοραξ λαων – yəni xalq qurucuları adlandırır. Romalıların ikinci çarı ədalətli, ehtiyatlı və müdrik Numa Pompili də həmin mülahizələrə əsaslanmışdı və tanrı Terminin şərafinə “Terminali” adlandırılan bayram düzəldərkən həmin gün qanlı qurbanlar verməməyi əmr etmiş, bununla da bizə eyham vurmuşdu ki, terminləri, sərhədləri və anneksləri sülhə, dostluğa və həlimliyə söykənərək, əllərini qana bulamadan və onları soyğunçuluqla ləkələmədən

gözləmək və qorumaq gərəkdir. Başqa cür hərəkət eləyənlər isə yalnız qazanılmışları itirmir, həm də özünü ləkələyərək rüsvay edir, zira hamı onu pisləyərək deyəcək ki, o, bu var-dövlətə qanunsuz yiyələnib – məhz ona görə deməyə başlayacaqlar ki, bunlar onun əlindən çıxıb. Haram qazanc fayda verməz. Və hətta adam ta ölüncəyə qədər qəniməti əldən buraxmamağı bacarsa belə, varislər onu itirəcəklər; suç isə, onsuz da, ölənün olacaq və onun barəsində namussuz istilacı kimi lənətlə danışacaqlar. Axı siz atalar sözünü bilirsiniz: “Haram qazanc üçüncü varisə qismət olmur”.

İslah olunmaz podaqralılar, burada sizin nəzərinizə çatdırmaq yerinə düşər ki, saksonları Flandriyaya, flamandları isə Saksoniyaya köçürməklə bir şeytandan ikisini yaratmış Böyük Karlın fərqli olaraq, Pantaqrueel bu üsulla bir mələkdən ikisini yaratmışdı. Öz imperiyasına birləşdirdiyi saksonları itaətdə saxlamağa onun gücü çatmırdı, çünki o, nə vaxt İspaniyaya, yaxud hansısa başqa uzaq bir ölkəyə getsəydi, onlar hər dəfə qiyam qaldırırdılar, buna görə o, saksonları əzəldən ona sadıq olan ölkəyə, yəni Flandriyaya köçürtdü; Henneqau sakinlərinin və flamandların ona yad ölkədə də sadıq olacaqlarına inandığı üçün onları Saksoniyaya köçürtdü. Amma tərsinə alındı: saksonlar öncəki qiyam qaldırır və tabe olmurdular, Saksoniyada yerləşmiş flamandlarsa saksonların adətlərini qəbul elədilər və onlardan ziddiyyət ruhuna yoluxdular.

II Fəsil. Panurqun Dipsodiyada Raqu qəsrinə yiyələnməyə başlaması və öz taxılını zəmidəcə yeməsi haqqında

Pantaqrueel bütün Dipsodiya hökumətinə xüsusi fərmanla Raqu qəsrini Panurqun mülkiyyətinə verdi. Buranın illik xalis gəliri, mayböcəyi və ilbizlərdən gələn qeyri-müəyyən gəliri saymasaq (bu, ilin məhsuldar və ya qeyri-məhsuldar olması nəticəsində 2.435.768 ilə 2.435.769 “uzun yunlu qoyun” arasında dəyişirdi), ildə düz 6.789.106.789 real eləyirdi. Bəzən

İlbiz və mayböcəyi məhsulu bol olanda gəlir 1.234.554.321 serafa çatırdı. Amma bu, heç də hər il baş vermirdi. Qəsrin yeni yiyəsi təsərrüfat işlərini elə yaxşı və elə ağılla aparırdı ki, iki həftədən də az müddətdə öz mülkünün irəlincədən üçillik daimi və dəyişkən gəlirlərini israf edirdi. Düşünməyin ki, o, bu məbləği əlillər evlərinə və məktəblərə, yaxud məbəd və monastırların tikintisinə sərf etmişdi; eləcə də düşünməyin ki, o, pulu boş yerə küləyə sovururdu – yox, o, pulu daimi içki məclislərinə və şən qonaqlıqlara xərcləyirdi, həm də onun qapıları hər kəs üçün, xüsusən də yaxın həmpiyalələri, cananları və məşuqələri üçün həmişə açıq idi ki, bu münasibətlə meşələr qırılır, qocaman ağaclar yalnız külünü sataraq pula çevirmək üçün yandırılırdı, pul öncədən götürülür, hər şey üçqat baha alınır, ucuz satılırdı – bir sözlə, taxıl zəmidəcə yeyilirdi.

Pantaqruel bütün bunlardan xəbərdar idi, amma az da ol sa acıqlanmır, qəzəblənmir və kədərlənmirdi. Artıq sizə demişəm və bir daha təkrar eləyirəm: o, nə vaxtsa qılınc qurşamış böyüklü-küçüklü bütün insanların ən yaxşısı idi. O, hər şeydə yalnız yaxşını görürdü, istənilən hərəkəti yaxşı tərəfə yozurdu. Onu heç nə dilxor eləməirdi, heç nə özündən çıxartmırdı. Buna görə də o, özlüyündə elə bir ilahi məna camı idi ki, heç vaxt halı dəyişmir və əsəbiləşmirdi. Zira üzərində göy qübbəsinin bərqərar olduğu və torpağın gizlətdiyi bütün dəfinələr, onları hansı ölçüdə götürürsən-götür – yüksəkliyinə, dərinliyinə, eninə, yaxud da uzununa – onlara görə qəlblərimizin həyəcanlanmağına, duyğularımızın və aqlımızın təlaşa düşməsinə dəymir.

Pantaqruel bu işi onunla yola verdi ki, Panurqu bir kənara çağırırdı və yumşaq tərzdə qeyd elədi ki, əgər o, öncəkitek yaşamaq fikrindəysə və daha təsərrüfatçı olmayacağına, onda onu varlı etmək qətiyyəni mümkün olmayacaq, yaxud hər halda, çox çətin olacaq.

– Varlı? – Panurqu təkrar soruşdu. – Siz bunu möhkəm qət eləmişiniz? Siz məni bu dünyada varlı eləmək kimi ağır bir yükü boynunuza götürürsünüz? Ədalətli Tanrıya və ədalətli

insanlara and içirəm, yaxşısı budur, daha şən yaşamağın yolları haqqında düşünün! Başqa heç bir məqsəd və heç bir qayğı sizin pak və təmiz səmavi ağılınıza girməli deyil. Onun aydınlığına xırda çəkişmələr və uğursuzluqlar və hər cür bu kimi vecsiz şeylər gərək xələl gətirməsin. Güləruz, şən və məmnun olun – mənə başqa var-dövlət gərək deyil. İndi yalnız “təsərrüfat! təsərrüfat!” sözünü eşidirsən. Təsərrüfat haqqında da elə ondan heç nə qanmayanlar gəvəzəlik eləyirlər. Bir mənə də gənəşəydilər! Mənim təsərrüfat aparmaq qabiliyyətimə gəldikdə isə, sizə deməliyəm: məni məhz onda suçlu bilirlər ki, mən Paris universitetini və parlamentini yamsılayaraq təsərrüfatçılıq eləmişdim, bunlar isə iki həqiqi və canlı panteoloji fikir, eləcə də hər cür haqq-ədalət ideyaları qaynağıdır. Buna kim şübhə eləyirsə, kim buna yetərinəcə möhkəm inanmırsa, o kafirdir. Bəs axı siz nə düşünürsünüz? Orada bir gündə tam bir yepiskopu yeyirlər, yəni yepiskopluğun birillik, bəzən isə irəlicədən düz ikiillik gəlirini (lakin bu da onun kimi bir şeydir) demək istəyirdim: bu, yeni təyin edilmiş yepiskopun kafedraya daxil olduğu gün baş verir. Yepiskop bu adəti dəyişmək iqtidarında deyil, yoxsa onu yerindəcə daşqalaq eləyərlər.

Həm də mənim həyat tərzim dörd əsas məziyyətin ruhuna uyğun gəlir: birincisi, tədbirlilik ruhuna, zira mən pulu qabaqcadan götürürəm; axı bəlli deyil ki, bizlərdən kim hələ bir az da yaşayacaq, kim isə canını tapşıracaq. Kim bilə bilər ki, dünya hələ, heç olmasa, üç il yerində dayanacaq, ya yox? Hətta əgər dünya ondan da çox dayansa, elə bir divanə tapırlarmı ki, üç il yaşayacağına zəmin olsun?

Tarırlar heç kimə verməyib hesab,

Sabaha sağ çıxacaq o, ya çıxmayacaq.

İkincisi, kommutativ ədalət ruhuna, çünki mən baha (yəni kreditlə) alıram, ucuz (yəni nağd pula) satıram. Təsərrüfatın idarə olunmasına dair Katon nə deyir? Deyir ki, ailə başçısı ömürlük alverçi olmalıdır. Əgər ondan mal götürülərsə belə, o, nə vaxtsa hökmən varlanacaq.

Üçüncüsü, distribütiv ədalət ruhuna, zira mən xeyirxah (fikir verin: xeyirxah!) və iltifatlı dostları (sanki, onları tale Odis-

seytək yaxşı iştaha qayasına atıb, amma yeməyə heç nə verməyib), sevimli (fikir verin: sevimli!) və gənc (fikir verin: gənc! zira, Hippokrata görə, gənclik aclığa çətin tab gətirir, xüsusən də bu gənclik ehtiraslı, qıvraq, dəlisov, şux, qərarsızdırsa) qızları yedizdirirəm. Həmin bu qızlar namuslu insanlara zövq verməyə həvəslə və həmişə hazırdılar, zira onlar Platonun və Siseronun ardıcılılarıdır: onların fikrinə görə, onlar yalnız özləri üçün yaşamalılı deyillər – onlar qismən vətənə, qismən də dostlara məxsusdurlar.

Dördüncüsü, güc ruhuna: mən, ikinci Milon kimi, qocaman ağacları yıxıram, sıx meşələri – canavarların, qaban və tülkülərin sığınacağıni, quldur və canilərin məskəni, qatillərin yuvasını, saxta pul kəsənlərin emalatxanasını, kafirlərin sığınacağıni azaldıram, onları süpürgə kolu bitmiş işıqlı talalara çevirirəm, özüm üçün xeyli mənfəətlə ağac alətlərdə çalırım, kötükləri isə Qiyamət gününə saxlayıram – bunlar məhkəmə kürsüləri olacaq.

Nəhayət, pəhriz ruhuna: taxılı zəmidəcə yeməklə mən köklərlə və salatla qidalanan tərki dünyalar kimi özümdə cismani meylləri öldürürəm, habelə bununla əlillərin və yoxsulların xeyrinə qənaət eləyirəm. Axı mən alaqvuranlara xərc çəkmirəm – alaqvuranlar bahacılı olur; biçinçilərə də – biçinçilərə hey şərab süzməlisən, özü də su qatmamalısən; biçinçilərin ardınca başaq eləyənlərə də – bunları gərək qoğala qonaq eləyəsən; xırmançılara da – bunlar, Vergilinin Testillidasının sözlərinə görə, bostanlardan soğanı, sarımsağı və turpu tərtemiz yoluşdururlar; dəyirmançılara da – dəyirmançılırsa hər şeydən çox cüvəllağı olur; və nəhayət, çörəkçilərə də – çörəkçilərsə dəyirmançılarla bir bezin qırağıdır. Məgər bütün bunlarla az qənaət eləmək olar? Axı bura hələ siçanlardan, qurumadan, cürbəcür taxılbitilərinədən gələn zərərlər daxil edilməyib. Halbuki zəmidəki taxıldan siz qiyamət yaşıl sous hazırlaya bilərsiniz: o, tez mənimsənilir, asan həzm edilir, beyin fəaliyyətini canlandırır, bədəndə bioloji cərəyanları bədənə dağıdır, görməni yaxşılaşdırır, iştahı oyadır, dadı xoşagəlimlidir, ürəyə yaxşı təsir göstərir, dili qıvcıqlandırır, üzün rəngini yaxşılaşdırır, əzələləri möhkəmləndirir, qan dövranına

müsbət təsir göstərir, diafraqmalara təsiri azaldır, qaraciyəri təmizləyir, dalağı kiçildir, böyrəkləri yüngülləşdirir, belin və onurğanın elastikliyinə təsir göstərir, sidik kanalını boşaldır, toxum borusunu azad eləyir, kremasterləri yığcamlaşdırır, sidik kisəsini təmizləyir, xayaları böyüdü, pülüyü yumşaldır, onun başcığını daha möhkəm edir, cinsiyyət üzvünü düzləndirir; bu sous sayəsində sizin mədəniz qüsursuz işləyir, siz əla gəyirirsiniz, yel və qaz buraxırsınız, nəcisə və sidiyə gedirsiniz, əsqırırsınız, hiçqırırsınız, öskürürsünüz, tükürürsünüz, qusursunuz, əsnəyirsiniz, fırxırırsınız, tənəffüs edirsiniz, nəfəs alırsınız, nəfəs verirsiniz, xoruldayırsınız, tərləyirsiniz, burğulayırsınız, bundan savayı, onunla bir sıra başqa dəyərli məziyyətlər də əlaqəlidir.

– Sizi başa düşürəm, – Pantaqrueq qeyd etdi. – Demək istəyirsiniz ki, dardüşüncəli adamlar az müddət ərzində çox xərcləməyi bacarmırlar. Bu hədyana ilk uyan siz deyilsiniz. Onun ardıcılı Neron idi: o, heç bir faniyə əmisi Tiberidən ona qalmış mirası özünün ağılasığmaz ixtiraçılıq qabiliyyəti sayəsində bir neçə günə puç eləməyi bacarmış Qay Kalıqla qərdər pərəstiş eləmərdi. Beləcə, qarınqululuğa və israfçılığa qarşı qanunlar, Roma qanunları – mən Orxiləri, Fanniləri, Didiləri, Litsiniləri, Korneliləri, Lepidləri, Antilərini nəzərdə tuturam – və Korinf qanunları (onlara əsasən, heç bir vətəndaşın öz birillik gəlirindən artıq məbləği xərcləmək hüququ yoxdur) üzrə hərəkət etmək və fəaliyyət göstərmək əvəzinə, proptervi gətirmisiniz: romalılar yəhudilərdə pasxa quzusunu xatırladan qurbanı belə adlandırırdılar. Bu qurban ondan ibarət idi ki, yemi bütünlüklə yemək, qalıqları oda atmaq və sabaha heç nə saxlamamaq gərəkdir. Mən tam hüquqla sizin barənizdə Katonun Albidi haqqında dediklərinin eynini deyə bilərəm: o da sizin kimi bədxərcliliklə xərcləyərək ən sonda özünün bütün varidatını israf edib tükətmışdi; yalnız evi qaldıqda isə onu yandırmışdı ki, bunu demək imkanına malik olsun: Consummatum est – o sözü ki, sonralar Akvinalı Foma bütöv bir dəniz ilanbalığını yeyərək söyləmişdi. Yaxşı, işdən danışaq.

III Fəsil. Panurqun borcluları və borcverənləri öyməsi haqqında

– Bəs siz borclarınızdan nə vaxt qurtulacaqsınız? – Pantaqruel soruşdu.

– Qum göyərəndə, – Panurq cavab verdi, – yəni hamı hər şeydən razı qalanda, siz isə özünüzə miras qoyanda. Siz mənim borclardan qurtulmağımı istəyirsiniz? Allah köməyim olsun! Onda heç kim mənə bircə denye də borc verməz. Dünəndən acıxəmrə ehtiyatı görməyənin səhərə xəmiri acımaz. Həmişə kiməsə borcunuz olsun. Sizin borcverəniniz gecə-gündüz dua eləyəcək ki, Allah sizə uzun, xoşbəxt və dinc bir həyat göndərsin. Sizdən borcunu ala bilməyəcəyi qorxusu ilə o, istənilən cəmiyyətdə sizin bərənizdə yalnız yaxşı şeylər danışacaq, sizin üçün yeni borcverənlər axtaracaq ki, siz üzünüzü ona çevirə və özgə qumu ilə onun çuxurunu doldura biləsiniz. Qədim zamanlarda Qalliyada druidlərin qoyduqları qaydaya görə, ağalar və cənablar öldükdə dəfn zamanı onların külələrini, nökərlərini və qulluqçularını diri-diri yandırır dılar – mægər onlar öz ağalarının və cənablarının həyatına görə əsməli deyildiləmi? Axı onlar birgə ölməliydilər. Mægər onlar səhərdən axşamacan öz əsas tanrıları Merkuriyə və qızıl atası Ditə öz ağalarının sağlamlığı üçün dua etmərdilər? Mægər onlar ağalarının qulluğunda bacardıqca yaxşı dayanmağa və onlara daha yaxşı xidmət göstərməyə can atmırdılar? Hamısı da ona görə ki, bu adamlar onlarla birgə, heç olmasa, öz ölümlərinə qədər yaşaya bilərdilər. Əmin ola bilərsiniz ki, borcverənləriniz sizin ömrünüzün uzun olması üçün Allaha atəşin dualar ucaldacaqlar və daim sizin həyatınız üçün qorxacaqlar, çünki onlara gətirilən bir şey gətirənin əlindən əzizdir, pul isə həyatdan da əzizdir. Landerus sələmçilərini buna örnək göstərmək olar: onlar öyrənəndə ki, çörəyin və şərabin qiyməti düşür və yağmurun ardınca isti və quru hava gəlir, dərddən, az qala, boğulurdular.

Pantaqruelin susub dayandığını görən Panurq sözüə davam etdi:

– Dərindən düşünsək, onda, içalata and olsun ki, siz məni borclara və borclulara görə qınamaqla bütün işlərimi korlayırsınız. Mən məhz bir borclu kimi hamıya sayğı və qorxu aşılayaraq, böyüklüyə çatmışam və “heç bir şeydən heç nə düzəltmək olmaz” deyən filosofların mülahizəsinin ziddinə olaraq, mən heç nəyə malik olmadan, hər cür xammalsız-filansız qurucu və yaradıcı olmuşam.

Bəs mən kimi yaratmışam? Hədsiz-hesabsız gözəl və mehriban borcverənləri. İstənilən cəza, hətta tonqalda yandırılmaq (amma müstəsna yox, istisna olaraq) qorxusu altında əmin etməyə hazırım ki, borcverənlər – gözəl və mehriban insanlardır. Borc verməyənlər eybəcər və pis adamlardır, cəhənnəm zəbanələri, iblis törəmələridir. Mən nə qazanmışam? Borclar. Bu nə ələdişməz, nə əntiqə şeymiş! Mənim borclarımın ümumi məbləği bütün samitləri bütün saitlərlə birləşdirməkdən alınan hecaların sayını aşır, bu say isə şanlı Ksenokrat tərəfindən tapılıb hesablanmışdır. Siz borclunun məziyyətləri haqqında onun borcverənlərinin sayına əsasən mühakimə yürütsəniz, əməli hesaba qarşı xəta eləməzsiz.

Siz hər səhər başaşağı, gülürüz, sayğılı borcverənlər dəstəsinin əhatəsində bulunmağın nə qədər xoş olduğunu təsəvvür eləyə bilməzsiz! Bunu görmək nə qədər xoşdur ki, kiməsə bir azca daha mehriban baxırsan və ya daha yaxşı qonaq eləyirsən və budur, artıq bu murdar xəyalları ki, mən öncə məhz onu razı salacağam, onun növbəsi birincidir və mənim təbəssümümü o, xalis sikkə kimi qəbul eləyir. Belə anlarımda təsəvvür eləyirəm ki, İsa Təəşşüqlərinin Somyur misteriyasında Allah rolunu oynayıram, özüm də mələk və qılmanlar arasındayam. Borcverənlər – mənim yaltaqlarım, mənim qab dibi yalayanlarım, mənim təbrikçilərım, görüşümə erkən gələnlerim, mənim ən təəssübkeş ibadətçilərımdır.

Çağımızda hamının borc eləmək və borcverənlər kütləsi törətmək arzusuyla yandığını və buna şiddətli meyil ilə çulğandığını görəndə ixtiyarsız olaraq düşünməyə başlayırsan ki, mənim diplom almaq üçün ilk mövzum olan Hesiodun təsvir elədiyi yığın-yığın qəhrəmananə məziyyətlər bütünlüklə borclardan ibarət imiş – o, əbəs yerə bütün faniləri özünə çəkib

cəlb eləmir, amma yolun çətinlikləri üzündən ona çox az adam dırmaşa bilər.

Ancaq hər kəs borclu olmaq iqtidarında deyil və hər kəs borcverənlər törətməyə qadir deyil. Sizsə məni bu qeyri-adi səadətdən məhrum eləmək istəyirsiniz? Və hələ bir soruşursunuz ki, borclarımdan nə vaxt qurtulacağam?

Sizə daha artığını deyəcəyəm: müqəddəs yavınc Babolenə and olsun, mən həyatım boyu borclara göylərlə Yer arasında əlaqələndirici halqa kimi, əlaqələndirici sap kimi, bəşər nəslinin yeganə dayağı kimi (adamlar onsuz çoxdan məhv olub gedərdilər) baxmışam. Bəlkə də, bu, elə, akademiklərin təliminə əsasən, dünyada hər şeyi canlandıran böyük dünya Ruhunun özüdür.

Bu, sizə aydın olsun deyə hansısa bir dünya ideyasını və formasını xəyalınıza gətirin – heç olmasa, filosof Metrodoron təsvir etdiyi otuzuncu dünyanı, yaxud Petronun yetmiş səkkizinci dünyasını götürün – ancaq borclularsız və borcverənlərsiz. Borclarsız dünya! Belə bir dünyada göy səyyarələrinin düzgün axarı o saat pozular. Bunun əvəzinə tam bir nizamsızlıq yaranar. Yupiter özünü Saturna borclu saymasa, onu orbitindən məhrum eləyər və özünün Homer zənciriylə bütün ağıllara, bütün tanrılara, göylərə, iblislərə, dahilərə, qəhrəmanlara, əcinnələrə, torpağa, dənizə, bütün hər bir şeyə hakim kəsilər. Saturn Marsla birləşər və onlar bütün aləmin altını üstünə çevirərlər. Merkuri daha başqalarına qulluq göstərmək istəməz və etruskların dediyi kimi, onların Kamilli olmaqdan vaz keçər: axı o, heç kimə borclu deyil. Veneraya heç kim sayğı göstərməz, ona görə ki, o, heç kimə borc vermir. Ay qanla dolub qaralar. Günəş nəyə görə onunla öz işığını bölüşməlidir? Axı indi o, Aya heç nə borclu deyil. Günəş Yeri işıqlandırmaqdan vaz keçər. Ulduzlar ona xeyirli təsirini göstərməz; çünki belədə, Heraklitin dediyi kimi, stoiklərin sübut etdikləri kimi və Siseronun iddia etdiyi kimi, Günəş daha onları qidalandıqları buxarlanma və ayrılma məhsulları ilə doyuzdurmayacaq. Ünsürlər arasında hər cür əlaqə kəsilər, onların əvəzlənməsi və çevrilməsi başa çatır, çünki heç biri özünü o birinin qarşısında borclu saymaz – axı o biri buna heç nə

borc verməyib. Torpaq suyu əmələ gətirməz, su – havaya, hava – oda çevrilməz, od torpağı qızdırmaqdan vaz keçər, torpaq əjdahalardan – titanlardan, divlərdən, nəhənglərdən başqa heç nə vücuda gətirməz. Yağış yağmağını, işıq işıqlandırmağını, külək əsməyini dayandırar, nə yay olar, nə payız. Lüsifer qandallarını qırar və furiyalar, eriniyalar və buyuzlu əcinnələrlə birlikdə cəhənnəmdən çıxaraq böyükü-küçüklü bütün xalqların tanrılarını göydən qovmağa çalışır.

Heç bir borc verməyən dünyadan yalnız eybəcərlik, Paris universiteti rektoru seçkilərindəkindən daha pırtlaşq bir fitnə-fəsad kələfi alınacaq – elə bir biabırçılıq ki, beləsini heç Due`nin tamaşalarında da görməzsən. Adamlar bir-birini xilas etməkdən vaz keçəcəklər. Hər kəs var gücü ilə: “Yangın!”, “Boğuluram!”, “Haray!” bağırmaqda azad olacaq, heç kim köməyə gəlməyəcək. Niyə? Ona görə ki, o, heç kimə borc verməyib və o, heç kimə borclu deyil. Onun evi yanır, onun gəmisi batır, o müflis olur, o ölür – heç kimin vecinə deyil. Bir halda ki onun özü heç kimə borc verməyib, onda, yəqin, ona da heç kim borc verməyəcək. Qisası, İnam, Ümid, Sevgi belə bir dünyadan qovulacaq, lakin axı insanlar başqalarına əl tutmaq və kömək eləmək üçün doğulublar. Onların yerini İnamsızlıq, Nifrət, Kədər tutacaq ki, hər cür bəlalər, bədbəxtliklər və lənətlər bunların məqsədidir. Siz ixtiyarsız olaraq Pandora-nın öz şüşəsini yerə boşaltdığını düşünəcəksiniz. Adamlar insan surətində canavarlara, Likaon, Bellerofont və Navuxodnosor kimi qulyabanılara və əcinnələrə çevriləcəklər, onlar dönüb quldur, qatil, ağılayan, cinayətkar, bədfəkar, qərəzkar, ədavətkar olacaqlar, hamı bu səbəbdən mizantrop adlandırılan İsmayıl, Metab, Afinalı Timon kimi hər kəsə qarşı qalxacaq. Odur ki heç kimin borc vermədiyi belə acgöz dünyaya dözməkdənsə, bəliqləri havada, maralları isə okeanın dibində yemləmək təbiətə daha asan olardı. Sözlün düzü, belə adamlara nifrət eləyirəm.

Əgər siz bu mənfur və acınacaqlı dünyanın örnəyində özünüz üçün kiçik bir aləm, yəni insan təsəvvür etsəniz, onda siz orada da dəhşətli bir hərc-mərclik taparsınız. Ayaqları və

əlləri idarə eləyən baş bizə görmə qabiliyyətini vermək istəməyəcək. Ayaqlar başı gəzdirməkdən imtina eləyəcək. Əllər ona işləməyə son verəcək. Başqa üzvlərin xatirinə bu qədər döymək ürəyi bezdirəcək və o daha onlara borc verməyəcək. Ciyərlər ona hava verməyi dayandıracaq. Qaraciyər daha ona qidalandıran qan göndərməyəcək. Sidik kisəsi böyrəklərin borcunu olmaqdan boyun qaçıracaq və sidik ifrazı dayanacaq. Beyin şeylərin bunca qeyri-təbii quruluşunu görəncə havalanacaq, sinirlərə həssaslıq bilgiləri göndərməyi və əzələləri hərəkətə gətirməyi dayandıracaq. Bir sözlə, heç nəyin borc alınmadığı və heç nəyin borc verilmədiyi belə bir cızığından çıxmış dünyada siz Ezopun söyləmində təsvir olunan daha təhlükəli bir qiyamın şahidi olarsınız. Və məlum işdir ki, həmin bu dünya, ümumiyyətlə, nə vaxtsa yox, hətta çox tezliklə məhv olub gedər – bu, Eskulapın özü olsa belə. Onun bədənini dərhal çürüyər, qəzəbli ruhu isə mənim pulumun arxasında cəhənnəmin dibinə yollar.

IV Fəsil. Panurqun borcverənlər və borclular haqqında tərif sözlərinin davamı

– Və əksinə: elə bir dünya təsəvvür edin ki, burada hər kəs borc verir, hər kəs borc alır, burada hamı – borclulardır və hamı – borcverənlərdir.

Göy qübbəsinin həmahəng hərəkətində necə bir uyum hökm sürəcək! Mən, sanki, buradan onların musiqisini vaxtilə Platon eşitdiyi qədər açıq-aydın eşidirəm. Ünsürlər arasında necə bir həmrəylik bərqərar olacaq! Təbiət özünün yaradıb yetişdirdiyi hər şeydən necə həzz alacaq! Serera dolğunlaşmış taxıl sünbülü ilə, Baxus – şərəblə, Flora – güllərlə, Pomona – meyvələrlə, efir çarçası Yunona hamını sevindirən işıqlı, həyatverici cazibəsiylə qarşımızda dayanacaq.

Baxışlarım bu gözəlliklərdə itib-batır. Fəsilər arasında – dünya, sevgi, mərhəmət, qarşılıqlı sədaqət, istirahət, qonaqlıqlar, bayramlar, sevinc, əyləncə, qızıl, gümüş, kiçik sikkələr,

zərif zəncirlər, üzüklər, cürbəcür sərvətlər – və bütün bunlar əldən ələ keçəcək. Nə çəkişmələr, nə ixtilafı, nə savaşı; nə sələmçilər, nə simicilər, nə xəsislər, nə qıymazlar. İlahi-Pərvərdigara, bu lap qızıl çağ Saturn səltənəti olacaq, yaxınına sevgidən başqa umacağın olmadığı, hamının üzərində hakim olan, hökm sürən, buyruq verən, hökmran olan, zəfər çalan Olimp məskənlərinin dəqiq surəti olacaq. Hamı xeyirxah olacaq, hamı çox gözəl olacaq, hamı ədalətli olacaq. Ah, xoşbəxt dünya! Ah, bu xoşbəxt dünyanın sakinləri! Siz üçqat, siz dördqat bəxtiyarsınız!

Mənə artıq elə gəlir ki, həmin dünyadayam. Ancaq! Həmin xoşbəxt dünyaya, hamıya borc verən və heç kimdən heç nə əsirgəməyən dünyaya papa – bütün kardinalları və bütün müqəddəslər dəstəsi ilə birlikdə – buraxılırsa, onda orada az bir müddətdə o qədər birincidərəcəli müqəddəslər, o qədər möcüzəçilər, o qədər moizəçilər, o qədər əhd-peymanlar, o qədər kilsə bayraqları və o qədər şamlar ortaya çıxar ki, indi Bretanın bütün doqquz yepiskopluğunda o qədər toplanmaz. Onlarla yalnız müqəddəs İv bəhsləşə bilərdi.

Lütfən, xatırlayın, şanlı Patlen Qiyom Josom atanı öyüb ən əla öyğülərlə göyün yeddinci qatına qaldırmaq istəyəndə onun barəsində belə demişdi:

Onunla ad çıxarmışdı
Ki, borca mal buraxmışdı.
Qızıl kimi sözlərdir!

İndi elə bu örnəklə də bütün üzvləri bir-birinə borcverən, borcalan, borc götürən, yəni özünün təbii vəziyyətində olan mikrokosm, id est¹ kiçik bir dünya, başqa sözlə – insan təsəvvür eləyin. Axı təbiət insanı başqa bir iş üçün deyil, məhz borc vermək və borc almaq üçün yaradıb. Hətta səma uyum-ahənginin özü belə, güman ki, bütün hissələrin uzlaşması ilə insan bədənindən geri qalır. Mikrokosm yaradıcısının məqsədi orada qonaq kimi yerləşdirdiyi ruhu və yaşamı saxlamaqdan ibarətdir. Yaşam qanda dövr edir. Qan – ruhun oylağıdır. Beləliklə, bu dünyanın yalnız bir qayğısı var – ara vermədən

¹ Yəni (*lat.*)

qan döymək. Bu dəmirçixanada bütün üzvlər müəyyən məsuliyyət daşıyır və iyerarxiya elədir ki, biri o birindən daim borc alır, biri o birinə borc verir, biri o birindən götürür. Qana keçirmək üçün yararlı maddə və metallar bizə təbiətlə, yəni məhz çörək və şərəblə verilir. Onlarda qidanın bütün növləri vardır. Lanqədokca olan *companatge*¹ sözünün kökü də buradandır. Qıda tapmaq, hazırlamaq və bişirmək üçün əllər işləyir,

ayaqlar gəzir və bizim bütün bədənimizi öz üzərində gəzdirir,
göz hər şeyi idarə eləyir,

mədə boyuncuğunda dalaqdan düşən az miqdarda turşməzə ödənin səbəb olduğu sorulma onu xatırladır ki, gözünün qurdunu öldürmək vaxtıdır,

dil qidanın dadına baxır,

dişlər çeynəyir,

mədə qəbul edir, həzm edir və sücdəbənzər şirəyə çevirir, mezenarium² venaları onda yaxşı və faydalı nə varsa hamısını sorur və ifrazatı ayırır ki, bunu da sonra itələyici qüvvələr xüsusi keçidlər vasitəsilə uzaqlaşdırır, bütün faydalılar isə elə həmin mezenarium venaları vasitəsilə qaraciyərə daxil olur, qaraciyər isə yenidən qida yaradır və onu qana çevirir.

İndi bu qızıl irmağın görünüşündən yardımçı üzvlərin sevincini xəyalınıza gətirin – axı bu, onların yeganə möhkəmləndirici vasitəsidir. Hətta uzun səylərdən, böyük əziyyətlərdən və böyük məsrəflərdən sonra sobalarında, nəhayət, metalın şəklinin dəyişdiyini görənlər əlkimyacıların sevincini belə bununla müqayisə etmək olmaz.

Beləliklə, hər bir üzv bu xəzinəni yenidən təmizləmək və ayırmaq üçün hazırlaşır və səy göstərir. Böyrəklər öz venaları vasitəsilə ondan sizin sidik adlandırdığımız mayeni götürüb kanallarla aşağı ötürür. Aşağıda xüsusi qəbuledici, yəni məhz sidik kisəsi yerləşir ki, gərəkən anda onu bayıra qovur. Dalaq qandan boz maddələri və sizin qara öd adlandırdığınız çöküntünü ayırır. Öd kisəsi qanı öd artıqlarından arındırır. Bundan sonra qan başqa bir işləməxanaya, yəni ürəyə daxil olur ki, orada o, xüsusilə yaxşı təmizlənir. Ürək özünün diastolik və

¹ İstənilən qida, çörəkdən və şərəbdən başqa

² *Mezenarium* – bağırsaqları qanın boşluğunun arxa divanna bağlayan periton büküşü

sistolik hərəkətləri ilə onu durulaşdırır və alışıdır, sağ mədəcikdə o daha da yaxşılaşır və ürək venalar vasitəsilə onu bütün üzvlərə ötürür. Hər bir üzv onu özünə çəkir və özünə gərəкли şəkildə onunla qidalanır – ayaqlar, əllər, gözlər – istisnasız olaraq hər şey indi artıq borclulardır – halbuki onlar öncə borcverənlər idilər. Sol mədəcikdə qan elə duru hala gəlir ki, onu hətta ruhlandırılmış hesab eləyirlər və ürək arteriyalar vasitəsilə bütün üzvlərə qovur ki, onu həm qızdırın, həm də o birinin – venoz qanın havasını dəyişsin. Ağciyərlər daim onu pərləri və körükləri ilə təzələyir. Qədirbilən ürək buna görə onları ağciyər arteriyaları vasitəsilə ən yaxşı qanla təchiz edir. Nəhayət, bu ecazkar şəbəkədə qan o dərəcədə təmizlənir ki, onda ruhani güclər əmələ gəlir və bunun sayəsində insan təsəvvür eləmək, düşünmək, mühakimə yürütmək, qərar vermək, götür-qoy eləmək, nəticə çıxarmaq və yadda saxlamaq qabiliyyəti qazanır.

Vallah, mən batıram, mən itib gedirəm, mənim bu borcverən və borcalan dünyanın dibsiz girdabında gözlərim dörd olur. Cəsarət edib sizi inandırırım ki, borc vermək – ilahi bir işdir, borc almaq – qəhrəmananə bir şücaətdir.

Ardına baxın. Bu borcverən, borclanan və borcalan dünya o qədər xeyirxahdır ki, öz qidalanmasını başa vuraraq, hələ dünyaya gəlməmiş kəslərə borc vermək barədə və belə bir borcun köməyi ilə mümkün olan qədər özünü ölümsüzləşdirmək və eynən özü kimi varlıqlarda, yəni uşaqlarda çoxalmaq haqqında da düşünür. Bu məqsədlə hər bir orqan ən qiymətli qidanın bir hissəsini ayırmağı və onu aşağı göndərməyi gərəкли bilir, orada isə təbiət artıq əlverişli qablar və qəbuledicilər hazırlayıb ki, onlar vasitəsilə bu qida dolanbac və əyri-üyrü yollarla cinsiyyət üzvlərinə enir, gərəkən formanı alır və həm kişilərdə, həm də qadınlarda insan nəslinin qorunması və ömrünün uzadılması üçün münasib yerlər axtarır. Və bütün bunlar qarşılıqlı borc alış-verişi vasitəçiliyi ilə baş verir – nikah borcu ifadəsi də elə buradan götürülüb.

Boyun qaçıranı təbiət bütün üzvlərində güclü qıcıqlanma yaratmaqla cəzalandırır, borcverənə isə həzz, sevinc və nəşə bəxş eləyir.

V Fəsil. Pantaqruelin borcluları və borcverənləri pisləməsi haqqında

– Sizin fikrinizi başa düşdüm, – Pantaqruel qeyd etdi, – görürəm ki, siz əla mülahizə yürütməyi və hərərətli danışmağı bacarırsınız. Lakin siz lap Troitsa gününə qədər vəz verib boşboğazlıq etsəniz belə, öz təəccübünüzə baxmayaraq, məni heç nəyə inandıra bilməyəcəksiniz. Siz öz natiqlik istedadınızı boş yerə sərf edirsiniz: mən heç vaxt borca girməyəcəyəm. Apostol müraciətində birbaşa deyilir: “Qarşılıqlı sevgidən başqa heç kimə heç nədə borclu qalmayın”.

Siz gözəl hərəkət və hoqqalardan istifadə edirsiniz və bu, çox xoşuma gəldi, amma mən buna belə deyərdim: təsəvvür edin ki, yalançı və daim borc alan bir cüvəllağı şəhərə gəlir, burada isə artıq hamı onun xasiyyətini bilir – onun gəlişi sakinləri elə bir qorxu və həyəcana gətirərdi ki, sanki, onlara taun gəlib, özü də Efesdə, tianlı filosofun qarşısında durduğu görkəmdə. Məncə, ikinci eyibin – yalançılıq, birincinin isə – borcluluq olduğunu deməkdə farslar haqlıydılar. Axı adətən, borc və yalan bir-biri ilə sıx bağlıdır.

Ancaq mən “heç vaxt borc almaq olmaz və heç vaxt borc vermək olmaz” demək istəmirəm. Elə bir varlı yoxdur ki, nə zamansa borclu olmayıb. Elə bir yoxsul yoxdur ki, ondan nə vaxtsa borc almaq mümkün olmasın.

Buna bənzər hadisələri Platon öz qanunlarında nəzərdə tutur: o yalnız öz şəxsi sahənizi belləyib qazdıqdan və özünüzdə gil-torpaq (yəni dulus gili) adlanan torpaq qatını, onda isə su qaynağı və ya bulaq tapdıqdan sonra qonşudakı quyudan su götürməyə icazə verirdi. Qeyd etmək gərəkdir ki, öz tərkibinə görə bu yağlı, möhkəm, hamar və sıx torpaq nəmliyi uzun müddət saxlayır, bu şəraitdə isə suyun buxarlanması və axması çətinləşir.

Beləliklə, işləmək və qazanmaq əvəzinə, hər yerdə və hər yanda sağdan-soldan borc almaq çox utandırıcıdır. Mənim anlayışıma görə, yalnız zəhmətkeşin qazancı onun yaşayışına

çatmayanda və ya o bilmədən və qəfildən öz əmlakını itirəndə ona borc vermək olar.

Ancaq gəlin bu söhbəti buraxaq. Bundan sonra borcverənlərdən uzaq olun, keçmiş borclarınızdan isə sizi qurtararam.

– Mənə yalnız sizə təşəkkür etmək qalır, – Panurq dilləndi. – Əgər bizim minnətdarlığımız hamilərimizin bizə göstərdiyi rəğbətə tən olmalıdırsa, onda mənim sizə olan minnətdarlığım sərhədsiz və sonsuzdur, zira sizin öz mərhəmətinizlə mənə göstərdiyiniz sevginin qiyməti yoxdur – o, bütün çəkilərdən, rəqəmlərdən və ölçülərdən üstündür; o, sonsuz və sərhədsizdir. Lakin əgər minnətdarlığın ölçüləri yaxşılığın ölçülərinə və iltifat göstərilmişlərin keçirdikləri sevinc hissinə uyğun gəlməlidirsə, onda mən sizə çata bilmərəm. Siz mənə gərək olduğundan, mənim qazandığımdan, açığını desək, mənim yaradığımdan çox yaxşılıq edirsiniz. Bununla belə, yəqin ki, sizə göründüyü qədər də çox deyil.

Ancaq mənə sıxan, üzən və içimi gəmirən bu deyil. Əgər mən borclarımı ödəsəm, hansı vəziyyətə düşəcəyəm? Birinci aylar mənimçün ağır olacaq, sizi inandırırım: axı mən belə tərbiyə almamışam və buna öyrəşməmişəm. Mən bundan çox qorxuram.

Bundan başqa, indi kimsə Raquya pıqqıldatmaq istəyirsə, bunu yalnız mənim burnuma edir. Yer üzündəki bütün o...ranlar pıqqıldadan zaman, adətən, söyləyirlər: “Haqq-hesabı üzənlərin payına!” Mənim ələyim ələlib, bunu duyuram. Başdaşı yazısını yazmağı sizə tapşırıram. Mən necə varamsa, tamamilə eləcə, burnu iylə dolmuş halda öləcəyəm. Əgər qarınıdakı sancıdan əziyyət çəkən hər hansı bir qadına adı yelqovan vasitələr kömək etməsə, onda ona mənim vecsiz və iyli mumiyaımdan hazırlanmış toz mütləq kömək eləyər. Həkim nə qədər zəif dozada təyin etsə də, bundan o elə pıqqıldatmağa başlayacaq ki, özü də mat qalacaq.

Bax buna görə də sizdən acizənə rica edirəm: Şartr yepiskopu Mil d`İlyeni məhkəmə məsuliyyətindən azad etmək istəyən, sonra onun təkidli xahişlərinə güzəştə gedərək məşq üçün ona bir neçə məhkəmə davası saxlayan kral On Birinci

Lüdivikdən nümunə götürərək mənim də üstümdə iki-üç yüzlik borc saxlayın. Amma mənim üçün ən yaxşısı – borcverənlərimin nəfinə öz ilbizxanamdan, hələ üstəlik, böcəxanamdan da gələn gəlirlərdən imtina etməkdir.

– Gəlin bu söhbəti bitirək, – Pantaqrueel qeyd etdi, – artıq mən sözümlü dedim.

VI Fəsil. Yeni evlənənlər hərbi mükəlləfiyyətdən niyə azad edirlər

– Bəs bu hansı qanunla müəyyən edilib ki, üzümlük salanlar, təzə ev tikənlər və yeni evlənənlər hərbi xidmətə çağırışdan bir il möhlət alırlar? – Panurq soruşdu.

– Musanın qanunuyla, – Pantaqrueel cavab verdi.

– Axı niyə məhz yeni evlənənlər? – Panurq soruşdu. – Üzümçülərin mənə dəxli yoxdur, bunun üçün mən çox qocayam: qoy məhsulu yığanların qayğısına çalsınlar. Ölü daşdan yeni ev tikənlər də mənim qarın kitabımda qeyd olunmayıblar. Mən diri daşları, yəni insanları vücuda gətirirəm.

– Mənim anlayışıma görə, – Pantaqrueel dedi, – bunda məqsəd belə olub: qoy yeni evlənənlər birinci il sevgidən doyunca həzz alsınlar, dünyaya nəsil gətirməklə məşğul olsunlar və özlərinə varis hazırlasınlar. Beləliklə, hətta ikinci il onları savaşa öldürsələr də, onların adları və gerbləri uşaqlarına keçirdi. Eyni zamanda təzəgəlinin barlı və ya barsız olduğunu yəqin edirdilər ki (o vaxt yetkin yaşda nikaha girdikləri üçün birillik təcrübəni yetərli bilirdilər), ilk əri öləcəyi halda, onu ikinci dəfə daha yaxşı yerbəyer etsinlər: doğa biləni öz nəslini artırmaq istəyənə, sonsuzu isə uşağının olmasını istəməyənə, arvadı ləyaqətinə, fərasətinə, cazibəsinə – yalnız evdə rahatlığa və təsərrüfatı idarə etməyə görə alanlara əvə verirdilər.

– Varenn vaizləri isə ikinci nikahı pisləyirlər, – Panurq dedi, – onlar bunu sərəməlik və rüsvayçılıq adlandırırlar.

– Onlar üçün bu, qızdırma-titrətmə klmi bir şeydir, – Pantaqrueel təsdiq etdi.

– Elə Skoblisi ata üçün də, – Panurq davam etdi. – O, Parilyedə moizə oxuyanda və ikinci nikahı darmadağın edəndə birbaşa beləcə söyləyib: o and içirmiş ki, əgər yüz qızı bakirəlikdən məhrum etməyi, öz şpaqasını bir dulun qınına qoymaqdan üstün tutmursa, qoy onu elə indi şeytan tutsun.

Sizin dəliliniz mənə ağıllı və tutarlı görünür. Əgər sizə belə bir izah təklif etsəm, onda buna nə deyərsiniz: təzəbəylərə çağırışdan birillik möhləti o əsasla verirdilər ki, bütün birinci il müddətində onlar öz çox əziz yarıları ilə oynasaçaqlar (axı bu, onların hüququ və borcudur), öz spermatik damarlarını boşaldacaqlar və bu səbəbdən də elə yorğun, arıqlamış, tabsız və cansız olacaqlar ki, döyüş günü yetişəndə onlar digər əsgərlər və igid döyüşçülərlə Enionun çarpışdığı və zərbələrin yağış kimi yağdığı yerdə olmaqdan, ördəklər kimi başlarını quyruğa soxmağı üstün tutacaqlar, çünki Marsın himayəsində onlardan heç biri əsl zərbə endirməyə qadir deyil. Deməli: artıq onlar bütün rəşadətli zərbələri öz rəfiqələrinin – Veneranın miçətkəninin altına endiriblər.

Bax bu da sizə sübut: biz elə indi də, qorunub saxlanmış başqa qədim adət-ənənələrlə bərabər, bütün hörmətli evlərdə belə bir adəti də müşahidə edirik: toydan bir neçə gün sonra təzəbəyi cavan arvadından ayırmaq, bir az istirahət edib güc yığmaq və qayıtdıqdan sonra yeni qüvvə ilə döyüşə atılmaq üçün dayısına baş çəkməyə göndərilər, hərçənd bir çoxlarının nə dayısı var, nə xalası. Budur, uzağa getmək gərək deyil: Buynuzgəzdirən yaxınlığındakı döyüşlərdən sonra kral Puk məni və Cip-cipi tamamilə azad etmədi, sadəcə, evə, dincəlməyə buraxdı. Öz aramızda qalsın, Cip-cip hələ də öz evini axtarır. Mən balaca olanda babamın xaç anası mənə deyərdi:

Kiminsə qəlbində sözləri varsa,
Duanı yalnız o vird edə bilər,
İki yorğun fleytaçalandan
Biri onu daha bərk dilə gətirər.

Məni öz fikrimdə daha da möhkəmlədən vəziyyət budur ki, üzümçülər birinci il, demək olar ki, heç vaxt öz üzümlərindən yemirlər və öz çəkdikləri şərəbdən içmirlər, eynilə inşaatçılar da öz yeni mənzillərində yaşayırlar, çünki hava çatış-

mazlığından boğulmaqdan qorxurlar ki, bu işin böyük bilicisi olan Qalen özünün “Tənəffüsün çətinlikləri haqqında” ikinci kitabında bundan bəhs edir.

Bu sualı isə mən sizə nə əsassız əsasla, nə də məntiqsiz məntiqlə verdim. Acığınız tutmasın.

VII Fəsil. Panurqun qulağında birə əmələ gələn kimi öz gözəl miyançasını gəzdirməkdən vaz keçməsi haqqında

Ertəsi gün Panurq yəhudi adəti ilə sağ qulağının deşilməsini və ona ortasına birə yerləşdirilmiş naxışlı qızıl üzükçük taxılmasını əmr etdi. Heç bir qeyri-müəyyənliyiniz qalmasını deyə (hər şeydən məlumatlı olmaq, doğrudan da, çox xoşagələn şeydir!) sizə məlum edirəm ki, birə qara idi, onun saxlanması isə, dəqiq hesaba görə, hər halda, Hirkan diş pələnginin toyunun qiymətindən, yəni üç ayda, təxminən, altı yüz min sikkədən çox olmazdı. İndi, bütün borclarının ödənilmiş olduğu vaxt belə böyük xərclər Panurqun döşünə yatmadı və o qərara aldı ki, onu müstəbidlərin və vəkillərin yedikləri ilə, yəni tabelikdə olanların təri və qanı ilə yemləsin.

Sonra o, dörd qulac qaba mahud götürüb özünə uzun, sadə biçimli plaş tikdi, şalvarını çıxardı, gözlüyünü isə şlyapasına bərkitdi.

O, bu görkəmdə Pantaqruelin qarşısında peyda oldu, o isə bu maskarada təəccübləndi, ən başlıcası da ona görə ki, Panurqun qəzalardan və fəlakətlərdən xilas etmə lövbəri kimi son daldalanacağını qurduğu gözəl və təmtəraqlı miyançasını görmədi.

Panurqun sirrini anlamaqda gücsüz olan xeyirxah Pantaqrueel ona sualla müraciət etdi ki, bu qəribə maskarad nə deməkdir.

– Mənim qulağımda birə var, – Panurq elan etdi. – Evlənmək istəyirəm.

– Uğur olsun, – Pantaqrueel dilləndi, – siz bununla mənə çox sevindirdiniz. Sözlünüzə inanıram. Lakin aşıqlər özlərini

belə aparmırlar: aşağı çəkilməmiş şalvarda, bəzən də tamamilə onsuz gəzmirlər, çıpaq dizlərini köynəklə örtümlər, dabanlarına çatan, rəngi də ağla gəlməyən qaba plaşda özlərini göstərmirlər, ləyaqətli və mərhəmətli insanlardan heç biri belə plaş geymir. Əgər hansısa kafirlər və təriqətçilər belə geyinirdilərsə, bu, riyakarlıq, fırıldaq, adi adamların ağıllarına yiyələnmək arzusu sayılırdı. Bununla belə, mən şəxsən onları bu na görə suçlamağa və onlara sərt hökm çıxartmağa hazırlamıram. Hər kəs sağlam düşüncəsinin ona dediyi kimi hərəkət edir, xüsusən də əhəmiyyətsiz, vacib olmayan, anlamsız, nə yaxşı, nə pis, mükəmməl surətdə hər cür xeyir, hər cür şər emalatxanalarını əvəz edən ürəyimizdən, dərrakəmizdən gəlməyən işlərdə: əgər onları saf ruh idarə edərsə və duyğular xeyirxah olarsa – yaxşılıq edir; əgər hiyləgər ruh duyğuları məkrilə korlayırsa – pislik edir. Ancaq yeni dəblərə sevgi və adət-ənənələrə nifrət mənim ürəyimcə deyil.

– Siz rəng deyirsiniz, – Panurq etiraz etdi. – Rəng babatdır, sidik rəngdir, məhz münasib rəngdir, mənim mahuddan başım çıxır – bu, mənim parçamdır və mən, ümumiyyətlə, dəyişilmək və özümə daha çox fikir vermək qərarına gəlmişəm. Mən borclardan azadam – deməli, indi mən Allahın köməyi ilə elə qaşqabaqlı bir adama çevriləcəyəm ki, siz təəcüb edəcəksiniz.

Mənim gözlüyümə baxın. Uzaqdan siz məni tamamilə Jan Burjua qardaşa bənzədə bilərsiniz. Əminəm ki, yeni ildə mən yenə xaç yürüşünü təbliğ etməyə başlayacağam. Təki bizim güllələrimiz və nizələrimiz salamat olsun.

Bu mahuda baxın. Sizi əmin edirəm ki, bu mahud az adama bəlli olan xüsusi sirli xüsusiyyətlərə malikdir. Onu bu gün səhər geyinmişəm, amma artıq cinlənmişəm: qıvrılıram, tezliklə evlənmək arzusu ilə yanırım və hətta bu zaman məni dəyənlə kötəkləsələr də, qan-tər içində arvadımın üstündə işləmək istəyirəm. Hələ məndən necə əla ev sahibi çıxar! Mən öləndə bədənimə fəxri tonqalda yandıracaqlar, külümü isə ən çalışqan ağadan xatirə kimi saxlayacaqlar. Əgər mənim mahudum pisdirsə, qoy mən məğmun günə qalım! Belə mahudun üstündə yalnız qumar oynamaq və sikkə dəyişdirmək

olar. Belə bir mahudun arxasında dur – kiminsə üzünü tappılıyla masaya vur!

Mənə arxadan və qabaqdan nəzər salın. Bu ki lap qədim romalıların sülh vaxtı geydikləri bürüncəkdir! Biçimini isə dəqiqliklə Romadakı Troya sütunlarına və Septimi Severin zəfər tağlarına bənzər seçmişəm. Döyüşmək məni bezdirib, piyada qısa kaftanları və saqumları¹ məni bezdirib. Zirehdən çiyinlərim ağrıyır. Rədd olsun silah, yaşasın bürüncək! Ən azından – işdir, evlənsəm, bütün qarşıdakı il üçün, axı siz elə dünən bu xüsusda Musanın qanunlarını mənə izah elədiniz.

Şalvara gəldikdə isə, mən çox qədim zamanlarda öz nə-nəmin bacısı Loransadan eşitmişdim ki, o, miyançadan ötrü mövcuddur.

Mən bunu tühaf bir adam olan əziz Qalenin “Bədən hissələrimizin təyinatı haqqında” öz doqquzuncu kitabında dediyi “baş – gözlər üçündür” mənasında başa düşürəm. Təbiət başı dizlərə və ya dirsəklərə keçirə bilərdi, amma o, bizim əşyaları uzaqdan ayırd edə bilməyimiz üçün gözləri yaradıb, onları başın içinə yerləşdirdi, başı isə ağac sap kimi – mayakların və uca qüllələrin işığının uzaqdan görünməsi üçün hündür yerlərdə tikildiyi kimi – bədənin ən yuxarı hissəsinə sancdı.

Mən də müəyyən bir müddət – heç olmasa, bir il – hərbi xidmətdən dincəlmək və evlənmək istədiyim üçün artıq miyança ilə, deməli, şalvarla da qurtarmışam, zira miyança əsgərin ən başlıca yarağıdır. Mən indi hətta tonqala qədər (am ma müstəsna yox, istisna olmaqla) istənilən cəza qorxusu altında təsdiq etməyə hazırım ki, türklər yaxşı silahlanmayıblar, çünki onlarda miyança gəzdirmək qanunla yasaq edilib.

VIII Fəsil. Miyança nəyə görə əsgərin ən başlıca yarağıdır

– Beləliklə, təsdiq edirsiniz ki, əsgərin ən başlıca yarağı miyançadır? – Pantaqruel soruşdu. – Yeni və yüksək dərəcədə paradoksal nəzəriyyədir. Silahlanmanın mahımızdan başladığını düşünmək qəbul olunub.

¹ *Saqum* – Qədim Roma əsgərinin plaşı (*lat.*)

– Hə, təsdiq edirəm, – Panurq elan etdi, – və əsaslı olaraq təsdiq edirəm.

Baxın, təbiət öz yaratdığı bitkilərin, ağacların, kolların, otların və zoofitlərin¹ bərqərar olunub saxlanmasını arzu edərək, onların yumurtalarını və toxumlarını elə qayğıkeşliklə təchiz edib ki, növlər sağ qalsın, hərçənd bəzi fərdlər məhv olur, axı onların bu uzunömürlülüüyü məhz yumurtalara və toxumlara bağlıdır: təbiət onları qınla, qılafla, pərdə ilə, qabıqla, kasa-cıqla, pulcuqla, tikanla, tükcüklə, ağac qabığı və batan iynələrlə təmin edib, elə məharətlə onları örtüb ki, bunlar da öz-özlüyündə gözəl, möhkəm və təbii miyançanı təşkil edir. Bu na noxudu, paxlanı, lobyanı, qozu, əriyi, pambığı, kudunu, taxıl dənini, xaşxaşı, lumunu, şabalıdı – ümumiyyətlə, bütün bitkiləri misal göstərmək olar, zira biz aydın görürük ki, onların yumurtaları və toxumları başqa şeylərdən daha yaxşı örtülüb, müdafiə olunub və yaraqlanıb. İnsan nəslinin davam etməsi üçün təbiət belə qayğı göstərməyib. Əksinə, o, insanı çıpaq, zərif, kövrək yaradıb, ona nə silah, nə yaraq-əsləhə verib, onu bakirlik zamanında, hələ qızıl dövründə yaradıb, bitki yox, canlı məxluq yaradıb, deyərdim ki, savaşı üşün yox, barışı üçün xəlc edilmiş canlı məxluq, yerdə bitən bitkilərdən və bütün gözəl bəhərlərdən həzz almaq üçün, bütün heyvanlara rahatlıqla hökmranlıq etmək üçün vücuda gətirilmiş canlı məxluq kimi yaradıb.

Dəmir dövründə, Yupiterin hökmranlıq etdiyi vaxt insanlar arasında şər törədi və o zaman torpaq gicikən, qanqal, çaq-qal gavalısı və başqa buna bənzər şeylər yetirməyə başladı – bitki aləmi insanlara qarşı belə üsyan edirdi. Bu azdır, taleyin əmri ilə, demək olar, bütün heyvanlar insanın ixtiyarından çıxdılar və səssizcə razılığa gəldilər ki, nəinki daha ona işləməsinlər və tabe olmasınlar, hətta əksinə, ona qəti dirəniş göstərsinlər, gücləri və imkanları çatan qədər ziyan vursunlar.

O zaman insan bir çox heyvanların xidməti olmadan keçinə bilməyəcəyini anlayıb, əvvəlki kimi həzz almaq və hökmranlıq etmək arzusu ilə silahlanmağa məcbur oldu.

¹ *Zoofitlər* – zool. bağırsağboşluqlular

– Müqəddəs Qaza and içirəm ki, – Pantaqrueel səsləndi, – yağışlar yağandan sonra sən nəinki əməlli-başlı əyyaş, həm də filosof olmusan!

– İndi isə təbiətin insana silahlanmaq fikrini necə verdiyinə və onun silahlanmağa bədəninin hansı hissəsindən başladığına diqqət yetirin, – Panurq davam etdi, – bütün müqəddəs-lərə and olsun ki, o, xayalarından başladı.

Və Priapın özü asıb onları,
İstəmədi özünə başqalarını.

Buna birbaşa işarəni biz yəhudilərin rəhbəri və filosofu Musada tapa bilərik; o sübut edir ki, insan təbiətin özünün bunun üçün uyğunlaşdırdığı və öz bərkliyi, diş-diş olmağı, uyuşqanlıığı, hamarlıığı, böyüklüyü, rəngi, iyi, eyni zamanda digər xassə və xüsusiyyətlərinə görə xayaları örtmək və qorumaq üçün çox rahat olan əncir yarpaqlarından məharətlə düzəldilmiş bəzəkli və zərif miyança ilə silahlanmışdı.

Bu da nəticəsi: kənd yığma qoşununun əsgərini savaşa göndərəndə, kim:

Ey, Tevo, bardağı qoru! –

yəni başqa sözlə – başını qoru deyirsə, o, düzgün ifadə etmir.

Ey, Tevo, bardağı qoru! –

daha doğrusu, cəhənnəmin bütün şeytanlarına and içirəm ki, “xayalarını qoru” demək gərəkdir.

Əgər baş itirilərsə, yalnız onun yiyəsi ölür, lakin xayalar itirilərsə, bütün insan nəsli məhv olar.

Bax buna görə də qabiliyyətli Qalen De spermate¹ adlı birinci kitabında cürətli rəyə gəlmişdi ki, cinsiyyət üzvlərinin olmamasındansa, ürəyin olmaması yaxşıdır (daha doğrusu, daha az pisdir). Çünki onlar insan soyunun uzunömürlülüyünün rəhnini, sanki, Əhdi-ətiq gəmisindəki² kimi özlərində saxlayırlar. Yüz frankdan mərc gəlməyə hazırım – bunlar elə bərəsində şairlərin bu qədər çox yazdıqları həmin daşlardır ki, onların sayəsində Devkalion və Pirr daşqın zamanı məhv olmuş insan nəsli bərpa etmişdi.

¹ “Toxum haqqında” (*lat.*)

² Nuhun gəmisini

Buna görə də rəşadətli Yustinian *De cagotis tollendis*¹-in dördüncü kitabında güman edirdi ki, *summum bonum in bra-guibus et braquetis*² var.

Elə bu və eynilə başqa səbəblərdən senyor de Mervil öz kralı ilə yürüşə çıxmağa hazırlaşarkən, yeni əsləhələrini əyninə ölçən vaxt (köhnə, paslanmış əsləhələri artıq yaramırdı, çünki son illərdə onun qarnının çənbəri böyrəklərindən çox aralanmışdı) arvadı fikirləşib belə qərara gəldi ki, o, nikah halqasını və əsasını qətiyyəən qorumur, çünki bu şeyləri zirehdən başqa heç nə mühafizə etmir; və ona məsləhət gördü ki, onları yaxşı saxlasın və anbarçada nədən ötrü asıldığı məlum olmayan böyük dəbilqənin köməyi ilə qorusun.

Bu qadın haqqında “Qızların fitnəsi” adlı üçüncü kitabda danışılır:

Eşidəndə, hazırlaşıb əri döyüşə
Gedir örtünmədən miyança ilə,
Arvadı söylədi: “Dostum, lütf elə,
Mənim sevimlimi ört zireh ilə”.
Qorxudan deyilmiş olsa da bu söz,
Ağıllı sanıram bu məsləhəti:
Savaş birdən alar əlindən onun
Bütün arvadlara şirin aləti.

Bütün bu dediklərimdən sonra mənim yeni əsləhələrim daha sizi təəccübləndirməməlidir.

IX Fəsil. Panurqun özünün evlənib-evlənmemək məsələsini Pantaqruellə götür-qoy etməsi haqqında

Pantaqruelin buna heç cavab vermədiyini görəən Panurq dərinədən ah çəkərək nitqinə davam etdi:

– Bilirsiniz, cənab, əgər mənim bəxtsizliyimdən bütün yarıqlar tıxanmış, doldurulmuş və kip bağlanmış deyilsə, evlənmək qərarına gəlmişəm. Mənə olan köhnə sevginizin xatirinə deyin: bu barədə nə düşünürsünüz?

¹ “Möminlərin kökünün kəsilməsi haqqında” (*lat.*)

² Şalvarda və miyançada ali səadət (*orta əsr. lat.*)

– Bir halda ki püşk atmısınız, bunu öz qarşınıza məqsəd qoymusunuz və qəti qərar qəbul etmisiniz, onda söhbət bitmişdir, yalnız niyyəti yerinə yetirmək qalır, – Pantaqrueel cavab verdi.

– Hə, amma onu sizin məsləhətiniz və razılığınız olmadan yerinə yetirmək istəməzdim, – Panurq etiraz etdi.

– Sizə öz razılığımı verirəm və məsləhət görürəm ki, evlənəsiniz, – Pantaqrueel dedi.

– Hə, amma siz mənim öncəki durumumda qalmağımı və dəyişiklik axtarmamağımı istəyirsinizsə, mən nikaha girməməyi üstün tutardım, – Panurq etiraz etdi.

– Əgər belədirsə, onda evlənməyin, – Pantaqrueel dedi.

– Hə, amma məgər siz mənim öz günlərimi həyatımın rəfiqəsi olmadan, tək-tənha sürməyimi istəyirsiniz? – Panurq etiraz etdi. – Axı siz Yazıda nə deyildiyini bilirsiniz: *Veh soli*¹. Subay adamda özünə arvad tapmış adamın fərəhi olmur.

– Hə, yaxşı, Allah xatirinə, evlənin! – Pantaqrueel dedi.

– Amma birdən arvadım mənə buynuz taxsa – özünüz də bilirsiniz: bu il məhsul boldur – onda mən cin atına minəcəyəm, – Panurq etiraz etdi. – Buynuz gəzdirənləri sevirəm, onları alicənab insanlar hesab edirəm, onlarla dostluq edirəm, ancaq onların sırasına düşməkdənsə, ölməyi üstün tutardım. Bax bu, mənim beynimdən heç çıxmır.

– Belədirsə, evlənməyin, – Pantaqrueel dedi, – zira Seneka-nın kəlamları ədalətlidir və istisnaya yer vermir: özün başqa-ları ilə necə rəftar etmisənsə, əmin ol ki, səninlə də elə rəftar edəcəklər.

– Yəni deyirsiniz, istisnalar olmur? – Panurq soruşdu.

– Seneka istisnalara yol vermir, – Pantaqrueel cavab verdi.

– Ah, onun başı batsın! – Panurq səsləndi. – Başa düşmək olmur, o, hansı dünyanı nəzərdə tutur: bu dünyanı, yoxsa o birini. Hə, lakin əgər kor əsasız ötüşə bilmədiyi kimi, mən də arvadsız keçinə bilmərəmsə (burğucuq işləməlidir, yoxsa bu nə həyatdır?), öz taleyimi hər hansı bir namuslu və ciddi qadına bağlamağım aldadılmaqdan qorxaraq onları hər gün dəyişməkdən və ya daha pisi – iyrenc bir xəstəliyə tutulmaqdan

¹Tənha adam bədbəxtədir (*lat.* – Ekklesiast, 4, 10).

daha yaxşı olmazmı? Mən hələlik namuslu qadınlarla (qoy onların ərləri məni bağışlasınlar) dostluq etməmişəm.

– Onda, Allah xatirinə, evlənin, – Pantaqrueel dedi.

– Birdən Allahın izni ilə belə oldu ki, mən namuslu bir qadınla evlənməli oldum, o isə məni kötəkləməyə başladı, onda mən İovdan da müti olmalıyam, bu zaman mənə yalnız qəzəblənib özümdən çıxmaq qalacaq. Eşitmişəm ki, namuslu qadınlar deyingən olurlar, ailə həyatında isə – istiotdan betər olurlar. Amma mən ondan da betər olacağam, saçlarından, əllərindən, ayaqlarından, başından tutub, ağciyərinə, qaraciyərinə və dalağına kötəklər vuracağam, üstündə nə varsa, tikə-tikə edəcəyəm – cin-şeytan onun günahkar ruhunu birbaşa kandarda güdəcək. Heç olmasa, bircə il belə çəkişmələrsiz yaşayasan, daha yaxşısı isə bunları heç görməyəsən.

– Buna görə də evlənməyin, – Pantaqrueel dedi.

– Hə, amma birdən, – Panurq etiraz etdi, – mən elə həmin vəziyyətdə, borcsuz və arvadsız qalsam (nəzərə alın ki, öz bədbəxtliyimdən borclarımı ödədim, zira övladlarım dünyaya gələne qədər borcverənlərim sakitləşməyəcəkdilər), əgər mənim nə borcum, nə də arvadım olmasa, heç kim mənim qayğıma qalmayacaq və mənim üçün ailə rahatlığı deyilən şeyi yaratmayacaq. İşdir, xəstələnsəm, hər şeyi mənimçün başayaq edəcəklər. Aqıl deyib: “Harada qadın yoxdursa – mən ailənin anasını, qanuni arvadı nəzərdə tuturam – orada xəstə çox çətin vəziyyətə düşür”. Papanın, leqatların, kardinalların, yepiskopların, abbatların, kilsə başçıların, keşişlərin və rahiblərin timsalında buna əmin oldum. Yox, mən...

– Ərliyə yazılın, Allah xatirinə, ərliyə! – Pantaqrueel dedi.

– Hə, amma mən xəstələnsəm və ərlük borcumu yerinə yetirə bilməsəm, arvadım mənim zəifliyimdən hiddətlənərək kiməsə qoşular, – Panurq etiraz etdi, – nəinki mənə qulluq etməz, hələ mənim müsibətimə gülər də, hər şeydən daha pisi isə bir neçə dəfə şahidi olduğum kimi, məni talan edər, onda hər şey batdı – lüt anadangəlmə evdən qaç.

– İşə bir bax! Yaxşısı budur evlənməyin, – Pantaqrueel dedi.

– Hə, lakin bu halda, – Panurq etiraz etdi, – mənim heç vaxt öz adımlı və gerbimi ötürə biləcəyəm, öz irsi və zəhmət

timlə qazandığım əmlakımı vəsiyyət edə biləcəyim (gözəl bir gündə, sizə söz verirəm ki, mən onu qazanacağam, hələ üstəlik, az olmayan renta da alacağam) qanuni oğullarım və qızlarım olmayacaq, qayğılı olduğumda, sizin əziz və mülayim atanızın gözlərim önündə hər gün sizinlə şənləndiyi kimi və bütün ləyaqətli adamların öz ailələrinin əhatəsində şənləndikləri kimi mən də onlarla şənlənə bilməyəcəyəm. Əgər mən borclardan qurtlub, evli olmasam, nədənsə məyus olsam, onda siz mənə təsəlli vermək əvəzinə, hələ bir mənim uğursuzluğumu lağa da qoyacaqsınız.

– Bu halda, Allah xatirinə, evlənin! – Pantaqruel dedi.

X Fəsil. Nikah məsələlərində məsləhət verməyin çətin iş olduğunu Pantaqruelin Panurqa sübut etməsi, eyni zamanda Homer və Vergili üzrə falabaxma haqqında

– Məni bağışlayın, amma sizin məsləhətləriniz mənə Rikoşet haqqında mahnını xatırladır, – Panurq qeyd etdi. – Bütünlüklə kinayə, istehza və sonsuz ziddiyyətlərdir. Biri o birini istisna edir. Bilmirsən hansından yapışasan.

– Sizin suallarınızın da tərkibində elə o qədər “əgər” və o qədər “amma” var, ona görə də heç nəyi əsaslandırmaq olmur, müəyyən bir qərara gəlmək mümkün deyil, – Pantaqruel etiraz etdi. – Axı sizin niyyətiniz sarsılmaz qalır! Bu da ən vacibidir, qalanları şəraitdən və Allahın qismətindən asılıdır.

Biz bu hadisənin xoşbəxt etdiyi bir çox adamları tanıyıraq, elə xoşbəxt ki, sanki, onların nikahında cənnət səadətinin qayəsi və surəti əks olunur. Başqaları isə ailə həyatında o qədər bədbəxtdirlər ki, onların vəziyyətini Fivaida və Monserrat səhralarında tərkidünyaları yoldan çıxaran əcinnələrin vəziyyəti ilə müqayisə etmək olar. Bir halda ki öz xoşbəxtliyinizi sınamaq qərarına gəlmisiniz, onda gözlərinizi bağlayıb, başınızı əyib, torpağı öpüb və Allaha bel bağlayıb uğura doğru gedin. Mən tərəfdən heç bir zəmanət gözləməyin.

Bununla belə, istəyirsinizsə, gəlin bax bunu sınaq. Vergilinin əsərini gətirin, kitabı üç dəfə dirmağınızla açın, filan sayılı misradan (bu barədə sizinlə qabaqcadan şərtləşəcəyik) sizin nikahınızın necə alınacağı bizə aydın olacaq.

Homer üzrə fal açmaq bir çoxlarına talelərini düzgün xəbər vermişdi ki, buna Sokratı misal göstərmək olar; zindənda ona Axillin nitqindən (“İliada”, doqquzuncu nəğmə) misralar oxunduğu zaman:

Ἥματι κεν τριτάτῳ Φθίην ἐρίβωλον ἰκοίμην
Birisigün yolu edə bilsəm ram,
Məhsuldar Ftıyaya gəlib çataram.

O, üç gündən sonra öləcəyini başa düşmüş və Esxini buna inandırmışdı ki, Platon *Kriton*-da, Siseron *De divinatione*¹-nin birinci kitabında və Laertli Diogen bu barədə nəğil edirlər.

Opili Makrin buna bir örnəkdir; o, Roma imperatoru olub olmayacağını öyrənməyə ehtirasla can atırdı və onun bəxtinə bu kəlam çıxdı (“İliada”, səkkizinci nəğmə):

Ey qoca! Sıxılmışan hər tərəfdən
Gənc, sağlam əsgərlər əhatəsində;
Sınıxırsan, zalım qocalıq səni
Qəbrə sıxışdırır rəhm bilmədən.

Belə də olur: Makrin artıq qoca idi və imperiyanı cəmi bir il iki ay idarə etdi, sonra isə gənc və qüvvətli Elaqabal onu devirdi və öldürdü.

Brut buna bir örnəkdir; o, özünün həlak olduğu Farsal döyüşünün nəticəsini bilmək istəyirdi və ona Patroklun nitqindən misralar çıxdı (“İliada”, on altıncı nəğmə):

Ἄλλὰ με μοῖρ ὀλοή καὶ Λητούς ἔκταυεν υἱὸς
Kinli tale qıydı ömrümə,
Febin sərrast oxu dəydi sinəmə.

Həmin vuruşmada döyüş çağırışı Febin adı idi.

Habelə, Vergili üzrə falaçma da hələ qədim zamanlarda şöhrət qazanmışdı, Roma imperiyasının taxtına kimin çıxacağına qədər diqqətəlayiq hadisələri və böyük olayları öncədən

¹ “Falabaxma haqqında” (lat.)

xəbər verirdi, aşağıdakı misraların taleyindən xəbər verdiyi isgəndər Severlə də belə olmuşdu (“Eneida”, altıncı nəğmə):

Tu regere imperio populos, Romane, memento...

Ey romalı! Dünyaya hokmran olanda,

Barı pozma, ehtiyac olmayanda.

Doğrudan da, bir neçə ildən sonra o həqiqətən Roma imperatoru oldu.

Roma imperatoru Adriana isnad edirəm: Trayanın onun haqqında nələr düşündüyünə və ona hansı duyğuları bəslədiyinə olan şübhələrindən əzab çəkərək o, Vergili üzrə fal açdı və aşağıdakı sətirlərə rast gəldi (“Eneida”, altıncı nəğmə):

*Quis procul ille autem, ramis insignis olivae
Sacra ferens? Nosco crines incanaque menta
Regis Romani...*

Bu kimdir, zeytun budağını alıb əlinə,

Əzəmətlə, təkəbbürlə gəlir üstümə?

Ağ saçlarından və geyimindən

Romanın çarını tanıyıram mən.

Bir müddət sonra Trayan onu oğulluğa götürdü, onun ölümündən sonra isə imperator oldu.

Məşhur Roma imperatoru İkinci Klavdiyə isnad edirəm; o, aşağıdakı misraları oxumuşdu (“Eneida”, altıncı nəğmə):

Tertia dum Latio regnantem viderit aestas.

Romada qərar tutdun, ancaq başqası

Gələcək üçüncü yay sənin dalınca...

Doğrudan da: o yalnız iki il çarlıq etdi.

Öz hakimiyyətini vermək istədiyi qardaşı Kvintilin taleyini öyrənmək istəyən həmin Klavdiyə bu çıxmışdı (“Eneida”, altıncı nəğmə):

Ostendent terris hunc tantum fata.

Tale onu bir anlığa ölkəyə göstərəcək.

Bu elə belə də oldu, zira Kvintil imperiyanı idarə etməyə başlayandan on yeddi gün sonra öldürüldü.

Həmin aqibət imperator Kiçik Qordiana da qismət oldu.

Öz taleyini sınaayan Klavdi Albinə bu çıxdı (“Eneida”, altıncı nəğmə):

*His rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques, etc.*

O atlı narahat, qarışıq ildə
Roma çarlığında nizam quracaq,
Karfagenliləri oturdaraq geriyə,
Qalliyada qiyamı yatıracaq.

Avrelianın sələfi D.Klavdiyə isnad edirəm; o, övladının olub-olmayacağını öyrənmək istəyirdi və ona bu çıxdı (“Eneida”, birinci nəğmə):

His ego nec metas rerum, nec tempora pono.

Bu şəxslərin həyatı və mülkünə, əlbət,
Nə hədd qoyacağam, nə də ki müddət.

Doğrudan da: o, nəsillərin uzun bir sırasının əcdadı oldu.

Cənab Pyer Amiyə isnad edirəm; o, şəhər qüvvələrin fitnəsindən qurtulub-qurtulmayacağını öyrənmək istədi və bu misraya rast gəldi (“Eneida”, üçüncü nəğmə):

Heu! fuge crudeles terres, fyge littus avarum.

Vəhşi xalqın torpağını tərk et,
Təbiəti simic ölkədən çıx.

O, şəhər qüvvədən sağ və salamat qurtardı.

Bənzər misraların qabaqcadan söylədiyi falların köməyi ilə gerçəkləşmiş çox hadisələri misal gətirmək olardı, amma bu barədə danışmaq uzun çəkər.

Lakin siz sonra inamınızı itirməyəsiniz deyə, mən sizə bu falaçma üsulunun xətasız olmadığına ümid verməyəcəyəm.

XI Fəsil. Pantaqruelin zər atmaqla falaçmanın qəbahət olduğunu sübut etməsi haqqında

– Üç zərlə fal açsaydıq, iş dəqiq və tez olardı, – Panurq təklif etdi.

– Yox, – Pantaqrueel etiraz etdi, – bu cür falaçma qanuni deyil, qəbahətdir və dedikcə biabırçı işdir. Heç vaxt onunla

məşğul olmayın. “Zərlə falaçma ilə necə əylənmək haqqında” adlı küfrlü kitabı qədim zamanlarda insan nəslinin düşməni Bura yaxınlığındakı Axayedə yazmışdı və onun köməyi ilə Buralı Herkulesin heykəli qarşısında çoxlu sadələvh insanı – elə indi də bəzi yerlərdə olduğu kimi – yoldan çıxarıb öz toruna salırdı. Sizə bəllidir ki, atam Qarqantua bu kitabı bütün krallığında yasaq etmişdi, onu bütün oyma taxtalar və şəkillərlə birlikdə yandırmış, çox təhlükəli xəstəlik kimi məhv edib kökünü kəşmişdi.

İndicə zər haqqında dediklərimin hamısı eyni dərəcədə aşıq-aşıq oyununa da aiddir. O da, o biri də – firıldaqdır. Rica edirəm, aşığı Herion hatifinin Apon bulağına uğurla atmış Tiberiyə istinad etməyin. Qəddar ruh bu qarmaqlara sadələvh ruhları taxır və onlara əbədi işgəncə hazırlayır.

Amma sonradan təəssüflənməməyiniz üçün siz indi bu masanın üstündə üç zər atsanız, mən, hər halda, bunun əleyhinə olmayacağam. Hansı cəm xalı yığsanız, sizin açdığınız səhifədən həmin saylı misranı götürəcəyik. Yanınızda zər var?

– Kisəm doludur, – Panurq cavab verdi. – Bu ki Merlin Kokkayın *De patria diabolorum* adlı əsərinin ikinci kitabında verdiyi izaha görə, lənətə gəlmiş vərəqdır. Şeytan görsə ki, yanımda zər yoxdur, bu elə məndə yaşıl vərəqin yoxluğu ki mi bir şey olar.

Panurq zərləri çıxarıb atdı və ona beş, altı, beş düşdü.

– Cəmişi on altı, – o elan etdi. – Açılmış vərəqdə on altıncı misranı götürək. Ədəd xoşuma gəlir, əminəm ki, mənim üçün yaxşı bir şey çıxacaq. Əgər birinci zifaf gecəsi öz gələcək arvadımı bu qədər yırğalamasam, qoy keql oyununda kürənin çəliklərə, ya da mərminin piyada taboruna çırpıldığı kimi, mən də qapanmış əcinnə cərgəsinə çırpılıım, qoy şeytanlar mənim ruhumu dırımlasınlar.

Bundan sonra Vergilinin kitabı gətirildi.

Onu açmazdan öncə Panurq Pantaqruele müraciət etdi:

– Bayraq küləkdə əsən kimi, ürəyim sinəmdə titrəyir. Bax burada, sol əlimdə nəbzimi tutun. Onun tezliyinə və vurmağına görə siz elə düşünəcəksiniz ki, sanki, mən Sorbonnada mübahisə vaxtı bərk yumruqlayırlar. Nə deyirsiniz: fal açmağa

başlamazdan əvvəl, bəlkə, eşitdiyimə görə, falçılıq palatasına sədrlik etmiş Herkulesi və Tenit ilahələrini çağırmaq?

– Heç kimi çağırmaq gərək deyil, – Pantaqruel etiraz etdi.
– Yaxşısı budur, kitabı açın.

XII Fəsil. Pantaqruelin Vergili üzrə fala baxıb Panurqun nikahının necə olacağını aydınlaşdırması haqqında

Panurq kitabı açanda bəlli oldu ki, bu səhifədə sayca on altıncı misra belə xəbər verir:

Nec Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.

O, Allahla layiq deyil görüşməyə,
İlahəylə yatağını bölüşməyə.

– İşləriniz pisdir, – Pantaqruel nəticə çıxardı. – Misra göstərir ki, arvadınız əxlaqsız olacaq və nəticədə siz qurumsaq olacaqsınız.

Sizə qarşı lütfkar olmayan ilahə – zəhmli bakirə, qüdrətli ilahə, ildırımsaçan, dəyyuslara və yelbeyinlərə nifrət edən, xəyanəti təqib edən, ərinə verdiyi sözə əməl etməyib başqaları ilə gəzən pozğun arvadlara nifrət edən Minervadır. Allah – ildırımsaçan Yupiterdir.

Bilməlisiniz ki, qədim etruskların təliminə görə, manubiya-lar (onlarda vulkanik ildırımlar belə) yalnız Minervadan (Ayaks Oilidin gəmilərindəki yanğınlar buna sübut ola bilər) və onun baş atası Yupiterdən törəyir. Olimpin başqa Allahlarına isə ildırım və şimşək saçmaq yaramaz. Buna görə də onlar adamlara qorxunc görünmürlər.

Davamına qulaq asın və qoy bu, sizin üçün qədim əsətlərin cövhəri olsun. Titanlar allahlara qarşı üsyan edəndə allahlar öncə öz düşmənlərinə lağ edirdilər və deyirdilər ki, belələrinin öhdəsindən gəlmək onların nöqərləri üçün də boş şeydir. Lakin allahlar görəndə ki, titanlar Ossa dağına Pelion dağına üstünə qoymağı, Olimp dağına isə lap yuxarıya qoymaq üçün yerindən tərpətməyi bacardılar, o vaxt bərk qorxuya düşdülər. Onda Yupiter şura çağırıldı.

Şurada qərara alındı ki, allahların hamısı bir nəfər kimi hünərlə döyüşə atılsınlar. Lakin onlar dəfələrlə şahid olmuşdular ki, döyüşlər qoşun düşərgələrində qadınların olması səbəbindən uduzulur, buna görə də qərara alındı ki, bütün abırsız ilahələri göydən müvəqqəti çıxarıb, onları əvvəlcə gəlinciklərə, dələlərə, yarasalara, qurbağalara və s.-yə çevirib, Nilin mənsəblərinə sürgün etsinlər. Yalnız Minervanı saxladılar ki, o, Yupiterlə birlikdə ildırım və şimşək çaxsın, zira o, elm və savaşı ilahəsi, şura və icra ilahəsi, həyata silahlanmış halda gələn ilahə, göydə, havada, dənizdə və quruda vahimə yayan ilahə sayılırdı.

– Ah, zəhrimar! – Panurq səsləndi. – Belə çıxır ki, şairin dediyi həmin Vulkan mənəm? Zarafat edirsən! Mən axsaq deyiləm, saxta pul kəsən deyiləm və dəmirçi də deyiləm. Əgər belədirsə, onda mənim bəxtimə onun Venerasından daha gözəl və daha məlahətli (daha onun kimi gəzəyən yox) arvad çıxıb, mən də buynuz gəzdiren dəyyus olmamam. Axı bu axsaq əclaf tələb etmişdi ki, onu yuxarıların göstərişi ilə və bütün allahların yanında dəyyus hesab etsinlər. Buna görə də bu falı tərsinə başa düşmək gərəkdir.

Bizə açılan misra göstərir ki, mənim arvadım təvazökar, əxlaqlı və sadıq olacaq, silahlanmış yox, harın yox, atasının beynindən gəlmiş beyinsiz Pallada yox; sizin göyçək arvadbaz Yupiteriniz isə mənim rəqibim ola bilməyəcək və biz onunla bir masanın arxasında oturan zaman o, öz çörəyini mənim şorbama batıra bilməyəcək.

Onun igidliklərinə və şöhrətli macərələrinə diqqət yetirin. Belə əclaf gəzəyən, belə murdar kord..., daha doğrusu, fahişəxana saxlayan hələ dünyaya gəlməyib. Donuz kimi şəhvətlidir. Əgər Babilistanlı Aqafokl yalan demirsə, onu Kandiya adasında, Dikta dağında donuz nahaq yerə əmizdirməyib. O, istənilən keçidən də keçidir. Amalfeya keçisinin ona süd əmizdirməsi barədə şayiələr boş yerə gəzmir. Axeronta and olsun, günlərin bir günü o, bütün heyvanları, insanları, çayları və dağları ilə birlikdə dünyanın üçdəbir hissəsinə, yəni Avropaya soxulub. Bu keçiləşməyə görə Ammona sitayiş edənlərə

Yupiteri keçiləşən keçi – buynuzlu keçi şəklində təsvir etməyi buyurublar.

Hə, bir də ki mən bu arvadbazdan necə qorunmağı bilərəm. Mən onun üçün sadələvh Amfitrion, özünün yüzlərcə gözlüyü ilə ağılsız Arqus, qorxaq Akrisi, hansısa tanınmayan fivalı Lik, maymaq Agenor, key Asop, ayağı qıllı Likaon, astagəl toskanalı Korit, caydaq Atlant deyiləm. Qoy özü üçün lap yüz dəfə qu quşuna, öküzə, satirə¹, qızıla, ququ quşuna – məhz bu simada o, öz bacısı Yunonanı bakirəlikdən məhrum etmişdi – qartal, qoyuna, göyərçinə – o, bu surətdə Egionda yaşayan Ftiya adlı qıza aşıq olmuşdu – alova, ilana, hələ bu nədir – birəyə, epikurik atomlara, yaxud magistrostral ifadə etsək, ikincidərəcəli niyyətlərə çevrilsin. Mən onu susduracağam. Bilirsiniz, ona nə edəcəyəm? Lənət şeytana, Saturnun öz atası Urana etdiyini – bunu Seneka mənə söyləyib, Laktansi isə təsdiqləyib – Reyanın Attisə etdiyini: mən onun xayalarını tamamilə kəsəcəyəm. Belə ki, heç adı da qalmayacaq. Onda o, papa da ola bilməyəcək, zira *testiculos non habet*. – Yetər, yetər, dostum, – Pantaqrueel dedi. – Bir dəfə də açın. Panurqa bu misra çıxdı:

Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.

Onun kürəyi, üzvləri, sümükləri ağrıyır,
Dəhşətindən, qəzəbindən o soyuyur.

– Misra onu göstərir ki, arvadınız sizi daldan və qabaqdan kötəkləyəcək, – Pantaqrueel qeyd etdi.

– Əksinə, – Panurq etiraz etdi, – bunun anlamı odur ki, arvadım məni özümdən çıxartsa, mən onun böyürlərini qıram. Amma ağac onun üstündə ay gəzişəcək ha! Əgər əlimin altında ağac olmasa, öz arvadını yeyən Lidiya çarı Kamblet kimi mən də onu diri-diri ötürməsəm, qoy məni şeytan tıxsın.

– Necə də qoçaqsınız! – Pantaqrueel qeyd etdi. – Siz qəzəbli olanda Herkulesin özü də sizinlə kəllə-kəlləyə gəlməyə cürət etməz. Necə deyərlər: Jan iki nəfərə dəyir, Herkules də iki nəfərə qarşı çıxmağa cürət etmədi.

– Məgər mən Janam? – Panurq soruşdu.

¹ *Satir* – yunan əsətirində: şərab və kefi allahı Vaxxın əyyaşlıq yoldaşı

– Yox, – Pantaqrueel cavab verdi. – Mən nərd oyununu nəzərdə tuturdum.

Üçüncü dəfə Panurqa aşağıdakı misra çıxdı:

Faemineo praedae et spoliorum ardebat amore.

Çox əlləşirdi – arvadların budur adəti –

Daha çox qopartsın o qəniməti.

– Bu misra onu göstərir ki, arvadınız sizi talayacaq, – Pantaqrueel qeyd etdi, – indi, üç faldan sonra, sizin aqibətiniz mənə aydındır. Siz dəyyus olacaqsınız, siz döyülmüş olacaqsınız, siz talan edilmiş olacaqsınız.

– Əksinə, – Panurq etiraz etdi, – misra onu göstərir ki, arvadım məni mükəmməl bir sevgiyə sevəcək. Məzhəkəçi tamamilə düz deyir ki, bəzən öz sevgilisindən nəsə çırpışdırmaq ali sevgiyə alovlanan qadına məmnunluq gətirir. Məhz nəyi? Əlcəyi, toqqacığı – qoy özüyün axtarsın. Boş şeyi, dəyərsiz şeyi.

Eynilə sevgililər arasında vaxtaşını baş verən kiçik narazılıqlar və mübahisələr yalnız sevgini canlandırır və qızıqdır. Ömək üçün deyək, bıçaqitiləyən bəzən bülövü çəkilə vurur ki, dəmir daha yaxşı itilənsin. Buna görə də mən bu üç falın mənim üçün fəvqəladə münasib olduğunu düşünməyə meyilliyəm. Yoxsa onlardan şikayət edərdim.

– Taleyin və Bəxtin hökmündən şikayət verilə bilməz, – Pantaqrueel etiraz etdi, – qədim qanunşünaslar və məşhur Bald belə iddia edirlər (*L. Ult. C. de leg.*¹).

Məsələ burasındadır ki, Bəxt ondan şikayət etmək və onun haqqında öncədən xəbər vermək üçün özündən yuxarıda heç bir ali məqamı qəbul etmir. Buna görə də Baldın *L. Ait praetor. § ult. ff. de minor*² əsərində birbaşa dediyi kimi, ona tabe olanlar onun hökmündən öncə olan vəziyyətlərini bərpa edə bilməzlər.

¹ “Q[anun] son[uncu] q[aydadır]” “Qan[unlar] haqqında” (*lat.*)

² [Digestlər], Kiçik[lər] haqda q[anun] “Hakim deyir”, son[uncu] § (*lat.*)

XIII Fəsil. Pantaqruelin Panurqa onun nikahının xoşbəxt və ya bədbəxt olacağını yuxu vasitəsilə tapmağı məsləhət görməsi haqqında

– Bir halda ki biz Vergili üzrə falaçmada uzlaşa bilmirik, gəlin falabaxmanın başqa üsulunu yoxlayaq.

– Hansını? – Panurq soruşdu.

– Yaxşısını, – Pantaqruel cavab verdi, – qədim və mötəbərini... məhz yuxuları. Çünki Hippokratın *περί εὐνυσίων*¹ kitabında, Platonun, Plotinin, Yamvlixin, Sinesinin, Aristotelin, Ksenofontun, Qalenin, Plutarxın, Daldiyalı Artemidorun, Herofilin, Kalabriyalı Kvintin, Feokritin, Plininin, Afineyin və başqalarının bizə təsvir etdikləri şəraitdə yuxuya gedərkən ruh tez-tez gələcəkdən xəbər verir.

Bunu sizə müfəssəl sübut etməyimə ehtiyac yoxdur. Ən sadə bir nümunə götürək: siz, ola bilər, görmüsünüz ki, uşaqlar yuyundurulub, yedizdirilib-ıçizdirildikdən sonra bərk yuxulayırlar və dayələr təmiz vicdanla şənəlməyə gedirlər: onlar istədiklərini etməkdə azaddırlar, çünki bu vaxt onların beşiyin yanında olmaları gərək deyil.

Məhz bunun kimi bizim cismimiz də yatanda, oyanana qədər heç bir şeyə ehtiyac duymayanda, həzm isə hər yerdə dayandıqda ruhumuz sevinclə dolur və öz vətəninə – yəni göyə üz tutur. Orada ruh özünün ilkin ilahi yaranışının fərqləndirici əlamətlərini əldə edir və mərkəzi kainatın istənilən nöqtəsində yerləşən, çevrəli isə olmayan, sonsuz ruhani mühitin (Hermes Trismegistin təliminə görə, bu elə Allahdır) dalğınlığına qovuşur – bu mühitdə heç nə baş vermir, heç nə ötür-keçmir, heç nə məhv olmur, burada mahiyyət daim həqiqidir, o nəinki bəşəri dünyada baş vermiş hadisələri, hətta gələcəkdəkiləri də qeyd edir – bunlar haqqında cisminə xəbər gətirib, onları duyğular və bədən üzvləri vasitəsilə iltifat bəslədiklərinə çatdıran ruh uzaqgörən və peyğəmbər kimi təşəkkül tapır.

¹ “Yuxular haqqında” (*yunan.*)

Doğrudur, onun gətirdiyi xəbər onun gördükləri ilə tam uyuşmur, bu da cismani duyğuların natamamlığı və çox zərif olması ilə izah edilir: belə ki, Ay Günəşdən işığı alır, amma onu aldığı kimi parlaq, təmiz, güclü və gözqamaşdırıcı şəkildə bizə vermir.

Buna görə də yuxugörmələr mahir, müdrik, fərasətli, təcürübəli və nöqsansız yozucular, yaxud da yunanların onları adlandırdıqları kimi, oneyrokritlər və oneyropollar tələb edir.

Elə bu səbəbdən də Heraklit iddia edirdi ki, yuxular özlüyündə bizə heç nəyi açmır, eynilə heç nəyi də gizlətmir; onlar yalnız bizi və yaxud başqa birisini gözləyən sevincin və kədərin timsalı kimi bizə göndərilir. Buna Müqəddəs Yazı şəhadət verir, eləcə də, yuxu görən, ya da başqa bir şəxsin məhz gözüne göründüyü kimi baş verən minlərlə hadisənin misal gətirildiyi dünyəvi tarixçələr təsdiq edir.

Atlantıdan və Siklad adalarından biri olan Fasosun sakinləri bu rahatlıqdan məhrumdur: orada heç kim heç vaxt yuxu görmür. Davliyalı Kleonun və Frasişmedin, bizim günlərdə isə – dahi alim, fransız Villanovanusun işləri bu vəziyyətdə idi: onlar heç vaxt yuxu görmürdülər.

Beləliklə, sabah şadlıq edən çəhrayı barmaqlı Avroranın gecə zülmətini dağıtdığı saatda bərk yuxuya getməyə çalışın. Bu müddətdə siz bütün dünyəvi ehtiraslardan – məhəbbətdən, nifrətdən, ümiddən və qorxudan imtina etməlisiniz.

Bir vaxtlar ulu kahin Protey alova, suya çevrilərək, pələng, əjdaha şəklinə düşərək, ya da başqa qeyri-adi sifətlər geyərək gələcəyi xəbər verə bilməmişdi və bu məqsəd üçün özünün həqiqi və sadə simasını bərpa etmək məcburiyyətində qalmışdı, eləcə də insanın ilahi hissəsi (daha doğrusu, *Noös*¹ və *Mens*²) dinc, sakit və rahat olarsa, dünyəvi ehtiraslarla, təlaşlarla həyəcanlanmazsa, azdırılmazsa, onda o, ilahliliyi özünün daxilinə qəbul edə və peyğəmbərlik ruhu ilə dola bilər.

– Razıyam, – Panurq bildirdi. – Lakin bu gün mən şam yeməyini necə yeməliyəm: doyunca, yoxsa az? Bu, anlamsız sual deyil. Əgər dadsız və az yeyəcəyəmsə, onda yuxumda

¹ Ağıl (*yunan.*)

² Ağıl (*lat.*)

ağıllı bir şey görməyəcəyəm, həmin vaxt mədəm necə boş-dursa, eləcə boş arzular görəcəyəm.

– Ən yaxşısı tamamilə şam etməməkdir, – Pantaqrueq qeyd etdi, – xüsusilə də sizin köklüyünüzü və vərdişlərinizi nəzərə alsaq. Qədim kahin Amfiaray tələb edirdi ki, yuxusunda onun öncəgörmələrinin açılacağı adamlar həmin gün tamamilə heç nə yeməsinlər, bundan öncəki üç gün ərzində isə şərab içməsinlər. Ancaq biz belə ciddi pəhrizə müraciət etməyəcəyik.

Doğrudur, əminəm ki, qarınqulular və əyyaşlar ruhani şeylər haqqında məlumatı çətin dərk edirlər, lakin bununla belə, mən o fikri bölüşürəm ki, guya, ali məqama yüksələn insanlar hər hansı başqa bir səbəbdən çox, məhz uzun və inadlı pəhrizlər xəyallandırır.

Heç olmasa, adını sayğıyla çəkdiyim atam Qarqantuani yada salın: o təkrar etməyi sevirdi ki, tərkidünyaların və pəhriz saxlayanların cızma-qaraları öz bədənləri kimi bürüşük, arıq və ağulu selikiə doludur, axı bədən əldən düşəndə ruhu sağlam və sakit saxlamaq çətindir; bununla belə, filosoflar və həkimlər təsdiqləyirlər ki, cismani cərəyanlar beyin mədəciklərinin altındakı möcüzəli torlarda əla təmizlənmiş arterial qanın səbəbinə törəyir, yaranır və işləyir. Atam bir filosofu nümunə göstərirdi – bu filosof zənn edirdi ki, təklidə, xalqdan uzaqda şərh etmək, düşünmək və yaratmaq onun üçün asan olacaq, amma başqa cür alındı: onun ətrafında köpəklər hürür, canavarlar ulayır, şirlər nəyə çəkir, atlar kişənəyir, fillər bağırır, ilanlar fisıldayır, eşşəklər dayanmadan anqırır, circıramalar cınıldayır, göyərçinlər quruldayır – bir sözlə, bu, ona Fonteney və ya Niort yarmarkasının səs-küyündən çox mane olurdu, zira onun cismi aclıq duyurdu, mədəsi aclığı öldürmək tələbiylə ulayırdı, gözləri qaralırdı, venaları isə ətli hissələrin cövhərini soraraq, öz bəsləyicisinə və təbiətin ona bəxş etdiyi qonaqpərvər sahibinə – yəni bədənə etinasız olan qərsiz ruhu aşağıya doğru çəkirdi. Bu, ona bənzəyir ki, ovçunun qolundakı qızılquş uçmaq istəyir, amma qayıq onu hey aşağı çəkir.

Bütün elmlərin atası olan Homerin nüfuzuna da isnad edə bilərəm: o təsdiqləyirdi ki, yunanlar Axillesin sadıq dostu Patrokkl üçün ağlamağı, aclıq özünü göstərəndən və mədələri onları göz yaşı ilə qidalandıрмаqdan imtina etdikdən sonra kəsmişdilər, çünki uzunmüddətli pəhrizdən zəifləmiş bədənin ağlamağa və axıtmağa heç nəyi olmur.

Elə etmək gərəkdir ki, nə şiş yansın, nə kabab – siz orta bir yol tutun. Şam vaxtı paxla, dovşan əti, ümumiyyətlə, ət, molyusk (onlara polip də deyirlər), kələm və sizin duyğu axınlarınızı qıcıqlandıra və bulandıra bilən başqa xörəklər yeməyin. Güzgülü, üzünü nəfəslə və ya dumanla tutqunlaşdıranda qarşısındakı əşyanı əks etdirə bilmədiyi kimi, ruh da bir qədər öncə yeyilmiş yeməklərdən gələn buxarlar bədəni qıcıqlandıraraq narahat etdiyi vaxt yuxuda dərk etmək qabiliyyətindən məhrum olur, çünki bədənlə ruh arasında sarsılmaz birlik mövcuddur.

Bir neçə dənə əla krustumen və berqamot armudu, “karpəndyu” alması, Tur gavalısı, mənim bağımından albalı yeyin. Bir də, xahiş edirəm, bundan yuxularınızın dumanlı, etibarsız olacağından, inamlı görünməyəcəyindən qorxmayın – bəzi peripatetiklər payız yuxularının bu cür olmasını adamların payızda o biri fəsillərə nisbətən daha çox meyvə yemələri ilə izah edirdilər. Biz bunun dolayı təsdiqini qədim peyğəmbərlərdə və şairlərdə görürük: onlar deyirlər ki, boş və inam gətirməyən yuxular xəzəlin altında gizlənir, axı yarpaq tökümü payızda olur. Lakin təzə meyvələrdə daha çox olan təbii qızcırma və bu qaynamadan əmələ gələn buxarların vasitəsilə cismani hissələrə asan ötürülmə halı (şirə horrası məhz belə əmələ gəlir) artıq çoxdan donub və dayanıb. Bundan sonra isə mənim bulağımın ecazkar suyundan için.

– Şərtləriniz mənim üçün bir az çətinidir, – Panurq etiraf etdi, – hər halda, mən onları qəbul edirəm – əl bulamağına dəyər, amma bir şərtlə: qoy səhər yeməyini mənə mümkün qədər tez gətirsinlər – birbaşa mənim yuxugörməmdən sonra, bu qətidir. Qalan işlərdə isə mən özümü Homer darvazasına, Morfeyə, İkelə, Fantasa və Fobetora tapşıracağam. Əgər

onlar mənə kömək etsələr, mən zərif quş tükündən onlara şən mehrab ucaldacağam. Etil və Talam arasında olan lakey məbədi İnode olsaydım, yəqin ki, ilahənin köməyi ilə mənim şübhələrim gözəl və sevincli yuxugörmələrlə bitərdi.

Sonra o, Pantaqruelə bu sualla müraciət etdi:

– Yastığımın altına dəfnə budaqları qoyummu?

– Dəyməz, – Pantaqruel cavab verdi. – Bu, xalis mövhumatdır, bu barədə Askalonlu Serapion, Antifon, Filoxor, Artemon və Fulgensi Plansiad nə yazıblarsa – tamamilə yanlışdır. Qoca Demokriti incitmək üçün demirəm, buna timsahın və buqələmunun sol çiyini də, evmetrid adlı Baktriya daşı da, Ammonun buynuzu da daxildir: Yupiter-Ammonun buynuzuna oxşayan, qoç buynuzu şəklində olan qızılı rəngli qiymətli daşı həbəşlər belə adlandırırlar. Yeri gəlmişkən, həbəşlər inandırırırlar ki, guya, bu daşı gəzdirən adamların yuxuları hatif söyləmələri kimi həqiqi və şübhəsizdir.

Sizin özünüzdü tapşırmaq istədiyiniz iki yuxu darvazası haqqında isə Homer və Vergili belə yazırlar.

Darvazaların biri – fil sümüyündəndir, ondan müəmmalı, aldadıcı və düz olmayan yuxular çıxır; belə ki, fil sümüyünə nə edirsən-et, onun arasından heç nə görmək mümkün deyil: onun sıxlığı və keçilməzliyi görmə cərəyanlarının nüfuzuna və görünən bənzəyişlərin dərkinə əngəl törədir.

O biri darvaza – buynuzdandır, ondan düzgün, həqiqi və şübhəsiz yuxular çıxır, belə ki, o, parıltılı və şəffaf olduğuna görə bütün bənzəyişlər apaçıq və aydınca seçilir.

– Görünür, demək istəyirsiniz ki, – Jan qardaş söhbətə qarışdı, – dəyyusların yuxuları həmişə həqiqi və şübhəsiz olur ki, Allahın və eyni zamanda arvadının köməyi ilə Panurq da onlardan biri olmağa gecikməyəcək.

XIV Fəsil. Panurqun yuxusu və onun yozulması

Panurq səhər saat yeddiyə yaxın Pantaqruelin yanına gəldi, bu zaman artıq Epistemon, Dişparçalayan Jan qardaş, Ponomokrat, Evdemon, Karpalim və başqaları onun ətrafına yığışmışdılar və Panurqu görən Pantaqruel onlara müraciətlə dedi:

– Budur, yuxugörən gəlir.

– Bu sözlər bir vaxtlar Yəqubun oğullarına baha başa gəlmişdi, – Epistemon qeyd etdi, – onlar bunun altını bərk çəkmişdilər.

Burada Panurqun özü dilləndi:

– Mən eynilə yuxugörən Giyoyam. Yuxuda çox şey gördüm, amma qətiyyən heç nə başa düşmədim. Yadımda qalan tək budur ki, gördüm, guya, mənim cavan, təndürüst, nazənin arvadım var və o, mənimlə balaca uşaq kimi əylənir.

Mən elə şad-xürrəm idim ki, heç olmayan kimi. O, mənə oxşayırdı, qıdıqlayırdı, qamarlayırdı, əlləyirdi, öpürdü, qucaqlayırdı və əylənmək üçün alınma bir cüt qəşəng, kiçik buynuzcuq qoyurdu. Zarafat üçün onu dilə tutdum ki, qoy o buynuzcuqları gözlərimin altına qoysun ki, onun harasını buynuzladığımı görə bilim və qoy Mom bir vaxtlar öküzlük buynuzlarının vəziyyətini bəyənmediyi kimi, onun seçdiyi yeri də uğursuz və yararsız saymasın. Lakin dilə tutmağıma baxmayaraq, mənim bu ağıldankəməm buynuzları getdikcə daha da yuxarıya qoyurdu. Bununla belə – təəccüb olunası işdir! – mən qətiyyən ağır hissi keçirmirdim.

Bir qədərdən sonra mənə elə gəldi ki, guya, mən təbilə çevrilmişəm, o isə bayquşa.

Burada mənim yuxugörməm kəsildi və mən narazı, çaşmış və qəzəblənmiş halda oyandım.

Bu da sizin üçün düz bir boşqab yuxu. Nuşcanlıqla yeyin və onları necə başa düşdüyünüzü söyləyin. Karpalim, gedək səhər yeməyi yeyək.

– Əgər mən yuxuyozmalardan bir şey anlayıramsa, belə başa düşdüm ki, – Pantaqrueel danışmağa başladı, – arvadınız, satirlərdə olduğu kimi, sizə sözün əsl anlamında görünən buynuzlar taxmayacaq, amma o, ailə sədaqətini vecinə almayaacaq, sizə xəyanət edəcək və sizi buynuzlu edəcək. Artemidorda bu məsələ mükəmməl şəkildə işıqlandırılıb. Eləcə də siz, əslində, təbilə çevrilməyəcəksiniz, ancaq toylarda təbil döyəclənən kimi, arvadınız sizi döyəcləyəcək. Habelə o, bayquşa çevrilməyəcək, ancaq o, sizi soyacaq, bu isə məhz bayquş xislətinə aiddir. Beləliklə, sizin yuxularınız yalnız Vergili

üzrə fala baxmaları təsdiq edir: siz buynuzlu olacaqsınız, siz döyüləcəksiniz, siz soyulacaqsınız.

Burada Jan qardaş söhbətə qarışdı.

– Axı bu həqiqətdir! – o səsləndi. – Əzizim, mənə inana bilərsən, sən buynuzlu olacaqsan, qiyamət buynuzcuqların bitəcək sənin. Ha-ha-ha! Allah sənə dəyməsin, cənab Buynuzsevər! İndi bizə qısa bir moizə söylə, mənə sə parçla məhəlləni dolanım.

– Tam əksinə, – Panurq etiraz etdi, – mənim yuxum ondan xəbər verir ki, nikahda olacağım zaman bütün naz-nemətlər, sanki, bolluq buynuzundan¹ başıma yağacaq.

Deyirsiniz ki, bu buynuzlar satirinki kimi olacaq. *Amen, amen, fiat, fiat* ad *differentiam papae*². Deməli, burğucuğum həmişə keşikdə dayanacaq və satirdəki kimi, heç vaxt yorulmayacaq. Hamı bunu istəyir, amma bunu göylərdən təmənnə edib almaq az adama nəsisib olur. Buna görə də mən heç vaxt dəyyus olmayacağam, zira bu çatışmazlıq kişilərdə buynuz olmasının bilavasitə və yeganə səbəbidir.

Dilənciləri dilənməyə məcbur edən nədir? O ki, evdə torbasını doldurmağa heç nə tapılmır. Canavarı meşədən çıxmağa nə məcbur edir? Ət qəhətliyi. Qadını yolunu azmağa nə məcbur edir? Özünüz başa düşürsünüz. Bunda məhkəmə işçilərinə isnad eləyirəm: cənab sədrələrə, məşvərətçilərə, vəkillərə, prokuratlara və mötəbər *de frigidis et maleficiatis* fəslinin başqa şərhçilərinə.

Ola bilsin, bu, mən tərəfdən həddən artıq cəsərdirdir, amma zənnimcə, buynuzu dəyyusluq halı kimi anlamaqla siz açıq-aydın səhvə yol verirsiniz.

Diana başında qəşəng aypara şəklində buynuz gəzdirir; indi, sizcə, o dəyyusdur? Lənət şeytana, əgər o heç ərdə olmayıbsa, onda necə dəyyus ola bilər? Lütfən, fikirlərinizi daha dəqiq ifadə edin, yoxsa Diana Akteona etdiklərinin betərini sizinlə eləyər.

¹ *Bolluq buynuzu* – yunan mifologiyasında: öz südü ilə Zevsi əmizdirən Amalfeya keçisinin buynuzu; guya, yiyəsinin bütün istədiklərini vermək kimi sehri xüsusiyyətə malik olub.

² Amin, amin, qoy belə olsun, qoy belə olsun – papadan fərqli olaraq (*təhrif edilmiş lat.*)

Mərhəmətli Vakx da buynuz gəzdirir, Pan da, Yupiter-Ammon da, bir çox başqaları da. Məgər onlar dəyyusdur? Məgər Yunona fahişədir? Axı metalepsis fiquruna görə belə çıxır. Əgər ata-anası ola-ola uşağı atılmış və bic adlandırırınsınızsa, bu o deməkdir ki, siz nəzakətli formada və ikibaşlı şəkilə atanı dəyyus, ananı isə gəzəyən sandığınıza eyham vurursunuz.

Yox, mən həqiqətə daha yaxınam. Arvadımın mənə asdığı buynuz mahiyyətə bolluq nişanı – bütün dünyəvi nemətlərin bolluğu deməkdir. Mənə inana bilərsiniz. Bir sözlə, toyda təbil kimi mən daim şənlənəcəyəm, zanqıldayacağam, danqıldayacağam, fıstırqlayacağam, o... çağam! Mənim üçün xoşbəxt dövrən gələcək, inandırnam sizi. Arvadım bayquşcuğaz kimi şirin və sevimli olacaq. Kim inanmırsa, yaxşı yol ona – cəhənnəmə, şeytanların yanına.

– Sizin yuxunuzun sonunu götürürəm və başlanğıcı ilə müqayisə edirəm, – Pantaqruel dedi. – Öncə siz səadətin zirvəsindəsiniz. Amma qəfildən narazı, çaşqın və qeyzlənmiş halda oyanırsınız.

– Axı mən heç nə yeməmişdim! – Panurq dilləndi.

– Ürəyimə damıb ki, bütün bunlar pis əlamətdir. Məlumunuz olsun ki, qəfildən kəsilərək adamı narazı qoyan və qeyzləndirən yuxu ya pislilik deməkdir, ya da pislilik olacağını bildirir.

Biz “pislilik deməkdir” deyəndə təhlükəli, məkrli, yoluxucu, gizli, içəridə yuva salmış bir xəstəlik başa düşməliyik və yuxu vaxtı (təbabət öyrədir ki, yuxu həzm qabiliyyətini həmişə gücləndirir) bu xəstəlik özünü göstərir və səthə doğru atılır. Bu həyəcanlı təkandan sizin rahatlığınız pozulur, həssas əsəb isə buna cavab verir və şəklənir. Bu, zərbi-məsəldəki arı yuvasına çöp uzatmaq, Kamarin bataqlığını tərپətmək, yaxud pişiyi oyatmaq kimi bir şeydir.

Biz ruha əyan olan yuxugörmədən danışanda “pislilik olacağını bildirir” ifadəsini işlədiriksə, onda taleyin qisməti olan hansısa bir bədbəxtlik – yaxınlaşan və indilərdə üstümüzü kəsdirəcək bədbəxtlik başa düşməliyik.

Örnək qismində Hekubanın¹ yuxusuna və həyəcanlı oyanışına, eləcə də Orfeyin arvadı Evridikaya isnad edəcəyəm. Enninin hekayətinə görə, onların hər ikisi qəfildən və dəhşətli duyğularla oyanmışdı. Bəs sonra? Bir müddət sonra Hekubanın gözləri önündə onun əri Priam, uşaqları, vətəni məhv olmuşdu. Evridika isə öz oğlundan az sonra əzablı bir ölümə ölmüşdü.

Eneyə isnad edirəm: ölmüş Hektorla yuxuda söhbət etdiyini görəndə Eney qəfildən həyəcanla oyanmışdı. Bəs sonra? Elə həmin gecə Troya talan edilərək yandırılmışdı. Başqa bir gün yuxuda öz ev tanrılarını və penatları² görüb dəhşət içində oyanmışdı və elə həmin gün dənizdə dəhşətli bir fırtınaya düşmüşdü.

Turna³ isnad edirəm: cəhənnəm furiyalarının⁴ fantastik görünüşü yuxuda onu Eneylə savaşa təhrik etmişdi və o, qeyzli halda qəfil oyanmışdı; nəticədə böyük fəlakətlərdən sonra o, elə həmin Eney tərəfindən öldürülmüşdü. Örnəklər tükənməzdir.

Yeri gəlmişkən, Eney haqqında: Fabi Pikturun sözlərinə görə, Eney nə iş başlayırdısa, nə edirdisə və özünün başına nə işlər gəlirdisə, bütün bunlar öncədən ona yuxuda açılır və ayan olurdu.

Gətirilən örnəklər sağlam düşüncəyə zidd deyil. Axı yuxu və rahatlıq allahların bəxşişi və xüsusi mərhəmətidirsə – filsoflar da bunu təsdiqləyirlər və şair şahidlik edir:

Öz vaxtında xoşbəxt göylərdən uçub gəldi,
Yuxu yorğun insan gözlərinə sığal çəkdi –

onda belə bir bəxşiş yalnız tezliklə böyük bir fəlakətin qopacağı halda narazılıq və hiddət doğura bilər. Yoxsa rahatlıq rahatlıq olmazdı, bəxşiş isə bəxşiş; və o, dost ilahilər tə-

¹ *Hekuba* – “İliada”da Troya çarı Priamın arvadı, Hektorun, Parisin, Kassandraının və b. anası

² *Penatlar* – romalılarda qoruyucu tanrılar, evin, ailə ocağının, sonra da bütün Roma xalqının himayəçiləri

³ *Turn* – Roma mifologiyasında rutulların çarı, Eneyin rəqibi

⁴ *Furiyalar* – Roma mifologiyasında yeraltı səltənətdə məskən salan qisas ilahələri

rəfindən deyil, εχθρων "ασωρα σωρα"¹ zərbi-məsəlindəki kimi, düşmən iblislər tərəfindən göndərilərdi.

Təsəvvür edin ki, ailə başçısı təamlar düzölmüş masanın arxasında əyləşərək böyük bir iştahla yemək yeyir və birdən yeməyin əvvəlində dəhşət içində yerindən sıçrayır. Səbəbini bilməyənləri bu, heyrətə gətirir. Axı bu, nədən ola bilərdi? Bax bundan: onun qulağına öz adamlarının səsləri gəlir. Onlar "Yanırdı!" – deyə bağırır, yaxud qulluqçusu "Çapıb-taladılar" deyə qışqırır, yaxud da uşaqları "Öldürürlər!" – deyə çığırır. Bəs ailə başçısı neyləməlidir? Yeməyi atıb, köməyə qaçmalı və tədbir görməlidir.

Sonra da yadıma gəlir ki, kabbalaçılar və masoretlər, Müqəddəs Yazının təfsirçiləri yanınıza mələkmi, yoxsa şər ruhmü gəldiyini ən düzgün necə müəyyən etməyi göstərərək – zira cin-şəyatınlar də xeyirxah mələk qiyyəsinə girirlər – birincilərlə ikincilər arasında fərqi onda görürlər ki, xeyirxah mələk, ovudan mələk insanın yanına gələrkən öncə onun canına qorxu salır, sonda isə onu ovundurur, sevincək və xoşbəxt halda tərək edir; halbuki şər ruh, yoldan çıxardan mələk öncə insanı sevindirir, sonda isə onu pərişan, narazı və çaşqın halda qoyub gedir.

XV Fəsil. Panurqun işin içindən necə çıxması, eləcə də monastır kabbalasında duzlanmış ət xüsusunda nə deyildiyi haqqında

– Allah şərdən o kəsləri qorusun ki, yaxşı görürlər, amma heç nə eşitmirlər! – Panurq dilləndi. – Sizi mən çox gözəl görürəm, eşitməyinə isə heç nə eşitmirəm. Danışdıqlarınızdan heç nə başa düşmürəm. Ac mədənin qulaqları olmur. Vallah, bu saat acından canavar kimi ulayacağam! Axı bunca zəhmətdən sonra tamam gücdən düşmüşəm. Belə bir yuxugörməni bu il bir də təkrarlamağa metr Munş özü də məni məcbur eləyə bilməz.

¹ Düşmənlərin hədiyyəsi – hədiyyə deyil (*yunan.*)

Şam eləməmək, lənət şeytana? Yox bir! Jan qardaş, gedək səhər yeməyinə! Əgər vaxtında səhər yeməyi yesəm, mədəm ot və yulafı dolsa, onda naharsız, ən pis halda isə zərurət üzündən birtəhər yaşayaram. Ancaq şamsız? Olmaz! Bu, yanlışdır. Bu təbiətin qanunlarına ziddir.

Təbiət günü yaradıb ki, biz öz gücümüzü artıraraq, zəhmət çəkək və hər kəs öz işi ilə məşğul olsun. Bizə daha rahat olsun deyə o, bizi şamla, daha doğrusu, aydın və fərəhli günəş işığıyla təmin edib. Axşam onu tədricən bizim əlimizdən alır və sanki, bizə deyir: “Uşaqlar! Siz şanlı adamlarsınız. Bəsdir zəhmət çəkdiniz! Bir azdan gecə düşür. İş bitirmək vaxtıdır, toqqanızın altını halal çörəklə, yaxşı şərəblə, dadlı yeməklərlə bərkətmək vaxtıdır, sonra isə bir az gülüb zarafatlaşaraq uzanıb yatın ki, səhər şən və dincəlməmiş halda yenidən işə başlaya bilərsiniz”.

Şahin saxlayanlar belə edirlər. Onlar yemləmədən dərhal sonra quşları buraxırlar – qida həzm olduğu zaman quşlar tarlarda sakitcə oturlar.

Bunu pəhrizi tətbiq edən xeyirxah papa da əla başa düşürdü. O, pəhrizi günorta saat üçə qədər müəyyən etmişdi – qalan vaxtı ürəyin istəyən kimi ye, iç. Öncələr az-az hallarda kimlərsə nahar edirdi. Mən rahiblərdən və katolik keşişlərdən danışmıram: heç bir iş-gücləri yoxdur. Hər gün onlar üçün bayramdır. Onlarınkı de missa ad mensam¹-dir – monastır qaydasına ciddi əməl edirlər. Onlar heç monastır başçısını gözləmədən masa arxasına əyləşirlər. Onlar süfrə arxasında hər iki ovurdları ilə yeyə-yeyə onu nə qədər desən gözləməyə hazırdırlar, başqa cür isə – əsla. Budur, bəzi key tetralardan başqa, hamı şam eləyib – şam yeməyi latınca boş yerə “coena”, yəni ümumi iş adlanmır ki.

Bu, sənə bəllidir, mənim əziz qardaşım Jan. Di gedək, lənət şeytana, gedək! Mədəm acından köpək kimi ulayır. Serberi yemləyən Sivillin örnəyincə, onu ağzınacan çörəklə dolduraq – bəlkə, sakitləşər. Sən şorbada isladılmış çörək dilimləri həvəskarısən, mənəşə dovşan əti üçün sinov gedirəm, amma doqquzsaatlıq duzlu xışçı qəlyanaltısı eləmək də olar.

¹ İbadətdən – masaya (*lat.*)

– Başa düşürəm, – Jan qardaş dedi. – Sən bu metaforanı monastır qazanından çıxartmısan. “Xışçı” – yer şumlayan, daha doğrusu, yer şumlamış öküzdür. “Doqquzsaatlıq” isə – həll bişmiş deməkdir.

Mənim zamanımda ruhani atalar köhnə kabbalaçı qanunlara (yazılmışlara yox, ağızdan-ağıza keçənlərə) əsaslanaraq, yuxudan oyanan kimi dərhal səhər ibadətinə getməzdən öncə zəruri hazırlıqlarla məşğul olurdular: onlar ibadətə natəmiz bir şey gətirməsinlər deyə nəcis qablarına nəcisə gədirdilər, sidik qablarına işəyirdilər, tüpürcək qablarına tüpürürdülər, melodikcəsinə bəlgəm qablarına hayxırırdılar, əsnək qablarına əsnəyirdilər. Bundan sonra onlar mömincəsinə müqəddəs sovməyə (onların jarqonunda monastır mətbəxi belə adlanırdı) yürüş edirdilər və mömincəsinə mömin qardaşların səhər yeməyi üçün duzlanmış ətin ləngimədən odun üstünə qoyulmasının qayğısına qalırdılar. Çox vaxt onlar odu da özləri qalayırdılar.

Əgər səhər ibadəti doqquz saatdan ibarət idisə, onlar ertədən qalxırdılar, çünki belə uzun Zəbur ulayışından sonra (iki, hətta üçsaatlıq səhər ibadəti zarılısı ilə müqayisədə) onlarda güclü aclıq və susuzluq oyanmalı idi. Onlar isə xatırladığım kabbalaya əməl edərək nə qədər tez qalxırdılarsa, duzlanmış ət o qədər tez odun üstünə qoyulurdu, o, nə qədər çox qalırdısa, o qədər həll bişirdi, nə qədər həll bişirdisə, o qədər yaxşı olurdu: dişlər üçün yumşaq, damaqlar üçün dadlı, mədə üçün əziyyətsiz, namuslu rahiblər üçün yetərinəcə doyumlu. Axı bu, monastır banilərini yeganə məqsədləri və əsas arzularıdır, çünki bilmək gərəkdir ki, rahiblər yaşamaq üçün yemirlər; onlar yalnız yemək üçün yaşayırlar: onlar üçün dünyəvi həyatın bütün anlamı bundadır. Gedək, Panurq!

– İndi səni başa düşdüm, mənim xalis gəzəyənim, monastırçı, kabbalacı şuluqçu! – Panurq çığırdı. – Göründüyü kimi, rahiblər üçün bu kabbala heç də kabbala deyil. Çox şad oldum ki, monastır-aşpazlıq kabbalasının bu xüsusi bölümünü bizə belə bəlağətlə anlatdığına görə sənə bütöv bir qaban yedirtmişəm. Gedək, Karpalim! Jan qardaş, mənim ürək dostum,

gedək! Cənablar, hamınıza təzim! Mənim bu yuxugörməm tamamilə yetər, indi gedib boğazımızı yaşlamaq heç də günah olmaz. Gedək!

Panurq sözünü bitirməyə macal tapmamış Epistemon ucdan səsləndi:

– Özgə bədbəxtliyini başa düşmək, öncəgörmək, duymaq və qabaqcadan demək – xalq arasında adi və sadə bir işdir! Ancaq öz məxsusi bədbəxtliyini qabaqcadan demək, duymaq, öncəgörmək və başa düşmək – çox nadir bir işdir. Ezop öz “İbrətli hekayələrin”də bunun üçün dedikcə uğurlu bir surət tapmışdı; insan bu dünyaya aşırma heybə ilə gəlir; heybənin ön gözündə özgə səhvləri və bədbəxtlikləridir – biz onları həmişə görürük və hamısını bilirik, arxa gözündə isə öz məxsusi səhvlərimiz və bədbəxtliklərimizdir – bizlərdən yalnız göylərin xüsusi mərhəmətini qazanmış kimsələr onları görür və başa düşürlər.

XVI Fəsil. Pantaqruelin Panurqa Panzu falçısına müraciət etməyi məsləhət görməsi haqqında

Çox keçmədən Pantaqruel Panurqu yanına çağırıb ona belə dedi:

– Sizə olan ildən-ilə güclənən sevgim sizin xoşbəxtliyinizin və mənfəətinizin qeydinə qalmağa məni məcbur eləyir. Ağılıma belə bir şey gəlib. Deyirlər, Krule yaxınlığında, Panzuda gələcəyi səhvsiz söyləyən məşhur bir falçı yaşayır. Epistemonu özünüzlə götürün, ora yola düşün və onun sizə deyəcəklərinə qulaq asın.

– Yəqin ki, bu, sacayaqda əyləşərək gələcəkdən xəbər verən hansısa bir Kandiya, yaxud Saqanadır, – Epistemon qeyd etdi, – ona görə belə düşünürəm ki, o yerlər pis ad çıxardıb: guya, orada itə daş atırsan, cadugərə dəyir, orada onlar Fessaliyadakından da çoxdurlar. Onlara müraciət etmək olmaz – Musanın qanunu bunu yasaq eləyir.

– Biz yəhudi deyilik, – Pantaqruel etiraz etdi, – onun cadugərliyi isə hələ nə müəyyən olunub, nə də sübuta yeti-

rib. Siz qayıdıb gələn kimi çalışarıq bütün bunları götür-qoy eləyək və birtəhər bir fikrə gələk.

Haradan bilək, bəlkə, bu, on birinci falçı, yaxud ikinci Kasandradır? Tutaq ki o heç falçı da deyil və falçı adına layiq də deyil, axı siz ondan şübhələrinizi həll etməyi xahiş eləsəniz, nəyiniz əskiləcək? Xüsusən də onun haqqında söz-söhbət gəzir ki, guya, o, o yerlərdə hamıdan çox və dünyada bütün qadınlardan artıq bilir və anlayır. Axı heç olmasa, səfehdən, soba dibçəyindən, qovuşqandan, corabdan, başmaqdan həmişə öyrənməkdə və həmişə bilik mənimsəməkdə pis nə var?

Yəqin, xatırlayırsınız ki, Makedoniyalı İsgəndər Arbelami altında şah Dara üzərində qələbədən sonra bir neçə dəfə onun satraplarının qarşısında bir adamı qəbul etməkdən boyun qaçırtmışdı, nəticədə isə bunun peşmançılığını dəfələrlə çəkmişdi, amma daha gec idi. Persiyada İsgəndər qələbə çaldı, ancaq o, Makedoniyadan, özünün irsi dövlətindən çox uzaqlarda idi və həm məsafənin son dərəcə uzaq olması, həm də bu iki ölkəni ayıran maneələr və əngəllər (böyük çaylar, dağlar və səhralar) səbəbindən oradan məlumat almaq imkanından məhrum olması onu olduqca kədərləndirirdi. Budur, İsgəndər bu şəraitə görə müşkül vəziyyətdə və qayğılı, həm də çox qayğılı halda olduğu vaxt (o, nə isə bir məlumat alana və nə isə bir tədbir görməyə çalışana qədər onun səltənətini və dövlətini çoxdan fəth eləyə, orada yeni bir çar əyləşdirə və yeni dövlət yarada bilərdilər) Sidondan onun yanına bir tacir gəldi – fərasətli və sağlamfikirli, ancaq çox yoxsul geyimli və görkəmsiz bir adam idi; gəlmişdi çara xəbər verib bildirsin ki, xüsusi bir üsul və yol tapıb və onun bu tapıntısı sayəsində çar beş gündən də az müddətdə öz ölkəsini Hindistandakı qələbələri haqqında məlumatlandırma və özü də Makedoniya və Misirdəki vəziyyətdən xəbər tuta bilər. İsgəndərə onun təklifi elə cəfəng və həyatakeçirilməz göründü ki, o, taciri dinləmək belə istəmədi və onunla danışmaqdan vaz keçdi.

Halbuki İsgəndərin onunla söhbət etməsi və məhz nə tapdığını bilməsi çoxmu böyük iş idi? Tacirin hansı yolu axtarıb tapdığını öyrənsəydi, bunun sərkərdəyə çoxmu zərəri dəyərdi?

Zənnimcə, təbiət bizə qulaqları hər hansı qapıcıqlarsız və ya qapaqcıqlarsız (göz, ağız və başqa dəliklərdən fərqli olaraq), açıq halda əbəs verməyib. Mənim fikrimə görə, onu bu səbəbdən belə verib ki, biz daimi şəkildə, hətta gecə də fasiləsiz olaraq dinləyə bilək və eşitmə vasitəsilə öz biliklərimizi durmadan artıraraq, zira eşitmə duyğusu bütün duyğulardan daha həssasdır. Ola bilsin, bu insan özü bir mələk, daha doğrusu, Allahın elçisi imiş, məsələn, Allahın Tovitə göndərdiyi Rafail kimi. Çar onu həddən artıq tez rədd edir, sonra həddən artıq gec peşman olur.

– Sözlərinizdə həqiqət var, – Epistemon dilləndi, – amma hər halda, məni inandıra bilmədiniz ki, qadının, həm də belə bir qadının və belə bir diyardan olan qadının xəbərdarlığında və məsləhətində böyük fayda ola bilər.

– Mənə isə qadınların, xüsusən də qoca qarıların məsləhətlərinin həmişə xeyri dəyir, – Panurq etiraz etdi. – Onların məsləhətlərindən mədəm əla işləyir, bəzən hətta gündə iki dəfə. Dostum! Bunlar xalis ov tulalarıdır, bunlar şəhadət barmaqlarıdır. Onlara əbəs yerə ifritə demirlər ki. Mənim isə onlara çoxbilmiş ifritə demək daha xoşuma gəlir, zira qarşıda bizi gözləyən hər şey onlara bəllidir və bunu öncədən doğruldüğün xəbər verirlər. Bəzən mən hətta onlara burnufırtıqlı yox, romalılar Yunonanı adlandırdıqları kimi bəsirətli, xəbərdaredici də deyirəm, zira bizə onlardan o gün olmur ki, xilasedici və faydalı xəbərdarlıqlar gəlməsin. Pifaqoru, Sokratı, Empedoklu və bizim alimimiz Ortuini xatırlayın.

Əlavə edim ki, qoca qarıların məsləhətlərini müqəddəsliklə bərabər tutan və bu məsləhətləri müqəddəs sayan germanların qədim adətini həddən artıq bəyənirəm. Germanlar onların xəbərdarlıq və cavablarına əsaslanaraq, aldıkları məsləhətlər nə qədər müdrik idisə, o qədər də xoşbəxt yaşayırdılar. Bu da sizin üçün örnək: *Vespasian*¹ dövründə yaşamış qoca qarı Auriniya və Velledin anası.

Məlumunuz olsun ki, qadın qocalığında xoşagələn, yəni demək istəyirəm ki, öncəgörən nəsə var. Di Allah xatirinə,

¹ *Vespasian* – Roma imperatoru, Flavilər sülaləsinin banisi

gedək! Gedək, səni görüm..! Xudahafız, Jan qardaş! Miyançam sənə əmanət, ondan muğayat ol.

– Yaxşı, sizinlə gedərəm, – Epistemon dilləndi, – ancaq bir şərtlə: əgər o, fal açmağa və ovsunlamağa başlasa, sizi oradaca atacağam və məni daha ay gördünüz ha!

XVII Fəsil. Panurq Panzu falçısı ilə nə barədə söhbət edir

Üç gün yol getdilər. Üçüncü gün onlara falçı qarının evini göstərdilər: ev dağın üstündə, şaxlı-budaqlı böyük şabalıd ağacının altında idi. Yolçular çətinlik çəkmədən üstü küləşlə örtülmüş, əyilmiş, his basmış yarıboş komaya girdilər.

– Budur, gəlib çatdıq! – Epistemon dilləndi. – Böyük skottçu və dumanlı filosof olan Heraklit belə bir mənzilə girərkən təəccübünü bildirməmişdi – o, öz sağirdlərinə və məsləkdaşlarına izah etmişdi ki, allahlar belə yerlərdə hər cür zövq-səfaların bol olduğu saraylardakından heç də pis yaşamırlar. Mən düşünməyə mailəm ki, məşhur Gekalanın koması məhz belə imiş (burada o, gənc Teseyin şərəfinə bayram düzəldibmiş); Gireyin, yaxud Enopionun koması da belə imiş (Yupiter, Neptun və Merkuri bura girməkdən iyirənmirmişlər və qonaqsevərliyə görə minnətdarlıq əlaməti olaraq, burada onlar var gücləri ilə çalışaraq Orionu yaratmışdılar).

Ocağın yanında onlar qarını gördülər.

– Bu, əsl falçıdır, – Epistemon səsləndi, – eynən Homerin çox inandırıcı təsvir etdiyi həmin qarıya bənzəyir.

Miskin, yoxsul geyimli, taqətsiz, dişsiz, gözləri zılıqlı, belibükük, burnufırtıqlı, canıburnunda qarı saralmış piy qalıqlarına köhnə mal sümüklərini qarışdıraraq, kal kələmdən şorba bişirirdi.

– Ay səni, işin gətirməməyinə bax! – Epistemon səsləndi. – Biabır olduq. Ondən heç bir cavab ala bilməyəcəyik – axı özümüzlə qızıl çubuq götürməmişik.

– Mən nəsə götürmüşəm, – Panurq dilləndi. – Çantamda qızıl üzük şəkində belə bir çubuq və bir neçə qəşəng, gözoxşayan sikkə var.

Panurqu bu sözlərlə əyilib qarıya təzim etdi, ona hisə verilmiş altı öküz dili, bardağ dolusu kuskus, içki dolu mehtərə və qoç xayasından tikilmiş yeni sikkələrlə dolu pul kisəsi təqdim etdi, yenidən əyilib təzim etdi, sonra isə üzərinə ən nəfis şə-kildə Bessdən gətirilmiş qurbağa daşı geydirilmiş qəşəng bir qızıl üzüyü onun adsız barmağına taxdı. Bundan sonra o, niyə gəldiklərini qarıya qısaca açıqladı və nikahının necə olacağı haqqında fal açaraq ona deməsini acizənə xahiş etdi.

Qarı bir müddət dalğın halda dişsiz əngləri ilə çeynəyə-çeynəyə susdu, nəhayət, altı yuxarı çevrilmiş çəlləyin üstündə oturdu, üç köhnə mil götürdü və onları gah belə, gah da elə hərləndib-fırlatmağa başladı; sonra onların yuxarı uclarını əli ilə yoxladı, ən itisini seçdi, qalan ikisini isə danı üçün həvəngdəstənin altına qoydu.

Sonra cəhrəni götürdü və onu doqquz dəfə fırlatdı, onuncu dövrədən başlayaraq artıq əlini çəkdi, onun hərəkətini izləməyə başladı və cəhrə tam sakitlik halına gələndə qədər gözlədi.

Sonra mən gördüm ki, qarı başmağının birini çıxartdı (belə başmaqları bizdə sabo adlandırılır), ibadətə başlamazdan əvvəl cübbəsini geyinən keşiş kimi başını önlüklə örtüdü və onu əlvan zolaqlı parça ilə boynuna bağladı. Bu cür bəzənərək mehtərədən əsaslı surətdə içməyə girişdi, qoç xayalığından üç sikkə çıxartdı, onları üç qoz qabığına soxdu, qabıqları isə quş tükü yığılan, tərsinə çevrilmiş güvəcin altına qoydu və süpürgəni üç dəfə ocağa çəkdi, bundan sonra yarım şələ süpürgə kolunu və quru dəfnə budağını alova atdı. Sonra dinməzcə bütün bunların şölələnib yanmasına baxmağa başladı və tezliklə əmin oldu ki, yanma azacıq çətirtə belə çıxmada tamamilə səssiz gedir. Onda o, qəribə sonluqlu hansısa barbar sözləri çığıra-çığıra, pis səslə fəğan qoparmağa başladı ki, bu da Panurqu Epistemonə üz tutmağa məcbur etdi:

– Allaha and olsun ki, canıma lərzə düşdü! Qorxuram, birdən məni ovsunlayar. O, xristianca danışmır. Baxın: mən-cə, o, önlüyü bağlayandan sonra dörd ampan böyüyüb. Bəs o, çənələrini niyə belə oynadır? Çiyinlərini niyə tərpedir? Xərçəng gəmirən meymun kimi dodaqlarını niyə şappıldadır?

Qulaqlarım cingildəyir. Elə bil ki, Prozerpinadır fəğan edən. Bir də gördün əcinnələr tökülüşüb gəldilər. Uf, iyrenc məxluqlar! Qaçaq! Lənət şeytana, qorxudan bağrım yarıldı. Şeytanları sevmirəm. Onlar məni qıcıqlandırırılar, onlardan zəhləm gedir. Qaçaq! Əlvida, xanım, sizə çox minnətdaram! Daha evlənmirəm! Yox, yox, itaətkar bəndəyəm!

Burada Panurq çıxışa doğru üz tutdu, ancaq qarı onu qabaqladı: o, əlində mil kiçik bağçaya çıxdı. Orada qocaman bir əncir ağacı bitmişdi. Qarı dalbadal üç dəfə onu silkələdi, sonra isə düşən səkkiz yarpaqda millə bir neçə qısa misra cızdı. Sonra yarpaqları küləyə verib dedi:

– İstəyirsiniz, axtarın; bacarırsınız, tapın: taleyin sizə necə bir ailə həyatı hazırladığı orada yazılıb.

O, bu sözləri deyib öz komasına doğru yönəldi və kandar-da ayaq saxlayıb donunu, alt ətəkliliyini və köynəyini qoltuqlarının altına qədər qaldıraraq, dalını göstərdi.

Bunu görən Panurq Epistemonə dedi:

– Namuslu ana, meşə toyuğu! Budur o – falçı mağarası!

Qarı qəfildən qarını arxasınca çırpdı və artıq bir daha görünmədi.

Burada hamı yarpaqları axtarmağa atıldı və onları çox böyük çətinliklə tapdılar, çünki külək onları kolluğa səpələmişdi. Onlar yarpaqları nizamlı düzərək şeirlə yazılmış aşağıdakı kəlamları oxudular:

Arvad dərisini soyacaq

Şərəfinin.

Qarının içindəki

Olmayacaq sənin.

Şirələri sormağa

Başlayacaq.

Dərini də soyacaq,

Tamam yox arıcaq.

XVIII Fəsil. Pantaquellə Panurqun Panzu falçısının şerini fərqli yozmaları haqqında

Epistemon və Panurq yarpaqları toplayaraq bir qədər razı, bir qədər də narazı halda Pantaquelin sarayına qayıtdılar. Razı idilər, çünki evə qayıtmışdılar, narazı idilər, çünki çətin yol keçmişdilər – nahamar, daşlı-kəsəkli və narahat bir yol. Onlar öz səyahətləri haqqında və falçının necə bir adam olması haqqında Pantaquellə ətraflı danışdılar. Sonda əncir yarpaqlarını ona verdilər və qısa misralardan ibarət yazını ona göstərdilər.

Pantaqurel falçının hökmü ilə tanış olaraq ah çəkdi və Panurqa dedi:

– Hə, indi hər şey aydındır. Falçının peyğəmbərliyi artıq Vergili üzrə fal açmalardan, eləcə də sizin öz yuxularınızdan bizə bəlli olanları tamamilə aydın surətdə göstərir, yəni məhz: arvadınız namusunuzu ləkələyəcək, o, sizə buynuz taxacaq, zira başqasıyla tapışacaq və ondan uşağa qalacaq; o, sizi yamanca soyub-talayacaq, o, sizi döyəcək, didişdirəcək və üzvlərinizdən hansınısa zədələyəcək.

– Siz falçının peyğəmbərliyindən eşşək zəfərandan nəşə qandığı qədər anlayırsınız, – Panurq qeyd etdi. – Belə ifadə etdiyim üçün üzr istəyirəm, amma bir az əsəbiləmişəm. Bütün bunları tamamilə tərsinə başa düşmək gərəkdir. Mənə diqqətlə qulaq asın.

Qarı deyir: qabığından çıxartmadan paxlanı görmək mümkün olmadığı kimi, eynən də mənim məziyyətlərim və mükəmməlliyim mən evlənməyəncə faydasız qalacaq. Siz özünüz dəfələrlə mənə demisiniz ki, mühüm mənsəblər və vəzifələr insandan bütün pərdələri qopardır, onun bütün iç üzünü açıb göstərir. Başqa sözlə, siz yalnız işlərini idarə etməyə başlayan sonra adamın necəliyini də yəqin edə bilərsiniz. Öz şəxsi həyatının hüdudlarından kənara çıxmayınca o, bizim üçün eynən qabıqdakı paxla kimi bir tapmacadır. Şeirin ilk beytinin mənası bax budur. Axı siz alicənab bir insanın namu-

sunun və təmiz adının fahişələrin quyruğundan asıldığını iddia etməzsiniz?

Şeirin ikinci bəndində deyilir: arvadım uşağa qalacaq (axı ailə həyatının ən böyük səadəti elə budur), amma məndən yox. Lənət şeytana, mən düşünürəm! O, balaca, göyçək bir balaya boylu olacaq. Mən artıq indidən bütün qəlbimlə onu sevirəm, onun üçün dəli-divanəyəm. Ax, mənim pişikciyə-zim! Onun körpəcə vağ-vuğlarını eşidən kimi mən özümün ən böyük, ən acı incikliklərimi unudacağam. Sağ olsun bu qarı! Düz sözümdür, mən ona öz Raquan gəlirlərimdən yaxşı pensiya kəsəcəyəm, amma ağıldan naxoş bakalavrlarınkı kimi müvəqqəti yardım şəklində yox, hörmətli professorlarınkı kimi daimi pensiya. Sizinsə deməyinizdən belə çıxır ki, arvadım məni bətnində gəzdirəcək, məndən maya tutacaq, doğacaq və mənim barəmdə deyəcəklər: “Panurq – ikinci Vakx. O, iki dəfə doğulub. O, İppolit kimi, ilk dəfə Fetidadan, ikinci dəfə isə – filosof Apolloninin anasından doğulan Protey kimi, Siciliyada, Simet sahillərində doğulan hər iki Paliki kimi. Arvadı ondan boylu qalmışdı. O, qədim Meqara palintokiyasını və Demokrit palingenezini bərpa edib”? Cəfəngiyatdır! Eşitmək belə istəmirəm!

Şeir üçüncü bəndində deyilir: arvadım məndən xeyli şirələr soracaq. Nuş olsun! Siz, yəqin, söhbətin nədən getdiyini başa düşürsünüz, şərhə ehtiyac görmürəm. Sizə and içib söz verirəm ki, mən həmişə bu şirələrin bolluğunun qeydinə qalacağam. Bir sözlə, arvadım heç nədən korluq çəkməyəcək. O, özününkünü alacaq. Halbuki siz bu bənddə alleqoriya görürsünüz və onu oğurluq və qarət kimi şərh edirsiniz. Sizin şərhinizlə razıyam, alleqoriya mənim xoşuma gəlir, ancaq mən onu özgə cür başa düşürəm. Görünür, mənə olan xeyirxahlığınız üzündən siz hər şeyi mənim xeyrimə olmayan şəkildə şərh edirsiniz və öz izahatlarınıza əsassız örnəklər gətirirsiniz: bilicilər əbəs yerə demirlər ki, sevgi müstəsna dərəcədə ürəkəkdir və həqiqi sevgi hökmən qorxu duymalıdır. Mənim zənnimcə isə – elə siz özünüz də bunu çox gözəl başa düşürsünüz – burada oğurluq bir çox qədim latın yazıçılarında olduğu kimi sevgi nəşələrinin şirin bəhrəsi mənasını verir ki, o, gizlin

və oğrun-oğrun dərilməlidir, zira Veneraya belə gərəkmiş. Səbəbini bilmək istəyirsiniz? Ona görə ki, Kipr ilahəsi sevgi oyunları ilə xəlvəti, haradasa qapılar arasında, pilləkən pillələrində, dağılmış çırı şələsi üstündə, xalılardan arxasında gizlənərək məşğul olmağı daha üstün tutur ki, hər şey üsulluca olsun (və burada mənim ona heç bir etirazım yoxdur), amma ədəbsizlərin öyrətdikləri kimi bircə günəş işığında, taxt-rəvanda, zərbaftalı pərdə arxasında, qısa tənəffüslər və bütün rahatlıqlarla yox: al ipək yelpiclə, hind quşu lələklərindən milçəkləri qovmaq üçün kəkillə, gərək bu zaman rəfiqə döşəkdən çıxartdığı saman çöpüylə dişini qurdalamasın. Sizsə, deməli, bu fikrə meyillisiniz ki, o, istirdiyyəni balıqçulağından sümürən kimi və kilikiyalı qadınlar (şahid – Dioskorid) mazi¹ topladıqları kimi məni sümürəcək, çapıb-talayacaq? Yanılırsınız. Oğurlayanlar sümürməzlər, qamarlayırlar, ağızlarına yox, kisəyə dürtürlər, dartıb aparırlar.

Şeir dördüncü bəndində deyilir: arvadım dərimi soyaçaq, amma tam yox. Gözəl deyilib! Sizsə bunu kötəkiyəmə və şikəstetmə kimi şərh edirsiniz. Mənasız danışırsınız. Yalvaram, dünyəvi fikirlərdən əl çəkin, öz baxışlarınızı təbiət möcüzələrinin seyrinə qədər yüksəldin, onda özünüz öz səhvlərinizi qınayacaqsınız və boynunuza alacaqsınız ki, o ulu falçının peyğəmbərliklərini tərsinə başa düşmüşünüz. Fərz edək (ancaq heç bir halda mümkün hesab etməyə və işi buna çatdırmağa) ki, arvadım şeytanın təhriki ilə məni pis bir şəkildə ələ salmaq – bəcdnam etmək, bir cüt ən uzun (ayaqlarıma qədər uzanan) buynuz taxmaq, çapıb-talamaq və incitmək istəyir və bu fikrə düşüb; nə qədər istəsə də, onun bu fikri həyata keçməyəcək.

Məni bu fikrimə əmin edən dəlil möhkəm özüllərə əsaslanır və mənim tərəfimdən monastır panteologiyasının dərinliklərindən əxz edilib. Bunu isə mənə Arturi Dalilyayən bildirib, Allah onun canını salamat eləsin: bu, bazar ertəsi səhər olub, onda biz onunla ikimiz düz dörd pay donuz kolbasası yemişdik və həm də bu vaxt, indiki kimi yadımdadır, yağış yağırdı.

¹ Mürəkkəb düzəldilən bitki

Dünya xəlq olunan zaman, yaxud ondan azacıq sonra qadınlar öz aralarında razılığa gəlibmişlər ki, kişilərin diri-diri dərisini soysunlar, çünki kişilər hər yerdə onlar üzərində hakimiyyəti ələ almaq fikrindəymişlər. Bunun təsdiqi olaraq sui-qəsdin iştirakçıları təntənəli vəd veriblər və qana and içiblər. Ancaq – ey qadınların girişdikləri təşəbbüslərin bihudəliyi, ey qadın cinsinin zəifliyi! Onların kişiləri ən çox xoşladıqları dərmanlı və məsaməli üzvdən soymağa, yaxud Katullun təbirincə, qabıqdan çıxartmağa başladığıları vaxtdan altı min ildən də çox keçib, amma yalnızca başcıği soymağa macal tapıblar. Yəhudilər acıqdan sünnəti özləri tətbiq ediblər və öz püflüklərini özləri kəsərək qatlayırlar: onlar yalnız ona görə özlərinin sünnətliyə və budanmış marannlar adlanmalarını üstün tuturlar ki, bircə bu işi bütün başqa xalqlarda olduğu kimi, qadınlar onların başlarına gətirməsinlər. Mənim arvadım axına qarşı getməz və tələb olunarsa, dərimi də soyar, mən də ona həvəslə icazə verərəm, amma tam soyulmağıma imkan vermərəm. Əmin ola bilərsiniz, mənim xeyrixah kralım.

– Ancaq siz izah etmədiniz, – Epistemon müdaxilə etdi, – qarı niyə uzun-uzadı alova baxdı, sonra isə vəhşicəsinə və dəhşətlə çıxırıb fəğan qopardı, dəfnə budağı isə azacıq çatırtı belə çıxmada səsizcə yandı. Sizə bəllidir ki, bu – bəd əlamət və olduqca pis işarədir ki, Propersi, Tibull, hiyləgər filosof Porfiri, Homer “İliada”sına özünün şərhlərində Yevstafi və başqaları bunu təsdiq edirlər.

– İstinad eləməyə görün kimi tapdılar! – Panurq səsləndi. – Bütün şairlər divanələr, bütün filosoflar isə iftiraçılarıdır, onların bütün əllaməlikləri, yəni səfsəfələri isə dəlilikdir!

XIX Fəsil. Pantaquelin lalların məsləhətlərini öyməsi haqqında

Bu sözlərdən Pantaquelin dərindən fikrə qapıldı və uzun zaman susdu. Sonra Panurqa üz tutdu:

– Sizi şeytan çaşdırıb, ancaq qulaq asın, sizə bəzi şeylər deyəcəyəm. Oxumuşam ki, qədimlərdə yazılı və şifahi öncədən

deyilmişlər ən doğru və ən dəqiq sayılmırmış. Əvvəlcə incə və çoxbilmiş qəbul edilənlər – həm anlam və önəmçə ikili olması, sözlərin aydın olmaması səbəbindən, həm də kəlamların müxtəsərliyi səbəbindən – nəticədə yanlış çıxırdı. Buna görə də öncəgörmə allahı Apollona “İkimənalı” adı verilmişdi. O öncəgörmələr ən düzgün və rəddedilməz sayılırdı ki, hərəkətlər və işarələrlə ifadə olunurdu. Heraklit də bu fikrin tərəfdarı idi. Yupiter-Ammon gələcəyi məhz belə söyləmişdi, assuriyalılarda Apollon belə uzaqgörənlik etmişdi. Buna görə də onlar onu yunanların təsvir etdikləri çılpaq, saqqalsız gənc kimi yox, saqqallı, illərin hikmətini özündə toplamış pirani qoca qıyafəsində təsvir edirdilər. Gəlin biz də bu üsulu tətbiq edək: hansısa bir laldan sizə dinməzəcə, işarələrlə məsləhət verməsini xahiş edin.

– Razıyam, – Panurq bildirdi.

– Ancaq həmin lal gərək anadangəlmə kar olsun və məhz bunun nəticəsində lal olsun, – Pantaqrue ləlavə etdi. – Axı ən həqiqi lal – anadangəlmə qulağı eşitməyəndir.

– Siz bununla nə demək istəyirsiniz? – deyə Panurq soruşdu. – Əgər doğrudursa ki, heç vaxt eşitməyən adam, başqaları deyən kimi, özü də danışmır, onda məntiqi yolla mən sizi dəhşətli və paradoksal bir nəticəyə gətirərdim. Hə, yaxşı. Siz, yəqin ki, Herodotun iki uşaq haqqında hekayətinə inanmırsınız – Misir çarı Psammetix onları komada saxlayaraq tam süku qorumaqla tərbiyə etməyi əmr etmişdi və onlar bəlli bir müddətdən sonra “bek” sözünü tələffüz etdilər ki, bu da Friqiya dilində çörək deməkdir.

– Heç də inanmıram, – Pantaqrue cavab verdi. – Bu doğru deyil ki, guya, bizim təbiət tərəfindən verilmiş hansısa bir dilimiz var. Bütün dillər müxtəlif xalqların sərbəst və şərti yaradıcılıqlarının mahiyyətidir. Dialektiklər təsdiqləyir ki, sözlər özlüyündə heç bir məna kəsb eləmir, onlara hansı anlamı desən, vermək olar. Bütün bunları sizə əbəs yerə demirəm. Bartol (*J. prima de verb. oblig.*¹) nağıl edir ki, onun zamanında Qubbioda messer Nello de Qabrielis adlı bir nəfər yaşayırmış.

¹ “Şifahi] öhdəliklər] haqqında” bir[inci] [qanun] (*lat.*)

İş elə gətirir ki, bu adam kar olur, amma bununla belə, istənilən italyanı, o, nə qədər sakit danışır-danışsın, yalnız onun jestləri və dodaqlarının hərəkətləri vasitəsilə başa düşür. Sonra... mən bir bilikli və yaxşı yazıçıdan oxumuşam ki, erməni çarı Tiridat Neron zamanında Romaya gəlir və orada onu son dərəcə təntənəli şəkildə, layiqincə şan-şövkətlə qarşılayırlar ki, senatla və Roma xalqı ilə əbədi dostluq telləriylə bağlasınlar. Bütün şəhərdə diqqətəlayiq elə bir şey qalmır ki, ona baxmağı təklif etməsinlər və göstərməsinlər. Gedişindən öncə imperator ona böyük və qeyri-adi hədiyyələr təqdim edir, sonra Romada xüsusilə nə xoşuna gəlibsə, seçməyi təklif edir və bu zaman and içib söz verir ki, qonaq nə istəyir-istəsin, heç nədə ona yox deməyəcək. Qonaq isə özü üçün yalnız bir komediantı xahiş edir – onu teatrda görübmüş və komediantın dediklərindən heç nə anlamasa da, işarələrlə və bədən hərəkətləri ilə bütün ifadə etdiklərini başa düşürmüş; qonaq səbəb kimi bunu göstərir ki, hakimiyyəti altında müxtəlif dillərdə danışan xalqlar var və onlara cavab verib, onlarla danışmaq üçün çoxlu dilmanc tələb olunur, bu isə, guya, təkbaşına hamısını əvəz edəcəkmiş, zira o, jestlərlə anlaşımağı elə gözəl bacarır ki, sanki, onun barmaqları danışır. Sizə isə anadangəlmə lal-kar seçmək gərəkdir ki, onun hərəkətləri və işarələri uydurulmuş, bəzədilmiş, qondarma yox, həqiqətən peyğəmbərcəsinə olsun. Yalnız onu bilmək qalır ki, məsləhət üçün siz kimə üz tutardınız: kişiyə, yoxsa qadına.

– Mən məmnuniyyətlə qadına üz tutardım, – Panurq dedi, – ancaq iki şeydən qorxuram.

Birincisi, qadınlar nə görürlər-görsünlər, onlar hökmən özləri üçün təsəvvür edib, düşünüb, xəyallarına gətirəcəklər ki, bunun müqəddəs fallosa aidliyyəti var. Onların qarşısında hansı işarələr edilir-edilsin və hansı vəziyyətlər alınır-alınsın, onlar bütün bunları bir yöndə yozurlar və hər şeyi heyrətamiz yırgalanma hadisəsinə çevirirlər. Buna görə də biz yanılışığa düşəcəyik, çünki qadınlar bizim bütün işarələrimizin aşiqanə xarakterli olduğunu xəyal edəcəklər. İcazənizlə, Romada, şəhərin təsis edilməsindən iki yüz altmış il sonra baş vermiş bir hadi-

səni sizə xatırladım. Gənc bir patrisi Tseli¹ təpəsində anadan-gəlmə lal-kar olan Verona adlı bir Roma matronasıyla qarşılaşır, ancaq gənc lal-karla iş tutduğunu ağılına da gətirmədiyi üçün öz danışığını italyanlara xas jestlərlə müşayiət edərək dağa qalxarkən, senatorlardan hansı ilə rastlaşdığı sualı ilə ona müraciət edir. Qadın sözləri ayırd edə bilmir və qərara gəlir ki, söhbət həmişə onun ağılında olan və gənc bir oğlanın, təbii ki, qadına nə üçün müraciət edə biləcəyi şeydən gedir. Onda o, işarələrlə gənci evə çəkib aparır – qəlb məsələlərində işarələr sözlərdən ölcüyəgəlməz dərəcədə cazibəli, kəsərlə və ifadəli olur – və bu oyunun zövqüncə olduğunu işarələrlə ona başa salır. Ən sonda onlar bircə kəlmə də kəsmədən istədikləri qədər yırğalanırlar.

Bir də qorxuram ki, lal-kar qadın bizim işarələrimizə əsla heç bir cavab vermədən, elə həmin saat arxası üstə düşsün: yəni o, bizim lal-dinməz xahişimizi yerinə yetirməyə razı imiş. Yox, əgər o, bizə hansısa işarələrlə cavab versə, onda bu işarələr elə işvəli və elə əyləncəli olacaq ki, biz özümüz bunu aşıqanə anlamda yozacağıq. Əlbəttə, xatirinizdə olar ki, Krokinyol monastırında rahibə Zorbadaliya bacı rahib olmağa hazırlaşan gənc Onaqoyidən uşağa qalır; baş rahibə bunu eşidən kimi yanına çağırır bütün kapitul² qarşısında onu qan qarışığında suçlayır, rahibə isə öz bəraəti üçün bu dəlili gətirir ki, guya, bu, onun iradəsinin ziddinə olaraq baş verib və Onaqoyi qardaş zorla ona sahib olub. Baş rahibə etiraz edir: “Yaramaz qadın! Axı bu iş dormitoriyada olub, niyə qışqırmırdın? Hamımız sənin köməyinə tələsərdik”. Ancaq qəbahət iş tutmuş qadın ona cavab verir ki, qışqırmağa cürət etməyib, çünki dormitoriyada daim sükut hökm sürməlidir. “Bəs niyə, filan-filan olmuş yaramaz, – baş rahibə soruşdu, – niyə öz otaq qonşularına işarə vermədin?” “Mən var gücümle onlara dalımla işarə verirdim, – Zorbadaliya cavab verdi, – ancaq mənə heç kim kömək eləmədi”. “Axı niyə, yaramazın biri yaramaz, dərhal qaçıb yanıma gəlmədin və hər şeyi danışma-

¹ *Tseli (Caelius)* – üzərində qədim Romanın meydana gəldiyi yeddi təpədən biri

² *Kapitul* – Roma katolik kilsəsində ruhanilər heyəti

dın ki, – baş rahibə soruşdu, – biz onu bütün formalarda məsuliyyətə cəlb eləyək? Öz başıma gəlsəydi, mən belə eləyərdim və bununla öz günahsızlığımı sübuta yetirərdim”. “Mən bax bundan qorxurdum, – Zorbadaliya dilləndi, – axı qəfil olsəm, günahımla rəzalətimi özümlə o dünyaya necə apararam? Bunun xatirinə o, otaqdan çıxmazdan öncə mən ona tövbə elədim və o, mənə belə bir cəza verdi: heç kimə heç nə yaymamaq və açıb deməmək. Tövbə sirrini açmaq – bundan da böyük günah ola bilərmə? Allah və onun mələkləri belə günaha dözməzlər. Birdən göylərdən alov enərdi və bizim bütün abbatlığımızı yandırardı, biz hamımız isə, Dafan və Avironun başına gəlmiş kimi, cəhənnəmə vasil olardıq”.

– Bununla məni təəccübləndirmədiniz, – Pantaqrueel qeyd etdi. – Yaxşı bilirəm ki, rahiblər Allahın əmrini pozmaqdan qorxduqlarından daha çox, öz monastır nizamnamələrinə əməl etməməkdən qorxurlar. Neynək, kişiyyə müraciət eləyin. Mən-cə, Keçiburun sizin işinizə yarayar. O, anadangəlmə lal-kardır.

XX Fəsil. Keçiburunun Panurqa işarələrlə necə cavab verməsi haqqında

Keçiburunun ardınca adam göndərdilər və ertəsi gün o gəlib çıxdı. O gələn kimi, Panurq ona kök bir dana, donuz cəmdəyinin yarısını, iki çəllək şərab, bir ölçü taxıl və otuz frank xırda pul verdi; sonra Panurq onu Pantaqrueelin yanına gətirdi və saray əhlinin qarşısında ona belə bir işarə etdi: o, yetərincə uzun zaman əsnədi və əsnəyə-əsnəyə sağ əlinin baş barmağını düz ağızının yanında gəzdilərək yunan tau hərfini təsvir etdi və bu işarəni bir neçə dəfə təkrarladı. Sonra gözlərini göyə qaldırıb, sanki, bala salan keçi kimi onları fırlatmağa başladı və bu dəmədə öskürərək dərindən ah çəkirdi. Bundan sonra o, miyançasının yerində olmadığını göstərdi, sonra köynəyinin altından xəncərini çıxartdı və yumruğunda sıxaraq melodikcəsinə onu buduna şappıldatmağa başladı; nəhayət, sol dizinin üstünə çökdü və qollarını sinəsində çarpazladı.

Keçiburun maraqla ona baxdı, sonra sol əlini qaldırıb barmaqlarını yumruq kimi sıxdı – baş və şəhadət barmaqlar istisna olmaqla: onları bir-birinə elə yapışdırdı ki, dirmaqları zorla bir-birinə toxunurdu.

– Onun bu işarə ilə nə demək istədiyini başa düşdüm, – Pantaqrueel bildirdi. – Birincisi, bu, evlənməyə işarədir, ikincisi isə, pifaqorçuların öyrətdikləri kimi, otuz rəqəmini bildirir. Siz evlənəcəksiniz.

– Sizə çox minnətdaram, – Panurq Keçiburuna müraciətlə dedi, – arxitriklinciyəzim mənim, mühafizəçim mənim, gözətçim mənim, sbirciyəzim¹ mənim, qazamatçım mənim!

Bu sözlərdən Keçiburun sol əlini bacardıqca daha yuxarı qaldıraraq bütün barmaqlarını araladı.

– İndi o, beşliyin köməyi ilə sizin evlənəcəyinizi daha ciddi şəkildə bizə bildirir, – Pantaqrueel izah etdi. – Siz nəinki adaxlı, həyat yoldaşı, ər olacaqsınız – ailə həyatında xoşbəxt olacaqsınız. Görürsünüzmü, Pifaqora əsasən, beş – nikah rəqəmidir, nikahın və toyun artıq həll edilmiş iş olduğunun göstəricisidir, çünki bu rəqəm ilk tək rəqəm olan üçdən və ilk cüt rəqəm olan ikidən, yəni, bir növ, birləşməyə daxil olan kişi və qadın başlanğıcından ibarətdir. Bu dəqiqdir: vaxtilə Romada toy günü beş məşəl yandırardılar, varlı, yaxud əksinə, yoxsul toyu olmasına baxmayaraq, nə az, nə də çox – bu qədər məşəl yandırmaq olardı. Bundan başqa, qədimlərdə bütperəstlər ye ni evlənənlər üçün beş tanrıya (yaxud beş nicatverici xüsusiyyəti ilə bir ilahiyə) dua edirdilər: Yupiterə – nikahdüzəldənə, Yunonaya – toy qonaqlıqlarının sədrinə, gözəl Veneraya, Peytoya – inandırma və nətiqlik ilahəsinə və doğuşlarda kömək edən Dianaya.

– Ah, mənim əziz Keçiburunum! – Panurq səsləndi. – Ona Sine yaxınlığında bağ-bağatlı bir ev, Mirbalda yeldəyirmanı bağışlayacağam.

Burada lal-kar qulaqbatırıcı bir səsə əsqırdı, bütün vücudu ilə səksənib sola döndü.

– Ax, öküz vursun səni, bəs bu nə deməkdir? – Pantaqrueel səsləndi. – Yaxşılığa deyil, bu heç yaxşılığa deyil! O, işarə edir

¹ *Sbir* – inkvizisiyanın aşağı dərəcəli xidmətçisi

ki, sizin nikahınız uğursuz və bədbəxt olacaq. Terpsionun sözlərinə görə, asqırıq – sokratçı iblislərdən biridir. Sağa dönmək o deməkdir ki, seçilmiş yolla nəzərdə tutulmuş məqsədə doğru əminliklə və cəsarətlə getmək olar və başlanğıc, sonrakı irəliləyiş və sonluq uğurlu və yaxşı olacaq, sola dönmək isə bunun əksini göstərir.

– Siz hər şeyi pis tərəfə yozmağa öyrəşmişiniz, – Panurq qeyd etdi, – özü də kəllə-mayallaq – lap göyərçin kimi, siz bax busunuz. Mən isə bütün bunlara inanmıram. Sizin bu cızma-qaraçı Terpsionunuz – yalançı və boşboğazın birisidir.

– Amma Siseron da özünün *De divinatione* əsərinin ikinci kitabında asqırıq haqqında belə bir şey deyir, – Pantaqruel etiraz etdi.

Burada Panurq Keçiburuna tərəf döndü və belə bir işarə etdi: göz qapaqlarını çevirdi, çənələrini sağa-sola hərəkət etdirməyə başladı və dilini yarıyadək çıxartdı. Sonra sol əlini açdı, amma elə açdı ki, orta barmağı ovcuna nisbətən perpendikulyar vəziyyət aldı və onu miyançaəvəzi şalvarına söykədi; sağ əlini isə baş barmaq istisna olmaqla yumruq kimi sıxdı, baş barmağını sol qoltuğunun altından soxaraq, sağ rısından yuxarıda kürəyinə – ərəblərdə əl-hatim adlanan yerə dirədi. Sonra birdən əllərinin yerini dəyişdi: sağ əlini sol əlinin vəziyyətinə gətirib, şalvarında miyançanın olmalı olduğu yerə dirədi, solu isə sağın vəziyyətinə gətirib əl-hatimə söykədi. O, əllərinin bu yerdəyişməsini doqquz dəfə təkrar etdi. Doqquzuncu dəfədən sonra o, göz qapaqlarını təbii vəziyyətə gətirdi, çənələrini və dilini də onun kimi; sonra Keçiburuna çəp-çəp baxdı və dodaqları ilə meymun kimi, yaxud zəmidə yulaf yeyən dovşan kimi gövşəməyə başladı.

Bunun cavabında Keçiburun tamamilə açıq sağ əlini qaldırdı, sonra baş barmağını birinci oynağa qədər orta və adsız barmaqların üçüncü oynaqları arasına soxdu və onu orada möhkəm sıxdı, adicəkilən barmaqların qalan oynaqlarını qatladı, şəhadət və çeçələ barmaqlarını isə uzatdı. O, barmaqlarını bu vəziyyətdə saxlayaraq əlini Panurqun göbəyinə qoydu, sonra isə, çeçələ və şəhadət barmaqlarına ayaqcıqlar kimi dayanaraq, baş barmağını hərəkət etdirməyə başladı. Yavaş-yavaş

onun əli yuxarı qalxaraq Panurqun qarına, mədə nahiyəsinə, sinəsinə, boynuna və nəhayət, çənəsinə çatdı ki, bundan sonra o, hərəkət edən baş barmağını onun ağızına soxdu, sonra onun burnunu qaşdı, gözlərinə çatanda isə elə bir hərəkət elədi ki, sanki, onları basıb çıxartmaq istəyir. Burada Panurq acıqlandı və lalın əlindən çıxıb qaçmağa cəhd göstərdi. Ancaq Keçiburun baş barmağı ilə onun gah gözlərini, gah alını, gah da şlyapasının kənarlarını sürtməkdə davam elədi. Nəhayət, Panurq fəryad etdi:

– Ey, siz, başdanxarablar! Məni rahat buraxın, yoxsa sizi əzişdirərəm! Məni qəzəbləndirməkdən əl çəkməseniz, sizin murdar sifətinizdən maska düzəldəcəyəm.

– O ki kardır, – Jan qardaş işə qarışdı. – O, sənin nə dediyini eşitmir, hoqqabazın biri hoqqabaz! Onun sifətinə ilişdir – bax bu işarəni o başa düşəcək.

– Axı bu cüvəllağı məndən nə istəyir? – Panurq çığırdı. – Gözlərim onun üçün yumurta deyil ki, onları sıxsın. Onsuz da, onlardan qayğanaq çıxmayacaq. Vallah, *da jurandi*, indi sizə elə bir çırtma-şapalaq qonaqlığı verəcəyəm ki, dadı damağınızdan heç vaxt getməsin!

Burada o, geri çəkilərək Keçiburuna tərəf dodaqlarını nırçıldıtdı. Lal, Panurqun ondan dala çəkildiyini görüb, qabağa qaçdı, ondan yapışdı və belə bir işarə etdi: sağ qolunu bütün uzunluğuyla dizinə qədər salladı və barmaqlarını yumruq kimi bükərək baş barmağını orta və şəhadət barmaqlarının arasına soxdu; sonra sol əli ilə özünün sağ qolunu dirsəkdən yuxarı sürtməyə başladı və eyni zamanda həmin əlini gah yavaş-yavaş dirsək bərabərinə və ondan yuxarı qaldırırdı, gah da qəfildən aşağı salırdı; və beləcə o, növbə ilə əlini gah qaldırır, gah da endirirdi və onu Panurqa göstərirdi.

Panurq özündən çıxaraq yumruğunu ona tərəf qolayladı, ancaq Pantaqruelə hörmət əlaməti olaraq özünü saxladı.

Burada Pantaqruel dedi:

– Əgər sizi bu işarələrin özü belə qəzəbləndirirsə, onda onların daşdığı mənəni öyrənəndə necə qəzəblənəcəksiniz! Hər bir həqiqət özünə başqa bir həqiqətdə cavab tapır. Lal si-

zin evli və buynuzlu olacağınızı, döyüləcəyinizi və qarət olacağınızı göstərir və təsdiqləyir.

– O ki evlənəcəyəm, bunu tamamilə mümkün hesab edirəm, – Panurq dilləndi, – bütүн qalanlarını isə qəti surətdə rədd edirəm. Siz isə o qədər lütfkar olun ki, mənə inanasınız – hələ dünyada heç bir adamın bəxti atda və arvadda mənmiki təki gətirməyib.

XXI Fəsil. Panurqun Kotanmordan adlı pirani bir fransız şairi ilə məsləhətləşməsi haqqında

– Öz təsəvvürlərində sizin kimi islaholunmaz bir adamı hələ heç vaxt görməmişdim, – Pantaqrueel dilləndi. – Ancaq şübhələrinizi dağıtmaq üçün dağları yerindən oynatmağa hazırım. Mən belə bir qərara gəlmişəm. Qu quşları (bunlar Apollona ithaf olunmuş quşlardır) yalnız ölümün yaxınlığını duyanda oxuyurlar, hər halda, onların Frigiyada Meandr çayında yaşayanları oxuyurlar (bunu ona görə xüsusilə qeyd edirəm ki, Elian və Mindli Aleksandr yazırlar – guya, onlar başqa yerlərdə bir çox ölən qu quşları görüblər, ancaq onlardan heç biri oxumayıb). Beləliklə, qu quşunun oxuması onun yaxınlaşan ölümünün dəqiq əlamətidir və o oxuyub qurtarmayınca ölmür. Eyni surətdə Apollonun himayəsi altında olan şairlər də ölümöncəsi peyğəmbərə çevrilirlər və Apollonun təlqini ilə öz dini nəğmələrində gələcəyi öncədən söyləyirlər.

Hətta çoxlarından eşitmişəm ki, bir ayağı gorda olan hər bir əldən düşmüş qoca çətinlik çəkmədən gələcək taleyimizi öncədən söyləyə bilər. Xatırladığıma qədər, Aristofan¹ oz komediyalarının birində qocaları öncəgörənlər adlandırır.

Biz dalğaçırandə dayanıb uzaqdan açıq dənizdə dənizçilər və səyyahlarla gəmi görəndə yalnız sakitcə onları izləyirik və sağ-salamat limana yan almaları üçün Allaha dua eləyirik, ancaq onlar limana yaxınlaşan kimi biz artıq sözlərimiz və hərəkətlərimizlə onları salamlayır və fırtınalardan qorunan körpüyə

¹ *Aristofan* – Bizans qrammatiki (e.ə. 275-180), İsgəndəriyyə kitabxanasının başçısı; Yevripidin tərcümeyi-halını tərtib etmişdir.

yan alaraq yenidən bizimlə olmaları münasibətilə təbrik edirik; eynən bunun kimi, platoniklərin təliminə əsasən, mələklər, qəhrəmanlar və xeyirxah hamilər dünyəvi həyəcan və iztirablardan əl çəkərək, etibarlı və nicatverici bir körpü, istirahət və asayiş körpüsü təki ölümə yaxınlaşan adamları uzaqdan görüb onları salamlayırlar, ovundururlar, onlarla söhbət edirlər və buradaca öncəgörmə sənətini öyrətməyə başlayırlar.

Mən qədimliyin bizə göstərdiyi örnəklərə – İsaaka, İakova, Hektorun taleyini öncədən söyləmiş Patrokla, Axillin taleyini öncədən söyləmiş Hektora, Aqamemnonun taleyini öncədən söyləmiş Polimnestora və Poseydonun şöhrətləndirdiyi bir rədoslu qadın olan Hekubaya, Böyük İsgəndərin taleyini öncədən söyləmiş hind Kalana, Mezentsinin taleyini öncədən söyləmiş Oroda və başqalarına isnad etməyəcəyəm; mən yalnız elmlə və cəsəətli cəngavər Giyom Dyu Belli yanvarın onunda bizim hesablamamıza görə, Roma təqvimini ilə götürsək – min beş yüz qırx üçüncü ildə ahıl yaşında Tarar dağında keçinmiş mərhum senyor de Lanjeni sizin xatirinizə salmaq istəyirəm. Ölümündən üç-dörd saat öncə biz hələ onun gümrah, sakit, ibrətli – sonralar qismən gerçəkləşən və hələ gerçəkləşmək nəsbə olmamış şeylər haqqında – söhbətlərini eşidirdik, hərçənd o zaman onun peyğəmbərliyi bizə qərībə və tamamilə inanılmaz görünürdü, zira onda onun öncəgörmələrinin həqiqiliyini hələ heç nə təsdiqləməirdi. Bura yaxın bir yerdə, Villomer altında, Kotanmordan adlı pirani bir şair yaşayır. Bu, həmin adamdır ki, ikinci nikahla əsil-nəcabətli Sifiliti ilə evlənib və bu nikahdan onların Bazos adlı gözəl-göyçək bir qızları olub. Eşitmişəm ki, o, ölüm ayağında, can üstədir. Qocanın yanına gedin və onun qu quşu nəğməsini dinləyin. Ola bilsin, siz ondan istədiyiniz cavabı alarsınız və onun dodaqlarıyla Apollon sizin şübhələrinizi dağıdar.

– Yaxşı, – Panurq dedi. – Ancaq Epistemon, yubanmadan gedək, yoxsa birdən ölüm bizi qabaqlayar. Bəs sən, Jan qardaş, bizimlə gedirsən?

– Yaxşı, – Jan qardaş dedi. – Səni çox istədiyim üçün məmnuniyyətlə gedərəm, dəcəlin biri dəcəl. Axı səni bütün varlığım ilə sevirəm.

Onlar əsla ləngimədən yola düzəldilər və şairin mənzilinə girərkən xeyirxah qocanı artıq can çəkişən gördülər, hərçənd onun görkəmi şən, gülərüz idi və o, içəri girənlərə açıq və aydın nəzərlərlə baxırdı. Panurq onunla görüşərək səmimi-qəlbədən qocanın adsız barmağına göy rəngli iri Şərq yaqutundan qaşılı olan gözəl bir qızıl üzük taxdı; sonra Sokratı təqlid edərək ona qəşəng bir ağ xoruz bağışladı; xoruz o saat xəstənin yatağının üstünə sıçradı və başını qaldıraraq şən-şən qanadlarını çırparaq, dedikcə ucadan oxumağa başladı. Bundan sonra Panurq ən nəzakətli ifadələrlə onun evlənmək muradının səbəb olduğu şübhələr barəsində öz mülahizəsini söyləməsini və izah etməsini şairdən xahiş etdi. Xeyirxah qoca mürəkkəb, kağız və qələm gətirilməsini buyurdu. Hamısını o saat hazır elədilər. Onda qoca aşağıda göstərilən şeiri yazdı:

Nikaha girmək fikrinə düşmədən evlən,
Evlənib düşəcəksən cənnətə.
İşdir, evlənməsən, onda, əlbəttə,
Bil ki, ağılsız bir səfeh deyilsən.

Tələsmə, ancaq tez ol.
Bərk qaç, addımını ləngit.
Evlən, yaxud evlənmə.

Pəhriz saxla, iki pay nahar ye.
Düzələnləri sındır.
Sındırılanları düzəlt.
Nazla onu, boş şey üstə döy,
Evlən, yaxud evlənmə.

Şair bu şeiri gələnlərə verib dedi:

– Gedin, balalarım, Göylərin Yiyəsi sizi qorusun və bir də heç bir iş üçün məni dəngəsər eləməyin. Bu gün, bu sonuncu may günündə məni rahat ölməyə qoymayan, gizlicə məni iynələyən, öz iyrenc caynaqları ilə məni cırmaqlayan, öz zəhlətökənlikləri ilə, öz doymaq bilməyən hərislikləri ilə ovqatımı təlx edən mürdar, mənfur, üfunətli məxluqatların qara, ala-bula, qonur, ağ, boz rəngli tam bir sürüsünü buradan qovmaq

Üçün xeyli əmək sərf eləmişəm, çünki onlar Allah-taala tərəfindən seçilmişlər və ona sadıqlar üçün o biri, əbədi həyatda hazırlanmış səadəti və zövq-səfanı anlayarkən, görərkən, intizarını çəkərkən və artıq duyarkən məni qərq olduğum şirin xəyallarımından ayırdılar. Onların yoluyla getməyin, onlara bən-zəməyin, daha məni bezar etməyin! Sizə yalvarıram: qoy ətrafımda yenidən sakitlik hökm sürsün!

XXII Fəsil. Panurqun dilənçi həyatı sürən qardaşlar ordeninin tərəfini saxlaması haqqında

Kotanmordanın otağından çıxan Panurq qorxu içində dedi:

– Vallah, yalan deyirəmsə cəhənnəmlik olum, mənə elə gəlir ki, o kafirdir! O, namuslu ataları – yoxsulluqda olan kordelyerləri və yakovitləri söyür. Axı bu, xristian dünyasının iki yarımkürəsidir: bu göydən gəlmiş əks-yüklərin giroqnomonik sirkumbilivaginasiasının sayəsində hansısa bir çox gic-cəfəngiyatlı yanıltmalar və küflər onun ağılı azdırdığı zaman, Roma kilsəsinin bütün təsviri dəliliyi homosentrikalçasına silkələnir. Kapusinlər və minoritlər bu qocaya nə etmişdilər – görüm onu cəhənnəmə getsin? Axı bu şeytanları yoxsul deyillər? Bu şeytanlar talesiz deyillərsə, bəs kimdir talesiz? Bu İxtiofagiyanın ikiüzlüləri qədər daha kim acılar dadıb, kimin başı bunca bəlalər çəkib ki, hər funtun qədrini bilsin? Jan qardaş, vicdanla de görüm o, öz ruhunu xilas edə biləcəkmə? Allaha and içirəm ki, bu lənətə gəlmiş ilan birbaşa cəhənnəmin oduna düşəcək. Şərəfli və yorulmaz soyğunçuları, daha doğrusu, kilsənin himayədarlarını belə söymək!.. Siz deyəcəksiniz ki, o, şairənə halsızlıq durumundadır? Bu, bəraət deyil! O məlun günahkardır. O, dini ələ salır. Mən çox hiddətlənmişəm.

– Mənimsə vecimə deyil, – Jan qardaş qeyd etdi. – Rəhiblər özləri hamını söyürlər, hamı da onları söyürsə, bu, məni qətiyyəən narahat etmir. Görək o nə yazıb.

Panurq xeyirxah qocanın yazılı cavabını diqqətlə oxuyaraq dedi:

– Bədbəxt əyyaş sayıqlayır. Amma mən onu bağışlayıram. Görünür, tezliklə onun sonudur. Gəlin onun üçün başdaşı

yazısı qoşaq. Onun cavabından elə ağillanmışam ki, mənəi artıq heç kim cibinə qoya bilməz. Epistemon, toppuş, qulaq as! Sən necə düşünürsən, onun cavablarında müsbət nəşə var? Allaha and içirəm ki, bu, əngəltörədən, cəfəngiyatçı, əsl səfsəfəçidir. Mərc gəlirəm ki, bu, mavlaşmış mürtəddir. Amma görüm onu iylənsin, öz ifadələrində o necə də ehtiyatlıdır! Yalnız ziddiyyətlərdən istifadə edir. Belədə, nəhayət, dəqiq söyləməmək olmaz, bu və ya başqa bir hissəsinin düzgün olması onların səhəliyi üçün yetər. Ay səni, bicin biri... Bresyüürlü Sant-Yaqo, yer üzündə necə də pərgarlar var imiş!

– Dahi kahin Tiresi buna bənzər üsulla fikir söyləyirdi, – Epistemon qeyd etdi. – Özünün hər bir peyğəmbərliyindən öncə ondan məsləhət istəyən hər kəsə birbaşa deyirdi: “Mənə sənə deyəcəyim şeylər ya yerinə yetəcək, ya da yerinə yetməyəcək”. Bütün ağıllı görücülər, adətən, bu cür danışırlar.

– Hər halda, Yunona onun iki gözünü çıxartmışdı, – Panurq dedi.

– Düzdür, – Epistemon təsdiqlədi, – pərtlikdən, Yupiterin təklif etdiyi məsələni ondan yaxşı həll etdiyi üçün.

– Hə, amma metr Kotanmordanın qəlbinə hansı şeytan girib ki, o, heç nədən müqəddəs ataları, bütün bu bədbəxt yakovitləri, fransiskanları və kiçik qardaşları söyür? Sizi əmin edirəm ki, mən qəlbimin dərinliyinə qədər hiddətlənmişəm və susa bilmirəm. O, ağır günah işlədib. Onun ruhu birbaşa zülmət cəhənnəmə düşəcək.

– Mən sizi başa düşməkdən imtina edirəm, – Epistemon qeyd etdi. – Siz məşhur şairə, guya, onun, qara, qonur və digər heyvanları dedikdə yoxsulluqda yaşayan qardaşları nəzərdə tutduğunu deməklə ona qara yaxır və mənə qəlbimin dərinliyinə qədər hiddətləndirirsiniz.

Mənim bildiyimə görə, o, bu cür sofistlik və fantastik kinayələrə əl atmaq barədə heç düşünməyib. O, birbaşa və qəti şəkildə bitlər, birələr, gənələr, milçəklər, ağcaqanadlar və başqa həşəratlar haqda danışır, bu cücülər isə qara, qırmızı, boz, qonur və mixəyi rəngdə olurlar, onların hamısı əlcəkməz, bezdirici və dözülməzdir – tək xəstələr üçün yox, sağlam və

güclü insanlar üçün də dözülməzdir. Onda bağırıraqurdu, lentşəkili qurd və soxulcan ola bilərdi. Onun əllərini, ayaqlarını ərəblərin rışta adlandırdıqları dərialtı qurdlar dişləm-dişləm edərdilər – Misirdə və Qırmızı dəniz sahillərində bu, adi və yayılmış hadisədir.

Onun sözlərinin mənasını təhrif etməklə siz pis iş görürsünüz. Siz heç nədən məşhur şairi ləkələyirsiniz və adıçəkilən qardaşlara quyu qazırınsız. Söhbət bizim yaxınlarımızdan gəndəndə onları ləkələmək yox, təmizə çıxartmaq gərəkdir.

– Niyə siz məni axmaq yerinə qoyursunuz? – Panurq çıxırdı. – Allah qarşısında mışam kimi deyirəm: o kafirdir. Elə-belə kafir deyil, bitkin və tam kafirdir, zolaqlı kafirdir, gözəl qüllə saati kimi – yandırılmağa layiqdir. Onun ruhu birbaşa cəhənnəmə düşəcək. Bilirsiniz məhz hara? Böyrümə and içirəm ki, düz Prozerpinanın imalədən sonra bağırısaqlarını boşaltmaq üçün getdiyi böyük tiyandan solda, Lüsiferin caynaqlarından cəmi üç tuaz aralıda, Demiqorqonun qaranlıq kəmərasının yanında yerləşən dəşik ləyənin yanına, cəhənnəm ayaqyoluna. Ah, əclaf!

XXIII Fəsil. Panurqun Kotanmordanın yanına qayıdıb-qayıtmayacağı mövzusunda boşboğazlıq etməsi haqqında

– Geri qayıdaq və ona özünün xilas barədə düşünməyi təklif edək, – Panurq davam edirdi. – Gedək, sizin belənizi, gedək, sizin elənizi! Biz xeyirxah iş görərik: əgər onun cismi və həyatı məhv olarsa, sonucda hərçənd ruhunu tərk edəcək, lakin heç olmasa, məhv etməyəcək.

Biz onu günahlarından peşman olmağa, burada olan, eləcə də burada olmayan müqəddəs atalardan üzr istəməyə məcbur edərik (və biz bunu təsdiq edərik ki, onun ölümündən sonra bord... daha doğrusu, kordelyerlərin orleanlı qadın hakimlə etdikləri kimi onlar onu kafir adlandırıb lənətləməsələr), rahiblərinə onlara edilən haqsızlığın əvəzində məmnun-

niyyət duymaları üçün qoy o, monastirlara mümkün qədər böyük çörək tikələri paylanmasını buyursun və özündən ötrü mümkün sayda çox səhər və günorta ölü ibadətləri və cənazə duaları sifariş etsin. Qoy onun ölümünün ildönümündə rahiblərə gündəlik yemək beşqat artıq verilsin, ən gözəl şərəblə dolu şüşə qoy onların masalarının birindən o birinə ötürülsün və qoy ondan hamı içsin: donquldanan rahiblər və qarınqulu dinləyicilər, eləcə də iyerorahiblər və baş keşişlər, naşılar və eləcə də mantıyalı rahiblər. O, bu cür yalvar-yaxarla Allahın onu bağışlamasına nail ola bilər.

Oy, oy, oy, mən nə xərifləyirəm, mən nə sarsaqalayıram? Əgər onun yanına getsəm, qoy mən cəhənnəmlik olum. Vallah, indi onun otağı şeytanlarla doludur. Mən elə buradan görürəm ki, Kotanmordanın ruhunu birinci qamarlayıb messir Lüsiferə göndərmək üçün onların arasında necə bir şeytan çəkilməsi və mərəkəsi gedir. Oradan uzaq olmalı! Mən onun yanına gedəsi deyiləm. Əgər onun yanına getsəm, qoy cəhənnəmlik olum. Mən haradan bilim, birdən anlaşılmazlıq baş verdi və Kotanmordanın əvəzinə onlar binəva Panurqu (bir halda ki onun indi heç kimə borcu yoxdur) qamarladılar. Bax mənim çatlayana qədər borclu olduğum vaxtlarda onlar neçə dəfə aldanmışdılar. Oradan uzaq olmalı! Mən onun yanına gedəsi deyiləm. Vallah, mən dəhşətdən öləcəyəm. Ac şeytanların arasına, ova çıxmış şeytanların arasına, işlə məşğul olan şeytanların arasına düşmək!? Oradan uzaq olmalı! Mərc gəlirəm ki, elə ona görə də onun dəfninə nə yakovitlər, nə kordelyerlər, nə karmelitlər, nə kapusinlər, nə teatinlər, nə də minoritlər gələcəklər. Elə haqlı da olacaqlar. Bir də o, onlara heç nə vəsiyyət etməyib. Əgər onun yanına getsəm, qoy mən cəhənnəmlik olum. Əgər onun yolu cəhənnəmədirsə, elə oraya da vasil olsun! Namuslu rahibləri bədnam etmək nəyə gərək idi? Onların köməyinə, onların müqəddəs dualarına və mömin nəsihətlərinə xüsusilə ehtiyacı olduğu zaman onları otaqdan qovmaq nəyə gərək idi? Heç olmasa, bu dünyada həyatlarından başqa heç bir neməti olmayan yoxsul insanlara, gödənlərinə tıxmaq üçün, qarınlarını doyurmaq üçün hər hansı bir tikəni vəsiyyət etmək olardı!

Qoy kim istəyirsə, onun yanına getsin. Mənsə qoy cəhənnəmlik olum – əgər onun yanına getsəm. Əgər mən onun yanına getsəm, qoy mən mütləq cəhənnəmlik olum! Yox, də-cəllik edirsən! Oradan uzaq olmalı!

Jan qardaş! Şeytanların səni düz cəhənnəmə aparmalarını istəyirsən? Onda, birincisi, öz pul kisəni mənə ver. Sikkələrin üstündə zərb edilmiş xaç, kələkbazın fitnəsinə şətəl qatır. Yoxsa üstündəki körpünü döyüşçülərin sökdüyü Ved keçidində cadugərlərin sədəqə yığanı Jan Dodenin bu yaxınlarda başına gələnələr sənin də başına gələr. Bu qancığın pişiyi sahil-də Mirbo monastırından olan fransiskan qardaş Adam Kuskoylla rastlaşır və onu çiyində çaydan keçirəcəyi təqdirdə ona cübbə boyun olur. Rahib də yekəpər imiş. Əl tuturlar. Kuskoyl qardaş əbasını düz yumurtalarına qədər çırmalayır və hansisa bir müqəddəs Xristofor kimi – fəqət kiçik şəkildə – ona yalvaran Dodeni kürəyinə mindirir. Onu sevinə-sevinə aparır – eynilə Eney öz atası Anxizi yanan Troyadan apardığı kimi və Ave maris stella¹. Onlar dəyirman çarxından hündür olan ən dərin yerə çatan vaxt rahib yığıcıdan soruşdu ki, təsadüfən onun yanında pul varmı? Doden cavab verdi ki, onun çantası pulla doludur və rahib cübbəyə görə narahat olmaya bilər. “Necə! – Kuskoyl qardaş çığırdı. – Sən axı bilir-sən ki, bizim nizamnaməmizin xüsusi bəndi üstümüzdə pul gəzdirməyi bizə qəti qadağan edir. Bədbəxt adam, sənə görə mən bu bənddə nizamnaməni pozmuşam! Sən niyə pul kisəni dəyirmançıya vermədin? Buna görə cəza hökmən və elə bu saat veriləcək. Əgər sən nə vaxtsa bizim Mirboda peyda olsan, onda biz zəburu – Miserere-dən vitulos²-adək – oxuyana qədər sən özünü şallaqlamal olacaqsan”. Burada rahib öz yükünü üstündən atdı və Dodeni başısaşağı suya gumbuldatdı. Buna görə də, mənim ürək dostum, qardaş Jan, şeytanların səni rahat sürülmələri üçün öz pul kisəni mənə ver, yoxsa özünlə xaç gəzdirmək yaramaz. Səni açıq təhlükə gözləyir. Əgər sən özünlə pul götürsən, özünlə xaç gəzdirsən, qartal

¹ Sevin, dənizin üstündəki ulduz! (*lat.*)

² “Məni əfv et”dən “cisimlər”adək (*lat.* Zəbur 50)

tısbağanı – parçalansın deyə – qayaya çırpdığı kimi şeytanlar səni qayaya çırpacaqlar; buna misal Esxilın daz başıdır və səni ağrıdacaq, dostum, mən isə sənə görə qüssələnəcəyəm, ya da onlar səni tanınmayan bir yerdə hansısa bir uzaq dənizə tullayacaqlar və sən İkarın taleyini yaşamal olacaqsan. Bu dəniz də bundan sonra Dışparçalayan adlandırılacaq. İkincisi, borclarını ödə. Şeytanlar heç kimə borcu olmayanları çox sevirlər. Bunu mən özümdən yaxşı bilirəm. Bu köpəkoğlu indi mənə aramsız yaltaqlanır və oynaqlayır, borclarım başımdan aşan vaxtlarda isə onlar mənə sürtünməyi heç ağıllarına da gətirmirdilər. Borc içində üzən adamın ruhu bürüşük və arıq olur. Bu, şeytanlar üçün qazanc deyil.

Üçüncüsü, Kotanmordanın yanına lap beləcə, pişik xəzindən başlığı olan əbada get. Əgər bu görünüşdə şeytanlar səni cəhənnəmin lap dibinə aparmasalar, onda mən sənə şərab və yemək verməyi öhdəmə götürürəm. Əgər sən daha etibarlı təhlükəsizlik üçün özünə yoldaş axtarmalı olsan, mənə ümid olma, xeyr, əvvəlcədən sənə bildirirəm. Oradan uzaq, uzaq olmalı! Mən oraya gedəsi deyiləm. Əgər ora getsəm, qoy mən cəhənnəmlik olum.

– Əlimdə qılinc olanda mənim heç nədən qorxum yoxdur, – Jan qardaş etiraz etdi.

– Yaxşı edirsən ki, onu özünlə götürürsən, – Panurq qeyd etdi, – söyüşcül alimi, daha doğrusu, ilahiyyatçını indi görürük. Mənim Toledo məktəbində oxuduğum vaxt, sayğısız qardaş, iblissünaslıq fakültəsinin dekanı Pikatris cənabları bizə deyirdi ki, əcinnələr öz təbiətlərinə görə günəş işığından və eləcə də qılinc parıltısından qorxurlar. Doğrudan da: Herkules şir dərisində, toppuzla cəhənnəmə, şeytanların yanına düşərkən onları Kum falçısının məsləhəti ilə pənıldayana qədər təmizlədiyi qılincı və işıldayan əlbisəsi olan Eney kimi qorxuda bilməmişdi. Ola bilər ki, məhz buna görə Şartrda baş vermiş ölümündən öncə senyor Covanni Cakomo Trivulsi özünə qılinc tələb etmişdi və igid cəngavərə layiq bir şəkildə onu yatağının ətrafında yelləyərkən, bununla onun ölüm yatağının yanında gözətləyən düşmən qüvvələrini qaçmağa vadar edib, əlində

yalın qılinc ölmüşdü. Masoretlərdən və ehkamçılardan şeytanlar niyə behiştin darvazalarına yaxınlaşmağa cürət etmədiklərini soruşanda onlar bunu darvazaların yanında alovlu qılincı olan baş mələikənin dayandığı ilə izah edirlər. Mən əsl toledolu iblişşünas kimi düşünərək qəbul edirəm ki, əcinnələr qılinc zərbəsindən ölmürlər, lakin həmin iblişşünaslığa əsaslanaraq təsdiqləyirəm ki, bu zərbələr onların varlıqlarında qılinc la alov sütununu və ya qatı və tünd tüstü buludunu yaran vaxt əmələ gələn yanqların oxşarını törədir. Bu yanğı hiss edərək onlar şeytanlar kimi qışqırmağa başlayırlar, çünki bu, son dərəcə əzablıdır.

Doğrudanmı sən, azğın axmaq, təsəvvür edirsən ki, iki ordu toqquşan zaman uzaq ətrafa yayılan ağıslığmaz və dəhşətli gurultunu səslərin uğultusu, əlbisələrin zıncıltısı, at zirehlərinin cingiltisi, toppuzların zərbələri, çarpazlaşan mizraqların qıcirtisi, sinan nizələrin taqqıltısı, yaralıların fəryadları, təbillərin çalınması, kərənyaların səsləri, atların kişnərtisi, tüfəng atəşinin çatırtısı və topların gumbultusu yaradır? Etiraf etməliyəm ki, bu, əslində, çox dəhşətli bir şeydir. Lakin əlahiddə qorxuya salan, öz iniltiləri və ulamaqları ilə xüsusilə güclü gurultu yaranan şeytanlardır: onlar orada-burada bədbəxt yaralıların ruhlarını güdürlər, qılınclar da oldu-olmadı şeytanları yanır, bundan da onların havadan toxunmuş və görünməz bədənlərində yanqlar əmələ gəlir, bu yanqların hiss edilməsini isə taxta ilə barmaqlara zərbə vuranda yaranan ağrı ilə müqayisə etmək olar, bu cür zərbələri aşpaz şagirdləri şışdən piy oğurlayanda aşpaz Pinti endirirdi. Bu vaxt onlar şeytanlar kimi, Troya yaxınlığında Diomedin yaraladığı Mars kimi ulayırlar – Homer sübut edirdi ki, o, elə qorxunc və vəhşi səslə bar-bar bağırırdı ki, heç minlərlə adam da ondan bərk bağıra bilməzdi.

Hə, lakin mənə nə olub? Biz burada sürtülmüş əlbisələr, parıldayan qılınclar haqda çərənləyirik, amma sən qılincin belə deyil. Vicdanla deyəcəyəm: onun üstündə çoxdan bəri rəis olmadığından və o, uzun zaman fəaliyyətsiz qaldığından, anbar qapısındakı qıfılda da qalın pasla örtülmüşdür. Bir sözlə, birini seç: ya onu vicdanla təmizlə ki, o parıldasın, ya da

necə var, qoy elə də qalsın, lakin onda Kotanmordanın yanında heç burnunu da göstərmə. Amma mən onun yanına gedəsi deyiləm. Əgər ora getsəm, qoy cəhənnəmlik olum!

XXIV Fəsil. Panurqun məsləhət üçün Epistemona müraciət etməsi haqqında

Villimoru tərki edib Pantaquelin yanına qayıdanda Panurq yolda Epistemona üz tutub dedi:

– Əzizim, mənim köhnə dostum, siz mənim ruhumun nəcə əzildiyini görürsünüz. Sizə bir neçə yaxşı vasitə bəllidir! Mənə kömək edərsinizmi?

Epistemon söz aldı və Panurqun nəzərinə çatdırdı ki, möhtərəm xalq onun kişnəməyinə qəhqəhə çəkir, qarınlarını cırırdı, bədəmindən ağulu şirələri çıxartmaq üçün az miqdarda asırqal qəbul etməyi və adi paltar geyməyi məsləhət görürdü.

– Epistemon, əzizim, könlümə evlənmək düşüb, – Panurq elan etdi. – Ancaq qorxuram ki, məni qurumsaq edərlər və mən ailə həyatında bədbəxt olaram. Bununla belə, mən Plesile-Turda yaşayan bütün qadınların xüsusi hörmət etdikləri, onların təbii meyil göstərdikləri qadınsevərlər, deməzmişən allahsevər minorit qardaşlar ordenini yaratdığına görə müqəddəs Kiçik Fransiskə şlyapamın üstündə gözlük gəzdirməyi və ruhumu çulğalayan şübhələrimi qəti surətdə həll edənə qədər miyança gəzdirməməyi vəd etmişəm.

– Əcəb vəddir, ağıllısını tapmazsan, – Epistemon qeyd etdi. – Sizə təəccüb edirəm ki, indiyə qədər ağıllanmamısınız və özünüzdün dəhşətli dərəcədə pozulmuş duyğularınızı öyrəncəli sakitlik həddinə gətirə bilmirsiniz. Sizə qulaq asanda qeyri-ixtiyari olaraq lakedemoniyalılara Tireya uğrunda döyüşləri uduzaraq, bütün bədbəxtliklərindən sonra itirilmiş şərəflərini döyüşdə qazanana qədər və düşməne verilmiş torpaqlarını geri alana qədər başlarında saç gəzdirməyəcəklərinə and içmiş argivliləri, eləcə də həmişəlik sınımış dizlik gəzdirən ispaniyalı Migel de Orisin məzəli vədini xatırlayıram. Mən

bilmirəm dovşan qulaqlı sarı-yaşıl qalpağı kim daha çox qazanıb və kim buna daha çox layiqdir – bu cəsur döyüşçü, yoxsa samosat filosofunun bizə vəsiyyəti etdiyi tarixin yazılma üsullarına və incəsənətinə məhəl qoymayaraq onun haqqında uzun, ətraflı və bezikdirici şəkildə hekayət edən Angeran. Bu uzun hekayəti oxuduğun zaman sənə elə gəlir ki, bu, qanlı müharibənin yalnız başlanğıcı və girişidir, bunun arxasınca çarlıqların dəyişməsi baş verəcək, lakin sonda həm gicbəsər döyüşçü, həm onu təkbətək döyüşə çağırmış ingilis və öz oxucularını acı turpdan betər bezdirmiş onların həmin salnaməçisi Angeran gülünc vəziyyətə düşürlər. Bu, zahı qadın ki mi var gücü ilə qışqıran və fəryad edən Horasio dağı qədər məzəli bir şeydir. Onun səsinə və fəryadına, bu qeyri-adi və indiyə qədər görünməmiş doğuşa baxmaq üçün bütün ətrafdan axışib gəlmişdilər, amma dağ cəmi-cümlətəni bir siçan doğmuşdu.

– Pişiyə oyuncaqlar, siçana isə göz yaşları, – Panurq sözə qoşuldu. – Hər necə olsa da, sonda sizin özünüz ağlamayasınız! Yox, mən öz əhdimə sadıq qalacağam! Qulaq asın, biz sizinlə çoxdandır bir-birimizə inanıq və Yupiterin özünün himayəsində olan bir dostluq edirik. Öz fikrinizi mənə deyİN: mənəim evlənməyimə dəyər, ya yox?

– Bu, doğrudan, riskli addımdır, – Epistemon qeyd etdi. – Duyuram ki, bu məsələni həll etməyə gücüm çatmayacaq, əgər qoca Kosslu Hippokratın “həlli müşküldür” sözləri tibb üçün hər hansı bir önəm daşıyırsa, onda indiki hal üçün bu söz yüksək dərəcədə özünü doğruldur. Güman edirəm ki, ağılımda sizi çətinlikdən çıxara biləcək bəzi şeylər var, amma hər halda, bu, məni qane etmir.

Platoniklərdən kimsə israr edir ki, öz dühasını görməyi bacaran öz taleyini də öyrənə bilər. Onların elmindən mənim yetərli anlayışım yoxdur və sizin də onların davamçısı olmağınıza can atmıram – orada uydurma çoxdur. Hər şeylə maraqlanan və öyrənmək istəyən estranqurlu bir zadəganın timsalında buna əmin olmuşam. Bu birincisi.

İndi ikincisi. Bizim çağımızda da Yupiter-Ammon hatifliyi, Livadiyadakı, Delfdəki, Delosdakı, Kyarredəki, Patardakı, Te-

girdəki, Prenestdəki, Kolfondakı, Suriya Antioxiyası yaxınlığında yerləşən Kastal bulağındakı, Branxidlərdəki Apollon hatifləri, Dodondakı Vaxx hatifi, Patr yaxınlığındakı Farda Merkuri hatifi, Misirdə, Kanobedəki Serapis hatifi, Tivoli yaxınlığında yerləşən Albneyadakı və Menal dağlarındakı Favn hatifi, Orxomenadakı Tiresi hatifi, Kilikiyadakı Mops hatifi, Lesbos adasındakı Orfey hatifi və Levkadiya adasındakı Trofoni hatifi qüvvədə olsaydılar, mən, bəlkə də, onların yanına gedib (bəlkə də, yox), sizin təşəbbüsünüz haqda nə deyəcəklərinə qulaq asardım.

Lakin siz bilirsiniz ki, Xilaskar Çarı gəldiyi zamandan bəri onlar balıqlar kimi lal oldular, bütün falçı və peyğəmbərliklər onda itib-batdılar, Günəşin parlaq işığında damdabacalar, küpəgirən qarılar, lemurlar¹, qulyabanılar, hər cür əcinnələr və cinlər yoxa çıxdılar. Bundan başqa, əgər onlar çarlıq etsəydilər belə, mən sizi onların cavablarına əhəmiyyət verməməyə inandırardım. Onlar həddindən çox xalqı məhv ediblər. Bəli, mən Aqrippinanın imperator Klavdiyə ərə gedib-gətməyəcəyi sualı ilə şöhrətli Apollonun hatifinə müraciət etdiyinə görə gözəl Lolliyanı qınadığını yada salıram: buna görə Lolliya ön cə qovulmuş, sonra isə bədnamcasına edam edilmişdi.

– Biz daha yaxşı edərik, – Panurq qərar verdi. – Sen-Malo limanının yaxınlığında Oqigiy adaları yerləşir. Biz öz hökmdarımızdan izin alırıq və ora yollanıq. Mən qədim və şöhrətli müəlliflərdən oxumuşam ki, bu dörd adadan birində gələcəyi xəbər verənlər, kahinlər və peyğəmbərlər yaşayırlar, qızıl qayanın dərinliyində isə qızıl zəncirlə buxovlanmış, məlum olmayan quşların (bunlar, ola bilər ki, birinci tərkidünyanı – müqəddəs Paveli yedizdirən elə həmin qarğalardır) hər gün bol-bol gətirdikləri ambroziya² ilə və ilahi nektarla qidalanan Saturn uzanıb və arzu edənlərə onların talelərini, qismətlərini və gələcəkdə onları nələrin gözlədiyini dəqiqliklə qabaqcadan xəbər verir. Parkalar nə toxusalar da, Yupiter nə düşünsə, nə kimi təşəbbüs göstərsə də, bu allahların atası bütün bunları

¹ *Lemur* – Qədim Roma əsətirində: kabus, ölünün ruhu

² *Ambroziya* – Qədim yunan əsətirində: allahlara daimi cavanlıq və həyat verən ətirli yemək

yuxusunda bilir. Mənim ağır vəziyyətim barədə onun nə deyəcəyinə qulaq asağ – bu, bizi əlavə qayğılardan azad edər.

– Bu çox açıq fırıldaqdır və həddindən artıq əfsanəvidir, – Epistemon qeyd etdi. – Mən ora getməyəcəyəm.

XXV Fəsil. Panurqun her Trippa ilə məsləhətləşməsi haqqında

– Əgər mənə etibar etmirsinizsə, – Epistemon davam etdi, – onda öz hökmdarımızın yanına qayıtmazdan öncə gəlin belə edək. Burada, İl-Buşar yaxınlığında her Trippa yaşayır. Sizə məlumdur ki, o, münəccimlik, geomantiya, əl falı, metopomantiya və başqa bu cür sənət növlərinin köməyi ilə gələcəyi xəbər verir. Sizin məsələiniz haqda onunla söhbət edək.

– Bilmirəm buna görə sizə nə deyim, – Panurq qeyd etdi. – Bircə onu bilirəm ki, bir dəfə o, ulu kralla ilahilik və duyğu ilə qavranılmazlıq haqda söhbət etdiyi müddətdə saray nöqərləri onun gözəl arvadını qapıların arasındakı pillələrdə istədikləri qədər əlləşdirmişdilər. Budur, yerdə və göydə nələr baş verdiyini gözlüksüz görən, bütün keçmiş və eləcə də bugünkü hadisələr barədə şəxsi mülahizəsi olan, gələcəyi xəbər verən o, onun arvadını necə yırğaladıqlarını görmürdü və bu barədə sonralar da heç nə bilmədi. Yaxşı daha, əgər istəyirsinizsə, gedək. Ağılı başına yığmaq hər zaman faydalıdır.

Ertəsi gün onlar her Trippanın məskəninə yaxınlaşdılar. Panurq ona canavar xəzindən astarlı plaş, qızıl suyuna çəkilmiş məxmər qınlı ikiəgzizli qılinc və əlli angelot nağd pul bağışladı; sonra çəkinmədən onunla öz məsələsi barədə danışmağa başladı.

Her Trippa gözlərini ona zilləyərək çox fikirləşmədən elan etdi:

– Səndə qurumsağın metoposkopiya və sifəti var, sadəcə, qurumsağın deyil, tanınmış və rüsvay edilmiş qurumsağın.

Burada o, Panurqun sağ ovcuna hər tərəfdən baxıb dedi:

– Bax, Yupiter təpələrindəki bu qırıq xətlər yalnız qurumsaqlarda olur.

Bundan sonra o, cəld hərəkətlə lələklə bir neçə nöqtə qoyub geomantianın tələb etdiyi kimi onları birləşdirib dedi:

– Həqiqətən və doğrudan da, evləndikdən sonra sən tezliklə qurumsaq olacaqsan.

Sonra o, Panurqdan anadan olduğu vaxt hansı ulduz falının tərtib edildiyini xəbər aldı. Panurq onun bu sualına cavab verdi, onda her Trippa çox gecikmədən bütün uyğun bölmələrlə onun səma kamerasını qurdu və onun yerləşməsinə, bir də üçbucaqlı görünüşünü öyrənərək nəfəsini dərinədən buraxıb dilləndi:

– Sənə dərhal aydın dedim ki, qurumsaq olacaqsan, bu qaçılmazdır. İndi məndə bunun yeni sübutu var və səni əmin edirəm ki, qurumsaq olacaqsan. Həm də arvadın səni döyəcək və soyacaq. Kameranın yeddinci bölməsinin görünüşlərinin hamısı nəhsdir: burada Zodiakın bütün qurumsaq bürcləri bir yerə yığılıb, budur: Qoç, Buğa, Oğlaq və başqaları. Yupiter kamerasının dördüncü bölməsi də itki göstərir, Saturnun dördbucaqlı görünüşü isə Merkuriyə yanaşır. Sən pis mərzə tutulacaqsan, mənim əzizim.

– Sənə isə mən titrətmə qoşacağam, qoca axmaq, sənin sifətin idbardır, – Panurq davam etdi. – Bütün qurumsaqlar sıraya düzüləndə sən bayraq daşıyacaqsan. Yaxşısı budur, de görüm, mənim barmaqlarımın arasındakı bu qaşınma gənəsi nədir?

Bu sözlərlə o, iki barmağını buynuz şəklində her Trippə uzatdı, qalanlarını isə bükdü. Sonra Epistemonə müraciət etdi:

– Sizin qarşınızda öz ağılının bütün gücünü başqalarının müsibətlərini və fəlakətlərini müşahidə etməyə, öyrənməyə sərf edən Marsial həcvlərindəki əsl Oldur. Onun arvadı isə bu arada öz vaxtını şən keçirirdi. Bizim məsləhətçi İrdən də yoxsuldur, amma necə də lovğadır, iddialıdır və bununla belə, on yeddi şeytan kimi dözülməzdir, bir sözlə, qədim insanların belə əclafın və alçaqları tam haqlı olaraq adlandırdıqları kimi – πτωχάλαζώγ¹.

Bu sarsağın, gicbəsərin, azğın dəlinin yanından gedək, qoy onun sərxoş sayıqlamalarına onun evdəki dostları – şeytanlar

¹ Lovğa dilənçi (*yunan.*)

qulaq assınlar. Şeytanlar belə yaramaza sevinclə qulluq göstərirlər – buna heç şübhə etmirəm. O, bütün fəlsəfənin əsasının əsasını bilmir, yəni: özünü dərk et; o təsəvvür edir ki, öz yaxınlarının gözlərindəki tükü görür, amma bununla belə, görmür ki, öz gözlərinin hər birində yoğun bir tir var. Bu, Plutarxın təsvir etdiyi əsl Polipraqmondur. Başqa evlərdə, insanlar arasında, hamının yanında gözləri vaşaqdan yaxşı görünən, öz evində isə köstəbək kimi kor olan ikinci Lamiyadır bu: öz evində heç nə görməzdi, ona görə ki, haradansa evinə qayıdanda gözlərini gözlük kimi çıxarıb, girişin yanında asılmış başmaqlarında gizlədərdi.

Panurq sözünü bitirər-bitirməz her Trippa yulğun budağını əlinə aldı.

– O, gərək olanı götürür, – Epistemon qeyd etdi. – Nikanandr bu ağacı uzaqgörən adlandırır.

– Həqiqəti hansı üsulla daha müfəssəl bilmək istərdin, – her Trippa soruşdu: – Aristofanın “Buludlar”da məşhurlaşdırdığı piromantiyanın köməyiləmi, aeromantiyanın, Germolay Varvarın sınaqdan keçirdiyi və assuriyalıların arasında çox geniş yayılmış hidromantiyanın, ya da lekanomantiyanın köməyi ilə? Mən iki sağlam natarazın arvadını yırğaladıqlarını su dolu ləyəndə sənə göstərərəm.

– Sən burnunu mənim arxama soxanda gözlüyünü çıxartmağı unutma, – Panurq xəbərdarlıq etdi.

– Bəlkə, katoptromantiyanın köməyi ilə ki, – her Trippa davam etdi, – onun səbəbinə Didi Yulian – Roma imperatoru, öz başına gələcək olan hər şeyi qabaqcadan duymuşdu? Bunun üçün sənə gözlük gərək olmayacaq. Sənin arvadını necə qaşdıqlarını güzgüdə elə aydın görəcəksən ki, elə bil, mən onu sənə Patr yaxınlığındakı Minerva məbədinin bulağında göstərmişəm. Ya da öz mərasimlərini icra edərkən romalıların çox dərin hörmətlə yanaşdıqları koskinomantiyanın köməyi ilə? Şadara, qısqaç götür və sən şeytanları görəcəksən. Bəlkə, Feokritin öz “Ovsunçu qadın”ında yada saldığı alfitomantiyanın, ya da toxumla unu qarışdırıb alevromantiyanın köməyi ilə? Astraqalomantiyanın köməyi ilə? Məndə oyun zərləri tapılar. Tiromantiyanın köməyi ilə? Yeri gəlmişkən, məndə

Breemont pendiri var. Hiromantiyanın köməyi ilə? Sən halqaları fırladacaqsan, mənə inana bilərsən ki, onların hamısı sol tərəfə yıxılacaq. Sternomantiyanın köməyi ilə? Düzünü deyim ki, sən çox üzgünsən. Libanomantiyanın köməyi ilə? Bunun üçün yalnız bir azca buxur gərəkdir. Ferrarda bir qadının – Yakob Rodiciyə məxsus bətn vasitəsilə görmə ustası olan bir qadının uzun müddət tətbiq etdiyi qastromantiyanın köməyi ilə? Eşşək başını yanan kömürün üstündə qızardan germanların, adətən, istifadə etdikləri kafaleonomantiyanın köməyi ilə? Keromantiyanın köməyi ilə? Onda ərinmiş mumu suya tök – sən öz arvadını və onun oynaşanlarını görəcəksən. Kapnomantiyanın köməyi ilə? Yanan kömürün üstünə xaş-xaş və küncüt toxumu qoy – bu, sadəcə, tam bir fərəhdir! Aksinomantiyanın köməyi ilə? Yalnız sonra həvəngdəstə və tavaya atmaq üçün kəhrəba ehtiyatı gör. Homer bu üsulla Penelopenin adaxlıları haqqında necə bir zirəkliliklə xəbər tutmuşdu! Onimantiyanın köməyi ilə? Provansal yağı və mum götürək. Teframantiyanın köməyi ilə? Sən havada arvadının bədəninin küldən necə əmələ gəldiyini görəcəksən. Botanomantiyanın köməyi ilə? Məndə elə bunun üçün adaçayı yarpaqları var. Sikomantiyanın köməyi ilə? Ah, əncir yarpaqları üzərində ilahi falabaxma sənəti! Tiresi və Polidamantın bir vaxtlar sayğı göstərdikləri və çox tez-tez müraciət etdikləri, likiyalıların ölkəsində Apollona həsr edilmiş meşədəki Dina xəndəyində tətbiq edilən ixtiomantiyanın köməyi ilə? Xeromantiyanın köməyi ilə? Bundan ötrü xeyli çoxça tədarük etmək və onların sidik kisələrini kəsmək gərəkdir. Kleromantiyanın köməyi ilə – bundan ötrü şaxtalı gecədə paxlalı piroq bişirmək gərəkdir. Roma imperatoru Elaqa balın iyənmediyi antropomantiyanın köməyi ilə? Xoşagələn üsul deyil, amma sən ona dözərsən: axı tale özü səni qurumsaq olmağa məhkum edib. Sivillanın stixomantiyasının köməyi ilə? Onomatomantiyanın köməyi ilə? Sənin adın nədir?

– Nəcisgövşəyən, – Panurq cavab verdi.

– Yaxud alektriomantiyanın? Mən burada məharətlə çevrə çəkəcəyəm və elə burada, sənin gözlərinin qarşısında onu

iyirmi dörd bərabər hissəyə böləcəyəm. Hər bir hissədə əlifbanın hansısa bir hərfini yazacağam və hər bir hərfin üstünə dəri toxumu qoyacağam, sonra çevrənin daxilinə hələ cütləşməmiş cavan xoruz beçəsi buraxacağam. Bax görəcəksiniz – zəmin oluram – o, mənim Q. U. R. U. M. S. A. Q. O. L. A. C. A. Q. S. A. N. hərflərinin üstünə qoyduğum toxumları dimdikləyəcək və nəticədə öz varisinin kim olacağını həsrətlə bilmək istəyən imperator Valentin zamanında F.E.O.D. hərflərinin üstündəki toxumları dimdikləyən bəsirətli və alektriomantik xoruzdan az fərasətli olmayacaq.

Lakin bəlkə, sən quşların uçmağı, quşların dahiyənə oxumağı, müqəddəs ördəklərin yedizdirilməsi ilə əlaqədar olan şeylərə daha çox inanırsan? Ya bəlkə, siz qaruspisyalara müraciət etmək istəyirsiniz? Ya da ekstispisyalara?

– Kakapispisyallara, – Panurq cavab verdi.

– Yaxud nekromantiyanın? Tianlı Apollonun Axilli diriltiyi kimi, ya da Saulun yanında cadugərlik edən sehrbaz qadın kimi mən də elə indicə bu yaxınlarda ölmüş birisini dirildə bilərəm və dirilən adam bizə hər şeyi – Eristonun çağırdığı mərhumun Farsal döyüşünün gedişatı və nəticəsini Pompeyə qabaqcadan xəbər verdiyindən də yaxşı açardı. Əgər siz, bütün yer üzündəki qurumsaqlara xas olan kimi, ölüldəndən qorxursunuzsa, onda mən yalnız skiomantiyaya müraciət edə bilərəm.

– Rədd ol cəhənnəmə, axmaq, dəlibaş, get bütün albanları korla; bunun əvəzində itiuclu şlyapa alarsan! – Panurq çığırdı. – Səni cəhənnəmə gedəsən, elə bu asanlıqla sən mənə məsləhət verə bilərdin ki, dilimin altına zümrüd, ya da kaftar daşı qoyum, hop-hop quşlarının dilçəklərini, ya da yaşıl qurbağaların ürəklərini yığım, bir vaxtlar Mesopotamiya ərəblərinin etdikləri kimi, qu və başqa quşların iniltisinə və oxumasına görə öz taleyimi qabaqcadan bilmək qabiliyyətinə yiyələnmək üçün əjdahanın ürəyini və qaraciyərini yeyim.

Rədd ol cəhənnəmə, qurumsaq, dəyyus, xaçpərəst, lənə-tə gəlmiş ovsunçu, mürtədləri idarə edən!

Gedək hökmdarımızın yanına! Mən əminəm ki, o, bizim bu uzunətəkli şeytanın kahasında olduğumuzu biləndə başı-

mızı sığallamayacaq. Mən onun yanına getməyimə çox təəs-süf edirəm və elə indicə onun bığlarını bəlgəmlə bəzəyəcə-yinə görə bir vaxtlar mənim arxama üfürən adama böyük məmnuniyyətlə yüz əyan və on dörd erkək verərdim. Ədalətli Allah, onun cəfəngiyatından, müəmmalarından, cadugərliyindən və falçılığından mən nəfəs ala bilmirəm! Onu cəhənnəmlik olaydı! Amin deyün – və gedək içək. Şənlənməyə olan hə-vəsimi isə o, iki günlük, bəlkə də, dörd günlük qaçırdı.

XXVI Fəsil. Panurqun məsləhət üçün Dişparçalayan Jan qardaşa müraciət etməsi haqqında

Her Trippanın danışığıları Panurqu qəzəbləndirmişdi və Yuim kəndindən keçərkən o, dili dolaşa-dolaşa və özünün sol qulağını qaşırıyaq Jan qardaşa müraciət elədi:

– Şənləndir məni, yekəqarın! Bu qudurmuş axmaq başımı tamam xarab etdi.

Qulaq as, əxlaqsız-yaramaz,
 əxlaqsız-sehrbaz, əxlaqsız-ecazkar, məhsuldar əxlaqsız,
 şöhrətli əxlaqsız, ustad əxlaqsız, pırtlaşq əxlaqsız,
 əsl əxlaqsız, kəpikələnmiş əxlaqsız, yunlu əxlaqsız,
 naxışlı əxlaqsız, malalanmış əxlaqsız, laylı əxlaqsız,
 büzməli əxlaqsız, dənəvər əxlaqsız, itilənmiş əxlaqsız,
 şəbəkəli əxlaqsız, isladılmış əxlaqsız, divar naxışlı əxlaqsız,
 pardaxlanmış əxlaqsız, xərclənmiş əxlaqsız, mumlanmış
 əxlaqsız,

qalaylanmış əxlaqsız, damğalı əxlaqsız, piylə doldurulmuş
 əxlaqsız,

içi qiyməli əxlaqsız, əntiqfuruş əxlaqsız, anadangəlmə əx-
 laqsız,

günahkar əxlaqsız, quduzlaşmış əxlaqsız, qatranlanmış
 əxlaqsız,

kaftanlı əxlaqsız, qeyri-sabit əxlaqsız, başlıqlı əxlaqsız,
 arzuolunan əxlaqsız, laklanmış əxlaqsız, xal-xal əxlaqsız,
 qaraağaclı əxlaqsız, qırmızıağaclı əxlaqsız, şümşadağaclı
 əxlaqsız,

latın əxlaqsız, ciyildəyən əxlaqsız, arbalet əxlaqsız, tapançalı əxlaqsız, qeyzli əxlaqsız, batistli əxlaqsız, sakitləşməyən əxlaqsız, iri əxlaqsız, hərzə əxlaqsız, zirək əxlaqsız, lovğa əxlaqsız, ədəbli əxlaqsız, gözəl əxlaqsız, diribaş əxlaqsız, çevik əxlaqsız, təsirlikli əxlaqsız, yerlikli əxlaqsız, yiyəlikli əxlaqsız, dirilikli əxlaqsız, nəhəng əxlaqsız, həyati əxlaqsız, oval əxlaqsız, magistrəl əxlaqsız, klaustral əxlaqsız, rahibli əxlaqsız, güclü əxlaqsız, davamlı əxlaqsız, şəksiz əxlaqsız, iti əxlaqsız, hörmətli əxlaqsız, qoçaq əxlaqsız, narahat əxlaqsız, ehtiraslı əxlaqsız, həcmli əxlaqsız, inadlı əxlaqsız, məzəli əxlaqsız, ağır əxlaqsız, qoçaq əxlaqsız, fırlı əxlaqsız, cəsəətli əxlaqsız, xoşrəftar əxlaqsız, ehtiyatlı əxlaqsız, mayalayıcı əxlaqsız, parıldayan əxlaqsız, fitçalan əxlaqsız, ciyildəyən əxlaqsız, sevimli əxlaqsız, lazımlı əxlaqsız, hamıyafaydalı əxlaqsız, ədəbli əxlaqsız, ürəyibərk əxlaqsız, səyli əxlaqsız, dəliqanlı əxlaqsız, xoşbəxt əxlaqsız, qoçbaşı əxlaqsız, piyli qoyun əxlaqsız, ən mühüm əxlaqsız, şirnili əxlaqsız, yüksək əyarlı əxlaqsız, misilsiz əxlaqsız, kök əxlaqsız, yoğunirtməkli əxlaqsız, nizəsiddikduran əxlaqsız, rafı əxlaqsız, qvelfli əxlaqsız, orsinli əxlaqsız, səpən əxlaqsız, əsən əxlaqsız, həyat fəaliyyətli əxlaqsız, soybaşı əxlaqsız, alyanaq əxlaqsız, qızğın əxlaqsız, yerölçənli əxlaqsız, alqamalik əxlaqsız, səbrli əxlaqsız, yekəpər əxlaqsız, əla əxlaqsız, qarınqulu əxlaqsız, əhliləşdirilməz əxlaqsız, yorulmaz əxlaqsız, yenilməz əxlaqsız, sarsılmaz əxlaqsız, amansız əxlaqsız, labüd əxlaqsız, cəlbədicə əxlaqsız, məftunedicə əxlaqsız, görməli əxlaqsız, lamisəli əxlaqsız, əzələli əxlaqsız, doydurucu əxlaqsız, köməkçi əxlaqsız, faciəvi əxlaqsız, masqaralı əxlaqsız, xarici əxlaqsız, qıdıqlayıcı əxlaqsız, həzmedicə əxlaqsız, kafi əxlaqsız, həyatakeçirən əxlaqsız, möhkəmləndirici əxlaqsız, möhürləyici əxlaqsız, uşaqbaz əxlaqsız, heyvanbaz əxlaqsız, aşnalı əxlaqsız, aqlamayan əxlaqsız, şölələnen əxlaqsız,

guruldayan əxlaqsız, taxan əxlaqsız, qoyan əxlaqsız,
deşən əxlaqsız, cırıldayan əxlaqsız, iyli əxlaqsız,
ildırımsaçan əxlaqsız, mənili əxlaqsız, tosqun əxlaqsız,
fisildayan əxlaqsız, sırtıq əxlaqsız, həyasız əxlaqsız,
piyli əxlaqsız, qazan əxlaqsız, soxan əxlaqsız,
dəlibaz əxlaqsız, nüfuzedici əxlaqsız, qərarsız əxlaqsız,
yolverməz əxlaqsız, dibəçatan əxlaqsız, şadara kimi titrə-
yən əxlaqsız,

atılıb-düşən əxlaqsız, çapan əxlaqsız, dombalaqışan əx-
laqsız Jan qardaş, dostum mənim, sənə xüsusi hörmət bəslə-
yirəm; ona görə də səni qəlyanaltıya saxlamışdım. Zəhmət
olmasa, mənə öz fikrini söylə: mənim evlənməyimə dəyər, ya
yox?

Jan qardaş ruh yüksəkliyi ilə ona belə cavab verdi:

– Evlən, lənətə gələsən, evlən, amma sonra tənbelləşmə. Bir
sözlə, sən bu işi sonraya saxlama. Elə bu gün axşam sizin cinsi
əlaqəniz, daha doğrusu, açıqlamanız baş tutmalıdır. Ay Allah,
sən niyə uzadırsan? Məgər bilmirsən ki, dünyanın sonu yaxın-
laşır? Biz indi ona dünənkindən iki trabyüt və yarım tuaz daha
yaxınıq. Eşitmişəm ki, dəccal artıq doğulub. Düzdür, o, hələlik
süd anasını və dayələrini cırmaqlayır, hələlik öz xəzinələrini
aşkar etmir; o, hələ kiçikdir. *Crescite, nos qui vivimus, multipli-*
*camini*¹ – dua kitabında belə yazılır, axı bizdə bir kisə taxıl
ən çoxu üç patakayadır, amma bir çəllək şərab altı blanka.
Nədir, sən Qiyamət gününə, *dum venerit judicare*², dolu
yumurtalarla gəlmək istəyirsən?

– Sənin parlaq və aydın zəkan var, Jan qardaş, sən mənim
paytaxt əxlaqsızımsan və doğru deyirsən, – Panurq qeyd et
di. – Abidoslu Leandr Hellespontun yanından keçərək, Asiya-
dan Avropaya, – Sestə, öz rəfiqəsi Heronun yanına üzəndə,
Neptuna və başqa dəniz allahlarına məhz buna görə yalvar-
mışdı:

Madam ki siz məni yolda qorudunuz,
İndi də, heç olmasa, batırmayınız!

¹ Bütün canlılar, doğub-törəyin və artın (*lat.*)

² Allah yeri mühakimə etməyə gələndə (*lat.*)

O, o biri dünyaya dolu yumurtalarla getmək istəmirdi.

Mən isə gör nə qərara gəldim: mənim bütün Raqumda məhkəmənin ölüm hökmünə məhkum etdiyi cinayətkarların hər birinə bərk-sev-dürtməyə bir, ya da iki gün imkan veriləcək ki, onun toxum borusunda iqrək hərfini təsvir etmək üçün heç nə qalmasın. Belə qiymətli şey mütləq işə sərf edilməlidir. Bir də gördün ondan kimsə doğular. Bu zaman o, sakit vicdanla ölə bilər, zira özündən sonra başqa adam qoyacaq.

XXVII Fəsil. Jan qardaşın Panurqa necə şəh məsləhətlər verməsi haqqında

– Müqəddəs Riqomeyə and olsun, – Jan qardaş dedi, – mənim ürək dostum, sənin yerində olduğumda etməyəcəyim bir şeyi sənə məsləhət görməzdim. Sən zərbələrinin aramsız və arasıkəsilməz olacağını düşün və götür-qoy et. Əgər ara versən, onda sən yazıq ölmüsən. Süd analarının başına gələnlər sənə də başına gələcək: onlar əmizdirməyi dayandıran kimi südləri quruyur. Əgər sən də mənini daim məşq elətdirməsən, o da öz südünü qurudacaq və sənə yalnız sidik borusu kimi qulluq edəcək. Eyni zamanda sənə yumurtaların xayalığında boş yerə sallanacaq.

Səni bu barədə xəbərdar etməyi özümə borc bilirəm. Mən çoxlarını tanıyıram ki, bacardıqları vaxt etmədiklərinə görə istədikləri vaxt artıq edə bilmirlər. Elə bu səbəbdən də, alimlərin dediklərinə görə, əgər istifadə edilməyibsə, bütün imtiyazlar itirilir. Buna görə də, oğlum, özünün aşağıdakı balaca, hamıya məlum olan troqloditlərini daim zəhmət çəkməyə məcbur et. Onlara əyanlardan nümunə götürməyi, daha doğrusu, gəlirlərin hesabına yaşayıb heç nə etməməyi qadağan et.

– Oldu, Jan qardaş, sən mənə qiymətli əxlaqsızımsan, sənə inanıram, – Panurq təsdiq etdi. – Sən birbaşa işə başlayırsan. Heç bir yanaşmasız və eyhamsız olaraq, qəlbimə dama biləcək bütün qorxuları bir andaca yox etdin. Buna görə də həmişə sərrast vurmağa göylər sənə kömək olsun. Beləliklə, sənə məsləhətinə görə evlənirəm, uğurla evlənirəm və

tezliklə qəşəng qulluqçularım əmələ gələndə sən məni yoluxursan və bacılar cəmiyyətinin himayədarı olursan. Sənin moizənin birinci hissəsi barədə deyə biləcəklərim bunlardır.

– Varen zənglərinin hatifinə bir qulaq as, – Jan dedi. – Onlar nə deyirlər?

– Başa düşdüm, – Panurq cavab verdi. – Çəllək haqqı, onların cingiltisi mənə Dodonlu Yupiterin tiyanlarının cingiltisindən daha uzaqgörən görünür. Qulaq as:

Sən ərciyəz olacaqsan, sən ərciyəz olacaqsan,
ərciyəz, ərciyəz!

Hərgah ərciyəz olsan, ərciyəz, ərciyəz,

Dünya gözündə olmaz sevincdən, orda görərsən, gör, gör,
ərciyəz, ərciyəz!

Sənə başımla zəmin dururam ki, evlənirəm – bütün hadisələr məni buna sürükləyir. Qoy mənim sözüüm mis divardan möhkəm olsun!

Sənin moizənin ikinci bəndinə gəldikdə isə, etiraf etməliyəm ki, mənə, sən mənim ata ola bilmək qabiliyyətimə şübhələnirsən və inanmırsan, görünür, güman edirsən ki, simic Bağlar allahı mənə elə də çox iltifat göstərmir. Xahiş edirəm, lütfən, inan mənə ki, o, mənim yanımda tir-tir əsir: təbii, xeyirxahdır, üzüyoladır və hər yerdə, hər şeydə iltifatlıdır. Elə ancaq qayıışı, daha doğrusu, qaytanı açmaq və qəniməti ona göstərib “Tut, dostum!” demək bəs edər.

Əgər gələcək arvadım, bir vaxtlar Messalina, ya da Vinçesterli ingilis markizasında göründüyü kimi, məhz sevgi ləzzətinə simic olsa belə – mənə inana bilərsən – onu təmin edərək daha zəngin olacağam. Süleymanın nə dediyi mənə bəllidir, axı o, bu barədə məlumatlı və təcrübəli adam idi. Ondən sonra Aristotel qeyd etmişdi ki, qadın cinsi öz təbiətinə görə acgözdür, mənə öz tərəfimdən hamının diqqətinə çatdırıram ki, mən həmin ölçüdə və imtinasız silaha malikəm.

Yalnız xahiş edirəm, Herkules, Prokul, Sezar və öz kişilik gücünə görə altmış kəpitkəciyə bərabər olduğu barədə əl-Quranda lovğalanan Məhəmməd kimi ağlasığmaz gəzəyənləri mənə nümunə göstərmə. Yalan deyir əclaf!

Eləcə də barəsində Teofrastın, Plininin və Afineyin dünyaya car çəkdiyələri hindlini də mənə nümunə göstərməyin – gu ya, o, hansısa bir otun köməyi ilə bir gündə yetmiş dəfədən artıq davam gətirmiş. Mən buna inanmıram. Rəqəm necə gəldi götürülüb. Səndən buna inanmamağı xahiş edirəm. Lakin səndən onu da xahiş edirəm inanasan ki, mənim əzam – mənim müqəddəs uşağdoğuran üzvüm, İtifallım, messer Kotale Albinqam dünyada birincidir və bu, danılmaz bir həqiqətdir.

Qulaq as, əxlaqsızcığaz! Sən nə vaxtsa Kastr rahibinin cübbəsini görmüsən? Onu kimin evinə gətirsələr – gizli, ya açıq – birdən onun müdhiş xüsusiyyətinin təsirindən bütün ev adamları və sakinlər, heyvanlar və insanlar, kişilər və qadınlar, hətta pişiklər və siçovullara qədər hamı azğınlaşırdı. And içirəm, dəfələrlə əmin olmuşam ki, mənim miyançamda daha çox fəvqəltəbii enerji gizlənmişdir. Səninlə çərən-pərən etmək fikrində deyiləm, amma bir dəfə mən Sen-Maksəndə ilahi coşğunluq tamaşasına düşmüşdüm, o vaxt mənim miyançanın xüsusiyyətlərinə və müəmmalı xassələrinə görə hamı – məzhəkəçilər və tamaşaçılar gözlənilmədən elə qorxunc azğınlığa düşdülər ki, atılıb-düşmək istəməyən nə bir mələk, nə bir adam, nə bir iblis, nə də bir ifritə qaldı. Suflyor öz dəftərini tulladı, Mikayılı təqlid edən məzhəkəçi göylərdən qarqara ilə səhnəyə endi, şeytanlar cəhənnəmdən tullanaraq bütün yazıq arvadları öz yanlarına apardılar, Lüsiferin özü də zəncirini qırdı.

Bir sözlə, bu həngaməni görəndə yanlarında olmağının Florali iştirakçılarının sıralarında çaxnaşma saldığını görüb bayramı tərk etməyi üstün tutan sensor Katondan nümunə götürərək teatrdan qaçdım.

XXVIII Fəsil. Jan qardaşın qurumsaqlığının onun üçün təhlükəli olmadığına Panurqu necə inandırdığı haqda

– Özün bilərsən, – Jan qardaş qeyd etdi, – amma zamanla dünyada hər şey dağılır. Qocalmayan və dağılmayan elə bir mərmər, ya da porfir yoxdur. İndi sən hələlik qoca deyilsən, amma bir neçə ildən sonra əzanın səni pis vəziyyətdə qoydu-

ğu haqda etirafını eşidəcəyimə şübhə eləmirəm. Bax, sənin saçlarında ağ tük görürəm. Saqqalında ağ, boz, qonur və qara tellər bir-birinə qarışıb – bu, onu Yer in xəritəsinə oxşadır. Bax: bu Asiyadır, bu Dəclə və Fəratdır; bax, Afrika – bu, Aylı dağdır. Nil bataqlıqlarını görürsən? Bax, ora Avropadır. Telemi görürsən? Bax, o tamam ağ olan çəngə – bu, Hiperbora dağlarıdır.

Dostum, çəllək haqqı, dağlarda qar olanda – başı və çənəni nəzərdə tuturam – miyança vadilərində o qədər də isti ola bilməz.

– Ah, görüm dabanına mıx batsın! – Panurq səsləndi. – Sən ümumi fikirləri bilmirsən. Dağlarda qar olanda vadilərdə parlıt, şimşək, ildırım oxları, köpmə, qızartı, göy gurultusu, boran və bütün şeytanlar olur. Buna təcrübədə əmin olmaq istəyirsən? İsveçrəyə get və Berndən dörd mil aralıda, Sion istiqamətində olan Vunderberlix gölünü seyr et. Saçlarımın ağılığına görə mənə qınayırısan, lakin daha yaxşı olardı ki, kəvəri yadına salasan – onun başı ağdır, quyruğu isə düz, bərk və yaşıldır.

Düzdür, özümdə qocalığın, mən deyərdim ki, gümrah qocalığın bəzi fərqli əlamətlərini müşahidə edirəm, lakin bu barədə heç kimə heç nə demə, qoy bu, öz aramızda qalsın. İş burasındadır ki, indi şəraba qarşı əvvəllər məndə heç olmayan xüsusi bir meyil göstərirəm, indi mən əvvəllər heç olmayan kimi, pis şəraba rast gəlməkdən qorxuram. Bunda qürubdan nəşə var – bu, o deməkdir ki, gün artıq günortadan keçmişdir.

Eybi yoxdur! Mən yaxşı, hətta əvvəlkindən daha yaxşı həmpiyaləyəm. Axı qocalıqdan qorxmuram! Məni bu narahat etmir. Məni qorxudan odur ki, hətta cəhənnəmə getməli olsa belə, hər yerdə müşayiət etməli olduğum hökmdarımız Pantaquellə uzun müddət burada olmadığımız vaxtlarda birdən arvadım mənə qurumsaq edər. Bax budur dəhşətli söz! Bu barədə kiminlə söhbət etmişəmsə, hamı mənə qorxudub və bunun alın yazım olduğunu israr edir.

– Hər arzu edən qurumsaq ola bilməz, – Jan qardaş etiraz etdi. – Əgər sən qurumsaq olsan, *ergo*¹ arvadın gözəl olacaq;

¹ Deməli (*lat.*)

ergo o, səninlə yaxşı davranacaq; ergo çoxlu dostların olacaq; ergo sən öz ruhunu xilas edəcəksən.

Rahiblərin hər kəsə bəlli olan fikirləri belədir. Axı bu, sənin üçün daha yaxşıdır, ay pozğun! Bu, sənin üçün məmnunluğun zirvəsi olacaq. Sən bundan az da olsa, ziyan görməyəcəksən. Əvəzində var-dövlətin artacaq.

Əgər bu, sənin alın yazındırsa, buna mane olmaq səninmi hökmündədir? Söylə, süst əxlaqsız,

köhnəlməmiş əxlaqsız, mamırlamış əxlaqsız, soyumuş əxlaqsız, qurumuş əxlaqsız, lax əxlaqsız, ölüvay əxlaqsız, tutqun əxlaqsız, paslanmış əxlaqsız, ovulmuş əxlaqsız, üzgün əxlaqsız, yorğun əxlaqsız, boşalmış əxlaqsız, uğursuz əxlaqsız, taqətsiz əxlaqsız, tərs əxlaqsız, oyuq əxlaqsız, lüt əxlaqsız, tüləmiş əxlaqsız, yuxulu əxlaqsız, kənarlaşdırılmış əxlaqsız, ləğvedilmiş əxlaqsız, p..lu əxlaqsız, sıyıq əxlaqsız, üzüyüğülmüş əxlaqsız, nümunəvi əxlaqsız, saxta əxlaqsız, yabançı əxlaqsız, tənbel əxlaqsız, qurdlanmış əxlaqsız, fərsiz əxlaqsız, pozğun əxlaqsız, arıq əxlaqsız, avadanlıqsız əxlaqsız, yöndəmsiz əxlaqsız, sərın əxlaqsız, pərişan əxlaqsız, çəkisiz əxlaqsız, cüzi əxlaqsız, rəzil əxlaqsız, boşalmış əxlaqsız, düyülmüş əxlaqsız, basılmış əxlaqsız, doymuş əxlaqsız, natəmiz əxlaqsız, təşəxxüslü əxlaqsız, papaqqoyan əxlaqsız, cəftəli əxlaqsız, cəfəng əxlaqsız, riyakar əxlaqsız, cılız əxlaqsız, etibarsız əxlaqsız, ikiüzlü əxlaqsız, tabsız əxlaqsız, yağçalan əxlaqsız, durğun əxlaqsız, məyus əxlaqsız, zəif əxlaqsız, əsəbi əxlaqsız, usanmış əxlaqsız, bitmiş əxlaqsız, ağlar əxlaqsız, üfunətli əxlaqsız, birləşmiş əxlaqsız, izharedilmiş əxlaqsız, təhqiredilmiş əxlaqsız, axtalanmış əxlaqsız,

burulmuş əxlaqsız, xədim əxlaqsız, əməliyyat edilmiş əxlaqsız,

güdüllü əxlaqsız, manqolu əxlaqsız, yumşaq əxlaqsız, üşüyən əxlaqsız, qarnıyırtıq əxlaqsız, xəsis əxlaqsız, varikozlu əxlaqsız, qanqrenli əxlaqsız, qoturlu əxlaqsız,

qurdlu əxlaqsız, çolaqədilmiş əxlaqsız, topaledilmiş əxlaqsız, rəngsizləşdirilmiş əxlaqsız, çapılmış əxlaqsız, zahiri əxlaqsız, yekəbaş əxlaqsız, qarışıq əxlaqsız, düşkün əxlaqsız, qabalaşmış əxlaqsız, hislənmiş əxlaqsız, codlaşmış əxlaqsız, odlanmış əxlaqsız, burulmuş əxlaqsız, uzundraz əxlaqsız, şoraba əxlaqsız, qarğagözlü əxlaqsız, uzaqdaolan əxlaqsız, qarışdırılmış əxlaqsız, içiçuxmuş əxlaqsız, heçəçuxmuş əxlaqsız, mağmun əxlaqsız, müftəxor əxlaqsız, məqsədsiz əxlaqsız, kiffənmiş əxlaqsız, saxta əxlaqsız, xəstə əxlaqsız, ələngə əxlaqsız, arıq əxlaqsız, suçiçəkli əxlaqsız, üfürülmüş əxlaqsız, sızanaqlı əxlaqsız, doldurma əxlaqsız, dölsüz əxlaqsız, bacarıqsız əxlaqsız, urlu əxlaqsız, gərəksiz əxlaqsız, yanıq əxlaqsız, dəmli əxlaqsız, acılaşmış əxlaqsız, sısqə əxlaqsız, yapışqan əxlaqsız, yırğalanan əxlaqsız, qaşınmalı əxlaqsız, vərəmli əxlaqsız, korlanmış əxlaqsız, itilənmiş əxlaqsız, kiçildilmiş əxlaqsız, yırtılmış əxlaqsız, tullanmış əxlaqsız, utandırılmış əxlaqsız, sağılmış əxlaqsız, pırtlaşmış əxlaqsız, paslanmış əxlaqsız, əridilmiş əxlaqsız, boğulmuş əxlaqsız, kənarlaşdırılmış əxlaqsız, gicəlmüş əxlaqsız, ağilsiz əxlaqsız, bacarıqsız əxlaqsız, bilməyən əxlaqsız, keyləşən əxlaqsız, donquldanan əxlaqsız, ürkək əxlaqsız, pıçıldadan əxlaqsız, ificli əxlaqsız, yıpranmış əxlaqsız, köhnəldilmiş əxlaqsız, yüngülləşdirilmiş əxlaqsız, dilxor əxlaqsız, sarsıdılmış əxlaqsız, yararsız əxlaqsız, burnunaburaxan əxlaqsız, boşadəyən əxlaqsız, sızıldayan əxlaqsız, xırdalayan əxlaqsız, ömrünüsürmüş əxlaqsız, çürümüş əxlaqsız, clarışdırılmış əxlaqsız, yamaqlanmış əxlaqsız, matqalmış əxlaqsız, ağacadönmüş əxlaqsız, dəyərsizliyə-düşən əxlaqsız,

hərşeyitirmiş əxlaqsız, yeyilməyən əxlaqsız, sıfırlı əxlaqsız, ağziaçıq əxlaqsız, puçədilmiş əxlaqsız, heçnəsizqalan əxlaqsız, tir-tir əsən əxlaqsız,

sən əxlaqsız olan şeytan, Panurq, mənim dostum, əgər bunlar sənin alınına yazılıbsa, doğrudanmı planetləri geri döndərməyi, bütün göy sferalarını qarışıq salmağı, taleyin hərəkətverici qüvvələrində səhv tapmağı, cəhrə iylərini kütləşdirməyi,

qarqaralara böhtan deməyi, kələfaçanlara iftira etməyi, sapları ləkələməyi, buxar halqaları buraxmağı mümkün sayacaqsan? Sənin böyrünə isitmə düşsün, əxlaqsızcıq – bu ki nəhənglərdən şükürlüdür! Qulaq as, əxlaqsız, nəyi üstün tutardın: səbəbsiz qısqanc olmağı, yoxsa özün də şübhələnmədən qurumsaq olmağı?

– Mən nə onu, nə də o birini istərdim, – Panurq cavab verdi. – Amma nəyisə sezsəm, onda intizam yaradacağam, tək yer üzündə dəyənlər olaydı.

Vicdanla desəm, Jan qardaş, mən evlənməsəm yaxşıdır. Biz indi zənglərə yaxınıq, ona görə də qulaq as, gör onlar mənə nə deyir:

Nikaha girmə, nikaha girmə,
Vay-vay-vay-vay
Əgər girməli olsan... yox, girmə,
Vay-vay-vay-vay;
Bənzəyərsən buynuzlu keçiyə:
Bundan gələrsən qəzəbə.
Burada onların söhbətləri də bitdi, səyahətləri də.

XXIX Fəsil. Panurqu çətin vəziyyətdən çıxartmaq üçün Pantaqruelin ilahiyyətini, həkimi, qanunşünası və filosofu məsləhətə çağırması haqqında

Saraya gələn kimi onlar necə gəzib-dolaşdıqları haqda Pantaqruele məruzə etdilər və ona Kotanmordanın şerini göstərdilər. Pantaqruel onu dönə-dönə oxuyandan sonra dilləndi:

– Bu cavab başqalarından çox xoşuma gəldi. Onun mənası budur ki, hər bir nikaha girən öz şəxsi niyyətlərinin hakimi olmalıdır və yalnız özü ilə məsləhətləşməlidir. Mən həmişə bu fikirdə olmuşam və onu lap öncədən, mənimlə bu barədə yenicə danışmağa başlayanda sizə demişdim, lakin o zaman mənə elə gəldi ki, ürəyinizin dərinliyində mənə güldünüz, bu özünəarxayınılığınız və özünəgüvənməyiniz sizə çox bəlalar gətirdi. Hər necə olur-olsun, biz başqa cür hərəkət edəcəyik.

İşlər belədir. Bizi əmələ gətirən nə varsa və öz varlığımız üç şeydən ibarətdir: ruhdan, bədəndən və var-dövlətdən. Uyğun olaraq bütün bunlara nəzarət hazırda insanların üç növünə həvalə edilib: ilahiyyatçılar bizim ruhumuzun dərdinə qalır-lar, həkimlər – bədənimizin, hüquqşünaslar – var-dövlətimizin. Buna görə də təklif edirəm ki, ilahiyyatçını, həkimi və hüquqşünası bazar günü bizə nahara çağırmaq. Birlikdə sizin çətin vəziyyətinizi müzakirə edərik.

– Müqəddəs Pikoya and içirəm, – Panurq elan etdi, – bundan karagələn bir şey alınmayacağını elə qabaqcadan söyləmək olar. Bu dünyada hər şeyin necə baş-ayaq qurulduğunu düşünün: ruhumuzun mühafizəsini ilahiyyatçılara etibar edirik, bununla belə, onların çoxu kafirdir, bədənimizin mühafizəsini həkimlərə etibar edirik, bununla belə, onlar dava-dərmana nifrət edirlər və heç bir tibbi vasitəyə müraciət etmirlər, var-dövlətimizin mühafizəsini isə vəkillərə etibar edirik ki, onlar da öz aralarında heç vaxt mülki iddia qaldırmırlar.

– Siz əsl saray adamı kimi mühakimə yürüdürsünüz, – Pantaqruel qeyd etdi. – Hər halda, mən sizin birinci bəndinizi rədd edirəm, zira ilahiyyatçıların əsas, daha doğrusu, yeganə və əhatəli məşğuliyyətləri məhz ondan ibarətdir ki, onlar öz sözləri, işləri və yazıları ilə özgələrin nöqsanlarının və kafirliyin kökünü kəsərək (özlərinin kafirliyə uymağa isə meyilləri olmur), əsl və canlı katolik dinini insanların ürəklərinə dərindən yeridirlər.

Sizin ikinci bəndinizi təqdir edirəm: məsələ şəxsi sağlamlıqlarına gəldikdə, yaxşı həkimlər qoruma və qabaqlayıcı tədbirlərə böyük önəm verirlər və bunun sayəsində onlar daxili müalicəyə və dava-dərmana ehtiyac duymurlar.

Üçüncü bənddə isə həmfikirin: yaxşı vəkillərin başları başqalarının hüquqlarının əsaslandırılmasına elə qarışır ki, onların öz şəxsi hüquqlarının qayğısını çəkməyə nə vaxtları qalır, nə də macalları. Hər halda, gələn bazar günü ilahiyyatçılardan Hippofadey atanı, həkimlərdən magistr Rondibilisi, hüquqşünaslardan isə dostumuz Briduanı çağıraraq.

Bundan başqa, mənə elə gəlir ki, biz Pifaqor tetradasına əsaslanmalıyıq. Buna görə də təklif edirəm ki, dördüncü

həmsöhbət kimi bizim sadıq təbəəmiz, filosof Truyoqanı çağıraraq, zira Truyoqan kimi görkəmli filosof istənilən mübahisəli məsələləri həll etməyə qadirdir. Karpalim! Onların hamısını gələn bazar günü nahara dəvət edin.

– Zənnimcə, siz ölkəmizdəki ən yararlı insanları seçmişiniz, – Epistemon qeyd etdi. – Məsələ yalnız onların hər birinin öz sahəsinin bilicisi olmasında deyil (bu heç bir şübhə doğurmur), həm də ondadır ki, Rondibilis indi evlidir, amma əvvəllər olmayıb, Hippofadey heç vaxt evli olmayıb – nə əvvəllər, nə indi, Bridua nə vaxtsa evli idi, indi isə evli deyil, amma Truyoqan həmişə evli olub – əvvəllər də, indi də. Mən Karpalimi vəzifələrinin birindən azad edirəm: etiraz etmərsinizsə, Briduanı çağırmağı öz boynuma götürürəm – o, köhnə tanışdır, mən onunla Tuluzada çox elmi və möhtərəm Buasonenin mühazirələrini dinləyən təmkinli, alim oğlunun uğurları və necə irəli getməsi haqda söhbət etməyə hazırlaşdım.

– Öz mülahizənizə uyğun hərəkət edin, – Pantaqruel qərar verdi, – və yeri gəlmişkən, görün mən onun oğluna və öz sahəsində görkəmli alimlərdən biri kimi sevib-saydığım çox ləyaqətli cənab Buasoneyə hər harısı bir baxımdan faydalı ola bilərəmmi? Onlar üçün bacardığım hər şeyi fərəhlə edərəm.

XXX Fəsil. İlahiyyatçı Hippofadeyin nikaha girmək barədə Panurqa necə məsləhət verməsi haqqında

Gözlənilən bazar günündə nahar hələ hazır deyildi, amma fonbetonlu hakim Briduadan başqa, qonaqların hamısı gəlmişdi. Yeməkləri ikinci dəfə dəyişdirəndə Panurq ehtiramla təzim edib danışmağa başladı:

– Cənablar! Söhbət yalnız bir şeydən gedir: mən evlənirəm, ya yox. Əgər siz mənim şübhələrimi dağıtmasanız, onda onları *Alliakin Insolubilia*¹-sı kimi həlledilməz sayacağam, çünki hər biriniz öz sahəsində seçilmiş, bəyənilmiş və ələkdən keçirilmiş insanlarsınız.

¹ “Həlledilməz məsələlər” (*lat.*)

Panurqun sualına və bütün iştirakçıların təzirlərinə cavab olaraq Hippofadey ata qeyri-adi təvazökarlıqla qeyd etdi:

– Dostum! Siz bizdən məsləhət istəyirsiniz, ancaq öncə özünüzlə məsləhətləşməyiniz yaxşıdır. Cismani şəhvət sizi o qədərmi güclü narahat edir?

– Xahiş edirəm məni bağışlayasınız, atam, – Panurq cavab verdi, – fəvqəladə güclü.

– Həyatı işdir, dostum, – Hippofadey dilləndi. – Lakin vəziyyətinizin çətinliyini görüb, Allah, yəqin ki, sizə nəfsinizi saxlamağı bəxşiş və nemət kimi göndərir?

– Vicdanla desəm, yox, – Panurq cavab verdi.

– Bu halda evlənin, dostum, – Hippofadey qərar verdi, – şəhvətin alovunda yanmaqdan, evlənmək yaxşıdır.

– Ah, siz necə də ağıllı qərar verdiniz, – Panurq səsləndi, – bu zaman dibçək ətrafında heç sirkumbillivaginə də etmədiniz! Mütəəssirliklə sizə minnətdaram, əlahəzrət. İndi mən əzmlə, çox tez bir zamanda evlənməyi qərara aldım. Mənim toyuma gəlin. Ah, kələkbaz, biz sizinlə yaxşıca kef edəcəyik! Siz qonağa layiq olduğu kimi toy baftası alacaqsınız və vallah, arvadımın bizə bişirmədiyi qazın dadına baxacağıq. Sizdən daha bir şey haqda xahiş edirəm: mənə böyük lütf və ehtiram göstərin – rəqs gecəsini siz açın və qızlardan hər hansı biri ilə birinci cütlükdə rəqs edin. Daha bir kiçik əngəl qalır, tamamilə kiçik, lap kiçik: mən qurumsaq olacağammı?

– Əgər Allah istəsə, əsla yox, dostum, – Hippofadey cavab verdi.

– İlahi! – Panurq fəryad etdi. – Siz məni hara yollayırsınız, mərhəmətli insanlar? Dialektikada hər çeşiddə əksliklər və cəfəngiyatlar yaradan şərti cümlələrə. Əgər mənim Alpın o tərəfindən olan qatırım uça bilsəydi, onda onun qanadları olardı. Allah istəməsə, mən qurumsaq olmayacağam, Allah bunu istəsə, qurumsaq olacağam.

Əcəb işdir! Əgər bu, öhdəsindən gəlmək mümkün olan şərt olsaydı, mən ruhdan düşməzdim, amma siz məni cənabi-Allahın gizli şurasına, onun xüsusi qərardad palatasına göndərirsiniz. Bəs biz fransızlar oraya yolu necə tapaq? Əlahəzrət!

Mənə belə gəlir ki, toyuma gəlməyinizin xeyri yoxdur. Toyun səs-küyündən və qarışıqlığından aqlınızı itirərsiniz. Axı siz dincliyi, sakitliyi, təkliyi sevirsiniz. Düşünürəm ki, siz gəlməyəcəksiniz. Bundan başqa, siz rəqs edə bilmirsiniz və rəqs gecəsini açdığınız vaxt birdən biabır olarsınız. Daha yaxşısı bu olar ki, cızdağı və toy baftasını sizin evinizə göndərərəm. Əgər həvəsiniz olsa, elə öz evinizdə cavanların sağlığına içərsiniz.

– Dostum, – Hippofadey etiraz etdi, – xahiş edirəm, mənə düzgün başa düşəsiniz. Məgər “Allah istəsə” deyəndə sizi incitdim? Məgər bu, pis deyilib? Məgər bu, ehtiramsız və təhqirli şərtidir? Axı mən bununla Allahu bizim yaratdığımız, xilaskarımız və ulu mütəfəkkirimiz kimi öydüm. Axı mən bununla demək istədim ki, o – bütün nemətlərin yeganə qaynağıdır. Axı mən yalnız bu fikri ifadə etmək istədim ki, biz bütünlüklə onun şəfqətindən asılıyıq, onsuz biz heç nəyik, heç bir dəyərimiz yoxdur və heç nəyə qadir deyilik – onun müqəddəs nemətləri bizə iltifat edilənə qədər. Axı mən bununla yalnız demək istəyirdim ki, bizim bütün təşəbbüslərimiz ilahi qanunların müəyyən etdikləri ilə uyğunlaşmalıdır, hər şeydə onun müqəddəs iradəsinin olduğunu fikirləşərək – yerdə olduğu kimi, göydə də – hər hansı bir addım atmağa qərar vermək gərəkdir. Axı mən yalnız təmiz ürəklə onun uğurlu adını öydüm.

Dostum, Allah istəməsə, siz qurumsaq olmayacaqsınız. Guya, Allahın nə istədiyini bilməyin mümkün olmadığını güman edərək ümidinizi itirməyin, zira guya, onun iradəsi bizdən gizli saxlanılır, onu dərk etməkdən ötrü onun gizli şurasına müraciət edilməliymiş və onun müqəddəs qərardadlar palatasında dolaşılmalıymiş. Allah bizə xüsusi mərhəmət göstərib: o, bunları bizə açıb, bildirib, elan edib və Müqəddəs Yazıda hamı üçün açıqca cızıb.

Siz elə oradan oxuyacaqsınız ki, yalnız bu şərtlərlə – siz onu yaxşı aillədən alsanız, o, sərt ləyaqət və namusluluq ruhunda tərbiyə edilsə, əgər o, ədəbli insanların mühitində olub onlarla hərlənəcəksə, Allahu sevərək ondan qorxacaq, ona öz

inamı ilə və onun müqəddəs ehkamlarına əməl etməyi ilə yarınacaq, öz kəmetiçadlığına görə, ya da onun zinakarlığı qadağan edən, öz ərindən yapışmağı, təkcə onu əzizləməyi, təkcə ona qulluq etməyi və Allahdan sonra təkcə onu sevməyi əmr edən müqəddəs qanunların pozulması nəticəsində onu qəzəbləndirməkdən və onun nemətlərindən məhrum olmaqdan qorxacaq.

Onun bu qaydaları möhkəm mənimsəməyi üçün siz öz tərəfinizdən onunla dostcasına rəftar edəcəyinizi, bütün münasibətlərdə nöqsansız olacağınızı, ona yaxşı nümunə göstərəcəyinizi və sizin düşüncənizə görə onun özünü aparmalı olduğu kimi, ədəbli, əxlaqlı, cəmərđ həyat tərzi keçirəcəyinizi öhdənizə götürün, zira əlvan daşlarla və zərlə bəzədilmiş güzgü yox, əşyaları düzgün göstərən güzgü gözəl və qüsursuz sayılır – eynilə də öz var-dövləti, gözəlliyi, boy-buxunu, ya da nəcib mənşəyi ilə seçilən qadınlar deyil, Allahın köməyi ilə öz namusunu qorumağa can atan və özünü dəqiqliklə həyat yoldaşı kimi aparən qadınlar daha böyük sayğıya layiq görürlər.

Diqqət edin, Ay öz işığını nə Merkuridən alır, nə Yupiterdən, nə Marsdan, nə də başqa bir planetdən və ya göy ulduzundan; o, işığı heç kimdən yox, öz ərindən – Günəşdən, onun hansı nöqtədə olmasından asılı olaraq şüalandıra biləcəyi qədər alır. Siz də öz həyat yoldaşınızın himayədarı, ləyaqət və təmizürəklilik nümunəsi olun və dayanmadan Allaha yalvarın ki, o öz rəhmədilliyi xatirinə sizi tərk etməsin.

– Belə çıxır ki, siz istəyirsiniz, – Panurq biğlarını eşə-eşə söhbəti tamamladı, – Süleymanın təsvir etdiyi həmin müdrək qadınla nikaha girim? Axı o, çoxdan rəhmətə gedib, mənə inana bilərsiniz. Mənə məlum olduğuna görə, onu heç vaxt görməmişəm, ilahi, günahımı bağışla! Hər halda, sizə çox minnətdaram, mənim atam. Bax bu qurabiyədən yeyin – o, həzmə kömək edir və üstündən darçınlı şirin şərab için – bu, mədə üçün xeyirlidir. Bizsə davam edək.

XXXI Fəsil. Həkim Rondibilisin Panurqa verdiyi məsləhətlər haqqında

Öz nitqini davam edərək Panurq söylədi:

– Sosinyaklı rahibləri axtalamış adamın Soyğunçu qardaşı burduqdan sonra birinci sözü “Növbədə kimdir!” olmuşdu. Mən də deyəcəyəm: “Növbədə kimdir!” Baxın, cənab Rondibilis, sözü uzatmadan deyin görüm: mən evlənim, ya yox?

– Qatırımın yorğasına and olsun ki, sizin bu sualınıza nə cavab verəcəyimi bilmirəm, – Rondibilis dilləndi. – Özünüz deyirsiniz ki, sizin şəhvətiniz üsyan edir. Tibb fakültəsində mənə öyrətmişdilər ki (bunu isə biz qədim platoniklərdən mənimsəmişik), buna bənzər ehtirası beş üsulla sakitləşdirmək olar. Birincisi, şərabla.

– Bax bu doğrudur, – Jan qardaş əlavə etdi. – Sərxoş olanda yalnız yatmaq istəyirəm.

– Mən şərabın ifrat dərəcədə istehlakını nəzərdə tuturam, – Rondibilis davam etdi, – zira sərxoşluq insan bədənində qanın soyumasına, əsəblərin qüvvədən düşməsinə, toxumun səmərəsiz həll olunmasına, duyğuların kütləşməsinə və hərəkətlərin nizamsızlığına gətirir, bütүн bunlar mayalanmaya mənə törədir. Doğrudan da, sizə məlumdur ki, sərxoşluq allahı Baxusu saqqalsız, qadın paltarında, qadınabənzər məxluq, xədim və axtalanmış kimi təsvir edirlər. Şərabın orta miqdarda istehlakı – başqa məsələdir. Buna Serera və Baxusun yanında olmadığı vaxt Veneranın darıxıb özünə yer tapa bilmədiyini xəbər verən qədim kəlam işarə edir. Uluların dediyinə görə, Siciliyalı Diodorun ifadə etdiyi kimi, eynilə də Pavsaniyin təsdiq etdiyi kimi, lampsakiyalıların mülahizəsinə görə, messer Priap Baxusla Veneranın oğludur.

İkincisi, mən adamı soyudan, onun sağlamlığına pis təsir göstərən və uşaq törətməyə iqtidarsız edən bəzi davacatları və bitkiləri nəzərdə tuturdum. Təcrübə göstərir ki, *nimphaea heraclea*¹, *amerina*, söyüd, çətənə, doqquzdon, xurma, tama-

¹ Herakl zanbağı (*lat.*)

rind, ağulu badımcın, su baldırğanı, səhləb, hippopotam dərisi və başqaları insan bədəninə düşərkən öz elementar xüsusiyyətləri etibarilə, eləcə də özlərinin sadə xassələrinə görə həyatverici toxumu donduraraq öldürür, onu təbiətin göstərdiyi yerlərə çətdirməyə iqtidarında olan cərəyanları səpələyir, ya da onun axa biləcəyi yolları və çıxışları tıxayır. Eləcə də əksinə, bizim sərəncamımızda adamı qızıışdıran, ehtirasa gətirən və onu cinsi əlaqəyə sövq edən vasitələr də var.

– Şükür Allaha ki, onlara ehtiyac duymuram, – Panurq elan etdi. – Bəs siz necə, möhtərəm magistr? Amma qəlbini-zə dəyməsin, axı mən bunu acıqla demədim.

– Üçüncüsü, gərgin əmək, – Rondibilis davam etdi, – zira insan işlədiyi zaman onun daxili orqanlarında həyati proseslər o qədər ləngiyir ki, bütүн bədəndə hərəkət edən, onu qidalandırmalı olan qanın toxum ayırmağa və qıdanın qana çevrilməsinin üçüncü mərhələsindən sonra toxum əmələ gətirməyə və qalan artıqlıqları verməyə nə vaxtı, nə macalı, nə də imkanı olur. Təbiət artıqlıqları öz xüsusi məqsədləri üçün qoruyur: bunlar ona insan cinsinin törəməsinə və çoxalmasına görə deyil, başlıca olaraq məlum fərdin gücünün saxlanması üçün gərəkdir. Elə buna görə daim ov edən Dianaya hər cür şəhvət yabançı idi. Elə buna görə də keçmişlərdə düşərgələri castra – latınca casta¹ sözündəndir – adlandırırtdılar, zira orada döyüşçülər və atletlər yorulmadan çalışırtdılar. Elə buna görə Hippokrat (*De aere, aqua et locis*² kitabında) yazır ki, bəzi skif tayfaları sevgi döyüşlərində xədimlərdən zəif olurdular, zira onlar həmişə at belində idilər və həmişə işlə məşğul olurdular, bununla bərabər, filosofların rəyinə görə, bikaçlılıq – şəhvətin anasıdır.

Ovidiyə Egistin nədən əxlaqsız olduğu sualı veriləndə o demişdi ki, bikaçlılıqdan və əgər avaralığın kökü kəsilsə, gu ya, Kupidonun incəsənəti məhv olacaq. Yay, oxqabı və oxlar onun üçün ağır yük olacaq; heç də yaxşı atıcı olmadığına görə o artıq heç kimi yaralaya bilməyəcək, narahat və yorulmaz partiyalıların şöhrət qazandıqları kimi, göydə uçan dumanı,

¹ Bakirə, təmiz (*lat.*)

² “Hava, su və məkan haqda” (*lat.*)

meşədə ürkmüş ceyranı vura bilməyəcək. Cupidona isə oturaq, təmkinli, uzanıb istirahət edən adamlar gərəkdir.

Bir dəfə Teofrastdan soruşanda ki, ürək arzusu deyilən şey nədir, bu, necə heyvandır, necə şeydir, o, əbəs yerə cavab verməmişdi ki, bu, bika şüurun şəhvətidir. Diogen də elə bu cür demişdi ki, əxlaq pozğunluğu heç bir şeylə məşğul olmayan insanların məşğuliyətidir. Elə bu səbəbdən də sikionlu heykəltəraş Kanax bikaçılığın, tənbəlliyin və laqeydliyin pozğunluqla ortaq olduğunu göstərmək arzusu ilə Veneranı özündən əvvəlkilər kimi ayaq üstə yox, oturaq vəziyyətdə təsvir etmişdi.

Dördüncüsü, cidd-cəhdli əqli məşğələlərdir, zira bu zaman cərəyanlar ağılasızdır dərəcədə təqətdən düşür və məhsuldar ifrazatları lazımi yerlərə itələyən, insan nəslini davam etdirməkdən ötrü onları qovmaq üçün təyin edilmiş oyuqlu orqanı bu ifrazatlarla dolduran güc tükənir.

Doğrudan da, nəyisə səylə öyrənən adama göz qoyun: siz onun beyninin bütün arteriyalarının – sağlam zəkani, təxəyyülü və dərk, mülahizə və qərarı, hafizə və yaddaşı idarə edən mədəcikləri doldurmağa gərək olan cərəyanlarla tez təmin etmək üçün, eləcə də bu cərəyanların, arteriyaların bitdiyi yerdə, ecazkar torun lap kənarında aydın görünən kanallarla bir mədəcikdən digərinə sürətlə axması üçün yay kimi dartıldığını görəcəksiniz; öz başlanğıcını isə arteriyalar ürəyin sol qulaqcığından götürürlər və həyat cərəyanları heyvani cərəyanlara çevrilməzdən öncə uzun müddət arteriyalarda dolaşır və get-gedə təmizlənir. Bununla belə, hər şeylə maraqlanan bu insanda bütün təbii fəaliyyətlər dayanır, bütün xarici duyarlıqlar kütləşir, bir sözlə, sizdə elə bir təsəvvür yaranır ki, onun daxilində həyat dayanıb, o, vəcd halındadır və artıq Sokratın “fəlsəfə ölüm haqda düşünməkdən başqa bir şey deyildir” sözləri sizə şişirdilmiş kimi gəlməyəcək.

Demokritin məhz buna görə özünü kor etdiyini düşünmək olar: o güman edirdi ki, görmənin itirilməsi yarımçıq özünədalma qədər təhlükəli deyil, özünədalmağa isə, ona elə gəlirdi ki, dalğın baxış mane olur.

Elə buna görə də, müdriklərin himayədarı və müdriklərin allahı Pallada öz bəkarətini hiyf edir. İlham pəriləri buna görə bəkarədirilər, Xaritalar buna görə həmişəlik məsumdurlar. Yadımdadır, oxumuşdum ki, Kupidonun anası Venera, ilham pərilərinə niyə toxunmadığı barədə onu sorğu-suala tutanda cavab vermişdi ki, onlar o qədər gözəldirlər, o qədər təmizdirlər, o qədər namusludurlar, o qədər ismətlidirlər və daima: biri – göy cisimlərinin müşahidəsi ilə, o biri – cürbəcür hesablamalarla, üçüncüsü – həndəsi cisimlərin ölçülməsi ilə, dördüncüsü – təmtəraqlı bəzəklərlə, beşincisi – özünün şairənə yaradıcılığı ilə, altıncısı – musiqi məşqləri ilə məşğuldurlar və onlara yaxınlaşanda onları incitməkdən qorxub utanaraq öz yayını aşağı salır, oxdanı örtür və məşəli söndürür, sonra onların üzvlərini yaxşı görmək üçün gözlərindəki sargını açır və məlahətli nəğmələrinə, şeirlərinə qulaq asır. O, bunlardan çox böyük zövq alır, bəzi vaxtlar onların gözəlliklərinə və ləfəflərinə elə valeh olur ki, nəinki onlara hücum etmir, ya da onları məşğələlərindən ayırmır, hətta musiqi sədalari altında yuxuya gedir.

Bununla əlaqədar mənə aydın olur ki, Hippokrat niyə adını çəkdiyim kitabda skiflər haqda danışıqda, eləcə də *De genitura*¹ kitabında iddia edir ki, insanın qulaqyanı arteriyaları kəsilsə, sizə cərəyanların taqətdən düşməsi və anbarının arteriyalar olduğu ruhlandırıcı qan haqda danışıqda irəli sürdüyüm səbəblərə görə o, nəsil-törətmə qabiliyyətini itirir; bundan başqa, o hesab edir ki, nəsil-törətmə qabiliyyəti kəllə beynindən və onurğa dirəyindən daha çox asılıdır.

Beşincisi, şəhvani həvəs aktı.

– Mən elə bunu gözləyirdim, – Panurq dedi. – Bu vasitədən istifadə edəcəyəm. O birilərindən qoy istəyənlər istifadə etsinlər.

– Müqəddəs Viktorun Marseldəki monastırının başçısı Rosselian qardaş bu üsulu “bədənin əldən salınması” adlandırır, – Jan qardaş qeyd etdi. – Mən isə Şinon yaxınlığındakı müqəddəs Radequnda monastırından olan zahidin fikirlərinə

¹ “Doğuluş haqda” (*lat.*)

meyil göstərirəm; bu zahid təsdiq edirdi ki, əgər Fivaidli münzəvilər bu vasitəni gündə iyirmi beş, bəlkə də, otuz dəfə tətbiq etsəydilər, öz bədənlərini taqətdən sala bilərdilər, natəmiz arzularına üstün gələrdilər və şəhvtələrini ram edərdilər.

– Mənim fikrimcə, – Rondibilis elan etdi, – Panurq qədd-qəmətlidir, xasiyyəti təmkinlidir, lazımı qədər şirələrlə təmin edilib, onun yaşı münasibdir, o, əsl çağındadır; buna görə də onun evlənmək istəyi tam qanunidir. Əgər o, özünün ehtirasına uyğun qadın tapsa, bu zaman onlar istənilən xarici monarxiyanın etibar edilməsi mümkün olan nəsil törədəcəklər. Əgər o, uşaqlarının ehtiyacsız olmalarını istəyirsə, bu, nə qədər tez olsa, bir o qədər yaxşıdır.

– Şübhə etməyə bilərsiniz, hörmətli magistr, bu, tezliklə olacaq, – Panurq dilləndi. – Qulağımda oturan birə siz elmi nitqinizi söylədiyiniz vaxt məni qıdıqladığı kimi heç vaxt qıdıqlamamışdı. Sizi öz toyuma dəvət edirəm. Biz sizinlə elə kef çəkəcəyik ki, sizi inandıraram, hətta şeytanların da ürəkləri sıxılacaq. Lütfən, özünüzlə arvadınızı və əlbəttə, onun qonşularını da gətirməyi unutmayın. Bizdə hər şey ədəbli və alicənabcasına olacaq.

XXXII Fəsil. Buynuzların nikaha təbii bir qoşma olduğunu Rondibilisin elan etməsi haqqında

– Daha bir kiçik bəndi axıra çatdırmaq qalır, – Panurq davam etdi. – Siz nə vaxtsa Roma bayrağının üzərindəki SVRX yazısını görmüsünüz? Bu, “Senat və Roma xalqı” deyil, “səviy yəsiz və rəzil xəyal” mənasını verir. Mən qurumsaq olacağam?

– Ah, mənim Yaradanım! – Rondibilis səsləndi. – Soruşmağa söz tapdınız! Siz qurumsaq olacaqsınız! Dostum! Mən evliyəm və bu, tezliklə sizin də başınıza gələcək. Odur ki dəmir qələmlə öz beyninizə yazın: hər bir evli adamı qurumsaq olmaq təhlükəsi gözləyir. Buynuzlar – nikahın təbii qoşmasıdır. Hətta buynuzların evlini durmadan təqib etdiyi kimi, bədənin kölgəsi onu təqib edə bilməz. Əgər siz kimin haqqın-

clasa “o evlidir” deyildiyini eşidəndə “deməli, onun buynuzu var, ya olub, ya olacaq, ya da buynuzları ola bilər” deyər fikirləşsəniz, heç kim sizi “məntiqli nəticə çıxara bilmirsiniz” deyər qınaya bilməz.

– Ay sizi, məlun ipoxondrik! – Panurq çığırdı. – Siz nələr söyləyirsiniz!

– Dostum! – Rondibilis davam etdi. – Hippokrat filosof Demokriti yoluxmaqdan ötrü Kosdan Abderaya gedəndə özünün köhnə dostu Dionisə məktub yazdı və ondan bir müddətlik arvadını öz möhtərəm və hamının hörmət etdiyi valideynlərinin yanına aparmağı rica etdi: o istəmirdi ki, arvadı evdə tək qalsın, bir də əmr etmişdi ki, ona sayıq nəzarət etsinlər, onun anası ilə hara getdiyini və valideynlərigildə kimlərin olduğunu izləsinlər. “Mən nəinki onun əxlaqına və ədəbi-nə şübhə etmirəm, – o yazırdı, – təcrübəmdə bunu dərk və yəqin etmişəm ki, bu məziyyətlər ona xasdır. Lakin o – qadındır. Əlavə şərhə ehtiyac yoxdur”.

Dostum! Qadın təbiətini Ay özündə əks etdirir – bütün hallarda, xüsusilə də o cəhətdən ki, qadınlar ərlərinin gözləri önündə və qarşılarında gizlənilər, utanırlar və riyakarlıq edirlər. Kişilər qapıdan çıxan kimi pis yola düşürlər: şənlənirlər, gəzirlər, oynaqlaşırırlar, qondarma üzlərini çıxarıb öz əsl sifətlərini göstərirlər. Məhz Ay kimi: Günəşlə üst-üstə düşəndə o nə göyde, nə də Yerdə görünür, qarşısındurma vaxtı isə, xüsusilə də Günəşdən uzaqda olanda o, öz şəfqəti ilə üzə çıxır və öz simasını tam göstərir, şübhəsiz ki, gecələr. Bir sözdür – qadınlar.

Qadın dedikdə mən yüksək dərəcədə zəif, dəyişkən, yel-beyin, qeyri-sabit və qeyri-mükəmməl cins düşünürəm və özümdən asılı olmayaraq mənə elə gəlir ki, təbiət – onu qeyzləndirmək və ya acılamaq üçün demirəm – qadını yaratmaq-la başqa yaratdıqlarında və qurduqlarında qeyd edilmiş o sağlam düşüncədən məhrum olmuşdur. Mən bunun üstündə yüz dəfələrlə baş sındırımışam, amma heç bir nəticə hasil etməmişəm: lakin güman edirəm ki, təbiət qadını icad etməklə onun mükəmməlliyindən daha çox, kişilərin tələbatının təmin olunmasını və insan nəslinin davam etdirilməsini düşünüb.

Platonun özü də bilmirdi ki, qadınları hansılara aid etsin: şüurlu məxluqlara, yoxsa heyvanlara, zira təbiət onların içinə, xəlvəti bir yerə, kişilərdə olmayan və hərdənbir hansısa xüsusi şirələr ifraz edən bir canlı, bir orqan yerləşdirib: duzlu, şoranmış, borturşulu, büzüşdürücü, aşındırıcı, yandırıcı, xoşagəlməz, qıdıqlayıcı olan bu şirələr qıcqıraraq qadına əzab verəndə (axı bu orqan çox həssasdır və asanlıqla qıcıqlanır) onun bütün bədənini lərzəyə düşür, onun bütün duyğuları coşur, bütün sezgiləri itiləşir, bütün düşüncələri qarşır. Beləliklə, əgər təbiət qadınların utancaqlıq duyğusunu müəyyən qədər az etsəydi, onlar rast gəldikləri birinci şalvarın arxasınca elə azğınlıqla cumardılar ki, beləsini pretidlər, mimallonidlər və Vaxxın fiadaları heç vaxxanaliya günlərində də görməmişdilər, çünki bu qorxunc canlı orqan anatomiyasının bizə əyani sübut etdiyi kimi, bədəninin bütün əsas hissələri ilə bağlıdır.

Akademiklərdən və peripatetiklərdən sonra mən də onu canlı adlandırırım, zira Aristotelin öyrətdiyi kimi, əgər özbaşına hərəkət canlı məxluqun labüd əlamətidirsə və öz-özünə hərəkət edən hər şey canlı adlandırılırsa, əgər Platon onların öz-özünə hərəkət etmək – məhz yığılmaq, irəliləmək, qırışlanmaq, qıcıqlanmaq – qabiliyyətlərini qeyd edirsə, bu zaman Platonun bu orqanı da canlı adlandırmağa bütün əsasları vardı. Bu hərəkətlər o qədər şiddətli olur ki, bundan tez-tez qadınlar digər duyğu və hərəkətlərdə, ürəktutmaları, ürəkbulanmalar, özündəngetmələr, iflic olmalar və bayımlarda olduğu kimi donub-qalırlar. Bundan əlavə: biz görürük ki, bu orqanlar iyləri fərqləndirə bilirlər; elə buna görə də qadınlar üfunətdən qaçırırlar və ətirə meyil edirlər.

Mənə məlumdur ki, Qalen bu hərəkətlərin öz-özünə və müstəqil deyil, tam təsadüfi olduğunu sübut etməyə çalışdı, onun ardıcılılarından bəziləri isə adıçəkilən orqanın iybilmə qabiliyyətinin olmadığını, ətirli cövhərlərin müxtəlifliyindən asılı olan, özünü cürbəcür bürüzə vermək bacarığı ilə təmin edildiyini müəyyənləşdirməyə çalışdılar. Lakin siz əgər onların bütün sübutlarını və əsaslarını səylə öyrənib Kritolayın tərzisində çəksəniz, belə bir nəticəyə gələcəksiniz ki, başqa

hallarda olduğu kimi, bu halda da onlar məsələni atüstü həll ediblər, onları həqiqətə çatmaq arzusu deyil, daha çox öz sələflərinə nəyin bahasına olur-olsun, üstün gəlmək arzusu idarə edib.

Mən bu mübahisədə çox uzağa getmək fikrində deyiləm; yalnız onu deyəcəyəm ki, ləyaqətli, öz həyatlarını sadə və saf yaşamış, bu vəhşi heyvanı dərrakəyə tabe etməyi bacarmış qadınlar böyük tərifə layiqdirlər. Sonda bir daha əlavə etmək istəyirəm ki, təbiətin kişi bədənində bu canlı üçün hazırladığı qida ilə doydurulan kimi (əgər ony doyurmaq mümkündürsə) onun bütün özünəməxsus hərəkətləri dərhal kəsilir, bütün istəkləri sönür, onun bütün ehtirası sakitləşir. Buna görə də qurumsaq olmaq təhlükəsinin bizi daim təhdid etməsinə təəcüblənməyin: axı bizim qadını razı salmağa, onu tamamilə təmin etməyə hər zaman imkanımız olmur.

– Ay səni, görüm onu islansın, heç qurumasın! – Panurq səsləndi. – Doğrudanmı, sizin təbabət heç bir üsul bilmir?

– Əlbəttə ki, dostum, bilir, hətta çox yaxşısını, – deyə Rondibilis cavab verdi, – mən özüm də ondan istifadə edirəm; bu, on səkkiz əsr bundan öncə yaşamış bir müəllifin əsərində yazılmışdır. Bu saat sizə deyəcəyəm.

– Allaha and içirəm ki, siz şox yaxşı insansınız, – Panurq qeyd etdi, – mən sizə baxmaqdan doymuram. Heyvalı piroqdan yeyin: öz büzüşdürücü xassələrinə görə heyva mədənin boyuncuğunu tıxayır və qida həzminin birinci mərhələsinə kömək edir. Amma mən nə edirəm? Yox, yumurtalar toyuğu öyrətməzlər. Dayanın, mən bu saat sizə bax bu Nestor piyaləsini göstərəcəyəm. Bəlkə, siz ağ ətirlidən yenə də dadmaq istəyirsiniz? Qorxmayın, bundan vəzilər sətəlcəm ola bilməz. Onun tərkibində nə skvinanti, nə zəncəfil, nə də Qvineya istiotu var. Bu, seçmə darçının, şəkərin ən yaxşısının və zağca qozluğundan bir az yuxarıda, hündür quşarmudunun yanında bitən üzümdən çəkilmiş ağ Devinyer şərabının qarışığıdır.

XXXIII Fəsil. Rondibilisin qurumsaqlığa qarşı hansı vasitəni yazması haqqında

– O vaxt, – Rondibilis dedi, – Yupiter öz Olimp evində qayda yaradanda və hər biri üçün xüsusi fəsil və xüsusi bayram günü təyin edərək allahlar və ilahələr üçün təqvim tərtib etdiyi zaman hatiflər və ziyarətçilər üçün yerləri bölüşdürüb, kimlərin qurban verməli olduğunu müəyyən edəndə...

– Bəlkə, o, Oser yepiskopu Dentevil kimi hərəkət edirmiş? – Panurq soruşdu, – bu şöhrətli müqəddəs, bütün ləyaqətli insanlar kimi yaxşı şərabı sevir, buna görə də Baxusun ulu nənəsinin – üzüm tənəyinin qayğısına xüsusilə qalırdı və ona xüsusi qulluq edirdi. Lakin budur, onun böyük bədbəxtliyindən, bir neçə il dalbadal onun üzümlüyü – Günəşin Buğa bürcünə daxil olduğu vaxta təsadüf edən müqəddəs Georgi, Mark, Vitali, Yevtropi, Filipp günləri, İlahi Xaç, Öyğü və başqa bayramlarla üst-üstə düşən gah şaxtadan, gah yağışdan, gah dumandan, gah sırsıradan, gah səhər şaxtasından, gah doludan, gah da başqa təbii fəlakətlərdən məhv olur və keşiş həzrətləri buradan belə nəticə çıxarır ki, mənim müqəddəs saydıklarım mahiyyətə dolutökənlər, şaxta göndərənlər və üzümlüyü məhv edənlərdir. O, bu zaman onların bayramlarını qısa, Mövlud və İlahi xaç günlərinin arasına salıb, onlara hörmət və iltifatla ürəkləri istəyən qədər şaxta və dolu göndərmək imkanı verdi, zira ilin bu mövsümündə şaxta üzümə nəinki zərərli, hətta əksinə, açıq-aydın xeyirlidir. Bunların əvəzinə isə o, müqəddəs Xristofor, Müjdəçi Yəhya, müqəddəs Maqdalina, Anna, Dominik, Lavrenti günlərini bayram etməyi əmr etdi, daha doğrusu, avqustun ortalarını maya saldı, zira ilin bu fəslində şaxta qorxulu deyil və bütün sərinləşdirici içkiləri hazırlayanlar, qaymaqlı pendir bişirənlər, köşktikənlər və şərab soyudanlar onu əldən qapırlar.

– Yupiter, – Rondibilis davam etdi, – bu zamanı orada olmayan zavallı Buynuzlunu yaddan çıxartdı. Buynuzlu bu vaxt Parisdə idi və məhkəmədə, öz icarəçilərindən və vassallarından birinin cəncəlli işini aparırdı. Onu yaddan çıxartdıqların-

dan məhz nə vaxt duyuc düşdüyünü sizə deyə bilmərəm, amma o, yeni qayğısının əmələ gəlməsi səbəbindən məhkəmədəki çəkişməsini dayandırdı: birdən, gecikməyinə görə onu qulluqdan çıxararlar və özü şəxsən ulu Yupiterin qarşısında duraraq, əvvəllər ona göstərdiyi xidmətlər, lütf və iltifatlar haqda ətraflı danışaraq, Yupiterdən acizənə xahiş etdi ki, onu bayramsız, qurbanlıqsız və şənliklərsiz qoymasın. Yupiter özünü təmizə çıxarıb sübut edirdi ki, bütün güzəştli vəzifələr paylanıb və heyət cədvəli dolub; bununla belə, messer Bynuzlu elə qarayaxılıq göstərdi ki, nəhayət, Yupiter onu ştata qəbul edib, Yerdə onun üçün bayram, şənliklər və ənam günləri təyin etdi.

Belə ki, təqvimdə artıq boş və tutulmamış yer qalmadığından onun günü Qısqanlıq ilahəsi günü ilə eyni zamanda bayram edilir. Evli adamlar, xüsusilə də gözəl qadınlara evlənmiş adamlar onun ixtiyarında idilər; ona bu qurbanlar təyin edilmişdi: şübhə, inamsızlıq, qalmaqal, nəzarət, arvadlarını puma və izləmə; bununla belə, hər bir evli adama qorxmaq və öz Allahına hörmət etmək, onun gününü xüsusi təmtəraq-la qeyd etmək, onun gözündən düşmək qorxusu və təhlükəsi altında adları çəkilən bütün qurbanları gətirmək əmri verilmişdi; ona layiqli ehtiram göstərməyənləri isə guya, öz köməyindən və havadarlığından məhrum edəcəkmış: onları himayə etməyəcək, evlərinə gəlməyəcək, nə qədər çağırırsalar da, onların yanında olmayacaq, onlara bircə rəqib də göndərməyib öz arvadları ilə birlikdə canlarının bışməyinə imkan verəcək və başqa allahlar özlərini lazımi qədər saymayanlarla necə davranırlarsa, o da bunlardan kafirlər və laməzhəblər kimi kənar duracaq, məhz: Baxusun – sayğısız üzümçülərlə, Sereranın – əkinçilərlə, Pomonanın – bağçılarla, Neptunun – dənizçilərlə, Vulkanın – dəmirçilərlə və s. davrandıqları kimi. Əksinə, onun gününü kim lazımi təmtəraq-la bayram etsə, kim arvadına nəzarət etmək üçün bütün məşğuliyyətindən kənar olsa, bütün işlərini atsa, onu sıxışdırsa və qısqanlıqğa görə qurbanvermə haqqında əsasnaməyə uyğun olaraq, onunla pis rəftar etsə, möhkəm vəd edilmişdi ki, messer

Buynuzlu onlara öz lütfünü göstərəcək, daim onlara qarşı iltifatlı olacaq, onlara baş çəkəcək, bütün vaxtını onlarda keçirib, bir an belə tək qoymayacaq. Vəssalam.

– Ha-ha-ha! – Karpalim ucadan güldü. – Ona necə inanmayasan. Qadın təbiəti məhz belədir. İldırım yalnız bərk, möhkəm və dayanıqlı maddələri dağıdıb yandırır, yumşaq, içiboş və asan əyilənlərə isə toxunmur: o, sizin polad qılıncınızı yandıracaq, amma məxmər qına zərər verməyəcək, sümükləri külə döndərəcək, amma onları örtən ətə toxunmayacaq; qadınlar da tamamilə eyni cürdür, astarları üzə çevrilir, bicliyə əl atırlar, onlara icazə verilməyən və yasaqlanmış bütün hallarda ziddiyyətlər aşkar edirlər.

– Bizim bəzi ilahiyyatçı alimlərimiz, – Hippofadey əlavə etdi, – haqlı olaraq qeyd edirlər ki, yəhudilərin Həvva adlandırdıqları, yer üzündə birinci qadın olan Həvva, yasaqlanmamış olsaydı, çətin ki idrak meyvəsinə tamah salardı. Doğrudan da, yada salın ki, məkrli yoldançıxaran onunla danışıqda bunun qadağan edilmiş olmağından başlamışdı və onun danışıqlarının gizli mənası, yəqin ki, belə imiş: “Bu məhz sənə qadağan edildiyinə görə sən ondan dadmalısən, yoxsa sən qadın deyilsən”.

XXXIV Fəsil. Qadınların, adətən, bütün yasaqlananlara can atmaları haqqında

– Mən Orleanda dəcəllik etdiyim vaxt, – Karpalim dedi, – qızları öz toruma salmaq və onları sevgi oyunlarına cəlb etmək üçün tökdüyüm dillərin ən parlaq bəzəyi və ən inandırıcı dəlili ərlərinin onları qışqandıqını canlı, aydın və biabırçı şəkildə sübut etməyim idi. Bunu mən fikirləşməmişəm. Bu barədə kitablarda yazılıb, bunu qanunlar, cürbəcür örnəklər və əsərlər, nəhayət, gündəlik təcrübə təsdiq edir. Bu fikir arvadların beyninə yeridilən kimi – and içməyəcəyəm, amma Allah haqqı, yalan demirəm – əgər bundan ötrü onlar hətta Herodot və Strabonun həddən artıq təriflədiyi Semiramidanın, Pasifaya-

nın, Egestanın, Misirdəki Mandesa adasının qadın sakinlərinin və bunlara oxşayan başqa qancıqların örnəyinə əməl etməli olsalar belə, ərlərini qurumsaq etmədən sakitləşməyəcəklər.

– Bu həqiqətdir, – Ponokrat dilləndi, – eşitmişəm ki, Kuanofon monastırını ziyarət edərkən qadın monastırının başçısı və baş rahibələr papa İyirmi İkinci İohanna xahişlə müraciət ediblər ki, xüsusi istisna ilə onların bir-birinə tövbə etməsinə icazə versin, zira onların dediyinə görə, şiddətli xəcalət kişi övliyalara özlərinin hər hansı gizli əxlaqsızlıqlarını etiraf etməyə mane olur, ancaq bir-biri ilə tövbədə onlar özlərini, sanki, daha azad və daha sərbəst hiss edəcəklər. “Sizin xahişinizi həvəslə yerinə yetirərdim, – papa cavab verib, – amma mən bir nöqsanı qabaqcadan görürəm. Bilirsiniz, tövbənin sirri açılmamalıdır, lakin siz qadınlara onu qorumaq çətin olacaq”. “Əla qoruyarıq, – rahibələr elan etdilər, – kişilərdən də yaxşı”. Elə həmin gün müqəddəs baş keşiş onlara içinə balaca kətanquşu qoyduğu qutucuğu verib, etibarlı və xəlvət bir yerdə gizlətməyi xahiş etdi və papacasına söz verdi ki, əgər qutunu qorusalar, onların xahişini yerinə yetirəcək, eyni zamanda çox ciddi surətdə, kilsə tərəfindən ittiham edilmə və uzaqlaşdırılma qorxusu altında onu açmağı qadağan etdi. Papa bu qadağanı elə təzəcə demişdi ki, rahibələr orada nə olduğunu öyrənmək arzusu ilə yanmağa başladılar. Onlar yalnız onu gözləyirdilər ki, papa tezliklə getsin və qutu ilə məşğul ola bilsinlər. Papa onlara xeyir-dua verib evinə getdi. O heç üç addım atmağa imkan tapmamışdı ki, əziz rahibələr hamılıqla cumdular ki, qutunu açıb içində nə olduğuna baxsınlar. Səhəri gün papa yenidən onların yanına gəldi, ümid edirdilər ki, o bilərəkdən onların bir-birinə tövbə etmələrinə yazılı icazə vermək üçün gəlib. Lakin papa öncə qutunu gətirməyi əmr etdi. Qutunu gətirdilər, amma quş orada yox idi. Onda papa qeyd etdi ki, əgər rahibələr qutunun sirrini saxlaya bilməyiblərsə, tövbə sirrini də qorumağa gücləri çatmaz və bu barədə onlara xüsusi nəsihət də verilmişdi.

– Hörmətli müəllim, sizi gördüyümə necə də şadam! Sizə böyük məmnuniyyətlə qulaq asırdım; buna görə də Allaha

şükür edirəm. Sizin köhnə dostlarımız Antuan Saporta, Gi Buçye, Baltazar Nuaye, Tole, Jan Kenten, Fransua Robine, Jan Perdrie və Fransua Rable ilə birlikdə Monpelyedə lal qadına evlənmiş adam haqqında əxlaqi komediya oynadığınız vaxtdan bəri biz sizinlə görüşməmişik.

– Mən bu tamaşada olmuşam, – Epistemon dedi. – Sevənər istəyirdi ki, arvadı danışsın. Doğrudan da, onun dilaltı bağlarını kəsib ayıran həkimin və cərrahın sənətkarlığı sayəsində o danışmağa başladı. Lakin danışmaq qabiliyyətini yenidən əldə edən kimi o dayanmadan çərənləməyə başladı; belə ki, əri yenidən həkimin və cərrahın yanına qaçıb onu susdura biləcək vasitə istədi. Həkim dedi ki, onun sərəncamında qadını danışmağa məcbur edə bilən çoxlu vasitə var, lakin onu susmağa məcbur etmək üçün heç bir vasitə yoxdur; aramsız qadın boşboğazlığının, guya, yeganə çarəsi – ərin kar olmasıdır. Həkimlər nə cür cadu etdilsə, bu qancıq oğlu kar oldu. Arvad aşkar edəndə ki əri heç nə eşitmir və onun karlığı ucbatından o, sözlərini ancaq küləyə atır, çox qəzəbləndi. Həkim mükafat tələb etdi, amma kişi dedi ki, o, doğrudan da, kar olub və onun nə istədiyini eşitmir. Onda həkim ərə gizli olaraq bir toz verdi, bundan da kişi dəli oldu. Ağılı itirmiş ər və qəzəblənmiş arvad birlikdə yumruqları ilə həkimin və cərrahın üstünə atılıb onları ölümcül olana qədər döydülər. Mən Patlenin zövqündə olan bu səfehliyə güldüyüm kimi ömrümdə gülməmişdim.

– Bizim qoyunlara qayıdaq, – Panurq dedi. – Sözlərinizin tarabar dilindən fransız dilinə tərcüməsi ifadə edir ki, mən buyuzlar haqda düşünməyərək ürəklə evlənə bilərəm. Bu ki suda yaba ilə yazılıb. Möhtərəm müəllim! Mən çox qorxuram ki, xəstələrinizin çoxluğundan siz mənim toyumda kef çəkə bilməyəsiz. Lakin sizdən inciməyəcəyəm.

Stercus et urina medici sunt prandia prima:

*Ex aliis paleas, ex istis collige grana*¹.

– Siz düzgün sitat gətirmirsiniz, – Rondibilis qeyd etdi, – ikinci misra belə oxunur:

¹ Nəcis, sidik və bəlgəmlər – həkimlərə saysız gəlirdir. Peşənin duzu bundadır; başqa dərdlər boş şeydir. (*lat.*)

*Nobis sunt signa, vobis sunt prandia digna*¹.

Əgər mənim arvadım birdən xəstələnərsə, mən ilk növbədə, Hippokratın bizə yazdığı kimi (“Aforizmlər”, II, XXXV), onun sidiyinə baxaram, nəbzini, eləcə də qarınının ağağısını və göbək nahiyəsini yoxlayaram.

– Yox, yox, – Panurq etiraz etdi, – buna lüzum yoxdur. *De ventre inspiciendo*² bölməsi yalnız bizə, qanunşünaqlara aiddir. Mənsə ona yaxşıca bir imalə tutuzdurardım. Bir sözlə, sizin mənim toyumdan da vacib işləriniz tapılacaq. Daha yaxşısı, mən sizin evinizə qızardılmış donuz əti göndərəm və siz bizim həmişəlik dostumuz olarsınız.

Bu arada Panurq Rondibilisə yaxınlaşıb dinməzəcə onun əlinə qızılgül təsvirli dörd nobil dürtdü.

Rondibilis gözlərini qırpmadan onları aldı, sonra karıxmış və acıqlanmış kimi göründü.

– E, e, e, cənab, siz bunu nahaq edirsiniz! – o dedi. – Amma çox sağ olun. Mən axmaq adamlardan heç nə götürürəm, əvəzində isə yaxşılıqlarına heç nədə imtina etmirəm. Hər zaman sizin qulluğunuzdayam.

- Haqqını almaqla, – Panurq əlavə etdi.
- Əlbəttə, – Rondibilis təsdiq etdi.

XXXV Fəsil. Filsof Truyoqanın nikah həyatının çətinliklərinə baxışı haqqında

Sonra Pantaqrueel filsof Truyoqana müraciət etdi:

– İndi də, ey bizim sadıq təbəəmiz, məşəl sizə təqdim edilir. Bu suala cavab vermək üçün sizin növbəniz gəldi: Panurq evlənsin, ya yox?

- Həm hə, həm də yox, – Truyoqan cavab verdi.
- Siz nə danışırsınız? – Panurq soruşdu.
- Eşitdiyinizi, – Truyoqan cavab verdi.
- Bəs mən nə eşitdim? – Panurq soruşdu.

¹ Biz rütbə ilə qürrələmək, sizsə – nəcis yeyərək. (*lat.*)

² “Bətnin müayinəsi haqqında” (*lat.*)

– Mənim dediyimi, – Truyoqan cavab verdi.

– Ha-ha! – Panurq güldü. – Tryux, tryux – elə öz yerində-sən. Hər halda, necə olsun: evlənim, ya yox?

– Nə hə, nə də yox, – Truyoqan cavab verdi.

– Əgər ağılim başımdan çıxmayıbsa, qoy məni şeytan aparsın, – Panurq qeyd etdi, – heç nə başa düşmürəm deyə onun buna tam hüququ var. Gözləyin, gözlüyümü sol qulağıma taxım, – belədə sizi yaxşı eşidərəm.

Bu zaman Pantaqrueel gördü ki, Qarqantuanın Kin adlandırdığı – çünki Tovitin itinın ləqəbi belə idi – balaca iti qaçaraq zalın qapılarına yaxınlaşdı. Bu vaxt o, bərkdən elan etdi:

– Hökmdarımız gəlir. Ayağa qalxaq!

Pantaqrueel bunu deməyə macal tapmamış, Qarqantua ziyafət zalına girdi; hamı ayağa qalxıb ona baş endirdi.

Hamı ilə gülürüzlə salamlaşan Qarqantua dedi:

– Əziz dostlar, rica edirəm, mənə zövq verin: öz yerlərinizi tərk etməyin və söhbətinizi yarımçıq kəsməyin. Mənim kürsümü masanın bu küncünə çəkin. Burada iştirak edənlərin hamısının sağlığına içmək istəyirəm. Sizin sağlığınıza! İndi isə deyin: öz aranızda nə barədə danışırdınız?

Pantaqrueel ona cavab verdi ki, yeməklərin ikinci dəyişməsində Panurq onun evlənilib-evlənməmək məsələsini həll etməyi təklif etdi, artıq Hippofadey ata və magistr Rondibilis cavab veriblər, kralın buraya girməsindən öncə isə onun sadıq təbəəsi Truyoqan cavab verirdi, belə ki, qabaqca Panurq ona sual verdi: “Evlənim, ya yox?” o cavab verdi: “Həm hə, həm də eyni zamanda yox”; ikinci dəfə isə o bəyan etdi: “Nə hə, nə də yox”.

Panurq krala bu cavabların mənasız və ziddiyyətli olduğu haqda gileyləndi və elan etdi ki, filosofu başa düşməkdən imtina edir.

– Amma mənə elə gəlir ki, onu başa düşdüm, – Qarqantua dedi. – Bu, qədim bir filosofun haqqında söhbət gedən qadını o əldə edibmi sualına verdiyi cavabı mənim yadıma salır: “Mən onu – hə, – filosof cavab verir, – amma o, məni – heç vaxt, o, mənə sahib olmadan mən ona sahib olmuşam”.

– Spartada bir qarabaş da belə cavab vermişdi, – Pantaqrueel dedi, – Ondan soruşurlar: ona kişilərlə iş görmək gərək olubmu? O cavab verir ki, onun özünə – heç vaxt, amma hər-dən bir kişilərə onunla iş görmək gərək olub.

– Bu halda, – Rondibilis dedi, – tibbdə bitərəf olaraq, bu və ya başqa ifratçılığı uyğunlaşdıraraq, bu və ya başqa ifratçılığı danmaqla, vaxtı bu və başqa ifratçılıqlar arasında tən yarı bölərək, orta yolla fəlsəfəyə gedək.

– Mənim fikrimcə, – Hippofadey dedi, – bütün bunlar apostol Pavelin nəsihətnaməsində aydınca deyilib: “Evlilər evli olmayanlar kimi olmalıdır; arvadı olanlar arvadı olmayanlar kimi olmalıdır”.

– Mən bu sözləri belə şərh edirəm, – Pantaqrueel dedi: – arvadın olsun və olmasın o deməkdir ki, arvadın olsun – onun təbiət tərəfindən təyinatını – məhz ərinə köməkçi olmasını, onun həyatının sevinci və həyat yoldaşı olmasını yadda saxlamaqla; arvadın olmasın – bu, onunla arvadlıq etməmək, onun xətrinə, insanın Allaha bəslədiyi əsl və ali sevgini murdarlamamaq, vətən qarşısında, dövlət qarşısında, dostları qarşısında öz borcunu unutmamaq və onun şiltaqlığı xətrinə öz işlərini və məşğuliyyətlərini atmamaq deməkdir. Əgər biz “arvadım olsun və arvadım olmasın” ifadəsini bu cür başa düşsək, onda bu, bizə o qədər də mənasız və ziddiyyətli görünməz.

XXXVI Fəsil. Effektiv və pirronik¹ filosof Truyoqanın cavablarının davamı

– Sözlərin üstündə orqan dillərindəki kimi gəzişirsiniz, – Panurq qeyd etdi, – hər halda, mən özümü Heraklitin sözlərinə görə, həqiqətin gizləndiyi dərin quyunun dibinə düşmüş kimi hiss edirəm. Heç nə görmürəm, heç nə eşitmirəm, bütün duyğularımın kütləşdiyini hiss edirəm – elə bil, məni tilsimləyiblər. Lakin hər halda, çalışaram başqa cür danışım. Bizim sadıq təbəəmiz, yerinizdən durmayın və pulları da kəsəndə gizlətməyi saxlayın! Gəlin yenidən başlayaq və ziddiyyətlərdən

¹ *Pirron* – skeptisizmin (pirronizmin) əsasını qoymuş qədim yunan filosofu

istifadə etməyə, – belə başa düşdüm ki, bu əlaqəsiz söz tərkibləri sizi qıcıqlandırır.

Beləliklə, Allah xatirinə, mənə evlənmək gərəkdimi?

Truyoqan. Yəqin ki.

Panurq. Bəs birdən evlənməsəm?

Truyoqan. Bunda heç bir fəlakət görmürəm.

Panurq. Görmürsünüz?

Truyoqan. Yox, ya da gözlərim məni aldadır.

Panurq. Amma mən beş yüzdən artığını görürəm.

Truyoqan. Sayın.

Panurq. Təxminən desək, məlum rəqəmi namələmlə, müəyyən qeyri-müəyyənə əvəz etsək... ümumilikdə xeyli.

Truyoqan. Mən sizi eşidirəm.

Panurq. Arvadsız keçinə bilmərəm, lənət şeytana!

Truyoqan. Bu murdar məxluqları yada salmayın.

Panurq. Lütf edin, sizi Allaha and verirəm. Mənim Raqumun sakinləri inandırlar ki, təkcənə, arvadsız yatmağın heç ləzzəti yoxdur, Didona da öz gileylərində bu barədə danışmışdı.

Truyoqan. Qərar sizindir.

Panurq. Özümün bütün içalatıma and içirəm ki, məndən nə desən çıxar. Di necə, mən evlənim?

Truyoqan. Bəlkə də.

Panurq. Mən rahat olacağam?

Truyoqan. Necəsinə rast gələrsiniz.

Panurq. Əgər Allahın izni ilə, yaxşısına rast gəlsəm, xoşbəxt olacağam?

Truyoqan. Müəyyən qədər.

Panurq. Digər tərəfdən yanaşaq. Əgər pisinə rast gəlsəm?

Truyoqan. Buna mən cavabdeh deyiləm.

Panurq. Sizə yalvarıram, axı mənə bir məsləhət verin.

Mən nə edim?

Truyoqan. İstədiyiniz hər şeyi.

Panurq. Ah, iblisanə qüvvə!

Truyoqan. Rica edirəm, əcinnələri çağırmayın.

Panurq. Lütfən, Allah xatirinə! Mən yalnız sizin məsləhət etdiyiniz kimi hərəkət edəcəyəm. Siz məhz nəyi məsləhət görürsünüz?

Truyoqan. Heç nəyi.

Panurq. Evlənim?

Truyoqan. Mənlik bir şey yoxdur.

Panurq. Bu halda mən evlənmirəm.

Truyoqan. Mən qarışmıram.

Panurq. Əgər evlənməsəm, deməli, heç vaxt qurumsaq olmayacağam?

Truyoqan. Görünür, belədir.

Panurq. Tutaq ki, hər halda, mən evliyəm.

Truyoqan. Nəyi tutaq?

Panurq. Mən demək istədim: belə təsəvvür edin ki, mən evlənmisəm.

Truyoqan. Hər şey təsəvvür etmək olar.

Panurq. Cəncələ düşmüşəm ki! Ah, bu dəqiqə sakitcə söyə bilsəydim, ürəyimdə yüngüllük olardı! Di eybi yoxdur, bir az dözək. Belə çıxır ki, əgər evlənsəm, qurumsaq olacağam?

Truyoqan. Deyirlər, olur.

Panurq. Əgər birdən arvadım ciddi və namuslu olsa, qurumsaq olmayacağam?

Truyoqan. Sanki, belədir.

Panurq. Eşidin!

Truyoqan. Eşidirəm, eşidirəm.

Panurq. O, ciddi və namuslu olacaqmı? Məsələ bundadır.

Truyoqan. Şübhə edirəm.

Panurq. Axı siz onu heç vaxt görməmişiniz?

Truyoqan. Mənə məlum olan qəddər.

Panurq. Bilmədiyiniz bir şeyə necə şübhə edə bilərsiniz?

Truyoqan. Əsaslarım var.

Panurq. Bəs birdən siz onu tanısaydınız?

Truyoqan. Daha çox şübhə edərdim.

Panurq. Ey, paj, gülüm mənim, al, tut – öz şlyapamı sənə hədiyyə edirəm, amma gözlüksüz, sən də evin dalına get və yarım saatlığa mənim əvəzimə söyüş! Mən də nə vaxtsa sənənin əvəzindən söyüşərəm... Hə, lakin məhz kim mənə buyuz qoya bilər?

Truyoqan. Birisi.

Panurq. Ay görüm sizi batasınız! Bax indi mən sizi əzişdirəcəyəm, cənab “birisi”!

Truyoqan. Siz bilərsiniz.

Panurq. Əgər mən evdən çıxmamışdan əvvəl arvadıma Berqam kəməri geyindirməsəm, qoy məni insan nəslinin gözündən od yağan düşməni sürüyüb aparsın.

Truyoqan. Bir az ədəbli danışın.

Panurq. Gözəl nitqi nəcis kimi ifraz etmək yetər! Nəyəsə qərar vermək gərəkdir axı.

Truyoqan. Etiraz etmirəm.

Panurq. Bir dayanın! Belə ki, burada sizdən qan ala bilmirəm, o zaman sizin başqa damarınızdan qan alacağam. Elə siz özünüz: evlisiniz, ya yox?

Truyoqan. Həm hə, həm yox və hamısı birlikdə.

Panurq. İlahi, rəhm et! Öküz vursun məni, hətta tərlədim də, həzmim də o saat pozuldu! Sizin bütün cavablarınızı və danışdıqlarınızı düşüncəmin xəlbirindən keçirməkdən ötrü mənim bütün frenlərim, matafrenlərim və diafraqmalarım gərilib və dartılıb.

Truyoqan. Mən buna mane olmuram.

Panurq. Davam edək! Hə, bizim sadıq təbəəmiz, siz evlisiniz?

Truyoqan. Mənə belə gəlir.

Panurq. Siz ikinci dəfə evlisiniz?

Truyoqan. Ola bilsin ki, belədir.

Panurq. Bəs birinci dəfə xoşbəxt idiniz?

Truyoqan. Bunda mümkün olmayan heç nə yoxdur.

Panurq. Bəs ikinci dəfə işləriniz necə gedir?

Truyoqan. Taleyin iradəsi ilə gedir.

Panurq. Məhz necə? Mənə təmiz vicdanla deyin: siz xoşbəxtsiniz?

Truyoqan. Ehtimal ki.

Panurq. Ah, ilahi! Müqəddəs Xristofurun yükünə and olsun, ölü eşşəyin pıçqıldatmağı, mənim sizdən doğru-dürüst bir cavab almağımdan asandır. Amma özümü müdafiə edəcəyəm. Beləliklə, bizim sadıq təbəəmiz, gəlin zülmət knyazını rüsvay edək və yalnız həqiqəti söyləyək. Qurumsaq olmaq si-

zin başınıza gəlibmi? Mən “siz” deyəndə orada, cəhənnəmdə top-top oynayanı yox, burada iştirak edən sizi nəzərdə tuturam.

Truyoqan. Əgər bu, qismətimə irəlicədən yazılmayıbsa, onda gəlməyib.

Panurq. Cismimə and olsun, mən əl çəkirəm, qanıma and olsun, tövbə edirəm, bədənimə and olsun, təslim oluram. O ələkeçməzdir.

Bu sözlərdən sonra Qarqantua ayağa qalxıb dedi:

– Allahın bütün işləri uğurludur! Görürəm, dünya mənim ilk dəfə tanıdığımından bəri çox yetkinləşib. Bir görün biz sizinlə hansı zamanda yaşayırdıq! Deməli, ən bilikli və ən müdrik filosoflar belə ümumisteriyalılara və pironistlər, aporrektiklər, skeptiklər və effektivlər məktəbinə mənsubdurlar. Di şükürlər olsun sənə, İlahi! Düzdür, indi aslanı saçından, atı yalından, öküzü buynuzundan, camışı burnundan, canavarı quyruğundan, keçini saqqalından, quşu pəncəsindən tutmaq daha asan olacaq, amma belə filosofu heç kim sözdə tuta bilməyəcək. Əlvida, əziz dostlar!

O, bunu deyib çıxışa yönəldi. Pantaqrueel və başqaları onu yola salmaq istədilər, amma o, buna mane oldu.

Qarqantua zaldan çıxandan sonra, Pantaqrueel qonaqlara müraciət etdi:

– Platonun Timeyində yığıncaq başlayan kimi dəvət edilənləri sayırdılar, biz isə əksinə, sonda sayırıq. Bir, iki, üç... bəs dördüncü haradadır? Hanı bizim dostumuz Bridua?

Epistemon dedi ki, onlara getmişdi, amma onu evdə tapmadı. Onun dalınca Mirlenq parlamentindən icraçı gəlib bildirib ki, senatorlar onun çıxartdığı bir qərar barədə şəxsən özünün izahat verməsini tələb edirlər. Bu vəziyyətlə bağlı o, bu ərafədə yola düşüb ki, deyilən vaxtda çatsın və gəlmədiyinə görə tənbehə uğramasın.

– İşin nə olduğu mənim üçün maraqlıdır, – Pantaqrueel dedi. – Bridua artıq qırx ildən çoxdur Fonbetonda hakim vəzifəsini daşıyır. Bu vaxt ərzində o, dörd mindən artıq qəti hökm çıxarıb. Onun çıxardığı qərarların iki min üç yüz doqquzundan Mirlenq parlamentinin ali məhkəməsinə işi uduzanlar tərəfindən

şikayət verilmişdi. Onun bütün qərarları ali instansiyada düzgün sayılmış, təsdiqlənmiş və qüvvədə saxlanılmış, apelyasiyalar isə rədd edilmiş və yerinə yetirilməmişdir. Budur, əgər onu, ömrü boyu öz vəzifəsini müqəddəs tutub yerinə yetirən birisini qoca vaxtında şəxsən çağırırlarsa, deməli, ona bədbəxtlik üz verib. Həqiqətin təntənəsinə görə mən ona hər cür kömək etmək istəyirəm. Mənə məlumdur ki, dünyada şər durmadan artır, indi qanuni hüquqların özləri xüsusi müdafiəyə möhtacdır; buna görə də baş verə biləcək gözlənilməz hadisələrdən yayınmaq üçün buna ciddi diqqət etmək fikrindəyəm.

Burada hamı masanın arxasından qalxdı. Pantaqruel qonaqlara qiymətli və fəxri hədiyyələr – üzüklər, ayrı-ayrı bahalı şeylər, qızıl və gümüş qablar bağışladı və onlara hərərətlə minnətdarlıq edərək öz mənzilinə yollandı.

XXXVII Fəsil. Səfehlə məsləhətləşməsi üçün Pantaqruelin Panurqu dilə tutması haqqında

Evinə gedəndə Pantaqruel gördü ki, Panurq dalğın görkəmdə eyvanda durub fikirli-fikirli başını yelləyir.

– Siz mənə qatrana düşmüş siçanı xatırladırsınız, – Pantaqruel dedi. – Oradan çıxmaq üçün o, nə qədər çox qüvvə sərf edirsə, bir o qədər də dərinə batır. Siz də beləcə: şübhələrin torundan azad olmaq üçün nə qədər çox aşkar güc sərf edirsinizsə, daha çox dolaşırsınız. Mən yalnız bir vasitə bilirəm. Qulaq asın. Bir xalq ibarəsini tez-tez eşitməli olmuşam: dəlidən doğru xəbər. Ağıllı adamların cavabları sizi tam qane etmədikdə hər hansı bir səfehlə məsləhətləşin. Onunla edəcəyiniz söhbət, ola bilsin, sizi daha tam qane edər. Axı siz bilirsiniz ki, səfehlərin mülahizələri, məsləhətləri və öncədən söylədikləri dəfəllərlə mülkədarları, kralları və bütöv dövlətləri xilas edib, döyüşlərdə qələbəyə yol açıb, onları çətin vəziyyətlərdən çıxarıb.

Misallar göstərməyə, mənəcə, lüzum yoxdur. Düşünürəm ki, mənim əsaslarıma varacaqsınız: kim öz şəxsi və ev işləri

ilə ürəkdən məşğul olursa, kim uzaqgörənlik edirsə, kim dünyəvi nemət və sərvətləri əldə etmək, yığmaq fürsətini qaçırmırsa, kim yoxsullaşmamaq üçün qabaqcadan ölçü götürürsə, onun ilahi idrakın nəzərində axmaq olmasına baxmayaraq, siz onu həyati müdrək adam adlandırırsınız, zira ilahi idrakın insanın müdrək, daha doğrusu, göylərin təlqini ilə müdrək və uzaqgörən olduğunu, vəhyin nemətlərini qavramağa hazır olduğunu qəbul etməsi üçün – bunu cahil adamlar ağılsızlıq hesab edirlər – müdrək özünü unutmali, özündən ayrilmali, bütün duyğularını dünyəvi bağlılıqdan azad etməli, öz düşüncəsini bütün dünyəvi narahatlıqlardan təmizləməli və heç nəyin dərini çəkməməlidir.

Elə bu səbəbdən də savadsız qaragüruh latınların çarını, Pikin oğlu dahi uzaqgörən Favni “Fatural” adlandırmışdı. Buna görə də komiklər rollarını öz aralarında bölüşdürəndə sadələvh və təlxək rollarını mütləq daha məharətli və daha istedadlılara tapşırırdılar. Astroloqlar da elə bu əsasla təsdiqləyirlər ki, çarların və ağılsızların ulduz falları eynidir, adətən, buna misal olaraq Evforionun axmaq hesab etdiyi Eneyi və Korebanı göstərirlər: onun da, o birinin də ulduz falları eyni idi.

Yeri gəlmişkən, icazə verin yadınıza salım ki, Covanni Andrea papanın La-Roşel sakinlərinə və valisinə müraciətinin şərhində, ondan sonra isə Panormit öz təfsirində, Barbasi *Pandektler*-i şərh edərkən və bu yaxınlarda Yason özünün “Məsələhətlər”-ində Kayetin ulu babası, tanınmış Paris təlxəyi senyor Joan haqqında danışmışlar.

Əhvalat belə olub: bir dəfə Parisdə, Pti Şatlı yaxınlığında bir yükdaşıyan aşxanada, düz şişin qabağında çörək yeyirdi; o hesab edirdi ki, qızartmanın iyi hopmuş çörək adı çörəkdən daha dadlıdır. Aşxananın yiyəsi ona dəymirdi. Yükdaşıyan öz çörəyini tamam tıxıb qurtaranda isə onun yaxasından tutub qızartmanın iyinin pulunu ondan tələb etməyə başlayır. Yükdaşıyan sübut edirdi ki, onun ətinə heç bir ziyan vurmayıb, ondan heç nə almayıb və ona heç bir borcu yoxdur. Haqqında mübahisə düşmüş iy, onsuz da, çölə çıxır və tədricən havada yayılır, bu da eşidilməmiş əhvalatdır ki, Parisdə küçədən gələn

qızartma iynə görə pul alırlar. Aşxananın ziyəsi isə təkid edirdi ki, o, yükdaşıyanları öz qızartmasının iyi ilə doyurmalı deyil və and içirdi ki, əgər pulu ödəməsə, onun qarmaqlarını əlindən alacaq. Yükdaşıyan ağacı qaparaq müdafiə olunmağa hazırlaşdı. Amansız vurhavur başladı. Hər yerdən Paris avaraları yüyürüb gəldilər. Onların dəstəsinə Paris şəhərinin sakini, təlxək senyor Joan da qarışdı. Onu görən aşxana ziyəsi yükdaşıyana dedi: “Gəlin hansımızın düz olduğunu şöhrətli senyor Joandan soruşaq”. “Gəlin soruşaq, səni belə-belə olasan”, – yükdaşıyan dedi.

Nəyin üstündə çək-çevir düşdüyünü öyrənən senyor Joan yükdaşıyana buyurdu ki, qurşağından gümüş sikkə çıxarsın. Yükdaşıyan ona Tur filippi verdi. Senyor Joan onu özünün sol çiyinə qoydu, sanki, onun çəkisini bilmək istəyirdi; sonra onu sol ovcuna atdı, sanki, onun çəlp olmadığına inanmaq istəyirdi; sonra, sanki, naxışını daha da yaxşı görmək üçün onu sağ gözünün bəbəyinə yaxınlaşdırdı. Bütün avaralar bu vaxt tam sakit dayanmışdılar, aşxana ziyəsi səbirlə gözləyirdi, yükdaşıyan isə ümitsiz vəziyyətdə idi. Nəhayət, senyor Joan sikkəni bir neçə dəfə fışə vurub cingildətdi. Bundan sonra o, şax-şaxı əlində skipetr kimi tutaraq, əsl məhkəmə sədri sayaraq, dələ xəzi ilə köbələnmiş, kağız qıvrımlarından qulaqları olan papağını alnına sürüşdükdü, iki-üç dəfə boğazını arıtladı və bərkdən elan etdi: “Məhkəmə hesab edir ki, qızartmanın iyini çörəklə birlikdə udan yükdaşıyan haqqını aşxananın ziyəsinə sikkənin cingiltisi ilə tam ödədi. Bunun əsasında məhkəmə qərara alır ki, iddiaçını və cavabdehi evlərinə buraxsın, onları məhkəmə xərclərindən azad etsin və bununla da işə xitam versin”.

Paris təlxəyinin bu hökmü mənim adlarını çəkdiyim alimlərə qəribə və fəvqəladə ədalətli göründü, onlar hətta onu da dedilər ki, əgər yükdaşıyanın işinə Paris parlamentində, Roma kuryasında (baş orqanında), ya da nəhayət, areopaqda (Afınanın ali məhkəməsində) baxsaydılar, o zaman bu üç divanxanadan hər hansı biri çətin ki hüquqi baxımdan daha düzgün qərar çıxara bilərdi. Bax siz indi deyiniz: bir təlxəklə məsləhətləşmək istərdinizmi?

XXXVIII Fəsil. Pantaqruelin və Panurqun Tribulenin tərifini göyə qaldırmaları haqqında

– Qəlbim haqqı, istərdim! – Panurq dedi. – Duyuram ki, sanki, arxa keçidim genişlənib, lakin bir az bundan qabaq o yumulmuş və kip örtülmüşdü. Bir halda ki biz alimliyin dayaq-larına müraciət etməyi qərara almışıq, istərdim ki, bizim baş məsləhətçimiz adi yox, ali dərəcəli dəlibaş olsun.

– Mənə elə gəlir ki, Tribule şübhəsiz dəlibaşdır, – PantaqrueL dedi.

Panurq da onun sözüənə qüvvət verdi:

– Seçkin və yetkin dəlibaşdır.

PantaqrueL	Panurq
Məşum dəlibaş,	Yuxarı notda dəlibaş,
təbiətən dəlibaş,	bekarlı və bemollu dəlibaş,
göylü dəlibaş,	yerli dəlibaş,
gülürüz dəlibaş,	həmişəşən və oynaq dəlibaş,
merkurial dəlibaş,	nadinc və gözəl dəlibaş,
lunatik dəlibaş,	qotazlı dəlibaş,
sərgərdan dəlibaş,	zəncirli dəlibaş,
ekssentrik dəlibaş,	zınqırovlu dəlibaş,
efirli və yunonalı dəlibaş,	gülümsər və Veneranı eşidən dəlibaş,
arktik dəlibaş,	durulmuş dəlibaş,
hünərli dəlibaş,	birbaşa şirəxanadan çıxan dəlibaş,
dahiyanə dəlibaş,	ilkçənli dəlibaş,
alhiyazılı dəlibaş,	qıvcırmış dəlibaş,
əlahəzrət dəlibaş,	İkidamarlı dəlibaş,
qeysəri dəlibaş,	papa dəlibaşı,
imperator dəlibaşı,	konsistor dəlibaşı,
kral dəlibaşı,	konklav dəlibaşı,
mütləqiyyət dəlibaşı,	möhürlü dəlibaş,
patriarx dəlibaşı,	sinodal dəlibaş,

loyal dəlibaş,	yepiskopal dəlibaş,
hersoqal dəlibaş,	doktoral dəlibaş,
bayraqdar dəlibaş,	rahibi dəlibaş,
senyoral dəlibaş,	çuğulçu dəlibaş,
əqidəli dəlibaş,	əcaib dəlibaş,
pretorial dəlibaş,	doktor papaqlı dəlibaş,
nəcib dəlibaş,	nəsiltörədən dəlibaş,
seçilmiş dəlibaş,	çıxılmış dəlibaş,
kurial dəlibaş,	dəlibaşlıq elmində uğurlu dəlibaş,
ilksenturion dəlibaş,	ayıq dəlibaş,
zəfərli dəlibaş,	dəlibaş müdriklər arasında ən birinci dəlibaş,
saray dəlibaşı,	mantiya geyməyə ixtiyarlı dəlibaş,
örmək dəlibaş,	ilkiştirəkədən dəlibaş,
nadir dəlibaş,	hakimi dəlibaş,
həmişəki dəlibaş,	ilk-ali dəlibaş,
vərdişli dəlibaş,	ruhani-günahkar dəlibaş,
ev dəlibaşı,	yuvadan indicə götürülmüş dəlibaş,
əyan dəlibaş,	köçəri dəlibaş,
mülki dəlibaş,	sandimdik dəlibaş,
məşhur dəlibaş,	tüləmiş dəlibaş,
tanınmış dəlibaş,	yüksəkdə süzən dəlibaş,
oynaşlı dəlibaş,	yırtıcı dəlibaş,
latın dəlibaşı,	quyruqzadan dəlibaş,
adi dəlibaş,	vəhşi dəlibaş,
qorxunc dəlibaş,	boşboğaz dəlibaş,
özünəməxsus dəlibaş,	yüyənsiz dəlibaş,
hökmli dəlibaş,	təmtəraqlı dəlibaş,
səciyyəvi dəlibaş,	bütün təlxəklərdən təlxək dəlibaş,
metafizik dəlibaş,	tacçəkəkli dəlibaş,
vəcdli dəlibaş,	şərqli dəlibaş,

şərtsiz dəlibaş,	uca dəlibaş,
xəbərdar dəlibaş,	al-qırmızı dəlibaş,
onqat dəlibaş,	şilə dəlibaş,
xidmətgöstərən dəlibaş,	şəhərli dəlibaş,
gələcəyi olan dəlibaş,	süpürgə dəlibaş,
alqoritmli dəlibaş,	qəfəsdəoturan dəlibaş,
cəbri dəlibaş,	modal dəlibaş,
müəmmalı dəlibaş,	təkrar niyyətli dəlibaş,
talmudi dəlibaş,	məcmulu dəlibaş,
xəlitəli dəlibaş,	ikicinsli dəlibaş,
sıxılmış dəlibaş,	sommist dəlibaş,
qısa dəlibaş,	ixtisarçı dəlibaş,
hiperbolik dəlibaş,	morisk dəlibaş
antonomatik dəlibaş	möhürsüzlənmiş dəlibaş,
alleqorik dəlibaş,	mandatar dəlibaş,
tropoloji dəlibaş,	başlıqlı dəlibaş,
təkrarçı dəlibaş,	titulyar dəlibaş,
baş dəlibaş,	ərköyün dəlibaş,
beyinli dəlibaş,	döyüşkən dəlibaş,
səmimi dəlibaş,	qabaqdan güclü dəlibaş,
bağırmaq dəlibaşı,	ayaqdan zəif dəlibaş,
apatik dəlibaş,	gəzəyən dəlibaş,
iblisənə dəlibaş,	qaşqabaqlı dəlibaş,
küləkburaxan dəlibaş,	havasıdəyişmiş dəlibaş,
qanuni dəlibaş,	aşpazlıq dəlibaşı,
azimutlu dəlibaş,	sağlam dəlibaş,
küçük sferalı dəlibaş,	doldurulmuş dəlibaş,
münasib dəlibaş,	qazançalı dəlibaş,
atqılı dəlibaş,	iltihablı dəlibaş,
kürsülü dəlibaş,	boy-buxunlu dəlibaş,
nümunəvi dəlibaş,	iyirmidördkaratlıq dəlibaş,
şanlı dəlibaş,	əcaib dəlibaş,
məzəli dəlibaş,	beyniyan dəlibaş,
təntənəli dəlibaş,	nizami-sərdarlı dəlibaş,
ecazkar dəlibaş,	çubuqlu dəlibaş,

əyləndirən dəlibaş,	şax-şaxlı dəlibaş,
şənləndirici dəlibaş,	diribaş dəlibaş,
kəndli dəlibaş,	ifrat dəlibaş,
ələsalan dəlibaş,	büdrəyən dəlibaş,
güzəştli dəlibaş,	pirani dəlibaş,
köçəbə dəlibaşı,	kəndçi dəlibaş,
sadə dəlibaş,	yekəqarın dəlibaş,
hərsaatki dəlibaş,	boşalmış dəlibaş,
dərəcəli dəlibaş,	bəzənmiş dəlibaş,
səbatlı dəlibaş,	sap-sağlam dəlibaş,
heroqlifi dəlibaş,	anlaşılmaz dəlibaş,
mötəbər dəlibaş,	ən ağıllı dəlibaş,
dəyərlı dəlibaş,	üçqat böyüdülmüş dəlibaş
bahalı dəlibaş,	kənarı əyilmiş şlyapalı dəlibaş,
fanatik dəlibaş,	pərdələnmiş dəlibaş,
fantastik dəlibaş,	naxışlanmış dəlibaş,
əzgin dəlibaş,	fars əməli dəlibaş,
vəlvələli dəlibaş,	mahir ifaçı dəlibaş,
qalpaqlı dəlibaş,	xal-xallı dəlibaş,
heç vaxt bezdirməyən dəlibaş,	əngəlsiz, ilişkisiz dəlibaş.

Pantaqrueel. Qədim romalıların Kvirinalıyanı axmaqlar bayramı adlandırmağa əsasları var idi, elə bu yolla biz də Fransada Tribuletinalıyanı təyin edərik.

Panurq. Əgər bütün dəlilər quşqun gəzdirsəydilər, o zaman sağrıları sürtülüb yara olardı.

Pantaqrueel. Əgər o, sizinlə haqqında danışdığımız həmin Fatual Allah, ilahə Fatuanın əri olsaydı, onda onun atası Bonadies, nənəsi isə Bonadea olardı.

Panurq. Əgər bütün axmaqlar yorğa qaçsaydılar, ayaqlarının əyri olmasına baxmayaraq, quş kimi uçardılar. Yubanmadan onun yanına gedək. Əminəm ki, o, bizə ən düzgün qərarı verəcək.

– Mən Briduanın işinin araşdırılmasında iştirak etmək arzusunda yəm, – Pantaqrueel bildirdi. – Luaranın o biri sahilinə,

Mirlenqə yollanıram, Karpalimi isə Tribulenin dalınca Bluaya göndərəcəyəm.

Karpalim dərhal yola düşdü. Pantaqurel də nöqərləri ilə, Panurq, Epistemon, Ponokrat, Jan qardaş, Gimnast, Rizotom və başqaları Mirlenqə gedən yolla hərəkət etdilər.

XXXIX Fəsil. Pantaqurelin oyun zərlərinin köməyi ilə hökm çıxarmış hakim Briduanın işinin araşdırılmasında iştirakı haqqında

Ertəsi gün Pantaqurel Mirlenqə, elə məhkəmənin başlanğıcına gəlib çatdı. Sədr, senatorlar və müşavirlər ona zala onlarla birlikdə girməyi və Briduanın Tuşrond haqda çıxardığı, hazırkı hakim tərəfindən məhkəməyə tam ədalətli görünməyən ittiham hökmü barədə onun hansı izahatlar verəcəyini birlikdə dinləməyi təklif etdilər.

Pantaqurel çəkinmədən içəri girdi və Briduanı gördü – o, zalda oturmuşdu, özünün yeganə bəraətini və yeganə izahatını yalnız onunla əsaslandırır ki, o artıq qocalıb yaşlandığına görə gözləri zəifləyib, *not per Archid. D. LXXXVI, C. tanta*¹-dakı kimi, qocalıq özü ilə şoxlu fəlakət və müsibətlər gətirir; elə bu səbəbdən də o, zərlərin üstündəki xalları əvvəlki kimi aydın seçə bilmir, ola bilər ki, yankor İshak Yəqubu İsav hesab etdiyi kimi, o da hökm çıxaranda dördü beş görə bilərdi, xüsusən də həmin gün o, kiçik zərlərdən istifadə etmişdi, qanuna görə isə təbii çatışmazlıqlar, *ff. de re milit., l. qui cum uno; ff. de reg. jur., l. fere; ff. de edil. ed. per totum; ff. de term. mo., l. Divus Adrianus; resolu. per Lud. Rom. in l. si vero; ff. solu. matri*²-də birbaşa yazıldığı kimi, təqsir hesab edilmir; kim başqa cür hökm verərsə, insanı deyil, *l. maximum vitium, C.*

¹ Arxid[yakon] nişan[layıb], D[istinksiya] LXXXVI, eh[kam] “Nə qədər...” (*lat.*)

² [Digestlər], Hər[bi] iş haqda, “Kim biri ilə... q[anunu]”; [Digestlər], Hü[quq] nor[maları] haqda, “Təqribən...” q[anunu]; Edil[li] edil[ikt] haqda “Hər bir...”, [Digestlər], mə[rz dirəklərinin] köçü[rülmələri] haqda, “İlahi Adrian”, “Əgər yalnız...” qan[ununu] Ro[malı] Lüd[ovikin] aydın[laşdırması]; [Digestlər], Ni[kahın] poz[ulması] (*lat.*)

*de lib. praeter*¹-in bəlli etdiyi kimi, təbiətin özünü ittiham etmiş olar.

– Siz hansı zərlər haqqında danışırınsız, dostum? – məhkəmənin baş sədri Boşboğaz soruşdu.

– Məhkəmə zərləri, – Bridua cavab verdi, – *doct. 26 q. (l c. Sors, L. nec emptio; ff. de contrah. empt., l. quod debetur; ff. de peiul. et ibi Barthol.*-da təsvir edilmiş, başqa hakimlərin işləri həll edərkən istifadə etdikləri kimi, sizin də doktor Henrix Ferandanın göstərişlərinə əməl edərək öz ali məhkəmənidə, adətən, istifadə etdiyiniz *alea judicicrum*² haqda; elə, *no. gl. in c. fin. de sortil. və l. sed cum ambo, ff. de judi.; ubi doct.* sübut edirlər ki, işləri və çəkişməni tezliklə başdan etmək üçün püşkatma çox tərifəlayiq, nəcib, faydalı və vacib məşğuliyyətdir. Bald, Bartol və Aleksandr da, *C. communia, de l. si duo*-da bu barədə aydın izahat verirlər.

– Bəs siz necə hərəkət edirsiniz, dostum? – Boşboğaz soruşdu.

– Sizin bu sualınıza qısa cavab verəcəyəm, – Bridua cavab verdi, – *l. ampliozem, § in refutatoris, S. de apella.*, eyni zamanda *gl. l. l ff. quod met. cau. Gaudent brevitate modemi*³-ni əldə rəhbər tutaraq. Mən də sizin kimi, bizim qanunlarımızın məcburən əməl etməyimizi tələb etdiyi mühakimə qaydalarına əməl etməklə fəaliyyət göstərirəm, *ut no. extra. de consuet., s. ex literis, et ibi Innoc.* Xahişləri, çağırışları, etibarnamələri, məhkəmə sərəncamları, şahid ifadələri, möhlət üçün səbəbləri, əks tərəfin iddianın əsaslandırılmasına sübutları və etirazları, arayışları, intendiksiyaları, kontrdiksiyaları, ərizələri, münasibətləri, tərəflərin birinci, ikinci və üçüncü izahatları, iddia dəlillərinə əlavələri, şahidlərə qarşı etiraz ərizələri, onlara etirazları, şahidlərin siyahıları, üzləşdirmə qeydləri, əsas mühakimə edilənin onunla əlbir olanlarla üzləşdirilmə qeydləri, libelliyaları, apostoliyaları, kral fərmanları, notariyalar sərəncamları, işin məhkəməlik olduğu haqda tərəflərin ərizələri, qarşılıqlı iddiaları, işin başqa instansiyaya ötürülmə

¹ “Çox böyük səhv...” q[anunu]; Yadd[an çıxarılmış] uş[aq]lar haqda... (*lat.*)

² Məhkəmə qərarlarının oyun zərləri (*lat.*)

³ Yeni çağ adamları müxtəsərliyi sevirilər. (*lat.*)

tələbləri, yanına qoşulan, əlavə edilən məhkəmə rəyləri, əlavə etirazlar, məhkəmənin çəkişənlərə təyin edilmiş müddətdə etiraz və əksətiraz etmələri üçün təlimatları, apelyasiyaları, cavabdehin etirazları, məhkəmə qərarları və başqa bu kimi incəlikləri diqqətlə gözdən keçirib, təkrar gözdən keçirib, oxuyub, təkrar oxuyub, eşələyib və vərəqləyib, mən xeyirxah hakim kimi və *Spec. de ordinario, § III, et tit. de offi. omn. ju., § ff, et de rescriptis praesenta.*, § I-nin bizə göstərdiyi kimi, iş otağında oturub, cavabdehin bütün kisələrini masanın bir kənarına qoyaraq, öncə sizin kimi püşk atıram, cənablar, *et est not. 1. Favorabiliores, ff. de reg. jur., et in c. cum stint, lod., tit. lib. VI*, deyildiyi kimi: *Cum sunt partium jura obscura, reo favendum est potius quam actori*¹.

Sonra mən eynilə sizin kimi, iddiaçının kisələrini masanın o biri qırağına qoyub, *visum visu*², zira *opposita, juxta se posita, magis elucescunt, ut not. in l. I, § videamus, ff. de his qui sunt sui vel alie. jur., et in l. munerum I mixta ff. de munez. et honor*³, özüm isə bu vaxt yenə də püşk atıram.

– Bəs siz, dostum, işin hansının daha çox, hansının daha az çətin olduğunu necə tapırsınız? – Boşboğaz soruşdu.

– Eynilə sizin kimi, – Bridua cavab verdi, – iş nə qədər çətin olursa, bu və ya başqa tərəfin kisələri də bir o qədər çox olur. Bu zaman mən də sizin kimi, *Semper in stipulationibus, ff. de reg. jur.* qanununa, eləcə də şeir şəklini almış, qüvvədə olan *in c. in obscuris, eod. tit. lib. VI*. K dini hüququna daxil edilmiş əsas qanun *q. eod. tit-ə* uyğun olaraq kiçik zərlərdən istifadə edirəm:

*Semper in obscuris quod minimum est sequimur*⁴,

gözəl və qulağı şənləndirən böyük zərlərdən isə mən elə sizin kimi, cənablar, iş asan olanda, yəni kisələrin sayı az oldu istifadə edirəm.

¹ Tərəflərin qanuni hüquqları aydın olmayanda iddiaçıya deyil, cavabdehə tərəfdar olmaq lazımdır. (*lat.*) – hüquq aksiomu

² Araşdırmaq üçün (*lat.*)

³ Ziddiyyətlərin müqayisəsi fərqi daha çox aşkar edir. (*lat.*)

⁴ Şübhəli işdə daha kiçik hissə seçilməlidir. (*lat.*) – hüquq aksiomu

– Bəs siz, dostum, hökmü necə çıxarırsınız? – Boşboğaz soruşdu.

– Elə sizin kimi, cənablar, – Bridua cavab verdi. – Mən zərləri bəxtəbəxt atıram, kimin bəxtinə xal çox düşsə, işi onun xeyrinə həll edirəm və bu, əsl hüquqi, tribun və pretorlara layiq həll üsuludur; *ff. qui ro. in pig., l. potior. leg. creditor., C. de consul., l. l, et de reg. jur., in VI: Qui prior est tempore potior est jure*¹ qanunları bizə belə göstəriş verir.

XL Fəsil. Briduanın öncə işi öyrənib, sonra onu zərlərin köməyi ilə həll etməyin önəmini necə izah etməsi haqqında

– Belə, dostum, – Boşboğaz dedi, – amma bir halda ki işləri püşk atmaqla həll edirsiniz, onda nəyə görə siz bu üsula elə həmin gün, çəkişən tərəflər sizin qarşınızda durarkən, təxirə salmadan müraciət etmirsiniz? Kislərdə saxlanılan bütün bu kağızlar və bu yazışma sizin nəyinizə gərəkdir?

– Sizə nəyə görədirsə, mənə də elə ona görə, cənablar, – Bridua cavab verdi. – Bütün bunlar mənim üçün dəyişkən, müxtəlif və qanunauyğun məqsədlərə qulluq edir.

Birincisi, zahiri rəsmiyyət üçün; zahiri rəsmiyyət gözlənilmədən hökm heç vaxt təsirli sayıla bilməz, bunu *Spec. tit. de instr. edi. et tit. de rescrip. praesent* çox gözəl sübut edirlər. Hətta siz özünüz də gözəl bilirsiniz ki, məhkəmənin gedişində rəsmiyyətçilik işin məzmununu və mahiyyətini öldürür, zira *forma mutata mutatur substantia*², *ff. ad exhib., l. julianus; ff. ad leg. falcid., l. Si is qui quadringenta, et extra., de deci., c. ad audientiam, et de celebra. miss., c. in quadam.*

İkincisi, onlar eynilə sizə olduğu kimi, mənə də mötəbər və faydalı olan çalışmalardır. Rəhmətlik, dahi həkim – bununla yəqin ki, razılaşırsınız – cənab Otoman Vadar, *C. de comit. et archiatr., lib. XII*, dəfələrlə mənə demişdi ki, fiziki məşğələ-

¹ Kim daha tez gəlibsə, o, qanuni üstünlüyə malikdir. (*lat.*) – hüquq aksiomu

² Formanı dəyişəndə işin mahiyyəti dəyişir. (*lat.*) – hüquq aksiomu

lərin olmaması bizim sizinlə, cənablar, xəstəliklərimizə və az yaşamağımıza səbəb olur, bu, bütün məhkəmə işçilərinə aiddir və bunu Vadardan öncə Bartol, *in. l. I C. de senten. quae pro eo quod*-da parlaq surətdə sübut etmişdir. Buna görə də, cənablar, siz özünüzdə də, bizdə də, *quia accessorium naturam sequitur principalis*¹, *de leg. jur. lib. VI, et l. cum principalis, et l. nihil dolo., ff. eod. titu.; ff. de fidejusso. l. fidejussor, et extra, de offic. de leg., c. I*, bir qədər faydalı, ləyaqətli və şən əyləncələrə imkan verin, *ff. de al. lus. et aleat., l. solent, et autent. ut omnes obediant, in princ., coll. VII, et ff. de praescript, verb., l. si gratuitam, et l. IS. de spect. lib. XI*, doktor Fomanın da fikri belədir və doktor (misilsiz alim və *fuit magnus practicus*² Barbasi onun haqqında *in prin. consil demışdi*) Alberik de Rozatanın yerində dediyi *in secunda secundae, quaest. CLXVIII*; bunlar isə *per gl. in prooemio ff. § ne autem tertii*:

*Interpone tuis interdum gaudia curis*³-də öz əsasını tapır.

Doğrudan da: 1489-cu ildə mənim ali vergi məhkəməsi ilə pulla bağlı işim var idi və mən bir dəfə qapıçıdan ora girmək üçün pullu icazə aldım – zira cənablar, sizin hamınıza bəllidir ki, *pecuniae obediunt omnia*⁴, bunu *in l. Singularia, ff. si certum pet. və Saliset in l. receptitia, S. de constit. pecun., et Card. in cle. I, de baptis.*-də Badd da deyir – mən gördüm ki, məhkəmə üzvləri hamısı bir nəfər kimi “milçək” oyunu oynayır, zira bu oyun sağlamlıq üçün çox faydalı məşqdır, lakin mən onların məhz nə vaxt oynadıqlarını bilmirəm: qəlyanal-tıya qədər, yoxsa sonra, amma bu önəmli deyil – *hic no.*⁵, ki, “milçək” oyunu ləyaqətli, faydalı, qədimi və izinli oyundur, *a Musco inventore de quo S., de petit haered., l. si post mortam. i Muscarii id est* “milçək” oyunu qanunla yasaqlanmış, *l. I C. de excus. artif. lib. X*.

Yadıma düşəni, o zaman “milçək” cənab Tilman Pike idi və o, mənim bayaq dediyim məhkəmənin hörmətli üzvlərinə

¹ Zira kənar təzahürlər əsas təzahürlərin mahiyyətə davamıdır. (*lat.*)

² Böyük təcrübəçi idi. (*lat.*)

³ Ciddi əməyi bəzən əyləncə ilə əvəz et. (*lat.*)

⁴ Hər şey pula tabedir. (*lat.*)

⁵ Burada qəlyd edin] (*lat.*)

rişxənd edirdi: guya, onlar onun kürəyində öz şlyapalarını cırıb-dağıdıblar və onlara xəbərdarlıq edirdi ki, evə getdikləri vaxt öz arvadlarının qarşısında, *s. l., extra, de preasump., et ibi gl-*ə əsasən özlərini duruya çıxara bilməyəcəklər. Bir sözlə, *resolutorie loquendo*¹, mən də məhz sizin kimi, deyirəm ki, bizim məhkəmə aləmində kisələri boşaltmaqdan, kağızları və-rəqləməkdən, qovluqları nömrələməkdən, səbətləri doldurmaqdan və işləri öyrənməkdən başqa, duyğuları daha yaxşı sığallayan iş yoxdur, *ex Bart. et Jo. de Pra., in l. falsa, de condit. et demon, ff.*

Üçüncüsü, mən də məhz sizin kimi, düşünürəm ki, zaman hər şeyə yetişməyə imkan verir, zaman keçdikcə hər şey aydınlaşır, zaman – həqiqətin atasıdır, *gl. in l. l, S. de servit., Autent., de restit. et ea quae pa., et Spec. tit. de requis. cons.* Buna görə də mən, cənablar, məhz sizin kimi, əsaslı surətdə havası dəyişmiş, düşünülmüş və araşdırılmış işi uzun zaman müddətində yetişənə qədər uzaqlaşdırıram, uzadıram, məhkəməni təxirə salıram və bu zaman uduzanın bəxtinə çıxmış püşk onun tərəfindən daha sakitliklə qəbul edilir, sanki *no. gl. ff. de excu. tut., l. Tria onera:*

*Portatur leviter, quod portat quisque libenter*².

Yetişməmiş məhkəmə – göy məhkəmə özünün ilk mərhələsində olanda, həkimlərin inandığına görə, yetişməmiş irinli yaranı deşəndə, ya hansısa zərərli şirələri onlar həzm edilməyə imkan tapmamış bədəndən rədd edəndə insana təhlükə törətdikləri kimi, özündə həmin təhlükəni gizlədir, zira, *in Autent., haec constit. in inno. const. prin.-*də deyilən həmin fikir *gl. in. s. Caeterum, extra de jura. calum.: Quod medicamenta morbis exhibent, hoc jura negotiis*³-ə də daxildir. Digər tərəfdən təbiət özü bizə yalnız yetişmiş meyvələri dərməyi və yeməyi, *Instit. de re. di., § is ad quem, et ff. de acti. empt., l. Julianus,* yalnız yetişmiş qızları ərə verməyi öyrədir, *ff. de donat. int. vir. et uxo., l. cum hic status, § si quia sponsa., et XXVII, q., l c. sicut, gl. deyir:*

¹ Qəti surətdə (*lat.*)

² Öz həvəsinlə başladığın işin üstündə tərləmək daha şirindir. (*lat.*)

³ Dərman xəstəlik üçündürsə, məhkəmə qəran da işlər üçündür. (*lat.*)

*Jam matura thoris plenis adoleverat annis Virginitas*¹,
və həyatın bütün hallarında tam yetişməni gözləmək gərəkdir: *XXIII, q. II, § ult. et XXXIII d. c. ult.*

XLI Fəsil. Briduanın bir barışdırıcı münsif barədə hadisəni danışması haqqında

– Yeri gəlmişkən, yadıma bir şey düşdü, – Bridua davam etdi. – O vaxtlar mən Puatyedə, *Brocadium juris*²-in hüquq fakültəsində oxuyanda Smarvada Malbaş Peren adlı hörmətli, xeyirxah əkinçi, kilsədə gözəl oxuyan, hamının sayğısını qazanmış adam olan birisi yaşayırdı və o, sizin hamınızdən yaşca böyük idi, cənablar. O deyirdi ki, qırmızı rəngli, yanı enli şlyapalı Lateran Məbədi adlı ağıldanseyrək yekəpəri və onun layiqli arvadı, fars atlazından uzun donu olan və iri qara kəhrəba təsbəhli Praqmatik Sanksiyanı öz gözləri ilə görüb.

Bu ədəbli insan Puatye məhkəmə palatasından, Monmoriyon dairə məhkəməsindən və Partene-Le-Vyedəki kənd məhkəməsindən daha çox çəkişmələri xoşluqla bitirmiş, bununla da bütün ətraf yerlərdə ad qazanmışdı. Əslində, o heç hakim də deyildi, yalnız yaxşı bir insan olduğuna görə Şovinyidə, Nuayedə, Kruteledə, Enedə, Liqyujedə, La-Motedə, Lüzinyanda, Vivonda, Mezoda, Etablda və ətraf kəndlərdə baş verən bütün mübahisələri, çəkişmələri və ədavətləri inandırıcı danışmaqla ali hakimdən pis bitirmirdi, *Arg. in l. sed si unius, ff. de jureju., et de verb. oblig., l. continuus*. Haradasa biri donuz kəsən kimi dərhal ona qızardılmış donuz əti və kolbasalar gətirirdilər. Demək olar ki, hər gün kimsə onu kiçik məclisə, toya, əyləncə məclisinə, xaç suyuna salmaya, ya da meyxanaya çağırırdı ki, davanı ayırd eləsin, o isə çəkişənləri razılığa sövq etməzdən əvvəl onları barışmaqlarının, tam razılıqlarının və sevinclə dolu bu hadisənin əlaməti olaraq içməyə məcbur edirdi, *ut no. per doct., ff. de peri. et comm. rei vend. l. l.*

Onun bir oğlu var idi – Malbaş Teno, zorba yeniyetmə, Allah hamıya belə sağlamlıq qismət eləsin, vicdanlı cavan idi

¹ Qlossada belə deyilir: Qız bu müddətdə şirinləşib yataq üçün yetişir. (*lat.*)

² Hüquqşünas Brokadının (*lat.*)

və o da atası kimi vasitəçiliklə məşğul olmaq istəyirdi, axı siz də bilirsiniz ki:

*Saepe solet similis filius esse patri
Et sequitur leviter filia matris iter¹,*

ut ait gl., VI q; I, c. Si quis; g. de const., d. V, c. I fi; et est no. per. doct. C. de impu. et aliis subst., l. ult. et l. legitimae, ff. de stat. hom., gl. in l. quod si nolit, ff. de edil. ed., l. quis, C. ad le. Jul. majest. Excipio filias a moniali susceptos ex monacho², per gl. in c. Impudicas, XXVII q.I. O, öz kağızlarında da özünü beləcə adlandırır: barişdırıcı münsif.

O, burada fəvqəladə çalışqanlıq və sayıqlıq göstərirdi, zira *vigilantibus jure subveniunt³ ex l. pupillos, ff. quae in fraud, cred., et ibid. l. non enim, et Instit. in prooemio, əgər birdən hiss etsə, ut ff. si quad. paup. fec. l. Agaso. gl. in verbo olfecit, i. nasum ad culum posuit⁴*, eşıtsə ki haradasa çəkişmə və ya mübahisə düşüb, onun dərhal adını çək, qulağını bur: işi barişla qutarmağa tələsirdi.

Deyilib ki: *Qui non laborat, non manige ducat*, eynilə, *gl., ff. de dam. infect., l. quamvis, et currere⁵* addımlamaqdan yeyindir.

Vetulam compellit egestas;⁶

gl. ff. de lib. agnos., l. Si quis pro qua facit; l. Si plures, C. de cond. incer. Lakin bunda onun bəxti belə gətirmədi ki, o ən xırda bir işi yoluna qoya bilmədi; çəkişənləri barişdırmaq əvəzinə, onları daha da qıcıqlandırdı və amansızlaşdırdı. Cə-nablar, siz bilirsiniz ki:

Sermo datur cunctis, animi sapientia paucis⁷,

gl., ff. de alie. ju. mu. caus. fa. 1. II. Smarv meyxanalarının yiyələri isə deyirdilər ki, onun atasının yanında yarım saata

¹ Cavanın ədasıdır hər vaxt atasının adətinə çatmaq,

Qız isə hər şeydə doğma anasını təkrarlayacaq. (*lat.*)

² Rahiblərin rahiblərdən qazandığı uşaqlar bu qaydadan çıxardılır. (*lat.*)

³ Qanunlar işgüzar insanların köməyinə gəlir. (*lat.*)

⁴ "Qatırların çodarı" q[anunu] "iy duydu" sözlərinə qlossadır, bu isə – "bumu ilə dalını öpmüşdü" deməkdir. (*lat.*)

⁵ Qaçmaq (*lat.*)

⁶ Qarını ehtiyac məcbur edir. (*lat.*)

⁷ Danışmağı hamı bacarır, ağıllı düşünməyi isə – bəziləri. (*lat.*)

satdıqları “razılıq” şərabını (gözəl Liquey şərabını onlar belə adlandırırdılar) onun öz yanında heç bir ilə də sata bilmirlər. Bir dəfə o, atasına öz uğursuzluğundan gileyləndi, bunun səbəbini öz çağdaşlarının mənəviyyatca korlanmasında görürdü və birbaşa atasına dedi ki, əgər keçmişdəki adamlar indikilər qədər korlanmış, bu qədər məhkəməbaz, bu qədər özbaşına və qəzəbli olsaydılar, onda şərafi, barışdırıcı münsif rütbəsini onun əlindən almaq olardı. Qeyd etmək gərəkdir ki, bu halda Teno övladlara valideynlərini məzəmmətləməyi yasaqlayan qanunu pozmuşdu, *per gl. et Bar., l. III, § Si quis, ff. de condit. ob caus., et Autent., de pir., § Sed quod sanctum, coll. IV.*

“Burada başqa cür hərəkət edilməlidir, oğlum Malbaşa, – deyə Peren etiraz etdi. – Axı:

Madam ki oportet¹ işə salınır,
İşlər də gedəcək necə gərəkdir.

gl. C. de appell., l. eos etiam. Amma iş bunda deyil. İş barışıqla həll etməyi sən heç vaxt bacarmırsan. Niyə? Çünki sən işə ibtidai mərhələdə, o hələ göy ikən, yetişməmişdən başlayırsan. Mən istəniləni yoluna qoyuram. Niyə? Çünki mən ona lap sonda, o gərəyincə yetişəndə və həzm ediləndə başlayıram; *gl. belə deyir:*

Dulcior est fructus post multa pericula ductus²,

l. pop moriturus, C. de contrahend. et comit. stip.

Məgər sən məşhur zərbi-məsəli eşitməmişən ki, sağalmaqda olan xəstənin üstünə çağırılan həkim xoşbəxtdir? Həkim hələ gəlib çıxmayıb, xəstəliklə böhrandan sonra öz-özünə səngiməyə gedib. Mənim çəkişənlərim də məhz belədirlər: onların çəkişmələri öz-özünə yavaşımğa doğru gədirdi, çünki onların pul kisələri arıqlayırdı: onlar çəkişmələri və məhkəmələrdə sürünməyi öz-özünə tərgidirdilər; artıq məhkəmələrdə sürünmək və dartışmaq üçün onların gizliçlərinin cingçingləri eşidilmirdi:

Deficiente pecu, deficit omne, nia³.

¹ Gərək ki (*lat.*)

² Döyüşdə qazanılan sevincin ayrı şirinliyi var. (*lat.*)

³ Əgər sən pulsuzlaşmışansa, dostum, naz-nemətlərdən də uzaq düşmüsən. (*lat.*)

Bu zaman onlara yalnız barışmaq barədə danışmalı olan sağdıqlar və münsiflər çatmırdı ki, bu və ya başqa tərəfi alçal-dıcı qeybətlərdən xilas etsin: “Birinci bu təslim oldu; barışma-ğı birinci o təklif etdi; birinci o dözmədi; hiss etdi ki, həqiqət onun tərəfində deyil; bilirdi ki, onsuz da, uda bilməyəcək”. Elə burada mən məqamında onların əlinə göydən düşürəm – ov ovçuya tərəf qaçar: bu, mənim saatımdır, mənim uğurumdur, mənim xoşbəxtliyimdür. Səni, mənim gözəl oğlum Malbaş, əmin edirəm ki, bu üsulla mən böyük kralla venesiyalılar arasında, imperatorla isveçrəlilər arasında, ingilislərlə şotlandlar arasında, papa ilə ferraralılar arasında barışığa, ya da lap sonda sülh bağlamağa nail ola bilərdim. Hələ bu harasıdır! Allahın köməyi ilə mən türk sultanını fars şahı ilə, tatarları moskovitlərlə barışdırardım.

Başa düşürsən, mən artıq vuruşmaqdan yorulduqları vaxt, sandıqlarının boşaldığı və öz təbəələrinin pul kisələrindən artıq hər şeyi çəkdiqləri vaxt, onların öz mülklərini satdıqları, torpaqlarını girov qoyduqları, ərzağın və yemək ehtiyatlarının tükəndiyi vaxt yapışardım onlardan. Bax onda mən Allaha və onun anasına and içirəm ki, onlar istər-istəməz dincəlməli və öz namərdliklərini azaltmalı olardılar. *İn gl. XXXVII d. s. Si quando*-da belə bir müddəə var:

*Odero si potero; si non, invitus amabo*¹.

XLII Fəsil. Məhkəmə işlərinin necə yaranması və onların necə yetişməsi haqqında

– Buna görə də, – Bridua davam etdi, – mən də sizin kimi, cənablar, iş yetkinliyə və mükəmməlliyə çatana qədər vaxtı uzadaraq gözləyirəm, yəni: aktlarda və çantalarda. *Arg. in. I. Si major., S. commu, divi. et de cons. d. I, c. Solennitates, et ibi gl.*

Məhkəmə işi öz törənişində sizin kimi mənə də formasız və qeyri-mükəmməl görünür. O, yeni doğulmuş ayı balasına

¹ Mən nifrət etməyə başlayacağam, sevməyimsə – istəmədən olacaq. (*lat.* – Ovidi. “Sevgi elegiyaları”, III, XI, 35)

oxşayır: belə potanın nə ayaqlarını, nə əllərini, nə dərisini, nə yununu, nə də başını ayırd edə bilirsən – bu, kobud və formasız bir ət parçasıdır, lakin ayı onu yalayan kimi onun ayrı-ayrı üzvləri seçilməyə başlayır, *ut po. doct., ff. ad leg. Aquil., 1. II, in fi.*

Yeni törənmiş məhkəmə işləri, cənablar, sizin kimi, mənə də bu cür formasız və üzvlərsiz görünür. Həmin vaxt onlar cəmi bir, ya da iki kağıza malik olur: bunlar idbar heyvanlardır. Amma siz çantaları bunlarla ağzına qədər tıxayırsınız, onları hər yerdə qalaqlayırsınız, hər şeyi onlarla doldurursunuz, bax bu vaxt deyə bilərsiniz ki, işlər ərgənleşib və formaya düşüb, *zira forma dat esse rei¹, I. Si is qui, ff. ad leg. Falci. in c. cum dilecta extra de rescrip.; Barbatia, consil. 12, lib. 2, bundan əvvəl isə Balb. in c. ulti extra de consue., et I. Julianus, ff. ad exhib., et I. Quaestium, ff. de leg. III. Sizi k gl. p. q. I c. Pamlus-un yanına göndərirəm:*

Debile principium melior fortuna sequetur².

Məhz elə sizin kimi, cənablar, məhkəmə icraçıları, məhkəmə nəzarətçiləri, gözətçilər, işlər üzrə iltimasçılar, prokurorlar, komissarlar, vəkillər, məhkəmə müstəntiqləri, karguzarlar, notariuslar, mirzələr və yerli hakimlər bu cür dürüstlüklə, *de quibus tit. est lib. III Cod.*, çəkişən tərəflərin pul kisələrini yorulmadan və ara vermədən əmirlər, bunun səbəbinə zamanla çəkişmələrin başları, ayaqları, caynaqları, dimdikləri, dişləri, əlləri, venaları, arteriyaları, əsəbləri, əzələləri, şirələri əmələ gəlir. Bu da elə çantalardır; *gl. de Cons. d. IV c. Accepisti.*

Qualis vestis erit, talia corda gerit³.

Hic no⁴., bu mənada çəkişənlər ədliyyə nazirlərindən xoşbəxtdirlər, zira *beatius est dare quam accipere⁵ ff. commun., I. III et extra de celebra. miss., c. cum Marthae, et 24 q., I c., Odi. gl.:*

Affectum dantis pensat censura tonantis⁶.

Beləliklə, məhkəmə gedişatı mükəmməlliyə çatır, boyabuxuna və forma gözəlliyinə çatır, *gl. can.* məhz bunu təsdiq edir:

¹ Əşya mövcudluğuna görə formasına borcludur. (*lat.*)

² Təşəbbüs miskinə də, şərəfli nəticə ilə mükafatlanır. (*lat.*)

³ Meyli nəyədirsə ürəyin – onu görür gözlərin. (*lat.*)

⁴ Burada qeyd edin. (*lat.*)

⁵ Bəxtiyar verəndir, nəinki alan. (*lat.* – Apostolların əməlləri, 20, 35)

⁶ Bəxşiş verənin cəhdi Yupiterin arzusuna dəyər. (*lat.*)

*Accipe, sume, cape sunt verba placentia papae*¹.
və Alberiko de Rozata tərəfindən *in verb. Roma*-da daha dəqiq ifadə edilib:

*Roma manus rodit; quas rodere non valet, odit;
Dantes custodit, non dantes spernit et odit*².

Sual: niyə?

*Ad praesens ova cras pullis sunt meliora*³.
ut est glo., in l. Quum hi, ff. de transact. Əks üsulun ziyanları in gl. C. de allu. l. F.-də ifadə edilib:

*Cum labor in damno est, crescit mortalis, egestas*⁴.

Gedişat sözünün özü “süzgəcdən keçirmək” felindən yaranıb. Bizim məqsədimiz isə – işləri sonsuz olaraq süzgəcdən keçirmək və pul kisələrini sağmaqdır. Bu gözəl şeyləri sizin yadınıza salmağı özümə rəva bilirəm:

*Litigando jura crescut;
Litigando jus acquiritur*⁵.

Item gl. in. c. Illud, ext. de Praesumpt., et C. de prob., l. Instrumenta, l. Non epistolis, l. Non nudis:

*Et cum non prosunt singula, multa juvant*⁶.

– Belə, dostum, – Boşboğaz dilləndi, – bəs müqəssirlər *flagrante crimine*⁷ ələ keçiriləndə siz cinayət işlərinə necə baxırsınız?

– Elə sizin kimi, cənablar, – Bridua cavab verdi, – mən məhkəmədən öncə iddiaçıya yaxşıca yatmaq hüququ və sonra mənim yanıma gəlib yuxuda gördükləri hər şey barəsində müfəssəl, hüquqi cəhətdən əsaslandırılmış hesabatı, *gl. 32, q. VII c. Si quis cum* əsasında təqdim etməyə icazə verirəm:

¹ “Bəxşiş”, “bağışlama”, “hədiyyə” – bunlardır papanın sevdiyi sözlər. (*lat.*)

² “Roma” sözünə qlossada:

Roma birilərini talan edir, verməyənləri – ayaqlayır,
Kimi soymağa cürət etmirsə, qəzəbiylə parçalayır,
Verənlərdən busə alır. (*lat.*)

³ Göydəki böyük quşdansa, ovcundakı anquşu yaxşıdır. (*lat.*)

⁴ İşlər baxımsız qalanda, amansız yoxsulluq yaxınlaşır. (*lat.*– Böyük Katonun kəlamı)

⁵ Çiçəklənir çəkişmədə qanunlar,
Qüvvətləni çəkişmədə hüquqlar. (*lat.*)

⁶ Azlığın faydalı olduğu yerdə, çoxluq kömək edə bilər. (*lat.* – Ovidi. “Sevgi əleyhinə vasitələr”, 426)

⁷ Cinayət başında (*lat.*)

Quandoque bonus dormitat Homerus¹.

Bu akt gedişatın hansısa başqa bir orqanını doğurur, ondan üçüncüsü törəyir, hərə bir tük versə – kosa da saqqallı olar. Nəhayət, mən o nəticəyə gəlirəm ki, məhkəmə gedişatı kifayət qədər yaxşı qurulub və onun bütün üzvləri mükəmməlliyə çatıblar. Yalnız bundan sonra zərlərdən istifadə edirəm və siz bilməlisiniz ki, bu cür əsaslandırılmamış süründürməçiliyə əl atan, yuxu ilə məşhur təcrübəni aparən birinci adam mən olmamışam.

Mən belə bir hadisəni xatırlayıram: Sen-Sever əsilli, Stokholmun mühasirəsində iştirak etmiş Qrasyano adlı bir qaskoniyalı özünün bütün pullarını uduzmuş və bu hadisəyə görə çox məyus olmuşdu, – axı siz bilirsiniz ki, *pecunia est alter sanguis² ut ait Antonio da Butrio in c. accedens., II, extra., ut lit. non contest., et Bald. in I. Si tuis., C. de op. li. per no., et I. advocati, C. de advo. diu. jud.: Pecunia est vita hominis et optimus fidejussor in necessitatibus³* və oyun qurtaranda o, öz yoldaşlarına müraciətlə bərkdən dedi: *“Rao cap de bious, hillotz, que tai de pippe bous tresbyre; ares que pergudes sont les mies bingt et quouatte bageuttes, ta pla donnerien picz, trucz et patacz. Sey degun de bous aulx qui boille truquar ambe iou a belz embiz?”⁴*

Həvəskarlar tapılmadı; onda o, “yüzpudluqların” düşərgəsinə yollandı və onlara da bu cür nitqlə müraciət etdi. Lakin landsknextlər ona dedilər: *“Der guascongner thut schich usz mitt eim jedem ze schlagen, aber er is geneigter zu staelen; darumb, lieben frauen, hend serg zu inuerm hausraut”⁵*. Beləliklə, onlardan heç kim döyüşə çıxmadı.

Onda qaskoniyalı fransız muzdlularının düşərgəsinə yollandı, eyni sözlərlə onlara da müraciət etdi və öz nitqinə hər

¹ Xeyirxah Homer yuxuya gedəndə (*lat.*; Horasi. “Şairlik sənəti”, 359)

² Pul – ikinci qandır. (*lat.*)

³ Pul – insan üçün həyat və ehtiyac duyulanda ən etibarlı zəmanətcidir. (*lat.*)

⁴ Öküzün başına and içirəm, uşaqlar, bir halda ki mənim iyirmi dörd parabüzənim yox olub, görüm sizi lülətəş olasınız, onda gəlin yumruqdan, şillədən və şapalaqdan oynayaq. Kim mənimlə təmiz döyüşdə hesablaşmaq istəyir? (*qaskon.*) “Parabüzən” – sikkə

⁵ Qaskoniyalı özünü öyür ki, bizim hər hansı birimlə vuruşmağa hazırdır, amma o, nəyisə çırpışdırmağa can atır; belə ki, bizim əziz arvadlarımız, şeylərinizi qoruyun. (*alm.*)

cür Qaskoniya ədəbsizlikləri qoşaraq, onları cəsarətlə döyüşə çağırırdı; lakin ona heç kim cavab vermədi.

Bundan sonra qaskoniyalı düzəngahın kənarında, de Krise cəngavəri şişman Kristianın çadırlarının yanında uzanıb yuxuya getdi.

Həmin vaxt həmçinin özünün bütün pullarını uduzmuş bir muzdlu, onun kimi uduzmuş qaskoniyalı ilə döyüşməyi qət edərək, əlində qılinc düşərgədən çıxdı:

*Ploratur lacrymis amissa pecunia veris*¹, –

deyir gl. de poenitent. dist. 3, s. Sunt plures. O, düzəngahda onu axtardı, axtardı və nəhayət, yatdığı yerdə tapdı.

Həmin anda ona dedi: “Ey sən, oğlan, lənətə gələsən, qalx! Biz ikimiz də uduzmuşuq. Gəl canımıza aman vermədən dalaşaq, bir-birimizi gərəyincə soyudaq! Bir bax: bizim qılınclarımız da eynidir”.

Qaskoniyalı yuxulu-yuxulu çaşaraq, ona cavab verdi: “*Cap de saint Arnault, quau seys tu, qui me rebeillez? Que tai de taoverne te gyre. Ho, saint Siobe, cap de Guascoigne, ta pla dormie iou, quand aquoest taquain me bingut estye*”².

Könüllü yenidən onu döyüşə çağırırdı; lakin qaskoniyalı ona dedi: “*Ne, paouret, lou te esquinerie, ares que son pla reposat. Vayne un pauc qui te posar comme iou; puesse truqueren*”³.

Öz itkilərini yaddan çıxaran qaskoniyalı dalaşmaq həvəsini itirdi. Qısa desək, vuruşmaq və – qəbahət uzaqdırmı? – bir-birini öldürmək əvəzinə, onlar qılınclarını gizlətmək və birlikdə içmək qərarına gəldilər. Bu xeyirxah işi yuxu gördü – hər iki şərəfli əsgərin azğın qəzəbini o sakitləşdirdi.

Bu hadisədə Covanni Andreanın qızıl sözləri lap yerinə düşür: *in s. ult. de sent. et re judic., libro sexto: Si dendo et quiescendo fit anima prudens*⁴.

¹ Pullarından məhrum olub hönkürürlər və səmimi göz yaşlan tökülür. (*lat.* – Yuvenal, XIII, 134)

² Müqəddəs Armonun başına and içirəm! Sən kimsən, məni niyə oya-dırsan? Səni görüm parça-tikə olana qədər içəsən! Ah, müqəddəs Sever, Qaskoniyanın himayədarı, mən elə şirin yatırdım, amma bu öcəşkən mənə rahatlıq vermir. (*qaskon.*)

³ Ay səni, yazıq! Mən təzə güclə sənini böyürlərini elə əzərəm ki!..Yaxşısı budur, sən də get dincəl, sonra isə davaya gir. (*qaskon.*)

⁴ Sükutda və dinclikdə ruh müdrikiyə yatır. (*lat.* Psevdo-Aristotel “Problemlər”indən kəlamın tərcüməsi, XXX, 14)

XLIII Fəsil. Pantaqrueel hökmləri zərlərin köməyi ilə çıxartdığına görə Briduaya necə bəraət qazandırdı

Bununla da Bridua sözünü bitirdi. Boşboğaz ona məhkəmə zalını tərک etməyi buyurdu, o da bunu yerinə yetirdi. Bundan sonra Boşboğaz Pantaqrueelə müraciət etdi:

– Əlahəzrət şahzadə! Bizim parlamentimizin, eləcə də bütün Mirlent markizatının başına səpələdiyiniz saysız-hesabsız iltifatlara görə deyil, qüdrətli, hər bir neməti pay verən Allahın sizə bəxş etdiyi keyfiyyətləri, məhz: sizin aydın dərrakənizi, mühakiməliliyinizi və tayı-bərabəri olmayan müdrikiyinizi nəzərə alaraq, haqq üçün, Briduanın bu qeyri-adi, fəvqəladə, görünməmiş, öz gözünüzlə gördüyünüz, öz qulağınızla eşitdiyiniz və sizin yanınızda, zərlərin köməyi ilə hökm verdiyini etiraf etdiyi işi həll etməyi sizin öhdənizə buraxırıq. Biz sizdən onun işini ədalətlə və qanunla yoluna qoymağı rica edirik.

Pantaqrueel buna belə cavab verdi:

– Cənablar! Bildiyiniz kimi, mövqeyimə görə mən məhkəmə işlərini həll etməyə borclu deyiləm, lakin siz mənə elə etimad göstərdiniz ki, mən hakim yox, müdafiəçi vəzifəsini üstümə götürəcəyəm. Mən Briduada bəzi keyfiyyətlər görürəm və onların bu halda ona bəraət qazandıracağını düşünürəm. Birincisi, onun qocalığını, ikincisi, onun sadəliyini – axı siz məndən yaxşı bilirsiniz ki, bizim hüquqlara və qanunlara görə, qocalmış, sadədil adamların qəbahətləri bağışlanılır və əfv edilir; üçüncüsü, bizim qanunlara əsaslanaraq mən Briduanın xeyrinə olan daha bir cəhət görürəm: diqqətsizlik; məhz onun bu diqqətsizliyi əfv və ləğv edilməlidir, onun qırıxillik qüsursuz xidməti dövründə çıxardığı saysız-hesabsız ədalətli hökmlərin ucsuz-bucaqsız dənizində bu həll olunmalıdır – axı mən Luaraya bir damcı dəniz suyu buraxsam, bu bir damcını heç kim hiss etməyəcək, bundan Luaranın suyu duzlu olmayacaq.

Düşünürəm ki, onun zərlərin vasitəsilə çıxardığı öncəki qərarlarını sizin hörmətli ali məhkəmənin Allahın iradəsi ilə düzgün hesab etmişdi, Tanrının şöhrəti isə, sizə məlum oldu-

ğü kimi, müdriklərin rüsvay edilməsində, güclülərin devrilməsində, sadələrin və mütilərin ucaldılmasında daha tez-tez aşkar olur. Mən sizin diqqətinizdən uzun-uzadı sui-istifadə etmək istəmirəm; sizdən yalnız bu dəfə xahiş edirəm, bizim evə minnətdarlığınıza görə deyil – heç bir minnətdarlıqdan söhbət gedə də bilməz – yalnız bizim, Luaranın o tay-bu tayında, sizin adınıza və heysiyyətinizə hörmət edənlərin, qədimdən bəri sizə bəslədiyimiz mənəvi hüsn-rəğbətin naminə, Briduanın işinə bəraət hökmü verəsiniz, lakin bu şərtlərlə: birincisi, ondan təntənəli vəd alın ki, o, işlərinə düzgün qərar çıxarmadığı adamları razı salacaq (buna mən həvəslə öz icazəmi və razılığımı verirəm); ikincisi, ona kömək üçün bir cavan, səriştəli, ehtiyatlı, məharətli və comərd məsləhətçi təyin edin ki, bundan sonra mühakimə üsulları ilə əlaqədar olan hər şeydə Bridua onun fikirləri ilə uzlaşsın.

Əgər onu vəzifəsindən tamamilə uzaqlaşdırmağı gərək bilsəniz, o vaxt sizdən acizənə surətdə xahiş edirəm ki, onu mənim tam sərəncamıma verəsiniz. Mülklərimdə onun mənə gərək olacağı, xeyir verəcəyi yerlər və vəzifələr az deyil. Bundan sonra cənabi-Allaha, bizim yaradanımıza, ulu mütəfəkkirimizə və hər bir nemətləri gətirənimizə, onun müqəddəs nemətlərinin daim sizin üstünüzdə olması üçün yalvarram.

Bu sözlərlə Pantaqrue l məhkəməyə baş endirib zaldan çıxdı. Qapının arxasında onu Panurq, Epistemon, Jan qardaş və başqaları gözləyirdilər. Onların hamısı atlanıb Qarqantuagilə getdilər.

Yolboyu Briduanın məhkəməsinin necə getdiyini Pantaqrue l bütün təfəsilatı ilə danışdı.

Jan qardaş xatırlatdı ki, Malbaş Pereni çox hörmətli abbat Ardiyounun əyyamında Fontene-le-Kontda yaşadığı vaxtdan tanıyır.

Gimnast dedi ki, qaskoniyalı fransızla höcətləşəndə o, de Kri se cəngavəri şişman Kristianın çadırında idi.

Panurq işlərin Allah ümidinə və həm də uzun müddətdə həll edilməsinin mümkünlüyündən şübhələndi.

Epistemon isə Pantaqrue lə dedi:

– Buna oxşar bir şeyi Monleri hakiminin haqqında da danışırlar. Axı zərlər təmizcə təsadüfdür; necə olur ki, hakim neçə ildə cəzasız qalır? Bir-iki işi ağına-bozuna baxmadan həll et – mən yenə bunu başa düşürəm, həm də bu iş mürəkkəb, dolaşlıq, çətin və qaranlıq olsa.

XLIV Fəsil. Pantaqruelin insan mülahizəsinin səbatsızlığını təsdiq edən qeyri-adi əhvalat danışması haqqında

– Bir dəfə Asiya prokonsulu Qney Dolabellaya bir məsələni həll etmək lazım gəldi, – Pantaqruel dedi. – Məsələnin mahiyyəti aşağıdakıdan ibarət idi.

Smirnada yaşayan bir qadının birinci ərindən Abeve adlı uşağı var idi. Birinci ərinin ölümündən bir müddət keçdikdən sonra o, ikinci dəfə ərə getdi və ikinci ərindən onun Qede adlı oğlu oldu. Belə oldu ki (siz, yəqin, bilirsiniz, ögey atalar, qayınatalar, qayınanalar və ögey analar nadir hallarda birinci atalardan və analardan olan uşaqları sevirlər), onun ikinci əri və onun oğlu Qede gizlicə, xaincəsinə, əlaltından Abeveni öldürdülər. Arvad onların namərdliyi və cinayətkarlığı haqda xəbər tutanda isə bu cinayəti cəzasız qoymamağa qərar verdi və öz ilkinin qətlinin intiqamını almaq üçün ərini də, oğlunu da öldürdü. Onu həbs etdilər və Qney Dolabellanın yanına gətirdilər. O, səmimi olaraq hər şeyi ona danışdı; o yalnız bunda israr edirdi ki, oğlunu və ərini öldürməyə ixtiyarı və əsası var idi. İş bu durumda idi.

Dolabella bu ikitərəfli işdə kimin tərəfini tutacağını bilmirdi. Qadının cinayəti böyük idi: o, özünün ikinci ərini və oğlunu öldürmüşdü. Digər tərəfdən Dolabella qətlin səbəbini təbii, xalqların hüquqlarından qaynaqlanan kimi hesab edirdi: axı əri və oğlu onun ilkini öldürmüşdülər, gizli sözləşmə ilə əlaltından – nə təhqir olunmuşdular, nə ondan incimişdilər – yalnız onun mirasına ziyələnməkdən ötrü öldürmüşdülər və Dolabella bu işi Afina areopaqına ötürdü ki, areopaqın ona necə baxacağını və necə həll edəcəyini öyrənsin. Areopaq

çəkişənləri yüz il keçdikdən sonra məhkəməyə çağırmaq və o zaman onlara protokolda olmayan bəzi sualları vermək haqqında qərar çıxardı. Nəticədə areopaq tamamilə çaşıb-qalmışdı və iş ona elə qaranlıq görünürdü ki, o, hansı qərarı çıxaracağını bilmirdi. Amma bu arada zərlərə əl atsaydı, istənilən halda pis vəziyyətə düşməyəcəkdi. Qadını cəzalandırısaydı, o, haqlı cəzasını çəkəcəkdi, zira o özü öz intiqamını almışdı, halbuki bu, ədliyyənin vəzifəsi idi. Eləcə də bəraət hökmü çıxartması üçün areopaqın tutarlı dəlilləri var idi: qadının ağır müsibəti.

Lakin Bridua bunca illər boyu zər atmağı necə bacarmışdı – hər halda, bu, mənim üçün anlaşılmazdır.

– Düzünü desək, mən sizin bu sualınıza tam qətiyyətlə cavab verə bilməyəcəyəm, – Epistemon dilləndi. – Mən yalnız bu təxminimi söyləyə bilərəm: hökmlərdə bəxtinin gətirməyində, ola bilər ki, hakim Bridua göylərin xüsusi iltifatına malikdir və ali hərəkətverici qüvvələrin himayəsi altındadır və bu qüvvələr onun sadəliyini, saflığını görəndə, onun öz biliyinə və bacarığına güvənməyib, qanunların, fərmanların, təyinatların və qərarların ziddiyyətliliyinə, bir-biri ilə düz gəlməməsində əmin olub, çox vaxt öz əlaltılarının, yəni pulla alınmış vəkillərin, müşavirlərin, prokurorların və bunlara bənzər qərarı ağa çevirən, sehrin köməyi ilə həm bu, həm də o biri tərəfə düz olduqlarını təlqin edən nöqərlərin köməyi ilə dünyanın mələyi donuna girən dəhşətli böhtançının məkrini bilərək – sizə yaxşı məlumdur ki, qabaqcadan düz olmayan işin müdafiəçiləri həmişə tapılır, yoxsa yer üzündə məhkəmə işləri olmazdı – özünü müticəsinə ədalətli hakimə – Allaha tapşırır, ilahi nemətləri köməyə çağırır, qəti hökmlərin bütünlüklə təsadüfiliyini və səbatsızlığını dərk edərək müqəddəs ruha, püşk qılıncına bel bağlayır, onun bizim məhkəmə qərarı adlandırdığımız buyruqlarını və iradəsini sezir – mən deyirəm, bu qüvvələr zərləri hərəkət etdirir və onları elə çevirir ki, onlar düşəndə öz qanuni hüquqlarının ədalət məhkəməsi tərəfindən qorunması üçün haqlı şikayət verən adamın xeyrinə olan vəziyyəti alsın, axı biz püşkətməyə pis bir şeyin olmadığı və

insanları təşviş və şübhələr çulğalayanda Allahın iradəsinin məhz püşkdə aşkara çıxması haqda talmudçuların fikrini bilirik.

Mən deməzdim, bunu düşünməyə meylli deyiləm və qətiyyənlə hesab etmirəm ki, bəxtəbəxt püşk atmaqla işi həll etmək, Mirlenq parlamentində məhkəmə quranların ağıslığı riyakarlıqları və açıq-aydın pula satılmaqları, onu bu adamların qana bulaşmış və qərəzkar əllərinə verməkdən pisdir. Xüsusən də düşünsək ki, bütün mühakimə üsulları Tribonian adlı şərəfsiz, satqın, kobud, mərdimazar, mənəviyyatsız, tamahkar və riyakar birindən gəlir: o, qanunlarla, fərmanlarla, reskriptlərlə, qanunnamələrlə və qərarlarla alver edirdi – kim çox verər – buna görə də onları hissəciklərə bölüb. Bunlarsa bizim indi istifadə etdiyimiz həmin qanun hissəcikləri və surətləridir, qanunlara bütövlük verən qalan hər şeyi o, qorxusundan məhv edib və yoxa çıxarıb ki, birdən əgər qanun, qədim hüquqşünasların kitabları, eləcə də pretorların on iki cədvəli və fərmanları tam saxlansa, onun bütün alçaqlığı üzə çıxacaq.

Buna görə də, çəkişənlər üçün hüquqlarının məhkəmə qərarları və hökmləri qalaqlarının altında dəfn edilməyindənə, bir çox hallarda onların tələyə düşmələri daha yaxşı idi (daha doğrusu, bu, onlara az bəla gətirərdi) – Katon öz zamanında bu arzusunu nahaq yerə bildirməmişdi və məhkəmə həyatini tələlərlə döşəmək məsləhətini vermişdi.

XLV Fəsil. Panurqun Tribule ilə məsləhətləşməsi haqqında

Bundan altı gün sonra Panurq Tribulenin su yolu ilə Bludan onun yanına gəldiyi vaxtda evə qayıtdı.

Panurq ona yaxşı köpdürülmüş, içində noxud dənələri cingildəyən donuz qovuğu, məharətlə qızıl suyuna çəkilməmiş ağac qılinc, tısağa qınından ovçu çantası, içində Breton şərəbi olan toxunma mehtərə və bir kvarteron Blandyuro alması bağışladı.

– O, doğrudan bu mehtərin tıxacı kimi kütdür? – Karpalim soruşdu.

Tribule qılıncı və çantanı çiyinə keçirdi, qovuğu götürdü, almaların bir hissəsini yedi və şərabin hamısını içdi.

Panurq bütün bu müddətdə gözünü ondan çəkmədi. Axırda dedi:

– Mən heç vaxt belə axmaq görməmişəm ki – belələrini isə on min franklıqdan çox görmüşəm – həm həvəssiz, həm də axıra qədər içməsin.

Sonra o, öz işinin mahiyyətini incə və dəbdəbəli ifadələrlə ona anlatdı.

Lakin o, sözünü deyib qurtarmamış, Tribule cavab əvəzinə var gücü ilə onun kürəyinin ortasına ilişdirdi, mehtərəni əlinə dürtüdü, qovuqla bumuna vurub başını yelləyərək mırıltılandı:

– Dəymə mənə, dəymə, ağı azmış dəli! Rahibciyəzdən qorun, Byuzanseyin buynuzlu tuluq zuması!

Bunu söyləyib Tribule kənara qaçdı və öz qulağını noxud dənələrinin çıxartdığı səslə şadlandıraraq, qovuğu yelləməyə başladı. Artıq ondan heç bir söz qopartmaq mümkün deyildi; Panurq ona daha bir neçə sual vermək istədi, amma o, öz taxta qılıncını təhdidedici tərzdə yellədi.

– Sizi təbrik edirəm! – Panurq səsləndi, – deməyə sözüüm yoxdur, ağılla düşündük! O axmaqdır, buna heç bir şübhə ola bilməz, onu bura gətirən daha axmaqdır, amma mən onunla səmimilik etmişəmsə, deməli, bütün axmaqların axmağı mənəm.

– Daş mənim bostanıma atılır, – Karpalim qeyd etdi.

– Gəlin onun bədən hərəkətlərini və sözlərini soyuqqanlılıqla çözüək, – Pantaqruek təklif etdi. – Mənə onların dərinliklərindəki sirlər açıldı və indi türklərin axmaqlara musafi və peyğəmbərlər qədər rəğbət bəsləmələri mənə təəccüblü gəlir. Siz onun danışmazdan öncə başını necə buladığına və əsdirdiyinə fikir verdiniz? Qədim filosofların nəzəriyyələri, kahinlərin ayinləri və hüquqşünasların müşahidələri bizə sübut edir ki, bu hərəkətlər qeyri-şüuri və peyğəmbər ruhunun təlqini adlanır, hansı ki kiçik və zəif substansiyaya qəfildən daxil olduqda – axı siz bilirsiniz ki, böyük beyin kiçik başa sığmır – onu elə möhkəm sarsıdır ki, həkimlərin dediyinə görə, insan bədəninin bütün əzaları əsməyə başlayır – bu, onun yükünün ağırlığının və düşdüyü iti sürətin, eləcə də orqanın bu ağırlığı

daşıya bilməməsinin nəticəsidir. Bu da sizə əyani sübut: bizə acqarına, şərabla dolu piyaləni qaldırmaq lazım gələndə çoxlarının əlləri əsir.

Bunun timsalını biz daha qədimlərdə Pifiya kahinində görürük: o, hər dəfə gələcəyi xəbər verməzdən öncə dəfnəsini yellədir.

Daha bir misal: Lampridi təsdiq edir ki, imperator Elaqabal, peyğəmbər şöhrəti qazanmaq üçün özünün baş bütünün şərafinə keçirilən bayramlarda, mövhumatçı-axtaların əhatəsində, hamının gözü qarşısında başını əsdirir.

Daha bir misal: Plavt öz “Eşşəklər”ində xəbər verir ki, Savri yeriyəndə, ağı başında olmayan dəli kimi ötənləri vahiməyə salaraq başını bulaymış, başqa yerdə isə Plavt, Xarmidin nəyə görə başını yellədiyi haqda danışanda bunu cuşa gəlmə ilə izah edirdi.

Daha bir misal: Berekintiyada və Attisdə, Katullun yanında Dionisin qadın həmrəhləri, ehtiras düşkünü olan qadınlar, əllərində məxmər budaqlar tutmuş, şərab allahı Vaxxın kahinləri, peyğəmbəranə azğınlıqla başlarını titrədirdilər; Kibelanın axtalanmış kahinləri də öz ayinlərini icra edəndə məhz bu cür başlarını titrədirdilər, elə onun adı da, qədim ilahiyyatçıların inandığı kimi, buradan götürülüb, çünki həmin bu ad hərlətmək, fırlatmaq, başını titrətmək, boynunu bükmək anlamı verir.

Daha bir misal: Tit Livi yazır ki, Romada eyş-işrət vaxtı kişilərə və qadınlara baxıb düşünmək olardı ki, onlara peyğəmbərlik verilib, zira onların bədənləri əsir və qıvrılırdı, axı filosofların ümumi səsi və xalqın fikri belədir ki, göydən göndərilən peyğəmbərlik vergisi mütləq bütün bədəndə çılğınlıq və əsməcə əmələ gətirir; o, nəinki bu vergini qəbul edəndə, hətta bunu göstərəndə və aşkar edəndə də sarsılır və çimçəşir. Buna görə də, tanınmış qanunşünas Vivian çılğın fanatların əhatəsində olan, qəflətən danışib, başını titrədərək “gələcəyi xəbər verməyə başlayan qulu sağlam hesab etmək olarmı” sualına təsdiqlə cavab vermişdi.

Bir də: biz bilirik ki, bizim vaxtımızda müəllim və tərbiyəçilər öz şagirdlərinin qulaqlarını bardaq qulpu kimi dartıb çəkəndə onların başlarını silkələyirlər – axı Misir alimlərinin

nəzəriyyəsinə əsasən, qulaqlar yaddaş orqanıdır – o məqsədlə ki, onların təsadüfi kənar fikirlərin çəşdirdiyi, həyəcanlanaraq gözəl elm olan fəlsəfəyə yönəlməyən ağılları başlarına yığilsın; biz Vergilidə də bunun təsdiqini görürük – o deyir ki, Apollon Kinfi onun qulağını çimdikləmişdir.

XLVI Fəsil. Tribulenin sözlərini Pantaqruelin və Panurqun fərqli yozmaları haqqında

– Tribule deyir ki, siz axmaqşınız. Amma necə axmaq? Özünü qoca yaşında nikah bağları ilə sarımaq və qula çevirmək istəyən aqlını itirmiş axmaq. O, sizə deyir: “Rahibəciyətdən qorun!” Şərəfimə and içirəm ki, sizə buynuzu məhz rahiblərdən biri qoyacaq. Siz görürsünüz: mən şərəfimi oyuna qoyuram, əgər mən Asiyanın, Afrikanın, Avropanın mütləq və sülhsevər hökmdarı olsaydım belə, onu bu qədər qiymətləndirməzdim.

Sizi inandırırım ki, bizim azargəzdirən Tribule məndə dərin sayğı duyğusu oyadır. Bütün başqa hatiflər və məsləhətçilər sizin qurumsaq olacağınızla tamamilə barışmışdılar, lakin onlardan heç biri dəqiq göstərmədi ki, sizin arvadınızı kim yoldan çıxaracaq və sizə buynuzu kim taxacaq. Amma şanlı Tribule bunu sizə açdı. Bu buynuzlar bədnamçı, ən yüksək dərəcədə utandırıcı olacaq! Hər hansı bir klobukun sizin nikah yatağınızı ləkələməyi və murdarlamağı sizə gərəkdirmi?

Bir də o dedi ki, siz Byuzanse buynuzlu tuluq zurnasına oxşayacaqsınız, bu isə o deməkdir ki, sizdən şöhrətli buynuzlu, buynuzaoxşar, buynuzabənzər çıxacaq. Elə onun özünün On İkinci Lüdovikdən Byuzansedəki duz yataqlarının hüququnu qardaşı üçün yalvarıb almaq niyyətində olarkən, yalvarıb tuluq zurnası aldığı kimi, siz də ləyaqətli və namuslu qadınla evlənməyə hazırlaşarkən mütləq əxlaqsız, deyingən və çıxırğan, tuluq zurnası kimi zəhlətökən arvadla evlənəcəksiniz.

Həm də yadınızda saxlayın ki, o, qovuşla sizin burnunuza şappıldatdı və boynunuzun ardına yumruq ilişdirdi. Bu, ona

işarədir ki, arvadınız sizi döyəcək, aldadacaq, siz vobretonlu uşaqları soyub, onların əlindən donuz qovuşunu aldığınız ki mi sizi soyacaq.

– Məhz əksinə, – Panurq etiraz etdi. – Öz əslimi ağılsızlardan götürdüyümü danmağa mənim vicdanım çatmaz – boynuma alıram ki, mən özüm də axmağam və əslən beləyəm. Bütün insanlar ağılsızdırlar və dünyada hər şey ağılsızdır. Süleyman demişdi ki, ağılsızların sayı sonsuzdur, Aristotel sübut etmişdi ki, sonsuzluqdan heç nə çıxma bilməzsən və ona heç nə artırma bilməzsən, mən isə dəli ola-ola özümü belə hesab etməsəydim, o halda ağılı oynamış dəli olardım. Düşkünlərin və ağılı oynamışların sayı həqiqətən sonsuzdur. İbn Sina təsdiq edir ki, düşkünlərin növləri sonsuz müxtəlifdir. Tribulenin qalan danışıklarına və bədən hərəkətlərinə gəldikdə isə onların hamısı mənim üçün faydalı mənə kəsb edir.

O, “rahibciyəzdən qorun” yox, “körpəciyəzi qoru” dedi; o, bununla mənim arvadımı nəzərdə tuturdu: guya, qoy öz körpəsini əzizləsin.

Ardınca o dedi ki, mən Solyey, ya da Byuzansədə çalınan tuluq zurnası kimi məlahətli kəndli qızına evlənəcəyəm. Həqiqətpərəst Tribule mənim təbiətimi və gizli meyillərimi bilir. Sizi inandırırıram ki, mənə bəzənmiş, dözülməz şəhli buxur iyi verən saray xanımlarından çox, başıaçıq gəzən, məryəmotu ətri verən çoban qızlar xoş gəlir, saraylarda qəbul edilmiş musiqidənsə – bütün bu udlar, rübablar və saray skripkalarındansa, kəndin tuluq zurnasının səsi mənə daha çox zövq verir.

O, mənim yazıq onurğama yumruq ilişdi. Bu yalnız onu göstərir ki, Allahdan qorxan adamdır: o, bununla mənim məhşərdə çəkəcəyim əzabları azaltdı. Düzdür, o, bunu acıqla etmədi, məni paj sandı. Yox, o, mehriban dəlidir, sadəlövhdür, mənə inana bilərsiniz, onun haqqında pis düşünmək günahdır. Mən onu bütün qəlbimlə bağışlayıram.

O, mənim burnuma çırtma vurdu, amma bu, toydan sonra arvadımla özümüza eyib bilməyəcəyimiz sevimli zarafatlarımızın bir örnəyidir – bu, bütün yeni evlənənlərin adətidir.

XLVII Fəsil. PantaqrueL və Panurqun hatif İlahi Butulkaya baş çəkməyə qərar vermələri haqqında

– Sizin diqqət etmədiyiniz daha bir məqam var, elə bütün işlər də bundadır: Tribule mənim əlimə butulka dürtüdü. Bu, nə demək idi? O, bununla nə demək istəyirdi?

– Yəqin, bu, o deməkdir ki, sizin arvadınız əyyaş olacaq, – PantaqrueL cavab verdi.

– Hər halda, yox, – Panurq etiraz etdi, – şübhə boş idi. Briyli Fiakrinin onurğasına and olsun ki, bizim dəlisov, çoxfikirli və heç də az ağıllı olmayan Tribule məni butulkanın yanına göndərir, mən öz keçmiş andımı təkrar edirəm və sizin yanınızda Stiksə və Axeronta and içirəm ki, fikirləşdiyim təşəbbüs barədə İlahi Butulkadan cavab almayınca, şlyapamda gözlük gəzdirəcəyəm, amma şalvarımda miyança gəzdirməyəcəyəm.

Dostum olan hörmətli bir adam onun məbədinin və hatifinin yerləşdiyi məkanı, ölkəni və vilayəti tanıyır. Tamamilə şübhəsizdir ki, o, bizi oraya aparacaq. Birlikdə yola düşərik! Sizə yalvarıram, yox deməyin! Mən sizin Axatınız, Damidiniz, sizin daimi yoldaşınız olaram. Mənə çoxdan bəllidir ki, siz hər şeyi görməyə və bilməyə can atan qızğın səyahətçisiniz. Biz isə çox ecazkar şeylər görəcəyik – buna şübhəniz olmasın.

– Olsun, – PantaqrueL dilləndi, – lakin hər cür gözlənilməz hadisələrlə, açıq təhlükələrlə dolu olan uzaq səyahətə çıxmazdan...

– Nə təhlükəbazlıqdır, canım, – Panurq onun sözünü kəsdi. – Mən harada olsam, hökmdarın gəlişi ilə hakimin səlahiyyətlərinin qurtardığı, günəşin çıxdığı vaxt kölgələrin yox olduğu kimi – müqəddəs Martinin tutyalarının Kanda gəlməsi isə xəstəlikləri yox etmişdi – təhlükələr məndən yeddi mil uzağa qaçır.

– Amma bir iş var, – PantaqrueL qeyd etdi, – yola düşmək hələ tezdir, – bizim bəzi işlərimiz var. Birincisi, gəlin Tribuleni geriye – Bluaya göndərək (bu, elə həmin saat yerinə yetirildi,

həm də Pantaqrueel ona zərbaftalı paltar bağışladı). İkincisi, biz mənim kral atamdan icazə və razılıq istəməliyik, sonra bizə bələdçilik və dilməncliyə edəcəklərini bir fənci qadın tapmalıyıq.

Panurq buna etiraz etdi ki, bu məqsəd üçün onun dostu Ksenoman tamamilə yararlıdır; bundan başqa, o, yolda Fənəristan ölkəsinə baş çəkmək, orada onlara – Yelisey çöllərinə endiyi vaxt Sivillanın Eneyə etdiyi kimi – səyahət zamanı xidmət edəcəklərini, hər hansı bir alim və faydalı Fənəristan sakini götürmək niyyətindədir.

– Ürəyimə damıb ki, yolda darıxmayacağıq, sizə söz verirəm, – Pantaqrueel elan etdi. – Amma heyif ki, mən fənər dilində pis danışırım.

– Hamının əvəzinə mən danışacağam, – Panurq dilləndi. – Bu dil mənə doğma dilim kimidir, mən bu dildə sərbəst çənləyirəm.

Briszmark d`alqotbrik nubstzn zos
İskvebfz prusk; alborlz krinks zakbak.
Misb dilbarlkz morp nipp stankz bos.
Strombtz Panrq valmap kvost qrufz bak.

Hə, Epistemon, mən nə dedim?

– Bunlar avaralanan şeytanların, gəzərgi şeytanların və sürünən şeytanların adlarıdır, – Epistemon cavab verdi.

– Düz tapdın, əzizim, – Panurq dedi, – bu, fənərlərin saray dilidir. Yol boyunca sənə lüğət tərtib edəcəyəm, bu, təzə başmaqlarını cırana qədər sənə xidmət edəcək; onlardan istifadəni isə gün çıxmazdan öncə öyrənəcəksən. Bu şeyrlər fənər dilindən bizim adı danışır dilimizə tərcümədə belə səslənir:

Qəm badəsini içməyə mən
Məcbur oldum, aşıq olan gündən.
Evliliyin yaxşı iş olduğuna
Panurq inamlıdır dərinədən.

– Nə olar, – Pantaqrueel dilləndi, – bizə yalnız mənim atamın – kralın iradəsini öyrənmək və ondan izin almaq qalır.

XLVIII Fəsil. Valideynlərin xəbəri və izni olmadan uşaqların nikaha girməli olmamalarını Qarqantuanın sübuta yetirməsi haqqında

Elə indicə şuranın iclası keçirilmiş baş saray zalının girişində mərhəmətli Qarqantua ilə rastlaşan Pantaqruel öz sərgüzəştləri haqda ümumilikdə danışdı, düşündükləri işin məğzini anlatdı və atasından bunu həyata keçirmək üçün uğurlar diləyərək icazə istədi.

Mərhəmətli Qarqantuanın əlində, birinə artıq cavab verdiyi, birinə isə cavab verəcəyi ərizələrlə dolu iki qalın zərf var idi; o, bu zərfləri özünün daimi dəftərxana müdiri Ulrix Qallyə verdi, sonra Pantaqruei kənara çağırıb həmişəkindən daha şən üzlə dedi:

– Mənim dəyərlı oğlum, Allaha şükür edirəm ki, o, bizə bu qədər faydalı təşəbbüsləri tələqin edir. Mən sizin bu səyahətinizə xeyir-dua verirəm, lakin mən istərdim ki, nikaha girmək üçün sizin də niyyətiniz və arzunuz baş qaldıraydı. Mənə elə gəlir ki, sizin yaşınız buna tam uyğundur. Panurq öz yolundan bütün mümkün olan maneələri yox etmək üçün çox zəhmət çəkdi, indi sizin növbənizdir.

– Mərhəmətli ata, – Pantaqruel dedi, – hələ bu barədə düşünməmişəm. Mən bütünlüklə sizin iradəniyə və atalıq ixtiyarınıza tabe oluram. Sizin iradəniizin xilafına nikaha girməkdənsə, ayaqlarınıızın altında ruhumu Allaha təslim edərək sizi qeyri-ixtiyari qüssələndirməyim daha yaxşı olardı. Mənə məlum olduğı qədər nə kilsə, nə kübar, nə barbar qanunları uşaqlara atalarının, analarının və yaxın qohumlarının iradəsi, razılığı, təqdiri olmadan evlənməyə icazə vermir. Qanunvericilər bir nəfər kimi uşaqları bu hüquqdan məhrum edirlər və bunu valideynlərin ixtiyarına verirlər.

– Mənim dəyərlı oğlum, – Qarqantua yenidən sözə başladı, – sizə inanıram və Allaha minnətdaram ki, qulaqlarınıız yalnız keyfiyyətli və tərifi sözləri eşidir, duyğı pəncərəniizdən düşünəcə məskəniinə azad həqiqətdən başqa heç nə daxil olmur. Mənim vaxtımda materikdə belə bir ölkə var idi; frigi-

yalı Kibelanın kahinləri kimi, buradakı nikaha ikrahla yanaşan köstəbəyə oxşar pastoforlar da – görünür, bunlar şəhvətpərəst və ehtiraslı deyil, hədsiz pəhrizçi və xədim olublar – evlənənlərin nikaha girmələri barədə öz qanunlarını müəyyən edirdilər. Doğrusu, bilmirəm, hansı daha iyrəncdir: bu qorxunc, öz müəmmalı məbədlərinin barısının içində oturmayıb, öz mənsəblərinə yaraşmayan şəkildə, sırf dünyəvi işlərə dürtülən köstəbəklərin mütləqiyyət istibdadımı, yoxsa belə fəlakətli və barbar qanunları qəbul edən, onlara boyun əyən və heç nə görmədən nikaha girənlərin axmaq mövhumatçılığımı – hərçənd dan ulduzundan da aydın görünür ki, onların bu itaətkarlığı mistlərə¹ nə qədər faydalıdırsa, evlənənlərin özlərinə bir o qədər öldürücü və zərərli, həmin qanunların ədalətsiz və fırıldaqçı olmasından şübhələnmək üçün bunlar kifayət qədər tutarlı səbəblərdir.

Özbaşınalığa qarşı özbaşınalıqla cavab verərək evlənənlər, öz növbələrində, mistlərin ayinləri və mərasimlərinə dair qanunlar müəyyən edə bilərdilər, xüsusən də mistlər onların mülkünün oncabirini qoparırlar və alın tərləri, öz zəhmətləri ilə qazandıqlarını kəsirlər ki, daha dadlı yesinlər, özlərinə heç nədə korluq verməsinlər, mənim fikrimcə, bu qanunlar nə qədər təbii və abırlıdırsa, mistlərin müəyyən etdikləri qanunlar bir o qədər qeyri-təbii və abırsızdır.

Tamamilə düzgün qeyd etdiniz ki, valideynlərinin xəbəri, razılığı və izni olmadan uşaqlara nikaha girmək hüququ verən qanun əzəldən olmayıb. Haqqında danışdığım həmin qanunların sayəsində isə hər bir pozğun, cinayətkar, yaramaz, dara çəkilişi, cüzamli, qoxumuş, üfunətli, quldur, fırıldaqçı, əclaf əgər mistlərdən hər hansı biri ilə sözləşibse və ona qazancına şərik olmağı təmin edibse, atasının evindən, anasının əlindən, bütün əqrəbasının iradəsinin əleyhinə istənilən, təsəvvür ediləcək ən tanınmış, gözəl, varlı, namuslu, təvazökar qızı götürüb qaçıra bilər. Qotların, skiflərin, massagetlərin uzunmüddətli mühasirədən sonra böyük tələfatlar hesabına hücumla aldığı düşmən şəhərində törətdikləri qəddarlıqları və cinayətləri bununla müqayisə etmək olarmı?

¹ *Mist* – burada: dini qanunçu, mistik

Valideynlərin gözləri önündə hansısa naməlum, kobud, sırtıq, murdar, diri-diri çürüyən yarımadam – yarımeyit, qartmaq üstündə qartmaq, qoturla örtülmüş, cibində bir quruşu olmayan bir yad adam ərköyün, varlı, sağlam – onlar zamanında, qonşularının və köhnə dostlarının, onun özü kimi tərbiyə və təhsil almış oğluna ərə vermək, nikahın verə biləcəyi ali xoşbəxtliyi, onların – valideynlərinin daşınan və daşınmaz əmlakının varisi olub onu artıran, onların xasiyyətlərinin və əənəsinin varisi olacaq övladlarını görmək xoşbəxtliyini gözləmək üçün əxlaqına qayğı ilə diqqət etdikləri, ciddi qaydalarla tərbiyə verdikləri göyçək qızı öz yuvasından qoparı! Siz necə düşünürsünüz, bunun ağrısını çəkmək valideyn ürəyi üçün asandır?

Düşünməyin ki, Germanik Druzun ölüm xəbərini alanda Roma xalqının və onun müttəfiqlərinin düşdüüyü ümitsizlik bundan güclü idi.

Düşünməyin ki, yunan qızı Yelenanı troyalı pozğun qaçırandan lakedemoniyalıları çulğalayan məyusluq bundan az kərdərli idi. Düşünməyin ki, haqqında danışılan insanlar qızı Prozerpina oğurlananda Sereradan, Osirisı itirmiş İsidadan, Adonis öləndə Veneradan, Gil itəndə Herkulesdən, Poliksenanın oğurlandığını eşidən Hekubadan az qüssələnir və az ah-zar edirlər.

Lakin onlar şeytandan elə qorxurlar və elə mövhumatçıdırlar ki, köstəbəklər nikah müqaviləsi bağlamaq üçün onlara gələndə dilləri qırtlaqlarına yapışır və onlar artıq öz sevimli qızlarının olmadığı evdə tək qalırlar, atalar evləndikləri günü və saati lənətləyirlər, analar isə öz bədbəxt və uğursuz doğuşlarını ağlayırlar, uşağı salmadıqlarına heyifsilənirlər, beləcə göz yaşları və gileylə öz ömürlərini başa vururlar, lakin onlar başqa şeyə layiq idilər: bu ömrü onlar şadlıqla, öz qızlarının qayğısı əhatəsində başa vura bilərdilər.

Onlardan bəziləri ağillərini itirirlər, dəli olurlar, bu alçaqlığa dözməyərək sıxıntıdan və dərddən özlərini suda boğurlar, asırlar, canlarına qıyırlar.

Başqaları, daha dözümlüləri – bacılarını oğurlayanlardan İntiqam almış Yakovun oğulları kimi – qızlarını tovlayıb tələyə

salmış pozğunu və yoldaşını – köstəbəyi ələ keçirib onlara səbirsizliklə və qəddarcasına divan tuturlar, onları parçalayıb, cəmdəklərini çöldə qoyub, qurd-quşa yem edirlər: bu cəsərətli və ləyaqətli hərəkət köstəbəyəbənzər simmistləri həyəcana gətirir, onlar iyrenc ulaşma qaldırırlar, xəbis şikayətlər qondarırlar, tamamilə utanmazcasına kübar hakimiyyətə və mülki məhkəmələrə müraciətlər edirlər, yalvarırlar, günahkarların görk üçün cəzalandırılmaqlarını tələb və təkid edirlər.

Lakin nə adi hüquqda, nə beynəlxalq hüquqda, nə də hər hansı imperiya qanunlarında belə əmələ görə cəza və işgəncə nəzərdə tutan fəsil, paraqraf, bənd və bölmə yoxdur – buna idrak müqavimət göstərir, burada təbiət özü üsyan edir, zira cəmərđ insan elə təşəkkül tapıb ki, o, qızının oğurlanması, namusunu itirməsi və rüsvay olması xəbərini alanda onun duyğuları qızının ölüm xəbərini aldığından daha çox sarsıntıya uğrayır. Gizlincə, xaincəsinə qızına hücum edən qatili cinayət başında tutan hər kəs onu elə həmin saat öldürə bilər, zira bu nu dərrakə deyir, hətta öldürməlidir, zira bunu təbiət əmr edir və o, buna görə mühakimə olunmayacaq. Buradan birbaşa nəticə çıxır ki, köstəbəyin köməkiiyi ilə onun qızını hətta onun razılığı ilə olsa da, tələyə salan və qaçırtmaqla alan əxlaqsızı tapan ata onu və cinayət yoldaşını rüsvayçılıqla edam edə bilər, hətta etməlidir, onların bizim ulu dayəmiz olan torpağın – bizdə dəfn edilmə adlanan ləzzətli, həsrəti çəkilən öpüşünü qəbul etməyə layiq olmayan cəmdəklərini isə parçalamaları üçün vəhşi heyvanlara atmaq gərəkdir.

Mənim dəyərlı oğlum! Ona diqqət verin ki, mənim ölümümdən sonra bizim krallıqda buna bənzər qanunları heç kim tətbiq etməsin, ancaq mən nə qədər ki sağam və nəfəs alıram, bu mövzuya dair olduqca zəhmli fərman verəcəyəm. Sizin evlənməyinizə gəldikdə isə, əgər bunu bütövlükdə mənim öhdəmə buraxırsınızsa, qoy belə olsun, bunu öz öhdəmə götürürəm.

Panurqla səyahətə hazırlaşın. Özünüzlə Epistemonu, Jan qardaşı və gərəklı bildiyiniz başqalarını götürün. Mənim xəzinəmdən öz mülahizənlə istifadə edin; sizin hərəkətlərinizi

mən qabaqcadan təqdir edirəm. Mənim Talassa limanımdan istədiyiniz ləvazimatları tədarük edin, özünüzlə istədiyiniz qə-dər losman, sükançı və dilmanc götürün, özünüzü bizim hi-mayədarımız olan Allaha tapşıraraq, səmt küləyi əsəndə, Allahın köməyi ilə yelkənləri qaldırın.

Sizin olmadığınız müddətdə mən sizə gəlin tapmağa və toy məclisinə gərək olan hər şeyi hazırlamağa çalışaram, özü də dünyada görünməmiş bir ziyafət verəcəyəm.

XLIX Fəsil. Pantaqruelin dəniz səyahətinə hazırlaşması, habelə pantaqruelion adlanan ot haqqında

Bir neçə gündən sonra oğlunun səyahətinin salamatçılıqla qurtarması üçün dua edən rəhmdil Qarqantua ilə vidalaşan Pantaqruel Sen-Malo yaxınlığındakı Talassa limanına gəldi; onun yoldaşları Panurq, Epistemon, Dişparçalayan Jan qardaş, Telem abbatı və bu möhtərəm evin başqa dostları, o cümlə-dən Panurqun əmri ilə gəlmiş böyük ləpirçi və təhlükəli səya-hətlərin həvəskarı Ksenoman idi, zira onun Raqu qəsriindən hansisa vassal asılılığı var idi.

Talassaya gələn kimi Pantaqruel bir vaxtlar yunanların Tro-yaya yürüşü zamanı Ayaksın Salamindən çıxartdığı gəmi say-da donanma topladı. O, uzunmüddətli və təhlükəli səyahət üçün dəqiqliklə, yetərli sayda losman, sükançı, avarçı, dil-manc, usta, döyüşçü, ərzaq, artilleriya, döyüş sursatı, ləvazi-mat, pul və hər cür müxəlləfat götürüb, gəmilərə yüklətdi. Yeri gəlmişkən, mən onun əmri ilə həddən artıq miqdarda pantaqruelion otunu, nəinki yaşını və emal edilməmişini, həm də qurudulmuşunu və gərəyincə emal edilmişini yüklədiklərini gördüm.

Pantaqruelion otunun kiçik, möhkəm, yumru, küt uclu, ağ rəngli, çox da düyünlü olmayan, torpağa bir dirsəkdən çox işləməyən kökü var. Kökündən bircə dairəvi, iylicə qıçasına oxşayan, çölü yaşıl, içi ağımtıl, smirniun olisatrumun, paxlalı-ların və gentiananın gövdəsi kimi içiboş, oduncaqlı, düz, ova-

lanan, çıxıntılı, sütun novçalarını xatırladan və bu bitkinin əsl dəyərini təşkil edən, əsas etibarilə mesa, daha doğrusu, orta adlandırılan və eyni zamanda mylasea adlandırılan hissəsində bol lifi olan gövdə çıxır.

Pantaqruelionun hündürlüyü, adətən, beş-altı fut arasında dəyişir; bəzi hallarda o, nizədən hündür olur (pantaqruelionun yumşaq, bataqlıq, boş, amma məsələn, Olonedə və ya Pernensta yaxınlığındakı Rozeyada, Sabiniyadakı kimi soyuq olmayan rütubətli torpaqda yetişməyi, bir də əgər balıqçılar bayramına və yay gündönümündə¹ bol yağış yağması şərti ilə) və boyda ağacı ötür, buna görə də Teofrastın sözü ilə biz ona dendromalax² deyirik, yalnız ot ildən-ilə kiçilir, ağacın isə kökü, gövdəsi, özəyi, budaqları uzunömürlü olur və o, yeni-yeni iri, güclü pöhrələr verir.

Pantaqruelionun yarpaqlarının uzununu enindən üç dəfə böyük olur, həmişəyaşıldır, qurdlamış kötük kimi kələ-kötürdür, bərkthərdir, kənarları oraqvari – diş-dişdir; onların ucları Makedoniya nizəsini, yaxud cərrah bıçağını xatırladır.

Pantaqruelionun yarpaqları quruluşuna görə göyrüş və ayıpəncəsi yarpaqlarından az fərqlənir, su çətənəsinin yarpaqlarına çox oxşayır; belə ki, pantaqruelionu ev bitkisi adlandıran bəzi bitkiyiğanlar su çətənəsinə yabanı pantaqruelion adlandırırlar – və gövdənin ətrafında bir-birindən bir qədər aralı, cərgə ilə düzülür; özü də hər cərgədə beşdən yeddiyə qədər yarpaq olur. Təbiətin pantaqrueliona ilahi və əsrarəngiz ədədlə – dənə-dənə yarpaq verməsi, onun pantaqrueliona xüsusi sevgisinin əlamətidir. Onun yarpaqları güclü qoxuyur və iybilməsi həssas olan adamlara elə də xoş gəlmir.

Toxumları başlıca olaraq gövdənin yuxarı hissəsində, yalnız az bir miqdarda aşağı hissədə yerləşir. Onlar başqa otlardakı kimi, pantaqruelionda da boldur; bəziləri – kürəvari, digərləri – uzunsov, üçüncüləri – rombabənzər olan qəhvəyi, daha çox qonur rəngdə, nisbətən möhkəm, sərt qabıqla örtülmüş bu

¹ Gündönümü – Günəşin göy ekvatorunun ən uzaq ekliptika nöqtəsindən keçməsi vaxtı; bu hadisə ildə iki dəfə olur: yayda – iyunun 22-də və qışda – dekabrın 22-də.

² Ağacaoxşar malta (*yunan.*)

toxumlar bütün oxuyan quşlar üçün, məsələn, kətanquşu, payızbülbülü, torağay və alacaqanadlar və i.a. üçün ləzzətli yemdir, ancaq onu tez-tez və çox istifadə edən adam uşaq-törətmədən məhrum olar; düzdür, keçmişlərdə yunanlar ondan cürbəcür qovurmalar, piroqlar və kökələr bişirirdilər, bunları çərəz kimi şam yeməyindən sonra yeyirdilər və bunu şərab üçün gözəl məzə hesab edirdilər, lakin hər necə olursun, pantaquelionun toxumları çətin həzm olunur, mədəni və qanı korlayır, beyini çox qızışdırır və başı əzablı, dözülməz ağrılar gətirən buxarlarla doldurur.

Erkək və diş çiyəyinə malik olan başqa ikicinsli bitkilər – məsələn, dəfnə, palma, palıd, daşpalıd, asfodel, acı badımcın (mandraqora), qıjı, göbələk, aristoloxiya, sərv, terpentın (iynəyarpaqlı) ağacı, nanə, pion və sairə kimi, pantaquelionun da heç vaxt çiçək açmayan, əvəzində bol toxumu olan erkək çiyəyi və narın ağımtıl rənglə örtülmüş, boş və tamamilə barsız olan diş çiyəyi var; ona oxşar başqa bitkilərdə olduğu kimi, pantaquelionun diş çiyəyinin özəlliyi bundadır ki, onun yarpaqları erkək çiyəyin yarpaqlarından enli və yumşaqdır, əvəzində isə o çox da hündür deyil.

Pantaquelionu qaranquşlar uçub gələndə əkilər, məhsulunu isə cırcıramaların cırcıtısı kəsələndə yığırlar.

L Fəsil. Pantaqueliondan preparat hazırlanması və ondan istifadə qaydaları haqqında

Pantaquelion payızda, gecə ilə gündüzün bərabərləşdiyi vaxt müxtəlif üsullarla – bu və ya başqa xalqın təxəyyülündən və ayrı-ayrı ölkələrin özəlliklərindən asılı olaraq – emal edilir.

Pantaquelionun ilkin emalında onun gövdəsi yarpaqlardan və toxumlardan təmizlənir, sonra durğun, axmaz suda isladılır: hava quru, su istidirsə, onda – beş gün, hava yağmurlu, su isə soyuqdursa, doqquz-on iki gün arası; sonra o, günəş altında qurudulur, sonra onun qabığı soyulur, artıq bizim söylədiyimiz kimi, pantaquelionun bütün dəyərinin və faydasının cəmləşdiyi lifləri isə – yalnız şamların hazırlanmasında, yana-

caq kimi və onun vasitəsilə donuz qovuqlarını üfürən uşaqların əyləncələrində işlədilən – oduncaqdan ayrılır. Bəzi içki həvəskarları ondan sifon kimi istifadə edirlər: çəlləyin dəliyinə uzadaraq onun vasitəsilə təzə şərabi öz nəfəsləri ilə əmirlər.

Bəzi müasir pantaqrueçilər lifləri ayırarkən əl işləri zamanı Herkulesi həyata gətirən Alkmenaya mane olmaq istəyən qəzəbli Yunonanın bükülmüş barmaqlarını xatırladan xüsusi kəsici alətdən istifadə edirlər – bu alət gərəksiz olan oduncağı əzir, kəsib tullayır, lifləri isə çıxarır.

Bu cür ilkin emalla bütün fanilərin əksinə, filosofların acığına dalı-dalı gedərək özlərinə bir tikə çörək qazananlar kifayətlənirlər.

Digərləri – pantaqrueçionun dəyərini açıq-aydın öz xeyirlərinə artırmaq istəyənlər isə, bizə məlum olduğu kimi, üç ilahənin öz asudə vaxtlarını doldurduqları, gözəl Sirseyanın gecələr əyləndiyi, həyat yoldaşı Odisseydən ayrı düşdüyü vaxt, uzun müddət ərzində öz pərəstişkarlarına birbaşa cavab verməkdən yayınanda Penelopanın gördüyü işlə məşğul olurlar.

Yalnız bütün bunlardan sonra pantaqrueçion öz dəyərli məziyyətlərini əldə edir; onlardan bir neçəsini mən bu saat sizə sayacağam (onların hamısını saymağa mənim imkanım yoxdur), ancaq qabaqca onun adının mənasını izah edəcəyəm.

Mən belə hesab edirəm ki, bitki adlarının mənşəyi qətiyyəni eyni deyil. Bəzilərinə onları kəşf edənlərin, öyrənələrin, onları nişan verənlərin, cücərdənlərin, becərənlərin, əkənlərin, məsələn, merkurala – Merkurinin, panakeyə – Eskulapın qızı Panakeyanın, artemiziyaya – Artemidanın, daha doğrusu, Diananın, yevpatoriyə – çar Yevpatorun, telefiyə – Telefin, yevforbiyə – Yuba çarının həkimi Yevforbun, klimenə – Klimenin, alkiviadiyə – Alkiviadin, gentiana – slavon çarı Gentinin adlarını veriblər. Neptun və Pallada hər ikisinin kəşf etdikləri yerin kimin adı ilə adlandırılacağı barədə mübahisə etdikləri və nəticədə ora Afinanın, daha doğrusu, Minervanın adı ilə Afina çağırıldığı kimi, eləcə də o vaxt heç kimə bəlli olmayan buğdanı Sereranın insanlara göstərmək üçün göndərdiyi Triptolomeyi skif çarı Linkin xaincəsinə öldürdüyü kimi – ona görə

öldürdü ki, insan həyatı üçün faydalı və zəruri olan bu dənli bitkiyə öz adını versin, onun kəşfinin şərəfini və ölməz şöhrətini mənimsəsin – və bu satqınlığına görə Sereranın onu yazıçıyınə döndərdiyi kimi, keçmişdə özünün kəşf etdiyi bitkiyə öz adını vermək hüququ yüksək qiymətləndirilir. Ey ni şəkildə Kappadokiya çarları da yalnız hansısa bir bitkiyə kimin adının veriləcəyi səbəbindən bir-biri ilə qanlı və uzunmüddətli savaşımlar və onların nifaqlarının nəticəsində o, nəhayət ki, “polemoniya”, yəni döyüşkən adlandırıldı.

Digər bitkilər gətirildikləri yerlərin adlarını almışdır: Midiya almaları – bunlar lumulardır, çünki onlar ilk dəfə məhz Midiyada tapılmışdı; Punik almaları – bunlar Punik torpaqlarından, yəni Karfagendən gətirilmiş nardır; liqustik – bu, Liquriyadan, Genuya sahillərindən gətirilmiş lyubistokdur; rabarb – Ammianın təsdiq etdiyi kimi, vəhşi Ra çayının adı ilə adlandırılıb; buna misal olaraq santoniki, yunan otunu, şabalıdı, əriyi, sabinanı, mənim Gier adalarımın – onlar uzaq keçmişlərdə Stexad adlarıdır – adı verilmiş stexadı, kelt nardını və başqalarını göstərmək olar.

Digərləri ziddiyyətlərinə və müqabillərinə görə ad alır; məsələn, absinti – pintinin ziddidir, çünki bu, ən mənfur dad verən içkidir; qolosteon – “tamam sümükdən” deməkdir, amma bununla belə, bütün bitki aləmində bundan daha kövrəyi və zərifi yoxdur.

Bəziləri öz xüsusiyyətlərinə və təsirinə görə adlanır: doğuşa kömək edən aristoloxiya belələrindəndir; eyniadlı xəstəliyi müalicə edən dəmrovotu – şibyə; əməkəməci – yumşaldıcıdır; saçların uzanmasına kömək edən kallitrixum; pazı, efemerum, nastursium, yaxud vəzəri, gioskiam, qanəban və i. a.

Bəziləri onlarda müşahidə edilmiş valehedici xassələrinə uyğun olan ad alıblar: heliotrop, yəni günəşi izləyən, çünki günəş doğanda, o çiçək açır; günəş qalxanda o da yuxarı dartılır; günəş qüruba gedəndə, o, başını aşağı salır; günəş batanda o da yumulur; adiantum, zira o, su qırağında bitsə də, rütubəti özündə saxlaya bilmir, hətta onu uzun müddətə suya salsan da; gierakiya, eringi və s.

Bəzilərinə çevrilmiş kişi və ya qadınların adlarını veriblər; məsələn: lavr, yəni dəfnə – Dafnadan; mərsin – Mirsinadan; pitis – Pitidən; artışok, yəni ənginar; nərgiz, zəfəran, smilaka və i.a.

Bəziləri – oxşarlığına görə; məsələn: hippurid (yəni qatırquyruğu), çünki o, at quyruğuna bənzəyir; alopekur – tülkü quyruğuna oxşayır; psilli – birəyə oxşayır; delfnim – delfin; buqloss – buğa dilinə; süsən – öz əlvanlığına görə göy qurşağına; miosota – siçan qulağına; koronopus – qarğa pəncəsinə və s.

Bitkilərin adları, öz növbəsində, bəzi soyadların yaranmasına səbəb olub: Fabi – paxladan, Pizon – noxuddan, Lentul – mərcidən, Siseron – qoyun noxudundan yaranıb.

Oxşarlığına görə və şairənəliklə Veneranın göbəyi, Veneranın saçları, Veneranın çəni, Yupiterin saqqalı, Yupiterin gözü, Mars qanı, Merkuriyin barmaqları – hermodaktil və i. a. adlandırılıb.

Bəziləri – quruluşuna görə; məsələn: üç yarpağı olan üç-yarpaq yonca, beş yarpağı olan pentafillon, yerlə sürünən serpillum, gelksin, petasit və ərəblərin “beyen” dedikləri mirobalan, çünki o, palıd qozasını xatırladır və yağlılığı ilə seçilir.

LI Fəsil. Bu bitki niyə pantaqruelion adlanır və onun qeyri-adi xassələri haqqında

Elə bu səbəblərə görə (uydurmalar istisna olmaqla, zira bizim belə bir dürüst hekayəyə uydurma qoşmağımız Allaha xoş getməz) adıçəkilən bitki pantaqruelion adlanır, zira onu Pantaqruel kəşf edib – bitkinin özünü deyil, onun xüsusi tətbiqini kəşf edib, buna görə də o, quldurlar üçün, – mızın və küskükotunun – kətana, qamışın – qıjıya, qatırquyruğunun – biçinçilərə, yabanı paxlanın – qoyun noxuduna, canlı yulafın – arpayaya, sekuridakanın – mərciyə, antraninin – paxlaya, dəlicə buğdanın – buğdaya, sarmaşığın – divara, sarı suzanbağının, yaxud *nymphaea heraclea*-nın – pozğun rahiblərə, iylicənin və tozağacının – Navarra məktəblilərinə, kələmin – üzümə, sarımsağın – maqnitə, soğanın – görməyə, qıjı toxumlarının – hamilə qadınlara, söyüd toxumlarının – pozğun rahibələrə,

qaraçöhrə kölgəsinin – onun altında yatanlara, akonitin – bəbir və canavarlara, xaşxaşlı kökə iyinin – qıcıqlanmış buğalara, su baldırğanının – qaz balalarına, pərpərəngin – dişlərə, bitki yağının – ağaclara zərərli olduğundan daha çox ziyanlı və məhvedici olmuşdu, çünki bizə məlum olduğu kimi, pantaqruelionla yaxınlıq edənlərin çoxu öz həyatını dar ağacında başa vurmuşdur; məsələn, Frakiya çariçası Fillida, Roma imperatoru Bonoz, çar Latinin arvadı Amata, İfis, Avtolika, Likamb, Araxna, Fedra, Lediya çarı Axey və başqaları – onların başqa heç bir xəstəlikləri yox idi, onlar ona görə ölmüşdülər ki, pantaqruelion onların kəskin sözlər çıxan və dadlı tikələrin daxil olduğu keçidlərini angindən və döş anginasından da pis tıxamışdı.

Biz həmçinin eşitmişik ki, Atropos həyatlarının sapını kəsəndə onların bəziləri acı-acı şikayətlənir və gileylənirlər ki, Pantaqruel onların boğazlarından tutub, amma bu heç də Pantaqruel deyildi – Pantaqruel heç vaxt cəllad olmayıb: onların ilgəyini pantaqruelion əvəz edir və onları kəməndlə qamçılıyırdı; “Pantaqruel” sözünü onlar düz deməmişdilər, yanlışlıq etmişdilər, amma burası da var ki, bu, ixtiraçının adının səhvən, onun kəşf etdiyi əşyanın əvəzinə işləndiyi sinekdoxa deyil: bəzən taxıl əvəzinə Serera, şərab əvəzinə Baxus xatırlanır. Bax o çəndə soyuyan butulkanın içindəki bütün kəskin sözlərə and içirəm ki, rəşadətli Pantaqruel yalnız susuzluğunu söndürməyə məhəl qoymayanların boğazından yapışır.

Bir də oxşarlığına görə bu bitki pantaqruelion adlandırılıb, zira Pantaqruel də dünyaya məhz haqqında danışdığımız bitki kimi ucaboy gəlmişdi, onun ölçülərini götürmək çətin deyildi, zira o, susuzluq dövründə, bu ot biçiləndə və İkanın köpəyi Günəşə hürərək hamını vəhşi ibtidai insanlara çevirib yeraltı zirzəmilərə və şərab anbarlarına qovanda anadan olmuşdu.

Bir də bu bitki öz müalicəvi xassə və xüsusiyyətlərinə görə pantaqruelion adlandırılıb, zira əgər Pantaqruel özü ali gülərlülülüyün ideya və öməyini təmsil edirsə (düşünürəm ki, siz əyyaşlardan heç biri buna şübhə etmir), onda mən pantaqruelionda o qədər həyatverici güc, o qədər enerji, o qədər müdriklik, o qədər möcüzəli xassələr görürəm ki, əgər onun bu keyfiyyətləri, peyğəmbərin dediyi kimi, ağacların hökmranlıq edib onları

idarə etməsi üçün özlərinə çar seçdikləri vaxt məlum olsaydı, pantaqruelion, şübhəsiz ki, səslərin əksəriyyətini qazanardı.

Hətta əgər pantaqruelion otu Orinin oğlu Oksildən, ya da onun bacısı Qamadriyadan törəsəydi, onda o Oksili öz keyfiyyətləri ilə mifoloqların öydükləri və adlarını əsrlərin yaddaşına həkk etdikləri səkkiz övladından çox sevindirərdi. Onun böyük uşağı Tənək adı aldı, sonra Əncir, Fındıq, Palıd, Quşarmudu, Dağdağan, Qovaq və sonuncusu – öz vaxtında məşhur olan həkim Qarağac gəlir.

Mən sıxılmış pantaqruelionun qulağa tökülmüş şirəsinin orada çirkədən əmələ gələn bit-birəni və ümumiyyətlə, oraya girmiş bütün canlı məxluqları necə məhv etdiyini sizə ətraflı izah etməyəcəyəm.

Siz bu şirəni vedrədəki suya töksəniz, gözlərinizin qabağında su o saat, elə bil ki, kəsmikləşəcək – o, bu cür möhkəm təsir edir; belə kəsmikləşmiş su sancıdan və köpmədən əziyyət çəkən atlar üçün xeyirlidir.

Suda qaynadılmış pantaqruelion kökü dartılmış vətərləri yumşaldır və pis qatlanan oynaqları hərəkətli edir, kök salmış podaqraya və eybəcərləşdirən yel xəstəliyinə kömək edir.

Yanığı – fərqi yoxdur: pörşələnmə və ya alov yanığı olsun – tez sağaltmaq gərəkdirsə, heç bir alətdən və dərman tərkiblərindən istifadə etmək gərək deyil, birbaşa tarladan bir az xam pantaqruelion götürüb yaralı yerə çəkin, ancaq tez-tez dəyişdirin ki, yaraya yapışmasın.

Onsuz hər cür yemək dadsız olacaq, masa – üstünə ən ləziz yeməklər belə düzülə də, hər cür yataq – qızıl, gümüş, kəhrəba, fil sümüyü və porfir kimi parlıdasa da, həddindən artıq kasad olacaq.

Onsuz unu dəyirmanı aparıb-gətirməyə bir şey tapılmadı. Onsuz vəkillər işləri məhkəməyə nə ilə çatdırardılar? Gipsi emalatxanalara necə daşıyardılar? Onsuz su quyudan necə çıxarıldı? Onsuz kargüzarlar, surətçıxaranlar, katiblər və protokolçular nə edərtilər? Məgər vergi siyahıları və renta qeydləri yoxa çıxmazdı? Məgər onsuz qiymətli çapçılıq sənəti dayanmazdı? Çərçivələr nədən düzəldilərdi? Zənglər necə çalınardı? İziaklar ona bürünürlər, pastoforlar onu geyinirlər,

bütün insan nəsli qabaqca onunla örtünür. Serlərin bütün yun ağacları, Fars dənizindəki Tilos adasının pambıqları, ərəb kinəsi, Malta tənəyi xalqı bu bitki qədər geyindirməmişdi. O, qoşunu soyuqdan və yağışdan hər cür dəridən yaxşı qoruyur, teatrları və amfiteatrları istidən qoruyur, meşələri və meşə talalarını ovçuları sevindirən sıxlıqda bürüyür, balıqçıların xeyrinə şirin və duzlu suya baş vurur. Onun səbəbinə uzunboğaz çəkməciyələrin – yarımqəkmələrin, çəkmələrin, qamaşaların, ayaqqabıların, şap-şapların, başmaqaların ayrı-ayrı nümunələri istifadəyə daxil olmuşdu. Onun səbəbinə yaylar və arbaletlər dartılır, sapandlar hazırlanır. Kaş ki o, manların və lemurların hörmətlə yanaşdıqları müqəddəs, bitişikləpəli bitki olaydı – onlar ölümləri onsuz dəfn etməzlər.

Mən sizə daha çox söyləyəcəyəm. Bu bitkinin köməyi ilə görünməyən canlılar görünürlər, tutulurlar, ələ keçirlər və ələ bil, zindana salınırlar; elə ki onları duyaraq tuturlar, həmin saat nəhəng və ağır dəyirmanadaşı insan nəslinin xeyrinə asanlıqla fırlanmağa başlayır. Məni bir şey təəccübləndirir: necə olub ki, qədim filosoflar yüz illərdən bəri bu cür fəvqəladə mənfəətli üsulu tapmayıblar, bununla belə, ovaxtkı dəyirmanlarda fəvqəltəbii qüvvə sərf etmək lazım gəlirdi.

Hava dalğalarını tutan həmin bitkinin köməyi ilə çox iri orkaddalar, geniş talameqalar, nəhəng qallionlar, xiliandrallar və miriandrallar lövbəri qaldırır və sükançının iradəsi ilə hərəkət edir.

Təbii şəraitdən asılı olaraq daim əlaqəsiz olacağımız və ayrı düşəcəyimiz kimi görünən xalqlar həmin bitkinin sayəsində indi bizə gəlirlər, biz onlara gedirik, axı hətta təbiətin verdiyi yüngül lələklərə və havada üzmə qabiliyyətlərinə baxmayaraq, quşların da buna gücü çatmazdı. Taprabona Laplandiyanı gördü; Yava Rifey dağlarını gördü; Febol Telemi görəcək; islandiyalılar və qrenlandiyalılar Fəratın suyunu içəcəklər; onun sayəsində Borey Avstrin məskəni gördü, Evr Zefiri yoluxdu. Göy allahları, Yer və dəniz allahları – uğurlu pantaqruelionun sayəsində Arktika xalqlarının antarktikalılarnın gözü önündə Atlantik okeanını keçdiyini, hər iki tropikdən aşdığını, isti qurşağı dövrə vurduqlarını, bütün bürcləri ölçdüyünü, üfüqdə hər iki qütbə baxa-baxa ekvatoru keçdiyini görəndə dəhşətə gəldilər.

Olimp allahları vahimə içində qışqırdılar: “Pantaqrueel öz otunun təsiri və xassələri sayəsində bizi elə ağır xəyallara salır ki, heç aloadalar da bunu edə bilməzdilər. O, tezliklə evlənəcək, onun uşaqları olacaq. Onun taleyini biz dəyişə bilmərik, çünki o, Zərurətin qızları, tale bacılarının əllərindən və iylərindən¹ keçib. Ola bilər ki, onun uşaqları belə gücə malik başqa bitki kəşf edəcəklər və onun köməyi ilə insanlar dolunun mənbəyinə, yağış əngəclərinə və şimşək ocağına yetişəcəklər, Ayın sahlərinə soxulacaqlar, göy ulduzlarının ərazilərinə daxil olub, orada məskən salacaqlar: kimi – Qızıl Qartalda, kimi – Qoçda, kimi – Tacda, kimi – Lirada, kimi – Şirdə; bizim ruzimizi bölüşəcəklər, bizim ilahələrə evlənəcəklər və bu yolla özləri də allahlar kimi olacaqlar”.

Onda allahlar bunun qarşısını almaq üçün şura çağırmağı və düşünməyi qərara aldılar.

LII Fəsil. Pantaqrueelionun bir növünün odda yanmaması haqqında

Mən sizə qeyri-adi və heyrtləndirici şeylərdən danışdım; müqəddəs pantaqrueelionun daha bir ilahi xassəsinə inanmağı qərara alsanız, mən sizə onun haqda da danışaram. Amma siz inanacaqsınız, ya yox – bunun mənim üçün fərqi yoxdur; mənim üçün əsas olan həqiqəti sizə çatdırmaqdır. Mən sizə həqiqəti açacağam. Lakin ona çatmazdan əvvəl – ona gedən yol qorxulu və çətinidir – sizə bir sual verəcəyəm: əgər mən butulkaya iki parç şərab və bir parç su töküüb yaxşıca qarışdırsam, sonra siz bunları bir-birindən ayıra bilərsinizmi? Siz onları elə ayıra bilərsiniz ki, suda şərab, şərabda isə su olmasın və hər ikisinin əvvəlki miqdarı saxlansın? Ya da belə: birdən sizə Qrav pipi və byüssarından, Orlean, Bonn və Mirvos şərabından bir neçə çəllək gətirən arabaçılar və gəmiçilər yolda onları açıb yarısını içib, Arjenton və Sanqotyer şərabı daşıyan limuzinlilər kimi üstünü su ilə doldursalar, siz sonra bu suyu süzə bilərsinizmi? Şərabı təmizləyə bilərsinizmi?

¹ İy – əldə pambıqdan, ipəkdən və ya yundan sap ayırmək üçün sadə alət

Bilirəm, siz mənə məxmər qıf göstərəcəksiniz. Siz düz deyirsiniz, bu barədə artıq yazıblar; bu, çoxsaylı təcrübələrlə sübut olunub. Bu, sizə məlumdur. Amma kim qıf barədə eşitməyibsə və onu heç vaxt görməyibsə, bu, ona qeyri-adi görünəcək. Davam edək.

Əgər biz öz qohumlarının və əyanlarının meyitlərini yandıran Sullanın, Marinin, Sezarın və başqa Roma imperatorlarının, ya qədim druidlərin vaxtında yaşasaydıq və siz öz arvadlarınızın və valideynlərinizin külündən çəkilməmiş gözəl ağ şərabdan içmək istəsəydiniz, Artemizianın əri Mavsolun külü ilə etdiyi kimi, yaxud külü umada, ya da mücrüdə bütövlükdə qorumaq üçün ölünün külünü ocağın külündən necə ayırdınız? Cavab verin! Dəmirə and çıxiram ki, siz çətin vəziyyətə düşmüsünüz. Mən sizi bundan çıxardacağam. Görün mən si zə nə deyirəm: vəfat edənin bədənini örtmək üçün heyrətli pantaqrueliondan kifayət qədər götürün, bədəni ona mümkün qədər yaxşı bükün, mümkün qədər bərk bağlayın, tikin və çox güclü və qızmar ocağa atın. Alov pantaqrueliondan keçərək bədəni və sümükləri yandırıb külə döndərəcək, pantaqruelion isə nə közərəcək, nə yanacaq, nə öz içindəki küldən bayıra, nə də ocağın külündən içəri bir atom belə buraxmayacaq və nəhayət, özü onu alova tulladıqları vaxt olduğundan daha gözəl və daha təmiz halda oradan çıxacaq. Buna görə də onu asbest adlandırılar. Ondan Karpaziyada və Diasena yaxınlığında istənilən qədərdir və o, orada çox ucuzdur. Eşidilməmiş işdir, təəccüblü işdir! Hər şeyi udan, hər şeyi məhv edən və hər şeyi yaxan alov Karpaziya asbestini – pantaqruelionunu yalnız təmizləyir və ağardır. Əgər siz yəhudilər və başqa kəmetiqlər kimi mənə inanmırsınızsa, bunun təsdiqini və əyani sübutunu tələb edirsinizsə, onda çiy yumurta götürün, onu ilahi pantaqrueliona bükün. Bükərək istənilən qədər bərk və qızğın alovun içinə qoyun. Nəhayət, yumurta qaynayacaq, bişəcək və yanacaq, lakin müqəddəs pantaqruelion salamat və zədələnməmiş qalacaq, hətta qızmayacaq belə. Bu təcrübəyə siz əlli min Bordo eküsündən az, on ikidə biri kəm pita xərcləyəcəksiniz. Pantaqruelionu salamandra ilə müqayisə etməyin – bu səhvdir. Güman edirəm ki, bir qom sa-

man onu canlandırır və şənləndirər. Amma inanın ki, böyük sobada o, hər bir başqa heyvan kimi, boğulacaq və yanacaq. Biz bunu təcrübəmizdən bilirik. Qalen bunu çoxdan sübut edib və III De temperamentis¹ kitabında əsaslandırıb, Dioskorid də (II. k.) bu mülahizəyə şərikdir.

Zəyə və çar Mitridatın canişini Arxelayın əmrinə əsasən zəylə sürtüldüyünə görə Lusi Sullanın heç cür yandıra bilmədiyi Pirey ağac qülləsinə isnad etməyin.

Onu Aleksandr Komelinin eon adlandırdığı və bağamburcla sarınmış palıdla oxşarlığını tapdığı ağacla tutuşdurmayın, zira o, guya, suda batmır və palıdın üstündəki bağamburc ki mi odda yanmır, guya, Arqonun məşhur gəmisini də ondan tikilib quraşdırılıbmış. Bunu başqa birisinə danışın, mənə yox.

Onu həmçinin Brianson və Ambren dağlarında bitən məşhur ecazkar ağacla da müqayisə etməyin; bu ağacın köklərindən əla süngər alınır, gövdəsindən – Qalenin skipidara bənzəttdiyi çox gözəl qatran alınır; onun yarpaqlarında yığışan zərif bal, həqiqətən, göydən gələn mənədir, kitrəli və yağlıdır, ancaq odda yanmır. Yunan və latın dillərində bu ağac larrix² adlanır; Alp sakinləri ona melza deyirlər; antenoridlərdə və venesiyalılarda isə – lareq adlanır, qalların üstünə hücum gedən Sezarı aldatmış Pyemont qalasının adı – Lariqnum da buradan götürülüb.

Yuli Sezar Alpin, eləcə də Pyemontun bütün əhalisinə və sakinlərinə əmr verdi ki, onun qoşunlarının getdiyi yolda yerləşən dayanacaqlara ərzaq və yemək ehtiyatları gətirsinlər. Bu əmrə Lariqnumdakılardan başqa, hamı tabe olmuşdu – onlar öz yerlərinin əlverişli olduğuna arxayınlaşaraq Sezara təzminat verməkdən imtina etmişdilər. İmtina etdiklərinə görə onları cəzalandırmaqdan ötrü imperator öz qoşununu birbaşa qalının üstünə apardı. Onun darvazalarının önündə qalaqdakı odunlar kimi qəfəslərə yığılmış yoğun larik tirlərindən tikilən qüllə vardı; o, elə hündür idi ki, mazğallardan çox rahatlıqla tirləri və daşları hücum edənlərə tullamaq olardı. Mühasirəyə alınanların müdafiə olunmağa tir və daşdan başqa vasitələri-

¹ “Coşqunluqlar haqda” (*lat.*)

² Qara şam (*lat.*)

nin olmadığını və onları çox uzağa ata bilməyəcəklərini öyrənən Sezar əsgərlərinə əmr verdi ki, qüllənin ətrafına çoxlu çırpı yığıb yandırsınlar. Əmr dərhal yerinə yetirildi. Çırpı alışı, böyük alov çıxdı və bütün qalanı bürüdü. Hamı qərara gəldi ki, qüllə tezliklə yanib uçacaq. Çırpılar yanandan və alov azaldandan sonra qüllənin salamat qaldığı və azca da olsa zədələnmədiyi göründü. Onda Sezar qalanın ətrafında daşların çata bilməyəcəyi məsafədə xəndəklərin və səngərlərin qazılmasına sərəncam verdi. Bundan sonra ləriqniyalılar təslim oldular. Yanmayan, alovlanmayan və kömürləşməyən ağacın möcüzəli xassələrini Sezar onların danışdıqlarından öyrəndi.

Bu keyfiyyətlərinə görə onu əsl pantaqruelionla yanaşı qoymaq olardı, xüsusən də Pantaqrueel bütün doqqazların, qapılının, çərçivələrin, novların, novçaların və Telem üçün üzlüklərin bu ağacdan düzəldilməsinə sərəncam vermişdi: o, hələ Talassa limanında duran karaklarının, gəmilərinin, qalerlərinin, qallionlarının, briqantinalarının, şxunalarının və başqa gəmilərinin burunlarına, arxa hissələrinə, kambuzlarına¹, üst göyərtələrinə, uzununa keçidlərinə və qüllələrinə bunlardan üzlük çəkilməsini əmr etmişdi, amma sonra məlum oldu ki, yanmaya qarşı başqa ağaclardan daha dözümlü olan larik, nəhayət, yenə də alovun təsirindən xarab olur və əhəng yandırılan sobanın daşları kimi parçalanır. Təkcə asbest-pantaqrueelion nəinki dəyişib xarab olmur, hətta təzələnir və təmizlənir. Beləliklə:

Hindlilər, ərəblər, öydünüz yetər,
Aloe, mirra, buxurunuzu!
Bir görün bizlərdə nə otlar bitir!
Aparın siz onun saf toxumunu.
Onu ölkənizdə yetişdirəndə,
Allaha şükranlar deyin bolluca.
Dilinizin əzbəri qoy olsun bir də
Pantaqrueelion yurdu gözəl Fransa.

Mərhəmətli Pantaqrueelin qəhrəmanlıq əməlləri və kəlamlarının üçüncü kitabının

SONU.

¹ Kambuz – gəmi mətbəxi

4-CÜ KİTAB

Cəsür Pantaqruelin qəhrəmanlıq əməlləri və
kəlamlarının dördüncü kitabı,
Təbabət Doktoru Metr Fransua Rablenin
əsəri

Şatilyon kardinalı¹, çox hörmətli monsenyor və şöhrətli Knyaz Odeya

Şöhrətli knyaz, sizə yaxşı məlumdur ki, bir çox tanınmış simalar məni daim razı salmağa, dilə tutmağa və yola gətirməyə çalışırlar ki, Pantaqrueel haqqında dastanı davam etdirim, bununla onlar ümitsiz, xəstə və qayğılı insanların mənim kitabımı oxuyub qəmlərini dağıdacaqlarını, vaxtlarını şən keçirəcəklərini, onda sevinc və təsəlli tapacaqlarını düşünürlər. Mən buna, adətən, belə cavab verirəm ki, onu əyləncə üçün yazanda nə şöhrət, nə tərif dalınca qaçmışam; istəyim və səyim bircə bu idi ki, həkimlik sənətim və təbibliyim ehtiyacı olan insanlara həvəslə yardım etdiyi kimi, yazılarım da tanımadığım əzabkeşlərə və xəstələrə az-maz kömək etsin.

Bəzən mən onlara Hippokratın bir çox əsərlərində, xüsusilə də öz ardıcılı olan həkimin simasını “Epidemiyalar haqqında” altıncı kitabda təsvir etdiyi, eləcə də Efesli Soranın, Oribazinin, Kl. Qalenin, Əli-Abbasın və digər müəlliflərin həkimin necə hərəkət edəcəyini, qamətini, baxışını, görkəmini, özünü aparmasını, rəftarını, nəzakətini, nurlu üzünü, geyimini, saqqalını, saçını, əlini, ağızını təsvir etdikləri haqda – bir sözlə, dımaqlarına qədər hər şeyini qeyd etmələri barədə ətraflı danışırım: elə bil, həkim hansısa bir komediyada aşıq, ya pərəstişkar rolunu oynamalıdır, yaxud hansısa güclü bir rəqiblə təkbətək vuruşmaya çıxacaqmiş. Doğrudan da, biz Hippokratın əsərlərində həkimlik işinin üç obrazlarla – xəstə, həkim və xəstəliklə açıldığı, döyüş və məzhəkə ilə son dərəcə dəqiq müqayisəsini görə bilərik.

Bir dəfə onun əsərlərini təkrar oxuyarkən necə oldusa, Yu-liyanın öz atası Oktavian Avqusta dediklərini xatırladım. Bir dəfə o, atasının qarşısına dəbdəbəli, sərbəst və ədəbsiz paltarla gəlir, atası bundan bərk qəzəblənsə də, ona heç nə demir.

¹ *Şatilyon kardinalı* – Ode de Kolinyi (1517–1571), Luiza Monmoransinin oğlu, məşhur konnetabl (kral hərbi müşaviri) nəslindəndir; kitab nəşriyyatçısı, fransız şair Pyer de Ronsarın (1542–1585) hamisi

O biri gün o, öz paltarını dəyişir və o vaxtlar əxlaqlı Roma qadınlarına layiq geyinir. Bu paltarda o, atasının qarşısına gəlir. Bir gün öncə qızı ləyaqətsiz geyimdə ona görünəndə narazılığını ifadə etməyən ata bu dəyişikliyi görəndə məmnunluğunu gizlədə bilməyib deyir: “Bu paltar Avqustun qızı üçün necə də tərifli və layiqlidir!” Qız özünü itirmir və ona belə cavab verir: “Bu gün mən atamın gözlərini sevindirmək üçün geyinmişəm. Dünən isə ərimə xoş gəlmək üçün bəzənmişdim”.

Sığallanmış və bəzənmiş, o vaxtlardakı kimi dəbdəbəli, təmtəraqlı ülgüsü olan dördqollu paltar (Aleksandriyalı Pyotrun in VI, Epid¹-də təsdiq etdiyinə əsasən, bu, *phlloium* adlandırılırdı) geymiş həkim də bu cür maskaradın təəccüblü görüldüyü hər kəsə eynilə cavab verə bilirdi: “Mən göyçəklik və ya şıqlıq üçün yox, baş çəkdiyim xəstələri əyləndirmək üçün belə bəzənmişəm, çünki bütün münasibətlərdə ona xoş gəlməyi, onu heç nə ilə qıcıqlandırmamağı və ovqatını təlx etməməyi çox istəyirəm”.

Bundan başqa. Biz qoca Hippokratın yuxarıda adıçəkilən kitabının bir parçasının üstündə əlləşirik, mühakimə yürüdüürük ki, həqiqətən tutqun, qaşqabaqlı, çiyərəndirici, ciddi, kəməltifat, narazı, qaraqabaq sifətli həkim xəstəni dilxor edir, şən, dinc, gülürüz, açıq, gülümsər simalı həkim isə onu sevindirir. Lakin bütün bunlar sübuta yetirilib və tamamilə şəxsizdir. Buradan sual çıxır ki, öz həkiminin üz ifadəsində gördüyü kədər və sevinc hissənin bunun vasitəsilə xəstəliyin sonunun və nəticəsinin necə olacağını sezən xəstənin qavrayışı ilə asılılığı varmı: əgər sevinc varsa, deməli, sonu sevindirici və arzuolunandır, əgər tutqundursa, onda sonu da tutqun və qorxunc olacaq; ya da onlar bundan asılıdır ki, həkimdən xəstəyə hansı cərəyanlar gedəcək: təmiz və ya bulanıq, hava ilə və ya torpaqla, şən və ya qəmli. Platon və İbn Rüşd ikinci fikrə meyil edirlər.

Hər necə olur-olsun, yuxarıdakı müəlliflər çağırıldıqları xəstənin yatağının yanında sözlərinin, söhbətlərinin, danışmalarının və müsahibələrinin hansı keyfiyyətdə olacağı barədə

¹ “Epidemiyalar”ın VI [kitabının şərhlərində] (*lat.*)

həkimlərə xüsusi göstərişlər veriblər, məhz: bunların hamısı bircə məqsədə istiqamətlənməli, bircə məqsədə yönəlməlidir, yəni Allahı qəzəbləndirməməklə xəstəni sevindirməyə, onu heç bir vəchlə məyus etməməyə; məsələn, pasiyentin qoyduğu və verdiyi: “Mən öləcəyəmmi?” sualına həkim Kallianaksın:

Patroklun özü də savaşda öldü,
Amma kişiydi o, sənə tay deyildi.

kimi səslənən həyasız cavabına görə Herofil kəskinliklə qınayırdı.

Öz xəstəliyinin necə keçdiyini öyrənmək istəyən başqa bir xəstənin şöhrətli Patlen sayağı

Həkim, mənim sidiyimin rəngi
Mənə gətirirmi ölüm xəbəri?

kimi səslənən sualına isə o daha axmaqcasına cavab vermişdi: “Yalnız o halda xəbər vermir ki, sən iki gözəl uşağın – Feblə Diananın anası Latonadan törəmiş olasan”. Eynilə Kl. Qalen (*lib.IV, Comment. in VI, Epidem.*¹) özünün tibb müəllimi Kvinti bir xəstəyə, hörmətli romalıya onun: “Siz indicə qəlyanaltı etmisiniz, həkim, sizdən şərab iyi gəlir”, – deməyə cəsarət etdiyi üçün kobudcasına: “Səndən isə titrətmə-qızdırma iyi gəlir. Hansı iy və qoxu daha yaxşıdır: səndən gələn qızdırmanın, yoxsa məndən gələn şərabın?” – cavabını verdiyinə görə qətiyyətlə qınamışdı.

Lakin bəzi vəhşilərin, adamsevmezlərin və gülmələrin mənim haqqımda yaydıqları böhtanlar o qədər iyrenc və heç nə ilə müqayisəedilməz idi ki, nəhayət, səbrim daşdı və qərara aldım ki, bir sətir də yazmayım. Onların mənə qarşı yürütdükləri ittihamlardan ən az ağırını bu idi ki, guya, mənim kitablarım küfrlə (ancaq onlar buna bircə örnək də göstərə bilmədilər) və gülməli gicliklərlə doludur. Düzdür, mənim yazılarımda gicliklər az deyil, lakin bu, onların yeganə məzmunu və mövzusu və qətiyyəni Allaha zidd və kralın şəxsiyyətinə toxunan deyil; əgər sağlam düşüncənin və adı danışığın əksinə gedib, mümkün olsa belə, hətta ölüm qorxusu altında da

¹ “Epidemiyalar”ın VI (kitabına) şərhələr, IV kit. (*lat.*)

fikrimə gətirməyəcəyim şeyləri mənim ayağıma yazmasalar, onda onlarda küfr heç yoxdur: bu, ona bənzər ki, “çörək” sözünü – daş, “balıq” sözünü – ilan, “yumurta” sözünü – əqrəb kimi başa düşəsən. Bir dəfə bundan gileylənib birbaşa Sizə dedim ki, əgər mən özümü əsl yox, onların məni öz böhtanlarında təqdim etdikləri kimi xristian hesab etsəydim və öz həyatımda, yazdıqlarımda, söylədiklərimdə, hətta fikirlərimdə az da olsa küfr qılgıcımı hiss etsəydim, onlar öz yardımları ilə mənə bu cür iftira atan böhtan ruhunun, başqa sözlə, Διάβολος¹’a¹-un toruna belə biabırçılıqla düşməzdilər, o zaman Feniks kimi özümü yandırmaq üçün quru odun daşırıb ocaq qalayardım.

O vaxt Siz mənə dediniz ki, mərhum kral Fransisk – əbədi xatirələrdə qalsın – onların iftiraları barədə xəbərdar edilmişdi və bizim krallığın ən bilikli, vicdanlı qiraətçisinin ona aydın və başadüşülən tərzdə bərkdən oxuduğu mənim kitabımı diqqətlə dinləyərək (“mənim” sözünü xüsusi vurğulayıram, çünki ədavətlə özgənin küfr dolu kitablarını mənim ayağıma yazdırlar) onlarda çirkin bir şey tapmadı, lakin kitab nəşr edənlərin diqqətsizliyi və səhlənkarlığı ucbatından düşən kobud səhvə əsaslanaraq məni bidətçilikdə suçlayan hansısa ilanudan onu bərk qəzəbləndirdi.

Onun oğlu, mərhəmətli və səxavətli, şöhrətli kral Henrix (Allah onu uzun illər boyu qorusun) məni böhtançılardan qorumaq üçün müstəsna hüququ Sizə həvalə etdi və öhdənizə buraxdı. Mənim xeyirxahım olduğunuz haqda bu xoş xəbəri Sizin öz dilinizdən öncə Parisdə, sonra isə Siz kardinal de Beleni ziyarət etdiyiniz zaman yenidən eşitdim (o hörmətli zat uzunmüddətli və üzücü xəstəlikdən sonra öz sağlamlığını bərpa etmək üçün Sen-Mor ölkəsinə, daha doğrusu, şəfa, təskinlik, sakitlik, zövq, nəşə, əkinçiliyin və kənd həyatının bütün ləyaqətli əyləncələrini vəd edən cənnət guşəsinə getmişdi).

Elə buna görə də, monsenyor, İndi mən hər cür ağciyərlikləri rədd edərək cəsarətlə irəliləyir və ümid edirəm ki, Siz mənim üçün böhtançılara qarşı, bir növ oxumuş, ağıllı və gözəl

¹ Yunan sözü “diabolos”un ilkin mənası – “böhtançı”dır.

natiq olan ikinci Qalliyalı Herkules, ləyaqətli, güclü və hökmü olan ikinci Alexicac¹ olacaqsınız, mən isə əlimi ürəyimin üstünə qoyaraq Sizin haqqınızda, Süleyman şahın İsrailin peyğəmbəri və rəhbəri Musa barəsində bəyan etdiklərini deyə bilərəm (Ecclesiastici, 45): Allahdan qorxan, Allahı sevən insan bütün insan nəslinə xoş gələndir, Allahın və insanların sevimidir, onun ruhu cənnətlidir. Allah ərdəmliyinə görə onu güclü yaratdı, düşmənlərini qorxutmaq üçün onu yüksəltdi. Onun xatirinə qəribə və qorxunc işlər gördü, çarların qarşısında onu şöhrətləndirdi; onun dili ilə xalqa öz iradəsini bildirdi və onun vasitəsilə öz nurunu göstərdi. Onun inamına və mərhəmətinə görə Allah onu seçdi və bütün insanlardan fərqləndirdi. Onun dili ilə qeybdən xəbər vermək, savadsızlıq zülmətində olanlara isə həyatverici biliyin qanununu təlqin etmək istədi.

Bundan başqa, Sizə söz verirəm: mənim yanımda bu məzəli yazıları tərifləmək istəyən hər kəsi başqasını yox, yalnız Sizi öyməyə, hər şeyə görə Sizə minnətdarlıq etməyə, Allaha Sizin əzəmətinizi qorumaq və artırmaq üçün yalvarmağa, mənim şərəfimə öhdəsinə isə Sizin müdrik sərəncamlarınıza sözsüz tabe olmaqdan və könüllü tabelikdən başqa heç bir şey buraxmamağa dəvət edəcəyəm, zira Siz öz alicənab öyüdlərinizlə məni ürəkləndirdiniz və ruhləndirdiniz, Sizsiz isə mən ruhdan düşəcəkdim, mənim cismani cərəyanlarımın bulağı quruyacaqdı. Qoy Allahın rəhmi üstünüzdə olsun!

Sizin sadıq və itaətkaq nökrünüz, həkim
Fransua Rable.

1552-ci il yanvarın 28-ci günü Parisdə yazılıb.

¹ Bəlanın qarşısını alan, fəlakətlərdən qoruyan (*yunan.*) – Herkulesin ləqəblərindən biri

PANTAQRUELİN QƏHRƏMANLIQ ƏMƏLLƏRİ VƏ KƏLAMLARININ DÖRDÜNCÜ KİTABINA METR FRANSUA RABLENİN – MÜƏLLİFİN ÖN SÖZÜ

İLTİFATLI OXUCULARA

Allah sizi qorusun və günahlarınızdan keçsin, rəhmdil insanlar! Siz haradasınız? Sizi görmürəm. Qoy burnumu gözlüklə yəhərləyim.

A-a! Salamlar olsun! İndi sizi görürəm. İşləriniz necədir? Mənə məlum olduğuna görə siz yetərincə fit çalmısınız. Amma sizi qınamıram. Hər cür atəşi söndürmək üçün çox düzgün vasitə tapmışınız. Bu, böyük işdir. Hamınız yaxşıyıncıyı – siz özünü, arvadlarınız, uşaqlarınız, qohumlarınız və ev adamlarınız? Yaxşı... əla! Mən çox şadam. Allaha – cənabi-Allaha əbədi şükürlər olsun və o, özünün müqəddəs iradəsi ilə sizə uzun illər sağlamlıq qismət etsin!

Hə, mən isə Allahın köməyi ilə burada, sizin qarşınızda, sizə öz ehtiramımı bildirirəm. Az da olsa, pantaqrueçiliyin sayəsində (siz bilirsiniz ki, qarşısında hər şeyin fani, gücsüz olduğu bir şey varsa, o da dərin və sarsılmaz gülərüzlülükdür) mən sağlam və şənəm, istəsəniz içə də bilərəm. Soruşursunuz, mən niyə sağlamam? Bu da sizə ətraflı cavab: mənim bəndəlik etdiyim, mənim itaət etdiyim və xoş müjdəsinə, yəni İncilinə (burada isə öz sağlamlığını qorumayan həkim haqqında kəskin istehza və acı masqara ilə deyilir: “Həkimə! Özün şəfa tap!” (Lukanın müjdəsi, IV)) ehtiram etdiyim çox mərhəmətli və çox qüdrətli Allahın iradəsi belədir.

*Lib. II, De usu partium, lib. II, De differentiis pulsuum, cap. III, et ibidem, lib. III, cap. II, et lib. De rerum affectibus*¹-da (əgər bu, doğrudan da, Qalenə məxsusdursa) göstərdikləri

¹ II kt. “[Bədən] hissələrinin təyinatı haqqında”; II kt. “Nəbzın vurmağında fərqlər haqqında”, III fəs., yenə orada, III kt., II fəs. və “Təəssüratlar haqqında” (*lat.*)

kimi, Klavdi Qalen, Müqəddəs Yazı barədə hansısa anlayışları olmasına və o zamanın ləyaqətli xristianlarına baş çəkməsinə baxmayaraq, ona dərin ehtiramına görə öz sağlamlığına nəzərət etmirdi, bunu yalnız kobud və iti istehzalara tuş gəlməkdən qorxduğu üçün edirdi, məsələn:

ἰατροῦ ἀλλων, νυγοῦ ἐλκεοι βρωων.

Sən insan nəslini sağaltmaq istəyirsən,

Özünsə qoxumuş qoturla örtülmüsən.

O, özünü öyür və şəxsi xidməti kimi qələmə verirdi ki, əgər bir neçə qısamüddətli, birgünlük titrətmə-qızdırmalar nəzərə alınmasa, iyirmi səkkiz yaşından pirani qocalığına qədər tam sağlam olub, amma əslində, o, sağlamlığı ilə çox da fərqlənmirdi və mədəsi də, ehtimal ki, yaxşı deyildi. “Bu mümkün deyil ki, – Qalen V De sanit. tuenda¹ kitabında deyir, – öz şəxsi səhhətinin qayğısına qalmayan həkim özgələrin səhhətinə diqqət kəsilsin”.

Asklepiad lovğalıqda daha irəli gedir: guya, Fortuna ilə müqavilə bağlayıb və orada bildirilir ki, əgər o, təcrübəyə başladığı zamandan lap qoca yaşlarına qədər, heç olmasa, bircə dəfə xəstələnsə, onda tanınmış həkim olmayacaq – bu yaşlarına qədər o, doğrudan da, sağ-salamat, gümrah yaşadı və Fortunaya üstün gəldi. Nəhayət, onun həyatdan ölümə keçidi qəflətən baş verdi; belə ki, buna qədər o, heç bir xəstəliyə tutulmamışdı: öz şəxsi ehtiyatsızlığı ucbatından, pillələri çürümüş və laxlamış nərdivandan yıxılmışdı.

Əgər bədbəxtlikdən, zati-alilərinizin səhhəti sizi tərk edib harasa gedibsə – yuxarı, aşağı, qabağa, dala, sağa, sola, xaricə, daxilə, olduğunuz yerdən uzağa, ya da yaxına – xeyirxah Xilaskarın köməyi ilə onunla qarşılaşa bilərsiniz. Vaxtında rastlaşıb onu bir göz qırpımında yaxalayıb, yenidən qul edərsiniz, tutarsınız və yenidən ona hakim olarsınız. Bunu sizə qanunlar izin verir, kral buna mane olmur, mən isə bunu sizə məsləhət görürəm. Məhz qədim qanunşünaslar quldarlara öz qaçqın qulunu harada tutur-tutsun, onu yenidən qul halına salmaq hüququ vermişdilər. Rəhmdil Allah və siz, əziz

¹ “Sağlam[lığıın] qorunması haqqında” (*lat.*)

insanlar! Məgər bu yazılmamışdı, məgər bu, bizim şanlı, qədim, gözəl, çiçəklənən və dövlətli fransız krallığımızın qədim adətlərində yox idimi ki, ölü dirini tutur? Bir maraqlanın: rəhmdil, oxumuş, müdrik, yüksək dərəcədə insanpərvər Andre Tirako – yumşaq və ədalətli, böyük, qalibyyətli və yenilməz kral II Henrixin müşaviri – Paris parlamentinin qorxunc divanxanasında buna hansı izahı vermişdi? Sağlamlıq – bizim həyatımızdır, – Sikionlu Arifron gözəl demişdir. Sağlamlıq olmadan həyat həyat deyil, canlı həyat deyil: ἄβιος βίος, βίος ἄβίωτος. Sağlamlıq olmadan həyat yalnız ruhu üzməkdir, yalnız ölmün bənzəridir. Əgər siz bir vaxt öz sağlamlığınızı itirsəniz, başqa sözlə ölmüş olsanız, dirilliyi, həyatı, yəni sağlamlığı tutun.

Ümid edirəm ki, Allah bizim necə dərin inamla ona müraciət etdiyimizi görəndə dualarımızı eşidəcək və diləklərimizi, xüsusən də bu diləklər sadə olsa, yerinə yetirəcək. Sadəlik qədim müdriklər tərəfindən qızıl, yəni qiymətli, tərifəlayiq, hər yerdə eyni cür fərəhli adlandırılıb. Müqəddəs Yazıya müraciət edin: əmin olacaqsınız ki, öz diləklərində mülahiməyə əməl edənlərin duaları rədd edilməmişdir. Buna misal kimi qısa boylu Zakxeyi göstərmək olar (Orlean yaxınlığındakı Sent-İdən olan musafirlər öyünürlər ki, onun cəsədi və nəşi onlardadır və ona müqəddəs Silven deyirlər). Zakxeyin birca diləyi vardı, bu da bizim xeyirxah Xilaskarımız Yerusəlimə – Qüdsə girəndə onu görmək idi. Sadə diləkdir, hər kəsdə baş qaldıra bilərdi. Lakin o çox balaca idi və xalqın arxasından heç nə görmürdü. O gah bu, gah da o biri ayağının üstünə qalxır, barmaqlarının ucunda durur, bütүн gücü ilə dartinir, irəli cumur, əncir ağacına dırmaşırdı. Xoşməramlı Allah onun səmimi və sadə diləyini duydu. Onun gözlərinə göründü, nəinki onu görməyə, hətta eşitməyə də imkan verdi, onun evinə baş çəkdi və ailəsinə xeyir-dua verdi.

İsrail peyğəmbərlərindən birinin oğlu¹ İordan çayının sahilində ağac doğrayırdı və belə oldu ki, onun baltası sapından çıxıb (bu barədə Çarlıqların IV Kitabında, VI fəsildə danışıldığı

¹ İsrail peyğəmbərlərindən birinin oğlu... – süjet Ezopun “Odunçu və Hermes” təmsilindəndir.

kimi) suya düşdü. O, baltasının tapılması üçün Allaha dua etdi. Bu, sadə bir dilək idi. Budur, o, dərin inam və ümidlə, bəzi senzorların mənasını təhrif edib anladığı kimi, “əşi eeh!” demədi, sizin tamamilə düzgün oxuduğunuz kimi, qolaylanıb baltanın sapını suya tulladı. Bu vaxt iki möcüzə birdən baş verdi. Balta suyun üzünə çıxdı və öz-özünə sapa taxıldı. Lakin bu adam İliya kimi alovlu arabada göylərə yüksəlməyi, öz törəmələrinin Avraamın nəslə kimi artmasını, Samson kimi güclü olmasını, Avessalom kimi gözəl olmasını diləsəydi o, bunları yalvarıb ala bilərdimi? Bəlli deyil.

Baltalarla bağlı sadə diləklərə dair (içmək istəyəndə deyərsiniz), çox inanılmış salnaməçilərin yazdıqlarına əsasən, Maksim Planudun təsdiq etdiyi kimi, cəsur fransızların törədiyi Frigiya və Troya xalqlarından onları müdrik Ezopun apologiyalarından birini sizə danışacağam. Elian güman edir ki, Ezop frakiyalıdır, Aqafi Herodotun ardınca təsdiqləyirdi ki, o, Samo-sa adasındandır, mənim üçünsə bunun heç bir fərqi yoxdur.

Onun vaxtında əslən Qravodan olan Şulyatris adlı bir ağacqıranı və odunyanarı yaşayırdı və özünün bu azacıq qismətiylə güc-bəla ilə dolanırdı. Bir dəfə necə oldusa o, baltasını meşə çıgırında itirdi. Buna görə kim heyifsilənər və ürəyi sıxılardı? Əlbəttə, onun özündən başqa heç kim, zira onun rifahı və bütün həyatı baltadan asılıdır, baltaya görə bütün varlı odunsatanlar onu sayır və hörmət edirdilər, baltasız isə ona yalnız acından ölmək qalırdı. Budur, altı gündən sonra ölüm onu baltasız görəndə, az qala, öz kərəntisi ilə doğrayacaq və bu dünyadan biçəcəkdə.

O, bu cür çarəsizlikdə gözlərini göyə dikərək, dizlərini büküb, başını açıb, əllərini qaldırıb, barmaqlarını aralayıb qışqırmağa, diləməyə, yalvarmağa, Yupiterə müraciət etməyə başladı və hər bir müraciətdən sonra gur səslə, yorulmadan nəqarət şəklinə rəvan nitqlə (siz bilirsiniz ki, bələğəti ehtiyac icad edib) car çəkirdi: “Balta! Balta! Yupiter, mənə heç nə gərək deyil, yalnız çıgırda itirdiyim balta, ya da yenisini almaq üçün bir neçə denye gərəkdir! Eyvah! Mənim zavallı baltam!” Yupiter bu zaman bəzi təcili işlər barədə şura yığmışdı və

məhz həmin anda öz fikirlərini ya Kibela qarıya, ya da nurlu Febə bəyan edirdi. Şulyatrisin uca gileyləri iclasa yığışmış al-lahların qulağına çatdı və onları bərk vahiməyə saldı.

– Bu nə hoqqadır! – Yupiter ucadan dedi. – Aşağıda belə vəhşicəsinə fəryad edən kimdir? Stiksə and olsun, biz həmişə məşğul olmuşuq, elə indi də mürəkkəb və vacib işlərlə məşğuluq! Biz keşiş Yəhyanın, fars şahının və Konstantinopol imperatoru sultan Süleymanın arasında olan nifaqı dayandırmışıq. Biz tatarlarla moskovitlərin davasını sakitləşdirmişik. Biz Mərakeş şerifinin ərizəsini¹ təmin etmişik. Biz Qolqota Rainin sadıq təbəəlik hissələrinə iltifat göstərmişik. Biz Maqdeburq, Mirandola və Afrika (bu şəhəri Aralıq dənizində adamlar belə adlandırır, biz isə ona Afrodisi deyirik) kimi, Parmanın da işinə baxmışıq². Tripolis öz səhlənkarlığı ucbatından başqa əllərə keçdi. Onun taleyi həll edilib. Bir yandan da bu sərsəri oğullar – qaskoniyalılar zəngləri onlara qaytarmağı xahiş edirlər. O yandan saksoniyalılar, qanzeylər, ostqotlar və germanlar – bir vaxtlar məğlubedilməz, indi isə aberkeids³, balaca, əyilmiş adamın kölə etdiyi⁴ xalq. Onlar bizə intiqam, kömək haqda, öz keçmiş səadətlərinin və qədim azadlıqlarının bərpa edilməsi⁵ haqda yalvarırlar. Lakin öz əlaltılarının, həmfikirlərinin və tərəfdarlarının dəstəyi ilə bütün Paris akademiyasını çaşdıran Qalani və Ramusu⁶ biz neyləyək? Mən son dərəcə çaşmış vəziyyətdəyəm. Hələ indiyə qədər kimin tərəfində duracağıma qərar verməmişəm. Hər ikisi mənim

¹ ...Mərakeş şerifinin ərizəsi – Məhəmməd-əl-Şeyx nəzərdə tutulur: O, 1549-cu ildə Mərakeşi müstəqil dövlət etmiş, bu dövlət 1551-ci ildə türklər tərəfindən dağıdılmışdır.

² Biz Parmanın işinə baxmışıq... – V Karl və II Henrix bu italyan şəhərinə görə münaqişə edirdilər. II Henrixin Parma hersoqu Oktavla Farenze ilə al-yansı şəhərin taleyini həll etməyə imkan verdi.

³ Ümitsiz, heç nəyə yaramayan (*alm.*)

⁴ ...balaca, əyilmiş adamın kölə etdiyi; söhbət podaqradan, astmadan və babasıldən əziyyət çəkən imperator V Karlın gedir.

⁵ ...qədim azadlıqlarının bərpa edilməsi – 1552-ci ilin yanvarında Şamborda II Henrixin alman kurfürstləri (feodal Almaniyada: imperator seçmək hüququna malik olan nüfuzlu knyazlar) ilə bağladığı saziş nəzərdə tutulur.

⁶ Ramus (Pyer de la Rame) – XVI yüzilin tanınmış fransız mütəfəkkiri, Aristotelin əleyhdarı

gözümdə yaxın həmpiyalə və mehriban əxlaqsızlardır. Birində günəşin şəkli həkk edilmiş ekü var, o biri istərdi ki, beləsi onda da olsun. Onlardan biri bəzi şeyləri bilir, ikincisi də tamamilə cahil deyil. Birisi dövlətli adamları sevir, ikincisi dövlətli adamlar tərəfindən sevilir. Onlardan biri – bic və hər yere dürtülən tülküdür, o biri isə qədim filosoflar və ritorlar barədə ağzına gələni yazır və onlara it kimi hürür. Bu barədə hansı rəyi verə bilərsən, çoxuzuntılovlu Priap? Dəfələrlə əmin olmuşam ki, sənin məsləhətlərin və mülahizələrin müdrək və sağlamdır *et habet tua mentula mentem*.

– Çar Yupiter! – deyə Priap başlığını çıxarıb sağlamlıq yağan üzünü yuxarı qaldırıb, qətiyyətli gözlərini Yupiterə zillədi. – Bir halda ki siz onlardan birini hürən köpəklə, digərini bic tülkü ilə müqayisə edirsiniz, onda bu qənaətə gəlirəm ki, bir daha qeyzlənməməyiniz və kədərlənməməyiniz üçün onlarla bir vaxtlar it və tülkü ilə davranıldığı kimi rəftar etməlisiniz.

– Necə? Nə vaxt? – Yupiter soruşdu. – Onlar kim idi? Bu, harada baş vermişdi?

– Eh, əcəb yaddaşım var! – Priap bərkdən səsləndi, – hörmətli Baxus ata, – bax o qırmızısiyə, fıvalılardan intiqam almaq üçün sehrlə tülkü yaratdı; bu tülkü nə qədər dəcəllik edirdisə, qarışıqlıq salırdısa, heyvanlar ona toxunmur və xətrinə dəymirdilər. Cəsur Vulkan isə Moneziya misindən köpək düzəldərək ona can və nəfəs verdi. Onu sizə verdi; siz onu öz sevgilinizə – Avropaya verdiniz. Avropa onu Minosa, Minos – Prokridaya¹ verdi; nəhayət, Prokrida¹ onu Kefala verdi. Köpək də sehrlə idi və hazırkı hakimlər kimi bütün canlıları fərqinə varmadan qapırdı, heç kim ondan yayına bilmirdi. Lakin bir dəfə belə oldu ki, tülkü ilə köpək rastlaşdılar. Onlar nə etməli idilər? Köpək taleyin hökmünə görə tülkünü tutmalı idi; tülkü öz taleyinin buyruğuna görə tutulmamalı idi.

Bu hadisə sizin ixtiyarınıza buraxılmışdı. Siz elan etdiniz ki, talelərə qarşı çıxmaq istəmirsiniz. Talelər isə ziddiyyətli idi.

¹ Prokrida – Devkalion nəslindən olan Kefalın arvadı, ov vaxtı təsadüfən əri tərəfindən öldürülmüşdü.

Öz mahiyyətinə görə çözümlü mümkün olmayan bu iki ziddiyyətin həlli tapıla bilməzdi. Sizi hətta tər basdı. Sizin yerə düşən tər damlanızdan kələm yetişdi. Möhtəşəm iclas bir dəqiqə qərara gələ bilməyib, son dərəcə həyəcanlanmışdı və bu şəraitə görə iclasda yetmiş səkkiz büssardan artıq həyat suyu içilmişdi. Nəhayət, mənim məsləhətimlə siz köpəyi və tülkünü daşa çevirdiniz və ruhləndiniz, bu zaman böyük Olimp elan etdi ki, daha içmək istəmir. Bu, bürüşük yumurtalar ilində, Tevmess yaxınlığında, Fiva ilə Xalkida arasında baş vermişdi.

Bunun əsasında mən bu köpəklə tülkünü də daşa döndərməyi təklif edirəm. Belə metamorfoz lap yerinə düşər. Hər ikisinin adı Pyotrdur. Limuzin məsəlindəki kimi: sobanın bacasına üç daş gərəkdir, siz onları özünüzdən elə həmin səbəbdən daşa döndərdiyiniz Təməl Pyotrına birləşdirin. Bu üç ölü daşı bərabərtərəfli üçbucaq şəklində baş Paris məbəbində, ya da portalın qarşısındakı hasara qoymağı və onlara bu işi tapşırmağı əmr edin: qoy “fuk” oyunundakı kimi onlar piydən və mumdan hazırlanıb yandırılmış böyük və kiçik şamları, məşəlləri və çiraqları burunları ilə söndürsünlər, çünki onlar – yaramazlar – həyatlarında hər cür iyrenc təriqətlərdə iğtişəş, məkr ocaqlarını, avara məktəblilər arasında paxıllığı alovlandırdılar. Siz bu kiçik, yaramaz xudbinləri edam etməyin, daha yaxşısı, ömürlük rüsvay edin. Mənim sözlüm bu qədər.

– Əziz messir Priap, görürəm ki, siz onlara havadarlıq edirsiniz, – Yupiter dedi. – Siz hamıya qarşı mərhəmətli deyilsiniz. Bir halda ki onlar öz adlarını və xatirələrini əbədiləşdirməyə belə can atmışlar, əlbəttə ki, onlar külə və çürüntüyə çevrilməkdənsə, mərmər daşlara dönməyi üstün tutarlar. İndi işə boylanıb Tirren dənizinə və Apennin ətraflarına nəzər salın: görürsünüzmü, pastoforların günahı ucbatından oralarda hansı faciələr baş verib? Bu fırtına belə tezliklə deyil, hələ bir müddət davam edib sonra sakitləşəcək. Orada bizim üçün bəs deyincə əyləncə olacaq. Amma bir fəlakət var: bizim ildırımlarımız lap azca qalib, çünki mənim bəxşiş etdiyim ehtiyatı mənim həmallahlarım Yeni Antioxiyada boş əyləncələrə sərf

ediblər. Sonra Dindenariya qalasını müdafiə etməyi öhdələrinə götürmüş nadinclər sizə baxaraq döyüş sursatını sərçələərə ataraq israf ediblər; düşmən yaxınlaşır, müdafiə olunmaq üçün heç nə qalmayıb və onlar qalanı və özlərini təslim etməkdən başqa bir yol tapmadılar, düşmən isə bu arada çarəsiz azgınlıqdan az qalmışdı qalanın mühasirəsini dayandırsın və baş götürüb qaçsın. Vulkan, mənim oğlum, sərəncam verin, öz divlərinizi – Asteropu, Brontu, Arqı, Polifemi, Steropu və Pirakmonu yuxudan qaldırın, onlara iş tapşırın, qoy yaxşıca kef çəksinlər. Bombardmançılar üçün şəraba heyifsilənməyin. İndi isə aşağıda bağıran bu cığırğanla məşğul olaq. Merkuri! Onun kim olduğunu soruşun və ona nə gərək olduğunu öyrənin.

Merkuri, adətən, Yerdə danışılanlara qulaq asmaq üçün alahların istifadə etdikləri gəmi qapağını xatırladan (ancaq bu, İkaromenippə quyu deşiyi kimi göründü) endirmə göy qapısını açdı, onun cığırda itirdiyi baltasının tapılmasını xahiş edən Şulyatris olduğuna əmin olandan sonra bu barədə allahların şurasına məruzə etdi.

– Bircə bu çatmırdı! – Yupiter cığırda. – Bizim başqa işimiz yoxdur, elə itirilmiş baltaları tapmalıyıq! Amma hər halda, onun baltasını tapmaq gərəkdir. Bu, talelər kitabında yazılıb – başa düşürsünüz? – Elə Milan hersoqluğunun aqibəti də bu cür öncədən deyilmişdi. Doğrudan da, ağacqıran üçün balta – krala öz krallığı kimi dəfinədir və qiymətlidir. Belə... belə... Onun baltasını tapın! Heç bir söz-söhbətsiz! İndi isə landerus ruhanilərinin köstəbəklərlə çəkişməsinə həll edək. Biz nədə dayanmışdıq?

Bu zaman Priap sobanın yanında qızınırdı. O, Merkurinin məlumatını dinləyib, böyük ehtiram və tərifəlayiq ləyaqətlə danışmağa başladı:

– Çar Yupiter! Sizin şəxsi əmrinizlə mənə mülk kimi ayırdığınız Yerdəki bağların qoruyucusu olduğum vaxt aydınlaşdırdım ki, “cığır” sözü ikili mənə daşıyır. O, sıx meşədə açılmış ensiz cığır mənasını verir. Onun ikinci çalanı isə (hər halda, keçmişdə) tez-tez üstünə hoptullanılan canıslu arvad mənasını verir. Təsəvvür edə bilərsiniz: bütün oğlanlar öz sevgililərinə mənim cığırım deyirlər.

Beləliklə, bu çığırğan Şulyatrisin öz baltasını məhz hansı cığırda itirdiyini müəyyənləşdirmək pis olmazdı.

Onun bu sözlərini eşidən hörmətli allahlar və ilahələr gül-məkdən elə qəşş etdilər ki, bütün göy qübbəsində uğultu yarandı. Hətta axsaq Vulkan da öz rəfiqəsini əyləndirmək üçün bir neçə dəfə cəldliklə hoppandı.

– Bəs belə, – Yupiter Merkuriyə müraciət etdi, – gecikmədən aşağı düşün və Şulyatrisin ayaqlarının altına üç balta atın: biri – onun özününkü, o biri – təmiz qızıldan, üçüncüsü – təmiz gümüşdən, hər üçü – eyni boyda. Ona seçməyi təklif edin, əgər özününkünü götürüb onunla razı qalsa, qalan ikisini də ona verin. Əgər öz baltasını götürməsə, onun öz baltası ilə boynunu vurun. Bundan sonra bütün balta itirənlərlə bu cür rəftar edin.

Burada Yupiter həb udan meymun kimi başını buladı, sonra üzünü elə büzüşdürdü ki, bütün böyük Olimp sarsıldı.

Merkuri olduğu kimi – itiüclü papaqda, dəbilqəli, dabanlarında qanaqları və əsası ilə endirmə göy qapısından hava fəzasına girdi, onu keçib asanlıqla Yerə endi, Şulyatrisin ayaqlarının altına üç balta atıb dedi:

– Bəsdir qışqırdığın! Yupiter sənin yalvarışlarını eşitdi. Bax gör bu baltalardan hansı səninkidir, onu özünə götür.

Şulyatris qızıl baltanı qaldırdı, gözdən keçirdi və onun ağır olduğuna əmin olub Merkuriyə dedi:

– Mənim başım batsın ki, bu, mənim baltam deyil! O, mənə nə gərəkdir deyil.

Eyni əməli o, ikinci balta ilə də edib dedi:

– Bu da mənim deyil. Onu geri götürün.

Sonra ağac saplı baltanı götürdü, lap ucunda öz nişanını tapdı, azmış toyuğa rast gələn tülkü kimi sevincindən əsdi və gülümsəyərək dedi:

– Əgər bu, mənim baltam deyilsə, qoy mənə lənətə gəlim! Siz onu mənə versəniz, mayın ortalarında (daha doğrusu, on beşində) sizə böyük küpədə çiyələk gətirərəm.

– Məhrəban insan! – Merkuri dedi. – Bu, sənin baltandır, götür onu. Baltanı seçəndə diləklərinin sadəliyini göstərdiyin

üçün isə mən qalan iki baltanı da Yupiterin iradəsini icra edərək sənə verirəm. Bu, bütöv bir sərəvətdir. Bircə bax ki, namuslu adam olaraq qalasan.

Şulyatris ehtiramla Merkuriyə təşəkkür etdi, ulu Yupiterə təzimini çatdırmağı xahiş etdi, öz köhnə baltasını qüllədəki gözətçi kimi arxadan qayışına bağladı, digər ikisini – ağırlarını isə çiyinlərinə aşırıdı. Bu vaxt o ən sərbəst görkəmdə öz yerli-lərinə və qonşularına göz vurub, onlara Patlenin məsəli ilə “Bir bax, məndə nə var?” – deyə müraciət edə-edə doğma yerləri ilə addımlayırdı. Səhəri gün o, ağ kətan köynəyini geyib, iki bahalı baltanı kürəyinə atdı və tanınmış, şöhrətli, qədim, bir sözlə – masoretlərin ən biliklisinin rəyinə və inandırdığına görə –dünyada birinci şəhər olan Şinona yollandı. Şinonda ona gümüş baltaya görə təzə testonlar və başqa gümüş sikkə verdilər, qızıl baltanın qiymətini isə yepyeni – salyularla, “uzunyunlu qoyunlar”la, riddalarla, ruayolarla və günəşli ekülərlə ona ödədilər. O, qazandığı pullara bağçalı evlər, malikanələr, xutorlar, kənd evləri və daxmalar, mülklər, biçənəklər, üzümlüklər, meşələr, şumluqlar, örlüşlər, nohurlar, dəyirmanlar, bağçalar, söyüdlüklər, öküzlər, inəklər, qoyunlar, qoçlar, keçilər, donuzlar, qabanlar, eşşəklər, atlar, toyuqlar, xoruzlar, axta xoruzlar, cücələr, dişi və erkək qazlar, ördəklər və başqa ev quşları aldı. O, qısa müddətdə bütün mahalda ən zəngin, axsaq Molevriedən də varlı adam oldu.

Həmkəndliləri, bütün meşəçilər və Sadələvh Jaklar Şulyatrisin xoşbəxt tapıntısını biləndə heyrətə gəldilər və əvvəllər onlarda Şulyatrisə qarşı olan rəhm və şəfqət duyğusu indi onun eşidilməmiş sərəvətinə qarşı paxıllıq duyğusuna çevrildi. Onlar bu vaxt oyan-buyana qaçdılar, burunlarını çəkдилər, onun ağzını aramağa və söz almağa başladılar ki, hansı üsulla, harada, hansı gün, hansı saatda, məhz necə və hansı səbəbə görə ona bu qədər sərəvət çatıb. Onlara izah etdilər ki, bunlar Şulyatrisə baltasını itirdiyinə görə çatıb.

– A-ha! – onlar dedilər. – Belə çıxır ki, biz də baltamızı itirsək, bu cür varlanarıq? Sadə və ucuz üsuldur. Deməli, indi göylərin iltifatı, ulduzların düzülüşü və planetlərin baxışı belədir ki, kim öz baltasını itirərsə – o artıq varlıdır? Ha-ha-ha!

İxtiyar sizindir, baltacıqlar... biz isə sizi itirəcəyik, Allaha and olsun!

Beləcə, onların hamısı öz baltalarını itirdi. Əlində baltası olan bir nəfər də qalmadı! Kim öz baltasını qoruyurdusa, onu lənətə gəlsin, pis adamdır! Baltaların itməsi səbəbindən artıq bütün ətrafdakı bir ağac da kəsilib doğranmadı.

Ezopun hekayəsində daha sonra deyilir ki, rəsm-keçiddə özlərini nə iləsə göstərmək üçün Şulyatrisə biçənək və dəyirman satmış bəzi vecsiz zadə-cani-ciklər sərvətin ona hansı yolla və üsulla çatdığını bilən kimi qılınclarını satdılar ki, balta alsınlar, sonra onları kəndlilər kimi itirsinlər və bu itkinin əvəzində qızıl, gümüş dağları əldə etsinlər. Belə fikirləşmək olardı ki, bunlar burada nəsə satan, orada kimdənsə nəyisə qapan – tək yeni seçilmiş papadan mümkün qədər çox əfv fərmanı alsınlar – bədbəxt zəvvarlardır. Nə qədər qışqırıq, şikayət, xahiş var idi, hamı da Yupiterə yalvarırdı:

– Yupiter! Mənim baltam, mənim baltam! Mənim baltam haradadır? Axı mənim baltam haradadır? Ah, ah! Oh, oh! Yupiter! Mənim baltam, baltam!

Balta itirənlərin iniltisindən və fəryadından ətrafdakı hava titrəyirdi.

Merkuri gecikmədən onlara baltalar gətirdi və hər birinə seçməyi təklif etdi: biri – onun öz baltası, o biri – qızıl, üçüncüsü isə – gümüş. Onların hamısı qızıl baltanı seçib, ən mərhəmətli Yupiterə şükürlər göndərirdi, amma onu yerdən qaldırmaq üçün əyilib meyilləndikləri anda, Yupiterin sərəncamına uyğun olaraq Merkuri onların boyunlarını vururdu. Bu minvalla kəsilən başların sayı itirilmiş baltaların sayı ilə bərabərləşmişdi və uyğun idi. İşlər belə idi. Öz arzularında və seçimlərində sadəlik göstərənlər bax bu cür mükafatlandırılırlar.

Siz – heç on min franklıq rentaya da öz diləklərinizdən əl çəkməyəcəyinizi bildirən geridə qalmış baldırınaçıqlar, bu odunyarandan ibrət götürün və mən sizdən bir daha belə həyasız nitqlər eşitməyim: “Ah, bu dəqiqə Allah mənə yüz səksən milyon qızıl pul göndərsəydi! Mən elə sevinərdim!” Ay sizin görüm dabanlarınızı şaxta vursun! Onda krala, imperatora, papaya nə diləmək qalır?

Siz, yəqin, öz təcrübənizdən bilirsiniz ki, bu kimi diləklərə görə sizə yalnız qoturluq və çiçək xəstəliyi göndərilir, cibinizə isə bir qəpik də girmir. Parissayağı xəyala düşən o iki nəfər tülüngü də məhz bu cür mükafata layiq görülmüşdü: onlardan biri arzu etmişdi ki, Parisin yenicə tikildiyi vaxtdan bu günədək xərcdənən, alınıb-satılan qədər üstündə günəş rəsmi olan tamçəkili eküsü olsun, özü də bu illər ərzində olan ən yüksək məzənnə və qiymətlə. Duran yerdə adamın ağına belə bir təslilik gəlmiş! Gör necə iddialanıb, gör bir haradan yapışıb! Qudurğanlıq etdiyini düşünmək olar. O birisi isə bütün Paris müqəddəs Məryəm məbədinə – tava daşından lap üst çatısına qədər iti iynələrlə doldurmağı, özünün isə bu iynələrin korşalıb yararsız hala düşənə qədər tikə biləcəyi sayda kisələri dolduracaq miqdarda günəşli eküsünün olmasını arzulayırdı. Amma nə diləkdir! Sizin necə, xoşunuza gəlirmi? Bəs bundan nə çıxdı? Həmin günün axşamı, onların hər ikisinin ayaqlarında yaralar,

dodaqlarında qızdırma,
əllərində irinliklər,
sinələrində ağrılar,
arxalarında çibanlar əmələ gəldi, heç dillərinə də bir şey dəyməmişdi!

Beləliklə, qoy diləkləriniz sadə olsun və mötədillik sizi mükafatlandırın, xüsusilə də əgər siz tənbel deyil, əməksevər olsanız. “Doğrudur, – siz deyəcəksiniz, – amma mənə yetmiş səkkiz min göndərmək Allah üçün çert qəpiyin on üçdə birini göndərmək qədər sadə idi. Axı o, çox qüdrətlidir! Onun üçün ya bir milyon qızıl pul, ya da bir obol¹ – eyni şeydir”. Ay-ay-ay! Allahın qüdrəti və onun müqəddərat yazmağı haqda bu cür fikirləşməyi, təfsir etməyi sizə – yazıq adamlara kim öyrədib? Sakit! Sus! Sus! Sus! Onun müqəddəs üzü qarşısında itaətkar olun və öz qeyri-kamilliyinizi boynunuza alın.

Ey podaqralılar, mənim ümidlərim elə buna əsaslanır, mən əzmlə inanıram ki, əgər Allah istəsə, sizə sağlamlıq göndərəcək,

¹ *Obol* – Qədim Yunanıstanda xırda gümüş pul

[]

amma siz də indi sağlamlıqdan başqa heç nə istəməyin ondan. Bir az gözləyin, yenə yalnız yarım unsiya dözlüm! Siz səhər lap tezdən öz kabinetlərinə, kontorlarında, bu gün aldatmağa, oynatmağa, tovlamağa və dolamağa hazırlaşdıqları bu və ya başqa kəslər haqda öncədən müzakirə edib, düşünübdəşinib və qərar qəbul edib sonra evdən çıxan və bir-biri ilə salamlaşanda: “*Sanita et guadain, messer!*”¹ deyən genuyalılara baxmayın. Onlara yalnız sağlamlıq azlıq edir, hələ bir-birinə Qadenin qazancını, sərvətini də arzu edirlər. Tez-tez də həm onu, həm də o birini itirirlər. Beləliklə, nuşcanınız olsun, yaxşıca öskürün, üç nəfərin əvəzinə için, əgər həvəsiniz varsa, qulaqlarınızı şəkləyin və siz cəsur və rəhmdil Pantaqrueel haqqında möcüzələr eşidəcəksiniz.

¹ Sağlamlıq və qazanc, cənab! (*Ital.*)

I Fəsil. Pantaqrueilin İlahi Bakbuk hatifini yoluxmaq üçün dənizə çıxması haqqında

İyun ayında, Vestalka – Bakirə İlahələr bayramında, Brutun İspaniyanı işğal edib ispanları fəth etdiyi, xəsis Krassin parfiyalılar tərəfindən məğlub və darmadağın edildiyi həmin gün Pantaqrueil xristianlığın ilk əsrlərində yaranmış tərifəlayiq adətə uyğun olaraq, oğluna məiyyəti ilə birlikdə xoş səyahətlər diləyən əziz atası ilə vidalaşaraq Panurqun, Dişparçalayan Jan qardaşın, Epistemonun, Gimnastın, Evsfenin, Rizotomun, Karpalimin və başqa nöqərlərinin və ev adamlarının, eləcə də sahildən ayrılmazdan bir neçə gün öncə Panurqun sərəncamı ilə gəlmiş ulu izçi, təhlükəli səyahətlər həvəskarı Ksenomanın müşayiəti ilə Talass limanından yola çıxdı. Tam başa düşülən və alicənab niyyətlərlə hərəkət edən Ksenoman, Qarqantuada olan dəniz xəritəsində, İlahi Butulka hatifi Bakbukun yanına gedəcəkləri yolu çəkdi.

Gəmilərin sayını mən sizə üçüncü kitabda artıq söyləmişdim: onları bərabər sayda, yaxşı avadanlıqlı, kəpitkələnmiş və bütün gərəkli şeylərlə təchiz edilmiş (xüsusilə də onlar gərək olduğundan daha çox pantaqrueilion götürmüşdülər) triremlər, raubarjlar, qallionlar və libumlar müşayiət edirdi. Bütün zabitlər, dilmanclar, bələdçilər, kapitanlar, sükançılar, yunqalar, avarçılar və matroslar “Talamegi” gəmisinə yığışmışdı. Pantaqrueilin ən böyük və ən baş gəmisinə belə adlanırdı, onun arxasında bayraq əvəzinə bir yarısı pardaqlanmış hamar gümüşdən, o biri yarısı al-qırmızı rəngdə minalı qızıldan düzəldilmiş böyük və tutumlu butulka parlayırdı, bundan bilinməli idi ki, ağ rənglə al-qırmızı rəngin ahəngi – bizim alicənab səyahətçilərimizin rəmzidir və onlar Butulkanın yanına gələcəkdən verəcəyi xəbərləri eşitmək üçün yollanıblar.

İkinci gəminin arxasında şəffaf daşdan düzəldilmiş və onların Fənəristandan keçməli olduqlarına işarə edən qədim fənər qaldırılmışdı.

Üçüncünün arxasında gözəl və tutumlu çini piyalə qoyulmuşdu.

Dördüncünün arxasında – antik vazaya oxşayan, ikiqulplu qızıl bardaq.

Beşincinin arxasında – kiçik zümrüdlər səpilməmiş dəbdəbəli dolça.

Altıncının arxasında – rahiblərin içmək üçün işlətdikləri parç; o, dörd metalın xəlitəsindən hazırlanmışdı.

Yeddincinin arxasında – qızıl naxışlı qara ağacdan olan qıf.

Səkkizincinin arxasında – Dəməşq naxışlı bahalı qızıl qədəh.

Doqquzuncunun arxasında – odda bişirilmiş, yüksək əyarlı qızıl vaza.

Onuncunun arxasında – fars əl işi, Kipr qızılından sağanağı olan, “aloe” adlandırılan, ətirli cənnət ağacından düzəldilmiş kasa.

On birincinin arxasında – üzüm üçün mozaikalı, qızıl səbət.

On ikincinin arxasında – iri hind mirvarisi ilə bəzədilmiş tutqun-qızılı rəngli çəllək qoyulmuşdu.

Beləliklə, hər kəs nə qədər qüssəli, qəzəbli, qayğılı, qəmli olsa da, ağlağan Heraklitin özü də bu cür fərqlənmə nişanları olan şanlı donanmanı görəndə sevinməməyi, həqiqi təbəssümlə gülümsəməməyi, dənizçilərin – bir nəfər kimi – əyyaş və ləyaqətli olduqlarını deməməyi bacarmazdı, onların səyahətlərinin hər iki başa şən və salamatlıqla qurtaracağını əminliklə öncədən deməyə bilməzdi.

Beləcə, hamı “Talamegi”də cəmləşmişdi. Pantaqrue qısa, möminliklə dolu, Müqəddəs Yazıya istinadla möhkəmlənmiş, gəmiçiliyə aid qısa nəsihətlə çıxış etdi, bundan sonra uca və aydın şəkildə dua oxundu, yolçuluğun necə başlayacağına baxmaq üçün dalğacırana gələn bütün Talassa sakinləri onun sözlərini eşitdilər və duydular.

Duadan sonra hamı çar Davidin İsrailin Misirdən çıxdığı vaxt... sözləriylə başlayan zəburunu oxudu. Sonra göyertədə masalar düzüldü və yubandırmadan yemək gətirildi. Yola düşənlər zəbur oxuyanda talassalılar vagirlik edirdilər, indi isə onlar əmr etdilər ki, evdən çoxlu yemək-ichmək gətirinslər. Onların hamısı gəmiçilərin sağlığına içdi. Gəmiçilər də onların

sağlıqlarına içdilər. Elə buna görə də donanmadan heç kim bütün yolboyu dəniz xəstəliyinə tutulmadı, mədəsindən əziyyət çəkmədi və başağrısından şikayət etmədi, bununla belə, onlar əgər yola düşməzdən əvvəl bir neçə gün dalbadal dəniz suyu içsəydilər (fərqi yoxdur – təmizini, ya şərabla qarışdırılmı-şını), heyva yesəydilər, limon qabığı sorsaydılar, mələs nar şirəsi içsəydilər, uzunmüddətli pəhriz saxlasaydılar, qarınlarını kağızla bürüsəydilər və adətən, axmaq həkimlərin bütün dənizə çıxanlara verdikləri məsləhətlərin hər hansı birinə əməl etsəydilər, bu pis hadisələrdən belə asan yaxa qurtara bilməzdilər.

Çoxsaylı içmələrdən sonra hamı, nəhayət, öz gəmilərinə dağıldı və xoş saatda yelkənləri baş bələdçi Jame Breyenin nəzərdə tutduğu və bütün bussolların əqrəblərini səmtinə çevirdiyi şərq yunan küləyinin ixtiyarına buraxdılar. O və Ksenoman bir araya gəldilər ki, bir halda ki İlahi Bakbuk Katayın yaxınlığında, Yuxarı Hindistanda yerləşir, onda portuqaliyalıların isti qurşaqdan, Ümid burnundan və ekvatorun aşağıda Afrikanın cənub ətrafından keçərkən Şimal qütbünü gözdən itirdikləri və böyük dövrə vurduqları yol onlara yaramayacaq; yaxşısı budur, Hindistan paralelinə mümkün qədər yaxın olsunlar və Şimal qütbünü qərbdən dolanıb keçsinlər ki, deyilən qütbün ətrafında qövs çəkməklə Olon limanının hündürlüyündə olsunlar, amma Buzlu dənizə düşməmək və orada ilişib qalmamaq üçün heç bir vəchlə ora girməsinlər. Əgər onlar eyni paralel boyunca bu dövreləmə yolu ciddi şəkildə tutsalar, o zaman qütb onların sağ tərəflərində, şərqdə doğru olacaq, halbuki o, dənizə çıxanda onların sol tərəflərində idi. Qeyd etmək gərəkdir ki, son dərəcə xoşbəxt yol seçilmişdi.

Doğrudan da, heç bir qəzaya uğramadan, bədbəxtlik keçirmədən, onların Makreonlar adasında durduqları bir gün istisna olmaqla, açıq səma altında Hindistana üç aydan bir az artıq vaxta gəldilər, portuqallar isə bu yolu üç ilə başa vururlar və bu zaman saya-hesaba gəlməyən fəlakətlərlə üzləşirlər və sonsuz sınaqlara uğrayırlar. Mən cəsarətlə təsdiqləyirəm ki, Almaniya yollanmış və sonradan İsveç kralı tərəfindən izlənilən qarşılanmış hindistanlılar məhz bu uğurlu yolla hərəkət

edirdilər, – Korneli Nepotun və Pomponi Melanın, onlardan sonra isə Plininin təsdiq etdiyi kimi, o vaxt Kvint Metell Seler Qalliyada prokonsul idi.

II Fəsil. Pantaqruelin Medamoti¹ adasında çoxlu əla şeylər alması haqqında

Nə həmin gün, nə o biri gün, nə də üçüncü gün onlar quru görmədilər və yeni bir şey müşahidə etmədilər, çünki bu yol onlara tanış idi. Dördüncü gün, uzun sahil xəttini Kanadada olduğu kimi bəzəyən çox sayda mayak və mərmər qüllələrin cazibədarlıq, gözəllik verdiyi Medamoti adlı ada onların gözlərinə göründü.

Pantaqruel bu adanı kimin idarə etdiyini soruşdu; ona cavab verdilər ki, onu qardaşı Filoteamonun² Engis³ krallığının şahzadəsi ilə nikaha girməsi səbəbindən burada olmayan kral Filofan⁴ idarə edir. Onda Pantaqruel limana çıxdı, qayıqlara içməli su yüklənənə qədər rəsmlərə, heyvanlara, balıqlara, quşlara, sahilə və limanda satılan hər cür ekzotik və yadelli mallara baxmaqla məşğul oldu. Bu, Afrikanın və Asiyanın bütün varlı, adlı-sanlı tacirlərinin hər il gəldiyi səs-küylü və izdihamlı yerli yarmarkanın üçüncü günü idi.

Jan qardaş bu yarmarkada iki nadir və bahalı şəkil aldı: onların birində məhkəmədə işi uduzan adam dedikcə canlı çəkilmişdi, o biri isə ziyəsini axtaran nökerin portretini əks etdirirdi, həm də uduzan və nöker öz hərəkətlərində, öz davranışlarında, xarici görünüşlərində, ədalarında, cizgilərində və üz ifadələrində olan bütün özünəməxsusluqları ilə əks edilmişdilər, – bu iki şəkli kral Megistin saray rəssamı metr Şarl Şarmua⁵ düşünüb çəkmişdi; Jan qardaş satıcıları söhbətə tutub heç pul da vermədi.

¹ Medamoti – heç yerdə (*yunan*)

² Filateamon – gözgörəti simic (*yunan*)

³ Engis – yaxınlıqda (*yunan*)

⁴ Filofan – görünməyi sevən (*yunan*)

⁵ Kral Megistin saray rəssamı Şarl Şarmua... – əslən Orleandan olan mannerist rəssam, Fontenblo və Sen-Mor-de Fosse qəsrlərində işləyib. Megist – ən böyük (*yunan*); I Fransisk nəzərdə tutulur.

Panurq böyük bir rəsm əsəri aldı: bu, bacısı Proknaya göstərmək üçün Filomelanın təsvir etdiyi tikmə naxış surəti idi; burada keçmiş zamanlarda yeznəsi Tereyin Filomelanı bakirəlikdən məhrum edib, cinayətin üstünün açılmaması üçün onun dilini kəsməsi əks olunmuşdu. O yaramazın sonuna and olsun, iş heyvətli dərəcədə zərif idi. Lütfən, düşünməyin ki, bu, qızı zorlayan kişinin təsviridir. Bu olduqca böyük ağılsızlıq və kobudluq olardı. Şəkil tamamilə başqa mənada idi və qətiyyənlə bu cür açıq-saçıq deyildi. Siz onu Telemdə – üst qalereyaya girən kimi solda görə bilərsiniz.

Epistemon da şəkil aldı – onun üzərində Platonun ideyaları və Epikürün atomları dedikcə canlı çəkilməmişdi. Rizotom daha birini, üstündə Exo nimfasının olduğu kimi çəkildiyi şəkli aldı.

Pantaqruel Gimnastdan rica etdi ki, Frigiya ipəyindən toxunmuş, qızıl və gümüş naxışlı, hər birinin uzunluğu dörd, eni üç tuaz olan yetmiş səkkiz xalçada təsvir edilmiş Axillin həyatı və igidliklərini alsın. Öncə, Stasi Papininin təsvir etdiyi kimi, Peley ilə Fetidanın nikah mərasimi, sonra Axillin doğulması, gəncliyi, Homerin öydüyü əməlləri və hərbi rəşadətləri, Ovidinin və Kalabriyalı Kvintin təsvir etdiyi ölümü və dəfni gəlirdi, bunlar Yevripiddə yazıldığı kimi, onun kölgəsinin zühuru və Poliksenanın qurban gətirilməsi ilə bitirdi.

Bundan əlavə, Gimnast Pantaqruelə üç cavan, gözəl tək-buyunuz aldı: tünd-kürən erkək və iki boz, xal-xal diş. Bir də o, gelonlar¹ vilayətindən olan skifdən bir dənə tarand² aldı.

Tarand – cavan öküz boyda heyvandır; gözəl şaxəli buyuzları olan başı maralınkına bənzəyir, olsun ki, bir az böyük olar, cütdırmaqlıdır, yunu böyük ayınlı kimi uzundur, dərisi zireh üçün istifadə olunandan bir az yumşaqdır. Gelonlu inandırıldı ki, tarandı tutmaq elə də asan deyil, çünki o, yaşadığı və otladığı yerdən asılı olaraq rəngini dəyişir: o, otun, ağacların, kolluğun, çiçəklərin, örüşlərin, qayaların, ümumiyyətlə, yaxınlaşdığı hər şeyin rəngini alır. Bu, onu dəniz polipinə, toylara³, hind likaonlarına⁴, buqələmunlara bənzədir. Bu,

¹ Gelonlar – Dneprin aşağı axarında yaşayan skif qəbiləsi

² Tarand – şimal maralını xatırladan heyvan növü

³ Toy – çaqqalı xatırladan heyvan növü

⁴ Likaon – çox güman ki, heparddır.

kərtənkələnin çox maraqlı elə bir növüdür ki, Demokrit onun xarici görünüşünün, daxili orqan quruluşunun, eləcə də möcüzəli xassə və xüsusiyyətlərinin təsvirinə bütöv bir kitab həsr edib. Mən özüm də tarandın nəinki rənglənmiş əşyalara yaxınlaşanda, hətta özündən asılı olmayaraq qorxunun, ya da başqa güclü duyğuların təsirindən rəngini dəyişdiyini görmüşəm. Mən onun göz görə-görə yaşıl xalçanın üstündə yaşıl rəngə, bir qədər onun üstündə oturduqdan sonra, eynilə hind xoruzunun hissiyyatından asılı olaraq rəngini dəyişən pipiyi kimi gah sarı, gah mavi, gah da bənövşəyi rəngə çaldığını görmüşəm. Tarandda bizi xüsusilə o heyrətləndirdi ki, onun nəinki sifəti və dərisi, hətta yunu da yaxınlıqda olan əşyaların rənginə boyanırdı. Boz bürüncəkli Panurqun yanında o bozarırdı; al-qırmızı mantiyalı Pantaqrueelin yanında onun yunu və dərisi qızarırdı; Misirdəki Anubisin kahinləri kimi geyinmiş bələdçinin yanında onun yunu ağgappaq görünürdü – qeyd etmək gərəkdir ki, sonuncu iki rəng buqələmuna xas deyil. Tarand qorxu hiss etməyəndə və həyəcənsiz olanda öz təbii rəngini saxlayır və yununun rəngi ilə Men eşşəklərini xatırladır.

III Fəsil. Atasının məktubunu Pantaqruele çatdırmaları və uzaq ölkələrdən təcili xəbər almağın qeyri-adi üsulu haqqında

Dalğacıqıranda altı top atəşi guruldayanda və bundan sonra bütün gəmilərdən uca, həyəcanlı qışqırıq səsləri eşidiləndə Pantaqrueel hələ də əcaib heyvanların satın alınması ilə məşğul idi. Üzünü limana çevirəndə atası Qarqantuanın sürət gəmisini gördü; bu gəmi arxasında Korinf bürüncündən yonulmuş “dəniz qaranquşu” olduğuna görə “Xelidon” adlandırılmışdı. “Dəniz qaranquşu” – Luara karmusu boyda balıqdır, çox ətlidir, pulcuğu yoxdur, yarasa kimi uzun və enli pərdəli qanadları var, onların hesabına suyun üstündə bir tuaza qədər məsafəni oxdan iti uçar – özüm dəfələrlə görmüşəm. Marseldə ona “İandol” deyirlər. Beləliklə, bu gəmi qaranquş kimi çox yüngül idi və ona baxanda onun üzdüynü deyil, məhz

dənizin üstü ilə uçduğunu düşünürdün. Qarqantuanın saray xadimi Malikorn bu gəmidə idi, onu oğlu Pantaqruelin işlərinin necə getdiyini və cansağlığının durumunu öyrənmək və ona məktub aparmaq üçün Qarqantua göndərmişdi.

Malikornun baş endirməsinə cavab verən və onu mehribanlıqla qucaqlayan Pantaqrueel məktubu açmazdan əvvəl birinci növbədə soruşdu:

– Səma müjdəçisi “qozal”¹ sizinlədimi?

– Hə, – Malikorn cavab verdi, – bax, burada, bu səbətdədir.

Bu, Qarqantuanın göyərçin damından olan dişi göyərçin idi – onu sürət gəmisi sahildən uzaqlaşmağa hazırlaşdığı son anda öz ətcəbalalarından ayırmışdılar. Pantaqruelin başına bir iş gəlsəydi, quşun ayağına qara bafta bağlanmalıydı. Ancaq hər şey onun üçün xoş və uğurlu alındığına görə quşu səbətdən çıxartdı, pəncələrinə ağ ipək bafta bağlayıb, azadlığa buraxdı. Göyərçin görünməmiş yeyinliklə havanı yararaq bir an da gözədən itdi – axı siz bilirsiniz ki, göyərçin kürt yatanda, ya da balaları yumurtadan çıxanda heç bir quş onun qədər yeyin uça bilməz, bu da balalarını qorumaq və onların keşiyini çəkmək üçün təbiətin ona verdiyi bir özəllikdir. Budur, iki saatdan da az müddətdə o, hava ilə böyük bir məsafə qət etdi, halbuki sürət gəmisi səmt küləyində və avarların köməyi ilə bu məsafəni ən böyük sürətlə üç gün-üç gecəyə qət edə bilərdi. Onun uçaraq dama girdiyini adamlar gördülər və şanlı Qarqantua onun pəncəsinə ağ bafta bağlandığını və deməli, oğlunun da sağ-salamat olduğunu öyrənəndə sakitləşib şənləndi.

Şanlı Qarqantua və Pantaqrueel onları bərk həyəcanlandıran, ya da ürəkdən gözlədikləri hər hansı bir şey haqqında məlumat almaq üçün səbərləri çatmayanda – bu, dəniz və ya quru döyüşünün sonucu, hər hansı bir qalanın alınması və ya müdafiəsi, hər hansı vacib nəticələr törədə biləcək çəkişmələrin sakitləşdirilməsi, hər hansı bir kraliçanın və ya tanınmış xanımın doğuşunun salamatlıqla, ya da fəlakətlə bitməsi, xəstələnmiş dostlarının və ya müttəfiqlərinin ölümü, ya da sağlması və buna bənzər xəbərlər ola bilərdi – hər dəfə bu vasitədən istifadə edirdilər. Onlar qozalı götürüb çaparlara

¹ Qozal – göyərçin (qəd. yəh.)

əmr verirdilər ki, xəbər gözlədikləri yerə qədər onu bir-birinə ötürsünlər. Qozal otuz çaparı bir-birini əvəz edərək bir gündə qət etdikləri məsafəni bir saata uçub, olayın və vəqəənin sonucundan asılı olaraq, qara və ya ağ bafta ilə geri qayıdırdı və onları nigaranlıqdan çıxarırdı. Vaxtı bu cür udur və ona qənaət edirdilər. Siz mənə inana bilərsiniz: onların kənd damlarındakı dişi göyərçinlər bütün mövsümlərdə kürt yatır və bala çıxarırlar, amma burası da var ki, buna quşxanada şora və müqəddəs bitki olan göyərçinotunun köməyi ilə asanlıqla nail olmaq olar.

Qozalı buraxan Pantaqrueel atası Qarqantuanın məktubunu oxumağa başladı, məktubda bunlar yazılmışdı:

“Sevimli oğlum! Atanın övladına olan təbii bağlılıq duyğuları məndə olduqca güclənib ki, buna görə sən İlahi qüvvənin sənə aşladığı xüsusi keyfiyyətlərə borclusan. Və indi sən yola düşdükdən sonra bir düşüncə məni rahat buraxmır, mənim ürəyimdə qorxu ilə müşayiət olunan bir qayğı yuva salıb: görəsən, dənizə çıxarkən sizə bir fəlakət, ya da müsibət üz verməyib ki – axı sən bilirsən ki, dərin, səmimi sevgiyə həmişə əndişə qarışır. Amma bununla belə, Hesioda görə, nəyinsə başlanğıcı – artıq hər şeyin yarısıdır. Məşhur məsələdə deyilir ki, nə əkərsən, onu da biçərsən. Mən də qara fikirlərdən qurtulmaq üçün Malikornu qasid sifəti ilə göndərdim ki, sənin səyahətinin ilk günlərinin necə keçdiyi haqda ondan dəqiq bir xəbər alım, zira, əgər o, uğurla, mənim sənə arzuladığım kimi başlayıbsa, onda işlərin bundan sonrakı gedişi haqda öncədən duymaq, söyləmək və qərar vermək mənim üçün asan olacaq.

Mən bir neçə şən kitab əldə etmişəm – onları bu məktubu gətirənlə sənə göndərirəm. Sən öz cidd-cəhdli məşğələlərdən dincəlmək istəyəndə onları oxu. Bunları təqdim edən adam bizim bütün saray yeniliklərini sənə danışacaq. Əbədi Allahın uğurları üstündə olsun. Panurqa, Jan qardaşa, Epistemonə, Ksenomana, Gimnasta və başqa nöqərlərinə, mənimsə mehriban dostlarıma təzim et.

Atan və dostun

Qarqantua.

Sənin ata evində, iyunun 13-cü günü yazılıb”.

IV Fəsil. Atası Qarqantuaya Pantaqruelin məktub yazması və ona çoxlu gözəl və nadir şeylər göndərməsi haqqında

Yuxarıda göstərilən məktubu oxuyan Pantaqrueel saray adamı Malikomla bir çox şeylər haqda söhbət edərək onunla elə çox vaxt keçirdi ki, nəhayət, Panurq onun sözünü kəsdi:

– Axı siz nə vaxt içəcəksiniz? Bəs biz nə vaxt içəcəyik? Bəs cənab çapar nə vaxt içəcək? Danışıqlara son qoyub içmək zamanı deyilmi?

– Haqlısınız, – Pantaqrueel qeyd etdi. – Əmr edin, girişində lövhə əvəzinə atlı satır şəkli asılmış yaxınlıqdakı bax o yemək-xanada süfrə açsınlar.

Sonra atası Qarqantuaya Pantaqrueel saray adamı – çapar üçün bəraət sənədi olası bir məktub yazdı:

“Mərhəmətli atam! Bu fani həyatımızda bilmədiyimiz və çəkinmədiyimiz istənilən təsadüflər, biz onları öncədən nəzərdə tutmayıb, öncədən duymamışıqsa, bizim canlı gücümüzdə ağır və məhvedici sarsıntılara səbəb olur (bəzən alınan xəbərlər yaxşı və istənilən olsa da, sonda ruh bədəni tərək edir), buna görə də Sizin saray xadiminiz Malikornun qəfil gəlişi məni həyəcanlandırdı və sarsıtdı, zira mən lap səyahətimin sonuna qədər Sizin nöqərlərinizdən kimisə görməyə və barənizdə hər hansı bir xəbəri almağa ümid etmirdim. Mənim bircə təsəllim əlahəzrət cənablarınız barədə beynimin arxa mədəciyində cızılmış, həkk olunmuş və nəqş edilmiş nurlu xatirələrin təzə olmasıdır və mən Sizin özünəməxsus və sadəliklə dolu simanızı canlı şəkildə təsəvvürümə gətirirəm.

Lakin bir halda ki Siz mənə bu cür nəvaziş dolu məktub göndərməklə Sizin, eyni zamanda bütün kral sarayının səhəti və uğurları barədə saray xadiminiz vasitəsilə göndərdiyiniz xəbərlərlə gücümü təzələyərək, öz iltifatınızla məni qabaqladınız, bu vaxta qədər könüllü surətdə əməl etdiklərimə indi artıq məcburam. Daha dəqiq desəm: birincisi, Sizin bu qədər uzun müddəti sağ-salamat yaşadığınız üçün

borclu olduğumuz bizim xoşbəxt Xilaskarımızı öyməyə; ikincisi, Sizin öz sözbəxan oğlunuza və fərsiz nökrinizə bəslədiyiniz qaynar və sarsılmaz sevgiyə görə daim Sizə təşəkkür etməyə. Qədim zamanlarda Antoniyə sui-qəsdin iştirakçısı olmuş atasını əfv edib bağışlayan Sezar Avqusta Furni adlı bir romalı demişdi: “Mənə bu yaxşılığı etməklə sən indi mənə rüsvay etdin, zira bunun əvəzini sənə qaytarmaqda mən gücsüzəm və bu nankorluq damğası ilə yaşamağa və ölməyə məhkumam”. Bunun ardınca deyə bilərəm ki, Sizin qeyri-adi atalıq nəvazişiniz Sizə minnətdarlıq etmədən yaşamağın və ölməyin kədərli zərurətini mənim qarşıma qoyur. Özümü təmizə çıxarmaq üçün yaxşılığın üç cəhəti olduğunu düşünən stoiklərə isnad edə bilərəm: ianə, qəbuletmə və mükafatlandırma; bu zaman onlar hesab edirdilər ki, qəbul edən onun ianəsini razılıqla alıbsa və onun xatirəsini ömürlük qoruyubsa, onda o, ianə verəni əla mükafatlandırır və əksinə: əgər ianəni qəbul edən şəxs ona göstərilən lütfkarlığa həqarət edərək yaddan çıxarıbsa, onda bu, yer üzünün ən naşükür insanıdır.

Beləliklə, Sizin sonsuz mərhəmətinizdən irəli gələn sayagəlməz öhdəliklərlə məyus olub və Sizə əvəzini vermək iqtidarında olmasam da, mən, heç olmasa, əvvəlcədən Sizin xatirənin nə vaxtsa yaddaşımdan silinib gedəcəyi barədə saxta ittihamları özümdən kənar etmək istəyirəm; əksinə, mənim dilim Sizə eyni əvəzi qaytarmağa gücümün və imkanlarımla yetmədiyini təkrar etməkdən yorulmayacaq.

Bununla belə, Yaradanın rəhmində və köməyində ümid bağlayır və inanıram ki, bizim səyahətimizin sonu da başlanğıcı kimi olacaq və biz hamımız şən, sağ-salamat geri dönəcəyik. Mən Sizə yol boyunca şərh və efemeridlər göndərməyəcəyəm; görüşdüyümüz zaman Siz bizim bütün səyahətimiz barəsində düzgün hesabat alacaqsınız.

Mən burada özlüyümdə qeyri-adi və qəribə bir heyvan olan skif tarandı tapmışam: o, dərisinin və yununun rəngini qonşuluğundakı əşyalara uyğun olaraq dəyişir. O, Sizə məmnunluq gətirəcək. O, qoyun kimi sakit və aza qane olandır. Bir də mən Sizə pişikdən də yaxşı əl və ev heyvanı olan üç dənə

cavan taybuynuz göndərirəm. Onunla necə davranmaq lazım gəldiyini çaparınıza izah etmişəm. Onlar çəməndə otlamağı bacarmırlar – alınlarındakı uzun buynuzları onlara mane olur. Onlar özləri ağaclardan meyvə qoparırlar, ya da meyvələri xüsusi yem təknələrinə tökmək olar, həm də onlan əldən ot la, sünbüllə, alma ilə, armudla, arpayla, çovdarla, ümumiyyətlə, meyvə-tərəvəzlərin bütün növləri ilə yemləmək olar. Mən təəccüb edirəm, qədim yazıçılar onları bu cür vəhşi, yırtıcı, təhlükəli sayır və inandırırıdılar ki, heç kim heç vaxt onları diri görməyib. Əgər gərəkirsə, onları sınayın – Siz bunun tam əksini görəcəksiniz: belə mülayim heyvanları Yer üzündə tapa bilməzsiz, lakin onları aldatmaq və incitmək olmaz.

Bir də mən Sizə Axillin gözəl, maraqlı xalçalarda təsvir edilmiş həyatı və əməllərini göndərirəm. Sizə söz verirəm və Sizin üçün durmadan dua etdiyim Allahın köməyinə ümidimi bağlayıram ki, bizim bütün səyahətimiz boyunca heyvanlar aləmindən, bitkilərdən, quşlardan və daşlardan mənə rast gələn və əlimə keçən bütün əcaib şeyləri Sizə gətirəcəyəm.

İyunun 15-ci günündə, Medamoti adasında yazılmışdır. Panurq, Jan qardaş, Epistemon, Ksenoman, Gimnast, Evsfen, Rizotom və Karpalim hörmətlə əlinizi öpür və Sizə min dəfələrlə baş endirirlər.

*İtaətkar oğlunuz və nökariniz
Pantaqruel”.*

Pantaqruel bu məktubu yazdığı müddətdə Malikornu alqışlayır, salamlayır və durmadan qucaqlayırdılar. Burada qalxan hay-küyü və hamının, heç olmasa, nə iləsə sayğı göstərmək cəhdlərini təsvir etmək mümkün deyil. Pantaqruel məktubu yazıb, saray adamına qonaqlıq verdi və ona qiyməti səkkiz yüz ekü olan, hər bəndinə iri brilyant, yaqut, zümrüd, mirvarı salınmış ağır qızıl zəncir hədiyyə verdi, onun dənizçilərinin hər birinə isə üstündə günəş rəsmi olan beş yüz ekü payladı. Atası Qarqantuaya o, belinə qızıl tikməli atlas çul salınmış tarandı, Axillin həyatı və əməlləri təsvir edilmiş xalçalari

və qızıl zərxara ilə çullanmış üç baş təkbunuz göndərdi. Nəhayət, Malikorn Qarqantuanın yanına qayıtmaq, Pantaqrueel isə yoluna davam etmək üçün Medamoti adasından yola düşdülər; açıq dənizdə Pantaqrueel Epistemondan xahiş etdi ki, saray adamının gətirdiyi kitabları ucadan oxusun – onlar elə şən və əyləncəli kitablar idi ki!.. Əgər siz gərəyincə xahiş etsəniz, mən onların siyahısını məmnunluqla sizə bağışlayaram.

V Fəsil. Fənəristan ölkəsindən qayıdan səyahətçilərin gəmisi ilə Pantaqrueelin qarşılaşması haqqında

Beşinci gün artıq yavaş-yavaş qütbü dolanıb keçərək gecə-gündüz bərabərliyi xəttindən uzaqlaşanda ticarət gəmisi gördük: o, yelkənlərini açaraq sol qalsla bizə qarşı gəlirdi. Hamı – biz də, tacirlər də bir anda sevindik: biz – ondan ötrü ki, dəniz haqda xəbər həsrətində idik, onlar – ondan ötrü ki, quru haqda xəbər həsrətində idilər. Üz-üzə gələndə biz öyrəndik ki, bunlar fransızlar, sentonjludurlar. Pantaqrueel onlarla söhbətə girişdi: bəlli oldu ki, Fənəristandan gəlirlər. Bu arada o və yoldaşları daha çox sevindilər, Fənəristandakı idarəetmə üsulu haqqında, oradakı insanların adət-ənənələri haqqında sorğu-sual etməyə başladılar və belə məlumat aldılar ki, iyulun sonunda orada bütün fənər məbədləri yığışmalıdır¹, əgər biz ora vaxtında gəlsək (bu, bizim üçün heç də çətin deyildi), onda fənərlərin gözəl, hörmətli və şən cəmiyyətlərini görə bilərik, orada isə çox geniş hazırlıqlar gedirdi: görünür, orada var gücləri ilə fənərlənmək istəyirdilər. Bir də bizi öncədən xəbərdar etdilər ki, Giborim² krallığının yanından keçəndə o ölkənin hökmdarı – kral Oxabe³ bizi hörmətlə qarşılayaraq qəbul edəcək; həm o, həm də onun təbəələri fransız dilində, Türen ləhcəsində danışırlar.

¹ ... iyulun sonunda orada bütün fənər məbədləri yığışmalıdır – Trident kilsəsinin altıncı sessiyasının açılışına işarədir (o, 1546-cı il iyulun 29-na nəzərdə tutulmuşdu, amma baş tutmadı.)

² *Giborim* – davakarlar (*qəd. yəh.*)

³ *Oxabe* – dostum (*qəd. yəh.*)

Bütün bu yeniliklərin bizə deyildiyi müddətdə Panurq Hindtoyuğu Balası ləqəbli bir tacirlə deyışməyə də fürsət tapdı. Onlar bax bunun üstündə kūsüşmüşdülər. Hindtoyuğu balası görəndə ki Panurq miyança gəzdirmir və şlyapasında gözlüyü var, öz yoldaşlarına dedi:

– Əməlli-başlı qurumsaqdır!

Panurq gözlüyünün sayəsində əvvəlkindən də yaxşı eşirdi. Bu sözlər qulağına çatan kimi o, tacirə san döndü:

– Lənətə gələsən, mən hələ evlənməmişdən necə qurumsaq ola bilərəm? Amma sənin elə də cazibədar olmayan üzünə əsasən belə düşünürəm ki, sən evlisən.

– Doğrudur, mən evliyəm, – tacir təsdiqlədi, – və öz arvadımı bütün Avropanın və Afrikanın gözlüklərinə dəyişməyəm. Başqalarının xətrinə dəyməsin, mənim arvadım bütün Sentonjda ən göyçək, ən xoşrəftar, ən namuslu və ən müdrək qadındır. Mən uzunluğu on bir düym olan gözəl mərcan budağını ona hədiyyə aparıram. Bəs sən məndən nə istəyirsən? Niyə məni dəngəsər edirsən? Sən kimsən? Haradan çıxdın? Cavab ver, gözlüklü mürtəd, Allaha inanırsansa, cavab ver!

– Mən isə səndən soruşuram, – Panurq dilləndi, – birdən mən sənin bu çox göyçək, çox xoşrəftar, çox namuslu və çox müdrək arvadını bütün ünsürlərin razılığı və icazəsi ilə artıq çoxtullanminoynat eləmişəmsə, onda nə olsun? İşdir, birdən mənim azadlıqda saxladığım küt bağ allahı Priap onun üstünə atılsa və sonra, Allah qorusun, oradan çıxmasa (çünki onsuz da, miyançadan qəti surətdə imtina edib) və həmişəlik orada elə ilişə ki, heç dişinlə də çıxara bilməyəsən, onda nə olsun? Onda sən nə edərsən? Qoyarsan elə oradaca qalsın? Yoxsa dişinlə dartıb çıxararsan? Cavab ver, qoyunların Məhəmmədi, görüm səni lənətə gələsən!

– Bu saat qılınca sənin gözlüklü qulaqlarına ilişdirərəm, qoyun kimi doğrayıb öldürərəm! – tacir qışqırdı və son sözü deyib qılincından yapışdı. Lakin qılınıcı qınından çıxartmaq mümkün olmadı – bildiyiniz kimi, havanın rütubətli və azotla doymuş olması səbəbindən dənizdə istənilən silah tezcə paslanır. Panurq Pantaqruei köməyə çağırırdı. Jan qardaş özünün

bu yaxınlarda itilənmiş qılıncını qapdı və əgər gəmi yiyəsi və bütün sərnəşinlər qırğına imkan verməməsi üçün Pantaqruele yalvarmasaydılar, tacir elə buradaca amansız əcəllə öləcəkdi. Beləliklə, bütün ixtilaflar dayandırıldı: Panurqla tacir bir-birinə əl uzatdılar və tam barışıq əlaməti olaraq böyük məmnuniyyətə şərab vurdular.

VI Fəsil. Panurqun barışıqdan sonra Hindtoyuğu Balasından bir qoyun almaq üçün onunla sövdələşməsi haqqında

Qəti barışıqdan sonra Panurq Epistemona və Jan qardaşa pıçıldadı:

– Kənara çəkilin: sizi çox əyləncəli bir tamaşa gözləyir. Əgər kəndir qırılmasa, yelləncəkdə yaxşıca yellənəcəyik.

Sonra o, tacirə tərəf dönüb, yenidən onun sağlığına əla fənər şərabı ilə dolu piyaləni başına çəkdi. Tacir iltifata cavab verərək onun sağlığına içməyi unutmadı. Bundan sonra Panurq bir xidmət göstərməsi üçün müti bir xahişlə ona müraciət edib, tacirin lütfən ona bir qoyun satmasını istədi. Tacir belə cavab verdi:

– Te-te-te, dostum, qonşum, siz yoxsul adamları məharətlə qarmağa keçirirsiniz! Buna bax, necə alıcı tapılıb! Əcəb çodardır! Sözünl düzü, siz çodardan daha çox cibgirə bənzəyirsiniz. Müqəddəs Nikolaya and olsun, dostum, kim dolu pul kisəsi ilə sizin yanınızda dursa, Allah eləməsin ki, onun fikri ora-bura yayınsın! Ehe-hey, sizinlə ehtiyatlı olmaq gərəkdir, yoxsa bir anda əlimizi hər şeydən çıxararsınız. Bir baxın, mərhəmətli insanlar, bu, əsl tarixçi deyilmi?

– Dayanın! – Panurq dedi. – Xüsusi lütf üçün xahiş edirəm: mənə bir qoyun satın. Ona görə sizə nə verəcəyəm?

– Bəs siz özünüz necə fərz edirsiniz, dostum, qonşum? – tacir söylədi. – Mənim qoyunlarım uzununludur. Axı Yason özü onlardan qızıl yun alırdı. Burqundiya sarayının Ordeni öz mənşəyini onlardan götürür. Bunlar hündür, kök Şərq qoyunlarıdır.

– Hər şey ola bilər, – Panurq dedi, – odur ki, lütfən, mənə birini satın, vəssalam. Mən isə sizə alçaqboylu və piy bağlamamış təzə sikkə ilə, qərb sikkəsi ilə ödəyəyəm. Siz nə qədər istəyirsiniz?

– Dostum, qonşum! Bir az da o biri qulağınızla eşidin, – tacir dedi.

Panurq. Qulluğunuzda hazırım.

Tacir. Siz Fənəristana gedirsiniz?

Panurq. Elədir ki var.

Tacir. Dünyanı görməyə?

Panurq. Elədir ki var.

Tacir. Və şənələnməyə?

Panurq. Elədir ki var.

Tacir. Bəs sizin adınız Roben-Qoyundur?

Panurq. Əgər sizə gərəkirə.

Tacir. Amma siz inciməyin.

Panurq. Mən heç də incimirəm.

Tacir. Siz, doğrudan da, kral təlxəyisiniz.

Panurq. Elədir ki var.

Tacir. Onda verin əlinizi! Ha-ha-ha! Deməli, siz dünyanı görməyə gedirsiniz, siz – kral təlxəyisiniz və sizə Roben-Qoyun deyirlər? Belə olduqda bax o qoyuna baxın – onun da adı Robendir. Roben, Roben, Roben! Mə-ə-ə-ə! Necə də yaxşı sə si var!

Panurq. Çox yaxşıdır, elə məlahətlidir!

Tacir. Gəlin şərt kəsək, qonşum, dostum. Siz – Roben-Qoyun tərəzinin bir gözünə, mənim qoyunum Roben isə o biri gözünə çıxırsınız. Yüz Byuşe İstirdiyyəsindən mərc gəlməyə hazırım ki, öz çəkisinə, məziyyətlərinə və qiymətinə görə siz dara çəkiləndə və ipdən sallananda olacağınız kimi o, sizi bir anda və çox hündürə qaldıracaq.

– Dayanın, – Panurq dedi. – Axı siz bu qoyunu satmaqla məni də, öz övladlarınızı da xoşbəxt edərsiniz, amma bir başqasını, bu cür yüksək əyarlı olmayanını da olar. Lütf edin, hörmətli cənab!

– Dostum, qonşum! – tacir söylədi. – Axı mənim qoyunlarımın yunundan çox gözəl Ruan mahudu çıxar, onunla

müqayisədə Leyster mahudları döşək tüküdü. Onların dərindən əla tumac aşılamaq olar, bu da türk, montelimar, ya da ki ən pis halda ispan tumacı əvəzinə işə yarayar. Bağır-saqlarından skripka və arfa simləri düzəltmək olar, onların qiyməti isə Münhen və Akviley simlərindən də yüksək olacaq. Siz buna nə deyirsiniz?

– Birini mənə satın, – Panurq dedi. – Xahiş edirəm, mən də sizi razı salaram, arxayın ola bilərsiniz! İstədiyiniz məbləği deyiniz!

Bu sözlərlə o, tacirə təzə henriklərlə dolu pul kisəsini göstərdi.

VII Fəsil. Panurqla Hindtoyuğu Balasının sövdələşməsinin davamı

– Dostum, qonşum! – tacir dilləndi. – Axı bu, krallar və şahzadələr yeməyidir. Onların əti zərif, şirəli və dadlıdır – sadəcə, baldır. Mən onları elə bir ölkədən gətirirəm ki, orada hətta donuzları da – ilahi, bağışla – tək gavalı ilə yemləyirlər. Boğaz donuzlara isə, ifadəmə görə bağışlayın, yalnız portağal çiçəyi verirlər.

– Di yaxşı da, mənə bir qoyun satın, – Panurq dedi. – Avaranın namusuna and olsun ki, mən pulu sizə çar kimi ödəyəcəyəm. Nə qədər?

– Dostum, qonşum! – tacir söylədi. – Axı mənim qoyunlarım Friksi və Gellanı dənizin o tayına keçirən Hellespont adlandırılardan törəyiblər¹.

– Bu nə deməkdir! – Panurq çıxırdı. – Axı siz kimsiniz: *clericus vel addiscens*?²

– İta – kələmdir, vere³ – kəvər, – Tacir cavab verdi. – Yox, belə yaxşıdır: kt, kt, kt, kt! Roben, Roben, kt, kt, kt! Hə, siz bu

¹ ...mənim qoyunlarım Friksi və Gellanı dənizin o tayına keçirən Hellespont adlandırılardan törəyiblər. – Söhbət Marsa qurban verilən zaman yunu qızıla çevrilən quzudan gedir. Kinli ögey anaları İnonun təqibindən qurtulmaq üçün Friks və onun bacısı Gella onun belində Kolxidiya qaçmışdılar.

² Ruhani, ya məktəbli? (*lat.*)

³ Bir də...doğrusu (*lat.*)

dili başa düşmürsünüz. Yeri gəlmişkən: mənim qoyunlarımın işədiyi tarlalar elə məhsul verir ki, elə bil, oraya allah özü işəyib. Heç bir mergel və peyin gərək deyil. Hələ bu harasıdır! Onların sidiyindən cövhərçilər ən keyfiyyətli şora alırlar¹. Onların – ifadəmə görə bağışlayın – peyini ilə bizim həkimlər yetmiş səkkiz xəstəliyi müalicə edirlər, onlardan ən yüngülü – müqəddəs Sentli Yevtropinin xəstəliyidir², ilahi, bizi qoru və hifz et! Siz buna nə deyəcəksiniz, qonşum, dostum? Ona görə də onların qiyməti çoxdur.

– Mən qiymətindən qorxmuram, – Panurq dedi. – Hər halda, birini mənə satın – zərər çəkməzsiz.

– Dostum, qonşum! – tacir dilləndi. – Bir düşünün, bu qoyunlarda təbiətin hansı möcüzələri gizlənin – siz onlarda bir dənə də faydasız orqan tapa bilməzsiz. Heç olmasa, buynuzlarını götürün, onları dəmir, o olmasa, ağac dəstə ilə əzin – bunun fərqi yoxdur – istədiyiniz yerdə basdırın, sonra tez-tez yaxşı suvarın: bir neçə aydan sonra görəcəksiniz ki, onlardan ən yaxşı qulançar əmələ gəlib. Onunla yalnız Ravenna qulançarını müqayisə etmək olar. Cənab qurumsaqlar, bilmək istədim ki, sizin buynuzlarınız da bu cür məziyyətlərə malikdirmi və belə möcüzəli xassələri ilə fərqlənirmi?

– Yaxşı, yaxşı! – Panurq dedi.

– Bilmirəm siz elmlı adamsınız, ya yox, – tacir davam etdi. – Mən çox oxumuş, çox elmlı, buynuzlu adamlar görmüşəm. Allah şahiddir! Belədir, əgər siz elmlı adamsınızsa, onda bilməlisiniz ki, bu heyvanların aşağı ətraflarında, yəni ayaqlarında belə bir sümük var: onun adı – daban, astraqaldır, bilmək istəyirsinizsə, bax elə bu sümüklə – məhz qoyununku, bir də yalnız hind eşşəyinininki və Liviya ceyranınıninki ilə – qədim zamanlarda çar oyunu olan “talı” oynayırdılar: Oktavian Avqust məhz bu oyunda bir axşama əlli min eküdən çox pul udmuşdu. Haydı, siz, qurumsaqlar, bu qədər udmağı bir sınayın!

– Yaxşı, yaxşı! – Panurq dedi. – Mətləbə keç!

¹ Onların sidiyindən cövhərçilər ən keyfiyyətli şora alırlar. – Burada Rable açıq şəkildə əlkimya proseduruna eyham vurur.

² ...müqəddəs Sentli Yevtropinin xəstəliyi... – hesab olunurdu ki, bu övliya hidroposu müalicə edilmiş.

– Lakin o sözləri haradan tapım ki, dostum, qonşum, – tacir davam etdi, – onların daxili orqanlarına, kürəklərinə, bellərinə, dal ayaqlarına, budlarına, döş ətinə, qaraciyərinə, dalağına, bağırsağına, içalatına, uşaqların top əvəzinə oynadıqları qovuğuna, Piqmey ölkəsində albalı çəyirdəyi ilə durna vurmaq üçün gözəl dayandoldurum düzəlttikləri qabırğalarına, bir çimdik kükürlə qaynadılıb, qəbiz olan köpəklər üçün həlim hazırlanan başına layiq olduqları tərifləri yağdıra bilim?

– Açıl başımdan, – burada gəmi yiyəsi tacirə dedi, – bəsdir təriflədin! İstəyirsən – sat, madam ki satmırsan, onda onun başını piyləmə.

– İstəyirəm, – tacir söylədi, – amma yalnız sizə olan sayğıma görə. Qoy üç Tur livri ödəsin və istədiyini seçsin.

– Bahadır, – Panurq qeyd etdi. – Bizim ölkəmizdə bu pula mənə, yəqin ki, beş, bəlkə də, altı qoyun satardılar. Baxın, bircə həddinizi aşmayın. Öz gözümlə görmüşəm ki, sizin kimi gec gəlib tez öyrənənlər, asan qazanc və gəlirdən başqa heç nə haqqında düşünməyənlər bir də gördün müflis oldular, hələ öz boyunlarını da sındırdılar.

– Səni görüm titrətmə-qızdırma tutsun, kütbeyin! – tacir səsləndi. – Müqəddəs Şaruya and olsun, bu qoyunların ən xırdası, koraksiyalıların bir vaxtlar İspaniya əyaləti Turdetaniyada hər birini bir qızıl talanta satdıqları qoyunların ən yaxşısından dörd dəfə bahadır. Sən necə bilirsən, sarsaq, o vaxtlar qızıl talant neçəyə idi?

– Mərhəmətli cənab! – Panurq dedi. – Görürəm ki, siz həddinizi aşırırsınız. Hər necə olur-olsun, alın, bu da sizə üç livr.

Panurq tacirlə hesablaşıb, göyçək bir iri qoyun seçib qarmaladı, qışqırmağına və mələməyinə baxmayıb apardı, qalan qoyunlar isə onu eşidib mələməyə və yoldaşlarının aparıldığı səmtə baxmağa başladılar. Bu arada tacir öz çodarlarına deyirdi:

– Amma bu alıcı, hər halda, seçməyi bacardı! Yəqin, başı çıxır, murdar! Vallah, billah, mən bu qoyunu Kankal senyoru üçün saxlamışdım, çünki onun xasiyyəti mənə çox yaxşı bəllidir, onun xasiyyəti isə belədir: sən onun sol əlinə volan

üçün raketka kimi səliqəli və ləzzətli qoyun kürəyini dürt – o, sevincdən özünü itirəcək: bil ki, o, iti bıçağı sənin qılıncoynadının kimi işlədir!

VIII Fəsil. Panurqun taciri və qoyunları dənizdə qərq etməsi haqqında

Birdən – özüm də bilmirəm, bu məhz necə oldu: elə qəfil oldu ki, izləyə bilmədim – Panurq bircə pis söz də demədən qışqıran və mələyən qoyunu birbaşa dənizə tulladı. Onun arxasınca onunla həmahəng qışqıran və mələyən o biri qoyunlar da bir-bir qaçaraq gəmidən suya tullanmağa başladılar. Basırıq düşdü – hər biri yoldaşının arxasınca birinci tullanmağa can atırdı. Onları saxlamaq heç cür mümkün deyildi – axı siz qoyunların xasiyyətlərini bilirsiniz: biri hara, qalanları da ora. Aristotel, *De Histo. animal IX*¹ kitabında qoyunları əbəs yerə ağlısız və qanmaz heyvan adlandırmayıb.

Gözü qarşısında qoyunlarının ölməsi və batmasından dəhşətə gələn tacir bütün qüvvəsi ilə onları durdurmağa və buraxmamağa çalışırdı. Hər şey əbəs idi. Qoyunlar bir-birinin dalınca dənizə tullanır və məhv olurdular. Nəhayət, o, iri və kök bir qoyunu yunundan tutaraq göyərtəyə çıxartdı – o ümid edirdi ki, bu üsulla tək bu qoyunu yox, o birilərini də xilas edə bilər. Lakin qoyun o qədər güclü idi ki, taciri arxasınca dənizə sürüklədi və tacir suda boğuldu – vaxtilə təpəgöz div Polifemin qoyunları Odisseyi və yoldaşlarını mağaradan belə çıxartmışdı. Çobanlar və çodarlar da hərəkət etməyə başladılar: onların bəziləri qoyunların buynuzlarından, bəziləri ayaqlarından, bəziləri yunlarından yapışırdı, amma bu qoyunlar da dənizə düşdülər və eyni biabırılıqla məhv oldular.

Panurq əlində avar, kambuzun yanında, çodarlara kömək etmək üçün deyil, onların gəmiyə qalxaraq, dənizin girdabında ölümədən xilas olmasına imkan verməmək üçün durmuşdu və hansısa bir Olivye Mayariya da Jan Burjua qardaş kimi

¹ “Heyvan[lar aləminin] tari[xi] haqda” (*lat.*)

gözlə moizə deyirdi: natiqlik istedadını nümayiş etdirərək, onlara bu dünyanın kədərini, əbədi həyatın sevincini və ləzzətini təsvir edir, sübut edirdi ki, o biri dünyaya gedənlər bu hüzn möhnətində yaşayanlardan xoşbəxtdirlər və söz verdi ki, Fənəristana qayıdanda xüsusi ehtiram əlaməti kimi onların hər birinə Seni dağının ən hündür zirvəsində kenotaf və sər-dabə tikəcəm, guya, insanlarla yaşamaqdan bezməyənlərə və dənizin dibinə getmək istəməyənlərə isə, üç gündən sonra, İona ilə olduğu kimi, onlara hansısa Atlas ölkəsində sağ və salamat püskürəcək balınaya rast gəlməyi arzulayırdı.

Tacir və qoyunları gəmidən yox olandan sonra Panurq çıxırdı:

– Burada, heç olmasa, bir canlı qoyun qalıb? Hanı Quzu Tibonun sürüsü? Ya da başqa sürülər otlayanda yatmağı sevən Renyo Qoyunun sürüsü? Bilmirəm. Köhnə hərbi hiylədir. Buna sən nə deyərsən, Jan qardaş?

– Sən bunu məharətlə bacardın, – Jan qardaş cavab verdi. – Bunda pis bir şey görmürəm, yalnız onu deyəcəyəm ki, əvvəllər müharibədə döyüşdən, ya da əsgərlərin hücumundan öncə həmin gün üçün, adətən, ikiqat mızd vəd edirdilər; onlar döyüşü udanda ödəniş üçün pul artıqlaması ilə bəs edirdi, uduzanda isə onlar, Serizole döyüşündən sonra qaçqın qryuyerslilər kimi pulu tələb etməyə utanırdılar¹ – bax sən də pulu ödəmək üçün bir az gözləsəydin, onda pulun kisəndə qalardı.

– Tüpürüm pula! – Panurq dedi. – Allaha and olsun ki, mən özümə əlli min franklıqdan çox həzz verdim! İndi isə yola davam etmək olar, xoşbəxtlikdən, səmt küləyi əsir. Qu-laq as, Jan qardaş: mənə hər hansı bir yaxşılıq edən adam olmayıb ki, ona əvəzini verməyim, ya da hər halda, təşəkkür etməyim. Mən yaxşılığı yadda saxlayırdım, saxlayıram və saxlayacağam. Eyni zamanda, nə bu, nə də o biri dünyada elə

¹ ... Serizole döyüşündən sonra qaçqın qryuyerslilər kimi utanırdılar... – V Karlın tərəfində vuruşan İsveçrə muzdluları nəzərdə tutulur. Serizolda döyüş 1544-cü il aprelin 11-də baş verib: Engien qrafı imperator qoşunlarına qalib gəlib.

bir adam yoxdur ki, mənə hər hansı pisliyi edib, sonra peşmanlığını çəkməsin. Mənimlə zarafat pis qurtarır.

– Sən öz ruhunu məhv edəcəksən, məlun şeytan, – Jan qardaş söylədi. – Bizim dua kitabımızda deyilir: *Mihi vindictam*¹ və sairə.

IX Fəsil. Pantaquelin Ennazin adasına gəlişi və oranın qeyri-adi qohumluq münasibətləri haqqında

Yüngül cənub-qərb mehi əsirdi və biz bütün gün ərzində quru görmədik. Səyahətin üçüncü günü, günortadan dərhal sonra, öz quruluşu və mövqeyinə görə Siciliyaya çox oxşayan üçbucaqlı ada bizim gözlərimizə göründü. O, Qohumluq Münasibətləri adası adlanırdı. Yerli sakinlər qırmızı puatululara oxşayırdılar², yalnız bir fərqləri var idi ki, bu da onların hamısının – kişilərin, qadınların, uşaqların burunları xaç tuz şəklində olmasında idi. Buna görə də qədimdə bu ada Ennazin³ adlanırdı. Orada hamının bir-biri ilə qohumluğu, qudalığı var idi və bununla öyünürdülər, yerli hakim isə bizə birbaşa belə dedi:

– Siz, başqa dünyanın adamları, təəccüblənirsiniz ki, bu, necə olur bir Roma soyundan (bunlar Fabilər idi) eyni bir gündə (bu, fevralın on üçündə olmuşdu) eyni şəhər darvazalarından (bu, Kapitolinin dibində, Tarpey qayası ilə Tibr arasında, sonralar Cani Darvazaları adlandırılan Karmental darvazaları idi) Romanın düşmənlərinə qarşı (bunlar etrusklar idi) hamısı bir-biri ilə qohum olan üç yüz altı döyüşçü, onlarla birlikdə daha beş min əsgər, onların vassalları çıxdı və onların hamısı öldürüldü (bu, mənbəyini Bakkan gölündən götürən Kremerlər çayının yanında baş vermişdi). Amma lazım gələrsə, bizim ölkədən eyni zamanda üç yüz mindən çox döyüşçü çıxar və onların hamısı bir-biri ilə ya qohum, ya da bir ailədən olar.

¹ Mənim əlimdədir intiqam. (*lat.* V kitab, 32, 35)

² ... qırmızı puatululara oxşayırdılar ... – Yazıçı J. Buşe “Akvitən Annallərində” (1524) puatuluların üzlərini qırmızı rəngə boyayan skiflərdən yaranıqlarını göstərir.

³ *Ennazin* – (*fr.* enase sözündən) burunsuz

Onların bu qohumluğu və qudalığı çox qeyri-adi idi: biz aşkar etdik ki, hamısı öz aralarında qohum və quda olsa da, əslində onların heç biri o birinin nə atası, nə anası, nə qardaşı, nə bacısı, nə dayısı, nə xalası, nə əmisi oğlu, nə qardaşı oğlu, nə yeznəsi, nə gəlini, nə xaç atası, nə xaç anası idi – xeyr, mən özüm şahid oldum ki, üç-dörd yaşlarında olan qıza burunsuz bir qoca “atacan”, qız isə ona “qızım” deyirdi.

Onların qohumluğu və qudalığı onunla ifadə edilir ki, məsələn, bir kişi hansısa qadını “mənim balıqcığım“, qadın isə onu “mənim delfinciyim” adlandırır.

– Bu iki balıq bir-birinin üstündə şappıladaşanda nə boyda dalğa əmələ gəldiyini təsəvvür etmək olar! – Jan qardaş qeyd etdi.

Kim isə hansısa bir şıq xanıma dedi: “Əla gün keçirmisən, noxudum mənim!” O isə onun təziminə cavab verib söylədi: “Daha şən gecələmişəm, qanqalım mənim!”

– Ha-ha-ha! – Panurq güldü. – Bu noxuda və bu qanqala baxın, onu şeytanlar tez-tez çaxnaşdırırlar! Noxudla qanqalı yarıbayan əkdilər, onlar elə həmin vaxtdan ayrılmaz oldular.

Üçüncüsü öz sevgilisi ilə vidalaşdı dedi: “Əlvida, mənim qutucuğum!” O isə buna: “Əlvida, mənim sənədciyəm!” – dedi.

– Müqəddəs Trenyana and olsun, – Gimnast dedi, – bu sənədciyəz, yəqin ki, bu qutucuqdan çıxmır.

Daha biri hansısa qadına “mənim bostancığım”, o da ona “mənim keçiciyim” dedi.

– Əlbəttə, bircə bu keçiciyi bu bostancığa buraxmağın çatmırdı! – Evsfen qeyd etdi.

Daha biri öz qadın qohumu ilə salamlaşanda dedi: “Salam, mənim yağcığım!” Qadın cavab verdi: “Salam, mənim pendirciyim!”

– Səni külə dönəsən! – Karpalim çıxırdı. – Deməli, bu pendir o yağda üzür? Deməli, orada hər şey yağ kimi gedir? O da düzdür: bu yağ kimin üstünə istəyirsən tök – hamı alıyar.

Mən yoluma davam etdim və eşitdim ki, bir arvadbaz öz qadın qohumu ilə salamlaşarkən onu “mənim döşəyim”,

qadın isə onu “mənim yorğanım” adlandırdı. Kimsə öz rəfiqəsinə “mənim balacam”, o isə ona “mənim kökcüyüm” deyirdi. Kimsə özününkünə “mənim qıfılcığım”, o isə ona “mənim açarcığım” deyirdi. Kimsə özününkünə “mənim qondaracığım”, o isə ona “mənim çəkməciyim” deyirdi. Kimsə özününkünə müraciət edirdi: “Mənim şap-şapcığım!” O isə deyirdi: “Mənim başmaqcığım!” Kimsə özününkünə müraciət edirdi: “Mənim yanməlcəkciyim!” O isə ona deyirdi: “Mənim əlcəkciyim!” Kimsə özününkünə müraciət edirdi: “Donuz dərisi!” O isə ona deyirdi: “Piycik!” Onların arasında məhz piylə dərininki kimi qohumluq münasibətləri var idi.

Həmin qohumluq haqqı ilə biri öz rəfiqəsini “mənim qayğanağım” adlandırır, rəfiqəsi isə ona “mənim yumurtacığım” deyirdi və onlar öz aralarında məhz yumurtayla qayğanaq kimi əlaqəli idilər. Həmin əsasla daha biri öz rəfiqəsini “mənim kəndirciyim” adlandırır, o isə onu – “mənim şələciyim”. Beləliklə, bizim anlayışlara çevirəndə onların öz aralarında hansı qudalıq və qohumluqda, yaxınımı, uzaqımı, birbaşamı, yandanımı olduqlarını araşdırma bilmədik – bizə bir şeyi təkrar edirdilər: “O qadın bu şələnin kəndiriyim”. Kimsə öz rəfiqəsini salamlayaraq dedi: “Salamlar olsun, mənim balıqqulağım!” O isə cavab verdi: “Salamlar olsun, mənim istirdiyəm!”

– Onlar bir-biri ilə, balıqqulağı və içindəki istirdiyə kimi dirlər, – Karpalim izah etdi.

Kimsə öz rəfiqəsini bu üsulla salamlayaraq dedi: “Sənə sağlıqlar, mənim qabığım!” O da buna dedi: “Sənə də, mənə noxudum!”

– Onlar qabıqla içindəki noxud kimidirlər, – Gimnast izah etdi.

İyrənc görkəmli, hündür taxta başmaq geymiş bir səfil kiçikboy, dolubədənli, ağcamaya bir qızla qarşılaşıb, ona qışqırdı: “Günaydın, kürəciyim mənə, fıfıram, fırlanğıcım mənə!” Qız isə ona çox təmkinlə cavab verdi: “Günaydın, yayım mənə!”

– Ay səni, milçək yem! – Ksenoman çığırdı. – Onun yayı bu fıfıraya yetərmi?

Hansisa daranmış, sığallanmış elmlı bir adam təmkinli bir qızla vidalaşaraq dedi: “Sizə çox təşəkkür edirəm, yaxşı si ma!” – “Mən də sizə, pis oyun!” – qız cavab verdi.

– Yaxşı sima ilə pis oyunun ittifaqı tamamilə mümkündür, – Pantaqrueel qeyd etdi.

Qart bir bakalavr bir cavan gözəlçənin yanından keçərkən ona dedi: “Pah-pah-pah! Çoxdandır sizi görmürəm, Lira!” – “Sizi görmək mənim üçün həmişə xoşdur, Quyruq!” – deyər qız cavab verdi.

– Bu liranı quyruqla cütləşdirin və onların arxasına üfürün, – Panurq məsləhət verdi, – bu da sizin üçün oxuyan quş – liraquyruq.

Kimsə öz rəfiqəsini “mənim iynəciyim”, qız isə onu “mənim sapcığım” adlandırır. Burada düşündüm ki, bu iynə ilə sap bir-birindən ayrılmazdır.

Kimsə rəfiqəsinə baş endirib dedi: “Sağlam ol, mənim pəncərəm!” Qız ona dedi: “Salamat qal, mənim günəşim!”

– Güman etmək olar ki, bu günəş o pəncərədən tez-tez boylanır, – Ponokrat qeyd etdi.

Rəhmdil Pantaqrueel hər şeyə maraqla baxır və hamını eşirdi, lakin bu cür danışıqlar sonda onu usandırdı.

Adanın mövqeyini diqqətlə öyrənib, burunsuzların adətləri ilə tanış olaraq, gümrahlıq üçün bir meyhanaya içməyə girdik. Həmin vaxt meyhanada oraların adəti ilə toy edirdilər. Bir sözlə, qonaqlıq başdan aşırı. Bizim yanımızda şən toylaşma gedirdi: gözəl qamətli armudu (amma onu yoxlayanlar deyirdilər ki, o bir az yumşaqdır) cavan, kürənvari saqqallı pendirə ərə verirdilər. Belə toylar haqqında mən əvvəllər də eşitmişdim, belələri başqa yerlərdə də keçirilir. Bizim kənddə əbəs yerə demirdilər ki, armudla pendiri evləndirmək çox lütfkar işdir. O biri otaqda köhnə uzunboğaz çəkmə ilə cavan, yaraşlıq botinkanın toyu idi. Pantaqrueelə izah etdilər ki, cavan botinka köhnə uzunboğaz çəkməyə ona görə ərə gedir ki, o rahatdır, möhkəmdir və düz onun ölçüsündədir, elə bil, onun üstünə tikilib. Aşağıda bal ayaqqabısı ilə köhnə qondaranın toyunu keçirirdilər. Bizə izah etdilər ki, qondara ayaqqabını

gözəlliyinə və əxlaqına görə deyil, öz simicliyinə və tamahkarlığına görə alır, çünki o, başdan-başa qızıl tikməli idi.

X Fəsil. Kral müqəddəs Kömbənin idarə etdiyi Şeli¹ adasında Pantaqruelin quruya çıxması haqqında

Biz çox da cəlbədicilərin olmayan bu söz birləşmələrini tərk edib açıq dənizə çıxdığımız vaxt, cənub-qərb küləyi gəmimizin arxasından əsirdi. Gün batanda biz geniş, barlı, varlı və izdihamlı, kral müqəddəs Kömbənin idarə etdiyi Şeli adasına yan aldığımız; həmin bu kral öz oğulları və saray əyanları ilə limana, Pantaqruele qarşılamağa yollandı və onu öz qalasına gətirdi. Qala qülləsinin girəcəyində qızları və saray xanımları ilə birlikdə kraliça onları qarşıladı. Kömbə öz arzusunu bildirdi ki, o və onun bütün məyyəti Pantaqruele və onun yoldaşlarını öpsünlər. Bu ölkədə nəzakət qaydaları belə idi. Kral məmurlarının arasına qarışıb gizlənən Jan qardaşdan başqa, hamı öpüşdü. Kömbə Pantaqruele bu gün və ertəsi gün burada qalması üçün dilə tutmağa başladı. Pantaqruele bundan belə boyun qaçırdı ki, indi, guya, hava açıqdır və səyahətçilərin çox vaxt əbəs yerə gözlədikləri səmt küləyi əsir: hələ ki o əsir, ondan istifadə etməliyik, ona görə ki, o, hər dəfə və həmişə gözlənilmədiyində əsmir. Pantaqruele bu sübutu gətirəndən və hamı bir-birinin sağlığına iyirmi beş, bəlkə də, otuz dəfə içdikdən sonra Kömbə bizi buraxdı.

Limana gələn və Jan qardaşı tapmayan Pantaqruele onun harada olduğu, bütün dəstədən niyə ayrıldığı ilə maraqlandı. Panurq bilmədi nə desin və artıq geriyyə, saraya – Jan qardaşın dalınca qaçmağa hazırlaşdı ki, elə həmin dəqiqə sevincək halda olan Jan qardaş gəldi və çox yüksək əhvalda səsləndi:

– Yaşasın şanlı Kömbə! Vəhşi öküzün ölümünə and olsun, o, öz mətbəxi ilə hamının burnunu ovar. Mən düz oradan gəlirəm orada yeməli şeylərdən divarlar az qalır uçsun. Mən monastır qaydasına və nizamnaməsinə uyğun olaraq qarnımı doldurdum.

¹ Şeli – banış (qəd. yəh.)

– Sən, dostum, yenə də mətbəxlərdən çıxmırsan! – Pantaqrueel qeyd etdi.

– İçalata and olsun, – Jan qardaş davam etdi, – mən qadınlara pərəstiş etməkdən, bütün bu şarax-marax, amuraxlardan, bütün bu təzimlərdən, cavab təzimlərindən, təkrar təzimlərdən, qucaqlaşmalardan, əlləşmələrdən, “siz cənablarının, əlahəzrətlərinin əlini öpürəm, ah, siz necə də tra-ta-ti, tra-ta-ta!”dan daha çox, mətbəx adət və mərasimlərindən baş çıxarıram. Dana nəzakətidir! Mən onlara nəcis və sidik atardım! Lənət şeytana! Mən imtina etmirəm, bu anlaşılmazlıqdır: mən də kifayət qədər və hər hansı ədəbazlıq etmədən bu içkidən içmişəm, mən də iddia qaldırmaqda tənbellik etməmişəm. Amma bütün bu p...u təzimlər – bu, mənim, yazıq rahi bin, böyük pəhriz, deməzmişən, yüksək mənsəb kimi ürəyimi sıxır. Müqəddəs Benedikt bu barədə çox ciddidir. Siz deyirsiniz: qızları öpmək. Mənim hörmətli və müqəddəs mənsəbimə and olsun, bundan yayınmağa çalışıram – qorxuram ki, senyor Gerşarua ilə olanlar mənim də başıma gəlsin.

– Nə olub ki? – Pantaqrueel soruşdu. – Mən onu tanıyıram; ən yaxın dostlarımdan biridir.

– O, başqa yerli əyanlar, onların arvadları və qızları ilə birlikdə öz qohumu və qonşusu tərəfindən möhtəşəm və dəbdəbəli ziyafətə dəvət almışdı, – Jan qardaş davam etdi. – O gələne qədər xanımlar öz pajlarını bəzək-düzəkli, yandırılıxan qızlar kimi geyindirdilər. O, ən yüksək sayğı göstərərək, onların hamısını öpüb, incə nəzakətlə baş endirdi. Nəhayət, onu qalereyada gözləyən xanımlar qəhqəhə çəkdilər və pajlarına işarə etdilər ki, onlar paltarlarını dəyişdirə bilərlər, amma mərhəmətli senyor utandığından və pərtliyindən əsl qadınlar və qızlarla öpüşməkdən imtina etdi: guya, indicə paltarlarını dəyişmiş pajlarla üz-üzə gəlmiş o, lənət şeytana, haradan bilsin – birdən indi onun qarşısındakılar, bəlkə, daha məharətlə geyinib-kecinmiş lakeylərdir?

İlahi, *da jurandi*, tezliklə bizim fani bədənlərimiz hansısa ecazkar bir mətbəxə düşəydi! Şişlərin necə firlandığını görəydik, odunların necə çatırdamasını eşidəydik, ətin necə doldu-

rulmağına, şorbaların necə bişirildiyinə, çərəzin necə hazırlan-
dığına, şərabın hansı qayda ilə verildiyinə baxaydıq! Bizim
dua kitabında deyilir: *Beati immaculati in via*¹.

XI Fəsil. Rahiblər niyə mətbəxdə küllənməyi sevirlər

– Bax bu, əsl rahib kimi deyilib, – Epistemon qeyd etdi.
– Mən rahiblik edən rahibi nəzərdə tuturam, rahib edilən rahibi
yox. Əslində, siz mənim iyirmi il öncə Florensiyada görməli və
eşitməli olduğum şeyi yadıma saldınız. Onda bizdə çox gözəl
bir dəstə əmələ gəlmişdi: bütün adamlar hər şeylə maraqlan-
lanan, alovlu səyahətçi, elmlə insanlarla daim görüşən, İtali-
yanın qədim abidələrinin və diqqətəlayiq yerlərinin həvəskar-
ları idilər. Biz maraqla Florensiyanın görməli yerlərinə tamaşa
edirdik, onun gözəlliyinə, kilsəsinin memarlıq üslubuna, onun
əzəmətli məbədlərinə, dəbdəbəli saraylarına baxıb zövq alır-
dıq, hətta bütün bunlara, layiq olduqları təriflə yağıdırmaq üçün
kimin daha çox yaraşan söz tapacağı barədə bir-birimizlə ya-
rışa girmişdik ki, birdən Qarınqulu Bernard adlı bir amyenli
rahib tündməzəcliklə və əsəbiliklə çığırdı: “Başa düşmürəm,
siz burada hər şeyi niyə belə tərifləyirsiniz! Mən şəhərə sizdən
az baxmamışam, heç mənim gözümdə sizinkindən pis gör-
mür. Nə olsun? Göyçək evlərdir, vəssalam! Amma Allah və
müqəddəs Bernard – mənim himayəçim – şahiddir ki, hələ
bircə dənə də yeməxana görməmişəm, axı mən xəfiyyə kimi
burada hər yerə göz gəzdirmişəm: istəyirdim ki, öyrənim –
burada sağda və solda nə qədər yemək verən yeməxana var
və hansı tərəfdə bu daha çoxdur. Biz sizinlə gedirik, gedirik,
baxırıq, baxırıq, ancaq Amyendə biz bundan üç-dörd dəfə az
gəzərdik və mən artıq sizə on beşə yaxın köhnə, gözəl ətirli
yeməxana göstərərdim. Başa düşmürəm, qüllənin yanındakı
şirlərə və afrikanlara (siz, deyəsən, onları bu cür adlan-
dırırsınız, burada isə onlara pələng deyirlər), ya da senyor
Filippo Strossinin sarayındakı oxlu kirpilərə və dəvəquşulara

¹ Yolda olan günahsızlar bəxtiyardırlar. (*lat.* Zəbur, 118, 1)

baxmaqdan hansı zövqü alırsınız. Dostlarım, vallah, mən şişə keçirilmiş yağlı qazı görməyi daha üstün tutardım. Siz bu porfirin və marmərin gözəl olduğunu deyirsiniz? Söz güləşdirmirəm, amma mənim zövqümə görə, Amyen piroqları daha gözəldir. Siz deyirsiniz ki, bu antik heykəllər gözəl yonulub? Sizin sözlünüzə inanıram, amma müqəddəs Abbevilli Fereola and olsun ki, bizim qızlar bundan minqat göyçəkdir”.

– Bu, nəyə görədir və bunu nə ilə izah etmək olar ki, – Jan qardaş dilləndi, – siz rahibləri həmşə mətbəxdə taparsınız, amma kralları, papaları və imperatorları – heç vaxt?

– Bəlkə, bu qazanlarda və şişlərdə də, dəmiri özünə cəzb edən, amma imperatorları, papaları, kralları cəzb etməyən maqnit kimi rahibləri çəkən hansısa gizli xassə və xüsusiyyətlər var? – Rizotom dilləndi. – Yaxud bu, klobuklara və cübbələrə xas olan təbii həvəs və meyildir və onlar özləri namuslu rahibləri mətbəxə doğru gətirir, ora itələyirlər, onlar oraya getməyi heç düşünməsələr də?

– Başqa sözlə, forma materiyanın arxasınca gedir, – Epistemon izah etdi. – Bu barədə İbn Rüştdə deyilir.

– Elədir, elədir, – Jan qardaş dedi.

– Bu məsələni həll etməyəcəyik, – Pantaqrueel işə qarışdı, – o, bir qədər incə məsələdir, kimsə inciyə bilər, yaxşısı budur, mən sizə bunu danışım. Yadımdadır, oxumuşdum ki, bir dəfə öz səyyar çadırına baxan makedoniyalı çar Antiqon şair Antaqorun orada sobanı yandırır anqvil qızartdığını görəndə şən halda ondan soruşur: “Homer Aqamemnonun qəhrəmanlıqlarını təsvir edən vaxt o da anqvil qızardırımı?” – “Bəs sən necə düşünürsən, – Antaqor çara deyir, – Aqamemnon öz qəhrəmanlıqlarını edəndə o da baxırmış görsün ki, onun düşərgəsində kim anqvil qızardır?” Çar onun mətbəxində şairin anqvil qızartdığını nalayiqlik sayır. Şair isə ona eyham vurur ki, mətbəxə baxmaq krallara yaraşmaz.

– Bu nədir ki? – Panurq dedi. – Mən isə sizə Breton Villandrinin¹ şöhrətli hersoq de Gizə nə cavab verdiyini danışaca-

¹ Breton Villandri – Jan Breton, senyor de Villandri (1542-ci ildə ölüb), kardinal Jan dü Bellenin dostu. O, hersoq de Gizlə 1536–1537-ci illərdə, Pikardiya ərazisindəki hərbi əməliyyatlar gedişində görüşə bilərdi.

ğam. Onların söhbəti o haqda idi ki, kral Fransiskin imperator Beşinci Karlla apardığı döyüş vaxtı polad dizliklərə və ayaq sipərlərinə qədər heyrətli dərəcədə silahlanmış və əla bir atın üstündə oturmuş həmin bu Breton, elə bil, yerə batdı. “Namusuma and olsun ki, mən oradaydım və bunu sübut etmək asandır, – Breton elan etdi, – amma mən elə yerdəydim ki, siz məni orada axtarmağa cəsarət etməzdiniz”. Bu nitq hersoqun xoşuna gəlmədi: bu, ona çox ötkəm və dikbaşlıq kimi göründü, o artıq Bretona acıqlanmaq istəyirdi, ancaq Breton həmin dəqiqə onu rəhmə gətirdi və az qala, gülməkdən öldürmüşdü: “Mən arabaların yanında idim, – o dedi, – sizin şərəfli simanız orada gizlənməzdi”.

Bu cür boş şeylərdən danışa-danışa onlar öz gəmilərinə yaxınlaşdılar və gecikmədən Şeli adasını tərk etdilər.

XII Fəsil. Pantaqruelin Prokurasiyalara baş çəkməsi və çuğulların qeyri-adi həyat tərzi haqqında

Öz yolumuza davam edərək biz ertəsi gün başdan-başa son dərəcə çirkəndirilmiş və batırılmış torpağa – Prokurasiya çatdıq. Əvvəllər mən onun haqqında heç nə eşitməmişdim. Biz orada hər çeşiddə prokurorlar və çuğullar gördük. Onlar bizə nə yemək, nə də içmək təklif etdilər. Yalnız durmadan müəmmalı baş endirmələrlə elan etdilər ki, mükafat müqabilində, bütünlüklə bizim qulluğumuzdadırlar. Bizim dilmanlardan biri Pantaqruele bu adamların hansı qeyri-adi üsulla özlərinə dolanacaq əldə etdiklərini söylədi – romalıların istifadə etdiklərinə daban-dabana əks üsulla. Romada böyük əksəriyyət başqalarını zəhərləməklə, kötəkləməklə və öldürməklə yaşayır; çuğullar isə özlərinin döyülməyinə imkan verməklə yaşayırlar və əgər onlar uzun müddət gərəyincə çırpılmasaydılar, arvadları və uşaqları ilə birlikdə mütləq acından ölərdilər.

– Mənə onlar yaxşıca döyülməyəndə əqrəbləri tərən-məyən cihazları xatırladırlar, – Panurq dedi. – Məni isə əgər

döysəydilər, müqəddəs Tiboya and olsun, onda mən, lənət şeytana, məhz əksinə, ölərdim.

– Onların üsulları belədir, – dilmanc davam etdi. – Əgər rahib, keşiş, dəllal, ya da vəkil zadəgana qarşı kin bəsləyirsə, o vaxt onun üstünə bu çuğullardan hər hansı biri qısqırdılır. Çuğul zadəganın əleyhinə iş qaldırır, onu məhkəməyə çəkir, aldığı təlimat və göstərişə uyğun olaraq, nəhayət, sonda zadəgan gücdən düşməyibsə və çömçəquyruqdan ağılsız deyilsə, ağac və ya qılıncla vurmayana, pəncərədən, ya da öz qalasının divarlarındakı mazğalların birindən tullamayana qədər onu həyasızcasına söyüb təhqir edir. İndi çuğul bir neçə ay keflə yaşaya bilər: ağac zərbəsi – onun üçün bol məhsul deməkdir, çünki o, rahibdən, dəllaldan, vəkildən xeyli haqq alır, zadəgan isə öz tərəfindən ona mükafat verir, bu, bəzən o qədər böyük və hədsiz olur ki, özü heç nəsiz qalır, hələ üstəlik, elə bil, kralın özünü döyübmiş kimi, zindanda çürüməkdən qorxur.

– Mən bu fəlakətə qarşı gözəl üsul bilirəm, – Panurq dedi, – ondan senyor de Başe istifadə etmişdi.

– Hansı üsulu? – Pantaqrueel soruşdu.

– Senyor de Başe, – Panurq dedi, – qoçaq, səxavətli, genişürəkli, cəngavər insan idi. O, uzunmüddətli savaştan qayıdanda (həmin savaştan ki, Ferrar hersoqu fransızların köməyi ilə papa İkinci Yulinin şiddətli hücumlarının qarşısını alaraq mərdliklə müdafiə olunurdu), Sen-Luan monastırının piyli baş keşişi öz şəxsi məmnuniyyəti və əyləncəsi üçün onun üstünə çuğul salmağa və onu məhkəmələrə sürükləməyə başlamışdı.

Bir dəfə öz nöqərləri ilə qəlyanaltı edən Başe (o çox mərhəmətli və sadə insan idi) özünün Luar adlı çörəkçisi və arvadının, eləcə də ozamankı fransız adətlərinə görə onun yanında açarçı kimi xidmət edən Vurar adlı öz məhəllə keşişinin dalınca adam göndərməyi əmr etdi, zadəganların və nöqərlərin yanında onlara dedi: “Mənim balalarım! Görürsünüz, bu əclaf çuğullar hər gün mənə nə qədər haqsızlıqlar edirlər. Belə ki, əgər siz mənə kömək etməsəniz, o zaman mən öz doğma ölkəmi tərk etməyə və Misir papasının yanına, cəhən-

nəmə, hara gəldi yollanmağa məcbur olacağam. Buna görə də çuğullar bura gələn kimi siz, Luar, öz arvadınızla birlikdə təmtəraqlı toy paltarında, az da olsa gecikmədən böyük zala çıxarsınız, guya, siz elə bu saat nikaha girməlisiniz. Alın, bu da sizə yüz qızıl ekü – bunu sizə ondan ötrü verirəm ki, üst-başınızı təzələyəsiniz. Siz, messir Vurar, təzə cübbədə və ibadət libasında müqəddəs su ilə ora gəlməyə gecikməyin, guya, siz onların nikahını kəsməyə hazırlaşırsınız. Siz də, Tryudon (təbilçisinin adı belə idi), oraya fleyta və təbillə gəlin. Yeni evlənənlər öz razılıqlarını verəndən və adaxlı təbil sədaları altında nişanlısını öpəndən dərhal sonra, guya, siz toydan bir xatirə qalsın deyə bir-birinizi yüngül yumruqlara qonaq edin. Bundan sonra siz böyük iştaha ilə şam yeməyi yeyin. Çuğul əlinizə keçəndə isə onu yazığınız gəlmədən yetişməmiş çovdar kimi döyün. Sizdən xahiş edirəm, onu döyün, əzişdirin, bərk yumruqlayın! Bu da sizin üçün keçi yunu ilə tikilmiş təzə dəmir əlcəklər; gücünüzdə heyfiniz gəlmədən çuğulun quyuğuna, yalına vurun. Kim onu hamıdan yaxşı çırpısa, mən onu özümə ən sadıq adam sayacağam. Məhkəməyə düşməkdən qorxmayın. Mən sizi müdafiə edəcəyəm. Guya, zarafatla vururduq – toyda bu cür olur”. “Hə, amma biz çuğulu necə ayırd edəcəyik? – Vurar soruşdu, – axı sizin evə hər gün çoxlu adam gəlir”. “Mən bunu nəzərə almışam, – deyə Başə cavab verdi, – əgər darvazalara piyada və ya pis at minmiş adam yaxınlaşsa və onun baş barmağında ağır gümüş üzük olsa, deməli, bu çuğuldur. Dalandar onu hörmətlə qarşılayacaq və zıncırovu çalacaq. Siz isə hazır olun və elə həmin dəqiqə zala, mənim sizə bəyan etdiyim tragikomediyanı oynamağa gedin”.

Görünür, Allah belə istəmişdi, elə həmin gün Başenin evinə qoca, kök, qırmızısişət bir çuğul gəldi. O, zəngi çaldı, dalandar onu kobud çəkmələrindən, nalayıq yabısından, qurşağına bağlanmış və məhkəmə çağınsları ilə dolu kətan kisəsindən, başlıcası isə sol əlinin baş barmağındakı ağır gümüş üzüyündən dərhal tanıdı. Dalandar onu hörmətlə qarşıladı, qapını qonaqsevərcəsinə üzünə açdı və şən görkəmlə zıncırovu

çaldı. Bu işarəyə görə Luar və arvadı özlərinin ən yaxşı paltarlarını geyindilər və əzəmətlə zala yönəldilər. Bu arada Vurar cübbə və ibadət libasını geydi; cübbəxanadan çıxarkən o, çuğulla qarşılaşdı, onu öz yanına apardı, döyüşçülər əlcəklərini geyənə qədər onu içirdi. “Siz yaxşı gəlmisiniz! – ona dedi, – bu gün bizim ağamızgildə şənlik var. Biz sizinlə birlikdə yaxşıca kef edərik – masalar doludur: axı bu gün bizdə toydur. İçin və şənlənin!”

Çuğul elə hey içir, içirdi; nəhayət, Başə adamlarının hamısının yığışdığını və tam döyüş hazırlığında olduqlarını yəqin etdikdən sonra Vuran çağırırdı. O gəldi və özü ilə müqəddəs su gətirdi. Onun dalınca çuğul gəldi. Zala girəndə o, bir neçə təzim etməyi unutmadı, sonra Başəni məhkəməyə çağırırdı. Başə onu qeyri-adi sevinclə qarşıladı, ona angelot hədiyyə etdi və toy müqaviləsinin imzalanmasında iştirak etməyi xahiş etdi. Müqaviləni imzaladılar. Sona yaxın yumruqlar işə düşdü. İş çuğula çatanda isə onu əlcəklərə elə qonaq etdilər ki, özünüküləri də tanımadı: gözlərinin altında fənər yandırdılar, səkkiz qabırğasını qırdılar, döş qəfəsini basıb əzdilər, kürəklərini dörd, alt çənəsini üç hissəyə parçaladılar, hamısını da zarafatla. Sincab dərisindən astarı olan polad əlcəyini paltarının altında gizlədən Vurar necə işləyirdi – o çox yekəpər idi – bunu bir Allah bilir. Senyor Başə tərəfindən razı salınmış və təmin edilmiş çuğul İl-Buşara elə görkəmdə qayıtdı, elə bil, pələngin pəncəsindən qurtulmuşdu və yerli cərrahların sayəsində hələ uzun müddət yaşayıb ömür sürdü. Bu hadisəni gizli saxladılar. Onun haqqında xatirələr isə çuğulun dəfnində çalınan zəng səsləri ilə birlikdə yox oldu.

XIII Fəsil. Metr Fransua Villonun örnəyi ilə senyor de Başənin öz adamlarını tərifləməsi haqqında

Çuğul qəsri tərk edib öz ayıblı madyanını (o, öz təkgöz atını belə adlandırırdı) minəndə Başə bağçanın dərinliyindəki köşkün kölgəsinə tərəf uzaqlaşdı, arvadını, qızını və bütün ev adamlarını çağırırdı, yaxşı şərab, mümkün qədər çox piroq,

vetçinə, meyvə, pendir gətirməyi əmr etdi və böyük məmnuniyyətlə içərək bu nitqi söylədi:

– Metr Fransua Villon qocalana yaxın Puatyenin Sen-Maksen monastırına, onun vicdanlı adam olan baş rahibinin qanadı altına çəkildi. Ətrafdakı adamları əyləndirmək üçün Villon, Puatye ləhcəsində, İlahi ehtiraslar misteriyasını oynamaq fikrinə düşdü. O, aktyorları yığıb, rolları paylaşdırıb və yer tapıb, valini və şəhər başçılarını xəbərdar etdi ki, misteriya Nior yarmarkasının sonuna hazır olacaq; yalnız iştirak edən şəxslərə münasib paltar seçmək qalır. Vali və başçılar lazım gələnlər sərəncamları verdilər. Villon özü isə bir qoca kəndlini Allah Ata kimi geyindirmək istəyərək, fransiskan monastırının cübbəçisi Etyen Başıqapazlı qardaşdan ona cübbə və ibadət paltarı verməsini xahiş etdi. Başıqapazlı onu əsas gətirərək imtina etdi ki, yerli monastır nizamnaməsi aktyorlara nəyisə bildirməyi, ya da verməyi qəti qadağan edir. Villon etiraz etdi ki, nizamnamə yalnız hoqqabazlığı, pantomimani və hər cür əyləncələri nəzərdə tutur, Brüsseldə və başqa şəhərlərdə onu məhz bu cür şərh edirlər. Lakin Başıqapazlı açıq-açığına dedi: qoy Villon lütf edib daha harasa müraciət etsin, amma onun cübbəxanasına ümid etməsin, çünki o, burada, onsuz da heç nəyə nail olmayacaq. Qəlbinin dərinliyinə qədər hiddətlənmiş Villon bu barədə aktyorlara danışdı və əlavə etdi ki, Allah Başıqapazlıya əvəzini verəcək, çox yaxın zamanlarda onu cəzalandıracaq.

Şənbə günü Villon məlumat aldı ki, Başıqapazlı monastır madyanını minib Sen-Ligerə sədəqə yığmağa gedib və günorta saat ikidə qayıdacaq. Onda Villon şəhər küçələrində və bazarda öz əcinnələrinə nümayiş düzəltdi. Şeytanlar canavar, dana və quzu dərisi geyindilər, qoyun başı taxdılar, bəziləri öküz buynuzu, bəziləri tutqac buynuzu asdılar, üstündən inək xaltasından çıxarılmış iri qumrovlar, qatırlardan asılan zıncırovlu qalın kəmərlərdən qurşaq bağladılar – onlardan çıxan səslər dözülməz idi. Bəzilərinin əlində içinə barıt doldurulmuş qara ağaclar var idi, bəziləri uzun yanar kösöv aparırdı və hər yerdə onların üstünə ovuc dolusu əzilmiş qatran səpirdilər,

bundan həmin anda alov sütunu ucalır və qorxunc tüstü qalxırdı. Böyükləri əyləndirən, balacaları isə dəhşətə gətirən şeytanları bütün şəhərdən keçirən Villon, sonda onları yemək üçün şəhər divarlarının arxasında, Sen-Liger yolundakı yeməxanaya dəvət etdi. Yeməxanaya yaxınlaşarkən Villon uzaqdan sədəqə yığmaqdan gələn Başıqapazlını gördü, şeytanlara tərəf dönüb məzəli şeir söylədi:

Bu dyaçkorum mənşəli yerlimikus burunos,
O sevir kiflənmertas qazmaqas daşımaqare.

– Ah o, filan-filan şüdə! – şeytanlar çığırdılar. – Bir axmaq cübbəni Allah Ataya müvəqqəti vermək istəmədi! İndi biz onu qorxudarıq!

– Əla düşünülüb, – Villon qeyd etdi, – hələlik sə gəlin gizlənək, fişəngləri və kösövləri hazır saxlayın.

Başıqapazlı elə təzəcə çatmışdı ki, bütün bu bədheybətlər sıçrayıb yola çıxdılar, hər tərəfdən ona və atına qığılcımlar atmağa, qumrovları çalmağa və əsl şeytanlar kimi ulamağa başladılar:

– Ho-ho-ho-ho! Ülülü, ülülü, ülülü! U-u-u! Ho-ho-ho! Nə cədir, Etyen qardaş, şeytanları yaxşı oynayırıq?

Madyan dəhşət içində yorğalayıb qaçdı, şaqcıldadı, çapdı, dördəmə keçdi, şillaqlamağa, şahə qalxmağa, oyan-buyana vurnuxmağa, partlamağa başladı və nəhayət, yıxılmamaq üçün yəhərin qaşından möhkəm yapışan Başıqapazlını yerə atdı. Onun üzəngiləri kəndirdən idi; bu kəndirlər sağ səndəlinə elə bərk dolaşmışdı ki, onu heç cür azad edə bilmədi. Madyan dörd ayağı ilə şillaqlamaqda davam edərək, qorxudan çəpərlərin, kolların və arxların üstü ilə tullanaraq, onu arxası üstə yerlə sürüdü. İş onunla bitdi ki, heyvan onun başını əzdi və başının boyun xaçının yanından beyni düşdü; sonra at onun qollarını qopartdı, onların biri o yana, biri bu yana uçdu, sonra ayaqlarını qopartdı, sonra onun bağırsaqlarını tökdü və çaparaq monastıra gələndə üstündə yalnız onun dolaşmış səndəlinə olan sağ ayağı sallanırdı.

Villon öz peyğəmbərliyinin gerçəkləşdiyinə əmin olub şeytanlara dedi:

– Əla oynayırınsınız, cənab şeytanlar, əla oynayırınsınız, sizi əmin edirəm! Ah, siz necə əla oynayırınsınız! Mərc gəlirəm ki, siz Somyur, Duey, Monmoriyon, Lanjey, Sent-Espen, Anjer və hətta – Allah haqqı! – Puatye şeytanlarını, onların iclas zalı ilə birlikdə cibinizə qoyarsınız. Oh, siz necə də əla oynayırınsınız!

– Mən də onun kimi, – Başə nəticəyə gəlди, – zamin ola bilərəm ki, mənim əziz dostlarım, indən belə siz də bu faciəli hoqqabazlığı əla oynayacaqsınız, çünki siz elə birinci cəhdə və gücünüzü sınaqda çuğulu xeyli əzişdirdiniz, çırpdınız və məni ürəkləndirdiniz. Bu gündən etibarən sizə ikiqat maaş verəcəyəm. Siz də, mənim əzizim, – o, öz arvadına müraciət etdi, – onlara ağılınıza gələn hər şeyi bağışlaya bilərsiniz. Mənim bütün xəzinəm sizin əlinizdə və sizin sərəncamınızdadır. Amma mən əvvəlcə sizin sağlığınıza içirəm, əziz dostlarım. Ay sən! Yaxşı şərabdır, soyuqdur! İkincisi, siz, dalandar, bu gümüş ləyəni özünüze götürün – onu sizə bağışlayıram. Siz, silahdarlar, qızıl suyuna çəkilməmiş iki gümüş kasanı götürün. Sizi, pajlar, üç ay müddətində döyməyəcəyəm. Əzizim! Mənim ağ, qızıl bəzəkli kəkilimi onlara verin. Sizə, messir Vurar, gümüş mehtərə bağışlayıram. Bax bunu isə aşpazlara bağışlayıram; kamerdinerlərə gümüş səbət bağışlayıram; mehtərlərə bax bunu, qayığa oxşayan qızıllı gümüşü bağışlayıram; qapıçılara iki boşqab bağışlayıram; qatırçılara – on dənə şorba qaşığı bağışlayıram. Tryudon! Gümüş qaşıqları və bu vazanı özünüze götürün. Siz, lakeylər, özünüze böyük duzqabını götürün. Mənə sədaqətlə qulluq edin, dostlarım, mən də borclu qalmaqacağam və həmişəlik yadda saxlayın: Allaha and olsun, həyasız çuğulların çağırışı ilə, bunca piyli baş keşişin sevincinə rəğmən, bircə dəfə məhkəməyə getməkdənsə, bizim mərhəmətli hökmdarımıza qulluq edərək döyüşdə toppuzla öz dəbilqəmə yüz zərbə almağı üstün tuturam.

XIV Fəsil. De Başenin evində çuğulların əzişdirilməsi davam edir

Bir neçə gün sonra başqa bir çuğul, bu dəfə gənc, uzun-draz və sısqqa birisi gəldi ki, piyli monastır başçısının işi üzrə Başeni məhkəməyə çağırırsın. Qarşısındakının çuğul olduğunu son saniyədə başa düşən qarıçı zəngi çaldı. Zəng çuğulun gəlişini qəsrin bütün sakinlərinə xəbər verdi. Luar həmin vaxt xəmir yoğururdu. Onun arvadı un ələyirdi. Vurar nə isə hesablayırdı. Saray əhli top-top oynayırdı. Senyor Başenin özü arvadıyla üç yüz üç oynayırdı. Qızları aşıq-aşıq oynayırdılar. Qulluqçular imperial oynayırdılar. Pajlar lopusq oyunu oynayırdılar. Və budur, hamı birdən anladı ki, çuğul darvazadadır. Burada messir Vurar tez-tələsik geyinməyə, Luar və arvadı tez-tələsik bəzənməyə, Tryudon tez-tələsik fleytada çalmağa və təbili döyəcləməyə başladı, qəhqəhə çəkən kim, vurnuxan kim və – hamı birdən əlcəklərə tərəf atıldı!

Başə həyətə çıxdı. Onu görə çuğul diz çöküb ondan xahiş elədi ki, qəzəblənməsin, çünki onu məhkəməyə öz işi üzrə deyil, piyli monastır başçısının işi üzrə çağırır və nəzakətli ifadələrlə him elədi ki, o – monastır xidmətində olan önəmli zat, abbat mitrasının¹ mühafizi – senyor lütf edib hansı qulluğu tapşırırsa və buyursa, nəinki senyor Başenin özünə, eləcə də onun nökrələrindən ən miskininə həmin qulluğu göstərməyə hazırdır.

– Yox, – senyor dedi, – siz yaxşı Kenkeney şərabından nuş etməyincə və bizim bu gün keçirdiyimiz toyda kef çəkməyincə mənə məhkəməyə çağırılmayacaqsınız. Messir Vurar! Gümrahlıq üçün ona bir badə şərab verin, sonra isə zala gətirin. Lütfən buyurun!

Qəşəngcə qamını bərkitmiş və dəmlənib-keflənmiş çuğul, Vurarla birlikdə zala getdi, orada isə artıq məzhəkənin bütün iştirakçıları tam döyüş hazırlığında və ən qətiyyətli görkəmdə toplaşmışdılar. Onlar çuğulun gəldiyini görüb gülümsədilər. Çuğul da onlara baxıb qımışdı, messir Vurar isə dua oxudu,

¹ *Mitra* – dini ayin zamanı keşişlərin geydiyi qızıl rəngli bəzəkli papaq

evlənənlərin əllərini birləşdirdi, bəyə gəlini öpməyi əmr elədi və hamının üzərinə müqəddəs su çilədi. Şərab və şirniyyat verildiyi müddətdə hamı bir-birini yumruqlamağa başladı. Çuğul messir Vurara bir neçə yumruq ilişdirdi. Vurar libasının altında əlinə kip oturmuş dəmir əlcəyini gizlətməmişdi. Və budur, o, çuğula yumruqları, dürtməkləri ilişdirməyə başlayan kimi hər tərəfdən çuğulun üzərinə əlcək zərbələri dolu kimi yağmağa başladı. “Toy, toy, toy, unudulmaz adətdir!” – hamı qışqırırdı. Beləcə, çuğulu elə qəşəng kötəklədilər ki, qan onun ağzından, burnundan, qulaqlarından, gözlərindən tökülməyə başladı. Qısa, onun başını, peysərini, kürəyini, sinəsini, qollarını – nəyi vardısı sindirdilər, parçaladılar, vurub qırdılar. Sizi inandırırım ki, bu çuğulla əyləndikləri kimi, Avinyonda karnaval vaxtı bakalavrlar heç vaxt belə əhli-kefliklə raf oynamamışdılar. Ən nəhayət, o, guppultu ilə döşəməyə yığıldı. Burada onu şərabla yaxşıca çilədilər, gödəkçəsinin qollarına sarı və yaşıl lentlər bağladılar və yatağına oturdular. Çuğul İl-Buşara qayıtdı, orada isə yerli sınıqçılar onu necə müalicə elədilər, arvadı ona necə qulluq elədi – bundan xəbərim yoxdur. Daha ondan heç bir xəbər-ətər çıxmadı.

İstənilən halda sısqa çuğul öz məqsədinə çatmayıb əliboş qayıtdı, buna görə də ertəsi gün hər şey yenidən təkrarlandı. Piyli monastır başçısı senyor Başeni məhkəməyə çağırmaq üçün daha bir çuğul yolladı və mühafizə üçün ona iki şahid qoşdu. Qapıçının zəngi bütün evi sevindirdi və hamı səbirsizliklə çuğulu gözləməyə başladı. Başə, arvadı və yaxın adamları həmin vaxt nahar edirdilər. O, çuğulu çağırmağı tapşırdı, onu öz yanında, şahidləri – qızlarıyla yanaşı əyləşdirdi və hamı yeməyə başladı. Çərəz gətiriləndə çuğul masanın arxasından qalxıb hamının eşidəcəyi bir surətdə Başeni məhkəməyə çağırırdı. Başə nəzakətlə ondan rəsmi sənəd istədi. Sənəd çuğulun üstündə idi. Senyor de Başeyə dərhal çağırış vəərəqəsi təqdim olundu. Çuğul və şahidlər hərəsi ondan günəş təsvirli dörd ekü aldılar.

Sonra məzhəkə iştirakçıları tamaşaya hazırlaşmaq üçün dağılışdılar. Tryudon təbil çalmağa başladı. Başə onun xidmətlərindən birinin nikah mərasimində iştirak etmək və nikah

müqaviləsi tərtib eləmək xahişiylə çuğula üz tutdu, dedi ki, buna görə o, yaxşıca mükafatlandırılacaq və tamamilə razı qalacaq. Çuğul iltifatlı adam idi. O, bircə söz də demədən yazı ləvazimatı və kağız çıxartdı, şahidlər isə ondan aralanmırdılar. Luar zala bir qapıdan, arvadıyla qızları isə başqa bir qapıdan daxil oldu, hər ikisi toy libasında idi. Keşiş paltarları geymiş Vurar onların əllərindən tutub razılıqlarını soruşdu, müqəddəs suyu da əsirgəmədi. Sazişi imzalarla təsdiqlədilər. Bir qapıdan şərab və şirniyyat gətirdilər, o birindən – bir qucaq ağ və qəhvəyi lentlər, üçüncü qapıdan isə gizlicə əlcəklər gətirildi.

XV Fəsil. Çuğulun qədim toy adətini bərpa etməsi haqqında

İri piyalədən Breton şərabını başına çəkən çuğul senyora üz tutdu:

– Mərhəmətli cənab! Bu nədir? Sizin toylarda artıq bir-birini kötəkləmirsiniz? Ay səni, filan-şüdə, bütün gözəl adətlər yox olur! İndi heç dovşan da yatağında tapılmaz. Dostlar artıq yox olublar. Siz bircə düşünün: kilsələrin bir çoxu milad nəğmələrinin oxunması ilə müşayiət edilən içki məclislərini ləğv edib. Bütün dünya sərsəmləyib. Sonumuz gəlib. Yox artıq, toy, toy, toy!

Elə bu sözlərlə də o, Başeni, onun arvadını, sonra isə qızlarını və Vurarı bərk yumruqlamağa başladı.

Burada dəmir əlcəklər döyüşə girdi, çuğulun başı doqquz yerdən çatladı, şahidlərdən birinin sağ əlini sındırdılar, o birinin üst çənəsini çıxartdılar, bunun nəticəsində üst çənə onun alt çənəsinin yarısını örtüdü, dili çölə çıxdı, bundan əlavə, onun bir neçə azı dişi, eləcə də kəsici və köpək dişi tökülmüşdü. Sonra təbilçilər tempi dəyişdilər, bu işarə ilə əlcəklər kənar gözlərə görünmədən yığışdırıldı, yenə də şirniyyat gətirdilər və şənlik davam etdi. Mehriban həmpiyalələr bir-birinin sağlığına, hamı çuğulun və iki şahidin sağlığına içdi. Vurar isə şahidlərdən birinin onun çiyinini təbil kimi döyəclədiyinə inandırır və toyu lənətləyib yamanlayırdı. Hər halda, böyük məmnun-

niyyətlə şahidin də sağlığına içdilər. Çənəsiz qalan şahid əllərini birləşdirib dinməzəcə üzr istəyirdi, çünki danışa bilmirdi. Luar şikayətlənirdi ki, əlsiz qalan şahid onun dirsəyinə elə yumruq vurub ki, o, indi tamamilə tamdöytruluyastılanıb.

– Yox, doğrudan, mən onlara nə etdim? – sol gözünü dəsmalla tutaraq bir tərəfi cırlmış təbilini göstərən Tryudon dilləndi, – onların mənim yazıq gözümü bərk ilişdirşapıçihortulguppuld atdıqları az imiş kimi, təbilimi də cırdılar. Toylarda həmişə təbil vurublar, təbilçini isə alqışlayıblar, amma heç vaxt vurmayıblar. Kim bilir niyə belədir?

– Qardaş! – təkqol çuğul ona dedi, – mənim yanımda bir köhnə kral fərmanı var, al götür, onunla təbilinin yırtığını tut və Allah xatirinə, mənə bağışla. Rivyera Məryəmi şahidimdir ki, sənə pislik diləməmişəm.

Mərhəmətli və şanlı senyor de la Roş-Rozeni¹ yamsılayaraq axsayan və ağırlığını o biri ayağına salan bir silahdar çənəsini buxağının üstünə sıxmış şahidə dedi:

– Siz kimsiniz: pəhləvan, döyüşçü, yoxsa qatil? Bizim üst çənəmizi qanlıqanaxkötəkdidişəyməyiniz sizə azlıq edirmiş kimi, bizim ayaqlarımızı təpiklə də partpurtaqxırçhoqqamgupgumbuldatmağınız sizə gərək idi? Bu, sizcə, məzəli döyüş idi? Bu, məzəli döyüş deyil, əsl qəssablıq idi.

Şahid əllərini birləşdirib, görünür, bağışlanması üçün yalvarırdı, meymun kimi dilini şappıldadırdı:

– Mən... mən yox... lal...

Təzəgəlin ağlayaraq gülürdü və gülərək ağlayırdı, çünki çuğullar hara dəydi, hara gəldi vurmaqla kifayətlənməyib, onu o ki var kötəkləmişdilər, bundan əlavə, onun ayıblıdeyilməz yerlərini xaincəsinə dürtməçimdikəlləşəlxsoxsıxcalayarıpıçırmişdilər.

– Bütün bunlar şeytan əməlidir! – Başə çığırdı. – Cənab kral (çuğulları belə adlandırır), durduğun yerdə əla yaşayırsan, mənim əziz arvadığıımı əzişdirdin. Olsun, bundan incimirəm. Bu, elə-belə, sevimli toy oxşamalarıdır. Mənə indi

¹ *Senyor de la Roş-Roze* – Jan Şastenye, senyor de la Roş-Roze; Paviyada döyüş zamanı ayağından zədə alıb.

aydın oldu ki, o, mənim yanıma müjdəçi mələk kimi gəlmişdi, amma lap şeytan kimi kötəkləyirdi. O ki saçdan tutub sürüməyin belə həvəskarındır, dəqiq demək olar ki, o, əxlaqsız qardaşdır. Mən həvəslə onun, eləcə də sizin, cənab şahidlər, sağlığınıza içirəm.

– Bəli, amma o, məni nəyə görə və hansı bəhanə ilə həm elə, həm də belə kötəkləyirdi? – de Başenin arvadı dilləndi, – amma əgər mən ona hirslənirəmsə, qoy o cəhənnəmə getsin. Yox, Allah da görür ki, mən hirslənmirəm! Mən bir şey deyəcəyəm: mənim çiyinlərim indiyə qədər heç vaxt belə qüvvətli barmaqlar hiss etməmişdi.

Dalandar sol əlini sargıda saxlayırdı, elə bil, onu parçalayıp çıxartmışdılar.

– Şeytan məni yoldan çıxardı ki, mən bu toya gəlmişəm, – o donquldanırdı. – Allah haqqı, mənim əllərim şikəsdidildö-yülüb. Tüpürüm belə toylara! Vallah, bu, eynilə samosatlı filosofun təsvir etdiyi lapiflərin ziyafətidir¹.

Çuğul artıq heç nə demirdi. Şahidlər isə üzr istəyərək dedilər ki, onlar bunu qəsdən etməyiblər və xahiş etdilər ki, Allah xatirinə, onları bağışlasınlar.

Bununla da onlar getdilər. Başenin qəsrindən yarım mil aralıda çuğulun halı pisləşdi. Şahidlər isə İl-Buşara gələndə hamıya elan etdilər ki, senyor de Başə kimi ləyaqətli adamı, onun evi kimi ehtiramlı evi onlar heç vaxt görməyiblər, bir də heç vaxt bu cür şən toyda kef çəkməyiblər, bütün günahlar özlərindədir, çünki birinci onlar özləri yumruq atmağa başladılar; amma bilmirəm onlar bundan sonra nə qədər yaşadılar.

Elə onda təsdiq olundu ki, de Başenin pulları çuğullar və şahidlər üçün qədimdə Tuluza qızılının, ya da Seyi atının² öz yiyəsinə olduğundan daha çox fəlakətli, zərərli və məhvedicidir. O zamandan senyor de Başeni rahat buraxdılar, onun toyları isə zərbi-məsəl oldu.

¹ ... samosatlı filosofun təsvir etdiyi lapiflərin ziyafəti. – Lukianın “Ziyafət, yaxud Lapiflər” dialoqunda toy ziyafətində davadan söhbət gedir.

² ...qədimdə Tuluza qızılının, ya da Seyi atının... – məlumatlar Avl Helidən və Rotterdamlı Erazmdan götürülüb. Söhbət bu və ya başqa əşyaların yiyələrini müşayiət edən mənhus taledən gedir.

XVI Fəsil. Jan qardaşın ərizəbazların təbiətlərini sınaqdan keçirməsi haqqında

– Bu hekayə öz-özlüyündə maraqlıdır, – Pantaqruel qeyd etdi, – lakin Allah qorxusu daim gözlərimizin önündə olmalıdır.

– Əgər dəmir əlcək zərbələri baş rahibin üstünə yağsaydı, – Epistemon dedi, – o, mənim daha çox xoşuma gələrdi. O, şəxsi həzzi üçün pul xərcləmişdi: Başenin qanını qaraltmaq üçün, qismən də çuğulların öz paylarını almaqları üçün. Yumruqlar, xüsusən qarağac kölgəsində mühakimə edən gəzərgi hakimlərin müdhiş müamiləçiliyini nəzərə alsaq, onların qırılmış başları üçün yaradılıb. Bəs yazıq çuğulların günahları nəydi?

– Lusi Nerati adlı bir nəcib Qədim Roma sakini yadıma düşdü, – Pantaqruel burada danışmağa başladı. – O, həmin vaxtların tanınmış və varlı bir alləsindən çıxmışdı. Lakin o, həddən çox yekəbaş idi: bir yerə gedəndə nökrələrinə çantaları qızıl və gümüşlə doldurmağı əmr edirdi, əgər küçədə hər hansı dəmdəməki qarşısına çıxardısa, heç bir səbəb olmadan, elə-belə, zarafat xatirinə qolaylanıb yumruqla onun sifətinə vururdu, amma sonra dəmdəməkini razı salmaq və onu məhkəməyə verməməsi üçün ona pul verirdi. Bu üsulla ona mükafat verərək razı salanda On iki cədvəl qanunlarına uyğun hərəkət edirdi. O, öz var-dövlətini bu cür israf edirdi və öz şəxsi pullarının müqabilində adamları döyürdü.

– Müqəddəs Benediktin müqəddəs səndəlinə and olsun, həqiqətin harada olduğunu bu dəqiqə öyrənəcəyəm! – Jan qardaş ucadan dedi.

O, bu sözləri deyib sahilə çıxdı, pul kisəsini götürdü, oradan iyirmi günəşli ekü çıxartdı, sonra gurultulu səslə, ucadan çuğulların böyük izdihamına elan etdi:

– Kim özünün bərk döyülməsinin əvəzində iyirmi ekü almaq istəyir?

– Mən! Mən! Mən! – hamı bağırırdı. – Mərhəmətli hökmdar, siz huşumuzu itirənədək bizi döyə biləcəksiniz, buna əminik, amma qazanc da pis deyil.

Bu arada onların hamısı bir-birini ötərək Jan qardaşa tərəf cumdu: onların hər biri bu cür yüksək haqq müqabilində yaxşıca döyülmək istəyirdi. İzdihama göz gəzdirən Jan qardaş sağ əlinin böyük barmağında ağır, enli, iri qurbağa daşlı gülmüş üzük olan qırmızısifət çuğulu seçdi.

Seçim qurtaran kimi kütlənin uğultusunu eşitdim, bir cavab, uzunboy və arıq, zirək, bilikli və hamının fikrincə, kilsə məhkəməsində çəkisi olan çuğul şikayətlənməyə və donquldanmağa başladı ki, qırmızısifət onların hamısının bütün firsətlərini əllərindən alır, çünki əgər onların yerlərində yalnız otuz ağac zərbəsinə qazanmaq mümkün olsaydı, onda onların iyirmi səkkiz yarımını o, özünə çəkərdi. Bütün bu giley-güzərləri yaradan isə həsəddən başqa bir şey deyildi.

Jan qardaş kefi istəyən qədər qırmızısifətin kürəyini, qarnını, əllərini, ayaqlarını, başını və başqa yerlərini kötəklədi, elə kötəklədi ki, hətta mən elə bildim onu ölümcül hala salıb. Sonra ona iyirmi ekü uzatdı. Bu zaman mənim murdarım elə bir xoşbəxt halda sıçradı, elə bil ki, o, kral, hətta birlikdə götürülmüş iki kral idi.

Digər çuğullar bu arada Jan qardaşa yalvarırdılar:

– İblis ata! Əgər daha kimisə kötəkləmək istəyirsinizsə, onda biz sizdən haqqı az alırıq. Biz bütün kisələrimizlə, kağızlarımızla, lələklərimizlə, nəyimiz varsa onunla sizin qulluğunuzdayıq!

Qırmızısifət onların üstünə cumub bağırdı:

– Ah, görüm sizin hamınızı, evsiz lütlər, bu nədir, siz mənim bazanma girirsiniz? Mənim alıcılarımı tovlayıb əlimdən almaq istəyirsiniz? Cümə axşamı, yağışdan sonra sizi kilsə məhkəməsinə çağırıram, lənətə gəlmişlər! Mən sizə iş kəsəcəyəm, sizi lap Vover cəhənnəminin özünə göndərəcəyəm!

Sonra o, Jan qardaşa tərəf döndü və şən, parlılıqla üzvlə söylədi:

– Möhtərəm şeytan ata! Hökmdarım, əgər sizə yarayıramsa və siz bir daha azacıq əylənmək istəyirsinizsə, onda mən yarı qiymətə də hazırım, əlavə pul almayacağam. Sizin mənə heç yazığınız gəlməsin. Mən sizin xidmətinizdəyəm, cənab iblis – başımla, ağciyərlərimlə və bütün içələtimlə. Bunları sizə tam səmimiyyətlə deyirəm!

Jan qardaş onun sözünü kəsib uzaqlaşdı. O biri çuğullar Panurqa, Epistemona, Gimnasta və başqalarına tərəf cumdular və mütiliklə xahiş etdilər ki, onlan ən cüzi haqq müqabilində döysünlər, yoxsa onlar – çuğullar kim bilir nə qədər ac oturmali olacaqlar. Lakin heç kim onları eşitmədi.

Daha sonra biz gəmi heyəti üçün içməli su axtaranda iki ağlayan və gileylənən çuğul qarıya rast gəldik. Pantaqrueel gəmidə qalmışdı və o, elə bu vaxt yola düşmək üçün işarə verdi. Biz düşündük ki, bunlar Jan qardaşın çırpdığı həmin çuğulun qohumlarıdır; onlardan niyə özlərini həlak etdiklərini soruşduq. Onlar cavab verdilər ki, necə ağlamasınlar, axı elə indicə dar ağacında Çuğulobanın çox hörmətli iki vətəndaşının boy-nuna rahib sarıyblar.

– Mənim nökrələrim yatan yoldaşlarının ayaqlarını zarafatla rahiblə, yəni kəndirlə sarıyblar, – Gimnast qeyd etdi, – amma boyuna rahib sarımaq – kimisə asmaq və boğmaq deməkdir.

– Hə, hə, – Jan qardaş təsdiq etdi, – siz lap müqəddəs Jan de la Palis kimi mühakimə yürüdürsünüz.

Biz onların niyə edam edildiklərini soruşduq, cavab verdilər ki, onlar messanın yəhər-qayığını (baş a düş – ibadət libasını) oğurlayıblar və onu kilsə məhəlləsinin qolunun içində (baş a düş – zəng qülləsinin altında) gizlədiblər.

– Gör necə dumanlı kinayələrdir! – Epistemon qeyd etdi.

XVII Fəsil. Pantaqrueelin Toxu adasından, Boxu adasından¹ keçməsi, eləcə də yeldəyirmanlarını udan Brenqnariyin² qeyri-adi vəfatı haqqında

Elə həmin gün Pantaqrueel heç nə qızartmaq mümkün olmayan Toxu adasından, eləcə də Boxu adasından keçdi: azman nəhəng Brenqnariyl, adətən, özünün qidalandığı yeldəyirmanları qalmadığı üçün orada olan bütün tavaları, tavacıqları, bardaqları, qazanları və çuqun saplıcaları udmuşdu. Belə oldu ki, səhərəyaxın, qidanın həzmə verildiyi vaxt təhlükəli

¹ *Toxu adası, Boxu adası* – qədim yəhudi “tohou” və “oubohou” sözlərindən götürülüb, barsız, becərlilməmiş torpaq mənasını verir.

² *Brenqnariyl* – qəd. fransızcada, hərfən: burunqıran

mədə həzmetməzliyi ilə xəstələndi, həkimlər inandırıldılar ki, bunun səbəbi bütöv yeldəyirmanlarını həll edən mədəsinin anadangəlmə həzmetmə qabiliyyətinin tavaların və bardaqların öhdəsindən gələ bilməməsi idi; o, tiyanları və çuqun saplıcaları pis həll etmədi, bunu onun səhər iki dəfəyə buraxdığı dörd büssar sidiyin tərkibində olan çöküntü və selik göstərirdi.

Ona cürbəcür tibbi vasitələr tətbiq edildi. Lakin xəstəlik dərmanlardan güclü çıxdı. Şanlı Brenqariylə elə həmin səhər vəfat etdi, onun ölümü elə qeyri-adi idi ki, bundan sonra həttə Esxilin ölümü də sizi təəccübləndirməzdi; gələcəyi xəbər verənlərin təyin edilmiş gündə bədbəxtlikdən onun üstünə düşəcək bir cismin altında qalacağı barədə xəbərdar etdikləri Esxil, ona öncə deyilmiş həmin gündə şəhəri tərk edəndə səylə hər bir tikilidən, ağacdən, qayadan və onun üstünə düşə biləcək və bununla da onu məhv edə biləcək hər şeydən yan keçirdi. O, geniş çəməninin ortasında dayandı, özünü azad və açıq səmanın ixtiyarına buraxdı, qərara aldı ki, hərgah göy qübbəsi onun üstünə uçmasa – bu, ona mümkünsüz görünürdü – bura onun üçün tam təhlükəsizdir. Bununla belə, mən eşitmişdim ki, torağaylar göy qübbəsinin düşməsindən çox qorxurlar – qorxurlar ki, əgər qübbə, doğrudan da, uçsa, onda onların hamısını ovlaya bilərlər.

Eyni şeydən bir vaxtlar reynsahili keltlər də qorxurdular: bunlar şanlı, igid, cəngavər, döyüşkən və qalibyyətli fransızlar idilər və budur, Böyük Aleksandr onlardan Yer üzündə daha çox nədən qorxduqlarını soruşanda – o, tamamilə əmin idi ki, onlar onun böyük igidliklərini, qələbələrini, istilalarını və zəfərlərini nəzərə alaraq məhz onun adını çəkəcəklər – cavab verdilər ki, onlar göy qübbəsinin düşməsindən başqa heç nədən qorxmurlar, amma bu, hər halda, əgər Strabona (VII kit.) və Arriana (I kit.) inansa, onların bu qoçaq və genişürəkli hökmdarla dost birliyinə və ittifaqına girmələrinə mane olmadı.

Plutarx özünün Ay səthində zahir olan şəxs haqqında kitabında danışır ki, Fenak adlı birisi ayın yerə düşəcəyindən qorxurdu və onun altında yaşayanlara, yəni həbəşlərə və taprobanlılara heyifsilənərək yazdığı gəlirdi: birdən belə bir zorba

şey onların üstünə düşər! O, hələ göy və yer üçün də qorxurdu, çünki onun fikrincə, onlar yetərinə möhkəm əsaslı deyil, Aristotelin təsdiq etdiyinə görə (Meta ta phys., V kit.), köhnə adamların inandığı kimi, onlar Atlant sütunlarının üstündə dayanırlar.

Bütün ehtiyatkarlığına baxmayaraq, Esxil tısbağanın göydən onun üstünə düşdüyünə görə ölmüşdü: o, göylərdə qanad çalan qartalın caynaqlarından sürüşüb düz onun başına düşdü və çanağı ilə onun kəlləsini parçaladı.

Daha bir misal: şair Anakreonun boğazında üzüm çayirdəyi qalaraq onu boğduğuna görə ölmüşdü. Daha bir misal: Roma pretoru Fabi süd fincanına düşmüş keçi tükündən çeçəyərək ölmüşdü. Daha bir misal: bir adam yelini saxlayıb Roma imperatoru Klavdinin yanında lazım gəldiyi kimi guruldatmaqdan utandığına görə qəflətən ölmüşdü. Daha bir misal: Flaminiya yolunda dəfn edilmiş bir romalı öz başdaşı yazısında şikayətlənir: o, pişiyin onun çeçələ barmağını dişlədiyinə görə ölmüşdü. Daha bir misal: Kv. Lekani Bass sol əlinin orta barmağını iynə ilə deşdiyinə görə – hərçənd bu iynə yeri, demək olar ki, görünmürdü – qəflətən ölmüşdü. Daha bir misal: normandiyalı təbib qələmçərtənlə əlinə yapışmış gənəni ehtiyatsız kəsdiyinə görə qəflətən Monpelyədə ölmüşdü.

Daha bir misal: ağası naharda çox içsin deyə Filemonun nökeri əncir gətirir, özü isə şərab dalınca gedir, lakin bu vaxt otağa azmış eşşək girir və qoyulmuş əncirləri ləzzətlə “məhv etməyə” başlayır. Filemon gəlir, eşşəyin əncirləri necə ləzzətlə ötdürdüyünə tamaşa edib, qayıtmış nökerinə deyir: “Bir halda ki eşşək əncirlərdən ləzzət almaqdan əl çəkib, sən indicə gətirdiyin əla şərabdan ver ona, qoy üstündən içsin”. Burada Filemon qeyri-adi şən əhvali-ruhiyyəyə gəlib vəhşi bir qəhqəhə çəkir, o qədər güllür ki, nəticədə dalağının həddən artıq gərilməsi səbəbindən nəfəsi dayanır və qəflətən ölür.

Daha bir misal: Spuri Saufey ona görə ölür ki, hamamdan gələndə iliq yumurta yemişdi. Bokkaçço adaçayı özəyi ilə dişini qurdaladığına görə qəflətən ölmüş bir adam haqda danışıq. Daha bir misal: o vaxta qədər sağlam və gümrəh olan, əvvəllər heç bir xəstəliyi olmayan Filippo Plakut köhnə borcunu

qayıtaran kimi qəflətən ölür. Rəssam Zevksis özünün çəkdiyi qarının rəsinə baxanda qəflətən gülməkdən ölmüşdü. Siz minlərlə buna bənzər hadisəni Verrinin, Plininin, Valerinin, Baptist Fulqozenin və yaşca böyük Bakaberinin yazılarında taparsınız.

Mərhəmətli Brenqariyl – eyvah! – həkimlərin məsləhəti ilə qızmar alovla yanan sobanın lap ağzında yediyi təzə yağ parçası ilə boğulmuşdu.

Həm də biz öyrəndik ki, Kulan kralı Boxu adasındakı çar Mexlotun valilərini darmadağın edib və Belima istehkamlarını yerlə yeksan edib. Sonra biz Tüpürmək və Asqırmaq adlanan, daha çox gözəl, bol imaləli Teleniabin və Geleniabin adalarını və bir vaxtlar onlara görə Gessen landqrafı barədə səhvə yol verilmiş Eviq və Eniq adalarını keçdik.

XVIII Fəsil. Pantaqruei dənizdə güclü fırtınanın haqlaması haqqında

Ertəsi gün biz sağ tərəfimizdə rahiblərlə – yakovitlərlə, yezuitlərlə, kapusinlərlə, ermitlərlə, avqustinlərlə, bernardinlərlə, selestinlərlə, teatinlərlə, eqnatinlərlə, amadeylərlə, kordelyerlərlə, karmelitlərlə, fransiskanlarla və əsl dinin ehkamlarını yeni əmələ gəlmiş kafirlərdən qorumaq üçün Kesil məbədinə gedən başqa müqəddəs atalarla – yüklənmiş doqquz gəmi gördük. Onları görəndə Panurqun ürəyi şad oldu: o hesab edirdi ki, bu cür görüş nəinki bu günə, hətta qarşıdan gələn növbəti günlərə də uğur vəd edir; buna görə də namuslu atalarla salamlayıb öz ruhunun xilasını onların müqəddəs dualarına etibar edərək, ölənlərin ruhunu yad etmələri üçün onların gəmilərinə yetmiş səkkiz düjün bud, xeyli miqdarda kürü, onlarca lülə kolbasa, bir neçə yüz barbun və iki min angelot¹ atmağı əmr etdi.

Bu arada Pantaqruei fikirli və məyus idi. Ona göz qoyan Jan qardaş, nəhayət, onun özünə xas olmayan belə pis əhvalda olmasının səbəbini öyrəndi, amma həmin anda los-

¹ *Angelot* – üzərində müqəddəs Mixailin təsviri olan sikkə nəzərdə tutulur.

man arxadakı yelqovanın fırlandığını görüb, qorxulu tufan və fırtınanın yaxınlaşdığını başa düşərək, hamıya – nəinki sükənçiyə, kiçik matroslara və yunçalara, elə bizə, səmişinlərə də – hazır olmağı əmr etdi, göstəriş verdi ki, fok-dordakı və qrot-dordakı yelkənləri, marseli, baş yelkəni, bizan-dordakı və buşpritdəki yelkəni yığaq, bulinləri, kiçik və böyük stenqaları, həmçinin bizan-doru endirək, reylərdə isə yalnız kəndir nərdivanları və dor iplərini saxlayaq.

Dəniz qəflətən şişdi və lap dibinə qədər təlatümə gəldi; nəhəng dalğalar var gücü ilə gəmiyə çırpılırdı; quduz qasırga ilə, qəzəbli həmlələrlə, dənşətli burağanlarla və ölümsaçan şiddətli boranlarla müşayiət olunan şimal-qərb küləyi reylərdə fit çalırdı; göy qübbəsi guruldadı, parıldadı, işildadı, şırıltı ilə yağış yağdı, dolu töküldü; hava öz şəffaflığını itirdi, keçilməz oldu, qaranlığa və zülmətə döndü, yalnız üfünün parıltısı, alov püskürən buludların arasındakı şimşək işartıları və aydınlıqlar qaranlığı işıqlandırır; katehidlər, tiellalar, lelaplar və presterlər¹ fasiləsiz olaraq başımızın üstündən sürətlə keçirdi; zaman-zaman ətrafımızda hər şey psoleontların, arqların, eliklərin və efrin başqa keçidləri ilə qızarırdı; biz dalğın və çaşqın gözlərlə nəhəng qasırganın sərt dalğaları şahə qaldırdığını izləyirdik. İnanarsınızımı, elə hiss edirdik, sanki, bunlar bütün ünsürlərin – odun, havanın, dənizin, torpağın birləşdiyi qədim kaosdur.

Panurq göyertədə qalmışdı; o, zibilyeyən balıqları öz mədəsindəkilərlə doyunca yemləyərək məyus, əzgin, yarımcan halda bütün kişi və qadın övliyaları köməyə çağırırdı, hər ne cə olsa, tövbə etməyə söz verirdi və nəhayət, bərk vahimə içində qışqırırdı:

– Ey, aşpaz, dostum, atam, dayım, mənə duzlu bir şey ver! Görürəm ki, çox keçmədən doyunca su udmalı olacağım. Bir az yemək və çoxlu içmək – bundan sonra bu, mənim şüarım olacaq. Kaş Allah və bizim çox müqəddəs, çox təmiz, çox uğurlu Məryəm elə eləyəydi ki, mən indi, indi yox, elə bu dəqiqə bərk torpağın üstündə duraydım – bu necə də yaxşı olardı!

¹ ...*katehidlər, tiellalar, lelaplar, presterlər...* – Aristotelin “Kainat haqqında” risaləsində dəniz fırtınasına aid terminlər

Ah, kələm yetişdirənlər üç dəfə, dörd dəfə bəxtiyadırlar! Ey Talelər, niyə siz məndən kələmqurdu əyirmədiniz! Yupiterin kələm yetişdirmək nəsim etdiklərinin sayı nə qədər azdır! Onların ayaqlarının biri həmişə torpağın üstündə, o biri isə elə burada, yanındadır. Qoy kim istəyirsə, xoşbəxtlik və böyük səadət haqda mübahisə etsin – mənim fikrimcə, indi kələm yetişdirəni ən xoşbəxt adam saymaq gərəkdir, oxşar təhlükədə yerə tökülmüş arpanı yeyən donuzu görüb əvvəla, çoxlu arpası olduğuna, ikincisi, yerdə olduğuna görə onu ən bəxtəvər sayan Pirron deyil, mən daha haqlıyam.

Eh, mənə görə, torpaq ən şirin sudan yaxşıdır! İlahi, mənim xilaskarım, bu dalğa bizi aparacaq! Dostlar, bircə damcı sirkə verin! Mən qorxudan yaş olmuşam! Biz müsibətdəyik! Fallar qopub, burun burazının qırıqları qalib, kouşlar sınıb, bram-stenqa dənizdə üzür, sualtı hissə düz günəşə baxır, lövbər burazlarının, demək olar ki, hamısı parçalanıb. Əfsus, əfsus, hanı bizim bulinlər? Biz bitdik, bitdik! Fok-dor suya düşdü. Eyvah, bu qırıqlar kimə çatacaq? Dostlar, mənə sürəhinin arxasında gizlənməyə izin verin! Ey, uşaqlar, fənər düşdü! Ah, ilahi, nə rumpeli, nə talları əlinizdən buraxmayın! Sükanın cırlıtısını eşidirəm! O sınımayıb ki? Allah xatirinə, bryuku¹ xilas edin, beyfuta fikir verməyin! Be-be-be, bu-bu! Cənab münəcim! Lütfən, kompasın əqrəbinə baxın, fırtına haradan gəlir? Mən aqlımı itirirəm, düz sözümdür! Bu-bu-bu-bu-bu! Mənim sonum çatıb. Mən qorxudan həтта şalvarımı doldurmuşam! Bu-bu-bu-bu! Brrrrrr! Brrrrrr! Bu-bu-bu! U-u-u! Bu-bu-bu-bu! Batıram, batıram, batıram, ölürəm! Rəhmli insanlar, batıram!

XIX Fəsil. Fırtına vaxtı Panurqun və Jan qardaşın özlərini necə aparmaları haqqında

Pantaqrueel Xilaskarı köməyə çağırırdı, ucadan qızğın və səylə dua etdi, sonra losmanın göstərişi ilə doru ikiəlli saxlamağa başladı. Tək göcləkçədə qalmış Jan qardaş arxadakı matroslara köməyə tələsdi. Epistemon, Ponokrat və başqaları

¹ *Bryuk* – uclarında qarmaqlar olan yoğun, qısa kəndir; gəmilərdə topun borta bərkidilməsi üçün istifadə olunub.

onun kimi etdilər. Yalnız Panurq göyertəyə yapışmışdı və elə hey ağlayır, gileylənirdi. Jan qardaş avarçəkənlərin skamyalarının arasından keçəndə onu gördü.

– Ey sən, dana, ağlağan, sızıldağan! – o qışqırdı. – Vallah, əntər kimi yumurtalarının üstündə oturub inək kimi böyürməkdənsə, bizə kömək etsəydin, daha yaxşı olardı!

– Be-be-be, bu-bu-bu! – Panurq cavab verdi. – Jan qardaş, əziz dostum, doğma atam, mən batıram, batıram, dostum, batıram! Mən ölmüşəm, mənəim ruhani atam, dostum mənəim, ölmüşəm! Sizin qılinciniz mənəi xilas etməyəcək. Bizə fəlakət üz verib, fəlakət! Biz artıq bütünü qammanı keçmişik, yuxarı “do”nu aşmışıq. Be-be-be, bu-bu! Bizə fəlakət üz verib! İndi biz artıq aşağı “do”nun altındayıq. Batıram! Atacığım, dayıcığım, əzizim mənəim! Su yaxalığımndan keçib ayaqqabılarıma dolub. Bu-bu-bu, qu-qu-qu, qa-qa-qa-qa-qa, batıram! Heyif bizə, heyif, qu-qu-qu-qu-qu-qu! Be-be, bu-bu, bo-bu, bo-bu, qo-qo-qo-qo-qo! Heyif, heyif! Mən bu saat lap ikiyə bölünmüş ağac kimiyəm: ayaqlarım yuxarı, başım aşağı. Eh, Allah eləyəydi, bu gün səhər rastlaşdığımız mübarək və xoşbəxt yığıncaqlar keçirən ataların yanına, onların gəmisinə keçə biləydim – onlar elə allahsevən, elə kökəldilmiş, elə şən, elə nəvazişkar, elə mehribandırlar! Fəlakət, fəlakət, fəlakət, heyif, heyif! Bu lənətə gəlmiş dalğa (*mea culpa, Deus!*¹), yəni bu Allahın dalğası bizim gənimizi batıracaq! Heyif! Jan qardaş, atam mənəim, dostum mənəim, tövbəmi qəbul edin! Siz görürsünüz, mən diz üstəyəm! Confiteor!² Mənə xeyir-dua verin!

– Ey, lənətə gəlmiş asımalı! Get kömək et, get, səni lənətə gələsən!.. – Jan qardaş qışqırdı. – Gedəcəksən, ya yox?

– Atam mənəim, dostum mənəim, belə saatda söyüş söymək günahdır! – Panurq dilləndi. – Sabah isə – nə qədər istəsəniz. Bizə fəlakət üz verib, fəlakət, eyvah! Su bizim gəmiyə dolur. Batıram! Eyvah, eyvah! Be-be-be-be-be, bu-bu-bu-bu! Biz artıq girdabdayıq! Biz fəlakətdəyik, fəlakətdə! Əgər birdən, mənəim p...u ölkəmdə elə bir adam tapılsa və o, mənə

¹ Əfv et, Allahım! (*lat.*)

² Peşmanam (*lat.*)

elə bu cür zibilli və p...u görkəmdə quruya çıxartsa, mən onu bir milyon səkkiz yüz min qədərində illik gəlirlə təmin edəcəyəm. Confitoor! Eyvah! İzin verin, mən çox qısa, heç olmasa, bir bənd vəsiyyətnamə yazım!

– Bu qurumsağın içalatına min lənət olsun! – Jan qardaş çığırdı. – İlahi, əfv et! Biz ölüm ayağında yıq, bu çətin vəziyyətdən çıxmalıyıq, sən isə vəsiyyətnamə haqqında danışır-san? Gədir-sən, ya yox, səni lənətə gələsən? Qalera rəisi, mənim əzizim, rəis köməkçisi, mənim canım, gəlin bura! Gimmast, bura, estanterola gəl! Xaçə and olsun ki, məhv olmuşuq! Odur, artıq fənər də sönüb. Bu saat hər şey məhv olacaq.

– Bizə faciə üz verib, faciə! – Panurq fəryad edirdi. – Bu-bu-bu-bu! Faciə, faciə! Doğrudanmı bizim hamımızı mütləq ölüm təhdid edir? Mənə heyif, mərhəmətli insanlar, batıram, ölü-rəm! *Consummatum est*. Mənim sonum çatdı!

– Mu-mu-mu! – Jan qardaş dedi. – Tfu, sən necə də mənfursan, p...u ağlağan! Ey, yunqa, lənətə gələsən, nasosu götür! Sənə nə olub, zədələnmisən? Ah, Tanrım! Onu lövbər bitənqinə bağla! Onu oraya, oraya, lənət şeytana! Belə, belə, oğlan, belə!

– Ah, Jan qardaş, mənim mənəvi atam, əziz dostum, sö-yüş söyməyin! – Panurq bağırdı. – Günaha batırırsınız! Mənim başım bələdadır, bələda! Be-be-be, bu-bu-bu! Əziz dostlarım, batıram, ölü-rəm! Hamını bağışlayıram. Salamət qalın! *In manus...* Bu-bu-bu-u-u-u! Orslu müqəddəs Mixail və müqəddəs Nikolay! Sonuncu dəfə sizə yalvarıram! Sizə və tanrımıza söz verirəm: əgər mənə kömək etsəniz, əgər məni bu bələdan qurtarsanız və quruya çıxartsanız, mən sizə gözəl, böyük – çox böyük bambalaca bir, bəlkə də, iki kapella tikəcəyəm:

Kandla Monsoro arasında,
Çoban inək otarmayan yerdə.

Mən bələdayam, bələda! Qanıma on səkkiz vedrə yarım su dolub. Bu-bu-bu-bu! O necə də acıdır, duzludur!

– Qanıma, canıma, bətnimə və başıma and içirəm, – Jan qardaş dedi, – əgər zarımağı kəsməsən, səni dəniz canavarına yem edəcəyəm. Biz niyə onu hələ də gəmidən atmamışıq?

Avarçı, di tez ol, ürəklə yapış, yaxşı oğlansan! Belə, belə, dostum! Ey siz, yuxarıdakılar, bərk durun! Aha! Bax belə alovlandı, belə guruldadı! İndi ya bütün şeytanlar zəncirdən qopublar, ya da Prozerpina doğur. Bütün cəhənnəm şaxşaxla rəqs edir.

XX Fəsil. Arxadakı matrosların gəmini dalğaların ixtiyarına buraxmaları haqqında

– Ah, siz günah işlədirsiniz, Jan qardaş, mənim keçmiş dostum! – Panurq səsləndi. – Mən “keçmiş” deyirəm, çünki hazırda mən də heç nəyəm, siz də heç nəsiniz. Sizi dayandıрмаq mənə xoşdur: mənə elə gəlir ki, söyüş sizin dalağınız üçün çox mənfəətlidir, eynilə yanında duran adam, onun hər bir zərbəsində “Həh!” deyib qışqıranda, odundoğrayan da özündə böyük yüngüllük hiss edir, eləcə də keqı oynayan əgər yanındakı ağıllı adam şarın gərək olmayan yerə yuvarlandığını görüb başını əyir, bütün bədəni ilə, dəqiq atılan şarın keqlləri mütləq vura biləcəyi istiqamətə dönürsə, ürəyində qeyri-adi yüngüllük hiss edir. Hər necə olsa da, siz günah işlədirsiniz, mənim əziz dostum. Əgər birdən biz bu saat hər hansı kabirli¹ bir şey yesək – bəlkə, bu, bizi fırtınadan xilas edər? Oxumuşam ki, Orfeyin, Apollonun, Ferekidin, Strabonun, Pavsaninin və Herodotun bu qədər şöhrətləndirdikləri kabir kahinləri qasırgaya düşəndə heç vaxt qorxu keçirməyiblər və həmişə təhlükəsizlikdə olublar.

– Eh, bu nədir! Cəfəngiyat danışıq, lənətə gəlsin! – Jan qardaş dedi. – Qoy bu buynuzlu qurumsaq rədd olub cəhənnəmin mininci, milyonuncu, yüz milyonuncu dibinə getsin! Ey sən, zolaqlı pələng, bizə kömək et! Bizə kömək edəcəksən, ya yox? Hamı bəkbort! Cənabi-Allahın müqəddəs başına and verirəm, de görüm, bu nə meymun dualarıdır burnunun altında mızıldanırsan? Axı qasırganı elə bu lənətə gəlmiş matros bəddua ilə çağırıb, indi də gəmidə heyətə kömək etmir.

¹ *Kabirlər* – Finikiya allahları, dənizçilərin hamisi

Orada beləcə oturub qalsanız, mən qasırğa iblisi kimi sizə divan tutacağam. Buraya, yunqa, buraya, canım mənim, bərk tut, mən bu saat yunan düyünü salaram! Ah, sən necə də əzizsən! Allah eləsin, sən Talemuzda keşiş olasan, oranın baş keşişini isə Kruleyə köçürsünlər! Ponokrat, qardaqşım! Ehtiyatlı olun ki, zədələnməyəsiz! Epistemon! Bortdan kənara çəkilin, – ora ildırım düşdüyünü gördüm.

– Avarı həvəslə çəkin!

– Yaxşı deyilib! Həvəslə, həvəslə, həvəslə! Qayıqları hazırla! Həvəslə! Rəhmdil Tanrım, bu nədir belə? Burun parçalandı? Hə, guruldayın, şeytanlar, o...n, s...n! Mən bu dalğaya tüpürürəm! Şükür Allaha, o, məni aparmadı. Deyəsən, elə bil, bütün ətrafdan milyonlarla şeytan kapitula¹ yığılıb, ya da yeni rektor seçkisində bağırışırlar.

– Bakborta!

– Yaxşı deyilib! Ey, yunqa! Cəld ol, lənət şeytana, bloku yuxarı çək! Bakborta, bakborta!

– Be-be-be, bu-bu-bu! – Panurq mırıltıdayırdı. – Bu-bu, be-be-be, bu-bu-bu, batıram! Nə göy, nə yer görünür. Biz bələdayıq, bələda! Dörd ünsürdən burada yalnız ikisi qalıb: atəş və su. Bu-bu-bu, bu-bu! Eh, hərgah Allah rəhmə gəlib məni bu saat Seyiyə, üzümlüyə, ya da Şinona, piroqçu İnnokentinin yanına, naxışlı zirzəminin yaxınlığına aparsaydı, hətta qollarımı çırmayıb piroq bişirməyə də razı olardım! Qaler rəisinin köməkçisi! Məni quruya tullaya bilərsiniz? Sizin barənizdə mənə elə yaxşı şeylər danışılar! Əgər mən sizin məharətiniz sayəsində bərk torpağa ayaq bassam, onda bütün Raqunu və özümün böyük ilbizxanamı sizə verəcəyəm. Bələdayam, bələda, batıram! Dostlarım, eşidin! Bir halda ki sakit limana, onsuz da, yan ala bilməyəcəyik, gəlin harada gəldi reyde duraq. Atın lövbərləri. Bu təhlükədən sovuşaq, sizə yalvarıram! Cənab rəis! Lütfən, kəndiri və lotu buraxın! Dərinliyi ölçək! Cənab rəis, dostum! Tanrı xatirinə, gəlin ölçək! Gəlin öyrənək: burada ayaq üstə, əyilmədən içmək olarmı? Bu barədə mənim xüsusi fikrim var.

¹ *Kapitul* – Roma katolik kilsəsində ruhanilər heyəti

– Reyləri yığışdır, ey! Reyləri yığışdır! – losman çısqırdı.
 – Əllər falın üstünə! Reyləri burax! Falı, reyləri aşağı sal, yelkənləri qoru! Qalsları aşağıya, aşağıya, ey! Reyi aşağı sal, ey, burunla dalğanı kəs! Rumpeli çıxart! Axına düş!

– Biz haradayıq? – Pantaqruel soruşdu. – Ulu xilaskarımız, Tanrım, kömək et!

– Ey, axına düş! – baş losman Jame Braye əmr etdi.
 – Axına düş! Öz canın haqda düşün, dua et, yalnız möcüzəyə ümid et!

– Gəlin təntənəli surətdə yaxşı bir vəd verək! – Panurq təklif etdi. – Başımız bələdadır, bələda, bələdayıq biz, bu-bu, be-be-be, bu-bu-bu! Başımız bələdadır, bələda! Kimisə öz əvəzimizə zəvvarlıq etməyə göndərək! Hə də, hə də, hərə-miz bir neçə liar qoyaq, hə də!

– Ey, oraya, oraya, lənətə gələsiniz! – Jan qardaş çığırdı. – Ştirborta! Bütün müqəddəslər naminə, axına düş! Ey, rumpeli çıxart! Axına düş, axına düş! Ey, gəlin içək! Amma ən yaxşısını, mədə üçün ən xeyirlisini. Ey, aşpaz, eşidirsiniz? Təşkil edin, əlüstü düzəldin! Onsuz da, o zay olacaq. Ey, pəj! Mənim qusdurucumu bura gətir! (O, öz dua kitabını bu cür adlandırır). Gözləyin! Tıxacları yığışdırın, dostum, bax belə! İlahi, ixtiyar sənindir! Amma nə doludur, nə şimşəkdir! Ey siz, yuxarıdakılar! Lütfən, möhkəm durun! Sizde bütün müqəddəslər bayramı haçandır? Məncə, hazırda bizdə bayramlıq deyil, biabırçılıqdır, özü də bütün müqəddəslərin yox, bütün şeytanların biabırçılığı.

– Ay-ay-ay! – Panurq çığırdı. – Jan qardaş əbəs yerə öz ruhunu məhv edir! Gör mən onda necə bir dostumu itirirəm! Biz bələdayıq, bələda, vəziyyət saatbasaat pisləşir! Biz Ssilladan Xaribdaya doğru gedirik¹. Yazıq canım, batıram! Confi-teor! Jan qardaş, mənim atam! Vəsiyyət əvəzinə yalnız birçə söz! Cənab kvintessensiyalar sərrafi, dostum mənim, Axatım mənim! Ksenoman, qiymətlim mənim! Ah-ah, mən batıram, vəsiyyət əvəzinə ikicə söz! Bax burada, bu həsirin üstündə!

¹ ...Ssilladan Xaribdaya... – bir bələdan başqasına

XXI Fəsil. Qasırğanın davamı və dənizdə tərtib edilən vəsiyyətnamələr haqqında qısa müsahibə

– Belə bir vaxtda, – Epistemon dedi, – bütün qüvvələrimizi səfərbər edib, gəmi qəzasının qarşısını almaq üçün heyətə kömək etmək əvəzinə, vəsiyyətnamə tərtib etmək, mənəcə, yersiz və vaxtsızdır, bu, mənim yadıma legionerləri, Sezarın sevimlilərini salır; bu adamlar onunla birlikdə Qalliyaya girərək silah götürüb nəyin bahasına olur-olsun, düşmənləri Ariovisti darmadağın etmək əvəzinə, cürbəcür haşiyələr çıxararaq vəsiyyətnamələr tərtib etməklə, taledən şikayətlənməklə, arvadları və romalı dostları ilə ayrıldıqlarına görə göz yaşı axıtmaqla məşğul idilər. Bu, tarlada arabanı aşıran, öküzləri qamçılıyıb, öz əlləri ilə təkərləri çıxartmaq əvəzinə, Herkulesi köməyə çağıran əkinçiyə yaraşan bir axmaqlılıqdır. Vəsiyyətnamə burada sizə hansı xidməti göstərəcək? Axı biz bu təhlükəni ya adlayacaq, ya da batacağıq. Əgər xilas olsaq, o, sizə gərək olmayacaq. Vəsiyyətnamə yalnız vəsiyyət edən öləndən sonra həqiqi olur və qüvvəyə minir. Əgər biz batsaq, deməli, o da həmin aqibətə düçar olacaq. O zaman vəsiyyətnaməni qəy- yumlara kim çatdıracaq?

– Hansısa bir rəhmli dalğa Odisseyi atdığı kimi, onu da sahilə atar, – Panurq cavab verdi, – hökmdar qızı isə sakit havada gəzməyə çıxarkən onu tapar, mənim son arzumu müqəddəs tutar və sahildə, öz əzəməti ilə, Didonanın öz əri Sixelə, Reta yaxınlığında, Troya sahilində Eneyin – Deifoba, Andromaxın Butrot şəhərində – Hektora, Aristotelin – Hermiyə və Evbula, afinalıların – şair Yevripidə, romalıların – Almaniyada Druza və Qalliyada öz imperatorları Aleksandr Severə, Ariuroplastislərin – Kallakoxrosa, Ksenokritin – Lisiudikaya, Timarın – öz oğlu Televtaqora, Evpolid və Aristodikin – öz oğlu Teotimə, Onestin – Timokla, Kallimaxın – Dioklidin oğlu Sopolidə, Katullun – öz qardaşına, Statinin – öz atasına, Jermen de Brinin isə bretonlu sükançı Erveyə qoyduğu heykəldən geri qalmayan abidə ucaldar.

– Sən nə çərənləyirsən? – Jan qardaş çığırdı. – Bizə kömək et, səni milyonlarla şeytan cəhənnəmə sürüsün, bıqlarına xo ra, şalvarına və miyançana isə bir qulac yarım bədxassəli irinli yaralar düşsün! Axı bizim gəmi qəzaya uğrayır! Tanrım, məgər biz onu xilas edə bilərikmi? Burada bütün dəniz şeytanları yığışblar! Yox, qoy mən cəhənnəmə düşüm, amma biz xilas olmayacağıq!

Bu vaxt Pantaquelin şikayətli səsi eşidildi:

– İlahi, bizi xilas et! Məhv oluruq! Lakin bizim arzumuz olmasın, sənin müqəddəs iradənin yerinə yetsin.

– Allah və Pak Bakirə bizimlədir! – Panurq səsləndi. – Mən bələdayam, bələda, batıram! Be-be-be, bu-be-be, bu-bu! *İn manus!* Ədalətli Tanrı! Mənə bir delfin göndər, qoy o, mənə köprə Arion kimi sahilə çıxartsın! Mən çox gözəl arfa çalacağam, əgər o salamatdırsa.

– Məni lənətə gəlim, – Jan qardaş dilləndi (“Allah bizimlədir!” – Panurq mırıldadı), – əgər aşağı düşüb, sənə yumurtalarının buynuz çıxartmış, qurumsaq, qapaqlanmış dananın arxasından asıldığını sənə sübut etməsəm! Mu-u, mu-u, mu-u! Bura gəl, bizə kömək elə, çığırgan cöngə, sənə boğazına şiş batsın! Gəliрсən, ya yox, suiti? Tfu, nə murdar ağlağandır!

– Sizdən yalnız bunları eşidirik.

– Tez olun, mənim əziz qusdurucumu bura verin – mən bu saat onu yununun əksinə sığallayacağam, oxumağa axırdan başlayacağam. *Beatus vir qui non abiit...*¹ Mən bunu əzbər bilirəm. Müqəddəs Nikolayın həyatına müraciət edək.

*Horrida tempestas montem turbavit acutum*².

Monteqyu kollecində məktəbliləri döyən böyüyə “Tufan” deyirdilər. Əgər yazıq uşaqları, günahsız məktəbliləri döyən tərbiyəçilər əbədi əzaba məhkum ediliblərsə, onda namusuma and olsun, o, İksionun çarxından sallanır və quyruğukəsik itciyəzi qamçı ilə şallaqlayır ki, onu tez-tez fırlatsın; əgər günahsız uşaqları döydüklərinə görə tərbiyəçilərə əbədi zövq yazılıbsa, onda düşünmək olar ki, o, indi hər şeydən ucadadır...

¹ Şərəfsizlərin yığıncığına getməyən ər ərđəmlidir. (*lat.* – Zəbur, I, 1)

² Dəhşətli tufan şiş dağı sarsıtdı. (*lat.*)

XXII Fəsil. Fırtınanın sonu

– Torpaq, torpaq! – Pantaqrue! səsləndi. – Mən torpaq görürəm! Ruhdan düşməyin, uşaqlar! Biz limana yaxınıq. Mən quzeydə göyün açıldığını görürəm. İsti küləyi hiss edirsiniz?

– Başınızı dik tutun, uşaqlar, külək dayandı! – İosman qışqırdı, – Böyük stenqaya! Cəld, cəld! Qrot-dor iplərinin yanına! Burazı dolamaçarxa! Fırlat. Fırlat, fırlat! Əlini falın üstünə qoy! Cəld, cəld, cəld! Rumpeli döndər! Burazı bərk tut! Tirləri hazırla! Şkotlan tarazla! İpləri hazırla! Qalsı bərborta yerləşdir! Rumpeli küləyə yönəlt! Ştərbortun şkotunu dart, it balası!

– Bax indi, əziz insan, hər halda, sən ananın kim olduğunu bilirsən, – matrosa müraciət edən Jan qardaş sözsə söz qatdı.

– İstiqaməti saxla! Bütün yelkənlərlə! Rumpeli yuxarıya!

– Oldu, rumpeli yuxarıya! – matroslar cavab verdilər.

– Yolu kəsələ! Burunla reyde! Ey, halqaları! Liselləri qaldır! Cəld, cəld!

– Əla deyilib və düşünülüb, – Jan qardaş qeyd etdi. – Haydı, haydı, haydı, uşaqlar, tez olun! Belə! Cəld, cəld!

– Ştərborta!

– Əla deyilib və düşünülüb. Məncə, tufan məqamında qopdu və başa çatdı. Şükür sənə, Tanrım! Şeytanlar bizdən əl çəkdilər.

– Burax!

– İşi əla bilməklə əla da deyilib! Burax, burax! Əziz Ponokrat! Allah xatirinə, bura gəl, yorulmayan gəzəyən! Deyəsən, bu azğın yalnız oğlan uşaqları törədəcək! Lütfkar Evsfen! Kiçik stenqaya!

– Cəld, cəld!

– Əla deyilib! Cəld, cəld! Allah xatirinə, cəld!

– Mən heç nədən qorxmuram: axı bu gün Miladdır, Miladdır, Miladdır!

– Bu kelevm¹ mənim xoşuma gəlir, – Epistemon qeyd etdi, – indi onun əsl yeridir, – axı bu gün, doğrudan da, bayramdır.

¹ Kelevm – dənizçiləri ruhlandırın komanda – nida, buyruq (öncələr, ritmdən düşməmələri üçün avarçəkənlərə deyilərmiş.)

- Cəld, cəld! Afərin!
- Əmr edirəm, hamınız ümidlənin! – Epistemon qışqırdı, – sağda Kastor ulduzu göründü.
- Be-be-be, bu-bu, – Panurq donquldandı, – qorxuram bu, Kastor yox, məhz fahişə Yelena olsun.
- Əslində, bu, Miksarxagetdir, – onun argiv adı, mən düşünürəm ki, sənın daha çox xoşuna gələcək, – Epistemon dedi. – Ey, ey, mən quru görürəm, mən liman görürəm, mən gəmi körpüsündə bir yığın adam görürəm! Mən mayak işıqlarını görürəm!
- Ey, ey! – losman qışqırdı. – Dalğacıran və saydan yan keçməli!
- Oldu yan keçmək! – matroslar cavab verdilər.
- Qurtardı, – losman dedi, – gözətçi gəmiləri bizi qarşılaşmağa göndərilib. Kömək vaxtında yetişdi.
- Ah, mənim yaradanım, necə də düz deyilib! – Panurq çığırdı. – Qızıl kimi sözlərdir.
- Mu-mu-mu! – Jan qardaş dedi, – əgər sən mənim şərabımdan bir damcı dadsan, qoy sonra şeytan özü məni dadsın. Eşidirsən sən, lənətə gəlmiş gəzəyən qız! Cənab rəis! Buyurun, bax bu da sizin üçün bir piyalə dolusu ən gözəl şərab. Ey, Gimnast! Dəstiləri və nəğməli, daha doğrusu, canətli ət parçası gətir. Özün də büdrəmə.
- Bərk durun, uşaqlar, bərk durun! – Pantaqrueel çığırdı. – Yığcamlaşın! Baxın: bizim gəmiyə iki böyük qayıq, üç kiçik raubardj, beş şip, səkkiz kaper, dörd qondola və altı freqat yan alır, – yaxınlıqdakı mərhəmətli insanlar onları bizə köməyə göndəriblər. Lakin daim ulayan və ruh düşkünlüyündə olan bu Ukaləqon kimdir? Məgər mən təkbaşına doru iki yüz kəndirdən bərk və düz saxlamıram?
- Bu, bədbəxt Panurqdur, – Jan qardaş cavab verdi, – on da dana qızdırma-titrətməsi var. Kefli olanda o, həmişə qorxudan əsir.
- Bir halda ki o, həyatın bütün anlarında təslim olmayıb, yalnız bu qorxunc tufan və dəhşətli fırtına vaxtı qorxuya düşüb, mən ona öncəkindən az hörmət etmirəm, – Pantaqrueel

elan etdi, – daimi qorxu kobud və ağciyər adamların fərqləndirici cəhəti olduğu kimi – Aqamemnon da belələrindən idi, bu da Axillə onu rüsvay etməyə, onda it gözü və maral ürəyinin olduğunu deməyə əsas vermişdi – eləcə də təhlükə vaxtı olan cəsarət də kütlüyün, hətta qanmazlığın əlamətidir. Mən küfrdən sonra ən qorxunc şeyin ölüm olduğunu düşünməyə meyilli deyiləm. Mən Sokratın və akademiklərin fikirlərinə də etiraz etmirəm: ölüm – özlüyündə müsibət deyil, ölümdən qorxmaq gərək deyil. Amma gəmi qəzasında ölüm – bu, hər halda, qorxuncdur, çox qorxuncdur! Homer əbəs yerə ısrar etmirdi ki, dənizdə ölmək ağır, iyrənc və qeyri-təbiidir. Pifaqorçular bu fikirdə idilər ki, ruh özü oddan ibarətdir və o, oddan yaranıb; beləliklə, əgər insan suda (odun düşməni olan ünsürdə) həlak olarsa, onda – pifaqorçular nəticəyə gəlmişdilər (hərçənd həqiqət onların tərəfində deyil) – onun bütün ruhu sönür. Eney onun gəmilərini Siciliya yaxınlığında fırtına yaxalayanda, pəhləvan Diomedin əlində ölmədiyinə təəssüfləndi və dedi ki, Troya yanğınlarında həlak olanlar onlardan üç dəfə, dörd dəfə bəxtəvərdirlər. Amma bizim heç birimiz ölməmişik. Əbədi eşq olsun sənə – bizim xilaskarımız! Gəmilərimiz isə həddən çox dağılıb. Eybi yoxdur, təmir edərik. Diqətli olun, saya oturmayın!

XXIII Fəsil. Panurqun fırtınadan sonra yenidən sevimli oğlan olması haqqında

– O-ho, ho! – Panurq çıxırdı. – Hər şey gözəldir. Tufan keçdi. Lütfən, izin verin mən birinci düşüm. Çox vacib işlərim var. Sizə daha nə kömək etmək olar? Verin, bu ipi eşim. Əlbəttə, mən çox qoçağam. Qorxu mənə yaddır. Gəlin, gəlin, dostum! Yox, yox, mən qorxan adamlardan deyiləm. Hərçənd boynuma alıram, doqquzuncu dalğa burundan arxaya doğru guruldayanda bu, məni bir qədər təşvişə saldı.

– Yelkənləri yığın!

– Düzdür! Necə, Jan qardaş, siz iş görmürsünüz? Məgər indi içmək vaxtıdır? Biz haradan bilək – ola bilər, müqəddəs

Martinin zülmkarı bizim üstümüə yeni fırtına göndərə. Sizə daha nədəsə kömək edə bilərəm? Ah, məni görüm..! İndi boynuma alıram, amma gecdir: niyə mən dəniz kənarında gəzməyin və sahilin lap yaxınlığında üzməyin – atınızın yüyənindən tutub apardıqları vaxt, sizin piyada getməyiniz qədər rahat və xoş olduğunu israr edən o xeyirxah filosofların təlimlərinin ardınca getməmişəm! Ho-ho-ho! Vallah, hər şey gözəldir. Sizə daha nədəsə kömək edim? Gəlin, gəlin! Əgər şeytən ilişməsə, öhdəsindən əla gələrəm.

Bu arada Epistemon bütün gücü ilə kəndiri buraxmamağa çalışırdı və əlini qaçır etmişdi; Pantaquelin nitqinə qulaq asıb dedi:

– Düzünü desək, hökmdar, fırtına tək Panurqu deyil, elə məni də qorxuya və təşvişə salmışdı. Nə olsun ki? Mən dəridən-qabıqdan çıxdım. Hesab edirəm ki, ölüm faciəli və qaçılmaz zərurətdir, amma gec-tez, bu və ya başqa ölümlə ölmək – bu, bir qədər göy qüvvələrindən, bir qədər də bizim özümüzədən asılıdır. Durmadan onlara müraciət etmək, yalvarmaq, çağırmaq, xahiş etmək, dua etmək gərəkdir. Amma bununla kifayətlənmək və bununla sakitləşmək olmaz: biz var gücümüzü sərf edib, bütün üsul və vasitələrlə onlara yardım etməliyik. Qoy gəvəzələr, yəni ilahiyyətçilər məni bağışlasınlar, onların təyinatlarının tərəfdarı deyiləm – mən birbaşa yalnız Müqəddəs Yazıya əsaslanıram. Bəs siz bilirsiniz Qay Flamini Trazimen gölünün yanında, Peruciyada Hannibalın ona hazırladığı tələyə düşüb, mühasirəyə alınanda nə demişdi? “Mənim balalarım! – demişdi, – buradan duaların və Allaha vəd etmələrin bahasına xilas olmağa ümid etməyin. Bizi yalnız öz gücümüz və şücaətimiz xilas edə bilər, biz qılıncda düşmənlərin içindən özümüə yol açmalıyıq”. Eləcə də, Sallustiyust, Mark Porsiy Katonun sözlərini misal gətirir: “Allahların köməyinə yalınçı vədlərlə və arvad kimi ağı deməklə nail olmurular. Ayıqlıqla, zəhmətlə, bütün gücünü gərməklə – bax bununla hər bir işdə arzu edilən və uğurlu sonluğa çatmaq olar. Əgər insan ehtiyacda və çətinlikdə başısoyuqluq, zəiflik və tənbellik göstərsə, onun allahlara yalvarmağı əbəsdir: bu insan onları sərtləşdirib və qəzəbləndirib”.

– Qoy mənə cəhənnəmə gedim... – Jan qardaş sözə başladı.

– Mənim yan hissəm artıq oradadır, – Panurq söhbətə söz qatdı, – ...elə mən də bütün başqa şeytan rahiblərlə birlikdə, əlimdə dua kitabı tutub, *Contra hostium insidias* oxusaydım və əlimdəki tirlə üzümlüyü Lerne soyğunçularından qorumağa çıxmasaydım, Seyi üzümü tamam yolunub məhv ediləcəkdə.

– Hər şey əladır, davam edək, – Panurq dedi. – Amma Jan qardaş boş dayanır. Onu “bikar Jan qardaş” çağırmaq gərəkdir; o, mənim tər içində işləməyimə və bu hörmətli adama necə kömək etməyimə baxır. Cənab birinci matros! Cənab rəis! Narahat etdiyimə görə üzr istəyirəm! Yalnız ikicə söz! Bizim gəmidə döşəmə taxtaları hansı qalınlıqdadır?

– Qorxmayın, – losman cavab verdi, – iki barmaqdan çoxdur.

– Aman Tanrım! – Panurq səsləndi. – Deməli, biz bütün bu vaxt ərzində ölümün iki barmaqlığında imişik! Bu nədir, nikah həyatının doqquz sevincindən biridir? Bəli, cənab rəis, siz düz edirsiniz ki, təhlükəni qorxu qulaqları ilə ölçürsünüz. Amma mən qətiyyənlə qorxu duymuram; mənə Qorxmaz Gilyom deyirlər. Məndə igidlik istədiyim qədərdir, özü də xoruz qızgınlığı deyil, aslan şücaətli, qorxmaz qatil igidliyi. Mən heç nədən qorxmuram... bələdan başqa.

XXIV Fəsil. Fırtına zamanı Panurqun əbəs yerə qorxduğunu Jan qardaşın elan etməsi haqqında

– Sağlam olun, cənablar! – Panurq dedi. – Hamınıza bol sağlamlıq arzulayıram! Özünüzü necə hiss edirsiniz? Şükür Tanrıya! Bəs siz? Buyurun, xəş gəlmisiniz! Sahilə çıxmaq. Ey, avarçılar, taxma körpünü verin! Qayığı yaxınlaşdırın! Sizə də ha nədəsə kömək edə bilərəm? Mən vicdanla çalışmışam, dörd öküz qədər işləmişəm, mənə canavar iştahası gəlib. Amma buralar gözəl yerlərdir və adamları da sevimlidir. Uşaqlar! Sizə mənim köməyim gərəkdir? Mənim tərime heyfiniz gəlməsin, Tanrı xatirinə. Quş uçmaq üçün yaradıldığı kimi, Adəm (yəni insan) də ondan ötrü yaradılıb ki, torpağı becərsin və əməkə məşğul olsun. Allaha xoş gedər ki – nə

dədiyimi eşidirsiniz? – biz bu rahib nəslə, şərəbin küpünə girən və qorxudan ölən Jan qardaş kimi avaraçılıqla yox, alınımızın təri ilə çörək yeyək. Gözəl havadır. Yalnız indi başa düşdüm ki, dəyərlə filosof Anaxarsisdən hansı gəmini daha təhlükəsiz hesab etdiyini soruşduqları vaxt onun verdiyi cavab – “Limanda dayanan gəmi” – nə qədər düzgün və dərin olub.

– Bu nədir ki! – Pantaqrueel dedi. – Amma ona sual verəndə ki hansı çoxdur: ölənlər, ya sağ qalanlar, o, öz növbəsində, soruşmuşdu: “Siz dənizdə üzənləri hansına aid edirsiniz?” Bu, dənizdə üzənləri addımbaşılıqla ölümə təhlükə gələdiyinə və onların hər vaxt həyatla ölüm arasında olduqlarına çox incə bir işarə idi. Eynilə Porsi Katon da deyirdi ki, o yalnız üç şeyə görə peşmançılıq çəkə bilər, məhz: əgər bir vaxt öz sirrini qadına açmış olsaydı; əgər bircə gün də bika qalsaydı və əgər quru yolla gedilə biləcək yerə dənizlə getsəydi.

– Mənim möhtərəm cübbəmə and olsun, – Jan qardaş Panurqa üz tutdu, – sən, mənim gəzəyən dostum, fırtına zamanı nahaq və əbəs yerə qorxmışdun, zira suda batmaq sənə qismət deyil. Səni, yəqin ki, dar ağacında yuxarı dartaçaqlar, ya da müqəddəs əzabkeş kimi məmnuniyyətlə ocaqda qızardacaqlar. Hökmdar! Sizə yağışdan qorunmaq üçün plaş gərəkdimi? Sizə nə canavar, nə də porsuq dərisi gərək olacaq. Əmr edin, Panurqun dərisini soysunlar, elə onunla da üstünüzü örtün. Amma Tanrı xatirinə, ocağa yaxınlaşmayın və dəmirçixananın yanından keçməyin: o, bir andaca yanıb kül olacaq, bunun əvəzində o, yağışa, qara və doluya qarşı dözümlüdür. Yox, doğrudan, belə plaşda suya tullanın – siz islanmayacaqsınız. Panurqun dərisindən özünü qış çəkməsi tikdirin – onun içində ayaqlarınız islanmayacaq. Ondan qovuşmuşdunuz ki, oğlanlar üzümək öyrənsinlər – tamamilə təhlükəsiz üsuldur.

– Deməli, – Pantaqrueel nəticə çıxardı, – o, Veneranın saç deyilən şey kimidir: bu bitki heç vaxt islanmır və nəmlənmir; onu suda istədiyiniz qədər saxlayın – onsuz da, o, quru qalacaq. Onu nahaq yerə adiantos¹ adlandırmayınlar.

¹ İslanmayan (*yun.*)

– Panurq, dostum, – Jan qardaş dedi, – lütfən, sudan qorxma! Sənin həyatına başqa ünsür son qoyacaq.

– Elə olmağına elədir, – Panurq etiraz etdi, – amma bəzən yalnız aşpazlar şeytanların yanında xəyala dalıb öz işlərində səhv buraxırlar: qızartmaq üçün nəzərdə tutulanı suda qaynadırlar, eynən kəkləklərin, alabaxtaların və göy göyərçinlərin içini piylə doldurub, deyəsən, onları qızartmağa hazırlaşan bizim aşpazlarımız kimi. Bəzən onlar kəkliyi kələmlə, alabaxtanı kəvərlə, göy göyərçinləri isə şalgamla bışırırlər. Qulaq asın, əziz dostlar: mən bütün dəstənin qarşısında elan edirəm ki, Kand və Monsoro arasında müqəddəs Nikolayın şərəfinə katolik kilsəsi deyəndə ucundan çəhrayı su damcılayan damcısaları nəzərdə tuturdum və orada, əlbəttə, nə cöngə, nə də inək yaşayacaq – hər yan başdan-başa yaş olacaq.

– Ay səni, cüvəllağının biri cüvəllağı! – Evsfen çığırdı. – Bütün kələkbazların kələkbazı! Lombard məsəlində nahaq deyilməyib: *Passato el pericolo, gabato el santo*¹.

XXV Fəsil. Pantaqruelin fırtınadan sonra Makreonlar adasına çıxması haqqında

Elə həmin saat biz Makreonlar adası deyilən adanın limanına girdik. Mehriban ada sakinləri bizi sayğı ilə qarşıladılar. Qoca makrobi (onlar valilərini belə çağırırdılar) Pantaqruele şəhər şurasına aparmaq istəyirdi ki, orada yaxşıca dincəlsin və qarnını bərkitsin. Lakin Pantaqruele öz yoldaşlarının hamısı sahilə çıxmadan limandan getmək istəmədi. Hamının yığıldığına əmin olandan sonra onlara paltarını dəyişməyi, sonra tədarük edilmiş bütün yemək ehtiyatlarını ağına-bozuna baxmadan kef etmək üçün gəmidən sahilə daşımağı əmr etdi və bu, dərhal yerinə yetirildi. Burada nə qədər yemək yeyildiyi və içki içildiyini bir Allah bilir. Yerli sakinlər də hər nə desən gətirmişdilər. Pantaqrueleçilər onlara borclu qalmadılar. Ancaq onların ərzaqları fırtınada bir az zərər çəkmişdi. Yeməkdən sonra Pantaqruele hamıya işə başlamaq və zədələri aradan qaldırmaq xahişi ilə müraciət etdi və hamı böyük həvəslə bu işə başladı.

¹Təhlükə sovuşdu – müqəddəs axmaq vəziyyətində qaldı. (*Ital.*)

Gəmilərin təmiri çətinlik törətmədi, sən demə, ada sakinlərinin hamısı bir nəfər kimi dülgər imiş, belə ustaları, bəlkə də, yalnız Venesiya arsenalında tapmaq olardı. Bu geniş adanın üç limanında və on məhəlləsində əhali yaşayırdı, uca və düz ağaclı meşə ilə örtülmüş qalan ərazisində isə Ardenndəki kimi insan yaşamırdı.

Qoca makrobi bizim xahişimizlə adanın bütün görməli yerlərini bizə göstərdi. Budur, keçilməz və kimsəsiz meşədə gözümüzün önündə cürbəcür kitabələr və qədim, dağılmış məbədlər, daş abidələr, ehramlar, qədim heykəllər və üstündə yazı və epitafiyalar olan sərdabələr açılır. Onların bəziləri heroqliflərlə, başqaları – İon ləhcəsində, qalanları isə – ərəb, aqaryan, slavyan və başqa dillərdə yazılmışdı. Epistemon öz öyrənmək həvəsi ilə onlardan bəzilərini köçürdü. Bu arada Panurq Jan qardaşa dedi:

– Bu, Makreonlar adasıdır. Makreon yunancada “qoca”, yəni yaşı çox olan adam deməkdir.

– Mən nə edə bilərəm? – Jan qardaş dedi. – Nəyisə dəyişə bilirik? Adaya bu ad verildəndə burada olmamışam.

– Yeri gəlmişkən, – Panurq davam etdi, – belə düşünürəm ki, buradan əmələ gələn “makrel” sözü bizim dilimizdə təkcə “makrel” balığı deyil, həm də “aradüzəldən” mənasını verir. Doğrudan da, ara düzəltmək qarılara, əxlaqsızlıq etmək cavanlara yaraşır. Bütün ehtimallarla bu, Parisdəkinin əslisi və timsalı olan Makrel adasıdır. Gedək istirdiyə tutmağa!

Qoca makreon İon ləhcəsində Pantaqrueldən havanın belə sarsılmış, dənizdə isə belə qorxunc fırtınanın olduğu məhz bu gündə onların limana necə girdiklərini və buna necə nail olduqlarını soruşdu. Pantaqrueel ona cavab verdi ki, dünyanın xilaskarı qazanc üçün səyahət etməyən və özləri ilə mal daşımayan dənizçilərin sadədil və qızğın dualarını eşitmişdir. Onları dənizə çıxmağa vadar edən yalnız Bakbuk hatifini ziyarət etmək, görmək, eşitmək, anlamaq və Pantaqrueelin dostlarından birində yaranmış bəzi təəccüb doğuran suallara Butulkadan cavab almaq arzusudur. Hər necə olsa, onlar az əziyyət çəkmədilər və az qala, batmışdılar. Sonra Pantaqrueel, öz

növbəsində, qoca makreona müraciət edib, ondan bu qasırğanı nə ilə izah etdiyini, Okean dənizində: müqəddəs Matfey boğazında, Momyusonda və Aralıq dənizində: Sataliya girdabında, Montarcentanoda, Pyombinoda, Lakoniyadakı Maley burnunda, Cəbəlüttariq boğazında, Messin boğazında və s. – müşahidə edildiyi kimi, ətraf dənizlərin də bu tufana uğrayıb-uğramadığını soruşdu.

XXVI Fəsil. Xeyirxah makrobinin qəhrəmanların olduqları yer və ölümləri barədə Pantaqruele danışması haqqında

Xeyirxah makrobi dedi:

– Əziz səyyahlar! Bu, Sporad adalarından ancaq biridir, Karpatiya dənizindəki sporadlardan deyil, okean sporadlarından. Keçmişdə bu ada Britaniyaya tabe olan varlı, yadelliləri cəlb edən, zəngin, ticarətli, gur idi, indi isə zamanın təsiri və axirət gününün yaxınlaşmağı sonucunda görürsünüz, yoxsullaşmış və boşalmışdır.

Bax, yetmiş səkkiz min fərsəng məsafədə uzanıb gedən bu meşədə indi artıq qocalmış iblis və qəhrəmanlar yaşayırlar, biz də düşünürük ki, dünən onlardan birinin öldüyünə görə bizim üç gün ərzində müşahidə etdiyimiz kometa qəfildən sönüb və sizin əziyyət çəkdiyiniz tufana onun ölümü səbəb olub. Onların sağ-salamat olduqları vaxt burada, qonşu adalarda və dənizdə sakitlik, dinclik hökm sürür. Onlardan birinin öldüyü vaxt isə meşədən bizə uca və şikayətli fəryad səsləri gəlir, quruda xəstəliklər, fəlakətlər və kədər, havada qasırğalar və zülmət, dənizdə tufan və fırtınalar hökm sürür.

– Sizin sözlərinizdə həqiqət var, – Pantaqruel qeyd etdi.
– Bu, məşəl və ya şam kimi bir şeydir: onlar yandıqları vaxt hamını nurlandırır, ətrafa işıq saçır, hər kəsə sevinc bəxş edir, öz işıqları ilə hamıya xidmət göstərir, heç kimə pislik etmir, heç kimin narazılığına səbəb olmur, sönəndə isə havanı tüstü və pis qoxu ilə zəhərləyir, hamıya və hər kəsə pislik edir,

nifrət aşılayır. Bu saf və böyük ruhlar da belədir: nə qədər ki canı tərک etməyib, onlarla qonşuluq dinc, faydalı, sevincli və şərəfidir. Onlar uçub getdikdə, adətən, adalarda və materiklərdə möhkəm hava titrəyişləri, zülmət, ildırım, dolu, yeraltı təkanlar, zərbələr, zəlzələlər, dənizdə tufan və fırtına müşahidə olunur, bütün bunlar xalqların ah-zarı, dinlərin dəyişməsi, çarlıqların fəlakəti və respublikaların süqutu ilə müşayiət edilir.

– Biz bu yaxınlarda şöhrətli və elimli cəngavər Giyom dü Bellenin timsalında buna əmin olmuşuq, – Epistemon dilləndi. – Nə qədər ki o sağ idi, Fransa fırvan idi, hamı ona qibtə edirdi, hamı onunla ittifaq axtarırdı, hamı ondan qorxurdu. O öləndən sonra uzun illər ərzində hamı Fransaya nifrətlə baxmağa başladı.

– Siciliya Drepanasında Anxizin öldüyü vaxt fırtına Eneyə məhz belə bir fəlakət törətmişdi, – Pantaqrueel yenidən dilləndi. – Görünür, elə bu səbəbdən daşürəkli, zalım yəhudi hökmdarı İrod dəhşətli və murdar ölümün yaxınlaşdığını hiss edəndə (o, pitiriazis xəstəliyindən, yəni ondan öncə ölmüş Lusi Sulla, Pifaqorun müəllimi Suriyalı Ferekid, yunan şairi Alkman və başqaları kimi qurdlar və bitlər tərəfindən diri-diri yeyilərək ölmüşdü) və onun ölümündən sonra yəhudilərin sevinclə əyləncə ocaqlarını yandıracaqlarını qabaqcadan duyub, bütün yəhudi şəhərlərindən, kəndlərindən və malikanələrindən adlı-sanlı və hökm sahibi olan adamları aldadaraq öz sarayına yığdı – biciklə aldadıb bu bəhanə ilə yığdı ki, guya, onlara əyalətdə idarə üsuluna və onun qorunmasına toxunan bəzi vacib şeylər haqda məlumat verəcək. Onlar şəxsən özləri yığılıb gələndən sonra o əmr etdi ki, onları sarayın cıdır meydanının binasına salsınlar, sonra isə baldızı Salomeya və onun əri Aleksandra bu sözlərlə müraciət etdi: “Mən əminəm ki, yəhudilər ölümümə sevinəcəklər, amma siz mənə qulaq asmaq və dediklərimi yerinə yetirmək istəsəniz, dəfn mərasimim təntənəli olacaq və bütün xalq ağlayacaq. Mən ölən kimi artıq gərək olan göstərişləri verdiyim oxatanlara, cəngüdənlərimə mənə içəri saldığım bütün adlı-sanlı və hökm sahibi olan adamları qınb-çatmağı əmr edin. Bundan sonra özündən asılı olmayaraq, bütün İudeya kədərlənəcək

və göz yaşı tökəcək, yadellilər isə düşünəcəklər ki, hər hansı bir qəhrəmanın ölümündə olduğu kimi, bunun səbəbi mənim ölümümdür”.

Hər bir azğın zülmkar buna can atır. “Məndən sonra, – o deyir, – Yer üzü alovla örtülsün!”, başqa sözlə: “Bütün dünya məhv olsun!” (Tülüngü Neron isə, Svetoninin dediyinə görə, buna da düzəliş vermişdi: o, “məndən sonra...” yox, hətta “mənim vaxtımda...” deyirdi). Siseronun *De finibus*¹ adlı üçüncü kitabında və Senekanın *De clementia*² adlı ikinci kitabında yada saldıqları bu mürdar sözləri Nikeyalı Dion və Svida imperator Tiberiyə aid edirdilər.

XXVII Fəsil. Qəhrəmanların ruhlarının o biri dünyaya necə getdiyi barəsində Pantaqruelin mülahizələri və senyor de Lanjin ölümündən öncə dəhşət gətirən əlamətlər haqqında

– Hərçənd ki dənizdəki fırtınada bizə bu qədər əziyyət çəkmək və işləmək lazım gəldi, amma hər halda, onun bizi yaxalamasına mən çox şadam, – Pantaqruel davam etdi, – axı bunun sayəsində xeyirxah makrobinin indicə danışdıqlarını eşitmək bizə nəsib oldu. Qəhrəmanın ölümündən bir neçə gün öncə gördükləri kometaya dair onun dedikləri ilə mən tamamilə razıyam. Belə adamların ruhları o qədər ali, o qədər gözəl və qəhrəmandır ki, göylər onların gedəcəkləri və ölümünü haqqında bizə bir neçə gün qabaq xəbər verir: tədbirli həkim də bütün əlamətlərinə görə xəstənin sonunun yaxınlaşdığına əmin olaraq bir neçə gün qabaq onun arvadını, uşaqlarını, dostlarını və yaxınlarını qaçılmaz ölüm barəsində xəbərdar edir ki, bu qalan günlər ərzində onlar əmlak barədə gərək olan sərəncamlarını verməyə, uşaqları ilə söhbət etməyə, onlara xeyir-dua verməyə, dul qalacaq arvadının qeydinə qalmağa, yetimləri təmin etmək üçün bütün gərəkən rəsmiyyətə əməl etməyə onu inandırınlar; bir sözlə, onlar öz ruhları haq-

¹ Hüdudlar haqda” (*lat.*)

² “Mülaymlük haqda” (*lat.*)

da düşünməyə imkan tapmamış və öz əmlakının qeydinə qalmamış, ölüm onları qəfildən yaxalamasın; xilaskar göylər onların ağuşuna yüksələn yeni, ilahi ruhlara sevinərək, kometalar və meteorlar şəkildə əyləncəli alovlar yandırır, onların vasitəsilə insanlara sübut edir və dəqiqliklə qabaqcadan xəbər verir ki, bu nəcib ruhlar tez bir zamanda öz bədənlərini və Yeri tərk edəcək.

Bir vaxtlar Afinada areopaq hakimləri canilərə hökm çıxarılanda hər bir hal üçün xüsusi işarələrdən istifadə edirdilər: əgər işə hələ baxılmayıbsa, Q hərfi onlarda ölüm hökmünü, T – bəraəti, A – qeyri-müəyyənliyi bildirirdi. Görünən yerdə qoyulan bu işarələr qarovul altında saxlanan canilərin aqibətini, məhkəmənin qərarının necə olacağını səbirsizliklə öyrənmək istəyən qohumların, dostların və başqalarının təşvişlərini, həyəcanlarını sakitləşdirirdi. Eləcə də göylər kometaların köməyi ilə, sanki, efir işarətləri ilə danışmadan bizə deyir: “Fənilər! Əgər siz bu xoşbəxt ruhlardan nəsə soruşmaq, onlardan nəyisə öyrənmək, onları eşitmək, onları dərk etmək, onlardan şəxsi və ictimai səadət və faydaya toxunan göstərişlər almaq arzusundasınızsa, onda cavab almaq üçün onların yanına tələsin, zira məzhəkənin sonu və dünyələrin çözülməsi yaxınlaşır. Sonra peşman olacaqsınız, amma gec olacaq”.

Bu da hələ hamısı deyil. Belə qeyri-adi ruhlarla bir yerdə yaşamağa, onlarla təmasda olmağa və onların iltifatlarından istifadə etməyə layiq olmadıqlarını Yer sakinlərinə göstərmək üçün göylər insanları möcüzələrlə, qəribəliklərlə, cürbəcür bədheybətlərlə və başqa qeyri-təbii əlamətlərlə heyratə gətirib qorxudur; bunu barəsində Epistemonun danışdığı elmi və şöhrətli cəngavər de Lanjenin ali və qəhrəman ruhunun o biri dünyaya köçməsindən bir az öncə biz öz gözümlərlə görmüşdük.

– Onun bu həyatdan getməsindən beş, ya altı gün qabaq baş vermiş, mənim üçün yadda qalan və dəhşət gətirən möcüzələr barədə fikirləşəndə ürəyim indi də əsir və döyünür, – Epistemon davam etdirdi. – Senyorlar d`Asye, Şeman, tək-göz Mayi, Sent-İ, Vilnev-la-Güyyar, metr Qabriel, saviyalı

həkim, Rable, Kayuo, Masyuo, Mayoriçi, Büllu, “Burqomistr” ləqəbli Serkü, Fransua Prust, Ferron, Şarl Jirar, Fransua Burre və mərhumun bir çox başqa dostları, adamları və nöqərləri qorxu içində, sükutla bir-birinə baxırdılar, bir kəlmə də danışmırdılar və dərin düşüncələrə qərq olmuş halda fikrən təsəvvür edirdilər ki, Fransa onu bu qədər şöhrətləndirmiş və belə dəyanətlə müdafiə etmiş ləkəsiz cəngavərindən tezliklə mərhurum olacaq, bunu elə göylər də – özlərinə xas olan və təyin edilmiş qaydada xəbər verirdi.

– Başlığimdakı kəkilimə and olsun, – Jan qardaş dilləndi, – qocalanacan savadsız qalmaq istəmirəm. Doğrusu, mənim fərasətim pis deyil. Deməli:

Söylədiyini kimi kral knyazlara,
Kraliçaya isə – oğlanlarına.

barəsində sizin danışdığınız həmin bu qəhrəmanlar və yarımallahlar da, belə çıxır ki, ölürlər? Göylər Mələikəsi! Amma mən, bağışla, Tanrım, tam əmin idim ki, onların hamısı ölümsüzdür. Budur, indi isə hörmətli makrobi deyir ki, nəhayətdə onlar da ölürlər.

– Hamısı yox, – Pantaqrueel etiraz etdi. – Stoiklər inandırır-lar ki, birindən başqa hamısı fanidir – həmin o bir olan ölümsüzdür, ehtiraslardan azaddır və gözəgörünməzdir. Pindar birbaşa deyir ki, Taleyin kələf və ipliyindən və suçlular Qismətindən qamadriad ilahələrinə, onların qoruduqları ağaclara, yəni palıdlara veriləndən artıq ömür ipi verilməyib, Kallimaks və Pavsaninin Fokida haqda kitabda təsdiq etdiklərinə görə isə driadlar məhz palıddan törəyiblər və bu mülahizəyə Marsian Kapella da qoşulur. Yarımallahlara – panlara, satirlərə, silvanlara, damdabacalara, egipanlara, nimfalara, igidlərə və iblislərə gəldikdə isə, onlardan bir çoxu, ümumilikdə, Hesiodun hesabladığı ayrı-ayrı varlıq müddətlərindən asılı olaraq, doqquz min yeddi yüz iyirmi il ömür sürür; bu ədəd belə təyin edilib: vahid dördə vurulmuş iyirminin üstünə gəlinir, bu ədəd üçə və beş dəfə artırılmış üç qüvvətli ikiye vurulur. Siz bunu Plutarxın “Hatiflərin tənəzzülü” kitabında tapa bilərsiniz.

– Mənim dua kitabımda bu barədə heç nə deyilməyib, – Jan qardaş elan etdi. – Qoy belə olsun, sizə inanıram.

– Düşünürəm ki, – Pantaqrueel dilləndi, – bütün şüurlu canlılar Atroposun qayçalarına tabe deyillər. Hamı ölümsüzdür: mələklər, iblislər, insanlar. Mən indi sizə bu barədə bir çox alimlər və bilikli tarixçilər tərəfindən yazılmış və təsdiq edilmiş qəribə bir hekayə danışacağam.

XXVIII Fəsil. Pantaqrueelin qəhrəmanların ölümü mövzusunda qəmli hekayəti danışması haqqında

– Emilian-ritorun atası Epiters müxtəlif mallar yüklənmiş gəmidə başqa səyyahlarla birlikdə Yunanıstandan İtaliyaya üzürdü. Bir dəfə axşamçağı Moreylə Tunis arasında yerləşən Exin adalarının yanında külək qəfildən dayandı və axın gəmini Paksos adasına tərəf aparmağa başladı. O, sahilə yan alanda səyyahlardan bəziləri yatmışdı, başqaları oyaq idilər, üçüncüləri isə yeyib-ıçməyə başlamışdılar ki, birdən Paksos adasında kimsə uca səslə Tamusun adını çəkdi. Bu çığırtıdan hamı özünü itirdi. Hərçənd ki Tamus onların gəmisinin sükançısı idi, amma bir neçə səyyahdan başqa heç kim onun adını bilmirdi. Ürəkparçalayan qışqırıq səsi ikinci dəfə gəldi: kimsə yenidən Tamusa yalvarırdı. Lakin heç kim cavab vermirdi, hamı sükutunu qoruyurdu, hamı həyəcan içində idi. Bu vaxt üçüncü dəfə eyni, amma daha dəhşətli səs eşidildi. Nəhayət, Tamus cavab verdi: “Buradayam. Məndən nə istəyirsən? Sənə nə gərəkdir?” Onda həmin səs daha da ucadan qışqıraraq ona əmr etdi ki, Palodaya çatanda hamıya car çəksin – Pan, böyük allah ölmüşdür¹.

Epitersin sonradan söylədiyi kimi, bu sözlər bütün dənizçiləri və səyyahları çox heyrləndirib dəhşətə gətirdi. Onlar öz aralarında məsləhətləşməyə başlayırdılar ki, nə etsinlər: sakit dursunlar, ya deyiləni elan etsinlər, lakin Tamus qərara aldı ki, əgər səmt küləyi əssə, o, heç nə demədən yan keçəcək, amma dəniz sakit olsa, o, bu xəbəri yayacaq. Belə oldu ki, onlar

¹ *Pan, böyük allah ölmüşdür.* – Plutarxın “Hatiflərin tənəzzülü” əsərindən məşhur süjet. Bu sözü çox vaxt humanistlər sitat gətirərək, onu xristian Vəhyinin öngörməsi sayırdılar.

Palodlara yaxınlaşanda nə külək oldu, nə də dalğa. Onda Tamus gəminin burnuna çıxdı, üzünü sahilə çevirib ona əmr edildiyi kimi dedi ki, böyük Pan ölüb. Sonuncu söz onun ağzından çıxmışdı ki, cavabında sahildən dərin ahlar, uca nalələr, dəhşətli fəryadlar eşidildi və bu bir səs deyil, çox-çox səs idi.

Bu xəbər tezliklə Romaya yayıldı, zira onu çoxları eşitmişdilər.

O vaxt Roma imperatoru olan sezar Tiveri, Tamusu yanına çağırırdı. Onu dinləyib dediklərinə inandı. O vaxt sarayda olan çoxlu alimi bu Panın kim olduğu barədə sorğu-suala tutub qərara gəldi ki, bu, Merkuri və Penelopanın oğludur. Bu nu eynilə hələ Herodot, ondan sonra isə Allahların təbiəti haqda kitabında Siseron da təsdiq etmişdi. Mən isə bu sözləri paxıl və günahkar yəhudi baş kahinlərinin, kitab hərislərinin, keşişlərinin və rahiblərinin alçaq niyyətlə öldürdükləri, məsləkinə sadıq olanların Xilaskarına aid etməyə meyilliyəm. Bu cür şərh mənə o qədər də süni gəlmir: axı ona yunanca tam şəkildə Pan demək olar, çünki O – bizim Tamımızdır: bizi təşkil edən hər şey, bizi yaşadan, malik olduğumuz hər şey, ümid etdiyimiz hər şey – Odur; hər şey Ondadır, hər şey Ondandır və Onun vasitəsilədir. Bu, xeyirxah Pandır, dəliqanlı çoban Koridonun sözlünə görə, tək-cə qoyunları deyil, həm də çobanları sevən ulu keşişdir və onun öldüyü vaxt ah-nalələr, dəhşətli fəryadlar və iniltilər kainatın bütün sonsuzluğuna – göyə, yerə, dənizə və cəhənnəmə yayılmışdı. Mənim yozumum vaxta görə də uyğun gəlir, zira bu çox gözəl, çox ulu, bizim yeganə xilaskarımız olan Pan, Roma sezarı Tiverinin hökmranlığı zamanı Yerusəlimdə vəfat etmişdi.

Pantaqruel bunu deyib susdu və dərin düşüncələrə daldı. Bir az keçmişdi ki, biz onun gözündən dəvəquşu yumurtası böyüklükdə yaş axdığını gördük. Əgər burada bir sözü də yalan demişəmsə, məni Allah öldürsün.

XXIX Fəsil. Pantaqruelin Pəhrizsaxlayanın hökmranlıq etdiyi Zavallı adasının yanından keçməsi haqqında

Bizim şən karvanın gəmiləri təmir edilmiş, yemək ehtiyatları tamamlanmışdı, makreonlar Pantaqruelin bütün ödənişləri etməyindən çox razı qaldılar, bizim adamlar həmişəkindən daha şən idilər və onlar ertəsi gün böyük sevinclə yelkənləri sakit və xoş küləyin ixtiyarına buraxdılar. Ksenoman günorta Pəhrizsaxlayanın hökmranlıq etdiyi Zavallı adasını uzaqdan bizə göstərdi; Pantaqruel onun barəsində eşitmişdi və oranı görmək istəyirdi, lakin bundan ötrü ediləcək dövrənin uzunluğunu əsas gətirən Ksenoman bu adada və hökmdar sarayında yoxsul həyat sürüldüyü haqda qabaqcadan məlumat verərək onu bu fikrindən daşındırdı.

– Siz orada yalnız, – o davam etdi, – böyük noxudaşıranı, böyük siyənək ifrazı həvəskarını, böyük köstəbəkyeyəni, böyük otgövşəyəni, fənərəbənzər iki dazbaş yarımnehəngi; ixtiofaqların bayraqdarı, xardalyeyənlərin hökmdarı, körpələri kötəkləyən, külyandıran, həkimlərin atası və himayədarı, günahların bağışlanmasında, əfv fərmanları paylamaqda və suçlara izin verməkdə əliaçıq, ləyaqətli insan, qeyrətli katolik və son dərəcə namuslu böyük Fənəristanlını görəcəksiniz. O, günün dördüçünü ağlayır və heç vaxt toylarda olmur. Bununla belə, qırx krallığın heç birində içlik doldurma milləri və şişlər üzrə ona tay olan usta tapa bilməzsiniz. Altı il bundan öncə Zavallı adasında oldum, oradan tam bir düjün mil gətirib Kand qəssablarına payladım. Onlar çox sevinclər, buna əsas da var idi. Evə qayıdanda sizə iki belə mil göstərəcəyəm – onlar portalın üstündədir. Pəhrizsaxlayan duzlanmış zirehlə, dəmir papaqla, dəbilqəylə və şişakla qidalanır, buna görə bəzən şəkərdən möhkəm əziyyət çəkir. Onun geyiminin dəbi və rəngi göz oxşayır: o, boz və soyuqdur, qabağında heç nə yoxdur, arxasında da heç nə yoxdur, qolları da yoxdur.

– Məni məmnun edin, – Pantaqruel dedi, – və onun palta-rını, qidalanmağını, xasiyyətini və adətlərini təsvir etdiyiniz

kimi, xarici görünüşünü, quruluşunu və bütün orqanlarını da təsvir edin.

– Lütf et, gəzəyenciyim, – Jan qardaş dedi, – mən onu öz dua kitabımda tapmışam: o, mütəhərrik bayramlardan sonra gəlir.

– Həvəslə, – Ksenoman dedi. – Mən düşünürəm ki, onun haqqında, daim savaştığı, qatı düşmənlərinin, piyli Kolbasaların hokmranlıq etdiyi Vəhşi adasında daha ətraflı nağıllar eşidəcəyik. O vaxt onun müdafiəçisi və əziz qonşusu Pəhrizkar olmasaydı, böyük fənəristanlı Pəhrizsaxlayan onları çoxdan yer üzündən silmişdi.

– Bəs bu Kolbasalar kimdir – erkək, ya dişidirlər, mələk, ya fanidirlər, qadın, ya qızdırlar? – Jan qardaş xəbər aldı.

– Onlar qadın cinsindəndir, – Ksenoman cavab verdi, – öz dərəcələrinə görə fanidirlər, onlardan bəziləri bakirədir, bəziləri yox.

– Əgər onların tərəfində deyiləmsə, qoy mən cəhənnəmə gedim, – Jan qardaş elan etdi. – Bu nə biabırılıqdır – qadınlarla savaş aparmaq? Geriyə! Bu yaramazı darmadağın edək!

– Pəhrizsaxlayanla döyüşmək! – Panurq çığırdı. – Qoy cəhənnəmə getsin, mən elə axmaq və dəliqanlı deyiləm. Əgər biz Pəhrizsaxlayanla Kolbasaların arasına düşsək, *Quid juris!*¹ Çəkilclə zindan arasında? Ah, görüm onları! Buradan uzaqlaşmalı! Tez olun, tez olun! Əlvida, cənab Pəhrizsaxlayan! Kolbasaları yeyin, qan kolbasalarını da yaddan çıxartmayın.

XXX Fəsil. Ksenomanın Pəhrizsaxlayanı yarması və təsvir etməsi haqqında

– Pəhrizsaxlayanın daxili orqanlarına gəldikdə, – Ksenoman dedi, – onun beyni böyüklüyünə, rənginə, mahiyyətinə və gücünə görə gənənin yumurtasının sol tayını xatırladır (hər halda, mənim vaxtımda xatırladırdı).

Beyninin mədəcikləri, sanki, maşadır.

Qurdvari çıxıntısı, sanki, kürəcikləri vurmaq üçün çəkilicdir.

¹ Hüquqi vəziyyətimiz necə olacaq? (*lat.*)

Pərdələri, sanki, rahib baş geyimidir.
 Beyninin orta boşluğu, sanki, əhəng çənidir.
 Əmgəyi, sanki, tikə-parçalardan tikilmiş ləçəkdir.
 Beyin vəzisi, sanki, tütəkdir.
 Ecazkar tor, sanki, alınlıqdır.
 Məmə qabarcığı, sanki, başmaqdır.
 Qulaq pərdəsi, sanki, sıxacdır.
 Gicgah sümüyü, sanki, kəkildir.
 Peysəri, sanki, küçə fənəridir.
 Damarları, sanki, lüləkdir.
 Dilçəyi, sanki, üfürmə borusudur.
 Damağı, sanki, mufelli sobasıdır.
 Tüpürcəyi, sanki, məkikdir.
 Badamcıqları, sanki, birşüşəli gözlükdür.
 Boğazı, sanki, üzüm çantasıdır.
 Qırtlağı, sanki, üzüm səbətidir.
 Mədəsi, sanki, aşırmadır.
 Mədəsinin alt dəliyi, sanki, haçavari mizraqdır.
 Nəfəs yolu, sanki, çapacaqdır.
 Udlağı, sanki, kəpitkə yumağıdır.
 Ağciyərləri, sanki, məbəd keşişlərinin xəz plaslarıdır.
 Ürəyi, sanki, çərçivə qapağıdır.
 Döşünün ortasındakı aralıq, sanki, su borusudur.
 Ağciyər pərdəsi, sanki, iskənədir.
 Arteriyaları, sanki, başlıqlı kobud yun bürüncəkdir.
 Diafraqması, sanki, xoruz pipiyinə oxşar kişi papağıdır.
 Qaraciyəri, sanki, ikibaşlı təbərzindir.
 Venaları, sanki, pəncərə çərçivəsidir.
 Dalağı, sanki, bildirçini cəzb etmək üçün tütəkdir.
 Bağırsaqları, sanki, üçqat balıq torudur.
 Öd kisəsi, sanki, dabbaq sıyrığıdır.
 İçalatı, sanki, əlcəkdir.
 Bağırsaq büküşü, sanki, rahib papağıdır.
 Nazik bağırsağı, sanki, dişçəkən maşasıdır.
 Korbağırsağı, sanki, döşlükdür.
 Çənbərvari bağırsaqları, sanki, söyüd çubuğundan hörül-
 müş səbətidir.

Düz bağırsağı, sanki, rahiblərin su içdiyi bişmiş dəri tuluqdur.

Böyrəkləri, sanki, suvaqçı kürəyidir.

Beli, sanki, asma qıfıdır.

Sidik axarı, sanki, saatların dişli lövhəsidir.

Böyrək venaları, sanki, iki imalə borusudur.

Maya damarları, sanki, qat-qat piroqdur.

Prostat vəzisi, sanki, tüklə dolu bardaqdır.

Sidik kisəsi, sanki, arbaletdir.

Kisəsinin boynu, sanki, zəng lövhəsidir.

Qarın boşluğu, sanki, alban papağıdır.

Qarın qişası, sanki, qandalıdır.

Əzələləri, sanki, körükdür.

Vəterləri, sanki, quşağasının dəri əlcəyidir.

Bəndləri, sanki, çantadır.

Sümükləri, sanki, bulkadır.

Beyin sümüyü, sanki, dağarcıqdır.

Qığırdaqları, sanki, qançal koludur.

Vəziləri, sanki, dəhrədir.

Cismani axınları, sanki, yumruq zərbəsidir.

Həyat axınları, sanki, alına vurulan çırtmadır.

Qaynar qanı, sanki, dayanmadan buruna vurulan çırtmadır.

Sidiyi, sanki, papayaşişdir.

Cinsi orqanları, sanki, yüzlərlə xırda mıxdır. Onun dayəsi məni inandırır ki, onun Pəhrizortası ilə izdivacından yalnız yüzlərcə yer zərfi və bir neçə ikiqat pəhriz əmələ gələcək.

Yaddaşı, sanki, sarğıdır.

Sağlam düşüncəsi, sanki, əsadər.

Təxəyyülü, sanki, zənglərin səsləşməsidir.

Düşüncələri, sanki, uçan sığırçındır.

Şüuru, sanki, yuvasından ilk dəfə çıxan vağ balasıdır.

Qərarları, sanki, torbada arpa dənəsidir.

Vicdan əzabları, sanki, ikilüləli topun tərkib hissələridir.

Niyyətleri, sanki, qallion tarazıdır.

Anlayışı, sanki, cırılmış dua kitabıdır.

Zehni bacarıqları, sanki, ilbizdir.

İradəsi, sanki, bir boşqabda üç qozdur.

Arzusu, sanki, bir ovuc xaşadır.

Mülahizəsi, sanki, ayaqqabıdır.
İdrakı, sanki, təkbarmaq əlcəkdir.
Dərrakəsi, sanki, təbilcikdir.

XXXI Fəsil. Pəhrizsaxlayanın xarici orqanlarının anatomiyası

– Pəhrizsaxlayanın xarici orqanlarına gəldikdə isə, – Ksenoman davam etdi, – bir neçə qabırğadan başqa, onun qabırğaları qətiyyəən insanlardakı kimi deyil; onlar bir qədər mütənasıbdır.

Onun ayağının böyük barmaqları, sanki, musiqi alətidir.
Dimaqları, sanki, burğudur.
Pəncələri, sanki, gitaradır.
Dabanları, sanki, dəyənəkdir.
Ayaqlarının altı, sanki, əritmə putasıdır.
Ayaqları, sanki, quş uyuğudur.
Dizləri, sanki, oturacaqdır.
Budları, sanki, qundaqdır.
Ombaları, sanki, burğudur.
Qarnı, sanki, qədim üslubda bağlanmış itiuclu başmaqdır; yuxarı hissəsi qurşaqla bağlanıb.
Göbəyi, sanki, qov göbələyidir.
Qasığı, sanki, fəsəlidir.
Cinsi orqanı, sanki, başmaqdır.
Yumurtaları, sanki, butulkadır.
Toxumluğu, sanki, rəndədir.
Aralığı, sanki, fleytadır.
Arxa dəliyi, sanki, təmiz aynadır.
Sağrıları, sanki, dırmıxdır.
Oma sümüyü, sanki, yağ bardağıdır.
Çanağı, sanki, bilyarddır.
Beli, sanki, arbaletdir.
Fəqərələri, sanki, tuluq zumasıdır.
Qabırğaları, sanki, cəhrədir.
Döş qəfəsi, sanki, talvardır.

Kürəkləri, sanki, həvəngdir.
 Sınəsi, sanki, orqandır.
 Məmələri, sanki, çoban sümsüsüdür.
 Qoltuqları, sanki, şahmat taxtasıdır.
 Çiyinləri, sanki, xərəkdir.
 Əlləri, sanki, qalpaqdır.
 Əl barmaqları, sanki, hansısa qardaşlığın sacayağıdır.
 Biləkləri, sanki, iki ağacayaqdır.
 Dirsək sümükləri, sanki, oraqdır.
 Dirsəkləri, sanki, siçovul tələsidir.
 Əl darağı, sanki, qaşovdur.
 Boynu, sanki, kasadır.
 Boğazı, sanki, ətirli şərab süzgəcidir.
 Xirtdəyi, sanki, iki gözəl və uyğun ölçülərdə mis çinədan
 asılmış çəlləkdir; quruluşu ilə qum saatını xatırladır.
 Saqqalı, sanki, fənərdir.
 Çənəsi, sanki, boranıdır.
 Qulaqları, sanki, iki yarıməlcəkdir.
 Burnu, sanki, dimdiyi dar və yuxarı əyilmiş yarımçəkmədir.
 Burun deşikləri, sanki, rəhibə ləçəyidir.
 Qaşları, sanki, şişə taxılmış ətın suyunu yığmaq üçün qabdır.
 Sol qaşının altında quruluşuna və böyüklüyünə görə gecə
 ləyəni xatırladan nişan var.
 Kirpikləri, sanki, üçsimli skripkadır.
 Gözləri, sanki, daraq qılafıdır.
 Göz sinirləri, sanki, tufəngdir.
 Alını, sanki, piyalədir.
 Gicgahları, sanki, süzgəc qıfıdır.
 Yanaqları, sanki, taxta başmaqdır.
 Çənəsi, sanki, stəkandır.
 Dişləri, sanki, ov nizəsidir. Onun süd dişlərindən birini siz
 Puatudakı Kolonjde-Ruayoda, ikisini isə Sentonjdakı Brosda,
 zirzəminin qapısında görə bilərsiniz.
 Dili, sanki, arfadır.
 Ağzı, sanki, çuldur.
 Onun çirkin üzü, sanki, palandır.
 Onun eybəcər başı, sanki, ənbic qazanının qapağıdır.

Kəlləsi, sanki, ovçu çantasıdır.
 Çopurları, sanki, “balıqçı halqalarıdır”.
 Dərisi, sanki, bürüncəkdir.
 Dərisinin qabığı, sanki, xəlbirdir.
 Üzündəki tüklər, sanki, tikanbaşdır.
 Bədənindəki qıllar da eynilə onun kimidir.

XXXII Fəsil. Pəhrizsaxlayanın xasiyyəti və adəti

– Pəhrizsaxlayan – görünməmiş təbiət hadisəsidir, – Kse-noman davam etdi. –

Əgər o tüpürsə, onda bu, dolu ənginar səbətidir.
 Əgər burunu silirsə, onda bu duzlanmış anqvidir.
 Əgər ağlayırsa, onda bu, soğan sousunda ördəkdir.
 Əgər titrəyirsə, onda bu, iri dovşan ətindən piroqlardır.
 Əgər tərleyirsə, onda bu, təzə yağla treskadır.
 Əgər gəyirirsə, onda bu, qabıqlı istirdiyyədir.
 Əgər asqırırsa, onda bu, xardallı çəlləklərdir.
 Əgər öskürürsə, onda bu, heyva mürəbbəsi olan bərmdir.
 Əgər zarıldayırsa, onda bu, çəngələrlə vəzəridir.
 Əgər əsnəyirsə, onda bu, noxud şorbası olan bardaqdır.
 Əgər ah çəkirsə, onda bu, hisə verilmiş mal dilidir.
 Əgər fit çalırsa, onda bu, səbətlə dolu silinmiş gözlüklərdir.
 Əgər xoruldayırsa, onda bu, vedrələrlə qabığı soyulmuş paxladır.

Əgər dişlərini qıçırdadırsa, onda bu, ərinmiş donuz piyi tikəsidir.

Əgər danışırsa, onda bu, Parisatidanın öz oğluna bir vaxtlar fars hökmdarı Kirə deyəcəyi sözləri üstündə toxumaq arzusunda olduğu həmin al ipək deyil, kobud Overn yunudur.

Əgər üfürürsə, onda bu, indulgensiya üçün pul atılan parçdır.

Əgər nəyəsə heyran olubsa, onda bu, vafidir.

Əgər donquldanırsa, onda bu, mart pişikləridir.

Əgər başını yelləyirsə, onda bu, yalan-palandır.

Əgər əzilib-büzülürsə, onda bu, qarmaqarısqılıqdır.

Əgər mızıldanırsa, onda bu, bazoş oyunudur.

Əgər ayaqlarını yerə döyürsə, onda bu, borcların təxirə salınmasıdır.

Əgər həslənirsə, onda bu, dəniz balıqqulağılarıdır.

Əgər ağzının suyunu axıdırsa, onda bu, ictimai çöhrəxanalardır.

Əgər xırıldayırsa, onda bu, mavr rəqsləridir.

Əgər havanı korlayırsa, onda bu, Kordova başmaqlarıdır.

Əgər qaşınırsa, onda bu, yeni kral sərəncamlarıdır.

Əgər oxuyursa, onda bu, qabıqlı noxudlardır.

Əgər nəcis ifraz edirsə, onda bu, boranı və quzuguşbələyidir.

Əgər tövşüyürsə, onda bu, yağ içində kələmdir, yəni caules amb`olif.

Əgər düşünürsə, onda bu, bildirki qardır.

Əgər narahat olursa, onda bu, hündür ağacdan asırıqdır.

Əgər kiminləsə ödəşirsə, onda o dünyada, yalnız qızmar kömürlə edir.

Əgər yatırsa, onda yuxusuna uçan və divara dırmaşan mənilər girir.

Əgər xəyala gedirsə, onda bu, faiz kağızları haqqındadır.

Qeyri-adi hadisədir: o, heç nə etməyəndə çalışır; çalışanda isə heç nə etmir. Yuxuda sayıq olur, Şampan dovşanları kimi sayıq ola-ola – öz qədim düşmənləri olan Kolbasaların gecə hücumlarından qorxaraq gözüaçıq yatır. Gündə dişləyir, dişlədiyi vaxt – gülür. Sanki, tamamilə heç nə yemir, hərçənd ki həmişə pəhriz saxlayır, amma belə hesab edilir ki, tamamilə heç nə yemir. Sümükləri yalnız xəyallarında sümürür, yalnız şəxsi təsəvvürlərində keflənir. Hündür zəng qüllələrində çimir, gölməçələrdə və çaylarda üst-başını qurudur. Havada tor qurur və hədsiz böyük ölçülü xərçənglər tutur. Dənizin dibində ov edir, orada daş keçilər, dağ keçiləri və köpkərlər tapır. Qoca sərçələri samanla aldadır. Yalnız öz kölgəsindən və kök cüyür çığırtısından qorxur. Hərdənbir veyllənir. Qarın-quluların arıq olmayan cəsədləri ilə zarafatlaşmağı xoşlayır. Öz burnundan hündür tullanır. Hamar perqament üzərində öz yoğun lələk qələmi ilə öncəgörmələr və toplular yazır.

– Ay səni, qoçaq! – Jan qardaş dedi. – Bax bu, əsl mən deyəndir. Mənə elə beləsi gərəkdir. Onu təkbətək döyüşə çağıracağam.

– Bu adamın bədən quruluşu, doğrudan da, qeyri-adi, müdhişdir – əgər onu adam adlandırmaq mümkündürsə, – Pantaqruel dilləndi, – bu, mənə Ölçüsüzün və Biçimsizin zahirini və xasiyyətini xatırlatdı.

– Onların zahiri necə idi? – Jan qardaş xəbər aldı. – Tanrı mənə bağışlasın, onlar haqqında heç vaxt heç nə eşitməmişəm.

– İndi mən sizə oxuduğum qədim əfsanələrdən danışacağam, – Pantaqruel davam etdi. – Fizis (yəni təbiət) ilk olaraq Gözəlliyi və Harmoniyanı doğdu – heç bir cinsi əlaqə olmadan doğdu, belə ki, o, öz-özlüyündə ali dərəcədə barlı və bəhrəlidir. Təbiətin daimi düşməni Antifizis belə gözəl və nəcib nəsilə o saat paxıllıq etdi və Tellumonla cinsi əlaqəyə girib, Ölçüsüzü və Biçimsizi doğdu. Onların başları kürəşəkilli və şar kimi tamamilə dəyirmi idi, başqa adamlarda olduğu kimi, yanlardan bir az yastılanmış deyildi. Onların qulaqları bir qədər yuxarı dartılmış və eşşək qulağı kimi uzun idi; gözləri – bərəlməmiş, sümüklərdən asılmış, quş mahmızına bənzəyən, xərçənginki kimi bərk və kirpiksiz; ayaqları – kələf kimi yumru; qolları burulmuş idi. Onlar həmişə təkərləmə yeriyirdilər: başları üstə, arxaya və ayaqları yuxarı. Siz bilirsiniz ki, dişi meymunlar üçün onların balasından gözəl heç nə yoxdur – eləcə də Antifizis öz balalarına heyran olmuşdu və sübut etməyə çalışırdı ki, onun balaları Fizisin balalarından daha gözəl və daha ürəyəyatandır; o, sübut etməyə çalışırdı ki, kürəvari ayaqlar və baş – tamamilə qanuni formadır, təkərləmə yerimək isə – gözəl yerləşdir, hətta bütün bunlarda nəsə bir ilahilik var, çünki Yer və dünyanın görünən bütün əbədi təzahürləri də yumru formalıdır. Ayaqları yuxarı və başı aşağı yerimək isə kainatın yaradanını təqlid etməkdir: insanın saçları köklərə bənzəyir, ayaqları budaqları xatırladır, ağacların isə budaqlarının deyil, köklərinin yerə batması daha asandır. Bu yolla Antifizis belə bir nəticəyə gəldi ki, onun ağacları xatırladan, düz böyüyən uşaqları, Fizisin tərsinə çevrilmiş ağacı xatırladan uşaqlarından daha gözəl və yaraşlıqdır. Əllərə gəldikdə isə, Antifizis bu cür düşünürdü: burulmuş qollar kürəyin müdafiəsiz qalmaması üçün hətta daha yaxşıdır, qabaqdan isə

insanlar, əllərinin köməyi olmadan nəinki çeynəmək, hətta ziyan vura biləcək hər şeydən qorunmaq üçün lazımı qədər dişlərlə təmin edilmişdir. Beləliklə, şahid ifadələrinə və cahil giclərin himayəsinə arxalanan Antifizis sonda bütün dəlibaşları və ağıl çaşmışları öz tərəfinə çəkdi və bütün başiboşları, anlaqdan və sağlam düşüncədən məhrum olmuşları fərəhləndirdi. Daha sonra o, qəddar mövhumatçıları, ikiüzlüləri və riyakar möminləri, gərəksiz düşkünləri, sakitləşməyən kalvinçiləri, cenevrəli adamaldadanları, quduzlaşmış puterbeyləri¹, qanqulu qardaşları, riyakarları, mindilliləri, adamyeyənləri və başqa eybəcər, iyrenc və qeyri-təbii yırtıcıları dünyaya gətirdi.

XXXIII Fəsil. Pantaqruelin Vəhşi adasının yaxınlığında nəhəng fizeteri müşahidə etməsi haqqında

Pantaqruel günortaçağı Vəhşi adası istiqamətində uzaqdan nəhəng, əcaib bir fizeter² gördü: o fısıldayaraq və fınxırayaraq, tamam şişmiş halda bizim gəmilərin dorlarından da yuxarı qalxaraq, ağzından dağdan gələn böyük çay kimi su ataraq birbaşa üstümüzə gəlirdi. Pantaqruel onu losmana və Ksenomana göstərdi. Losmanın məsləhətinə görə, “Talameqa”da şeypurçular “qapanmış cərgə ilə getməli”ni çaldılar.

Bütün gəmilər – qallionlar, raubarclar və liburnlar dəniz intizamına tabe olaraq, bu işarəyə əsasən yunan ₴ hərfi formasını alıb, döyüş qaydasında düzüldü – sizə bəlli olduğu kimi, bu Pifaqor hərfi özlüyündə uçan durnaları təsvir edir və iti bucağı göstərir, bu cür bucağın təpəsini “Talameqa” yaradırdı, onun heyəti isə ölüm-dirim savaşına hazırlaşdı. Jan qardaş şən görkəmdə, qoçaq addımlarla bombardmançılarla birlikdə körpücüyə çıxdı. Panurq isə pis səsle fəryad edib ağı deməyə başladı.

¹ ...*quduzlaşmış puterbeylər*... – Qabriel de Pyui-Erbo nəzərdə tutulur. Latınca adı “Putebus” kimi səslənən bu adam Rableyə qarşı kəskin çıxışlar edirdi; Fontevro abbatlığından bir rahibdir.

² *Fizeter* – üfürücü (*yunan.*); qədim romalılar dişli balinaları belə adlandırdılar.

– Babil-babu! – o çığırırdı. – Vəziyyət saatbasaat ağırlaşır! Qaçaq! Buradaca yerə girim ki, şöhrətli peyğəmbər Musanın müqəddəs adam İovanın həyatında təsvir etdiyi Leviafandır! O, bizim hamımızı – adamları da, gəmiləri də həb kimi udaq. Biz onun cəhənnəmə bənzəyən nəhəng ağzında eşşəyin ağzındakı istiot toxumundan böyük yer tutmaq. Baxın, bu odur! Cəld, cəld quruya çıxın! Mənə elə gəlir ki, bu, Andromedanı udmaq üçün təyin edilmiş həmin dəniz əcaibidir. Hamımız məhv olduq! Ah, kaş ki qoçaq Persey bizim aramızda olaydı və onu öldürəydi!

– Mən də qoçağam, onu bu saat rahatlayacağam, – Pantaqrue dilləndi – qorxuya düşməyin.

– Aman Tanrı, – Panurq çığırırdı, – siz əvvəlcə qorxunun səbəbini məhv edin! Açıq təhlükənin qarşısında olduğum vaxt necə qorxmayım?

– Bu yaxınlarda Jan qardaşın sizə təsvir etdiyi kimi, əgər sizin qismətinizə bu düşübsə, – Pantaqrue etiraz etdi, – o zaman siz Günəşin burun pərələrindən alov fışkırdan, şöhrətəlayıq, odnəfəslı atlarından qorxmalısınız, ağzından və qulaqlarından su püskürdən fizeterdən qorxmağınıza isə qətiyən lüzum yoxdur. Su bizə ölümcül təhlükə yaratmır. Bu unsürə, əslində, sizi qoruyar və hifz edər, amma hər bir halda məhv etməz.

– Bunu hələ bilmək olmaz, – Panurq qeyd etdi. – Sizi görüm batasınız, məgər mən sizə ünsürlərin çevrilməsi haqqında nəzəriyyəni və qaynatma ilə qızartma, qızartma ilə qaynatma arasındakı məsafənin böyük olmadığını anlatmamışdım? Eyvah! Budur o! Gedim aşağıda gizlənim. Bu saat hamımızı ölüm haqlayacaq. Mən müşahidə meydançasında məkrli Atroposu görürəm: o, indicə itilənmiş qayçısı ilə bizim həyat sapımızı kəsməyə hazırlaşır. Qorunun! Budur o! Aman, sən necə də mənfursan, sən necə də iyrəncsən! Sən neçələrini batırmısan, onlar heç bununla fəxr etməyə belə macal tapmamışdılar! Əgər o, bu acı, iylənmiş, duzlu suyu deyil, əla, ləzzətli, gözəl ağ və ya qırmızı şərab buraxsaydı, yenə bununla barışmaq, buna dözmək olardı – etdiyi cinayətlərə görə bir

ingilis milorduna ölüm hökmü çıxarılanda, edam növünü təyin etməyi onun öz öhdəsinə buraxdıqları, onun isə şərab dolu çəlləkdə boğulmağı seçdiyi kimi. Budur o! Oy, oy, iblis, şeytan, Leviafan! Sən o qədər çirkin və eybəcərsən ki, səni görməyə gözüm yoxdur! Rədd ol məhkəməyə, rədd ol çuğulların yanına!

XXXIV Fəsil. Pantaquelin nəhəng fizeteri öldürməsi haqqında

Fizeter gəmilərin arasına soxuldu və Efiopiyadakı Nil şələsi kimi ona yaxın olan gəmilərin və qallionların üstünə çəlləklərlə su əndərdi. Bu zaman hər tərəfdən onun üstünə nizələr, yarı nizələr, mizraqlar, cidalar, kiçik nizələr, təbəzirlər uçmağa başladı. Jan qardaş öz gücünə qənaət etmirdi. Panurq qorxudan ölürdü. Gəmi artilleriyası cəhənnəm gurultusu qaldırmışdı – o, öz qarşısına nəyin bahasına olursa olsun, fizeteri öldürmək məqsədini qoymuşdu. Lakin atəşlər hədəfə çatmırdı: uzaqdan adama elə gəlirdi ki, sanki, böyük ölçülü dəmir və mis güllələr fizeterin dərisinə girərək, orada zərgər qəlibi günəş altında əriyən kimi əriyir. Bu zaman vəziyyətin çətinliyini başa düşən Pantaquell var gücü ilə qolaylanıb nəyə qadir olduğunu hamıya göstərdi.

Biz eşitmişdik ki – bu barədə kitablarda da yazılıb – Roma imperatoru Kommod o qədər sərrast ox atırmış ki, onun buraxdığı ox əllərini yuxarı qaldırmış kiçik uşaqların barmaqları arasından keçirmiş və heç kimə toxunmurmuş.

Biz bir hindistanlı oxçu haqqında da çox eşitmişik; Makedoniyalı İsgəndər Hindistanı işğal etdiyi vaxt o, ox atmağı elə öyrənibmiş ki, uzaqdan atdığı oxlar üzükdən keçirmiş, hərçənd bu oxların uzunluğu üç qulac imiş, onların dəmir ucluqları isə elə böyük və ağır imiş ki, o, bunlarla polad qılıncları, ağır qalxanları, qalın zirehləri – bir sözlə, nə qədər davamlı, sərt, möhkəm və bərk olsa da, istənilən əşyanı deşirmiş.

Ox atmaqda özlərinə tay-bərabər tanımayan qədim fransızların möcüzələrindən və fəndgirişlərindən bizə danışdırlar;

onlar qara və qırmızı heyvanı ovlayanda, ovun əti zərif, şirin, sağlam və dadlı olsun deyə oxların uclarına asırqal sürtürmüşlər, sonra onun zədələdiyi yeri və ətrafındakı əti kəsib atırmışlar. Biz parfiyalılar haqqında da eşitmişik; onlar arxalarındakı hədəfə, başqalarının qarşısındakına atdıqlarından daha sərrast atırmışlar. Həmçinin skiflərin cəldliyi də, adətən, hamını heyran edir; bir vaxtlar onların çaparı fars hökmdarı Daraya dinib-danışmadan quş, siçan, qurbağa və beş ox təqdim etmişdi. Bu hədiyyələrin nə bildirdiyi, ona sözlə nəsə söyləmək tapşırılıbmı sualına o, “yox” cavabı vermişdi, buna görə Dara çox pərt olmuş və karıxmışdı, onun sehrbazları öldürən yeddi sərkərdəsindən Qobriya adlı biri bunu ona belə izah və şərh etmişdi: “Bu hədiyyələrlə skiflər, sanki, sizə deyirlər: “Əgər farslar quş kimi göyə uçmasalar, ya siçan kimi torpaqda gizlənməsələr, ya da qurbağalar kimi nohurların və bataqlıqların dibinə getməsələr, o zaman onları skif oxlarının dəfədlilikliyi məhv edəcək”.

Şöhrətli Pantaqrueel atıcılıq sənətində, heç şübhəsiz, birinci idi, zira o, uzunluğu, qalınlığı, çəkisi və dəmir örtüyü ilə Nantdakı, Somyurdakı, Berjerakdakı körpülərin, eləcə də Sərraflar körpüsünün və Parisdəki Dəyirmançılar körpüsünün asıldığı iri tirləri xatırladan qorxunc mizraqları və nizələri ilə min addımlıqdan, qapaqlarına dəymədən, istirdiyə çanaqlarını açırdı, şamları söndürmədən yanıqlarını təmizləyirdi, bayquşu gözündən vururdu, çəkmələrin özlərini korlamadan altlıqlarını qoparırdı, papağın xəzini elə götürürdü ki, özəyi salamat qalırdı, Jan qardaşın dua kitabını bir vərəqini belə cırmadan bir vərəqləyirdi.

Onların gəmisində bu nizələr həddindən çox idi, bunlardan biri ilə o, bir zərbəylə fizeterin alnını parçaladı, onun hər iki çənəsini və dilini elə deşdi ki, o artıq nə ağzını açsa, nə udquna, nə də su püskürə bildi. İkinci zərbə ilə onun sağ gözünü, üçüncü ilə sol gözünü çıxartdı. Bu zaman hamı böyük sevinc hissi ilə gördü ki, fizeterin alnındakı üç buynuz bir qəddər qabağa əyilərək bərabərtərəfli üçbucaq əmələ gətirir, kar və kor olmuş, ölümcül yaralanmış fizeterin özü isə çapalayır, oyan-buyana çevrilir və bütünlüklə titrəyirdi.

Pantaqrueel bununla kifayətlənməyib nizəni onun quyruğu-
na atdı və quyruq geri əyildi; sonra o daha üç nizəni onun kü-
rəyinə elə atdı ki, onlar bir-birindən eyni məsafədə fizeterə
perpendikulyar vəziyyət aldı və beləliklə, onun quyruğu ilə
başı arasındakı bütün sahə dörd bərabər hissəyə bölündü.
Sonda o, əlli nizəni onun bir böyrünə, əllisini isə o biri böyrü-
nə elə sancdı ki, fizeterin gövdəsi oyuqlarına çox sayda bu
cür tirəbənzer oxların taxıldığı üçdörlü qallionun kilinə oxşadı –
bu çox əyləncəli tamaşa idi. Fizeter gəbərərek, bütün ölü
balıqlar kimi qamı üstə çevrildi və indi o çevrilərək, ona sanc-
ılmış, suyun altına gedən tirlərlə qədim müdrik Nikandrın
təsvir etdiyi yüzayaqlı ilana – skolopendraya bənzhəyirdi.

XXXV Fəsil. Pantaqrueelin Vəhşi adasında - Kolbasaların qədim yaşayış məskənində sahilə çıxması haqqında

Fənəristan gəmilərinin avarçıları sarınmış fizeteri yaxınlıq-
dakı “Vəhşi” adlanan adaya, quruya çıxartdılar ki, onun içə-
latını çıxarıb “pulsuzluq” adlanan xəstəliyin müalicəsində fəv-
qələdə faydalı və gərəklı böyrək piyini əldə etsinlər. Pantaq-
rueel fizeterə xüsusi diqqət yetirmədi, belə ki, Qalliya okeanın-
da daha iri fizeterləri görmək ona nəsib olmuşdu. Buna bax-
mayaraq, o, Vəhşi adasında sahilə çıxmağa icazə verdi ki,
murdar fizeterin su sıçradıb buladığı adamların paltarlarını qu-
rutmağa, qarınlarını bərkitməyə imkanları olsun və beləcə,
onlar adanın cənub kənarında sakit, şəffaf, gümüşü, əfsunlu
çayın axdığı hündür, gözəl, daldey meşənin kənarındakı kiçik,
kimsəsiz limana yan aldılar. Onlar burada səyyar mətbəxli
çadırlar qurdular və oduna qənaət etmədən ocaq qalamağa
başladılar. Hamı necə gəldi paltarını dəyişəndən sonra Jan
qardaş zəngi çaldı. Bu işarə əsasında tez masalar düzüldü və
süfrə açıldı.

Öz adamları ilə şən halda nahar edən Pantaqrueel ikinci
yemək yeyiləndə gördü ki, bir neçə kiçik əl Kolbasası sakitcə
dırmaşaraq, altında taxta qəlibdə şərab butulkalarının və piya-
lələrin saxlandığı hündür ağaca çıxır və Ksenomandan soruşdu:

– Bunlar hansı heyvancıqlardır?

O zənn edirdi ki, bunlar çölsincabları, safsarlar, dələlər və ya dağ sincablarıdır.

– Bunlar Kolbasalardır, – Ksenoman izah etdi. – Biz Vəhşi adasındayıq ki, mən bu gün səhər sizə onun barəsində danışmışdım. Onlarla bic və köhnə düşmənləri Pəhrizsaxlayanın arasında ölüm-dirim savaşı gedir. Mənə elə gəlir ki, fizeterin atəşi Kolbasaları qorxudub və onlar elə təsəvvür ediblər ki, düşmənləri öz qoşunu ilə onları qəfildən ələ keçirmək, ya da adanı qarət etmək üçün bura gəliblər; o, bunu bir neçə dəfə, lakin xüsusi uğur qazanmadan etməyə çalışmışdı, zira hər dəfə Kolbasaların qeyrəti və sayıqlığı ilə qarşılaşmışdı; bir vaxtlar Didonanın, onun icazəsi və razılığı olmadan Karfagen limanına soxulmaq istəyən Eneyin yoldaşlarına dediyi kimi, düşmənin xainliyi və onun mülkü ilə qonşuluq onları daim keşikdə və ayıq olmağa məcbur edir.

– Qulaq asın, əziz dostum, – Pantaqrueel dedi, – əgər siz bu savaşı dayandıрмаğın, düşmənləri barışdırmağın hər hansı bir sanballı üsulunu bilirsinizsə, onda bunu mənə söyləyin. Mən böyük həvəslə buna girişərəm və gücümü əsirgəmərəm, tək düşmənçilik edən tərəfləri sakitləşdirmək və onları ayıran hər şeyi aradan qaldırmaq mümkün olsun.

– İndi bu, mümkün görünmür, – Ksenoman qeyd etdi. – Haradasa dörd il bundan öncə, Vəhşi və Zavallı adalarından keçərkən onların arasında sülhü, ya da heç olmasa, uzunmüddətli barışığı bərpa etməyi özümə borc bildim və onlar yalnız bir bənddə razılığa gəlib, bir-birinə olan iddialardan imtina etsəydilər, həmin vaxtdan əziz dost və qonşu kimi qalardılar. Pəhrizsaxlayan bu Kolbasaların qədim dostları və müttəfiqləri, meşədə yaşayan Qan Kolbasalarını və Dağ Sosiskalarını sülh müqaviləsinə salmaq istəmədi. Kolbasalar isə iddia edirdilər ki, Siyənək qalası, həmçinin Duzla qəsri onların tam sərəncamına verilməlidir və orada gizlənən yaramaz, murdar qatillər və quldurlar oradan qovulmalıdır. Beləliklə, onlar heç nə əldə etmədilər, zira sülh müqaviləsinin şərtləri onlara ədalətsiz görünürdü. Müqavilə imzalanmadı. Bununla belə,

Pəhrizsaxlayan və Kolbasalar bundan sonra əvvəlkindən daha az düşmənçilik etdilər, bir qədər yumşaldılar. Kesil malikanə kilsəsi Kolbasaları ifşa edib ləkələyərək pisləyəndə, Pəhrizsaxlayanı isə, əgər Kolbasalarla ittifaqa girməklə, ya da razılığa gəlməklə özünü rüsvay edib murdarlasa, qovacağı ilə hədələyəndə bu, hər iki tərəfi dəhşətli dərəcədə qəzəbləndirdi, azğınlaşdırdı, özündən çıxartdı və onların döyüşkənliyini artırdı ki, indi artıq bu işdə onlara yardım etmək mümkün deyil. Siz pişiklərlə siçovulları, itlərlə dovşanları barışdırıb bilərsiniz, amma onları yox.

XXXVI Fəsil. Vəhşi Kolbasaların Pantaqruelə pusqu qurmaları haqqında

Bu arada, Ksenomanın bu nitqi söylədiyi vaxt Jan qardaş gördü ki, iyirmi beş, bəlkə də, otuz cavan və boy-buxunlu Kolbasa iti addımlarla limandan öz hisəverilmiş şəhərlərinə, qalalarına, qəsrlərinə və qüllələrinə tərəf uzaqlaşır və bunu görən kimi Pantaqruelə dedi:

– Hə, indi kef başlayacaq, görərsiniz. Bu hörmətli Kolbasalar, deyəsən, sizi Pəhrizsaxlayan hesab ediblər, hərçənd ki siz ona bir damcı da bənzəmirsiniz. Qarnınızı doldurduğunuz bəsdir – yaxşısı budur, müdafiəyə hazırlaşın!

– Sən düz deyirsən, – Ksenoman dilləndi. – Kolbasa – həmişə kolbasadır: onlar ikiüzlü və hiyləgərdirlər.

Bu sözlərdən sonra masanın arxasından durdu və ətrafa baxış keçirməyə getdi, amma dərhal geri qayıtdı və bizə məlumat verdi ki, solda piyli Kolbasalar pusqu qurublar, sağda isə buradan yarım mil məsafədə, güclü nəhəng Kolbasaların çoxsaylı dəstələri tərədən enirlər və tuluq zurnalarının, flajoletlərin, tütəklərin, qovuqların, fleytaların, təbillərin, şeypurların və sümsülərin şənəndirici səsləri altında sürətlə bizə tərəf irəliləyirlər.

Pantaqruel cəmişi yetmiş səkkiz bayraq saydı, bunun əsasında biz düşmən ordusunun sayının, ən azı, qırx iki min olduğunu hesabladıq. Onların nümunəvi qaydada hərəkət et-

mələrindən, qürurlu addımlarından və inamlı görünüşlərindən müəyyən etmək olardı ki, bunlar yeni əsgər deyil, veteranlardır. Birinci sırada bayraqlarla kölgələnmiş, tam döyüş təchizatlı, kiçik (hər halda, uzaqdan bizə belə görünürdü), ancaq sivri, elə indicə itilənmiş nizəli döyüşçülər gəlirdi. Hər iki cənahdan onları meşə sakinləri olan çoxlu Qan Kolbasaları, yüngün Dana Sosiskaları və atlı Sosiskalar qoruyurdu: onlar hündürboylu, döyüşkən, vəhşi ada sakinləri idilər.

Epistemon Pantaqruelə sübut edirdi ki, Kolbasa məmləkətində qayda və adət belədir – yadelli dostları döyüş geyimində qarşılayır və onlara qonaqpərvərlik göstərilər, zira şanlı fransız krallarını da taxta çıxaraq tacqoymadan sonra öz tabeliklərində olan şəhərlərə ilk səfərlərində bu cür qarşıyırlar. Epistemonun tutarlı dəlillər gətirməsinə baxmayaraq, Pantaqruel bərk həyəcanlandı və buna səbəb də var idi.

– Bəlkə, – Epistemon dedi, – bu, yerli kraliçanın şəxsi qvardiyasıdır: sizin ağacda aşkar etdiyiniz həmin cavan gözətçi Kolbasalar onu xəbərdar ediblər ki, onların limanına sizin əzəmətli və möhtəşəm gəmi karvanınız daxil olub, o da xəyal edib ki, bu, hansısa dövlətli, qüdrətli bir hökmdardır və sizi şəxsən özü qarşılamağa tələsir.

Pantaqruel bu fərziyyə ilə razılaşmadı və bu qədər çətin vəziyyətdə, ümitsizlikdə və açıq təhlükə qarşısında necə hərəkət etmək lazım gəldiyini bir yerdə həll etmək üçün şura çağırırdı.

O, qısa sözlərlə öz müşavirlərinə sübut etməyə çalışdı ki, bu cür iltifatlı və dostcasına silahlı qəbulun arxasında çox vaxt ölümcül təhlükə gizləyir.

– İmperator Antoni Karakalla bir dəfə isgəndəriyyəliyələri bu cür qırıb-çatmışdı, – o izah etdi, – o həm də bir dəfə fars hökmdarı Artabanın qarşısına hökmdar qızının nişanlısı adı və bayrağı altında çıxmış, onun bütün məyyəyətini məhv etmişdi. Amma bu yaramazlıq cəzasız qalmadı: az keçmiş onun özünü öldürdülər. Eləcə də bacılarının oğurlanmasının intiqamını alan Yakovun oğlanları Sixemi taladılar. Həmin xain üsulla romalı imperator Qalien Konstantinopol döyüşçülərini məhv

etdi. Eləcə də Antoni erməni hökmdarı Artavazdı dost adı altında aldadıb yanına çağırmış, onun əl-qolunu bağlayıb qandallamağı əmr etmiş və sonda öldürmüşdü. Qədim salnamələrdə çoxlu oxşar hadisə tapmaq olar. Fransız kralı Altıncı Karlın ehtiyatkarlığı indiyə qədər tam layiqi ilə təriflənir: flamandlar və gentslər üzərində qələbədən sonra öz şöhrətli şəhəri Parisə qayıdanda Burjda ona xəbər çatdı ki, iyirmi minə yaxın parisli əllərində gürz (onlar buna görə “gürzvuranlar” ləqəbini aldılar), tam döyüş qaydasıyla şəhərdən onu qarşılamağa gəlir; onda o elan etdi ki, onlar evlərinə dağılışib silahlarını yerə qoymayınca şəhərə girməyəcək (hərçənd parislilər onu inandırmağa çalışırdılar ki, onlar yalnız ona şərəf vermək və riyakar deyil, sadıq xalq olduqlarını göstərmək üçün yaraqlanıblar).

XXXVII Fəsil. Pantaquelin xüsusi isimlərə toxunan gözəl nitqini əlavə etməklə, qoşun başçıları Kolbasadoğrayanı və Sosiskaqiymələyeni çağırtdırması haqqında

Şura hər ehtimala qarşı hazır olmağı qərara aldı. Pantaquiel Karpalimə və Gimnasta tapşırırdı ki, güldən olan gəmidəki döyüşçüləri (onlara Kolbasadoğrayan komandanlıq edirdi), həmçinin üzüm səbəti olan gəmidəkiləri də (onlara cavan Sosiskaqiymələyən komandanlıq edirdi) yığsınlar.

– Mən Gimnastın əvəzinə onlarla gedərəm, – Panurq təklif etdi. – O, burada sizə gərək olacaq.

– Cübbəmə and olsun, – Jan qardaş dilləndi, – sən döyüşdə iştirak etməkdən yayınırsan, əxlaqsız, namusuma and olsun, daha geri qayıtmayacaqsan. Bir də bu, böyük itki deyil. Sən burada hönkürməyə, ağı deməyə, fəryad etməyə başlayacaqdın və yaxşı əsgərləri pərişan edəcəkdin.

– Mütləq qayıdacağam, Jan qardaş, mənim mənəvi atam, özü də tezliklə, – Panurq etiraz etdi. – Bircə bu yaramaz Kolbasalara deyin ki, gəmilərə çıxmağa cürət etməsintlər. Döyüş

vaxtı mən qorxmaz sərkərdə olacaq, İsrail xalqının rəhbəri Musa kimi qələbənin sizə verilməsi üçün Allaha dua edəcəyəm.

– Hərgah Kolbasalar bizimlə vuruşmaq niyyətinə düşsələr, sizin döyüşə başçılıq etməyi Kolbasadoğrayan və Sosiskaqiymələyəne – öz iki qoşun başçınıza tapşırmağınız bizə gümrəlik və qələbəyə inam aşılair, – Epistemon Pantaqruele müraciətlə qeyd etdi.

– Siz mənim qərarımı düzgün şərh edirsiniz, – Pantaqrue dilləndi. – Mən sizin qoşun başçıların adlarına görə qələbəni öncədən duyub bizə söyləməyinizi təqdir edirəm. Adların mənasına görə bu cür öncədən görmə üsulu bizim zamanəmizin nailiyyəti deyildir. O, hələ pifaqorçulara böyük uğurlar gətirmişdi və onlar buna daim müraciət edirdilər. Keçmişdə tanınmış adam və imperatorların bir çoxu öz şəxsi mənfəətləri üçün onlardan açıqcasına istifadə edirdi. İkinci Roma imperatoru Oktavian Avqust bir dəfə Yevtixi adlı – bu, xoşbəxt deməkdir – kəndli ilə qarşılaşdı, kəndlinin yedəyində isə Nikon adlı – bu da müzəffər deməkdir – eşşək var idi; eşşəkotaranın və eşşəyin adlarının mənası onu heyrləndirdi və o, öz xoşbəxtliyinə, öz ulduzuna, öz qələbəsinə əmin oldu. Roma imperatoru Vespasian bir dəfə tam tənhalıqda Serapis məbədinə dua edirdi; həmin vaxt onun Basilid adlı – bu, şahane deməkdir – nökrəri qəflətən gözüne göründü və qarşısına gəldi – o, həmin nökrəri xəstə halda buradan uzaqlarda qoymuşdu – o an onda ümid və inam yarandı ki, Roma imperiyası ona çatacaq. Əsgərlər Reqilianı başqa şeyə görə deyil, yalnız adının mənasına əsaslanaraq imperator seçmişdilər¹. Sizi ilahi Platonun Kratilinə yönəldirəm.

– Susuzluğuma and olsun, siz onu elə tez-tez yada salırsınız ki, məndə onu oxumaq həvəsi yarandı, – Rızotom dedi.

– Yada salın, pifaqorçular adların və rəqəmlərin əsasında o nəticəyə gəldilər ki, Patrokiu Hektor öldürmüşdür, Hektoru – Axill, Axilli – Paris, Parisi – Filoktet. Pifaqorun qeyri-adi fəhmi məni sarsıdır: axı o, adamın adındakı hecaların tək və

¹ Əsgərlər Reqilianı adının mənasına əsaslanaraq imperator seçmişdilər. – “Regillus” latınca “şahane” deməkdir.

ya cüt sayda olmasının əsasında hansı ayağının axsağını, hansı gözünün çəp olduğunu, onun hansı tərəfində podaqra olduğunu, hansı tərəfinin iflic olduğunu, onun hansı böyründə plevrit olduğunu və digər təbii xəstəlikləri müəyyən edirdi: yəni cüt saylı hecalar – onun bədəninin sol tərəfində, tək saylı hecalar – sağ tərəfində zədə olduğunu ona göstərirdi.

– İnanın, – Epistemon dedi, – mən özüm Sentdə, Brien Valenin çox mərhəmətli, şöhrətli, müdrik və ədalətli prezidenti senyor Dü Duenin iştirak etdiyi təntənəli mərasimdə oxşar təcrübənin şahidi olmuşam. Onun yanından axsaq qadın, ya kişi, əyri qadın, ya kişi, qozbel qadın, ya kişi keçəndə onların adlarını ona deyirdilər. Əgər onların adlarındakı hecalar tək sayda olurdusa, o baxmadan onların sağ gözlərinin əyri, sağ ayaqlarının axsaq və donqarın sağ tərəfdə olduğunu müəyyən edirdi. Əgər cüt olurdusa, onda, guya, onların sol tərəfləri zədəlidir. O, hər dəfə düz tapırdı, biz bir dəfə də onun səhvini tutmadıq.

– Oxşar nəticələrin əsasında, – Pantaqrueel yenidən danışmağa başladı, – alimlər təsdiq edirdilər ki, diz çökmüş Axilles Parisin atdığı oxla sağ dabanından yaralanmışdı, zira onun adında hecaların sayı təkdir (qeyd etmək gərəkdir ki, qədim adamlar sağ dizi üstə çökmüşlər); Troya yaxınlığında Diomed Veneranın sol qolunu yaralamışdı, zira onun yunan adında dörd heca var idi; Vulkan elə həmin səbəbdən sol ayağından axsayır; Makedoniya hökmdarı Filippin və Hannibalın sağ gözü çəp idi. Həmin Pifaqor üsulu ilə biz kiminsə oturacaq sinirlərinin iltihabının, dəbəliyinin, parabaşın harada olduğunu müəyyən edə bilirik.

Hər halda, adlara müraciət edək: təsəvvür edin, çar Filippin oğlu, artıq bayaq haqqında danışdığımız Böyük İsgəndər yalnız bir adın şərhinin sayəsində öz istəyinə çatmışdı. O, yaxşı möhkəmlənmiş Tır şəhərini mühasirəyə almışdı və artıq bir neçə həftə idi dayanmadan onun mühasirəsini davam etdirirdi, amma bu, səmərəsiz idi. Nə partlatma işləri, nə də divar-dağıdan alətlər məqsədə çatdırmırdı. Tirlilər bir anda hər şeyi tikib bərpa edirdilər. Bu hərbi vəziyyətin onun şöhrətinin nu-

runu qaraldacağını düşünən İsgəndər dərin ümidsizliyə qapılır və mühasirəni götürmək qərarına gəlir. Bir dəfə o, çaşqın və kədərlənmiş halda yuxuya gedir. Yuxusunda görür ki, onun çadırında keçiyəqli satir hoppanıb rəqs edir. İsgəndər onun dalınca yüyürür, satir isə ondan qaçır. Nəhayət, hökmdar onu tutur. Burada o, yuxudan ayılır və yuxusunu yanında olan filosoflara və başqa müdriklərə danışır, onların hamısı bir sonuca gəlir ki, allahlar ona qələbə xəbərini göndərirlər, Tir yaxın zamanlarda alınacaq, zira əgər Satyros sözü iki yerə bölünsə, onda Sa Tyros alınacaq, bu o deməkdir: Tir sənindir. Belə də olur: elə birinci hücumda şəhər təslim olur və tam qələbə çalan İsgəndər onun üsyançı sakinlərini fəth edir.

Sizə əks misal göstərim – bir adın mənasının Pompeyi ümidsizliyə salması misalını. Sezar Farsal döyüşündə onu məğlub etmiş və Pompey qaçmaqla canını qurtarmışdı. O, dəniz yolunu seçir və Kipr adasına gəlir. Pafos şəhərinin yaxınlığında, dəniz sahilində onun gözlünə qəribə, dəbdəbəli imarət görünür. O, sükançıdan bu sarayın necə adlandırıldığını soruşur; bəlli olur ki, o, Κακοβασιλευξ adlanır, bu da Bədbəxt hökmdar deməkdir. Bu ad onu qorxuya və təşvişə salır, o, çarəsiz ümidsizliyə düşür: o əmin idi ki, onu qaçılmaz ölüm izləyir, bu vaxt yanındakılar və dənizçilər – hamı onun köks ötürmələrini, fəryadlarını və iniltilərini eşidir. Belə də olur: çox keçmədən Axill adlı bir kəndli onun başını kəsir.

Burada Lusi Pavel Emilin başına gələnləri yada salmaq da yerinə düşərdi: Roma senatı onu Makedoniya hökmdarı Perseyə qarşı vuruşmaq üçün qoşun başçısı seçmişdi. Həmin gün axşam o, yürüşə hazırlaşmaq üçün evinə qayıdır və kiçik qızı Trasiyanı öpəndə görür ki, o, nədənsə, kədərlənib. “Sənə nə olub, Trasiya? – o soruşur. – Niyə belə kədərli və qəmlisən?” “Ata! – deyə o cavab verir. – Persa ölmüşdür”. Qız öz sevimli itini belə çağırırmış. Bu sözləri eşidəndə o, ürəkdən əmin olur ki, Perseyə qalib gələcək.

Asudə vaxtımız olsaydı, biz Əhdi-ətiqə müraciət edərdik və orada xüsusi isimlərin yəhudilərə hansı müqəddəs dəhşətləri təlqin etdiyinə və onların bu adların mənalarna necə diqət yetirdiklərinə aid çoxlu misala rast gələrdik.

Pantaquelin nitqinin sonunda hər iki qoşun başçısı öz yaxşı silahlanmış və tam qətiyyətli orduları ilə yetişdi. Pantaquiel onlara qısa nəsihətlə müraciət etdi; dedi ki, işdir, əgər Kolbasalar öz qoşunlarını onların üstünə yeritsələr (o, hələ də Kolbasaların belə xain olduqlarına inana bilmirdi), onda hücumu sinə gərməlidirlər, onlara birinci hücum etməyi qadağan etdi və Pəhrizkar parolunu verdi.

XXXVIII Fəsil. Niyə insanlar Kolbasalara nifrət etməməlidir

Siz, əyyaşlar, deyəsən, irişirsiniz və hər şeyin bu cür, mənim sizə danışdığım kimi olduğuna inanmırsınız. İstəyirsiniz, mənə inanın, istəmirsinizsə – gedin özünüz baxın. Lakin mən yaxşı bilirəm ki, bunların hamısını öz gözümlə görmüşəm. Hadisə Vəhşi adasında baş verirdi. Adanın adını sizə qəsdən deyirəm. Hələ siz yada salın, allahlarla döyüşə girib onları göydən qovmaq üçün hündür dağ olan Pelionu Ossanın üstünə qoyan, Ossa ilə birlikdə kölgəli Olimpi də götürən qədim nəhənglər necə dəhşətli güc göstərirdilər. Bu, qeyri-adi, fəvqəladə güc idi. Bütün bunlarla belə, bu nəhənglər yarıbayarı kolbasa, yaxud, daha doğrusu, ilan idilər.

Həvvanı yoldan çıxaran ilan kolbasavari idi, lakin onun haqqında yazmışdılar ki, o, başqa heyvanlardan daha bic və məkrli olub. Kolbasalar belədir.

Hələ indi də akademiyalarda bu fikirdədirlər ki, tovlayan, dahi yoldançıxaran, yunan dilindən fransızcaya tərcümədə bağlar mənasını verən paradizlərdə qadınları başdan çıxaran, şöhrətli messir Priapın döndərilədiyi İtifall adlı kolbasanın özüdür. İsveçrə bizim günlərdə öz qoçaqlığı və döyüşkənliyi ilə şöhrət qazanıb; nə bilmək olar, bəlkə, keçmişdə o, cəmi-cümlətanı sosiska imiş? Zəmin olmuram və buna görə ocağa barmağımı da soxmaram. Gimantopodlar – Efiopiyada yaşayan maraqlı xalqdır – əslində, Plininin təsvirinə görə, elə kolbasalardır.

Əgər, hər halda, siz əlahəzrətləri mənim bu sözlərim inanmırsanız, onda bir an da gecikmədən (əlbəttə ki, yeyib-ıçdıkdən

sonra) Lüzinyana, Parteneyə, Vovana, Mervana və Puatudakı Puzoja gedin. Siz orada hörmətli adamlar, sözlərini yelə verməyən köhnə sakinləri görəcəksiniz; onlar müqəddəs Riqomenin əlinə and içəcəklər ki, bütün bu şəhərləri ucaldan Mel-yuzinanın bədəni yalnız qurşağa qədər qadın olub, ondan aşağı isə ilanvari kolbasa, ya da kolbasavari ilan imiş. Bununla belə o, qoçaqlığı və hərəkətlərinin zərifliyi ilə seçilmiş; mah-nı sədaları altında öz trionlərini oynayan Breton rəqqasları in-diyə qədər onu yamsılayırlar.

Erixtoni niyə öncə kareti, taxt-rəvanı və arabanı kəşf etdi? Çünki onun atası Vulkan ona kolbasayabənzər ayaqlar vermiş-di, onları taxt-rəvanda at üstündəkindən daha asan gizlətmək mümkün idi, həm də onun zamanında Kolbasalar haqda pis şeylər gəzirdi. Skif ilahəsi Qora da yarıqadın, yankolbasa olub. Lakin o, Yupiterin elə xoşuna gəlib ki, o, öz yatağını onunla bölüşüb və ondan Kalaks adlı gözəl oğlu olub.

İrşməyi qurtarın və yadda saxlayın ki, İncildən düzgün dünyada heç nə yoxdur.

XXXIX Fəsil. Birgə qüvvələrlə Kolbasaları darmadağın etmək üçün Jan qardaşın aşpazlarla birləşməsi haqqında

Quduzlaşmış Kolbasaların gümrah addımlarla birbaşa üstlərinə gəldiklərini görən Jan qardaş Pantaqruelə dedi:

– Görünür, bizi qarşıda əyləncəli döyüş gözləyir. Bu qələ-bə ilə biz necə də şərəf, şöhrət əldə edəcəyik! Lakin mən sizin gəmidə qalmağınızı və qarşıdakı tutaşmanın yalnız şahidi ol-mağınızı, qalan işləri isə mənə və adamlarıma tapşırmağınızı üstün tutardım.

– Hansı adamlara? – Pantaqruel maraqlandı.

– Dua kitabına əsaslanacağam, – Jan qardaş davam etdi.
– Yusifi satın alan və əgər Yusif, istəyi olsaydı, buynuz qoya biləcəyi firon mətbəxlərinin baş aşpazı həmin Potifar niyə büt-ün Misir səltənətinin atlı qoşunlarının rəisi idi? Niyə Yerusə-limin mühasirəyə alınması və dağıdılması üçün bütün qoşun

başçılarından məhz hökmdar Navuxodonosorun baş aşpazı Navuzardan seçilmişdi?

– Hə, hə, davam et! – Pantaqrueel dedi.

– Vay səni, görün ona qaşınma düşsün! – Jan qardaş səsləndi. – Mən and içməyə hazırım ki, onlara Kolbasalarla, ya da başqa bu kimi təhlükəli rəqiblə döyüşmək lazım gəlib – vurmaq, kəsmək, dağıtmaq və doğramaq yer üzündə olan bütün atlılardan, stradiotlardan, əsgərlərdən və piyadalardan-sa, daha çox aşpazlara yaraşır və uyğun gəlir.

– Siz Siseronun əyləncəli və zarafatlı cavablarından bir yeri mənim yadıma saldınız, – Pantaqrueel dedi, – Romada, Sezarla Pompey arasında gedən vətəndaş müharibəsi vaxtı Siseron, şübhəsiz, daha çox Pompeyin tərəfində idi, amma Sezar yenə də onun qılığına girir və ona ən ali iltifat göstərirdi. Bir dəfə, döyüşlərin birində pompeyçilərin çoxlu itki verdiyini eşidən Siseron onların düşərgəsinə baş çəkmək qərarına gəlir. Orada o, belə nəticə çıxarır ki, onların gücü az, ruh yüksəkliyi daha azdır, aralarında nizamsızlıq da çoxdur. Onların məğlubiyyətinin və məhvinin yaxın olduğunu qabaqcadan görüb – sonda bu, belə də oldu – o gah onu, gah da o birini lağa qoymağa, acı və kəskin zarafatlar etməyə başlayır, o, bunun mahir ustası imiş. Bəzi qoşun başçıları hər şeyin əla getdiyini, qələbəyə şübhələri olmadığını və buna tam əmin olduqlarını göstərmək arzusu ilə ona sual verirlər: “Görürsünüz bizim nə qədər qərtalımız var?” Bunlar döyüş vaxtı romalıların bayraqları idi. “Əgər siz sağsağanlarla vuruşsaydınız, bu lap yaxşı olardı və yerinə düşərdi”, – Siseron cavab verir. Beləliklə, qarşıda bizi Kolbasalarla döyüş gözlədiyini düşünərək, siz hesab edirsiniz ki, bu, aşpaz döyüşüdür və aşpazlarla birləşməyi arzu edirsiniz. Nə olar, istədiyiniz kimi hərəkət edin. Mən də burada bu dəliqanlı əyləncənin sonunu gözləyəyəm.

Jan qardaş çox düşünmədən səyyar mətbəxlərə tərəf qaçdı və ürəkdən şən-lənərək, böyük iltifatla aşpazlara üz tutdu:

– Uşaqlar! İstəyirəm ki, indi sizin hamınız böyük şərəfə və şöhrətə yetişəsiniz. Sizə indiyə qədər görünməmiş döyüş qəhrəmanlığı hazırlanıb. Ay səni, yekəqarınlar, məgər qoçaq

aşpazlar nə vaxtsa üzümüzü qara edərlərmə? Gedək bu ədəbsiz Kolbasaları vurmağa! Mən sizin rəisiniz olacağam. İçək, dostlar! Hə, şənlənin!

– Düz deyirsiniz, rəis! – aşpazlar səs-səsə verdilər. – Sizə bütünlüklə bel bağlayırıq. Sizin şərəfli başçılığınız altında ölmə də, dirimə də getməyə hazırıq.

– Dirimə – buyurun, ölümə isə – qətiyyə: buna qoy Kolbasalar getsin, – Jan qardaş elan etdi. – Beləliklə, düzlən! Sizin parolunuz Navuzardan olacaq!

XL Fəsil. Jan qardaşın donuz tikməsi və onun içində qoçaq aşpazları gizlətməsi haqqında

Onda Jan qardaşın əmri ilə inşaatçılar çox böyük bir donuz düzəldilər və onu içində parç olan gəmiyə qoydular. Bu axta donuzu, doğrudan da, məharətlə düzəltmişdilər: onun üstündə qövs şəklində düzölmüş ağır toplardan daş güllələr və dördüzlü polad cidalar atılırdı, sahəsi isə elə idi ki, onun daldasında iki yüzdən çox adam döyüşə bilirdi, bu donuzcuq Lariol donuzu tipində düzəldilmişdi, onun köməyi ilə ingilislər cavan fransız kralı IV Karlın çarlığı vaxtı Berjerakı almışdılar.

Sanki, Troya atı kimi bu donuzun içinə girmiş qoçaq və igid aşpazların adlarını çəkirəm:

Tündsous,	Metr Pinti,
Kələkbaz,	Bağırsaqlar,
Çəkingən,	İtələ,
Qorxaqcıq,	Arxiptılən,
Döşəti,	Vineqret,
Rəzil,	De Volay,
Mandraqor,	Gətir,
Qızartmaçörək,	Üstünətök,
Tələsməz,	Bozardan,
Qarpağan,	Pörtlədən,
Qovurma,	Yaramaz,
Fəsəlilər,	Miyantən.

Bu şöhrətli aşpazların gerblərində sahə boyu, açılmış ağız şəklində, yaşıl rəngli, sola əydəmli, gümüşü zolaqlı, doldurma iynələri təsvir edilmişdi.

Tıx-tıx,	Piysevən,
Tıx,	Tıxmala,
Basye,	Acgöztıx,
Çoxtıx,	Bastıx,
Tıxqurtar,	Yağtıx,
Doymatıx,	Donuztıx,
Piytıx,	Yağlıtıx,
Piyye,	İçtıx,
Piydoğra,	Piyyala,
Piysalla,	Piyçeynə,
Piyləyax,	Piyqus,
Piylişpik,	Piyyeyən,
Piyləburunsil,	Piytuxan,
Piyləzzət,	Piybişirən,
	Piyəridən.

Piyba (ixtisarla) Rambuye əhlidir. Bu aşpazlıq professorunun tam adı Piybasandır. Axı siz ki əlamətdar əvəzinə bayraqdar deyirsiniz.

Marranlarda və yəhudilərdə bu adlara rast gəlinmir.

Yolunuaz,	Üstünətökən,
Kahıçı,	Tiyanyalayan,
Vəzəriçi,	Doyuncaye,
Şalğamsıyır,	Doyuncagəmir,
Pinti,	Aşır,
Evdovşanı,	Basəz,
Ədvaçı,	Titrəmə,
Xəmiryoğur,	Hisəver,
Paştet,	Kotlet,
Jiqo,	Kəfyağı,
Azcaduzla,	Siyənək,
Zirişk,	Kəsmik,
Şorbayala,	Turşumuş,
Hənəkçi,	Makaron,
Fərsiz,	Qamir.

Qırıntiye. Onu mətbəxdən şöhrətli kardinal Venyerin mənzilinə xidmət üçün keçirtdilər.

Çoxqovrulmuş,	Əzizciyəz,
Süpürgə,	Zənəngərəyi,
Qalpaq,	Baraboş,
Qarışdır,	Ərköyün,
Arvadlabacardı,	Arvadlayaramır,
Arvadaatılan, Arvadlazəif,	Arvadaxoş,
Güldansındırma,	Tələskən,
Döşüsümük,	Qabaonit,
Turşumuş,	Yöndəmsiz,
Addımlayan,	Timsah,
Bağırsağaüfür,	Hisliüz,
Skat,	Modabaz,
	Şapalaqlı.

Madam sousunu kəşf edən Mondam bu şotlandca-fransızca ləqəbini elə ona görə almışdı.

Dişşaqquıldadan,	Zəfərançı,
Dodaqmarçıldadan,	Qıllı,
Mirlanqua,	Antitus,
Cüllütdimdik,	Şüyüd,
Qabyuyan,	Qırmızıturp,
Pipipsps,	Sosiska,
Selikli,	Donuzunku.
Treska,	

Rober. O çox faydalı olan Rober sousunu kəşf etmişdir; onu mütləq qızardılmış evdovşanlarının, ördəklərin, qızardılmış donuz ətinin, “torbada” yumurtaların, duzlanmış treskaların və bir çox başqa yeməklərin yanında vermək gərəkdir.

Anqvil,	Ətçəkən,
Kürü,	Yanböyür,
Səfeh,	Kalabrit,
Parça,	Şalğamçeynə,
Yelqovan,	Çərənçi,
Nərə,	Çirklənən,
Raqu,	Tamnəcisdə,

Siyənək,
Piroqcuq,
Uzunburun,
Çeynəvecəalma,
Teluş,
Şalğam,
Unələyən,

Yapışqan,
Donuzudlaq,
Biranlıq,
Fitçalanxərçəng,
Gəmirici,
Ağziayırıq,
Buzov,
Qırsaqqız.

Bu şöhrətli, igid, qoçaq, mətin, döyüşə hazır aşpazlar donuzun içinə girdilər. Özü ilə bıçaq götürən Jan qardaş sonuncu daxil oldu və qapını içəridən bağladı; orada qapılar yayların üstündə düzəldilmişdi.

XLI Fəsil. Pantaqruelin Kolbasaları paya ilə çırpması haqqında

Kolbasalar elə yaxına gəlmişdilər ki, Pantaqruel onların niyələrini necə qaldırdıqlarını və meşə kimi qabartdıqlarını görürdü. Onda o, Gimnastı onların yanına göndərdi ki, madam onlar heç bir xəbərdarlıq etmədən onlara heç bir pislik etməyən, heç nə deməyən qədim dostları ilə vuruşmaq qərarına gəliblər, nə istədiklərini və onları incidənin nə olduğunu soruşsun.

Gimnast birinci cərgələrə ehtiramla baş endirib qəflətən var səsi ilə bağırırdı:

– Biz sizinlə birgəyik, birgəyik, birgəyik, biz sizin qulluğunuzda hazırıq! Biz hamımız sizin qədim müttəfiqiniz Pəhrizkarın tərəfdarlarıyıq.

Sonradan mənə xəbər verdilər ki, “Pəhrizkar” əvəzinə o, “Pəhrizbezar” deyib. Hər halda, bu sözlərdən sonra yağun, vəhşi və dolğun Beyin Kolbasası sıradan atılıb, az qala, Gimnastın boğazından tutmuşdu.

– Tanrıya and olsun, – Gimnast ucadan dedi, – sən oraya başqa cür yox, yalnız tikələrlə girəcəksən – bütöv girmək, onsuz da, alınmayacaq!

Burada o, özünün “Dalımdanöp” adlanan qılıncını hər iki əli ilə qaldırıb Kolbasanı iki yerə böldü.

İlahi, o necə də yağlı idi! O, mənə isveçrəlilərin darmadağın edildiyi Marinyario yaxınlığında öldürülmüş iri Bern öküzünü xatırlatdı. Siz inanmırsınız: onun qarnının üstündəki piyin qalınlığı dörd barmaqdan az olmazdı.

Gimnast Beyin Kolbasasının başını əzən kimi bütün qalan Kolbasalar onun üstünə atıldılar və alçaqcasına yerə yıxdılar, amma həmin dəqiqə Pantaqrueel və silahdaşları onun köməyinə cumdular. Bax burada vurhavur düşdü. Kolbasadoğrayan Kolbasaları doğrayır, Sosiskaparçalayan Sosiskaları parçalayır. Pantaqrueel Kolbasaları paya ilə guppuldadırdı, Jan qardaş donuzun içində oturub bunlara sakitcə baxır və nəzarət edirdi, birdən Dana Sosiskaları gurultu ilə pusqudan Pantaqrueelə zərbə endirdilər.

Onda Pantaqrueelin düşərgəsində çaxnaşmanı və qarışıqlığı görən Jan qardaş “donuzun qapısını” açdı, öz qoçaq əsgərlərinin – onlardan bəziləri şişlərlə, digərləri manqallarla, soba barmaqçılıqları ilə, tavalarla, bellərlə, saclarla, manqal torları ilə, dudkeşlərlə, maşalarla, ət şirəsinin axması üçün şişaltı qablarla, süpürgələrlə, tiyanlarla, həvənglərlə, dəstəciklərlə yaraqlanmışdılar – müşayiəti ilə oradan çıxdı və bütün bu ordu, adətən, yangınsöndürənlərin durduqları nizama riayət edərək hiddətlə fəryad qopardılar və bir ağızdan qışqırdılar: “Navuzardan! Navuzardan! Navuzardan!” Bu qışqırıqlarla quduzlaşmış aşpazlar Dana Kolbasalarının üstünə hücum çəkdiilər və Donuz Sosiskalarının cərgəsinə soxuldular. Düşmənin kömək aldığıını görən Kolbasalar var gücləri ilə qaçmağa üz qoydular, sanki, bütün şeytanlar onların dallarınca düşmüşdülər. Jan qardaş onları milçək kimi qırırdı: eləcə də əsgərlər vaxtlarını əbəs yerə itirmirdilər. Bu, şəfqətə layiq mənzərə idi: bütün meydanı ölü və yaralı Kolbasalar örtmüşdü. Burada salnamə bildirir ki, əgər Tanrının barmağı olmasaydı, kolbasa qəbiləsi bu aşpazlıq döyüşçüləri tərəfindən məhv edilərdi. İstər inanın, istər yox, amma doğrudan da, qeyri-adi hadisə baş vermişdi.

Quzeydən iri, zorba, çirkli, ağır, qorxunc, yeldəyirmənindəki kimi uzun və enli qanadları olan boz erkək donuz uçub gəldi. Onun tükləri Lanqedok ləhcəsində “Qızılqaz”

adlanan fenikopterinki kimi idi; gözləri – pirop kimi qırmızı və parlaq idi; qulaqları – Prazin zümrüdü kimi yaşıl idi; dişləri – topaz kimi sarı idi; quyuğu – uzun və Lukull mərməri¹ kimi qara idi; ayaqları – ağ, işığı özündən keçirən almaz kimi şəffaf idi, bu ayaqlar qazınkı və Tuluza kraliçası Qaz Ayağının² kimi pəncəli idi. Onun boynunda isə üstündə yalnız iki – ΥΣΑΘΗΝΑΝ, yəni “Minervanı öyrədən qaban” sözünü seçə bildiyim İoniya yazısı olan qızıl həmayil var idi.

Hava yaxşı və sakit idi. Amma bu nəhəng peyda olan kimi sol tərəfdə ildırım elə qorxunc gurultu qopartdı ki, biz hamımız heyrətə gəldik. Kolbasalar donuzu görən kimi silahlarını, taxtalarını atdılar, dinməzcə diz çökdülər və əllərini birləşdirib dərin ehtiramla ona tərəf qaldırdılar.

Bu zaman Jan qardaş və onun silahdaşları hələ də Kolbasaları döyür və şişlərə taxırdılar. Lakin Pantaqrueel “dayan” əmri verdi və bununla da döyüş qurtardı. İki ordunun arasında dala-qabağa uçan nəhəng yerə iyirmi yeddi çəlləkdən artıq xardal atdı və nəhayət, arasıkəsilmədən – “Pəhrizkar! Pəhrizkar! Pəhrizkar!” qışqıra-qışqıra uzaqlarda gözdən itdi.

XLII Fəsil. Kolbasaların kraliçası Niflesetlə³ Pantaqrueelin danışıqlar aparması haqqında

Beləliklə, yuxarıda danışdığımız nəhəng bir daha peyda olmadı, hər iki ordu isə səssiz durmuşdu, Pantaqrueel qərara aldı ki, Nifleset xanımın danışıqlar aparmaq üçün icazə alsın – Kolbasaların rıdvanda, bayraqların kölgəsində oturmuş kraliçalarının adı belə idi – bu icazə ona gecikdirilmədən verildi.

Kraliça taxt-rəvandan çıxdı, Pantaqrueeli zərif təzimlə salamladı və mərhəmətli baxışlarını ona dikdi. Pantaqrueel başlanmış döyüş barədə öz narazılığını bildirdi. Kraliça

¹ *Lukull mərməri* – qara mərmər; Romaya Misirdən gətirilirdi, daşınmasını varlı Lukull təşkil edirdi.

² *Kraliça Qaz Ayağı* – fransız əfsanələrinin personajı, həm də Tuluza mənşəli söyüş

³ *Nifleset* – Kolbasalar kraliçasının adı; qədim yunancada “kişinin cinsiyət aləti” mənasındadır.

ehtiramla üzr istədi və ona isnad etdi ki, ona çatdırılan məlumatların düzgün olmaması səbəbindən anlaşılmazlıq baş vermişdir: kəşfiyyatçılar ona çatdırıblar ki, guya, onun qatı düşməni Pəhrizsaxlayan sahilə çıxıb və fizeterlərin sidiyini tədqiq etməyə başlayıb. Sonra kraliça ona bir xahişlə müraciət etdi – xüsusi lütfkarlıq edib, Kolbasaların içində nəcisin öddən çox olduğunu nəzərə alaraq, ona edilən incikliyi bağışlasın və söz verdi ki, bundan sonra o özü və bütün Nifleset sülaləsindən olan vəliəhd qızlar, onun və varislərinin sadıq təbəələri kimi bu adaya və ölkəyə yiyəlik edəcəklər, hər yerdə və hər şeydə ona tabe olacaqlar, dostlarına dost, düşmənlərinə isə düşmən deyəcəklər, sədaqət əlaməti olaraq hər il ona yetmiş səkkiz min kral Kolbasası göndərəcəklər ki, bu da onun yarımillik məzəsi olacaq.

Kraliça sözünün üstündə durdu və elə ertəsi gün göstərilmiş miqdarda kral Kolbasasını müşayiət etməyi adanın şahzadəsi cavan Niflesetə tapşırıldığı altı böyük briqantinada xeyrixah Qarqantuaya göndərdi. Şöhrətli Qarqantua, öz növbəsində, onları böyük Paris kralına hədiyyə kimi göndərdi. Lakin havaların dəyişməsi, eyni zamanda Kolbasalar üçün təbii məlhəm və onların sevimli bərkidici vasitələri olan xardalın yoxluğundan, demək olar ki, onların hamısı öldü. Böyük kralın əmri və arzusu ilə onları qalaqlayaraq Parisdə dəfn etdilər, həmin yer elə indiyə qədər Kolbasa yolu adlanır.

Saray xanımlarının vəsatəti ilə cavan Nifleseti xilas etdilər və ona ləyaqətli ehtiram göstərildi. Nəticədə onu bərəkətli və bol diyara əvə verdilər, orada o, Tanrıya şükürlər olsun, gözəl uşaqlar doğdu.

Pantaqruel nəzakətli ifadələrlə kraliçaya öz minnətdarlığını bildirdi, bütün inciklikləri bağışladı, adadan isə imtina etdi və ona yaxşı perş bıçağı bağışladı. Sonra o, yuxarıda danışılan nəhəngin peyda olmasının səbəbi ilə maraqlandı. Kraliça ona cavab verdi ki, bu, savaştın gedişində onlara himayədarlıq edən tanrının – bütün kolbasa tayfasının əsasını qoyan və sərkərdəsi olan Pəhrizkarın ideyası olub. Onun, guya, donuza oxşaması isə ona görədir ki, Kolbasalar donuz ətindən hazırlanır.

Pantaqruel nəhəngin nəyə görə və hansı müllicəvi məqsədlər üçün yerə bu qəddər xardal atması ilə maraqlandı. Kraliça cavab verdi ki, xardal – onların müqəddəs Qraali və həyatverici məlhəmidir, əgər məğlub olmuş Kolbasaların yaralarına ondan bir azca sürtülsə, onda tez bir zaman içərisində yaralılar sağalar, ölümlər isə dirilər.

Pantaqruel kraliça ilə artıq heç nə barədə söhbət etmədi və öz gəmisinə yollandı.

Onun bütün yoldaşları yaraqlarını və donuzlarını özləri ilə götürüb, onun arxasınca geri qayıtdılar.

XLIII Fəsil. Pantaqruelin Ruax¹ adasında sahilə çıxması haqqında

İki gündən sonra biz Ruax adasına yan aldıq, Yeddiqardaş bürcünə and olsun ki, mən heç yerdə bu yerli sakinlərin kimi qeyri-adi həyat tərzini və qaydasını görməmişdim. Onlar yalnız yellə dolanırlar. Yeldən başqa heç nə içmir və yemirlər. Ev əvəzinə yelqovanları var. Bağçalarda onlar anemonun² üç növündən başqa heç nə yetişdirmirlər. Səcləfotunu isə başqa karminativ vasitələr kimi tamamilə yandırlar. Sadə xalq, öz vəsait və imkanlarına uyğun olaraq tük, kağız və kətan yelpiklərlə keçirir. Varlı yeldəyirmanılar yaşayırlar. Onlarda hər hansı bir bayram, ya da ziyafət olanda masaları bir, yaxud iki yeldəyirmanının arasında yerləşdirirlər, orada toylardakı kimi doyunca yeyirlər. Yemək vaxtı sizin masa arxasında ayrı-ayrı şərablarnın keyfiyyətləri haqda fikir yürütdüyünüz kimi, onlar da bu və ya başqa yelin yaxşılığı, üstünlüyü və faydası haqda söhbət edirlər. Bəziləri – sirokkonu, bəziləri – beşi, bəziləri – qarbinə, bəziləri – boreyi, bəziləri – zefiri, bəziləri – şimal-qərb küləyini tərifləyir və ilaxır. Yelqovanlara yelçıxaran vasitələr verirlər.

– Sirsius adlanan gözəl Langedok yeli ilə doldurulmuş bir qovuq tapılırdı! – bir koppuş mənə deyirdi. – Şöhrətli həkim

¹ *Ruax* – külək (*qədim yəh.*)

² *Anemon* – yel (*yun.*)

Skurron buradan keçəndə yolüstü bizə baş çəkmişdi və deyirdi ki, bu yelin görünməmiş gücü var: o, bütöv arabaları aşırır. Mənim edipodik ayağım onun təsiri ilə dərhal yaxşılaşardı. Xoşbəxtlik yoğunluqda deyil.

– Bəs Mirvodan, Kantperdridən və Frontinyandan gətirilmiş, əla Langedok şərabı ilə doldurulmuş yoğun çəllək barəsində nə deyə bilərsiniz? – Panurq etiraz etdi.

Mən bir xoşagələn xarici görünüşlü, canlı suadamının öz iri, yoğun lakeyinə və kiçik pəjinə qəzəbləndiyini və onları var gücü ilə təkidlədiyini gördüm. Belə qəzəbin əsl səbəbləri haqda heç nə bilmədən mən belə düşündüm ki, bu adam, sadəcə, ağanın qəzəblənməsinin və kötəkləməsinin, nöqərlərin isə döyülməsinin xeyirli olduğu haqda həkimlərin verdiyi göstərişlərə əməl edir. Lakin eşitdim ki, o, qış üçün göz bəbəyi kimi qoruduğu qarbin yarımkürcünü oğurlamaqda onları təqsirləndirir. Bu adada nəcis ifraz etməzlər, sidiyə çıxmırlar və tüpürümlər. Bunun əvəzində hər yerdə pıçqıldadır, gəyir və havanı korlayırlar. Mümkün olan hər cür xəstəliklərə tutulurlar, zira Hippokrata görə, bütün xəstəliklər (De flatibus¹ kt.) yel yığılmasından doğur və əmələ gəlir. Bu adada daha çox yayılan xəstəlik yel sancılarıdır. Sancıya qarşı böyük bənilərdən istifadə edir, güclü yelqovucu həblər verirlər. Burada hamı hidroposdan və timpanitdən – kişilər pıçqıldadaraq, qadınlar isə havanı korlayaraq – ölür. Beləliklə – onlar öz ruhlarını arxa dəliklərindən buraxırlar.

Adada gəzərkən biz üç yelli tosqun gördük – onlar gəzintiyə və çovdarçılara baxmağa çıxmışdılar, burada çovdarçılar həddindən çoxdur, elə onların da yeməyi həmin şeydir. Mən gördüm ki, siz əyyaşlar mehtərelərlə, tuluqlarla və butulkalarla gəzdiyiniz kimi, burada da hər kəs qurşağında gözəl kiçik dəri gəzdirir. Əgər sakinlərə hava gərək olarsa, onlar öz gözəl dərilərindən istifadə edərək, qarşılıqlı cazibə və itələmə qanununa görə gərək olan qədər təzə yel doldururlar – axı siz bilirsiniz ki, yel, əslində, titrəyən və tərpənən havadan başqa bir şey deyildir.

¹ “Yellər haqqında” (*lat.*)

Bu vaxt biz buranın kralından göstəriş aldıq ki, üç saat ərzində yerlilərdən heç kimi – nə kişiləri, nə də qadınları gəmilərimizə buraxmıyaq, zira onun yellə dolu qabını (bir vaxtlar əziz xır-xır Eol həmin qabı küləksiz havada gəmini sürə bilməsi üçün Odisseyə bağışlamışdı) oğurlamışdılar; kral bu tutyanı müqəddəs Qraal¹ kimi qoruyurdu, onu xəstənin bədəninə, qız pıçqılıtsı – rəhibələr buna zəngcək deyirlər – əmələ gətirməyə gərək olan miqdarda yeridərək və daxil edərək, bu yelin köməyi ilə bir çox ağır xəstəliyi müalicə edirdi.

XLIV Fəsil. Narın yağışların güclü küləkləri zəiflətməsi haqqında

Pantaqrueel yerli sakinlərin bu xasiyyətini və adətini bəyəndi, onların yelli hökmdarlarına müraciət edərək, dedi:

– Əgər böyük xoşbəxtliyin ləzzətdə olduğunu düşünən Epikürlə razısınızsa (mən əməklə qazanılan yox, asan yolla əldə edilən ləzzəti nəzərdə tuturam), onda mən sizi xoşbəxt hesab edərdim, çünki sizin həyatınız yelli həyatdır, sizə heç nəyə, ya da demək olar ki, heç nəyə başa gəlir: siz yalnız üfurməlisiniz.

– Elədir, – hökmdar təsdiq etdi. – Lakin bu fani həyatda tam xoşbəxtlik olmur. Tez-tez olur ki, biz müqəddəs atalar təkli iştaha ilə nahara əyləşirik, gözəl və güclü Tanrı yelindən səma mannası kimi dadırıq, elə buradaca narın yağış yağır, onu kəşib aparır. Beləliklə, ərzaq çatışmazlığına görə bizdə tez-tez yemək kəsilir.

– Bu, deməli, Jenen de Kenkenədə olduğu kimidir, – Panurq qeyd etdi, – o, öz arvadı Kelonun arxasına şırmaq buraxdı – bununla da Eol qapısından əsən kimi oradan gələn üfunətli yelin qarşısını aldı.

– Bizdə daha bir böyük və xoşagəlməz pislik var, – hökmdar davam etdi. – İş bundan ibarətdir ki, Toxu

¹ *Müqəddəs Qraal* – Qərbi Avropa orta əsr əfsanələrində əsrarəngiz qab; hesab olunurdu ki, bu qab çarxıya çəkilməmiş İsanın yaralanından axan qanla doludur.

adasında yaşayan Brenqnariyl adlı bir nəhəng həkimlərin məsləhəti ilə hər il yazda buraya işlətmə dərmanı içmək üçün gəlir və sayı-hesabı olmayan yeldəyirmanını və böyük həvəskarı olduğu tuluqları həb kimi udur, bu da bizim üçün təmiz iflasdır; biz də ildə üç-dörd dəfə, xüsusi qeydkeşlik və ibadət etmədən pəhriz saxlamağa məcburuq.

– Siz də bu bələdan necə qurtarmağı bilmirsiniz? – Pantaqrueel soruşdu.

– Bizim təbiblərin məsləhəti ilə, – hökmdar cavab verdi, – hər dəfə o bura basqın edəndə biz dəyirmanlara çoxlu xoruz və toyuq qoymağa başladıq. Birinci dəfə o, az qala, ölmüşdü: onlar orada banlamağa, qarnının içində uçmağa başladılar, bunun nəticəsində onda ürək zəifliyi, ürəyində ağrılar və elə dəhşətli, əzablı qıvrılmalar oldu, sanki, onun ağzından mədəsinə ilan sürünmüşdü.

– Uğursuz və yersiz müqayisədir, – Jan qardaş qeyd etdi. – Mən kimdənsə eşitmişdim ki, adamın mədəsinə girən ilan heç bir narahatlıq vermir və zərərçəkmiş ayaqlarından asıb, ağzına qaynar südlə dolu fincan yaxınlaşdırsan, elə həmin saat geri çıxar.

– Siz və bunu sizə danışanlar bu barədə yalnız şeyiələrdən bilirsiniz, – Pantaqrueel etiraz etdi, – heç kim heç vaxt bunun şahidi olmayıb və heç bir yerdə oxumayıb. Bununla belə, Hippokrat “Epid” adlı beşinci kitabında onun vaxtında baş vermiş buna bənzər hadisəni təsvir edir, amma zərərçəkən, hər halda, sıxılmadan və qıcolmadan ölmüşdü.

– Sonra biz dəyirmanların içində böyük dirriklər saldıq, – hökmdar davam etdi, – onun ağzına keçilər dadandılar, belə ki, o az qaldı yenə də o dünyaya rədd olsun, amma bir zarafatçı cadugər ona məsləhət verdi: ağrılar yenibə başlayan kimi hər hansı bir keçini əzişdirsin, bu, qusdurucu vasitədir və zəhərlənməyə qarşıdır. Sonralar ona daha təsirli vasitələr məsləhət gördülər və o, bundan istifadə etdi: bu – buğda və danı dənələrindən imalə idi, amma bu dənələrin üstünə toyuqlar, onların arxasınca saysız-hesabsız qaz balası düşdü, onların üstünə isə tülkülər hücum etdilər. Onda nəhəng, ov itlərindən

və tazılardan düzəldilmiş həblər atdı. Bizim bəxtimiz gətirmir, vəssalam.

– Qorxmayın, əziz insanlar, – Pantaqruel dedi. – Yeldəyirmanlarını udan nəhəng Brenqnariyl gəbərib: o, bərk alovla yanan sobanın qabağında, həkimlərin göstərişi ilə yediyi təzə yağın boğazında qalmasından boğulub ölmüşdür.

XLV Fəsil. Pantaqruelin Papayaşış adasında sahile çıxması haqqında

O biri gün səhər bir vaxtlar varlı və azad olan, kefcil adlandırılan Papayaşış adası gözlərimizin qabağına gəldi. İndi isə bu adamlar yoxsul, bədbəxt idilər və papomanlara tabe idilər. Bu, belə olmuşdu.

Bir dəfə hər ilki əsa bayramında kefcillərin burqomistrləri, vəkillər və tosqun ravvinlər gəzmək və bayrama baxmaq üçün yaxınlıqdakı Papomaniya adasına yollandılar. Onlardan biri papanın rəsmiini görərək (bayram günlərində onun rəsmiini orada iki əsaya bərkidərək, ümumi baxış üçün nümayiş etdirmək kimi təqdirəlayiq adət var idi), ona “şiş” göstərdi, bu hərəkət isə Papomaniyada ələsalma və təhqir hesab edilirdi. İntiqam eşqi ilə alışan papomanlar yaraqlandılar, heç bir xəbərdarlıq etmədən bir neçə gündən sonra Kefcillər adasına soxuldular, onu talayıb tamamilə viran qoydular və bütün saqqallı kişiləri qılınccdan keçirdilər. Lakin onlar qadınlara və cavanlara aman verdilər – təxminən, imperator Fridrix Barbarossanın bir zaman milanlılara qarşı irəli sürdüyü şərtlərlə.

İmperatorun yerində olmadığı vaxt milanlılar üsyan etdilər, onun arvadını, imperatriçəni şəhərdən qovdular, onu da ha artıq rüsvay etmək üçün Takor adlı qatırın belinə dal-qabaq, yəni kürəyi qatırın başına, üzünü isə qatırın arxasına doğru otuzdurdular. Fridrix qayıdanda qiyamı boğub yatırdı, onun inadkarlığı sayəsində tanınmış qatır Takor tezliklə tapıldı. Onda imperatorun əmrinə əsasən cəllad ticarət meydanında qiyamçıların qarşısında və gözləri qabağında Takorun ədəbsiz yerinə əncir yarpağı bərkitdi və imperatorun adından elan etdi

ki, kim edamdan qurtulmaq istəyirsə, hamının gözü qarşısında əncir yarpağını dişləri ilə qopartmalı, sonra isə onu əllərinin köməyi olmadan əvvəlki yerinə qoymalıdır. Kim boyun qaçırtsa, onu ləngimədən asıb boğacaqlar. Bəziləri üçün günahın bu üsulla yuyulması utandırıcı və biabırçı göründü, onların utanc duyğusu ölüm qorxusunu üstələdi, belələrini asdılar. Digərlərində ölüm qorxusu utancaqlığa üstün gəldi. Bunlar gözlərini qırpmadan əncir yarpağını qoparırdılar, onu cəllada göstərərək (elə ki, hamı görsün) söyləyirdilər: “*Ecco lo fico*”¹.

Bu cür şərəfsizliyin bahasına bədbəxt, yorulmuş kefcillərin qalıqları ölümdən qurtuldular. Amma bunun əvəzində onlar öz düşmənlərinin qulu və bac verəni oldular, onlara – papanın rəsminə “şiş” göstərdiklərinə görə – papayaşiş ləqəbi verildi. Həmin vaxtdan zavallılar rahatlıqlarını itirdilər. Hər il onlarda dolu, tufan, taun, aclıq və hər cür başqa fəlakətlər tüğyan edirdi, sanki, öz əcdadlarının və valideynlərinin günahlanna görə onlara əbədi lənət yük olmuşdu.

Bu yoxsulluğu və ümumi fəlakəti gördükdə biz adanın içərilərinə girməməyi qərara aldıq. Biz müqəddəs su götürmək və Tanrıya dua etmək üçün limanın yanındakı, yarıdağılmış, gediş-gəlişi olmayan, Romadakı müqəddəs Pyotr məbədiindəki kimi hətta damı belə olmayan kiçik kilsəyə girdik. Kilsəyə girərək, müqəddəs su olan kupelə yaxınlaşanda biz orada ibadət paltarları ilə örtülmüş adam gördük; o adam suya dalmış ördək kimi tamamilə suyun altına girmişdi, yalnız burunun ucu nəfəs alması üçün çöldə idi. Onun ətrafında tonzuralı², təmiz qırılmış üç keşiş dayanmışdı və qara kitabla əcinnələri ovsunlayırdılar.

Pantaqrue l təəccübləndi və onların burada nə ilə əyləndiklərini soruşdu. Ona cavab verdilər ki, son üç ildə adada əhəlinin, demək olar, yarisını məhv etmiş taun tüğyan edirdi³ və torpaqlar istifadəsiz qalmışdı. Taunun artıq qurtardığı vaxt həmin bu adam bir dəfə geniş və bəhərli tarlaya çıxdı, onu

¹ Bu da əncir yarpağı (*ital.*)

² *Tonzura* – katolik ruhanilərinin başında qırılmış yer

³ ...*son üç ildə adada... taun tüğyan edirdi...* – lüterçi ideyaların yayılmasını çox vaxt xəstəliklə müqayisə edirdilər.

şumladı və pərinc əkməyə başladı; guruldamağı bacarmayan, cəfəri və kələmdən başqa heç bir cücərtini dolu ilə vura bilməyən, bundan əlavə, savadsız olan bir şeytan balası həmin gün və saatda Papayaş adasında şənlənmək və əylənmək üçün Lüsiferdən yalvarıb icazə istədi – qeyd etmək gərəkdir ki, şeytanlar yerli əhali ilə, kişilərlə olduğu kimi, eləcə də qadınlarla da çox yaxın dostluq edirdilər və tez-tez onlara qonaq gedirdilər.

Bax tarlaya gəlib əkinçiyə müraciət edən bu şeytan balası onun burada nə etdiyini soruşdu. Yoxsul kəndli cavab verdi ki, qışda yeməyə nəsə olsun deyə pərinc əkir.

– Amma tarla sənin yox, mənimdir, – şeytan balası etiraz etdi, – o, mənə məxsusdur: sizin papaya “şış” göstərdiyiniz vaxtda və saatda sizin bütün torpaqlarınıza həbs kəsdilər və bizə verdilər, bizim adımıza yazdılar. Lakin buğda əkmək – mənlilik deyil. Buna görə də sahəni sənin əlindən almıram, lakin bir şərtlə ki, biz məhsulu bölüşəcəyik.

– Yaxşı, – əkinçi dilləndi.

– Biz gələcək məhsulu iki hissəyə böləcəyik, – şeytan balası dedi, – bir hissə – bu, üstdə bitənlərdir, o biri isə – yerin altındakılar. Mən seçirəm, çünki mən şeytanam, tanınmış və qədim nəslin törəməsiyəm, amma sən vur-tut rəyyətsən. Mən yerin altındakıların hamısını özümə götürürəm, sən isə – üstündəkilərin hamısını. Biçin nə vaxt başlayır?

– İyulun ortalarında, – əkinçi cavab verdi.

– Mən də elə o vaxt gələcəyəm, – şeytan balası dedi. – Öz işini gör, rəncbər, işlə, işlə! Mən isə Qurupıq monastırındakı rahibələri, eləcə də riyakarları və qarınqulu qardaşları şəhvətin şirin günahları ilə yoldan çıxartmağa gedim. Onların özlərinin bunu istədiklərinə mən daha çox əminəm. Tezliklə görüşəcəyəm!

XLVI Fəsil. Papayaşış adasından olan əkinçinin şeytan balasını aldatması haqqında

Şeytan iyulun ortalarında bütöv bir dəstə klir üzvü – şeytan balaları ilə birlikdə tarlaya çıxdı. Cütçüyə yaxınlaşıb dedi:

– Hə, rəncbər, necə yaşayırsan? Bۆlüşmək vaxtıdır.

– Bu da doğrudur, – əkinçi dilləndi.

Budur, əkinçi öz muzdurları ilə birlikdə çovdarı biçməyə başladı. Bu zaman şeytan balaları torpaqdan samanı yolurdular. Əkinçi taxılı döydü, sovurdu, kisələrə yığıdı və bazara satmağa apardı. Şeytan balaları da beləcə etdilər və bazara gəlib öz samanları ilə əkinçinin yanında oturdular. Əkinçi buğdanı çox mənfəətlə satdı və öz qurşağından asdığı köhnə yarım-çəkməsini ağzınacan pulla doldurdu. Şeytan balaları heç nə satmadılar, üstəlik, kəndlilər bütün bazarın gözü qarşısında onları lağa qoydular.

Bazar qurtaranda şeytan əkinçiyə dedi:

– Sən mənə kələk gəldin, rəncbər, amma gələn dəfə kələk gələ bilməyəcəksən.

– Mən sizi necə aldada bilərəm, cənab şeytan? Axı siz özünüz seçdiniz, – əkinçi etiraz etdi, – ona qalsa, deməli, siz məni aldatmaq istəyirdiniz: siz ümid edirdiniz ki, mənim payıma heç nə çıxmayacaq, mənim bütün əkdiklərim sizə çatacaq, siz isə sonra öz var-dövlətinizlə bədbəxt adamları – yalançı möminləri və xəsisləri şirnikdirəcəksiniz, onlar da qırda yanacaqmışlar. Amma siz bu işdə təcrübəsizsiniz. Dən torpaqda çürüyür və ölür, ancaq bu çürüntüdən yenisi cücərir, onu da mən sizin gözləriniz qarşısında satdım. Beləliklə, siz pisini seçdiniz; əbəs yerə deməyiblər ki, bəzən şeytanların da çıxı sınır.

– Di yaxşı, yaxşı, – şeytan dedi. – Yaxşısı budur, de görüm, sən gələn il üçün bizim tarlada nə əkəcəksən?

– Yaxşı sahib kimi mən burada şalğam əkəcəyəm, – əkinçi cavab verdi.

– Amma mən görürəm, sən ağıllı rəncbərsən, – şeytan dedi. – Bacardıqca çox şalğam ək, mən isə onu tufandan

qoruyacağam və dolu ilə vurmuyacağam. Amma yadında saxla: üstə nə varsa – o mənimdir, altda nə varsa – o sənindir. İşlə, rəncbər, işlə! Mən isə gedim kafirləri tovlayım: əgər kömürdə qızartsan, onların ruhlan çox dadlı olur. Cənab Lüsiferin indi qamı ağnyır, isti yemək onun üçün lap yerinə düşərdi.

Məhsulu yığmaq vaxtı gələndə şeytan yepiskop şurasından olan bir dəstə şeytan balası ilə birlikdə – adlarını çək, qulaqlarını bur – əkinçini və onun muzdurlarını görüb, o tağlan kəsib yığmağa başladı. Əkinçi isə ondan sonra iri şalğamları qazıb çıxarır, kisələrə yığırdı. Sonra onlar hamısı bir yerdə bazara yollandı. Əkinçi şalğamı çox əlverişli qiymətə satdı. Şeytan heç nə satmadı. Bundan əlavə, hamı açıq-açığına onu doladı.

– Görünür, sən yenə də mənə kələk gəldin, – şeytan dedi.
 – Mən istəyirəm ki, bununla da bizim bütün hesablarımız bitsin. Şərt kəsirik: gəl bir-birimizi cırmaq-layaq, kim birinci təslim olsa, o, öz tarla payını itirir. Bütün tarla qalibə çatır. Biz sənənlə bir həftədən sonra görüşəcəyik. Bir dayan, rəncbər, mən sənənin bütün bədənini cırmaq-cırmaq edəcəyəm! Mən gedim, yalan xəbərlər yazan oğru-çuğulları, saxta bəlgə düzəldən notariusları, vicdansız vəkilləri tovlayım, amma onlar dilmanc vasitəsilə mənə çatdırdılar ki, onsuz da, mənimdirlər. Bir də Lüsifer onların ruhundan iyrenir. Əgər onlar duzlanmayıbsa, o, adətən, onları mətbəxə göndərir. Səhər yeməyinə – məktəblilərdən, nahara – vəkillərdən, qəlyanaltıya – üzümçülərdən, şam yeməyinə – tacirlərdən, yuxuya getməzdən öncə – qulluqçu qızlardan və bütün yeməklərin hamısında – qara cübbəli əclaflardan yaxşı heç nə yoxdur. Doğrudur, doğrudur, həqiqətən: cənab Lüsifer hər yemək vaxtı iştahasını açmaq üçün qara cübbəli əclaf yeyir. Əvvəllər o, səhər yeməyində məktəbli yeyərdi. İndi bədbəxtlik üz verib: artıq bir neçə ildir onlar İncili öyrənirlər. Bu səbəbdən də biz onlardan heç birini cəhənnəmə aparacaq vəziyyətdə deyilik. Mən belə düşünürəm ki, əgər onların riyakar-mömin rəhbərləri onlara zorakılıq edərək, üstlərinə söyüşlə hücum çəkərək, onlara qəddarlıq və hətta ocaqda yandırılmaqla hədələyərək, apostol Paveli onla-

rın əlindən alaraq bizə köməyə gəlməsələr, onda biz onları əl də eclə bilməyəcəyik. Adətən, qanunları riyakarcasına şərh edən, yoxsul adamları talayan vəkilləri Lüsiferə nahara verirlər – o, bunların qıtlığından əziyyət çəkmir. Lakin eyni yemək hər kəsi bezdirər. Bu yaxınlarda o, hamıya elan etdi ki, dua vaxtı Tanrının mərhəmətinə müraciət etməyi yadından çıxartmış riyakarın ruhundan həzz almaq pis olmazdı. Belə bir ruhu bir anda ona gətirənə o hətta ikiqat haqq və yaxşı donluq söz vermişdi. Biz hamımız ova çıxdıq. Biz arxamızı yelləyə-yelləyə əliboş qayıtdıq. Lüsifer indi qəlyanaltı etməyə çox da həvəsli deyil, bunun səbəbi quzey vilayətlərində yaşayan balıq və ət tacirlərinin, markitantların, kömürçülərin və kolbasaçıların onu bərk incitdiklərindən sonra qarında başlayan iti sancılardır. O, sələmçiləri, aptekçiləri, saxta bəlgə düzəldənləri, saxta pul kəsənləri, keyfiyyətsiz mal satanları böyük məmnuniyyətlə şam yeməyində yeyir. O əgər yarısərxoşdursa, onda yatmaqdan qabaq ağanın şərabını içib, onun əvəzinə çəlləkləri üfünətli maye ilə dolduran qulluqçu qızlarla qidalanır. İşlə, rəncbər, işlə! Mən isə gedim Trapezund məktəblilərini ata və analarını atmağa, heç bir ləyaqət qanunlarına əməl etməməyə, kral sərəncamlarına fikir verməməyə, divar dalında olsa da, öz kefi üçün yaşamağa, hamıya nifrət etməyə, hamıya masqara etməyə, özündə sadəlik və eyni zamanda ucalıq təcəssüm etdirən gözəl və şən başlıq geyərək, nəhayət, əla qara cübbəli əclaf olmağa razı salım.

XLVII Fəsil. Papayaşış adasından olan qarının şeytan balasını aldatması haqqında

Əkinçi evə qəmgin və qayğılı qayıtdı. Arvadı ona baxıb düşündü ki, onu bazarda soyublar. Lakin onun məyusluğunun səbəbini biləndən və pul kisəsinin ağzına qədər dolu olduğuna əmin olandan sonra onu sakitləşdirməyə, bu cırmağın heç bir zərər verməyəcəyini ona təlqin etməyə çalışdı. Qoy o yalnız ona – arvadına güvənsin və sığınsın. O özü burada nə edəcəyini, guya, başa düşüb.

– Axı mənə bircə cırmaq da bəs edər, – əkinçi etiraz etdi, – elə birinci dəfədən mən təslim olacağam və tarlanı ona verəcəyəm.

– Yaxşı, yaxşı, – qarı dilləndi, – mənə arxayın ol və mənə sığın, mən isə fəaliyyət göstərəcəyəm. Sən mənə dedin ki, bu, şeytan deyil, yalnız şeytan balasıdır: mən elə edəcəyəm ki, o rəhm diləyəcək və tarla bizə qalacaq. Böyük şeytanla isə, ola bilsin ki, əlləşmək lazım gələcək.

Biz adaya məhz onların şərti görüşünü gəlib çıxdıq. Əkinçi səhər tezdən gərəyincə tövbə etdi, əsl katolikə vacib olan dini ayini yerinə yetirdi və keşişin məsləhəti ilə xaç suyu olan çənə baş vurdu, biz onu orada tapdıq.

Bu əhvalatı bizə danışdıqları vaxt xəbər gəldi ki, qarı şeytan balasını aldadıb və tarla ona çatıb. Əhvalat belə olub. Şeytan balası evə yaxınlaşıb qışqırdı:

– Ey, sən, rəncbər! Tez ol, çaynaqlarını işə sal!

Sonra o, döyüşkən və qəti görünüşlə evə girdi, amma əkinçini orada tapmadı, yalnız döşəmədə uzanıb ağlayan və inildəyən bir qadın gözlünə sataşdı.

– Bu nə deməkdir? – şeytan balası soruşdu. – Rəncbər haradadır? O nə edir?

– Ah! Siz soruşursunuz ki, o canı, qatil, quldur haradadır? – qarı, öz növbəsində, soruşdu. – Bəs o, mənəni tamam cırmaq-cırmaq etdi, mən batmışam, bu həyatda yaşamaram.

– Nə olub? Siz nə deyirsiniz? – şeytan balası soruşdu. – Mən indi onun qulaqlarını buraram!

– Ah! – qarı inildədi. – O qatil, zülmkar, şeytanları cırmaq-layan mənə dedi ki, bu gün sizinlə cırmaqlaşmağa sözləşib, odur ki öz çaynaqlarını yoxlamaq üçün öz çeçələ barmağı ilə mənim ayaqlarımın arasına cırmaq atdı – və onu bütünlüklə cırdı. Mən batdım, artıq sağalmayacağam, bax görürsünüz. İndi də dəmirçinin yanına getdi ki, onları yonub itiləsin. Siz məhv oldunuz, cənab şeytan, məhv oldunuz, mənim quzum. Nə qədər ki gec deyil, qaçın! Qaçın, sizdən xahiş edirəm!

Burada o, bir vaxtlar fars qadınları döyüş meydanından qaçan uşaqlarının qarşısında durduqları şəkildə, lap çənəsinə

qədər lütləndi və öz ayıbını ona göstərdi. Toxumaların bütün istiqamətlərdə dəhşətli yarıqlarını görən şeytan balası çığırdı:

– Məhəmməd, Demiurqon, Megera, Alekto, Persefona! O, hələ məni tutmayıb! Mən götürülürəm. Hə, hə! Tarla isə qoy ona qalsın.

Əhvalatın sonuna və sonucuna qulaq asıb, biz öz gəmimizə çəkildik. Biz artıq burada yubanmadıq. Xalq səfəlinə və bu ölkənin yoxsullaşmasına diqqət əlaməti kimi Pantaqruel kilsə fincanına on səkkiz min qızıl qoydu.

XLVIII Fəsil. Pantaqruelin Papomanlar adasında sahilə çıxması haqqında

Uğursuz Papayaşış adasını tərk edib, biz artıq bütün günü sakit havada və böyük ləzzətlə yol getdik ki, birdən uğurlu Papomanlar adası gözümüzə sataşdı. Biz lövbərləri yenidən ataraq burazları bağlamağa başlamışdıq ki, müxtəlif geyimdə olan dörd adam qayıqla bizə yaxınlaşdı: onlardan biri – çox çirklisi rahib geyimində idi, ayağında da uzunboğaz çəkmə vardı; əlində ovçu əlcəyi olan o birisi əlində quşağası kimi quş uyuğu tutmuşdu; işlər vəkilinə oxşayan üçüncüsünün əlində arayışlar, çağırışlar, şikayətlər və möhlətnamələrlə tıxanmış böyük bir kisə vardı; çox gözəl quncda, çantalı və quşağında bıçağı olan dördüncüsü – Orlean üzümçüsü kimi geyinmişdi.

Bizim gəmimizə yaxınlaşıb onlar qəfildən ucadan qışqırdılar:

– Səyyahlar! Siz onu gördünüz? Siz onu gördünüz?

– Kimi? – Pantaqruel maraqlandı.

– Onu, – onlar cavab verdilər.

– Axı o kimdir? – Jan qardaş soruşdu. – Öküz ölümünə and olsun, mən onu yerindəcə öldürəcəyəm! (O güman edirdi ki, söhbət hansısa quldurdan, qatildən, ya da kafirdən gedir.)

– Necə yəni, siz, səyyahlar, o tək olanı tanımırınsınız? – onlar soruşdular.

– Cənablar! – Epistemon danışmağa başladı. – Biz sizin şərti işarələrinizi başa düşmürük. Lütfən, bizə izah edin: siz ki mi nəzərdə tutursunuz, biz də sizdən heç nə gizlətmərik.

– Biz varlıqdan danışırıq, – onlar söylədilər. – Siz onu nə vaxtsa görmüsünüz?

– Bizim ilahiyyatçıların təlimlərinə görə, varlıq – Allahdır, – Pantaqruel dedi. – O, Musa ilə söhbət edərkən özünü məhz bu sözlə xarakterizə etmişdi. Aydınır ki, biz onu görməmişik, onu adi insan gözü ilə görmək mümkün deyil.

– Biz göylərdə olan ulu Allah haqqında danışmırıq, – onlar elan etdilər. – Biz yerdə olan Allah haqda danışırıq. Onu nə vaxtsa görmüsünüz?

– Şərəfimə and olsun, onlar papanı nəzərdə tuturlar, – Karpalim dedi.

– Əlbəttə, əlbəttə, cənablar, şübhəsiz, – Panurq dilləndi, – mən tam üçünü görmüşəm, amma bunun mənə heç bir xeyri olmadı.

– Daha doğrusu, necə üçünü? – onlar çığırdılar. – Bizim oxuduğumuz müqəddəs Dekretalilərdə deyilir ki, canlı papa yalnız tək ola bilər.

– Mən demək istəyirdim ki, onların hamısını birdən yox, bir-bir görmüşəm, – Panurq izah etdi.

– Ah, üçqat, dördqat bəxtiyar insanlar! – onlar çığırdılar. – Siz bizim əziz, çox əziz qonaqlarımızsınız.

Son sözlərdən sonra onlar bizim qarşımızda diz çökdülər və bizim ayaqlarımızın altından öpmək istədilər, amma, onların xoşbəxtliyindən papa özü şəxsən onların yanına gəlmiş olsa, ona daha artıq ehtiram əlaməti göstərə bilməyəcəklərini deməklə buna imkan vermədik.

– Göstərəcəyik! – onlar etiraz etdilər. – Biz hər hansı bir yarpaqsız onun arxasından, eyni zamanda yumurtalarından öpərik, onun yumurtalarının olmasına gəldikdə isə, bu barədə bizim heyretəmiz Dekretalilərində birbaşa danışılır, yoxsa o, papa olmazdı. Çox mürəkkəb dekretaliya fəlsəfəsi qaçılmaz olaraq bu nəticəyə gəlir: o – papadır, nəticə etibarilə onun yumurtaları var, əgər dünyada yumurtalar yox olsaydı, onda dünya papadan da məhrum olardı.

Bu arada Pantaqruel onların avarçısından bu dörd nəfərin kim olduğunu soruşdu. Avarçı ona cavab verdi ki, bunlar ada-

da məskunlaşan dörd zümrəni təmsil edirlər, onu da əlavə etdi ki, bizi yaxşı qarşılacaq və bizimlə yaxşı rəftar edəcəklər, belə ki, biz papanı görmüşük; Pantaqrueel isə bu barədə Panurqu məlumatlandırdı. Panurq da onun qulağına dedi:

– Tanrı şahiddir ki, hər şey gözəldir! Kim səbirlə gözləyirsə, onun həmişə mükafatı olur. Papanı gördüyümün mənə indiyə qədər heç bir xeyri olmamışdı, indi isə, lənət şeytana, mən görürəm ki, faydası olacaq!

Burada biz quruya çıxdıq, adanın bütün əhalisi isə kütləvi yürüşlə qarşımıza çıxdı: kişilər, qadınlar, uşaqlar. Dörd zümrəni təmsil edənlər ucadan onlara qışqırdılar:

– Onlar onu görüblər! Onlar onu görüblər! Onlar onu görüblər!

Bu sədanı eşidib hamı bizim qarşımızda diz çökdü, əllərini cütləşdirib göyə qaldıraraq bərkədən qışqırdılar:

– Ah, xoşbəxt insanlar! Ah, son dərəcə xoşbəxt insanlar!

Bu nidalar çərək saat çəkdi. Sonra yerli məktəbin rəisi özünün bütün müəllim və məktəbliləri – həm böyükləri, həm də kiçikləri ilə yüyürüb gəldilər, rəis burada onlardan bəzilərini möhkəm kötəklədi – bizdə hər hansı bir canini asanda uşaqları döyürlər ki, bu hadisə onların yaddaşlarına həkk olunsun. Lakin Pantaqrueel qəzəblənib dedi:

– Cənablar! Uşaqları döyməyi dayarıdın, yoxsa mən çıxıb gedəcəyəm.

Onun gur səsi xalqı heyrətə saldı; mən balacaboy, uzunqollu bir donqarın məktəb rəisinə müraciət etdiyini eşitdim:

– Müqəddəs Ekstravaqantlar bizimlədir!¹ Doğrudanmı, papanı görənlərin hamısı bizi təhdid edən adam kimi ucaboy olur? Ah, heyif ki, mən indiyə qədər papanı görməmişəm – mən də yekələrdim və bizim bu qonağımız kimi yekə olardım!

Çığırta o qədər uca idi ki, Homenas özü (onların yepiskoplarını belə adlandırırdılar) yaşıl çullu, yüyənsiz qatırın belində çaparaq gəldi, vassalları (burada onları belə adlandırırdılar) və əllərində xaç, bayraq, ələm, örtük, məşəl və suçiləyən tutmuş qulluqçuları da onunla birlikdə idilər.

¹ *Ekstravaqantlar bizimlədir!* – kilsə latıncasında “ekstravaqant” – “kilsə müqəddəsləri siyahısına salınmayan” deməkdir.

Elə həmin bu yepiskop da nəyin bahasına olur-olsun, bizim ayaqlarımızın altını öpmək istəyirdi – lap papa Klimentin ayaqlarını öpmək istəyən çılğın xristian Valfinye kimi – və bizə elan etdi ki, onların, müqəddəs Dekretalilərini çeynəyənlərdən və şərh edənlərdən olan bir hipofeti¹ birbaşa yazır ki, yəhudilər Məsihi çoxdan gözləyirdilər və o, axır ki, gəldi; eləcə də papa nə vaxtsa onların adasına təşrif buyuracaq. Bu xoş günün intizarında, onu Romada və ya haradasa görəni, sən demə, onlar son dərəcə yaxşı qonaq etməli və şərəflə qəbul etməlidirlər.

Yenə də biz üzrlü bəhanə ilə ona bizim ayaqlarımızı öpməyə imkan vermədik.

XLIX Fəsil. Papoman yepiskop Homenasın göydən gələn Dekretaliləri bizə göstərməsi haqqında

Sonra Homenas bizə dedi:

– Bizim müqəddəs Dekretalilərimiz bizə qabaqca məbədlərə, sonra isə kiçik yeməxanalara baş çəkməyi buyurur və əmr edir. Bu qanundan kənara çıxmamaq üçün birbaşa kilsəyə, oradan isə kef məclisinə gedək.

– Hə, siz qabağa düşün, çox möhtərəmimiz, biz isə sizin dalınızca, – Jan qardaş dilləndi. – Güzəl nitqləriniz sizin əsl xristian olduğunuzu üzə çıxarır. Biz çoxdan kilsədə olmamışıq. Mənim ruhum şənləndi, güman edirəm ki, bundan mənim iştaham daha yaxşı olacaq. Yaxşı adamla qarşılaşmaq nə qədər xoşdur!

Məbədin qapısına yaxınlaşanda biz qızıla çəkilmiş, başdan-başa nadir qiymətli daşlarla – bir vaxtlar Oktavian Avqustun Kapitolili Yupiter məbədinə bağışladığından daha çox, hər halda, onlar qədər dəbdəbəli yaqutlarla, zümrüdlərlə, brilyantlarla və mirvarilərlə bəzənmiş çox iri kitab gördük. Bu kitab piştağın çıxıntısına bərkidilmiş iki qızıl zəncirlə havadan asılmışdı. Biz ona baxıb həzz aldığımız. Ona toxunmaq Pantaqrue

¹ *Hipofet* – burada: keçmişdən xəbər verən

üçün çətin deyildi, o da ona toxunur və istədiyi kimi çevirirdi. Bu vaxt o, bizi inandırır ki, ona toxunarkən dirnaqlarında yüngül göynmə və əllərində kilsə qulluqçularından birini və ya ikisini – tonzuralılardan başqa – döymək üçün ürəyindən qarşısı alınmaz bir duyğu keçir.

Burada Homenas bizə bu sözlərlə üz tutdu:

– Bir vaxtlar Musa yəhudilərə Tanrı barmağı ilə yazılmış qanun gətirdi. Delfdəki Apollon məbədinin fasadında hansısa ilahi qüvvə tərəfindən yazılmış kəlam tapılmışdı: ΓΝΩΘΙ ΣΕΑΥΤΟΝ¹. Bir müddət keçdikdən sonra elə həmin yerdə, öncəki kimi göylərdən gəlmə və ilahi qüvvənin yazdığı daha bir söz aşkar edilmişdi, El². Kibelanın heykəli göydən Frigiyada Pesinunt adlanan sahəyə endi. Eləcə də əgər Yevripidə inansa, Diananın heykəli Tavridaya enmişdi. Göylərdən Fransanın şanlı və qatı xristian krallarına kafirlərə üstün gəlmək üçün bayraq göndərilmişdi. İkinci Roma çarı Numa Pompilinin zamanında göydən Ansil adlanan, iti qıraqları olan qalxan enmişdi. Bir vaxtlar ərşdən Afina akropoluna Minervanın heykəli düşmüşdü. Nəhayət, sizin öz qarşınızda gördüyünüz müqəddəs Dekretalilər baş mələkənin əlləri ilə yazılıb. Sizə – dəniz arxasından bura gələnlərə ola bilər ki, bu, inandırıcı görünməz.

– Hə, nəyə inandırıcı deyil, – Panurq etiraf etdi.

– Axı onlar Nil çayı kimi bizə uca dünyadan göndərilib – əlbəttə ki, ilahi Dekretalilər istisna olmaqla – bütün fəlsəfənin atası Homer onu elə buna görə Yupiterdən gələn adlandırıb. Bir halda ki siz Dekretalilərin müjdəçisi və onun sayıq mühafizəçisi olan papanı görmüsünüz, biz sizə onlara baxmağa, əgər arzu etsəniz, onu sayğıyla öpməyə də icazə verəcəyik. Amma bunun xətrinə, əvvəlcə siz üç gün pəhriz saxlamalı və müəyyən edilmiş qaydalara əsasən, öz günahlarınızı boynunuza almalı, suçlarınızı səylə qınından çıxararaq inventarlaşdırmalısınız ki, bax bu ilahi Dekretalilərin heyvətəmiz sözlərinin öyrətdiyi kimi, işin heç bir cəhətini qaçırmayasınız. Bundan ötrü isə vaxt gərəkdir.

¹ Özünü dərk et. (*yun.*)

² Sən varsan. (*yun.*)

– Çox hörmətlimiz! – Panurq ona müraciət etdi. – Sizin Dekretinaliləri, daha doğrusu, mən Dekretalilər demək istəyirəm, biz artıq kağızda, perqamentdə, velen kağızında, əllə yazılmışını və çap olunmuşunu görmüşük. Onları bizə göstərmək – artıq zəhmətdir. Sizin buna hazır olmağınız bizə bəs edər, sizə səmimi-qəlbədən minnətdarıq.

– Bəli, amma beləsinə mələyin özünün yazdığını görmək, vallah, sizə heç vaxt müyəssər olmayıb, – Homenas etiraz etdi, – sizin ölkənizdəkilər, sadəcə, bizimkilərdən köçürülüb, bu barədə bizim qədim dekretali şərhçilərimizdən biri açıq danışır. Qısa söyləsək, sizdən ötrü zəhmət çəkmək mənə xoşdur. Bircə siz söyləyin: allahın vur-tut üçcə gününü pəhriz saxlamağa və tövbə etməyə razısınızmı?

– Qızları-xara-blama – bunu biz məmnuniyyətlə edərdik, – Panurq dedi. – Amma indi pəhriz bizim üçün yerinə düşməz: biz artıq dənizdə pəhrizləmişik, lap ondan da çox; o qədər ki, hörümçəklər dişlərimizdə tor toxuyublar. Bizim şanlı qardaşımız Dişparçalayan Jana baxın (bu sözü deyərkən Homenas onu öpdü): onun ağzında mamır bitib, çünki o, dodaqlarını və çənəsini nə hərəkət etdirir, nə də tərpedir.

– Bu düzdür, – Jan qardaş təsdiq etdi. – Mən o qədər pəhrizləmişəm ki, tamamilə əyilmişəm.

– Gəlin məbədə keçək, – Homenas dilləndi, – amma siz bizi bağışlayın ki, indi sizə Tanrı ibadəti ayinini yerinə yetirməyəcəyik. Günorta artıq keçib, müqəddəs Dekretalilər isə bizə günortadan sonra ibadət etməyi qadağan edir: mən oxuma ilə messanı və priçastiyeni nəzərdə tuturam. Mən sizin üçün qısa və qurusunu yerinə yetirərəm.

– Mən gözəl Anjuy şərabı ilə isladılmışını üstün tutardım, – Panurq söhbətə söz qatdı. – Hə, yellədin, yellədin!

– Ah, səni görüm batasan! – Jan qardaş çığırdı. – Əfsus ki, hazırda mənim qarnım boşdur! Əgər mən rahib qaydası ilə yaxşıca qəlyanaltı etməyə və içməyə macal tapsaydım, onda o lap Requiem oxusaydı belə, məndə qurumuşları, yəni mərhumları dəfn etməyə həm çörək, həm də şərab tapılırdı. Başlayın, yelləyin, dürtün, amma sizdən rica edirəm: öz

messanızı tez gumbuldadin, yoxsa aclıqdan mənim qusmağım, ya da daha pisim gəlir.

L Fəsil. Homenasın bizə papanın örnəyini göstərməsi haqqında

Messa qurtaranda Homenas baş mehrabın yanındakı mücrüdən böyük açar topasını götürdü, mehrabın üstündəki barmaqlıqlı pəncərənin bağlandığı otuz iki rəzəni və on dörd qıfılı açdı; sonra o çox sirli bir görünüşlə yaş kisə ilə örtüdü və al-qırmızı atlas örtüyü aralayıb bizə, mənim fikrimcə, çox pis olan hansısa bir rəsmi göstərərək, uzun əsa ilə ona toxundu, sonra isə əsanın ucunu öpməyimiz üçün bizə uzatdı.

– Siz necə düşünürsünüz, bu, kimin rəsmidir? – o soruşdu.

– Görünür, bu papadır, – Pantaqrueel cavab verdi. – Mən onu tacından, çiyinliyindən, mantiyasından və ayaqqabılarından tanıdım.

– Siz düz tapdınız, – Homenas dilləndi. – Bu, yerdə olan və bizim həsrətlə gözlədiyimiz həmin səadətəgətirən Tanrının ideyasıdır. Ah, xoşbəxt, arzu edilən, həsrəti çəkilən gün!.. Sizlərsə bəxtiyarsınız, çox bəxtiyarsınız! Ulduzlar sizə qarşı o qədər iltifatlı olub ki, təkcə rəsmnin bizim yadımızda olan günahlarımızın hamısının, yadımızdan çıxmış günahlarımızın üçdəbiri və qırıxda on səkkizinin birlikdə bağışlanması ilə mükafatlandırılan bu yer Tanrısının üzünü görməyə layiq olmusunuz! Elə buna görə də biz ona baxmağa yalnız böyük bayramlarda cəsarət edirik.

Pantaqrueel hiss etdi ki, bu rəsm Dedalın əsərlərini xatırladır. Lap bu, saxta, hətta kobud olsa belə, hər halda, onda günahları bağışlayan hansısa məhrəm və gözəgörünməz bir ilahi qüvvə olmalıdır.

– Bu, elə bizim Seyidəki kimidir, – Jan qardaş ona qoşuldu. – Bir dəfə xəstəxanada cürbəcür dilənçilər bayram süfrəsi ətrafında oturub özlərini tərifləyirdilər: biri – altı blank, o birisi – iki su, üçüncüsü – yeddi karolyus, bir yoğun dilənçi isə, guya, tam üç teston yığmışdı. “Görünür, sənin ayağın

Tanrı ayağıdır”, – yoldaşları ona dedilər. Belə çıxır ki, onlar onun qotur yemiş, irinləyən ayağında hansısa bir Tanrının gizləndiyinə əmin idilər.

– Belə hekayələrə qonaq etməzdən əvvəl gələn dəfə zəhmət çəkib mənə ləyən gətirin, – Pantaqrueel dilləndi, – az qaldı ürəyim bulansın. Bu cür iyrenc, murdar şeylərdən danışaraq, Tanrının müqəddəs adını çəkməyə necə cəsarət edirsiniz? Tfu, tfu, sizə ayıb olsun! Orada, öz monastır divarlarınızın arxasında siz rahiblər cəfəngiyat danışmağa vərdiş etməisiniz, burada isə bunu buraxın.

– Axı elə həkimlər də danmırlar ki, ilahi qüvvə müəyyən dərəcədə bəzi xəstəliklərə səbəb olur, – Epistemon etiraz etdi, – məhz Neron da göbələkləri tərifləyir, yunanların ardınca onu “Tanrıların yeməyi” adlandırırdı, çünki onlarla o, öz sələfini – Roma imperatoru Klavdini zəhərləmişdi.

– Mənə görə, – Panurq danışmağa başladı, – sizin bu rəsmimiz bizim axırıncı papalarımızla ümumi heç nəyi yoxdur – mən onları çiyinliksiz, bunun əvəzində dəbilqədə və fars tacı ilə görmüşəm, halbuki bütün xristian dünyasında o vaxt sakitlik və dinclik hökm sürürdü, təkcə onlar xaincəsinə və amansızcasına savaşırdılar.

– Axı onlar yerdə olan müqəddəs hakimə – hamıya xoşbəxtlik gətirən Tanrıya tabe olmaq istəməyən qiyamçılara, kafirlərə, itaətsiz protestantlara qarşı savaşırdılar, – Homenas etiraz etdi. – Belə savaqlara müqəddəs Dekretalilər nəinki icazə verir və alqışlayır – onlar bunu papanın vəzifəsi sayır, onun əmrindən tük qəddər boyun qaçıran imperatorları, kraları, hersoqları, knyazları və bütöv dövlətləri bir an gecikmədən oddan və qılıncdan keçirməlidir; onların bütün vərdövlətlərini, krallıqlarını əllərindən almalı, onları sürgünə göndərməlidir, lənətləməli və təkcə onların öz cisimlərini deyil, uşaqlarının və ev adamlarının da cisimlərini öldürməli, həm də onların ruhlarını düz cəhənnəmin oduna atmalıdır.

– Bəli, lənətə gələsən! – Panurq səsləndi. – Burada bir nəfər də olsa, Kotanmordan kimi bir asini, ya da almanların və ingilislərin arasında olan kafirlərdən tapmazsan! Siz hamınız seçmə xristianlarsınız.

– Bəli, bəli, – Homenas təsdiq etdi, – buna görə də biz hamımız xilas olacağıq. İndi müqəddəs su dalınca gedək, sonra sizi mənim evimdə yeməyə dəvət edirəm.

LI Fəsil. Süfrə başında, mövzusu Dekretalilərin mədhi olan dostcasına söhbət

Əyyaşlar, diqqət verin ki, Homenas quru messanı yerinə yetirən vaxt üç zəngçi əllərində iri boşqab tutaraq, dua edənlərin yanında gəzir və uca səslə onlara müraciət edirdi:

– Onun üzünü görmüş xoşbəxtlərə ianə verin!

Homenas məbəddən çıxanda onlar Papoman pulları ilə ağzınacan dolu olan bu boşqabları ona təqdim etdilər. Homenas bizə izah etdi ki, bu eyş-işrətə sərf ediləcək müqəddəs Dekretalilərin harasında gizlədilmiş möcüzəli haşiyənin tələb etdiyi kimi, bu ianə və töycünün bir hissəsi bol içkiyə, digəri isə – doyunca yeməyə sərf ediləcək.

Doğrudan da: ziyafət baş tutdu, özü də Amyendəki Giyotlar yeməxanasını¹ xatırladan gözəl bir yeməxanada. Sizi inandırırım ki, yemək bol idi və bolluca içki var idi. Bu nahar vaxtı mənim yaddaşıma iki maraqlı məqam həkk olundu: hansı bir yemək verilmişdisə, istər cüyür, axta xoruz, donuz əti (Papomaniyada çoxlu donuz saxlayırlar), göyərçin, evdovşanı, dovşan, hindxoruzu, ya da nə olur-olsun – hamısı bol miqdarda əla qiymə ilə doldurulmuşdu; yeməklərin birinci və ikinci dəyişməsi ərlək, yerli əhldən, gözəl (inanın mənə), sevimli qızlar, baftalı qurşaqla iki dəfə çəkilmiş uzun yüngül ağ alt köynəyində, örtüsüz saçlarında bənövşəyi ipək bant, qızılgül, qərənfil, mərəzə, şüyüd, portağal gülü və başqa ətirli çiçəklər olan, qıvrım saçları açıqrəngli, məftunedici kuklalar tərəfindən edilirdi və onlar hər gəlişlərində nəzakətli və məlahətli təzimlər edərək, qonaqlara şərab paylayır, qonaqlar isə onlara baxıb həzz alırdılar. Jan qardaş ağzında qanad gəzdirən

¹ ...Amyendəki Giyotlar yeməxanası – bu ünlü müəssisə barədə Mişel Montenin (1533–1592) gündəliyində də danışılır (XI fəsil).

köpək kimi çəp-çəp onlara baxırdı. Birinci yemək yeyiləndən sonra qızlar xoş səslə çox müqəddəs Dekretalilərin şərəfinə şeir oxudular.

İkinci xörəyi gətirəndə isə şən və oynaq əhvala gələn Homenas şərəbpaylayanlardan birinə bu sözlərlə müraciət etdi:

– Xuddam, xidmət et!

Bu sözlərdən sonra qızlardan biri çox çevikliklə ona böyük qədəhdə qeyri-adi şərəb gətirdi. Homenas qədəhi onun əllərindən alaraq, dərinədən nəfəsini dərib, Pantaqruele dedi:

– Hökmdar, həmçinin siz də, mənim lütfkar dostlarım! Mən bütün qəlbimlə sizin sağlığınıza içirəm. Siz mənim əziz, çox əziz qonaqlarımsınız.

Burada o, qədəhi boşaltdı və onu qıza – afətə verib guruldadı:

– Ey ilahi Dekretalilər! Siz bu şirin şərəbi nə qədər ləzzətli etdiniz!

– Bəli, şərəb pis deyil, – Panurq razılaşdı.

– Mən onların dadsız şərəbi dadlı etmələrini üstün tutardım, – Pantaqruele elan etdi.

– Ey bədbəxt insanların xilasını üçün bunca gərəkli olan mələklərin altıncı Kitabı! – Homenas davam etdi, – ey baş mələyin Klimentinləri!¹ Sizdə əsl xristianın idealları necə də tam saxlanılır və dəqiqliklə təsvir edilir! Ey mələklərin Ekstravaqantları! Sizsiz burada, bu əzablı dünya möhnətində dolayan, fani cisimlərdə məhbus edilmiş nə qədər bədbəxt ruh məhv olardı! Heyhat, nəhayət, nə vaxt insanlara sizi oxumağı, sizi anlamağı, sizi dərk etməyi, sizi tətbiq etməyi, sizi həyata keçirməyi, sizi əmməyi, baş beyinin, iliklərin ən dərin mədəciklərinə, qan damarlarının dolanbaclarına hopdurmağı və daxil etməyi təlqin edən o xüsusi nemət göndəriləcək! Ah, yalnız onda, ondan nə tez, nə də başqa cür yer üzündə həyat xoşbəxt olacaq!

Bu sözlərdən sonra Epistemon masa arxasından durub dik Panurqa çıxmırdı:

¹ *Ey mələklərin altıncı Kitabı... Ey baş mələyin Klimentinləri!* – burada mələklərin iyerarxiyası (vaciblik pilləsi) haqqındakı təsəvvürlər üzərində söz oyunu var.

– Ayaqyolu olmadığından çölə çıxmaq lazım gələcək! Bu qiymə mənim düzbağırşağımı elə şişirdib ki, artıq saxlamağa gücüm qalmayıb.

– Ah, onda, – Homenas davam edirdi, – artıq dolu, şaxta, qırov, tufan olmayacaq! Ah, onda bütün dünya nemətlərinin bolluğu gələcək! Ah, onda bütün kainatda daimi, sarsılmaz bərişəqlər bərqərar olacaq: savaqlar, qarətlər, rüsvətخورluq, talar, qətlər bitəcək – yalnız kafirləri və məlun iğtişəşçiləri öldürmək olacaq! Ah, onda bütün insan nəsli üçün şadyanalıq, fərəh, ləzzət, səfa, əyləncə, nəşə, məmnunluq hökm sürəcək! Ey bu ölməz Dekretalilərin möcüzəli fəsillərində əbədiləşdirilmiş ulu din, qiymətləndirilməyən elm, Tanrı nəsihətləri! Ah, hansı birimiz, heç olmasa, yarımca qaydanı, qısa bəndi, ya da müqəddəs Dekretalilərin tək bircə öyüdüni oxuyarkən, əgər o, kafir deyilsə, özündə Tanrı sevgisinin yanan çırağını, öz yaxınına şəfqəti, dünyəvi mənasızlığa qarşısızalmaz nifrəti, ruhun vəcdini, hətta üçüncü göyə qədər heyranlığını və özünün bütün arzularının tam yerinə yetməyini hiss etməmişik!

LII Fəsil. Dekretalilərin yaratdığı möcüzələr haqda söhbətin davamı

– Bax bunu mən başa düşürəm, xətib, – Panurq qeyd etdi, – amma mən bütün bunlara tükəcə də inanmıram, çünki bir dəfə mən Puatyedə, şotlandiyalı dekretalişünas alimin yanında bircə bölməciyi oxumalı oldum, bu oxuma məni elə qəbiz etdi ki, bundan sonra dörd, ya beş gün bayıra çox az, həm də çox çətin gedirdim. Bilirsiniz necə? Sizə and içirəm ki, Katullun sözlərinə görə, onun qonşusu Furiyanın nəcis ifraz etdiyi kimi:

İldə ən çoxu on dəfə ifraz edirsən,
Nəcisin də bərk olur – daşlar kimi
Onu barmağınla sıxmağa çalışırsan,
Onları sarı izlə yaxa da bilməyirsən.

– Ha-ha! – Homenas güldü, – Müjdəçi Yəhyaya and olsun, dostum, sizin qəlbinizdə hansısa bir ölümcül günah olub.

– Onun buraya heç bir dəxli yoxdur, – Panurq qeyd etdi.

– Bir dəfə, – Jan qardaş danışmağa başladı, – mən Seyidə olanda bu lənətə gəlmiş Klimentinin vərəqi ilə silinmək ağlıma gəldi, siz bilməlisiniz ki, Jan Gimar – bizim süpürgəçimiz onları monastırın həyətinə tullamışdı – bax belə, əgər bundan sonra məndə dəhşətli qanaxmaları olan babasil əmələ gəlmədisə, mənim yazıq bağçam saralıb-solmadısa, qoy mən lənətə gəlim.

– Müjdəçi Yəhyaya and içirəm, – Homenas dilləndi, – sizi, heç bir şübhəniiz olmasın ki, Tanrı cəzalandırıb, ona görə ki, bu müqəddəs kitabları murdarlamısınız, amma bu arada siz onları öpməli və Tanrının özü, ya da hər halda, möhtərəm müqəddəslərdən biri kimi ona saygınızı göstərməliyidiniz. Panormita isə heç vaxt yalan danışmaz.

– Monpelyeli Jan Şuar, – Ponokrat danışmağa başladı, – müqəddəs Olari rahiblərindən böyük ölçülü, əla Lambal perqamentində yazılmış bir neçə çox gözəl Dekretali alıb qızıl yastılatmaq üçün onlardan velen kağızı¹ düzəltməyə başladı. Sizcə, nə alınmışdı: bütün vərəqlər zədəli alınmışdı – yırtıq-yırtıq.

– Cəzadır, Tanrının cəzası, – Homenas qeyd etdi.

– Manlı aptekçi Fransua Kornyu əzilmiş Ekstravaqantlardan bağlama düzəltdi, – Evdemon danışmağa başladı, – əgər onun ora qoyduğu şeylər – buxur, istiot, mixək, darçın, zəfəran, mum, ədviyyələr, səna, ravənd, xurma – bir sözlə, araba, maraba və hava dərhal çürüyüb xarab olmurdusa və zəhərə dönmürdüsə, qoy mən şeytana inanmaqdan əl çəkim.

– Qisasdır, Tanrı cəzasıdır, – Homenas qeyd etdi. – Müqəddəs yazıları dünyəvi işlərə sərf etməklə..

– Parisli dərzi Qronye köhnə Klimentinləri ölçü və ülgüyə işlətməmişdi, – Karpalim danışmağa başladı, – təəccüblü işdir: bu ülgü, nümunə və ölçülərlə tikilmiş paltarlar – mantiyalar, plaşlar, yapıncılar, kaftanlar, tumanlar, büzməli donlar, enli

¹ *Velen kağızı* – yüksək keyfiyyətli qalın kağız

yaxalılar, kamzollar, ləbbadələr, atlı donları, çənbərli tumanlar – heç nəyə yaramadı. Qronye düşünür ki, plaş biçir – amma miyança alınır. Kaftan əvəzinə, onda yanienli şlyapa alınır. Büzməli don biçir, çiyinlik alınır. Kamzol ülgüsü ilə nə sə, yastı papağa bənzər bir şey biçir. Həmin ülgü ilə onun köməkçiləri tikməyə başladılar, kürəyini kəsdilər – şabalıd qovurmaq üçün tavaya oxşayan bir şey alındı. Enli yaxalıqdan yapışır – çəkmə alınır. Çənbərli tuman ülgüsü ilə başlıq biçir. Elə bilir ki, yapıncı tikir, amma onda İsveçrə dəfi alınır. Nəhayət, məhkəmə yazığı məcbur etdi ki, bütün sifarişçilərə zay edilmiş parçaların pulunu ödəsin, indi onun evində yel əsib, yengələr oynayır.

– Cəzadır, Tann əvəzini verir, – Homenas qeyd etdi.

– Kayuzakda senyorlar d`Etisak və vikont de Lozen hədəfə ox atmaq fikrinə düşmüşdülər, – Gimnast danışmağa başladı, – Perotu ibadət kitabları üçün əla kağızda yazılmış Dekretalilərin cildinin yarısını doğradı və onlardan hədəf üçün ağ dairələr düzəltdi. Nə oldu? Əgər oradakı arbaletçilərdən, heç olmasa, biri bu hədəfə dəydisə, mən öz ruhumu şeytana verərəm, sataram, axı onlardan yaxşısını bütün Cəhənnəmdə tapıb bilməzsən. Ox atırlar, yan keçir. Müqəddəs hədəf beləcə bakirə və zədəsiz qaldı. Mərc pullarının saxlanmaq üçün verildiyi Sansornen böyük isə sonralar bizə qızıl əncirə and içirdi ki (bu, onun ən qorxunc andı idi), Karkalenin oxunun ağ dairənin ortasındakı qara nöqtəyə uçduğunu və ora çataraq batmağa az qalmış qəfildən bir tuaz kənara, çörəkxanaya tərəf yönəldiyini o, açıq-aydın, apaydın bir surətdə görmüşdür.

– Möcüzə, möcüzə, möcüzə! – Homenas çığırdı. – Xuddam, xidmət et! Bütün buradakıların sağlığına içirəm. Mən sizi əsl xristian sayıram.

Bu sözlərdən qızlar pıqqıldadılar. Jan qardaş burnu ilə fınxırdı, sanki, kişnəmək, ya da madyana qalxmaq istəyirdi.

– Zənnimcə, – Pantaquiel dedi, – bu hədəflərə ox atmaq Diogenə atmaqdan daha təhlükəsizdir.

– Necə yəni? – Homenas soruşdu. – Məgər Diogen dekretaliçi olub?

– Bu, hələ məlum deyil, – məhz bu vaxta qədər öz işlərini həll edib qayıdan Epistemon söhbətə qarışdı.

– Bir dəfə, – Pantaqrueel davam etdi, – Diogenin ağılına şənlənmək gəldi və o, hədəfə ox atan atıcılara baxmağa getdi. Onlardan biri çox uğursuz, qabiliyyətsiz və bacarıqsız idi, onun növbəsi gələn kimi tamaşaçılar onun oxu onlara atacağından qorxaraq, hərəsi bir tərəfə qaçırdı. Diogenin gözləri önündə atıcı o dərəcədə sapma nişan aldı ki, onun oxu hədəfdən tam bir trabyut kənara meyilləndi; atıcı ikinci oxu atmaq istəyərkən Diogen camaatın dağılışdığına baxmayıb, qaçaraq hədəfin düz yanında durdu, zira onun sözlərinə görə, bura ən etibarlı yer idi: guya, atıcı hər yeri vura bilər, yalnız hədəfdən başqa – onun oxları yalnız onun üçün təhlükəsizdir.

– Senyor d`Etisakin Şamuyak adlı paji başa düşdü ki, burada nəsə bir bilməcə var, – Gimnast davam etdi, – o, Perotuya məsləhət gördü ki, yeni hədəf hazırlasın və bunun üçün Puyakin işinin kağızından istifadə etsin. Bundan sonra yarışçılar hədəfi dəqiq vurmağa başladılar.

– Landerusda Jan Delifin toyunda yerli adətlərin tələb etdiyi kimi gözəl və dəbdəbəli ziyafət qurmuşdular, – Rizotom danışmağa başladı, – şam yeməyindən sonra məzhəkələr, komediyalar və cürbəcür vecsiz əyləncələr oynandı, qaval və zıncırovlav mavritan rəqsləri oynandı, nişanlılar maskalarda və təlxək paltarında gəldilər. Mən və mənim məktəb yoldaşlarım qərara aldığımız ki, yeni evlənənlərə bacardığımız qədər sayğı göstərməliyik: bu məqsədlə biz şəhərdə ağ və bənövşəyi livreyalar hazırladıq, toya az qalmış isə üstündə çoxlu müqəddəs Mixail balıqqulağı və ilbiz qını olan gülməli saqqallar düzəlttik. Pıtırqan, ayıpəncəsi, pıtraq və kağız olmadığından biz üstündə gözlər, burun və ağız üçün deşiklər olan öz üzlüklərimizi köhnə, gərəksiz altıncı Kitabdan düzəlttik. Görün bir nə alındı: bizim əyləncəmiz və məsum şıltaqlıqlarımız qurtaran kimi üzlüklərimizi çıxartdıq, həmin anda bəlli oldu ki, biz Dueyin ilahi çılgınlıq səhnələrindəki şeytan balalarından da qorxunc və eybəcərlik – Dekretalinin vəərəqlərinin toxunduğu yerlər o dərəcədə eybəcərləşmişdi. Kimdəsə – çöpurluq, kimdəsə – qotur, kimdəsə – xora, kimdəsə – məx-

mərək, kimdəsə – iri çibanlar əmələ gəlmişdi. Bir sözlə, kimin dişi düşmüşdüsə, biz onu ən az zərərcəkən hesab elədik.

– Möcüzə, möcüzə! – Homenas çığırdı.

– Hələ bu harasıdır! – Rizotom davam etdi. – Mənim bacılarım Katrinlə Rene bu ən gözəl altıncı Kitabın arasına, sanki, preslənmələri üçün yenidən yuyulmuş, səylə ağardılıb nişastalanmış ləçək, manjet və yaxalıqlar qoymuşdular – zira o, qalın tamasalarla örtülmüş və iri mıxlarla mıxlanmışdı. Və budur, Tanrıya and olsun...

– Dayanın, – Homenas onun sözünü kəsdi, – siz hansı tanrını nəzərdə tutursunuz?

– Tanrı birdir, – Rizotom cavab verdi.

– Axı bu göylərdədir, – Homenas dedi. – Məgər bizim yer üzündə tanrımız yoxdur?

– Ah, səni lənətə gələsən, vicdanla desəm, mən onun haqqında heç düşünməmişdim! – Rizotom boynuna aldı. – Beləliklə, sudə-quruda yaşayan tanrıya – papaya and olsun, onların ləçəkləri, yaxalıqları, döşlükləri, bağları və bütün ağıları kömür kisəsindən də qara olmuşdu.

– Möcüzə! – Homenas çığırdı. – Xuddam, qulluq et, bütün bu gözəl hekayələri yadında saxla!

– O, necə oxunurdu? – Jan qardaş dilləndi. –

O vaxtdan ki, Dekretə
Dekretalilər əkləndi;
Atlandılar rahiblər,
Dünya pisliliklə yükləndi.

– Başa düşürəm! – Homenas dedi. – Bunlar hamısı meydana təzə çıxmış kafirlərin ədəbsiz zarafatlarıdır.

LIII Fəsil. Dekretalilərin hansı hiyləgər üsullarla qızılı Fransadan Romaya daşdıqları haqqında

– Mən həvəslə tam bir bərni içalat verərdim, – Epistemon elan etdi, – yalnız ondan ötrü ki, *Execrabilis, De multa Si plures, De Annatis per totum, Nisi essent, Cum ad monasterium,*

*Quod dilectio, Mandatum*¹ və hər il Fransadan Romaya çox yox, dörd yüz dukat daşıyan bəzi başqa sarsıdıcı fəsiləri əslindən oxuyum.

– Qənaətbəxşdir, – Homenas qeyd etdi, – lakin qatı xristian olan Fransanın Roma kuriyasının yeganə dolandıranı olduğunu nəzərə alsaq, mən deyərdim ki, bu hələ azdır. Bununla belə, siz mənə fəlsəfədən, təbabətdən, hüquq elmlərindən, riyaziyyatdan, humanitar elmlər sahəsindən hər hansı bir kitabı, nəhayət, ilahi, əfv et, hər hansı bir müqəddəs kitabı göstərə bilərsiniz ki, o, elə bu qədər daşısın? Yox. Danışmağa dəyməz. Siz heç yerdə belə qızilli iqtidar tapa bilməyəcəksiniz! Bu lənətə gəlmiş kafirlər isə Dekretaliləri öyrənmək və dərk etmək istəməirlər! Yandırın, kəlbətinlə sıxın, tikə-tikə doğrayın, suda boğun, əzin, payaya taxın, sümüklərini sındırın, şaqqalayın, təkərə bağlayın, bağırsaqlarını tökün, çarmıxa çəkin, parçalayın, didin, qızardın, buğa verin, bişirin, qaynadın, işgəncə alətinə qaldırın, qaraciyərini əzin, külə döndərin bu iy-rənc, murdar kafirləri, Dekretali qənimlərini, Dekretali qatillərini, zira onlar insan qatillərindən, ata qatillərindən daha pisdirlər, lənətə gəlmiş bu dekretaliktonlar!

Əgər siz, mehriban insanlar, sayılmaq və əsl xristian kimi tanınmaq istəyirsinizsə, onda mən sizdən artıq dərəcədə xahiş edirəm ki, müqəddəs Dekretalilərin və onlara əlavələrin, məhz ecazkar altıncı Kitabın, ecazkar Klimentinlərin və ecazkar Ekstravaqantların öyrətdiklərindən başqa heç nə haqqında düşünməyin və təfsir etməyin, heç nə etməyin və təşəbbüs göstərməyin. Ey ilahi kitablar! Onda, mehriban insanlar, siz burada, Yerdə şöhrətə, hörmətə, ucalığa, var-dövlətə, yüksək dərəcələrə və üstünlüklərə nail olacaqsınız. Hamı sizə pərəstiş edəcək, hər kəs qarşınızda əsəcək, sizi hamıdan fərqləndirəcəklər, seçəcəklər və hamıdan üstün tutacaqlar, çünki bütün kainatdakı insanlar arasında əbədi Tanrının icazəsi və yazısı ilə özlərini müqəddəs Dekretalilərin öyrənilməsinə həsr edənlər kimi, əlindən hər iş gələn adamları tapa bilməzsiz.

¹ “Lənətə layiqdir”, “Çox şeylər haqda”, “Əgər olduqca çoxları”, “Panın xeyrinə daxil olan illik gəlirlər haqda”, “Əgər olmasaydılar”, “Nə vaxt monastrı doğru”, “Nəyə sayğı göstərməli”, “Sərəncamlar” (*lat.*)

Sizə döyüş vaxtı bütün maneələri dəf edən, bütün təhlükələrdən qurtulan, öz adamlarını sevinclə hücumla və döyüşə aparən, heç nə itirməyən, hər vaxt itkisiz qələbə çalan və qələbələrinin bəhrəsini görən şöhrətli sərkərdə, ərdəmli başçı və ordu rəhbəri, imperator gərəkdir? Belə isə dekretisti... yox, yox, mən elə demədim – dekretalisti götürün.

– Əcəb yanılmadır! – Epistemon əlavə etdi.

– Sizə kilsənin də, əyanların da, senatın və xalqın da məmnunluqda, dostluqda, razılıqda, itaətdə, xoş əxlaqda və ehtiramda olmaları üçün əmin-amanlıq dövründə respublikanı, krallığı, imperiyanı və monarxiyanı idarə etməyə yararlı və uyğun adam gərəkdir? Belə isə dekretalisti götürün.

Sizə öz nümunəvi həyatı, natiqlik istedadı, möminliyi ilə qısa müddətdə, qan tökmədən Müqəddəs torpaqları geri ala bilən və allahsız türkləri, yəhudiləri, tatarları, moskovitləri, məmlükləri və sarrabovitləri¹ müqəddəs dinə döndərməyi bacaran adam gərəkdir? Belə isə, dekretalisti götürün.

Nə üçün bəzi ölkələrdə xalq itaətsiz və özbaşınadır, nöqərlər piylənir və avaralıq edir, məktəblilər isə – veyl və əsl eşşəkdirlər? Çünki onların hökmdarları, saray nazirləri və müəllimləri dekretalist olmayıblar.

Əlinizi ürəyinizin üstünə qoyaraq deyin: xristian aləmini hər yerdə, göy qübbəsindəki ulduzlar kimi boyayan, bəzəyib-düzəyən və şəfaqləndirən şöhrətli rahib ordenlərini kim təsis etdi, möhkəmləndirdi və hüquqlarını bərqərar etdi? İlahi Dekretalilər.

İqamətgahlarda, monastırlarda və abbatlıqlarda həyat tərzinin əsaslarını kim müəyyən etdi, təməlini qoydu, bünövrəsini tikdi və indi də gecə-gündüz oxuduğu dualarla yenidən vaxtsız qarışıqlığa düşmək təhlükəsindən dünyanı xilas edən vicdanlı rahibləri kim qanadı altına alır, yedizdirir və təmin edir? Müqəddəs Dekretalilər.

Apostol Pyotrun düzəltdiyi çox tərifli və məşhur malikanədə cisim üçün, eynilə də ruh üçün nəzərdə tutulmuş dünya nemətlərini kim istehsal edir və günbəgün artırır? Müqəddəs Dekretalilər.

¹ *Sarrabovitlər* – hədsiz özbaşınalıqları ilə seçilən Misir kahinləri

Əfsanəvi müqəddəs papa taxtına belə zəhmli gücü kim vermişdir ki, əsrlərdən bəri bizim günlərdəki kainatın hər yerində bütün krallar, imperatorlar, padşahlar və hökmdarlar istər-istəməz ondan asılıdırlar, ondan yapışıblar, ondan tac alırlar, ona arxalanırlar, onlarla hakimiyyətə gəlirlər və yerə düşərək, sizin indicə rəsmi gördüyünüz möcüzəli ayaqqabıları öpmək üçün Romaya gəlirlər? Tanrının şəfəverici Dekretaliləri.

Mən sizə böyük sirr açmaq istəyirəm. Sizin universitetlərin gerblərində, adətən, kitab təsvir edilir – bəzən açıq, bəzən də bağlı halda. Siz necə düşünürsünüz, bu nə kitabdır?

– Anlayışım yoxdur, – Pantaqrueel cavab verdi. – Mən onu heç vaxt oxumamışam.

– Bu, Dekretalilərdir, onlarsız bütün universitet imtiyazları məhv olardı, – Homenas izah etdi. – Siz özünüz bunu heç vaxt anlamazdınız! Ha-ha-ha-ha!

Burada Homenas gəyirməyə, kişnəməyə, tüpürməyə, tərləməyə, os.....ğa başladı, sonra özünün dörd miyançalı, hündür, yağlı papağını qızlardan birinə uzatdı, o da onu nəvazişlə öpərək və şən-lənərək – onu hamıdan tez ərə verəcəklərinə işarə və təminat kimi özünün məlahətli başına qoydu.

– Vivat! – Epistemon qışqırdı. – Vivat, fifat, pipat, bibat! Bax bu, doğrudan da, möcüzəli sirdir!

– Xuddam, xuddam! – Homenas bağırdı. – Tez ol, bizə qulluq üçün deyil, dostluq üçün xidmət et. Qızlar, çərəz gətirin! Beləliklə, təkrar edirəm: özünüzü bütünlüklə müqəddəs Dekretalilərin öyrənilməsinə həsr edərək, siz hələ bu həyatda hörmət və var-dövlətə layiq olacaqsınız. Deyilənlərə onu əlavə etmək istəyirəm ki, sizə o dünyada, açarları dekretalilərə, bizim bu xoşniyyət Tanrımıza etibar edilmiş fərəhli səma çarlığında xilas hazırlanmışdır. Sən, mənim səcdəgahım, sən, mənə hələ görmək nəsim olmayan, ey xoşniyyət Tanrı! Bizə mərhəmət göstər və heç olmasa, bizim ölüm saatımızda sənənin nəzarətçisi, qoruyucusu, baxıcısı, sərəncamçısı və paylaşdırıcısı olduğun, bizim müqəddəs anamız – kilsənin bu xəzinələrini bizə aç! Qoy sənənin əmrinlə ilahi düşüncələrin bu şirin bəhərləri, bu möcüzəli indulgensiyalar bizdə bol olsun ki,

əcinnələr bizim bədbəxt ruqlarımızı ələ keçirə bilməsinlər və cəhənnəmin qorxunc əsnəyi bizi udmasın. Birdən məhşərdən yan keçə bilməriksə – qoy belə olsun! Lakin istədiyən vaxt bizi xilas etmək sənəin hökmündə və sənəin ixtiyarındadır.

Burada döşünə vuran Homenas xaç kimi birləşdirdiyi iri barmaqlarını öpərək acı göz yaşları ilə ağlamağa başladı.

LIV Fəsil. Homenasın Pantaqruele xeyirxah xristianın armudlarını bağışlaması haqqında

Bu riqqətli sonluğı müşahidə edən Epistemon, Jan qardaş və Panurq gözlənilmədən əlsilənlə üzlerini gizlədib qışqırdılar: “Myau, myau, myau!” – eyni zamanda, elə görünüş aldılar ki, guya, ağlayır və göz yaşlarını silirlər. Qızlar yaxşı öyrədilmiş olduqlarından gecikmədən hamıya Klimentin şərabi doldurulmuş qədəhlər və yanında növbənöv mürəbbə gətirilər.

Yeməyin sonunda Homenas bizim hamımıza iri, seçmə armud payladı.

– Bunlar sizədir, dostlar, – o dedi. – Bu armudlar xüsusi-dir¹, siz belələrinə başqa heç yerdə tapmayacaqsınız. Heç bir torpaq hər şey yetişdirə bilməz. Qara ağac yalnız Hindistanda bitir. Sabeilər ölkəsindən gözəl buxur gətirirlər. Lemnos adasından – aptek palçığı. Bu gözəl armudlar yalnız bizim adada yetişir. Əgər istəsəniz, onları öz ölkənizdə əkin.

– Onlar sizdə necə adlanır? – Pantaqrueel maraqlandı. – Mənə elə gəlir ki, bunlar çox dadlı və şirəli armudlardır. Əgər onları dörd yerə bölüb qazana qoysaq, oraya bir az şəkər və şərəb əlavə edib bütün bunları bir yerdə qaynatsaq, yəqin ki, xəstələr üçün, elə sağlam adamlar üçün də çox faydalı yemək alınar.

– Şübhəsiz! – Homenas təsdiq etdi. – Biz, şükür Tanrıya, sadə adamlarıq: əncirə – əncir, armuda isə – armud deyirik.

¹ *Bu armudlar xüsusidir...* – söhbət çox geniş yayılmış armud növü barədədir; Türendə onun müqəddəs Martin tərəfindən yetişdirildiyi güman edilirdi.

– Vicdan haqqı, – Pantaqrueel dedi, – mən evə qayıdanda – bu isə Allah qoysa, tezliklə olacaq – bu armudları özümün Luara sahilindəki bağımnda mütləq əkəcək və calaq edəcəyəm, onlar xeyirxah xristian armudları adlanacaq, zira bu xeyirxah papomanlardan yaxşı xristian görmək mənə heç vaxt qismət olmayıb.

– Mənə elə gəlir ki, – Jan qardaş dedi, – bizə öz qızlarından iki-üç araba hədiyyə etsəydin, pis olmazdı.

– Nəyə görə? – Homenas maraqlandı.

– Onların ayaqlarının iri barmaqları arasından yaxşı itilənmiş xəncərlə qan almaq üçün, – Jan qardaş cavab verdi. – Onların bizə verəcəkləri balalar isə hamısı xeyirxah xristianlar olacaq, beləliklə, bizdə bu cins də artacaq, yoxsa bizim xristianlar çox da yaxşı deyillər.

– Yox, biz onları sizə verməyəcəyik.. vallah, verməyəcəyik, – Homenas dedi, – mən bilirəm, siz istəyirsiniz ki, oğlanlar onlarla əylənsinlər, əgər əvvəllər sizi görməsəydiniz belə, mən bu saat sizin burnunuzdan bütün bunları başa düşərdim. Ay-ay-ay, gör necə uşaqlarsınız! Nədir, siz öz ruhunuzu məhv etmək istəyirsiniz? Bizim Dekretalilər bu barədə çox ciddidir. Yaxşı olardı ki, siz onları daha diqqətlə oxuyadınız.

– Necə istəyirsiniz, – Jan qardaş qeyd etdi, – amma *si tu non vis dare, praesta, quaesimus*¹. Hər halda, dua kitabında belə deyilir. Belə çıxır ki, mənim üçün heç bir kişi qorxulu deyil, lap büllur kimi, yəni üçkünc papaqlı dekretalik, elmi xadim olsa da.

Yeməkdən sonra biz Homenasla və oradakı qonaqpərvər xalqla vidalaşdıq, onlara öz dərin minnətdarlığımızı bildirdik və onların fövqəladə səmimiliyinə təşəkkür olaraq, Romaya gələndə, müqəddəs hakimi yubanmadan onlara baş çəkməyə razı salacağımıza söz verdik. Sonra biz gəmiyə qayıtdıq. Pantaqrueel öz adi səxavəti və papanın müqəddəs rəsmiini bizə göstərdiyi üçün Homenasa təşəkkür etmək arzusu ilə ona mehrabüstü pəncərəyə pərdəlik – doqquz kəsik qızıl xovlu parça hədiyyə etdi, məbədin yenilənməsi və ehtiyacları

¹ Pay vermək istəmirsənsə, lütfən, borc ver. (*lat.*)

üçün pay yığılan, başmaq rəsmli fincanın ikiqat ekülərlə doldurulmasını əmr etdi, nahar vaxtı masaya qulluq edən qızlara isə – onların hamısının ərə verilmək vaxtı olduğuna işarə ilə – üstündə xoş xəbərin rəsmi olan doqquz min on dörd qızıl sikkə verilməsini əmr etdi.

LV Fəsil. Pantaquelin açıq dənizdə cürbəcür əriyən sözləri eşitməsi¹ haqqında

Açıq dənizdə biz tıxır və şappılı salır, laqqırtı vurur və içirdik, birdən Pantaquiel masadan qalxdı və ətrafa göz gəzdirdi. Bir az gözlədikdən sonra o, bizə dedi:

– Eşidirsiniz, dostlar? Mənə elə gəlir ki, bir neçə adamın danışdığını eşidirəm, amma bununla belə, heç kimi görmürəm. Dinşəyin.

Onun bu sözləri ilə biz diqqətimizi cəmlədik, kiminsə danışığını, ya da hər hansı bir səsi eşitmək üçün, dadlı istirdiyələri qınından soran kimi, qulağımızla havanı sormağa başladıq, heç nəyi buraxmamaq üçün hətta bizlərdən bəziləri imperator Antonini təqlid edərək ovuclarını qulaqlarına dirətilər. Bununla belə, dedik ki, heç bir səs eşidilmir.

Pantaquiel ısrarında davam edirdi ki, ona bir neçə səs gəlir – qadın və kişi səsləri; nəhayət, bizə də elə gəldi ki, elə biz də, əgər bu, qulaqlarımızdakı küy deyilsə, onları eşidirik. Qulağımızı daha çox şəkildə isə ayrı-ayrı səsləri, hətta bütöv sözləri daha aydın seçirdik, buradaca bizi dəfəndilməz bir qorxu basdı, səbəbi də var idi: görməyinə heç kimi görmürdük, amma ayrı-ayrı kişi, qadın və uşaq səslərini, danışqlarını, atların kişnərtisini eşidirdik belə ki, Panurq, nəhayət, dözməyib çığırdı:

– Lənətə gələsən, bu nə masqaradır! Biz məhv olmuşuq. Qaç! Biz tələdəyik! Jan qardaş, mənim dostum, sən buradasan?

¹ *Pantaquelin açıq dənizdə əriyən sözlər eşitməsi* – bu epizod bir neçə qaynaqda var (Q. Postel, Çelio Kalkanyini, “Xalq deyimləri”). Baldasarra Kastilyoninin “Saray adamı” (1528) əsərində Rusiyada baş vermiş bənzər olaydan danışılır.

Lütfən, mənə yaxın dur! Sənin qılıncın yanındaıdır? Bax ki, o, qınında ilişməsin. Sən onu yalnız yarıyacan təmizləmişdin. Biz məhv olduq! Qulaq verin, vallah, toplardan atırlar. Qaçmaq! Lakin Brutun Farsal döyüşündə təklif etdiyi kimi¹, dörd ayaqla deyil, mən təklif edirəm – yelkənlər və avarlarla. Qaçmaq! Dənizdə mənim kişiliyim məni tərkdir. Lakin şərab zirzəmisində və başqa yerlərdə o, məndə kifayət qədərdir. Qaçmaq! Xilas olun! Danışan mənim içimdəki qorxudur – axı mən fəlakətdən başqa heç nədən qorxmuram. Mən həmişə bunu təsdiq etmişəm. Bunu eynilə Banyoledən olan könüllü atıcı da təsdiqləyirdi. Amma çox da inad göstərməyə, yoxsa suya tökülüşərik. Qaçmaq! Ey, onlara dabanlarını göstər! Sükanı döndər də, it oğlu! Eh, Allah eləsəydi və mən indi Kenkəndə olsaydım... – mən onda heç evlənməzdim də! Qaçmaq, biz, onsuz da, onlarla bacarmırıq! On nəfərə qarşı bir adamıq, sizi inandırırım. Həm də onlar burada evlərinədəirlər, biz isə gəlməlik. Onlar bizim hamımızı qıracaqlar. Qaçmaq, bunda utanmalı heç nə yoxdur! Demosfen demişdir ki, qaçan yenidən döyüşə girəcək. Hər halda, uzaqlaşmaq. Bakborta, ştirborta, fok-dorun, bulinlərin yanına! Biz məhv olduq. Qaçmaq, sizi lənətə gələsiniz, qaçmaq!

Panurqun naləsini eşidən Pantaqrueel dedi:

– Bu qaçmaq haradan çıxdı? Bir görək bunlar kimdir. Bəlkə, elə bizimkilərdir? Mən hələ heç kimi görmürəm, amma yüz mil ətrafı görə bilirəm. Eşidin sizə nə deyirəm. Mən oxumuşam, filosof Petroni belə rəy yürüdülmüş ki, guya, bərbərtərəfli üçbucaq əmələ gətirən bir neçə dünya mövcuddur, inandırmağa çalışmış ki, guya, onların mərkəzi özlüyündə Həqiqətin məskəninə təmsil edir, orada sözlər, əqidələr, surətlər və olmuş və olacaq hər şeyin nümunəsi var, onların ətrafında isə bizim dünyadır. Budur, bəzi illərdə, uzun zaman fasiləsindən sonra onların bir hissəsi soyuqləymə kimi, ya da Gedeonun yununa şəh düşdüyü kimi insanların üstünə tökülür, qalanları isə gələcəyi gözləyirlər – qiyamətəcn belə də olacaq.

¹ ...Brutun Farsal döyüşündə təklif etdiyi kimi... – Doğrudan da, Brut qaçmağı təklif etmişdi, ancaq dörd ayaqla yox, “əllərin köməyi ilə”, yəni özünü öldürməklə.

Bir də yadımdadır: Aristotel hesab edirdi ki, Homerin sözləri uçağan, qaçağan, axan və nəticə etibarilə canlıdır.

Bundan başqa: Antifan Platonun təlimini haradasa sərt qış vaxtı deyilmiş, həmin anda soyuqdan donmuş və beləliklə, heç kimin eşitmədiyi sözlərə bənzədir. Doğrudan da: Platonun kiçik uşaqlara öyrətdiklərini onlar çətin ki ahıl yaşlarında belə başa düşələr.

Beləliklə, burada məhz bu cür sözlərin əridiyini dərindən düşünmək və hərtərəfli öyrənmək bizim üçün pis olmazdı. Düzdür, biz burada Orfeyin başını və lirasını tapsaydıq, hey-rətə gələrdik, bununla belə, Orfeyi parçalara bölən frakiyalı qadınlar onun başını və lirasını Hebr çayına atmışdılar, çay isə onları dənizə, düz Lesbos adasının yanına gətirmişdi, beləliklə, onlar həmişə bir yerdə üzürdülər; bu zaman, sanki, Orfeyə yas tutan baş dayanmadan kədərli mahnılar oxuyur, liranın əsən küləklərdən titrəyən simləri isə mahnıya uyğun səslənirdi. Onları axtaraq – görək burada deyillər ki?..

LVI Fəsil. Pantaquelin donmuş sözlərin arasında ədəbsizlikləri aşkar etməsi haqqında

Losman buna belə cavab verdi:

– Hökmdar! Heç bir şeydən qorxmayın. Buzlu dənizin sərhədi buradır, keçən qışın əvvəlində burada arimasplarla nefelibatlar arasında böyük və qanlı döyüş¹ olmuşdu. Elə o vaxt kişilərin və qadınların səsləri, çığırıları, toppuzların zərbələri, polad geyimlərin və qoşquların cingiltləri, atların kiş-nərtisi və döyüşün bütün dəhşətləri havada donmuşdu. İndi sərt qış keçib, onu aydın və isti hava əvəz edib, sözlər əriyir və eşidilir.

– Vallah, mən buna inanıram, – Panurq dedi. – Lakin bu sözləri görə bilmərikmi? Yadımdadır, mən oxumuşdum ki,

¹ ...arimasplarla nefelibatlar arasında döyüş – Herodotun təsvir etdiyi Arimaspeylərlə Qriffonların döyüşünə eyham. Arimasplar – hərfən skif dilindəki “arima” (bir, tək, tay) və “spu” (göy, səma) sözlərindəndir. Nefelibatlar “bulud üzərində yeriyənlər” mənasındadır.

yəhudilər üçün Musaya qanun verilən dağın ətəyində camaat səsləri aydınca görürmüş.

– Tutun, tutun! – Pantaqruel dedi. – Alın, bu da sizin üçün hələ əriməmişləri.

Burada o, göyertəyə rəngbərəng noğula oxşayan bir ovuc dolusu donmuş söz tulladı. Bu qırmızı, yaşıl, mavi, sarı və qızılı sözlər bizim ovuclarımızda qar kimi əriyirdi və biz onları həqiqətən eşidirdik, amma başa düşmürdük, çünki bu, tarabar dili idi, yalnız bir iri sözdən başqa: Jan qardaş onu ovcunda təzəcə qızdırmışdı ki, eynilə ocaqda partlayan çərtilməmiş şabalıd səsi verdi, bu vaxt biz hamımız diksindik.

– Bir vaxtlar bu, falkonetin atəşi idi, – Jan qardaş qeyd etdi.

Panurq belə sözləri Pantaqrueldən yenə də istədi. Pantaqruel isə ona dedi ki, söz vermək aşıqlərin işidir.

– Belə isə satın, – Panurq israr etdi.

– Söz satmaq vəkillərin işidir, – Pantaqruel etiraz etdi.

– Mən sizə, yəqin ki, susmağı, özü də sözdən baha satardım və bununla da bir dəfə boğazgəlməsinin köməyi ilə öz susmağını satan Demosfenə bənzəyərdim.

Hər necə olsa, Pantaqruel göyertəyə bir daha üç-dörd ovuc söz tulladı. Mən burada, losmanın izah etdiyi kimi, bəzən çıxdıqları yerə, yəni kəsilməmiş boğaza qayıdan tikanlı sözləri, qanlı sözləri, dəhşətə salan sözləri və görünüşdən heç də xoşagəlməyən başqa sözləri eşitdim; onlar əriyəndən sonra biz:

“Gin-gin-gin-gin, gis-tik-kəs-qır, hədyan, çoxhədyan, fr, fr, fr, bu-bu-bu-bu-bu-bu-bu, trakk, trakk, trr, trrr, trrrr, trrrr, trrrrr, on-on-on, on-on, u-u-u-u-on, qotmaqot” və daha hansisa tarabar sözlərini eşitdik – losman izah etdi ki, bütün bunlar cəngavər nidaları və döyüş atlarının kişnətiləridir. Sonra qulağımıza təbil, tütək, kərənay və ya şeypur səsinə xatırladın kobud ifadələr çatdı. Doğrusu, bu çox məzəli idi. Ağılıma gəldi ki, bir neçə ədəbsiz sözü yağa, ya da çox təmiz küləşin içinə qoyum – qar və buzu belə saxlayırlar. Lakin Pantaqruel izin vermədi – o dedi ki, heç vaxt kəm olmayan və həmişə əl

altında olan şeyi saxlamaq ağılsızlıqdır, zira bütün mərhəmətli və gülərüz pantaqruelçilərin duzlu sözlərə ehtiyacları yoxdur.

Burada Panurq Jan qardaşı yüngülcə qəzəbləndirdi və beynini işlətməyə məcbur etdi, məsələ isə bax bunda idi: Panurq Jan qardaşı onun gözləmədiyi bir sözdə tutdu, Jan qardaş isə Panurqu öncədən xəbərdar etdi ki, sözüünə inanıb, şöhrətli Patlenə mahud satan Josom kimi buna təəssüf edəcək: Jan qardaş Panurqu hədələdi ki, onu adam kimi sözüündə tutduğuna görə, o da Panurq evlənəndə öküzü tutan kimi, onun buyuzlarından tutacaq. Panurq cavab əvəzinə ona gülməli sifət göstərdi, sonra isə səsləndi:

– Eh, kaş ki Tanrı mənə elə buradaca, heç yerə tərپənmədən İlahi Butulkanın sözünü eşitməyi nəşib edəydil!

LVII Fəsil. Pantaqruelin dünyada ilk elm və sənət magistri¹ messer Qasterin² məskənində gəmidən düşməsi haqqında

Pantaqruel elə həmin gün öz qeyri-adi coğrafi mövqeyi, eləcə də öz qeyri-adi hökmdarı ilə şöhrət tapmış bütün adalardan daha maraqlısında səhilə çıxdı. Adanın səhil hissəsi hər tərəfdə qayalıq, daşlıq, dağlıq, bəhərsiz, xoşagəlməz idi; Dofindəki boranı şəklində olan və zirvəsinə heç kim çıxma bilmədiyinə görə Əlçatmaz adlandırılan dağ kimi ona da qalxmaq və eləcə də ondan enmək çox çətin idi. Ora yalnız VIII Karın vaxtında topxana rəisi olmuş Duayak çıxma bilməşdi ki, o, hansısa qeyri-adi qurğuların köməyi ilə dağın zirvəsinə qalxanda, orada qoca qoyun görmüşdü. O qoyunun oraya necə düşməsi müəmma olaraq qalır. Deyirlər ki, onu hələ quzuykən oraya ya qartal, ya da bayquş aparıbmiş, amma o, kolluqlarda onlardan gizlənə bilibmiş.

Dik yoxuşun çətinliklərini dəf etdikdən və xeyli tər tökəndən sonra, biz dağın zirvəsinin çox mənzərəli, valehedici,

¹ ...*elm və sənət magistri* – Rotterdamlı Erazm özünün “Səfehliyə öyğü” əsərində səfehliyi “sənət magistri” adlandırır.

² *Qaster* – yunancada: “qarın”, eləcə də “iştaha”, “aclıq”

bəhərli və müalicəvi olduğunu aşkar etdik – hətta məndə belə bir duyğu vardı ki, sanki, mən harada yerləşməsi qızğın mübahisələrin mövzusu olan və mərhəmətli ilahiyyatçıların hələ də axtardıqları həmin yer cənnətindəyəm. Pantaqruel isə belə bir fikir söylədi ki, bu, Hesiodun təsvir etdiyi Aretenin (yəni Ləyaqətin) məskənidir, amma onun mülahizəsi ilə çətin ki razılaşmaq olar.

Adanın hökmdarı dünyada ilk elmlər və sənət magistri messer Qaster idi. Əgər Siseronun bu barədə dediyi kimi, siz elmlərin və sənətin ulu magistrinin od olduğunu zənn edirsinizsə, səhvə yol verir və yanılırsınız, zira Siseronun özü buna inanmırdı. Əgər bir vaxtlar bizim qədim druidlərin düşündükləri kimi, siz də “elmin və sənətin ilk ixtiraçısı Merkuri olub” deyirsinizsə, yenə kobud səhv edirsiniz. Bütün elm və sənətlərin magistrinin messer Qaster olduğunu düşünən məzhəkəçi haqlı idi.

Bolluq tanrısı Pordan əsilzadə övladı Amuru doğmuş, Platonun öz Pirində yerlə göyün vasitəçisi kimi qəbul etdiyi doqquz muzanın anası, başqa sözlə, Yoxsulluq adlandırılan mərhəmətli Ehtiyac xanım məhz onunla rahat yola gedirmiş.

Şöhrətli hökmdar Qasterin evində biz tam itaətli olmalıyıq, onu əzizləməli və ehtiram göstərməliyik, zira o amirandır, sərt, tələbkardır, qəddardır, amansızdır, dönməzdir. Onu heç nəyə inandırmaq olmaz, ona heç nəyi başa salmaq olmaz, ona heç nəyi təlqin etmək olmaz. O, heç nəyi dinləmək istəmir. Əgər misirlilər sükut tanrısı Qarpokratın, yunanca Siqalionun dodaqsız olduğunu, yəni ağzının olmadığını sübut edirdilərsə, məhz Qaster də Yupiterin Kritdəki qulaqsız heykəli kimi qulaqsız doğulmuşdu. O yalnız işarələrlə danışır. Lakin onun işarələrinə hakimin fərmanlarından və kral sərəncamlarından tez tabe olurlar. Öz tələblərinin yerinə yetirilməsində o heç bir möhlətə və gecikdirmələrə yol vermir. Yəqin, sizə bəllidir ki, aslanın nərilisi onu eşidən bütün heyvanları lərzəyə gətirir. Bu barədə kitablarda yazılıb. Bu ədalətlidir. Mən özüm bunun şahidi olmuşam. Yenə də sizi əmin edirəm ki, Qasterin əmrlərindən göy sarsılır, yer titrəyir. O, öz ira-

dəsini bəyan edən kimi onu həmin an yerinə yetirmək, ya da ölmək gərəkdir.

Losman bizə danışdı ki, bədənin ayrı-ayrı hissələrinin mədəyə qarşı üsyanı barədə Ezopun təsvir etdiyi kimi, bütün somatlar dövləti də Qasterə qarşı qalxdı və bir daha ona tabe olmamağa and içdi. Lakin onlar tezliklə buna peşman oldular, üsyana tövbə etdilər və itaətlə onun hakimiyyəti altına qayıtdılar. Yoxsa onların hamısı bir nəfər kimi aclıqdan ölərdi.

O, hansı cəmiyyətdə olur-olsun, onun yanında yer üstündə heç bir mübahisə ola bilməzdi – kim olur-olsun – krallar, imperatorlar, hətta papanın özü belə – o, hökmən irəli keçirdi. Elə Bazel məclisində¹ o da qabaqda gedirdi, hərçənd bu məbəd çox izdihamlı idi: burada kimin kimlə oturmağının ədəbsizlik olduğu haqda mübahisələr və çəkişmələr səngimək bilmirdi, bu isə sizə yaxşı məlumdur. Hamı Qasterə qulluq göstərmək barədə düşünür, hamı onun üçün çalışır. O da bizə borclu qalmır: o, bütün elmləri və sənətləri, bütün peşələri, bütün alətləri, bütün mürəkkəb qurğuları ixtira etməklə bizə iltifat göstərmişdir. Hətta vəhşi heyvanlara da təbiətin onları məhrum etdiyi sənətləri öyrədir. Qarğaları, tutuquşularını, sığırçınları, ququları və qəcələləri şairələrə çevirir, onlara danışmağı və insan dilində oxumağı öyrədir. Bunların da hamısı gödəndən ötrüdü.

Yuvadan götürülməmiş, ələ öyrədilməmiş, azad, yırtıcı, vəhşi quşları, qartalları, şunqarları, şahinləri, balabanları, laçınları, qırğıları, çalağanları o əhliləşdirib ələ öyrədir, əgər özü həvəsə düşsə, gərək bildiyi və istədiyi hündürlüyə qədər onları azad havada göylərə uçmağa buraxır, orada da onlara hökm edir: onlar onun işarəsi ilə qanad çalır, uçar, göylərdə süzür, hətta buludların üstündə belə onu razı salır və əzizləyirlər, sonra o, gözlənilmədən onları göylərdən yerə endirir. Bütün bunlar isə gödəndən ötrüdür!

O, filləri, aslanları, kərgədanları, ayıları, atları, itləri rəqs etməyə, top oynamağa, kəndirbazlığa, güləşməyə, üzməyə,

¹ *Bazel məclisi* (1434–1437) – papa IV Yevgeni tərəfindən Bazeldə çağırılmış, sonda isə Florensiyaya keçirilmişdir.

gizlənməyə, nəyi buyursa – gətirməyə, nəyi buyursa – onu götürməyə məcbur edir. Bütün bunlar isə gödəndən ötrüdür!

Dəniz və şirin su balıqlarını, balinaları və başqa nəhəngləri dənizin dibindən qaldırır, canavarları – meşədən, ayıları – qa ya yağanlarından, tülküləri – yuvalarından, ilan sürülərini – oyuqlardan qovur. Bütün bunlar isə gödəndən ötrüdür!

Bir sözlə, o doymur və qeyzindən hamını, adamları və heyvanları udur: vaskonlara – sertorian müharibələrində Kvint Metell onları mühasirəyə alanda, saquntinlərə – Hannibal onları mühasirəyə alanda, yəhudilərə – romalılar onları mühasirəyə alanda və altı yüz ayrı-ayrı xalqlara belə aqibət üz vermişdi. Bütün bunlar isə gödəndən ötrüdür!

Onun canişini Ehtiyac xanım səfərə çıxanda haradan keçsə, bütün məhkəmələr bağlanır, bütün fərmanlar puça çıxır, bütün sərəncamlar əbəs yerə verilir. O heç bir qanun tanımır, o, onlara tabe olmur. Hamı geriyyə baxmadan ondan qaçır, onun əllərinə düşməkdənsə, oddan, dağlardan və uçurumlardan keçməyi üstün tutur.

LVIII Fəsil. Pantaquelin məharətli magistrin sarayında olarkən enqastrimiflər¹ və qastrolatrlara nifrət etməsi haqqında

Bu böyük və məharətli magistrin sarayında Pantaquelin insanların iki növünü – iki zəhlətökən və hədsiz yaltaq əyan növünü gördü və onlara qarşı böyük nifrət hiss etdi. Birincilər – enqastrimiflər (bətndədanışanlar), digərləri – qastrolatrlar adlanırdılar.

Enqastrimiflər özləri haqda danışdı ki, onlar öz məşəllərini qədim Evriklər soyundan götürmüşlər – onlar bunu öz “Anılar” komediyasında təsdiq edən Aristofana istinadən deyirdilər – guya, onlar Platonun yada saldığı, eləcə də Plutarx

¹ *Enqastrimif* – qarın müjdəçisi (*yun.*); qastrolatrlar – eləcə də aydın olmayan yunan sözüdür, ola bilsin, “qarınqulu” deməkdir. Apostol Pavelin romalılara məktubu ilə müqayisə edin: sanki, belələri Allahımız İsus Xristə yox, öz qarınlarına xidmət edirlər.

öz “Kahinlərin tənəzzülü” kitabında yazdığı kimi, qədim zamanlarda evrikleyalılar¹ adlanırmışlar, müqəddəs Dekretlərdə isə (26, sual 3) onlar qarınladanışanlar adlanırlar, Hippokrat da İoniya dilində (Epidemiyalar haqda, V kitab) onları eyni cür adlandırır, zira onlar qarınları ilə danışırlar. Sofokl onları sternomantlar adlandırır. Onlar sadə xalqı aldadan, guya, ağızları ilə deyil, qarınları ilə danışib suallara da qarınları ilə cavab verdiklərini göstərən cadugərlər, ovsunçular və yalançılar idilər.

Bizim uğurlu xilaskarımızın mövludundan 1513 il sonra yaşamış italyalı, qaranlıq əsli olan qadın Yakoba Rodocine məhz belə qarınladanışan idi; yalnız bizim deyil, hətta Ferraranın və başqa şəhərlərin saysız-hesabsız xalqının da varlı senyorların və Sizalpin Qalliyasının knyazlarının maraqlı xətrinə onu öz yanlarına dəvət edib çağırıdılarını eşidirdik; deyirdilər ki, onun içərisindən cin-şəyatın səsi, əlbəttə, cüzi, zəif və sakit səs gəlirmiş, lakin o, sözləri başadüşüləcək, aydın və səlis tələffüz edirmiş, heç bir kələyə və fırlıdağa yol verməmək üçün onu lüt soyunmağa məcbur edir, bumunu və ağızını tıxayırmışlar. Hiyləgər tələb edirmiş ki, ona Qıvrımsaç və ya Sinsinnatul desinlər, görünür, onu belə çağırmaqlarından həzz almış. Onu bu cür çağıran kimi həmin dəqiqə bütün suallara cavab verirdi. Əgər ondan indi və ya keçmiş haqda soruşsaydılar, o lap hədəfə vurur, bununla da qulaq asanları heyrətləndirirdi. Gələcək haqda soruşanda isə o, heç vaxt tapa bilmirdi və hər dəfə yalan danışırdı. Tez-tez o, öz bacarıqsızlığını boynuna alırdı, cavab əvəzinə bərkdən pıqqıldadır, ya da hansısa tərəbar ləhcəsində anlaşılmaz sözlər mırıldanırdı.

Qastrolatrlara gəldikdə isə, onlar topa və dəstə ilə gəzir, bəziləri cəld, oynaq və ədəbaz, digərləri qəmli, iddialı və qaşqabaqlı olurdu, lakin hamısı bir nəfər kimi tüfeyli idi, heç biri heç nə etmir, heç biri çalışmır, onlar, Hesiodun sözləri ilə desək, dünyaya əbəs yük olurlar² və görünür, onların yalnız bir qayğıları var: bircə arıqlamasınlar və gödənlərini incitməsinlər.

¹ *Evrıkleyalılar* – qədim zamanların kahini və qarın müjdəçisi Evriklin varisləri

² ...onlar, Hesiodun sözləri ilə desək, dünyaya əbəs yük olurlar... – əslində, bu sitat Homerdəndir. (“İliada”, XVIII, 104)

Onlar maskalarda və elə qəribə geyimdə gəzirdilər ki – lap tamaşa idi!

Siz mənə etiraz edə bilərdiniz – qədim müdriklər və filosoflar bu barədə yazırlar ki, dəniz balıqqulağılarına nəzər yetirəndə təbiət ixtiraçılığı, əcaibliyi ilə bizi valeh edir, bizə birbaşa fəvqəltəbii görünür; təbiət onların quruluşlarına, əlvanlıqlarına və görünüş cizgilərinə, incəliklərinə nə qədər əlçatmaz müxtəlifliklər vermişdir. Lakin sizi inandıрмаğa cürət edərdim ki, özlərinə balıqqulağına bənzər başlıqlar geymiş qastrolatların geyimləri öz müxtəlifliyi və nəfisliyi ilə az fərqlənirdi. Onların hamısı Qasteri ulu tanrı kimi qəbul edirdi, ona tanrı kimi sitayiş edirdilər, ona qüdrətli tanrı kimi qurbanlar verirdilər, ondan başqa tanrı tanımırdılar, ona xidmət edirdilər, onu hər şeydən çox sevirdilər və tanrı kimi ehtiram göstərirdilər. Düşünmək olar ki, müqəddəs apostol “Haqlarında sizə danışdığım çoxları, indi isə həтта göz yaşları ilə deyirəm, Xristos xacının düşmənləri kimi hərəkət edirlər; onların sonu – puçdur, onların tanrıları – qarındır” (“Filippiyalılara məktub”, 3) yazdığı vaxt onları nəzərdə tutmuş.

Pantaqruel isə onları təpəgöz Polifemlə müqayisə etdi. Bu müqayisə Yevripiddə belə səslənir: “Mən yalnız özümə (tanrılara – heç vaxt) və bütün tanrıların ən böyüyü olan qarıma qurbanlar verirəm”.

LIX Fəsil. Qarınqulu qadının məzəli heykəli eyni zamanda qastrolatların öz yekəqarın tanrılarına məhz nəyi və necə qurban gətirdikləri haqqında

Biz hələ də bu qorxaq qastrolatların zahiri görünüşlərini öyrənirdik ki, qəflətən bizi təəccübləndirən güclü zəng səsi gəldi, həmin an hamı döyüş cərgəsində düzüldü – böyüklüyə, vəzifəyə və rütbəyə görə. Bu yürüşün önündə Qasterin yanından keçən, əlində qızıla çəkilmiş şüvüldə pis yonulmuş və kobud rənglənmiş, Plavtın, Yuvenalın və Pomponi Festin təsvir etdiyinə bənzər ağac heykəl aparən cavan, dolu, sağlam,

yekəqarın birisi gedirdi. Lion karnavalında o, Nəcisyyən adı ilə məşhur idi; burada isə onu Qarınqulu adlandırırlar. Bu, xalis nəhəng, məzəli və iyərnc idi – onunla uşaqları qorxutmaq olardı: onun gözləri qamından yekə, başı – bütün qalan bədəmindən enli, çənələri – möhkəm alt və eynilə üst dişləri ilə ağır, enli, qorxunc idi və bu dişlər, Mesedə müqəddəs Klimentin əjdahasındakı kimi, qızılı şüvülün içində gizlədilmiş sapın köməyi ilə bir-birinə dəyib vahiməli şaqqıltı çıxarırdı.

Qastrolatrlar yaxınlaşanda mən gördüm ki, onun arxasında əllərində səbət, dağarcıq, bağlama, güvəc, kisə və tiyan aparan səxavətlənmiş çoxlu nökrər gəlir. Dalınca hərəkət edən Qarınqulular hansisa diframblar, krepalokomlar, epenonlar oxuyur, səbətləri və tiyanları açıb öz tanrılarına darçınılı ağ şərab, yanında isə şirəsiz qovurma, eləcə də:

ağ çörək,
yağlı çörək,
əla undan çörək,
adi çörək,
raşpərdə qızardılmış altı növ ət,
qızardılmış keçi əti,
öküzün bel hissəsindən, üstünə zəncəfil səpilmiş
soyuq qovurma,
hər cür şorbalar,
içalat,
doqquz növ bozartma,
piroqlar,
qızardılmış çörəklə bulyon,
dovşan bulyonu,
Lion bulyonu,
dana iliyi ilə baş kələm,
donmuş yumurta qarışığı,
ət qovurması qurban edirdilər.

Arabir böyük gümüş çənlərdə gətirilib verilən həmişəki ki mi sop-soyuq içkilər, hər şeydən öncə gözəl, əla dadlı ağ, sonra çəhrayı və qırmızı şərablar verilir. Bunun ardınca gəlirdi:

tünd xardallı içalat kolbasası,
 sosiskalar,
 hisəverilmiş dana dilləri,
 şorabalar,
 noxudlu donuz əti,
 doldurulmuş dana əti,
 qan kolbasası,
 savelat kolbasası,
 donuz kolbasası,
 qaxac,
 qaban başı,
 duzlanmış iri quş, şalğamla,
 piylə qaraciyər tikələri,
 zeytun şorabası.

Bütün bunların üstündən mütləq şərab içilirdi.
 Sonra onun ağzına tıxırdılar:

sarımsaq sousu ilə qoyun kürəyi,
 qaynar şirəli qiymə,
 soğan şirəsi ilə donuz kotletləri,
 öz şirəsində qızardılmış axta xoruz,
 yenə də axta xoruzlar,
 pazdimdiklər,
 xallı marallar,
 maral balaları, marallar,
 dovşan balaları, dovşanlar,
 kəklilər, kəlik cücələri,
 qırqovullar, qırqovul cücələri,
 tovuzquşu, tovuzquşu cücələri,
 leyləklər, leylək cücələri,
 cüllütlər, cüllüt cücələri,
 ortolanlar,
 hindxoruzuları, toyuqları, hindtoyuğu cücələri,
 alabaxtalar, alabaxta cücələri,

üzüm şirəsi ilə donuz əti,
soğan şirəsində ördəklər,
qaratoyuqlar, çobanquşları,
qaşqaldaqlar,
qılquyuqlar,
kəkilli vağlar,
cürələr,
dalğıcılar,
danquşular,
su qaçağanları,
meşə qarabağrıları,
kəvərli qaşqaldaqlar,
birəbitdənələr, cüyürlər,
yerqulağılı qoyun kürəyi,
kralsayağı mal əti,
dana döşü,
blanmanjeli bişmiş toyuqlar və yağlı axta xoruzlar,
qarabağrırlar,
cücələr,
evdovşanları, evdovşanı balaları,
bildirçinlər, bildirçin cücələri,
göyərçinlər, göyərçin balaları,
vağlar, vağ balaları,
dovdaqlar, dovdaq balaları,
meşətorəğayıları,
firəngtoyuqları,
kürən cüllütlər,
qazlar, qaz balaları,
göy göyərçinlər,
vəhşi ördəklər,
çöl torəğayları,
qızılqazlar, qu quşları,
qaraleyləklər,
oxuyan qaratoyuqlar, dumalar,
sukalnalar,
ala cüllütlər,

meşə kəkliləri,
qumrular,
evdovşanları,
oxlu kirpilər,
su çobanquşları.

Sonra yenə şərab, özü də çox miqdarda.
Sonra çox böyük

iri quş qiymələri,
torağay qiymələri,
çölsiçanı qiymələri,
vəhşi keçi əti qiymələri,
cüyür əti qiymələri,
göyərçin qiymələri,
köpkər əti qiymələri,
axta xoruz qiymələri,
donuz piyli qiymələr,
ərinmiş piylə donuz ayaqları,
yağda qızarmış qabıqlar,
axtalanmış quzğunlar,
pendirlər,
hulular,
ənginarlar,
qat-qat piroqlar,
ispan ənginarları,
yumurtalı piroqlar,
yumru bulkalar,
on altı növdə piroqlar,
vafililər, əyirdəklər,
heyvalı piroqlar,
kəsmik,
çalınmış yumurta ağı,
mirobalan mürəbbəsi,
jele,
darçınlı çəhrayı və qırmızı şərab,

bulkalar, makaronlar,
iyirmi növdə şirin piroqlar,
krem,
yetmiş səkkiz növdə quru və sulu mürəbbələr,
yüz rəngdə noğullar,
qatıq,
şəkər tozlu borucuqlar.

Bütün bunlardan sonra – yenə şərab ki, boğaz qurumasın.
Sonra yenə qovurma.

LX Fəsil. Gastrolatrların pəhriz günlərində öz tanrılarına hansı qurbanları gətirdikləri haqqında

Pantaqruel bütün bu qurbangətirən əclafarı və qurbanların müxtəlifliyini görəndə hiddətləndi və artıq gətməyə hazırlaşdı ki, Epistemon onu bu komediyanın nə ilə başa çatacağıni gözləməyə dilə tutdu.

– Bəs bu alçaq adamlar pəhriz günlərində öz əzmkar qarını tanrılarına hansı qurbanları gətirirlər? – Pantaqruel soruşdu.

– Bu saat sizə deyərəm, – losman cavab verdi, – çərəzdə ona bunları təklif edirlər:

kürü,
kərə yağı,
noxud əzməsi,
ispanaq,
az duzlu siyənək,
hisəverilmiş siyənək,
sardina,
ançouslar,
duzlanmış tuneslər,
bişmiş paxlalar,

yüz növdə salatlar: vəzəri, mayaotu, dənizotu, rapunsel, yəhudi qulaqları (yəni köhnə gəndələşin yanında bitən göbək), quşqonmaz, doqquzdon və başqa bitki salatları,

duzlanmış qızılbalıq,
duzlanmış anqvil,
qılaflı istirdiyyələr.

Bundan sonra şərab vurmaq gərəkdir, özü də gərəyincə.
Sonra ona bunları veririlər:

ağ şərabda ilanbalığı,
şirbitlər,
cavan şirbitlər,
qolavlar,
kiçik qolavlar,
skatlar,
sepiyalar,
alman nərələri,
balinalar,
skumbriyalar,
kiçik qalxan balıqları,
paltuslar,
bişmiş istirdiyyələr,
pipikli molyusklar,
dəniz xərçəngləri,
koryuşkalar,
barbunlar,
alabalıqlar,
qum alabalıqları,
treskalar,
səkkizayaqlı ilbizlər,
xanı balıqları,
ploskuşalar,
sçienlər,
pageluslar,
qumlaqçılar,
qalxan balıqları,
snetoklar,
karplar,
dumabalıqları,

bonitlər,
dəniz itləri,
dəniz kirpirləri,
dəniz karpları,
qılıncağı,
dəniz pərələri,
kiçik ilanbalıqları,
kiçik dumabalıqları,
iri karplar,
kiçik karplar,
qızılbalıq əti,
cavan qızılbalıqcıqazlar,
delfinlər,
ağ skatlar,
duzlar,
bitkilər,
midilər,
xərçənglər,
krevetlər,
karmuslar,
gümüşcələr,
tinqalar,
xariuslar,
təzə treskalar,
mürəkkəbböcəkləri,
skorbitlər,
tuneslər,
xulbalıqları,
xərçənglər,
cürbəcür molyusklar,

dəniz anqvilləri,
 quduzcalar,
 murenalar,
 umbrinlər,
 kiçik karmuslar,
 anqvillər,
 kiçik anqvillər,
 tısbağalar,
 ilanlar, id est meşə
 anqvilləri,

qızıl skumbriyalar,
 dəniz toyuqları,
 balıqları,
 nərələr,
 şimal qızılbalıqları,
 yengəclər,
 ilbizlər,
 qurbağalar.

Belə yeməkdən sonra mütləq içmək gərəkdir, yoxsa o biri dünyaya yola düşmək çox çəkməz. Burada buna çox ciddi nəzarət edirlər.

Sonra ona bunları qurban verdilər:

duzlanmış treska,
 ştokfiş,
 ilıq yumurta, torbalı yumurta, bərk bişmiş yumurta, bişmiş
 yumurta, südlü qayğanaq, nimru qayğanaq və sairə,
 adi treska,
 kəpənəklər,
 labardanlar,

bütün bunların asan həll və həzm edilməsi üçün içkilər artırılır.
 Sonda ona təklif edirlər:

düyü,
 danı,
 sıyıq,
 badam südü,
 dondurma,
 püstə,
 fıstıq,
 əncir,
 üzüm,

şirin kök,
 qarğıdalı horrası,
 buğda horrası,
 qara gavalı,
 xurma,
 qoz,
 meşə qozu,
 cır havuc,
 ənginar.

¹ Daha doğrusu (*lat.*)

Fasilələrdə yenə də içki dənizi.

Onlar yalnız öz tanrıları Qasterin könlünü bahalı və bol qurbanlarla almaq bərsində düşünülər və siz mənə inana bilərsiniz ki, Elaqabalın bütünü, bu, bir yana dursun – hətta çar Valtasarın dövründə Babildəki Vaalın bütünü də onun qədər əzizlənmirdilər. Amma bununla belə, Qaster özü özünü qətiyyən tanı deyil, murdar və yararsız məxluq sayır, bir vaxtlar çar Birinci Antiqon onu öz şeirələrində tanrı və günəşin oğlu adlandıran Qermodot adlı birisinə cavab vermişdi: “Mənim lazanoform başqa fikirdədir” (lazan – ifrazat üçün gərək olan qaba və ya bardağa deyirlər), eynilə Qaster də bu quyruqbulayanları öz qabının yanına göndərirdi ki, onlar ora baxsınlar və ağıllarını işlətsinlər: görəsən, onun bağırsağ ifrazatlarında hansısa bir Allah varmı.

LXI Fəsil. Qasterin buğdanı əldə etməyin və saxlamağın üsullarını necə tapması haqqında

Bu lənətə gəlmiş qastrolatrlar rədd olan kimi Pantaqruel elmin və sənətin şöhrətli magistri Qasteri səylə öyrənməyə başladı. Sizə bəlli olduğu qədər təbiət ona buğdanı və buğda məhsullarını qida kimi təyin edib, elə göylərin mərhəməti ilə də ona buğdanı əldə edib qorumağa heç nə mane ola bilməz.

Hər şeydən öncə o, dəmirçi sənətini və buğda istehsal etmək üçün əkinçiliyi, yəni torpağı becərməyi icad etdi. O, hər b sənətini, silahı icad etdi ki, buğdanı qorusun, tibbi, nücumu və bəzi riyaziyyat elmlərini icad etdi ki, buğda yüz illər boyu saxlana bilsin, onu pis havadan, vəhşi heyvanlardan və quldurlardan qorusun. O, dənəni una çevirmək üçün su, yel və əldəyirmanlarını – bütün mümkün olan qurğuları ilə birlikdə, acımanı –xəmirin gəlməsi, duzu – ona dad verməsi üçün – zira o bilirdi ki, gəlməmiş və acıtmasız çörək sağlamlığa nə qədər ziyandır – odu – bişirmək üçün, saati və əqrəblərini – buğdanın balası olan çörəyin nə qədər vaxt ərzində bişməyini bilmək üçün icad etdi.

Bir dövlətdə buğda çatışmayanda isə onu bir ölkədən başqasına daşımaq sənətini və üsullarını icad etdi. Üçüncü cinsi, yəni başqalarından daha güclü, daha az zərif, daha dözümlü olan qatırları yaratmaq üçün onun ağılına iki cins heyvanı – at la eşşəyi cütləşdirmək kimi xoşbəxt bir fikir gəldi. O, buğdanı rahat daşımaq üçün araba və arabacıqlar icad etdi. Əgər dənizlər və çaylar ticarətə mane olurdusa, o, təbiəti heyratə salaraq dənizləri, çayları və çaycıqları keçib vəhşi, naməlum, uzaq xalqlara buğda satmaq və çatdırmaq üçün barjlar, qalələr və gəmilər icad etdi.

Elə illər olurdu ki, ən vacib olan vaxtda yağış heç yağmırdı və bu səbəbdən toxum məhv olurdu, torpaqda ölürdü. Bir başqa ildə yağış dayanmadan yağırdı və toxum çürüyürdü. Başqa bir il taxılı dolu vururdu, ya külək onu yerə töküürdü, ya da tufan sünbülləri yerə yatırırdu. Bizim gəlişimizdən çox öncə Qaster göydən yağış çağırmaq sənətini və üsulunu icad etmişdi; bunun üçün adı, lakin kimsəyə az məlum olan çəmən otunu yalnız doğramaq gərək idi – yəqin, bir vaxtlar Arkadiya kahini Yupiter tərəfindən Lika dağındakı Aqno bulağına tullanmış məhz bu otun gövdəciyi buxar əmələ gətirirdi, bunlar sonra buluda çevrilir, buludlardan isə yağış yağır və bütün ətrafı bolluca suvarırdı. Qaster eləcə də yağışı saxlamaq və onu göydə dayandırmaq, ya da dənizə yağması üçün buludu kənara çəkmək sənətini və üsulunu icad etmişdi. O, dolunu dayandırmaq, küləyi ram etmək və Trezenli Mefana sakinlərinin örnəyinə əsasən tufanı əhliləşdirmək sənətini və üsulunu icad etmişdi.

Bu vaxt yeni fəlakət üz verdi. Quldurlar və soyğunçular tarladan buğdanı və taxılı oğurlamağa dadandılar. Onda Qaster buğdanı kilid altında və etibarlı yerdə saxlamaq üçün şəhərlər, qalalar və qəsrlər tikmək sənətini icad etdi. İndi artıq buğda sahələrdə qalmır, şəhərlərə, qalalara və qəsrlərə daşınır, yerli sakinlər isə onu əjdahaların Hesperid bağlarındakı almaları qoruduqlarından daha yaxşı qoruyurdular. O isə məhz bu hərbi maşınlarla, toplarla qala və qəsrləri dağıtmaq, uçurtmaq sənətini və üsulunu icad etdi: cizgilərini bizə göstərdiyi

taranlarla, mancanaqlar və katapultlarla – çar Megistin baş memarı Filibert Delormun¹ etiraf etdiyi kimi, bunlar Vitruvinin şagirdləri – fəndgir memarların da pis ayırd etdikləri həmin cizgilər idi; lakin istehkamçıların ixtira hiyləgərliyi və hiyləgər ixtiraçılığı ilə toqquşan bu toplar sınaqdan çıxıb bilmədi, buna görə də messer Qaster bu yaxınlarda ağır zindanların çəkilməsindən də ağır olan dəmir, qurğuşun və mis güllələr atan toplar – serpentilər, kulevrilər, bombardlar və vasilisklər icad etdi, o, bu məqsədlə xüsusi bant qarışığı da tapmışdı, onun partlayış gücünün qarşısında özünün insan məharətinə yenildiyini etiraf edən təbiət də heyrətə gəlirdi və beləliklə, o, birbaşa döyüş meydanına ildırımla, şimşəklə, dolu ilə, tufanla, parlıtlarla ölüm göndərən oksidrakları çox geridə qoymuşdu², zira bu daha qorxunc, daha dəhşətli, daha iblisənə vasitə idi: o daha çox insan həyatını məhv edir, dağıdır, darmadağın edir, öldürür və insan təxəyyülünə möhkəm təsir edir, belə ki, vasiliskin bir atəşi yüz şimşək oxundan daha çox divar uçurur.

LXII Fəsil. Qasterin top atəşi zamanı özünü yaralanmaqdan qorumaq sənətini və üsulunu icad etməsi haqqında

Lakin birdən elə oldu ki, buğdanı qalalarda qoruyan Qasterin özü düşmənlər tərəfindən mühasirəyə alındı, onun qalası lənətə gəlmiş titanik gücə malik olan cəhənnəm maşınları ilə dağıdıldı, taxılı işə qarət edildi və oğurlandı; onda o, qala bəndlərini, divarlarını və digər müdafiə istehkamlarını top atəşlərindən qorumaq sənətini və üsulunu icad etdi; belə ki, güllələr onlara toxunmur və havada donub-qalır, əgər toxunurdusa, onda nəinki müdafiə istehkamlarına, hətta müdafi-

¹ *Filibert Delorm* (1505?–1570?) – məşhur fransız memarıdır, İtaliyada və Fransada işləmişdir. Kardinal dü Belle üçün 1541–1544-cü illərdə Serr-Mor-de-Fosse qəsri tikmiş, 1574-cü ildə isə Luvrun tikintisinə başçılıq etmişdi.

² ... *oksidrakları çox geridə qoymuşdu*... – “Tianlı Apollonun həyatı”ndan yanlış bir sitatdır. Döyüşkən hind tayfası olan oksidraklar deyil, onların qonşuları öz rəqiblərini ovsunla məğlub etmişdilər.

əçilərə də heç bir ziyan vermirdi. O, bu cür fəlakətə qarşı əla vasitə tapmışdı və bunu bizə təcrübədə sübut etdi; bunların birindən sonralar Fronton¹ istifadə etmişdi; indi isə o, telemitlərə adi ləyaqətli məşğələ və əyləncə kimi xidmət edir. O, bundan ibarətdir. (İndi siz Plutarxın özünün bir təcrübəsi haqda danışdığı hekayəyə daha inamlı yanaşacaqsınız: əgər keçİ sürüsü sizdən bərk qaçaraq uzaqlaşarsa, onda hamısının arxasında qaçanın ağızına ayıpəncəsi dürtün, sürü elə həmin saat dayanacaq.)

Qaster falkonetin içinə kükürddən təmizlənmiş və lazımı miqdarda kafurla qarışdırılmış xüsusi tərkibli barıt doldurur, üstündən isə bəziləri yumru və kürəşəkilli, digərləri göz yaşı şəklində olan iyirmi dörd dəmir qırmacıqlı, səylə kalibrələnmiş dəmir patron qoyurdu. Sonra topu lülənin altmış addımlığında qoyduğu öz pəjinə tuşlayaraq – elə təxminlə tuşlayırdı, sanki, onun qarnına atəş açmaq istəyirdi – Qaster pəjə falkonetin düz ortasında, ağac dirəkdən kəndirlə dikinə, Nikandrın inandırıldığı kimi, bir vaxtlar Frigiyadakı İdada Maqn adlı biri tərəfindən tapılmış, adi danışqda bizim maqnit adlandırdığımız zorba daş – siderit, daha doğrusu, dəmir şpat, ya da başqa sözlə, Herkules daşı – asırdı. Sonra o, barıt kamerasındakı deşikdən barıtı yandırır. Barıt yananda boşluq əmələ gəlməməsi üçün (təbiət isə boşluğu sevmir; birdən dünyanın hər hansı bir yerində boşluq əmələ gələrsə, bütün nəhəng kainatda – göy, hava, dəniz, yer – qədim qarışıqlıq vəziyyəti yaranar) qırmalı güllə çox böyük sürətlə falkonetin ağızından püşkürürdü və kameraya hava daxil olurdu, yoxsa orada boşluq yaranardı, çünki barıt bir anda yanır. Belə görünürdü ki, bu cür qüvvə ilə bayıra itələnen qırmalı güllə mütləq pəji yaraldır, lakin qırmalar daşa yaxınlaşdıqca onların uçuş yeyinliyi yavaşlırdı, onlar havada daşın ətrafında fırlanır və hərlənirdi, beləliklə, nə qədər iti uçsa da, onlardan heç biri pəja çatmırdı.

¹ Fronton – çox güman ki, Rable natiq və hüquqçu Mark Komeli Frontonu (İmperator Mark Avrelinin tərbiyəçisini) başqa bir Frontonla – hərbi strategiya üzrə dərslük yazarı ilə dəyişik salır.

Bu azdır: Qaster düşmənlərin atdığı güllələri hələ onların öz üstlərinə – eyni dağıdıcı güclə məhz onların çıxdıqları yerə – yönəltmək sənətini və üsulunu icad etmişdi. Bu elə də çətin deyildi. Yada salaq ki, efiofis otu istənilən kilidi açır, exeneis kimi səfeh balıq bütün yelləri dayandırır və tufan vaxtı açıq dənizdə ən iri gəmiləri saxlayır; bu balıq duzlandıqda istənilən dərinlikdən qızılı özünə çəkir.

Demokritin nə yazdığını, nəyə inandığını və Teofrastın təcrübələrdən nəyi dərk etdiyini yada salaq: belə bir ot var, onun bircə toxunmağından yoğun və möhkəm ağaca sancılmış dəmir çiv bir anda oradan sıçrayıb çıxır, yaşıl ağacdələnlər də birdən hansisa möhkəm dəmir çiv yuvalarının düz dəliyinə çalınanda ondan istifadə edirlər, öz yuvalarını isə onlar nəhəng ağacların gövdələrində qurmağı və oymağı bacarırlar.

Yada salaq ki, nizə və ya oxla təhlükəli yaralanmış marallara və xallı marallara Kritdə çox yayılmış diktam otu rast gələrsə, onda onlar ondan bir az qırırlar və oxlar həmin andaca, azacıq da olsa ziyan vurmadan geri sıçrayır. Bu, Veneranın Turnun bacısı Yuturna tərəfindən sağ budundan yaralanmış sevimli oğlu Eneyi müalicə etdiyi həmin otdur.

Yada salaq ki, dəfnənin, əncirin və suitilərin qoxuları onları ildırım vurmasından qoruyur.

Yada salaq ki, quduzlaşmış fillər qoyunu görməklə özlərinə gəlirlər; qəzəblənmiş və quduzlaşmış öküzlər kaprifiklər deyilən cır əncirlərin yanına qaçıb gələndə tezəcə sakitləşir və yerə sancılmış kimi dayanırlar; fıstıq budacağına toxunanda ilanların qəzəbi soyuyur.

Evforionun Samosa adasında, hələ orada Yunona məbədi tikilməzdən əvvəl neadlar adlandırılan heyvanları gördüyünü və bu heyvanların səsindən yerdə çatların əmələ gəldiyini və uçurumların aralanmasını sübut etdiyini yada salaq.

Bir də yadımıza salaq ki, xoruz banı eşidilən yerlərdə gəndalaş daha lətafətlidir və fleytaya daha yararlıdır – Teofrastın dəlillərinə görə, qədim müdriklər inandırıldılar ki, xoruz banı gəndalaşın ağac maddəsini kütləşdirir, yumşaldır və gicəlləndirir; xoruz banı aslan kimi güclü və qorxu bilməyən bir heyvanı da eynilə mat qoyur və sarsıdır.

Bildiyim qədərincə, bəziləri elə başa düşürlər ki, fleyta və başqa musiqi alətləri düzəltmək üçün şəhərlərdən və kəndlərdən kənarda – xoruz banlarının eşidilə bilməyəcəyi yerdə – bitən cır gəndalaş daxmaların və anbarların yanında bitən ev gəndalaşından daha üstün və əlverişlidir. Başqaları bunu daha yüksək – hərfən deyil, pifaqorçular ruhunda, alleqorik mənada başa düşürlər: Merkurinin heykəli barədə deyiləni – guya, onun üçün hər növ ağac yaramaz – onlar belə şərh edirlər ki, Tanrıya sitayiş bayağı şəkil almamalıdır – bu, həmişə xüsusilə ehtiramlı olmalıdır – eləcə də gəndalaş timsalı, guya, bizi öyrədir ki, filosoflara bayağı, adi musiqi ilə maraqlanmaq yaramaz, guya, onlar üçün səmavi, ilahi, məsum, məhrəm, lap uzaqlardan gələn, yəni xoruz banı eşidilməyən mənəvi musiqi yaradılmışdır. Biz “bura ayaq dəyməmiş xudmani bir yerdir” demək istəyəndə əbəs yerə demirik ki, orada xoruz səsi eşidilməyib.

LXIII Fəsil. Hənəf¹ adası yaxınlığında Pantaqruelin mürgüləməsi, eləcə də ayıldıqdan sonra ona verilən suallar haqqında

Ertəsi gün yol boyu önəmsiz şeylərdən laqqırtı vuraraq, nəhayət, Hənəf adasına yaxınlaşdıq, lakin Pantaqruelin gəmisini ona yanaşa bilmədi, çünki külək dayanmış, dəniz sakitləşmişdi. Yelkənlərə yan yelkənlər də əlavə edilmişdi, amma biz yenə də gah bəkborta, gah da ştirborta əyilərək dalğalarda yırgalanırdıq. Qayğılı, karıxmış, kütləşmiş, məyus olmuş haldaydıq, bir-birimizlə kəlmə də kəsmirdik.

Əlində Heliodorun yunan mətnli kitabı olan Pantaqruel nərdivanın yanındakı həsirin üstündə mürgülədi. Bu, onda vərdiş halını almışdı: o, kitabla kitabsız olduğundan daha tez yuxuya gedirdi.

Epistemon astrolyabiyanın köməyi ilə indi bizim qütbdən nə qədər güneydə olduğumuzu hesablayırdı.

¹ Hənəf – ikiüzlü (qədim yəh.)

Jan qardaş kambuzda yerləşmişdi, şişlərin qalxma nöqtəsinə və bozartmanın ulduz falına görə indi saatın neçə olduğunu müəyyən edirdi.

Panurq dilini pantaqruelionun gövdəsinə soxub qovuc buraxırdı.

Gimnast saqqızağacından dişqurdalayan düzəldirdi.

Ponokrat yuxuda sayıqlayır, qoltuğunun altından özünü qıdıqlayır və barmağı ilə saçlarını darayırdı.

Karpalim qaba qoz qabığından qanadları dörd incə, kiçicik qızılağac tamasasından olan balaca, məzəli, xoşagələm vızıtlılı fırlanğıc düzəltmişdi.

Uzun topun üstündə yerləşən Evsfen öz barmaqlarında elə bir musiqi səsi çıxarırdı ki, sanki, monokordionda çalırdı.

Rizotom qanqal meyvələrinin qabıqlarından məxmər pulqabı tikirdi.

Ksenoman, adətən, kiçik qırğilları pəncələrinə bağlanan qayıqlarla köhnə fənəri təmir edirdi.

Losman dənizçilərdən onların bütün sirləri haqda söz çəkirdi, bu vaxt kambuzdan qayıdan Jan qardaş birdən gördü ki, Pantaqruel ayılıb.

Onda Jan qardaş göyərtədə hökm sürən inadlı sükutu pozdu, çox şən əhvalda səsinə qaldıraraq soruşdu:

– Əsim olmayanda havanı necə canlandırmaq olar?

Panurq da gözlənilmədən sual verdi:

– Qəzəbə qarşı çarə varmı?

Üçüncü növbə Epistemonun idi; o, ürəkdən gülərək soruşdu:

– Həvəsin olmayanda işəmək olarmı?

Gimnast ayağa qalxıb soruşdu:

– Gözlərin qaralmasına çarə varmı?

Ponokrat alnını ovuşduraraq və qulaqlarını şəkəylərək soruşdu:

– İt kimi yatmamaq olarmı?

– Bir dayanın, – Pantaqruel dilləndi. – Hiyləgər peripatetik filosoflar öyrədirlər ki, həllini gözləyən problemlər, suallar və şübhələr qəti, aydın və anlaşılıq ifadə edilməlidir. Sizcə, it kimi yatmaq nə deməkdir?

– Bu, it kimi, acqarına və günün altında yatmaq deməkdir,

– Ponokrat cavab verdi.

Rizotom uzununa keçidin lap yanında, çömələrək oturmuşdu. O, bu sözləri eşidib başını qaldırdı, şirin-şirin əsnədi, ona olan rəğbətlərinə görə, ondan örnək götürüb əsnəyən yoldaşlarından soruşdu:

– Yuxuculluğa və əsnəməyə çarə varmı?

Öz fənərinin təmirinə fənərləşmiş Ksenoman soruşdu:

– Oyan-buyana yırğalanmaması üçün öz qarnını tarazlıqda saxlamaq olarmı?

Karpalim öz fırlanğıcı ilə əylənə-əylənə soruşdu:

– İnsanın təbiətində nə baş verməlidir ki, onun ac olduğunu qəbul etmək mümkün olsun?

Səs eşidən Evsfen yüyürüb göyertəyə gəldi və dolamaçarxın üstünə tullanıb ucadan soruşdu:

– Niyə ac ilanın ac adamı sancması tox ilanın tox adamı sancmasından daha təhlükəli sayılır? Niyə ac adamın seliyi – bütün zəhərli ilanlar və heyvanlar üçün zəhərlidir?

– Dostlarım! Sizin bütün şübhələriniz və suallarınız eyni cür həll olunur, sizin göstərdiyiniz bütün əlamətlərin və hadisələrin yalnız bir çarəsi var. Sizə cavab gecikmədən, tərəfkeşsizlik və təfsilatlırsız verəcəm: ac qarının qulağı olmur, o kərdir. Bir vaxtlar sonuncu Roma çarı Məğrur Tarkvini (burada Pantaqurel zəngin ipini dartdı, Jan qardaş isə tələsik mətbəxə yüyürdü) öz oğlu Sekstə işarələrlə cavab verdiyi kimi, mən də sizi işarələrlə, hərəkətlərlə və əməllərlə razı salacağam və siz mənim qərarımdan məmnun olacaqsınız. O vaxtlar Habiya şəhərində olan Sekst habiyalıları necə fəth etmək və onların sözsüz tabe olmalarına necə nail olmaq barəsində məsləhət almaq üçün Tarkvininin yanına çapar göndərmişdi. Çar çaparı sənəqətinə inanmadığı üçün ona heç bir cavab vermədi. Cavab əvəzinə onu öz gizli bağına apardı və yanında ən hündür xaşxaşların başçıqlarını qılıncla kəsdi. Çapar cavabsız qayıtdı, lakin Tarkvininin onun yanında nə etdiyini Sekstə danışan kimi Sekst tək bu işarədən asanlıqla başa düşdü ki, atası ona şəhəri idarə edənlərin boynunu vurmaq, bununla da bütün qalanları tam kölə etmək və onları özünə tam tabeliyə gətirmək istiqamətində məsləhət verir.

LXIV Fəsil. Pantaqrueelin ona verilən sualları cavabsız qoyması haqqında

Sonra Pantaqrueel soruşdu:

– Bu sevimli it adasında yaşayanlar necə adamdırlar?

– Hamısı başdan-başa hərfxor, müftəxor, yalançı mömin, avara, riyakar, tərki-dünyadır, – Ksenoman cavab verdi. – Onların hamısı – yoxsul adamlardır və Ble ilə Bordo arasındakı Lormondan olan tərki-dünya kimi səyahətçilərin sədəqələri ilə yaşayırlar.

– Onların yanına getməyəcəyəm, mənə inana bilərsiniz, – Panurq elan etdi. – Əgər onların yanına getsəm, qoy şeytan mənim dalıma üfirsün. Ey tərki-dünyalar, avaralar, hərfbazlar, riyaklar, müftəxorlar, rədd olun cəhənnəmə! Piy basmış keşilli kilsə xadimlərini mən hələ yaddan çıxarmamışam, görüm Velzevul və Astarta onları Prozerpina ilə birlikdə kilsəyə çağırınsın – onlardan sonra, kim bilir, biz tufandan nə qədər əziyyət çəkdik! Eşit, Ksenoman, qarnıyoğunum mənim, onbaşım mənim! Lütfən, mənə söylə: buradakı yalançı möminlər, pulqoparanlar və qab dibi yalayanlar – onlar evlidirlər, yoxsa bakir? Onların arasında qadın cinsi varmı? Onlar riyakarcasına dünyaya riyakar nəsil gətirə bilərlərmi?

– Bax bu, ağıllı və məzəli sualdır, – Pantaqrueel qeyd etdi.

– Özü də necə! – Ksenoman cavab verdi. – Burada gözəl və şən yalançı mömin, tüfeyli, tərki-dünya, veyil, çox mömin qadınlar və saysız-hesabsız yalançı möminciklər, riyakarcıqlar, avaracıqlar, tərki-dünyacıqlar var.

– Tanıyırdı onları, – Jan qardaş onun sözünü kəsdi, – cavan tərki-dünyalardan qoca şeytanlar çıxır. Bu müdrik məsəli yadda saxlayın.

– ...yoxsa nəslə davam etdirmədən Hənəf adası çoxdan boşalıb adamsız qalmışdı.

Pantaqrueel adalılara üstündə fənər rəsmi olan yetmiş səkkiz min təzə yarimekü ianə verdi və bu bəxşişi onların qayığına aparmağı Gimnasta tapşırırdı.

– Saat neçədir? – o, bu göstərişi verib maraqlandı.

– On, – Epistemon cavab verdi.

– Əsl nahar vaxtıdır, – Pantaqrueel qeyd etdi, – zira Aristofanın öz Qanunverici qadınlar komediyasında çox danışdığı

həmin müqəddəs xətt yaxınlaşır: o, kölgənin onfutluq uzunluqda olduğu saatda enib gəlir. Keçmiş zamanlarda farslarda müəyyən olunmuş saatda yemək yeməyə yalnız çarların haqqı çatırdı, adi adamlara isə onların şəxsi mədələri və iştahaları saat kimi xidmət edirdi. Doğrudan da, Plavtda bir parazit günəş saatının və hər cür başqa saatların ixtiraçılarına hücum edir, çünki bu, hamıya məlumdur ki, mədə – ən düzgün saatdır. “İnsana saat neçədə qidalanmaq gərəkdir” sualına Diogen belə cavab vermişdi: “Varlıya – yemək istədiyi vaxt, yoxsula – yeməyə bir şeyi olanda”. Qida qəbulu üçün daha dəqiq vaxtı həkimlər təyin edirlər:

Beşdə qalxmaq, doqquzda yemək;

Beşdə şam etmək, doqquzda yatmaq.

Bununla belə, məşhur çar Petozirisin¹ rejimi başqa idi!

Pantaqurel hələ sözünü qurtarmamışdır, xidmətçilər isə artıq masaları və masacıqları gətirdilər, onların üstünə ətirli süfrələr saldılar, əlsilənlər qoydular, boşqabları və duzqabıları düzdülər, çəlləkləri, dolçaları, butulkaları, piyalələri, qədəhləri, mehtərələri, bardaqları gətirdilər. Jan qardaş Türin istehkamlarını gözümün qabağında canlandıran çox böyük ölçülü, qaxaclı dörd piroqu eşikağalarının, sərəncamçılarının, gəmi çörəkbişirənlərinin, saqilərin, masabaşılarının, şərəbdarların və bufetçilərin yardımı ilə sürüyüb gətirdi.

Pərvərdigara, burada nə qədər içilmişdi, nə qədər yeyilmişdi! Hələ çərəzi verməmişdilər, artıq qərb-şimal-qərb küləyi bütün dərildəki yelkənləri üfurməyə başlamışdı ki, hamı Tanrının şərəfinə müqəddəs mahnı oxumağa başladı.

Çərəz vaxtı Pantaqurel soruşdu:

– Dostlanm, deyin, sizin bütün şübhələriniz tam rəf oldumu?

– Tanıya şükür, mən daha əsnəmək istəmirəm, – Rizotom dedi.

– Mən də artıq it kimi yatmıram, – Ponokrat dedi.

– Mənim isə gözlərim qaralmır, – Gimnast dilləndi.

– Mən isə indi acqarına deyiləm, – Evsfen dedi. – Bu səbəbdən mənim ağız suyum bu gün ərzində aşağıdakılar üçün

¹ *Petoziris* (petosiris) – Plinidə adıçəkilən Misir kahini; o güman edirdi ki, insan xüsusi rejim gözləməklə 124 il yaşaya bilər.

təhlükəli deyil¹: aneredutlara, abedissimonlara, əlxətraflara, ammobatlarla, apimaoslara, əlxətrabanlara, araktlara, asterionlara, əlxaratlara, arqlara, askalablara, attelablara, askalabotlara, quduz itlərə, boalara, uzunquyruq kərtənkələlərə, gürzələrə, qaleotlara, qarmenlərə, qandionlara, gemoroidlərə, tırtıllara, ikibaşlı ilanlara, dipsadlara, domezlərə, əjdahalara, driinadlara, yexidnalara, qurbağalara, sarıqarınlara, dəniz dovşanlarına, yer-eşənlərə, qızılböcəklərə, rutellərə, rimuarlara, rasionlara, raqanlara, səməndərlərə, əqrəbciklərə, əqrəblərə, selzirlərə, skalavotınlərə, solofuydarlara, salfuqlara, solifuqlara, molyusklara, stinklərə, tuflara, sabtinlərə, iklərə, illisinilərə, ixnevmonlara, kantaridlərə, katobleplərə, kerastlara, timsahlara, kokemarlara, kolotlara, kafezatlara, kauxarlara, kixriodlara, kuleflərə, kuxarslara, kroniokolaptlara, kenxrinlərə, kokatrislərə, kezodurlara, gəlinciklərə, qonur ilanlara, mantikorlara, molurlara, miaqlara, miliarlara, meqalaunlara, hörümçəklərə, ptiadlara, porfirlərə, pareaclara, penfredonlara, pitiokamptlara, pitonlara, pinvoqlara, sepedonlara, skitallara, stellionlara, skolopendrlərə, bövlərə, tifoloplara, tetraqnasilərə, teristallara, büvələrə, xelhidralara, xersidrlərə, eloplara, enhidridlərə, Seneqal kərtənkələrinə, Xalkedon kərtənkələlərinə, yarrarilərə.

LXV Fəsil. Pantaquelin öz yaxınları ilə havanı canlandırması haqqında

– Bəs Panurqun gələcək arvadını bu zəhərli heyvanların hansına aid edəcəksiniz? – Jan qardaş maraqlandı.

– Nə vaxtdan sən, avara, gəzəyən rahib, qadınsevməz olmusan? – Panurq soruşdu.

¹ *Bu səbəbdən mənim ağız suyum... təhlükəli deyil* – Əlifba sırası ilə düzülmüş zəhərli heyvanların ad sırası orta əsr bestiarlərinin (heyvani instinktlərə üstünlük verənlərin) prinsipləri əsasında düzülmüşdür. Rablenin əsaslandığı qaynaqlar antik və orta əsr müəlliflərinin əsərləri, dərslilər və İbn Sinanın (980–1037) “Qanun” əsəridir. Sıralamada ilanlar üstünlük təşkil etsə də, onda ağılu cücülər, eləcə də miflə-əfsanəvi heyvanlar da var; məs.: əlxətraf (dəniz əjdahası), katoblep (Cənubi Asiya antilopu – onun baxışı öldürücü sayılırdı).

– İçalatıma and olsun, – Epistemon danışmağa başladı, – Yevripidin Andromaxası təsdiq edir ki, insanın ixtiraçılığı və Tanrının vəhyləri sayəsində bütün zəhərli həşəratlardan çarə tapılıb, amma acıqlı qadından indiyə qədər çarə tapılmayıb.

– Bu dəmdəməki Yevripid daim arvadları söyürdü, – Panurq dedi. – Buna görə göylər ondan o cür intiqam aldılar ki, onun bədxahı – Aristofanın inandırdığı kimi, onu itlər parçaladılar. Hə, davam edək! Kimin növbəsidir? Danışın!

– Mən indi istədiyim qədər işəyə bilərəm, – Epistemon elan etdi.

– Xoşbəxtlikdən, indi qamım tarazdır, – Ksenoman elan etdi. – Mən indi daha yana əyilməyəcəyəm.

– Mənə daha nə şərab gərəkdir, nə də çörək, – Karpalim elan etdi, – Pəhrizə və quru yeməyə son.

– Tanmya şükür və sizə şükür, – Panurq elan etdi, – mən artıq heç nəyə hirsələnmirəm, – şənlənirəm, gülürəm, oynaqlayıram. Sizin gözəl Yevripiddə unudulmaz əyyaş Silen yaxşı deyir:

Şərabdən nuş edib şadlanmayana
Tanrılar dərrakə verməyib əsla.

Biz durmadan mərhəmətli Tanrını, bizi yaradanı, xilaskarımızı və qoruyucumuzu öyməliyik: bu dadlı çörəklə, bu dadlı və soyuq şərabla, bu şirin yeməklərlə onun bizi cismani və mənəvi sarsıntılardan müalicə etdiyi azmış kimi, bunları dada-dada əlavə həzz və ləzzət alırıq. Lakin onsuz da, siz bəxtiyar və hörmətli Jan qardaşın havanı necə canlandıracağı sualına cavab vermədiniz.

– Bir halda ki siz özünüz öz verdiyiniz sualların belə asan həlli ilə kifayətləndiniz, onda mən də kifayətlənirəm, – Pantaqrue elan etdi, – buna baxmayaraq, başqa yerdə və gələn dəfə biz, gərək olarsa, buna qayıdırıq. Beləliklə, Jan qardaşın sualını tamamlamaq qalır: havanı necə canlandırmaq? Məgər biz onu artıq öz mülahizəmizə görə canlandırmamışıq? Vimpelə bir baxın. Yelkənlərin necə şişdiyinə nəzər salın. Ştaqların, drayreplərin və şkotların necə gərildiyinə baxın. Badələri qaldıraraq və başımıza çəkərək, biz bununla da havanı canlandırdıq – burada nə isə bir sirli əlaqə var. Əgər bilici mifoloqlara inansaq, Atlant və Herkules də havanı məhz bu cür canlandı-

rıldılar¹. Bundan başqa, onlar onu gərəyindən bir dərəcə artıq canlandırmışdılar: Atlant öz qonağı Herkulesin şərəfinə daha şən kef eləmək üçün, Herkules isə – onun gəldiyi Liviya səhrasında susuzluq onu əldən saldığı üçün.

– Vallah, – Jan qardaş onun sözünü kəsdi, – mən bir çox hörmətli müdriklərdən eşitmişəm ki, sizin əziz atanızın anbardan Avara hər il min səkkiz yüz çəlləkdən çox şəraba qənaət edir: o, qonaqları və ev adamlarını hələ susamamış içməyə məcbur edir.

– Herkules karvanla gedən ikihürgüclü və birhürgüclü dəvələr kimi edir, – Pantaqrueel davam etdi, – onlar keçmiş, indiki və gələcək susuzluğun hesabına içirlər. Bu cür qeyri-adi hava canlandırmaları dəlisov münəccimlərin üstündə bunca mübahisə etdikləri göy qübbəsinin indiyədək eşidilməmiş titrəyişlərinə və sarsıntılarına səbəb oldu.

– Görünür, bu zərbi-məsəl əbəs yerə deyilmir, – Panurq əlavə etdi:

İçərək, üstündən qaxac yeyən,
Dərdlərini unudar həmə.

– Yeyib içə-içə biz nəinki havanı canlandırdıq, hətta gəmini belə xeyli yüngülləşdirdik, – Pantaqrueel qeyd etdi. – Bu zaman biz onu Ezopun səbətinin boşaldıldığı, yəni yemək ehtiyatlarının məhv edilməsi kimi boşaltmadıq, üstəlik, pəhrizi də üstü-müzdən atdıq, zira ölmüş bədən canlıdan ağırdırsa, onda ac adam da yeyib-içmiş adamdan bərk və ağırdır. Uzunmüddətli səyahət vaxtı heç də ağılsız olmayan adamlar hər səhər içib qəlyanaltı edəndə deyirlər: “Bundan bizim atlanımız daha cəld olacaqlar”. Düzdür, siz eşitmisiniz ki, qədim amikleyalılar namuslu Baxus atadan başqa heç bir tanrıya belə sayğı göstərmir, heç kimə sitayiş etmədilər və ona çox uyğun və dəqiq ad, yəni Psila adı vermişdilər. Psila dori dilində “qanad” deməkdir, çünki quşlar qanadlarının köməyi ilə yuxarıya asanlıqla qalxdıqları kimi, məhz Baxusun, daha doğrusu, xoş dadlı, məstedici şərabın köməyi ilə insanın ruhu ilhama gəlir, onun cismi gözə-çarpacaq dərəcədə canlanır, yenə də onda olan bərklik yumşalır.

¹ *Atlant və Herkules də havanı məhz bu cür canlandırdılar.* – Bu mifoloji epizodu Lukian yazmışdır (Haron, IV). Göy qübbəsinin başı üstündə saxlamaqda Atlanta Herkules kömək etmişdir.

LXVI Fəsil. Qanabim¹ adasını görəndə Pantaqruelin muzaları top atəşi ilə salamlamaq əmri verməsi haqqında

Pantaqruel dağların zirvəsini uzaqdan seyr edib görəndə səmt küləyi əvvəlki tək əsirdi, əyləncəli söhbət isə hələ də bitmirdi; o, dağları Ksenomana göstərərək soruşdu:

– Siz bax orada, solda, Fokidadakı Parnas dağına çox bən-zəyən ikitəpəli dağı görürsünüz?

– Çox yaxşı görürəm, – Ksenoman cavab verdi. – Bu, Qanabim adasıdır. Siz orada sahilə çıxmaq istərdiniz?

– Yox, – Pantaqruel elan etdi.

– Lap yaxşı, – Ksenoman ona qoşuldu. – Orada maraqlı heç nə yoxdur. Orada yalnız oğrular və quldurlar yaşayır. Bununla belə, birinci təpənin ətəyində ecazkar bir bulaq axır, ətraf isə keçilməz meşəlikdir. Sizin flotiliyanız burada içməli su və yanacaq ehtiyatı götürə bilər.

– Əla, işin tam bilicisi kimi deyilmişdir, – Panurq qeyd etdi. – Əlbəttə! Məgər oğruların və quldurların torpağında sahilə çıxmaq olar? Sizi inandırırım ki, bu ölkə Bretan və İngiltərə arasındakı Serka və Herma adalarından – mənə orada olmaq lazım gəlib – ya Frakiyadakı Filippiyanın Poneropolundan² heç nə ilə fərqlənmir: bütün bunlar yerləri Konsyerjeri³ zirzəmilərində olası qəddarların, soyğunçuların, quldurların, qatillərin və qaniçənlərin adalandır. Sizə yalvarım, orada sahilə çıxmayaq! Əgər mənə inanmırsınızsa, onda xeyirxah və müdrik Ksenomanın məsləhətini eşidin. Öküzün ölümünə and olsun, onlar hanniballardan pisdir. Onlar bizi diri-diri yeyəcəklər. Rica edirəm, quruya çıxmayın! Cəhənnəmə düşmək daha yaxşı olar. Eşidin! Bəlkə də, bu, mənim qulaqlarımda çalınır, amma vallah, mənim qulağıma ümitsiz həyəcan səsi gəlir, – Bordoda qaskoniyalılar vergiyiğanları və

¹ *Qanabim* – oğrular (*qəd. yəh.*)

² *Poneropol* – zalımlar şəhəri (*yun.*)

³ *Konsyerjeri* – məşhur paris həbsxanasıdır, şair Kleman Maro (1469–1544) orada yatmış və öz şeirlərində onu əbədiləşdirmişdir.

icraçaları görənlər kimi belə zəng çalırıldı. Gəlin öz yolumuzla gedək! Di sürəti artırın!

– Düşün! Düşün! – Jan qardaş dedi. – Gedək, gedək, gedək! Burada dayanmaq üçün pul ödəmək lazım gəlməyəcək. Gedək! Biz onları dilənçi halına salacağıq. Düşün!

– Qoy oraya şeytan yan alsın, – Panurq onun sözünü kəsdi. – Bu şeytan rahiblərdən, bu ağilsız rahib şeytanlardan heç qorxmur. O da bütün şeytanlar kimi dəlisovdur və başqaları haqda heç düşünmür. O, elə hesab edir ki, yer üzündə hamı onun kimi rahibdir.

– Rədd ol cəhənnəmə, cüzamlı, – Jan qardaş dedi, – qoy onlar sənənin bütün dişlərini parçalasınlar! Bu qanmaz nə qədər rəzil və qorxaq imiş, – o, hər dəqiqə ağilsızcasına qorxudan şalvarını batırır! Əgər sənənin qorxunun nədən olduğu bilinmirsə, cəhənnəmə ki, sahilə çıxma, burada qal və əşyaları qoru, ya da qoçaqcasına Prozerpinanın qonaqpərvər tumanının altına gir!

Panurq həmin an yoxa çıxdı – o, yeyilməmiş çörək parçaları, qazmaq və qırıntılar qalmış gəmi anbarına sürüşdü.

– Mənim ürəyim sıxılır, – Pantaqrueel dedi, – kiminsə uzaqdan gələn səsi mənə deyir ki, biz burada sahilə çıxmalıyıq. Axı hər dəfə məndə duyğuların belə hərəkəti olanda bu səslərin məni saqındırmaq istədiyi şeydən yayınırsən və ondan uzaqlaşırıdım və bu, həmişə yaxşı qurtarırdı; eləcə də onun məni göndərdiyi yerə gedəndə xeyir tapırdım – bir sözlə, elə bir hadisə olmayıb ki, mən sonra peşman olum.

– Bu, akademiklərin, haqqında çox danışıqları Sokrat ruhuna bənzəyir, – Epistemon qeyd etdi.

– Mənim sizə nə deyəcəyimi eşidin! – Jan qardaş dilləndi. – Qoy dənizçilər içməli su ehtiyatı görsünlər, Panurq özü üçün kefi etsin, biz isə bu arada şən-lənək, oldu? Əmr edin, kayut-kampaniyanın yanındakı o vasiliskdən atəş açsınlar. Bununla da siz bu Antiparnasın muzalarını salamlamış olarsınız. Yoxsa birdən bənt nəm çəkmiş olar.

– Sən düz deyirsən, – Pantaqrueel qərara gəldi. – Baş top-cunu yanıma çağırın.

Baş topçu özünü çox gözlətmədi. Pantaqruel ona əmr etdi ki, hər ehtimala qarşı, öncədən təzə barılla doldurulmuş vasiliskdən atəş açsın, bu da dərhal yerinə yetirildi. Başqa gəmilərin, raubarcların, qallionların və gözətçi qaleasların topçuları Pantaqruelin gəmisindəki vasiliskin atəşini eşidən kimi eyni zamanda ağır toplardan bir atəş açdılar. Onların necə guruldadığını özünü təsəvvür edə bilərsiniz!

LXVII Fəsil. Panurqun qorxudan özünü batırması və zorba pişik Piyyeyəni¹ şeytana oxşatması haqqında

Panurq köynəkdə və bir corabda, saqqalında çörək qırıntıları, dəlisi tutmuş keçi kimi anbardan sıçrayıb çıxdı; o, corabının o biri tayını dişləri ilə tutan iri tüklü pişiyin boynundan yapışmışdı. Bit axtaran meymun kimi dodaqlarını marçıldadaraq, dişlərini saqqıldadaraq, ştirbortda oturmuş Jan qardaşın yanına cumdu və ona yalvarmağa başladı ki, Allah xatirinə, ona rəhmi gəlsin və onu öz qılıncı ilə qorusun – o, Allaha və papomanların bütün nemətlərinə and içirdi ki, elə indicə zəncirdən qopmuş bütün şeytanları öz gözləri ilə görüb.

– Ey, dostcığaz, qardaşım, mənəvi atam mənim, indi şeytanların toyudur! – o çığırı. – Bu cəhənnəm qonaqlığına hansı hazırlıqlar gedir, – sən ömründə bunun bənzərini görməmişən! Cəhənnəm mətbəxindən çıxan tüstünü görürsən? – Burada o, gəmilərin üstündən qalxan top atəşləri tüstüsünü ona göstərdi. – Sən ömrün boyu əbədi əzablara məhkum olmuş bu qədər ruhu görməmişən. Bilirsən sənə nə deyəcəyəm? Tss, dostcığaz! Onlar elə sarışın, elə sevimli, elə incədirilər – lap cəhənnəm allahlarının ətirşahları kimi. Mən artıq elə düşünürdüm ki – ilahi, məni əfv et – bunlar ingilis ruhlarıdır. Doğrudur, bu gün səhər senyorlar de Term və Dese Şotlandiya sahillərindəki At adasını, eyni zamanda, onlardan öncə bu adanı işğal etmiş ingilisləri də qarət və darmadağın etmişlər.

¹ Piyyeyən – orijinalda: *ronge-lard*; adətən, siçovullar belə adlandırılır.

Panurq gələndə barıt iyinə oxşamayan bir iy hiss edən Jan qardaş Panurqu işığa çıxartdı və yalnız indi öyrəndi ki, onun köynəyi təzə nəcislə bulanmışdır. Sfinkteri (yəni arxa dəliyi) sıxan əsəbin saxlama qüvvəsi onun fantastik görməsindən törəyən qorxunun qəfil təsirindən zəifləmişdi. Buna aşağıda, göyertədəkindən daha qorxunc təsir bağışlayan top gurultularını da əlavə edin, axı qorxunun əlamət və nişanələrindən biri məhz ondadır ki, müəyyən vaxta qədər nəcis kütləsini saxlayan qarpicıq, adətən, belə hallarda taybatay açılır.

Senyor messer Pandolfo della Kassina buna misal ola bilər; poçt atlarında Şamberidən keçərkən o, çalışqan sahibkar Vinenin evində qaldı, yaba dalınca onun pəyəsinə getdi və dedi: “*Da Roma in qua io non son andato del corpo. Di gratia, piglia in mano questa forcha et fa mi paura*”¹. Vine, guya, onu var gücü ilə vurmağa hazırlaşmış kimi yaba ilə bir neçə hücum etdi. Syenalı isə ona dedi: “*Se tu non fai altromente, tu non fai nulla. Pero sforzati di adoperarli plu guagliardamente*”². Onda Vine onun boynu ilə yaxalığının arasından elə ilişdirdi ki, syenalı kəlləmayallaq uçdu. Vine isə qaçqıldadı və qəhqəhə ilə gülərək dedi: “Ah, lənətə gələsən, bu *datum Camberiac*³ adlanır”. Bu arada syenalı şalvarını vaxtında çıxartdı, zira o, həmin dəqiqə elə nəcis topası qoydu ki, doqquz öküz və on dörd yepiskop bir yerdə bu qədər topa qoya bilməzdi. Sonradan syenalı nəzakətli ifadələrlə Vineyə təşəkkür edib dedi: “*Jo ti ringratio, bel messere. Così facendo tu m`hai esparmiata la speza d`un servitiale*”⁴.

Başqa misal – İngiltərə kralı V Eduarddır. Metr Fransua Villon sürgün ediləndə o, kralın yanında sığınacaq tapdı. Kral ona tam etibar edirdi və bütün sirlərini, hətta ən rəzillərini belə ona açırdı. Bir dəfə məlum ehtiyacını ödəyə-ödəyə kral fransız gerbinin rəsmini Villona göstərdi və dedi: “Görürsən,

¹ Düz Romadan bura qədər bayıra çıxa bilmirəm. Lütfən, bax bu yabanı əlinə al və məni qorxut. (*ital.*)

² Əgər sən işdən başqa cür yapışsan, heç nə alınmayacaq. Di tənbellik etmə, yabanı ürəklə sal işə. (*ital.*)

³ Şamberidə verilib. (*lat.*)

⁴ Sənə təşəkkür edirəm, mənim hökmdarım. Əgər sənın yumruğun olmasaydı, imaləyə pul xərcləməli olacaqdım. (*ital.*)

mən fransız krallarına necə hörmət edirəm? Onların gerbi başqa yerdə deyil, məhz mənim ayaqyolumda, düz oturacağımın qarşısındadır”. “Mərhəmətli Allah! – Villon səsləndi, – siz necə müdrik, ağıllı və düşüncəli hökmdarsınız, necə öz sağlamlığınızın qayğısına qalırsınız və sizin təcrübəli həkiminiz Tomas Laynker sizi necə də məharətlə müalicə edir! Qoca yaşlarınızda sizin mədəninizin bərk olacağını və hər gün sizin dalınıza aptekçi, yəni imalə qoyulacağını – yoxsa siz başqa cür böyük bayıra çıxa bilməyəcəksiniz – qabaqcadan görüb o, öz nadir, valehedici fərsətinin sayəsində fransız gerbinin başqa yerdə yox, məhz burada çəkilməsini xoşbəxtcəsinə düşünüb tapdı, zira ona bircə dəfə baxan kimi sizə elə qorxu və elə izahedilməz həyəcan gəlir ki, həmin dəqiqə siz on səkkiz Peon cöngəsinin bir yerdə qaladığı qədər qalayırınsınız. Bəlkə, onu bir başqa yerdə də çəksinlər: yataq otağında, qonaq otağında, kapellada, ya da qalereyada; onda siz, xaç haqqı, görünən kimi o saat batırdınız. Bir də əgər burada sizin üçün Fransanın ulu bayrağı çəkilsə, sizə yalnız ona baxmaq yetərdi – sizin bütün bağırışqlarınız bayıra çıxdı. Amma mən susuram, susuram, *atque iterum*¹ susuram!

Axı mən Paris avarasıyam!
Və tezliklə, ilgəkdə boğulanda,
Mən böyük ağırlıq sayasıyam
Göydən asılı qalmış öz arxamı.

Bir də deyirəm: mən avarayam, savadsızam, qanmazam, kütbeyinəm – axı mən hər dəfə təəccüblənirdim, niyə siz yataq otağında şalvarınızın ilməyini açırınsınız. Düzdür, mən əmin idim ki, sizin ayaqyolu oturacağınız ya xalçanın, ya da çarpayının arxasındadır. Bu cür ilgəyi açılmış şalvarla düşüncə otağına getmək mənə ədəbsizlik kimi görünürdü. Bəs bundan sonra mən avara deyiləmmi? Siz ağıllı hərəkət edirsiniz. Bundan daha ağıllı hərəkət etmək olmaz. Şalvarınızın ilgəyini qabaqcadan mümkün qədər gen, mümkün qədər yaxşı açın, zira siz bura açılmamış şalvarda girsəniz və gerbə baxsanız, onda – yadda saxlayın! – vallah, sizin şalvarınızın arxası bir an

¹ Bir daha (*lat.*)

içində ayaqyolu çanağına, ləyənə, gecə bardağına, ayaqyolu oturacağına çevriləcək”.

Sol əli ilə burnunu qapayan Jan qardaş sağ əlinin şəhadət barmağı ilə Panurqun köynəyini Pantaqruele göstərdi. Pantaqrueel görəndə ki Panurq təntiyib, donub-qalıb və məlum deyil nəyə görə əsir, o batırıb və onu Piyyeyən adlı məşhur pişik cırmaqlayıb, gülüşünü saxlaya bilməyib dedi:

– Siz bu pişiyə nə etməyi düşünürsünüz?

– Bu pişiyə? – Panurq təkrar soruşdu. – Lənət olsun, axı mən əmin idim ki, bu, qıllı şeytan balasıdır və mən onu cəhənnəm qaranlığındakı səs-küydə öz corabımın qarmağına keçirmişəm. Cəhənnəm olsun bu şeytan! O, mənim bütün üz-gözümü öz caynaqları ilə bəzəyib.

Panurq bunu deyib pişiyi göyərtəyə fırlatdı.

– Çıxın gedin, Tanrı xatirinə, çıxın gedin! – Pantaqrueel ona dedi. – Qaynar su ilə yuyunun, təmizlənin, özünüzü qaydaya salın, təmiz köynək geyinin və ümumiyyətlə, paltarınızı dəyişin.

– Siz deyirsiniz ki, mən qorxdum? – Panurq soruşdu. – Əsla! Tanrı görür, mənim kimi igid hələ doğulmayıb! Ha-ha-ha! Ho-ho-ho! Anlaşılmazdır, siz nə düşünürsünüz? Sizcə, bu ayağadüşmədir, nəcisdir, p...dur, ifrazatdır, peyindir, bağırsağ ifrazatıdır, zıldır, natəmizlikdir, püşdür, zıncdır, təzəkdir, pişik p...dur, skibal, ya da spirafdır? Amma mənə, bu, Hiberniya zəfəranıdır. Ha-ha, hi-hi! Bəli, bəli, Hiberniya zəfəranı! Cela!¹ Beləliklə, hərəyə bir stəkan!

Şanlı Pantaqrueelin qəhrəmanlıq əməlləri və kəlamlarının dördüncü kitabının

SONU

¹ Nağara çalın (yəh).

5-Cİ KİTAB

Mərhəmətli Pantaqruelin qəhrəmanlıq əməlləri
və kəlamlarının beşinci və sonuncu kitabı;
Təbabət Doktoru Metr Fransua Rablenin
əsəri

**Bu kitab İlahi Bakbuk Hatifi-nə
baş çəkilməsi, eləcə də uğrunda bu uzunsürən
səfərə başlanılan “butulka” sözünün özü
barəsindədir**

PANTAQRUELİN QƏHRƏMANLIQ ƏMƏLLƏRİ VƏ KƏLAMLARININ BEŞİNCİ KİTABINA METR FRANSUA RABLENİN ÖN SÖZÜ

İLTİFATLI OXUCULARA

Sizlər – dayanmadan içənlər və sizlər – çox dəyərlı süzə-nəklər! Hələ ki boş-bikarsınız və daha vacib işlərlə məşğul deyilsiniz, sizə bir sual verməyi özümə rəva bilirəm: “dünya səfeh (fat) olmaqdan çıxıb” deyimi niyə günümüzün matah zərbi-məsəlinə çevrilib? Fat – lanqedok sözü olub duzsuz, şirin, dadsız, rəngsiz, məcazi mənada isə – səfeh, küt, qanmaz, başıboş mənəsini verir. Siz, çox güman ki, mənim bu sualıma cavab verəcəksiniz – elə buradan çıxan məntiqi sonuc da belədir ki – indiyədək dünya səfeh idi, bəs indi o ağıllanıb? Hə, amma onu səfəhləşdirən səbəblər nə qədərmiş və onların mahiyyəti nəymiş? Onu ağıllandıran səbəblər nə qədərdir və onların mahiyyəti nədir? O, niyə səfeh idi? O, niyə ağıllandı? Siz onun keçmiş səfehliyini məhz nədə görürsünüz? Siz onun indiki müdrikliyi məhz nədə görürsünüz? Onun keçmişdə səfeh olması kimin suçuydu? O, özünün hazırkı ağıllanmasına görə kimə borcludur? Kimlər daha çoxdur: səfehliyinə görə sevilənlər, yoxsa müdrikliyinə görə sevilənlər? O, hansı müddətdə səfeh olub? O, hansı müddətdə ağıllı olacaq? Onun öncəki səfehliyi haradan qaynaqlanırdı? Onun indiki müdrikliyi haradan qaynaqlanırdı? Onun keçmiş səfehliyi niyə daha gec deyil, məhz indi sona çatdı? Onun indiki müdrikliyi niyə daha tez deyil, məhz indi başlanıb? Onun öncəki səfehliyi hansı şərlə bağlı idi? Onun indiki müdrikliyi bizə hansı xeyiri vəd edir? Onun devrilmiş keçmiş səfehliyi necə olacaq? Onun indi doğulmuş müdrikliyi başına nə gələcək?

Lütf edib, cavab verin!

Sizin qohum-əqrəbanızı rahatsız etməkdən qorxduğum üçün cənablarınıza başqa andlar vermərəm. Utanmayın, cənnət həzzinin düşməni, həqiqətin düşməni herr Teyfeli¹ utandırın.

¹ *Herr Teyfel* (herr Tefuel) – cənab İblis (*alm.*)

Cəsərətli olun, balalarım! Əgər siz Allah adamısınızsa, onda müqəddimə əvəzinə beşcə dəfə gillədin, sonra isə mənim xahişimi yerinə yetirin; yox, əgər siz Allahın deyil, başqa birinin qulusunuzsa, onda – lənət sənə, kor şeytan! Böyük Hurliburliyə¹ and olsun, əgər mənə bu məsələnin həllində yardımçı olmasanız, onda onu sizə təklif etdiyimə peşman olacağam, artıq indicdən peşmanlamağa başlayıram. Halbuki onu müstəqil həll etmək – mənim üçün canavarı qulaqlamaqdan heç də az əziyyətli bir iş deyil.

Hə, nə deyirsiniz? Aha, başa düşürəm: siz mənə cavab verməyə cəsərət etmirsiniz. Saqqal haqqı, mən də cavabdan boyun qaçırıram. Sizə yalnız “Prelat² tuluq zurnası” kitabının müəllifi olan hörmətli bir alimin peyğəmbərənə vəcd məqamında söylədiklərini deyəcəyəm. Görək o köpək oğlu nə deyir? Qulaq asın, qanacaqsızlar, qulaq asın!

Hamı saqqalını qırxdıracaq
 Həmin yubiley ili rəqəmcə
 Otuzdan artıq olacaq.
 Bu nə sayğısızlıq!
 Dünya səfeh görünürdü. Amma ki elmi
 Əsərlər oxumaqla ağillanacaq;
 Baharın gəlişiyə qorxu keçirən
 Bir çiçək kimi yenidən açılacaq.

Eşitdiniz? Anladınız? Alim – qədim alimdir, onun sözləri – lakonikdir, skottik və dumanlıdır. Amma onun materiyarı şərh eləməsi özlüyündə vacib və çətin anlaşılan olsa da, həmin elm xadiminin ən yaxşı təfsirçiləri bu yeri belə izah edirlər: əgər yubiley ili hökmən otuzuncudan sonra gəlməlidirsə, onda həmin zaman dönəmini təşkil edən il ən böyük ehtimala min beş yüz əlli beşinci il olacaq. Onun çiçəyini artıq heç nə təhdid etməyəcək. Baharın gəlişiyə dünyanı artıq heç kim səfeh adlandırmayacaq. Süleymanın inandırdığı kimi, sayları sonsuz olan bütün səfehlər gücsüz bir qeyzdən ölüb gedəcəklər, səfehlik özünün bütün növləri ilə yox olacaq. Halbuki İbn Sinanın təsdiqlədiyi kimi, onun növləri də sonsuzdur: *maniae*

¹ *Hurlı-burlı* – ingiliscə *Hurly-burly* söz. – çaxnaşma

² *Prelat* – katolik kilsəsində: yüksək ruhani vəzifələrindən biri

*infinitae sunt species*¹, əgər sərt qış onu mərkəzə atırdısa, sonra o, yenidən ucqarlarda görünüb, eynən ömrünün ən gözəl çağındakı ağac kimi çiçəklənirdi. Bizi buna təcrübə öyrədir, siz özünüz bunu bilirsiniz, siz özünüz bunu görmüsünüz. Bizə bunu keçmiş zamanlarda Hippokrat kimi bir idrak məşəli özünün: *Verae etenim maniae*² və s. aforizmlərində sübut edib. Dünya ağıllananda isə paxla çiçəyinin yazda heç nədən qorxusu olmayacaq, başqa sözlə – pəhrizdən (sizsə, yəqin, əlinizdə badə, gözünüz dolmuş halda, qabaqcadan məyusluğa qapılmışınız), görkəmcə, sanki, kəpənəklər kimi çiçəklənən, çiçək açan, çiçəklə örtülü, əslində isə anlaşılmaz, yorucu, yuxugətirən, Heraklitin əsərləri kimi dözülməz və zərərli, Pifaqorun (Horatsinin sübutuna əsasən, o, paxlalar hökmdarı idi) rəqəmləri kimi dumanlı kitab qalaqlarından qorxusu olmayacaq – bütün bu kitablar məhv olacaq, onları heç kim ələ götürməyəcək, kimsə onları nə vərəqləyəcək, nə də oxuyacaq. Tale onlara bax bunu təyin edib və bu müqəddərat indi artıq gerçəkləşib.

Onların yerini qınlı paxlalar, yəni şən və bəhrəli pantaqruelçi kitablar tutub ki, indi onlara böyük tələbat var, zira qarşıdakı yubiley ilinin astanasında hamı onları oxumağa başlayıb, – elə buna görə də deyirlər ki, dünya ağıllanıb. Budur, sizin probleminiz artıq həll olundu və cavablandırıldı, sizsə bu xoş hadisəyə görə nəcib insanlara yaraşan şəkildə hərəkət edin. İki dəfə öskürün və birnəfəsə doqquz stəkan için, xoşbəxtlikdən, üzüm yaxşı yetişib, sələmçilərsə bir-birinin ardınca asılırlar: axı yaxşı hava hələ davam eləsə, onda mən onlardan kəndirlərə görə xeyli məbləğdə pul alacağam – mən o qədər səxavətli deyiləm ki, onlardan hansısa cəllad xərclərindən qurtulmaq üçün özünü asmaq istəsə, onları həmişə və hər dəfə müftəcə kəndirlə təmin edim.

Sizin də indi hər yerdə hökm sürməyə başlayan müdrikliyə qoşula, keçmiş səfehlikdən isə aralana bilməyiniz üçün sizdən xahiş edirəm ki, hər yerdən qızıl ombalı qoca filosof³

¹ Divanəliyin növləri sonsuzdur. (*lat.*)

² Həqiqi divanəlik halları (*lat.*)

³ *Qızıl ombalı filosof* – Lukiana və Laertli Diogenə görə, Pifaqorun bir ombası qızıldan olub.

rənzini siləsiniz, çünki o, bunun vasitəsilə paxlanın qida qismində qəbulunu sizə yasaq eləmişdi, çünki bütün xeyirxah həmpiyalələr sübut və təsbit edilmiş sayırlar ki, o, bunu başabəla təbib mərhum Amer, vəkilin bacısı oğlu senyor de Kamoltyerin örnəyincə edirmiş. Həmin təbib xəstələrə kəklik qanadcıqı, qarabağır büzdümü və göyərçin boğazcıqı yeməyi yasaq edibmiş, deyirmiş ki: *Ala mala, croppium dubium, collum bonum pelle remota*¹, – o, bütün bunları özü üçün saxlayırmış, xəstələrə isə sür-sümük gəmirməyi rəva bilirmiş. Filosofun örnəyinə başqa əllamələr də riayət elədilər: onlar paxlaları, yəni pantaqruełçi kitabları yasaq elədilər, bir də onlar bunda Filokseni və Siciliyalı Qnatonu yamsıladılar: ziyafət masası arxasında əyləşən rahib zati-qarınquluların bu əcdadları ləzzətli tikələrə tüpürürdülər ki, onlara, Allah göstərməsin, kimsə başqa biri tamah salmasın. Bu qoturlu, fırtıqlı, qurdlanmış, ağzının suyu axan riyakarlar bu ləzzətli kitablara o dərəcədə nifrət edirlər ki – özü də həm aşkar, həm gizli nifrət edirlər – öz əclafıqlarında o dərəcəyə çatırlar ki, utanıb həya etmədən onlara tüpürürlər. Hərçənd ki biz öz qall dilimizdə həm şeirləri, həm də nəsləri, çoxlu gözəl əsərləri oxumaq imkanına maliklik və hərçənd ki riyakarlıq və qotika əsrindən az müqəddəsliklər qurtula bilib, ancaq onlar, zərbi-məsələ uyğun olaraq, qu quşları arasında qağıldamağı və qazlar sayaq fisıldamağı bu qədər gözəl şairlər və bəlağətli natiqlər arasında lallara bənzəməkdən üstün tuturlar, bu alicənab hərəkətin bu qədər incəsəsli iştirakçıları arasında qanmaz rolunu oynamağı, nitqsiz şəxslər yığınınə qarışaraq milçək ovlamağı üstün tuturlar, Arkadiya eşşəyinin mahnı dinləməsi sayaq qulaqlarını şəkəlyib belə bir rol oynamağa razı olduqlarını səssizcə, işarələrlə bildirirlər.

Bu düşüncəyə və bu qənaətə gəlib, qərara aldım ki, əgər mən yenidən öz Diogen çəlləyimi hərəkət etdirməyə başlasam, bunda qəbahətli heç nə olmaz və sonra siz deməyəsiz ki, mən heç kimin örnəyinə riayət eləmirəm.

¹ Qanadcıq zərərlidir, büzdüm şübhəlidir, boğazcıq xeyirlidir, amma dərisiz. (*lat.*)

Mən müxtəlif Kolinələr, Maroların, Druelərin, Sen-Jelelərin, Salellərin, Massyuellərin saya gəlməyən çoxluğuna və başqa qall şairlərinin və natiqlərinin uzun sırasına nəzər salıram.

Və budur, görürəm ki, onlara şən muzalarla birlikdə At bu-lağından tam qədəhlərlə götürməyin yasaq olunmadığı vaxt Parnas dağında Apollon məktəbində uzun müddət oxuyaraq, dilimizin daim tikilən işlək binasına yalnız Paross mərməri, gəc, porfir və yaxşı kral sementi gətirirlər; onlar yalnız qəhrə-man hünərlərindən, böyük əməllərdən, çətin başa düşülən və əl çatmayan önəmli materialardan danışırlar və bütün bunlar onlarda ibarəli, ala-bəzək ifadə olunur; onların əsərlərindən yalnız qiymətli Tanrı hədiyyəsi olan nektar, köpüklənən, qığılcımsaçan, xeyirli, ətirli şərab süzülür. Özü də bu şərəf tək-cə kişilərə məxsus deyil, onu qadınlar da qazanıblar və onla-rın arasında damarlarında fransız kral ailəsinin qanı axan¹, əsri-mizi özünün yazıları ilə, öz ali düşüncələri ilə, incə danışıq ifadələri və füsunkar üslubunun gözəllikləri ilə heyran qoyan biri var ki, ən ali ehtiramlar bildirmədən onun adını çəkmək mümkün deyil. Bacarırsınızsa, ona bənzəyin, mən isə yamsılamağı bacarmıram – Korində olmaq və yaşamaq hər kəsə qismət olmur. Öz cibindən qızıl sikkələrini Süleymanın məbədinin tikintisində fəda etməyi hər kəs bacarmazdı. Memarlıq sənətində onlara yetişməyi, onsuz da, mümkün saymı-ram, buna görə Reno de Montabanın örnəyini təqib etməyi qərara aldım: mən masonlara xidmət edəcəyəm, mən ma-sonlara xörək bişirəcəyəm, onlara yoldaş olmaq mən girən kol deyilsə də, onlar mənim şəxsimdə özlərinin çox təmtəraq-lı yaradıcılıq məhsullarının yorulmaz dinləyicisini tapacaqlar.

Siz qorxudan ölürsünüz, siz – qəlbi kin-küdurətlə dolub-daşan paxıl tənqidçilər; di gedin özünüzü asmağa; amma özünüzə ağacı özünüz seçin, sizin üçün kəndir isə tapılar. Bu-rada, mənim helikonumun surəti qarşısında, ilahi muzaların hüsurunda sizə söz verirəm ki, əgər yəhudilərin müqəddəs rəhbəri musiqiçi Ksenofil və filosof Demonaks öz əsrlərini ya-şadıqları kimi mənə də it ömrünü, eləcə də üç qarğa ömrünü

¹ ...onların arasında damarlarında fransız kral ailəsinin qanı axan... – Navarralı kraliça Marqarita (1492–1549) nəzərdə tutulur.

sağ və salamat yaşamaq qismətdirsə, onda mən – artıq yüz dəfələrlə çeynənmiş və gövşənmişləri araşdıran bütün bu yaddüşüncəli latın köhnə-kürüşünün bu yamaqcılarının, cəng atmış və dürüst olmayan köhnə latın sözləri ehtikarlarının acı-ğına – inandırıcı dəstəvüzlərin və təkzibedilməz dəlillərin köməyi ilə sübut edəcəyəm ki, bizim adi dilimiz heç də onların zənn etdikləri kimi cılız, anlamsız, yoxsul və dəyərsiz deyil. Bu səbəbdən mən sizdən bax belə bir xüsusi lütfü acizənə xahiş edəcəyəm: Feb çoxdan ötüb-keçmiş zamanlarda nemətləri böyük şairlər arasında bölüşdükdüyü vaxt Ezopun payına, hər halda, təmsilçi yeri və vəzifəsi qalmışdı ki, mənim də eynən onun kimi daha yüksək rütbəyə iddia etmədiyimi görüb, yəqin, onlar Pireykanın şagirdi, sadə şötləməyazan vəzifəsində məndən iyrenməzlər; onlar mənə rədd cavabı verməzlər, buna əminəm: axı onlardan daha xeyirxah, daha insansevər, daha lütfkar və ürəyiyumşaq kimsələr bütün dünyada tapılmaz. Bu yolla, ey əyyaşlar, bu yolla, ey pozğunlar, onlar bütün məhsulu əllərinə yığacaqlar, zira mənim kitablarımın məzmununu öz məxfi yığnaqlarında başqalarına nağıl etməklə, mənim kitablarımda əxz olunmuş və onlar üçün dərin sirlər olan mənalara bəhərini özləri dadmaqla bu adamlar onların şöhrətini mənimseyirlər – Böyük İsgəndər tayı-bərabəri olmayan filosof Aristotelin əsərləri ilə belə rəftar etmişdi.

Ay sizi, yekəqarınlar, gör nə tülüngüsünüz, gör nə nacinsiniz!

Bütün bunlarla birlikdə, ey gəzəyənlər, sizə məsləhət görürəm: asudə vaxtınızda və boş saatınızda kitab dükanlarını gəzin və harada mənim kitablarımı görsəniz, dərhal onlardan əldə edin; özü də yalnız onların qabığı soymayın, onları ürəyi möhkəmlədən dərman kimi orqanizminizə daxil edin və siz onların bütün paxla qabığı soyanlara – qəlbimə bunca əziz insanlara necə bir fayda gətirdiyini görəcəksiniz. İndi mən sizə qəşəngcə, ağzınacan dolu bir səbət paxla verəcəyəm ki, onu da öncəkilərtək öz bostanımdan yığmışam. Və siz ali zatlardan acizənə bir xahiş edəcəyəm: bu paxlanı nuşcanlıqla yeyin, qaranquşların növbəti gəlişinə isə daha dadlı bir şey gözləyin.

I Fəsil. Pantaqrueilin Cingiltili¹ adasına gəlməsi, eləcə də bizim orada səslər eşitməyimiz haqqında

Nə o, nə o birisi, nə də üçüncü gün biz quru görmədik və yeni heç nə aşkar etmədik, çünki dənizin bu hissəsi bizə artıq tanış idi. Dördüncü gün isə qütbün yanından dolanıb keçməyə və ekvatoru uzaqlaşmağa başlayanda, nəhayət, quru gördük; losman bizə dedi ki, bu, Trifa² adasıdır və burada uzaqdan gələn aramsız və nizamsız zəng səsləri eşitdik ki, bunlarda böyük, kiçik və orta zəngləri ayırd etdik. Bu səslər bizə böyük bayramlarda Parisdə, Turda, Jarkoda, Medonda və başqa yerlərdə səsləndirilən zənglər xorunu xatırlatdı. Biz yaxınlaşdıqca, zəng səsləri daha da güclənirdi.

Az qala, düşüncəkədik ki, bunlar Dodon qumrovlarıdır, yaxud Olimpiyanın Heptafon portikidir, yaxud Misir Fivasında, Memnonun sərdabəsi üzərində ucaldılmış azman qüllədən gələn daimi cingiltilərdir, yaxud da, nəhayət, qədim əy-yamlarda Eoliya adalarından birindəki, yəni məhz Lipardakı bir türbənin ətrafından gələn hay-küydür, ancaq bunları Yer in coğrafi mövqeyi təsdiqləmirdi.

– Mənə elə gəlir ki, – Panurq dilləndi, – oradan arı beçəsi qalxıb; onu öncəki yerində yerbəyer etmək üçünsə hamı tavaları, qazanları, tasları və bütün tanrıların böyük anası olan Kibelanın Koribantdakı sinclərini döyəcləyir. Nə olar, dinləyək!

Daha da yaxınlaşanda isə susmaq bilməyən zəng səslərinə insanları – görünür, yerli sakinlərin – fasiləsiz oxumalarının qarşıdığını müəyyən etdik. Buna görə də Cingiltili adasına yan almazdan əvvəl Pantaqrueil qayıqda alçaq qayanın yanına üz-məyi və onun ətəyində sahilə çıxmağı qət etdi, çünki onun yaxınlığında bağçalı bir daxma görünürdü.

Bizi Qlatinya əhli olan Miyançikus adlı balacaboy, sadədil bir zahid qarşıladı; o, bizə zənglər mərkəsi barəsində hərtərəfli izahat verdi və bizi dedikcə qərribə şəkildə qonaq etdi.

¹ Cingiltili adası – kilsə zəngi ilə aydınca səsləşən bir ad olmaqla, Romaya işarədir.

² Trifa – ləzzət (*yunan.*)

O, bizə dörd gün dalbadal pəhriz saxlamağı buyurdu, yoxsa guya, bizi Cingilti adasına buraxmayacaqlarmış, orada isə bu saat ilin dörd mövsümünün pəhrizi başlanmışdır.

– Başa düşmürəm, bu nə deməkdir, – Panurq səsləndi, – indi daha çox dörd küləyin mövsümüdür: axı bu pəhriz qarnımızı yalnızca yellə doldurur. Yox, doğrudan, məgər siz pəhrizdən özgə bir məşğuliyyət tanımırırsınız? Nəzərinizə çatdırım ki, bunda xoşagələn heç nə görmürəm. Bizə bu saray təşrifatları, doğrusu, gərək deyil.

– Mənim Donatım yalnız üç zamanı görə bilir: keçmiş, indi və gələcək, – Jan qardaş qeyd etdi, – dördüncü zaman isə – onlarda... belə... damdandüşmə bir şeydir.

– Bu, yunan və latınların mükəmməl keçmişindən bizim tutqun və qarışıq-bulaşq çağımıza çevrilmiş bir aoristdir¹, – Epistemon qeyd etdi. – Nə etməli, kor demişkən: “Baxarıq”.

– Zaman faciəlidir, sizə bunu deyəcəyəm, – zahid bildirdi, – kim mənim ziddimə gedəcəksə, o kafiri tonqal gözləyir.

– Bəs necə, ata! – Panurq səsləndi. – Amma bir şey var ki, dənizdə olarkən mən bərk qızmaqdan daha çox islanmaqdan, yanmaqdan daha çox qərq olmaqdan qorxuram. Yaxşı, daha nə edək, Allah üçün pəhriz də saxlayaq, amma mən axı o qədər pəhriz saxlamışam ki, pəhrizlər cismimi parçalayıb və çox qorxuram ki, bədənimin bürcləri, ən nəhayət, yıxılsın. Bir də ki mən sizi pəhriz vaxtı qəzəbləndirməkdən qorxuram: axı bundan əsla başım çıxmır və bu, məndə elə də yaxşı alınmır – ən azından, çoxları mənə belə deyiblər və onlara inanmamaq üçün əsaslara malik deyiləm. Şəxsən məni pəhriz kaxıxdırmır – bundan daha sadə və daha əlverişli nə ola bilər? Məni daha çox o kaxıxdır ki, birdən gələcəkdə də pəhriz saxlamalı olanıq, qara gün üçünsə hökmən hansısa bir ehtiyata malik olmaq gərəkdir. Madam ki ən ac bayramlara gəlib çıxmışıq, Allah üçün pəhriz də saxlayarıq – mən onları lap çoxdandır bayram etmirdim.

– Əgər pəhriz saxlamamaq olmazsa, onda ən yaxşısı – pis yol kimi ondan yaxa qurtarmaqdır, – Pantaqurel dilləndi,

¹ *Aorist* – yunan, qədim rus və bəzi başqa dillərdə – keçmişdə bitmiş hərəkəti ifadə edən zaman

– ancaq mən öncə öz kağızlarıma baxaraq əmin olmaq istərdim ki, dəniz elmi quru elmindən pisdır, ya yox: əbəs deyil ki, səfeh, qeyri-mükəmməl və cahil adamı təsvir edərkən Platon onu gəmidə böyümüş adamla müqayisə edir, bizsə çəlləkdə böyüyən və yalnız deşiyə baxan adamla müqayisə edirik.

Bizim pəhrizimiz qorxunc və dəhşətli oldu: birinci gün biz kefinəqulucasına pəhriz saxladıq; ikinci gün – xala xətrin qalması; üçüncü gün – var gücümüzlə; dördüncü gün – necə gəldi. Pərilərin buyruğu beləymiş.

II Fəsil. Cingiltli adası sakinləri sitisinlərin sonradan quşa çevrilmələri haqqında

Bizim pəhrizimiz başa çatdıqdan sonra zahid bizə Cingiltli adasının sakini metr Editus¹ adlı biri üçün məktub verdi; ancaq Panurq onun adını dəyişdirib Antitus qoydu. O, dazbaş, alyanaq, qırmızısifət, suyuşirin bir qoca idi; yuxarıda deyildiyi kimi, bizim pəhriz saxladığımız barəsində onu xəbərdar edən zahidin tövsiyəsi sayəsində o, bizi mehribanlıqla qarşıladı. Bizi doyunca yedizdirəndən sonra bu adanın bütün özəllikləri ilə tanış etdi və bildirdi ki, əvvəllər ada sitisinlər² tərəfindən məskun edilmiş ki, sonradan onlar təbiətin hökmü ilə (axı dünyada hər şey dəyişilir) quşa çevriliblər. Burada mən tam anlamıdım ki, Attey Kapiton, Polluks, Marsell, A.Helli, Afiney, Svida, Ammoni və başqaları sitisinlər və sisinnistlər haqqında yazıblarmış və indi artıq bizə Niktimenanın, Proknanın, İtisın, Alsionanın, Antiqonanın, Tereyin və başqalarının quşa çevrilmələri ağlabatmaz görünmürdü. Eyni surətdə Matabryunun uşaqlarının qu quşlarına çevrildikləri, Triton bataqlığında doqquz kərə çimən Frakiya pallenslərinin isə qəfildən quşa çevrildikləri barəsində şübhələrimizdən biz artıq, demək olar ki, vaz keçdik.

¹ *Editus* – məbəd gözətçisi, ponomar

² *Sitisinlər* – dəfn musiqiçiləri; Avl Hellidə rast gəlinir.

Sonra söhbətin mövzusunı dəyişən qoca bizimlə yalnız qəfəslərdən və quşlardan danışmağa başladı. Qəfəslər böyük, bahalı, gözoşxayan idi, əla düzəldilmişdi. Quşlar böyük, göy-çək, davranışda xoşagələnlər, olduqca mənim həmvətənlərimi xatırladırdılar; onlar adamlar kimi yeyib-ıçır, adamlar ki mi nəcis ifraz edirdilər, adamlar kimi yatır və cütləşirdilər; bir sözlə, ilk baxışdan düşünmək olardı ki, bunlar elə adamdır ki var; amma hər halda, metr Editusun bizə izah etdiyi kimi, bunlar adam deyildilər və onun sözlərinə görə, nə dünyəvilərə aid idilər, nə də ağ ruhaniliyə¹. Onların lələkləri də bizi fikrə dalmağa məcbur etdi: bəzilərinə o, başdan-başa ağ idi, başqalarında – başdan-başa qara, üçüncülərdə – başdan-başa boz, dördüncülərdə – yanağ, yanqara, beşincilərdə – başdan-başa qırmızı, altıncılarda – ağımtıl-mavi – belə ki, iki göz istəyirdi onlara tamaşa eləsin. Erkəkləri qoca belə adlandırdı: kliriklər, rahiblər, keşişlər, abbatlar, yepiskoplar, kardinallar və öz növündə yeganə olanı – papa. Dişilər belə adlandırdı: klirələr, rahibələr, keşişlər, abbatələr, yepiskopələr, kardinalələr və papayyalar. Sonra qoca bizə bildirdi ki, bal arısı pətəyinə hər şeyi yeməkdən və korlamaqdan başqa qətiyyənlə heç nəyə yaramayan parazit anlar soxulduğu kimi, bu şən quşlara da artıq üç yüz ildir hər beşinci ay bəlli olmayan səbəbdən saysız-hesabsız riyakarlar hücum çəkir, onlar bütün adanı biabır edib batırırlar, özü də o qədər iyrenc və nifrətamizdirlər ki, hamı onlardan taun kimi bezardır: boyunları bükükdür, pəncələri – qıllı, qarın və caynaqları – qırğınımı kimidir, dalı – simfalidinki² kimidir, onları məhv etmək mümkün deyil: birini öldürsən, o saat daha iyirmi dördü uçub gələcək. Qeyri-iradi olaraq təəssüfləndim ki, bizim aramızda ikinci Herkules yoxdur. Jan qardaş isə elə həris diqqətlə hər şeyi gözədən keçirirdi ki, axırda hayıl-mayıl oldu.

¹ *Ağ ruhanilik* – pravoslav dinində: qara (ali) ruhanilikdən fərqləndirmək üçün ən aşağı (rahiblik etməyən) ruhanilərin (keşişlərin, dyakonların – aşağı dərəcəli keşişlərin) ümumi adı

² *Simfalidlər* – yunan mifologiyasında: adamları yeyən yırtıcı quş, onların öhdəsindən Herakl gəlir.

III Fəsil. Niyə Cingiltili adasında vur-tut bircə papa¹ var

Biz metr Editusdan soruşduq ki, bu hörmətli quşların bütün növləri burada gen-böl təmsil oluna-oluna papa niyə vur-tut bir dənədir? O, bu sualımıza belə cavab verdi ki, ulduzların öncədən təyin etdikləri əzəli müqəddərat və labüdü aqibət belə olub: kliriklərdən keşişlər və rahiblər doğulur, ancaq bu, arılarda olduğu kimi cismani əlaqəsiz baş verir. Keşişlərdən yepiskoplar doğulur, yepiskoplardan – sevimli kardinallar; kardinallardan biri, işdir, əgər ölüm onun həyatını qımasa, papaya çevrilə bilər, arı pətəklərində yalnız bir ana, bütün dünyada isə yalnız bir Günəş olduğu kimi, papa da, adətən, yalnız bir dənə olur.

Papa ölüb gedən kimi isə onun yerinə kardinal növündən başqa biri doğulur, amma təbii ki, cismani əlaqə olmadan. Beləliklə, eynən ərəb simurqundakı kimi, bu növün fasiləsiz vərsəliklə tək bircə fərdi olur. Lakin iki min yeddi yüz altmış ay bundan öncə təbiət eyni zamanda dünyaya iki papa gətirib, ancaq bu, indiyə qədər bu adanın başına gəlmiş bütün bədbəxtliklərin ən böyüyü² olub.

– Quşlar həmin vaxt bir-birini qarət etməyə başlamışdılar və hamısı bir-biriylə dalaşmışdı, – Editus nağıl edirdi, – belə ki, tamamilə sakinsiz qalmaq təhlükəsi adanın başının üstünü kəsdirmişdi. Quşlardan bir qismi papalardan birinə qoşulmuşdu və ona dəstək verirdi; başqa qismi – o birinə və onu müdafiə etməyə başlamışdı; quşların bir qismi də balıq kimi susurdu: onlar daha oxumurdular və eynən onlara yasaq qoyulubmuş kimi, zəngləri bircə dəfə də cingildəmirdi.

Həmin qarışıq zamanda onların köməyinə imperatorlar, krallar, hersoqlar, markizlər, qraflar, baronlar, eləcə də qitədə mövcud olan dünyanın bütün icmalannın nümayəndələri gəlirdi. Bu hədyanın sonu yalnız o vaxt yetişdi ki, papalardan biri canını əzrayıla tapşırıd və əksəriyyət yenidən vəhdətə qovuşdu.

¹ Papanın yalnız kişi cinsində olmasına kinayəli bir işarədir.

² „bütün bədbəxtliklərin ən böyüyü... – Böyük təfriqə, 1378–1414-cü illərin kilsə nifaqı nəzərdə tutulur.

Sonra biz qocaya sual verdik ki, bu quşları dayanmadan oxumağa vadar edən nədir? Editus bizə cavab verdi ki, buna səbəb qəfəslərin üzərindən asılmış zənglərdir.

– İstəyirsiniz qırmızı şərəbin süzülməsi üçün işlədilən kisəciklərə, yaxud meşətorəğayılarının kəkilinə oxşar başlıq taxmış bax bu rahibləri bu saat oxumağa məcbur edim? – o təklif etdi.

– Buyurun, – biz cavab verdik.

Burada o, cəmi altı dəfə zəngi çaldı və rahiblər o andaca uçub gələrək oxumağa başladılar.

– Əgər mən o biri zəngi çalsam, lələkləri hisə verilmiş siyə-nək rəngdə olan bax o quşlar¹ da oxuyacaqlar? – Panurq maraqlandı.

– Oxuyacaqlar, – deyə qoca cavab verdi.

Panurq zəngi çaldı və hisə verilmiş quşlar tezcə uçub gələrək oxumağa başladılar, amma onların səsləri xırıltılı və xoşagəlməz idi. Editus bizə izah etdi ki, onlar qarabatdaq və vağlar kimi yalnız balıqla qidalanırlar və bunlar yenicə yapılmış riyakarların beşinci növüdür. O, deyilənlərə onu da əlavə etdi ki, onda olan və Afrikadan gələrkən yolüstü buraya dəymiş Rober Valbrenqdən aldığı məlumatlara görə, bura onların hələ altıncı növü də uçub gəlməlidir; bu növ “kapsin”² adlanır və onlar bu adada təmsil olunmuş bütün növlərin ən məyusu, ən cılızı və ən dözülməzidir.

– Bu, Afrikanın adətidir ki, dünyaya getdikcə hey yeni-yeni əcaiblər gətirir, – Pantaqrueq qeyd etdi.

IV Fəsil. Cingiltili adasının quşları niyə köçəridir

– Siz kardinallardan – papanın, yepiskoplardan – kardinalların, keşişlərdən – yepiskopların, kliriklərdən – keşişlərin doğduğunu bizə başa saldınız, – Pantaqrueq dedi, – indi isə mən kliriklərin haradan alındıqlarını bilmək istərdim.

¹ ...lələkləri hisə verilmiş siyə-nək rəngdə olan quşlar... – yəni fransiskan rahiblər

² *Kapsin* – başlıqlı plaş geyən Roma katolik rahibi

– Onlar hamısı – köçəri quşlardır və bizə uzaq ölkələrdən gəlirlər, – Editus cavab verdi, – bəziləri – Ac-güzəran adlı son dərəcə böyük bir ölkədən, başqaları isə – Bizhədsizçoxuq adlı qərb ölkəsindən. Oradan kliriklər hər il atalarını, analarını, dostlarını və qohum-qardaşlarını ataraq böyük dəstələrlə gəlirlər. Orada adət belədir: Bizhədsizçoxuq ölkəsində hansısa əsil-nəcabətli bir evdə həddən artıq uşaq doğulursa – fərqi yoxdur, kişi, ya qadın cinsindən – əgər aqlın istədiyi, təbiətin tələb və Tanrının hökm etdiyi kimi onlardan hər biri öz varislik payını alsaydı, onda ev müflis olardı. Buna görə də hətta onlar Bossar adasının sakinləri olsalar belə, valideynləri onları bizim adımıza başlarından edirlər.

– Siz, yəqin, Şinon yaxınlığındakı Buşarı nəzərdə tutursunuz, – Panurq qeyd etdi.

– Yox, “Bossar”, bossyu, yəni donqar sözüdür, – Editus etiraz etdi, – onların uşaqları, demək olar ki, ellikcə hamısı, dünya boş qalmasın deyə yaranmış donqarlar, taygözlər, axsaqlar, tayqollar, podaqralılar, idbarlar və çolaqlardır.

– Bu adət, – Pantaqrueel dedi, – keçmiş zamanlarda qızların vestalkalığa¹ qəbulu zamanı gözlənilən qaydaların tam ziddinədir; Labeon Antistin² şəhadətinə görə, bu qaydalar hansısa ruhi eyibi, duyğu üzvlərində hansısa qüsuru, yaxud hansısa fiziki çatışmazlığı (hətta cüzi və hiss olunmaz olsa belə) olan qızları bu mənəbə ucaltmağı yasaq edirdi.

– Lap mat qalmışam, – Editus davam etdi, – oradakı analar bunları doqquz ay bətdə necə gəzdirlirlər: axı onlar öz evlərində bunlara doqquz, çox vaxt isə yeddi yaşdan artıq dözməyə qadir deyillər, – bunların uşaq geyiminin üstünə əllərinə keçən bir köynək atırlar, bu zaman cadu və rəhmət duaları oxuya-oxuya, eynən misirlilər kimi (onlarda da kimisə İsidə kahinliyinə qəbul edən zaman kətan paltar və başın qırılması tələb olunmuş), bunların təpəsindən bir neçə tük kəsirlər və açıq-aşkar, ümumxalq qarşısında, Pifaqor metempsixoz³ yolu ilə onları yaralamadan, zədələmədən bax bu

¹ Vestalka – Qədim Roma əfsanələrində: kahinə

² Labeon Antisti – I əsr Roma hüquqşünas

³ Metempsixoz – öləndən sonra ruhun bir bədəndən başqasına keçməsi haqqında dini-mistik etiqad

cür quşlara çevirirlər. Mənə yalnız bir şey aydın və anlaşılan deyil, dostlarım: niyə bu dişilər – istər keşişə olsunlar, istərsə də rahibə, yaxud abbatə – Zərdüştün müəyyən etdiyi kimi, Hörmüzün şərəfinə oxunmalı olan könül oxşayan şükranlıq nəğmələri əvəzinə, iblis Əhrimənə layiq olan, Allaha xoş getməyən, nifrətamiz himnlər oxuyurlar? Və onların hamısı – qocaları da, cavanları da – ara vermədən onları quşlara çevirən öz yaxınlarına və dostlarına lənət yağdırır?

Onlar bizə ən çox ucu-bucağı olmayan Ac-güzəran ölkəsindən: həmin adanı məskunlaşdıran asafilərə¹ aclıq kimi çox da xoş olmayan bir zövq-səfa üz verəndəmi, qida çatışmazlığındanmı, yaxud nə isə etmək, hansısa nəcib bir sənətlə, yaxud hörmətli bir peşəylə məşğul olmaq, namuslu insanlara sədaqətlə xidmət etmək bacarıqsızlığından və istəməzliyindənmi; sevgidə bəxtləri gətirməyəndəmi; öz müəssisələrində uğursuzluğa düşən zaman ümitsizliyə qapılındamı; hansısa mənfur bir cinayət törədərək, biabırçı edamdan gizlənmək məqsədiləmi – belə hallarda buraya hazırım naziri kimi uçub gəlirlər: buraya sağsağanlar təkı arıq-cırıq uçub gəlirlər; bir də görürsən artıq marmot kimi piyləniblər. Burada onlar tam təhlükəsizlikdə, toxunulmazlıqda və tam azadlıqdadırlar.

– Bəs bura uçub gələndən sonra bu sevimli quşcuğazlar yumurtadan çıxdıqları ölkəyə qayıdırlarmı? – Pantaqruel xəbər aldı.

– Yalnız çox azları, – Editus cavab verdi. – Əvvəllər lap azları, uzun müddət keçəndən sonra isə həm də həvəssiz qayıdırlar. Səma cisimlərinin təsiri altında baş vermiş bəzi qarışıqlıqlardan sonra isə tam bir yığıni uçub getdi. Ancaq biz bundan incimirik – şükürlər olsun, bizim ömrümüzə bu da yetər. Uçub getməzdən öncə onların hamısı öz lələklərini gicikəkənliyə və kolluğa tökdü.

Doğrudan da, biz bu lələklərin qalıqlarıyla rastlaşdıq, bundan başqa isə təsadüfən ağzı açılmış ənlük bankası aşkar etdik.

¹ *Asafilər* – bir yerə toplaşanlar (*qəd. yəh.*)

V Fəsil. Cingiltili adasında qarınqulu quşların heç vaxt oxumadıqları haqqında

O, sözünü deyib qurtarmamışdı ki, iyirmi beş, bəlkə də, otuz quş yerə endi, belə rənglilərini və lələyi onların kimi olanları adada biz hələ görməmişdik. Onların lələkləri buqələmun dərisi, yaxud tripoliya və tevkriyon çiçəyi kimi saatbasaat rəngini dəyişirdi. Hər birinin də sol qanadının altında dairəni yarı bölən iki diametr, yaxud düz xəttə perpendikulyar xətt şəkilli nişan var idi. Həmin bu nişan, demək olar ki, hamısında eyni formada, amma fərqli rənglərdə idi¹: bəzilərdə – ağ, o birlərdə – yaşıl, üçüncülərdə – qırmızı, dördüncülərdə – bənövşəyi, beşincilərdə – mavi.

– Onlar kimdir və sizdə onları necə adlandırırlar? – Panurq maraqlandı.

– Bunlar metislərdir, – Editus cavab verdi, – bizzə onları komandorlar², yəni qarınqulular adlandırırıq, – sizdə onların xidmətində çoxlu-çoxlu ləziz yeməklərdən partlayan qarınqulular var.

– Zəhmət olmasa, onları oxumağa məcbur edin, – dedim, – onların səslərini dinləmək istərdik.

– Onlar heç vaxt oxumurlar, – qoca cavab verdi, – ancaq hərəsi iki nəfərin əvəzində yeyir.

– Bəs onların dişiləri hani? – soruşdum.

– Onların dişiləri yoxdur, – o cavab verdi.

– Belə olan halda onlar niyə qartmaq bağlayıb və pis xəstəlikdən üzülüblər? – Panurq söhbətə qarışdı.

– Quşların bu növü pis xəstəliyə tez-tez tutulur, ona görə ki, növ donanmayla ünsiyyətdə olur, – qoca cavab verdi. – Sizin yanınıza isə onlar, – o davam etdi, – guya, ölkənizdə

¹ Həmin bu nişan... fərqli rənglərdə idi... – söhbət müxtəlif emblemlə (yunan, yaxud latın xaçıyla) və müxtəlif rəngli geyimdə olan bənövşəli rahib ordenlərindən gedir: məsələn, Malta ordeni ağ cübbə geyirdi, müq. Lazar ordeni – göy, müq. Yakov (İspaniyada) – qırmızı, həmin müqəddəsin Portuqaliyadakı ordeni – bənövşəyi, müqəddəs Antoni ordeni – mavi və s.

² Komandor – qədimdə cəngavər cəmiyyətlərində ali rütbələrdən biri

rast gəlinən, tələ yeminə aldanmayan və quşağası əlcəyini tanımayan tşov adlı yırtıcı və heybətli quşların daha möhtəşəm bir növünün sizin aranızda olub-olmadığına əminlik üçün uçub gəliblər. Bunlardan bəziləri isə ayaqlarında kəmərciklər əvəzinə gözəl və bahalı üstü yazılı üzükçülər gəzdirirlər, amma kim bu barədə pis düşünürsə, səsləri çox vaxt batırılmış olur. Başqaları lələklərində şər ruh üzərində qələbə nişanı, üçüncülər – qoyun dərisi gəzdirir.

– Belə bir növ, bəlkə də, mövcuddur, metr Antitus, ancaq o, bizə bəlli deyil, – Panurq elan etdi.

– Yaxşı, boşboğazlıq yetər, – Editus söhbəti bitirdi, – gəldək içək.

– Bəs qəlyanaltı məsələsi necə olacaq? – Panurq soruşdu.

– Harada susuzluğu söndürürlərsə, qarını da orada doldururlar, – Editus cavab verdi. – Vaxtdan daha bahalı və qiymətli heç nə yoxdur, gəlin onu yaxşı işlərə sərf eləyək.

Hər şeydən öncə o, bizi kardinal hamamına apardı, siz bu qiyamət hamamda özünüzü zövq-səfanın zirvəsində hiss edəcəksiniz; biz hamamdan çıxanda isə o, aliptlərə¹ əmr etdi ki, bədənimizə ətirli yağ sürtsünlər. Ancaq Pantaqrueel ona dedi ki, o elə bunsuz da necə lazımdır içəcək. Onda qoca bizi böyük, olduqca cəlbedici bir yemək-içmək otağına aparıb dedi:

– Mənə bəllidir ki, zahid Miyançikus sizi dörd gün daldadal pəhriz saxlamağa məcbur edib, burada isə, əksinə, siz dörd gün ara vermədən yeyib-içəcəksiniz.

– Bəs yatmaq necə, biz, hər halda, yatacağıq? – Panurq soruşdu.

– Bunu artıq kim necə istəyirsə, – Editus qeyd etdi, – kim yatırsa, o da içir.

İlahi Pərvərdigara, o, bizə necə bir qonaqlıq zopladı!

¹ Aliptlər – romalılarda hamama gələnləri ətirli yağlarla sürtən qullar

VI Fəsil. Cingiltili adasının quşları nə ilə qidalanırlar

Pantaqrueel məyus olmuşdu; görünür, Editusun bizim üçün təyin etdiyi dördgünlük müddət onun ürəyincə deyildi; bu, Editusun da gözündən yayınmamışdı və o, Pantaqrueelə dedi:

– Əlahəzrət! Sizə bəllidir ki, qış gündönümündən öncə bütün həftə və ondan sonra bütün həftə dənizdə fırtına olmur. Bu, ondan asılıdır ki, təbiət ünsürləri Fetidaya həsr edilmiş alkion¹ quşlarına qarşı xeyirxahdır – axı onlar məhz bu vaxt kürt yatıb sahilə bala çıxarırlar. Bizdə burada dəniz davamlı sakitliyə görə qisas alır və bizə səyyahlar gələndə dörd gün dəlbədal qəzəblə coşub çılgınlaşır. Hər halda, bizim düşüncəmizə görə, bu, onun üçündür ki, siz zərurət üzündən burada yubanasınız və dörd gün müddətində zəng səslərindən gələn gəlirə qonaq olasınız. Ancaq düşünməyin ki, bu, sizin üçün itirilmiş zamandır. Əgər siz Yunonayla, Neptunla, Doridayla, Eolla və bütün qalan tanrılarla iş tutmaq istəmirsinizsə, onda istər-istəməz bizdə qalmalı olacaqsınız. Amma indi sizin bircə qayğınız var: yeyib-içib kef eləmək.

Əsaslı şəkildə toqqasının altını bərkidən Jan qardaş bu sözlərlə Editusa üz tutdu:

– Sizin bu adada yalnız qəfəslər və quşlar var. Quşlar torpağı əkib-becərmirlər. Onlar özləri üçün hoppanıb-düşürlər, civildəşib-oxuyurlar. Sizdə bu bolluq haradandır, bu qədər nəz-nemət və bu qədər ləzzətli loğma haradandır?

– Akvilon səltənətindəki bəzi vilayətləri² çıxmaq şərti ilə bütün dünyadan, – Editus cavab verdi, – onların ucbatından budur, artıq neçə ildir ki, Kamarinlər bataqlığı dalğalanır.

– Əsla, – Jan qardaş dedi:

Onları peşmanlıq gözləyir, don-din,

Onları peşmanlıq gözləyir, din-don!

¹ *Alkion* – suquzğunu

² *...Akvilon səltənətindəki bəzi vilayətlər...* – Akvilon (şimal küləyi) səltənəti – Roma kuriyası ilə əlaqələri kəsmiş İtaliyadan şimaldakı ölkələr (İngiltərə, bir çox alman dövləti).

İçək, dostlar!

– Bəs siz özünüz haralısınız? – Editus soruşdu.

– Türendən, – Panurq cavab verdi.

– Madam ki siz xoşbəxt Türendənsiniz, deməli, pis qövm deyilsiniz, – Editus qeyd etdi. – Türendən bizə hər il nələr çatdırmırlar, hətta bir dəfə yolüstü bizə baş çəkmiş sizin həmyerliləriniz deyirdilər ki, vaxtilə bizim zati-ali-həzrət quşlarımıza qırqovul, kəklik, qarabağır, hinduşka, piyli Lodyun axta xoruzu və hər cür irili-xırdalı ov quşları yedizdirən Türen her-soqu öz sələflərinin hədsiz səxavətilliyi üzündən indi aclıq çəkir. İçək, dostlarım! Siz bu tardakı quşlara baxın: onlar necə də kökdürlər, az qalır pipiklərindən yağ damsın – bütün bunlar ianələr sayəsindədir, buna görə onlar belə şirin-şirin oxuyurlar. Siz daha yaxşı oxuma eşidə bilməzsiniz, əlbəttə, əgər onlar iki qızıl əsa görsələr...

– Bu doğrudur, əsalar bayramında, – Jan qardaş əlavə etdi.

– ...yaxud mən onların qəfəslərinin ətrafındakı böyük zəngləri çalsam. İçək, dostlar! Bu gün içki yaxşı gedir, amma istənilən başqa günlərdə də pis getmir. İçək! Bütün qəlbimlə sizin sağlığınıza içirəm, sağ olun! Qorxmayın ki, şərab və qəlyanaltımız yetməz. Hətta göy nə vaxtsa mis olsa, yersə – dəmir, bizim ehtiyatlarımız o vaxtadək tükənməz – biz onlarla Misirdə davam etmiş aclıqdan da yeddi-səkkiz il artıq dolana-riq. Buna görə gəlin barış və həmrəyliklə içək!

– Əcəbdir! – Panurq səsləndi, – siz bu dünyada pis yaşamırsınız!

– O birində isə daha yaxşı olacaq, – Editus dilləndi. – Bizi orada Yelisey çölləri gözləyir, əmin ola bilərsiniz. İçək, dostlar! Sizin hamınızın sağlığına içirəm.

– Doğrusu, ilahi və kamil ruhun təlqini ilə, sizin ilk sitisirlərinizin kəşf etdikləri üsul sayəsində sizdə elə şey var ki, ona, təbii ki, bütün adamlar can atırlar və o, çoxlarına, daha dəqiq desək, heç kimə bəxş olunmur, – deyə qeyd etdim, – cənnət təkcə bu dünyada deyil, həm də o biri dünyadadır.

Ey yarımallahlar! Ey xoşbəxtlər!

Belə bir tale istərəm mən də!

VII Fəsil. Panurqun metr Editusa ayğır və eşşək barəsində ibrətli söyləm danışması haqqında

Biz yaxşıca yeyib-içəndən sonra Editus bizi yaxşı təchiz olunaraq bəzədilmiş, divarlarından xalılar asılmış, zərlənmiş bir otağa apardı. O, həmin otağa zəncəfillə bişirilmiş mirobalan¹, bacardıqca çoxlu darçın cövhərli şərab və gözəl ətirli başqa bir şərab gətirmələrini tapşırırdı və dəniz səyahəti ilə bağlı ağırlıqları unutmaq, onlara fikir verməmək üçün bizə bu zəhəri zərərsizləşdirənləri Letey suyu kimi qəbul etməyi məsləhət gördü; bundan başqa, o, artıq limana girmiş olan bizim gəmilərimizə xeyli miqdarda yeyinti ehtiyatı çatdırmalarının da qeydinə qaldı. Ancaq gecə fasiləsiz zəng səsləri bizi yatmağa qoymadı.

Gecəyarısı Editus bizi içki içmək üçün qaldırdı; o, birinci işib bizə belə dedi:

– Siz, başqa dünyadan olan insanlar, təsdiq edirsiniz ki, cəhalət – bütün eyiblərin anasıdır və sizin bu fikriniz ədalətlidir, amma bütün bunlarla yanaşı, siz cəhaləti öz məxsusi clərrakənizdən qovmursunuz, siz onda, onunla və onun sayəsində yaşayırınsınız. Buna görə sizi hər gün bu qədər yamanlıqlar zara gətirir! Siz daim şikayətlənirsiniz, daim heyifsilənirsiniz və heç nədən razı qalmırsınız. İndi mən buna tamamilə əmin oldum: cəhalət sizi yataqlarınıza buxovlayıb, bir vaxtlar savaşı tanrısını Vulkan buxovladığı kimi², – siz başa düşmürsünüz ki, sizin borcunuz yuxuya simiclik etməkdir, heç də bu şanlı adanın nemətlərinə yox. Siz gərək bu vaxt ərzində, ən azı, üç dəfə yeyəydiniz, özünüz də mənim təcrübəmə inanın: Cingiltli adasının azuqə ehtiyatını yeyib tükətmək üçün dan yerini ağarmamış qalxmaq gərəkdir; əgər onları işlətsən – onlar

¹ Mirobalan – ətirli qoza (*yunan.*); Hindistandan gətirilən bəzi bitki növlərinin toxumları belə adlandırılırdı.

² ...*savaşı tanrısını Vulkan buxovladığı kimi*... – “Odiseya”ya (VIII, 267–366) əlavə edilmiş bir novellaya işarədir, orada Hefestın (Vulkanın) vəfasız arvadı Afroditanı və onun sevgilisi Aresini – savaşı tanrısını öz toruyla tutmasından danışılır.

artacaq; qorusan – azalmağa başlayacaq. Öz biçənəyinizi vaxtında biçin, orada ot daha sıx və daha şirəli bitəcək, əgər biçməsəniz – bir neçə il sonra yaman kökə düşəcək. Gəlin içək, dostlar, hamımız birdən içək! Hətta quşlarımızın ən cılızı da indi bizim üçün oxuyur – icazənilə, onların sağlığına içək. Lütf edin, için – siz bundan yalnız daha yaxşı öskürüb boğazınızı təmizləyəcəksiniz! İçək, bir, iki, üç və beləcə, doqquzuncu dəfəyə qədər: *non zelus, sed charitas!*¹

Hava işiqləndə o, bizi yenidən oyatdı ki, şorbada isladılmış çörək dilimlərinə qonaq etsin. Bundan sonra biz yalnız yeyirdik, hey yeyirdik və bütün günümüz belə davam etdi; biz artıq fərqi deyildik ki, bu nədir: nahardır, yoxsa şam yeməyi, qəlyanaltıdır, yoxsa səhər yeməyi. Yalnız, heç olmasa, az da olsa qırıqğımızı açmaq üçün biz adada gəzməyə razılaşıb bu füsunkar quşların oxumalarını dinlədik.

Axşam Panurq Editusa dedi:

– Cənab! İcazə verin, sizə iyirmi üç ay bundan öncə Şatelroda baş vermiş məzəli bir əhvalat danışım. Bir zadəganın mehtəri aprel səhəri öyrüşdə onun döyüş atlarını miniyə öyrədirmiş. Burada onun qarşısına şən bir çoban qız çıxır:

Sıx kollar arasında yalqız,
Qoyunlarını, keçilərini, habelə
eşşəyini otarırdı bir qız.

Söz sözü çəkir və atının tərkinə minərək, onun tövləsinə baş çəkməyə və onun kənd yeməyinin dadına baxmağa mehtər onu razı salır. Onlar söhbətləşdikləri müddətdə isə at eşşəyə üz tutub onun qulağına deyir (qeyd etməliyəm ki, bütün həmin ili heyvanlar hər yerdə bir-biriylə danışmışlar):

– Zavallı, başibəlalı eşşək! Səni görəndə ürəyim ağrıyır, sənə yazığım gəlir. O gün olmur ki, dinclik bilmədən işləməyəsən; bu, sənin quşqununun sürtülməyindən görünür. Amma, elə belə də olmalıdır – axı sən Allah tərəfindən insana xidmət etmək üçün yaradılmışsan. Sən yaxşı eşşəksən. Amma görürəm ki, səni pis təmizləyib qaşovlayırlar, təchizatınla yeməyin də, yəqin, qənaətbəxş deyil – bu, mənə, açığını de-

¹ Nə həsəd, nə mərhəmət! (lat.)

səm, qəddar və ədalətsiz görünür. Tüklərin büsbütün pırtlaşıq düşüb, yorulmuş, aclıqdan üzölmüş, yalnız qamışla, şaxşəvəllə və ayırpəncəsiylə qidalanırsan. Deməli, belə, ay eşşək, arxamca yortarsan və görərsən ki, təbiətin dünyaya savaşı üçün gətirdiyi bizlərə necə baxırlar və bizi necə yemləyirlər. Sən, güman ki, mənim yeməyimə həsəd aparacaqsan.

– Yaxşı, cənab at, böyük məmnuniyyətlə, – eşşək cavab verir.

– Mən sənin üçün cənab at deyiləm, ay eşşək, cənab ayğırım, – at onun səhvini düzəldir.

– Bağışlayın, cənab ayğır, – eşşək deyir, axı biz qanmazıq, kəndli-küdlüyük, avam camaatıq, mərifətli danışmağı bacarmırıq. Amma madam ki siz mənə belə bir iltifat göstərib şərfəndirdiniz, sizin qulluğunuzda hazırım, lakin mən sizinlə bir az ara saxlayacağam: çırpılmaqdan qorxuram; onsuz da, mənim bütün belim qamçı zərbələrindən zol-zoldur.

Çoban qız atın üstünə sıçrayan kimi eşşək bolluca qonaqlığın intizarını çəkə-çəkə onların ardınca yola düzəlir. Onlar artıq mənzilbaşına lap yaxınlaşan zaman mehtər eşşəyi görür və tövlənin yanındakı uşaqlara tapşır ki, onu yabalarla qarşilasınlar və dəyənəklərlə qol-qabırğasını sındırınsınlar. Belə söhbətləri eşidən eşşək özünü Neptun allaha tapşır və bacardıqca tez qaçıb canını qurtarmağı qərara alır; o, uzaqlaşa-uzaqlaş fikirləşir və özü üçün təxminən belə nəticə çıxarır: “Atın ağzı isti yerdədir, mən gərək əyanların ardınca düşməyəydim; təbiət məni bu dünyaya yalnız onun üçün gətirib ki, yoxsul adamlara xidmət edim. Ezop özünün təmsillərindən birində bunu mənə aydın sübut edib. Mən bura gəlməklə cızığımından çıxmışam; bir çıxış yolu var – nə qədər ki salamatam, var gücümle götürülüb getməliyəm”. Və burada bizim eşşək atıla-atıla, şıllaq ata-ata, pıqqıldada-pıqqıldada yortmağa, yorğalamağa, çapmağa başlayır.

Eşşəyin aradan çıxdığını görən çoban qız mehtərə deyir ki, bu, onun eşşəyidir və xahiş edir ki, onu incitməsin, yoxsa elə bu saat geri qayıdacaqmış. Onda mehtər belə düşünür ki, atlara bir həftə yulaf verməsə də olar, amma eşşəyin qabağını

ağızbaağız doldurmaq vacibdir. Amma eşşəyin könlünü almaq elə də asan deyilməmiş. Oğlanlar onu çağırırlar, çağırırlar: “Hoqquş, hoqquş, ay eşşək, hoqquş!” eşşək isə: “Getmirəm, utanıram!” Onu nə qədər nəvazişlə çağırırlarsa, o, o qədər çox şillaqlamağında və soncuqlamağında inad göstərir. Bu, belə də davam edəcəkmiş, amma çoban qız işə qarışıb məsləhət görür ki, ona xəlbiri yellətsinlər. Belə də edirlər. Eşşək həmin an geri dönüb, deyir: “Yulafa görə gəlləm – suççu osao da, tək yabalamayın. Elə mən də inadımda qalmaq istəməzdim”. Beləcə, eşşək təslim olur və mehribanlıqla oxuyur, axı siz bilirsiniz ki, bu Arkadiya heyvanlarının oxuması və məlahətli səsi qulaq üçün nə qədər xoşdur.

O yaxınlaşan kimi onu döyüş atıyla yanaşı axura bağlayırlar və başlayırlar təmizləməyə, sürtməyə, qaşovlamağa, qamına dəyəənə qədər altına təzə döşənək salırlar, ot – bolluca, yulaf – doyunca; oğlanlar onun üçün yulaf xəlbirləməyə başlayanda isə eşşək qulaqlarını o mənada şəkləyir ki, ələnməmiş yulaf da onun üçün pis deyil və bu, onun üçün həddən artıq şərəfdir.

Bolluca yeməkdən sonra at eşşəyə bu sualla üz tutur:

– Hə, zavallı eşşək, nə var, nə yox? Burada sənə yaxşı qulluq edirlər? Sənsə hələ bir tərslik edirdin. Necədir, qardaş?

– Əcdadlarımdan birinin yediyi və Filemonu gülməkdən öldürdüyü həmin əncirə and olsun ki, cənab ayğır, mən burada, sizdə kefə baxıram, – eşşək cavab verir, – amma bu axı hələ hamısı deyil. Düzünü deyin, siz, cənab atlar, burada eşşəklənirsiniz?

– Sən hansı eşşəklənmədən danışırsan, ay eşşək? – at soruşur, – nədir, başın xarab olub? Səncə, mən eşşəyəm?

– Ah, ah, – eşşək qorxuya düşür. – Mən mədəniyyətsiz bir eşşəyəm, atlann saray dilini anlamıram. Mən soruşuram: siz burada ayğırlandırsınız mı, cənab ayğırılar?

– Ay eşşək, bir az yavaş! – at deyir. – Uşaqlar eşidərlər, səni yabalara elə qonaq edərlər ki, eşşəklənməyin nə olduğunu unudarsan. Biz burada gözüqırıq camaatıq: işəmək istəyəndə ucunu azacıq çıxartmağa cürət eləyirik. Bütün qalanlarda isə bizdə, burada əsl cənnət həyatıdır.

– Tapqırırma and olsun, belə həyat mənlilik deyil, – eşşək bildirir, – mənə nə sənin döşənəyin gərəkdir, nə otun, nə də yulafın. Yaşasın çöllükdə bitən ayıpəncəsi, çünki orada nə qədər istəsən, özün üçün ayğırlana bilərsən! Az ye, amma əvəzində istənilən dəqiqə ayğırlığını elə – budur mənim şüarım və bu, bizim həm otumuzdur, həm də yulafımız. Ah, cənab ayğır, əziz dost! Sən bizi yarmarkada, bütün əyalət kapitulu bir yerə yığışanda görəydin – orada yiyələrimiz ördək-qaz, toyuq-cücə alveri eləyincə, biz də kefirmiz istəyən qədər eşşəklənirik!

Bununla da onlar ayrılırlar. Vəssalam.

Bu yerdə Panurq susdu və daha ağzından bir kəlmə də çıxarmadı. Pantaqruel söyləmini bitirmək üçün onu dilə tutmağa başladı. Ancaq Editus etirazını bildirdi.

– Arifə bir işarə də bəsdir, – o dedi. – Mən sizin eşşək və at haqqındakı bu ibrətli söyləmədə nəyə işarə etdiyinizi əla başa düşdüm, utanmazın biri utanmaz. Amma biləsiniz ki, burada sizin ürəyinizdən keçən tapılmayacaq və daha bu barədə bircə kəlmə də...

– Yox, tapılar, – Panurq etiraz etdi, – bu yaxınlarda mən burada ağ lələkli bir abbatə görmüşəm, onu minib çapmaq hara, sadəcə, onun əlindən tutmaq hara. Başqaları mənə ovlanmış quşlar kimi göründülər, bu isə, o saat görünür ki, önəmli quşdur. Demək istəyirəm ki, çox yaxşıdır, çox gözəldir, beləsi ilə bir-iki dəfə günaha batmamaq olmaz. Amma Tanrı görür ki, fikrimdə pis heç nə olmayıb, əgər olubsa da, onda, yaxşısı budur, qoy o, mənim başıma gəlsin.

VIII Fəsil. Maneələri dəf edərək, nəhayət, papanı görməyimiz haqqında

Bizim üçüncü günümüz də eynən öncəki ikisi kimi – əyləncələrlə və fasiləsiz qonaqlıqlarla keçdi. Məhz həmin bu gün Pantaqruel papanı görmək barəsində özünün ısrarlı istəyini bildirdi; ancaq Editus dedi ki, papa ona baxmalarına elə də həvəslə imkan vermir.

– Məgər onun başında Pluton dəbilqəsi¹, caynaqlarında Qiçes üzüyü², yaxud sinəsində buqələmun³ var ki, o, görünməz ola bilər? – Pantaqrueel soruşdu.

– Yox, – Editus cavab verdi, – amma o, öz təbiəti etibarilə seyr olunmaq üçün çox da əlçatan deyil. Hər halda, əgər bu mümkün olsa, elə etməyə çalışaram ki, siz ona baxa bilərsiniz.

O, bu son sözləri deyəndən sonra çəkilib getdi, bizsə qarnımızı doldurmaqda davam elədik. Üstündən bir çərək saat keçəndən sonra o qayıdıb dedi ki, papa gözlə görünür; və bizi oğrun-oğrun və səssizcə qəfəsin yanına apardı ki, orada iki kiçik kardinal və altı tosqun və piyli yepiskopun əhatəsində qanadlarını sallayan papa oturmuşdu. Onun zahiri görkəmi, hərəkətləri və boy-buxunu Panurqu mat qoydu. Nəhayət, Panurq ucadan səsləndi:

– Ah, səni qara gor alsın! O, özünün bu kəkiliylə xalis idbardır, yəni kaftardır!

– Allah xatirinə, sakit! – Editus dedi. – Onun qulaqları var ki, Matiskonlu Mixail də bunu tamamilə haqlı olaraq qeyd edib.

– Hər halda, o idbardır, – Panurq dedi.

– Əgər o yalnız sizin bu təhqirinizi eşitsə – özünüzü ölmüş bilin, xeyirxah insanlar. Onun qəfəsindəki nohuru görürsünüz? Oradan sizin üstünüzə şimşəklər, ildırımlar, partılıtlar, şeytanlar, burağanlar yağacaqdır və siz bir göz qırpmında yerin yüz fut dərinliyinə girəcəksiniz.

– Bizim üçün yeyib-ichmək və məzələnmək daha yaxşı olardı, – Jan qardaş dilləndi.

Panurq elə həmin azalmayan diqqətiylə papaya və onun silahdaşlarına baxmaqdaydı, amma birdən qəfəsin altında vəhşi diş çazı görüb bağırdı:

¹ Pluton dəbilqəsi onu geyənləri görünməz edirmiş (“İliada”, V, 844-845).

² ...caynaqlarında Qiçes üzüyü... – çoban Qiçes sehrli üzüyün köməyi ilə görünməz olmaq bacarığına malik imiş ki, bu da ona sonda çar olmaq imkanı verir (Platon, “Dövlət”, II, 354; Herodot, “Tarix”, I, 8-113).

³ ...sinəsində buqələmun... – Demokritə və Pliniyə görə, buqələmunun sobada yandırılmış sol pəncəsi ecazkar dərman hazırlanması üçün istifadə olunmuş ki, onun köməyi ilə görünməz olmaq mümkün imiş.

– Allah şahiddir, biz ilişmişik və tuzağa düşmüşük, axmaq olduğumuzu qanıblar, bizi əcəb tora salıblar! Bu ölkədə baş-dan-başa kələkbazlıq, fırılacaqılıq, dələduzluq hökm sürür, – Allah iraq eləsin. Baxın, vəhşi dişi qaz! Allah bizi cəzalandırıb.

– Allah xatirinə, sakit ol! – Editus dedi. – Bu heç də dişi qaz deyil, erkəkdir, möhtərəm xəzinədar atadır.

– Cənab Editus, – Pantaqrueel dilləndi, – papanı məcbur edin, bir şey oxusun, onun nəğmələrini dinləmək istəyirik.

– O yalnız müəyyən günlərdə və müəyyən saatlarda oxuyur, – Editus etiraz etdi.

– Məndə isə belə deyil, – Panurq söylədi, – məndə bütün saatlar – müəyyəndir. Gəlin gedək ağına-bozuna baxmadan kefirmizi çəkək!

– Bax indi siz ağilla qərar verdiniz, – Editus qeyd etdi, – siz bu cür mühakimə yürütməkdə davam eləsəniz, heç vaxt kafir olmazsınız. Mən sizinlə dünəndən razı, gedək!

Geri qayıdan yolda biz qoca, yaşılbaş bir yepiskop¹ gördük: o, qanadlarını sallayaraq ağac kölgəsində oturub xoruldayırdı. Onunla yanaşı bir vikari və üç şən quş – onokortali², yəni protonotari oturmuşdu, yanlarında isə çox göyçək bir abbatə şən-şən oxuyurdu. Bu oxuma elə xoşumuza gəldi ki, biz məmnuniyyətlə bütün üzvlərimizi qulağa çevirərdik ki, yalnız onun oxumasının bircə səsini də buraxmamaq və kənar heç nəyə fikrimizi yayındırmadan onu elə hey dinləyək.

– Füsunkar abbatə özünü öldürür, bu piyli qanmaz yepiskop isə özü üçün xoruldayır, – Panurq dedi. – Eybi yox, indi onu oxudaram, lənətə gəlmiş!

O, bunu deyib qəfəsin üzərində asılmış zəngi çalmağa başladı; ancaq o, zəngi nə qədər möhkəm çalırdısa, yepiskop da o qədər möhkəm xoruldayır, oxumağı ağına da gətirmirdi.

– Ay səni, qoca sarsaq! – Panurq çığırdı. – Yaxşı, indi səni başqa üsulla oxumağa məcbur eləyəyəm.

Burada o, zorba bir daş qamarladı və düz onun mitrasını nişan aldı. Ancaq Editus ona belə qışqırdı:

¹ ...qoca yaşılbaş bir yepiskop... – yepiskopların baş geyimləri yaşıl rəngdə olub.

² Onokortall – qutan

– Ey əziz insan! Dünyadakı bütün kralları və padşahları vur öldür, canlarını al, istəyirsən – tindən zərbə ilə, istəyirsən – zəhər ilə, qisası, ürəyin necə istəyirsə, göydən mələklərin kökünü kəs – papa sənin bütün bu günahlarını bağışlayar. Amma əgər həyatın, əmin-amanlığın və salamatlığın – həm özünün, həm də dostlarının və bütün yaxınlarının, dirilərinin və ölülərinin, eləcə də uzaq gələcək törəmələrinin ki, onda onlara da pis olacaq – sənə əzizdirsə, bu müqəddəs quşlara toxunma. Sən bir bu nohura bax.

– Deməli, dalını-qabağını düşünmədən yeyib-içmək və kef çəkmək daha yaxşıdır, – Panurq nəticə çıxartdı.

– Onu qınamayın, cənab Antitus, – Jan qardaş dedi. – Biz bu çərdəymiş quşları görəndə təhqiramiz sözlər işlətməkdən özümüzü saxlaya bilmirik; sizin butulkalarınızı və bardaqlarınızı boşaldanda isə Tanrını öyməyə bilmirik. Di gəlin gedək, dalına-qabağına baxmadan kef çəkək! Əla deyilmişdir.

Üçüncü gün, özünüz başa düşdüünüz kimi – içki məclisindən sonra Editus bizimlə vidalaşdı. Biz ona yaxşı bir pers bıçağı bağışladıq və bu hədiyyə onu Artakserks skif kəndlisinin ona verdiyi bir parç sərin suya sevindiyindən daha çox sevindirdi. O, nəzakətlə bizə minnətdarlıq etdi, gəmilərimizə hər qəbildən olan təzə azuqələr göndərdi, bizə uğurlu yol, sağ-salamat qayıtmaq, bütün işlərimizdə uğur dilədi və bizdən söz alıb Yupiterə and içməyə məcbur etdi ki, geri qayıtdanda, ona hökmən dəyəcəyik. Vidalaşarkən o, bizə dedi:

– Dostlarım, bax görəcəksiniz ki, bu dünyada əxlaqsızlar insanlardan daha çoxdur – bu sözlərimi unutmayın.

IX Fəsil. Bizim Dəmir Məmulatlar adasında sahilə çıxmağımız haqqında

Qamımızı xirtdəyəcən doldurandan sonra, səmt küləyi əsdiyini nəzərə alıb, yelkənləri qaldırdıq və iki gündən də az bir müddətdə insan yaşamayan, kimsəsiz Dəmir Məmulatlar adasına yan aldığımızda. Orada biz budaqlarından saysız bellər, toxalar,

bağ külüŋləri, dəryazlar, oraqlar, kürəklər, malalar, baltalar, dəhrələr, mişarlar, rəndələr, bağ qayçıları, adi qayçılar, maşalar, çalovlar, burğular, matqablar asılmış ağaclar gördük.

Başqalarında xəncərciklər, xəncərlər, qılınccıqlar, bıçaqcıqlar, cidacıqlar, qılınclar, mizraqlar, əyri qılınclar, yatağanlar, rapiralar, arbalet oxları, bıçaqlar bitmişdi.

Kim özünə bu kimi şeylər tədarük etmək istəsəydi, ona ağacı silkələmək yetərdi ki, gərəkən əşyalar gavalı təkı tökül-sün; bu, hələ harasıdır, ağacların altında qın adı almış otlar bitmişdi və tökülən əşyalar özləri onlara qoyulurdu. Yalnız gözləməliydiniz ki, onlar başınıza, ayağınıza, yaxud bədəninizin başqa hissəsinə düşməsin, çünki onlar birbaşa qınlara düşmək üçün şaquli vəziyyətdə tökülürdü və adamı zədələyə bilərdi. Mən hansısa başqa ağacların altında görkəmcə mizraq, nizə, nizəcik, təbəzin, ov nizəsi, yürüş nizəsi, çəngəl sapını xatırladan, budaqlara qədər böyüyüb qalxan və orada özü üçün ucluqlar, tiyələr – hansına nə uyğundursa, onu da tapan xüsusi bitki növlərini aşkar etdim. Ağaclar, yaşlılar kimi, onların böyüyəcəklərini və yanlarına gələcəklərini bilərək, qabaqcadan onlar üçün bütün bunları hazırlayırdılar – siz də eynən bu cür, uşaqlarınızın tezliklə bələkdən çıxacağını bilərək, onlar üçün paltar hazırlayırsınız. Bundan başqa, bu gündən etibarən siz Platonun, Anaksaqorun və Demokritin fikirləriylə höcət etməyəsınız deyə (yoxsa onların filosof deyillər?), sizə deyəcəyəm ki, bu ağaclar heyvanlara bənzəyir, özü də təkə o mənada yox ki onların dəri örtüyü, piyi, əti, venaları, arteriyaları, vətərləri, sinirləri, qığırdaqları, sümükləri, ilikləri, şirələri, uşaqlığı, beyni və oynaqları var – onlarda bunların olduğunu Teofrast inandırıcı şəkildə sübuta yetirib – onlar həm də bununla heyvanlara bənzərdi ki, onların başı var, amma aşağıda, yəni gövdədə saqları var, amma yerin altında, yəni kökləri və ayaqları var, amma yuxarıda, yəni budaqları; əgər adam haçalı palıd ağacını yamsılamaq istəsəydi, bu, ona bənzəyərdi.

Və sizlər, podaqralılar, ayaqlarınızda və kürəklərinizdəki ağnlara əsasən yağışı, küləyi, soyuqların düşəcəyini, ümumiyyətlə, hər cür hava dəyişikliyini öncədən duyduğunuz kimi –

eynən bunun kimi də ağaclardan istənilən biri kökləriylə, gövdələriylə, kitrələriylə, özəkləriylə altlarında məhz hansı tingin bitdiyini duyur və uyğun olaraq ucluq və tiyə hazırlayır. Düzdür, bu dünyada Allahdan başqa hamı bəzən səhvə yol verir. Təbiətin özü də istisna deyil, zira o, dünyaya əjdahalar və idbarlar da gətirir. Habelə mən bu bitkilərdə də xətalər meydana çıxardım: məsələn, bu dəmir meyvəli ağacların altında bitən bir hündür nizə sapı budaqlara çatanda ucluq əvəzinə süpürgə əldə etmişdi – eybi yox, tüstü bacalarını təmizləməyə yarayar. Nizələrdən biri xəncərəşəkilli ucluq əvəzinə maşa almışdı – zərər yox, bu da gedər: bağda tırtılları götürməyə kara gələr. təbərzin sapı dəryaz tiyəsi almışdı və hermafrodite bənzəyirdi – fəlakət deyil: biçinçi buna da sevinəcək. Allah nə edir-etsin, hamısı yaxşılığa doğrudur. Gəmiyə qayıtdığımız zaman gördüm ki, hansisa bir kolun arxasında hansisa adamlar nə iləsə və necəsə məşğuldurlar və xüsusilə səylə onlarda haradasa dik duran hansisa aləti itiləyirdilər.

X Fəsil. Pantaquelin Fırıldaqçılar adasına gəlməsi haqqında

Üç gündən sonra biz Fırıldaqçılar adasına yan aldım. Bu ada Fontenblonun dəqiq surətiydi, zira burada torpaq elə bə-rəkətsiz idi ki, onun sümükləri (yəni qayalar) dərinə yırtıb çıxır; yer – qumsal, barsız, sağlam olmayan və xoşagəlməzdir. Losman bizim diqqətimizi düzgün altıüzlü formasında olan, bə-yazlığı iləsə onların ya gəcdən olduğu, ya da qarla örtüldüyü təəssüratını yaradan iki kiçik qayaya yönəltdi; ancaq o, bizi inandırdı ki, onlar oyun zərləridir. Onun sözlərinə əsasən, bu qayaların içərisində iyirmi qumar oyunu şeytanının yeddiqatlı mənzili yerləşir və bizdə adamlar onlardan bərk qorxurlar, özləri də aşağıdakı kimi adlanırlar: bitişik qoşaların, qoşa zərlərin ən böyüyü Altıqoşa adlanır, ən kiçiyi – İkiqoşa, ortancılar isə – Beşqoşa, Dördqoşa, Üçqoşa, İkiqoşa. Həmçinin belə adlar da var idi: Altı-beş, Altı-dörd, Altı-üç, Altı-iki, Altı-bir, Beş-dörd,

Beş-üç və sairə. Ancaq burada ağılıma gəldi ki, əksər oyunçular şər ruhları çağırırlar, çünki qoşa zəri masanın üstünə atarkən onlar, sanki, cuşa gələrək səslənirlər: “Altıqoşa, haydı, dostum, bura gəl!” – bu, böyük cinə müraciətdir; “İkiqoşa, cuppuş, bura gəl!” – kiçiyə müraciətdir; “Dörd-iki, uşaqlar, bura gəlin!” – beləcə, onlar bütün şeytanları adlarıyla və ləqəbləriylə çağırırlar. Yalnız adbaad çağırırlar, həm də göstərməyə çalışırlar ki, onlarla bunlar qardaşdırlar. Ədalət naminə deməliyəm ki, şeytanlar bəzən çağırışa ləng gəlirlər, amma onların buna öz səbəbləri var. Məhz həmin vaxt onları kimin daha tez çağırmasından asılı olaraq, başqa bir yerdə də ola bilərlər. Ancaq bu heç də o demək deyil ki, onlar duyğudan və eşitmədən məhrumdurlar. Onların eşitmələri də, duymaları da çox yaxşıdır, mənə inana bilərsiniz.

Bir də losman bizə dedi ki, bu altıüzlü qayaların ətrafında və lap dibində böyük gəmi fəlakətləri baş verib və birlikdə götürülmüş bütün Sirtlərin, Xaribdaların, Sirenaların, Ssillaların, Strofadalann yaxınlığındakından və bütün dəniz girdablarından daha çox burada insan həyatı və qiymətli əmlak məhv olub. Mən həvəslə buna inandım, xüsusən də keçmiş zamanlarda Misir müdriklərdə heroqlif işarəsiylə şərti olaraq birinci kubla Neptunun, bir xalla Apollonun, ikisiylə – Diananın, yeddisiylə – Minevranın və i. a. işarələndiyini xatırlayanda.

Bir də o, bizə dedi ki, burada müqəddəs Qraal qum saati yerləşir ki, bu da ilahi bir əşyadır və onun barəsində çox az adamlar bilir. Panurq yerli vəkillərdən onu göstərmələrini elə yalvar-yarıqla xahiş etdi ki, onlar, ən nəhayət razılıq verdilər, ancaq bu zaman təntənəli mərasimlər Florensiyada Yustinian Pandektlərinin, yaxud Romada – Veronikanın dəsmalının¹ göstərildiyində olduğundan üçqat çox oldu. Mən ömrüm bo yu bu qədər örtüklər, çıraqlar, məşəllər, kasalar və tutyalar görməmişdim. Ən sonda bizə qızardılmış dovşan sifətini xatırladan bir şey göstərdilər. Ən diqqətəlayiq o oldu ki, biz orada Nalayiq Oyunun əri Şən Çöhrəni, eləcə də nə vaxtsa

¹ *Veronikanın dəsmalı* – müq. Veronikanın Qolqofaya gedən İsanın (İsus) tərini sildiylə dəsmal

Ledanın kürt yataraq bala çıxardığı iki yumurtanın (bunlardan Göyçək Yelenanın qardaşları Kastor və Polluks çıxmışdı) qabıqlarını gördük. Bu qabıqların bir qırığını biz vəkillər də çörəyə dəyişdirdik. Getməzdən öncə adalılardan bir qalaq şlyapa və papaq satın aldığ, ancaq düşünmürəm ki, onların satışından çoxlu pul hasil edərək. Bununla belə, bizdən onları kimlər alsalar, daha çox zərər görəcəklər.

XI Fəsil. Xəzli Pişiklərin¹ ershersoqu Cırcırmağın yaşadığı Zindandan keçib-getməyimiz haqqında

Prokurasiyada biz artıq olmuşduq, buna görə onu kənarında qoyduq, eləcə də kimsəsiz Qınanmışlar adasından yan keçdik; az qala, Zindandan da yan keçəcəkdik, çünki Pantaqruel orada sahilə çıxmaq istəmirdi və əgər çıxmasaydı, daha yaxşı olardı, çünki orada Xəzli Pişiklərin ershersoqu Cırcırmağın əmri ilə bizi yalnız ona görə tutub həbs elədilər ki, bizlərdən kim isə Prokurasiyada hansısa bir çuğulu kötəkləmişdi.

Xəzli Pişiklər – son dərəcə iyrənc və son dərəcə dəhşətli heyvanlardır: onlar balaca uşaqlarla qidalanırlar və mərmər qablarda yemək yeyirlər. Özünüz düşünün, əyyaşlar, onlar necə də yastıburun olmalıdırlar! Onların yunları çölə deyil, içəri uzanır; rənz və deviz qismində onlar hamısı açıq dağarcıq gəzdirir, ancaq hər kəs öz bildiyi kimi: bəziləri onu şərf əvəzinə boyunlarına dolayırlar, başqalarının o, arxasından sallanır, üçüncülərin – qarnından, dördüncülərin – böyründən və hamısının da buna öz gizli səbəbləri var. Onların caynaqları uzun, möhkəm və itidir, işdir-şayəd pəncələrinə nəsə keçsə, onda vay onun halına. Bəziləri başlarında dördşırımlı, yaxud miyançalı qalpaq gəzdirirlər, bəziləri qatlamalı qalpaq, bəziləri həvəngdəstə şəklində papaq, bəziləri kəfənəbənzər bir şey.

Biz onların yuvasına düşəndə yarım teston verdiyimiz bir dilənçi bizə dedi:

¹ *Xəzli Pişiklər* – hakimlərə işarədir. Bu ad onların mantiyasındakı xəz haşiyə ilə bağlıdır.

– Buradan sağ-salamat qurtulmaqda Allah özü yardımçınız olsun, xeyirxah insanlar! Bu böyük sütunların şimalına yaxşı-yaxşı baxın, Cırcırmağın ədalət məhkəməsi onlara söykənir. Mənim sözlərimi – namuslu dilənçinin sözlərini yadda saxlayın: əgər sizə daha altı Olimpiada və iki İt əsri yaşamaq müyəssər olsa, onda görəcəksiniz ki, Xəzli Pişiklər qan tökmədən bütün Avropaya yiyələnəcəklər və bütün var-dövlətinin, sərvətinin ağası olacaqlar – hərgah onların hansısa nəslə haqsız qazanılmış mal-mülkdən və var-dövlətdən qəfildən məhrum ola bilər. Onların arasında sekstessensiya¹ hökm sürür ki, onlar bunun köməyi ilə hər şeyi qamarlayırlar, hər şeyi aşırırlar və hər şeyi bulaşdırırlar. Onlar asırlar, kəsirlər, şaqqalayırlar, yandıırırlar, başlan bədənəndən ayırırlar, öldürürlər, həbsxanalara atırlar, yaxşını pisdən ayırmadan hər şeyi dağdıb puç eləyirlər. Əskiklik onlarda comərdlik adlandırılır, şərin adı dəyişdirilib xeyir qoyulur, xəyanət sədaqət adlandırılır, oğurluq – səxavət. Soyğunçuluq onların devizidir ki, bunu da kafirlərdən başqa hamı bəyənilir və həyatın bütün hal-qəziyyələrində məxsusi böyüklük və qüsursuzluq duyğusu onları tərkləyir.

Mənim yalan demədiyimə əmin olmaq üçün onların axurlarına diqqət yetirin: onlar yem təknələrindən alçaq düzəldilib. Siz bunu nə vaxtsa yada salarsınız. Və əgər dünyaya taun, aclıq, savaşı, tufan, zəlzələ, yanğıın və bu kimi başqa fəlakətlər üz versə, onda onları planetlərin əlverişsiz düzülüşləri, Roma kuriyasının sui-istifadəsi, dünyəvi hökmdarların və knyazların istibdadı, yalançı möminlərin, kafirlərin, yalançı peyğəmbərlərin hiylə və məkrləri, sələmçilərin və saxta pulkəsənlərin fırıldaqları, həkimlərin, sınıqçıların və təbiblərin cahilliyi və həyasızlığı, vəfasız arvadların – zəhərləyənlərin və uşaq öldürənlərin əxlaqsızlığı ilə izah etməyin – yox, siz hər şeyi bu dəhşətli, anlaşılmaz, əcaib şərin ayağına yazın, o şərin ki, Xəzli Pişiklərin kürələrində arasıkəsilmədən közərdilib hazırlanır. Adamlar onun barəsində yəhudi kabbalası qədər az məlumatlıdırlar;

¹ Sekstessensiya (“altıncı mövcudluq”) – əlkimyaçılarda “kvintessensiya” (“beşinci mövcudluq”) – təhlilin ali pilləsidir.

bax buna görə Xəzli Pişiklərə nifrət duyğusu, onlara dirəniş, onların cəzalandırılması layiq olduqları dərəcədə baş vermir. Amma nə vaxtsa onların işinin üstünü açsalar və bütün dünya qarşısında ifşa eləsələr, onda elə bəlağətli bir nəticə tapılmaz ki, öz məharətinin qüdrətiylə onları müdafiə edə bilsin; elə sərt, elə mürtəce bir qanun tapılmaz ki, bütün itaət etməyənləri cəzayla hədələyərək onları qoruya bilsin; elə bir hökmdar tapılmaz ki, öz səlahiyyəti ilə, qeyzlənərək onları yuvaya qovub salmaq və diri-diri yandımaq istəyənlərin qarşısını ala bilsin. Onların doğma balaları olan Xəzli Pişikciklər, eləcə də onların ən yaxın qohumları dəfələrlə olub ki, dəhşət və nifrət duyğusuyla onlardan üz döndəriblər. Bax buna görə də oğlu Hannibalı bütün ömrü boyu romalıları təqib edəcəyinə and içməyə və təntənəli vəd verməyə məcbur etmiş Hamillkar kimi mənim mərhum atam da mənə söz verdimişdi ki, hərgah adamların qəlbləri bunca daşa dönübsə ki dünyada şər doğulub, doğulur, yaxud indilərdə doğulacaq, onlarsa onun barəsində xatırlanırlar, duymurlar, öncədən görmürlər, duyanlar varsa da, onsuz da, onun kökünü kəsməyə cəsarət etmirlər, bunu istəmirlər, yaxud bacarmırlar, Xəzli Pişiklərin üzərinə göydən ildırımlar yağmayınca və onları ikinci titanlar kimi, laməzhəblər və münkirlər kimi külə döndərməyincə buradan getməyəcəyəm.

– Görürsən! – Panurq dedi. – Ey, yox, vallah, mən ora gedən deyiləm! Geri dönək! Allah xatirinə, geri dönək!

Qışda çaxan şimşəkdən, bu dilənçi,
Məni daha artıq təəccübləndirdi.

Biz geri dönəndə isə bəlli oldu ki, qapı qıfıllıdır və burada bizə dedilər ki, bura girmək *Avernə*¹ girmək qədər asandır, çıxmaq isə çətindir və buraxılış vərəqi olmadan və icazəsiz bizi buradan o əsasla buraxmayacaqlar ki, yarmarkanı bazar tək tez tərk edib getmirlər və həm də bizim ayaqlarımız tozudur.

Ancaq biz Zindana gəlib çatanda işlərimiz tamam çətine düşdü, çünki buraxılış vərəqi və icazə üçün kiminsə təsvir etdiyi bütün canavarların ən yaramazına üz tutmağa məcbur

¹ *Avern* – İtaliyada göl, müasir Averno. Qədimlərdə Aida (cəhənnəm) girişlərdən bir hesab olunurdu.

olduq. Onun adı Cırcırmaq idi. O, əjdahayla, sfinkslə, Serberlə olduğu qədər heç kimlə bunca kəskin bir bənzəyiş büruzə vermirdi, yaxud onu Osirisə bənzətmək olardı ki, misirilər onu çox dəhşətli, yəni – üçbaşlı təsvir edirdilər: nəriləyən şir, hürən it və ulayan canavar başlarıyla; həm də bütün bu başlara öz quyruğunu dişləyən bir əjdaha sarılmışdı, onların hər birinin ətrafında isə halə pərildayırdı. Onun əlləri tamam qana bulaşmışdı, caynaqları qırğınını kimi idi, dimdiyi qarğanını kimi idi, dişləri dördyaşar qabanını kimi idi, gözləri cəhənnəm zəbanəsinin kimi idi, onun bütün bədənini isə dəstəcik şəklində qotazları olan həvəngdəstə biçimində papaq örtürdü, belə ki, yalnız caynaqlar görünürdü. Onun özü üçün də, onun köməkçiləri olan Vəhşi Pişiklər üçün də oturmaq kimi uzun, yepyeni bir axur xidmət edirdi ki, onun da üzərində diləncinin bizə danışdığına oxşayan, son dərəcə tutumlu və qəşəng yem təknələri ağzıaşağı asılmışdı.

Ershersoq oturmağının arxasında sağ əlində oraq qını, sol əlində isə tərəzi tutmuş gözlüklü qarı təsviri¹ görünürdü. Tərəzinin gözləri iki məxmər dağarcıqdan ibarət idi ki, onlardan biri xırda-xuruşla dolub aşağı düşmüşdü, o biri isə heç bir yük olmadan yüksəyə qalxmışdı. Mənim başa düşdüyümə görə, bu Cırcırmaq ədalət məhkəməsinin mücəssəməsi idi ki, bu da, yeri gəlmişkən, öz dikastlarının və hakimlərinin ölümündən sonra onlara xidmətlərinə görə qızıldan, gümüşdən, yaxud mərmərdən, amma hökmən qolsuz heykəllər qoyan qədim fivalıların təsəvvürlərinə qətiyyəən uyğun deyildi.

Biz Cırcırmağın gözü önündə görünən kimi əllərində dağarcıqlar, kisələr, çox yekə sənəd parçaları olan hansısa adamlar bizə müttəhimlər kürsüsündə əyləşməyi buyurdular.

– Mənim avara dostlarım! – Panurq dilləndi. – Mən elə bu cür dayana da bilərəm, yoxsa yeni şalvarda və qısa kamzolda olan adam üçün sizin kürsünüz çox alçaqdır².

¹ ...*əlində tərəzi tutmuş gözlüklü qarı təsviri*... – ədalət ilahəsi Nemezidanın əksinə olaraq Xəzli Pişiklərin “ədlyyə” ilahəsi nəinki kor deyil, hətta daha yaxşı görmək üçün gözlük gəzdirir.

² ...*yeni şalvarda və qısa kamzolda olan adam üçün sizin skamyanız həddən artıq alçaq olacaq*... – kamzol (purpuen) şalvara (şossa) bağlanırdı. Yeni kip şoss əyləşən zaman yuxarı dartılırdı.

– Əyləşin! Sizə nə qədər demək olar! – ona qışqırdılar.
– Əgər məsuliyyət daşıya bilmirsinizsə, yer bu saat aralanacaq
və sizin hamınızı diri-diri udacaq.

XII Fəsil. Cırcırmağın bizə tapmaca deməsi haqqında

Biz yerimizdə əyləşən kimi Xəzli Pişiklərlə əhatə olunmuş
Cırcırmaq acıqla bizə qışqırdı:

– Di haydı, haydı!

– Di haydı, içək! – Panurq yavaşdan dilləndi.

– Hansısa bir sarışın qız, kişisiz¹

Hamilə qalaraq, doğdu əzabsız

Həbəşə bənzəyən bir oğlan.

Hərçənd qeyzli səslər çıxararaq,

Anasını gənc gürzəltək o gəmirmişdi

Dünyaya gəlməzdən bütün sağ böyrünü.

Sonra o, cəsarətlə üz qoydu səyahətə –

Gah yerlə sürünüb, uçaraq gah da;

Xeyli elm dostları mat qaldı buna,

Daxil edərkən onu insan soyuna.

– Di haydı, tap mənim üçün bu tapmacanı, – Cırcırmaq
davam etdi, – di elə bu saat haydı, cavab ver görüm, bu, nə
deməkdir?

– Di hə, vallah, mənim evdə Verresinki kimi sfinksim ol-
saydı², hansı ki hə, vallah, sizin sələflərinizdən biridir, – dedim,
– vallah, tapmacanı tapardım; hə, vallah! Amma mən orada
olmamışam, hə, vallah, mənim bu işə qarışacağım yoxdur!

¹ *Hansısa br sarışın qız, kişisiz...* – Cırcırmağın epigram şəklində qurulmuş tapmacası əlkımyaçı mənaya malikdir; o, gümüşün sulfonat qaralıqdan ayrılması və Böyük Əməyin “qara mərhələsindən” çıxması ilə əlaqəlidir.

² ... *mənim evdə Verresinki kimi sfinksim olsaydı...* – Roma natiqi Kvintilian özünün “Natiqə öyüd” əsərində Siciliya canişini Verresin (e. ə.73-71-ci illər) Siseronun ittiham nitqiylə çıxış etdiyi məhkəmə işinin gedişini yada salır. Müttəhimin müdafiəçisi Hortenzi bildirir ki, müdafiə etdiyi şəxs ittihamçının bilməcəli sualları başa düşmür. Siseron buna belə cavab verir ki, o, özünün ev sfinksinin (tuncdan düzəldilmiş və çox bahalı köməyinə əl ata bilər.

– Di haydı, haydı, – Cırcırmaq yenidən danışmağa başladı, – pis bir söz demədən Stiksə and içirəm, di haydı, sənə sübut edəcəyəm ki, haydı, haydı, sübut edəcəyəm ki, sən bizim yanımıza düşməkdənsə, Lüsiferin caynaqlarına keçsəydin, yaxşı olardı, di haydı, haydı! Bizim caynaqlarımıza bax, di haydı, haydı! Sən, qanmazın biri qanmaz, orada olmadığını elə deyirsən ki, guya, bu, səni işgəncələrdən qurtaracaqmış. Di haydı, haydı, eşit, sənə nə deyəcəyəm, haydı: bizim qanunlarımız, ya hörümçək toru – eyni şeydir, ona milçəklər və kəpənəklər düşür – di haydı, haydı! – halbuki böyənəklər onu bu üzündən o üzünə deşib keçir. Biz də iri dələduzlar və müstəbidlər ardınca düşmürük – onlar pis həzm olunurlar, bi zə onlardan zərərdən başqa heç nə gəlməzdi. Sizsə, heç bir suçu olmayanlar, haydı, haydı, mənim əzizlərim, bu saat baş şeytan özü sizin duanızı oxuyacaq.

Şərabsevən Jan qardaşı Cırcırmağın nitqi usandırdı.

– Ey, cənab tumanlı şeytan! – o dedi. – O, haqqında təsəvvürü olmadığı bir şeyi sənə necə izah edə bilər? İstəyirsən ki, sənə yalan desinlər?

– Di haydı, haydı, dilini dişlə! – Cırcırmaq dedi. – Mənim hökmranlığımın bütün dövründə hələ elə bir hal olmayıb ki, kim isə sual gözləmədən danışmağa başlasın. Bu dəli gicbə-səri zəncirdən kim buraxıb?

– Sən yalan deyirsən, – Jan qardaş dodaqlarını aralamadan dedi.

– Di haydı, haydı! Sənin cavab vermək növbən gələr, on da bilərsən ki, başı əlhəd daşına dəymək nə deməkdir, əclaf!

– Sən yalan deyirsən, – Jan qardaş səssizcə dedi.

– Di haydı, haydı! Düşünürsən ki, bura sənin üçün həqiqət aşıqlarının heç bir iş görmədən avaralandıqları akademik meşədi?¹ Yox, qardaş, haydı, haydı – bizim qaydalarımız bambaşqadır. Bizdə burada nəyi bilmirlərsə, o barədə cəsərlə danışirlər. Di haydı, haydı! Bizdə burada bilici görkəmində heç vaxt öyrənilməmiş şeylər barədə mühakimə yürüdürlər. bizdə

¹ *Akademik meşə* – Afina yaxınlığında, Platonun şagirdlərinin toplaşdığı meşəlik

burada eləmək barədə düşünmədikləri şeyləri də boyunlarına alırlar. Di haydı, haydı! Bizdə burada cin atına minəndə səbrini basmağı buyurlar, vururlar, amma ağlamağa qoymurlar. Di haydı, haydı! Görürəm, səni heç kim vəkil etməyib, di haydı, haydı, canına azar düşsün, di haydı, haydı, qızdırma-titrətməylə get evlən!

– Cin, arxicin, pantocin! – Jan qardaş çıxırdı. – Bu nə deməkdir, sən rahibi evləndirmək fikrinə düşmüşsən? Ay səni! Mürtədin biri mürtəd!

XIII Fəsil. Cırcırmağın tapmacasını Panurqun açması haqqında

Özünü eşitməzliyə vuran Cırcırmaq üzünü Panurqa tutdu:
– Di haydı, haydı, haydı! Niyə susursan, təlxəyin biri təlxək? Panurq isə ona belə cavab verdi:

– Di görüm onu cin aparsın! Görünür, bizim axırmız çatıb, onu cin aparsın, madam ki burada məsumluq mühafizə olunmur, cin isə, görüm onu çora qalsın, mərhumlara dua oxuyur! Di görüm onu lənətə gəlsin, hamının əvəzinə pul ödəməyə hazırım, bircə buraxın bizi. Daha bacarmıram, görüm onu lənətə gəlsin!

– Buraxmaq? Di haydı, haydı! – Cırcırmaq səsləndi. – Üç yüz il ərzində hələ heç kim buradan yununu, çox vaxt isə dərisini də qoymadan getməyib. Di haydı, haydı! Özün düşün, haydı, haydı: belə çıxır ki, biz səninlə ədalətsiz rəftar eləmişik? Sən, onsuz da, bəxtsiz insansan, amma tapmacanı açmasan, daha da bədbəxt olacaqsan. Di haydı, haydı – açması necədir?

– Deməli, belə, – Panurq cavab verdi, – qara taxılbiti, onu çora qalsın, ağ paxladan doğulub, onu çora qalsın, özü də onda gəmirib açdığı deşiyin sayəsində, onu çora qalsın və o gah uçar, gah da yerlə sürünür, onu çora qalsın. Müdrikiyin, yəni yunanca – fəlsəfənin, onu çora qalsın, qocaman aşığı olan Pifaqor isə iddia edirdi ki, taxılbiti, onu çora qalsın, me-

tempisxoz vasitəsilə əlavə olaraq həm də insan ruhu alıb. Əgər siz, çərdəymişlər, insan olsaydınız, onda Pifaqorun mülahizəsinə görə, qorxunc ölümünüzdən sonra sizin ruhunuz taxılbitilərin bədənlərinə keçərdi, onları çora qalsın, zira siz bu dünyada hər şeyi yalnız gəmirirsiniz və aşırırsınız, o biri dünyada isə

Cəhənnəm əzabından quduzlaşaraq,
Gürzələrtək sizlər gəmirərdiniz
Doğma ananızın böyürlərini.

– Tanrının cisminə and olsun, – Jan qardaş dedi, – bütün qəlbimlə arzuldım ki, arxamdakı deşik paxla olsun, onun ətrafındakı hər şeyi isə bu taxılbitiləri gəmirsinlər.

Bu sözlər deyildiyində Panurq günəş təsvirli ekülərlə ağzınacan dolu pul kisəsini zalın ortasına fırlatdı. Pul cingiltisini eşidən Xəzli Pişiklər hamısı bir nəfər kimi öz məxsusi caynaqlarında, eynən qolsuz skripkadakı tək çalmağa başladılar və var gücləri ilə bağırıldılar:

– Əla şirinlikdir! Buna deyərəm yağlı tikə: dadlı, ləzzətli, tamlı, ürəyin istəyən kimi! İndi görünür ki, namuslu insanlardır.

– Di götürün, götürün, bu da sizə qızıl ekülərlə dolu pul kisəsi! – Panurq dedi.

– Məhkəmə sizi düz başa düşdü, – Cırcırmaq dedi. – Di haydı, bura onu, haydı, haydı! Di gedin, uşaqlar, keçin-gedin, rəngimiz qara olsa da, qəlbimiz elə də qara deyil – di, di, di!

Zindandan limana bizi hansısa məhkəmə qarmaqları yola saldılar. Yolda onlar bizi xəbərdar etdilər ki, gəmilərə minməzdən və yola düşməzdən əvvəl gərək xanım Cırcırmağa, eləcə də bütün qalan Xəzli Pişik xanımlara qiymətli hədiyyələr bağışlayaq, yoxsa bizi yenidən Zindana aparacaqlar.

– Daha nə edək, – Jan qardaş dedi. – Görək əlimizdə hansı məbləğ var və çalışırıq hamını razı salaq.

– Biz zəlillərə çaxırpulu bağışlamağı da unutmayın, – məhkəmə qarmaqları xatırlatdılar.

– Zəlillər heç vaxt şərəbi unutmurlar, – Jan qardaş dilləndi, – onlar onun barəsində bütün çağlarda və bütün əyyamlarda xatırlayırlar.

XIV Fəsil. Xəzli Pişiklərin rüşvətlə yaşamaları haqqında

Jan qardaş hələ sözünü deyib qurtarmamışdı ki, limana altmış səkkiz qaler və freqatın gəldiyini gördü; burada o, yenilikləri öyrənməyə cumdu, istədi həm də bu gəmilərə nə yükləndiyini öyrənsin və öyrəndi ki, onlara ət yüklənib: dovşan, axta xoruz, göyərçin, donuz, cüyür, cücə, ördək, qaz və başqa hər cür vəhşi heyvan və quşların əti. Bir də onun gözüünə bir neçə top məxmər, atlas və ipək parça dəydi. Onda o, səyyahlara bu sualla üz tutdu ki, onlar bu şeyləri hara və kimə aparırlar. Onlarsa cavab verdilər ki, bütün bunlar Xəzli Pişiklər və onların xanımları üçündür.

– Bəs siz bu qəbildən olan şeyləri necə adlandırardınız?

– Jan qardaş soruşdu.

– Rüşvət, – səyyahlar cavab verdilər.

– Rüşvət alan rüşvətdən ölür və bu, həmişə belə olub, – Jan qardaş mülahizə yürütdü, – indiki Xəzli Pişiklərin ataları bütün xeyirxah zadəganları yeyiblər; o zadəganlar ki, öz asudə vaxtlarını zümrələrinə layiq olan şəkildə – şahin və tula ilə ovlara həsr edirdilər, bu məşqlərlə savaşa olacağı hal üçün özlərini hazırlayıb möhkəmləndirirdilər, çünki ov özü də bir savaşa örnəyindən başqa bir şey deyil və Ksenofont əbəs yerə deməyib ki, bütün rəşadətli sərkərdələr, sanki, Troya atından çıxıbmiş kimi ovdan çıxıblar. Mən savadsız bir adamam, amma mənə belə deyiblər və buna inanıram. Cırcırmağın inandırdığı kimi, həmin o zadəganların ruhları onların ölümündən sonra qabanlara, marallara, cüyürlərə, vağlara, kəkliklərə və başqa heyvanlara keçib, onlar ömür boyu sevib və axtarıblar. Xəzli Pişiklər isə onlann qəsrlərini, torpaqlarını, mülklərini, malikanələrini, mənfəətlərini yeyib, üstündən su içməklə də qənaətlənməyiblər – onlar həmin zadəganların ölümündən sonra onların ruhuna və qanına da qəsd eləyirlər! Bizim bu dilənçimiz heç də səfeh deyil: bunların yem təknələrinin axurlarının üstündə olduğunu nəzərimizə çatdırması əbəs deyilmiş!

– Hə, amma bizim böyük kralımızın maral, xallı maral, qaban və cüyür ovunu asılmaqla ölüm cəzası qorxusu altında yasaqlayan fərmanı olmuşdu axı, – Panurq səyyahlara xatırlatdı.

– Belə olmağına belədir, – səyyahlardan biri hamının əvəzinə cavab verdi, – ancaq böyük kral son dərəcə mərhəmətli və səbirlidir. Xəzli Pişiklərsə elə quduzdurlar və xristian qanına elə susayıblar ki, rüsvətlə onların rəğbətini qazanmaq bizim üçün böyük kralın itaətində qalmaqdan daha yaxşıdır; həm də sabah Cırcırmaq özünün Xəzli Pişik qızlarından birini piylənib-xəzlənmiş bir Pişikağaya ərə verir. Keçmiş zamanlarda onları “otyeyənlər” adlandırırdılar, amma əfsus, onlar daha ot yemirlər. İndi biz onları dovşanyeyən, kəklikyeyən, cüllüt-yeyən, qırqovulyeyən, cücəyeyən, cüyüryeyən, evdovşanyeyən, donuzyeyən adlandırırıq – onlar başqa qidaya dillərini də vurmurlar.

– Ax, onları görüm!.. – Jan qardaş səsləndi. – Gələn il onları nəcisyyən, ifrazatyeyən, p..yeyən adlandıracaqlar. Düz demirəm?

– Düzdür, düzdür! – səyyahlar həmrəyliklə cavab verdilər.

– Gəlin iki iş görək, – Jan qardaş təklif etdi. – Birincisi, bütün bu azuqəni özümüzə götürək. Vicdanla desəm, şoraba məni lap bezikdirib, onlardan dalağım ağrıyır, amma nə etmək olar. Əlbəttə, hər şeyin haqqını səyyahlara artıqlamasıyla ödəyəcəyik. İkincisi, gəlin Zindana qayıdaq və bütün bu çərdəymiş Xəzli Pişiklərin var-yoxunu soyub aparacağıq.

– Yox, mən ora heç bir halda qayıdan deyiləm, – Panurq elan etdi, – axı mən təbiətən bir az ağciyəyəm.

XV Fəsil. Dişparçalayan Jan qardaşın Xəzli Pişikləri çapıb-talamaq üçün plan qurması haqqında

– Cübbəmə and olsun, bu nə səyahətdir biz edirik? – Jan qardaş səsləndi. – Bu ki gəvəzələrin səyahətidir – biz yalnız bunu edirik: havanı korlayırıq, pıqqıldadıırıq, batırıırıq, qarğaları sayırıq və heç bir iş görmürük. Tanrının başına and olsun,

bu, mənlilik deyil: əgər mən hansısa bir qəhrəmanlıq eləməsəm, gözümlə yuxu görməyəcək. Deməli, siz məni özünüzlə yalnız ona görə götürmüsünüz ki, messanı yerinə yetirim və tövbə eləyim? Işıqlı bayrama and olsun, kim bu saat mənimlə getməsə, o əclafı və alçağı mən cəza olaraq məhşər əvəzinə dəniz girdabına tullayacağam, özü də başısaşağı. Nədən Herkulesin şöhrəti heç vaxt səngimək bilmir? Ona görə deyilmi ki, dünyanı gəzib-dolaşarkən xalqları zalımların hakimiyətindən, yanlışlıqlardan, müsibətlərdən və əzab-əziyyətlərdən xilas edirdi? O, quldurları, əjdahaları, zəhərli ilanları və zərərli heyvanları öldürürdü. Niyə biz onun örnəyindən yararlanmıyaq və yolumuzun keçdiyi bütün ölkələrdə onun kimi hərəkət etməyə? O, stimfalidləri, Lerney hidrasını, Kaki, Anteyi, kentavrları məğlub etmişdi. Mən özüm savadsız bir adamam, amma elmi adamlar belə deyirlər. Onun örnəyincə Xəzli Pişikləri əzişdirməyə və çapıb-talamağa gedirik: axı onlar şeytanlardan bətdir – gəlin bu ölkəni zalımların zülmündən xilas edək! Məhəmmədə inanmıram, ancaq mən elə güclü və qüdrətli olsaydım, sizdən nə məsləhət istərdim, nə də yardım. Di haydı, haydı! Getdik! Biz onları çətinlik çəkmədən əzəcəyik, inandırın sizi, onlar səbirlə dözəcəklər, buna az da olsa, şübhə eləmirəm: axı onlar bizdən çirkabları içməyə qadir on donuzdan daha artıq təhqir aldılar və buna səbirlə dözdülər. Gedək!

– Təhqirlər və söyüş-latayırlar onlara az toxunur, – qeyd etdim, – onlar üçün vacib olan çantalarındakı sikkələrdir, hətta içinə s....miş olsa belə. Ola bilsin, biz onları Herkules tək devirəcəyik, ancaq bizə Evrisfeyin zühuru bəs eləmir. İndi mənim bir istəyim var: şanlı Baxusun anası Semelanın yanında keçirdiyi kimi, qoy Yupiter onların yanında vaxtının ikicə saatını keçirsin¹.

– Tanrı özünün təsvirəgəlməz mərhəmətiylə bizi onların caynaqlarından xilas etdi, – Panurq söylədi, – mənə gəldikdə

¹ ...qoy Yupiter onların yanında ikicə saat vaxt keçirsin... – Yupiter (Zeus) Semelanın xahişi ilə (bunu ona Zevsin qışqanc arvadı Hera tələqin eləyir) özünün ilahi simasında, şimşəklər və ildırımlarla onun yanına gəlir. Onun xahişini yerinə yetirən Yupiter Semelanı yandıran külə döndərir. Sonra onun cismindən dövlü çıxarır və öz buduna yerləşdirir.

isə, ora qayıdan deyiləm: orada duyduğum həyəcan və narahatlıqlardan hələ də özümə gəlib sakitləşə bilmirəm. Mən orada üç səbəbdən cinlənmişdim: birincisi, ona görə ki, cinlənmişdim, ikincisi, ona görə ki, cinlənmişdim, üçüncüsü isə ona görə ki, cinlənmişdim. Qulağınla dinlə, qamınla yox, Jan qardaş, mənim ölüvay əxlaqsızım: sən nə vaxt bütün cəhənnəmlərə yollanmaq, Minosun, Eakanın, Radamantın və Ditin məhkəməsi qarşısında dayanmaq istəsən, həmişə və hər dəfə sənin ayrılmaz yoldaşın olmağa hazırım, mən səninlə Axerona, Stiksə, Kotsitə getməyə, qədəh dolusu Letey suyunu boşaltmağa, Haron bizi öz qayığında aparanda hər ikimizin haqqını ödəməyə hazırım, amma sən Zindana tək deyil, daha kim iləsə qayıtmaq istəyirsənsə, onda özünə başqa yoldaş axtar, məni isə rahat burax, mən ora gedən deyiləm və sözüm mis divar kimi möhkəmdir. Əgər məni ora zorla və məcburən dartıb aparmasalar, nə qədər ki canımda can var, ora öz yolumu Kalpla Abila arasındakı məsafədən daha yaxın¹ salmaram. Məgər Odissey qılıncının arxasınca Təpəgözün mağarasına qayıtmışdı? Başımınla zəmin oluram ki, yox. Zindənda mən heç nə unutmamışam və ora qayıtmayacağam.

– Ey mənim qorxmaz ruhlu və iflic qollu dostum! – Jan qardaş səsləndi. – Sizinlə bir daha danışmaq aparmağa cəhd eləyəyəm, hərçənd bilmirəm, belə hiyləgər bir höcətçini fikrindən daşındırmaq mənə müyəssər olarmı? Onlara pulla dolu kisəni fırlatmağa sizi kim və nəyin xatirinə vadar elədi? Məgər biz o pulu küçədən tapmışdıq? Onlara bir neçə sürtülmüş teston tozlamaq daha yaxşı olmazdı mı?

– Onlara pul dolu kisəni ona görə fırlatdım ki, – Panurq cavab verdi, – Cırcırmaq elə hey özünün məxmər dağarcığını açıb deyirdi ki, “di haydı, haydı, haydı!” Buradan mən belə nəticəyə gəldim ki, bizi azadlığa yalnız onda buraxarlar ki – görüm onların hamısını cin aparsın – onlara nə isə yox, qızıl verək, di verək, verək, görüm hamısına çər dəysin, çünki həmin məxmər dağarcıq testonlar və xırda sikkələr üçün mücrü

¹ ...*Kalpla Abila arasındakı məsafədən daha yaxın...* – Herkules sütunları – Cəbəlüttariq boğazının ayırdığı qayalar nəzərdə tutulur.

deyil, günəşli ekülər üçün bir saxlanıcıdır – başa düşdün, Jan qardaş, mənim balaca əxlaqsızım? Mən çəkdiyimi sən çək-səydin, onda avazın ayrı cür gələrdi. Qısa, onların ən ciddi əmrlərinə əsasən, biz yolumuza davam etməliyik.

Məhkəmə qarmaqlan limanda hələ də bizdən alacaqlan pulun intizarında idilər; görəndə ki biz yola düşməyə hazırlaşırıq, onlar Jan qardaşa dedilər ki, biz məhkəmə məmurlarına çatası “hörməti” təslim etməyincə, buradan heç yerə tərpanə bilmərik.

– Müqəddəs Deşikürtən gününə and olsun... – Jan qardaş çığırdı, – siz hamınız hələ də buradasınız, lənətə gəlmiş süründürməçilər? Onsuz da, qəzəbdən dişim bağırsağımı kəsir, siz də bir yandan məni bezdirirsiniz? Tanrı canı, sizə şərəb-pulu verəcəyəm, mənə inana bilərsiniz!

Burada o, qılıncını qınından siyirdi və gəmidən düşüb, onları ən amansız bir şəkildə qətlə yetirmək istədi, ancaq onlar o saat dördnala götürüldülər və bir göz qırpımında gözdən itdilər.

Ancaq bizim müsibətlərimiz bununla bitmədi, çünki bizim matroslardan bəziləri (biz Cırcırmağın yanından qayıdana qədər Pantaqrueel onları sahilə buraxmışdı) qəlyanaltı eləmək və gümrəhliq üçün bir-iki stəkan vurmaqdan ötrü limana ən yaxın meyxanada yığışmışdılar. Onların tələb olunan məbləği ödəyib-ödəmədiklərini bilmirəm, ancaq Jan qardaşı görəndə qo ca meyxanaçı qarı üç şahidin yanında müfəssəl bir şikayətlə ona üz tutdu ki, bu şahidlər Xəzli Pişiklərdən birinin dostu olan məhkəmə iflasçısı, yəni icraçısıyla onun iki köməkçisi idi. Jan qardaş onların danışmalarını və müəmmalı eyhamlarını xeyli dinləyəndən sonra, nəhayət, dözməyib soruşdu:

– Beləliklə, mənim süründürməçi dostlarım, demək istəyirsiniz ki, bizim matroslarımız həlləm-qəlləm adamlardır? Şəxsən mən başqa fikirdəyəm və indi sizə ən mötəbər sübutumu göstərəcəyəm, çünki qılıncım mənimlədir.

O, bu sözlərlə qılıncını yellətdi. Yerlilər yorta-yorta götürüldülər; qarı isə yerindən tərpanmədi və yenidən Jan qardaşı başa salmağa çalışdı ki, o heç də onun matroslarını həlləm-qəlləm saymır, şikayəti isə yalnız ondandır ki, matroslar na-

hardan sonra dincəldikləri yatağın haqqını ona ödəməyiblər və o, yatağa görə vur-tut beş Tur suyu istəyir.

– Axı doğrudan da, baha deyil, – Jan qardaş qərar verdi.
– Gör nə naşükür camaatdır! Onlar bu pula başqa harada yataq tapacaqlar? Sizin pulunuzu məmnuniyyətlə ödəyərəm, amma öncə baxardıq, görək bu nə yataqdır.

Qarı onu meyxanaya apardı, yatağı göstərdi və onun bütün məziyyətlərini tərifləyərək dedi ki, guya, o, beş su qiymət deməklə artıq pul istəmir. Jan qardaş öncə ona beş su pul ödədi, sonra pərqu döşəyi və balışı iki yerə böldü, tükləri isə pəncərədən küləyə buraxdı. Qarı: “Ay-haray! Kömək eləyin!” – bağıra-bağıra bayıra qaçdı və tükləri yerdən yığışdırmağa başladı. Onun nalələrinə, az da olsa əhəmiyyət verməyən Jan qardaş gözə görünmədən – çünki hava uçan quş tükündən qaralmışdı – bir adyal, bir döşək və iki mələfəni gəmiyə apardı və bütün bunları matroslara verdi. Sonra o, Pantaqruelə bildirdi ki, yataq qismi burada Şinyon mahalından xeyli ucuzdur; Şinyon əbəs yerə Potil qazları ilə ad çıxarıb, çünki qarı yatağa görə ondan vur-tut beşcə su istədi, Şinyonda isə beləsi on iki frankdan ucuz başa gəlməzdi.

Jan qardaş və bütün qalanları gəmiyə minən kimi Pantaqrueel yola düşməyi əmr etdi, amma tezliklə elə güclü bir siroko¹ qalxdı ki, biz yolumuzdan sapdıq və az qala, yenidən Xəzli Pişiklərin yanına qayıdaraq, son dərəcə təhlükəli bir yerə gəlib çıxmışdıq ki, burada dəniz xüsusilə dərin və qorxunc idi və buradan yunqa fok-dor yüksəkliyindən hələ də Cırcırmağın mürdər mənzilini görə bilirdi ki, bu barədə hamının eşidəcəyi bir şəkildə elan etdi; Panurq isə qorxudan ağlını itirərək bağırdı:

– Ağa, ey əziz dostum! Qasırgalara və dalğalara baxmaraq, əliboş qayıtmaq mümkün deyilmi? Əziz dostum! Pul kisəmi qoyub getdiyim bu mənfur ölkəyə qayıtmaq bizim nəyimizə gərəkdir?

Ən nəhayət, külək onları başqa bir adaya tərəf qovdu, ancaq onlar dərhal körpüyə yan almaqdan çəkildilər və li-mandan tam bir mil aralıda, hündür qayaların düz qarşısında dayandılar.

¹ *Sirokko* – Şimali Amerikada və Cənubi Avropada əsən isti quru külək

XVI Fəsil. Pantaquelin uzunətəkli və əlləri qarmaqşəkilli Apedevtlər¹ adasına çatması, eləcə də onun orada gördüyü dəhşətlər və xortdanlar haqqında

Lövbər salınandan və gəmi dayanandan dərhal sonra suya qayıq buraxdılar. Tanrıya dua oxuyub, onları böyük və dəhşətli bələlardan qurtardığına görə ona şükürlər eləyərək, xeyirxah Pantaquiel özünün bütün yoldaşları ilə qayığa mindi ki, quruya çıxsınlar, bu iş isə xüsusi zəhmət və əziyyət tələb etməirdi: dəniz sakit idi, külək yatmışdı və onlar az bir zaman içində qayaların yaxınlığına üzdülər.

Onlar quruya çıxanda adanın coğrafi mövqeyini və qayaların əcaib mənzərəsini maraqla gözdən keçirən Epistemon bir neçə ada sakinini gördü. Onun üz tutduğu birinci adam şahanə rəngli qısa mantiya, sarjadan kamzol geymişdi, kamzolunun qollarının yarısı atlazdan, yarısı zamsadan idi, başına kokardalı papaq qoymuşdu; onun tamamilə layiqli görkəmi var idi, adı isə, sonradan öyrəndiyimiz kimi, Qarmala idi. Epistemon ondan soruşdu: bu vadilərin və əcaib qayaların adları varmı? Qarmala isə ona cavab verdi ki, bu qayalıq yer Prokurasianın müstəmləkəsi olub, adı da Reyestrdir; və əgər qayalara tərəf səmt götürüb kiçik keçidi keçsək, onda Apedevtlər adasına düşmüş olarıq.

– Ekstravaqantların gücü bizimlədir! – Jan qardaş səsləndi. – Mərhəmətli insanlar, axı siz burada nə ilə yaşayırsınız? Nə içirsiniz, nədə içirsiniz? Mən sizdə heç bir qab-qacaq görmürəm, burada yalnız perqament lülələri, mürəkkəbqabılar və qələmlər var.

– Biz də yalnız bununla yaşayırıq, – Qarmala cavab verdi, – bizim adamızda kimin bir işi olsa, o, hökmən mənim əlimdən keçməlidir.

– Bu, niyə belədir ki? – Panurq soruşdu. – Məgər siz dələksiniz ki, hamı saç-saqqalını sizdə qırıxdırırsın?

¹ *Apedevtlər* – cahillər; Apedevtlər adası – hesabat palatası

– Hə, – Qarmala cavab verdi, – mən pul kisələrini qırıram.

– Allaha and olsun, – Panurq dedi, – siz məndən bir qara çəpik də almayacaqsınız, mən isə, mərhəmətli cənab, sizdən belə bir xahiş edəcəyəm: bizi apedevtlərin yanına aparın, axı biz özümüz də alimlər ölkəsindənik, hərçənd düzünü desəm, beləcə onlar mənə heç nə öyrətməyiblər.

Onlar bu cür söhbət edə-edə çay keçidini cəld keçdilər və Apedevtlər adasına gəlib çatdılar. Buradakı yurd və mənzillərin quruluşu Pantaqruei son dərəcə heyrətləndirdi: adamlar burada nəhəng sıxma presində yaşayırlar ki, ona daxil olmaq üçün öncə, təxminən, əlli pillə yuxarı qalxmaq gərəkdir, ancaq əsas presə daxil olmazdan (qeyd etmək gərəkdir ki, orada kiçik, böyük, gizli, orta və hər cür başqa preslər vardır) qabaq siz gərək uzun bir peristildən¹ keçəsiniz; burada sizin diqqətinizi, az qala, bütün işgəncə və qətl alətləri cəlb edəcək: dar ağaclan, kəlbətinlər, mismarlar, çarmıx tirləri – bütün bunlar adamda qeyri-iradi bir qorxu hissi yaradırdı.

Pantaqrueilin bütün bunlarda gözü qaldığını görən Qarmala dedi:

– İrəli gedək, cənab, bütün bunlar oyun-oyuncaqdır.

– Əcəb oyun-oyuncaqdır! – Jan qardaş səsləndi. – Mənim isti miyançamın ruhuna and olsun, Panurqla bizim qorxudan ağzımızda dişlərimiz oynaya gedir. Mən bu dəhşətlərə baxmaqdan, içməyi üstün tutardım.

– Gedək, – Qarmala dedi.

Sonra o, bizi arxa tərəfdən presə qısılmış və bu adanın dilində Pifias adlanan kiçik bir yerə gətirdi. Metr Janla Panurqun burada özlərinə necə qulluq elədiklərini soruşmaya bilərsiniz, çünki burada onları malvaziya², Milan sosiskaları, hindtoyuqları, axta xoruzlar, dovdaqlar və gərəyincə hazırlanaraq ədviyyat vurulmuş başqa dadlı şeylər gözləyirdi. Bufetçinin köməkçisi kimi xidmət edən oğlan bufetin yanında, butulkalar cərgəsindən kənarında dayanmış bir butulkaya Jan qardaşın məhrəmanə baxışlar fırladığını görüb Pantaqruele dedi:

¹ *Peristil* – açıq bir yerin, meydançanın, həyətin, bağçanın və s. dövrəsində düzəldilən sütunlar, qalereya

² *Malvaziya* – üzüm şərabı növü

– Cənab! Görürəm ki, sizin yaxın adamlarınızdan biri bax o butulkacığaza göz-qaş edir. Yalvarıram, toxunmayın ona – o, cənab rəislər üçündür.

– Necə? – Panurq soruşdu. – Məgər sizdə cənablar da var? Mənsə düşündüm ki, siz burada hamınız bir nəfər kimi üzüm şirəsinin sıxılması ilə məşğulsunuz.

Kiçik gizlin pilləkənciyəzlə Qarmala bizi çox keçmədən hansısa bir otağa gətirdi və oradan böyük presdə iclas keçirən cənab rəisləri göstərərək xəbərdarlıq etdi ki, xüsusi icazə olmadan onların yanına keçmək yasaqdır, amma biz onları bu xırda pəncərədən əla görə bilərik, onlarsa bizi görməzlər.

Pəncərəyə yaxınlaşıb gördük ki, orada iyirmi-iyirmi beş nəfər enlikürək dəliqanlı yaşıl masanın arxasında əyləşib iclas keçirir və hamısı bir-birinə baxır, onların qolları durma ayağı uzunluqdadır, dirnaqları isə iki futdan az olmaz, dirnaqlarını kəsmək onlara yasaq olunduğu üçün isə dirnaqlar yatağanlar, yaxud abordaj qarmaqları kimi əyilmişdi; və burada onlara ekstraordinar tingdən zorba bir üzüm salxımı gətirdilər, beləsi adamları tez-tez eşafota aparıb çıxarırlar¹. Salxım əllərinə düşən kimi onlar onu presin altına atdılar; tezliklə onda bircə giləmeyvə də qalmadı ki, qızıl şirəsi sıxılmamış olsun; belə ki, salxımı çıxartdıqları vaxt o, o dərəcədə quru və sıxılmış idi ki, daha onda bircə damcı da şirə, nəmlik qalmamışdı. Qarmalanın sözlərinə görə, belə gözəl salxımlara az-az rast gəlinir, ancaq pres onlarda heç vaxt boş dayanmır.

– Bəs sizdə, əziz dost, tinglər çoxdurmu? – Panurq soruşdu.

– Çoxdur, – Qarmala cavab verdi. – Bax o salxımı, indi presin altına qoyduqlarını görürsünüz? Bu, onluq tingdəndir². Onu artıq bu günlərdə pres altına qoymuşdular, ancaq onun şirəsi keşiş küpəsinin iyini verirdi, həm də burada cənab rəislərin xammalı azalmışdı.

– Onlar niyə onu yenidən pres altına qoyurlar?

– Əmin olmaq istəyirlər ki, onda alınıb qurtarmamış şirə təsadüfən qalıb, ya qalmayıb, heç olmasa, əzintidən bir az varlanmaq olar, ya olmaz...

¹ ... adamları tez-tez eşafota aparıb çıxarırlar... – hərbi xəzinədar Jan Ponşenin işinə işarədir; onu asmış, bütün əmlakını isə müsadirə etmişdilər.

² Onluq ting – ruhanilərin krala ödədikləri vergi

– Şükür məsləhətinə, Xudaya! – Jan qardaş çığırdı. – Siz bu adamları hələ cahillər adlandırırırsınız? Nəyə görə? Onlar sizə divardan şirə sıxarırlar!?

– Onlar elə bu cür edirlər, – Qarmala təsdiqlədi, – onlar tez-tez pres altına qəsrləri, parkları, meşələri qoyurlar və bütün bunlardan içməli qızıl çıxarırlar.

– Bəlkə, siz “təbəqə qızıl” demək istəyirsiniz, – Epistemon ona düzəliş verdi.

– Yox, içməli, – Qarmala etiraz etdi, – burada onu butulkalarla ağılaşdırmaz miqdarda içirlər. Burada tinglər o qədərdir ki, hamısının adını yadda saxlamaq mümkün deyil. Bura gəlin, bax bu üzümlüyə bir baxın: burada onlar mindən artıqdır, hamısı da yalnız onu gözləyir ki, onların salxımlarını, nəhayət, nə vaxt pres altına qoyacaqlar. Budur, sizə ümumi ting, bu – xüsusi ting, bu – istehkam tingi, bu – borc tingi, bu – hədiyyə tingi, bax bu – əlavə gəlirlər tingidir, bu – malikanə tingi, bu – xırda məsrəflər tingi, bu – poçt tingi, bu – ianələr tingi, bu – imarət tingi.

– Bəs ətrafında bu qədər xırda tinglər olan o iri ting nədir elə?

– O, qənaətlər tingidir – ondan yaxşısını bizim bütün ölkəmizdə tapa bilməzsən, – Qarmala cavab verdi. – Onu sıxandıqdan sonra cənab rəislərdən, başdan-başa hamısından daha yarım il bu iy gələcək.

Cənab rəislər gedən kimi Pantaqrueel bizi böyük presə aparmasını Qarmaladan xahiş etdi ki, o da bu xahişi olduqca həvəslə yerinə yetirdi. Biz ora daxil olanda bütün dilləri bilən Epistemon presin müxtəlif hissələrinin adlarını Pantaqrueelə izah etməyə başladı; presin özü isə böyük və gözəl olub, Qarmalanın sözlərinə görə, xaç ağacından düzəldilmişdi və onun hər bir hissəsinin üzərində yerli dildə adı yazılmışdı. Presin vinti mədaxil adlanırdı; ləyəni – məxaric; qaykası – dövlət; gövdəsi – vergi borcu; barabanı – ödənilməmiş veksellər; porşenləri – ödənilmiş borclar; buxar boruları – alınmış məbləğlər; çənləri – gəlirlə çıxarın fərqi; tutacaqları – vergi siyahıları; məngənələri – qəbzələr; hörmələri – təsdiqlənmiş qiymətlər;

səbətləri – ödəniş haqqında əmrlər; ağac vedrələri – etibarnamələr; qıf – son hesab.

– Kolbasalar kraliçasına and olsun, – Panurq dedi, – Misir heroqlifləri bu jarqonun yanında heç nədir. Lənət şeytana, axı bu, tam hərc-mərclikdir, hərzə-hədyandır! Söyləyin, mənim lütfkar dostum, axı niyə bu adamları burada cahillər adlandırırlar?

– Çünki onlar bilikli deyillər və heç bir halda belə olmalı deyillər, – Qarmala cavab verdi, – rəislərin sərəncamına əsasən, burada hamı cəhaləti əldə rəhbər tutmalı və əllərində heç bir dəstəvüzləri olmamalıdır, istisna isə yalnız bunlardır: cənab rəislərə belə gərəkdir, cənab rəislər belə göstəriş veriblər.

– Doğrusu, onlar əkilmişlərdən az çəkmirlər, – Pantaqrueq qeyd etdi.

– Bəs sizcə, belə deyilmi? – Qarmala dedi. – Bizdə burada hər ay andıçmə olur. Bu, sizin ölkənizdə başqa cürdür: ildə bir dəfə içilir and – vəssalam.

Hələ qarşıda çoxlu kiçik presi nəzərdən keçirməliydik; biz böyük presdən çıxdıqda isə ətrafında beş kirli-pasaqlı cahilin (onlar quyruqlarının altına taraqqə bağlanmış eşşək kimi hirsli idilər) əyləşdiyi bir masa gördük, bu cahillər çoxsaylı sıxmalardan sonra qalmış üzüm lətini öz kiçik preslərindən buraxırdılar; yerli dildə onlar inspektorlar adlanırdı.

– Belə mənfur yaramazları mən ömrümdə görməmişəm, – Jan qardaş etiraf etdi.

Böyük presdən sonra biz saya-hesaba gəlməyən balaca presləri nəzərdən keçirdik ki, bunlar ağzınacan üzümçülərlə dolu idi və onlar giləmeyvələri hesabat maddələri adlanan xüsusi qurğularla təmizləyirdilər; nəhayət, alçaqtavanlı bir otağa girdik – burada canavarınkı kimi qarnı və Lambal şeytanınkı kimi caynaqları olan ikibaşlı bir doq gördük; ona cərimə südü içirirdilər və cənab rəislərin sərəncamı ilə burada onunla yaman çox əlləşirdilər, çünki onlardan hər hansı biri başqa varlı bir malikanədən daha çox bundan gəlir götürürdü, cahillərin dilində isə o, İkiqat ölçüdə cərimə adlanırdı. Onun atası da burada idi; rəngi və siması ilə o, oğlundan fərqlənmirdi,

ancaq onun düz dörd başı var idi: ikisi kişi, ikisi isə dişi; və o, Dördqat ölçüdə cərimə adlanırdı; onu buradakı vəhşilərin ən qaniçəni və ən təhlükəlisi saymaq olardı, əgər qəfəsdə oturan və Müddəti keçmiş veksellər adı daşıyan onun babasını saymasaq.

Vəkil şorbası rast düşəcəyi hal üçün Jan qardaşın həmişə iyirmi dirsək boş bağırsağı olurdu və o, qəzəblənərək Pantaqruei bezdirməyə başladı ki, nahar haqqında düşünmək gərəkdir və Qarmalanı da dəvət etməyi unutmadı; biz dal qarıyla presdən çıxarkən, zəncirlənmiş bir qocayla rastlaşdıq, amma bilmədik elmlidir, yoxsa cahil – onu bir Allah bilir, qıyası, hansısa bir hermafrodit idi ki, çanağının içində görünməz olan bağa kimi gözlüyünün arxasından əsla görünmürdü; bu qoca yerli ləhcədə Yoxlama kimi səslənən yeməkdən başqa heç bir qıdanı qəbul etmirdi. Onu görən Pantaqrue Qarmaladan soruşdu ki, bu protonotari əslən haralıdır və onun adı nədir. Qarmala bizə izah etdi ki, onu zəncirlənmiş və aclıqla işgəncə verən cənab rəislərin böyük təəssüfünə baxmayaraq, o, əzəldən burada olur, adı da Müfəttişdir.

– Papanın müqəddəs yumurtacıqlarına and olsun ki, bu, özgə çalğısına oynayan bir yaramazdır, – Jan qardaş söyləndi. – Başa düşmürəm niyə cənab cahillər bu riyakardan belə qorxurlar. Ona yaxşı-yaxşı baxın, dostum Panurq: mənə, o, Cırcırmağa bənzəyir, vallah; özü də onlar nə qədər cahil olurlar-olsunlar, bax bunu başqa hər hansı kəsdən pis başa düşümlər. Onların yerinə olsaydım, onu angvil dərisindən şallaqla, haradan gəlibsə, ora da qovardım.

– Mənim Şərq gözlüyümə and olsun ki, Jan qardaş, əziz dost, sən haqlısan, – Panurq dilləndi, – bu saxta müfəttişin sir-sifətindən o saat görünür ki, o, buradakı zavallı cahillərin hamısından daha cahil və kinlidir – onlar ən pis halda əllərinə nə düşsə, onu sıxırlar, süründürməçiliksiz-filansız: bir-iki... və üzümçüyəz təmizdir, heç bir məhkəmə araşdırması və ələsalması olmadan; təsəvvür edirəm: Xəzli Pişiklər buna görə onların əlindən necə zəncir çeynəyirlər!

XVII Fəsil. Bizim Şişirdilmiş adasının yanında keçməyimiz, eləcə də Panurqun, az qala, həyatını itirəcəyi haqqında

Elə həmin dəqiqə biz şişirdilmiş yelkənlərlə Şişirdilmiş adasına doğru irəliləyirdik və yolda öz sərgüzəştlərimizi Pantaqruele nağıl edirdik. Bizim söyləmlərimiz Pantaqrueleli dözülməz bir məyusluğa saldı; fikrini dağıtmaq üçün o hətta bu mövzuda bir neçə ağı da qoşdu. Biz təyinat yerinə çatıb bir qədər dincəldik və şirin su ilə odun ehtiyatı götürdük; adalılar isə ilk baxışdan bizə butulka dostları və əməlli-başlı qarınqulular kimi göründülər. Hamısının şişkin qarını var idi və hamısını piy basmışdı; bir də biz burada elə bir şey gördük ki, başqa heç yerdə görünməmişdi, bizim gördüyümüz isə bu idi: onlar piyi buraxmaq üçün dərilərini yırtırdılar, necə ki bizdə Türendə modabazlar taftanı buraxmaq üçün şalvarlarının üst hissəsini kəsirlər; və onlar bunu, öz dediklərinə görə, şöhrətpərəstlikdən, yaxud təkəbbürdən etmirlər, sadəcə, ona görə edirlər ki, özgə cür, guya, dəri davam gətirməz. Bunun sayəsində onların qəfildən boyları uzanırdı – bağbanlar da beləcə gənc ağacları budayırlar ki, onlar tez boy atınsınlar.

Liman yaxınlığında zahirən olduqca cəlbedici və gözəl görünən bir meyxana var idi, onun yanında isə hər cinsdən, yaşdan və təbəqədən olan camaatın şişirdilmiş izdihamı toplaşmışdı. Bu, bizdə belə bir fikir doğurdu ki, burada böyük bir şadyanalıq və qonaqlıq hazırlanır. Ancaq belə məlum oldu ki, bütün bu adamlar meyxana ziyəsinin toxlanmasına toplaşmışdılar – buna görə də uzaq və yaxın qohumlar və qudalar böyük bir tələskənliklə bura axışıb gəlirdilər. Biz bu təbiri başa düşmədik və qət etdik ki, toxlanma deyəndə burada hansısa bir təntənə nəzərdə tutulur, necə ki biz nişanlanma, nikahlanma, qanunlaşdırma, dolandırma deyirik, ancaq bizə bildirdilər ki, sağlığında böyük hənəkçi, böyük qarınqulu, Lion piroqlarının böyük ovçusu, böyük naqqallıq ustası olan Ruayk meyxanaçısı masa arxasından çıxmıyan meyxana ziyəsi on il aramsız olaraq piylənirmiş, bütünlüklə piylənibmiş və indi, yerli

ənənəyə uyğun olaraq həyatını toxlanmaqla başa vurur, çünki bunca illər yırtılan periton¹ və dərisi daha onun bağırsaqlarını örtməyə və saxlamağa qadir deyil və çəlləyin dibi düşən kimi, ən sonda onlar da bayıra tökülüşür.

– Xeyirxah insanlar! – Panurq sözə başladı. – Sizin niyə ağlınıza gəlməyib ki, onun qarnını qalın qayıqla, yaxud ağac lifləriylə, ən nəhayət isə dəmir çənbərlərlə yaxşıca sıxasınız? Onda onun içalatı belə asanlıqla bayıra tökülməzdi və o, belə tezliklə toxlanmazdı.

Panurq sözünü bitirməyə macal tapmamışdı ki, güclü, qu-laqbatırıcı bir partlayış səsi eşidildi, sanki, qüdrətli bir palıd ortadan bölünmüşdü; burada bizə izah etdilər ki, toxlanma baş verib və bu partlayış meyxanaçının ölümqabağı pıqqıltısı olub.

Bu hadisə ilə bağlı xeyli möhtərəm Şatelyer abbatı mənim yadıma düşdü; o, *nisi in pontificalibus*² heç vaxt öz ev qulluqçularıyla gülüb-oynamazmış; dostları və qohumları hamısı onun üstünə düşür ki, qoca yaşlarında öz abbatlığını atsin, ancaq abbat birbaşa beləcə bəyan edir: yatağa düşməzdən öncə o, guya, heç nədə ifşa olunmayacaqmış və bu ali həzrətin buraxdığı sonuncu səs sadə bir səsləniş deyil, abbat pıqqıltısı olacaqmış.

XVIII Fəsil. Gəməimizin saya oturması və Kvintadan gələn səyyahlar tərəfindən xilas edilməyimiz haqqında

Lövbəri və burazları yığışdırıb yelkənləri yüngül nəsimin ixtiyarına buraxdıq. Biz iyirmi iki milə yaxın yol gedəndən sonra qəfildən şiddətli bir burağan fırlanmağa başladı, ancaq bulınlərin və fok-dor yelkənlərinin köməyilə hələ birtəhər ondan yan keçir və gözləyirdik – bu manevr losmanın ideyası idi, biz də ona söz qaytarmaq istəmirdik; o, bizi inandırır ki, qarşıdan əsən küləklərin zəifliyi səbəbindən, onların öz aralarında apardıqları qəribə mücadilə səbəbindən, eləcə də o

¹ *Periton* – qarın boşluğu divarlarını və üzvlərini örtən seroz qişa

² Əynində keşiş libası olmasaydı (*lat.*)

səbəbdən ki səma aydın, dəniz isə sakitdir, hərçənd ki biz xüsusi yaxşı bir şey gözləməli deyilik, ancaq xüsusi pis bir şeydən də qorxub-çəkinməli deyilik. Bunun sübutu kimi o, bir filosofun həkimanə kəlamını söyləməyi lazım bildi¹, həmin filosof isə dayanmağı və dözməyi, yəni gözləməyi məsləhət görmüşdü. Ancaq burağan xeyli müddət sakitləşmədi və bizim təkidli xahişimizə güzəştə gedən losman onu yarıb keçməyə və elə həmin istiqamətdə yola davam etməyə cəhd göstərdi. Elə də oldu: o, bizan yelkənlərini qaldırdı, sükanı düz kompas əqrəbi üzrə yönəltdi, qəfil qalxmış şiddətli küləkdən yararlandı və burağanın ortasından yarıb keçdi. Ancaq biz yağışdan çıxıb yağmura düşdük: bu, eynən Xaribdadın qaçarkən Ssillayla rastlaşmaq kimi bir şey oldu, çünki biz iki mil yol keçməmişdik ki, eynən müqəddəs Matvey boğazındakı kimi bir saya oturduq.

Güclü külək gəmi iplərində vızıldayırdı, biz hamımız dərin bir məyusluğa çapılmışdıq, yalnız Jan qardaş az da olsa kefini pozmurdu, əksinə: gah birinə, gah o birinə ürək-dirək verib sakitləşdirirdi – peyğəmbərlik edib deyirdi ki, tezliklə göylər imdadımıza çatacaq, inandırırıdı ki, sərənlərin üzərində Kastro ru görüb.

– Eh, kaş Tanrı elə edəydi ki, indi hamımız quruda olaydıq, – Panurq söylədi, – və siz coşqun dəniz səyyahlarının hər birinin iki min eküsü olaydı! Mən belə bir xoşbəxtliyin xatirinə keçə sağardım və xəlbirlə su daşıyardım. Qulaq asın, mən həttə ömrüm boyu subay qalmağa da hazırım, yalnız elə edin ki, sahilə çıxıb bilim, bir də mənə at verin, qulluqçularsız isə mən birtəhər ötüşərəm. Mənə ən yaxşı qulluq o vaxt olur ki, qulluqçularım olmur. Plavt düzgün qeyd edib ki, bizim xaçlarımızın, yəni məyusluqlarımızın, usanmalarımızın və davadalaşlarımızın sayı bizim qulluqçularımızın sayına uyğundur, həttə əgər qulluqçular dildən – ucbatından onlar üçün işgəncələr, əzablar və cəhənnəmlər düşünülmüş ən təhlükəli və ən mərdimazar orqandan məhrum olsalar da; başqa bir şeyin deyil, məhz bunun ucbatından; hərçənd zəmanəmizdə vətə-

¹ Burada söhbət stoik-filosof Epiktetdən (I-II əsr.) gedir.

nimizin hüduqlarından kənarıda hüquq doktorları mənasızcasına, yəni ağılsızcasına bu yeri ən sərbəst anlamda şərh edirlər.

Burada təbil yüklənmiş bir gəmi bizə yaxınlaşdı. Onun sərişinləri olan hörmətli adamların bir çoxunu tanıyırdım, aralarında mənim köhnə dostum Anri Kotiral¹ da var idi; onun kəməmindən qadınlardakı kimi təsbəh, zorba bir eşşək ləvazimatı asılmışdı, sol əlində hansısa qoturun yağa bulaşmış, yırtıq, çirkli qalpağını tutmuşdu, sağ əlində isə yekə bir kələm özəyi var idi. O, məni tanıyıb, heyrətdən çıxırdı və belə söylədi:

– Ey, gör məndə nə var? Baxın (burada o, eşşək ləvazimatını göstərdi), budur həqiqi alqamana², həkim qalpağı – bizim yeganə iksirimizdir, bax bu isə (o, kələm özəyini göstərdi) – bu da *Lunaria major*³. Siz qayıdana qədər biz fəlsəfə daşını⁴ əldə edəcəyik.

– Haradan gəlırsiniz? – deyə soruşdum. – Səfəriniz haradır? Nə aparırınsız? Dənizin nə olduğunu indi bilirsiniz?

– Kvintadan⁵. Türenə. Əlkimya. Beş barmağımız kimi.

– Bəs bu göyertədəkilər kimdir? – soruşdum.

– Müğənnilər, musiqiçilər, şairlər, astroloqlar, qafiyəpərdəzlar, geomantlar, əlkimyaçılar, saatsazlar, – o cavab verdi, – onlar hamısı kvintadandır və özləri ilə oradan çox yaxşı, müfəssəl zəmanət məktubları aparırlar.

O, sözünü bitirməyə macal tapmamışdı ki, Panurq hövsələsizcəsinə və əsəbi halda çıxırdı:

– Axı siz hər şey eləməyi bacarırsınız, yaxşı hava ilə balaca uşaqlar da istisna deyil, onda niyə bizim gənimizin burnundan tutub, onu təxirsiz olaraq suya buraxmırınsız?

– Elə mən də onu düşünürdüm, – Anri Kotiral cavab verdi.

– Bu saat, bu dəqiqə siz saydan çıxardılacaqsınız.

¹ *Anri Kotiral* – bu, həm də her Trippadır.

² *Alqamana* – amalqama; civənin başqa bir metalla xəltəsi

³ *Lunaria major* – (Böyük ayıçəyi) xaççiklilər fəsiləsindən bitki

⁴ *Fəlsəfə daşı* – orta əsr kimyagərlərinin təsəvvürünə, guya, bütün mətəlləri qızıla çevirə bilən, həmçinin bütün xəstəlikləri, guya, sağalda bilən ecəzkar maddə, daş

⁵ *Kvinta* – “kvintessensiya” sözünün ixtisarı, eyni zamanda musiqi termini

Elə də oldu: onun buyruğu ilə yeddi milyon beş yüz otuz iki min səkkiz yüz on böyük təbilin dibini vurub çıxartdılar, təbillərin yırtılmış tərəflərini şkansa¹ tərəf çevirdilər və burazlarla bərk-bərk sarıdılar, bizim gəminin burnunu onların gəminin dal tərəfinə dartdılar və lövbər dirəklərinə bərkidtilər. Sonra bircə dartılma ilə bizim gəmimiz saydan çıxarıldı və bütün bu işlər elə qeyri-adi yüngüllüklə aparıldı ki, bizə zövq-səfadan başqa heç nə bəxş eləmədi, çünki yüngül çınqıl xırçılıtısına və matrosların ruhlandırıcı oxumasına qarışan təbil səsləri qulaqlarımız üçün göy səyyarələrini fırladan və Platonun gecələr yuxuda, guya, eşitdiyi musiqi qədər xoş oldu.

Onlara borclu qalmaq istəməyərək kolbasalarımızı onlarla bölüşdük, təbillərini sosiskalarla doldurduq və gəmilərinin göyertəsinə altmış iki çəllək şərab yumbalatdıq, ancaq burada iki nəhəng fizeter onların gəmisinə hücum elədi və onların üstünə o qədər su əndərdi ki, o qədəri Şinyondan Somyura qədər Vyenn çayında yığılmazdı; bu su onların bütün təbillərini doldurdu, bütün sərənlərini islatdı və yaxalıqlarından şalvarlarına sızdı. Bunu görən Panurq təsvirəgəlməz bir heyranlığa düşdü və dalağını elə gücə saldı ki, sonra onun ağırları iki saatdan artıq davam etdi.

– Mən onları şərabə qonaq etmək istəyirdim, ancaq burada su özünü vaxtında yetirdi, – o dedi. – Onlar şirin suyu bəyənirlər, onunla yalnız əllərini yuyurlar. Bax bu qəşəng duzlu sucuğaz isə onlara Qeber mətbəxində² boraks, şora, ammonyaklı duz kimi xidmət eləyər.

Daha onlarla söhbət eləmək fürsətimiz olmadı, çünki küləyin ilk şiddəti sükan idarəsində sərbəstliyi əlimizdən aldı; on da losman bizdən xahiş etdi ki, tamamilə ona bel bağlayaq, özümüzə əylənək, əgər Kvinta krallığına sağ-salamat çatmaq istəyiriksə, onda gərək burağanlardan yan keçək və axınla üzək.

¹ *Şkans* – hərbi gəmilərin göyertəsində rəsmi təşrifat, məs., parad, görüş və s. keçirilən yer

² *Qeber* – Əbu Musa Cəfər əl Sofi, VIII–IX əsrlər ərəb əlkimyacı. “Qeber mətbəxi” ifadəsi (“əlkimya” mənasında) Netterqeyimli Aqrippaya məxsusdur.

XIX Fəsil. Bizim Entelexiya adlanan Kvintessensiya krallığına yetişməyimiz haqqında

Biz yarım gün ərzində burağanlardan fərasətlə yan keçdik və yalnız üçüncü gün havanın durduğunu görüb sağ-salamat Kvintessensiya sarayı yaxınlığındakı Mateotexniya limanına girdik. Limandakı arsenalı olduqca çoxlu sayda oxatan və əsgərlərin qoruduğu diqqətimizi çəkdi. Qabaqca bir az qorxduq, bu, səbəbsiz deyildi – onlar silahımızı əlimizdən aldılar və bizimlə qaba danışmağa başladılar:

– Hə, qoçaqlar, haradan gəlirsiniz?

– Türendən, qardaşlar, Türendən gəlirik, – Panurq cavab verdi. – Demək ki, biz Fransadanıq və ülyahəzrət Kvintessensiyaya təzim edib, diqqətəlayiq Entelexiya krallığına baş çəkməyin intizarındayıq.

– Siz necə dediniz? – onlar dəqiqləşdirdilər. – Siz Entelexiya deyirsiniz, yoxsa Endelexiya?¹

– Qardaşlar, əzizlərim! – Panurq dedi. – Biz sadə, avamtəhər camaatıq, kobud dilimizi qınamayın, əvəzində qəlbimiz təmiz və hiylə-kələksizdir.

– Sizə bu sualı əbəs yerə vermədik, bu iki söz arasında hansı fərq var, bilirsinizmi, – onlar davam etdilər, – Türendən bizdə xeyli adam olub – hamısı çox yaxşı natarazlardır, özü də onlar bu sözü düzgün tələffüz edirdilər; amma bizə başqa ölkələrdən şotlandlar kimi təkəbbürlü yekəbaşlar gəlirlər, gəlib çıxmağa macal tapmamış isə dərhal başlayırlar bizimlə höcətləşməyə, məgər onlara söz qandıra bilərsən? Əsla! Sizin orada o qədər boş vaxtınız var ki, bilmirsiniz onu hara sərf edəsiniz və başlayırsınız bizim ülyahəzrət kralıçamız haqqında hər cür cəfəngiyat danışmağa, bəhsləşməyə və yazmağa. Siseron bunun xatirinə öz “Dövlət”indən ayrılmaqdan yaxşı heç nə tapmayıb, Laertli Diogen də onun kimi, Feodor Qaza da, Arqiropulo da, Vissarion da, Polisiano da, Büde də,

¹ ...Entelexiya, yoxsa Endelexiya? – Bu iki fəlsəfi məfhumun fərqləndirilməsi artıq antik dövrdə müzakirə mövzusu olub. Lukiana görə, onlar arasında fərq sırf orfoqrafik fərqdır.

Laskaris də; və artıq bizim dövrümüzdə Skaliqer, Biqo, Şambrie, Fransua Fleri və daha hansısa yüyənsiz səməndlər onlara qoşulmasaydılar, sayları elə də çox olmayası bütün bu çər dəymiş başiboş müdriklər də. Eh, boğazlarına biləyim! Biz onları...

– Ay-hay, o, şeytanlara yalmanır! – Panurq mırıldandı.

– Siz bura onların səfehliklərini müdafiə etmək üçün gəlməmişiniz, sizin belə niyyətiniz də yoxdur; buna görə də biz daha sizinlə onlar haqqında danışmayacağıq. Aristotel hər cür fəlsəfələrin banisi və örnəyi, bizim ülyahəzrət kraliçamızın xaç atasıdır və o, kraliçamızı tamamilə uğurlu bir şəkildə Entelexiya adlandırıb. Entelexiya – budur onun həqiqi adı. Biz onu başqa cür çağıranlara s...k istərdik. Kim onu başqa cür çağırsa, onun barmağı göyə dəyəcək. Siz isə – lütfən, buyurun!

Onlar bizi qucaqladılar və bu, bizi heyrətə gətirdi. Panurq mənim qulağıma pıçıldadı:

– Hə, qardaş, bu mühasirə zamanı qorxdunmu?

– Bir azca, – mən cavab verdim.

– Mən isə Efraim döyüşçüləri “şibbolet” əvəzinə “sibbolet” dediklərinə görə qıladitilər onları öldürüb batırdıqlarında olduğundan daha çox qorxdum, – o etiraf etdi. – Axı bütün Bosda elə bir adam tapılmazdı ki, tam bir araba otlə mənim arxa keçidimi tıxamağı bacarsın.

Sonra qoşun başçısı sükutla və böyük-böyük təşrifatlarla bizi kraliçanın sarayına apardı. Pantaqrueel onunla nə barədəsə danışmaq istədi, ancaq ağzını onun qulağına heç cür çatdıra bilməyən qoşun başçısı nərdivan, yaxud hündür ağacayaqlar tələb etdi.

– Yetər! – o, nəhayət, dedi. – Kraliçamız istəsəydi, biz sizinlə boyca tənləşərdik. Yetər ki o, bunu yalnız arzulasın; bu, elə belə də olacaq.

Birinci qalereyalarda biz saysız-hesabsız xəstələr gördük; onları xəstəliklərinin müxtəlifliyinə uyğun olaraq ayrı-ayrı yerlərdə yerləşdirmişdilər: cüzamlılar tamam ayrıca toplaşmışdılar, ağulanmışlar bir yerdəydilər, taunlular başqa yerdə, pis xəstəlik tutanlar birinci cərgədə və s.

XX Fəsil. Kvintessensiyanın xəstəlikləri musiqi ilə müalicə etməsi haqqında

İkinci qalereyada qoşun başçısı bizə saray xanımları və kavalerlərinin əhatəsində olan gözəl, incə, parlaq geyimli gənc bir xanım (hərçənd onun ən azından min səkkiz yüz yaşı olardı) göstərdi.

– İndi onunla danışmağın vaxtı deyil, – qoşun başçısı qeyd etdi, – siz yalnız onun bütün hərəkətlərinə diqqətlə fikir verin. Orada sizdə, sizin krallığınızda bəzi krallar bir sıra xəstəlikləri fantastik üsullarla müalicə edirlər, məsələn: xənaziri, epilepsiyanı, eləcə də qızdırma-titrətməni xəstəyə yalnız əllə toxunmaqla müalicə edirlər. Bizim kralıçamız bütün xəstəlikləri hətta naxoşlara toxunmadan, yalnız xəstəlikdən asılı olaraq, bu və ya başqa tərənəni çalmaqla müalicə edir.

Burada o, bizə səsləri möcüzələr törədən orqanları göstərdi. Onlar öz qeyri-adi quruluşları ilə adamı heyrətləndirirdilər: çubuqşəkilli borular kassiyadan idi¹, musiqi qutusu dəmirağacından, vallar ravənddən, pedallar turbitdən, klavişlər skamoniyaadan.

Biz qeyri-adi və bu vaxtdək görünməmiş orqanı gözdən keçirdiyimiz müddətdə abstraktorlar, spodzinatorlar, massitlər, prequstlar, tabaximlər, xaxamimlər, neyemanimlər, rabrebanlar, nireinlər, rozenlər, nedibimlər, nearimlər, saqanimlər, pəraşimlər, xasinimlər, sarimlər, şotrimlər, abotlar, amilimlər, axaşdarpninlər, mebinlər, qiborimlər² və başqa kraliça xidmətçiləri cüzamlıları içəri gətirdilər; kraliça onlara hansısa bir tərənə çaldı – onlar o saat və tamamilə sağaldılar. Sonra ağulənmişlər içəri gətirildilər, kraliça onlara başqa bir tərənə

¹ *...borular kassiyadan idi...* – burada və bundan sonra söhbət işlətmə dərnəmlərindən gedir.

² *...abstraktorlar... qiborimlər...* – Abstraktor – sərraf (fr.), Rable özünü “Kvintessensiyalar sərrafı” adlandıır. Ardınca ravvinlərin özlərinə münasibətdə işlətdikləri müxtəlif təyinlərin (“aşpazlar”, “müdrüklər”, “knyazlar”, “öyrətmənlər”, “həklmlər” və b.) siyahısı gəlir.

çaldı və xəstəlik, sanki, əl ilə götürüldü. Eyni şeyi korlarla, karlarla, lallarla və iflic olmuşlarla elədilər. Bütün bunlar, təbii ki, bizi lərzəyə saldı: biz gözüümüz önündə ülyahəzrət kraliçadan çıxan şəfa qüvvəsinin hər şeyə üstün gələn seyrindən və bu seyrin gətirdiyi həzzdən cuşa və vəcdə gəlmişlər kimi üzü-qoylu düşmüşdük və bircə söz belə demək iqtidarında deyildik. Nəhayət, kraliça əlində tutduğu gözəl qızılgül qomunu Pantaqruele toxundurana, bizi hissiyata qaytarana və ayağa qalxmağa məcbur edənə qədər döşəmədə uzanıb qaldıq. Sonra o, elə ipək kimi sözlərlə, yaxud ən azı, al-qırmızı taftadan olan sözlərlə bizə müraciət elədi ki, beləsiylə Parisatidanın mülahizəsincə, onun oğlu Kirə müraciət etmək gərək idi:

– Siz zatlarının sirkumferensiyasından¹ saçılan alicənablıq qəlbinizdə gizlənmiş məziyyətlər barəsində mənə tam təsəvvür verir; sizin itaətli sədaqət izharınızın baldan şirinliyini duyaraq, mən asanlıqla əmin oluram ki, ürəkləriniz fitnəkar və ibarəli əllaməlikdən və azadfikirlilikdən azaddır, onlar nadir yadelli elmləri özlərinə hopdurublar, halbuki cahil qara camaatın adətləri indi elədir ki, bu elmlərə nə qədər həvəs göstərsəngöstər, onlara yaxın düşmək elə də asan deyil. Bax buna görə öz vaxtında şəxsi təəşşüqlər üzərində yüksəlməyi bacaran mən indi bu bayağı sözlərdən özümü saxlaya bilmirəm: siz mənim dəyərlı, çox dəyərlı, çox-çox dəyərlı qonaqlarımsınız.

– Mən savadsız adamam, – Panurq qulağıma dedi, – istəyirsinizsə, siz cavab verin.

Ancaq mən cavab vermədim, Pantaqruele də cavab vermədi; biz hamımız əvvəlki kimi susub durmuşduq.

Onda kraliça yenidən danışmağa başladı:

– Sizin sükutunuz onu göstərir ki, yalnız Pifaqor məktəbindən çıxmadınsınız (mənim ulu əcdadlarımsın tədrisən törəyib artan soyu öz başlanğıcını ondan götürür), bundan başqa, Misirdə, uca fəlsəfinin bu beşiyində bir çox aylar öncə siz dirnaqlarınızı gəmirərək, başınızı barmağınızla qaşımısınız. Pifaqor məktəbində səssizlik özlüyündə bir bilik rəmzi idi, misirlilər də sükutu öyərək ilahiləşdirirdilər, Hiyeropolun baş kahinləri

¹ *Sirkumferensiya* – çevrə, ətraf

isə bircə kəlmə də demədən, səssizcə və sakitcə ulu Tanrıya qurbanlar verirdilər. Sizə münasibətdə minnətdarlıqdan başqa bir şey göstərmək mənim məqsədimə-məramıma əsla uyğun deyil, – əksinə, mən öz düşüncələrimi əyani formada sizə köçürmək, ekssentrasiya etmək niyyətindəyəm, heç olmasa, onların mahiyyəti məndən abstraktlaşardı, mücərrədləşib ayrılardı.

O, bu nitqini bitirib, qısa buyruqla öz xidmətçilərinə üz tutdu:

– Tabahımlər, Panaseyaya!¹

O, bu sözləri söyləyən kimi tabahımlər bizə bu xahişlə müraciət etdilər ki, kralıçanı bağışlayaq, o, bizimlə nahar edə bilməyəcək, çünki o, guya, sehəbotların, amenimlərin, dimionların, abstraksiyaların, xırxurınlərin, xalominlərin, dübarə intensivlərin, xaradotların², antitezlərin, metempsixozların və transsendent prolepsislərin bəzi kateqoriyalarından başqa heç nə yemirmiş.

Sonra bizi divarları həyəcanla üzlənmiş kiçik bir otağa apardılar. Bizə orada necə gözəl qonaqlıq verdiyini bir Allah bilir. Deyirlər, Yupiter Kritdə onu bəsləmiş keçinin aşılınmış dərisində (bu dəri titanlarla döyüşdə ona həm də qalxan kimi xidmət etmişdi ki, buna görə onu Eqiox adlandırmışdılar) dünyadakı bütün baş verənləri qeyd edir. Şərəfimə and olsun, mənim əyyaş dostları, bizə gözəl-gözəl təamları, yeməkləri və xörəkləri – hətta biz Homerin “İliada”sının yazıldığı kimi (onu oxuyan Siseron inandırır ki, onun üstünü bir qoz qabığı ilə örtmək olardı) xırda hərfərlə yazsaydıq belə, nəinki bir keçinin, heç on səkkizinin də dərisində sadalamaq olmazdı. Öz barəmdə deyim ki, mənim yüz dilim, yüz ağızım, dəmirdən udlağım olsaydı və mən Platon kimi şirindil olsaydım, bizi qonaq etdikləri şeylərin yarısının üçdən birini belə təsvir etmək üçün mənə dörd kitab da azlıq edərdi. Pantaqruel isə

¹ Panaseya – yalançı kimyəgərlərdə: guya, bütün xəstəlikləri sağaldan dərman

² ...*Sehəbotların... xaradotların bəzi kateqoriyalarından başqa...* – Burada sadalanan terminlərin əksəriyyəti qədim yəhudi dilində fəlsəfi təyinlər, eləcə də sxolastik ritorika terminləridir.

mənə dedi ki, onun çənaətinə görə, ülyahəzrət kraliçanın tabahımlərə müraciətlə dediyi “Panaseyaya!” sözü onlarda rəmzi mənaya malikdir və böyük ziyafət mənasını verir – dostlarına necəsə xüsusi bir qonaqlıq vermək istəyən Lukull, onlar hətta gözlənilmədən gəlmiş olsalar belə (bir dəfə Siseron və Hortenziya ilə belə olmuşdu), deyir: “Apollonun yanında!”

XXI Fəsil. Kraliçanın nahardan sonra necə vaxt keçirməsi haqqında¹

Yeyib-içmək bitəndən sonra xaxamimlərdən biri bizi ülyahəzrət kraliçanın otağına apardı; biz orada onun, adəti üzrə, şahzadələr və saray xanımları arasında qida qəbulundan sonra öz vaxtını ağ və mavi ipəkdən olan böyük, qəşəng xəlbirdən buraxdığını və keçirdiyini gördük. Sonra onlar qədimliyi dirildərək hamısı birlikdə

kordaks,	kalabrizm,
emmiliya	moloss
sisinniya	kemofor
yambik	monqas
fars	termanstriya
Friqiya	floralıya
nikatizm	pirrixa

Frakiya rəqslərini, eləcə də çoxlu başqa rəqsləri oynadılar.

Sonra biz kraliçanın müsaidəsi ilə sarayı nəzərdən keçirdik və orada o qədər yeni, qəribə və qeyri-adi şeylər gördük ki, mən indi də xatırlayanda heyrətə gəlirəm. Ancaq bizi hər şeydən çox vəcdə gətirən onun saray adamlarının – abstraktorların, perazonların, nedibimlərin, spodizatorların və başqalarının məharəti oldu. Onlar bizə açıq-açığına, gizlətmədən dedilər ki, ülyahəzrət kraliça yalnız mümkün olmayanları edir və yalnız sağalmaz xəstələri sağaldır, halbuki onlar – onun köməkçiləri başqa xəstəliklərin müalicəsi ilə məşğuldurlar.

¹ Bu fəsil əlkimya proseslərindən biri olan sublimasiyaya illüziyadır.

Mən bir gənc perəşimin zöhrəvi xəstəliklərin, özü də Ruanda təsadüf edilən dedikcə çətin növünün öhdəsindən gəldiyini gördüm: o yalnız üç dəfə zöhrəvilərin dişşəkilli fəqərələrinə taxta başmağın qırıqları ilə toxunurdu.

Mən başqa birinin hidropikləri, timpanistləri, assitlikləri və hipozargikləri¹ çox yaxşıca müalicə etdiyini gördüm: o, doqquz dəfə dalbadal heç bir fasilə vermədən onların qarınlarından ikiəğzılı Tenedos təbərzi ilə vururdu.

Üçüncüsü bir göz qırpımında qızdırmanın bütün növlərini sağaldırdı: o, xəstələrin qurşağına sol tərəfdən yunanca “alorrex” adlanan tülkü quyuğu bağlayırdı.

Dördüncüsü diş ağrısını yalnız onunla müalicə edirdi ki, xəstə dişin kötüyünü üç dəfə gəndalaş sirkəsi ilə yuyurdu, sonra da dişini yarım saat günəşdə qurutmağı xəstəyə məsləhət görürdü.

Beşincisi podaqranın bütün – kəskin, xroniki, irsi və qazanılmış – növlərini müalicə edirdi: o, yalnız xəstəni ağzını yumub gözünü açmağa məcbur edirdi.

Altıncısının möhtərəm zadəganları bir neçə saat ərzində müq. Fransisk² xəstəliyindən müalicə etdiyini gördüm: o, bu zadəganları bütün borclardan azad edir və hər birinin boynuna kəndir asırdı, kəndirə isə on min günəşli ekü tutan pul kisəsi bağlanmışdı.

Yeddincisi möcüzəli bir qurğunun köməyi ilə evlərin pəncərəsini açırdı və beləliklə onların havasını dəyişirdi.

Səkkizinci zəifliyin bütün növlərini – qanazlığını, üzgünlüyü, arıqlığı – vannalara, süd pəhrizinə, qızdırıcı qovuqlara, plastirlərə, heç bir başqa vasitələrə əl atmadan, xəstələri yalnız üç aylığa rahibliyə götürməklə sağaldırdı. Və o, bizi inandırırırdı ki, əgər onlar rahib mənəbində piylənməsələr, demək, həkimlik sənəti və təbiətin özü bu halda gücsüzdür.

Nəhayət, daha bir həkim çoxlu qadınla əhatə olunmuşdu ki, bu qadınlar iki cərgədə dayanmışdılar: cərgələrdən birini, mənə göründüyü kimi, hər şeyə hazır olan ağbəniz qızlar, həqiqi

¹ *Hidropiklər...hipozargiklər...* – hidropos xəstəliyi olanlar

² *Müq. Fransisk xəstəliyi* – düşkünlük

afətlər, dilrübalar, mələksimalar, o birini isə – dişsiz, gözləri zırlıqlı, üzləri qırışmış, qaralmış, meyləbənzər qarılar təşkil edirdi.

Pantaqruele izah etdilər ki, bu həkim qarıları əridib gəncləşdirir ki, onlar həkimin məharəti sayəsində bax belə qızlara çevrilirlər, halbuki bu qızlar özləri də qarı idilər, amma həkim onları məhz bu gün əritmiş və onların keçmiş gözəlliklərini, on beş-on altı yaşları olanda fərqləndikləri formalarını, zərifliklərini, qamətlərini və bədən quruluşlarını tam bərpa etmişdi – dabanlarından başqa hər şeyi bərpa etmişdi, onların dabanları isə erkən gəncliklərində olduğundan xeyli qısa olur. Buna görə də onlar gəncleşən kimi kişilərlə ehlə ilk görüşdəcə qeyri-adi bir itaət göstərir: vaxtı boş yerə itirmədən arxaları üstə düşürlər.

Qarılar qeyri-adi bir ehtiramla hər biri öz növbəsini gözləyirdi, hamısı həkimə qəmiş olaraq vird edirdi ki, gözəllik artıq o gözəllik deyilsə, səbir tükənir və insan üçün, guya, bundan daha ağır əzab ola bilməzmiş. Praktikada bu həkimin heç bir əyər-əskiylə yox idi və pis qazanmırdı. Pantaqruel onun əritmə yolu ilə qoca kişiləri də gəncleşdirə bilib-bilmədiyini soruşdu; ona cavab verdilər ki, yox; buna baxmayaraq, kişi əridilmiş qadınla əlaqədə olmaqla gəncleşə bilərmiş, çünki o, qadından zöhrəvi xəstəliyin beşinci – qabığı soyulmaq, yaxud, yunanca ofiazis¹ adlanan növünə yoluxur ki, bu zaman adamlar tüklərini də, dərilərini də hər il qabığını dəyişən ilan kimi dəyişirlər və onda, sanki, ərəb simurqu kimi gənclikləri onlara qayıdır. Budur o, həqiqi gənclik bulağı. Onun sayəsində əldən düşmüş qoca gənc, gülürüz, gümrəh olur. Belə bir şey başqalarının da başlarına gəlmişdi, məsələn: Yevripidə inansaql, İolayın, yaxud Veneranın mərhəməti sayəsində Safonun çox sevdiyi qəşəng Faonun, eləcə də Avroranın səyləri sayəsində Tifonun; buna görə Medeyaya borclu olan Esonun da başına gəlmişdi; eləcə də Ferekidin və Simonidin şəhadətinə əsasən, Medeya tərəfindən dəyişdirilib gəncleşdirilmiş Yasonun; həmçinin Esxilə əsasən, şanlı Baxusun dayələrinin də, həm də yalnız onların özlərinin yox, ərlərinin də.

¹ *Ofiazis* – ilan (*yunan*)

XXII Fəsil. Kvinta xidmətçilərinin müxtəlif işlərlə məşğul olmaları, eləcə də ülyahəzrət kraliçanın bizi abstraktor vəzifəsinə təsdiq etməsi haqqında

Sonra mən gördüm ki, qeyd olunan xidmətçilər səbət dibi ilə həbəşlərin başqa heç yerlərini deyil, yalnız qannlarını sür-türlər və bundan onlar bir az keçmiş ağarırlar.

Başqaları bir boyunduruğa qoşulmuş üç cüt tülkü ilə də-nizin qumlu sahilini şumlayırdılar və bircə toxumcuğu da boş yerə itimirdilər.

Üçüncülər kirəmiti yuyurdular və onun rəngini aparırdılar.

Dördüncülər mərmər həvəngdəstədə sumbatanı (sizdə buna süngərdaşı deyirlər) uzun-uzadı döyürdülər və bu yolla ondan su çıxararaq tərkibini dəyişirdilər.

Beşincilər eşşəkləri qırxır və əla yun alırdılar.

Altıncılar çaqqal gavalısı kolundan üzüm, ayıpəncəsindən isə əncir yığırdılar.

Yeddincilər keçı sağır və təsərrüfat üçün böyük mənfəətlə südü xəlbirə tökürdülər.

Səkkizincilər eşşəklərin başını yuyurdular və yumadan sonra tortanı tullamırdılar.

Doqquzuncular torlarla külək tuturdu, küləklə birlikdə isə çox böyük xərcənglər.

Mən gənc bir spodzatorun məharətlə ölü eşşəkdən qaz hasil etdiyini, sonra da bu qazı dirsəyi beş sudan satdığını gördüm.

Başqa biri sexabotlan çürüdüdü. Dadlı təam olduğunu güman etmək gərəkdir..

Ancaq hansısa bir axaşdarpninin – çürüyən tam bir ləyən insan sidiyində at təsiylə qarışdırılmış xeyli miqdarda xristian nəcisinin görkəmi Panurqu murdarcasına qusdurdu. Nədanlı-ğa bax! Xidmətçi isə bizi başa saldı ki, distillə edilmiş bu ma-yeni o, krallara və böyük knyazlara içirdir və bununla onların ömrünü düz bir tuaz, bəzən də tam iki tuaz uzadır.

Bəziləri paya ilə kolbasa çırpırdı.

Bəziləri angvilləri quyruqdan soyurdular, həm də angvillər, Melen angvillərindən fərqli olaraq, yalnız artıq soyulandan sonra hay-haray salırdılar.

Bəziləri heç bir şeydən böyük bir şey yaradırdılar, böyük bir şeyi isə heç bir şeyə çevirirdilər.

Bəziləri odu bıçaqla kəsirdilər, suyu isə xəlbirlə götürürdülər.

Bəziləri çuqundan ay düzəldirdilər, süddən isə – bulud.

Biz on iki xidmətçinin ağacların kölgəsi altında kef etdiyini, gözəl və tutumlu qablardan dörd növ soyuq, ecazkar, hər zövqə uyğun şərab içdiyini gördük; bizə izah etdilər ki, bu yerlərin adətinə uyğun olaraq, onlar havanı qaldırırlar, necə ki qədim zamanlarda Herkules Atlantla birlikdə havanı məhz belə qaldırmışdı.

Bəziləri ayaqlarını yorğanlarına görə uzadırdılar və bu məşğuliyət mənə həm gözoxşayan, həm də faydalı görünürdü.

Bəziləri dişlərini taxçaya qoyurdular və bu zaman həyətə çox da canfəşanlıqla getmirdilər.

Bəziləri geniş çiçəklikdə cidd-cəhdlə birələrin sıçrayışlarını ölçürdülər, həm də inandırirdilər ki, bu, krallığın idarəsi, savaşların aparılması, dövlətdə qayda-qanunun gözlənilməsi üçün vacibdən-vacib məşğuliyətdir və bunda Sokrata – fəlsəfəni göydən yerə endirən, mənasız əyləncə xatirinə onu faydalı və gəlirli işə çevirən ilk filosofa isnad edirdilər ki, kvint-essensial Aristofanın şəhadətinə görə, onun elmə həsr etdiyi vaxtının yarısı birə sıçrayışlarının ölçülməsinə gedirmiş.

Mən qüllədə dayanaraq keşikçi vəzifəsini yerinə yetirən iki qiborim gördüm – bizə dedilər ki, onlar Ayı canavarlardan qoruyurlar.

Bağın küncündə nə barədəsə qızgınlıqla mübahisə edən və bir-birinin saçından yapışmağa hazır olan dörd adam gördüm; nifaqın səbəbini soruşanda öyrəndim ki, onlar düz dörd gündür çözümdən qızıl dağlar gözlədikləri üç fəvqəlfiziki problemi müzakirə edirlər. Birinci problem axtalanmamış eşşəyin kölgəsinə aid idi; ikincisi – fənər tüstüsünə; üçüncüsü – keçiyununa: yundur bu, yoxsa qəzildir. Bundan başqa, sonradan bizə bəlli olduğu kimi, onlar bir-birinə zidd iki mülahizənin

modusca, formaca, fiqurca, eləcə də zamanca həqiqi olduğunda inanılmaz heç nə görmürlər. Halbuki Paris sofistləri bu müddəanı qəbul etməkdənsə, dinlərini dəyişərdilər.

Biz hələ də bu adamların qeyri-adi hərəkətlərini izləyirdik ki, artıq aydın Hesper işığında ülyahəzrət kraliça öz şanlı məyyəti ilə qarşımızda dayandı. Onun zühuru ilə biz yenidən həyəcan duyduq və gözlərimiz qaranlıq gətirdi. Bizim matməttəliyimiz kraliçanın gözündən qaçmadı və o, həmin andaca bizə üz tutdu:

– İnsan xəyalını heyrət burulğanında dolaşmağa məcbur edən nəticələrin üstünlüyü deyildir, bunların təbii səbəblərlə bağlılığına insanlar mahir ustaların məharətləri sayəsində aşkar surətdə əmin olurlar – yox, onları duyğularına təsir edən təcrübə yeniliyi heyrətə salır; hərəkətin özünün asanlıq dərəcəsi haqqında isə adamlar fikir söyləməyi bacarmırlar, çünki öyrənmə səyləri çox vaxt onlarda təsəvvür aydınlığı ilə üst-üstə düşür. Beləliklə, özünü ələ alın və görüncüyü kimi, xidmətçilərimdən hansısa birinin əməli ilə sizə təlqin olunmuş hər cür qorxunu rədd edin. Mənim evimdə bütün hər nə varsa baxın, dinləyin, öz istəyinizlə görüb dərk edin, onda siz yavaş-yavaş cəhalət zülmündən azad olarsınız. Mənim diləyim belədir, sizinsə onun səmimiliyindən, eləcə də qəlbinizdə oxuduğum o canlı hər şeyi öyrənmək həvəsinə olan sayğımdan əmin olmaq üçün bu gün mən sizi öz abstraktorların vəzifəsinə və rütbəsinə təsdiq edirəm. Mənim birinci tabahim Heber gedişinizdən öncə sizi siyahıya salacaqdır.

Biz susmaqla və sayğıyla ona öz minnətdarlığımızı bildirdik və bu şanlı vəzifəni ifa etməyə razılaşdıq.

XXIII Fəsil. Kraliçaya şam yeməyi verilməsi və onun yeməsi haqqında

Ülyahəzrət kraliça sözlünü bitirib, öz saray adamlarına üz tutaraq dedi:

– Qida borusu bizim bütün – həm ən aşağı, həm də ən uca əzalarımızı qidalandıran bir elçidir, onların daimi təbii

istilik və substansional rütubət fəaliyyəti səbəbindən itirdiklərinin yerini doldurmaq üçün bizi təngə gətirir, itirilmişlərin yerini isə onların hər birinin ehtiyacı olan qida axını ilə doldurur. Spodizatorlar, xasinimlər, neyemanimlər və perəşimlər! Sizə yalnız masaları cəld açmaq və onları qida maddələrinin bütün yolverilən növləri ilə doldurmaq qalır. Sizə gəlincə isə, rəşadətli prequstlar, eləcə də sizlər, mənim qəlbimə əziz olan massitrələr, sizin qeyrətiniz və şövqünüzüzlə uzlaşan məharətiniz mənə yaxşı bəllidir: mən hələ əmr etməyə macal tapmamışam, sizsə artıq öz vəzifənizi yerinə yetirirsiniz – siz daim ayıq-sayıqsınız. Mən yalnız görəvlərinizi sizə xatırladıram.

Bu sözləri deyən kraliça bir neçə saray xanımı ilə bir müddətə uzaqlaşdı – bizə onun vanna qəbul etməyə getdiyi deyildi, qədəmlərdə bu, indi bizdə əl yumaq adətindən az yayılmamışdı. Masalar cəld düzüldü və üzərlərinə bahalı süfrələr salındı. Süfrə qaydası belə idi ki, ülyahəzrət kraliça səma ambroziyalarından¹ başqa heç nə yemir, ilahi nektardan başqa heç nə içmirdi. Əvəzində əyanları, saray xanımlarını, eyni zamanda da bizi elə nəfis, ləzzətli və qiymətli yeməklərə qonaq etdilər ki, belələri Apisinin² özünün yuxusuna da girməyib.

Yeməyin sonunda aclığın hələ özünü göstərə biləcəyi hal üçün, süfrəyə hər çeşiddə xörəklərlə dolu sini verdilər, elə həcmdə və elə ölçülərdə ki, onu Vifinalı Pifiyanın hökmdar Daraya bağışladığı qızıl sini ilə çətinliklə örtmək olardı. Bu xörəklərə çoxlu müxtəlif şorba, salat, qovurma, raqu, keçi ətinin qızartması, qızardılmış mal əti, suda bişirilmiş mal əti, rəşpərdə qızardılmış ət, böyük qaxac ət tikələri, hisəverilmiş donuz budu, çox yaxşı şoraba, piroqlar, şirin piroqlar, bir qalaq mavritansayağı frikadel, pendirlər, kremlər, jele və müxtəlif çeşidli meyvələr. Bütün bunlar mənə olduqca dadlı göründü, amma mən, hər halda, heç nəyə toxunmadım, çünki tamamilə tox idim. Onu da əlavə etməliyəm ki, başqa nəsnələrin içində kifayət qədər nadir bir şey olan xəmirə bişirilmiş paştətlər

¹ *Ambroziya* – qədim yunan əsətilərində: allahlara daimi cavanlıq və həyat verən ətirlə yemək

² *Apisi* – I əsr məşhur Roma gastronomu. Onun adıyla müxtəlif xörəklər adlandırılıb.

gördüm və xəmirə bişirilmiş bu paşetlər küpədə idi. Küpənin dibində isə oynamaq istəyənlər üçün böyük həcmdə hazırlanmış zərlər, adi kartlar, tarok, lyuett¹ oyunları üçün kartlar, günəş təsvirli ekülərlə ağzınacan dolu camlarla birlikdə şahmat və damalı taxtalar var idi.

Nəhayət, şən gəzinti həvəskarlarını sinilər yüklənmiş, bahalı məxmər çullarla çullanmış çoxlu qatır, eləcə də kişi və qadınlar üçün fərqli yəhərlənmiş yorğa atlar, Allah bilir, nə qədər məxmər üz çəkilmiş taxtı-rəvanlar və bir neçə Ferrar faytonu gözləyirdi.

Hər halda, bütүн bunlar məni təəccübləndirmədi, ancaq mən hələ heç kimin ülyahəzrət kraliça kimi yemək yediğini görməmişdim. O, heç nə çeynəmirdi, özü də ona görə yox ki onun yaxşı, möhkəm dişləri yox idi və ona görə də yox ki ona verilən yeməyi çeynəmək gərək deyildi – vur-tut, sadəcə, onun adəti və xasiyyəti belə idi. Öncə prequstlar yeməklərin dadına baxırdılar, sonra massisterlər işə başlayırdılar və vüqarla yeməkləri çeynəyirdilər, onların udlaqları qızıl damarlı və tikməli al rəngli atlaz astarda idi, dişləri isə əla ağ fil sümüyündən; və budur, belə dişlərlə istənilən yeməyi yaxşı-yaxşı çeynəyəndən sonra onlar onu xalis qızıldan olan qıf vasitəsilə kraliçanın birbaşa mədəsinə daxil edirdilər. Bir də biz öyrəndik ki, nəcis ifraz etməyi də onun yerinə kimsə başqa biri edir.

XXIV Fəsil. Kraliçanın iştirakı ilə şən bal-turnirin² təşkili haqqında

Şən yeməyi başa çatdıqdan sonra ülyahəzrət kraliçanın iştirakı ilə təkəcə diqqətə deyil, həm də əbədiləşdirməyə layiq olan bal-turnir təşkil edildi. Onun açılışından qabaq zalın döşəməsinə şahmat lövhəsi şəklində, yəni hər birinin eni və

¹ *Lyuettlər* – Fransaya ispanlar tərəfindən gətirilmiş kart növləri

² *Şən bal-turnir* – bu epizod F. Kolonnanın “Polifil”indən götürülüb. Ancaq Rablenin versiyası J. Martenin (1546) tərcüməsinə deyil, İtalyan orijinalına daha yaxındır. Rablenin dövründə, şahmatı yeni qaydalarla oynamağa başladığı vaxt (onlar kraliçanın lövhədə hərəkətinə aid idi) oyunun alleqorik mənalarını və mənsəyini müzakirə etmək qayda idi.

uzunu üç dirsək olan ağ və sarı xanalara bölünmüş çox böyük bir məxmər xalı döşədilər. Sonra zala balın otuz iki gənc oğlan və qız iştirakçısı daxil oldu ki, onlardan on altısı qızıl zərxara geyinmişdi, yəni: Diananın məyyətinə qədimlərin təsəvvür etdikləri kimi geyinmiş səkkiz gənc nimfa, kral, kraliça, iki bürc keşikçisi, iki çəngavər və iki oxatan. Gümüş zərxara geymiş qalan on altı nəfər də bu qaydada daxil oldu. Onlar xalının üzərində bu şəkildə yerbəyer oldular. Krallar sonuncu cərgədə, dördüncü xanada dayandılar: qızıl kral ağ xanada, gümüş kral sarı xanada; kraliçalar kralların yanında yerlərini tutdular: qızıl kraliça sarı xanada, gümüş kraliça ağ xanada; krallar və kraliçalarla yanaşı onların cəngüdənləri qismində oxatanlar dayandılar; oxatanların yanında cəngavərlər; cəngavərlərin yanında iki keşikçi. Növbəti cərgəni bu və o biri tərəfdə səkkiz nimfa tutdu. Nimfaların iki cərgəsi arasında boş xanaların dörd cərgəsi qaldı.

Hər bir dəstənin xüsusi rəngli geyimdə öz musiqiçiləri var idi: bəziləri narıncı Dəməşq ipəyindən paltar geymişdilər, başqaları – ağ; onlar hər tərəfdə səkkiz nəfər idi və əla ahəngə nail olan, qulaq üçün müstəsna dərəcədə xoş, balın gedişində tempi və taktı dəyişən ən müxtəlif və maraqlı alətlərdə ifa edirdilər ki, buna heyrətlənməmək mümkün deyildi, xüsusən də hərəkətlərin əlvanlığını nəzərə alsaq: gedişlər, tullanışlar, sıçrayışlar, dönüşlər, fəndlər, tələlər, geri çəkilmələr və qəfil hücumlar.

Ancaq zənnimcə, bal iştirakçılarının özləri təxəyyülə daha güclü təsir edirdilər: onlar hücumlarına və geri çəkilmələrinə uyğun gələn səslənmələri elə cəld tuturdular ki, musiqiçilər başqa tona keçən zaman onlar artıq lazımı yerlərini tutmuş olurdular – rəqsin öncəki fiqurunun tamam başqa qəbildən olması heç bir fərqlənmirdi. Burada qayda belə idi: qabaq cərgələrdə dayanan və döyüşə başlayan nimfalar düşmənlərin üzərinə xanadan-xanaya, düz irəli hücum edirlər (ilk gediş istisna olmaqla, burada onlara iki xana keçməyə icazə verilir); qalan fiqurlardan fərqli olaraq nimfalar heç vaxt geri çəkilmirlər. Əgər onlardan hansısa birinə düşmənlərin oyuna başla-

dığı cərgəyə gedib çıxmaq nəsbib olsa, onda öz kralı onu kraliça tacı ilə təltif edir və həmin dəqiqədən etibarən o artıq kraliça kimi hərəkət edərək, onun bütün üstünlüklərindən faydalanır, özünə düşmən nimfaları isə yalnız diaqonal üzrə, yalnız yana və irəli getməklə götürə bilir. Ancaq düşməni təqib edərkən nimfalara və başqa heç kimə öz kralını himayəsiz və zərbə altında qoymağa icazə verilmir. Krallar gediş edərək ətraflarındakı və bütün istiqamətlərdəki düşmənləri götürürlər, amma yalnız bir xana keçə bilirlər – ağdan qonşu sarıya və əksinə – birinci gediş istisna olmaqla; əgər onların cərgəsi keşikçilərdən başqa bütün qalan fiqurlardan azaddırsa, krallar keşikçini öz yerinə qoymaq, özlərisə keşikçiylə yanaşı, onun mühafizəsi altında dayanmaq haqqına malikdirlər. Bütün qalan fiqurlardan daha sərbəst gediş edən kraliçalar hər tərəfdə, kimi gəldi və hər yolla götürə bilirlər: düz xətlə, istənilən uzaqlığa (əsas odur ki, bu xətt özününkülər tərəfindən tutulmasın) və öz rənginin diaqonalında. Oxatanlar qabağa və dala, uzağa və yaxına gediş edirlər. Onlar öz diaqonallarının rəngini heç vaxt dəyişmirlər. Cəngavərlər “L” şəklində gediş edərək götürürlər: onlar düz xətlə bir xana keçərək (hətta həmin xana özününkülər, yaxud düşmən tərəfindən tutulmuş olsa belə), ardınca ikinci xanadan sağa, yaxud sola dönerək rəngi dəyişirlər; onların bu sıçrayışı düşmən dəstə üçün son dərəcə təhlükəlidir və ondan xüsusi sayıqlıq tələb edir, çünki cəngavərlər düşməni heç vaxt üzbəüz götürmürlər. Keşikçilər yalnız düz xətlə – krallar kimi sağa və sola, irəli və geri gələrək götürürlər, ancaq krallardan fərqli olaraq, əgər xətt boşdursa, onlar nə qədər uzağa desən, gedə bilirlər.

Hər iki tərəfin son məqsədi düşmən dəstənin kralını mühasirəyə alıb, onun bütün istiqamətlərdə gedişini bağlamaqdan ibarətdir. Kral mühasirəyə düşəndə, o artıq qaçaraq xilas ola və özününkülərdən kömək ala bilməyəndə – döyüş başa çatırdı və mühasirəyə alınmış kral uduzurdu. Amma onu belə bir fəlakətdən hifz eləmək üçün bütün silahdaşları onun naminə özlərini qurban verməyə hazır idilər və musiqi sədaları altında qızıllar və gümüşlər istənilən meydanlarda bir-birini

əsir götürürdülər. Kim isə düşməni əsir götürürdüsə, ona nəzakətlə baş endirir, yüngülcə onun sağ qolunu şappıldadır, meydandan çıxarır və onun yerində dayanırdı. İşdir-şayəd, zərbə altına kral düşərdisə, düşmən dəstənin onu əsir götürmək hüququ yox idi; ən ciddi şəkildə əmr edilmişdi ki, onu zərbə altında qoyan, yaxud özü ona hücum edən hər bir kəs ona təzim etsin və “Allah sizi qorusun!” sözləriylə onu xəbərdar etsin – onun üçün ki, əgər, bədbəxtlikdən, daha ona heç nə ilə kömək etmək mümkün deyilsə, kralın xidmətçiləri onu qoruyaraq hifz edə, yaxud o özü yerini dəyişə bilsin. Nə olursa olsun, düşmən dəstənin kralı əsir götürmək hüququ yox idi, ancaq onun qarşısında sol diz üstə çökərək ona deyirdilər: “Günaydın!” və bununla da yarış başa çatırdı.

XXV Fəsil. Balın otuz iki iştirakçısının döyüşü haqqında

Hər iki tərəf öz yerlərini tutan kimi musiqiçilər, sanki, hücum səsəylən döyüşkən və yetərinə zəhmli bir marş çalmağa başladılar. Burada hər iki dəstə öz hərbi düşərgələrindən kənardə düşmənlə toqquşacaqları dəqiqənin intizarıyla hərəkətə gələrək döyüşə hazırlandı. Gümüşlərin musiqiçiləri qəfil-dən susdular, yalnız qızılların alətləri çalmaqda davam etdilər. Bundan biz belə nəticəyə gəldik ki, hücum qızıllar başlayacaqlar və bu, belə də oldu. Çünki tezliklə musiqiçilər başqa bir melodiya çalmağa başladılar və burada biz gördük ki, kraliçanın qarşısında dayanan nimfa fırlanıb krala doğru sola döndü, sanki, ondan döyüşə girmək üçün icazə istəyirdi; sonra da öz dəstəsinə baş əydi. Sonra o, tamamilə sakit görkəmlə iki xana adlayıb qabağa çıxdı və hücum etməyə hazırlaşdığı dəstəyə baş əydi. Burada qızıl musiqiçilər susdular və gümüşlər çalmağa başladılar. Qeyd etmək yerinə düşər ki, nimfa öz kralına və dəstəsinə o mənada baş əydi ki, onlar da hərəkətsiz dayanmasınlar; onlar öz növbələrində sola dövrə vurub döndülər, kraliçadan başqa hamısı ona baş əydi, kraliçə isə öz

kralına doğru sağa döndü və bu qayda bütün iştirakçılar tərəfindən gözləndi: balın davam etdiyi bütün müddətdə hər iki tərəf məhz belə baş əyirdi.

Gümüşlərin musiqisi altında gümüş nimfa irəli çıxdı – bu, kraliçanın qarşısında dayanan nimfa idi – o, lətafətlə öz kralına və onun bütün dəstəsinə baş əydi, onlar isə, qızıllar kimi, öz növbələrində ona baş əydilər, amma onlar sağa döndülər, kraliça isə öz kralına doğru – sola; gümüş nimfa da iki xana irəli adlayıb, öz rəqibinə baş əydi – onlar üz-üzə, bir-birinə elə yaxın dayanmışdılar ki, sanki, indicə döyüşə başlayacaqlar, ancaq nimfaların yalnız yana vurmaq hüquqları var. Rəfiqələri də onlar kimi etdilər; həm qızıllar, həm də gümüşlər çivşəkili cərgələrlə hücum etməyə başladılar və özlərini elə göstərdilər ki, guya, döyüşə başlayırlar, yəni meydana birinci çıxmış qızıl nimfa ondan çəpinə, solda gümüş nimfanın qoluna zərbə endirdi, bununla onu sıradan çıxartdı və onun yerini tutdu; ancaq bir az sonra yeni melodiya çalınanda onun özünü gümüş oxatan vurdu. Onda oxatanı daha bir qızıl nimfa sıxışdırmağa başladı; burada meydana gümüş cəngavər çıxdı, qızıl kraliça isə öz kralının qabağında dayandı.

Bunun ardınca qızıl kraliçanın hücumundan ehtiyatlanan gümüş kral mövqeyini dəyişdi və yəqin, ona əla möhkəmləndirilmiş və yaxşı müdafiə olunan kimi görünən sağ keşikçinin yerini tutdu.

Həm qızıllar, həm də gümüşlər tərəfdən, solda dayanmış iki cəngavər irəli çıxaraq, düşmən ordugahından geri çəkilmək imkanı olmayan bir neçə nimfanı əsir götürdülər; xüsusilə qızıl cəngavər bu zaman fərqləndi – o, özünün əsas tapşırığını nimfanın əsir edilməsində görürdü. Gümüş cəngavər daha vacib bir işin qəsdində idi: o, özünün əsl niyyətini gizlədir, bir çox hallarda qızıl nimfaları əsir götürmür, qabağa gəldirdi və nəhayət, düz öz düşmənlərinin qarşısına gəlib çıxaraq qızıl krala baş əyib dedi: “Allah sizi qorusun!” Bu, bir növ, xəbərdarlıq kimi idi ki, qızıllar öz krallarını qorumalıdırlar və burada onlar hamısı səksəndi – krallarının köməyinə yetişmək onlar üçün su içmək kimi asan idi, amma kralı xilas edərkən

onlar öz sağ keşikçilərini itirdilər. Onda qızıl kral sola çəkildi, gümüş cəngavər isə qızıl keşikçini əsir götürdü ki, bu da qızıllar üçün böyük bir itki oldu. Ancaq qızıllar qisas almağa qərar verdilər və cəngavəri elə əhatəyə aldılar ki, o nə qaça bildi, nə də onların əllərindən qurtula; o, aradan çıxmaq üçün bütün gücünü sərf etdi; silahdaşları onu qorumaq üçün bütün fəndlərə əl atdılar, ancaq ən sonda qızıl kraliçaya onu götürdü.

Özlərinin əsas dayaqlarının birindən məhrum olan qızıllar güclərini toplayırlar və nəyin bahasına olur-olsun, düşməndən qisas almağa çalışırlar; onlar bu zaman gərəkən ehtiyatlılığı gözləməzlər, ancaq düşmən qoşununa xeyli zərər yetirirlər. Gümüşlər gözdən pərdə asmaq üçün və qisas intizarıyla öz nimfalarından birini qızıl kraliçaya bağışlayır, bununla da onun üçün tələ hazırlayırlar; belə ki, nimfanı götürəndən sonra oxatan az qaldı kraliçanı əsir götürsün. Qızıl cəngavər gümüş kralı və kraliçanı götürməyi hədəfləyir və onlara deyir: “Gün-aydın!” Onları gümüş oxatan xilas edir; oxatanı qızıl nimfa götürür, onu isə, öz növbəsində, gümüş nimfa götürür. Döyüş getdikcə şiddətlənir. Keşikçilər köməyə tələsir. Dəhşətli tutaşmada hər şey bir-birinə qarşır. Enio¹ hələlik büdrəmə içindəydi. Gümüşlər artıq bir neçə dəfə kral mövqelərinə yaxınlaşa biliblər, amma hər dəfə onları geri oturdublar. Başqaları ilə birlikdə qızıl kraliçaya da böyük hünərlər göstərir: o, bir gedişlə gümüş oxatanı və dövrələmə manevri ilə keşikçini götürür. Onda böyük bir şücaətlə irəli atılan gümüş kraliçaya sonuncu qızıl keşikçini və bir neçə nimfanı əsir alır.

Hər iki kraliçaya gah bir-birini qəfildən tutmağa, gah da özlərini və krallarını qorumağa çalışaraq xeyli vuruşur. Ən sonda qızıl kraliçaya gümüşü götürür, amma burada gözlənilmədən onun özünü gümüş oxatan əsir götürür. Bundan sonra qızıl kralın yalnız üç nimfası, oxatanı və keşikçisi qalır, gümüş kralın isə – üç nimfası və sağ cəngavəri; bununla bağlı indi hər iki dəstə döyüşü daha ehtiyatla və ləng aparır.

Göründüyü kimi, hər iki kral öz istəkli kraliçalarının itkisindən kədərlənib və indi onların bütün bacarıqları və bütün

¹ *Enio* – yunan savaşı ilahəsi

səyləri ona yönəlib ki, öz nimfaları arasından yenilərini alaraq onları kraliça rütbəsinə yüksəltsinlər və onlarla yeni nikaha girərək bütün qəlbləri ilə sevsinlər; nimfalara söz verirlər ki, əgər onlar düşmən dəstənin kralının oyuna başladığı sonuncu sərəyaya çatmağı bacarsalar, onları kraliçalığa götürəcəklər. Qızıl nimfalar ilk olaraq irəli atılırlar, onlardan biri kraliça olur, ona tac qoyurlar və yeni əlbəsə geydirirlər.

Gümüş nimfalar da qabağa çıxırlar, daha bir cərgə – və onlardan biri kraliça olur, ancaq keşikçilər daim onu izləyirdilər və budur, o dayanır.

Yeni kraliça taxta çıxandan sonra güc, cəsurluq və cəngavərlik göstərmək istəyir. O, döyüş meydanında böyük qəhrəmanlıqlar göstərir. Bu arada gümüş cəngavər sərhədi qoruyan qızıl keşikçini götürür; bunun sayəsində gümüşlərin indi öz kraliçaları var və o da taxta çıxaraq öz şücaətini göstərmək istəyir. Döyüş yeni bir şiddətlə alovlanır. Hər iki tərəf cürbəcür fəndlər işə salır, bir-birinin ardınca hücumlara təşəbbüs edir, bir-birinin ardınca təhlükə yaradır; nəhayət, gümüş kraliça xəlvəti qızıl kralın mövqeyinə yaxınlaşır və deyir: “Allah sizi qorusun!” Ona yalnız yeni kraliça kömək edə bilər. O, düşüncədən onu xilas etməyə atılır. Onda indiyədək bütün istiqamətlərdə hərəkət edən gümüş cəngavər öz kraliçasının yanına tələsir və onlar ikilikdə qızıl kralı elə dəhşətli bir vəziyyətə salırlar ki, o, özünü qurtarmaq üçün kraliçasını qurban verməyə məcbur olur. Hər halda, o, gümüş cəngavəri götürə bilər. Qızıl oxatan və qalan iki nimfa var gücləriylə öz krallarını qorumağa çalışırlar. Ancaq sonda onların hamısını götürüb sıradan çıxarırlar və qızıl kral tək qalır. Burada bütün gümüşlər dəstəsi ona baş əyərək deyirlər: “Günaydın!” – zira gümüş kral qalib gəlir. Bu sözlər deyildiyində hər iki dəstənin musiqiçiləri qələbə marşı kimi bir şey çalmağa başladılar. Və birinci bal o qədər şən, nəciblik saçan və füsunkar bir məlahətlə ifa edilən elə gözəl bədən hərəkətləri ilə başa çatdı ki, sevincdən hamımızın ruhu qanadlandı, vəcdə gəldik və əsassız olmaqla bizə elə gəldi ki, sanki, Olimp səmasının zövq-səfasına ən son həddinədək valeh olmuşuq və ən ali bir həzz duyuruq.

Birinci turnir başa çatandan sonra hər iki dəstə ilkin mövqelərə qayıtdı və yenidən, birinci dəfəki kimi döyüşə başladılar, ancaq indi musiqi yarım takt sürətlə çalınırdı, döyüşün gedişatı da indi tamam başqa cür idi; məsələn, mən gördüm ki, sanki, öz ordusunun məğlubıyyətiindən qəzəblənən və musiqi sədalarından ruhlanan qızıl kraliça, oxatan və cəngavərlə birlikdə döyüş meydanına birinci atılanlardan oldu və az qala, gümüş kralı birbaşa onun düşərgəsindəcə yaxalayacaqdı, hərçənd onu cəngavərlər müdafiə edirdilər. Planının ifşa edildiyini görəndə o, düşmən qoşununun cərgəsinə soxuldu və o qədər gümüş nimfa və cəngavər vurdu ki, bütün bunlara baxanda adamın ürəyi ağrıyırdı. Adama elə gəlirdi ki, yeni peyda olmuş amazonka Penfesileya yunanların ordugahında tüğyan eləyir; ancaq onun bu soyqırımını uzun sürmədi, çünki adamlarının məhvindən dəhşətə gələn, ancaq müsibətlərini cidd-cəhdlə gizlədən gümüşlər qızıl kraliçaya gizləndə pusqu qurdular və kraliçanı uzaq küncdən təhdid edən oxatanın köməkliliyi ilə gəzərgi cəngavər onu əsir götürərək sıradan çıxardı. Əməliyyat tez başa çatdırıldı. İndən belə qızıl kraliça daha ehtiyatlı olacaq, öz kralının yaxınlığında olacaq, belə uzaqlara gedib çıxmıyacaq, gərək olduqda isə daha güvənli məyyətlə yürüşə çıxacaq. Qələbə, ötəndəfəki kimi, gümüşlərə qismət oldu.

Eynən beləcə, hər iki dəstə üçüncü və sonuncu bal üçün düzüldü, ancaq mənə elə gəldi ki, üzlərdə şadlığın, baxışlarda isə cəsarətin daha da artdığını görürəm. Musiqi indi – bir kvintadan da artıq cəld – vaxtilə Marsinin icad elədiyi Frigiya pərdəsində hansısa döyüşkən melodiyalar çalırdı. Hamı hərəkətə gəldi, çox maraqlı bir döyüş başladı və bu döyüş indi elə şiddətliydə ki, bir takt ərzində iştirakçılar yuxarıda təsvir edilmiş dairəvi təzimlərlə hərəyə dörd gediş edə bilirdilər, gedişlər isə atlayışlardan, sıçrayışlardan və kəndir üzərində gedirmiş kimi müvazinət saxlamaqdan ibarət idi, həm də bütün bu hərəkətlər ani olaraq bir-birini əvəz edirdi. Onların baş əyərək bir ayaqları üstündə necə fırlandıqlarını görəndə biz qeyri-ixtiyari onları uşaqların qamçılarla fırlatdığı fırfırlarla

müqayisə elədik (onlar elə sürətlə fırlanırlar ki, hərəkətlərini hərəkətsizlik vəziyyəti kimi qəbul etmək olar), onlar donub-qalmış, hərəkətsiz, bir növ, yatmış kimi görünürlər və əgər baxışımızı hansısa bir işıq nöqtəsində dayandırsaq, o, bizə nöqtə kimi deyil, yüksək materiya haqqında düzgün şərh verən Nikolay Kuzalının qeyd etdiyi kimi, qırılmayan bir xətt şəklində görünəcək.

Həm bu, həm də o tərəfdən aramsız ucalan alqışlamalar təqdir nidalarına qanışdı. Qaşqabaqlı Katon, bizim aqelastik əcdadımız Krass, insansevmez Afinalı Timon, insan təbiətinin ayrılmaz xüsusiyyəti olan gülüşə nifrət edən Heraklit – onlar belə bu coşdurucu musiqinin səslərini eşidib şiddətlə və sonsuz əlvanlıqla hərəkət edən, yerlərini dəyişən, hoppanıbdüşən, yel kimi cumub yüyürən və heç biri o birinə mane olmadan bunca cəld fırlanan bu gəncləri, kralları, nımfaları görərkən öz təmkinlərini itirərdilər. Döyüş meydanında nə qədər az döyüşçü qalırdısa, musiqinin xəbərdaredici işarələriylə bir-birini tutmaq üçün onların işlətdikləri biclikləri və hiyləkəlləri izləmək o qədər maraqlı olurdu. Hətta onu da deyim ki, əgər bu xariqüladə tamaşa bizim duyğularımızı coşdurub-daşdırmışdısa, ağıllarımızı mat qoyub, bütün varlığımızı sarsıtmışdısa, musiqi sədaları ürəklərimizi daha şiddətlə həyəcanlandıraraq dəhşətə salmışdı; və indi mənə İsmenanın¹ Böyük İsgəndərlə bir masa arxasında oturub onunla barış içində yemək yeyərkən, bu kimi modulyasiyaların təsiri altında onu süfrə arxasından qalxaraq silaha əl atmağa təhrik etməsi artıq inanılmaz gəlmirdi. Üçüncü oyunda qızıl kral qalib gəldi.

Rəqslər zamanı kralıca sezdirmədən çəkilib getdi və biz daha onu görmədik. Xidmətçilər bizi Qeberin yanına apardılar və kraliçanın əmrini yerinə yetirərək bizi siyahıya saldılar. Sonra biz Mateotexniya limanına gələrək, səmt küləyini qaçırmamaq üçün gəmiyə minməyə tələsdik, yoxsa biz onu Ayın üçüncü fazasının sonuna qədər gözləməli olacaqdıq.

¹ *İsmena* – yunan mifologiyasında Ediplə İokastanın qızı, Antiqonanın bacısı; Sofokl tərəfindən Fiva dövrü faciəsinə daxil edilmişdir.

XXVI Fəsil. Yolların yeridiyi Qodos¹ adasında sahilə çıxmağımız haqqında

İki gün sonra Qodos adası gözlərimiz önündə zahir oldu və biz orada diqqətəlayiq bir şey gördük. Əgər canlı varlığın fərqləndirici özəlliyinin müstəqil hərəkət etmək qabiliyyəti olduğu haqda Aristotelin fikri doğrudursa, onda bu adada yollar – canlı varlıqlardır. Gerçəkdən, orada yollar canlılar təkli yeriyir və onlar arasında planet kimi gəzəyən yollar, sovuşan yollar, çarpazlaşan yollar, kəsişən yollar var. Gördüm ki, səyyahlar tez-tez yerli sakinlərə belə sual verirlər: “Bu yol hara gedir? Bəs o biri?” Onlara isə cavab verirlər: “Filan məhəlləyə, filan şəhərə, filan çaya”. Və onlara lazım olan yolu seçən səyyahlar xüsusi zəhmətsiz-filansız getmək istədikləri yerə gedib çıxırlar – eynən bizdə qayığa əyləşərək Rone ilə Avinyona, yaxud Arla getmək kimi. Ancaq sizə bəllidir ki, dünyada kamil heç nə yoxdur və heç yerdə tam zövq-səfa yoxdur; buna görə burada da, öyrəndiyimiz kimi, yolları güdərkən körpüləri toxaclayan adamlar tayfası mövcuddur və zavallı yollar qorxaraq onlardan quldur kimi uzaq qaçır. Bu adamlar hərəkət edən yolları güdürlər və onları canavar kimi kəməndlə, yaxud cüllüt kimi torlarla tuturlar. Mənim gözümlə qabağında belə adamlardan birini ədliyyə ona görə yaxaladı ki, o, səhvən, sağlam düşüncənin ziddinə olaraq məktəbli yolunu, yəni ən uzun yolu seçmişdi; o biri isə, əksinə, lovğalanırdı ki, ən qısa yolu, yəni döyüş yolunu seçib və bunca uğurlu bir seçim sayəsində o, öz məqsədinə birinci çatıb.

Karpalim bu xüsusda Epistemonu andırdı ki, bir dəfə onun divarın dibinə işədiyini görüb və xeyirxah Pantaqruelin səhər qəbuluna Epistemonun həmişə birinci gəlməsi, guya, onu indi təəccübləndirmir, çünki onun yolu, guya, ən qısa və ən kələkötürsüz yol olub.

Mən bu adada böyük Burj yolu ilə tanışdım, onun tısbağa addımlarıyla yeridiyini gördüm və arabaçıları görərkən onun

¹ Qodos – yol (yun.)

qaçmağa üz qoyduğuna diqqət yetirdim – o qorxurdu ki, arabacılar onu atların dirnaqlarıyla tapdalayar və arabalarla üstündən keçərlər, necə ki Tullius cəng arabasıyla altıncı Roma çarı olan atası Servius Tulliusun üstündən keçmişdi¹.

Bir də mən Perronadan Sen-Kantənə gedən köhnə yolu tanıdım və o, mənə görkəmcə tamamilə ədəb-ərkanlı göründü.

Mən orada qayaların arasıyla gedən və yekə ayı şəklində dağa dırmaşan köhnə əziz Ferrat yolunu tanıdım. Bu yola uzaqdan baxaraq qeyri-ixtiyari düşündüm ki, əgər şiri ayı ilə əvəz eləsək, müqəddəs İyeronimusu məhz belə təsvir edirlər: bu yol da eyni dərəcədə tabsız-təqətsizdir və onun da eyni cür uzun ağı, pırtlaşığı saqqalı var – bunlar buzlaqlar idi; onun üzərində iri, balta işinə oxşayan şam təsbehləri asılmışdı; o, sanki, dizləri üstündə sürünürdü, amma dayanmırdı və heç də yerdə uzanmamışdı, o, böyük, iti daşlarla özünün sinəsinə döyürdü. O, bizdə qorxuqarışığı bir şəfqət duyğusu doğurdu.

Yerli bakalavr bizi bir kənara çağırırdı və hamar ağı, nə vaxt sa küləş döşənmiş yolu göstərirdi dedi: “İndi siz suyun hər şeyin başlanğıcı olduğunu güman eləyən Miletli Falesin fikrini, eləcə də hər şeyin başlanğıcını okeandan götürdüyünü iddia edən Homerin sözünü təkzib eləməzsiniz. Bax bu yollar sudan çıxıb və suya da qayıdacaq: iki ay öncə burada qayıqda üzürdülər, indi isə onda araba sürürlər”.

– Təəccübləndirməyə şey tapdılar! – Pantaqrueel dilləndi.
– Bizim tərəflərdə hər il beş yüz dəfə, bəzən isə daha artıq belə çevrilmələr olur.

Ardınca o, qaçaraq yeriyən bu yollara baxa-baxa belə bir mülahizə yürütdü ki, Filolay və Aristarx öz fəlsəfi sistemlərini başqa bir yerdə deyil, məhz bu adada yaradıblar, Selevk² isə məhz burada bu nəticəyə gəlib ki, əslində göy deyil, Yer öz qütbləri ətrafında fırlanır, hərçənd biz bunun əksini həqiqət

¹ Tullius cəng arabasıyla... atası... üstündən keçmişdi – bu hadisə Tit Livinin “Roma tarixi”ndə təsvir olunub. (I, 48)

²... Filolay və Aristarx öz fəlsəfi sistemlərini... məhz bu adada yaradıblar... – Krotonlu Filolay (e. ə. V əsr), Samosalı Aristarx (e. ə. III əsr), Selvekiyalı Selevk (e. ə. I əsr) Yerin Günəş ətrafında fırlandığı haqqında fərziyyə irəli sürüblər. Sonralar bunu Kopernik dəstəkləyib.

kimi qəbul etməyə meyilliyik: axı biz Luarada üzəndə bizə elə gəlir ki, sahilə ağaclar hərəkət edir; halbuki onlar hərəkətsizdir, hərəkətdə olan isə suda üzərək bizi aparan qayıqdır.

Gəmiyə qayıdarkən gördük ki, sahil yaxınlığında özləri tələyə düşmüş olan üç yol keşikçisini təkərləməyə¹ hazırlaşır və körpünü toxaclaıarkən onun qabırğasını sındırmış qatı bir yaramazı vam odda qızardılar; bizi başa saldılar ki, bu, Nil dəhnələri və bəndləri yoludur.

XXVII Fəsil. Taxta Başmaqlar adasını keçməyimiz, eləcə də oxuyan qardaşlar ordeni haqqında

Ardınca biz Taxta Başmaqlar adasına yan aldıq ki, bu başmaqlar incə ayaqqabı dərəcəsinə heç cür aid deyil; buna baxmayaraq, bu adanın kralı Üçüncü Beni bizi qəbul etdi, bizimlə olduqca mehriban davrandı və içki məclisindən sonra oxuyan qardaşlar – o, bu rahibləri belə adlandırır – üçün onun tərəfindən əsası qoyulmuş, təsis edilmiş və tikilmiş yeni monastıra baxmağa apardı və burada izah etdi ki, materikdə xeyirxah Madonna itaətkar xidmətçiləri və sitayişçiləri², eləcə də adlı-sanlı və hörmətəlayiq minorit qardaşları, papa bullaları bemoğulan, minimal qardaşları, hisəverilmiş siyənəkçilər, habelə səkkizdəbir qardaşları yaşayırlar, rahib üçün isə “oxuyan”dan daha qısa ad düşünüb tapmaq mümkün deyil. Yerli sakinlərə tam oxşar olan qanunlara və elan edilmiş Kvinta fərmanına əsasən, onlar taxtapuşçular kimi geyinmişdilər, ancaq bir fərqlə ki, məsələn, Anjuy taxtapuşçularında dizlər sırınmış olur, bunlarda isə qarınlar içlikli idi, qeyd etmək gərəkdir ki, qarın dolduranlar burada böyük hörmətə malikdirlər. Onlar ayaqqabı şəklində miyança gəzdirirdilər, həm də hər bir rahibin iki miyançası olurdu: biri qabaqdan, o biri daldan; bu miyança ikiliyi isə, sanki, özlüyündə hansısa yasaq və cəhşətli sirləri təcəssüm etdirməliydi. Onların ayaqlarında Qum dənisi

¹ *Təkərləmək* – təkərə bağlayıb əzabla öldürmək (qədim cəza üsulu)

² ... *xeyirxah Madonna itaətkar xidmətçiləri və sitayişçiləri...* – XIII əsrdə Florensiyada təsis edilmiş servitlər ordeni

zi¹ sakinlərininki kimi nohuraoxşar dəyirmi başmaqlar var idi; bütün bunlardan başqa, onlar saqqallarını qırxırdılar, ayaqqabılarının altlıqları mismarlanmış olurdu. Taleyə laqeyd olduqlarını hamıya göstərmək üçünsə onlar peysərlərinin tükünü təpədən ta kürəyə qədər qırxır və eynən donuz qılı kimi yolurdular. Qabaqdan isə gicgah sümüklərindən başlayaraq saçlar maneəsiz bitirdi. Beləcə, onlar Taleyə qarşı çıxır, özlərini elə aparırdılar ki, sanki, dünya nemətlərində, az da olsa, gözləri yoxmuş. Özlərinin düşmən Taleyə tam sayğısızlıqlarını göstərmək üçünsə onlar həm də iti ülgüc gəzdirdilər, amma əllərində yox, təsbeh kimi, kəmərlərinin arxasında və onu gündüz iki dəfə, gecə üç dəfə itiləyirdilər.

Onların hər birinin ayağına yumru kürə bərkidilmişdi, zira, bəlli olduğu kimi, Taleyin ayaqlarının altında da belə bir kürə mövcuddur. Başlıq onlarda arxadan deyil, qabaqdan bağlandı; beləliklə, onların üzləri görünmürdü və onlar həm Taleyin özünə, həm də Taleyi gətirmişlərə – eynən bizim üzlərində “sifətqizlət”, yaxud sizin dediyiniz kimi, yarımmaska (qədimlər isə onu “məhəbbət” adlandırırdılar, çünki məhəbbət bir çox günahı ört-basdır edir) olan saxta, daha doğrusu, saray xanımlarımız kimi nə qədər desən, gülə bilirdilər. Peysərə gəlincə, bizim üzümüz kimi, bu, onlarda həmişə açıq olurdu. Onlar ağıllarına necə yerləşsə, elə də gəzə bilirdilər: qarınları qabağa, yaxud dalları qabağa. Əgər onlar dalları qabağa gəldirilərsə, düşünmək olardı ki, bu, onların təbii yerləşləridir: ayaqlarında başmaq dəyirmi idi, lazım olan yerdə miyança gözə çarpırdı, üz isə arxadan hamar və təmiz qırxılmış idi və biz onda, sanki, hindqozundakı kimi iki göz və ağız görürdük. Qarınları qabağa getdikdə isə hər kəs onların gözübağlıca oynadıqlarını düşünərdi. Onlardan gözünü çəkə bilmirdin!

Onların həyat tərzləri isə belə idi: parlaq Dan ulduzu üfüqdə görünər-görünməz onlar qardaş sevgisi duyğusundan bir-birinə məhmizli çəkmələr geydirirdilər. Belə məhmizli çəkmələrdəcə onlar yatır, yaxud xoruldayırdılar və bu zaman onların burunları gözlüklə yəhərlənmiş olurdu.

¹ *Qum dənizi* – Ərəbistan yarımadasında vilayət

Biz bu adətə təəccüb elədik, ancaq onların açıqlaması bizi təmin elədi. Onlar buna isnad elədilər ki, Qiyamət günü adamları yuxuda və rahatlıq zamanı haqlayacaq. İş bundadır ki, Tale ərköyünlüyündən fərqli olaraq, bu məhkəmə qarşısında dayanmaqdan qorxmadıqlarını mümkün qədər aydın göstərmək üçün onlar şeypurun ilk səsənişiyə at belinə sıçramağa hazır vəziyyətdə – məhmızlı çəkmələrdə yatırlar.

Günorta zəngi çalınanda (diqqət yetirin ki, onların bütün zəngləri – həm saatlarda, həm də kilsələrdə və yemək otaqlarında – Pontanonun vəsiyyəti üzrə düzəldilmişdi, yəni ən yaxşı quş tükü ilə doldurulmuşdu, onlarda dil əvəzinə isə tülkü quyruqları asılmışdı) – deyirəm ki, günorta zəngi çalınanda onlar ayılır və çəkmələrini çıxarırdılar; kim istəyirdisə – işəyirdi, kim istəyirdisə – qarnını boşaldırdı, kim istəyirdisə – burnunu silirdi. İcbari qaydada, ciddi nizamnamənin tələbinə görə, hamı çoxlu və davamlı əsnəməliydi – onlar səhər yeməyini əsnəklərlə yeyirdilər. Bu tamaşa mənə məzəli göründü. Onlar məhmızlı çəkmələrini tövlədə saxlayaraq monastır qalereyasına gedir, son dərəcə cidd-cəhdlə əllərini yuyur və ağızlarını yaxalayırıdılar; sonra uzun skamyanın üstündə oturur, ta monastır başçısı onlara fiştinqla işarə verməyə qədər dişlərini təmizləyirdilər; fiştinq səslənən kimi hər kəs cəhəngini bacardıqca geniş açıb əsnəyirdi; əsnəmək bəzən yarım saat, bəzən daha çox, bəzən də daha az çəkirdi – bu və ya başqa bayramda səhər yeməyinin müddəti barədə monastır başçısının rəyindən asılı olaraq – səhər yeməyindən sonra isə birində Xeyirxahlığın, o birində isə Taleyin çox gözəl təsvir olduğu iki ələmin iştirakı ilə təntənəli yürüş düzəldirdilər. Oxuyanlardan biri irəlidə Taleyin əksi olan ələmi aparırdı; onun ardınca əlində Xeyirxahlığın ələmini və Merkuri suyunda¹ (bunun təsvirini biz Ovidinin Fastlarında, V kn. görürük) isladılmış xovlu çiləyici tutmuş başqa bir oxuyan gedirdi və o, özünün bu çiləyicisi ilə aramsız olaraq qabaqda gedən və Taleyi aparən oxuyanı tələsdirirdi.

¹ *Merkuri suyu* – müqəddəs suçiləmə ayini üçün suyu Romada Merkuri fəvvarəsindən götürürdülər.

– Belə nizam Siseronun və akademiklərin baxışlarına ziddir, – Panurq qeyd etdi, – axı onların iddiasına görə, qabaqda Xeyirxahlıq, arxada isə Tale getməlidir.

Ancaq bizə başa saldılar ki, oxuyanların məqsədi Taleyi açmaqdır; buna görə də onlar düz hərəkət edirlər.

Yürüş zamanı onlar pəsdən və tamamilə ahəngə uyğun bir surətdə hansisa antifonlar oxuyurdular – mən bu patlençiliyi anlamadım; dinşəyəndə isə gördüm ki, onlar yalnız qulaqlarıyla oxuyurlar. Eh, bunlar necə gözəl nəğmələr idi və zəng səsləriylə necə də uyuşurdu! Burada artıq ahəng pozula bilməzdi. Pantaqrueel bu yürüş barəsində son dərəcə ağıllı bir qeyd etdi.

– Oxuyanların bicliyi sizə aydındır, anlaşılandır? – o, bizə üz tutdu. – Keçid zamanı onlar bir kilsə qapısından çıxıb, o birinə girdilər. Onlar haradan çıxmışdırsa, ora girməkdən saqındılar. Şərəfimə and olsun, bu adamlar bicdirlər... sadəcə, bic yox, fəndgir, fırldaqçdırlar, sadəcə, fırldaqçı deyil, lotubambılı və saman altıdan su yeridəndirlər.

– Bu biclik okkultizm fəlsəfəsindən əxz edilib, – Jan qardaş qeyd etdi, – mənşə ondan heç bir zad qanmıram.

– O, elə bununla təhlükəlidir ki, ondan heç nə anlamaq olmur, – Pantaqrueel dilləndi. – Anlaşılan biclik, duyulan biclik, üstü açılan biclik hər bir anlamını itirir və biclik olmaqdan çıxır – biz onu sarsaqçılıq adlandırırıq. Şərəfimə and olsun, bu biclər bicliyin bir çox başqa çeşidlərində də sınaqdan çıxıblar.

Keçid başa çatdıqda, gəzinti və faydalı təmrinlərdən sonra olduğu kimi, oxuyanlar yemək otağına yollandılar və masaların altına girərək qarınları və sinələri ilə fənərlərin üstünə uzandılar. Bu zaman kök bir başmaqçı gəldi və onlara heç də qidalı olmayan qəlyanaltı təklif elədi: onlar pendirlə başladılar, xardal və kahı ilə də qurtardılar – Marsialın şəhadətinə görə, qədimlərin adəti belə imiş. Sonra hamı hərəyə bir nəlbəki xardal aldı – onlar bunu öz ikindiləri üçün saxlamalı idilər.

Onların süfrəsi belə idi: bazar günləri onlar qan kolbasası, içalat kolbasası, sosiska, piylə doldurulmuş dana əti, donuz ciyəri və bildirçin yeyirdilər (iştahanı oyatmaq üçün həmişəki

pendiri və çərəklik xardalı saymasaq). Bazar ertələri – çoxlu şərh və sətirarası oxumalarla təchiz olunmuş piylə əla noxud. Çərşənbə axşamları – xeyli miqdarda dualanmış çörək, qoğal, piroq, qalet və peçenyə. Çərşənbə günləri – kənd yeməkləri, yəni: qoyun kəlləpaçası, dana kəlləpaçası və porsuq kəlləpaçası (bu yerlərdə bunlar bol idi). Cümə axşamları – yeddi çeşiddə şorba, fasilələrdə isə – həmişəki xardal. Cümə günləri – quşarmudundan savayı heç nə (o da rənginə əsasən tam dəymiş olmurdu). Şənbə günləri onlar sümük gəmirirdilər. Qeyd olunmalıdır ki, bu, onların əhvali-ruhiyyələrinə və sağlamlılıqlarına heç cür təsir etmirdi, çünki mədələri şənbə günləri əla işləyirdi. Onlar antitale şərabı içirdilər – hansısa yerli bir içki onlarda belə adlanırdı. Onlar yemək, yaxud içmək istəyəndə başlıqlarını sinələrinə endirirdilər və başlıq onlara xörək dəsmalını əvəz edirdi.

Nahardan sonra onlar səylə, özü də hökmən uzada-uzada oxuyaraq, Tanrıya ibadət edirdilər. Günün qalan vaxtını onlar Qiyamət gününün intizarı ilə xeyirxah işlərə sərf edirdilər: bazar günləri bir-birini yumruqlayırdılar; bazar ertələri bir-birinin burnunu çırtmalayırdılar; çərşənbə axşamları bir-birini cırmaqlayırdılar; çərşənbə günləri bir-birinin başını piyləyirdilər; cümə axşamları bir-birinin burnunu qurdalayırdılar; cümə günləri bir-birini qıdıqlayırdılar; şənbə günləri bir-birini qırmanclayırdılar.

Onlar monastırda belə yaşayırdılar. İşdir-şayəd, monastır başçısının sərəncamı ilə harasa səfər etməli olurdularsa, dənizlə, yaxud çayla gedirlərsə – balıq, quruda isə – ət yemək, yemək nədir, hətta dadmaq ən ciddi şəkildə, ən dəhşətli cəza qorxusu altında yasaq olunurdu ki, nə qarınqululuğun, nə də şəhvətin onlar üzərində hakimiyyətə malik olmadığını və onların Marpes qayası kimi sarsılmaz olduqlarını¹ hər kəs əyani surətdə yəqin etsin. Onlar camaat arasında da hər biri öz hərəkətini uyğun və layiqli antifonlarla müşayiət edirdilər və artıq deyildiyi kimi, həmişə qulaqları ilə oxuyurdular. Günəş

¹ ...onların Marpes qayası kimi sarsılmaz olduqlarını... – Marpes-Paros adasında dağdır; orada məşhur Paros məməri çıxanırdı.

okeana endikdə isə onlar monastırda olduğu kimi bir-birinə mahmızlı çəkmələr geydirir və gözlüklərini taxaraq, yatağa uzanırdılar.

Gecəyarı onların yanına başmaq gəlirdi – onda onlar cəld qalxırdılar və ülgüclərini sürtüb itiləməyə başlayırdılar, təntənəli nümayişin tamamında isə masaların altına yığışır və yuxarıda təsvir edilən üsulla qidalanırdılar. Bu məzəli oxuyan qardaşlara baxan Dişparçalayan Jan qardaş onların nizamnamələrinin mahiyyətinə varanda özündən çıxdı və ucadan qışqırdı:

– Ax sizi, qırxıq siçovullar, axı sizin üstünüzə necə çıxmırmayasan? İndi Priap¹ burada olaydı: o, burada, Kanidiyanın gecə sehrbazlıqları zamanındakı kimi var gücüylə guruldadı – siz özünüz üçün oxumaq, o isə sizin hamınıza s.....q. İndi mən tam əminəm ki, biz antixtonların və antipodların torpağındayıq. Almaniyada monastırları uçurur, rahiblərin başlarını “qırxırlar”, burada isə monastırları tikirlər; buna görə də burada hər şey tərsinədir və hər şey kəlləmayallaqdır.

XXVIII Fəsil. Panurqun oxuyan qardaşı sorğu-sual edərkən ondan lakonik cavablar alması haqqında

Bu adada olduğumuz bütün müddətdə Panurq bütün işgücünü ataraq yalnız bu misilsiz oxuyan qardaşların sirsifətlərini diqqətlə öyrənməklə məşğul idi; nəhayət, onlardan hisəverilmiş şeytan kimi kök olan birinin paltarının qolundan dartaraq soruşdu:

– Frater² oxuyan, oxuyan, oxuyancığ, hanı sənin cananın?

Oxuyan isə onun bu sualına belə cavab verdi:

– Aşağıda.

P a n u r q. Burada, sizdə onlardan çoxdurmu?

O x u y a n. Azdır.

¹ İndi Priap burada olaydı... – Horatsinin “Satirlər”indən süjet (I, 8); cadugərlər Kanidiya və Saqana tanrı Priapın taxta heykəlinin birbaşa ayağının dibində sehrbazlıq edimislər, ən sonda isə heykəl cadugərlərdən qorxaraq çatlayıbmiş.

² Qardaş (*lat.*)

- P a n u r q. Hər halda, nə qədərdir?
O x u y a n. İyirmi.
P a n u r q. Bəs siz nə qədər istərdiniz?
O x u y a n. Yüz.
P a n u r q. Onları harada gizlədirsiniz?
O x u y a n. Orada.
P a n u r q. Güman etməliyəm ki, onlar müxtəlif yaşdadır,
bəs boyları necədir?
O x u y a n. Ucadır.
P a n u r q. Onların üzləri nə rəngdədir?
O x u y a n. Ağappaq.
P a n u r q. Saçları?
O x u y a n. Sarışın.
P a n u r q. Bəs gözləri?
O x u y a n. Qara.
P a n u r q. Döşləri?
O x u y a n. Girdə.
P a n u r q. Çöhrələri?
O x u y a n. Göyçək.
P a n u r q. Qaşcıqları?
O x u y a n. Xovlu.
P a n u r q. Cazibələri?
O x u y a n. Dəbdəbəli.
P a n u r q. Baxış?
O x u y a n. Açıq.
P a n u r q. Bəs ayaqları?
O x u y a n. Hamar.
P a n u r q. Dabanları?
O x u y a n. Qısa.
P a n u r q. Bəs alt hissələri?
O x u y a n. Əla.
P a n u r q. Hə, bəs qolları?
O x u y a n. Uzun.
P a n u r q. Əllərinə nə geyirlər?
O x u y a n. Əlcək.
P a n u r q. Bəs barmaqlarındakı üzüklər?
O x u y a n. Qızıl.

P a n u r q. Onlara nə geyindirməyə üstünlük verirsiniz?

O x u y a n. Mahud.

P a n u r q. Bəs onlara hansı mahud geyindirirsiniz?

O x u y a n. Yeni.

P a n u r q. Hansı rəngdə?

O x u y a n. Açıq-yaşıl.

P a n u r q. Bəs onların şlyapaları necədir?

O x u y a n. Mavi.

P a n u r q. Bəs ayaqqabıları?

O x u y a n. Qəhvəyi.

P a n u r q. Bəs onların mahudu hansındandır?

O x u y a n. Yaxşısından.

P a n u r q. Bəs başmaqları nədəndir?

O x u y a n. Dəridən.

P a n u r q. Hansı çeşiddən?

O x u y a n. Ən pisindən.

P a n u r q. Onların yerləşləri necədir?

O x u y a n. Yeyin.

P a n u r q. Mətbəxə keçək – mən sizin cananların mətbəxini nəzərdə tuturam. Gəlin tələsmədən hər şeyi cikinə-bikinə qədər araşdıraq. Onların mətbəxində nə var?

O x u y a n. Alov.

P a n u r q. Onu nə saxlayır?

O x u y a n. Odun.

P a n u r q. Məhz hansılar?

O x u y a n. Qurular.

P a n u r q. Siz hansı ağaca üstünlük verirsiniz?

O x u y a n. Qaraçöhrəyə.

P a n u r q. Bəs budaqlar və talaşalar?

O x u y a n. Qızılağac.

P a n u r q. Otaqları nə ilə isidirsiniz?

O x u y a n. Şamağacıyla.

P a n u r q. Daha nə ilə?

O x u y a n. Cökə ilə.

P a n u r q. Sizin məşuqələrinizi mən artıq yarıyacan öyrəndim. Bəs onları necə yedirirsiniz?

O x u y a n. Yaxşı.

P a n u r q. Onlar nə yeyirlər?
O x u y a n. Çörək.
P a n u r q. Hansı?
O x u y a n. Qara.
P a n u r q. Daha nə?
O x u y a n. Ət.
P a n u r q. Məhz necə?
O x u y a n. Qızardılmış.
P a n u r q. Onlar heç şorba yemirlər?
O x u y a n. Heç.
P a n u r q. Bəs pirojna?
O x u y a n. Var gücləriylə.
P a n u r q. Mən də. Bəs onlar balıq yeyirlər?
O x u y a n. Hə.
P a n u r q. Hansından? Və daha nə?
O x u y a n. Yumurta.
P a n u r q. Bəs onlar necə yumurta xoşlayırlar?
O x u y a n. Bişmiş.
P a n u r q. Hə, amma onları məhz necə bişirirsiniz?
O x u y a n. Bərk.
P a n u r q. Onların bütün yeməyi bundan ibarətdir?
O x u y a n. Yox.
P a n u r q. Bəs onda onlara daha nə verirsiniz?
O x u y a n. Mal əti.
P a n u r q. Daha nə?
O x u y a n. Donuz əti.
P a n u r q. Daha nə?
O x u y a n. Dişi qaz əti.
P a n u r q. Bəs bundan savayı?
O x u y a n. Erkək qaz əti.
P a n u r q. *İtem?*
O x u y a n. Xoruz əti.
P a n u r q. Bəs ədviyyat qismində?
O x u y a n. Duz.
P a n u r q. Bəs şimiyyat?
O x u y a n. Şirə.
P a n u r q. Bəs naharın sonunda?

O x u y a n. Düyü.

P a n u r q. Bəs daha nə?

O x u y a n. Süd.

P a n u r q. Bəs daha nə?

O x u y a n. Noxud.

P a n u r q. Məhz hansı noxudu nəzərdə tutursunuz?

O x u y a n. Göy.

P a n u r q. Bəs noxud nə ilə?

O x u y a n. Piylə.

P a n u r q. Bəs hansı meyvələr?

O x u y a n. Dadlı.

P a n u r q. Yəni?

O x u y a n. Kal.

P a n u r q. Daha nə?

O x u y a n. Qoz-fındıq.

P a n u r q. Bəs onlar necə içirlər?

O x u y a n. Axıradək.

P a n u r q. Nə içirlər?

O x u y a n. Şərab.

P a n u r q. Hansı?

O x u y a n. Ağ.

P a n u r q. Bəs qışda?

O x u y a n. Xeyirli.

P a n u r q. Bəs yazda?

O x u y a n. Büzüşdürücü.

P a n u r q. Bəs yayda?

O x u y a n. Soyuq.

P a n u r q. Bəs payızda, üzüm yığılan zaman?

O x u y a n. Şirin.

– Cübbəmə and olsun, – Jan qardaş çığırdı, – güman etməliyəm ki, sizin bu oxuyan fahişələriniz belə şirin və zəngin qidadan sizin üçün yortalayarlar!

– Bağışlayın, mən hələ qurtarmamışam, – Panurq dedi.

P a n u r q. Onlar nə vaxt və saat neçədə uzanırlar?

O x u y a n. Gecə.

P a n u r q. Bəs nə vaxt qalxırlar?

O x u y a n. Gündüz.

– Belə sevimli oxuyanı mən hələ bu il hərləməmişəm!
– Panurq qeyd etdi. – Allaha, müqəddəs xoşbəxt Oxuyana və müqəddəs xoşbəxt günahsız bakirə Oxuyannaya yalvarıram ki, onlar bunu Paris məhkəmə palatasının sədri eləsinlər. Vallah, dostlarım, ondan çox yaxşı iş başdan eləyən, prosesləri sürətləndirən, mübahisələri dayandıran, kisələri boşaldan, kağızları vərəqləyən, stenoqrafiya həvəskarını çıxardı!

P a n u r q. Sizde nə vaxt sakitlik olur?

O x u y a n. Avqustda.

P a n u r q. Bəs ən qızmar çağ?

O x u y a n. Martda.

P a n u r q. Bəs bütün qalan vaxtı sizin işləriniz necə gedir?

O x u y a n. Ürəklə.

Burada Panurq gülərək dedi:

– Ay səni, əziz oxuyan! Siz onun cavablarının necə qəti, qısa və yığcam olduğuna fikir verdiniz? O ən yüksək dərəcədə azdanışandır. Məncə, o, o kəslərdəndir ki, onlar bir albalını üç hissəyə bölürlər.

– Amma özünün rəfiqələri ilə, başıma nələr, tamam başqa cür danışıq, – Jan qardaş qeyd etdi, – onlarla o həтта olduqca çoxdanışandır. Bax indi sən albalının üç hissəsi barəsində danışıdın, mən sə İlahiyyatçı Qriqoriyə and içirəm ki, onun üçün qoyun beli iki hissədən, bir kvart şərab isə bir qurtumdan artıq eləməz. Baxın, o, necə ölüvaydır.

– Bu əclaf rahiblər hər yerdə eyni cür acgözdürlər, – Epistemon söylədi. – Hələ bir bizi inandırırırlar ki, guya, öz həyatlarından savayı onlar bu dünyada heç nəyə malik deyillər. Lənət şeytana, onda onların kralları və böyük padşahları nə ilə varlıdır?

XXIX Fəsil. Epistemonun Böyük pəhriz təyin edilməsini bəyənməməsi haqqında

– Fikir verdinizmi ki, – Epistemon davam etdi, – bu yaramaz düşük, martı əxlaqsızlıq ayı hesab edir?

– Hə, – Pantaqrueel cavab verdi, – ancaq mart ayında həmişə pəhriz olur, pəhriz isə bədəni üzmək, şəhvəti öldürmək və eşq atəşini ram eləmək üçün təyin edilir.

– İndi siz mühakimə yürüdə bilərsiniz, – Epistemon qeyd etdi, – əgər “oxuyan” adlandırılan bu əyilmiş başmaq məhz pəhriz zamanı tərədən dırnağacan əxlaqsızlıq çirkabına bulaanmış olduğunu özü etiraf edirsə, pəhrizi ilk dəfə təyin edən həmin papa haqlı idimi? Bu vəziyyəti xeyirxah və məlumatlı həkimlər onunla izah edirlər ki, ilin başqa heç bir zamanında pəhrizdəki qədər duyğuları qıcıqlandıran qidalar yeyilmir, məsələn, bunlar kimi: paxla, noxud, lobyə, türk noxudu, soğan, qoz, istirdiyyə, siyənək, tutma, şoraba, müxtəlif qızıqdırıcı bitkilərdən – yəni yabanı xardaldan, ərikgülündən, tər-xundan, kressdən¹, su kərəvizindən, rapunseldən, xaşxaşdan, mayaotundan, düyüdən hazırlanmış salatlar.

– Ola bilsin, mənimlə razılaşmayacaqsınız, – Pantaqrueel dedi, – mənə bu fikirdəyəm ki, Böyük pəhrizin qurucusu olan xeyirxah papa sizin saydığınız qidalara insan nəslinin davamına kömək edən şeylər kimi məhz o çağda icazə verir ki, onda həqiqi istilik qış soyuqlarının onu dustaq etdikləri bədənin mərkəzindən çıxmağa başlayır və eynən ağac şirəsi kimi bütün üzvlərə yayılır, məni bu düşüncəyə isə bax bu sövq edib: Tuar metrika kitablarında oktyabrda və noyabrda doğulmuş uşaqların sayı qalan on ayda doğulmuş uşaqların sayını üstələyir; beləliklə, əgər filan qədər ay geri saysaq, görərik ki, oktyabr və noyabr uşaqlarını pəhriz övladları saymaq olar.

– Sizi böyük məmnuniyyətlə dinləyirəm, – Jan qardaş danışmağa başladı, – ancaq Jambada məhəllə keşişi belə böyük hamiləlik sayını heç də pəhriz qidasının deyil, bütün bu donqar dilənçi-müftəxorların, kiləkəbaş xətiblərin və günahları bağışlayan keşişlərin ayağına yazır: pəhriz – onların zamanıdır, onlar da şəhvətpərəst ərləri qorxutmağa başlayırlar ki, demə, bunlar Lüsiferin caynaqlarının üçcə tuazlığında imişlər. Qorxudulmuş ərlər qulluqçu qızlardan sallaşmaqdan əl götürürlər və arvadlarının yanına qayıdırlar. Vəssalam, mənim demək istədiyim bu idi.

¹ Kress – çoxillik ot bitkisi

– Böyük pəhrizin tətbiq edilməsinə istədiyiniz izahı verə bilərsiniz, hər kəs öz fikrində qalmaqda azaddır, – Epistemon dedi, – ancaq pəhrizin ləğvinə (buna isə az qalıb) bütün təbiblər etiraz edirlər, mən bunu bilirəm, mən bunu onların özlərindən eşitmişəm. Pəhrizsiz onların sənəti tənəzzülə uğrayacaq – onlar qazanlarından o səbəbdən məhrum olacaqlar ki, daha xəstə-filan olmayacaq. Pəhriz hər çeşiddən olan xəstəliklər doğurur, bu, bütün xəstəliklərin gerçək şitilliyi, həqiqi yuvası və əsas mərkəzidir. Həmçinin nəzərə alın ki, pəhrizdən yalnız bədən çürümür, həm də ruh zədələnilir. Bu elə bir zamandır ki, şeytanlar dəridən-qabıqdan çıxırlar, riyakarlar hakimiyyəti ələ keçirirlər, yalançı möminlər üçünsə həyat tam bir bayrama çevrilir və onlar həmin vaxt yağ-bal içində üzürlər: hər cür yığıncaqlar, öyüd-nəsihətlər, bağışlanmalar, tövbələr, qamçılamlar, lənət-qarğışlar. Mən heç də arimaspların bizdən yaxşı olduqlarını demək istəmirəm¹ – sadəcə, yeri gəldi, dedim.

– Hə, adətləri gözləyən və zümməməçi əxlaqsız, – Panurq danışmağa başladı, – necə düşünürsən, o kimdir? Kafir?

O x u y a n. Tamamilə.

P a n u r q. Yoxsa, onu yandırmalıyıq?

O x u y a n. Yandırmalıyıq.

P a n u r q. Bacardıqca tez?

O x u y a n. Hə.

P a n u r q. Qaynatmadan?

O x u y a n. Qaynatmadan.

P a n u r q. Axı necə?

O x u y a n. Diri-diri.

P a n u r q. Onda ona nə olacaq?

O x u y a n. Öləcək.

P a n u r q. Görünür, o, sizə əməlli-başlı pislik edib.

O x u y a n. Bəs nə!

P a n u r q. Onu kim zənn edirsiniz?

O x u y a n. Gicbəsər.

P a n u r q. Gicbəsər, yoxsa dəli?

¹ Mən heç də arimaspların bizdən yaxşı olduqlarını demək istəmirəm... – ola bilsin, islahatı qəbul edən, lakin pəhriz saxlamayan şimal xalqları nəzərdə tutulur. (müqayisə et: “Dördüncü kitab”, LVI fəs.)

O x u y a n. Ondan da betəri.

P a n u r q. Onu nəyə döndərmək istərdiniz?

O x u y a n. Külə.

P a n u r q. Siz artıq kimisə yandırmalı olmusunuz?

O x u y a n. Çoxlarını.

P a n u r q. Onlar da kafir idilər?

O x u y a n. Buna çatmazdılar.

P a n u r q. Bəs daha kimlərisə yandıracasınız?

O x u y a n. Oho!

P a n u r q. Bəlkə, kiməsə aman verəsiniz?

O x u y a n. Heç kimə.

P a n u r q. Yəqin, hamısını dalbadal?

O x u y a n. Bir nəfər kimi.

– Başa düşmürəm, bu haramzadə rahiblə laqçırtı vurmaqdan nə həzz almaq olar, – Epistemon qeyd etdi, – yaxşı ki, sizinlə çoxdan tanışam, yoxsa bu, sizi əməlli-başlı mənim gözündən salardı.

– Sizə nə olub, Allah saxlamış! – Panurq səsləndi.

– O, mənə o qədər xoş təəssürat bağışladı ki, məmnuniyyətlə onu Qarqantuanın yanına aparardım. Vaxt verin evlənim, arvadım onunla əylənəcək.

– Yalnız əylənməyəcək, həm də onunla sərələnəcək, – Epistemon söhbətə söz qatdı.

– Zavallı Panurq, sənin işlərin xarabdır, – Jan qardaş gülə-gülə dedi, – düz dabanlarına qədər buynuzlu olacaqsan.

XXX Fəsil. Bizim Atlas ölkəsinə baş çəkməyimiz haqqında

Oxuyan qardaşların yeni dini ilə tanışlıqdan məmnun qalıb, biz iki gün üzdüük, üçüncü gün isə losmanımız bütün adaların ən gözəli və ən ecazkarı olan bir adanı aşkar etdi; o, Friz¹ adası adlanır, çünki burada yollar frizdəndir. Bu adada saray pajlarının xüsusilə çox sevdikləri Atlas ölkəsi yerləşir;

¹ Friz – qalın xovlu parça

burada bitən ağaclar və otlar nə çiçəklərini, nə də yarpaqlarını heç vaxt tökmür – onlar ipək ştofdan¹ və bəzəkil məxmərdəndir. Heyvanlar və quşlar – xalçadandır.

Biz burada çoxlu heyvan, quş, ağac gördük, onlar həm görkəmlərinə, həm ölçülərinə, həm həcmələrinə, həm də rənglərinə görə bizimkilərə bənzəyirdilər, ancaq bizimkilərdən fərqli olaraq onlar heç nə yemir, qətiyyəən oxumur və qətiyyəən dişləmirdilər. Orada elələri də var idi ki, o cümlədən, müxtəlifölçülü bir neçə fil olmaqla belələrinə qabaqlar biz heç vaxt görməmişdik; onların arasında altı erkək və altı dişli mənim diqqətimi özəlliklə çəkdi ki, belələrinə Roma imperatoru Tiberiusun qardaşı oğlu Germanikin zamanında Roma teatrında onların tərbiyəçisi nümayiş etdirmişdi: bunlar alim, musiqiçi, filosof, rəqqas, kəndirbaz, fokusçu fillər idi; onlar təmkinlə masa arxasında oturmuşdular və monastır yeməxanasında müqəddəs atalar kimi sakitcə yeyib-ıçirdilər. Onların sifətlərində xortum adlanan iki dirsək² uzunluqda asmalıq var və onlar bu xortumla içmək üçün su götürürlər, yerdən xurma, gavalı, hər qəbildən olan qidaları qaldırır, özlərini qoruyur və onunla eynən əl kimi vururlar, adamları havaya qaldırırlar və bu adamlar yıxılaraq gülməkdən cırlılırlar. Onların əl yelpincinə oxşar böyük, çox göyçək qulaqları var. Onların ayaqlarında oynaqlar və buğumlar var, bunun əksini iddia edənlər isə, güman edirəm, filləri yalnız şəkillərdə görüblər. Onların dişlərinin sayına iki buynuz da daxildir – Yuba onları belə adlandırır, eləcə də Pavsani deyir ki, bu, diş deyil, buynuzdur. Filostrat, əksinə, onda dayanır ki, bu dişdir, buynuz deyil, mənim üçünsə hamısı birdir, ən əsası sizə aydın olsun ki, bu, həqiqi fil sümüyüdür ki, onların uzunluğu üç-dörd dirsəyə çatır və onlar alt çənədə yox, üst çənədə yerləşir. Əgər siz bunun əksini sübut etməyə çalışsanız, onda işləri korlayacaqsınız, hərçənd siz bunu ən birinci gopçu olan Eliandan oxumusunuz. Plini ziyafət masası üzərindən çəkilmiş burazda, zıncırov cingiltiləri altında fillərin atılıb-düşdüklərini və bu zaman

¹ *Ştof* – mebel üzünə çəkmək, yaxud pərdə və s. üçün ağır parça

² *Dirsek* – qulacın yarısına bərabər təxmini uzunluq ölçüsü

həmpiyalələrdən heç birinə toxunmadıqlarını başqa bir yerdə deyil, məhz burada görmüşdü.

Mən burada nə vaxtsa mənə Hans Kalerberqin¹ göstərdiyinə çox oxşayan kərgədan gördüm. Bu, bir dəfə mənim Limojda gördüyüm axta donuzdan yalnız onunla fərqlənirdi ki, kərgədanın sifətində bir dirsək uzunluqda iti buynuz var və o, özünün bu buynuzu ilə filə cumuxmağa cəsərət edir: o, fili qarından – ən zərif və zəif yerindən yaralayır və nəfəsi kəsirlən fil yerə sərilir.

Mən burada otuz iki təkbuynuz gördüm: o, son dərəcə məkrli heyvandır; görkəmcə cins ata çox oxşayır, başı maralı kimi, ayaqları filinki kimi, quyruğu qabanı kimi, alnında isə altı-yeddi fut uzunluqda qara iti buynuz var və bu buynuz, adətən, onda hinduşka pipiyi kimi sallanır; təkbuynuz döyüşə girəndə, yaxud necəsə özünü qorumaq niyyəti güdəndə buynuzu yuxarı qalxaraq düz dayanır, əyilmir. Mən hər qəbildən olan vəhşi heyvanlarla əhatə edilmiş halda onlardan birinin buynuzuyla bulağı təmizlədiyini gördüm.

Mən burada Yasonun əldə etdiyi qızılyunlu qoyun dərisini gördüm. Bunun dəri deyil, qızıl alma olduğunu sübut etməyə çalışanlar – çünki ἄλμον sözü həm “alma”, həm də “qoyun” deməkdir, güman edirəm ki – Atlaz ölkəsini diqqətlə nəzərdən keçirməyiblər.

Mən Aristotelin təsvir etdiyi və bir dəfə məşhur həkim Şarl Marenin (o, Rone çayı yaxınlığındakı şanlı Lion şəhərində yaşayır) mənə göstərdiyi kimi bir buqələmun gördüm və bu buqələmun eynən onun kimi, yalnız havayla qidalanırdı.

Mən eynən buna qədər gördüyümə bənzəyən üç əjdaha gördüm. Bunlar yeddibaşlı ilanlar idi.

Mən burada on dörd simurq gördüm. Bəzi müəlliflərdə oxumuşam ki, tam yüz ilə yalnız bir simurq düşür; ancaq mənim sadə mülahizəmə görə, hətta Firmiyalı Laktansinin özü olsa belə, bunu təsdiq edənlər Atlaz ölkəsindən başqa heç yerdə onu görməyiblər.

¹ *Hans Kalerberq* – varlı Lion taciri, əslən Nüumberqdəndir, alicənablığına görə “xeyirxah alman” ləqəbi almışdır. I Fransisk tərəfindən zadəganlığa yüksəldilmişdir.

Mən burada Apuleyin qızıl eşşəyinin dərisini gördüm.

Mən burada üç yüz doqquz qutan, altı min on altı selevki gördüm – onlar mükəmməl cərgələrlə gedə-gedə buğda zəmisində tullanan çayırtkələri yeyirdilər; eləcə də kinamolqlar, arqatillər, kaprimulqlar, tinnunkullar, protonotarılar, yəni çox geniş cəhəngli onokortalilər, simfalid, harpi, panter, dorcad, kemacl, kinokefallar, satirlər, kartazanlar, tarandlar, zublər, monoplər, peqaslar, keplər, neadlar, presterlər, kerkopiteklər, bizonlar, muzimonlar, biturlar, ofirlər¹, striqlər, qriflər gördüm.

Mən burada at belində Pəhriz ortasını (Avqust ortası və Mart ortası onun üzəngilərini tutmuşdular), qulyabanılar, kentavrlar, pələnglər, bəbirlər, goreşənlər, zürafələr, orıqlər² gördüm.

Mən burada balaca bir qarayaxa (yunanca exeneis adlanır) balığını böyük bir gəminin yanında gördüm, gəmi açıq dənizdə olmasına və yelkənlərinin küləklə dolmasına baxmayaraq, hərəkətsiz idi; mən tam əminəm ki, bu, tiran Periandrın³ gəmişi idi və o, küləkli havada bambalaca bir balıq tərəfindən saxlanılmışdı. Və başqa heç bir yerdə deyil, məhz Atlaz ölkəsində onu Musian görmüşdü. Jan qardaş bizə xəbər verdi ki, məhkəmələrdə hər cür balığı – irisini də, xırdasını da, yoxsulunu da, varlısını da, nəcibini də, nanəcibini də qarmaqlarla tuturlar.

Mən burada sfinklər, çaqqallar, vaşaqlar, keflər (bunlarda qabaq ayaqları əllər əvəz edir, arxa ayaqlar isə – ayaqları insana nə üçün xidmət edirsə, onun üçün xidmət edir) gördüm; krokutlar, begemot boyda, filinki kimi quyruğu, qabanınki kimi çənələri və eşşək qulaqlarını xatırladan hərəkətli qulaqları olan eallar gördüm. Kukrokutlara gəldikdə isə, Mirbaley eşşəyi boyda olan bu heyvanlar çox diribaşdırlar; onlarda boyun, sinə və quyruq – şirinki, ayaqları – maralınki klmidir, ağız – qulaqlara qədər, dişlər isə vur-tut ikidir: biri

¹ *Selevkilər... ofirlər...* – “Dördüncü kitab”da qismən adları çəkilən mi-foloji heyvanlar

² *Orıqlər* – Afrika vəhşi keçiləri

³ *Periandr* – Korinf tiranı (e. ə. VI əsr.); son antik dövr gələneyi onu Yeddi müdriyə aid etmişdi.

yuxarıda, o biri aşağıda; onlar insan səsi ilə, ancaq anlaşılmaz bir surətdə danışırlar.

Güman olunur ki, balaban yuvalarını görmək hələ heç kimə müyəssər olmayıb; mən isə, düz sözümdür, burada on birini görmüşəm və bu, əla yadımdadır.

Mən burada elə təbəzinlər gördüm ki, onları yalnız sol əllə işlətmək olur – belələrini ayrı heç yerdə görməmişəm.

Mən burada son dərəcə bənzərsiz heyvanlar olan menti-xorlar gördüm: onların gövdələri şirinki kimi, tükləri kürən, üz və qulaqları insanınki kimidir, dişləri isə – düz üç cərgədir; həm də onlar, biz barmaqlarımızı ilişdirdiyimiz kimi, bir-birinə ilişir; onların quyruqlarında tikan var və əqrəblər kimi sancır-lar, səsləri isə dedikcə xoşagələndir.

Mən katobleplər gördüm; bu vəhşi heyvanlar boyca iri deyillər, ancaq başları hədsiz dərəcədə yekədir və onlar çətin-liklə onu yerdən qaldırırlar; onların gözləri isə o dərəcədə zəhərlidir ki, kim onlara baxsa, həmin kəs eynən əjdahanın baxışları altındakı kimi qəfil ölür.

Mən burada qoşakürəkli heyvanlar gördüm – mənə elə gəldi ki, onlar son dərəcə oynaqandırlar və büzdümlərini istənilən çaydaçapandan daha cəld əsdirirlər.

Mən süd xərçəngləri gördüm – belələrini hələ heç yerdə görməmişdim; nizamlı cərgələrlə yeriyirdilər və onlara bir baxan deyərdi – bir də baxım.

XXXI Fəsil. Atlas ölkəsində şahidlər məktəbi saxlayan Deyirlər ilə qarşılaşmağımız haqqında

Biz Atlas ölkəsinin azca içərilərinə doğru gedib, eynən Ərəbistan səhrasında ortasından yanılaraq, Misirdən çıxmış yəhudilərə yol verən Eritreya¹ dənizi kimi ta dibinə qədər aralanan və açılan Aralıq dənizini gördük. Orada mən nəhəng balıqqulağında şeypur çalan Tritonu, Qlavkı, Proteyi, Nereyi və bir çox başqa tanrılar ilə dəniz əjdahalarını görüb tanıdım.

¹ Eritreya dənizi – Qırmızı dənizin İtalyan adı

Bundan başqa, biz hədsiz sayda müxtəlif çeşidli – hoppanan, uçan, qanadlanan, vuruşan, qidalanan, nəfəs dərən, fikir söyləyən, ov eləyən, atışan, pusqu quran, sülh bağlayan, alver edən, oynayan və oynaqlaşan balıqlar gördük.

Yaxın bir tində biz əlində fəner tutmuş Aristoteli gördük; o, özünün bütün görkəmiylə, adətən, müqəddəs Xristoforla yanaşı təsvir olunan münzəvini xatırladırdı: o, daim nəyisə axtarır, götür-qoy edir və yazırdı. Ondan arxada, eynən xəfiyələr təki, başqa filosoflar dayanmışdı: Appian, Heliodor, Afiney, Porfiri, Arkadiyalı Pankrat, Numeni, Posidoni, Ovidi, Oppian, Olimpi, Selevk, Leonid, Aqafokl, Teofrast, Damostrat, Musian, Nimfodor, Elian və daha beş yüz eynən Xrizipp, yaxud Solslu Aristarx kimi əlli səkkiz il yalnız arıların həyatını müşahidə etməklə məşğul olmuş avara-veyl adamlar dayanmışdılar. Mən onların arasında Pyer Jili¹ gördüm – o, əlində sidik qabı tutmuş, dalğın gözlərini bu füsunkar balıqların sidiyinə zilləmişdi.

Pantaqurel Atlaz ölkəsinə uzun-uzadı baxandan sonra, nəhayət, dedi:

– Mən burada gözlərimi xeyli müddət qidalandırdım, ancaq bu, məni doydurmadı. Mənim mədəm acından ölürdü.

– Gəlin bir şey yeyək, – təklif etdim, – bax, üstümüzdə asılan bu anakampserotların² dadına baxaq. Tfu, lap zibildir kil!

Mən xalçanın saçağından sallanan bir neçə mirobalan dərdim, ancaq onları nə çeynəyə bildim, nə də uda – onların dadına baxan hər kəs deyərdi və and içərdi ki, bu, tamamilə dadsız-tamsız olan eşilmiş ipəkdir. Düşünmək olardı ki, Elaqabal yerli sakinlərdən qəribləri qonaq etmək adətini dəqiqliklə əxz eləyib: o, qonaqları uzun müddət aclıqla üzüb və onlara doyumlu, bol, hökmdar yemək-içməyi gətirəcəyinə xeyli za-

¹ *Appian...* Pyer Jil (1490-1555) – bu sadalamada ən çox qədim şairlərin (Heliodor, Afiney, Ovidi, Tarentli Leonid və b.) və filosofların (Porfiri, Posidoni, Teofrast və b.) adları çəkilir; riyaziyyatçı Selevk, təbiətşünas Aristarx (Aristomax), tarixçi Appian da təmsil olunur. Onlardan fərqli olaraq, Pyer Jil – Rablenin müasiridir; fransız səyyahı və təbiətşünasıdır; o, hər şeydən çox ixtologiya ilə məşğul olub.

² *Anakampserot* – ata Plininin (XXIV, 17) iddia etdiyinə görə, sönmüş sevgi duyğusunu canlandırmağa qadir olan bitki

man söz verib, sonda isə onlara mumdan, mərmərdən, gildən, naxışlı parçalardan və bəzəkli süfrələrdən ibarət yemək təklif edib.

Biz yemək axtarırları ilə məşğul ikən birdən güclü və nizamsız səslər eşitdik, sanki, qadınlar dəyişəkləri döyəcəyirdilər, yaxud Tuluzada Bazakl dəyirmanı taqqıldayırdı. Biz çox düşünmədən bu səsə tərəf getdik və beli bükülmüş, eybəcər və çirkin qoca bir kişi gördük. Onun adı Deyirlər idi; ağzı qulaqlarına qədər uzanırdı, ağzında yeddi dil çalpalanırdı, hər dil də yeddi yerə bölünmüşdü; onun bunu necə bacardığı bəlli deyil, ancaq o, bütün yeddi diliylə eyni vaxtda fərqli şeylərdən və fərqli ləhcələrdə danışırdı; Arqusun nə qədər gözü vardısı, onun başında və bütün bədənində o qədər qulaq vardı; üstəlik o, kor idi, ayaqları isə iflic olmuşdu.

Mən ətrafında diqqətlə onu dinləyən çoxlu kişi və qadın gördüm, onlardan bəzilərinin görünüşü açıq-aydın hüsn-rəğbət oyadan idi, xüsusilə də əlində dünyanın xəritəsini tutmuş biri vardı ki, yığcam aforizmlərin köməyi ilə dinləyicilərə onda nələrin göstərildiyini qısaca izah edirdi, dinləyicilər isə bir neçə saat ərzində oxumuş və alim olurdular və təfsilatı ilə, bəlağətli ifadələrlə elə qəribə şeylər haqqında fikir yürüdükdülər ki, onların yüzdəbiri ilə tanış olmaq üçün insan ömrü yetməzdi – hamısı da sinədən; onlar isə Misir ehramlarından, Babilistandan, troqoloditlərdən, qimantopodlardan, blemmilərdən¹, piqmeylərdən, hanniballardan, Hiperborey dağlarından, eqipanlardan², bütün şeytanlardan danışırdılar – hamısı da deyilənlərə görə.

Səhv eləmirəmsə, orada Herodotu, Plinini, Solini, Berozu, Filostrati, Melanı, Strabonu və qədimlərdən daha kimlərə isə gördüm, sonra – böyük yakovit Alberti, Etirafçı Pyotru, papa II Piyi, Volteri, nəcabətli Paolo Covionu, Jak Kartyeni, Erməni Haytonu, venesiyalı Marko Polonu, Lodoviko Romanonu, Pedro Alvaresi və bir də kim bilir, nə qədər ən yeni

¹ *Troqoloditlər, qimantopodlar, blemmilər* – əfsanəvi qəbilələrdir. Pliniyə görə, blemmilər başsız olublar və onların üzləri sinələrində olub.

² *Eqipanlar* – satirlərə bənzəyən əfsanəvi varlıqlar

tarixçiləri... Onlar xalça arxasında gizlənə-gizlənə əlaltından gözəl-gözəl kitablar yazırdılar – hamısı da deyilənlərə görə.

Üzərinə nanə yarpaqları tikilmiş yumşaq xalça arxasında, Deyirlərlə yanaşı mən çoxlu Perş və Mans əhli olan nümunəvi və hələ yetərinəcə gənc tələbələr gördüm; biz onlardan hansı fakültədə oxuduqlarını soruşanda bildirdilər ki, hələ gənc yaşlarından şahid olmağı öyrənirlər, bu sənəti incəliklərinə qədər mənimsəyiblər və vətənə qayıdanda namuslu şahid əməyi ilə yaşayaraq, dünyada hər şey barəsində onlara kim çox versə, onun xeyrinə şahidlik edəcəklər – hamısı da deyilənlərə görə. Onlar barəsində nə düşünürsünüz-düşünün, ancaq haqq-ədalət naminə qeyd etmək gərəkdir ki, onlar öz çövrələrindən bizə də qopardıb verdilər və biz onların çəlləklərindən əməlli-başlı süzüb içdik. Sonra onlar dostcasına bizi xəbərdar etdilər ki, əgər biz adlı-sanlı əsilzadənin yanında xidmətdə qabağa getmək istəyiriksə, bunun üçün bütün vasitələrlə həqiqəti gizlətmək gərəkdir.

XXXII Fəsil. Fənəristana gəlib çatmağımız haqqında

Bizi Atlaz ölkəsində pis qarşılayandan, pis qonaq eləyəndən sonra düz üç gün üztdük, dördüncü gün isə ala qararıqlıqdan Fənəristana yaxınlaşdıq. Ora yaxınlaşarkən dənizdə hansısa uçuşan işartılar gördük. Öncə düşündüm ki, bu işıqsacanlar fənər yox, alovdilli balıqlar, yaxud lampiridlərdir – onlara sissindellər də deyirlər: mənim vətənimdə arpa sünbülə dolanda onlar axşamlar işıq saçırlar. Ancaq losman bizə izah etdi ki, bunlar limanın girişini işıqlandıran və bəzi yadelli gəmiləri, məsələn, bura yerli toplantıya gələn xeyirxah kordelyerlərin və yakovitlərin gəmilərini müşayiət edən gözətçi işıqlardır. Biz bunun bir tufan əlaməti olub-olmadığı haqda əndişələrimizi dilə gətirmək istədik, ancaq losman bizi bu fikirdən daşındırdı.

XXXIII Fəsil. Lixnobiyalılar limanında gəmidən düşməyimiz və Fənəristana daxil olmağımız haqqında

Bu arada biz Fənəristan limanına daxil olduq. Pantaqrueel oradakı uca qüllənin La-Roşel Fənəri¹ olduğunu tanıdı və bu fənər yolumuzu əla işıqlandırdı. Biz həm də Faros Fənərini, Navpli² Fənərini və Palladaya ithaf olunmuş Afina akropolu Fənərini gördük. Burada liman yaxınlığında lixnobiyalıların kiçik bir kəndi yerləşir və onlar Fənərlərin hesabına güzəran sürürlər (bizdə səhvətçi qardaşlar rahibələrin hesabına yaşadıkları kimi), hamısı da vicdanlı və maarifpərvər adamlardır. Burada bir vaxtlar Demosfen özü fənərçilik eləmişdi. Limandan sarayın özünə qədər bizi limanda qarovul xidməti çəkən üç mayak işığı müşayiət elədi – hər üçü uca alban papaqlarında – biz onlara səyahətimizin son məqsədini bildirdik və dedik ki, Fənəristan kraliçasından Fənər təvəqqe edəcəyik ki, o, bizi müşayiət eləsin və hatif Butulkanın yanına gedərkən yolumuzu işıqlandırsın, mayak işıqları isə dedilər ki, bizim xahişimizi yerinə yetirmək asandır, həm də əlavə etdilər ki, biz tam vaxtında və lap yerində gəlmişik, çünki indi məhəlli top-lantı baş verir və bizim seçimimiz bol olacaq.

Biz saraya gəlib çatan kimi iki möhtərəm Fənər, daha dəqiq desək, Aristofan Fənəriylə Kleanf Fənəri³ bizi kraliçaya təqdim etdi və Panurq fənər dilində səyahətimizin məqsədini qısaca ona izah elədi. Kraliça bizi səmimi qəbul edib özü ilə şam yeməyinə dəvət elədi – şam yeməyi süfrəsində özümüzə bələdçi seçmək asan olacaqdı. Onun dəvəti bizi son dərəcə sevindirdi və çalışırıdıq hər şeyi – Fənərlərin bədən

¹ *La-Roşel Fənəri* – La-Roşel qalasının mayak kimi xidmət edən qüllələrindən biri belə adlanırdı.

² *Navpli* – Evbey adasının çarı; yunanların Troya altında edam etdikləri oğlunun qisasını almaq üçün öz adasının qayaları üzərində alov yandırmışdır. Belə bir “mayak”la aldadılmış yunanlar gəmi qəzasına uğramışdılar.

³ *...Aristofan fənəriylə Kleanf fənəri...* – söhbət qrammatik Aristofandan və afinalı stoik Kleanfdan (e. ə. III əsr) gedir ki, onların əməksevərliyi zərbi-məsələ çevrilmişdir. Çalışqan müdriklər haqqında deyirlər ki, onlar Aristofan, yaxud Kleanf lampasının işığında çalışırlar.

hərəkətlərini, onların geyimlərini, özlərini aparmaq ədalarını, eləcə də yemək qaydasının özünü müşahidə edək, hər şeyə göz qoyaq.

Kraliçanın əynində üzərinə iri almazlar səpilməklə aşkarlanan dağ büllurundan geyim vardı. Əsilzadə fənərlərin bəziləri strazdan, bəzilərisə fengitdən olan geyimdəydilər, qalanlarının geyimi buynuzdaşından, kağızdan və müşəmbədən idi. Küçə fənərləri də həmçinin öz rütbələrinə və soylarının qədimliyinə uyğun geyinmişdilər. Daha əsil-nəsəblilər arasında mən sadə gildən, soba güvəcinə oxşar bir Fənər görüb təəcübləndim. Mənə dedilər ki bu, çoxdan ötmüş zamanlarda üç min dirhəm qiymətə satılmış həmin Epiktet Fənərinin¹ özüdür.

Mən böyük diqqətlə Marisial Fənəri Polimiksin və daha böyük diqqətlə – Tisinin qızı Kanopanın vaxtilə Tanrılara ithaf etdiyi Fənər İksomiksin² geyimlərini nəzərdən keçirdim. Bir vaxtlar Fivadan, Palatinli Apollon məbəbindən və sonralar Böyük İsgəndər tərəfindən Eoliyalı Kimə gətirilmiş Pensil Fənərini yaxşıca gözdən keçirdim. Mən daha bir Fənərə diqqət yetirdim: o, onunla diqqətəlayiq idi ki, başında al-qırmızı ipəkdən qəşəng kəkili var idi – mənə dedilər ki, bu, hüquq Fənəri Bartoldur³. Həmçinin mənim gözümə iki onunla diqqətəlayiq Fənər dəydi ki, onların kəmərlərinə imalələr bərkidilmişdi – mənə izah etdilər ki, onlardan biri – böyük lüminari, o biri isə – kiçik, aptek lüminarisidir⁴.

Şam yeməyinin vaxtı çatanda sədr yerini kraliça tutdu, bütün qalanları isə – mənəblərinə və rütbələrinə uyğun olaraq əyləşdilər. Şam yeməyinin başlanğıcında kraliçadan savayı hamıya böyük piy şamlar paylandı, kraliçaya isə ağ mumdan açıq-çəhrayı ucluqlu yoğun və düz məşəl verdilər; əsilzadə

¹ *Epiktet Fənəri* – bir cahil çıraqla birgə filosofun müdrüklüyünü də alacağını düşünərək, stoik Epiktetin çırağını almışdı.

² *...Fənər Polimiksin... Fənər İksomiksin...* – çox piltəsi olan (yun.: poli-miks) və iyirmi piltəsi olan (yun.: İksomiks) lampalar nəzərdə tutulur. Marisial, "Epiqramlar", XIV, 41.

³ *Hüquq Fənəri* – Bartolu həqiqətən "mülkl hüququn məşəli" adlandırılmışdılar.

⁴ *...böyük lüminari... kiçik, aptek lüminarisi...* – XV əsrin iki məşhur farmakopeyası

Fənərlər də həmçinin və eləcə Mirbaley fənəri də istisnalıq təşkil edirdi ki, bunlara qoz şamı verdilər, bir də Aşağı Puatye Fənəri ki, ona da gözümün qabağında şəkillərlə bəzənmiş şam təqdim etdilər – onların öz uzun-uzun piltələri ilə işığı necə törətdiklərini bircə Allah bilirdi. Yaşlı Fənərin rəhbərliyi altında olan çoxlu gənc fənərlər də istisnalıq təşkil etdilər. Başqa Fənərlərdən fərqli olaraq, onlar işıq saçmadılar, ancaq mən gördüm ki, onların geyimlərinin rəngləri elə də sadə deyil.

Şam yeməyindən sonra biz istirahətə getdik. Ertəsi gün kraliçanın müsaidəsi ilə ən ləyaqətli Fənərlərdən birini özümü-zə bələdçi seçdik, sonra isə yola düşdük.

XXXIV Fəsil. Hatif Butulkaya yaxınlaşmağımız haqqında

Şanlı Fənərimiz yolumuzu işıqlandıraraq bizi deyə-gülə qabağa aparırdı və budur, nəhayət, hatif Butulkanın olduğu, həsrətini çəkdiyimiz adaya gəlib çatdıq. Quruya ayaq basan Panurq qoçaqcasına bir ayağının üstündə hoppanıb Pantaqruele dedi:

– Bizim bu gün nail olduğumuz uğur bunca həyəcanlarımıza və əziyyətlərimizə dəyərdi.

Sonra o, incə bir nəzakətlə özünü Fənərin himayəsinə verdi. Fənər bizə ümidimizi itirməməyi və gözümüzə nə görünür-görünsün, qorxmamağı məsləhət gördü.

İlahi Butulkanın məbədinə gedən yolda biz geniş bir üzümlükdən keçməliydik ki, bu üzümlükdə hər növdən olan cürbəcür tənəklər əkilmişdi; bunlar: Falern, Malvaziya, Muskat, Tabbi, Bon, Mirvos, Orlean, Pikardiya, Arbuas, Kussi, Anjuy, Qrav, Korsika, Verron, Nerak və başqa növdən olan tənəklər-di. Bu üzümlük vaxtilə xeyirxah Baxus tərəfindən əkilmişdi və onda elə bir bərəkət vardı ki, eynən San-Remodakı portağal ağacları kimi bütün il boyu yarpaqlarla, çiçəklərlə və bar-bəhərlə bəzənmiş olurdu. Nursaçan Fənərimiz bizim hər birimizə üç

üzüm giləsi yeməyi, yarpaqlarını başmaqlarımıza qoymağı və sol əlimizə adama bir yaşıl budaq götürməyi buyurdu. Üzüm-lüyün sonunda biz antik bir tağın altından keçdik, onun üzərində kefillərin həm də çox yaxşı hazırlanmış qənimətləri nəzərə çarpırdı, o cümlədən: olduqca uzun bir cərgəni mehtərlər, tuluqlar, butulkalar, bəmilər, dolçalar, çəlləkçilər, çənlər, səhənglər, tayqulplar və kölgəli talvara bərkidilmiş antik qablar təşkil edirdi; o biri cərgəni külli miqdarda sarımsaq, soğan, göy soğan, budlar, kürülər, piroqlar, hissə verilmiş öküz dilləri, köhnə pendirlər və başqa qəlyanaltılar təşkil edirdi ki, bunlar üzüm tənəkləri ilə son dərəcə məharətlə hörülüb bağlanmışdı; üçüncü cərgəni bu kimi cürbəcür qablar tuturdu: ayaqcıqlı qədəhciklər, ayaqcıqız stəkancıqlar, qədəhlər, sürəhilər, piyalələr, parçlar, camlar, badələr və bu kimi Vakx artilleriyası dəstləri. Tağın üz tərəfində, zooforun¹ altında aşağıdakı beyt yazılmışdı:

Bu tağın altına ayaq basanlar,
Parlaq Fənərin sizə faydası olar.

– Bizim artıq Fənərimiz var, – Pantaqrueel qeyd etdi, – bizimki kimi gözəl-göyçək Fənəri bütün Fənəristan torpağında tapa bilməzsən.

Tağı keçən kimi onun arxasında üzüm tənəklərindən hörülmüş çox gözəl və geniş bir köşk gördük. Onun üzərində beş yüz ayrı-ayrı rənglərdə və beş yüz ayrı-ayrı formalarda üzüm gilələri nəzərə çarpırdı. Bunları təbiət deyil, əkinçilik məharəti yaratmışdı ki, bunlar – sarı, göy, qonur, mavi, ağ, qara, yaşıl, bənövşəyi, kərpəkəkilli, pəncəşəkəkilli, uzunsov, dəyirmi, üçbucaq, yumurtaşəkəkilli, tacşəkəkilli, yekəbaş, bıçlı, saqqallı gilələr idi. Köşkün qurtaracağı açıq-yaşıl rəngdə uzun xovlu antik məxmərin üç müxtəlif növü ilə örtülmüşdü ki, bunların da üzərinə başdan-başa giləmeyvələr düzülmüşdü. Burada parlaq Fənər cənabları bizə bu məxmərdən alban papaqları düzəldib başımıza qoymağı buyurdu ki, bu da heç bir tərəddüdsüz-filansız yerinə yetirildi.

¹ *Zoofor* – heyvan fiqurları ilə bəzədilmiş friz

– Əyyami-qədimdə belə bir talvarın altından Yupiterin heç bir ali baş kahini keçməyə cürət eləməzdi, – Pantaqrueel qeyd etdi.

– Bunun səbəbi – mistik özəllikdir, – bizim parlaq Fənərimiz dedi – əgər o, buradan keçsəydi, onda üzüm, yəni şərab onun başı üzərində olardı və düşünülə bilərdi ki, o, şərabın hakimiyyətində və tabeliyindədir, halbuki kahinlər, eləcə də özünü ilahiliyin seyrinə təslim və həsr etmiş bütün şəxslər, gərəkdir ki, ruhun aramını qorusunlar və hər cür duyğu pozuntusundan qorunsunlar, çünki bu heç bir təəşşüqdə şərab meyliyədəki qədər güclü təzahür etmir. Siz də eynilə bu cür talvarın altından keçməklə İlahi Butulkanın məbədinə yol tapa bilməzdiniz, zira sizin başmaqlarınız üzüm yarpaqlarıyla doludur, bu isə möhtərəm kahinə xanım Bakbukun nəzərində bunun tam, daban-dabana əksinin, yəni məhz sizin şəraba nifrət etdiyinizin, onu ayaqlarınızla tapdadığınızın və onu qul etdiyinizin əyani sübutu kimi xidmət edəcəkdir.

– Mən, bədbəxtlikdən, oxumamış bir adamam, – Jan qardaş dilləndi, – ancaq özümün dua kitabımda tapmışam ki, Apokalipsisdə bir dərkedilməz mənzərə təsvir edilir: qadın, onun ayaqları altındasa Ay. Biqo¹ bunu mənə belə izah elədi ki, qeyd olunan qadın – xüsusi mənşəlidir və bütün qalan qadınlar kimi yaradılmayıb: axı onlarda, əksinə, Ay başları üzərindədir ki, nəticədə onların beyni lunatikdir, bu səbəbdən də, mənim lütfkar cənab Fənərim, sizin sözləriniz məndə heç bir şübhə doğurmur.

XXXV Fəsil. Butulkanın məbədinə girmək üçün yerin altına enməyimiz və Şinonun dünyada birinci şəhər olmasının səbəbi haqqında

Bayırdan eşşəyin belində əyləşmiş və gülməkdən uğunub gedən qoca Sileni müşayiət edən qadınların və satirlərin oyunlarını təsvir edən kobud freskalarla bəzədilmiş, suvaq çəkilməmiş tağlı keçidlə yerin altına endik.

¹ *Biqo Qiyom* – şair və filosof, 1502-ci ildə doğulub, latınca və fransızca əsərlər yazıb.

Burada mən Pantaqruelə dedim:

– Bu giriş dünyada birinci şəhərin şəkillərlə bəzədilmiş zirzəmisini mənim yadıma salır: oradakı rəsm də eynən belədir və o da təptəzədir.

– Bəs bu haradadır? – Pantaqrueel soruşdu. – Dünyanın birinci şəhəri siz nəyə deyirsiniz?

– Şinon; o həm də Kainondur, Türendəki, – cavab verdim.

– Şinonu tanıyıram, – Pantaqrueel dedi, – şəkillərlə bəzədilmiş zirzəmini də tanıyıram; neçə dəfə olub ki, orada soyuq şərab içmişəm və mən Şinonun qədim şəhər olduğuna zərrəcə şübhə eləmirəm, – bunu onun gerbi də təsdiq edir:

Şinon, Şinon, Şinon, Şinon!

Kiçiksə də, hər yanda məşhurdur o.¹

Onun qədim hörgülü divarları

Təpədən Vyenna sularına baxır.

– Ancaq o, niyə dünyada birincidir? Bu barədə harada deyilib? Sizin bu mövzuda hansı mülahizələriniz var?

– Müqəddəs Yazıda tapmışam ki, birinci şəhərsalma mütəxəssisi Kain olub, – cavab verdim. – Bu səbəbdən də tikdiyi ilk şəhərə onun öz adını – Kainon adı verməsində ağlasığmaz heç nə yoxdur. Sonra isə bütün qalan şəhər baniləri və tikənləri də onu təqlid edərək onlara öz adlarını verməyə başladılar: Afina (Minervanın yunan adı) – Afinaya, İsgəndər – İsgəndəriyyəyə, Konstantin – Konstantinopola, Pompey – Kiliqiya Pompeyopoluna, Adrian – Adrianopola, eləcə də Xanaan – xanaaneyalılara, Səba – səbalılara, Assur – assuriyalılara öz adlarını veriblər, Ptolemaidanın, Kesariyanın (Qeysəriyyə), Tiberiopolun və İudeya Herodiyasının da adları bu cür olmuşdur.

İlahi Butulkanın qubernatoru Böyük flakon (bizim Fənər onu əjdaha adlandırdı) tamamilə fransız qovucularından ibarət məbəd keşikçilərinin müşayiəti ilə qarşımıza çıxanda biz hələ də bu söhbəti aparırdıq. Artıq deyildiyi kimi, bizim başımıza məxmərdən çələng qoyduğumuzdan və əlimizdə əsa olduğunu yəqin etdikdən sonra, eləcə də adlı-sanlı Fənər

¹ *Kiçiksə də, hər yanda məşhurdur o.* – bu deviz, həqiqətən, Şinonun gerbində göstəribilmiş.

müşayiətçimizi tanıyaraq o, maneəsiz surətdə bizi buraxaraq, Butulkanın saray xanımı və onun bütün təntənəli ayınlərinin ali baş kahinəsi olan şahzadə Bakbukun yanına aparılmağımızı əmr etdi ki, bu da yerinə yetirildi.

XXXVI Fəsil. Tetradi pillələrlə enməyimiz, eləcə də Panurqun qorxusu haqqında

Sonra biz mərmər pilləkənlə bir marş¹ yerin altına endik – onun arxasında meydança var idi; ardınca isə sola dönüb, daha iki marş aşağı endik – onun arxasında daha bir meydança vardı; sonra daha üç marş, ancaq əks tərəfə – yenə meydança; daha dörd marş və yenə meydança.

Nəhayət, Panurq soruşdu:

– Buradır?

– Neçə marş saydınız? – bizim nurlu Fənərimiz soruşdu.

– Bir, sonra iki, sonra üç, sonra dörd, – Pantaqrueel cavab verdi.

– Cəmi nə qədər? – Fənər soruşdu.

– On, – Pantaqrueel cavab verdi.

– Sizdə nə alınbsa, Pifaqor tetradasına vurun, – Fənər dedi.

– Bu, on, iyirmi, otuz, qırx edəcək, – Pantaqrueel cavab verdi.

– Cəmişi? – Fənər soruşdu.

– Yüz, Pantaqrueel cavab verdi.

– Buna birinci kubu, yəni səkkiz əlavə edin, – Fənər dedi, – məcburi miqdar qurtaranda məbədin qapısına çatacağıq. Əslində, bu elə akademiklərin tərifi göylərə qaldırdıqları ən həqiqi Platon psixoqoniyasının² özüdür, ancaq onlar bunu pis başa düşüblər: onun yarısı vahiddən, iki növbəti sadə rəqəmdən, iki rəqəmin kvadratından və ikisinin kubundan ibarətdir.

¹ *Marş* – pilləkənin iki meydançası arasındakı hissəsi

² *...ən həqiqi Platon psixoqoniyasının özüdür...* – Platonun (“Timey”) və onun şərhçisi M. Fiçinonun izah etdikləri “dünya ruhunun” yaradılışı tarixi nəzərdə tutulur.

Bu rəqəm pillələri ilə aşağı endiyimiz müddətdə bizə çox gərək olan şey, birincisi, ayaqlarımız oldu, çünki onlarsız biz anbara diyirlənən çəlləklərə bənzəmli olardıq, ikincisi isə bizim parlaq Fənərimiz oldu, zira biz heç bir başqa işiq qaynağına malik deyildik; sanki, bu iş Hiberniyada müq. Patrik mağarasında¹, yaxud Beotiyada Trofoni çuxurunda² baş verirdi.

Biz, təxminən, yetmiş səkkiz marş aşağı enəndən sonra Panurq şəfəqsaçan Fənərə üz tutaraq səsləndi:

– Ey bizim ecazkar yolgöstərənimiz, canımı dişimə tutub sizdən xahiş edirəm: geri qayıdaq! Öküz əcəlinə and olsun, vəhşi qorxu canımı quduz it kimi gəmirir. Yaxşısı budur, heç vaxt evlənməyim. Mənim ucbatımdan başınıza, onsuz da, az bəlalər gəlməyib; Allah Qiyamət günü bunun əvəzini sizə qaytarar, bu troqlodit³ mağarasından çıxsam, elə mən də borclu qalmaram. Qayıdaq, xahiş edirəm! Mən ondan şübhələnirəm ki, bura cəhənnəmi işıqlı dünya ilə birləşdirən Tenar burnudur – artıq Serberin hürməyini də eşidirəm. Qulaq asın: bəlkə, mənim qulağım cingildəyir, ancaq mən bilən, bu hürən odur. Məndə ona qarşı heç bir zərif duyğu yoxdur, zira ən dəhşətli diş ağrısı da ayağınızı qapmış itin dişləməsi ilə müqayisədə heç nədir. Əgər biz Trofoni çuxurundayıqsa, onda lemurlarla⁴ qnomlar⁵ bizi diri-diri yeyəcəklər, necə ki bir vaxtlar yeməkləri olmadığı üçün Demetrinin təbərzinçilərindən birini yemişdilər. Jan qardaş, yanımdasan? Yekəqarın dostum, xahiş eləyirəm, məndən aralanma, qorxudan ölürəm. Qılıncın yanındadır? Axı mən özümlə nə yaraq götürmüşəm, nə əsləhə. Qayıdaq!

– Mən buradayam, buradayam, qorxma, – Jan qardaş dedi, – sənin yaxandan tutmuşam, on səkkiz şeytan da səni mənim əlimdən qopara bilməz – nə olsun ki yaraqsızam. Şanlı ürək şanlı əllə birləşəndə yarağa heç bir ehtiyac qalmır:

¹ Hiberniyada müq. Patrik mağarası məhşərə girişlərdən biri sayılırdı. Hiberniya – İrlandiyanın qədim adıdır.

² *Trofoni çuxuru* – yeraltı mağara, oradan hatif peyğəmbərlik etmişdi (“Üçüncü kitab”, XXIV f.)

³ *Troqlodit* – mağaralarda yaşayan ibtidai insan

⁴ *Lemur* – qədim Roma əsətirində kabus, ölünün ruhu

⁵ *Qnom* – Qərbi Avropa nağıllarında – cırdan

hərgah vacib olsa, o, göydən enəcək, necə ki Mariana çökəkliyinin yaxınlığında, Provansda lap qədimdə Herkulesin köməyinə daş yağışı yağmışdı (o daşlar indi də oradadır), yoxsa o, Neptunun uşaqları ilə vuruşmaq üçün heç nə tapmazdı. Ancaq hər halda, biz hara belə enirik: balaca uşaqların limbinə¹ (vallah, onlar burada üst-başımızı s...b batıracaqlar), yoxsa cəhənnəmə, bütün şeytanların yanına? Xaçə and olsun, indi onların boynunu qıracağam – axı mənəm başmaqlarımda üzüm yarpaqları var! Eh, onların nə dərşini verəcəyəm! Ancaq bu nədir belə? Bəs şeytanlar hanı? Mən onların yalnız buynuzlarından qorxuram. Bununla belə, evli Panurqun gəzdirəcəyi buynuzlar ideyası mənə etibarlı müdafiə kimi görünür. Mən artıq onu, bu ikinci Akteonu, buynuzgəzdirən buynuzlu dalı-buynuzlunu özümün peyğəmbəranə aydınlanmamda görürəm.

– Özünü gözlə, frater! – Panurq dedi. – Dalbadal bütün rahibləri evləndirməyə başladığıda səni, yəqin ki, qızdırma-titrətməylə evləndirəcəklər. Qoy bircə bu tartardan sağ-salamat çıxım, bir dayan, səni onunla yalnız onun üçün cütləşdirəcəyəm ki, sən dikbuynuz, çəngəbuynuz olasan. Axı dərşinə gət-sən, qızdırma-titrətmə – elə fahişə kimi bir şeydir. Əgər yaddaşım məni aldatmırsa, Cırcırmaq artıq sənə onun “hə”sini almışdı, ancaq sən buna görə onu mürted adlandırdın.

Burada bizim parlayan Fənərimiz söhbəti qıraraq qeyd etdi ki, bu yerin fəziləti ona söhbəti kəsməklə və dilini dişləməklə sayğı göstərməyi tələb edir, bundan başqa, qəti söz verdi: nə qəcdər ki başmaqlarımızda üzüm yarpağı var, İlahi Butulkanın sözünü eşitmədən buradan getməyəcəyik.

– Onda irəli! – Panurq çığırdı. – Biz bu saat bütün şeytanları buynuzlayarıq! İki əcəl olmur. Mən, hər halda, həyatımı döyüş üçün qorumuşam. Soxul, soxul, özünə yol aç! Şücaətdə mənə çatan olmaz. Düzdür, ürəyim qəfəsdə quş kimi çırpınır, ancaq bu, soyuqdan və kəsif havadandır, qorxudan və qızdırmadan deyil – yox, əsla. Soxul, soxul, get, ayıq ol, iylə; mənəm adım əbəs yerə Qorxubilməz Gilyom deyil ki!

¹ *...balaca uşaqların limbinə...* – Katolik ilahiyyatçıların qeyri-xristian din-darlar, eləcə də xaç suyuna salınmağa macal tapmadan ölən körpələr üçün ayrılmış məhşər hissəsini limb adlandırırdılar.

XXXVII Fəsil. Məbədin qapılarının¹ öz-özünə ecazkar surətdə açılması haqqında

Pilləkənin qurtardıdığı yerdə hissələrinin ciddi mütənasibliyi ilə fərqlənən, Dorida² üslubunda və zövqündə hazırlanmış qəşəng yəşəm piştağ ucalırdı; onun üz tərəfində İoniya hərfliəri ilə saf qızıldan: 'εν ο'νω 'αληθεια – kəlamı yazılmışdı ki, bu da: həqiqət şərabdadır deməkdir. Heykəltəraşlığın tələblərinə cavab verən məharətlə düzəldilmiş miniatür yapma bəzəkləri olan ağır qapı layları, çox güman ki, Korinf tuncundan idi və mina ilə üzəlmişdi, həm də hər iki lay bir-birinə o qədər kip uyğunlaşdırılaraq salınmışdı ki, nə rəzə, nə qıfıl, nə də hansısa bir başqa cəftə tələb olunurdu; onların üzərində yalnız Misir paxlası boyda bir hind almazı asılmışdı; həmin bu almaz iki iti ucluğu olan qızıl sağanağa salınmış düzbucaqlı bir altıüzlü olub, hər tərəfindən sarımsaq dəstələri asılmışdı.

Burada bizim şanlı Fənər üzrxahlıq elədi və bundan o yana bizi müşayiət etməyəcəyini bildirdi; indən belə biz ali baş kahinə Bakbukun təlimatlarına əməl etməliydik, zira məbədə giriş ona yasaqdır və bunun səbəbini sadə adamların bilməməsi məsləhətdir. Hər ehtimala qarşı o, bizə başımızı itirməməyi, heç bir şeydən qorxmamağı və cəhşətə gəlməməyi məsləhət gördü, bizi buradan çıxarmağa gəldikdə isə, bunu da həmçinin ali baş kahinə edəcəkmış. O, iki layın birləşmə yerində asılmış almazı çıxarıb onu xüsusi olaraq bu məqsəd üçün sağ tərəfdən asılmış qutucuğun içinə qoydu, sonra isə kandanın altından bir yarım tuaz uzunluqda, ucundan sarımsaq asılmış al rəngli qaytan çıxarıb, onu xüsusi olaraq bu məqsəd üçün hər ikl böyükdən asılmış iki qızıl halqaya bərkidərək kənara çəkildi.

Heç kim tərəfindən hərəkətə gətirilməyən qapı layları qəfildən öz-özünə açıldı və bu zaman nə cırlıtı eşidildi, nə də, adətən, belə ağır və gücətməz mis qapıların açıldığındakı

¹ *Məbədin qapılarının...* – bu fəsil “Polifil”də və cəngavər romanlarında rast gəlinən öz-özünə açılan qapılar motivlərini birləşdirir.

² *Dorida* – Qədim Yunanıstanın bir vilayətinin adıdır.

güclü silkələnmə oldu, əvəzində yumşaq, qulağa xoş gələn, məbədin qübbələrindən əks olunan uğultu eşidildi. Pantaqrue el bu səsin hansı mənşəli olduğunu dərhal başa düşdü, çünki laylarla kandar arasında o, iki balaca silindr gördü: laylar divara yaxınlaşdıqca, bunlar qulaq oxşayan bir uğultu ilə hamar və cilalanmış bərk ofit¹ üzərində layların aramsız sürüşməsi ilə hərəkət edirdilər.

Qapı laylarının öz-özünə, heç bir təzyiq olmadan aralanmaları məni bərk təəccübləndirdi. Bu fəvqəladə hadisəni başa düşmək üçün biz məbədə girən kimi uzun zaman laylardan və divardan gözümlü ayırmadım, zira onların hansı qüvvəylə və hansı alətin köməkliliyi ilə açıldıqlarını səbirsizliklə öyrənmək istəyirdim. Mən: “bəlkə, bizim lütfkar Fənərimiz onların birləşdiyi yerə hər cür qıfilları bir göz qırpımında açan efiofis adlı bitki qoyub”, deyə düşünürdüm ki, birdən qovuşuqda, iç novda Korinf tuncundan sağanağa salınmış nazik polad lövhəcik gördüm.

Bir də mən enli, yarım əl qalınlıqda mavi rəngli, hamar cilalanmış iki hind maqnit lövhəsi gördüm; bu maqnitlər taybatay açılmış qapıların onlara söykəndikləri yerdə bütün qalınlığı ilə məbədin divarına geydirilmişdi.

Beləliklə, maqnitin cazibə qüvvəsi sayəsində polad lövhəciklər təbiətin qeyri-adi, əsrarəngiz hökmü ilə hərəkətə gəlirdi; ancaq qapı layları yalnız almaz götürüləndən sonra ona tabe olaraq hərəkətə gəlirdi, zira almazın qonşuluğu maqnitin polada təbil təsirinin qarşısını alaraq onu dayandırır, bundan başqa isə iki sarımsaq dəstəsinin də çıxarılması tələb olunurdu ki, bunları bizim şən Fənərimiz çıxararaq, qaytana bərkitmmişdi – belə ki, sarımsaq maqnitə öldürür, onu cazibə qüvvəsindən məhrum eləyir.

Qeyd olunan lövhələrdən birinin, yəni məhz sağ tərəfdəkinin üzərində qədimi latın hərfəri ilə altıbölüklü yamb² çox gözəl həkk edilmişdi:

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

¹ *Ofit* – sarı damarlı tünd-yaşıl mərmər

² *Yamb* – vurğusu ikinci hecədə olan ikihecalı şeir vəznı

Taleyə mütiləri aparırlar, dirənənləri sürüyürlər.¹

Sol lövhədə isə böyük hərfələrlə aşağıdakı kəlam gözəlcə həkk olunmuşdu:

ΠΡΟΣ ΤΕΛΟΣ ΑΥΤΩΝ ΠΑΝΤΑ ΚΥΝΕΙΤΑΙ
HƏR ŞEY ÖZ MƏQSƏDİNƏ DOĞRU GEDİR.

XXXVIII Fəsil. Məbədin döşəməsini bəzəyən heyrətamiz mozaika haqqında

Bu yazıları oxuyub, gözəl məbədi acgözlüklə seyr etməyə başladım, sonra isə gözlərimi döşəmədəki heyrətamiz naxışa zillədim; ədalət naminə, yer üzündə mövcud olan, yaxud mövcud olmuş heç bir başqa sənət əsəri – bu, Pernesdə Sulla zamanındakı Tale məbədinin döşəməsi, yaxud Sozistar tərəfindən Perqamda ucaldılmış Asarot yunan məbədi olsa belə – bu naxışla müqayisəyə girə bilməz. Bu naxış taraslanmış, pardaxlanmış öz təbii rəngində çargül daşlardan yığılmış bir mozaika idi: burada gözoxşayan çillərlə qırmızı yəşəm, ofit, porfir, xırdaca, eynən atom kimi qızılı qığılcımlarla cızılmış kimi görünən likoftalm, adda-budda süd kimi ağ rəngli solğun parlıt saçan aqat, çox işıqlı xalsedon, qırmızı və san damarcıqlı yaşıl yəşəm var idi və bütün bu daşlar diaqonallar üzrə döşənmişdi.

Sütunlu eyvanda döşəmə öz təbii rəngində, təsvir olunan mənzərəyə uyğun daşlardan yığılmış bir mozaika idi və bu mozaika elə təəssürat yaradırdı ki, sanki, kimsə döşəməyə bir qucaq üzüm budağı səpələnmişdi – ilk baxışda necə gəldi; zira, sanki, burada onlar daha sıx, orada isə daha seyrək səpələnmişdi. Bununla belə, bu qeyri-adi yarpaqlar hər yerdə çox idi və ala-toranda gah tənəklərdə sürünən ilbizlər, gah yarpaqlar arasında gözə dəyən kərtənkələlər gözlənilmədən peyda olurdu, burada hələ tam yetişməmiş, orada isə – artıq tam yetişmiş üzüm salxımları gözə dəyirdi və yüksək dərəcə-

¹ ...*dirənənləri sürüyürlər* – yunan stoik-filosofu Kleanfin (e. ə. III əsr) kəlamı

də mahir və bacarıqlı rəssam tərəfindən tərtib olunaraq yığılmışdı ki, Herakleyalı Zevksidin rəsmləri kimi bütün bunlar asanlıqla sığırçınları və başqa balaca quşları aldada bilirdi; hər halda, bu mozaika bizi asanlıqla aldatdı, zira rəssamın xüsusilə səxavətlə budaqları atdığı yerlərdə biz ilişməkdən qorxub, ayaqlarımızı yuxarı elə qaldırırdıq ki, sanki, onların altı nahamar, daş-kəsəkli torpaqdır. Sonra mən məbədin qübbələrinə və divarlarına göz gəzdirdim: onlar başdan-başa mərmər və porfir ilə naxışlanmaqla yanaşı, eyni dərəcədə ecazkar mozaika ilə bəzədilmişdi, girişdən solda isə görünməmiş dərəcədə gözəl döyüş təsviri başlanırdı ki, burada xeyirxah Baxusun hindliləri məğlub etməsi bax belə təsvir olunmuşdu.

XXXIX Fəsil. Məbədin mozaikalı divarlarında Baxusun hindliləri məğlub etdiyi döyüşün necə təsvir edilməsi haqqında

Başlanğıcda yangın alovlarına bürünmüş şəhərlər, kəndlər, qəsrlər, qalalar, çöllər, meşələr təsvir olunmuşdu. Eləcə də danaları, qoyunları və qoçları diri-diri tikələrə parçalayaraq, onların çiy əti ilə qidalanan pərişan saçlı, çılgınlaşmış qadınlar təsvir olunmuşdu. Bu, Hindistana soxulmuş Baxusun orada hər şeyi alovdan və qılıncları keçirməsi mənasını verməliydi.

Bütün bunlara baxmayaraq, ona qarşı qəlbləri qəzəblə coşub-daşan hindlilər ona müqavimət göstərməməyi qərara aldılar, çünki casuslar vasitəsilə Baxusun qoşunu haqqında bütün doğru-düzgün məlumatlar onlara çatmışdı. Xəbər tutmuşdular ki, onun qoşununda bircə nəfər də olsun əsgər yoxdur – o, düşkünləşmiş və daim sərxoş olan qocadan, tamamilə lüt-üryan, fasiləsiz olaraq at çapan və oynayan, keçinininki kimi buyuzları və quyruğu olan gənclərdən və sayı-hesabı bilinməyən sərxoş arvadlardan ibarətdir. Qisası, hindlilər onların soxulmalarına mane olmamağı və yaraqlı dirəniş göstərməməyi qərara aldılar, çünki belə adamlar üzərində qələbə şöhrətə deyil, rüsvayçılığa çevriləcək, şərəf və başucalığı

deyil, xəcalət və bədnamliq gətirəcək. Hindlilərin nifrətindən yararlanan Baxus durmadan irəli gedirdi və hər şeyi alova verir (qeyd etmək gərəkdir ki, alov və ildırım – onun irsi yarağıdır: Baxusun dünyaya gəlişindən lap azca qabaq Yupiter onu ildırımla salamlamışdı, onun anası Smelanı isə bütün ev-əşiyi ilə birlikdə yandırıb külə döndərmişdi) və ölkəni qana qarq edirdi, zira onun xüsusiyyəti belədir. Sülh vaxtı o, qanı artırır, müharibə vaxtı isə onu tükədir. Samosa adasındakı çöllər misal kimi göstərilə bilər – onun adı Panemadır ki, bu da qanla suvarılmış deməkdir: bax elə bu çöllərdə Baxus efeslilərdən qaçan amazonkaları qovub yaxalamış və hamısını qanalmanın köməkliliyi ilə öldürmüşdü, belə ki, bütün bu çöllər başdan-başa qana bulanıb və qanla sulanıb. İndi siz özünün “Problem-lə”rində bu barədə danışan Aristoteli yaxşı başa düşərsiniz ki, qədimlərdə “müharibə vaxtı nanə əkmirlər və yemirlər” zərbi-məsəli niyə belə işlək olub. Məsələ bax bundadır: müharibədə döyüşçülər bir-birini amansızlıqla vururlar; işdir-şayəd, yaralı həmin gün əlində nanə tutubsa, yaxud nanə yeyibsə, onda onun qanını kəsmək mümkün deyil, yaxud çox çətinidir.

Sonra mozaika Baxusun öz yürüşünü necə həyata keçirdiyini təsvir edirdi: o, təntənəli surətdə üç cüt gənc bəbirin bir qoşquya qoşularaq çəkib apardığı möhtəşəm döyüş arabasına minmişdi; onun üzü uşaq üzü kimi idi – bu, o deməkdir ki, mərhəmətli əyyaşlar heç vaxt qocalmırlar – mələikə üzü kimi çəhrayı və çənəsində bircə dənə də tük yox; onun alnında iti buynuzlar bitmişdi; üstədən üzüm salxımlarından və yarpaqlarından çələng və al mitra görünürdü; onun ayağında zərli qırsaboğaz çəkmə var idi.

Onun yanında kişi cinsindən bircə əsgər də yox idi; onun bütün mühafizəsini və bütün ordusunu bassaridlər, evantlar, evqiadlar, edonidlər, trieteridlər, oqiqlər, mimallonlar, menadlar, fiadlar və vakxidlər¹, pozğun, quduz, qəzəbli, canlı ilanlardan və əjdahalardan qurşaq bağlamış, sallama saçlarına üzüm budaqları taxılmış, maral və keçi dəriləri geyinmiş,

¹ ...bassaridlər, evantlar... vakxidlər... – içki və ehtiras düşkünü olan qadınların yunan və latın müəlliflərində rast gəlinən fərqli adlar

əlləri nacaqlı, əsalı, mizraqlı, təbərzinli qadınlar təşkil edirdi; onlar ehtiyac olduqda xırda toxunuşdaca cingildəyən və uğuldayan öz yüngül qalxanlarından qaval və təbil kimi istifadə edirdilər. Sayları isə yetmiş doqquz min iki yüz iyirmi yeddiyə çatırdı.

Avanqard Silenin rəhbərliyi altında idi, çünki Baxus ona hədsiz dərəcədə etimad bəsləyirdi, o, onun rəşadətinə, mərdliyinə, igidliyinə və ehtiyatlılığına dəfələrlə əmin olmuşdu. Bu, əsməcəli, qozbel, şişkin, qarıyoğun, iri, şaxqulaq, qarmağa oxşayan qartalburunlu, sıx və çatmaqaşlı alçacıq bir qoca idi; o, axtalanmamış eşşəyin belində gedirdi; əlində əsa tutmuşdu ki, bu, ona dayanmaq üçün gərək idi, bir də piyada getmək lazım gələrsə, zərbələri incə endirmək üçün idi; əynində sarı rəngli qadın paltarı vardı. Onun məyyətinə gənc kəndlilər təşkil edirdilər ki, bunlar keçi kimi buyuzlu, aslan kimi qəzəbli, tamamilə çıpaq idilər, susmaq bilmədən mahını oxuyaraq nalayiq rəqslər edirdilər; bunlar titirlər və satirlər idi. Sayları səksən beş min yüz otuz üçə çatırdı.

Aryerqard Panın – keçi ayaqlı, tüklü budlu, alnında düz, göyə baxan buyuzlar bitmiş dəhşətli əjdahanın rəhbərliyi altında idi. Bu əjdaha qırmızısifət, saqqallı, ruhən cəsur, yenilməz, qorxubilməz, tündxasiyyət idi; o, sağ əlində fleyta, sol əlində əyri əsa tutmuşdu; onun da qoşununu satirlər, qemipanlar, eqipanlar, silvanlar, favnlar, fatular, lemurlar, larlar¹, qulyabanılar və darndabacalar təşkil edirdi ki, bunların da sayı yetmiş səkkiz min yüz on dördə çatırdı. Onlar hamısı eyni bir söz çıxırdı: Evoye!

XL Fəsil. Mozaika xeyirxah Baxusun hindlilər üzərinə hücumunu və cummasını necə təsvir etmişdi

Sonra xeyirxah Baxusun hindlilər üzərinə hücumu və cumması təsvir edilmişdi. Avanqardın başçısı Silenin tər tökdüyü

¹ ...satirlər... larlar... – qismən meşə tanrılarının adları, qismən də Rablenin öz uydurduğu sözlər

və eşşəyini şallaqladığı mənim gözümə sataşdı; eşşək cəhəngini qorxu saçan bir təzddə aralamışdı, soncuqlayırdı, şillaqlayırdı, var gücüylə guruldadırdı – sanki, onun quyruğu altına mozalan soxulmuşdu.

Satirlər – kapitanlar, çavuşlar və kaprallar – çoban sümsülərində yürüş marşı çalırtdılar və keçi kimi hoppanaraq, götürülərək, pıçıldadaraq, şillaqlayaraq, ayaqlarını oynadaraq qoşunun qabağında şiddətlə fırlanır, əsgərlərdə döyüş yangısını alovlandırtdılar. Hamı “Evoye!” qışqırırdı. Menadlar ilk olaraq vəhşi fəryadlarla və təbillərlə qalxanların dəhşətli gurultucingiltilləri ilə hindlilərə hücum edirdilər; bu səslərdən göy qübbəsinin necə titrəyib-əsdiyi şəkildə aydın görünürdü – bundan sonra daha Apellesin, Fivalı Aristidin və göy gurultusunu, ildırımını, şimşəyi, küləyi, sözü, xasiyyətləri və duyğuları canlı təsvir edən başqalarının ustalığı gərək sizi təəccübləndirməsin.

Sonra Baxusun ölkələrini viran qoyduğu haqda hindlilər ordugahının xəbərdar edildiyi göstərilirdi. Hindlilər bellərində qüllələr olan (onlarda sayı-hesabı bilinməyən əsgər qüvvəsi yerləşirdi) filləri irəli göndərdilər, ancaq fillər vakxankaların öz dəhşətli cingilti-danqıltıları ilə onlara verdikləri şiddətli qorxudan sarsəmləşərək geri döndülər və düz onların ardınca irəliləyən öz qoşunlarını ayaqlayıb keçdilər. Siz burada dabanlarını eşşəyinin böyürlərinə batıran, köhnə qayda üzrə düşmənləri dəyənəklə necə gəldi əzişdirən, eşşəyini şəstlə oynadan Sileni görə bilərdiniz. Onun eşşəyi geniş aralanmış cəhəngiyə nəriləyən-nəriləyən, sanki, fillərin arxasınca düşmüşdü və onun bu cəngavər nəriləyən – vakxanalıya¹dövründə priapizmlə² aşib-daşan Priarp, yatmış nimfa Lotidanı priapizasiya etmək istərkən Lotidanı oyadan nəriləyən heç də az qəzəbli olmamaqla – hücum siqnalı rolunu oynayrdı.

Elə orada öz əyri ayaqları üstündə menadların ətrafında hoppanıb-düşərək onlarda döyüş ruhunu qaldıran Panı görə bilərdiniz. Sonra siz gənc bir satirin on yeddi çarı əsir apardığını, vakx qadının qırx iki düşmən sərkdəsini ilanlarla

¹ *Vakxanalıya* – Qədim Yunanıstanda və Romada içki və kef tanrısı Vakxın şərəfinə düzəldilən şənlik

² *Priapizm* – daimi erektsiya ilə səciylənən patoloji vəziyyət

sarıyaraq arxasınca sürüdüyünü, balaca Favnın¹ düşməndən alınmış on iki bayrağı apardığını, xoşxasiyyət Baxusun isə tam təhlükəsizlikdə, döyüş arabasında qabağa-dala getdiyini, güldüyünü, şənləndiyini, hamının və hər kəsin sağlığına içdiyini görə bilərdiniz. Nəhayət, orada xeyirxah Baxusun qələbə qənimətləri və təntənəsi rəmzi olaraq təsvir edilmişdi.

Onun müzəffər döyüş arabası başdan-başa Mere dağında tapılmış və qoparılmış, xüsusən də Hindistanda nadir bitki olan sarmaşığa bürünmüşdü, nadirlik isə, bəlli olduğu kimi, istənilən əşyanın qiymətini qaldırır. Nəticədə özünün hind zəfəri zamanı Makedoniyalı İsgəndər Baxusu təqlid etmişdi. Baxusun döyüş arabasını bir qoşquya qoşulmuş fillər çəkib aparırdılar. Bunda onu Afrikadan Romaya qayıdan Böyük Pompey təqlid etmişdi. Rəşadətli Baxus döyüş arabasında şəstlə yürüyərək piyalədən şərab içirdi. Sonralar bunda onu Provansda E yaxınlığında kimvrlər üzərində qələbədən sonra Qay Mari təqlid etmişdi. Baxusun əsgərləri hamısı bir nəfər kimi başlarına sarmaşıqdan çələng qoymuşdu; onların əsaları, qalxanları və təbilləri sarmaşıqla hörülmüşdü. Hətta Silenin eşşəyi də sarmaşıqla çul kimi örtülmüşdü. Döyüş arabasının sağ və solu ilə yoğun qızıl zəncirlə qandallanmış əsir hind çarları gedirdi; təsvirəgəlməz sevinc və şadlıqla aşib-daşan bütün Baxus qoşunu görünməmiş dərəcədə təntənə ilə hərəkət edərək, saysız-hesabsız qənimətlər, ferkullar², ələ keçirilmiş yaraq-əsləhələr aparırdı və ətrafda hamı kəndli nəğmələri, epiniklər³, öygülər oxuyurdu. Ən sonda timsahlarla, kerkopiteklərlə, qaraleyləklərlə, meymunlarla, troxillərlə, ixnevmonlarla⁴, begemotlarla və orada yaşayan başqa heyvanlarla birlikdə Nil çayıyla Misir təsvir olunmuşdu, Baxus isə o yerlərdə hər tərəfdə özüyə bir cüt öküz gəzdirirdi – o mənada ki, onun Misirə gəlişinə qədər orada öküz nədir,

¹ *Favn* – Qədim Roma əsətirində: çöl, dağ və meşə allahı

² *Ferkullar* – təntənəli yürüşün iştirakçılarının aparıldığıları xəreklər

³ *Epiniklər* – zəfər mahnısı (*yun.*)

⁴ *Kerkopiteklər, troxillər* – timsahın dişlərinin arasından qida qalıqlarını dimdikləyən quşlar; *ixnevmonlar* – onun qarını gəmirən siçanlar (Pliniyə görə)

inək nədir bilmirmişlər; onlardan birinin üzərində qızıl hərf-lərlə “Apis”, o birində isə “Oziris” yazılmışdı.

XLI Fəsil. Məbədin necə bir ecazkar lampa ilə işıqlandırılması haqqında¹

Butulkanın təsvirinə başlamazdan əvvəl sizi ecazkar lampanın quruluşu ilə tanış edəcəyəm. Bu lampa bütün məbədə o dərəcədə parlaq işıq saçırdı ki, məbədin yeraltı olmasına baxmayaraq, ora heç nə ilə tutqunlaşmamış günəşin yeri aydın işıqlandırdığı günün günortaçağı kimi işıqlı idi.

Qübbənin ortasına xalis qızıldan yumruq boyda halqa bərkidilmiş, halqaya, demək olar, həmin qalınlıqda olduqca məharətlə düzəldilmiş üç zəncir bərkidilmişdi, üçbucaq təşkil edən bu zəncirlərdən isə yüksək əyarlı qızıldan, diametri iki qulac yarım qarışdan az olmayan dəyirmi lövhə asılmışdı. Bu lövhədə dörd deşik açılmış, onlardan hər birinə kürə kip bərkidilmişdi ki, bunların içərisi oyuq, üstləri açıq idi, yəni çevrəsi, təxminən, iki qarış olan lampa kimi şeylər idi və bütün bu lampalar qiymətli daşlardan düzəldilmişdi: biri ametistdən, o biri Liviya karbunkulundan, üçüncüsü opaldan, dördüncüsü topazdan. Bütün bu lampalara spiral borudan beş dəfə keçirilmiş, Kallimaxın bir vaxtlar Afina akropolunda Palladanın qızıl çırağına tökdüyü yağ kimi² qurtarmayan araç tökülmüşdü; lampaların piltələri isə qismən dağ kətanından (çoxdan ötmüş əyyamlarda Yupiter-Ammonun məbədinəki kimi, bunu öyrənilib-bilmək aşıqı olan filosof Kleombrot təsdiq edib), qismən də Karpaziya kətanından düzəldilmişdi, kətanın bu iki növünün qarışığını isə alov yandıрмаqdan daha çox yeniləyir.

Təqribən iki fut yarım aşağıda yeni bir üçbucaq təşkil edən hər üç zəncir saf bülürdən böyük dairəvi lampanın üç

¹ *Məbədin necə bir ecazkar lampa ilə işıqlandırılması haqqında* – “Poli-fl”dən götürülmüş bu motiv əlkimya mənasına malikdir: lampanın sayəsində Böyük Əməlin rəngləri binanın divarlarına yansıtılmışdır.

² *...Kallimaxın bir vaxtlar... Palladanın qızıl çırağına tökdüyü yağ kimi...* – Pavsani Yunanıstanın təsvirində yazır ki, bu çıraç tam bir il heç bir yanacaq-flan əlavə olunmadan yana bilirmiş.

qulpuna keçirilmişdi ki, onun diametri bir qulac yarım olub, üstdən ölçüsü bir qarışa bərabər deşiyi vardı; bu deşiyin ortasına həmin bu büllurdan balqabaq, yaxud güvəc şəklində vaza salınmışdı – o, böyük lampanın lap dibinə çatırdı və o miqdarda araqla doldurulmuşdu ki, dağ kətanından olan piltə böyük lampanın düz ortasında yerləşirdi. Bunun sayəsində elə bir təəssürat yaranırdı ki, sanki, bu lampanın bütün sferik gövdəsi od tutub yanır, çünki alov onun ortasında, orta nöqtəsində yerləşirdi.

Zillənmiş, gərgin baxışları onun üzərində saxlamaq günəş üzərində saxlamaq kimi imkansız idi – buna həm materialın müstəsna dərəcədə şəffaflığı, həm də bu kəşfin öz qurğusu mane olurdu, onun işıqkeçirmə qabiliyyəti isə belə izah olunurdu ki, dörd kiçik lampanın rəngbərəng işıltıları – bunları gücləndirmək isə qiymətli daşların xüsusiyyətidir – üstdən-aşağı böyük lampaya düşürdü, bu lampaların sayrışan və səbatsız işığı isə məbədin bütün künc-bucağına yayılırdı. Bu səpələnən işıq məbədin içərisinin mərmər üzlüyünün hamar səthinə düşərkən isə aydın günəşin şüaları yağış buludları ilə kəsişdiyi zaman göy qurşağının göydə yaratdığına bənzər rənglər yaranırdı.

Bu, əcaib ixtira idi, ancaq çılpaq uşaqların büllur lampanın səthində qızgın və məzəli davasını qazıma üsulu ilə çəkməyi bacarmış heykəltəraşın işi məni daha artıq heyrətləndirdi – ağac at minmiş bu uşaqların əllərində oyuncaq nizə və üzüm salxımları və budaqlarından cidd-cəhdlə hörülərək düzəldilmiş qalxan vardı, həm də uşaqların bütün hərəkətlərini və söylərini incəsənət elə uğurlu canlandırmışdı ki, təbiətin özü də, yəqin ki, bunu bacarmazdı; oyma naxışın özündən buraxdığı gözoxşayan işıq cilvələnərək bütün rənglərlə bərq vuran göy qurşağının sayəsində isə uşaqların fıqurcuqları oyma kimi deyil, qabartma kimi görünürdü, hər nə isə bu, bütöv materialdan hazırlanmış arabeskləri xatırladırdı.

XLII Fəsil. Ali baş kahinə Bakbukun məbədin içində bizə əcaib fəvvarə göstərməsi haqqında

Füsunkar məbəddən və unudulmaz lampadan yenicə vəcdə gəlmişdik ki, qarşımızda öz məiyyətinin əhatəsində, şən və güləruz möhtərəm kahinə Bakbuk dayandı və yuxarıda göstərilənlərin bizdə yaratdığı təəssüratın lazımı qaydada olduğundan əminlik hasil etdikdən sonra isə heç bir sözsüz-söhbətsiz bizi məbədin ortasına apardı; qeyd olunan lampanın işığında burada çox gözəl, əcaib bir fəvvarə qaynayır və o, elə bahalı materialdan, elə incə bir iş idi ki, bundan daha nadir və məftunedici heç bir şey Dedalın yuxusuna belə girməmişdi. Limb, plint və hündürlüyü üç qarış olan, bayırdan stilobatlarla, aruletlərlə, novçalarla və Dorida naxışları ilə bərabər hissələrə bölünmüş yeddiguşəli aşağı hissə ən xalis, parlaq kərəcdən idi. İçəridən o, qüsursuz dərəcədə dəyirmi idi. Hər bir guşə daşının orta nöqtəsindən fil sümüyündən kürsülük, yaxud sürahini xatırladan qarınli bir sütun çıxırdı (müasir memarlıqda bu, portri adlanır) və belə sütunlar guşələrin sayına görə cəmi yeddi idi. Sütunların uzunluğu bünövrədən arxivava¹ qədər düz yeddi qarış idi və çevrənin mərkəzindən keçən diametrə tam dəqiqliklə uyğun gəlirdi. Sütunlar elə yerləşmişdi ki, biz hansısa birinin arxasından qarşdakına baxdığımız zaman onun həcmi necə olur-olsun, bizim baxış bucağımızın piramida konusu qeyd olunan mərkəzə zillənirdi.

Birinci sütun, yəni biz məbədə girən kimi ilk gözümüzə dəyəni – göy rəngli yaqutdan idi.

İkincisi – giasintdən olan (onun üzərində müxtəlif yerlərdə A və I hərfəri cızılmışdı) – qəzəblənmiş Ayaksın qarınının² çevrildiyi çiçəyin rəngini dəqiqliklə təkrar edirdi.

¹ *Arxivava* – qədim tikintilərdə sütunlar üstündəki atqı

² ...*qəzəblənmiş Ayaksın qarını* – əsativlərdən birinə görə, özünü öldürmüş Telamoniyalı Ayaksın qarını tanrılar tərəfindən giasint çiçəyinə çevrilmişdi. Giasint yarpaqlarında damarcıqları təşkil edən şəkildə, qədim insanlar A, I hərf-lərini görürdülər. Çiçək haqqında əfsanəni Rable eyniadlı minerala aid edir.

Üçüncüsü – anaxist almazından, şimşək kimi parlayıb bərq vururdu.

Dördüncüsü – yaqut-balasdan, ametistə yaxın, ametist kimi qırmızı-bənövşəyi alovla parlayıb bərq vuran kişi yaqutundan¹.

Beşincisi – Misir dolanbacındakı Serapisin zümrüdündən beş yüz dəfə gözəl zümrüddən idi və çar Herminin sərdabəsinin² yanında uzanan mərmər şirin gözlərinə qoyulandan daha artıq parlaqlığı və daha güclü ışıltısı ilə fərqlənirdi.

Altıncısı – Epir çarı Pirrin çox qiymətləndirdiyindən daha işıqlı olan, xallar və çalarlarla daha zəngin əqiqdən idi.

Yeddincisi – beril kimi ağ, Qiymet misi rəngə çalan şəffaf selenitdən idi, onun içərisində isə eynən göydəkinə bənzər və onun kimi hərəkət edən ay görünürdü: gah dolğun, gah tutqunlaşmış, gah böyüyən, gah da kiçilən.

Qədim xaldeylər və cadugərlər yuxarıda sadalanan daşlarla yeddi planet arasında sıx bağlantı qururdular. Və bu bağlantının hamıya və hər kəsə aydın olması üçün birinci (yaqut) sütunda, sütun başlığı üzərində saflaşdırılmış qiymətli qurğuşundan düzəldilmiş, əlində dəryaz, ayağının yanında durna olan (rəngi Saturn quşunun rəngi haqda təsəvvürlərə tam uyğun gələn qızıl durnayla) şax dayanmış Saturnun təsviri verilmişdi.

İkinci (giasint) sütunda sol tərəfdə Yupiter qalayından düzəldilmiş Yupiter dayanıb sinəsində qızıldan, ancaq özünün həqiqi rənginə bənzəməsi üçün emalla örtülmüş qartal tutmuşdu.

Üçüncüdə – Feb dayanmışdı, sağ əlində ağ xoruz tutmuş saf qızıldan.

Dördüncüdə – Korinf tuncundan, ayaqlarının yanında şir dayanmış Mars təsvir edilmişdi.

Beşincidə – ayaqlarının yanında göyərçin olan, Atamantın heykəli üçün Aristonidin işlətdiyini xatırladan tuncdan tökülmüş Venera; ağ və al rənglərin uzlaşdırılması Aristonidə ona

¹ *...kişi yaqutu...* – hesab olunurdu ki, “kişi” yaqutu “qadın” yaqutundan daha möhkəm bərq vurur.

² *Çar Herminin sərdabəsi* – Pliniyə görə, Kıprda yerləşirmiş.

görə gərək olmuşdu ki, yıxılıb ölmüş oğlu Learxa baxarkən Atamantın keçirdiyi utanc duyğusunu¹ verə bilsin.

Altıncıda – donmuş, hərəkətsiz, ancaq yumşaq civədən düzəldilmiş Merkuri, ayaqlarının yanında hacileyləklə.

Yeddincidə – gümüş Ay, ayaqlarının yanında ov iti ilə.

Bu heykəllər hər bir sütunun üçdəbirindən azca hündür olub, riyaziyyatçıların çertyojları üzrə o qədər qüsursuz düzəldilmişdi ki, hətta haqqında “sənətlə sənət yaratmışdır” deyilən Polikletin Kanonu² belə çətin ki, onunla müqayisəyə girə biləydi.

Sütunların özülləri, başlıqları, arxivtravları, zooforları və karnizləri Frigiya işi olub, tutumlu idi, Lezin Monpelye altında, Qanqın Hindistanda, Ponun İtaliyada, Hebrin Fransada, Taxonun İspaniyada və Pakotlun Lidiyada daşdığından daha saf və yüksək əyarlı qızıldan idi. Sütunlar arasındakı tağlar da onlara ən yaxın sütunun daşından idi; yaqut tağ giasint sütuna bitişirdi, giasint – almaza və s. Tağlar və sütun başlıqları üzərində içəri tərəfdən fəvvarə üçün dam örtüyü əvəzi günbəz ucaldılmışdı; o, planet cərgəsinin arxasınca yeddiguşəli formada başlanırdı və get-gedə sferik forma alırdı, onun bülluru da mükəmməl saflıqda, şəffaf və hamar idi, özünün bütün hissələrində bütöv və yekcins olub, damarcıqlarsız, qaraltılırsız, bərkləşmələrsiz və liflərsiz idi – hətta Ksenokratın özü belə bir şey görməmişdi. Günbəzin səthində ciddi nizamla düzülən zərif, ustalıqla düzəldilmiş fiqurcuqlar və hərflər görünürdü: Zodiakın on iki nişanı, öz xüsusiyyətləri ilə on iki ay, hər iki gündönümü, hər iki gecə-gündüz bərabərliyi, ekliptika xətləri və Cənub qütbündə və başqa yerlərdə ən önəmli hərəkətsiz ulduzlar – bütün bunlar elə yüksək ustalıq möhürüylə qeyd olunmuş və təsirilliyi ilə elə fərqlənirdi ki, mən belə bir işi çar Nexepsə, yaxud qədim riyaziyyatçı Petozirisə aid etməyə hazır idim.

¹ ... *Atamantın keçirdiyi utanc duyğusu...* – Atamant – dəlilik tutması tutarkən öz oğlu Learxı vurub öldürmüşdü. Atamantın heykəlini tökərkən heykəltəraş tunca dəmir qatmış, ona dayanıqlı qırmızımtıl çalar vermişdi.

² *Polikletin “Kanonu”* – söhbət zəmanəmizə gəlib çatmayan əsərdən gedir. Əvəzində bu qədim yunan heykəltəraşının prinsipləri (e. ə. V əsrin II yarısı) onun “Dorifor” (“Nizəçi”) heykəlinə təcəssümünü tapmışdır.

Fəvvarənin mərkəzinə uyğun gələn günbəzin kəlləsində fırlanğıcşəkili, çox saf, eyni formalı, üçü birlikdə ovucdan iri bir zanbaq çiçəyi əmələ gətirən üç mirvari var idi. Çiçəyin kasacığında dəvəquşu yumurtası boyda yeddiüzlü formada (təbiət bu rəqəmi sevir) karbunkul çıxmışdı – çox gözəl, vəlehedici karbunkul; gözlərimizi ona doğru qaldırdıqda, az qala, kor olacaqdıq, zira parlaqlıqda və şölə gücündə onu nə günəş işığı, nə şimşək keçə bilərdi. Heç şübhəm yoxdur ki, hind sehrbazı İarxasin Pantarbası onun qarşısında sönük görünərdi – günorta günəşi qarşısında ulduzların solğunlaşdığı ki mi. Qərəzsiz qədir-qiymət bilənlər isə, yəqin ki, yuxarıda təsvir edilən fənərlərin və lampaların birlikdə götürülmüş Asiya, Afrika və Avropa qitələrinin təkində gizlənən bütün əcaib şeyləri və var-dövləti kölgədə buraxdığını təsdiq edərdilər.

Qoy indi Misir mülkəsi Kleopatra qulaqlarından asılmış iki mirvari ilə öyünsün; o, bunlardan birini – yüz min sestersiya¹ qiymətində olanı, triumvir Antoninin hədiyyəsini sirkədə əridib udmuşdu.

Qoy Lolliya Paulina özünün zümrüd və mirvari işləməli və bütün Romanın, bütün dünyanın müzəffər quldurlarının zirzəmisini və saxlanc yeri sayılan bir şəhərin əhalisini heyrətə gətirən alışdım-yandıq paltarları ilə öyünsün.

Su xalis mirvaridən düzəldilmiş və yuxarıda təsvir olunan bərabərtərəfli guşə daşlarına bərkidilmiş üç borudan və ya arxdan tökülüb axır və bu arxlar ikiqat ilbizşəkili spiral əmələ gətirirdi. Biz onları gözdən keçirəndən sonra nəzərlərimizi başqasına yönəlttik, ancaq burada Bakbuk bizə suyun şırıltısına qulaq asmağı buyurdu və biz olduqca xoşagələn bir səs eşitdik; düzdür, səs, sanki, uzaqdan, haradansa yerin altından gəlirmiş kimi bir qədər boğuc və qırıq-qırıq idi, ancaq bu səs daha aydın və daha eşidilən olsaydı, bizə daha böyük həzz verməzdi – bir sözlə, bizim ruhumuz göz pəncərələrimiz vasitəsilə yuxarıda təsvir olunan şeylərin gözəlliyini canına çəkə-çəkə, eyni dərəcədə qulaqlarımız vasitəsilə bu duyğuları içərisinə axıtmaqla özünü sevindirirdi.

¹ *Sestersiya* – Qədim Romada xırda pul

Nəhayət, Bakbuk bizə belə bir nitqlə müraciət elədi:

– Sizin filosoflarınız hərəkətin yalnız fiqurların gücü ilə həyata keçirilə biləcəyini danırlar; ancaq qulaq asın, görün mən sizə nə deyəcəyəm və siz bunun əksinə inanacaqsınız. Beşlik klapanlarla qarşılıqlı əlaqədə olan bax bu ikiqat ilbizşəkili fiqur vasitəsilə hər bir daxili dirsəkdə (eynilə ürəyin sağ mədəciyinə töküldüyü yerdə vena kənarları kimi) bu müqəddəs fəvvarə hərəkətə gəlir və hətta sizin dənizlərə qədər gedib çatan bir uyğunluq doğurur.

Sonra o, piyalələr, camlar, qızıl, gümüş, büllur və çini qədhələr gətirməyi buyurdu və iltifatla bizə fəvvarədən şırnaqla axan sudan içməyi təklif etdi, biz də böyük bir sevinclə razılaşdıq. Sizə birbaşa deməliyəm ki, biz yalnız quyruqlarına şappıldadandan sonra yeməyə başlayan sərçə, yaxud yaxşıca kötəklənəndən sonra yem yeyib, su içən dana növündən deyilik. Kim bizdən nəzakətlə içmək xahiş eləsə, biz ona heç vaxt “yox” demirik.

Sonra Bakbuk bizdən bunun xoşumuza gəlib-gəlmədiyini soruşdu. Bizsə cavab verdik ki, bu, Etoliyada Arqironanın, Fessaliyada Peneyanın, Makedoniyada Aksiyanın və Kilikiyada Kidnanın suyundan daha şəffaf və gümüşü, əla soyuq bulaq suyudur (həmin su bürkülü yay günü Makedoniyalı İsgəndərə elə gözəl, saf və sərin görünmüşdü ki, onun dalğalarına dalmaq həzzi bu ani ləzzətin onun üçün nəticələne biləcəyi xəstəlik qorxusuna üstün gəlmişdi).

– Ah! – Bakbuk əsləndi, – özünə fikir verməmək və maye aşağı axarkən, ancaq şanlı Platonun, Plutarxın, Makrobinin və başqalarının güman etdikləri kimi nəfəs boğazı ilə ağciyərlərə deyil, qida borusu ilə mədəyə axarkən dil əzələlərinin əmələ gətirdiyi hərəkəti anlamamaq bax bu demək imiş. Ey yadellilər, doğrudanmı, bir vaxtlar Pifilldə¹, başqa adıyla desək, Teftdə olduğum kimi, sizin də udlaqlarınız suvaqlanıb, malalanıb və qalaylanıb və siz bu ilahi içkinin dadına baxıb, onun dadının necə olduğunu tapa bilmədiniz? Mənim kürəkçiklərimi gətirin –

¹ *Pifill* – Afineyə görə, məşhur dequstator Pifill; dilinə xüsusi bir yağı çəkmış, yemək vaxtı isə onu silirmiş.

bilirsiniz hansıları deyirəm – o, öz xidmətçilərinə xitabən dedi, – damağı kürüyən, qazıyan və təmizləyənləri.

Bunun ardınca əla, böyük, gözoxşayan budlar, əla, böyük, gözoxşayan hisəverilmiş öküz dilləri, əla, gözəl keyfiyyətli şoraba, beyin kolbasası, kürü, quş ətindən əla keyfiyyətli, çox yaxşı sosiskalar və hər cür başqa udlaqtəmizləyicilər gətirdilər. Bakbukun buyruğuna uyğun olaraq, biz o vaxta qədər yedik ki, sonda mədələrimizin əməlli-başlı təmizləndiyini və susuzluğun özünü yetərcə şiddətlə büruzə verdiyini hiss elədik. Onda Bakbuk dedi:

– Vaxtilə bir alim və şanlı İudeya başçısı aclıqdan əzab çəkən öz xalqını səhrayla apararkən göylərdən manna¹ diləyib və ac adamların təxəyyülü bu mannaya keçmişdə onlara eynən ət xörəyinin malik olduğu dadı verib. İndi siz də bu ecazkar içkinin dadına baxıb onda hansı şərabı təsəvvür etsəniz, onun dadını tapacaqsınız. Beləliklə, təxəyyülünüzə güc verin və için.

Biz belə də elədik. O saat Panurq səsləndi:

– Vallah, bu, Bonn şərabıdır. Qoy mənə yüz altı şeytan cırmaqlasın, ancaq mən belə dadlı şərab heç vaxt içməmişəm. Onun dadından mümkün qədər sürəklə həzz almaq üçün üç dirsək uzunluqda boyuna – Filoksen məhz beləsini arzulayırmış – yaxud da durna boynuna – Melanti beləsini arzulayırmış – malik olmaq pis olmazdı.

– Fənər sözlünə and olsun, bu, Qrav şərabıdır, tünd, köpüklənən şərabdır, – Jan qardaş dedi. – Allah xatirinə, göyərçinim, onun hazırlanma üsulunu mənə açıqlayın.

– Amma mənəcə, bu, Mirvos şərabıdır, – Pantaqurel elan etdi, – içməzdən öncə, mən özümçün məhz onu təsəvvür eləmişdim. Bircə şey pisdir: o, çox soyuqdur, buzdan soyuqdur, Nonakris və Dirka suyundan soyuqdur, onu içənlərin mədəsini və bütün həzm orqanlarını donduran Korinf Kantoporiyasının suyundan soyuqdur.

– Yenə için, yenə və yenə için, – Bakbuk dedi. – Və hər dəfə yeni bir şey təsəvvür edərək, görəcəksiniz ki, bu içki

¹ *Manna* – dini əfsanələrdə: guya, səhrada dolaşan israililər üçün göydən tökülən azuqə

məhz siz düşündüyünüz dada malikdir. İndən belə deməyin ki, Allah üçün mümkünsüz nəşə var.

– Biz belə şey demirik, – etiraz etdim, – biz bu qənaətdəyik ki, Allah hər şeyə qadirdir.

XLIII Fəsil. Butulkanın sözünü eşitsin deyə Bakbukun Panurqu məhz necə geyindirib-kecindirməsi haqqında

Bütün bu söz-söhbətlər və yeyib-içməklər bitəndən sonra Bakbuk soruşdu:

– Sizlərdən İlahi Butulkanın sözünü eşitmək istəyən kimdir?

– Mən, – Panurq cavab verdi, – sizin müti qıfıçığınız.

– Dostum, – Bakbuk dedi, – sizə bircə öyüd verəcəyəm: hatifə yaxınlaşanda onu bir qulağınızla dinləməyə çalışın.

– Bizim yerlərdə şərab tayqulaq olur, – Jan qardaş əlavə etdi.

Sonra Bakbuk Panurqa bürüncək, gözəl ağ papaq geydirdi, ona sonluğunda əldarağı əvəzinə üç sancaq görünən Hippokrat qolçağı taxdı, əlcək əvəzinə ona iki qədimi miyança verdi, belinə bir-birinə bağlanmış üç tuluq zurnası sarıdı, adıçəkilən fəvvarənin suyu ilə üç dəfə onun üzünü yudu, düz üzünə bir ovuc un atdı, Hippokrat qolçağına sağ tərəfdən üç dənə xoruz lələyi sancdı və Panurqu doqquz dəfə fəvvarənin ətrafına dolanmağa, üç dəfə yüngülcə tullanmağa və yeddi dəfə arxasını döşəməyə toxundurmağa məcbur elədi, özü isə həmin vaxt etrusk dilində hansısa ovsunlar edir və mistaqoqlarından¹ birinin onun qarşısında apardığı mərasim kitabından nəşə oxuyurdu.

Qıçası, güman edirəm ki, nə ikinci Roma çarı Numa Pompili, nə etrusk şəhəri Seranın sakinləri, nə də müqəddəs İudeya başçısı mənim həmin gün gördüyüm qədər təşrifata varmışdı; eyni dərəcədə Misirdə Apisin Memfis kahinləri, Ramnuziyalı Ramnuntun evbeyalıları, Yupiter-Ammonun ka-

¹ *Mistaqoq* – möminləri əsrarəngizliyə qovuşduran keşiş (yun.)

hinləri və Feroniya¹ kahinləri mənim orada seyr etdiyim qədər təntənəli dini ayinlər yerinə yetirməmişdilər.

Bakbuk Panurqu bu cür geyindirib-kecindirərək, qızıl qapıdan keçirib bizdən sağa, məbədin arxasındakı, işığı əks etdirən şəffaf daşlardan tikilmiş dairəvi sovməyə apardı. Bu daşların mükəmməl şəffaflığı sayəsində baş məbədi daldalayan qayadakı dəlikdən keçən günəş işığı azad surətdə, tam axınlarla pəncərələrdən və hər cür dəlmə-deşiklərdən məhrum olan bu sovməyə düşürdü; belə ki, onun bayırdan düşdüyü deyil, orada – içəridəcə əmələ gəldiyi kimi bir təəssürat yaranırdı. Bu sovməə də Ravenndəki, yaxud Misirdə, Xemniya adasındakı məbəd kimi heyrətamiz dərəcədə gözəl tikilmişdi. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bu sovməə müstəsna dərəcədə simmetrik tikilmişdi və onun diametri divarlarının hündürlüyünə bərabər idi.

Hücrənin ortasında ən yaxşı kirəcdən yeddiüzlü formada qeyri-adi dərəcədə incə iş olan fəvvarə var idi; xüsusi klappanlar sistemi ilə təchiz olunmuş bu fəvvarə elə şəffaf su ilə doldurulmuşdu ki, bu ünsür, yəqin, özünün ən əzəli başlanğıcında belə olmuşdu, suya isə yarıyadək əla saf büllur geydirilmiş və yumurtavari formalı Butulka salınmışdı; yalnız onun kənarları qeyd olunan formanın imkan verdiyindən azca nəzərəcarpacaq dərəcədə kənara çıxmışdı.

XLIV Fəsil. Ali baş kahinə Bakbukun Panurqu İlahi Butulkanın yanına gətirməsi haqqında

Burada şanlı kahinə Bakbuk Panurqa diz çökməyi və fəvvarənin kənarını öpməyi, sonra isə qalxaraq onun dövrəsində üç ifimb² oynamağı buyurdu. Bundan sonra o, Panurqa qabaqcadan hazırlanmış iki stulun arasında, birbaşa döşəmədə əyləşməyi əmr etdi. Sonra özünün mərasim kitabını çıxardı və onun sol qulağına sözlər pıçıldayaraq, üzümçülərin aşağıdakı mahnısını oxumağa məcbur etdi:

¹ *Feroniya* – Qədim İtaliya ilahəsi, azad edilmiş qullann himayəçisi

² *İfimb* – Vaxc şərafinə rəqs növü (*yun.*)

Ey Butulka,
 Hər yanda hörmətli
 İdrak dəryası!
 Ayıqlıqla, hərarətlə
 Gözləyəyəm səndən
 Tale müjddəsi.
 Bir səsinlə, bir ününlə
 Mənə taleyimi söylə.
 Hindistana savaşa gedərkən,
 Sənin bu ülvi bətninə
 Bu fani həyatın müdrikliyini
 Baxus töküüb öz gözəl əlləriylə.
 Əzəldən bu köpüklü içkiyə yaddır
 Fırılacaq və yalan, rıya və hiylə.
 İlk dəfə bu qiymətli şirəni içib Nuh,
 Vəcddən məsti-xumar yıxılıb yerə.
 Qoy sənin verdiyin cavab
 Məlhəm olsun bütün kövrəkliklərə.
 Qəlbimin hər bir titrəyişiyə
 Səslənirəm bu ecazkar qaba:
 Ey Butulka,
 Hər yanda hörmətli
 İdrak dəryası!
 Ayıqlıqla, hərarətlə
 Gözləyəyəm səndən
 Tale müjddəsi.

Mahnı oxunandan sonra Bakbuk fəvvarəyə nəşə atdı və su əsalər bayramı günü böyük Burqeyl qazanındakı kimi qəfildən çaynamağa başladı. Panurq dinməzcə bir qulağıyla dinləyir, Bakbuk öncəki kimi onunla yanaşı diz üstə dayanmışdı ki, birdən müqəddəs Butulkadan – Aristeyin kəşf etdiyi üsulla¹ öldürülərək hazırlanmış gənc cöngənin bədənindən törəmiş

¹ ...*Aristeyin kəşf etdiyi üsulla...* – Vergili “Georgika”da (IV, 317-558) öz arılarını itirmiş Aristey barəsində danışır. O, anası nimfa Kirenanın məsləhəti ilə dörd cöngə və dörd dana kəsib meşədə saxlayır. Doqquzuncu gün onlardan anlar çıxır.

arılardan, yaxud arbaletdən buraxılmış oxdan, yaxud qəfildən tökən yay leysanından çıxan kimi – səs gəldi. Və onda söz eşidildi: Trink.

– Allah haqqı, o sındı, yaxud ən azından çatladı! – Panurq çığırdı. – Bizim tərəflərdə büllur butulkalar alovdan partlayan-da belə danışır.

Bu sözlər deyildiyində Bakbuk diz üstündən qalxdı və nəvazişli hərəkətlə Panurqun qolundan tutub dedi:

– Dostum! Göylərə şükür edin – bu, sizin birbaşa borcunuzdur: axı siz İlahi Butulkanın sözünü dərhal eşitdiniz, həm də elə şən, elə müdrik, elə müəyyən bir söz ki, beləsini mən hatif zati-həşəmətlərinin yanında xidmət etdiyim bütün vaxt ərzində hələ eşitməmişdim. Qalxın, biz bu saat sizinlə gedib haşiyəsində bu gözəl sözün yozumu verilən uyğun fəslə açarıq.

– Allah xatirinə, mən özümə düşmən deyiləm! – Panurq səsləndi. – Deyin: haradadır bu kitab? Göstərin mənə, haradadır bu fəsillər? Gəlin tezəcə bu şən haşiyəyə baxaq.

XLV Fəsil. Bakbukun Butulkanın sözünü yozması haqqında

Bakbuk fəvvarəyə nəsə atdı ki, bundan suyun qaynaması qəfildən dayandı, sonra da Panurqu ortasında həyatverici bu-laq olan baş məbədə apardı. Ora da o, yarım düym, yaxud dördüncü Sentensiya kitabı ölçüsündə gümüş cildli bir kitab çıxardı və onu fəvvarəyə salıb dedi:

– Sizin filosoflarınız, xətibləriniz, müdrikləriniz sizi qulaqlarınız vasitəsilə yaxşı sözlərlə qidalandırdılar, bizsə öz nəsihətlərimizi birbaşa ağızdan daxil edirik. Bax buna görə mən: “Bu fəslə oxuyun, bu haşiyəyə baxın”, – demirəm, sadəcə: “Bu fəslin dadına baxın, bu əla haşiyəni yeyin”, – deyirəm. Vaxtilə bir qədim yəhudü peyğəmbəri tam bir kitabı yemiş¹ və

¹ *...bir qədim yəhudü peyğəmbəri tam bir kitabı yemiş...* – peyğəmbər İzekiil nəzərdə tutulur; onun sözlərinə görə (peyğəmbər İzekiilin kitabı, 3, 2-3), Tanrı ona bükülmüş kağız vermiş və onu yeməyi əmr etmişdi.

dişlərinə qədər müdrək olmuşdu – sizsə bu kitabı içməklə düz bağırnıza qədər müdrək olacaqsınız. Di çənənizi aralayın!

Panurq ağzını açan kimi Bakbuk özünün gümüş kitabını götürdü; biz bunun, həqiqətən, kitab olduğunu düşündük, çünki o, zahirən dua kitabını xatırladırdı, ancaq bu, susuzluğu yatırtmaq üçün bir dua kitabı imiş, bu, həqiqi Falern şərabı butulkası imiş və Bakbuk onu birməfəsə qurutmağı Panurqa əmr elədi.

– Çox gözəl fəsildir, qiyamət haşiyədir! – Panurq səsləndi.
– Ancaq Butulka zati-nəcabətlərinin bütün demək istədikləri elə bu idi?

– Bu idi, – Bakbuk cavab verdi, – çünki bütün hatiflərin əsaslandıqları “trink” sözü bütün xalqlara məlum və aydındır və onun mənası “İç!” deməkdir. Siz orada, öz ölkənizdə “sak” sözünün bütün dillərdə eyni cür səsləndiyini və bütün xalqların onu tam hüquqla və əsasla işlətdiklərini israr edirsiniz. Əslində, Ezop öz söyləmlərinin birində bütün insanların bellərində kisə ilə doğulduqlarını və fanilərin nəsibinin məhrumiyətlərə dözmək və sədəqə ilə yaşamaq olduğunu deyir. Bütün yer üzündə elə bir qüdrətli çar yoxdur ki, başqa insansız keçinə bilsin; elə bir vüqarlı yoxsul yoxdur ki, varlısız keçinə bilsin, o hətta əlindən hər bir iş gələn filosof Hippi olsa belə. Ancaq ki içkisiz keçinmək kisəsiz keçinməkdən daha çətindir. Biz burada o fikirdəyik ki, gülmək iqtidarı deyil, içmək iqtidarı insanın fərqləndirici xüsusiyyətini təşkil edir, özü də, sadəcə, içmək deyil, dalbadal hər şeyi içmək – bax belə heyvanlar da bacarırlar – yox, mən yaxşı soyuq şərabı nəzərdə tuturam. Yadda saxlayın, dostlar: şərab bizə tanrılar kimi olmaq üçün verilib, o ən qaneedicilərlə və ən mükəmməl peyğəmbər qabiliyyətinə malikdir. Sizin akademikləriniz şərab sözünün, yunanca οἶνος, vis-dən – bu, “güc, qüdrət” deməkdir– törəndiyini deməklə yalnız mənim fikrimi təsdiq edirlər, çünki şəraba ruhu həqiqətlə, elmilə, fəlsəfə ilə doldurmaq qüdrəti bəxş edilib. Əgər siz məbədin qapılarında İoniya hərfləri ilə nə yazıldığına diqqət yetirmisənizsə, onda sizə aydın olmalıdır ki, həqiqət şərabda

gizlədir. İlahi Butulka da sizi onun yanına göndərir, siz isə indi onun nə qədər haqlı olduğuna özünü inancaqşınız.

- Bu möhtərəm kahinədən daha yaxşı deyə bilməzsən,
 – Pantaqrueq qeyd etdi. – Axı siz mənimlə ilk dəfə bu barədə danışmağa başlayanda sizə eyni şeyi dedim. Deməli, trink! Sizin vəcdlə vakxanə çulğalanmış qəlbiniz sizə nə deyir?
 – Trinkləyək, – Panurq dedi.

Ey xeyirxah Baxus! Sənin şəninə
 Trinkləyərek içirəm yenə.
 Ha-ha, ho-ho, yaxındır zaman,
 Buynuztək möhkəm olacaq, inan,
 Mənim bu ölüvay əlavələrim!
 Buna can-dildən əmindir qəlbim,
 Yenə qayıdaraq bizim yerlərə,
 Yubanmadan ata ola bilərəm.
 Qismətimdə vardır mənim evlənmə,
 Elə bir arvad çıxar bəxtimə,
 Sevgi savaşıyla keçirərik biz,
 Qaranlıq gecəni edərik gündüz.
 Bilirəm ki, bağımı şumlayacağam,
 Həm də dönə-dönə sulayacağam
 Onu bolluca, zira mən
 Bir ər kimi, görəcəksiz, örnəyəm.
 Ərlərin ən yaxşısı olacağam, hey!
 Sənə şükürlər olsun, ey Himney!
 Var olsun ər-arvad həyatı!
 Jan qardaş! İçməyə hazırım mən
 Kimə istəyirsə, müqəddəs andı,
 Malikdir bizim bu ulu Butulka
 Qüsursuz öngörmə bacarığına.

XLVI Fəsil. Şairanə təblə dolub-daşan Panurqun və başqalarının qafiyəylə danışmağa başlamaları haqqında

– Nədir, sənin başın xarab olub, yoxsa sənə əməl-cadu eləyiblər? – Jan qardaş soruşdu. – Baxın, baxın, onun ağzından köpük daşlanır! Eşidirsiniz, eşidirsiniz, o, necə qafiyəpərdazlıq edir? Gerçəkdən, o, dəli-cinlidir. Gözləri kəlləsinə çıxıb, elə bil, gəbərmiş keçidir. Bəlkə, o getsə, yaxşı olar? Haradasa xəlvəti bir yerdə qiğlamağa? Mədəsini təmizləmək üçün itotu yeməyə? Yoxsa monastır adətincə dalağını yüngüllətmək üçün əli dirsəyəcən ağzına soxaq? Bəlkə, pazı pazla çıxaraq?

Burada Jan qardaşın nitqinə Pantaqruel müdaxilə etdi:

– Yalnız Baxus cadusuna yenilib,
Yalnız beyni sərxoşluqla məst edib,
Mübtəla bir qafiyəbaz olub o:
Axı kim ki
Öz mədəsinə,
Su kimi tökə
Şərabı parçla,
Yaxşını, yamanı
Fərq etməz əsla.
Boş-boş danışar,
İtdən, örkəndən,
Deyib qımışar.
Dili ilə o,
Yetəni sancar.
Amma bilib onun qəlb atəşini,
Onda şərab düşkününi görsəm də,
Günah sayardım mən ona gülməyi.

– Necə! Siz də qafiyəylə danışmağa başladınız? – Jan qardaş səsləndi. – Xaç haqqı, hamımız keflənmişik. İndi bizi Qarqantua görədi! Vallah, bilmirəm mən də qafiyə seçməyə

başlayım, ya yox. Mən cahil adamam, ancaq indi axı hamımızın içindən qafiyə qaynamağa başlayıb! Müjdəçi Yəhya-ya and olsun, heç bir başqa qafiyəpərdəzdən aşağı qafiyəçi deyiləm mən, zamin oluram. Yox, əgər razı sala bilməsəm, inciməyin.

Tanrı! Qədim zamanlarda
Şərab etdin adi suyu.
Elə et ki, arxam xalqa
Əvəz eləsin fanusu.

Ondan sonra yenidən Panurq danışmağa başladı:

– Yunan elində çox hörmətli
Sacayaq Pifinin özü
Bu xoş müjdədən daha müdrik
Bir hikmət deməmiş, düzü.
Mənə elə gəlir, Delfdə deyil,
Bu sovməədə tutmuş o mənzil.
Plutarx da trinkləyərək,
Bizim bu məbəddə açaraq bəhsi,
O qədimi bəhşdə udmuş hər kəsi
O haqda ki, Delfin hatifi nədən
Dənizdə balıqtək lal olmuş birdən.
Burda anlaşılmaz nə var ki, bilməm:
Sacayaq öngörən əbədən
Bura gətirilmiş Delfdən.
O, burda qeybdən xəbərlər verir.
Axı Afiney bizə bildirir:
Kim ona dərindən təzimlər edir,
Apollon kahinəsi sacayaq onu
Şərab butulkasına doğru yönəldir.
Vallah, düzünü dedim mən!
Gözlənən taleyi yozmağı
İlahi Butulkanın səsindən düz
Hələ bacarmayıb heç kəs.

Jan qardaş! Çox istərdim,
 Nə qədər ki buradayıq biz,
 Trismeqist¹ Butulkadan
 Xahiş edərdik, inciməsin,
 Bizə onun sözünü açsınlar, görək,
 Səni evləndirmək deyilmi gərək?
 Onu belə təklifsizliklə
 Qəzəbləndirməmək üçünsə
 Tez ol, fəvvarəyə un səpələ.

Buna Jan qardaş belə cavab verdi:

– Müqəddəs Benuanın başmağı haqqı
 Xasiyyətini bilən hər kəs
 Bunu əsla inkar etməz
 Ki, vidalaşıb bu cübbəylə,
 Başıqırıxıq səfil olmaq
 Xoşdur mənə evlilikdən.
 Evlənmək – düşmək zillətə?!
 Azadlığı dəyişmək əsarətə?!
 Deyinməyi etmək peşə?!
 Eyni birisiylə yatmaq həmişə?!
 Axı onda bacarmaram
 Nə İsgəndəri, nə Pompeyi
 İgidliyimlə kölgədə
 Qoymağı mən!
 Nikah mənə betəkdir ölümdən!

Burada bürüncəyini və özünün bütün sirlı paltarını açan
 Panurq Jan qardaşa belə cavab verdi:

– Onda bil ki, murdar gədə,
 Sən yanarsan cəhənnəmdə,
 Ziqiymət daş kimi; mənə,

¹ *Trismeqist* – üçqat əlahəzrət (*yun.*); yunan mifologiyasında magiya ha-
 misı kimi Hermesin ləqəbi

Bəzərəm cənnəti özümlə,
 Oradansa, pozğun aşna,
 İşəyəcəm daz başına.
 Ancaq dinlə: bəlkə elə,
 Tanrının öz əli ilə
 Cəhənnəmə atılarkən
 Prozerpinaya baş çəkəsən?
 Və ilahənin izni ilə
 Onu yəhərləyib minəsən
 Qaranlıq bir guşədə?
 Boynuna al, doğrudan,
 Sənin sözünlə şeytan
 Çıxmayacaq şərab axtarışına
 Ən yaxşı cəhənnəm meyxanalarına?
 Və mehtərəni çəkməyəcəksən başına
 Rahiblərə qarşı bunca
 Xeyrixah rahibənin sağlığına?

– Get cəhənnəm ol, qoca sarsaq! – Jan qardaş dedi, – da ha qafiyəpərdazlıq etməyəcəyəm – qafiyə düzəltməkdən mənim dilim topuq vurur. Yaxşısı budur, burada hamıya necə minnətdarlıq edəcəyimizdən danışaq.

XLVII Fəsil. Bakbukla vidalaşaraq hatif Butulkadan ayrılıb getməyimiz haqqında

– Heç bir minnətdarlıqdan söhbət gedə bilməz, – Bakbuk dedi, – əgər siz məmnun qalsanız, bu artıq bizim üçün mükafat olacaq. Burada, Yerin altında, mərkəzəni sahələrdə biz ali səadəti götürməkdə və qəbul etməkdə deyil, bağışlamaqda və verməkdə görürük. Biz özümüzü başqalarından çox götürəndə və qəbul eləyəndə bəxtiyar sanırıq (bütün ehtimallara görə, sizin təriqətlərinizsə belə təyin edir), başqalarına çox bağışlayanda və onlara çox verəndə bəxtiyar sanırıq. Sizdən bir şey diləyəcəyəm: öz adlarınızı və ölkənizin adını bax burada, mərasim kitabında qeyd edin.

O, bu sözlərlə böyük və gözəl bir kitabı açdı və bu kitabda bizim diktəmizlə özünü yazırmış kimi göstərən Bakbukun mistaçoqlarından biri qızıl üslubla bir neçə cızıq çəkdi, ancaq bundan sonra heç bir yazı işarələri görünmədi.

Onda o, üç tuluğu özünün qeyri-adi suyu ilə doldurdu və onları əlimizə verib dedi:

– Gedin, dostlarım, qoy sizi mərkəzi hər yerdə olan, çevrəsi isə heç yerdə olmayan və bizim Tanrı adlandırdığımız həmin intellektual kürə özü qorusun; öz diyarınıza qayıdanda isə Yerin altında bitməz-tükənməz və heyrətamiz xəzinənin gizləndiyini təsdiq edin. Axı əbəs deyil ki, hamının əkinçilik sənətini icad etdiyinə görə sayğı bəslədiyi Serera bu sənəti insanlara öyrədib və taxıl bitkilərinin kəşfi sayəsində bəşər nəslini palıd qozası kimi qaba bir qıddadan xilas edib; əbəs deyil ki, onun qızını bizim yeraltı səltənətə gətirdikləri zaman o, belə qüssələnib: o, bəlli məsələdir ki, Yerin altında qızının onun özünün yuxarıda yaratdıqlarından daha artıq nemətlər və hər cür daha üstün şeylər tapacağını öncədən görmüş.

Vaxtilə müdrik Prometeyin icad etdiyi şimşək çaxdırmaq və göydən alov endirmək məharəti sizdə nəyə çevrilib? Siz onu, yəqin ki, itirmisiniz; sizin yarım kürənizdə o yox olub, halbuki burada, Yerin altında o, keçmişlərdəki kimi tətbiq edilir. Şimşəyin və efir alovunun şəhərlərinizi yandırıb külə döndərdiyini görəndə siz nahaq yerə şaşırırsınız – sizin qənaətinizcə dəhşətli, bizə görə isə alışdığımız və hətta faydalı olan bu fəlakətin kimdən və kimin vasitəsilə törəndiyi sizin ağılınıza gəlmir. Sizin filosoflarınız mırtıldanırlar, artıq hər şeyin qədimlər tərəfindən yazıldığından və onlar üçün kəşf etməli heç nə qalmadığından dəm vururlar, ancaq bu, aşkar bir yanılmadır. Sizin göylərdə gördüyünüz və sizin “fenomenlər” adlandırdığınız hər şey, yer üzünün sizə göstərmək üçün sərgilədiyi hər şey, dənizlərin və çayların özlərində gizlətdikləri hər şey yer təkinin özündə saxladıkları ilə müqayisəyə gəlməzdir.

Bax buna görə də, yeraltı hökmdarın adı, demək olar, bütün dillərdə var-dövləti nişan verən sözlə ifadə olunur. Külli-ixtiyar sahibi olan Tanrını tapmaq zəhmətləri və səyləri sona

çatanda və uğura qovuşanda, vaxtilə misirlilərin “ülvi, sirli, gizli” adlandırdıqları və onu bu adlarla çağıraraq, onun zühur etməsi və görünməsi üçün yalvardıqları Tanrı, adamların yalvarışlarına iltifat göstərərək, onların həm özü, həm də özünün yaratdıqları haqqındakı biliklərini genişləndirəcək, onlara rəhbərlik üçün xeyirxah fəner verəcək, çünki bütün filosoflar və qədim müdriklər, Tanrının dərki yolunu rahatlıqla və qəm-qüssəsiz keçmək üçün yol göstərən Tanrı, yol yoldaşlarının isə insan olmasını gərəkli biliblər.

Belə, iranlı Zərdüşt özünün əsrarəngiz fəlsəfəsini yaradarkən özünə Hürmüzdü yoldaş götürmüşdü; misirli Hermes Trimeqist Eskulapı seçmişdi; frakiyalı Orfey – Musanı; troyalı Aqlaofem – Pifaqoru; afinalı Platon öncə Siciliya Sirakuzasından Dionu seçibmiş, o öləndən sonra isə – Ksenokrati; Apolloni – Damidi. Sizin Tanrı tərəfindən aparılan və hansısa bir işıqlı fənerlə müşayiət olunan filosoflarınız da özlərini büsbütün gərgin araşdırmalara və axtarışlara həsr edəcəkləri zaman bunun insana doğma olduğu kimi (Herodot və Homer insanların alfestlər, yəni axtarışçılar, ixtiraçılar adlandıranda bu xüsusyyətləri nəzərdə tuturlar), Misir çarı Amazisin “dünyada hər şeydən ağıllı nədir?” sualına “Zaman” cavabı vermiş müdrik Falesin nə qədər haqlı olduğunu anlayacaqlar, zira yalnız zaman bütün gizliləri açıb və açacaq; elə buna görə də, qədimlər Saturnu, yəni Zamanı Həqiqətin atası, Həqiqəti isə – Zamanın qızı adlandırıblar. Beləliklə, filosoflar başa düşəcəklər ki, onların bütün bilikləri, eynilə öz sələflərinin bilikləri kimi onların hələ bilmədikləri şeylərin ən cüzi bir hissəsini təşkil edir. İndi sizə təqdim elədiyim bu üç tuluqdan siz anlayış və idrak götürəcəksiniz, çünki “şir – caynağından tanınar” zərbi-məsəli əbəs yerə deyilmir. Onlara tökülən suyun durulaşması ilə – bu, səma cisimlərinin hərərətinin və duzlu dənizlərin istiliyinin, eləcə də elementlərin təbii çevrilmələrinin təsiri altında baş verir – orada yüksək dərəcədə sağlam hava yaranır və bu, sizin üçün aydın, sakit, faydalı bir külək olacaq, zira külək həyəcanlanan və yırğalanan havadan başqa bir şey deyildir. Siz əgər haradasa dayanmaq istəməsəniz, bu küləyin

köməkliyi ilə birbaşa yolla Talmonduadakı Olonn limanına çatacaqsınız; amma bircə yelkənləri tuluqlara fleyta şəklində yapışdırılmış bu qızıl müştükdən üfürməyi unutmayın – onda külək sizin xoş və təhlükəsiz, tufanlardan qorunmuş arxayın səfərinizin sonuna qədər bəs eləyər. Tufandan qorxmayın və onun küləkdən yaranıb baş verdiyini düşünməyin – əksinə, küləyin özü dənizin dibindən qalxan tufandan törənir. Eləcə də yağışın göylərin saxlayıcı güclərinin zəifliyinin və yağış buludlarının ağırlığının nəticəsi olduğunu düşünməyin; yağışa yeraltı nahiyələr səbəb olur, eynilə də göy cisimlərinin təsiri altında o, cüzi dərəcədə aşağıdan-yuxarı ucalır – bu, şahənə peyğəmbər tərəfindən təsdiq edilib, o peyğəmbər ki, “dərinlik dərinlik gətirir” deyər oxuyur və müjdə verirdi. Barəsində sizə artıq dediyim su ilə üç tuluqdan ikisi doldurulub, üçüncüsü isə hind müdriklərinin “brəhmənlər çəlləyi” adlanan quyusundan götürülüb.

Bundan əlavə, geri qayıdan yolda sizə yaraya və gərək ola biləcək hər şeylə gəmilərinizin kifayət qədər təchiz olunduğunu görəcəksiniz. Siz burada olduğunuz müddətdə mən hər şeyi lazımı qaydaya salmağa göstəriş vermişəm. Beləliklə, dostlarım, rahat qəlblə yola düşün, mənim məktubumu kralınız Qarqantuaya aparın və ona, eləcə də bütün şahzadələrə və onun şanlı sarayında olan bütün hər kəsə bizim adımızdan baş endirin.

Bu sözləri deyən ali baş kahinə bükülmüş və möhürlənmiş fərmanı bizə təqdim etdi; biz ən dərin minnətdarlığımızı bildirdik, sonra isə o, bizi məbədə bitişik olan şəffaf sovməyə apardı və ona, hətta Olimpdən ikiqat yüksək olsa belə, ürəyimiz istəyən qədər sual verməyimizi təklif etdi.

Biz hər cür nəşələrlə bol diyardan, Fessaliya Tempindəki kimi mötədil hərərətli, Misirin Liviyaya tərəf baxan hissəsindən daha sağlam iqlimli, Temiskirdəkindən daha bol suyu olan və daha çiçəklənən, Tavr dağlarının Akvilona baxan hissəsindən, İudeya dənizindəki Hiperborey adasından və Kaspi dağındakı Kaliqiyadan daha bərəkətli, Türen kimi rayihəli, dinc və rahat diyardan keçəndən sonra limanda öz gəmilərimizi gördük.

Şanlı Pantaquelin qəhrəmanlıq əməlləri və
kəlamlarının beşinci kitabının
SONU

MÜNDƏRİCAT

Rable Qroteski – İnsan ömrünü anlamaq imkanı5

1-Cİ KİTAB

<i>Müəllifdən</i>	13
I Fəsil. Qarqantua soyunun genealogiyası və qədimliyi haqqında	17
II Fəsil. Qədim xarabalıqlarda tapılmış şəfaverici xırım-xırda.....	19
III Fəsil. Qarqantuanın ana bətmində on bir ay qalması haqqında.....	23
IV Fəsil. Bətmində Qarqantuanı daşıyan Qarqamellanın həddən artıq ıçalat yeməsi haqqında	24
V Fəsil. Kefli söhbətlər	25
VI Fəsil. Qarqantuanın çox qəribə bir surətdə dünyaya gəlməsi haqqında	30
VII Fəsil. Qarqantuaya ad verilməsi və onun şərab sormağa başlaması haqqında	33
VIII Fəsil. Qarqantuanın necə geyindirilməsi haqqında.....	34
IX Fəsil. Qarqantuanın paltarının rəngləri.....	38
X Fəsil. Ağ və göy rənglərin mənası haqqında	40
XI Fəsil. Qarqantuanın uşaqlığı haqqında.....	44
XII Fəsil. Qarqantuanın oyuncaq atları haqqında	45
XIII Fəsil. Qarqantuanın silgi ixtira etməsi ilə Qranquzenin öz oğlununqeyri-adi zəkasını dərk etməsi haqqında.....	48
XIV Fəsil. Bir ilahiyatçının Qarqantuaya latıncanı öyrətməsi haqqında....	51
XV Fəsil. Qarqantuanın başqa tərbiyəçilərin himayəsinə verilməsi haqqında	53
XVI Fəsil. Qarqantuanın Parisə göndərilməsi, onun nəhəng bir madyanın belində yol getməsi və madyanın mozalanları qırması haqqında	55
XVII Fəsil. Qarqantuanın parisilərə ona göstərilən qonaqsevərliyin əvəzini ödəməsi və Məryəm ana kilsəsinin böyük zənglərini aparması haqqında	56
XVIII Fəsil. Yanotus de braqmardonun böyük zəngləri geri almaq üçün Qarqantuanın yanına göndərilməsi haqqında	59
XIX Fəsil. Magistr Yanotus de braqmardonun qarqantuaya xitabən zəngləri qaytarmaq xahişi haqqında nitqi	60
XX Fəsil. İlahiyatçının öz mahudunu aparması və onun başqa sorbonnaçılarla çəkişmələrinin başlanması haqqında	63
XXI Fəsil. Qarqantuanın sorbonnaçı müəllimləri tərəfindən tərtib edilmiş cədvəl üzrə məşğuliyətləri haqqında.....	65
XXII Fəsil. Qarqantuanın oyunları	68
XXIII Fəsil. Qarqantuanın bir saatının belə hədəf getməməsi üçün Ponokratın tətbiq etdiyi metod haqqında	71

XXIV Fəsil. Qarqantuanın yağmurlu havada vaxtını necə keçməsi haqqında.....	78
XXV Fəsil. Leme şatırları ilə Qarqantuanın təbələri arasında qanlı savaşa əsas vermiş böyük mübahisənin başlanması haqqında.....	80
XXVI Fəsil. Kral Pikroxolun başçılığı altında Leme sakinlərinin Qarqantuanın çobanlarına qarşı elansız-filansız savaş açmaları haqqında.....	82
XXVII Fəsil. Seyidən olan bir rahibin monastır meyvə bağını düşməndən xilas etməsi haqqında	84
XXVIII Fəsil. Pikroxolun hücumla Laroş-klemonu tutması haqqında; eləcə də Qranquzye üçün savaşa başlamağın necə ağır və kədərli olduğu haqqında.....	89
XXIX Fəsil. Qranquzye Qarqantuaya nə barədə yazırdı	91
XXX Fəsil. Uilrix Qallenin Pikroxolun yanına göndərilməsi haqqında.....	92
XXXI Fəsil. Qallenin Pikroxola ünvanladığı nitqi.....	93
XXXII Fəsil. Qranquzyenin sülhə nail olmaq üçün qoğalları qaytarmağı əmr etməsi haqqında	96
XXXIII Fəsil. Bəzi müəllimlərin düşünülənməmiş məsləhətlərlə Pikroxolu son dərəcə təhlükəli yola sövq etmələri haqqında	99
XXXIV Fəsil. Qarqantuanın öz ata yurdunu qorumaq üçün Parisi tərk etməsi və Gimnastın düşmənlə qarşılaşması haqqında	103
XXXV Fəsil. Gimnastın sərkərdə məxmərçiyi və başqa Pikroxol döyüşçülərini məharətlə öldürməsi haqqında	105
XXXVI Fəsil. Qarqantuanın Ved keçidi yaxınlığında qalanı dağıtması və onun döyüşçülərinin keçidi keçməsi haqqında.....	108
XXXVII Fəsil. Qarqantuanın saçından qumbaraları darayaraq təmizləməsi haqqında	110
XXXVIII Fəsil. Qarqantuanın salatla birlikdə altı ziyarətçini udməsi haqqında	112
XXXIX Fəsil. Qarqantuanın rahibi təbrik etməsi və rahibin şam yeməyi zamanı gözəl danışması haqqında	114
XL Fəsil. Nə üçün dünyəvilər rahiblərdən qaçırlar və nə üçün bəzilərinin burunları başqalarınınkindən uzun olur.....	118
XLI Fəsil. Rahibin Qarqantuanı yatırtması haqqında, onun dua kitabı və duaları necə oxuması haqqında	121
XLII Fəsil. Rahibin öz silahdaşlarını ruhlandırması və onun ağacdən asılıb qalması haqqında	123
XLIII Fəsil. Pikroxol kəşfiyyatının Qarqantua ilə rastlaşması və rahibin sərkərdə dabanatüprüni öldürərək, sonra özünün düşmənlə əsir düşməsi haqqında	125
XLIV Fəsil. Rahibin öz keşikçilərindən qurtulması və pikroxol kəşfiyyatının darmadağın edilməsi haqqında	128

XLV Fəsil. Rahibin zəvvvarları gətirməsi və Qranquzyenin onlara gözəl sözlər söyləməsi haqqında	130
XLVI Fəsil. Qranquzyenin əsir ədəbaz ilə alicənab davranması haqqında	134
XLVII Fəsil. Qranquzyenin öz legionlarını toplaması, ədəbazın od-alovu öldürməsi və sonra özünün də Pikroxolun əmrinə ilə öldürülməsi haqqında	136
XLVIII Fəsil. Qarqantuanın laroş-klemoda Pikroxolu mühasirəyə alması və məzkur Pikroxolun ordusunu darmadağın etməsi haqqında	139
XLIX Fəsil. Pikroxola yolda üz verən bəla və Qarqantuanın döyüşdən sonra özünü necə aparması haqqında	142
L Fəsil. Qarqantuanın məğlublara xitabən söylədiyi nitq	143
LI Fəsil. Qalib qarqantuaçıların döyüşdən sonra mükafatlandırılmaları haqqında	147
LII Fəsil. Qarqantuanın rahib üçün Telem monastırını tikməyi əmr etməsi haqqında	148
LIII Fəsil. Telem monastırının necə və hansı pulla tikilməsi haqqında	150
LIV Fəsil. Telem monastırının əsas darvazaları üzərindəki yazı	152
LV Fəsil. Telemililərin mənzilinin necə qurulması haqqında	155
LVI Fəsil. Telem monastırın rahib və rahibələrinin geyimləri haqqında	157
LVII Fəsil. Telemililərin yaşayış tərzi haqqında	159
LVIII Fəsil. Peyğəmbərənə tapmaca	160

2-Cİ KİTAB

<i>Müəllifdən</i>	167
I Fəsil. Ulu Pantaqruelin soyunun yaranması və qədimliyi haqqında	170
II Fəsil. Heybətli Pantaqruelin anadan olması haqqında	175
III Fəsil. Arvadı Badbekin ölümündən Qarqantuanın kədərli olması haqqında	177
IV Fəsil. Pantaqruelin uşaqlığı haqqında	179
V Fəsil. Cəsur Pantaqruelin gənc yaşlarında göstərdiyi şücaətlər	182
VI Fəsil. Fransız dilini təhrif edən limuzinli ilə Pantaqruelin görüşü haqqında	185
VII Fəsil. Pantaqruelin Parisə gəlməsi və müqəddəs Viktor monastırının kitabxanasında olan gözəl kitablar haqqında	187
VIII Fəsil. Parisdə olarkən Pantaqruelin, atası Qarqantudan surətini aşağıda verdiyimiz məktubu necə alması haqqında	195
IX Fəsil. Pantaqruelin Panurqa rast gəlməsi və onu ömürlük sevməsi haqqında	200

X Fəsil. Pantaqruelin heyrətamiz dərəcədə anlaşılmaz və çətin bir məsələni həll etməsi haqqında – elə müdrikcəsinə həll etmişdi ki, onun həlli, həqiqətən də, ecazkar qəbul olunmuşdu.....	206
XI Fəsil. Senyorlar Dalyala və Çaxırıçin Pantaqruelin yanında vəkiləz necə çəkişdikləri haqqında	210
XII Fəsil. Pantaqruelin yanında senyor Çaxırıçin necə çəkişdiyi haqqında.....	214
XIII Fəsil. Pantaqruelin iki əyanın məhkəmə işini necə həll etməsi haqqında.....	218
XIV Fəsil. Panurq türklərin əlindən necə qurtulduğu haqqında danışıq.....	220
XV Fəsil. Panurqun Paris ətrafına dıvar tikmək üçün ən yeni üsulları necə öyrətdiyi haqqında	226
XVI Fəsil. Panurqun xasiyyəti və adətləri haqqında	228
XVII Fəsil. Panurqun indulgensiyalan necə ələ keçirdiyi, qanlan necə ələ verdiyi və Parisdə hansı məhkəmə işlərini apardığı haqqında.....	233
XVIII Fəsil. Bir böyük ingilis aliminin Pantaqruele disput aparmaq istəməsi və onun Panurqa necə məğlub olması haqqında.....	237
XIX Fəsil. Panurqun işarələrlə disput aparan ingilisin küreyini necə yerə vurması haqqında.....	242
XX Fəsil. Panurqun ləyaqətini və alimliyini Taumastın tərifləməsi haqqında.....	246
XXI Fəsil. Panurqun yüksək Paris cəmiyyətindən olan xanıma vurulması haqqında.....	248
XXII Fəsil. Panurqun parisli xanımla ona qətiyyətlə yaraşmayan bir şəkildə zarafat etməsi haqqında.....	252
XXIII Fəsil. Amavrotların torpağına dipsodların soxulduğu barədə məlumat alan Pantaqruelin Parisdən çıxması və Fransada millərin niyə belə qısa olmasının səbəbləri haqqında.....	255
XXIV Fəsil. Bir parisli qadının elçisinin Pantaqruele gətirdiyi məktub və qızıl üzüyün üstündə cızılmış sözlərin açımı	256
XXV Fəsil. Pantaqruelin silahdaşları Panurqun, Karpalimin, Evsfenin və Epistemonun biclik işlədərək altı yüz altmış cəngavəri necə məhv etdikləri haqqında	260
XXVI Fəsil. Pantaqruelin və dostlarının qaxac ətdən bezmələri və Karpalimin quş ovuna getməsi haqqında	262
XXVII Fəsil. Pantaqruelin qənimət qülləsini öz qoçaqlıqlarının şərafinə, Panurqun isə o birini dovşanların şərafinə ucaltması, Pantaqruelin yelindən balaca kişilərin, qazından isə balaca qadınların törənməsi və Panurqun yağun bir çubuğu iki stəkanın üstündə sındırması haqqında.....	266

XXVIII Fəsil. Pantaqruelin hansı qeyri-adi üsulla dipsodların və nəhənglərin üzərində qələbə çalması haqqında	269
XXIX Fəsil. Pantaqruelin daş zirehlə örtülmüş üç yüz nəhəngi və onların başçısı Vurdalaku necə məhv etməsi haqqında.....	274
XXX Fəsil. Burada Panurqun canını qurtara bilməyən Epistemonu məharətlə müalicə etməsindən, eyni zamanda əcinnələr və əbədi işgəncələrə məhkum olunmuş ruhlardan bəhs edilir.....	279
XXXI Fəsil. Pantaqruelin amavrotların paytaxtına daxil olması, Panurqun kral Anarxi evləndirməsi və onu yaşıl sous satıcısı etməsi haqqında	286
XXXII Fəsil. Pantaqruelin öz dili ilə bütöv bir ordunun üstünü örtüyü və müəllifin onun ağzında nələr gördüyü haqqında	289
XXXIII Fəsil. Pantaqruelin necə xəstələnməsi və onun necə şəfa tapması haqqında.....	292
XXXIV Fəsil. Müəllifin üzrxahlıqları ilə sonluq	295

3-CÜ KİTAB

<i>Keyrixah Pantaqruelin qəhrəmanlıq əməlləri və kəlamlan üçüncü kitabına Metr Fransua Rablenin – müəllifin ön sözü.....</i>	299
I Fəsil. Pantaqruelin utopyalıları koloniyasını Dinsodiyaya köçürməsi haqqında	309
II Fəsil. Panurqun Dipsodiyada raqu qəsrinə yiyələnməyə başlaması və öz taxılını zəmidəcə yeməsi haqqında.....	312
III Fəsil. Panurqun borcluları və borcverənləri öyməsi haqqında	317
IV Fəsil. Panurqun borcverənlər və borclular haqqında tərifi sözlərinin davamı.....	321
V Fəsil. Pantaqruelin borclular və borcverənləri pisləməsi haqqında	325
VI Fəsil. Yeni evlənənlər hərbi mükəlləfiyyətdən niyə azad edlirlər	327
VII Fəsil. Panurqun qulağında birə əmələ gələn kimi öz gözəl miyançasını gəzdirməkdən vaz keçməsi haqqında	329
VIII Fəsil. Miyança nəyə görə əsgərin ən başlıca yarağıdır.....	331
IX Fəsil. Panurqun özünün evlənib-evlənməmək məsələsini Pantaqruellə götür-qoy etməsi haqqında.....	334
X Fəsil. Nikah məsələlərində məsləhət verməyin çətin iş olduğunu Pantaqruelin Panurqa sübut etməsi, eyni zamanda Homer və Vergili üzrə falabaxma haqqında.....	337
XI Fəsil. Pantaqruelin zər atmaqla falaçmanın qəbahət olduğunu sübut etməsi haqqında.....	340
XII Fəsil. Pantaqruelin Vergili üzrə fala baxıb Panurqun nikahının necə olacağını aydınlaşdırması haqqında.....	342

XIII Fəsil. Pantaqrueilin Panurqa onun nikahının xoşbəxt və ya bədbəxt olacağını yuxu vasitəsilə tapmağı məsləhət görməsi haqqında.....	346
XIV Fəsil. Panurqun yuxusu və onun yozulması.....	350
XV Fəsil. Panurqun işin içindən necə çıxması, eləcə də monastır kabbalasında duzlanmış ət xüsusunda nə deyildiyi haqqında.....	355
XVI Fəsil. Pantaqrueilin Panurqa Panzu falçısına müraciət etməyi məsləhət görməsi haqqında.....	358
XVII Fəsil. Panurq Panzu falçısı ilə nə barədə söhbət edir.....	361
XVIII Fəsil. Pantaqrueillə Panurqun Panzu falçısının şəni fərqli yozmalan haqqında.....	364
XIX Fəsil. Pantaqrueilin lalların məsləhətlərini öyməsi haqqında.....	367
XX Fəsil. Keçiburunun Panurqa işarələrlə necə cavab verməsi haqqında.....	371
XXI Fəsil. Panurqun Kotanmordan adlı pirani bir fransız şalri ilə məsləhətləşməsi haqqında.....	375
XXII Fəsil. Panurqun dilənçi həyatı sürən qardaşlar ordeninin tərəfini saxlaması haqqında.....	378
XXIII Fəsil. Panurqun Kotanmordanın yanına qayıdıb-qayıtmayacağı mövzusunda boşboğazlıq etməsi haqqında.....	380
XXIV Fəsil. Panurqun məsləhət üçün Epistemonə müraciət etməsi haqqında.....	385
XXV Fəsil. Panurqun her Trippa ilə məsləhətləşməsi haqqında.....	388
XXVI Fəsil. Panurqun məsləhət üçün Dişparçalayan Jan qardaşa müraciət etməsi haqqında.....	393
XXVII Fəsil. Jan qardaşın Panurqa necə şən məsləhətlər verməsi haqqında.....	396
XXVIII Fəsil. Jan qardaşın qurumsaqlığının onun üçün təhlükəli olmadığına Panurqu necə inandırıdığı haqda.....	398
XXIX Fəsil. Panurqu çətin vəziyyətdən çıxartmaq üçün Pantaqrueilin ilahiyatçını, həkimi, qanunşünası və filosofu məsləhətə çağırması haqqında.....	402
XXX Fəsil. İlahiyatçı Hippofadeyin nikaha girmək barədə Panurqa necə məsləhət verməsi haqqında.....	404
XXXI Fəsil. Həkim Rondibilisin Panurqa verdiyi məsləhətlər haqqında.....	408
XXXII Fəsil. Buynuzların nikaha təbii bir qoşma olduğunu Rondibilisin elan etməsi haqqında.....	412
XXXIII Fəsil. Rondibilisin qurumsaqlığa qarşı hansı vasitəni yazması haqqında.....	416
XXXIV Fəsil. Qadınların, adətən, bütün yasaqlananlara can atmaları haqqında.....	418
XXXV Fəsil. Filosof Truyoqanın nikah həyatının çətinliklərinə baxışı haqqında.....	421

XXXVI Fəsil. Effektiv və pironik filosof Truyoqanın cavablarının davamı.....	423
XXXVII Fəsil. Səfəhlə məsləhətləşməsi üçün Pantaqruelin Panurqu dilə tutması haqqında.....	428
XXXVIII Fəsil. Pantaqruelin və Panurqun Tribulenin tərifini göyə qaldırmaları haqqında.....	431
XXXIX Fəsil. Pantaqruelin oyun zərlərinin köməyi ilə hökm çıxarmış hakim Briduanın işinin araşdırılmasında iştirakı haqqında.....	435
XL Fəsil. Briduanın öncə işi öyrənib sonra onu zərlərin köməyi ilə həll etməyin önəmini necə izah etməsi haqqında	438
XLI Fəsil. Briduanın bir başındıncı münsif barədə hadisəni danışması haqqında.....	441
XLII Fəsil. Məhkəmə işlərinin necə yaranması və onların necə yetişməsi haqqında	444
XLIII Fəsil. Pantaqrueh hökmləri zərlərin köməyi ilə çıxartdığına görə Briduaya necə bəraət qazandırdı.....	449
XLIV Fəsil. Pantaqruelin insan mülahizəsinin səbətsizliğini təsdiq edən qeyri-adi əhvalat danışması haqqında	451
XLV Fəsil. Panurqun Tribule ilə məsləhətləşməsi haqqında	453
XLVI Fəsil. Tribulenin sözlərini Pantaqruelin və Panurqun fərqli yozmaları haqqında.....	456
XLVII Fəsil. Pantaqrueh və panurqun hatif ilahi Butulkaya baş çəkməyə qərar vermələri haqqında	458
XLVIII Fəsil. Valideynlərin xəbəri və izni olmadan uşaqların nikaha girməli olmamalarını Qarqantuanın sübuta yetirməsi haqqında.....	460
XLIX Fəsil. Pantaqruelin dəniz səyahətinə hazırlaşması, habelə pantaqruelion adlanan ot haqqında	464
L Fəsil. Pantaqruehellondan preparat hazırlanması və ondan istifadə qaydaları haqqında.....	466
LI Fəsil. Bu bitki niyə pantaqruehellion adlanır və onun qeyri-adi xassələri haqqında.....	469
LII Fəsil. Pantaqruehellionun bir növünün odda yanmaması haqqında.....	473

4-CÜ KİTAB

<i>Şatilyon kardinalı, çox hörmətli mosenyor və şöhrətli yaz Odeya.</i>	479
<i>Pantaqruelin qəhrəmanlıq əməlləri və kəlamlarının dördüncü kitabına Metr Fransua Rablenin – müəllifin ön sözü.....</i>	484
I Fəsil. Pantaqruelin ilahi Bakbuk hatifini yoluxmaq üçün dənizə çıxması haqqında.....	497
II Fəsil. Pantaqruelin Medamoti adasında çoxlu əla şeylər alması haqqında	500

III Fəsil. Atasının məktubunu Pantaqruelə çatdırmalan və uzaq ölkələrdən təcili xəbər almağın qeyri-adi üsulu haqqında	502
IV Fəsil. Atasını Qarqantuaya Pantaqruelin məktub yazması və ona çoxlu gözəl və nadir şeylər göndərməsi haqqında.....	505
V Fəsil. Fənərstan ölkəsindən qayıdan səyahətçilərin gəmisi ilə Pantaqruelin qarşılaşması haqqında.....	508
VI Fəsil. Panurqun banışıqdan sonra hindtoyuğu balasından bir qoyun almaq üçün onunla sövdələşməsi haqqında	510
VII Fəsil. Panurqla hindtoyuğu balasının sövdələşməsinin davamı	512
VIII Fəsil. Panurqun taciri və qoyunlan dənizdə qərç etməsi haqqında	515
IX Fəsil. Pantaqruelin Ennazın adasına gəlişi və oranın qeyri-adi qohumluq münasibətləri haqqında.....	517
X Fəsil. Kral müqəddəs kömbənin idarə etdiyi Şeli adasında Pantaqruelin quruya çıxması haqqında	521
XI Fəsil. Rahiblər niyə mətbəxdə küllənməyi sevirilər	523
XII Fəsil. Pantaqruelin prokurasiyalara baş çəkməsi və çuğullann qeyri-adi həyat tərzini haqqında	525
XIII Fəsil. Metr fransua Villonun öməyi ilə senyor de Başenin öz adamlarını tərifləməsi haqqında	528
XIV Fəsil. De Başenin evində çuğullann əzişdirilməsi davam edir	532
XV Fəsil. Çuğulun qədim toy adətini bərpa etməsi haqqında.....	534
XVI Fəsil. Jan qardaşın ərizəbazların təbliətlərini sınaqdan keçirməsi haqqında.....	537
XVII Fəsil. Pantaqruelin Toxu adasından, Boxu adasından keçməsi, eləcə də yeldəyılmanlarını udan Brenqariylin qeyri-adi vəfatı haqqında	539
XXVIII Fəsil. Pantaqruele dənizdə güclü fırtınanın haqlaması haqqında	542
XIX Fəsil. Fırtına vaxtı Panurqun və Jan qardaşın özlərini necə aparmalan haqqında	544
XX Fəsil. Arxadaki matrosların gəmini dalğalann ixtiyanna buraxmaları haqqında	547
XXI Fəsil. Qasırganın davamı və dənizdə tərtib edilən vəsiyyətnamələr haqqında qısa müsahibə	550
XXII Fəsil. Fırtınanın sonu	552
XXIII Fəsil. Panurqun fırtınadan sonra yenidən sevimli oğlan olması haqqında	554
XXIV Fəsil. Fırtına zamanı Panurqun əbəs yerə qorxduğunu Jan qardaşın elan etməsi haqqında	556

XXV Fəsil. Pantaqrueilin fırtınadan sonra Makreonlar adasına çıxması haqqında	558
XXVI Fəsil. Xeyirxah Makrobinin qəhrəmanların olduqları yer və ölümləri barədə Pantaqrueilə danışması haqqında	560
XXVII Fəsil. Qəhrəmanların ruhlının o biri dünyaya necə getdiyi barəsində Pantaqrueilin mülahizələri və senyor de Lanjin ölümündən öncə dəhşət gətirən əlamətlər haqqında	562
XXVIII Fəsil. Pantaqrueilin qəhrəmanların ölümü mövzusunda qəmli hekayəti danışması haqqında	565
XXIX Fəsil. Pantaqrueilin Pəhrizsaxlayanın hökmlərini etdiyi Zavallı adasının yanından keçməsi haqqında.....	567
XXX Fəsil. Ksenomanın pəhrizsaxlayanı yarması və təsvir etməsi haqqında	568
XXXI Fəsil. Pəhrizsaxlayanın xarici orqanlarının anatomiyası	571
XXXII Fəsil. Pəhrizsaxlayanın xasiyyəti və adəti	573
XXXIII Fəsil. Pantaqrueilin Vəhşi adasının yaxınlığında nəhəng fizeteri müşahidə etməsi haqqında	576
XXXIV Fəsil. Pantaqrueilin nəhəng fizeteri öldürməsi haqqında	578
XXXV Fəsil. Pantaqrueilin Vəhşi adasında – Kolbasaların qədim yaşayış məskəninə sahilə çıxması haqqında.....	580
XXXVI Fəsil. Vəhşi Kolbasaların Pantaqrueilə pusqu qumalan haqqında.....	582
XXXVII Fəsil. Pantaqrueilin xüsusi isimlərə toxunan gözəl nitqini əlavə etməklə, qoşun başçıları Kolbasadoğrayanı və Sosiskaqlıymələyəni çağırdıması haqqında.....	584
XXXVIII Fəsil. Niyə insanlar Kolbasalara nifrət etməməlidir.....	588
XXXIX Fəsil. Birgə qüvvələrlə Kolbasaları darmadağın etmək üçün Jan qardaşın aşpazlarla birləşməsi haqqında	589
XL Fəsil. Jan qardaşın donuz tikməsi və onun içində qoçaq aşpazları gizlətməsi haqqında	591
XLI Fəsil. Pantaqrueilin Kolbasaları paya ilə cırpması haqqında	594
XLII Fəsil. Kolbasaların kralıçası Nifeseitlə Pantaqrueilin danışıqlar aparması haqqında	596
XLIII Fəsil. Pantaqrueilin Ruax adasında sahilə çıxması haqqında	598
XLIV Fəsil. Nərin yağışların gücü küləkləri zəiflətməsi haqqında.....	600
XLV Fəsil. Pantaqrueilin Papayaş adasında sahilə çıxması haqqında	602
XLVI Fəsil. Papayaş adasından olan əkinçinin şeytan balasını aldatması haqqında.....	605
XLVII Fəsil. Papayaş adasından olan qanın şeytan balasını aldatması haqqında.....	607
XLVIII Fəsil. Pantaqrueilin Papomanlar adasında sahilə çıxması haqqında	609

XLIX Fəsil. Papoman yepiskop Homenasin göydən gələn dekretalları bizə göstərməsi haqqında	612
L Fəsil. Homenasin bizə papanın öməyini göstərməsi haqqında.....	615
LI Fəsil. Süfrə başında, mövzusu dekretallərin mədhi olan dostcasına söhbət.....	617
LII Fəsil. Dekretallərin yaratdığı möcüzələr haqda söhbətin davamı.....	619
LIII Fəsil. Dekretallərin hansı hiyləgər üsullarla qızılı fransadan Romaya daşdıqları haqqında.....	623
LIV Fəsil. Homenasin Pantaqruele xeyirxah xristianın armudlarını bağışlaması haqqında.....	627
LV Fəsil. Pantaqrueilin açıq dənizdə cürbəcür əriyən sözləri eşitməsi haqqında.....	629
LVI Fəsil. Pantaqrueilin donmuş sözlərin arasında ədəbsizlikləri aşkar etməsi haqqında	631
LVII Fəsil. Pantaqrueilin dünyada ilk elm və sənət magistri messer Qasterin məskənində gəmidən düşməsi haqqında	633
LVIII Fəsil. Pantaqrueilin məharətli magistrin sarayında olarkən enqastrimiflərə və qastrolatlara nifrət etməsi haqqında	636
LIX Fəsil. Qarıqulu qadının məzəli heykəli eyni zamanda qastrolatların öz yekəqanı tanılarına məhz nəyi və necə qurban gətirdikləri haqqında	638
LX Fəsil. Qastrolatların pəhriz günlərində öz tanılarına hansı qurbanları gətirdikləri haqqında.....	643
LXI Fəsil. Qasterin buğdanı əldə etməyin və saxlamağın üsullarını necə tapması haqqında.....	646
LXII Fəsil. Qasterin top atəşi zamanı özünü yaranmaqdan qorumaq sənətini və üsulunu icad etməsi haqqında	648
LXIII Fəsil. Hənəf adası yaxınlığında Pantaqrueilin mürgüləməsi, eləcə də ayıldıqdan sonra ona verilən suallar haqqında.....	651
LXIV Fəsil. Pantaqrueilin ona verilən sualların cavabsız qoyması haqqında.....	654
LXV Fəsil. Pantaqrueilin öz yaxınları ilə havanı canlandırması haqqında.....	656
LXVI Fəsil. Qanabim adasını görəndə Pantaqrueilin muzalanı top atəşi ilə salamlamaq əmrini verməsi haqqında	659
LXVII Fəsil. Panurqun qorxudan özünü batırması və zorba pişik Pfyeyəni şeytana oxşatması haqqında	661

5-Cİ KİTAB

<i>Pantaqruelin qəhrəmanlıq əməlləri və kəlamlarının beşinci kitabına Metr Fransua Rablenin ön sözü</i>	667
I Fəsil. Pantaqruelin Cingiltilli adasına gəlməsi, eləcə də bizim orada səslər eşitməyimiz haqqında	673
II Fəsil. Cingiltilli adası sakinləri sitisinlərin sonradan quşa çevrilmələri haqqında.....	675
III Fəsil. Niyə Cingiltilli adasında vur-tut bircə papa var.....	677
IV Fəsil. Cingiltilli adasının quşları niyə köçəridir.....	678
V Fəsil. Cingiltilli adasında qarınqulu quşların heç vaxt oxumadıqları haqqında.....	681
VI Fəsil. Cingiltilli adasının quşları nə ilə qidalanırlar	683
VII Fəsil. Panurqun metr Editusa aygır və eşşək barəsində ibrətli söyləm danışması haqqında.....	685
VIII Fəsil. Maneələri dəf edərək, nəhayət, papanı görməyimiz haqqında.....	689
IX Fəsil. Bizim Dəmir Məmulatlar adasında sahilə çıxmağımız haqqında	692
X Fəsil. Pantaqruelin Fırılacaqılar adasına gəlməsi haqqında.....	694
XI Fəsil. Xəzli Pişiklərin ershersocu Cırcırmağın yaşadığı Zindandan keçib-getməyimiz haqqında.....	696
XII Fəsil. Cırcırmağın bizə tapmaca deməsi haqqında	700
XIII Fəsil. Cırcırmağın tapmacasını Panurqun açması haqqında.....	702
XIV Fəsil. Xəzli Pişiklərin rüsvətlə yaşamaları haqqında.....	704
XV Fəsil. Dişparçalayan Jan qardaşını Xəzli Pişikləri çapıb-talamaq üçün plan qurması haqqında.....	705
XVI Fəsil. Pantaqruelin uzunətəkli və əlləri qarmaqşəkilli Apedevtlər adasına çatması, eləcə də onun orada gördüyü dəhşətlər və xortdanlar haqqında	710
XVII Fəsil. Bizim Şişirdilmiş adasının yanından keçməyimiz, eləcə də Panurqun, az qala, həyatını itirəcəyi haqqında	716
XVIII Fəsil. Gənimizin saya oturması və Kvintadan gələn səyyahlar tərəfindən xilas edilməyimiz haqqında	717
XIX Fəsil. Bizim Entelexiya adlanan Kvintessensiya krallığına yetişməyimiz haqqında	721
XX Fəsil. Kvintessensiyanın xəstəlikləri musiqi ilə müalicə etməsi haqqında	723
XXI Fəsil. Krallığın nahardan sonra necə vaxt keçirməsi haqqında	726
XXII Fəsil. Kvinta xidmətçilərinin müxtəlif işlərlə məşğul olmaları, eləcə də ülyahəzrət krallığın bizi abstraktor vəzifəsinə təsdiq etməsi haqqında.....	729

XXIII Fəsil. Kraliçaya şam yeməyi verilməsi və onun yeməsi haqqında	731
XXIV Fəsil. Kraliçanın iştirakı ilə şən bal-turnirin təşkili haqqında	733
XXV Fəsil. Balın otuz iki iştirakçısının döyüşü haqqında	736
XXVI Fəsil. Yolların yerlidiyi Qodos adasında sahilə çıxmağımız haqqında.....	742
XXVII Fəsil. Taxta Başmaqlar adasını keçməyimiz, eləcə də oxuyan qardaşlar ordeni haqqında	744
XXVIII Fəsil. Panurqun oxuyan qardaşı sorğu-sual edərkən ondan lakonik cavablar alması haqqında	749
XXIX Fəsil. Epistemonun Böyük pəhriz təyin edilməsini bəyənməməsi haqqında.....	754
XXX Fəsil. Bizim Atlas ölkəsinə baş çəkməyimiz haqqında	757
XXXI Fəsil. Atlas ölkəsində şahidlər məktəbi saxlayan Deyirlər ilə qarşılaşmağımız haqqında	761
XXXII Fəsil. Fənəristana gəlib çatmağımız haqqında	764
XXXIII Fəsil. Lixnobyalıları limanında gəmidən düşməyimiz və Fənəristana daxil olmağımız haqqında.....	765
XXXIV Fəsil. Hatif Butulkaya yaxınlaşmağımız haqqında	767
XXXV Fəsil. Butulkanın məbədinə girmək üçün yerin altına enməyimiz və Şinonun dünyada birinci şəhər olmasının səbəbi haqqında.....	769
XXXVI Fəsil. Tetradik pillələrlə enməyimiz, eləcə də Panurqun qorxusu haqqında.....	771
XXXVII Fəsil. Məbədın qapılarının öz-özlünə ecazkar surətdə açılması haqqında.....	774
XXXVIII Fəsil. Məbədın döşəməsini bəzəyən heyrətamiz mozaika haqqında.....	776
XXXIX Fəsil. Məbədın mozaikalı divarlarında Baxusun hindliləri məğlub etdiyi döyüşün necə təsvir edilməsi haqqında.....	777
XL Fəsil. Mozaika xeyrixah Baxusun hindlilər üzərinə hücumunu və cumasını necə təsvir etmişdi	779
XLI Fəsil. Məbədın necə bir ecazkar lampa ilə işıqlandırılması haqqında	782
XLII Fəsil. Ali baş kahinə Bakbukun məbədın içində bizə əcaib fənvərə göstərməsi haqqında	784
XLIII Fəsil. Butulkanın sözünü eşitsin deyə Bakbukun Panurqu məhz necə geyindirib-kecindirməsi haqqında.....	790
XLIV Fəsil. Ali baş kahinə Bakbukun Panurqu İlahi Butulkanın yanına gətirməsi haqqında	791
XLV Fəsil. Bakbukun Butulkanın sözünü yozması haqqında	793
XLVI Fəsil. Şairanə təblə dolub-daşan Panurqun və başqalarının qafiyəylə danışmağa başlamaları haqqında.....	796
XLVII Fəsil. Bakbukia vidalaşaraq hatif Butulkadan ayrılıb getməyimiz haqqında	799

FRANSUA RABLE

QARQANTUA VƏ PANTAQRUEL

"Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evinin məhsuludur.

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az

Buraxılışa məsul **RAFİQ KAZIMOV**

Dizaynerlər **NƏRGİZ ƏLİYEVA**

ELŞƏN QURBANOV

Səhifələyici **SƏADƏT HƏSƏNOVA**

Texniki direktor **ALLAHVERDİ KƏRİMOV**

Nəşriyyat direktoru **RASİM MÜZƏFFƏRLİ**

Çapa imzalanmışdır: 15.05.2014. Format 60x88 1/16. Ofset çapı.

Fiziki çap vərəqi 51. Sifariş 14083. Tiraj 7000

"Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evinin mətbəəsində çap olunmuşdur.

AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17

Tel.: (+99412) 374 83 43, Faks: (+99412) 370 18 49

"Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evinin bütün kitablarının toplusu:
<http://www.eastwest.az/az/books/> ünvanda